

Chulalongkorn University

Chula Digital Collections

Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD)

2021

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างนาฏกรรม

รัชดา โขติพานิช

คณะศิลปกรรมศาสตร์

Follow this and additional works at: <https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd>

Part of the [Dance Commons](#)

Recommended Citation

โขติพานิช, รัชดา, "พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างนาฏกรรม" (2021). *Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD)*. 5192.

<https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/5192>

This Thesis is brought to you for free and open access by Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD) by an authorized administrator of Chula Digital Collections. For more information, please contact ChulaDC@car.chula.ac.th.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างนาฏกรรม

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์
คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2564
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

H.M. KING RAMA VI AND DRAMA INCEPTION

Mrs. Rachada Chotipanich

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy in Thai Theater and Dance

Department of Dance

FACULTY OF FINE AND APPLIED ARTS

Chulalongkorn University

Academic Year 2021

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้าง

นาฏกรรม

โดย

นางรัชดา โชติพานิช

สาขาวิชา

นาฏยศิลป์ไทย

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.สุรพล วิรุฬห์รักษ์

คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต

..... คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร.บุษกร ปิณฑสันต์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ศักดิ์ดา ปั่นเหง่งเพ็ชร)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.สุรพล วิรุฬห์รักษ์)

..... กรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร.สวภา เวชสุรักษ์)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.อนุกุล ไรจนสุขสมบูรณ์)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.เสาวณิต วิงวอน)

รัชดา โชติพานิช : พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างนาฏกรรม. (H.M.
KING RAMA VI AND DRAMA INCEPTION) อ.ที่ปรึกษาหลัก : ศ.กิตติคุณ ดร.สุรพล วิรุฬห์
รักษ์

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทและพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้การวิจัยเอกสารประวัติศาสตร์ โดยศึกษาเฉพาะเบื้องหลังของการสร้างสรรค์ผลงานละคร ผลวิจัยพบว่า พระราชประวัติและผลงานนาฏกรรมแบ่งเป็นสี่ช่วง คือ ช่วงที่หนึ่ง ทรงพระเยาว์ (พ.ศ. 2423-2436) ทรงเรียนรู้เรื่องนาฏกรรมจากประสบการณ์ในราชสำนัก ช่วงที่สอง เสด็จประทับในประเทศอังกฤษ (พ.ศ. 2436-2445) ทรงศึกษาวิชาการตามระบบการศึกษา ได้ทอดพระเนตรการแสดงในโรงละครต่าง ๆ อย่างสนพระทัย ทรงดัดแปลงบท และทรงพระราชนิพนธ์บทละคร จัดและแสดงในโอกาสต่าง ๆ ช่วงที่สาม เมื่อเสด็จนิวัติพระนคร (พ.ศ.2445-2453) ทรงเพิ่มพูนประสบการณ์ในการจัดแสดงโขน และละครอย่างไทยและยุโรป ช่วงที่สี่ เมื่อทรงครองราชย์ (พ.ศ.2453-2468) ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงเลือกใช้นาฏกรรมรูปแบบต่าง ๆ อย่างพิถีพิถัน เพื่อเป็นเครื่องมือสื่อความรู้ความคิดในการพัฒนาราชกรร เถกเช่นการนำชาดกมาแสดงเป็นละครร่ำแผ่ธรรมะแต่เดิมมา บทละครที่ทรงสร้างสรรค์มี 154 เรื่อง แบ่งเป็น 8 ประเภท ด้วยรูปแบบที่ทรงดำริขึ้นใหม่ แบบปรับปรุงของเดิม แบบแปลงจากเค้าเรื่องเดิม แบบแปลบทตรงคำต่อคำของต้นฉบับ และแบบคิดโครงเรื่องให้ทันสมัย ทรงมีหลายบทบาท ทั้งพระราชนิพนธ์บทละคร ผู้อำนวยการแสดง ผู้กำกับการแสดง ผู้แสดงหลัก ผู้ออกแบบศิลป์ ผู้วิจัยและผู้วิจารณ์ ทรงสร้างนาฏกรรมเพื่อสื่อสารการแสดงให้เห็นคุณตระหนักถึงการมีความรู้ มีอุดมการณ์ มีศิลปวัฒนธรรม การเป็นพลเมืองที่รู้จักหน้าที่ต่อตนเองต่อสังคมและประเทศชาติ ทรงศึกษาค้นคว้าวิจัยเชิงประจักษ์ แล้วทรงพระราชนิพนธ์บทและปรับปรุงแก้ไข ทรงสร้างนาฏกรรมจากภูมิรู้ ภูมิธรรม และภูมิปัญญา เน้นว่าทกรรมของตัวละครเพื่อชี้แนะชี้้นำและเตือนสติสังคม ด้วยการสื่อสารที่เรียบง่ายได้ทั้งสาระความรู้และความบันเทิง จึงเป็นตัวอย่างในการใช้นาฏกรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพของประชาชนและสังคมได้เป็นอย่างดีแม้ในปัจจุบัน นับเป็นพระมหากษัตริย์คุณอย่างหาที่สุดมิได้ และเสนอแนะให้มีการวิจัยในเรื่องนาฏกรรมกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตต่อไป

สาขาวิชา นาฏศิลป์ไทย

ลายมือชื่อนิสิต

ปีการศึกษา 2564

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก

6281033135 : MAJOR THAI THEATER AND DANCE

KEYWORD: King Rama VI, Drama Inception

Rachada Chotipanich : H.M. KING RAMA VI AND DRAMA INCEPTION. Advisor: Prof.
Emeritus Surapone Virulrak, Ph.D.

The purpose of this thesis is to study His Majesty King Vajiravudh (Rama VI)'s autobiography and dramatic works in search for his system in producing his plays. This is the qualitative research that mainly based upon documents. The results showed that his life and works can be divided into four periods: in the first period, during his youth (1800-1893), he experienced drama at the royal court. In the second period, his study in England (1893-1902), he studied according to European educational standards. He enjoyed seeing performances at various theatres with great interest in academics. He also organized and performed on various occasions. In the third period, his Crown Prince position in Siam (1902-1910), he returned to Bangkok and arranged his courtiers to perform Khon and various kinds of Thai and European dramas. The fourth period, during his reign (1910-1925), he meticulously selected various forms of drama as a means of conveying knowledge and ideas for the development of his people. H.M.King Rama VI created 154 scripts, divided into 8 types. He performed many duties in producing his plays: play writer, director, main actor, art designer, researcher and commentator. He simulates the characters and important events in life to communicate the message to the audience to be aware of their knowledge, ideology, art and culture, being citizen who knows their duty to society and the nation. He produced scripts and plays from his knowledge, conscience and wisdom. His plays with simple performances that were both informative and entertaining. Thus, it is the good example of how to use drama to improve the quality of people and society as well even today. With utmost grateful to His Majesty the King Rama VI. The researcher therefore, would like to recommend that there should be more extensive research on drama as a medium for improving the quality of life.

Field of Study: Thai Theater and Dance

Student's Signature

Academic Year: 2021

Advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัย ขอน้อมรำลึกในพระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจนานาเพื่อความเจริญของชาติไทย โดยเฉพาะในเรื่องที่ทรงนำนาฏกรรมมาช่วยพัฒนาสังคมไทยในมิติต่าง ๆ

การวิจัยนี้ สำเร็จลงได้ด้วยความรู้ความกรุณาของผู้มีพระคุณและผู้ที่เกี่ยวข้องในด้านต่าง ๆ กราบขอบพระคุณ ท่านอาจารย์ที่ปรึกษา ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.สุรพล วิรุฬห์รักษ์ ที่ให้ความเมตตาตามาโดยตลอด ขอกราบขอบพระคุณ ท่านคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ศักดิ์ ปิ่นหนึ่งเพ็ชร ศาสตราจารย์ ดร.เสาวภา เวชสุรกษ์ รองศาสตราจารย์ ดร.อนุกุล โจรนสุขสมบูรณ์ และรองศาสตราจารย์ ดร.เสาวณิต วิงวอน ที่กรุณาให้ข้อเสนอแนะ ปรับปรุงในจุดที่ยังบกพร่อง เพื่อแก้ไขให้สมบูรณ์

ขอบพระคุณ ท่านผู้ทรงคุณวุฒิของหลักสูตร อาจารย์ ดร.ไพโรจน์ ทองคำสุก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ขวัญใจ คงถาวร และ อาจารย์ ดร.ณัฐกานต์ บุญศิริ สำหรับข้อเสนอแนะเมื่อครั้งนำเสนอความก้าวหน้าของวิทยานิพนธ์ และท่านผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญจากมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รองศาสตราจารย์ ดร.ชัชพล ไชยพร อาจารย์จรรยาณง แสงวิเชียร และอาจารย์สุจิตรา ศิริไพล์ ที่เมตตาให้คำแนะนำอันมีค่าต่อการอภิปรายและปรับแก้ไขข้อมูลต่าง ๆ ซึ่งผู้วิจัยซาบซึ้งในพระคุณของอาจารย์ที่ปรึกษา คณะกรรมการสอบ และผู้ทรงคุณวุฒิทั้งสองคณะเป็นอย่างยิ่ง

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร.บัณฑิต จุลาสัย อาจารย์ ดร.ธิดีรัตน์ วิศาลเวทย์ รองศาสตราจารย์ ดร.กรรณิการ์ สัจกุล อาจารย์ชัยบูรณ์ ศิริชนะวัฒน์ อาจารย์ณัฐพงศ์ จันทนะศิริ ขอขอบคุณ เจ้าหน้าที่หอวิชาการานุสรณ์ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ สำนักงานวิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ให้บริการสืบค้นเอกสารด้วยไมตรีจิต ตลอดจนเจ้าหน้าที่ของสาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คุณจุฑพร จันท์เทศที่ช่วยดูแลหน่วยวิจัยแผนที่ฯ และกัลยาณมิตรทุกท่าน

ท้ายที่สุดนี้ ขอขอบพระคุณพ่อและแม่ แม้ว่าพ่อจะไม่ได้อยู่ดูความสำเร็จในวันนี้ของลูก และขอขอบคุณกำลังใจจากครอบครัวที่มีให้เสมอมา

รัชดา โชติพานิช

สารบัญ

	หน้า
.....	ค
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ค
.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ง
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ฎ
สารบัญภาพ.....	ฐ
สารบัญแผนภูมิ.....	1
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	5
1.3 ขอบเขตของการวิจัย	5
1.4 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	6
1.5 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	6
1.6 แนวคิดและทฤษฎี.....	7
1.7 วิธีดำเนินงาน.....	7
1.8 ข้อตกลงเบื้องต้น	7
1.9 ระยะเวลาและแผนการดำเนินงาน	8
1.10 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	8
บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม.....	9

2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	9
2.1.1 ทฤษฎีนาฏยศาสตร์ของกรตมุนี	9
2.1.2 แนวคิดการละครตะวันตก	10
2.1.3 แนวคิด “การละครเพื่อการศึกษา” และการโน้มน้าวใจ (Theatre propaganda) ...	13
2.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	15
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	19
3.1 รูปแบบการวิจัย	19
3.2 แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย	19
3.3 ข้อมูลที่ใช้ประกอบการวิจัย	19
3.4 กำหนดประเด็นที่ต้องการศึกษา	26
3.5 การเก็บรวบรวมข้อมูล	26
3.6 เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล	26
3.7 การวิเคราะห์ข้อมูล	27
บทที่ 4 ภูมิหลังและประสบการณ์นาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	28
4.1 ผู้นำในอารยประเทศกับการอุปถัมภ์บำรุงนาฏกรรม	28
4.1.1 กรีก	29
4.1.2 อริสโตเติลกับโพลีเทติกา	29
4.1.3 ประเทศฝรั่งเศส	30
4.1.4 ประเทศอังกฤษ	31
4.1.5 ประเทศอินเดีย	32
4.1.6 ประเทศจีน	35
4.1.7 ประเทศอินโดนีเซีย	37
4.1.8 ประเทศพม่า	39
4.2 พระมหากษัตริย์ไทยกับการอุปถัมภ์บำรุงนาฏกรรม	41

4.2.1 สมัยสุโขทัย	42
4.2.2 สมัยอยุธยา	42
4.2.3 สมัยกรุงธนบุรี	46
4.2.4 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์	47
4.2.4.1 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช	47
4.2.4.2 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย	49
4.2.4.3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว	51
4.2.4.4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	52
4.2.4.5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	56
4.3 ภูมิหลังและประสบการณ์นาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	64
4.3.1 ช่วงที่ 1 ทรงพระเยาว์ (พ.ศ. 2423 - 2436)	64
4.3.1.1 ภูมิหลังและเหตุการณ์สำคัญ	64
4.3.1.2 ประสบการณ์ทางนาฏกรรม	69
4.3.2 ช่วงที่ 2 เสด็จประทับในต่างประเทศ (พ.ศ. 2436-2445)	84
4.3.2.1 ภูมิหลังและเหตุการณ์สำคัญ	87
4.3.2.2 ประสบการณ์ทางนาฏกรรมในต่างประเทศ	101
4.3.3 ช่วงที่ 3 เสด็จนิวัติพระนคร (พ.ศ. 2445 - 2453)	132
4.3.3.1. ภูมิหลังและเหตุการณ์สำคัญ	133
4.3.3.2 ประสบการณ์นาฏกรรม	141
4.3.4 ช่วงที่ 4 ทรงราชย์ (พ.ศ. 2453 - 2468)	159
4.3.4.1 ภูมิหลังและเหตุการณ์	160
4.3.4.2 บทบาทนาฏกรรม	218
4.3.4.2.1 บทบาทในฐานะผู้ชม	221
4.3.4.2.3 บทบาทในการจัดการแสดง และทรงเป็นผู้แสดง	240

4.4 การสร้างนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	258
4.4.1 สาเหตุที่ทรงสร้างนาฏกรรม	258
4.4.1.1 ป้ายภายใน.....	259
4.4.1.2 ป้ายภายนอก.....	261
4.4.2 วัตถุประสงค์ที่ทรงสร้างนาฏกรรม	265
4.4.3 วิธีการทรงพระราชนิพนธ์	275
4.4.3.1 การทรงพระอักษร	275
4.4.3.2 บทพระราชนิพนธ์.....	281
4.4.3.3 องค์ประกอบของบท	295
4.4.4 องค์ประกอบการแสดง.....	299
4.4.4.2 การคัดเลือกตัวละคร	300
4.4.4.3 การฝึกซ้อม.....	302
4.4.4.4 ฉาก.....	307
4.4.4.5 การแต่งหน้า	316
4.4.4.6 การแต่งกาย.....	318
4.4.4.6.1 การแต่งกายในละครพูด	318
4.4.4.8 ผู้แสดง.....	330
4.4.4.8.1	331
4.4.3.9 นามแฝงพระราชนิพนธ์	355
4.4.5 การจัดการแสดง.....	359
4.4.5.1 โอกาสที่แสดง	360
4.4.5.2 ผู้ชมการแสดง.....	360
4.4.5.3 สถานที่ฝึกซ้อมและแสดง.....	362
4.4.6 บุคคลผู้อยู่เบื้องหลังนาฏกรรม	376

4.4.7 การเผยแพร่รูปแบบอื่น ๆ.....	384
4.4.7.1 ระเบียบการแสดง.....	384
4.4.7.2 ดุสิตสมิต.....	386
4.4.7.3 การจัดพิมพ์บทละครจำหน่าย	388
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	393
ภาคผนวก ก.	408
คำประกาศเทวดา เบิกโรงละคร ในพิธีไหว้ครู	408
ภาคผนวก ข.	416
ผลงานนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	416
1. โขน	421
2. ละครเบิกโรงเรื่องตึกบรรพ์.....	430
3. ละครรำ	436
4. ละครร้อง.....	444
5. ละครสังคีต	452
6. บทเสภา และระบำ.....	456
7. ละครพูด.....	460
8. เค้าโครงเรื่องสำหรับแสดง.....	502
บรรณานุกรม.....	516
ประวัติผู้เขียน.....	535

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 ระยะเวลาและแผนการดำเนินงาน.....	8
ตารางที่ 2 รายนามผู้ทรงคุณวุฒิ.....	25
ตารางที่ 3 เหตุการณ์สำคัญ.....	86
ตารางที่ 4 กำหนดการถวายพระอักษรสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ.....	90
ตารางที่ 5 ละครที่ทอดพระเนตรและมีพระราชวิจารณ์.....	104
ตารางที่ 6 การจัดการแสดงนาฏกรรม.....	117
ตารางที่ 7 เหตุการณ์สำคัญ.....	133
ตารางที่ 8 นาฏกรรมที่ทอดพระเนตร.....	141
ตารางที่ 9 บทละครราชนิพนธ์.....	146
ตารางที่ 10 การจัดแสดงนาฏกรรม.....	147
ตารางที่ 11 เหตุการณ์สำคัญในรัชสมัย.....	161
ตารางที่ 12 รายนามนักแสดงละครภาษาอังกฤษ.....	190
ตารางที่ 13 นาฏกรรมที่ทอดพระเนตร.....	222
ตารางที่ 14 วันเดือนปีและเรื่องที่ทรงพระราชนิพนธ์.....	235
ตารางที่ 15 รายการนาฏกรรมที่โปรดเกล้าฯ ให้ซ้อมและจัดแสดง.....	241
ตารางที่ 16 ช่วงเวลาเริ่มต้นทรงพระราชนิพนธ์บทละคร วันที่แล้วเสร็จ และสถานที่.....	279
ตารางที่ 17 บทละครที่ทรงแปลและแปลงจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย.....	294
ตารางที่ 18 บทละครที่ทรงแปลและแปลงจากภาษาฝรั่งเศสเป็นภาษาไทย.....	294
ตารางที่ 19 ละครที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดง.....	331
ตารางที่ 20 รายนามผู้แสดงที่เป็นพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง ภริยาและบุตร.....	347
ตารางที่ 21 รายนามบรรดาศักดิ์ข้าราชการกรมมหรสพ.....	350

ตารางที่ 22 นามแฝงพระราชทาน	356
ตารางที่ 23 รายนามนักดนตรี.....	378
ตารางที่ 24 เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับนาฏกรรมในดุสิตสมิต	387

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 การแสดงละครภายในมิดเดิลเทมเพิล	13
ภาพที่ 2 ตัวอย่างการบันทึกในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน	21
ภาพที่ 3 ข่าวพระราชทานเงินที่เก็บได้จากผู้ที่มาดูละครที่วังพญาไท	22
ภาพที่ 4 พระราชหัตถเลขา รายนามตัวไชนกับบทร้องและพากย์เจรจา	24
ภาพที่ 5 หนังสือพิมพ์ดุสิตสมิตและคอลัมน์ละครคณะศรีอยุธยา	25
ภาพที่ 6 โรงละคร Athenian Theatre ในกรุงเอเธนส์	29
ภาพที่ 7 พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ในบทบาทสุริยเทพ The Sun King	31
ภาพที่ 8 รูปบูชาองค์ตั้งเสวียนจงที่โรงจั่วนำมาบูชา	36
ภาพที่ 9 โรงละครในพระราชวังฤดูร้อน กรุงปักกิ่ง	37
ภาพที่ 10 โรงจั่วซังอินเกอในพระราชวังโบราณ	37
ภาพที่ 11 การแสดงวายังในประเทศอินโดนีเซีย	38
ภาพที่ 12 สถาบัน กฤดา เบกซา วิวรมา (Krida Beksa Wirama) ที่ยังคงเปิดสอนอยู่ในปัจจุบัน ..	39
ภาพที่ 13 การแสดงเรื่องราวเกียรติของพม่า	40
ภาพที่ 14 สมุดภาพตำรารำในรัชกาลที่ 1	49
ภาพที่ 15 ฉลองพระองค์แบบตะวันตกของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	52
ภาพที่ 16 บ้านเมืองในสมัยรัชกาลที่ 4	53
ภาพที่ 17 เจ้าจอมมารดาเขียน เจ้าจอมมารดาवाद และเจ้าจอมมารดาสุน	53
ภาพที่ 18 เจ้าจอมมารดาเปี่ยม และเจ้าจอมมารดาเพ็งสวมชุดกระโปรงแบบตะวันตก	54
ภาพที่ 19 พระนคร ย่านป้อมมหากาฬ	58
ภาพที่ 20 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสต่างประเทศในช่วงต้นรัชกาล ..	58
ภาพที่ 21 เสื้อแขนหม้อแถมและโจงกระเบนของฝ่ายใน	59

ภาพที่ 22 โรงละครปรีนซ์เธียเตอร์.....	60
ภาพที่ 23 ละครคณะบุศย์มรินทร์ที่กรุงเบอร์ลิน ประเทศเยอรมนี.....	61
ภาพที่ 24 คณะละครปรีดาลัย หม่อมแก้ว และคุณช้อย.....	63
ภาพที่ 25 การแต่งแฟนซีของพระราชโอรส.....	66
ภาพที่ 26 เซอร์โรเบิร์ต มอแรนต์.....	69
ภาพที่ 27 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดูพระกรสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ.....	72
ภาพที่ 28 สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ทรงเครื่องต้นในพระราชพิธีโสกันต์.....	72
ภาพที่ 29 เขาไกรลาสในพระราชพิธีโสกันต์ ไม่ทราบวันเดือนปี.....	73
ภาพที่ 30 สมเด็จฯ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ และหม่อมเจ้าฉันทนรินทร์ จักรพันธ์.....	73
ภาพที่ 31 นักเรียนโรงเรียนราชกุมาร จัดแสดงเรื่องนิทราชาคริต ที่เกาะสีชัง พ.ศ. 2435.....	74
ภาพที่ 32 นิทราชาคริต แสดงในวันปีใหม่ปีเถาะ พ.ศ. 2422.....	76
ภาพที่ 33 วงดนตรีไทยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศฯ.....	78
ภาพที่ 34 สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ แสดงภาพจำพระบำ.....	79
ภาพที่ 35 สันนิษฐานว่าเป็นการแต่งแฟนซีเมื่อ พ.ศ. 2417.....	80
ภาพที่ 36 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงฉลองพระองค์แฟนซีแบบสก็อต.....	81
ภาพที่ 37 พระราชธิดาและเจ้านายฝ่ายในทรงแต่งแฟนซีในงานปีใหม่ พ.ศ. 2451.....	81
ภาพที่ 38 การแต่งแฟนซีของนักเรียนโรงเรียนราชกุมาร.....	82
ภาพที่ 39 สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ.....	88
ภาพที่ 40 เซอร์เบซิล ทอมสัน (Sir Basil Home Thomson พ.ศ. 2404- 2482).....	89
ภาพที่ 41 อดีตเคยเป็นพระตำหนักนอร์ธ ลอดจ์ (ม.ล.ปิ่น มาลากุลบันทึกภาพเมื่อ พ.ศ. 2524).....	90
ภาพที่ 42 พระมนตรียพจนกิจ (เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ม.ร.ว. เปีย มาลากุล).....	92
ภาพที่ 43 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร.....	93
ภาพที่ 44 พิธีสถาปนาสยามมกุฎราชกุมาร ณ สถานทูตสยามในกรุงลอนดอน.....	93

ภาพที่ 45 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร พร้อมด้วย พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ และนักเรียนไทย หน้าสถานทูตไทยในกรุงลอนดอน	94
ภาพที่ 46 พระตำหนักเกรตนีย	95
ภาพที่ 47 พันโท ชาร์ส เวอร์นอน ฮูม (Lieutenant - Colonel C. V. Hume)	96
ภาพที่ 48 ขณะทรงศึกษาที่โรงเรียนนายร้อยแซนด์เฮิร์สต์	97
ภาพที่ 49 เครื่องหมายทหารราบเบาเดอรัม (Durham Light Infantry)	98
ภาพที่ 50 กระดุมนักเรียนโรงเรียนพรานหลวงฯ	98
ภาพที่ 51 เครื่องหมายสามารถดนตรี ชั้นที่ 1 โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย	98
ภาพที่ 52 วิทยาลัยไครสต์เชิร์ช (Christ Church College)	99
ภาพที่ 53 สมาชิกของสโมสรบุลลิงตันที่วิทยาลัยไครสต์เชิร์ช	99
ภาพที่ 54 ตำหนักเวสต์เบอร์รี่ คอร์ท	101
ภาพที่ 55 พระราชหัตถเลขาถึงพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์	104
ภาพที่ 56 โรงละครดรูรีเลน (Royal Drury Lane Theatre)	109
ภาพที่ 57 ภายในโรงละคร Lyceum (ซ้าย) ราว ค.ศ. 1894 และ (ขวา) ค.ศ. 2020	109
ภาพที่ 58 Ada Blanche แสดงเป็นเจ้าชาย Isa Bowman แสดงเป็นซินเดอเรลล่า	110
ภาพที่ 59 Ella หรือ Ellaline Terriss แสดงเป็นซินเดอเรลล่าเมื่อ พ.ศ. 2437	110
ภาพที่ 60 Miss Marguerite Cornille แสดงเป็นทูตฝรั่งเศส	111
ภาพที่ 61 โรงละคร Garrick เปิดแสดงเมื่อ ค.ศ. 1889 และ (ขวา) ปัจจุบัน	111
ภาพที่ 62 ผู้แสดงละครเรื่อง For the Crown ที่ทรงวิจารณ์ว่าแสดงดีด้วยกันทั้งนั้น	111
ภาพที่ 63 Sir Edward Seymour Hicks ในเรื่อง A Court Scandal	112
ภาพที่ 64 Sarah Bernhardt ในเรื่อง Tosca ที่โรงละคร Opera กรุงปารีส	112
ภาพที่ 65 สำเนาพระราชหัตถเลขา ทรงบันทึกกรายนามนักแสดงในเรื่อง King Henry VI	113
ภาพที่ 66 พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร เรื่อง Chao Tak Sin	117

ภาพที่ 67	ทรงฉลองพระองค์แบบตะวันตก อาจจะเป็นการแต่งแฟนซีหรือแสดงละคร.....	119
ภาพที่ 68	สันนิษฐานว่าเป็นเรื่อง Miss Honeybone	120
ภาพที่ 69	สันนิษฐานว่าทรงแสดงเรื่อง Lines and Rudd.....	121
ภาพที่ 70	ทรงแสดงเป็นสุภาพสตรี ไม่ทราบเรื่อง.....	121
ภาพที่ 71	การแสดงรับเสด็จฯ เรื่อง My Friend Jarlet.....	122
ภาพที่ 72	นักแสดงในเรื่อง My Friend Jarlet.....	122
ภาพที่ 73	ทหารเข้าศึกในเรื่อง My Friend Jarlet	123
ภาพที่ 74	ระบำญี่ปุ่น แสดงโดยหม่อมเจ้าจรัสศักดิ์ และสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหา วชิราวุธฯ.....	123
ภาพที่ 75	นายเอ อี โอลิเวียร์ พระอาจารย์ ร้องเพลงจินตลก.....	123
ภาพที่ 76	สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเจ้า จักรพงษ์ภูวนาททรงแสดงละครร่วมกับมิสเตอร์เครท พระอาจารย์ภาษาอังกฤษ.....	125
ภาพที่ 77	สมเด็จพระเจ้าฟจักรพงษ์ภูวนาท ทรงแสดงเป็นแมรี ในละครเรื่อง My Friend Jarlet และ ทรงแสดงเป็นกัปตันแอปโซลูท ในเรื่อง The Rivals	127
ภาพที่ 78	เรื่อง In Honour Bound	128
ภาพที่ 79	เรื่อง The King Command	129
ภาพที่ 80	เรื่อง The King Command	129
ภาพที่ 81	ขณะเสด็จประพาสประเทศญี่ปุ่น	131
ภาพที่ 82	พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร	132
ภาพที่ 83	หนังสือพิมพ์ทวีปัญญา เล่ม 1	135
ภาพที่ 84	สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร และกรรมการทวีปัญญาสโมสร	136
ภาพที่ 85	ภาพฝีพระหัตถ์ ประกอบบทละครพระราชนิพนธ์ เรื่อง Die Offenbarung des Brgu.151	
ภาพที่ 86	ภาพฝีพระหัตถ์ ประกอบบทละครพระราชนิพนธ์ เรื่อง Die Offenbarung des Brgu.152	
ภาพที่ 87	โรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม ปัจจุบันคือกองบัญชาการกองทัพบก ถนนราชดำเนิน	154

ภาพที่ 88 ราชกิจจานุเบกษา เรื่องการฉลองและเปิดโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม	154
ภาพที่ 89 หม่อมเจ้าอุบลกุล ศุขสวัสดิ์ แสดงเป็นมารีในเรื่องเพื่อนตาย	157
ภาพที่ 90 ภาพยนตร์ขบถในเมืองโปรตุเกส	167
ภาพที่ 91 สุจิตร์การแสดงในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช วันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2454 ...	170
ภาพที่ 92 ภาพประกอบในสุจิตร์การแสดง.....	171
ภาพที่ 93 พระราชหัตถเลขาพระราชทานพระยาไพศาลศิลปสาคร	174
ภาพที่ 94 สมาชิกจิตรลดาสโมสร ที่สวนสราญรมย์ พ.ศ. 2457	178
ภาพที่ 95 ตราสโมสรสามเหลี่ยม หรือจิตรลดาสโมสร.....	178
ภาพที่ 96 ดมฉลองพระองค์บนสุดเป็นสามเหลี่ยม	178
ภาพที่ 97 พระยานุรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต)	184
ภาพที่ 98 หลวงยงเยี่ยงครู (จิว รามัญ) แสดงเป็นท้าวทุษยันต์ในเรื่องศกุนตลา	184
ภาพที่ 99 การแสดงมหาอุปรากรเรื่อง Cavalleria Rusticana ณ โรงโขนหลวง สวนมิสกวัน	194
ภาพที่ 100 ภาพร่างฉากในมหาอุปรากรเรื่อง Cavalleria Rusticana โดยตามาญโญ.....	194
ภาพที่ 101 ร้อยเอก อัลแบร์โต นัซซารี ครูสอนดนตรีเครื่องสายฝรั่ง	195
ภาพที่ 102 สันนิษฐานว่าเป็นการแสดงในชุดรอยัล สเคต เซอร์คัส	196
ภาพที่ 103 การแสดงละครพูดเรื่อง เจ้าข้า, สารวัด!.....	200
ภาพที่ 104 เรือหลวงพระร่วง	201
ภาพที่ 105 ภาพการ์ตูนการถวายเรือหลวงพระร่วงในดุสิตสมิต	202
ภาพที่ 106 พระนางเธอลักษมีลาวัณ	202
ภาพที่ 107 พระราชพิธีอภิเษกสมรสกับคุณเปื้อง สุจริตกุล (พระสุจริตสุดา)	203
ภาพที่ 108 พระอินทราณี.....	203
ภาพที่ 109 สมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระวรราชชายา (พ.ศ. 2445-2518)	206
ภาพที่ 110 พระวิหยประจง (จำง โชติจิตรระกะ) ช่างในกรมศิลปากร และขุนประสิทธิ์จิตรกรรม (อยู่ ทรงพันธุ์) ช่างเขียนในหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครกำลังเขียนภาพทำรำ.....	208

ภาพที่ 111 ภาพเขียนท่ารำ พรหมสี่หน้า	208
ภาพที่ 112 การบันทึกท่ารำ จัดฉากถ่ายภาพที่วังวรดิศ	209
ภาพที่ 113 การบันทึกท่ารำที่วังวรดิศ	209
ภาพที่ 114 ข้าหลวงในสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจีแต่งกายแฟชั่น พ.ศ.2466	210
ภาพที่ 115 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี	211
ภาพที่ 116 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและเจ้าจอมสุวัฒนาในวันอภิเษกสมรส	212
ภาพที่ 117 ละครเรื่องพระร่วง ณ พระราชานิเวศน์มฤคทายวัน จ.เพชรบุรี	212
ภาพที่ 118 คุณสุวัฒนา อภัยวงศ์ (พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี) ประดับเข็มพระบรม นามาภิไธย ราม ร. ประดับเพชร	213
ภาพที่ 119 พระราชหัตถเลขาถึงพระองค์เจ้าธานีนิวัติ พระราชทานเรื่องมัทนะพาธา องค์กร 3	215
ภาพที่ 120 โรงหนังญี่ปุ่นหลวงที่แถววัดตึก ถนนเจริญกรุง	221
ภาพที่ 121 ขวามือคือป้ายทางเข้าโรงภาพยนตร์พัฒนากร ริมถนนเจริญกรุง	221
ภาพที่ 122 สำเนาพระราชหัตถเลขาเรื่อง แก้วแก้ว	233
ภาพที่ 123 สำเนาพระราชหัตถเลขาเรื่องธรรมาธรรมะสงคราม	233
ภาพที่ 124 สำเนาพระราชหัตถเลขาเรื่อง พระร่วง พระพุทธศักราช 2460	234
ภาพที่ 125 สำเนาพระราชหัตถเลขาเรื่อง ตบตา	234
ภาพที่ 126 สำเนาพระราชหัตถเลขา เรื่อง ตามใจท่าน ทรงระบุนวันเริ่มแปลจนแปลสำเร็จ	235
ภาพที่ 127 พระบรมรูปหุ่นขี้ผึ้งจำลองขณะทรงพระอักษร ณ หอวิชาวุฒานุสรณ์	277
ภาพที่ 128 พระราชหัตถเลขาบทพระราชนิพนธ์เรื่องพระร่วงบนกระดานฟูลสแก๊ป	279
ภาพที่ 129 ศิระษัฏาภาพพูนที่เป็นหมี่ ภาพในกรมมหรสพสมัยรัชกาลที่ 6	289
ภาพที่ 130 ศิระษัฏาภาพพูน พระราชประดิษฐในรัชกาลที่ 6	289
ภาพที่ 131 Jambavan ในคดีอินดู เป็นราชาแห่งหมี่	289
ภาพที่ 132 ครุฑในวิหารพระทรงม้า วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จ.นครศรีธรรมราช	290
ภาพที่ 133 พระราชหัตถเลขาบทละครเรื่องท้าวแสนปม	297

ภาพที่ 134 พระราชหัตถเลขา ทรงบรรยายฉากในเรื่อง ผิดวินัย องค์ที่ 1.....	297
ภาพที่ 135 แผนผังกำหนดจุดที่นั่งของตัวละครเรื่องรามเกียรติ์ ตอนอภิเษกสมรส.....	298
ภาพที่ 136 พระราชหัตถเลขาตำแหน่งจัดวางฉากในเรื่องเสือเฒ่า.....	299
ภาพที่ 137 พระราชหัตถเลขาตัวละครในเรื่องเวนิสวานิช.....	301
ภาพที่ 138 นักแสดงชายที่แสดงบทตัวนางในเรื่องศกุนตลา.....	302
ภาพที่ 139 พระราชหัตถเลขาแผนผังสำหรับองค์ที่ 1 เรื่องหลวงจำเริญรเดินทาง.....	308
ภาพที่ 140 หลวงจำเริญรเดินทาง องค์ที่ 1 ฉากสถานีรถไฟสายใต้.....	308
ภาพที่ 141 พระราชหัตถเลขาฉากในเรื่องสามัคคีเสวก ชุดที่ 2 กรีนริมิต.....	309
ภาพที่ 142 ฉากละครเรื่องกลแตก ประดับดวงไฟฟ้าที่หรัสตเพิ่มความสว่างได้.....	310
ภาพที่ 143 พระราชหัตถเลขาบทละครเรื่องเสือเฒ่า พ.ศ. 2465.....	310
ภาพที่ 144 ฉากในเรื่องหัวใจนักรบ.....	313
ภาพที่ 145 ฉากในเรื่องงดการสมรส.....	313
ภาพที่ 146 ฉากในเรื่อง เจ้าข้า, สารวัด!.....	313
ภาพที่ 147 ฉากในเรื่องหลวงจำเริญรเดินทาง.....	314
ภาพที่ 148 พระราชหัตถเลขาอุปกรณ์ประกอบฉากเรื่องเสือเฒ่า.....	314
ภาพที่ 149 นายแอร์โกเล ปีเอโตร มั่นเฟรดี.....	316
ภาพที่ 150 พระราชหัตถเลขาถึงพระยาริสุทธิสริยศักดิ์ ระหว่างการแสดงตอนนางลอย.....	317
ภาพที่ 151 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงฉลองพระองค์มหาตมะ.....	317
ภาพที่ 152 แม่ลำไยในเรื่องชิงนาง.....	319
ภาพที่ 153 แม่ละไม ในเรื่องมหาตมะ พ.ศ. 2458.....	319
ภาพที่ 154 สมเด็จพระราชปิตุฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร.....	320
ภาพที่ 155 คุณหญิงอิง ภริยาพระตำรวจโท พระยาอนุชิตชาญไชย (พงษ์ สวัสดิ์-ชูโต).....	320
ภาพที่ 156 เจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวัลลภาเทวี ทรงขึ้นที่เป็นพระราชนิยมในรัชกาลที่ 6.....	320
ภาพที่ 157 การแต่งกายของพระร่วง วาดโดยหม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์ กฤดากร.....	321

ภาพที่ 158 นายมันปั่นยาว.....	321
ภาพที่ 159 ทรงแสดงเป็นพระคานัลในเรื่องกุศโลบาย	322
ภาพที่ 160 เครื่องแต่งกายในเรื่องขนมสมกับน้ำยา ผู้แสดงแต่งกายตามยุคสมัย.....	322
ภาพที่ 161 ทศกรรฐ์ลงสวน โดย พระยาพรหมภักดี (ทองใบ สุวรรณภารต).....	324
ภาพที่ 162 ศีรษะโขนของกรมมหรสพในสมัยรัชกาลที่ 6.....	324
ภาพที่ 163 มงกุฎ ชฎาและเครื่องละคร	324
ภาพที่ 164 ศีรษะโขนพระคเณศร์แบบพระราชประดิษฐ์.....	325
ภาพที่ 165 ศีรษะโขนนรสิงห์ แบบพระราชประดิษฐ์	325
ภาพที่ 166 เจ้าพระยารามราฆพ พระยานัฏกานฤักษ์ พระยานิรุทธเทวา.....	326
ภาพที่ 167 ซ้าย เจ้าพระยารามราฆพแสดงเป็นพระราม ขวา ชุดเครื่องแต่งกายโขนบรรดาศักดิ์	326
ภาพที่ 168 ครูอาคม สายาคม สวมเสื้อตัวพระสีแดงปัก วปร ส่วนแขนเสื้อเป็นเลข ๖.....	327
ภาพที่ 169 เสื้อตัวพระในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ปักอักษรพระบรมนามาภิไธย วปร	327
ภาพที่ 170 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแสดงเป็นหลวงจำเนียรวานิชในเรื่องหลวง จำเนียรเดินทาง พ.ศ. 2463	335
ภาพที่ 171 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงเป็นหลวงสิทธิศุภการในเรื่องกลแตก พ.ศ. 2464.....	335
ภาพที่ 172 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแสดงเป็นนายมัน ปั่นยาว ในเรื่องพระร่วง พ.ศ. 2467.....	336
ภาพที่ 173 การแสดงในเรื่องชิงนาง สมัยวังสราญรมย์.....	337
ภาพที่ 174 การแสดงเรื่องโพงพาง พ.ศ. 2463.....	337
ภาพที่ 175 พระยานิรุทธเทวาและคุณหญิงเฉลา.....	338
ภาพที่ 176 พระยานิรุทธเทวาแสดงเป็นผู้หญิง ไม่ทราบเรื่องและปี.....	338
ภาพที่ 177 พระยานิรุทธเทวาในเครื่องแต่งตัวพระ.....	339
ภาพที่ 178 ขุนवादพิศวง (แถม ศิลปชีวิต) แสดงเป็นนางศกุนตลา	340

ภาพที่ 179 ชุนวาทพิศวง แสดงท่ารำ และท่าอายุของนางกษัตริย์ พ.ศ. 2503	340
ภาพที่ 180 หลวงไพบูลย์นันทการ (ทองหล่อ สุวรรณภารต) ขณะอายุ 77 ปี แสดงท่าอายุของตัวนาง	341
ภาพที่ 181 พลโทพระสราภัยสฤทธิการ (กระมล โชติกเสถียร) แสดงเป็นแม่สายหยุดในเรื่องความดี มีไชย พ.ศ. 2451.....	341
ภาพที่ 182 พระมหามนตรีศรีธรรมาภรณ์ (ฉัตร โชติกเสถียร) แสดงเป็นแม่ละไมในเรื่อง มหาตมะ พ.ศ. 2457.....	342
ภาพที่ 183 คุณอนันตาดา นาวีเสถียร พระพี่เลี้ยง เชิญเสด็จฯ สมเด็จพระเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี มีท้าวศรีสุนทรนาฏ ยืนอยู่ทางซ้าย	346
ภาพที่ 184 ท้าวศรีสุนทรนาฏ (แก้ว พนมวัน ณ อยุธยา)	346
ภาพที่ 185 คุณข้าหลวงในสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระบรมราชินีนาถ	346
ภาพที่ 186 การแสดงละครเรื่องเรื่องพระร่วง ณ พระราชวังเวศน์มฤคทายวัน พ.ศ. 2467	347
ภาพที่ 187 สำเนาพระราชหัตถเลขาภาษาอังกฤษเรื่อง ผิดวินัย.....	355
ภาพที่ 188 ทวีปัญญาสโมสร พระราชอุทยานสราญรมย์ในแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2453.....	363
ภาพที่ 189 ทวีปัญญาสโมสรในอดีต.....	364
ภาพที่ 190 ทวีปัญญาสโมสรในปัจจุบัน มีสภาพชำรุดยังมีได้บูรณะซ่อมแซม.....	364
ภาพที่ 191 โรงโขนหลวง สวนมิสกวัน ในแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2453.....	365
ภาพที่ 192 ภาพลายเส้น โรงละครสวนมิสกวัน ในสูจิบัตรการแสดงเนื่องในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช พ.ศ. 2454.....	366
ภาพที่ 193 โรงละครพระที่นั่งอัมพรสถาน เคยจัดพระราชพิธีครอบครุ 24 มกราคม พ.ศ. 2506	367
ภาพที่ 194 พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน โรงละครอยู่ด้านเหนือพระตำหนักไม่ปรากฏในภาพ ...	368
ภาพที่ 195 ตำแหน่งโรงละครเดิมในพระราชวังปญาไท	369
ภาพที่ 196 พระที่นั่งเทวราชสภารมย์.....	370
ภาพที่ 197 พระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์ พระราชวังสนามจันทร์.....	371
ภาพที่ 198 พระที่นั่งเสวกามาตย์ ในพระราชวังเวศน์มฤคทายวัน	372

ภาพที่ 199 พระที่นั่งนงคราญสโมสร.....	372
ภาพที่ 200 ภายในพระที่นั่งนงคราญสโมสร.....	373
ภาพที่ 201 ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเป็นโรงละครในกรมทหารมหาดเล็ก	373
ภาพที่ 202 พระอนุวัฒน์ราชนิยม (ฮง เตชะวณิช).....	375
ภาพที่ 203 แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2450 อาคารหมายเลข 61 สันนิษฐานว่าเป็นที่ตั้งของ	375
ภาพที่ 204 ภาพถ่ายทางอากาศราว พ.ศ. 2490-2495 ถนนเจริญกรุง ซ้ายมือมีอาคารหลังใหญ่ สันนิษฐานว่าน่าจะเคยเป็นโรงบ่อนเล่งบ่วยเอี้ยะและโรงละครบุษปะนาฏศาลา	376
ภาพที่ 205 ภายในห้องเก็บเครื่องโขนละคร กรมมหรสพ วังจันทระเกษม	378
ภาพที่ 206 ปกและภาพประกอบบทพากย์ ธรรมาธรรมะสงคราม	381
ภาพที่ 207 พระยาอนุศาสน์จิตรกร (จันทร์ จิตรกร)	382
ภาพที่ 208 ภาพประกอบเรื่องพญาราชวังสัน วาดโดยพระยาอนุศาสน์จิตรกร	382
ภาพที่ 209 หม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์ กฤดากร.....	383
ภาพที่ 210 พระนามย่อ อ ที่ทรงใช้กำกับในรูปภาพ	383
ภาพที่ 211 ภาพนางจันทร์ ในเรื่องพระร่วง ฝีมือพระหัตถ์หม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์ กฤดากร	383
ภาพที่ 212 ภาพประกอบในเรื่องตั้งจิตคิดคลัง ฝีมือพระหัตถ์หม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์	384
ภาพที่ 213 พระราชหัตถเลขา ระเบียบการละครรำ เรื่อง ท้าวแสนปม	385
ภาพที่ 214 พระราชหัตถเลขา รายนามโขนมหาดเล็ก.....	385
ภาพที่ 215 ปกหนังสือเรื่องมหาตมะ และศกุนตลา.....	389
ภาพที่ 216 ขวาละครจากหนังสือพิมพ์ไทย วันที่ 4 สิงหาคม พ.ศ. 2560	390
ภาพที่ 217 ตราหนังสือที่ประจํากรมมหรสพบนปกระเบียบการโขนหลวง พ.ศ. 2464	432
ภาพที่ 218 บ้านนรสิงห์ ปัจจุบันคือทำเนียบรัฐบาล	432
ภาพที่ 219 เจ้าพระยารามราฆพ หน้าร้านฉายานรสิงห์ หัวมุมถนนเจริญกรุงตัดกับถนนตีทอง	432
ภาพที่ 220 โฆษณาห้องฉายานรสิงห์ ห้องฉายรูปหลวง.....	433
ภาพที่ 221 ภาพประกอบนางเมขลาและปรัศูราม	435

ภาพที่ 222 เรื่องศกุนตลา	443
ภาพที่ 223 เสนาของท้าวทุษยันต์ ในเรื่องศกุนตลา.....	444
ภาพที่ 224 องค์ที่ 4 ในเรื่องกลแตก.....	461
ภาพที่ 225 การแสดงเรื่องขนมสมกับน้ำยา	463
ภาพที่ 226 แม่ละมุนต่อว่านายสนที่คัดค้านการเรียไ้เงินในเรื่องมหาตมะ	472
ภาพที่ 227 มหาตมะแสดงอิทธิฤทธิ์	472
ภาพที่ 228 พระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในฉลองพระองค์มหาตมะ พ.ศ. 2456.....	473
ภาพที่ 229 ปกหนังสือหัวใจนักรบ ซ้าย คือพระยาบุรณราชฐ (ชวน สิงหเสนี)	476
ภาพที่ 230 การแสดงละครเรื่องหัวใจนักรบ องค์ที่ 1	476
ภาพที่ 231 การแสดงละครเรื่องชิงนาง เจ้าพระยารามราฆพ แสดงเป็นแม่เลี้ยง	485
ภาพที่ 232 สำเนาพระราชหัตถเลขาจากจบในเรื่อง เพื่อนตาย	488
ภาพที่ 233 ภาพประกอบในบทละครภาษาฝรั่งเศส	497
ภาพที่ 235 พระราชหัตถเลขา บทละครพูดแบบภาพยนตร์ เรื่อง เนตรพระอิศวร	512
ภาพที่ 236 สำเนาพระราชหัตถเลขาเรื่องหงส์ทอง	515

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่ 1 กระบวนการนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	5
แผนภูมิที่ 2 กรอบความคิดในการวิจัย.....	6
แผนภูมิที่ 3 ภูมิหลังและประสบการณ์นาฏกรรมในแต่ละช่วงเวลา.....	395
แผนภูมิที่ 4 วิธีการสร้างนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า	396
แผนภูมิที่ 5 การสร้างนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	400

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย

พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 6 แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี เสด็จพระราชสมภพเมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2423* เมื่อพระชนมายุได้ 13 พรรษา พ.ศ. 2436 เสด็จฯ ไปทรงศึกษา ณ ประเทศอังกฤษ ประทับอยู่เป็นเวลากว่า 9 ปี และเสด็จฯ กลับเมื่อ พ.ศ. 2445 เป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่ทรงสำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศ พระองค์เสด็จขึ้นทรงราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2453-2468 เป็นเวลา 15 ปี นอกจากพระราชกรณียกิจงานปกครองที่ทรงสานต่อจากพระบรมชนกนาถ และทรงริเริ่มสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาความเจริญมาสู่ประเทศแล้ว พระองค์ยังทรงได้รับการยกย่องและได้รับการถวายพระราชสมัญญานามว่า สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2546) ด้วยพระอัจฉริยภาพ และพระปรีชาสามารถด้านวรรณกรรมและอักษรศาสตร์ที่โดดเด่นและเป็นที่รู้จักโดยทั่วไป งานพระราชนิพนธ์ บทความ บทละคร บทร้อยแก้ว บทร้อยกรอง จำนวนมากกว่าพันรายการ (ม.ล.ปิ่น มาลากุล, 2533a) องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ประกาศยกย่องพระเกียรติคุณของพระองค์ เป็นบุคคลสำคัญของโลก ผู้มีผลงานดีเด่นด้านวัฒนธรรม ในฐานะที่ทรงเป็นนักปราชญ์ นักประพันธ์ กวี และนักแต่งบทละคร** ตลอดรัชสมัยของพระองค์นั้น นับเป็นช่วงเวลาสำคัญของนาฏกรรมในประเทศไทย ที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นแกนนำสำคัญในการทำนุบำรุงงานนาฏกรรม (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2543, น. 294)

* นับปีอย่างเก่า ที่จะเปลี่ยนศักราชใหม่ในวันที่ 1 เมษายน

** รว พ.ศ. 2500 ประเทศไทยเสนอพระนามและนามบุคคลสำคัญผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม 4 พระองค์และ 1 คนแก่ยูเนสโก เพื่อที่จะทยอยประกาศในปีที่ประสูติ พระราชสมภพ และมีชาติกาลครบ 100 ปี และ 200 ปี ได้แก่ พ.ศ. 2505 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (100 ปีวันประสูติ) พ.ศ. 2506 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ (100 ปีวันประสูติ) พ.ศ. 2510 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (200 ปีวันพระราชสมภพ) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (100 ปีวันพระราชสมภพ) และสุนทรภู่ (200 ปีชาตกาล)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงนำพาประเทศไทยให้ก้าวสู่ความเป็นอารยะ ทรงเลือกใช้นาฏกรรมเป็นเครื่องมือสื่อสารผ่านบทพระราชนิพนธ์และงานแสดงละคร ที่ให้ทั้งความรื่นรมย์และข้อคิดต่าง ๆ สื่อแนวพระราชดำริและพระราชนิยมแก่ผู้ที่ได้อ่านบทพระราชนิพนธ์และผู้ชม โดยมีพระราชประสงค์ให้ประชาชนได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ในการหาความบันเทิงที่มีคุณประโยชน์ อบรมและปลูกใจข้าราชการ ประชาชนและเยาวชน ให้ตระหนักถึงหน้าที่ที่พึงมีต่อครอบครัว สังคม ชชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ ความนิยมในการจัดการ แสดงละครโดยขุนนางผู้มีบรรดาศักดิ์ ประชาชน จนกระทั่งการแสดงของนักเรียน ยังประโยชน์ในกิจการกุศลต่าง ๆ รวมทั้งการจัดหาสาธารณสมบัติ การสร้างเรือรบ บำรุงราชนาวิสมาคม บำรุงกิจการเสือป่า และการปฏิสังขรณ์ศาสนสถาน

บทละครพระราชนิพนธ์ทุกเรื่อง มีคติสอนใจแอบแฝงอยู่ (เฉลา ไชยรัตน์, 2510, น. 64) นอกจากจะใช้สำหรับเล่นละครและใช้อ่านเพื่อความเพลิดเพลินแล้ว หน้าที่สำคัญของบทพระราชนิพนธ์คือ การถ่ายทอดแนวพระราชดำริของพระองค์ผ่านตัวละคร เพื่อให้ตัวละครนั้นสื่อสารต่อผู้ชมและผู้อ่าน เป็นไปตามเหตุการณ์ในช่วงเวลาต่าง ๆ และยังสามารถให้วาทกรรม เสียตสี วิพากษ์สังคมขณะนั้น หรือโน้มน้าวใจประชาชนให้คล้อยตาม รวมถึงการสร้างภาพลักษณ์ตามพระราชประสงค์ (เทพ บุญตานนท์, 2559, น. 250)

นาฏกรรมของพระองค์ยังเป็นสื่อทางการศึกษาที่สำคัญอีกด้วย ดังที่แนวพระราชดำริว่า การละครนอกจากจะเป็นเครื่องบันเทิงใจและให้ความสุขแล้ว ยังเป็นวิถีทางการศึกษาที่สำคัญ เพราะละครเป็นสิ่งที่จะโน้มน้าวจิตใจคนให้เห็นคล้อยตามได้ง่าย อาจทำให้จิตใจสูงขึ้น จึงได้ทรงส่งเสริมการละครเป็นอันมาก (พรหมบุตร, 2463b, น. 82) ละครพระราชนิพนธ์จึงเป็นการ “สอน” ผู้ชมไปด้วย แต่การที่พระมหากษัตริย์ทรงใช้ละครเป็นสื่อการสอน และทรงแสดงด้วยนั้น ดูจะเป็นความแปลกใหม่ในสังคมไทย ม.จ.หญิงพูนพิสมัย ดิศกุล บันทึกความทรงจำไว้ว่า (หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิศกุล, 2564, น. 89)

“...กรรมบันดาลให้พระเจ้าอยู่หัวโปรดนาฏศิลป์เป็น hobby ด้วยทรงเห็นว่าเป็นการสอนคนด้วยลูกตาให้เห็นเอง แต่พอเินไม่มีประมุขของประเทศใดเล่นละคร จึงทำให้คนโดยมากเห็นว่าเป็นการผิดชนบธรรมเนียมไป โดยเฉพาะคนในเมืองไทย ซึ่งดูละคอนเป็นแต่เพื่อสนุกเท่านั้น ไม่มีความรู้สึกกับศิลป ข้าเห็นว่าเป็นการเดินกินรำกิน จึงเข้าใจไม่ได้และซุบซิบนินทาจนน่ารำคาญ...”

นอกจากการที่ทรงสอดแทรกคติเตือนใจ เพื่อสร้างลักษณะที่พึงประสงค์ของพลเมืองแล้ว ละครยังเป็นสื่อในการเตรียมตัวคนไทยให้เข้าใจวิถีการดำเนินงานทางประชาธิปไตย ซึ่งพระองค์ได้ทรงเริ่มเตรียมการพัฒนาประเทศไปตามแนวทางประชาธิปไตยตามแบบประเทศตะวันตกไว้หลาย

ประการ แต่ยังไม่ทันจะบรรลุถึงผลสำเร็จสมบูรณ์ก็สิ้นรัชกาลเสียก่อน (โสมสุตา ลีชะวณิช, 2555, น. คำนำ)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์งานเกี่ยวกับนาฏกรรมไว้เกือบสองร้อยเรื่อง บทละครพระราชนิพนธ์ของพระองค์นั้นสามารถจำแนกได้ 3 กลุ่ม (ทิพย์สุนทรนาครน, 2516) คือ พระราชนิพนธ์บทละครแปล พระราชนิพนธ์ละครแปลง และพระราชนิพนธ์จากจินตนาการของพระองค์ ซึ่งในการเลือกบทละครที่มาแปล แปลง และที่มาจากจินตนาการของพระองค์นั้น สามารถแสดงถึงพระราชประสงค์ที่จะทรงสื่อสารข้อความไปถึงผู้ชมและผู้ที่ได้อ่านบทพระราชนิพนธ์

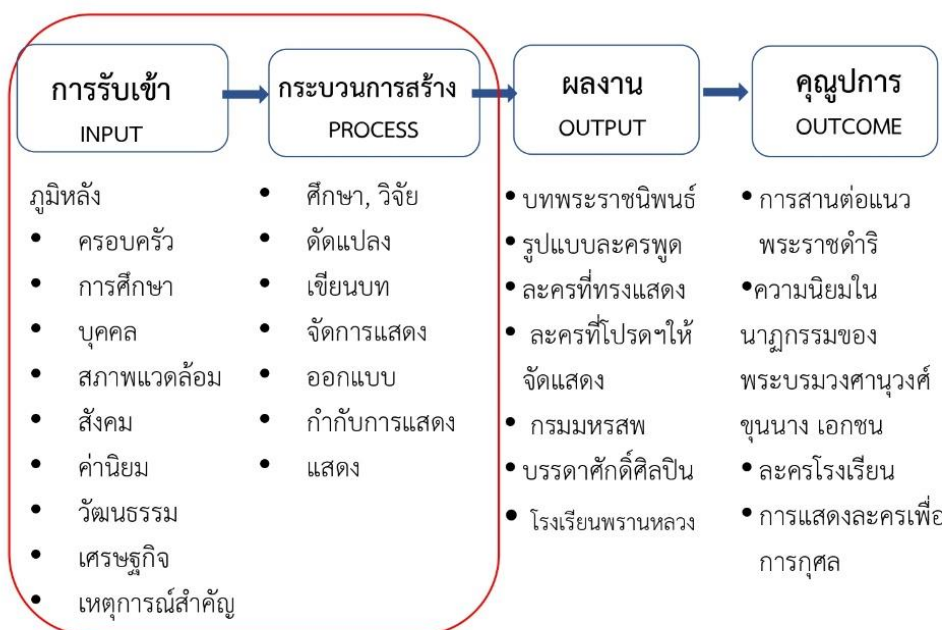
ด้วยปริมาณงานและคุณค่าในด้านต่าง ๆ จึงมีผู้ศึกษาวิจัยผลงานพระราชนิพนธ์ของพระองค์จำนวนมากและอย่างต่อเนื่อง อาทิ ม.ล.ปิ่น มาลากุล (2552) ค้นคว้าและเรียบเรียง *งานละครของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม* โดยรวบรวมพระราชนิพนธ์ที่เกี่ยวกับละคร จำนวน 173 เรื่อง เล่มนี้มีความสำคัญต่อการเริ่มต้นศึกษางานละครของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างยิ่ง สุรพล วิรุฬห์รักษ์ (2543) เรียบเรียงเรื่อง *วิวัฒนาการนาฏศิลป์ไทย* เป็นงานวิจัยที่ศึกษางานนาฏกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคสมัยของไทย ซึ่งให้ข้อมูลเกี่ยวกับงานนาฏกรรมในสมัยรัชกาลที่ 6 นาฏศิลป์ประเภทต่าง ๆ ทั้งของราชสำนัก พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง ข้าราชการบริพาร และประชาชน นอกจากนี้ มีวิทยานิพนธ์ที่ศึกษาเกี่ยวกับงานละครของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่ *Vajiravudh and spoken drama : His early plays in English and his original Thai Lakho'n Phut with special on his innovative uses of drama* (Vilawan Svetsreni, 1991) การปลูกฝังความรักชาติตามที่ปรากฏในบทละครพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ธงชัย หวานแก้ว, 2522) บทโขนพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ธวัชชัย ดุสิตกุล, 2547) การสร้างสรรค์บทละครพูดชวนหัวของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจากบทละครสุขนานุกรมภาษาฝรั่งเศส (ปวิศ มีนา, 2556) แนวคิดทางการเมืองในบทละครพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ธิดา วัฒนกุล, 2519) วิเคราะห์บทละครรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พุมิมาศ พุ่มพวง, 2540) ตัวละครหญิงในบทละครพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว *สื่อในการอบรมหญิงไทย* (สุมาลี ลิ้มประเสริฐ, 2538) การศึกษาการพัฒนาตัวละครพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (กันยรัตน์ สมิตะพินทุ, 2529) และ *บทละครพูดร้อยแก้วพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว* (ทิพย์สุนทรนาครน, 2516) เป็นต้น

ตัวอย่างของข้อมูลและงานวิจัยที่ยกมานี้ เห็นได้ว่า ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาวิจัยงานละครของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว วิเคราะห์บทพระราชนิพนธ์ในประเด็นต่าง ๆ โดยเน้น

และให้ความสำคัญกับผลงานคือบทพระราชนิพนธ์ แต่ยังไม่มีการศึกษาวิธีการสร้างนาฏกรรมของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพิจารณาถึงภูมิหลัง บริบทแวดล้อม และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาต่าง ๆ ตลอดพระชนมายุ อันส่งผลต่อแนวพระราชดำริ และการสร้างนาฏกรรม การศึกษาในประเด็นเบื้องหลังต่าง ๆ เหล่านี้เอง จะช่วยขยายพรมแดนข้อมูลความรู้เกี่ยวกับการ สร้างนาฏกรรม และความเข้าใจในงานนาฏกรรมของพระองค์ชัดเจนยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยพบว่า ยังมีข้อมูลจากแหล่งข้อมูลชั้นต้นอีกจำนวนมาก ที่ยังมิได้มีการศึกษารวบรวมไว้ อาทิ การคัดพระราชนิพนธ์เกี่ยวกับนาฏกรรมจากจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันตลอดช่วงเวลาที่ ทรงราชย์ การสืบค้นนาฏกรรมจากพระราชนิพนธ์ในราชกิจจานุเบกษา และที่สำคัญคือสำเนาพระ ราชนิพนธ์ที่หอสมุดวชิราวุธ ซึ่งอาจมีความแตกต่างจากบทพระราชนิพนธ์ที่จัดพิมพ์ในชั้นหลัง ตลอดจนพระราชนิพนธ์ต่าง ๆ ในหนังสือพิมพ์ร่วมยุคสมัย ได้แก่ ดุสิตสมิต ตลอดจนบันทึกความ ทรงจำของข้าราชการจากหนังสืออนุสรณ์งานศพ วารสารมานวนสาร วชิราวุธสาร เป็นต้น ดังนั้น การศึกษางานนาฏกรรมของพระองค์จากแหล่งข้อมูลอื่น ที่ไม่ใช่บทพระราชนิพนธ์เพียงอย่าง เดียวในช่วงเวลาต่าง ๆ และข้อมูลเกี่ยวกับการสร้างนาฏกรรมในเอกสารอื่น ๆ ที่มีใช้บทละคร น่าจะ พบข้อมูลที่น่าสนใจและเป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์หรืออภิปรายต่อไป

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังเห็นว่ากระบวนการสร้างนาฏกรรมของพระองค์ แบ่งเป็น การรับเข้า (input) ได้แก่ ภูมิหลัง การศึกษา ประสบการณ์ที่ได้รับ ซึ่งส่งผลให้เกิดกระบวนการสร้างนาฏกรรม (process) ในรูปแบบต่าง ๆ ผลของกระบวนการนี้ ผลงาน (output) คือบทพระราชนิพนธ์และละคร ต่าง ๆ ที่จัดแสดง รวมทั้งการเกิดหน่วยงานองค์กรที่มีหน้าที่รับผิดชอบ และเป็นประโยชน์หรือ คุณูปการที่ได้ (outcome) ดังแสดงในแผนภูมิที่ 1 ข้างล่างนี้

แผนภูมิที่ 5 กระบวนการนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

จากแผนภูมินี้ เห็นว่าในส่วนของผลงาน (output) และประโยชน์หรือคุณูปการ (outcome) มีผู้วิจัยและรวบรวมไว้อยู่บ้างแล้ว และเป็นที่รับรู้กันทั่วไป แต่ในส่วนของการรับเข้าและการสร้างนาฏกรรม นั้น ยังมีผู้ทำวิจัยไม่มาก หรืออาจวิจัยเฉพาะเรื่อง มิได้มองในภาพรวมทั้งหมด ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาในส่วนของกรอบใหญ่ที่เป็นข้อมูลการรับเข้า (input) และกระบวนการสร้างนาฏกรรม (process) ว่าการที่พระองค์ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้สร้างสรรค์งานนาฏกรรมที่มีคุณภาพและปริมาณมากเช่นนี้ ทรงสั่งสมองค์ความรู้เหล่านี้มาอย่างไร และทรงมีภูมิหลังและประสบการณ์ในการสร้างนาฏกรรมอย่างไร

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาบทบาทในด้านนาฏกรรมและการสร้างนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

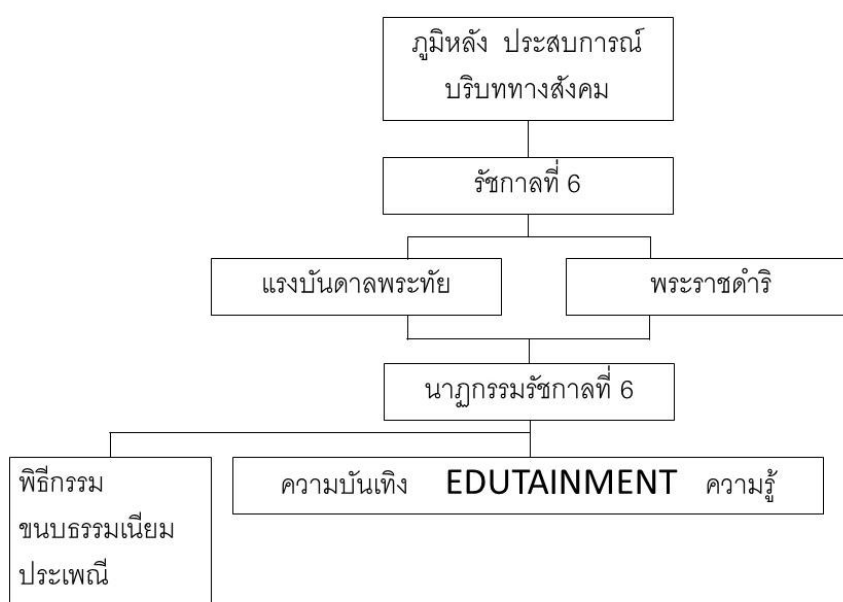
1. ขอบเขตด้านเวลา พ.ศ. 2423-2468

2. ขอบเขตข้อมูล จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ได้แก่ เอกสารราชการจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ราชกิจจานุเบกษา จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน หนังสือพิมพ์ พระราชหัตถเลขาและบทพระราชนิพนธ์

3. ขอบเขตเนื้อหา ศึกษาเฉพาะการทรงงานด้านนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

1.4 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภูมิหลังของครอบครัว ประวัติ เหตุการณ์ ประสบการณ์ ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาต่าง ๆ ย่อมมีอิทธิพลต่อความคิด เจตคติ และแรงจูงใจในการสร้างสรรค์งานนาฏกรรม ดังนั้น การศึกษาถึงภูมิหลัง พระราชประวัติ เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงพระชนมายุ ตลอดจนพระราชกรณียกิจที่เกี่ยวข้องกับนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ มิใช่เฉพาะบทพระราชนิพนธ์อย่างเดียวนั้น อาจจะช่วยให้เห็นที่มา แนวพระราชดำริ และบทบาทของพระองค์ในการสร้างนาฏกรรมได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

แผนภูมิที่ 6 กรอบความคิดในการวิจัย

1.5 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

การสร้างนาฏกรรม หมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ทางนาฏกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้น ได้แก่ การแต่งบท การแสดง และการสร้างสรรค์การแสดง

1.6 แนวคิดและทฤษฎี

งานวิจัยนี้ ศึกษาทฤษฎีนาฏยศาสตร์ของกรมนี้ แนวคิดการละครตะวันตก แนวคิดการละครเพื่อการศึกษาและการโน้มน้าวใจ และทฤษฎีแรงจูงใจ เนื่องจากการศึกษาไปถึงภูมิหลัง ประสบการณ์ และเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้น น่าจะมีอิทธิพลของแรงจูงใจต่อการสร้างนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในเวลาต่อมา

การวิจัย ใช้เอกสารขั้นต้นและชั้นรอง เพื่อเป็นหลักฐานในการสนับสนุนข้อมูลในการศึกษา ในส่วนบทที่ 2 การทบทวนวรรณกรรม ผู้วิจัยจำแนกประเภทของเอกสารโดยใช้ระบบการจัดเรียงข้อมูลแบบบรรณนิทัศน์ (Annotated Bibliography) โดยจะอธิบายสาระของเอกสารโดยย่อ เพื่อให้เห็นสาระที่เกี่ยวข้องกับบริบทและงานนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยแสดงเรียงลำดับตามตัวอักษรนามผู้แต่ง และเนื้อหาในเล่มที่เกี่ยวข้องกับงานวิทยานิพนธ์

1.7 วิธีดำเนินงาน

งานวิจัยนี้ ศึกษาโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Research) ในการรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. สืบค้นเอกสาร ตามขอบเขตและวัตถุประสงค์ในการศึกษา เพื่อวางแผนและกำหนดกรอบการทำงาน
2. ศึกษาและรวบรวมหลักฐานที่เกี่ยวข้อง จากจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน พระราชหัตถเลขา บทพระราชนิพนธ์ ราชกิจจานุเบกษา หนังสือ วารสาร งานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือที่ระลึกในงานศพ แหล่งค้นคว้าข้อมูลดังกล่าว ได้แก่ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดแห่งชาติ หอวิชาการสุพรรณบุรี สำนักงานวิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จากข้อมูลออนไลน์ของห้องสมุดต่างประเทศ
3. จำแนกข้อมูล บันทึกสิ่งที่ค้นคว้าในประเด็นต่าง ๆ จัดเก็บในระบบฐานข้อมูล
4. วิเคราะห์บทบาทของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในการสร้างนาฏกรรม
5. ประชุมเพื่อรับฟังความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ
6. ปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ
7. จัดพิมพ์เป็นรูปเล่มวิทยานิพนธ์

1.8 ข้อตกลงเบื้องต้น

เนื่องจากการนับปีพุทธศักราชที่ปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์ และเอกสารร่วมสมัย ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เปลี่ยนขึ้นศักราชใหม่ในวันที่ 1 เมษายน ดังนั้น ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม ถึง 31 มีนาคม จึงยังนับเป็นปีเก่าอยู่ ผู้วิจัยจึงขอนับปีอย่างเก่า โดยจะใส่เครื่องหมายดอกจัน * กำกับไว้หลังปีพุทธศักราช สำหรับช่วงเวลาดังกล่าว ให้ผู้อ่านทราบว่า

หากนับอย่างสากลแล้วจะต้องบวกเพิ่มอีก 1 ปี ตัวอย่าง วันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2454* นับอย่างสากลคือ พ.ศ. 2455

1.9 ระยะเวลาและแผนการดำเนินงาน

ตารางที่ 1 ระยะเวลาและแผนการดำเนินงาน

	แผนงาน	ระยะเวลาในการดำเนินงาน											
		ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ษ.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.
	ปีการศึกษา 2562												
1	เสนอหัวข้อวิทยานิพนธ์	<			>								
2	เสนอบทที่ 1				<								
3	ค้นคว้าข้อมูล				<								>
4	สอบประเมินผลความรู้ ครั้งที่ 1								●				
	ปีการศึกษา 2563												
5	เสนอโครงร่างบทที่ 1 กรรมการหลักสูตร	●											
6	ปรับปรุงแก้ไข		<		>								
7	เสนอวิทยานิพนธ์บทที่ 1-3 กรรมการภายนอก					●							
8	รวบรวมข้อมูล				<								>
	ปีการศึกษา 2564												
9	ตีพิมพ์บทความทางวิชาการ 2 เรื่อง						<						>
6	วิเคราะห์ข้อมูล	<			>								
7	ร่างวิทยานิพนธ์ฉบับสมบูรณ์			<		>							
8	สอบร่างวิทยานิพนธ์ฉบับสมบูรณ์				<		>						
9	รับฟังข้อเสนอจากผู้ทรงคุณวุฒิ	<			>								
10	แก้ไขปรับปรุง					<				>			
12	สอบวิทยานิพนธ์									●			
13	แก้ไขปรับปรุงตามข้อเสนอแนะของกรรมการสอบ									<		>	

1.10 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เชิดชูพระอัจฉริยภาพและพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทางด้านนาฏกรรมให้เป็นที่ประจักษ์
2. ฐานข้อมูลความรู้เกี่ยวกับงานนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
3. ได้หลักการทรงงานของพระองค์ในการสร้างนาฏกรรม ถอดเป็นบทเรียนและเป็นแนวทางในการศึกษาเรียนรู้รูปแบบ วิธีการ และนำไปปรับใช้เพื่อสร้างผลงานต่อไป

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

ในบทที่ 2 นี้ เป็นการนำเสนอวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในงานวิจัย ประกอบด้วยข้อมูลหลัก 2 ส่วน คือ 1) แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง 2) เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ในส่วนแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องนั้น ผู้วิจัยเลือกทฤษฎีและแนวคิดที่จะเป็นแนวทาง ในการสร้างความเข้าใจในเรื่อง บทบาทในการสร้างนาฏกรรมในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และใช้เป็นหลักการ สำหรับวิเคราะห์และอภิปราย เพื่อตอบคำถามตามวัตถุประสงค์ในขั้นต่อไป ส่วนการค้นคว้า เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้คัดเลือกเอกสาร ประเภท หนังสือ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ ที่ศึกษา รวบรวมและวิจัยเกี่ยวกับพระราชประวัติ งานพระราชนิพนธ์ บริบทแวดล้อมทางสังคมต่าง ๆ เพื่อเป็น ข้อมูลประกอบการศึกษาวิจัย โดยจัดเรียงตามลำดับตัวอักษรนามผู้แต่ง

2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

สำหรับการศึกษาบทบาทในการสร้างนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว นั้น จากกรอบแนวคิดและการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง พบว่าแนวคิดและทฤษฎีที่จะนำมาใช้ ในการวิเคราะห์และอภิปรายผลการศึกษา มีจำนวน 4 ข้อ ดังนี้

2.1.1 ทฤษฎีนาฏยศาสตร์ของกรตมุนี

2.1.2 แนวคิดการละครตะวันตก

2.1.3 แนวคิดการละครเพื่อการศึกษา (Drama/ Theatre in Education)

และการโน้มน้าวใจ (Propaganda Theatre)

2.1.4 ทฤษฎีแรงจูงใจ

2.1.1 ทฤษฎีนาฏยศาสตร์ของกรตมุนี

ในการพิจารณาทางด้านนาฏยทฤษฎี ผู้วิจัยนำนาฏยศาสตร์ของกรตมุนี มาใช้ประกอบใน การวิจัย ด้วยงานพระราชนิพนธ์ของพระองค์หลายเรื่อง อาทิ *ปรียทรรติกา มัทนะพาธา ศกุนตลา* ต้นฉบับนั้นเป็นงานจากนักประพันธ์ชาวอินเดีย นาฏยศาสตร์ เป็นตำราฟ้อนรำของอินเดีย ซึ่งอ้างว่า รจนาโดยกรตมุนี ครอบคลุมเนื้อหาที่สามารถนำไปปรับใช้ในการสร้างนาฏกรรม โดยมีองค์ประกอบ ต่างๆ ได้แก่ กำเนิด ภาวะและรส ที่เกิดขึ้นในการรับชม ตัวละครและผู้แสดง บทละครและการเขียน บทละคร การแสดงออก การฟ้อนรำ เสียงและคำพูด ดนตรี โรงละคร ฉาก และความสำเร็จของการ แสดง (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2547, น. 75-94)

1) กำเนิด นาฏยเวทเกิดจากพระพรหมนำเอาวรรณศิลป์จากฤคเวท ดุริยางคศิลป์จากสามเวท การแสดงท่าทางต่าง ๆ จากยชุรเวท และรสและอารมณ์จากอาถรรพเวท มาประมวลเป็นนาฏยศิลป์ แล้วถ่ายทอดให้ภรตมุนี

2) ภาวะและรส เป็นปรากฏการณ์ที่สลับซับซ้อน มีประโยชน์สำหรับนำไปใช้อธิบายด้วยเหตุผลถึงสิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏบนเวทีขณะแสดง ภาวะคือการแสดงออกของอารมณ์ โดยอาศัยปัจจัยต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความบันเทิงใจ ที่เรียกว่า รส ซึ่งเมื่อมีการแสดง ภาวะและรสจะเกิดขึ้นสลับไปมา

3) บทละครของนาฏยศาสตร์ มี 2 ประเภท คือ โลกธรรมมี เป็นบทที่มีเนื้อหาสมจริงตามธรรมชาติ การดำเนินเรื่องเป็นไปตามปกติวิสัยของมนุษย์ แสดงความเป็นไปตามธรรมดาโลก และนาฏยธรรมมี เป็นบทที่แตกต่างจากธรรมดาโลก มีเหตุการณ์ที่มีอิทธิฤทธิ์เหนือธรรมชาติ มีการจำแนกบทละครออกไปอีก 10 รูปแบบ

4) การเขียนบทละคร ทางนาฏยศาสตร์ระบุแนวทางการเขียนบทละครที่แตกต่างกันไปแต่ละรูปแบบ 10 รูปแบบ มีปัจจัยที่ควรคำนึงถึง เช่น การวางโครงเรื่อง สถานการณ์ต่าง ๆ การนำกลวิธีทางฉันทลักษณ์มาใช้ เป็นต้น

5) การแสดงออก ประกอบด้วย วฤติ-การแสดงด้วยวาจา ใจ (อารมณ์ความรู้สึก) กายหรือกิริยาที่นุ่มนวล และกายหรือกิริยาที่เข้มแข็ง โลกธรรมมี-การแสดงสมจริงอย่างมนุษย์ นาฏยธรรมมี-การเครื่องไหวพุดจาอย่างประณีตวิจิตร และอภินายะ-การแสดงออกผ่านช่องทางต่าง ๆ

6) การฟ้อนรำ แบ่งเป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ การฟ้อนรำที่ประกอบการแสดงอารมณ์ การไม่แสดงอารมณ์ และการฟ้อนรำที่สื่อความหมาย

7) เสียงและคำพูด คำพูดเป็นเครื่องแสดงเจตคติและทัศนคติของผู้เขียนบท

8) ดนตรี

9) โรงละคร

10) ความสำเร็จของการแสดง แบ่งเป็น 1. ความสำเร็จของการแสดง ประกอบด้วยความสามารถของผู้แสดง ส่วนประกอบต่าง ๆ และองค์ประกอบต่าง ๆ 2. ความล้มเหลว เกิดจากเหตุ 2 ประการ คือ ความพร้อมของผู้ร่วมงานทั้งหมด และการเกิดเหตุไม่คาดฝัน 3. การแข่งขันควรมีกรรมการอย่างน้อย 10 คนเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านต่าง ๆ พิจารณา และ 4. คนดู ผู้ชมที่ดีต้องมีคุณสมบัติ หรือ ปรีชา และการจัดการแสดงต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่าย จึงจะสำเร็จลงได้

2.1.2 แนวคิดการละครตะวันตก

ละครเป็นเครื่องสำเร็จอารมณ์อย่างหนึ่งของมนุษย์ทุกหมู่เหล่า (ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, 2516) ละครเป็นศิลปะที่ทรงพลังยิ่ง สามารถนำพาผู้ชมเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของ

สถานการณ์ตามบทบาทในละคร ที่อาศัยการเล่าเรื่องอย่างมีศิลปะ ชวนให้ติดตาม โดยมีองค์ประกอบของตัวละคร เครื่องแต่งกาย ฉาก แสง สี เสียง ที่ทำให้ผู้ชมเห็นเป็นเรื่องราวที่ถ่ายทอดต่อหน้า แนวคิดของการละครตะวันตกในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยนำเสนอ ละครกรีก ละครโรมัน และมาสู่ละครอังกฤษ ที่มีอิทธิพลต่องานนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

2.1.2.1 ละครกรีก

ละครและรูปแบบของโรงละครกรีก มีอิทธิพลต่อการละครชาติต่าง ๆ ทั่วโลก แม้ว่า จะพบหลักฐานว่าอียิปต์มีการแสดงละครในพิธีกรรมทางศาสนา ก่อนกรีกราว 3,000 ปีก่อนคริสต์ศักราช แต่ก็ได้พัฒนาจนกลายเป็นละครเพื่อการแสดงอย่างกรีก จุดเริ่มต้นของละครกรีกนั้น เนื่องมาจากการบูชาเทพเจ้า โดยเฉพาะการสดุดีเทพไดโอนีซัส (dionysus) ซึ่งเป็นเทพแห่งความอุดมสมบูรณ์ และต่อมากลายเป็นต้นกำเนิดของละครกรีก ตามที่อริสโตเติล (Aristotle พ.ศ. 159-221) สันนิษฐานว่าละครโศกนาฏกรรมและสุขนาฏกรรม น่าจะมีที่มาจากการขับขานเพลงแบบคันสด ในเทศกาลบูชาเทพไดโอนีซัส ส่วนรูปแบบของโรงละครกรีกนั้น จากหลักฐานโรงละครที่หลงเหลืออยู่ อาทิ โรงละครที่เมืองเอพิดาอรัส (Epidaurus) ที่สามารถจุผู้ชมได้ถึง 14,000 คน แต่มีระบบเสียงธรรมชาติที่มีประสิทธิภาพ ผู้ชมสามารถได้ยินเสียงของผู้แสดง ไม่ว่าจะนั่งอยู่ตรงจุดไหน

ในยุคกรีกนี้ เป็นยุคที่มีความสำคัญต่อนาฏกรรม เพราะเกิดทฤษฎีโปเอติกา (Poetica) ที่เป็นรากฐานทฤษฎีของนาฏกรรมตะวันตก โดยอริสโตเติล เป็นผู้เขียนทฤษฎีดังกล่าว ประมาณพ.ศ. 208 มีใจความสำคัญว่า ละครคือการเลียนแบบ ซึ่งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่ใช้การเลียนแบบเพื่อการเรียนรู้และทำให้เข้าใจในสิ่งที่เลียนแบบมากขึ้น โปเอติกาบรรยายละเอียดที่เป็นทฤษฎีการแสดงละคร และองค์ประกอบอื่น ๆ โดยที่กวีนิพนธ์ (Poetry) เกิดจากสัญชาตญาณในการเลียนแบบของมนุษย์และการสร้างสรรค์ แบ่งเป็น สุขนาฏกรรม (Comedy) มหาकाพย์ (Epic) และโศกนาฏกรรม (Tragedy) อริสโตเติลให้ความสำคัญกับละครโศกนาฏกรรม โดยจำแนกองค์ประกอบของโศกนาฏกรรมเป็น 6 ส่วน ได้แก่ โครงเรื่อง (Plot) ตัวละคร (Character) ความคิด (Thought) คำพูด (Diction) เพลง (Song) และความตระการตา (Spectacle) (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2547, น. 95-102)

2.1.2.2 ละครโรมัน

ละครโรมัน มีอิทธิพลต่อนักเขียนบทละครสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา แม้ว่าจะลอกเลียนแบบละครกรีกมาก็ตาม แต่ก็มี การดัดแปลงเพิ่มเติมจนมีเอกลักษณ์ โดยเฉพาะการแสดงมหรสพที่เกี่ยวกับการแสดงศักยภาพทางการทหาร ยุทธนาวิ และการประลองยุทธ์ต่อสู้ต่างๆ ที่เริ่มมีความรุนแรงและโหดเหี้ยมมากขึ้น ส่วนละครแพทโทไมม์ (Pantomime) มีจุดกำเนิดจากทางตอนใต้ของอิตาลี ชาวโรมันเรียกว่า พันโทมิมุส (Pantomimus) เชื่อว่าเป็นชาวกรีกชื่อพีลาเดส (Pirades) กับบาทิลลัส

(Batillus) เป็นผู้นำละครแพทโทโมมิไปเผยแพร่ชาวโรมัน แต่โรมันนำมาดัดแปลงให้เข้ากับรสนิยมของตนจนกลายเป็นละครที่มีเอกลักษณ์ โดยใช้ท่าทางและการเต้นเพื่อสื่ออารมณ์และเรื่องราวโดยไม่มีบทพูด เพื่อแสดงความสามารถของผู้แสดง โดยมีนักร้องร้องเพลงประกอบเรื่องราวและดนตรี

2.1.2.3 ละครอังกฤษสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา

สมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา (Renaissance) อยู่ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 14-17 หลังจากสิ้นสุดสงครามครูเสดที่กินเวลากว่า 300 ปี ยุโรปจึงเข้าสู่ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา Renaissance แปลว่าการเกิดใหม่ เป็นการหวนรำลึกถึงศิลปะกรีกและโรมันที่รุ่งเรืองในอดีตให้กลับมา โดยเน้นความสำคัญของปัจเจกบุคคล ชื่นชมความเฉลียวฉลาด ความงาม และคุณค่าของมนุษย์ ไม่ได้เชื่อหรือฝากความหวังไว้ที่พระเจ้าอย่างที่เคยเป็นมา แต่เชื่อในศักยภาพของมนุษย์ในการแสวงหาความรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ มีการปฏิรูปการศึกษา สนับสนุนวิชาศิลปศาสตร์ แรกมี 7 วิชา ได้แก่ ไวยากรณ์ วาทศิลป์ ตรรกศาสตร์ เรขาคณิต คณิตศาสตร์ ดนตรี และดาราศาสตร์ ต่อมาได้เพิ่ม วรรณคดี ภาษาปรัชญา ประวัติศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ โดยเรียกรวมกันว่า Liberal arts มาจากภาษาละตินว่า Liberalis มีความหมายว่า เหมาะกับเสรีชน (กุลวดี มกรภิรมย์, 2558)

อังกฤษเริ่มเข้าสู่ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาในสมัยพระเจ้าเฮนรีที่ 7 (ครองราชย์ ค.ศ.1485-1509) มีการเชิญนักปราชญ์และนักการศึกษาคนสำคัญของยุโรปหนีมาเป็นประธานวิชากรีกศึกษาในมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ เป็นผลให้การศึกษาวรรณคดีคลาสสิกและการแสดงละครเวทีเป็นไปอย่างคึกคัก แม้ว่าในรัชกาลต่อมา จะมีความขัดแย้งทางศาสนาและความยุ่งเหยิงภายในราชสำนัก แต่เมื่อถึงสมัยพระราชินีเอลิซาเบท การเมืองมีเสถียรภาพมั่นคง สามารถพิชิตกองทัพเรือสเปนที่เคยเกรียงไกรได้ และจักรวรรดิอังกฤษแผ่อิทธิพลไปยังประเทศต่าง ๆ กลายเป็นมหาอำนาจ การค้นพบดินแดนใหม่ ๆ และการกุมอำนาจทางการค้า นับเป็นยุคทองของอังกฤษ ทำให้ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาของอังกฤษเจริญรุ่งเรืองในช่วง 20 ปีสุดท้ายของคริสต์ศตวรรษที่ 16 มีนักแสดงอาชีพรวมตัวกันเป็นคณะละคร แสดงประจำที่โรงละครในกรุงลอนดอนและเมืองต่าง ๆ เกิดโรงละครสาธารณะแทนโรงละครแบบชั่วคราวตามลานจัตุรัส แต่การแสดงต่าง ๆ ยังคงใช้ผู้ชายแสดง ผู้หญิงไม่ได้รับอนุญาตให้แสดง แต่เป็นผู้ชมและผู้สนับสนุนละคร ละครในยุคนี้ มีการแสดงในโรงเรียน และมหาวิทยาลัย โดยนำบทละครคลาสสิกมาศึกษาและจัดแสดง รวมทั้งละครที่เขียนขึ้นใหม่ด้วยภาษาละตินหรืออังกฤษโดยใช้บทละครโรมันเป็นต้นแบบแล้วค่อย ๆ พัฒนาจนเป็นบทละครเฉพาะของอังกฤษ รวมทั้งอิทธิพลจากสำนักอภิมหากรรมา ที่ใช้ห้องโถงใหญ่เป็นโรงละคร อย่างที่เชื่อกันว่าบทละครเรื่องแรก ๆ ของเชกสเปียร์เขียนขึ้นเพื่อนำมาแสดงที่สำนักอภิมหากรรมาไมดเดิลเทมเพิล (Middle Temple) ซึ่งสมาชิกของสำนักอภิมหากรรมาเป็นคนหนุ่มที่มีการศึกษาดี มักสำเร็จกฎหมายจากมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ดและเคมบริดจ์ และเป็นผู้ที่ชื่นชอบละคร จึงมักแสดงละครหรือเชิญคณะละครอาชีพมา

แสดงที่สำนัก รวมทั้งสนับสนุนการเงินให้สร้างละครเรื่องใหม่ ๆ มาแสดงที่สำนักโดยเฉพาะ (P. V. Akrigg G., 1958)

ภาพที่ 1 การแสดงละครภายในมิดเดิลเทมเพิล

ที่มา haileybachrach.com/2014/09/24/middle-temple-hall/

นักเขียนบทละครที่โด่งดังเป็นที่รู้จักกันดีในยุคนี้ ได้รับการยอมรับว่ายิ่งใหญ่ของอังกฤษ ได้แก่ เชกสเปียร์ (William Shakespeare พ.ศ. 2107-2159) มาร์โลว์ (Christopher Marlowe พ.ศ. 2107-2136) และจอห์นสัน (Ben Jonson พ.ศ. 2115-2180) แต่ที่รู้จักกันดีที่สุดคือเชกสเปียร์ ในช่วง 25 ปี เขาเขียนบทกวีเรื่องยาว 5 เรื่อง กวีนิพนธ์ซอนเน็ต (Sonnet) 154 บท และบทละคร 38 เรื่อง ยุคแรก ๆ ผลงานออกแนวชวนหัวและอิงประวัติศาสตร์ ต่อมาจึงมีแนวโศกนาฏกรรม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแปลบทละครที่ประพันธ์โดยเชกสเปียร์ถึง 4 เรื่อง อิทธิพลของการละครสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาส่งผลมาจนถึงยุควิคตอเรีย ในช่วงเวลาที่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาชิราวุธ เสด็จฯ ไปทรงศึกษาที่ประเทศอังกฤษ ซึ่งการละครได้รับความนิยมและเจริญรุ่งเรืองมาก และน่าจะมีอิทธิพลต่องานนาฏกรรมของพระองค์ในกาลต่อมา

2.1.3 แนวคิด “การละครเพื่อการศึกษา” และการโน้มน้าวใจ (Theatre propaganda)

ปัจจุบันมีงานวิจัยที่สนใจในการใช้ละครเพื่อประโยชน์ทางการศึกษา มีการสำรวจและวิเคราะห์มุมมองและแนวคิดของนักวิชาการ และนักปฏิบัติการในระดับนานาชาติ ที่มีต่อทิศทางและสถานะปัจจุบันขององค์ความรู้ด้านการใช้ละครในฐานะเป็นเครื่องมือสำหรับการเรียนรู้ (ปวีณา แซ่ม้อย, 2562, น.85) โดยกล่าวว่า ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน มีผู้นำศิลปะการละครไปประยุกต์ใช้กับงานด้านการเรียนรู้ และพัฒนามนุษย์ในหลากหลายบริบท ไม่ว่าจะเป็นบริบทการศึกษา ชุมชน สาธารณสุข โดยมีความเชื่อว่า ศิลปะการละคร สามารถใช้เป็นเครื่องมือพัฒนามนุษย์และสร้างความเปลี่ยนแปลง

ได้ เนื่องจากกระบวนการละคร มีศักยภาพในการเป็นพื้นที่สร้างสรรค์ทางปัญญา ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงบวก นักการศึกษาที่มีความเห็นว่ กระบวนการละคร สามารถนำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะที่จำเป็นต่อการใช้ชีวิตในโลกยุคศตวรรษที่ 21 (Kathryn Dawson, 2018) และเริ่มใช้คำว่า ละครประยุกต์ (applied drama/theatre) ในช่วงยุค 1990s ซึ่งครอบคลุมรูปแบบที่หลากหลายของการปฏิบัติการละครในพื้นที่ต่าง ๆ นอกเหนือจากสถาบันการศึกษา ขยายองค์ความรู้ทั้งด้านการศึกษาและสังคม โดยผู้วิจัยสรุปว่า สถานะปัจจุบันขององค์ความรู้ด้านนี้ ไม่ได้ถูกจำกัดเพียงแต่ในขอบเขตของการใช้กิจกรรมการละครเพื่อการสอนในชั้นเรียนอีกต่อไป ในปัจจุบันความรู้ด้านการใช้ศิลปะการละครเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ได้ครอบคลุมถึงการนำเอากระบวนการและกิจกรรมของศิลปะการละครมาจัดประสบการณ์เรียนรู้ เพื่อการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ในทุกบริบท ไม่ว่าจะเป็นในชั้นเรียน ในชุมชน และในพื้นที่อื่น ๆ ในสังคม รวมทั้งการที่พรมแดนความรู้ ไม่มีขีดจำกัดในปัจจุบัน ทำให้มีช่องทางในการเผยแพร่องค์ความรู้ที่กว้างขึ้นกว่าในสาขาของตนเอง มีการเชื่อมโยงองค์ความรู้และความร่วมมือกันกับสาขาอื่น ๆ

ส่วนแนวคิดด้านการใช้การแสดงเป็นเครื่องมือประชาสัมพันธ์ หรือโฆษณาชวนเชื่อ เป็นอีกแนวคิดที่สมควรนำมาพิจารณาในการวิเคราะห์และสังเคราะห์งานนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะแนวคิดทางด้านการเมือง แม้จะมีการแปล Propaganda ว่า การโฆษณาชวนเชื่อ ซึ่งฟังดูมีความหมายเป็นลบก็ตาม เนื่องจากคำนี้ถูกนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารทางการเมือง โดยเฉพาะในยุคของฮิตเลอร์ นาซีเยอรมัน และใช้เป็นเสมือนอาวุธสงครามในสงครามโลกครั้งที่ 1 และ 2 ในยุคสงครามเย็นระหว่างรัสเซียกับอเมริกา และที่ชัดเจนคือใช้ร่วมกับงานนาฏกรรมด้วยคือพรรคคอมมิวนิสต์จีน ที่มีการสร้างบทละคร บทเพลง ในการส่งเสริมแนวคิดอุดมการณ์ของชาติร่วมกัน (Chris Sperry, 2014 pp.235-240)

ส่วนทฤษฎีการสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ เป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นได้บ่อยในชีวิตประจำวัน มนุษย์ใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือสำคัญในการจูงใจบุคคล (Persuasive Communication Situation) ซึ่งบุคคลที่เป็นแหล่งข่าวสาร หวังที่จะให้ผู้รับสารก่อปฏิกิริยาตอบสนองต่อข่าวสาร มีจุดมุ่งหมายเพื่อต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือก่อให้เกิดอิทธิพลต่อพฤติกรรมของผู้รับสารให้ดำเนินไปทิศทางใดทิศทางหนึ่ง (อดุลย์ จาตุรงค์กุล, 2539, น. 26) ส่วนการโน้มน้าวใจ มีจุดมุ่งหมาย 3 ประการ ได้แก่ 1. เพื่อย้ำและเสริมสร้างทัศนคติ สร้างความเชื่อมั่นให้แน่นแฟ้น 2. ให้เกิดการคล้อยตาม เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติหรือความเชื่อถือเดิม และ 3. ให้เกิดการปฏิบัติตาม (นันทา ขุนภักดี, 2529 น. 113-114) ผลของการสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิด (Cognition Changes) การเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ (Affect Changes) และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม (Behavior Changes) (Erwin Bettinghaus, 1994)

2.1.4 ทฤษฎีแรงจูงใจ (Motivation Theory)

แรงจูงใจ (Motivation) มาจากคำในภาษาละตินว่า Mover มีความหมายในภาษาอังกฤษว่า to move หมายถึง เป็นสิ่งโน้มน้าวหรือชักนำบุคคลเกิดการกระทำหรือปฏิบัติการ Motivation แปลว่า the need or reason for doing something (Colin McIntosh, 2013) a force or influence that causes someone to do something (Merriam-Webster., 2004) แรงจูงใจคือพลังผลักดันให้คนมีพฤติกรรมและยังกำหนดทิศทางของพฤติกรรมนั้น (H. Maslow A., 1943) ทฤษฎีแรงจูงใจแบ่งเป็นทฤษฎีย่อย ๆ ดังต่อไปนี้

ทฤษฎีพฤติกรรมนิยม (Behavioral view of Motivation) ให้ความสำคัญกับประสบการณ์ในอดีตว่ามีผลต่อแรงจูงใจของบุคคล โดยวิเคราะห์ว่าพฤติกรรมของมนุษย์นั้น ได้รับอิทธิพลมาจากประสบการณ์ในอดีตเป็นส่วนมาก โดยเป็นประสบการณ์ในด้านดีและกลายเป็นแรงจูงใจในทางบวกที่ส่งผลทำให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมในทิศทางนั้นมากขึ้น และเน้นความสำคัญของสิ่งแวดล้อม (A. Bandura, 1977) มีนักจิตวิทยาปัจจุบัน เสนอว่า พฤติกรรมที่มีแรงจูงใจ เป็นผลจากการปฏิสัมพันธ์ที่ซับซ้อนขององค์ประกอบอย่างน้อย 4 อย่าง คือ ชีววิทยา (biology) สิ่งแวดล้อม (environment) ความรู้ความเข้าใจ (cognition) และอารมณ์ (emotion) ที่สร้างพฤติกรรมในรูปแบบของตัวเอง แต่ละคนที่อยู่สิ่งแวดล้อม มีผลต่อกระบวนการสร้างแรงบันดาลใจ (Herbert L.Petri, 2012, pp.31-33)

ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning View of Motivation) เห็นว่า การสร้างเอกลักษณ์และการเลียนแบบจากบุคคลที่ตนเองชื่นชอบหรือคนที่มีชื่อเสียง เป็นแรงจูงใจในการแสดงพฤติกรรมของบุคคล (M. Nielsen, 2008, p.33) ส่วนทฤษฎีพุทธินิยม (Cognitive View of Motivation) เห็นว่าแรงจูงใจในการกระทำพฤติกรรมของมนุษย์นั้นขึ้นอยู่กับรับรู้ (Perceive) สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัว โดยอาศัยความสามารถทางปัญญาเป็นสำคัญ มนุษย์จะได้แรงผลักดันจากหลาย ๆ ทางในการแสดงพฤติกรรม ซึ่งทำให้เกิดความไม่สมดุล จึงต้องอาศัยสติปัญญาเป็นพื้นฐานในการปรับการรับเข้า และผสมผสานประสบการณ์เดิมและใหม่เข้าด้วยกัน

2.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษานี้ เป็นการศึกษาวิจัยที่ใช้เอกสารชั้นต้นและชั้นรองตลอดจนแผนที่และภาพถ่าย เพื่อเป็นหลักฐานในการสนับสนุนข้อมูลในการศึกษา ผู้วิจัยจำแนกประเภทของเอกสารโดยใช้ระบบการจัดเรียงข้อมูลแบบบรรณนิทัศน์ (Annotated Bibliography) โดยอธิบายสาระของเอกสารโดยย่อ เพื่อให้เห็นสาระที่เกี่ยวข้องกับบริบทและงานนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า

เจ้าอยู่หัว จากนั้นจึงนำมาวิเคราะห์เอกสารและวรรณกรรม โดยแสดงเรียงลำดับตามตัวอักษรนามผู้แต่ง และเนื้อหาในเล่มที่เกี่ยวข้องกับงานวิทยานิพนธ์ ดังต่อไปนี้

จิราภรณ์ บุญจันทร์ (2559) ศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง *ละครพูดตามรูปแบบของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว* ศึกษาองค์ประกอบของการแสดงละครพูดพบว่ามี 6 องค์ประกอบได้แก่ 1. บทละคร 2. นักแสดง 3. การแต่งกาย 4. สถานที่แสดง 5. ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก และ 6. ดนตรีประกอบ

ธงชัย หวานแก้ว (2522) ศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง *การปลูกฝังความรักชาติตามที่ปรากฏในบทละครพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว* มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาแนวคิดและกลวิธีในการปลูกฝังความรักชาติตามที่ปรากฏในบทละครพระราชนิพนธ์ 17 เรื่อง ผลการศึกษาสรุปว่าทรงมีแนวคิดในการปลูกฝังความรักชาติ ในเรื่องหน้าที่และความสำคัญของสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ กับเรื่องหน้าที่ของบุคคลต่างๆ ที่พึงปฏิบัติต่อสถาบันทั้งสามว่า ทุกคนจะต้องมีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ห่วงแหนแผ่นดินไทย และรักษาเอกราชของชาติ ด้วยความเสียสละ กล้าหาญ ทั้งจะต้องมีความสามัคคี และตั้งใจทำหน้าที่ของตนอย่างดีที่สุด ทรงใช้องค์ประกอบต่างๆ ของบทละครได้แก่ เนื้อหา แก่นเรื่อง ตัวละคร และบทสนทนา ตลอดจนทรงแทรกข้อคิดและคติเตือนใจต่างๆ เพื่อปลูกฝังความรักชาติให้กับผู้ดูและผู้อ่าน สาเหตุสำคัญที่ทรงปลูกฝังความรักชาติ ได้แก่การขยายตัวของอิทธิพลตะวันตกกับอิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจของชาวจีนในประเทศไทย และสงครามโลกครั้งที่ 1

ธิดา วัฒนกุล (2519) ศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง *แนวคิดทางการเมืองในบทละครพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว* มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาแนวความคิดทางการเมืองทั้งที่เป็นศาสตร์ และแนวพระราชดำริส่วนพระองค์ รวมทั้งสภาพทางการเมืองในสมัยรัชกาลที่ 6 จากบทละครพระราชนิพนธ์ 13 เรื่อง ที่มีลักษณะเป็นวรรณกรรมทางการเมือง ทรงนำเสนอข้อเท็จจริงเพื่อให้ราษฎรเห็นลักษณะการปกครองแบบสาธารณรัฐ การปกครองแบบเผด็จการทางทหาร การปกครองแบบคอมมิวนิสต์ และทรงสนับสนุนให้มีการปกครองแบบประชาธิปไตย อีกทั้งยังทรงมีแนวคิดในการพัฒนาทางการเมือง สนับสนุนการมีส่วนร่วมของบุคคลและวัฒนธรรมทางการเมือง การสร้างความสามัคคี มีศูนย์รวมที่ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

ธวัชชัย ดุสิตกุล (2547) ศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง *บทโขนละครพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว* ศึกษาลักษณะบทโขนละครพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจำนวน 32 รายการ ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการนำเสนอบทพระราชนิพนธ์กับศิลปะการแสดง พร้อมทั้งประเมินค่าเพื่อแสดงให้เห็นว่าพระราชนิพนธ์บทโขนละครเป็นผลงานที่มีคุณค่าทางด้านวรรณคดีและศิลปะการแสดง การศึกษาพบว่า บทโขนละครพระราชนิพนธ์มีความสอดคล้องสัมพันธ์กับศิลปะการแสดงประเภทต่างๆ ได้แก่ บทเบิกโรง

สัมพันธ์กับการแสดงเบิกโรงของไทยและสันสกฤต บทโขนสัมพันธ์กับลักษณะการแสดงโขนโรงใน
บทละครรำสัมพันธ์กับลักษณะการแสดงละครนอก ละครใน และละครตีกีตาบรรพ์ บทละครตีกีตา
บรรพ์และบทละครร้องสัมพันธ์กับลักษณะการแสดงละครตีกีตาบรรพ์พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรม
วงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และการแสดงละครโอเปร่าของชาติตะวันตก

นันทกา พลอยแก้ว (2521) ศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง *อิทธิพลของการละครตะวันตกในบท
ละครพูด พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว* วิทยานิพนธ์เล่มนี้พบว่า อิทธิพล
จากการละครตะวันตกที่ปรากฏในบทละครพระราชนิพนธ์เป็นวิธีการที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงนำมาใช้ในบทละครไทย แม้ในบทละครแปลงจากต้นฉบับละครอังกฤษรุ่นแรก
พบว่าบทละครแปลงมีลักษณะความเป็นไทย เหมาะสมกับสภาพสังคมไทยและผู้ชมไทยในสมัยนั้น
เพราะพระองค์ทรงสร้างเกณฑ์เฉพาะในการพระราชนิพนธ์บทละครแปลงให้มีลักษณะเป็นไทยมาก
ที่สุด เกณฑ์นี้คือความสั้น ความง่าย ความชัดเจนของบทละคร และความเข้ากับความเคยชินของผู้ชม
ไทย

หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล (2552) หนังสือ *งานละครของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดี
ศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม รวบรวมงานพระราชนิพนธ์ของพระองค์ไว้
จำนวน 173 เรื่อง โดยแสดงข้อมูลโดยย่อ ให้ผู้อ่านทราบถึง ชื่อเรื่อง ปีที่แสดง และเรื่องย่อ* ซึ่ง
ผู้วิจัยใช้ข้อมูลจากเล่มนี้ ประกอบกับบทพระราชนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ และจดหมายเหตุพระราชกิจ
รายวัน เพื่อลำดับเหตุการณ์ทางด้านนาฏกรรมของพระองค์

ปวริศ มีนา (2556) ศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง *การสร้างสรรคบทละครพูดชวนหัวของ
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจากบทละครสุขนานุกรมภาษาฝรั่งเศส* ผลการวิจัยพบว่า
ทรงสร้างสรรค์บทละครให้เข้ากับบริบทของสังคมไทย โดยคำนึงถึงการสื่อความที่จะทำให้คนไทยเกิด
ความเข้าใจในเนื้อหาและศิลปะของการละครพูด ซึ่งเป็นศิลปะการแสดงรูปแบบใหม่ให้ชาวไทยได้รู้จัก
โดยทรงรักษาโครงเรื่องและแก่นเรื่องของบทละครสุขนานุกรมภาษาฝรั่งเศสไว้ แต่ทรงปรับเปลี่ยน
รายละเอียดบางประการเพื่อให้เข้ากับบริบทของสังคมไทย

ปิยะวดี มากพา (2554) ศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง *ละครพูดในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว* สรุปว่า ลักษณะเด่นของงานพระราชนิพนธ์และการสร้างละครของพระองค์นั้น ทรงเป็นนัก
สร้างสรรค์ศิลปะการแสดง ทรงให้ความสำคัญกับงานละครที่มีเพียงแค่เป็นเครื่องราชูปโภค แต่ทรง
เป็นส่วนหนึ่งทั้งเป็นนักประพันธ์ นักแสดง ผู้กำกับการแสดง ทรงยกฐานะของศิลปิน และเชิดชู
ศิลปะการแสดง อันเป็นคุณูปการที่สำคัญยิ่งต่อวงการนาฏกรรมไทย ทรงใช้เป็นเครื่องมือในการ
สื่อสาร สอดแทรกข้อคิดในการดำเนินชีวิต และยังมีลักษณะตลกขบขัน จริงจัง และล้อเล่นเชิงล้อเลียน

วิลาวณีย์ เสวตเศรณี (Vilawan Svetsreni, 1991) ศึกษาวิทยานิพนธ์เป็นภาษาอังกฤษเรื่อง
Vajiravudh and spoken drama : His early plays in English and his original Thai

Lakho'n Phut with special on his innovative uses of drama โดยศึกษาเกี่ยวกับงานละครพูดของพระบาทสมเด็จพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในยุคแรกที่ทรงสร้างสรรค์งานละคร และมีการนำนวัตกรรมการแสดงละครของอังกฤษมาใช้ในงานละครของพระองค์

ศุภชัย จันทรสุวรรณ์ (2538) ศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง *การวิเคราะห์แนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในการส่งเสริมการศึกษาทางด้านนาฏศิลป์และดนตรี : กรณีศึกษา โรงเรียนพรานหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์* เป็นโรงเรียนโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้น เพื่อให้ศิลปินมีความรู้ด้านวิชาการพื้นฐานพร้อม ๆ กับการฝึกหัดทางนาฏกรรม นักเรียนจะเรียนวิชาการในภาคเช้า ส่วนภาคบ่ายจะแยกย้ายไปเรียนตามสาขา ได้แก่ โขน ดนตรีไทย และดนตรีสากล โดยทรงส่งเสริมให้นักเรียนได้รับความรู้ทางวิชาการและศิลปะ นักเรียนพรานหลวงฯ เข้ารับการฝึกฝนเป็นนักเรียนเสือป่าด้วย เดิมอยู่ในสังกัดกองทหารกระบี่หลวง ต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้เรียก กองพรานหลวงรักษาพระองค์ ที่ทรงสั่งสอนด้วยพระองค์เองอย่างใกล้ชิด แม้จะมีการยุบโรงเรียนพรานหลวงฯ ไปเมื่อสิ้นรัชกาล แต่ต้นเค้าของแนวคิดนี้ นำมาใช้ในการตั้งโรงเรียนนาฏศิลป์ในเวลาต่อมา

อัญชลี ภูมะก (2553) ศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง *พระราชานิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว : วรรณคดีกับการสร้างชาติ* ศึกษาวิเคราะห์พระราชานิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับการสร้างชาติ โดยอาศัยกรอบความคิดเรื่องชาติตามแนวคิดอุดมการณ์ชาตินิยมของสำนักชาติพันธุ์-สัญลักษณ์นิยม จากการศึกษาพบว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงนำวรรณคดีมาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างชาติ บทพระราชานิพนธ์ได้เสนอสาระสำคัญเกี่ยวกับความเป็นชาติหลายประการ เช่น ความหมายของชาติ หลักสำคัญของชาติ ประวัติความเป็นมา รวมถึงหน้าที่และความภูมิใจของประชาชนที่มีต่อชาติ

Walter F. Vella.Z (1978) วิจัยเรื่อง *Chaiyo! King Vajiravudh and the development of Thai Nationalism* มุ่งศึกษาในประเด็นการสร้างความเป็นชาตินิยมของพระองค์ เขาเห็นว่า ทรงเป็น Renaissance man ที่ได้รับจากอังกฤษอย่างเต็มพระองค์ ทรงมีนิสัยใฝ่หาความรู้ ทรงเป็นนักอ่าน และทรงเป็นนักประพันธ์ที่มีความสามารถอย่างยิ่ง

การประมวลความรู้ในทางด้านทฤษฎีและแนวคิดต่าง ๆ ในบทนี้ ประกอบกับข้อมูลที่ค้นคว้าจากเอกสารต่าง ๆ นำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานในการตีความ วิเคราะห์และอภิปราย บทบาทของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในการสร้างนาฏกรรมต่อไป

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

ในบทนี้ ผู้วิจัยอธิบายวิธีการวิจัยในแต่ละขั้นตอน ประกอบด้วยหัวข้อต่อไปนี้

- 3.1 รูปแบบการวิจัย
- 3.2 แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย
- 3.3 ขอบเขตของการวิจัย
- 3.4 กำหนดประเด็นที่ต้องการศึกษา
- 3.5 การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.6 เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล
- 3.7 วิเคราะห์ข้อมูล
- 3.8 การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 รูปแบบการวิจัย

การวิจัยเรื่อง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างนาฏกรรมนี้ ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งเน้นการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ เท่าที่สืบค้นข้อมูลได้ในระยะเวลาที่ศึกษา สำหรับการนำมาประมวลผล วิเคราะห์ ตีความหมายทางประวัติศาสตร์ อภิปรายผลในเชิงพรรณนา (Descriptive analysis) แล้วจึงจัดประชุมกลุ่มย่อยของผู้เชี่ยวชาญ (Focus group) เพื่อขอความเห็นและข้อเสนอแนะ ในการปรับปรุงวิทยานิพนธ์

3.2 แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยดำเนินการสืบค้นข้อมูลจากแหล่งที่มาต่าง ๆ ดังนี้ หอสมุดแห่งชาติ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ หอวังราชานุสรณ์ สำนักงานวิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฐานข้อมูลหนังสือระบบดิจิทัล และมหาวิทยาลัย ในสำนักวิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฐานข้อมูลหนังสือระบบดิจิทัล หอสมุดวชิรญาณ และฐานข้อมูลหนังสืองานศพ วัดบวรนิเวศวิหาร ตลอดจนหนังสือและเอกสารงานวิจัย บทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง

3.3 ข้อมูลที่ใช้ประกอบการวิจัย

ผู้วิจัยใช้ข้อมูลจากเอกสารหลายประเภท โดยเน้นเอกสารชั้นต้นร่วมสมัย อาทิ บทพระราชนิพนธ์สำเนาพระราชหัตถเลขา และเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับนาฏกรรม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

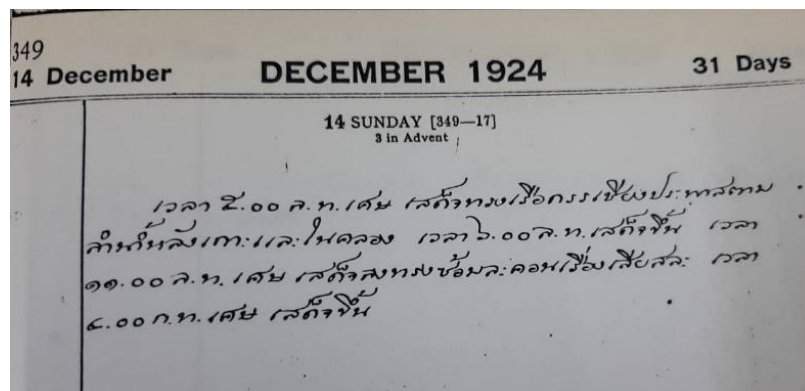
3.3.1. จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน

จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน มีการบันทึกมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 แล้ว โดยกรมราชเลขาเป็นการเป็นหน่วยงานทำหน้าที่ในการบันทึก ในสมัยรัชกาลที่ 6 นี้ มีการบันทึกตั้งแต่เสด็จทรงราชย์จนเสด็จสวรรคต ที่หอพระสุราธานาสถ์ให้บริการสำเนาจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันเล่มที่ 1 ค.ศ. 1912 (พ.ศ. 2454) จนถึงเล่มที่ 13 ค.ศ. 1925 (พ.ศ. 2468) (ยกเว้นเล่ม ค.ศ. 1919-1920 พ.ศ. 2463-2464 ที่ไม่ปรากฏในห้องสมุดหอพระสุราธานาสถ์ ซึ่งผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลจากข่าวในพระราชสำนักที่ประกาศในราชกิจจานุเบกษาในช่วงเวลาดังกล่าวแทน) บันทึกเหล่านี้อยู่ในสมุดปกแข็งที่สั่งเข้ามาจากต่างประเทศแต่ละปี มีระบุปีพิมพ์ที่หน้าปก ในแต่ละหน้ามีวันเดือนปีภาษาอังกฤษพิมพ์กำกับไว้ เริ่มตั้งแต่ January 1 จนถึง December 31 ถ้อยความที่จดบันทึกเหล่านี้ ปรากฏพระราชกิจที่เกี่ยวกับงานนาฏกรรมด้วย ดังจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน เล่ม ค.ศ. 1912 (พ.ศ. 2455) ว่า

“...วันนี้เวลาบ่าย 5 โมงครึ่ง สมเด็จพระพันปีทรงรถยนต์จากตำหนักพญาไทในการสวดมนต์เปิดสะพาน “เสาวณี” ที่ได้โปรดให้เปิดในวันเฉลิมพระชนมพรรษา แต่มาประจวบกับคราวโคกเศร้า จึงได้งดมาเปิดคราวนี้ ประทับพับพลาทรวงจุดเทียน ไห่บูชาเทวดา พระสงฆ์สวดมนตร์แล้ว ทรงพระเคนไตรหมากพลูรูปเทียนใบวัดอรุณพละ 100 บาท เวลาบ่ายคำ 45 นาทีเสด็จฯ กลับ **วันนี้โปรดให้มีโขนสมัค หรือประสมโรงเปนาการฉลองสะพานที่โรงโขนหลวงมโหรีวัน...**” (9 มกราคม พ.ศ. 2454 (2455))

“...เวลากลางคืน เสด็จลงประทับโรงโขน พระราชวังสนามจันทร์ **มีขอมลครพูดซึ่งจะเล่นในงานเลี้ยงเสื่อป่าวันเสาร์ที่ 17 เดือนนี้...**” (11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2454 (2455))

“...วันนี้มีการพระราชทานธงประจำกรมเสื่อป่าหลวงรักษาพระองค์ กองม้าหลวงรักษาพระองค์แลกรมเสื่อป่าที่ 2 รักษาพระองค์ ... เวลาทุ่มเศษมีการพระราชทานเลี้ยงสมาชิกเสื่อป่าที่สนามหน้าพลับพลาเล็ก ตรงหน้าพระที่นั่ง แลโปรดให้มีละครพูดที่โรงโขน เล่นเรื่อง **เพื่อนตาย แลเรื่องเกินต้องการ ให้สมาชิกเสื่อป่าดู** ประทับทอดพระเนตรด้วย เวลา 8 ทุ่ม ละครเลิก เสด็จขึ้น...” (17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2454 (2455))

ภาพที่ 2 ตัวอย่างการบันทึกในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน
ที่มา หอวชิราวุธานุสรณ์ สำนักจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน พ.ศ. 2463

3.3.2 ราชกิจจานุเบกษา

เป็นหนังสือในพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์ เพื่อประกาศข่าวสารของบ้านเมืองให้ข้าราชการและประชาชนได้รับรู้ พลตรี ม.ร.ว. ศุภวพัฒน์ เกษมศรี (2540) กล่าวว่า ราชกิจจานุเบกษาเป็นแหล่งค้นคว้าเรื่องราวในประวัติศาสตร์ที่สำคัญและถูกต้องที่สุดแหล่งหนึ่งของนักวิชาการ ผู้วิจัยศึกษารวบรวมข้อมูลจากราชกิจจานุเบกษา ตั้งแต่ พ.ศ. 2453-2468 และปีอื่น ๆ ตั้งแต่วันพระราชสมภพและเสด็จสวรรคต ในเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับนาฏกรรม ที่มีปรากฏอยู่ในเนื้อหาของข่าว เช่น การเสด็จฯ ทรงเปิดสะพาน มีมหรสพสมโภช และพบกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับนาฏกรรมด้วยเช่นกัน มีการออกกฎหมายที่เกี่ยวข้องและมีผลต่องานนาฏกรรมหลายฉบับ เช่น การยกเลิกบ่อนการพนัน ที่ทำให้โรงจิว โรงเลีต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดงจากการแสดงให้ผู้ที่มาเล่นการพนันชม มาเป็นการแสดงให้บุคคลทั่วไปและเก็บเงินค่าชม ทั้งนี้ เพื่อความอยู่รอดของผู้แสดงที่ไม่ได้รับการว่าจ้างจากบ่อนอีก หรือการออกพระราชบัญญัติป้องกันภัยอันตรายอันเกิดแต่การเล่นมหรสพ พระพุทธศักราช 2464 ที่เป็นพระราชบัญญัติควบคุมอาคารที่ใช้แสดงมหรสพฉบับแรกของประเทศไทย ที่กำหนดทางหนีไฟ ความกว้างของทางเดิน ประตูทางออก การเขียนป้ายติดให้ชัดเจน ฯลฯ ข้อมูลที่ได้จากราชกิจจานุเบกษา นำมาใส่ในตารางบันทึกข้อมูลเรียงตามลำดับวันเวลารวมกับข้อมูลจากจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันเช่นกัน

3.3.3 เอกสารราชการจากสำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ

เอกสารจากสำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ พบในเอกสารแฟ้มต่าง ๆ กระจายอยู่หลายส่วน อาทิ กระทรวงนครบาล กระทรวงวัง กระทรวงธรรมการ (กระทรวงศึกษาธิการ) ผู้วิจัยคัดเลือกแล้วลงในตารางตามวันเวลาที่เกิดขึ้น

เรื่องทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงิน
ที่เก็บได้จากผู้ที่มาดูละคร ที่วังพญาไท

ด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
พระราชทานเงินที่เก็บได้จากผู้ที่มาดูละครครั้งที่ ๑ เมื่อวันที่ ๗
พฤศจิกายนศกนี้ เรื่องสารวัดเจ้าข้า จดการสมรส ขนบ
ประสมกับน้ำยา โพงพาง เป็นจำนวนเงิน ๘๗๖ บาท ให้
เจ้านายที่จัดซื้อปืนแบบพระราม ๖ สำหรับใช้ในราชการเสื่อป่า
พระมหากรุณาธิคุณที่ได้ทรงอุปถัมภ์เกื้อหนุนแก่ราชการเสื่อป่า
เป็นอย่างเหลือล้น เป็นพระเดชพระคุณที่สุดที่แล้ว จึงขอชัก
ชวนเสื่อป่าทั่วไปให้ระฤกถึงพระเดชพระคุณ ขอให้พร้อมกัน
ตั้งใจอาราธนาคุณพระศรีรัตนไตรย และบรรดาสัตว์เป็นใหญ่เป็น
ประธานในสากลโลกนี้ จงคุ้มครองรักษาพระองค์พระบาทสมเด็จพระ
พระรามธิบดีศรีสุนทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอ
ให้ทรงพระเจริญพระชนมายุยิ่งยืนนานพระบรมมิ่งแผ่ไพศาลไปทั่วทุก

ภาพที่ 3 ข่าวดังกล่าวที่เก็บได้จากผู้ที่มาดูละครที่วังพญาไท
ที่มา ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 37 (12 ธันวาคม 2463) หน้า 3018

3.3.4 สำเนาพระราชหัตถเลขาบทละคร และหนังสือบทพระราชนิพนธ์

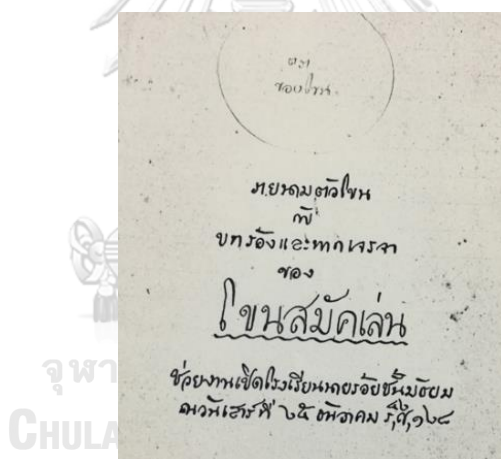
ผู้วิจัยศึกษาสำเนาพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เก็บ
รักษาอยู่ ณ หอวชิราวุธานุสรณ์ และหนังสือพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นภาษาไทย
จำนวน 100 รายการดังนี้

1. กลแตก
2. กลสุชาจาร
3. กุศโลบาย
4. เกินต้องการ
5. เกียรติยศญี่ปุ่น
6. แก้วแก้ว
7. ขนบสมกับน้ำยา
8. ขอมดำดิน
9. คดีสำคัญ
10. ความดีมีไชย
11. จดการสมรส
12. จอถนอม
13. จัดการรับเสด็จ
14. เจ้าข้า, สารวัด!
15. เจ้าคุณเจ้าข้า
16. ฉวยอำนาจ
17. ชิงนาง
18. ตบตา
19. ต้อนรับลูก
20. ตึกแดน
21. ตั้งจิตคิดคลัง
22. ตามใจท่าน
23. แต่งงานพระไวย
24. ทศกรรฐ์กับอรชุน
25. ทานรอง
26. ท้าวแสนปม (ละครร้อง)

-
27. ท้าวแสนปม (ละครร่ำ)	28. ธรรมะมีชัย
29. ธรรมาธรรมะสงคราม	30. น้อยอินทเสน
31. นาคบาศ	32. นางลอย
33. นารายณ์ปราบนทุก	34. นินทาสโมสร
35. บ่วงมาร	36. ปราบกาทะนาสุร
37. ปราบดาตะกา	38. ปรียทรรคิกา
39. ปล่อยแก่ (เพลง)	40. ผิดใจได้ปลื้ม
41. ผิดวินัย	42. ผู้ร้ายแฝง
43. เพลงกา	44. พญามังกร
45. พญาราชวังสัน	46. พรหมาสตร
47. พระเกียรติตรถ (ละครร่ำ)	48. พระเกียรติตรถ (ละครร้อง)
49. พระคเณศร์เสียดา	50. พระนรสิงหาวตาร
51. พระนาละ	52. พระภะรดเบิกโรง
53. พระยศเกตุ (ทรงปรับบท)	54. พระร่วง
55. พระร่วง (ละครพูดคำกลอน)	56. พระรามตามกวาง (สิดาหาย)
57. พิธิภูมิภินยา	58. พิเภกษณฤกษ์
59. เพื่อนตาย	60. โพงพาง
61. ฟอกไม้ขาว	62. มหาตมะ
63. มหาพลี	64. มัทนะพาธา
65. มิกาโด	66. มิตรแท้
67. มิตรมีชัย	68. ร.ต.ล. นนทรี
69. รามสูงชิงแก้ว	70. โรมิโอและจูเลียต
71. ฤๅษีเลี้ยงลูก	72. ลงสวนและถวายแหวน
73. ล่ามดี	74. วังดี
75. วิไลยเลือกคู่	76. วิวาทพระสมุท
77. เวณีสวานิช	78. ศกุนตลา
79. ศุภะสารีณปลอมพล	80. ศุภลักษณ์ว่าดรูป
81. สามัคคีเสวก	82. สาวิตรี
83. สุครีพหักฉัตร	84. สุดาวตาร
85. สุรปะนขาหิง	86. เสียดล
87. เสือเถา	88. หนังสือ

89. นามยอกเอาหนามบ่ง	90. หมอจำเป็น
91. หมายน้ำบ่อหน้า	92. หมิ่นประมาทศาล
93. หลวงจำเนียรเดินทาง	94. หัวใจนักรบ
95. หาเมียให้ผัว	96. หาโล่ห์ (คงตัวสะกดตามต้นฉบับ)
97. เห็นแก่ลูก	98. องค์ตีสือสาร
99. อภิเชกสมรส	100. อรชุนกับทศกรรฐ์

การที่รวบรวมและศึกษาจากสำเนาพระราชหัตถเลขาซึ่งเก็บรักษาอยู่ในหอวิชาฐานุสรณ์เหล่านี้ พบว่ามีหลายเรื่อง ที่ให้ข้อมูลมากกว่าบทละครฉบับที่ตีพิมพ์เผยแพร่ทั่วไป รวมทั้งระเบียบการ (ภาพที่ 4) ที่เป็นลายพระราชหัตถเลขาทรงระบุรายละเอียด วันเวลา โอกาสในการแสดง นอกจากนี้ หน้าปกของที่เป็นพระราชหัตถเลขา ยังพบวันเริ่มต้นพระราชนิพนธ์และวันที่แล้วเสร็จ ซึ่งเป็นข้อมูลสำคัญที่ให้เห็นช่วงเวลา ระยะเวลาของการพระราชนิพนธ์ ที่เป็นข้อมูลสำคัญและมีประโยชน์ต่อการวิจัย

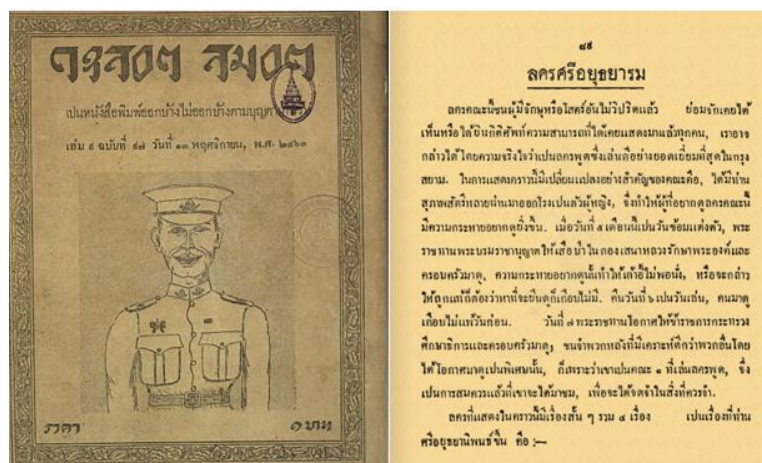

ภาพที่ 4 พระราชหัตถเลขา รายนามตัวไชนกับบทร้องและพากย์เจรจา
ที่มา หอวิชาฐานุสรณ์

3.3.5 ดุสิตสมิต

เป็นหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ที่ออกเมื่อ พ.ศ. 2461 เป็นหนังสือพิมพ์ประจำเมืองดุสิตธานี เมืองจำลองที่โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทำหน้าที่เป็นบรรณาธิการและผู้เขียนคอลัมน์ ฉบับที่ 1 ออกเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2461 เมื่อออกถึงฉบับที่ 11 จึงมีการรวมเล่มเป็นเล่มที่ 1 ดุสิตสมิตมีถึงฉบับที่ 276 พ.ศ. 2467 และรวมเล่มจำนวน 23 เล่ม เนื้อหาของดุสิตสมิตนั้น มีข้อเขียนของ พรหมบุตร์ ซึ่งเป็นพระนามแฝงของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว วิจารณ์การแสดงละครพูดที่จัดแสดงในช่วงเวลาต่าง ๆ ทำให้ได้ทราบถึง

เหตุการณ์ เรื่องย่อ บทบาทการแสดงของผู้แสดง ปฏิบัติจากผู้ชม ฉาก การแต่งกายและความพิเศษของละครแต่ละเรื่อง ที่เป็นประโยชน์เกี่ยวกับนาฏกรรมในช่วงเวลาดังกล่าวได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 5 หนังสือพิมพ์ดุสิตสมิตและคอลัมน์ละครคณะศรีอยุธยา
ที่มา ดุสิตสมิต เล่ม 9 ฉบับที่ 97 (13 พฤศจิกายน 2463) หน้า 89

หลังจากศึกษารวบรวมข้อมูลและดำเนินการไประยะหนึ่งแล้ว ได้จัดการประชุมเพื่อรับฟังความคิดเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน เพื่อตรวจสอบข้อมูลและรับข้อเสนอแนะ สำหรับอภิปรายและปรับปรุงแก้ไขต่อไป

ตารางที่ 2 รายนามผู้ทรงคุณวุฒิ

	ชื่อ-สกุล ผู้ทรงคุณวุฒิ	ตำแหน่ง
1	รองศาสตราจารย์ ดร.ชัยพล ไชยพร	กรรมการและรองเลขาธิการมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระบรมราชูปถัมภ์
2	อาจารย์จรรมนง แสงวิเชียร	อดีตคณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และกรรมการมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระบรมราชูปถัมภ์
3	คุณสุจิตรา ศิริไพล์	ผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในพระบรมราชูปถัมภ์

3.4 กำหนดประเด็นที่ต้องการศึกษา

3.4.1 พระราชประวัติ ภูมิหลัง ประสบการณ์ และบทบาททางด้านนาฏกรรมของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในช่วงเวลาต่าง ๆ จากจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันใน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ราชกิจจานุเบกษา บทพระราชนิพนธ์ หนังสือพิมพ์ ฯลฯ

3.4.2 บริบทแวดล้อม ที่นำไปสู่การถ่ายทอดแนวพระราชดำริผ่านบทละครและงาน นาฏกรรม อาทิ เหตุการณ์สำคัญ บุคคลที่เกี่ยวข้อง

3.5. การเก็บรวบรวมข้อมูล

เมื่อสำรวจเอกสารตามขอบเขตและวัตถุประสงค์ในการศึกษา เพื่อวางแผนและกำหนด กรอบการทำงาน และรวบรวมหลักฐานที่เกี่ยวข้องแล้ว ดำเนินการจัดระเบียบข้อมูล ให้อยู่ในระบบ ดิจิตอล บันทึกข้อมูลเอกสารชั้นต้น และชั้นรอง ตามหัวเรื่อง แยกเป็นหัวเรื่องย่อย ๆ จัดเรียงตาม วันเดือนปี ระบุแหล่งที่มาของเอกสารกำกับไว้

3.6 เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

3.6.1 จัดเรียงข้อมูลตามลำดับวันเวลา โดยบันทึกเฉพาะพระราชกรณียกิจทางด้าน นาฏกรรม ได้แก่ การเสด็จฯ ไปทอดพระเนตรนาฏกรรม ทรงซ้อมและจัดแสดงละคร จากจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันเล่มที่ 1 ค.ศ. 1912 (พ.ศ. 2454) จนถึงเล่มที่ 13 ค.ศ. 1925 (พ.ศ. 2468) ซึ่ง ยังใช้การนับศักราชใหม่วันที่ 1 เมษายน แล้วใส่ในตาราง ร่วมกับข้อมูลที่ได้จากเอกสารอื่น ๆ

3.6.2 จัดแบ่งเหตุการณ์สำคัญและพระราชประวัติออกเป็น 4 ช่วง เพื่อให้สะดวกต่อการ จัดกลุ่มข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลในบริบทช่วงเวลาต่าง ๆ

ช่วงที่ 1 ทรงพระเยาว์ (พ.ศ. 2423* - 2436)

ช่วงที่ 2 เสด็จประทับในต่างประเทศ (พ.ศ. 2436 - 2445)

ช่วงที่ 3 เสด็จนิวัติพระนคร (พ.ศ. 2445 - 2453)

ช่วงที่ 4 ทรงราชย์ (พ.ศ. 2453 - 2468)

3.6.3 ตามที่ได้กล่าวในบทที่ 1 ข้อตกลงในการวิจัยว่า การนับพุทธศักราช ผู้วิจัยขอนับอย่าง เก่าที่ใช้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว คือตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน จึงจะขึ้น พุทธศักราชใหม่

3.6.4 ในส่วนของการถอดคำเป็นภาษาไทยจากภาษาอังกฤษ ผู้วิจัยใช้เกณฑ์การถอดคำของ ราชบัณฑิตยสถาน

3.7 การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์ ถึงที่มาและเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดนาฏกรรมในรัชสมัยดังกล่าว โดยวิเคราะห์ตีความจากพื้นฐานการศึกษาในเรื่องต่าง ๆ อาทิ พระราชประวัติ พระราชจริยาวัตรของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สภาพสังคมในยุคนั้น การได้รับอิทธิพลจากต่างประเทศ สถานภาพทางการเมือง เศรษฐกิจ การศึกษา ค่านิยมความเชื่อ ในแต่ละช่วงเวลา ประกอบด้วยหัวข้อ ภูมิหลังและเหตุการณ์สำคัญ และประสบการณ์ทางนาฏกรรม

บทที่ 4

ภูมิหลังและประสบการณ์นาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

หลังจากการศึกษาวรรณกรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และดำเนินงานตามระเบียบวิธีวิจัยโดยการรวบรวมข้อมูลจากแหล่งเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องแล้ว เพื่อให้เข้าใจในบทบาทของพระมหากษัตริย์ที่ทำนุบำรุงอุปถัมภ์นาฏกรรม จึงศึกษาบทบาทของผู้นำในอารยประเทศ และพระมหากษัตริย์ของไทยในอดีตว่า มีการอุปถัมภ์บำรุงนาฏกรรมหรือสร้างนาฏกรรมอย่างไร รวมทั้งศึกษาพระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวตั้งแต่ทรงพระราชสมภพจนเสด็จสวรรคต โดยมุ่งเน้นภูมิหลังและบทบาทที่เกี่ยวกับนาฏกรรม เพื่อนำไปสู่คำตอบของการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

ในบทที่ 4 นี้ ผู้วิจัยจึงนำเสนอข้อมูลการศึกษา แบ่งเป็นหัวข้อต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

- 4.1 ผู้นำในอารยประเทศกับการอุปถัมภ์บำรุงนาฏกรรม
- 4.2 พระมหากษัตริย์ไทยกับการอุปถัมภ์บำรุงนาฏกรรม
- 4.3 ภูมิหลังและประสบการณ์นาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 - 4.3.1 ช่วงที่ 1 ทรงพระเยาว์ (พ.ศ. 2423* - 2436)
 - 4.3.2 ช่วงที่ 2 เสด็จประทับในต่างประเทศ (พ.ศ. 2436 - 2445)
 - 4.3.3 ช่วงที่ 3 เสด็จนิวัติพระนคร (พ.ศ. 2445* - 2453)
 - 4.3.4 ช่วงที่ 4 ทรงราชย์ (พ.ศ. 2453 - 2468)
- 4.4 วิธีการสร้างนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
- 4.5 ผลงานนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
- 4.6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างนาฏกรรม

4.1 ผู้นำในอารยประเทศกับการอุปถัมภ์บำรุงนาฏกรรม

นาฏกรรม เป็นสิ่งที่คู่กับวิถีชีวิตของมนุษย์มาแต่โบราณ เดิมเป็นไปเพื่อพิธีกรรม และการสื่อสารของมนุษย์ มีรูปแบบที่พัฒนากันมา แสดงถึงค่านิยม วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนในสังคมนั้น ๆ นาฏกรรมกับสถาบันพระมหากษัตริย์ มีการอุปถัมภ์ค้ำจุนมาโดยตลอด นาฏกรรมของประเทศใด ๆ จะมีความเจริญรุ่งเรืองหรือซบเซา ขึ้นอยู่กับการอุปถัมภ์สนับสนุนของผู้นำด้วย ในหัวข้อที่ 4.1 นี้ ผู้วิจัยนำเสนอบทบาทของผู้นำในประเทศต่าง ๆ บางประเทศ ดังนี้

4.1.1 กรีก

สังคมตะวันตก มักมีแนวคิดว่ารากฐานของอารยธรรมของตนนั้น มาจากอารยธรรมกรีก โรมัน และการกำเนิดของศาสนาคริสต์ จุดเริ่มต้นของนาฏกรรมในตะวันตก จึงเริ่มมาจากยุคกรีก ราว 500 ปีก่อนคริสตกาล และมักเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับความเชื่อและศาสนา เป็นผลให้นาฏกรรมกลายเป็นส่วนสำคัญในการเทศกาลบูชาเทพเจ้า (พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ, 2545, น. 1) อย่างเทศกาลไดโอนีเซีย (Dionysia) เป็นการแสดงละคร เพื่อบูชาเทพไดโอนิซัส ซึ่งเป็นเทพเจ้าแห่งเหล้าไวน์ ความอุดมสมบูรณ์ และความสนุกสนาน จัดขึ้นในช่วงฤดูใบไม้ผลิ ปลายเดือนมีนาคมเป็นเวลา 7 วันแสดง ณ Theatre of Dionysus ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของภูเขาอะโครโปลิส ผู้ปกครองนครจะทำหน้าที่เลือกบทละครล่วงหน้า ก่อนหน้าที่จะมีเทศกาลแสดงหลายเดือน และเลือกผู้ที่จะทำหน้าที่อำนวยการสร้าง และผลิตละครจากบทที่คัดเลือก (Choregus) ซึ่งมักเป็นผู้ที่มั่งคั่ง สนับสนุนงบประมาณในการแสดง และพยายามผลักดันให้ละครของตนชนะเลิศในการประกวด ซึ่งขึ้นอยู่กับนักเขียนบทละครที่มีชื่อเสียงว่าจะสามารถเขียนบทละครที่สร้างความประทับใจแก่ผู้ชมจนสามารถชนะการประกวดได้ (Oscar Gross Brockett, 1968) กล่าวกันว่า Eubulus รัฐบุรุษแห่งเอเธนส์ (c405-c300 B.C.) ช่วยเหลือชาวเอเธนส์ที่ไม่มีเงินซื้อบัตรเข้าชม ด้วยการตั้งกองทุนเรียกว่าโธริก ฟันด์ (Thoric Fund) เป็นเงินที่กรุงเอเธนส์จัดสรรให้ประชาชนที่มีฐานะยากจน สามารถซื้อตั๋วเข้าชมการแสดงในโรงละครระหว่างช่วงเทศกาลไดโอนีเซีย ประมาณ 350 ปีก่อนคริสตกาล (Wild Robert A., 1968)

ภาพที่ 6 โรงละคร Athenian Theatre ในกรุงเอเธนส์

ที่มา <https://patriciahysell.wordpress.com/tag/dionysia/>

4.1.2 อริสโตเติลกับโพเอติกา

อริสโตเติล (384 -322 BC) เป็นนักปรัชญาชาวกรีก ศิษย์ของเพลโต (Plato 428/227 หรือ 424/423 – 348/347 BC) อยู่ในราชสำนักของพระมหากษัตริย์แห่งเมืองต่าง ๆ

ได้แก่ พระเจ้าเฮอมีอาสแห่งเมืองแอทอาร์เนียส (Hermias of Atarneus) พระเจ้าฟิลิปส์ที่สองแห่งเมืองมาเซโดเนีย (King Philip II of Macedonia) และเป็นพระอาจารย์ของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชที่ยิ่งใหญ่ (Alexander the Great) เขาตั้งสถาบันชื่อ ไลเซียม (Lyceum) อยู่ที่เอเธนส์ (Athens) มีผลงานเขียนตำราเชิงวิชาการทางปรัชญาหลายสาขา นอกจากเป็นนักปรัชญาของโลกที่มีอิทธิพลต่อปรัชญาตะวันตกแล้ว อริสโตเติลยังเขียนโปเอติกา (The Poetica) ทฤษฎีรากฐานของนาฏยศิลป์ในโลกตะวันตกและแพร่มาสู่ตะวันตกจนทุกวันนี้ เขาอธิบายละครของกรีกที่เกิดขึ้นก่อนหน้า และบันทึกข้อมูล ตลอดจนแนวคิดที่อภิปรายถึงละครและองค์ประกอบของต่าง ๆ ของละคร ซึ่งยังใช้อ้างอิงจนถึงปัจจุบัน โปเอติกาของอริสโตเติล ให้ความสำคัญกับโศกนาฏกรรม โดยแบ่งเป็น 6 ส่วนคือ โครงเรื่อง ลักษณะตัวละคร ความคิด คำพูด เพลง และความตระการตา เป็นนาฏยทฤษฎีที่เก่าแก่และยังใช้อ้างอิงจวบจนปัจจุบัน (Barrett H. Clark., 1918)

4.1.3 ประเทศฝรั่งเศส

4.1.3.1 พระเจ้าชาร์ลที่ 9 (Charles IX ครองราชย์ ค.ศ. 1560-1574) เมื่อ ค.ศ. 1570 โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งสถาบันดนตรีและกวีนิพนธ์ในพระราชูปถัมภ์ (Académie de Poésie et de Musique) ขึ้น เป็นสถาบันที่ศึกษากวีนิพนธ์กรีกโบราณเพื่อถ่ายทอดออกมาเป็นดนตรีและการเต้นรำ นับเป็นการผสมผสานกวีศิลป์ ดุริยศิลป์ และนาฏศิลป์เข้าด้วยกันส่วนบัลเลต์ราชสำนัก ได้รับอิทธิพลจากยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา มีครูชาวอิตาลีมาฝึกสอน

4.1.3.2 พระเจ้าอองรีที่ 3 (Henny III ครองราชย์ ค.ศ. 1574-1589) มีการจัดแสดงบัลเลต์ราชสำนักเต็มรูปแบบเป็นครั้งแรก ณ ห้องบูร์บง พระราชวังลูฟวร์ (Hôtel de Bourbon, Louvre Palace) เมื่อ ค.ศ. 1581 เรื่อง บาล โกมิก เดอ ลา แรเน (Ballet Comique de la Reine) เป็นนาฏกรรมที่ผูกเรื่องอย่างละคร ที่กล่าวว่าเป็นการจัดเต็มรูปแบบเนื่องจากมีองค์ประกอบด้านนาฏกรรม ดนตรี การขับร้อง การแสดง การใช้ท่าทางใบ้หรือที่เรียกว่าแพทโทไมม์ (Pantomime) การแสดงตลก มีฉากและเครื่องแต่งกายที่หรูหราตระการตา เป็นต้น ผู้แสดงหลัก ใช้ชนชั้นสูง บทรองลงมาอาจให้ข้าราชการบริพารแสดง และบทตัวประกอบใช้นักแสดงอาชีพ เนื้อหาในบัลเลต์มาจากนิทาน เทพนิยายกรีก และสื่อความหมายเปรียบเทียบกับเหตุการณ์ในสังคมช่วงเวลานั้น มุ่งเทิดพระเกียรติพระมหากษัตริย์

4.1.3.3 พระเจ้าหลุยส์ที่ 13 (Louis XIII ครองราชย์ ค.ศ. 1610-1643) ทรงใช้บัลเลต์เป็นเครื่องมือในการปกครอง มีการแสดงชนิดใหม่ที่เรียกว่า บาล เมโลดรามาทิก (Ballet Melodramatique) คือบัลเลต์ของราชสำนัก เรื่องที่โดดเด่นคือ การแสดงบัลเลต์เรื่อง การปลดปล่อยเรอโน ใน ค.ศ. 1617 จัดแสดงในพระราชวังลูฟวร์ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมอิตาลี เกี่ยวกับเรื่องราวของอัศวินคนหนึ่งในสงครามครูเสด ในฉากจบที่เป็นการฉลองชัยชนะ พระเจ้าหลุยส์ที่ 13

ทรงรับบทเป็น โกเดอฟรัว เดอ บุยยง (Godefroy de Bouillon) และรับบทเป็นธาดูไฟ อันเป็นสัญลักษณ์ของเทพเจ้าและสื่อถึงการชำระจิตวิญญาณให้บริสุทธิ์ (Claude Marie & 1995 , pp.395-396)

4.1.3.4 พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 (Louis XIV ครองราชย์ ค.ศ. 1643-1715) บัลเลต์ในราชสำนักรุ่งเรืองถึงขีดสุด และเป็นไปด้วยเหตุผลทางการเมืองเพื่อยืนยันเทวสิทธิ์ แสดงเดชานุภาพของพระมหากษัตริย์ ความมั่นคงทางการเมืองและความมั่งคั่งของประเทศ ทรงมีอิทธิพลอย่างมากต่อการพัฒนาของการเต้นรำรูปแบบใหม่ ทรงแสดงบัลเลต์มาตั้งแต่พระชนมายุ 14 ชันษา เป็นที่รู้จักในนาม The Sun King ทรงก่อตั้ง Academic Royale de Dance ค.ศ. 1661 เพื่อสร้างมาตรฐานการเต้นรำรูปแบบใหม่และพัฒนาในเชิงศิลปะของราชสำนัก ทรงร่วมแสดงบัลเลต์ราชสำนักหลายครั้งในบทบาทต่าง ๆ ทรงแสดงบทบาทสำคัญที่แฝงนัยทางการเมืองในเรื่องบัลเลต์แห่งรัตติกาล บาลเดอลา นุย (Ballet de la Nuit) เมื่อ ค.ศ. 1654 ในตอนจบ ทรงแสดงบทเทพอะพอลโล สุริยเทพของกรีก ผู้จัดความมืดมิดให้สิ้นไป โดยมีตัวละครอื่น ๆ ที่เป็นตัวแทนคุณสมบัติที่ดี ชัยชนะ ความกล้าหาญ เกียรติยศ เป็นต้น เป็นบทบาทที่โดดเด่นจนได้รับพระสมัญญานามว่า สุริยราช (Le Roi Soleil) และโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งสถาบันนาฏศิลป์แห่งแรกของฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. 1661

ภาพที่ 7 พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ในบทบาทสุริยเทพ The Sun King
ที่มา [http. en.chateauversailles.fr](http://en.chateauversailles.fr)

4.1.4 ประเทศอังกฤษ

4.1.4.1 สมเด็จพระราชินีนาถเอลิซาเบธที่ 1 (ครองราชย์ ค.ศ. 1558-1603) นาฏกรรมที่โดดเด่นมากของอังกฤษ คือละครพูด ในสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาของอังกฤษ ประมาณ ค.ศ. 1485-1642 ตรงกับช่วงที่สมเด็จพระราชินีนาถเอลิซาเบธที่ 1 (ครองราชย์ ค.ศ. 1558-1603) เนื่องจากถือว่าเป็นยุคทองของละครอังกฤษ แม้ว่าการเข้าสู่ยุคฟื้นฟูนี้ อังกฤษจะเริ่มช้ากว่าประเทศ

อื่นๆ แต่บทละครของเชกสเปียร์ มีความโดดเด่นกว่าหลายประเทศในยุโรปและได้รับการยอมรับว่ายิ่งใหญ่ตลอดกาล ในสมัยสมเด็จพระราชินีนาถเอลิซาเบธที่ 1 หลังจากที่มีการสั่งห้ามแสดงละครศาสนาอย่างเด็ดขาดเพื่อยุติความขัดแย้งทางศาสนา เป็นผลให้การละครอาชีพของอังกฤษมีการพัฒนาขึ้นมา จึงมักมีผู้เรียกละครสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาว่าละครสมัยเอลิซาเบธและยังรุ่งเรืองต่อมา นักแสดงรวมตัวเป็นคณะละคร ในราวทศวรรษ 1580 แสดงในกรุงลอนดอนและตามเมืองต่าง ๆ เกิดโรงละครสาธารณะแทนโรงละครชั่วคราว

4.1.4.2 พระเจ้าเจมส์ที่ 1 (James I ครองราชย์ ค.ศ. 1603-1625) มีความเจริญรุ่งเรืองไม่แพ้สมัยเอลิซาเบธ ด้วยทรงโปรดปรานละคร และรับคณะละครของ Lord Chamberlain's Men ไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ แล้วเปลี่ยนชื่อคณะละครเป็น King's Men ทั้งยังพระราชทานใบอนุญาตให้แก่คณะละครอีก 3 คณะ ทำให้นักประพันธ์บทละครอย่างเชกสเปียร์และคนอื่น ๆ ยึดอาชีพเขียนบทละครต่อไปจนสิ้นรัชสมัย และทรงมีบทบาทในการออกกฎหมายหลายฉบับเพื่อควบคุมการแสดงละคร เนื่องจากนำไปใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองและศาสนา จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้เป็นธรรมเนียมที่กษัตริย์ของอังกฤษทรงอุปถัมภ์คณะละคร ทรงควบคุมและตรวจสอบละครด้วย นักแสดงที่อยู่ในพระอุปถัมภ์จึงถูกเหมารวมว่าสนับสนุนระบอบกษัตริย์ ในปลายสมัยแคโรไลน์ถึงกับมีคำกล่าวแพร่ไปทั่วกรุงลอนดอนว่า “those who want no play also want no king” (William B. Worthen, 2000, p.166)

4.1.4.2 พระเจ้าชาร์ลส์ที่ 1 (Charles I ครองราชย์ ค.ศ.1625-1649) มีการแสดงรูปแบบหนึ่งที่เป็นที่นิยมในราชสำนักอังกฤษ คือ มาส์ก (Masks) หน้ากาก เป็นการแสดงคล้ายบัลเลต์ของฝรั่งเศส ทำหน้าที่เฝ้าเช่นเดียวกันคือ เชิดชูสถาบันกษัตริย์ ความมั่นคงแห่งรัฐ และความบันเทิง ผู้แสดงมีอสมัครเล่นเป็นชนชั้นสูง สวมหน้ากาก มีบทประพันธ์และฉาก ผสมการลีลาศ และมีการขับร้อง อ่านบทกวี และละครใบ้แพทโทไมม์ พระเจ้าชาร์ลส์ที่ 1 ทรงร่วมแสดงในมาส์กของราชสำนัก มักแสดงในบทผู้มีคุณธรรม มีความกล้าหาญ และมีเมตตา บทประพันธ์ที่เด่น ๆ มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเชิดชูชาติ แสดงความยิ่งใหญ่ของอาณาจักร

4.1.5 ประเทศอินเดีย

นาฏกรรมอินเดีย มีความเป็นมายาวนาน และมีอิทธิพลต่องานนาฏกรรมในทวีปเอเชีย โดยมีจุดกำเนิดที่เกี่ยวข้องกับศาสนาฮินดู นาฏกรรมอินเดีย ได้รับการบำรุงอุปถัมภ์อย่างต่อเนื่องจากกษัตริย์ในแต่ละยุค และมีอิทธิพลต่อนาฏกรรมอินเดียที่ยังมีแสดงอยู่จนถึงปัจจุบัน ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 3 ถึงที่ 8 จัดเป็นยุคทองของการละครอินเดีย ที่เรียกว่าละครสันสกฤต เนื่องจากปรากฏนักประพันธ์บทละครมากมายในภาษาสันสกฤต ที่นำเค้าโครงมาจากรamayanaและมหาภารตะ เช่น ภาสกะ (Bhasa) พระเจ้าศุทระกะ (King Shudraka) กาลิดาส (Kalidasa) พระเจ้า

หรรษะ (King Harsha) และ ภวภูติ (Bhavabhuti) ที่สังกัดอยู่ในราชสำนัก มีทั้งกษัตริย์พระราชนิพนธ์บทละครเอง นักประพันธ์ในสังกัดของราชสำนักสร้างสรรค์ขึ้น และผลิตรายการแสดงในราชสำนัก เนื้อเรื่องส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับชีวิตในราชสำนัก ตีแผ่เรื่องราวของราชินิกุล เสนาบดี ขุนนาง ศิลปิน กวี ในราชสำนัก ตัวละครจะเจรจาเป็นภาษาสันสกฤต หากตัวละครใดที่มาจากชนชั้นสามัญจะเจรจาด้วยภาษาปรากฤต ซึ่งเป็นภาษาสำหรับสามัญชนของอินเดียในยุคนั้น และกำหนดให้ตัวละครหญิงเจรจาด้วยภาษาปรากฤต (มาลินี ดิลกวนิช, 2543, น. 20-21) โดยมีนาฏกรรมที่เกิดขึ้นจากการอุปถัมภ์ของกษัตริย์ดังนี้

4.1.5.1 พระเจ้าศุทระกะ (King Shudraka) เป็นกษัตริย์ของอินเดียในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 3-4 มีผลงานด้านบทละครสันสกฤตที่โดดเด่นคือเรื่อง มฤคชakatika (Mrichchhakatika) ทรงนำผลงานเรื่องจารุฑัต (Charudatta) ของภาสะ (Bhasa) มาปรับปรุงและตีความใหม่ เป็นเรื่องราวของพราหมณ์ใจบุญที่หลงรักนางระบำชื่อ วสันตเสนา สอดแทรกการแก่งแย่งชิงดีกันทางการเมืองในบทละครด้วย ซึ่งเป็นการสร้างสรรค์แนวใหม่ที่สะท้อนสังคม (Biswanath Banerjee, 1999) ต่อมาละครเรื่อง Mrichchhakatika นี้ แปลเป็นภาษาอังกฤษโดย ศาสตราจารย์อาเธอร์ วิลเลียม ไรเดอร์ (Arthur William Ryder) แห่งมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด (Harvard University) เมื่อ ค.ศ. 1905 (พ.ศ. 2448) ศาสตราจารย์ไรเดอร์เชื่อว่า การศึกษาบทละครภาษาสันสกฤตเรื่องนี้ สามารถช่วยให้โลกตะวันตกได้ศึกษาเรียนรู้ความเป็นตะวันออก สร้างความเข้าใจในวัฒนธรรมอื่นได้อย่างดียิ่ง ผลงานฉบับนี้เผยแพร่ครั้งแรกในช่วงที่เกิดความขัดแย้งที่ยิ่งใหญ่ระหว่างตะวันออกและตะวันตก และเป็นหนทางสำหรับโลกตะวันตกในการเรียนรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับผู้ที่อาศัยอยู่ในส่วนอื่น ๆ ของโลก (Arthur William Ryder, 2017)

4.1.5.2 พระเจ้าหรรษะ (King Harsha) ปกครองอินเดียเหนือในช่วง ค.ศ. 590-647 เป็นกษัตริย์ที่นิยมในงานศิลปะ ดนตรีและละคร โดยเฉพาะร้อยแก้วและบทกวี มีงานพระราชนิพนธ์บทละครภาษาสันสกฤตสามเรื่อง ได้แก่ Ratnavali, Priyadarsika (ปริยทรศิกา) และ Nagananda ทรงสร้างฉากละครซ้อนในเนื้อเรื่องที่เป็นการเล่นละครซ้อนละครอีกชั้นหนึ่ง และยังใช้เทคนิคการเชิดหุ่นเงาแบบโบราณมาสร้างมิติใหม่ในการแสดงละคร

4.1.5.3 พระเจ้ามานะเวทะ แห่งเมืองโกลิโกต* (Manaveda of Calicut* ค.ศ. 1585-1658) ทรงนำบทสรรเสริญพระกฤษณะในภาษาสันสกฤตที่เรียกว่า กิตะโกวินทะ (Gita Govinda) ซึ่งนิพนธ์ขึ้นตั้งแต่ศตวรรษที่ 12 มาคิดค้นทำทางประกอบบทเพลงพรณนาถึงชีวิตของพระกฤษณะตั้งแต่ประสูติจนอวตารลงมาจากสวรรค์ เรียกว่า กฤษณะนาฏม (Krishnanattam

* พระนามและชื่อเมืองของประเทศอินเดีย ใช้ถอดเสียงจากภาษาอังกฤษเป็นภาษามลยาฬัม และเป็นภาษาไทยตามโดยยึดตามเกณฑ์ของราชบัณฑิตยสถาน โดย อ.ชัยบุรณ์ ศิริธนะวัฒน์

หรือบางแห่งใช้ กฤษณะอัตตัม) ที่มีความแปลกใหม่ในส่วนของการแสดงและการร้องเพลงถูกแยกออกจากกัน ผู้แสดงไม่ต้องร้อง แต่จะมีนักร้องประจำวงดนตรี ผู้แสดงจึงสามารถทุ่มเทในการร่ายรำได้อย่างเต็มที่ ส่วนที่พิเศษอีกอย่างคือการใส่หน้ากาก (ปัจจุบันไม่ได้ใส่) และสวมเครื่องประดับบนศีรษะที่มีขนาดใหญ่ เป็นนาฏกรรมที่ใช้ผู้ชายแสดงทุกบทบาท เพราะต้องใช้ความแข็งแรง และการฝึกซ้อมที่ยากลำบาก การแสดงใช้เวลาถึง 8 คืนถึงจะจบทั้ง 8 ตอน และจะแสดงเฉพาะในวิหารหรือในบริเวณวัดเท่านั้น ผู้ที่เข้าชมการแสดงได้ต้องเป็นผู้ที่มีวรรณะสูง แต่ปัจจุบันมีผู้หญิงแสดง (Miettinen Jukka O., 2018)

4.1.5.4 พระเจ้าวีระ เกระละวาระมะ แห่งกรุงโกฏฏารกะระ (Veera Kerala Varma of Kottarkara ค.ศ. 1653-1694) ความมั่งคั่งมั่งมีและความแปลกใหม่ของการแสดง กฤษณะนาฏกัมในเมืองโกลิโกต (Culicut) ทำให้สนพระราชหฤทัยที่จะทอดพระเนตรการแสดงบ้าง จึงส่งราชทูตมาเจริญสัมพันธไมตรีพร้อมกับเชื้อเชิญไปแสดง แต่ได้รับการปฏิเสธด้วยความรู้สึกเหยียดหยามจากกษัตริย์แห่งเมืองโกลิโกตว่าทางใต้เป็นพวกด้อยวัฒนธรรม กษัตริย์วีระจึงคิดสร้างสรรค์การแสดงขึ้นใหม่ โดยนำเรื่องราวของพระรามมาแต่งเป็นโคลกสรรเสรีญ ภาษาสันสกฤตและภาษามลยาฬัม (Malayalum) ซึ่งเป็นภาษาพื้นเมืองของเกรละมัม (Kerala) หรือมะละบาร์ (Malabar) เรียกการแสดงชุดนี้ว่า รามะนาฏกัม (Ramanattam) และทรงรวบรวมศิลปินด้านต่างๆ และนักแสดงที่มีความสามารถช่วยพัฒนาการแสดงรามะนาฏกัม โดยได้รับการช่วยเหลือจากกษัตริย์แห่งเมืองโกฏฏายัม (Kottayam) เมืองเพื่อนบ้านทางตอนใต้ และศิลปินจากตระกูลพราหมณ์ 2 ท่านที่คุ้นเคยการแสดงแบบกฤษณะนาฏกัมเป็นอย่างดีมาพัฒนาการแสดงรามะนาฏกัมให้โดดเด่นขึ้นมา แสดงทั้งชุดเป็นเวลา 8 คืนเช่นกัน ปรากฏว่ารามะนาฏกัมได้รับความนิยมแพร่หลายอย่างกว้างขวาง จัดแสดงทั้งในวัดและนอกสถานที่ คนทุกระดับชั้นชมได้ เลิกใช้หน้ากาก เปลี่ยนเป็นการวาดหน้า เน้นบทบาทของดนตรีและการขับร้อง ไม่นั่นฉาก แต่สร้างเสียงเพื่อแทนสัญลักษณ์หรือเหตุการณ์ ต่าง ๆ (Devi Ragini, 2002) การแสดงรามะนาฏกัม ต่อมามีการเปลี่ยนชื่อเป็น กถกฟี (Kathakali) Katha แปลว่า นิยาย ตำนาน เรื่องราว Kali คือการร่ายรำ การแสดง เนื่องจากภายหลังมิได้เน้นเฉพาะเรื่องของพระรามเท่านั้น แต่นำเรื่องอื่น ๆ มาแสดงด้วย

ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 18 และ 19 กษัตริย์อินเดียหลายพระองค์ทรงอุปถัมภ์ส่งเสริมการแสดงกถกฟี บ้างก็ทรงพระราชนิพนธ์บทละคร บ้างก็ทรงพระราชนิพนธ์บทเพลงและปรับปรุงดนตรี และมีการก่อตั้งสถาบันนาฏศิลป์ กลั๊กกะลีในเวลาต่อมาเพื่ออนุรักษ์และสืบสานศิลปะการแสดงประเภทนี้มาจนถึงปัจจุบัน

4.1.6 ประเทศจีน

4.1.6.1 จักรพรรดิหวงตี้ (Huang Di หรือ Yellow Emperor สันนิษฐานว่า ครองราชย์ 2697–2597 หรือ 2698–2598 ก่อนคริสตกาล) โปรดเกล้าฯ ให้จัดแสดงดนตรีในพิธีต้อนรับพระราชอาคันตุกะ ด้วยทรงเห็นว่าดนตรีจรโลงความสุข สร้างไมตรีจิต นาฏกรรมจีนที่เก่าแก่คือการแสดงดนตรี รวมทั้งการแสดงระบำทรงเจ้าเข้าผี

4.1.6.2 จักรพรรดิหวู่ หรืออู่ตี้ ราชวงศ์ฮั่น (Emperor Wu of Han ครองราชย์ ค.ศ. 141-87 ก่อนคริสตกาล) สนพระทัยในศิลปะทุกด้าน และทรงก่อตั้งสถาบันคีตศิลป์แห่งราชสำนักขึ้น มีการผสมผสานเครื่องดนตรีจากต่างชาติ อย่างพิพา (pipa) เครื่องดีด 4 สาย และตี้จี (dizi) ขลุ่ยที่มาจากเครื่องเป่าของชาวเอเชียกลาง และมีนักวิชาการที่เชื่อว่า มีศิลปะการเชิดหนังเกิดขึ้นแล้ว ส่วนชุมชนนอกเขตพระราชวังนั้น ชาวบ้านนิยมการแสดงที่เรียกว่า ไปซี่ (Baixi) ที่เป็นการแสดงต่าง ๆ หลายร้อยชนิด อาทิ มายากล กายกรรม กลิ้งไฟ พ่นไฟ โยนบ่วง ไตราว กายกรรมโลดโผนต่าง ๆ การแต่งตัวเป็นสัตว์ และการแต่งกายในชุดที่สวยงามอย่างนางฟ้าเทพธิดา (มาลินี ดิลกวัณษ, 2543, น. 112)

4.1.6.3 จักรพรรดิฉินหรือฉินซีหวงแห่งราชวงศ์ฉิน (Emperor Qin Shi Huang ครองราชย์ 221-206 ก่อนคริสตกาล) โปรดเกล้าฯ ให้จัดการเดินรำโดยกองทหารม้าของราชสำนักเป็นการเฉลิมฉลองความสามารถและความยิ่งใหญ่ของกองทัพจักรวรรดิ เพื่อเตือนสติทหารและข้าราชการของจักรพรรดิ ในการปกป้องแผ่นดิน กองทหารม้าของเจ้าชายฉินนั้นมีใช้ผู้แสดงจำนวนมากประกอบด้วยนักเต้นเป็นทหารกว่าร้อยคน มีนักร้องและนักดนตรีจำนวนมาก จักรพรรดิเป็นผู้ออกแบบเพลงและทำเต้น รวมถึงการแสดงการรำดาบ และการแสดงการต่อสู้

4.1.6.4 จักรพรรดิมิงหวง หรือถึงเสวียนจง แห่งราชวงศ์ถัง (Emperor Xuan Zong of Tang ครองราชย์ ค.ศ. 712-756) ทรงโปรดปรานและทรงเชี่ยวชาญดนตรี นาฏกรรม การแสดง และสนพระทัยในศิลปะทุกประเภท ค.ศ. 714 โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งสถาบันการแสดง ชื่อว่าสถาบันหลี่เอวี่ยน หรือหลี่หยวน ที่แปลว่าสวนแพร์ ขึ้นทางทิศเหนือของฉางอาน ซึ่งเป็นสถาบันศิลปะการแสดงและดนตรีแห่งแรกในประวัติศาสตร์จีน สาขาวิชาที่เปิดสอนคือ การดนตรีทุกชนิดของจีน สาขาการฟ้อนรำ สาขาการขับร้อง สาขาอุปรากรหรือจ้าว คัดเลือกนักเรียนชายที่หน้าตาดีและมีคุณสมบัติพร้อม ตั้งแต่ 7-17 ปี ฝึกอบรมศิลปินชายด้านต่าง ๆ และทรงตั้งโรงเรียนฝึกฝนการแสดง แก่ศิลปินหญิง แยกออกไปเฉพาะฝ่ายใน เรียกว่า สวนแห่งฤดูอมตะ พระองค์ทรงดูแลอย่างใกล้ชิด ทรงคัดเลือกศิลปิน การฝึกซ้อม และบางโอกาสทรงร่วมแสดงด้วย เมื่อเสด็จสวรรคต บรรดาคณะจ้าวต่างแกะสลักรูปของพระองค์ไว้บูชาประจำโรงจ้าว ในฐานะที่ทรงเป็นเสมือนครูจ้าว

ภาพที่ 8 รูปบูชาฮ่องเต้ถึงเสวียนจงที่โรงจั่วน้ำมาบูชา

ที่มา <http://www.somboon.info/default.asp?content=contentdetail&id=9499>

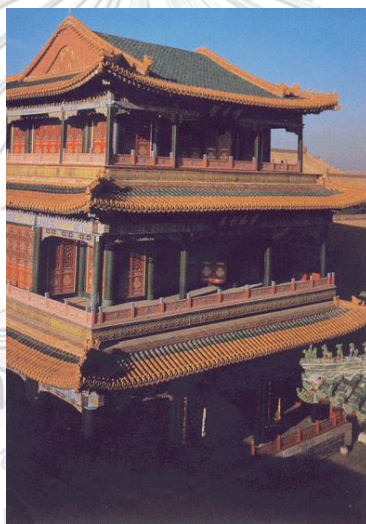
4.1.6.5 จักรพรรดิเฉียนหลง (Emperor Qianlong of Qing ครองราชย์ ค.ศ. 1735-1796) ทรงปกครองประเทศยาวนานที่สุดคือ 60 ปี และมีความสนพระทัยในศิลปะการละคร ทรงคัดเลือกศิลปินฝีมือดีทั่วราชอาณาจักรมาประจำ ณ คณะละครประจำเมืองหลวงในกรุงปักกิ่ง ทรงปรับปรุงการแสดงให้ดูสมจริงมากขึ้น เวทีมีขนาดใหญ่ขึ้น ศิลการแสดงมีความใกล้เคียงกับอุปรากรจีนในปัจจุบัน มีทั้ง ดนตรี คีตลีลา การขับร้องขับกล่อมบทกวี การแสดงระบำนาฏลีลา ศิลปะการป้องกันตัว การออกท่ารบและกายกรรม และทรงออกแบบเวทีให้มีขนาดใหญ่ขึ้น

4.1.6.6 จักรพรรดิซ่งฮุยจง (Emperor Hui Zhong of Song ครองราชย์ ค.ศ. 1100-1126) โปรดเกล้าฯ ให้คัดเลือกศิลปินที่มีฝีมือเยี่ยมในแขนงต่าง ๆ เป็นศิลปินราชสำนัก การแสดงทั้งภายในและนอกราชสำนักเจริญรุ่งเรืองมาก ในเมืองหังโจว มีโรงละครมากกว่า 50 โรง

4.1.6.7 พระนางซูสีไทเฮา (Empress Dowager Cixi ครองราชย์ ค.ศ. 1861-1908) โปรดปรานการแสดงจั่ว ทรงทำให้งิ้วกลายเป็นอุปรากรระดับชาติ สนับสนุนและส่งเสริมศิลปินให้มีเกียรติ ทรงพระราชทานเงินรางวัลให้จำนวนมาก โรงละครขนาดใหญ่ในพระราชวังฤดูร้อน (ภาพที่ 9) เพดานและพื้นเปิดออกได้ระหว่างแสดง ทำหิมะตกจากฟ้าและน้ำพุ่งขึ้นจากเต้ายักษ์ มีบ่อน้ำใต้เวทีให้เสียงสะท้อนผิวน้ำ นอกจากนี้ยังทรงฟื้นฟูละครพื้นสมัยมาทำใหม่ ทรงร่วมเขียนบทประพันธ์มหาอุปรากรเรื่อง ขุนศึกตระกูลหยาง ที่มีถึง 105 ตอน (Zixuan Zhang, 2013) ในกรุงปักกิ่งมีโรงจั่วของราชสำนักหลายแห่ง เนื่องจากจักรพรรดิสมัยราชวงศ์ชิงของจีนโปรดการทอดพระเนตรจั่วเกือบทุกพระองค์ โรงจั่วเหล่านี้มีขนาดใหญ่บ้างเล็กบ้าง และมีรูปแบบต่างกัน โรงจั่วที่ใหญ่โตที่สุดและหรูหราที่สุดคือ โรงจั่วซ่งอินเก้อ (ภาพที่ 10) อยู่ในวังหนิงโซ่วก ภายในพระราชวังโบราณ โรงจั่วมี 3 ชั้น ด้านหลังเวทีแสดงทุกชั้นมีบันไดขึ้นลงได้ โรงจั่วนี้มีห้องใต้ดิน ในห้องใต้ดินมีบ่อน้ำซึ่งมีฝาปิดไว้ ฝาบ่อช่วยให้เกิดเสียงก้องขณะแสดงจั่ว

ภาพที่ 9 โรงละครในพระราชวังฤดูร้อน กรุงปักกิ่ง
ที่มา (Zixuan Zhang, 2013)

ภาพที่ 10 โรงจิวซ่งอินเก๋อในพระราชวังโบราณ
ที่มา <https://www.okls.net/th>

4.1.7 ประเทศอินโดนีเซีย

นาฏศิลป์ของประเทศอินโดนีเซียมีความหลากหลาย เนื่องจากมีพื้นที่เป็นเกาะ และมีประชากรอาศัยกระจายอยู่ตามเกาะ ทำให้มีการแสดงที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองในแต่ละพื้นที่ ศิลปะประจำชาติจึงมีหลากหลายประเภท ซึ่งได้รับการอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์ผู้ปกครอง ดัง สุรพล วิรุฬห์รักษ์ รวบรวมไว้ในหนังสือนาฏศิลป์อินโดนีเซีย ตัวอย่างต่อไปนี้ (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2544)

4.1.7.1 พระเจ้าไอยลังคะ (Ailangga ประมาณ ค.ศ. 1000-1049) โปรดเกล้าฯ ให้ นำวรรณคดีอินเดียที่เป็นภาษาสันสกฤต แปลงเป็นภาษาโบราณของชาวเรียกว่า กาวี (Kawi) และ

ประพันธ์เป็นบทละครซึ่งชาวเรียกว่าละคอน (Lakon) ที่นำมาจากตอนหนึ่งของมหากาพย์เรื่อง อารยนาวิวิหะ ใช้แสดงวาทะกฤติ ตัวหนังแกะเป็นภาพมนุษย์หรือตัวละคร

4.1.7.2 พระเจ้าฮายัม วูรุก (Hayam Wuruk ค.ศ.1334-1389) ทรงฟ้อนรำ และ พัฒนาการเชิดหนังในการแสดงวาทะ กฤติ และวาทะ วาญ ทรงเชิดหนังด้วยพระองค์เอง มีงาน ประพันธ์บทละครจากพงศาวดารเรื่อง ปันหยี ที่แพร่หลายไปทั่วภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

4.1.7.3 สุนัน แห่งกูตุ ทรงสร้างวาทะ โกละ (Wayang Golek) ทรงพัฒนาการ แสดงหุ่นตุ๊กตาไม้คล้ายหุ่นกระบอก สำหรับแสดงในช่วงกลางวันแทนวาทะกฤติ ที่ใช้เล่นตอนกลางคืน

4.1.7.4 สุลต่านอุง (Sultan Agung of Mataram ครองราชย์ ค.ศ.1613-1645) แห่งอาณาจักรมะตะราม เป็นกษัตริย์อิสลามที่สามารถรวบรวมอาณาจักรชาวหลายส่วนรวมเป็น อาณาจักรเดียวกัน ทรงพัฒนาตัวหนัง วาทะ กฤติ มีการฉลุลดลายละเอียด ขยายขนาดให้ใหญ่ขึ้น เพิ่มรูปสัตว์ และลงสีสันทวยงาม ที่สำคัญคือมีการดัดแปลงให้แขนสองข้างตรงหัวไหล่ ข้อศอก และ ข้อมือ ขยับได้ สุลต่านแห่งอิสลามที่ปกครองชาวในเวลานี้ ใช้นาฏศิลป์หลายชนิดเพื่อเป็นเครื่องมือ แสดงสิทธิอันชอบธรรมแห่งราชบัลลังก์ และแสดงพระบรมเดชานุภาพ ทั้งนี้ก็ได้ละทิ้งบทละคร ดั้งเดิม แต่มีการดัดแปลงให้ไม่ขัดกับคำสอนของศาสนา

ภาพที่ 11 การแสดงวาทะในประเทศอินโดนีเซีย

ที่มา www.artsandculture.google.com

4.1.7.5 สุลต่านฮาเมงกูวโนที่ 7 แห่งยอกยาการ์ตา (Sultan Hamengku Buwono (HB) VII of Yogyakarta ครองราชย์ ค.ศ.1877-1921) โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งสมาคม นาฏยศิลป์ชาว เรียกว่า กฤดา เบกซา วิรามะ (Krida Beksa Wirama) เมื่อวันที่ 17 สิงหาคม ค.ศ. 1918 ในการสอนและจัดการแสดงแก่พระราชวงศ์ ขุนนาง และประชาชน คล้ายกรมศิลปากรของไทย (Indra Fibiona, 2017)

ภาพที่ 12 สถาบัน กฤดา เบกซา วิรามะ (Krida Beksa Wirama) ที่ยังคงเปิดสอนอยู่ในปัจจุบัน
ที่มา facebook : Krida Beksa Wirama Jogja สืบค้นเมื่อ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2565

4.1.8 ประเทศพม่า

สุรพล วิรุฬห์รักษ์ (2533) อธิบายพัฒนาการของนาฏยศิลป์พม่า โดยมีพระมหากษัตริย์ที่ทรงอุปถัมภ์นาฏกรรมดังตัวอย่างต่อไปนี้

4.1.8.1 พระเจ้าอโนรธา (Anawrahta) ทรงตั้งศูนย์ฝึกการแสดงขึ้น เรียก กามา วตีปวยจอง (Gamawati Pwe Kyaung) แสดงผสมผสานเนื้อหาทางธรรม พระสงฆ์เป็นผู้ดูแล

4.1.8.2 พระเจ้าทีหุ (Thihathu ครองราชย์ พ.ศ. 1855-1867) ภายหลังมองโกลได้เข้ามายึดอาณาจักรน่านเจ้า และบุกพุกามใน พ.ศ. 1830 ทำให้การแสดงของพม่าเน้นที่การร่ำอาวูรโล่ ดาบ เรียกว่า คาร อา ข่า (Kar-ah-ka) มีกระบวนการไม่รับหลายท่าผสมกับเสียงฆ้องและฉาบ พระเจ้าทีหุทรงมีชื่อเสียงด้านร่ำอาวูร ราชโอรสของพระองค์ พระเจ้างาสีเซง ก็มีชื่อเสียงและชำนาญด้านแต่งเพลงร่ำโล่ ดาบ เรียกว่า คาร ฉิน (Kar-chin) ที่ตกทอดมาจนปัจจุบัน

4.1.8.3 พระเจ้าบุเรงนอง แห่งตองอู (Bayinnaung ครองราชย์ พ.ศ. 2093-2124) ตีกรุงศรีอยุธยาสำเร็จ พ.ศ. 2112 จึงกวาดต้อนผู้คน รวมช่างและศิลปินไปยังหงสาวดี ทำให้เกิดการถ่ายทอดนาฏศิลป์และดนตรีจากสยาม

4.1.8.4 พระเจ้าอนอกเปตะลุน (Anaukpetlun ครองราชย์ พ.ศ. 2248-2273) กำหนดให้นักแสดงและนักรำในราชสำนักแบ่งเป็น 9 กลุ่ม ตามหน้าที่ นักแสดงและนักรำเหล่านี้เรียกว่า ตะบิन्दอ บุตรชายของตะบิन्दอ ต้องสืบทอดอาชีพของบิดา ส่วนบุตรสาว จะเป็นนักกลองของพระมหากษัตริย์ และมีกฎหมายบุตรที่เกิดจากตะบิन्दอเป็นเชื้อพระวงศ์

4.1.8.5 พระเจ้าปดุง (Badon Min ครองราชย์ พ.ศ. 2325-2362) นาฏยศิลป์ได้รับการพัฒนาให้มีคุณภาพมากขึ้น เพราะชเวตอง พระราชโอรสที่ดำรงตำแหน่งพระอุปราชสนใจในศิลปะการแสดง และส่งคนไปยังประเทศใกล้เคียงได้แก่ ลาว ไทย เขมร ขวา เพื่อศึกษาและบันทึกการ

แสดงดนตรี การฟ้อนรำ ตลอดจนบทละคร นำมาแปลเป็นภาษาพม่าใน พ.ศ. 2332 ทำให้นาฏศิลป์พม่ามีมาตรฐานขึ้น อีกทั้งยังไปแสดงให้ราษฎรนอกราชธานีชม ละครโยเดียหรือละครแบบไทยจึงแพร่ออกไป

4.1.8.6 พระเจ้าพุกามเมง (Pagan Min ครองราชย์ พ.ศ. 2389-2396) นำบทละครเรื่องอิเหนาที่แปลเป็นภาษาพม่ามาแสดง และนางในราชสำนักชื่นชอบอิเหนามากกว่ารามเกียรติ์ มีนักแสดงที่ชื่อว่า อุสันโดก แสดงเป็นอิเหนา มีชื่อเสียงมาก

4.1.8.7 พระเจ้ามินดง (Mindon ครองราชย์ พ.ศ. 2396-2421) ทรงมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา โปรดให้แสดงในเรื่องราวของชาดก ไม่โปรดเรื่องประโลมโลก เคยส่งคณะละครหลวงไปยังสหราชอาณาจักรแสดงเรื่องรามเกียรติ์ถวายสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรียทอดพระเนตรเมื่อ พ.ศ. 2420 เมื่อคณะละครกลับมา พบว่าในราชสำนักเสื่อมลง ละครและผู้แสดงบางคนจึงออกไปตั้งคณะละครอาชีพ จึงเป็นจุดเริ่มต้นในการนำรูปแบบละครหลวงไปแสดงเป็นอาชีพให้คนพม่าได้ชม

4.1.8.8 พระเจ้าสีป่อ (Theebaw Min) กษัตริย์พม่าองค์สุดท้าย ที่ทำให้นาฏศิลป์ดนตรี การแสดงรุ่งเรืองมาก ก่อนที่พม่าตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2533)

ภาพที่ 13 การแสดงเรื่องรามเกียรติ์ของพม่า
ที่มา Rangoon National Museum

สรุป ผู้นำแห่งอารยประเทศกับการอุปถัมภ์บำรุงนาฏกรรม

จากตัวอย่างหลาย ๆ ประเทศที่ยกมาแสดงนี้ แสดงให้เห็นว่าผู้นำ หรือสถาบันกษัตริย์ ผู้ปกครองประเทศ มีความเกี่ยวพันกับการเกิด ดำรงอยู่ และความเจริญเฟื่องฟูของนาฏกรรมประเทศต่าง ๆ มีทั้งสร้างสรรค์ให้เกิดนาฏกรรมประเภทใหม่ ๆ และปรับปรุงให้มีความแตกต่างกับนาฏกรรมแบบเดิม รวมทั้งเป็นศิลปิน นักแสดง นักแต่งบทประพันธ์ นาฏกรรมจะมีความเจริญหรือเสื่อมลงย่อมขึ้นอยู่กับ การสนับสนุนและอุปถัมภ์บำรุงของผู้นำเป็นสำคัญด้วย

4.2 พระมหากษัตริย์ไทยกับการอุปถัมภ์บำรุงนาฏกรรม

นาฏกรรมเป็นสถาบันหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อของสังคมไทย อยู่ในพระราชพิธีและอยู่ในทุกระดับของสังคม นาฏกรรมไทย มีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องจากอดีตจนถึงปัจจุบัน การที่นาฏกรรมยังคงดำรงอยู่ได้นั้น ส่วนหนึ่งก็เนื่องด้วยการอุปถัมภ์ค้ำชูจากพระมหากษัตริย์ที่ทรงสนับสนุนส่งเสริม ให้นาฏกรรมจึงเป็นเรื่องราวของมนุษย์ มีความสำคัญและอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิดจนตาย

การเรียนรู้ของพระมหากษัตริย์หรือพระราชกุมาร โดยเฉพาะในการศึกษาเรียนรู้เพื่อการปกครองของพราหมณ์และชนชั้นสูงตามความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในอินเดีย ที่เข้ามาเจือปนในช่วงยุคกรุงสุโขทัยตอนปลายและกรุงศรีอยุธยาเรียกว่า สิบปะ หรือไทยเรียกว่า ศิลปศาสตร์ แปลว่าตำราว่าด้วยศิลปะ ประกอบด้วยวิชาต่าง ๆ 18 ประการ ในพระมนุธรรมศาสตร์ ซึ่งคล้ายคลึงกับหลายประเทศในทางตะวันออก และปรากฏชัดเจนขึ้นในสมัยอยุธยา

ศิลปศาสตร์ 18 ประการ มีหลายแหล่งข้อมูลที่มีชื่อเรียกวิชาแตกต่างกันไป ว่าศิลปศาสตร์ 18 ประการ ประกอบด้วย (หริต เรื่องฤทธิ์, 2514)

1. ยุทธศาสตร์	วิชานักรบ
2. รัฐศาสตร์	วิชาการปกครอง
3. นิติศาสตร์	วิชากฎหมายและจารีตประเพณีต่างๆ
4. พาณิชยศาสตร์	วิชาการค้า
5. อักษรศาสตร์	วิชาวรรณคดี
6. นิรุกติศาสตร์	วิชาภาษาทั้งของตน และของชนชาติ ที่เกี่ยวข้องกัน
7. คณิตศาสตร์	วิชาคำนวณ
8. โขติยศาสตร์	วิชาดูดวงดาว
9. ภูมิศาสตร์	วิชาดูพื้นที่ และรู้จักแผนที่ของประเทศต่างๆ
10. โหราศาสตร์	วิชาโหราจักรพยากรณ์เหตุการณ์ต่างๆ
11. เวชศาสตร์	วิชาแพทย์
12. เหตุศาสตร์	วิชาว่าด้วยเหตุผล หรือตรรกวิทยา
13. สัตวศาสตร์	วิชาดูลักษณะสัตว์ และรู้เสียงสัตว์ว่าดี หรือร้าย
14. โยคศาสตร์	วิชาช่างกล
15. ศาสนศาสตร์	วิชาศาสนารู้ความเป็นมา และหลักศาสนาทุกศาสนา
16. มายาศาสตร์	วิชาอูบาย หรือดำหรับพิชัยสงคราม
17. คันธัพพศาสตร์	วิชาเรื่องรำ หรือนาฏยศาสตร์ และวิชาดนตรี หรือ ดุริยางค์ศาสตร์
18. ฉันทศาสตร์	วิชาการประพันธ์

ในส่วนของบทบาทของพระมหากษัตริย์ไทยกับการอุปถัมภ์นาฏกรรมนี้ นำเสนอประเด็นสำคัญเรียงลำดับเวลาและยุคสมัย ตั้งแต่กรุงสุโขทัยจนถึงปัจจุบันพอเป็นสังเขป ดังนี้

4.2.1 สมัยสุโขทัย

นาฏกรรมในสังคมไทยอาจจะมีเกิดขึ้นมาก่อนหน้ากรุงสุโขทัย แต่ทว่ามิได้มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ จึงกำหนดยุคแห่งประวัติศาสตร์ไทยที่ปรากฏหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษร เริ่มตั้งแต่อาณาจักรสุโขทัย หลังจากทีพ่อขุนรามคำแหงมหาราช กษัตริย์องค์ที่ 3 แห่งอาณาจักรสุโขทัย ทรงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นใช้ เมื่อ พ.ศ. 1826 ทำให้พบว่าในสมัยสุโขทัยนั้นมีนาฏกรรมดนตรีแล้ว ดังในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช หลักที่ 1 ด้านที่ 2 ความว่า “...ด้วยเสียงพาทย์ เสียงพิณ เสียงเลื้อนเสียงขับ ใครจักมักเล่น เล่น ใครจักมักหัว หัว ใครจักมักเลื้อน เลื้อน เมืองสุโขทัยนี้มีสี่ปากประตูหลวง เทียรย่อมคนเสียดกัน เข้ามาดูท่านเผาเทียนท่านเล่นไฟ เมืองสุโขทัยนี้มีดังจักแตก...” (กรมศิลปากร, 2547) ความดังกล่าว แสดงถึงสภาพบ้านเมือง สังคมและวิถีชีวิตในสมัยนั้น ราษฎรมีความศรัทธาในพุทธศาสนา หลังออกพรรษามีนางกฐิน มีมหรสพสมโภช การขับเลื้อน ขับลำ เล่นพิณ เผาเทียนเล่นไฟ แสดงถึงบ้านเมืองที่ร่มเย็นเป็นสุข ราษฎรมีความรื่นเริงบันเทิงใจ

นอกจากนี้ ยังมีหลักฐานในจารึกเขาสุมณภู (กรมศิลปากร, 2477) ซึ่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร โปรดเกล้าฯ ให้นำมาจากเขาพระบาทใหญ่ เมื่อคราวเสด็จประพาสเมืองสุโขทัยเมื่อ พ.ศ. 2451 หลักศิลานี้มีสภาพชำรุดเสียหาย จึงโปรดเกล้าฯ ให้บูรณะซ่อมแซม สันนิษฐานว่าจารึกราวปี พ.ศ. 1902 – 1915 มีความตอนหนึ่งที่กล่าวถึงนาฏกรรม ระบำ และเต้น ซึ่งอักษรที่เลือนหายไปนั้น น่าจะเป็นคำว่า รำ

“...ดับหนทางแต่เมืองสุโขทัยมา เถิงจอมเขานี้งามหนักหนา หนทาง
ย่อมตั้งกลบพฤษไสร่มยาว ดอกไม้ตามได้เทียนประทีป เผาธูปหอมตระหลบ
ทุกแห่ง ปลุกธงปฎากทั้งสองปลาก หนทางย่อมเรียงชันหมากชันพุลบุชาพิณ
ระบำ...เต้นทุกฉัน ด้วยเสียงอันสาธุการบูชา อีกดุริยาพาทย์พิณฆ้องกลองเสียง
ดังลือพอดังดินจักหล่มอันไซร์ ศักราช 1281 ปีกุน...”

4.2.2 สมัยอยุธยา

เมื่อกรุงสุโขทัยเริ่มเสื่อมอำนาจลงหลังจากสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ครองราชย์ พ.ศ. 1893 – 1912) ย้ายเมืองมาตั้งในที่ใหม่บนพื้นที่คล้ายเกาะบนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นราชธานี เมื่อ พ.ศ. 1893 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา

ตำราฐานภาพ ทรงพระนิพนธ์ถึงละครในสมัยอยุธยาว่า (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2506, น. 11)

“...ละครเมื่อครั้งกรุงเก่ามีแปด 2 อย่าง เรียกว่าละครในอย่าง 1 ละครนอกอย่าง 1 ละครในนั้น คือ ละครผู้หญิง มีได้แต่ของหลวง ละครนอกเป็นละครผู้ชาย ใครๆ จะมีก็ได้ไม่ห้าม บทละครครั้งกรุงเก่าที่ได้พบหนังสือบท แลได้เห็นจดหมายเหตุ ประกอบกัน ที่เป็นเรื่องสำคัญสำหรับเล่นละครโรงใหญ่ก็คือ เรื่องรามเกียรติ์ เรื่องอุณรุท เรื่องอิเหนา นอกจากนี้ เรื่องละครนอกเล่นเช่นเรื่องสังข์ทอง ไกรทอง มณีพิไชย เป็นต้น ก็มีมาตั้งแต่กรุงเก่า เมื่อกรุงเสีย หนังสือบทละครคงเป็นอันตรายหายสูญไปเสียมาก”

ทั้งนี้ แม้ว่าข้อจำกัดของหลักฐาน ไม่สามารถระบุให้แน่ชัดไปได้ว่าพระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยานี้ มีการอุปถัมภ์หรือสร้างนาฏกรรมใดบ้าง แต่การกล่าวถึงนาฏกรรม มหรสพความบันเทิงที่เกิดขึ้นในบ้านเมืองในวรรณกรรมกวี หรือพระราชพงศาวดารกวี ย่อมแสดงให้เห็นว่านาฏกรรมเหล่านี้ ต้องได้รับการสนับสนุนจากสถาบันพระมหากษัตริย์ ดังต่อไปนี้

4.2.2.1 ละครผู้หญิงของหลวง หรือละครในนั้น มีหลักฐานจากปณณวาทคำฉันท์ของพระมหานาค วัดท่าทรายแต่งขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ (พ.ศ. 2275-2301) พรรณนาว่าด้วยการเสด็จฯ ไปพระพุทธรูป ซึ่งได้กล่าวถึงการมหรสพ ละครใน หุ่น โมงครุ่ม ระเบง ระเบ้า เทพทอง และละครเรื่องอุณรุท อิเหนา พระไชยทัด ดังนี้ (พระมหานาค, 2502, น. 19-22)

“...ละครก็พื่อนร้อง	สุรศัพทกรับขาน
ฉบับที่ตำนาน	อนิรุทธกินรี
ฝ่ายพื่อนละครใน	บริรักษ์จักรี...
ร้องเรื่องระเด่นโดย	บุษยาตุนาหงัน
พักพาคุหาบรร	พดด้วงฤดีโลม
ฝ่ายหุ่นก็ตั้งโห่	ศัพทล้าวกระโหมโครม
ชูเชิดพระโคโดม	ทวิพราหมณรรณรงค์
เริ่มเรื่องพระไชยทัด	จรเสด็จพนาพง
ลอบล้อมมฤคยง	อสรท้าวภูเวรแปลง
โมงครุ่มคณาชย	กลเพศพิ้งแสง...
นางร่ำระบำบรร	พกพื่อนบขำเนียร
พิศเล่นแต่พาเหียร	บมิล้ำจะสำรวล
เทพทองคณองเฮ	ชนเปรสดับสรวล

โต้ตอบก็ไปควร

โชนหลังระดับช่อง

รำเล่นบเป็นฉัน

ประถ้อยแถลงกัน

รทาทุ่นและรามัญ

ที่จะสุนทราแล...

4.2.2.2 ละครผู้ชาย ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ สมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ (พ.ศ. 2261-2310) มีพงศาวดารฉบับหนึ่งกล่าวถึงละครที่เป็นผู้ชายแสดงบทบาทผู้หญิง โดยระบุว่านายสังข์มหาดเล็กที่ได้สิทธิผูกภาษี กำเริบออกคำสั่งว่าใครที่เก็บผักบุ้งขายต้องเอามาขายแก่เจ้าภาษีผู้เดียว กตราคาซื้อถูกเพื่อนำไปขายแพง ทำให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อน แต่ก็ไม่มีใครกล้าไปร้องทุกข์ เพราะนายสังข์อ้างว่าเก็บเข้าหลวง จนวันหนึ่งสมเด็จพระเจ้าเอกทัศทรงประชมบรมมไม่หลับ จึงมีรับสั่งให้หาคณะละครเข้าไปถวาย นายแทนกับนายมีเป็นจำอวด แสดงเป็นชายหญิง และร้องว่า “จะเอาเงินมาแต่ไหน จนจะตายแต่เก็บผักบุ้งขายยังมีภาษี” ว่าสองสามครั้ง สมเด็จพระเจ้าเอกทัศจึงทรงสงสัย โปรดให้ไต่ถามจำอวดทั้ง 2 คนนั้น เมื่อทรงทราบความจริงรับสั่งให้เสนาบดีชำระเงินคืนแก่ราษฎร ส่วนนายสังข์เดิมมีรับสั่งให้ประหารชีวิต แต่เมื่อคลายพิโรธโปรดฯ ให้งดโทษประหารไว้ สมเด็จพระเจ้าเอกทัศทรงพระกรุณาโปรดฯ ราชานุกาพทรงเห็นว่าละครใน เมื่อสิ้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศแล้ว คงจะละลายไม่มีซึกซอม จนในรัชกาลต่อมาเมื่อสมเด็จพระเจ้าเอกทัศจะทอดพระเนตรละคร จึงต้องหาละครผู้ชายเข้าไปเล่นถวาย (สมเด็จพระเจ้าเอกทัศทรงพระกรุณาโปรดฯ ราชานุกาพ, 2546b, น.327)

4.2.2.3 พระราชพิธีอินทราภิเษก สมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (พ.ศ. 2048-2111) อินทราภิเษก แปลว่า แต่งตั้งผู้เป็นใหญ่โดยทำพิธีรดน้ำ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2554) อินทราภิเษก มีลักษณะพิเศษ 3 ประการ คือ 1. พระอินทร์นำเอาเครื่องราชกกุธภัณฑ์มาถวายเมื่อจะได้ราชสมบัติ 2. เสี่ยงราชรถมาจอดฝ่าพระบาท และ 3. เหาะเอาฉัตรทิพย์มากางกัน การที่พระเจ้าแผ่นดินทำพิธีราชาภิเษกอีกครั้งหนึ่งเมื่อปราบพระเจ้าแผ่นดินอื่นให้อยู่ในอำนาจได้มากก็เรียกว่า อินทราภิเษก ทำพิธีแสดงว่าพระองค์เป็นใหญ่เหนือพระเจ้าแผ่นดินทั้งหลาย ในกฎหมายมเหษีบรรพ ได้กล่าวถึงพระราชพิธีอินทราภิเษกว่า มีการตั้งเขาพระสุเมรุและตั้งการชักนาคดึกดำบรรพ์ (กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1, 2505, น. 148-149)

“ในการพระราชพิธีอินทราภิเษก ตั้งพระสุเมรุสูงเส้น 5 วา ในกลางสนามนั้น พระอินทร์นั่งบนพระสุเมรุอิสิณธรยุคนธรสูงเส้นหนึ่ง กรวิกสูง 15 วา เขาไกรลาสสูง 10 วา ...โรงรำระทาดอกไม้มหาดไทบ่าเรอห์ สมองพระโอษฐ์ ตำรวจเลกเป็นรูปอสุร 100 มหาดเล็กเพนเทพยดา 100 เปนพาลีสุครีพ มหาชมพูแลบริวารพานร 103 ชักนาคดึกดำบรรพ อสุรชักหัวเทพยดาชักหาง

พานรอรอยู่ปลายหาง ... จตุรงค์พลนา 10000 ใส่ศิริเพศห่มเสื้อนุ่งแพรเคราพ
นา 5000 ใส่หมวกทองห่มเสื้อนุ่งแพรจ้าวรว นนา 3000 ... ”

ความหมายของการพระราชพิธีอินทราภิเษกอีกนัยยะหนึ่งนั้น คือการจินตนาการทางนาฏกรรมที่ยิ่งใหญ่ มีความหรูหรา ใช้ฉากที่อลังการ ใช้ผู้แสดงจำนวนมากจากหน่วยงานต่าง ๆ โดยการคัดเลือกจากจำนวนนาในตำแหน่งศักดิ์นา อย่งกวนน้าอมฤตโดยการชกนาค ใช้ผู้แสดงนับร้อยคน ผู้ที่ร่วมในพิธีเป็นขุนนางที่มีศักดิ์นาตั้งแต่ 1,200 ถึง 10,000 โดยพระมหากษัตริย์ไม่ได้อยู่ในพิธี แต่ทรงรับการถวายพระพรเมื่อพิธีเสร็จสิ้นลง และในพิธีนี้ยังกำหนดให้มีมหรสพสมโภชสามวัน แต่สมัยรัตนโกสินทร์ไม่เคยมีพระราชพิธีอินทราภิเษก แต่จัดเป็นพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแทน

4.2.2.4 การกำหนดตำแหน่งข้าราชการทางนาฏกรรมในพระไอยกานาพลเรือน

ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1991 – 2031) พระราชอาณาเขตของกรุงศรีอยุธยากว้างใหญ่ขึ้น จึงมีการจัดระเบียบการปกครอง แบ่งพื้นที่การปกครองเป็นหัวเมืองและระบบการบริหารราชการแบบจตุสดมภ์ กำหนดหน้าที่และชนชั้นของคนในสังคมในตำแหน่งต่าง ๆ มีศักดิ์นาลดหลั่นเป็นชั้น ๆ เพื่อให้สะดวกต่อการปกครอง ปรากฏในตำแหน่งพระไอยกานาทหารและนาพลเรือนในพระไอยกานาพลเรือน ระบุตำแหน่งข้าราชการทางนาฏกรรมอยู่หลายตำแหน่ง ได้แก่ พนักงานปีพาทย์ นางวง 4 คน นาคคนละ 50

“พนักงานปีพาทย์	นางวง 4 คน	นาคคนละ	50
	เลว	นาคคนละ	30
	นายโรง	นา	200
	ยืนเครื่องรอง / นางเอก	นาคคนละ	100
	ยืนเครื่องเลว / นางเลว	นาคคนละ	80
	จ้าววด	นา	50”

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โปรดเกล้าฯ ให้พระราชโอรส ยกทัพไปตีเมืองทวายของมอญ มีการกวาดต้อนผู้คนเข้ามากรุงศรีอยุธยาซึ่งทำให้ศิลปวัฒนธรรมของมอญเข้ามาด้วย นอกจากนี้ กรุงศรีอยุธยาและนครศรีธรรมราชมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน พระอัครมเหสีของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เป็นพระราชธิดาของกษัตริย์แห่งนครศรีธรรมราชจึงอาจส่งผลต่องานนาฏกรรมของอยุธยา

4.2.2.5 การแสดงนาฏกรรม ในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 3 (สมเด็จพระนารายณ์มหาราช พ.ศ. 2199-2231)

มีหลักฐานว่านาฏกรรมในสมัยนี้ เช่น เนมิราชกลอนสวด มี

กล่าวถึงโขนไทยและโขนชวา และในประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ พาทย์สามตระ เบิกหน้าพระ มีคำว่า โขน ละคร และหนัง (กรมศิลปากร, 2546, น. 7)

“กลางวันโขนละคอนโลภ หุ่นเห็นแจ่มตา
ประดับด้วยเครื่องเรืองไร
ราตรีอัคคีแจ่มใส หนังส่องแสงไฟ
จึงเห็นวิจิตรลวดลาย”

นอกจากโขนแล้ว ในบันทึกของลาลูแบร์ เล่าถึงการแสดงมหรสพในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ไว้หลายชนิดด้วยกัน อย่าง โขน ละคร ระบุว่า การแสดงจิ้ง ที่เขาเองสนใจมาก นอกจากนี้ยังกล่าวว่า พระเจ้าแผ่นดินโปรดปรานการแสดงหกสูงซึ่งเป็นการแสดงที่อันตรายมาก พระองค์ถึงกับโปรดปรานผู้แสดงคนหนึ่ง และแต่งตั้งให้มีฐานบรรดาศักดิ์ด้วย (ลาลูแบร์, 2548, น. 157)

4.2.3 สมัยกรุงธนบุรี

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (พ.ศ. 2310 – 2325) ทรงกอบกู้เอกราชจากพม่าได้สำเร็จ ในระยะเวลาที่ทรงครองราชย์ 15 ปี แม้จะมีศึกสงคราม และบ้านเมืองต้องเผชิญศึก แต่ก็มี การแสดงนาฏกรรม ที่มุ่งหมายเพื่อความบันเทิงในการบำรุงพลอบขวัญราษฎร ทรงโปรดเกล้าฯ ให้รวบรวม เสาหาบทละคร การแสดงของเก่าที่กระจัดกระจายไปเมื่อครั้งกรุงแตก ทรงพระราชนิพนธ์ บทละครเรื่องรามเกียรติ์ ถึงแม้ว่ากรุงศรีอยุธยาจะล่มสลาย ผู้คนในกรุงกระจัดกระจาย แต่หัวเมืองอื่น ๆ ที่ไม่ถูกทำลาย ตัวละครหลวงจึงหลบหนีไปอยู่ตามหัวเมือง ที่ยังคงมีคณะละครของเจ้าเมืองอยู่ อย่างเมืองตาก ที่ในพงศาวดารกล่าวถึงนายชูและนายเกด รวมทั้งการมีชาวต่างชาติหลายเชื้อชาติมาอาศัย จึงมีโอกาสดแสดงในงานมหรสพสำคัญในรัชกาล และการสมโภชต่าง ๆ เช่น งานสมโภชในพระราชพิธีถวายพระเพลิงสมเด็จพระที่นั่งสุริยาส อมรินทร์ ส่วนเมืองทางเหนือ อีสานและใต้ ที่รอดจากการทำลายก็ยังมีคณะละครอยู่ จึงยังสามารถที่จะฟื้นฟูนาฏกรรมสมัยอยุธยาขึ้นมาได้ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์ในพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ครั้งรัชกาลที่ 2 เรื่องบำรุงแบบ แลละคร ว่าพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงเอาพระทัยใส่บำรุงให้มีละครใน และละครนอกเป็นเกียรติยศสำหรับพระนคร (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ, 2457, น.257)

“พระเจ้ากรุงธนบุรีก็ทรงเอาเปนพระธุระทูลบำรุงให้กลับมีขึ้นทั้งละคร
ในแลละครนอก โดยถือว่าเปนเกียรติยศสำหรับพระนคร เมื่อทรงตั้งเจ้านครฯ
ให้กลับเปนเจ้าประเทศราชก็พระราชทานอนุญาตให้มีละครผู้หญิง แลถึงหาเข้า
มาเล่นประชันกับละครในของหลวง เมื่อสมโภชพระมหามณเฑียรตนปฏิมากรแก้ว
มรกต เมื่อปีชวดโทศก จุลศักราช 1142 พ.ศ. 2323”

ในส่วนของบทละคร บทละครครั้งกรุงเก่ามาได้น้อย ไม่สมบูรณ์ ทรงพระราชนิพนธ์เพิ่มเติมตอนที่เล่นละครของหลวงเรื่องรามเกียรติ์ ดังปรากฏในบานแพนกาบทละครเรื่องรามเกียรติ์ว่า “ทรงแต่งแต่ขั้นต้นเป็นปฐม” (สมเด็จพระปรมัยยิกายะราชานุภาพ, 2546a, น.331)

เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชยกทัพไปปราบเมืองนครศรีธรรมราช ที่ตั้งตัวไม่ขึ้นต่อกรุงธนบุรี ขณะนั้นเจ้าพระยาหนุ่ยพลและละครผู้หญิงหนีไปจะนะ แต่ถูกจับได้ จึงถูกส่งมาถวายตัวเป็นผลให้ละครผู้หญิงของกรุงธนบุรีที่มีเหลืออยู่น้อย ได้คณะละครและครูจากนครศรีธรรมราชมาฝึกหัด รวมทั้งเจ้าพระยาหนุ่ย (หนู) ที่ถวายธิดาให้เป็นบาทจาริกา 2 คน ต่อมาเมื่อตำแหน่งเจ้าเมืองนครว่างลง จึงโปรดให้เจ้าพระยาหนุ่ย (หนู) กลับไปครองเมืองพร้อมกับมีละครผู้หญิง ดังที่พระเจ้าไปยิกาเธอ กรมหลวงนรินทรเทวี ทรงบันทึกความทรงจำว่า “บุตรเจ้านครคนเก่าเป็นสนมเอก มารดาเจ้าทัพวงศ์เจ้าได้ขอบเศษ โปรดรับสั่งให้เจ้าตาไปเป็นเจ้าแผ่นดินเมืองนครศรีธรรมราช ให้รับพระโองการ เมียรับพระเสาวนีย์ให้ฝึกละครผู้หญิงเป็นเครื่องประดับ” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552, น.80-81)

4.2.4 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ปรากฏหลักฐานการอุปถัมภ์นาฏกรรมของพระมหากษัตริย์มากขึ้น จึงขอกว่าแต่ละครกาลเป็นลำดับไป ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 จนถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โดยผู้วิจัยเพิ่มเติมสภาพบ้านเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากช่วงเวลานี้ สังคมไทยเริ่มได้รับอิทธิพลตะวันตกมากขึ้นหลังจากสนธิสัญญาเบาริ่ง สยามได้รับอิทธิพลความเป็นสมัยใหม่ (Modernization) มากขึ้น ซึ่งมีผลต่อการสร้างนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในเวลาต่อมา

4.2.4.1 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (ครองราชย์ พ.ศ. 2325 – 2352) โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายราชธานีจากฝั่งธนบุรีมายังปากพระนคร และโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระบรมมหาราชวังขึ้น ในช่วงต้นรัชกาลยังมีการสู้รบกับพม่าอยู่บ้าง บ้านเมืองยังไม่ได้จัดการให้เรียบร้อยในทันทีแต่ทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป ทรงพยายามฟื้นฟูงานนาฏกรรมให้ดีขึ้นเหมือนเมื่อครั้งบ้านเมืองยังดีในสมัยกรุงศรีอยุธยา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ครูละครที่เคยมีชีวิตอยู่ในสมัยอยุธยาเป็นครูละครหลวงทำหน้าที่ถ่ายทอดและฝึกซ้อมการแสดง งานนาฏกรรมส่วนใหญ่จึงเป็นการรื้อฟื้นและรวบรวมให้เป็นแบบอย่างมาตรฐาน รวมทั้งการจัดการแสดงเพื่อบำรุงขวัญราษฎร ฉลองใน

งานกุศล ดังอยู่ในเพลงยาวที่มีผู้แต่งทำยบพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 (สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี) (สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2546b, น.334)

“อันอิเหนาเอามาทำเป็นคำร้อง	สำหรับงานการฉลองกองกุศล
แต่ก่อนเจ้าสตรีเธอนิพนธ์	แต่เรื่องต้นหยาพลัดพลายไป
หากพระองค์ทรงพิพพปรารภเล่น	ให้รำเดินเล่นละครคิดกลอนใหม่
เต็มแต่ติดต่อติดประติษฐ์ไว้	บำรุงใจไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน”

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดเกล้าฯ ให้รื้อฟื้นการแสดงโขน มีพระบรมราชานุญาตให้เจ้านายและขุนนางมีโขนได้ จึงทำให้โขนขยายวงกว้างขึ้น เกิดการฝึกซ้อมโขน พัฒนา แข่งขัน ประชันฝีมือกัน นอกจากนี้ โปรดให้ฟื้นฟูการแสดงละครในพระราชพิธีต่าง ๆ ดังที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารว่าในการสมโภชพระนคร มีละครผู้หญิงโรงใหญ่ เงินโรงวันละ 10 ชั่ง แสดง 3 วัน การแสดงโขนฉลองเนื่องในการหล่อปืนใหญ่นารายณ์สังหารเพื่อคู่กับพญาตาณี โปรดให้จัดพวกโขนข้าหลวงเดิม และละครให้เล่นโขนละครกลางแปลงตั้งแต่บ่ายจนค่ำ ณ โรงละครใหญ่ การสังคายนาพระไตรปิฎก เมื่อแล้วเสร็จก็มีละครผู้หญิงสมโภช และที่สำคัญคือ งานถวายพระเพลิงพระบรมอัฐสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก ที่มีการมหรสพเหมือนเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยา ดังกล่าวถึงในพงศาวดารตอนหนึ่งว่า (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2531)

“มีโขนชักโรงใหญ่ ทั้งโขนวังหลวงและวังหน้า แล้วประสมโรงเล่นกลางแปลง เล่นเมื่อศีกทศกรรฐ์ ยกทัพกับสิบขุนสิบรถ โขนวังหลวงเป็นทัพพระราม ยกไปแต่ทางพระบรมมหาราชวัง โขนวังหน้าเป็นทัพทศกรรฐ์ ยกออกจากพระราชวังบวร มาเล่นรบกันในห้องสนามหน้าพลับพลา ถึงมีปืนบาหเรียมรางเกวียนลากออกมายิงกันสนั่นไป...”

งานสมโภช สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนเสนานุรักษ์ทรงผนวช พร้อมกับผนวชนักเอง ราว พ.ศ. 2336 (บางเล่มระบุว่า พ.ศ. 2337) ในจดหมายเหตุทรงจำของพระเจ้าไยิกาเธอ กรมหลวงนรินทรเทวีบันทึกไว้ว่า (2552, น.540)

“...มีการสมโภชพร้อมโขนละครหุ่นจิวมอญรำครบการเครื่องเล่น ทำล้อเลื่อนตามทางสถลมารคสุดอย่างที่ยามตาได้เห็นเล่าฟังมาแต่ก่อน ๆ ไม่เสมอแต่สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเสนานุรักษ์ องค์เอง พระพงษ์นรินทรตามเสด็จส่วนเสด็จทรงเครื่องต้น...ทรงพระมหามงกุฎ...มีการสมโภชแห่เครื่องเล่นเรื่องรามเกียรติ์ อูณรุท อิเหนา มิใช่แห่รูป รูปภาพ แต่ล้วนละครโขนขึ้นรำร้องบนจักร

ชักลื้อเลื่อนตามสถลมารค มีตาแต่สองตาดูแต่ไม่เห็นทั่ว จะพรรณนาเหลือกำลัง
 ทั้งคนร้องคนรำยังอยู่ จึงรวมงามไว้ในตา อันมหรสพสมโภชทรงผนวชเฉลิมวงศ์
 พงศ์กษัตริย์สืบมา”

ต่อมา มีการสังคายนาทำรำไทย แล้วจารึกไว้ให้เป็นแบบแผนของแผ่นดิน ตำราฟ้อน
 รำคือสิ่งสำคัญที่แสดงถึงความสนพระราชมหุทัยในเรื่องนาฏกรรม และแสดงถึงการที่ทรงอุปถัมภ์
 บำรุงนาฏกรรมในสังคมไทยได้เป็นอย่างดี ตำราเหล่านี้เป็นแบบแผนให้ใช้มาจนถึงทุกวันนี้ (ภาพที่
 14)

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงว่างจากพระราชภารกิจ
 ไม่มีการทัพ โปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ แต่งบทกวีถวาย ทรงตรวจแก้ จนเป็น
 บทพระราชนิพนธ์ต้นฉบับสำคัญในเรื่อง รามเกียรติ์ อนุรุธ ดาหลัง และอิเหนา ซึ่งมีทั้งที่พระราช
 นิพนธ์ใหม่และปรับแก้ของเดิม มีการถ่ายทอดวัฒนธรรมการแสดงของต่างชาติ เนื่องจากมีเจ้าขุนและ
 ขาวญวนมาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร อาทิ องเชียงสือ ที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ชุบเลี้ยงในราชสำนัก
 องเชียงสือได้ฝึกการแสดง ญวนหก ญวนรำกระถาง สิ่งใดล่อแก้วให้กับผู้รำในราชสำนัก

ภาพที่ 14 สมุดภาพตำรารำในรัชกาลที่ 1

ที่มา นิทรรศการศิลปวิทยาการจากสาส์นสมเด็จพระ ฦ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร, 2563

4.2.4.2 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (ครองราชย์ พ.ศ. 2352 – 2367) ทรงมี
 ความเป็นศิลปินสูง มีพระราชนิพนธ์วรรณกรรมและบทละครจำนวนมาก ทรงให้ความสำคัญกับวิธี
 แสดงที่เป็นระเบียบแบบแผนเคร่งครัดมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งละครใน โดยการตรวจสอบ แก้ไข
 ปรับกระบวนทำรำให้มีความสวยงาม

การสร้างสวนขวา มีการขยายพื้นที่ของพระบรมมหาราชวังทางตอนใต้เพิ่มขึ้น จึงมีการขยายสวนเดิมที่มีอยู่เป็นสวนขวา โดยพระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ (พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3) เป็นแม่กองจัดสร้าง ประกอบด้วยสระน้ำ มีเกาะเล็กเกาะน้อย สร้างแก่งโรงละคร เป็นที่แสดงดนตรี ละคร ประชุมและรับแขกเมืองสำคัญ ที่สวนขวานี้เอง เป็นที่สร้างสรรค์และให้กำเนิดละครพระราชนิพนธ์ (ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2549)

โรงละครต้นสน โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น ตั้งอยู่นอกกำแพงแก้วพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทด้านตะวันตก ใช้เป็นที่ให้ครูผู้ขาย เข้ามาซ้อมละครผู้หญิงของหลวง และโปรดให้หัดละครในชั้นเด็กอีกสำหรับ สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพ สันนิษฐานว่าได้แสดงออกโรงครั้งแรกเมื่อคราวสมโภชพระยาเศวตฉัตรขึ้นครองเมืองโพธิ์สัตว์ เมื่อ พ.ศ. 2355 ด้วยพบเนื้อความในเพลงยาวเก่าเรื่องไกรทอง (สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพ, 2508) กล่าวถึงในตำนานละครอิเหนา ตำนานละครครั้งรัชกาลที่ 2 ว่า

“...ตั้งโรงต้นสนคนแออัด	ซ้อมหัดแก้ไขในราชฐาน
เมื่อช้างเผือกมาใหม่ได้ออกงาน	ทั้งเครื่องอาวโอร่าน่ารัก
ตัวละครเล็กเล็กเด็กหมด	สมเกียรติยศสมศักดิ์
มีแต่คนมาสามิรักดี	จงรับรองบาทบาทมาลย์...”

นอกจากนี้ มีการปรับปรุงละครและบทละคร ให้เหมาะสำหรับการแสดงมากขึ้น เกิดบทละครที่ใช้สำหรับแสดง ทั้งแต่งขึ้นใหม่และปรับบทเดิมให้เหมาะแก่การแสดงละคร อย่าง เรื่องอิเหนา รามเกียรติ์ มีการแก้ไขทำร่าให้เหมาะกับการแสดง ทรงปรับปรุงละครในทั้งหมด ทั้งกระบวนรำ เครื่องแต่งกาย การส่งบทเพื่อรำเดี่ยวแสดงฝีมือของผู้รำ ฉาก ผู้แสดงงาม การฝึกซ้อมที่เคร่งครัด เพลง บทบาทตัวละคร แสดงจารีตประเพณีของราชสำนัก จนเกิดเป็นแบบแผนที่สืบทอดมาจนปัจจุบัน โดยมีพระเจ้านั่งยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี (สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี พ.ศ.2313-2365) ควบคุมการฝึกซ้อมแก้ไขทำร่าให้สวยงามเหมาะสม พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดให้ละครผู้หญิงของหลวง เล่นละครนอกบ้าง จึงเกิดบทละครนอกของหลวง และทรงพระราชนิพนธ์บทละครนอกขึ้นใหม่ให้เหมาะกับการแสดง วิธีการที่ใช้มีทั้งที่ทรงปรับปรุงจากต้นฉบับเดิมให้กระชับ ทรงแต่งเทียบเคียงกับถ้อยความในบทเดิม ทรงแต่งเทียบเคียงจากบทเดิมต่างเรื่องกันแต่มีความเหมาะสมที่จะนำมาใช้ และทรงแต่งใหม่ บทละครนอกที่ทรงแต่งใช้แสดง 5 เรื่อง ได้แก่ ไชยเชษฐ ฌณพิไชย คาวี ไกรทอง สังข์ทอง และยังมีบทละครที่มีผู้อื่นแต่ง อย่างขุนช้างขุนแผน ทรงแกะสลักหุ่นหลวงด้วยฝีพระหัตถ์และประดิษฐ์นวัตกรรมในการชักหุ่น ที่ใช้เทคนิคขั้นสูง มีวิธีชักแบบเนียน ทำท่าได้คล้ายมนุษย์จริง ๆ ส่วนการละเล่น มีชื่อการละเล่นเพิ่มเติมจากสมัยที่ผ่านมา ในส่วนของการละเล่นในงานสมโภช พบว่า มีการแสดงรูปแบบ

ใหม่ และการให้โอกาสการแสดงของชาติอื่น ๆ มีบทบาทมากขึ้น เช่น ฆาตา ประโป้ คาบค้อน การเพิ่มท่าทางในการไต่ลวด เป็นลวดเลว ลวดลังกา ลอดบ่วง แดกเทคนิคออกไปเป็น บ่วงพวงและบ่วงเพลิง ฯลฯ ส่วนนี้จึงได้รับความนิยมเพิ่มขึ้น

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงอุปถัมภ์ผู้แสดง ศิลปินในราชสำนัก มีทั้งที่เป็นเจ้าจอมในรัชกาลที่ 2 และเป็นครูละครหลวงในรัชกาลที่ 4 ถึง 13 คน และเป็นครูละครคณะอื่น ๆ อีกหลายคน ซึ่งได้สืบทอดและถ่ายทอดแบบแผนของละครในและละครนอกของรัชกาลนี้ ต่อไปยังพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อีกทั้งทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องต่าง ๆ ร่วมกับจินตกวีในราชสำนักอีก 7 เรื่อง ได้แก่ อิเหนา รามเกียรติ์ ไชยเชษฐ มณีพิไชย คาวี สังข์ทอง และไกรทอง เมื่อทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องใดแล้ว พระราชทานให้เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรี ทรงคิดวิธีทำบท บทใดรำขัดข้องต้องกลับมาแก้บทให้เหมาะสมกับท่ารำก็มี ดังนั้นบทละครในรัชกาลที่ 2 นี้ จึงเหมาะแก่การนำไปเล่นละครและเป็นแบบแผนสืบมา

4.2.4.3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ พ.ศ. 2367 – 2393) ทรงพระราชนิพนธ์บทละครมาตั้งแต่ก่อนทรงราชย์ เช่น เรื่องสังข์ศิลป์ชัย บทเสภาบางตอนในขุนช้างขุนแผน มีเจ้านายและขุนนางที่มีความสามารถในทางกวี ที่แต่งโคลงฉันทกาพย์กลอน และบทละครไว้เล่นนอกกำแพงพระบรมมหาราชวัง มีการแสดงอย่างใหม่เกิดขึ้น คือการนำบทพระราชนิพนธ์มาร้องลำนำขับกับดนตรีเป็นเรื่องราวอย่างการเล่นละคร แต่ไม่มีตัวละครออกมา ซึ่งสุรพล วิรุฬห์รักษ์ (2543, น. 123) สันนิษฐานว่าการร้องลำนำนานี้ สอดคล้องกับการแสดงปีพาทย์คอนเสิร์ตของกรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ในเวลาต่อมา ต่อมาเมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ โปรดให้เลิกละครของหลวง แต่ละครผู้หญิงของวังหน้าก็ยังอยู่ การที่ไม่โปรดนี้ เป็นผลให้เกิดการแพร่กระจายของนาฏกรรมไปสู่ภายนอกพระบรมมหาราชวัง พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง คหบดี ต่างชุบเลี้ยงตัวละคร นางรำ ครูละครที่เคยรับราชการอยู่ในราชสำนักก็ออกมาสอนข้างนอก ทำให้นาฏกรรมเกิดแพร่หลายออกไป ทั้งเพื่อเป็นเครื่องประดับเกียรติ และความบันเทิง เกิดโรงละครของเจ้านายนับสิบโรง (ธรรมจักร พรหมพ่าย, 2561) อนึ่ง ในรัชสมัยนี้มีคนจีนเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารจำนวนมาก เมื่อคนจีนเข้ามารับจ้างทำงานต่าง ๆ บ้างก็มีฐานะ เป็นถึงเจ้าของกิจการ บ้างก็รับราชการ ในด้านการเก็บภาษีอากร รวมถึงเป็นเจ้าของโรงบ่อนต่าง ๆ ซึ่งที่โรงบ่อน มักจะมีโรงละครและมีการแสดง เพื่อดึงดูดคนที่ดี หรือเพื่อความบันเทิงแก่แขกที่มาเล่นวิกโรงบ่อนนี้มีการแสดงประเภทต่าง ๆ จึงเป็นการอุปถัมภ์นาฏกรรมให้มีรายได้

4.2.4.4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ พ.ศ. 2394 – 2411) ก่อนที่จะกล่าวถึงนาฏกรรมในรัชกาลนี้ ขอกล่าวถึงบรรยากาศในราชสำนักที่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเนื่องจากเริ่มสนพระราชหฤทัยในวิทยาการของตะวันตก ทรงศึกษาเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ ตลอดจนสรรพวิชาการต่าง ๆ ของตะวันตก อีกทั้งสนธิสัญญาเบาริงเป็นผลให้มีชาวต่างประเทศเข้ามาทำการค้าเป็นจำนวนมาก ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีความคิดก้าวหน้า โปรดให้จ้างครูต่างชาติมาสอนภาษาอังกฤษให้แก่พระราชโอรส แต่ทรงมีแนวคิดเกี่ยวกับรัฐและกษัตริย์แบบใหม่ที่มีความเป็นจริงมากขึ้น จากเดิมที่พระมหากษัตริย์เป็นเสมือนเทวราชา เป็นโพธิสัตว์ซึ่งสังสมบุญบารมีมาหลายชาติ นายแพทย์เฮาส์ (Reynolds Samuel House) บันทึกเมื่อตอนเข้าเฝ้าขณะทรงผนวชอยู่ว่า “ข้าพเจ้ามองดูทั้งห้องนั้นโดยรอบ ๆ จึงได้เห็นหนังสือพระธรรมคัมภีร์ไบเบิลเล่มหนึ่ง และหนังสือพจนานุกรมอเมริกันอีกเล่มหนึ่งตั้งอยู่ ที่ห้องของเสมียน กับทั้งหนังสือวิชาเดินเรือทางทะเลเล่มหนึ่งมีแผนที่สุริยาขวางอยู่บนโต๊ะ กับทั้งหนังสือแผนที่ของอาจารย์แซนเลอร์แผ่นหนึ่ง...” (ยอร์ช ฮอสส์ แพนต์ส, 1928) ทรงเชื่อว่าโลกกลมและเห็นความสำคัญของความเป็นรัฐ และขอบเขตของรัฐ เกิดการกำหนดเส้นเขตแดน และการปรับปรุงกฎหมายที่ทรงใช้พระราชอำนาจตรากฎหมายและประกาศต่าง ๆ ขึ้น ทรงชี้แจงเหตุผลของการออกกฎหมายและประกาศต่าง ๆ และขยายความรู้ทางประวัติศาสตร์ พระราชนิพนธ์ประวัติของสถานที่และวัตถุที่ไม่เคยมีการบันทึกอย่างจริงจังมาก่อน ทรงสืบค้นความเป็นมาของชาติ เกิดหนังสือพระราชพงศาวดาร และตำนานต่าง ๆ จำนวนมาก (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2538, น. 51) พระปรีชาสามารถของพระองค์นับเป็นคุณต่อประเทศชาติมหาศาล

ภาพที่ 15 ฉลองพระองค์แบบตะวันตกของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่มา สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ในมิติทางสังคม ในสมัยนี้ เริ่มมีการปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัย มีการสร้างถนน ขุดคลองเพื่ออำนวยความสะดวกในการขนส่งการค้าและคมนาคม การจัดการศึกษา ให้สิทธิเสรีภาพ

ของสตรีมากขึ้น มีการออกประกาศต่าง ๆ เพื่อให้ราษฎรรับรู้ข่าวสาร จัดตั้งโรงพิมพ์หลวงเรียกว่า อักษรพิมพ์การ จัดพิมพ์ราชกิจจานุเบกษา โปรดเกล้าฯ ให้ราษฎรยื่นฎีการ้องทุกข์ได้ จ้างครูทหารต่างชาติมาฝึกสอนทหารแบบตะวันตก ทรงใช้วิธีการสื่อสารกับต่างประเทศ ประทับให้ช่างภาพฉายพระบรมฉายาลักษณ์เพื่อส่งไปถวายพระเจ้านโปเลียนที่ 3 แห่งฝรั่งเศส ให้ช่างปั้นพระบรมรูป ฯลฯ และด้านการแต่งกาย โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าจอมแต่งกายคล้ายสตรีตะวันตก และสวมเครื่องแบบทหารหญิงที่เรียกว่าทหารจิงโจ้ ส่วนด้านนาฏกรรม โปรดเกล้าฯ ให้ออกประกาศว่าด้วยละครผู้หญิง พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ผู้หญิงแสดงละครได้ ทำให้นาฏกรรมละครได้รับความนิยมแพร่หลาย และมีการเก็บภาษีละครในเวลาต่อมา

ภาพที่ 16 บ้านเมืองในสมัยรัชกาลที่ 4

ที่มา ภาพมุมกว้างของกรุงเทพมหานครในสมัยรัชกาลที่ 4 : การค้นพบใหม่, 2544

ภาพที่ 17 เจ้าจอมมารดาเขียน เจ้าจอมมารดาวาด และเจ้าจอมมารดาสุน

ที่มา ฉายาลักษณ์สยาม, 2559

ภาพที่ 18 เจ้าจอมมารดาเปี่ยม และเจ้าจอมมารดาเพ็งสวมชุดกระโปรงแบบตะวันตก
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอุปถัมภ์พื้นละครผู้หญิงของหลวง เนื่องด้วยมีช่างเผือกแรกมาสู่พระบารมี คือพระวิมลรัตนกิริณี จึงทรงพระราชปรารภถึงละครหลวงสมโภชช่างเผือกในรัชกาลที่ 2 ต่อมาทรงโปรดเกล้าฯ ให้รวมละครของสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี ผูกหัดเป็นละครหลวงออกโรงเล่นสมโภชพระวิสุทธิรัตนกิริณี ช่างเผือกช่างที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2397 จึงมีละครหลวงขึ้นในรัชกาลที่ 4 แต่นั้นมา เมื่อละครหลวงกลับมีขึ้น เจ้านายและขุนนางที่ได้ฝึกหัดละครตามแบบหลวง เล่นมาแต่ในรัชกาลที่ 3 ต่างเกรงว่าจะเป็นการเล่นแข่งของหลวง จึงพากันหยุดเล่นละคร โปรดเกล้าฯ ให้ออกประกาศพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้มีละครผู้หญิงได้ ไม่ห้ามปรามดังแต่ก่อน ดังมีประกาศว่าด้วยละครผู้หญิงและหมอช่าง ในประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เล่ม 2 ความตอนหนึ่งว่า (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2465)

“...ผู้ใดเล่นละครผู้ชายผู้หญิงก็ได้ทรงรังเกียจเลย ทรงเห็นว่ามึลครด้วยกันหลายรายดี บ้านเมืองจะได้ครึกครื้น จะได้ไปนเกียรติยศแผ่นดิน ...ในหลวงมีการงานอะไรบ้างก็จะได้โปรดหาเข้ามาเล่นถวายทอดพระเนตรบ้าง ... ขอยกเสียแต่รัดเกล้า ยอดอย่างหนึ่ง เครื่องแต่งตัวลงยาอย่างหนึ่ง พานทองหีบทองเปนเครื่องยศอย่างหนึ่ง เมื่อบททำขวัญยกแต่ตรัสสั่งอย่างหนึ่ง แล้วอย่าให้จุดบุตรชายบุตรหญิงที่เขาไม่สมควรเข้ามาเปนละคร ให้เขาได้ความเดือดร้อนอย่างหนึ่ง ขอห้ามไว้แต่การเหล่านี้ให้ท่านทั้งปวงเล่นไปเหมือนอย่างแต่ก่อนเถิด...”

เมื่อการแสดงละครสามารถดำเนินการได้ไม่ได้เป็นข้อห้ามแล้ว จึงเกิดเป็นธุรกิจ มีการเก็บเงินค่าชม สามารถเก็บผลประโยชน์ได้มาก แต่มีนายภาษีที่ประมูลได้เอารัดเอาเปรียบเจ้าของละคร ต่อมารัฐจึงเข้ามาเก็บภาษีโรงละคร พ.ศ. 2402 อ้างเหตุในท้องตราว่า เพราะเห็นเจ้าของ

ละครทั้งปวงได้ผลประโยชน์มาก ควรจะต้องเสียภาษีช่วยราชการแผ่นดินบ้าง เหมือนอย่างที่มี ประเพณีในต่างประเทศ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งภาษีขึ้น เรียกกันว่าภาษีโขนละคร จินนั่มได้เป็น ขุนสัมมชชาธิกร เจ้าภาษีคนแรก รับผูกภาษีละครในจังหวัดกรุงเทพฯ หัวเมืองอีก 26 หัวเมือง เป็น เงินหลวงปีละ 4,400 บาท สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์ไว้ใน ตำนานละครครั้งรัชกาลที่ 4 ถึงพิภพเก็บภาษีละคร ดังนี้ (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2506)

“ละครโรงใหญ่เล่นเรื่องละครใน

เล่นเรื่องรามเกียรติ์	เล่นวันกับคืน 1 หรือวัน 1 ภาษี 20 บาท
เล่นเรื่องอิเหนา	เล่นวันกับคืน 1 หรือวัน 1 ภาษี 16 บาท
เล่นเรื่องอุณรุท	เล่นวันกับคืน 1 หรือวัน 1 ภาษี 12 บาท

ละครเล่นเรื่องละครนอก

ละครกุ่มปี่	คือเลือกคัดแต่ตัวดีเล่นประสมโรงกัน (เล่นวัน 1) ภาษี 4 บาท	
ละครสามัญเล่นงานปลีก	เล่นวันกับคืน 1	ภาษี 3 บาท
ละครสามัญเล่นงานปลีก	เล่นวัน 1	ภาษี 2 บาท
ละครสามัญเล่นงานปลีก	เล่นคืน 1	ภาษี 1 บาท
ละครเล่นงานเหมา	เล่นวันกับคืน 1	ภาษี 1 บาท 50 สตางค์
ละครเล่นงานเหมา	เล่นวัน 1	ภาษี 1 บาท
โขน	เล่นวัน 1	ภาษี 4 บาท
ละครหน้าจอหนัง	เล่นเรื่องรามเกียรติ์ ตัวละครแต่ 10 คนขึ้นไป เล่นคืน 1 ภาษี 20 บาท	

ละครหน้าจอหนัง ตัวละครน้อยกว่า 10 คน ภาษี 2 บาท 50 สตางค์

ละครชาตรีและละครแขก เล่นวัน 1 ภาษี 50 สตางค์

เพลง เล่นวัน 1 ภาษี 1 บาท

แคน มอญรำ ทวายเป็น เล่นวัน 1 ภาษี 50 สตางค์

กลองยาว เล่นวัน 1 ภาษี 12 สตางค์ครึ่ง (คือเฟื้อง 1)

หุ่นไทย เล่นวัน 1 ภาษี 1 บาท

หนังไทย เล่นคืน 1 ภาษี 50 สตางค์

จ๊ว เล่นวัน 1 ภาษี 4 บาท

หุ่นจีน เล่นวัน 1 ภาษี 1 บาท

หนังจีน เล่นวัน 1 ภาษี 50 สตางค์”

นาฏกรรมประเภทใหม่ที่เกิดขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ ได้แก่ ละครเสภา ละครชาตรี ละครชาตรีของหลวง ละครหน้าจอ และละครผสมสามัคคี บทละครหลวง พระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ตอนพระรามเดินดง ทรงแปลงบทเบิกโรง เรื่องพระนารายณ์ปราบตน ทุก พระรามเข้าสวนพิราพ บทรำต้นไม้ทองเงินเบิกโรงอีกหลายบท อิเหนาพระราชนิพนธ์แปลงบท ตอนอุณการณบางแห่ง ส่วนตัวละครในสมัยรัชกาลที่ 4 ต่อมาเป็นครูละครหลายคน

4.2.4.5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ พ.ศ. 2411- 2453) ทรงราชย์ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ พระชนมายุเพียง 15 พรรษา ในด้านนาฏกรรมนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์ไว้ในหนังสือพระสนมเอก (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์ไว้ในหนังสือพระสนมเอก (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2507, น. 98-99) ว่าทรงเคยได้ยินว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรำพระแสงขอ บนคอช้างพระที่นั่ง ถวายเป็นพุทธบูชาเมื่อคราวเสด็จฯ ไปนมัสการพระพุทธบาท เมื่อ พ.ศ. 2414 ส่วนบทละครพระราชนิพนธ์ ทรงไว้หลายเรื่อง เช่น นิทราชาคริต เงาะป่า ผัวกลัวเมีย โจร 40 และวงศ์เทวราช ทั้งยังทรงพระราชวิจารณ์นาฏกรรมที่ทอดพระเนตร ทั้งของหลวงเจ้านาย ขุนนาง และราษฎร ในพระนคร หัวเมือง และประเทศต่าง ๆ ในยุโรป ทรงมีความรู้ทางด้านนาฏกรรมอย่างยิ่ง ดังในพระราชหัตถเลขาถึงพระราชชายาเจ้าดารารัศมี เมื่อวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2452 ว่า “...คนที่เล่นละครมันต้องเป็นคนคิดได้ทั้งบทแลคุมเรื่องให้ทำ จำจะต้องคิดเรื่องคิดใหม่ประกอบกับตัวคนที่มีอยู่ จึงจะเล่นได้ดี เพราะฉะนั้นคนที่เล่นละครมาแต่ก่อน ก่อนพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเจ้ากรุงบายน เนตร นายต่าย เจ้าพระยามหินทรเธอเหล่านี้ของเขาเองทั้งนั้น...” (เจ้าแก้วขวัญ, 2477, น. 40-41)

พ.ศ. 2417 มีการออกพระราชบัญญัติพิทักษ์เงินลูกทาสลูกไทย โดยกำหนดให้ลดค่าตัวทาส และเป็นอิสระเมื่ออายุ 21 ปี พ.ศ. 2448 โปรดเกล้าฯ ให้มีพระราชบัญญัติเลิกทาสเป็นผลให้ทาสทั้งหลายเป็นอิสระ การเลิกทาสนี้ ส่งผลต่อนาฏกรรมไทยด้วยเช่นกัน เนื่องจากตามวังเจ้านายและขุนนางมุลนายใช้แรงงานไพร่และทาส เมื่อทาสหมดไป ความมั่งคั่งก็อาจจะลดลง และไม่อาจรักษาเกียรติยศบางประการอย่างดนตรี โขนละครไว้ เนื่องจากต้องใช้เงินจำนวนมาก ก็ปรับวิธีการโดยการเปิดการแสดงเก็บเงิน เพื่อให้มีรายได้จากค่าดูและค่าจ้างแสดง จึงส่งผลให้เกิดธุรกิจด้านนาฏกรรมขึ้น หลังจากการตั้งกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์เพื่อจัดเก็บภาษีเข้ารัฐ ไม่ผ่านนายอากร การทยอยเลิกบ่อนในกรุงเทพและหัวเมือง ตั้งแต่ พ.ศ. 2430 เป็นต้นมาส่งผลต่อนาฏกรรม ทำให้นักแสดงตามบ่อนตกงาน ต้องเปิดวิกแสดงเก็บเงิน เจ้าของบ่อน แปลงโรงละครหน้าบ่อนเป็นโรงละครสำหรับเก็บเงินค่าเข้าชมก็มี เมื่อมีรายได้จึงมีการจัดเก็บภาษี พระราชบัญญัติ

อากรมหรศพ รัตนโกสินทรศก 111 เมื่อวันที่ 1 มีนาคม รัตนโกสินทรศก 111 (พ.ศ. 2435) เก็บภาษี
การแสดงต่าง ๆ (ราชกิจจานุเบกษา, 2434 น. 71-72)

ละครชาตรีที่เล่นเทียมละครนอก	เก็บภาษีวันละ 4 บาท
หนังตะลุง	เก็บภาษีคืนละ 50 สตางค์
สักวา	เก็บภาษีคืนละ 1 บาท
เสภา	เก็บภาษีคืนละ 50 สตางค์
ลิเก	เก็บภาษีคืนละ 2 บาท
ปี่พาทย์ หรือ มโหรี หรือกลองแขกเครื่องใหญ่	เก็บภาษีวันละ 1 บาท
ปี่พาทย์ หรือ มโหรี หรือกลองแขกเครื่องเล็ก	เก็บภาษีวันละ 50 สตางค์
จำวัดสวดศพ	เก็บภาษีคืนละ 8 บาท

วันที่ 2 เมษายน ร.ศ.118 (พ.ศ. 2441) มี “ประกาศรับใบอนุญาตเล่นการมหรศพ” โดยรัฐ
จัดเก็บภาษีมหรศพเองโดยรวมมาขึ้นกับกรมสรรพากรในสังกัดกระทรวงนครบาล มีตารางแสดงอัตรา
การละเล่นและภาษีที่ต้องจ่าย ต่อมา เมื่อมีการเลิกบ่อนเบี้ยที่ส่งผลต่อนาฏกรรมกรรมการแสดงหน้า
โรงบ่อน ได้รับความเดือดร้อนไม่มีที่ทำกิน จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีประกาศยกเว้นการเก็บภาษีมหรศพ
สำหรับนาฏกรรมที่ไม่ได้แสดงหน้าโรงบ่อนเบี้ย (ราชกิจจานุเบกษา, 2442, น.13)

“...การมหรศพต่าง ๆ นั้น เป็นเครื่องบำรุงความสุขของราษฎร แต่
ก่อนมาพวกเล่นมหรศพต่าง ๆ นั้นหาผลประโยชน์ได้มาก เพราะเหตุที่รับงาน
เหมาะตามบ่อนเบี้ยเป็นพื้น จึงได้เก็บอากรมหรศพ บัดนี้ทรงทราบฝ่าละออง
ธุลีพระบาทว่า ตั้งแต่โปรดให้ลดจำนวนบ่อนเบี้ยลง ช่องทางที่จะเล่นมหรศพ
จะหาผลประโยชน์ได้น้อยลง ไม่เหมือนแต่ก่อนที่จะต้องเสียค่าอากรเป็นการ
เดือดร้อน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คงเก็บอากรมหรศพแต่เฉพาะ ที่
รับเล่นงานบ่อนเบี้ย ถ้าเล่นเพื่อการอย่างอื่นนอกจากบ่อนเบี้ยแล้ว อย่าให้
เก็บอากรต่อไป...”

ในส่วนของละครหลวง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอุปถัมภ์ให้มี
การหัดละครหลวงขึ้นใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2424 เตรียมแสดงในงานสมโภชพระนครครบ 100 ปี พ.ศ.
2425 และมีการแสดงเป็นพิเศษอีกครั้งเมื่อ พ.ศ. 2440 ในงานสมโภชฉลองการเสด็จกลับจากยุโรป
เจ้าจอมและคุณท้าว เจ้าแก้วและผู้ที่เคยเป็นตัวละครเก่า ๆ สมัยรัชกาลที่ 4 แสดงความประสงค์ที่จะ
แสดงละครถวาย สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินในช่วงเวลานั้น ทรง
ยินดีและรับเป็นพระราชธุระในการทั้งปวง มีการสร้างเครื่องแต่งตัวละครใหม่ให้มีความบางและเบา

สำหรับผู้สูงอายุ และออกแสดงเมื่อวันที่ 7 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2440 ในเรื่องอิเหนา (สมเด็จพระยา
ดำรงราชานุภาพ, 2546b, น. 374-375)

ส่วนสภาพบ้านเมืองในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง
ได้รับการศึกษาภาษาอังกฤษและวิทยาการต่าง ๆ จากครูชาวต่างประเทศ พระองค์จึงทรงตระหนักดี
ถึงความเจริญก้าวหน้าของชาติอื่น ๆ ในโลก หลังเสด็จขึ้นครองราชย์ไม่นาน มีพระราชประสงค์จะ
เสด็จฯ ไปเยือนยุโรปแต่ถูกคัดค้านจากผู้สำเร็จราชการ จึงทรงเปลี่ยนไปเยือนสิงคโปร์ อินโดนีเซีย ที่
อยู่ในความปกครองของฮอลันดาแทนเมื่อ พ.ศ. 2413 ได้ทอดพระเนตรกิจการต่าง ๆ ทั้งการทหาร
การศึกษา การแพทย์และสาธารณสุข และปีต่อมา เสด็จฯ เยือนประเทศอินเดีย ซึ่งขณะนั้นอยู่ใน
ความปกครองของอังกฤษ และได้เสด็จฯ เยือนทวีปยุโรปอีกสองคราว ด้วยสายพระเนตรที่ยาวไกล
ทรงมีแนวคิดในการพัฒนาบ้านเมืองให้ทันสมัยโปรดเกล้าฯ ให้ปรับปรุงประเทศในด้านต่าง ๆ ทุกด้าน

ภาพที่ 19 พระนคร ย่านป้อมมหากาฬ
ที่มา Unseen Siam, 2016

ภาพที่ 20 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสต่างประเทศในช่วงต้นรัชกาล
ทรงฉลองพระองค์แบบทูนิก (Tunic) คือฉลองพระองค์เสื้อนอกตัวยาว
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 21 เสื้อแขนหมูแฮมและโจงกระเบนของฝ่ายใน
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ มีนาฏกรรมที่พัฒนาขึ้นใหม่หลายอย่าง เช่น หุ่นกระบอก ละครพูด ละครพูดสลับลำ ละครร้อง ละครดึกดำบรรพ์ ละครพันทาง ลิเก รวมทั้งภาพยนตร์ที่เข้ามาจากต่างประเทศ โปรดเกล้าฯ ให้ทยอยยกเลิกบ่อนเบี้ยการพนัน ที่มีคนจีนเป็นเจ้าของบ่อนซึ่งได้รับความนิยมในหมู่คนไทยเช่นกัน การดึงดูดให้คนเข้ามาเลี้ยงการพนันเหล่านี้ เจ้าของมักสร้างโรงละครอยู่ส่วนหน้าของบ่อน เรียกว่า วิกโรงบ่อน ถ้าอยู่ในชุมชนคนจีนก็มักเป็นจ้าว ส่วนบ่อนในชุมชนคนไทยมักแสดงลิเก ละครชาตรี เสภา และเพลง แต่ด้วยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นโทษของการมัวเมาในการพนัน จึงโปรดเกล้าฯ ให้ทยอยเลิกบ่อนเบี้ย ส่วนการมหรสพที่พ่วงอยู่ในบ่อนเบี่ยนั้น ก็ทรงผ่อนปรนในเรื่องการเก็บภาษี เนื่องจากมิได้อยู่ในบ่อน (สมเด็จพระบรมราชินีนาถราชานุภาพ, 2508)

นอกจากนี้ยังมีคณะละครของพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง และเอกชน ที่มีคณะละครของตนเอง มีครูละครฝึกสอนและออกแสดง จากหนังสือ 80 ปีในชีวิตของข้าพเจ้าของขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์) บันทึกความทรงจำเมื่อวัยเด็กในสมัยปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า มหรสพในกรุงเทพฯ ที่ได้ดูเมื่อเป็นเด็กมีหลายอย่าง เช่น ละคร โขน หนัง เพลง ลิเก หุ่นกระบอก ลำตัด สวดคฤหัสถ์ และเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ของไทย อย่างหุ่นจีนที่เรียกว่าหุ่นไหหลำ จั้ว ละครสัตว์ ส่วนมหรสพของไทย มีละครรำแบบละครโน เรียกว่าละครโน ละครรำแบบละครนอกเรียกละครนอก ละครพันทาง ละครดึกดำบรรพ์ ละครชาตรี ละครร้อง ละครพูดสลับลำ (ขุนวิจิตรมาตรา, 2523, น.40) ตัวอย่างละครที่มีโรงแสดง ดังนี้

ละครพันทางของเจ้าพระยามหิธรศักดิ์ธำรง เจ้าพระยามหิธรศักดิ์ธำรง เคยเป็นมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาอยู่ในสังกัดกรมพระสุรัสวดี ใช้เวลาว่างจัดแสดงละครตั้งแต่ช่วงปลายรัชสมัยรัชกาลที่ 4 เรียกว่าละครเจ้าคุณมหิธร นำเรื่องพงศาวดารชาติ

ต่าง ๆ มาแสดง เปลี่ยนแปลงรูปแบบการแสดง การแต่งกาย การร้อง ดนตรี กระบวนรำที่แตกต่างจากเดิม หลายแนวผสมกัน จึงเรียกกันว่า ละครพันทาง หรือ ละครผสมสามัคคี ท่านเคยเป็นอุปทูตเดินทางไปเจริญสัมพันธไมตรี ณ ประเทศอังกฤษ เมื่อกลับมาจึงนำแบบโรงละครที่เคยไปพบเห็นจากต่างประเทศมาสร้าง เรียกว่า ไซมิสเธียเตอร์ ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น ปริ้นซ์เธียเตอร์ (เนื่องจากธิดาของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงท่านหนึ่งคือเจ้าจอมมารตามรกด มีพระราชโอรสคือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กล่าวถึงโรงละครแห่งนี้ในตำนานละครครั้งรัชกาลที่ 5 ว่า “เจ้าพระยามหินทรฯ เป็นผู้คิดให้ละครไทยเล่นประจำโดยเก็บเงินคนดูเป็นที่แรก...มีกำหนดเล่นเวลาเดือนหงาย แต่แรกเล่นเดือนละสัปดาห์ 1 เรียกตามภาษาอังกฤษว่าวิก 1 ภายหลังเล่นเป็นเดือนละ 2 สัปดาห์ตั้งแต่ขึ้น 8 ค่ำไปจนแรม 7 ค่ำ...” (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2506) เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง ถึงแก่อนิจกรรมเมื่อ พ.ศ. 2437 บุตรชายของท่าน นายบุศย์ เป็นผู้รับช่วงต่อมาใช้ชื่อคณะละครว่า คณะบุศย์มหินทร แต่ไม่ได้รับความนิยมเท่าใดนัก พ.ศ. 2442 นายบุศย์ลาออกจากราชการและพาคณะละครเดินทางไปเปิดการแสดงยังต่างประเทศ เช่น ที่กรุงเซนต์ปีเตอส์เบิร์ก ประเทศรัสเซีย และกรุงเบอร์ลิน ประเทศเยอรมันนี เมื่อ พ.ศ. 2443 แต่ขาดประสบการณ์การบริหารจัดการ รวมทั้งสภาพภูมิอากาศที่หนาวเย็น จึงขาดทุนและมีหนี้สินมาก แม้เมื่อกลับมาคุณหญิงเลื่อนฤทธิ์ เทพหัสดิน ณ อยุธยา ช่วยอุปการะโดยใช้ชื่อคณะละครผสมสามัคคี แต่ก็ไม่ได้รับความนิยมจนต้องเลิกไปเมื่อ พ.ศ. 2463

ภาพที่ 22 โรงละครปริ้นซ์เธียเตอร์
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 23 ละครคณะบุศย์มรินทร์ที่กรุงเบอร์ลิน ประเทศเยอรมนี
ที่มา humanzoos.net 1900.09.06 Illustrierte Zeitung Nr. 2984 S. 355

ละครพันทางของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ประสูติจากเจ้าจอมมารดาเขียน (คุณเขียนนิเฮนา ละครหลวงและครูหัดละครหลวง) ทรงเชี่ยวชาญด้านวรรณศิลป์ ทรงพระนิพนธ์บทละครเรื่องต่าง ๆ และมีทำนองงดงาม ด้วยทรงมีที่ปรึกษาคือเจ้าจอมมารดาและหม่อมของท่านคือ หม่อมหลวงถ้วน ซึ่งเป็นเชื้อสายสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี พ.ศ. 2451 ทรงสร้างโรงละครขนาดเล็กขึ้นที่ข้างวัดสระเกศ เรียกว่า วิมานนฤมิตร คณะละครนฤมิตร จัดแสดงถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตรเป็นประจำ ต่อมาโรงละครเกิดเพลิงไหม้จึงย้ายไปสร้างใหม่ที่วังถนนแพร่งนรา เรียกว่าโรงละครปริตาลัย ละครโรงนี้รับจ้างแสดงนอกสถานที่ด้วย ละครที่แสดงที่โรงละครปริตาลัยนี้ส่วนใหญ่เป็นละครร้องที่ดัดแปลงจากละครพันทางและดึกดำบรรพ์ รวมทั้งโอเปร่า การแสดงใช้ผู้หญิงล้วน มีเนื้อเรื่องสนุกสนาน สะท้อนสังคม ไม่น่ารำลึกมาก มีการบอกบทพูดและร้อง ละครของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ได้รับความนิยมอย่างยิ่ง โดยเฉพาะเรื่องสาวเครือฟ้าที่ทรงแปลงจากเรื่องมาตามบัตเตอร์ฟลาย มีนางพร้อมนักแสดงชื่อดังเป็นนางเอก แสดงฉากที่กำลังเชือดคอตายแสดงอารมณ์ หดหู่ได้จับใจผู้ชม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานรางวัลให้ และมีพระราชหัตถเลขาฉบับที่ 9 ลงวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2452 ถึงพระราชชายาเจ้าดารารัศมีว่า ชาววังกำลังคลั่งละคร โดยเฉพาะเรื่องสาวเครือฟ้า (เจ้าแก้วนวลรัฐ, 2477, น. 40-41)

“...คราวนี้ว่าด้วยเรื่องคลั่ง ชาววังนั้นคลั่งละครกรมมราทุกรุทุกนาม ตั้งแต่เจ้านายลงไปจนข้า ...สังเกตดูความนิยมของคนชั้นหลังนี้ เห็นจะนิยมเรื่องสาวเครือฟ้ายิ่งกว่าเรื่องอื่น ๆ จนได้รับหนังสือไปสนนียขอให้เล่นซ้ำในวิกนี้ ขอนิยามเห็นจะเป็นด้วยเหตุหลาย ๆ อย่าง หนึ่งนั้นเป็นละครฝรั่ง อีกอย่างหนึ่งนั้น คงจะ

โปรดจึงได้เล่าไว้ในหนังสือไกลบ้าน แต่ข้อสำคัญที่สุดนั้นอินางพร้อมเป็นสาว
 เครือฟ้า เข้ามาเล่นในวังท่าเมื่อเชือดคอตาย ได้รางวัลครั้งเดียวถึง 100 บาท
 มีผู้ปรารภกันว่าถ้าเจ้ากลับลงมา คราวจะมีละครสมโภชสัก 3 วัน นึกวิตกกกลัวแต่
 จะต้องซ้ำ เพราะเจ้าไม่ได้เห็นมากเรื่อง เขาทายกันว่าเจ้าจะขอให้ซ้ำเรื่องสาว
 เครือฟ้านี้...”

นอกจากการแสดง ยังมีการพิมพ์บทละครจำหน่ายในโรงละครปริตาลัยด้วย เวลาแสดงมีการ
 ตั้งโต๊ะจำหน่ายบทละครเรื่องนั้น ๆ รวมทั้งเรื่องอื่น ๆ ที่เป็นพระนิพนธ์ของกรมพระนราธิปฯ บท
 ละครเหล่านี้มีนับร้อยเรื่อง (ขุนวิจิตรมาตรา, 2523) คณะละครเอกชนอื่น ๆ มาขอเช่าโรงละครปริต
 าลัยแสดงด้วย เช่น คณะปราโมทย์เมือง บันทึงไทย และไฉนเวียงซึ่งอยู่ในสังกัดละครปริตาลัยที่ขอยืม
 ตัวละครมาแสดงกันได้

ส่วนละครดึกดำบรรพ์ของเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ เป็นละครที่ได้รับความนิยมในสมัย
 รัชกาลที่ 5 ที่พัฒนาจากการแสดงดนตรีหรือคอนเสิร์ตเป็นการแสดงละคร หลังจากเจ้าพระยาเทเวศร์
 วงษ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว. หลาน กุญชร) ตามเสด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ประพา
 สยุโรป พ.ศ. 2434 เมื่อกลับมา ท่านจึงปรึกษาพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ คิดปรับปรุง
 การแสดงให้แปลกออกไป โดยมีแรงบันดาลใจจากการชมอุปรากรจากต่างประเทศ ผู้ร่วม
 สร้างสรรค์ประกอบด้วย เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ เป็นผู้อำนวยการ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุน
 นริศรานุวัดติวงศ์ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยานครนริศรานุวัดติวงศ์) ทรงพระนิพนธ์บทละคร
 บรรจุและปรับปรุงทำนองเพลง ออกแบบฉาก และกำกับ หลวงประดิษฐไพเราะ (ตาต ตะตั้นนันทน์)
 คุมวงปี่พาทย์ ร่วมประดิษฐ์ทำนองเพลง หลวงเสนาะดุริยางค์ (ทองดี ทองพิจิตร) ปรับปรุงทางร้อง
 และหม่อมเข้ม กุญชร ประดิษฐ์ปรับปรุงทำรำ พ.ศ. 2442 เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ สร้างโรง
 ละครขึ้นใหม่ในบริเวณวังบ้านหม้อ จุผู้ชมได้ 500-600 คน เก็บค่าเข้าชม ราคาที่นั่งละ 1 บาท เก้าอี้
 ชุด (box) ชุดละ 25 บาท ได้รับความนิยมมาก จัดการแสดงตั้งแต่ พ.ศ. 2442-2452 จึงเลิก (สมเด็จพระ
 กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2506)

ภาพที่ 24 คณะละครปรีดาภัย หม่อมแก้ว และคุณช้อย
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

จากสภาพบ้านเมืองและตัวอย่างการแสดงที่ยกมานี้ แสดงให้เห็นว่าบ้านเมืองก่อน
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว นาฏกรรมมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนมีความเจริญ
รุ่งเรือง เพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอุปถัมภ์นาฏกรรมประเภทต่าง ๆ ต่อ
เนื่องมาจากรัชกาลก่อน และทรงสนับสนุนการแสดงรูปแบบใหม่ ๆ

สรุป พระมหากษัตริย์ไทยกับการอุปถัมภ์บำรุงนาฏกรรม

การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งของการทำนุบำรุงบ้านเมืองและอาณา
ประชาราษฎร์ จึงเป็นพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ที่สืบทอดกันมายาวนาน นาฏกรรม ที่อยู่
ในพิธีกรรมทั้งในพระราชพิธีของหลวง และอยู่ในวิถีชาวบ้าน มีความสำคัญและเป็นสถาบันหนึ่งของ
สังคมไทย แทรกอยู่ในวิถีชีวิตมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตายมาช้านาน

สถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยมีคุณูปการต่อศิลปะและวัฒนธรรมของไทยอย่างใหญ่หลวง
และทรงมีแนวคิดเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมไปในทิศทางเดียวกัน คือ การอนุรักษ์ของเก่าที่มีอยู่ การ
ฟื้นฟูสิ่งที่กำลังจะสูญหาย และการสร้างสรรค์ของใหม่ที่พัฒนาขึ้นจากรากฐานที่มั่นคง

ประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ ปรากฏว่านาฏกรรมเป็น
สถาบันสำคัญในสังคมไทย ประโยชน์ของนาฏกรรม นอกจากเป็นความบันเทิงและจรรโลงใจแล้ว
พระมหากษัตริย์และสถาบันการปกครองยังใช้นาฏกรรมเป็นเครื่องมือสำคัญ ในการสื่อสารกับผู้คน
ให้ความรู้ การศึกษา ทั้งทางด้านศาสนา การปกครอง กฎหมาย วัฒนธรรมประเพณี แทรกคดี
เตือนใจในการดำรงตน พระมหากษัตริย์ จึงมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการทำนุบำรุง รักษาและพัฒนางาน

นาฏกรรม อาจกล่าวได้ว่า ความเป็นไปของนาฏกรรมจะรุ่งเรืองหรือเสื่อมลง ขึ้นอยู่กับการสนับสนุน และนโยบายของผู้ปกครองเป็นสำคัญ

4.3 ภูมิหลังและประสบการณ์นาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

หัวข้อนี้เป็นผลการศึกษารวบรวมภูมิหลัง ประสบการณ์และบทบาทที่เกี่ยวกับนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยศึกษาพระราชประวัติตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์จนเสด็จสวรรคต ตลอดจนบริบทแวดล้อมเพื่อสร้างความเข้าใจในความสัมพันธ์ของเหตุการณ์และการสร้างนาฏกรรมของพระองค์ ผู้วิจัยจัดแบ่งเป็น 4 ระยะ ในแต่ละช่วงเวลา ประกอบด้วย ภูมิหลังและเหตุการณ์สำคัญ และบทบาททางด้านนาฏกรรม เพื่อให้เห็นข้อมูลการรับเข้า (input) กระบวนการ (process) และผลงาน (output) สำหรับนำไปวิเคราะห์หาคำตอบของงานวิจัย

4.3.1 ช่วงที่ 1 ทรงพระเยาว์ (พ.ศ. 2423* - 2436)

4.3.2 ช่วงที่ 2 เสด็จประทับในต่างประเทศ (พ.ศ. 2436-2445)

4.3.3 ช่วงที่ 3 เสด็จฯ นิวัติพระนคร (พ.ศ. 2445*-2453)

4.3.4 ช่วงที่ 4 ทรงราชย์ (พ.ศ. 2453-2468)

ทั้งนี้ ตามข้อตกลงเบื้องต้นในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จะยึดการเปลี่ยนพุทธศักราชปีตามแบบเอกสารต้นฉบับเดิม เหมือนกับที่ระบุไว้ในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ราชกิจจานุเบกษา และข้อมูลของ ม.ล.ปิ่น มาลากุล ซึ่งยึดถือตามนี้เช่นกัน เพื่อให้สอดคล้องกัน ดังนั้น เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างวันที่ 1 มกราคม - 31 มีนาคม ยังคงเป็นปีเก่า โดยมีเครื่องหมายดอกจัน * กำกับ หากนับเป็นปีสากลต้องบวกเพิ่มอีกหนึ่งปี

4.3.1 ช่วงที่ 1 ทรงพระเยาว์ (พ.ศ. 2423 - 2436)

4.3.1.1 ภูมิหลังและเหตุการณ์สำคัญ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระราชโอรส พระองค์ที่ 29 ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นพระองค์ที่ 2 ที่ประสูติแต่สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี เสด็จพระราชสมภพเมื่อวันเสาร์ที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2423* สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี มีพระราชโอรสธิดาตามลำดับดังนี้

1. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าพาหุรัตมณีมัย กรมพระเทพนารีรัตน์ (พ.ศ. 2421 - 2430)
2. พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2423* - พ.ศ. 2468)

3. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าตรีเพ็ชรุตม์ธำรง (พ.ศ. 2424 – 2430)
4. จอมพล สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ (พ.ศ. 2425-2463)
5. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์ (พ.ศ. 2428 – 2430)
6. สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิง สิ้นพระชนม์ในวันประสูติ พ.ศ. 2430
7. พลเรือเอก สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา (พ.ศ. 2432 – 2467)
8. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราไชย (พ.ศ. 2435 – 2466)
9. พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2436 - พ.ศ. 2484)

สมเด็จพระบรมชนกนาถและสมเด็จพระบรมราชชนนี ทรงเรียกว่า "ลูกโต" พระประยูรญาติในพระราชสำนักดำเนินรอยตามพระบรมราชอัยยาศัยขานพระนามว่า "ทูลกระหม่อมโต" ขณะทรงพระเยาว์ สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี (สมเด็จพระศรีสวรินทิราพระบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า) และพระกนิษฐา คือ พระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระราชเทวี (สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี) ประทับอยู่ที่พระตำหนักบนในพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ (ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ สถาปนาพระอิสริยยศ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อวันที่ 14 มกราคม พ.ศ. 2429) ที่เจริญพระชนม์มากว่า 2 ปี จึงทรงสนิทสนมคุ้นเคยกัน และปรากฏพระนาม “น้องชายโต” ในพระราชบันทึกรายวันส่วนพระองค์อยู่ตลอด ทั้งสองพระองค์ ทรงได้รับการอบรมอย่างใกล้ชิดจากสมเด็จพระบรมชนกนาถและสมเด็จพระบรมราชชนนี ทรงเล่นเอนกเช่นเดียวกับเจ้านายทรงพระเยาว์เล่น เช่น ว้าว เล่นพระ คือการแต่งพระองค์แบบเณร มีการสวดมนต์ ใช้ตาลปัตรอย่างพระสงฆ์จริง ๆ และมีการละเล่นต่าง ๆ

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ มักทรงตามเสด็จสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นประจำ ดังในจดหมายเหตุพระราชบันทึกรายวัน “เราตื่นก่อนโมง อาบน้ำกินข้าวแล้วไปนอนพร้อมกับน้องเร้าสี่คน เราไปนั่งอยู่ในห้องเขียวสักครู่หนึ่ง ก็เข้าไปเฝ้าทูลหม่อมบนในที่กับแม่แสด **น้องชายโต**ตามเข้าไปเฝ้าในที่ด้วย...” (15 สิงหาคม พ.ศ. 2426) “บ่ายสี่โมงนานไปนอน ชีเสื้อวิ่งไปด้วยกันสามคน **น้องชายโต** น้องชายน้อยไปพร้อมกับเราเฝ้าในห้องเขียว ทุ่มหนึ่งลุกจักษให้มาตามเรา เราไปแหวะในห้องโอฟิสแล้วเราไปเสวย

โต๊ะกับลุงจักษ์ น้องชายโตตามไปทีหลัง” (14 มีนาคม พ.ศ. 2426) (สมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบดี เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ, 2543, น.60)

สำหรับพระเจ้าลูกยาเธอที่ทรงพระเยาว์ มักจะได้รับโปรดเกล้าฯ ให้เสด็จฯ ไปจุดเทียน ทำบุญ ทรงบาตร ปฏิบัติพระราชกิจตามรับสั่ง เมื่อทรงพระเยาว์ ได้ร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ในพระราชสำนัก กิจกรรมหนึ่งที่นิยมจัดในโอกาสต่าง ๆ คือการแต่งแฟนซี ดังพบในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน วันที่ 23 กันยายน พ.ศ. 2426 เนื่องในการฉลองวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการแต่งแฟนซีของพระราชโอรส ดังในจดหมายเหตุมีความตอนหนึ่งว่า (สมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบดี เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ, 2543, น.34)

“...บ่ายสี่โมงนานเราไปบน เห็นคนนั่งเวียนเทียนรอบพระที่นั่งข้างล่าง เราขอ
หลีกไป ทูลหม่อมบนกำลังเสวยอยู่ในห้องเขียว ท้าหม่อมเจ้านายพี่น้องแต่งตัว
แฟนซีไปตามก๊าดเราเชิญ เราแต่งทหารบก น้องชายโตแต่งทหารเรือ แต่งไทยแต่
พี่ผ่ององค์เดียว ย่ำคำแล้ว ทูลหม่อมบนทรงพาไปนั่งโต๊ะพร้อมกันที่พระที่นั่ง
มุลสถานบรมอาสน์ เรานั่งตรงกับน้องชายโต รวมพี่น้องซึ่งนั่งโต๊ะทั้งตัวเราด้วย
ยี่สิบคน ที่นั่งโต๊ะไม่ได้...เลี้ยงเสร็จแล้วหมายจะมีเชอคัสเหมือนคราวก่อน ไม่มี
เพราะทูลหม่อมบนไม่ได้รับสั่งไว้...”

ภาพที่ 25 การแต่งแฟนซีของพระราชโอรส

ที่มา ยุวราชสกุลวงศ์, 2558, น.33

คำบรรยายภาพที่ 25 การแต่งแฟนซี ซ้าย สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราชัย) กลาง สมเด็จพระ

เจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกคัคคิเดชน์ (พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว) ขวา สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าอภัยวงษ์เดชาวุธ (สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าอภัยวงษ์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา)

เมื่อยังทรงพระเยาว์ ได้ทอดพระเนตรนาฏกรรมในการพระราชพิธีต่าง ๆ อาทิ พระราชพิธีโสกันต์ เจ้านายพระองค์เล็ก ๆ ต่างได้เสด็จร่วมงานและทอดพระเนตรมหรสพในงาน เช่น ระเบียบดอกไม้เงินดอกไม้ทอง “เมื่อกระบวนมาถึง มีละครสี่คนมือถือดอกไม้ทองเงินออกไปรำ แห่กลับ รำบนชานาพระมหาปราสาท ป้าโสมบอกว่า พี่มีเมื่อแผ่นดินทูลหม่อมปู่ แห่กลับเรากลับตำหนักตามเคย” (15 มกราคม พ.ศ. 2426, หน้า 46) และในกระบวนแห่สลาภกัต ทอดพระเนตรโขน และละคร (สมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบติ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ, 2543)

“ตึนนอนเข้ากินข้าวแล้วแต่งตัวไปบน ทูลหม่อมบนยังไม่ประหมัดขึ้น
เราคอยที่ห้องน้องชายโต สี่โมงแล้วทูลหม่อมบนเสด็จพระราชยานหน้า
ประตู่แถลงราชกิจ ประทับที่โรงช้างแล้วแห่สลาภกัต มีลิงขี่ม้าสี่คน ยักษ์
ขี่ม้าสี่คน แล้วพวกเขนถือธงนำหน้ากระบวน มีพิณพาทย์ผู้หญิง
กระบวนแห่สลาภกัตล้วนแต่ผู้หญิงทั้งนั้น...แล้วเสด็จมาประทับพลับพลา
ทอดพระเนตรโขนอยู่จนสี่ทุ่มนาน เสด็จขึ้น โขนเล่นเมื่อทศกัณฐ์ให้นาง
เบญจกายจำแลงมา พอถึงเขี่ยนเบญจกายแล้วเสด็จขึ้น ...” (17 มิถุนายน
พ.ศ. 2428)

“...ทอดพระเนตรโขนเล่นเมื่อไยราพลักอุ้มเอาพระรามไป แล้วมี
รำโคมน้ำพลับพลาทุกวัน” (19 มิถุนายน พ.ศ. 2428)

“...เย็นตามเสด็จทูลหม่อมไปพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ทรงทักทานแล้ว
มีเทศน์ สวดมนต์เหมือนวานนี้ทุกอย่าง มีละครตลกเล่นเรื่องขุนช้าง
ขุนแผน เสด็จขึ้นห้าทุ่ม...” (22 พฤศจิกายน พ.ศ. 2431)

“...เราไปเฝ้าสองทุ่มเศษไปดูเชอคัส เล่นซ้ำอีกไม่ออกสนุก กลับมาห้า
ทุ่มนาน สองยามนอนที่บนกับเสด็จนี้...” (13 พฤศจิกายน พ.ศ. 2431)

ส่วนงานเลี้ยงโต๊ะ เป็นกิจกรรมหนึ่งที่เจ้านายที่ยังทรงพระเยาว์โปรดปรานคือการประทับที่โต๊ะเก้าอี้ ใช้มิดส้อมในการรับประทานอาหารแบบตะวันตก มีเครื่องถ้วยชดเล็ก ๆ สำหรับเด็ก งานเลี้ยงโต๊ะนี้ มีมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว อยู่ในงานเลี้ยงปีใหม่ตามแบบตะวันตก หลังจากมีพระราชพิธีตรุษและสงกรานต์ ซึ่งต่อมา มีการจัดเลี้ยงโต๊ะในโอกาสต่าง ๆ

เช่น ในวันประสูติของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ (สมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบติ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ, 2543)

“...เสด็จลงไปที่เลี้ยงโต๊ะที่เราเชิญ ยี่สิบเอ็ดองค์เสด็จมาประชุม
นั่งโต๊ะแต่ยี่สิบ พี่หญิงสุธาทิพยรัตน์ประจวบ เลี้ยงเสร็จมีการเล่นตลก สนุก
ดีมากกว่ำคราวก่อน ทูลหม่อมบนประทานเงินให้เรารางวัลคนละแปดบาท
สามคน สี่บาทคนหนึ่ง ยามนานเล็ก เรากลับตำหนัก เล่นของเล่น นอนหัว
ทุ่ม วันเกิดของเราคราวนี้ทหารแตรสก็อตมาเป่า เสด็จลงท่วยประทาน
ดินสอทองเราทำขวัญวันเกิด” (วันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2427)

“...เสด็จน้ำ ท่านทรงจัดโต๊ะของน้องชายเล็กได้ประทานจะเลี้ยงพี่น้อง
วันนี้ น้าเอ็นดูโต๊ะเก้าอี้เล็ก ๆ ทั้งนั้น...เลี้ยงโต๊ะ สนุกเป็นที่สุด รวม 12 คน เรา
เป็นโตกว่าคนเด็กทั้งนั้น ตาน้อยคุยพล่ามใหญ่ ยามหนึ่งเล็ก ... ออกสนุกมาก
ทีเดียว” (วันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2428)

พระอภิบาลและพระอาจารย์

เมื่อทรงพระเยาว์ พระอภิบาล คือ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าแก้วกัลยาณี (พ.ศ. 2392-2456) พระธิดาในหม่อมเจ้าสุประดิษฐ์ ส่วนในด้านการศึกษา พระอาจารย์ภาษาไทย คือ พระยาอิศรพันธุ์โสภณ (ม.ร.ว.หนู อิศรางกูร พ.ศ. 2380-2449) เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม พ.ศ.2405-2481) พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร พ.ศ. 2365-2434) พระอาจารย์ที่ทำให้ทรงโปรดโคลงกลอน คือ พระยาอิศรพันธุ์โสภณ ดังพระราชนิพนธ์บทนมัสการ ในพระราชนิพนธ์พระนลคำหลวงว่า (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2459)

“เกศิโณนอบน้อม	ครูบุรพ์
ผู้เริ่มประเดิมพล	พิทยไฉ
โสภณอิศรางกูร	มุสิก นามนา
เธอเพาะนิไสยให้	ชอบพร้อม โคลงกลอน ๆ”

ส่วนภาษาอังกฤษ ทรงศึกษากับนายโรเบิร์ต มอแรนต์ (ค.ศ. 1863- 1920 ภายหลังได้รับการแต่งตั้งเป็น Sir Robert Morant) ชาวอังกฤษ ท่านผู้นี้เป็นหลานของฟรอนส์ ในดิงเกลเดินทางมาเป็นพระอาจารย์ให้กับพระราชกุมาร และช่วยจัดการศึกษาที่เมืองไทย เช่น การตั้งโรงเรียนราชกุมาร การเขียนแบบเรียนภาษาอังกฤษ เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการจัดการศึกษามาก เมื่อหมดสัญญา กลับไปเป็นงานด้านการศึกษาที่ประเทศอังกฤษจนเป็นปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

พระราชบันทึกรายวันของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศฯ ว่า ทรงเริ่มเรียนภาษาอังกฤษกับนายโรเบิร์ต มอแรนต์ (สมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบติ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ, 2543, น.233)

“...ป่าโสมปลูกเรา 3 โมง เราออกไปข้างนอก เสด็จลงทิวแถวกับเสด็จจอมหมื่นนเรศ เสด็จจาดิศนำครูฝรั่งชื่อ มิสเตอร์มอร์น มาให้สอนหนังสืออังกฤษเรากับน้องชายโต วันนี้ครูให้อ่านเอบีใหญ่ เราจำได้ให้อ่านเอบีเล็ก กลับมาสี่โมง น้องชายโตไปเลี้ยงพระ ปายรับสั่งให้เราออกไปสตัปปรณ์ เรากลับมา ไปเรียนหนังสืออังกฤษอีก ครูให้เขียน เราเขียนได้หกตัว ครูชมว่าเราดีแท้ๆ เพราะเรายังไม่เคยเขียนเลย กลับมาจากเรียนบ่ายสี่โมง...” (22 พฤศจิกายน พ.ศ. 2431)

ภาพที่ 26 เซอร์โรเบิร์ต มอแรนต์

ที่มา https://spartacus-educational.com/Robert_Morant.htm

วันพฤหัสบดีที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2431 โปรดเกล้าฯ สถาปนาสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ขึ้นเป็น สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ เอกอรรคมหาบุรุษบรมนราธิราช จุฬาลงกรณ์ นารถราชวโรรส มหาสมมติขัตติยพิสุทธิ บรมมกุฏสุริยสันตติวงษ อดิสัยพงษวโรภโตสุชาติ คุณสังกาศ วิมลรัตน ทฤณขนมสวัสดิ ขัตติยราชกุมาร ทรงศักดินา 50,000 ตามอย่างเจ้าฟ้าต่างกรม และทรงตั้ง เจ้ากรมเป็นกรมขุนเทพทวารวดี รับพระเกียรติยศเป็นที่สองรองจาก สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร (ราชกิจจานุเบกษา, 2431, น. 440-441)

4.3.1.2 ประสบการณ์ทางนาฏกรรม

ในช่วงที่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธยังทรงพระเยาว์นี้ นอกจากบทบาทในการเป็นผู้ชมนาฏกรรมต่าง ๆ ในราชสำนักแล้ว ยังมีเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับประสบการณ์นาฏกรรมเด่น ๆ อีก 7 เหตุการณ์ ได้แก่ ทรงแปลบทละครเรื่องมิกาโด พิธีไหว้ครูอาวูร ทรงรำงำพระราชพิธีโสกันต์ ละครนิทราชาคริต การทรงดนตรี และงานแฟนซี ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

4.3.1.2.1 ทรงแปลบทละครมิกาดอกจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย

พ.ศ. 2434 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จแปรพระราชฐานประทับเกาะสีชัง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ พระราชโอรสและพระราชธิดาตามเสด็จด้วย ในการนี้ พระอาจารย์ได้ตามเสด็จเพื่อถวายพระอักษรพระเจ้าลูกยาเธอ และพระเจ้าลูกเธอ นายมอแรนต์จึงนำบทละครเรื่องมิกาดโ* ถวายสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธเพื่อให้ทรงแปลจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย พระยาอิศรพันธุ์โสภณ เป็นผู้ตรวจภาษาไทยและแก้ไขถ้อยคำ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตรถ้อยคำที่พระยาอิศรพันธุ์ ได้ตรวจแก้ไขภาษาไทย ทรงเห็นเป็นการขบขันเนื่องจากพระยาอิศรพันธุ์โสภณแก้ไขให้เป็นคำเทศนา ทรงตรัสว่าของเดิมเป็นบทละคร แต่ไปแก้ไขจนคล้ายคำเทศนา จึงทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นใหม่ให้เป็นการเทศนา กลายเป็นชื่อเรื่อง เทศนามิกาดุระ (มิกาดโ) อันมีมาในคัมภีร์ หริสตน ลีโอพร (แฮริสแตเล โอเปรา) (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2465a, น. คำนำ)

4.3.1.2.2 การรำอาวูร

4.3.1.2.2.1 ใ้หัวครูอาวูรที่เกาะสีชัง พ.ศ. 2434 วันที่ 6

สิงหาคม พ.ศ. 2434 เมื่อพระเจ้าลูกยาเธอและพระเจ้าลูกเธอ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้หัดเพลงอาวูรโบราณต่าง ๆ อย่างชำนาญแล้ว จึงจะพิธีใ้หัวครูต้นลัทธิสอนเพลงอาวูรตามธรรมเนียม ณ พลับพลารับแขกเมือง เกาะสีชัง สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ทรงหัดดาบญี่ปุ่น ง้าว ดาบสองมือ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ และพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ายุคลธิมัมพรทรงหัดกระบี่ พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ และพระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากรทรงหัดกระบอง สมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์ และพระองค์เจ้าดิถีนาถพัชรทรงหัดดาบสองมือ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธและเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ทรงหัดง้าว เมื่อหลวงชัยโชคชกชนะ กล่าวคำอธิษฐานใ้หัวครูต้นลัทธิตามแบบอย่าง สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ พระเจ้าลูกเธอ ประทับเรียงกันตรงหน้าบายศรี ผลัดกันกล่าวคำนมัสการซึ่งแต่งใหม่ คำนมัสการใ้หัวครูง้าวของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธนั้น ขุนบำนาญวรวัจน์ (โต) ได้แต่งถวายดังนี้ (โสมทัต เทเวศน์, 2523, น. 18)

* เมื่อ พ.ศ. 2433 เสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลหัวเมืองปักษ์ใต้ฝ่ายตะวันตกลงไปถึงเมืองสิงคโปร์ เมื่อประทับอยู่ที่เมืองสิงคโปร์นั้น บริษัทแฮริสแตนเลขของอังกฤษเปิดการแสดงละครอยู่ที่นั่น พระยาอนุกุลสยามกิจ (ตันกิมจิง) จึงว่าจ้างแสดงโอเปราถวายเรื่องมิกาดโ ทอดพระเนตรที่ศาลานคราภิบาล มีบทพิมพ์จำหน่าย จึงมีผู้ซื้อบทละครนั้นกลับมาหลายคนด้วยกัน (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, เทศนามิกะทุระ, คำนำ)

“ขอสิ่งประเสริฐคุณ ที่การุณบำรุงสอน รำง้าวที่ราษฎรอน รมรงค์
 เข้าสงคราม ไหว้องทำนองง้าว สกิดก้าวในสยาม ที่ทำสง่างาม ทั้งปกป้อง
 และจ้องแทง ทำรับไม่อ่อนหัด ทำสลัดทำขันแขง อุจอาจไม่คลาดแคลง
 บ่แพ่งพล้ำสักนาที ข้าคิดถึงคุณครูได้เรียนรู้ระดวกดี จึงจัดเครื่องพลี ทุกสิ่ง
 ตั้งมาสังเวย ศีระชะสุกรใหญ่ ครูไทยไหว้ไม่ละเลยเปิดไถ้ใช้ตามเคย ทั้ง
 บายศรีมีครบครัน ได้ฤกษ์ประนมกร ครูให้พรประสิทธิ์สรรพ จับง้าวรำทำ
 ฟัน ดุองอาจไม่เกรงขาม สรรพภัยสิ่งใดร้าย อย่างกร่ำกรายมาติดตาม ศิลป
 สาตร์ฉลาดงาม เจริญสุขทุกทิวา...”

คำกล่าวนมัสการนั้นได้ผลัดกันกล่าวตามลำดับพระชนมายุที่ละองค์ หลวงไชยโชคชกชนะเจิม
 อาวุธต่าง ๆ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ พระเจ้าลูกเธอ ก็ทรงเจิมอาวุธ
 เหล่านั้น พระเจ้าอยู่หัวทรงหลั่งน้ำมหาสังข์ ทรงเจิมพระราชทาน สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้าม
 หาวชิรมุทิตาฯ พระราชทานขันครอบล้างหน้า ผ้าขาวเช็ดหน้า นุ่งห่ม เงินไหว้ครูแก่หลวงไชยโชคชก
 ชนะ หลวงไชยโชคชกชนะถวายทรงเจิมพระหัตถ์พระบาท แล้วรำทำท่าอาวุธต่าง ๆ พอสังเขปทุก
 อย่าง ตีกลองแขกตามธรรมเนียมแล้ว สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ พระเจ้าลูกเธอ ซึ่งทรงหัดกระบี่
 กระบอง ง้าว ดาบสองมือ ทรงรำตลอดเพลงที่ละคู่ทั้ง 4 คู่

4.3.1.2.2 ทรงรำง้าวในพระราชพิธีผนวช พ.ศ. 2434 เมื่อ
 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรมุทิตาฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงผนวชเป็นสามเณร ระหว่าง
 วันที่ 10 กันยายน – 22 มกราคม พ.ศ. 2434 ระหว่างที่มีพิธีกรรมในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตน
 ศาสดาราม สมเด็จพระบรมราชชนก โปรดเกล้าฯ ให้พระราชกุมารพระองค์อื่น ๆ ทรงรำอาวุธ โดย
 สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ทรงรำง้าวคู่กับสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตร
 สุขุมพันธุ์

4.3.1.2.3 นาฏกรรมในพระราชพิธีโสกันต์ พ.ศ. 2435

พ.ศ. 2435 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้มี
 การพระราชพิธีโสกันต์ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ จัดหมายเหตุการณ์พระราชพิธี
 มหามงคลการโสกันต์สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ (โสมทต เทเวศน์, 2523, น. 30-40)
 ระบุว่าโปรดเกล้าฯ ให้จัดการพระราชพิธี ที่สนามหญ้าหน้าพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พระราชพิธีมี
 ขึ้นระหว่างวันที่ 25-29 ธันวาคม พ.ศ. 2435 การในพระราชพิธีโสกันต์นี้ เสมือนเป็นการแสดง
 บทบาทสมมติในการแสดงว่าพิธีโสกันต์นั้น เป็นการเปลี่ยนสถานะของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเป็น
 สมมติเทพ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระมหาพิไชยมงกุฎ ฉลองพระองค์ครุย
 ฉลองพระบาทเชิงงอน ทรงพระแสงขรรค์ไชยศรี ตามราชประเพณีโบราณ สมมติว่าทรงเป็นพระอิศวร

คอยรับพระกรสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ โปรดให้เจ้าพระยาพลเทพ เจ้าพระยาภาสกรวงศ์แต่งเหมือน
คู่เคียงสวมชฎาพอก สมมติเป็นเทวดาจิตตบุทพจิตตบุท คอยประคองพระองค์สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ
เสด็จขึ้นบนเขา ที่สร้างขึ้นเป็นการเฉพาะสมมติว่าเป็นเขาไกรลาส แล้วประทับในบุษบกองค์ใหญ่
เปลี่ยนเครื่องทรง ทรงเครื่องอย่างขัตติยราชกุมารเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงส่งพระ
กรสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอลงประทับพระราชยานงูที่เกยเชิงด้านใต้แห่งประทับณเขาไกรลาสคำรบ
3 รอบแล้ว เสด็จกระบวนแห่กลับ

ภาพที่ 27 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอุ้มพระกรสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ
เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธที่ทรงเครื่องอย่างขัตติยราชกุมารในพระราชพิธีโสกันต์
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 28 สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ทรงเครื่องต้นในพระราชพิธีโสกันต์
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 29 เขาไกรลาศในพระราชพิธีโสกันต์ ไม่ทราบวันเดือนปี
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

4.3.1.2.4 สมาคมราชกุมารกตานุสรณ์ แสดงเรื่องนิทราชาคริต พ.ศ.

2435

พ.ศ. 2435 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ พระเจ้าลูกเธอ และหม่อมเจ้าที่เรียนอยู่ในโรงเรียนราชกุมาร รวมตัวกันเป็นสมาคมเรียกว่า “ราชกุมารกตานุสรณ์” ซักซ้อมเล่นละครพูดเรื่องนิทราชาคริตถวายตัวที่เกาะสีชัง จับเล่นในตอนปลายเรื่อง สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ทรงแสดงเป็นนางโซบิเด

ภาพที่ 30 สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ และหม่อมเจ้านัยวรานุช จักรพันธ์
ที่มา ยุวราชสกุลวงศ์, 2558, น.14

ภาพที่ 31 นักเรียนโรงเรียนราชกุมาร จัดแสดงเรื่องนิทราชาคริต ที่เกาะสีชัง พ.ศ. 2435

ที่มา ลิลิตนิทราชาคริตกับตำนานและบทร้องละคร, 2465

คำบรรยายภาพที่ 31

1. นางบำเรอ - หม่อมเจ้าจุลดิศ ดิศกุล (พ.ศ.2424-2490)
2. นางบำเรอ - สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต (พ.ศ.2424-2487))
3. นางบำเรอ - พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงษ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม (พ.ศ. 2425-2452))
4. ยูนุก - หม่อมเจ้าไตรทศประพันธ์ เทวกุล (พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทววงศ์วโรทัย (พ.ศ. 2426-2486))
5. ยูนุก - พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ (พ.ศ. 2433-2466))
6. ยูนุก - หม่อมเจ้าสุธาสินี เทวกุล (พ.ศ. 2429-2509))
7. นางพระนม - สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าสมมติวงศ์วโรทัย (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าสมมติวงศ์วโรทัย กรมขุนศรีธรรมราชธำรงฤทธิ์ (พ.ศ. 2425-2442))
8. นางนอชาตอลฮัดด : สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ (พ.ศ. 2425-2475))
9. นางโชนิเด - สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว)
10. นางบำเรอ - หม่อมเจ้าถาวรมงคลวงศ์ ไชยันต์ (พลตรี นายแพทย์ หม่อมเจ้าถาวรมงคลวงศ์ ไชยันต์ (พ.ศ. 2426-2483))

11. *ยุบูก* - หม่อมเจ้านิพนธ์ภาณุพงศ์ (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นภาณุพงศ์พิริยเดช (พ.ศ. 2428-2477))
12. *กาหลิบ* - หม่อมเจ้าदनัยวรณู (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าदनัยวรณู (พ.ศ. 2422-2455))
13. *ยุบูก* - พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร (พ.ศ. 2428-2494))
14. *อาบู่หะซัน* - สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ (จอมพล สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ (พ.ศ. 2426-2463))
15. *เมศเรอ* กรมวัง - พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน (พ.ศ. 2425-2480))

อนึ่ง เรื่องนิทราชาคริตนี้ เป็นบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์เมื่อ พ.ศ. 2422 และทรงพระราชนิพนธ์จะพิมพ์แจกพระบรมวงศานุวงศ์ในงานปีใหม่ ในตำนานการเล่นละครเรื่องนิทราชาคริต ระบุว่า สมาคม “รอมแมลมายิเกล โซไซเอตี” ซึ่งมีสมาชิกเป็นพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางรวมตัวกันแสดงละครเรื่องนี้ในวันขึ้นปีใหม่ ทรงเลือกสรรผู้แสดงละครแล้วโปรดให้เข้าไปชักซ้อมหน้าพระที่นั่ง เสด็จฯ ไปทอดพระเนตรการซ้อมละครอยู่เนือง ๆ และทรงพระราชนิพนธ์บทร้องเพิ่มเติมขึ้นเพื่อให้ร้องเข้ากับปีพาทย์ โดยมี สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงภาณุพันธุวงศ์วรเดช ทรงเป็นผู้จัดการโรง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ ทรงเป็นผู้ช่วย พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าประดิษฐวรการ ซึ่งบัญชาการกรมช่างสิบหมู่เป็นพนักงานสร้างเครื่องโรง (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2465b, น. 231-232)

ภาพที่ 32 นิทราชาคริต แสดงในวันปีใหม่ปีเถาะ พ.ศ. 2422

ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ รหัส 7500038

คำบรรยายภาพที่ 32 ประทับนั่งกลางภาพ **อาบู่หะซัน** - พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าเกษมศรีสุภโยค (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นทิวาทรงรังสรรค์ประวัติ พ.ศ. 2400-2458)

นางบำเรอนับจากซ้ายไปขวา **นางดาวพระศุภร์** - พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นอดิศรอุดมเดช (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอดิศรอุดมเดช พ.ศ. 2399-2468)

นางศรีจิตร - พระอมรวิสัย (เจ้าพระยาสุรวงศ์วิวัฒน์ศักดิ์ โต บุนนาค พ.ศ. 2394-2452)

นางชื่นจิตร - พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าวรรรณนagr (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ พ.ศ. 2404-2474)

นางอรุณ - พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิต (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา พ.ศ. 2406-2456)

นางสร้อยจิตร - พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พ.ศ. 2405-2486)

และ**นางสร้อยไข่มุก** - พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าจิตรเจริญ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ พ.ศ. 2406-2490)

4.3.1.2.5 พระนิพนธ์เรื่องสั้น

นักเรียนโรงเรียนราชกุมาร จัดทำหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งชื่อ หนังสือพิมพ์ราชกุมาร จัดเวรกันทำ แม้ยังไม่พบหลักฐานว่าเริ่มออกฉบับแรกเมื่อใดก่อนเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2436 สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธทรงพระนิพนธ์เรื่อง ไม่กลัวผี ในหนังสือพิมพ์ราชกุมาร ฉบับวันที่ 6 สิงหาคม ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) ด้วย ต่อมาในฉบับที่ 27 สิงหาคม ร.ศ. 112 หนังสือพิมพ์ราชกุมารมีข้อความว่า “ต้นเวรทั้งหลายซึ่งได้เป็นมา มีความเลวใจเป็นอันมาก ด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ พระองค์เจ้าอาภากร ซึ่งได้เคยเป็นต้นเวรมา เสด็จไปแล้วเรียนในประเทศยุโรปเสียแล้ว” (โสมทัต เทเวศน์, 2523, น. 27-29)

4.3.1.2.6 การทรงดนตรี

ในพระราชประวัติช่วงทรงพระเยาว์นี้ ไม่พบหลักฐานที่กล่าวถึงการทรงศึกษาวิชาดนตรี พบแต่คำบอกเล่าของนักเรียนเก่าโรงเรียนพรานหลวง ครูมนตรี ตราโมท และนักเรียนเก่าราชวิทยาลัย หม่อมราชวงศ์สลับ ลดาวัลย์ในบทความเรื่อง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการดนตรี (มนตรี ตราโมท, 2524, น. 44-50) ว่าเมื่อยังทรงพระเยาว์นั้น คงจะได้ทรงสดับการฝึกซ้อมดนตรีโดยเฉพาะเพลงในบทละครพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่องเงาะป่า เมื่อเสด็จฯ ไปทรงเยี่ยมพระชนิษฐา คือ "สมเด็จพระที่นั่งอัมพรสถาน" หรือ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเสด็จฯ กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี ที่ตำหนักพระอัศราชาเยเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์อยู่เนืองๆ และคงจะทรงเรียนรู้เรื่องดนตรีไทยด้วยพระองค์เองมาแต่บัดนั้น และมีพระฉายาลักษณ์ทรงถือรำมะนา คราวที่ทรงร่วมกับพระเชษฐาและพระอนุชาสมวงบรรเลงดนตรีเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2436 ก่อนเสด็จออกไปทรงศึกษาที่ประเทศอังกฤษไม่นานนัก แม้จะไม่พบหลักฐานว่าทรงศึกษาดนตรี แต่ทรงมีความรู้ทางด้านเพลงไทยอย่างยิ่งเมื่อเจริญพระชันษาขึ้น โดยเฉพาะหลังจากเสด็จฯ กลับจากต่างประเทศ บทละครพระราชนิพนธ์ต่าง ๆ ทรงกำหนดเพลงกำกับไว้ ดังจะได้กล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

ภาพที่ 33 วงดนตรีไทยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศฯ
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, สารสังเขปเอกสารจดหมายเหตุจอมพล สมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุม
พันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต, 2535 เนกาตีฟ 094 286 85

คำบรรยายภาพที่ 33 วงดนตรีไทยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยาม
มกุฎราชกุมาร

1. ซอด้ - สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนมไหสุริยสงขลา (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต)
2. ฉาบ - หม่อมเจ้านัยวรณู จักรพันธุ์ (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้านัยวรณู)
3. ซอด้วง - พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าดิถีลักษณ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่น
สรรพวิสัยนรบดี)
4. กลองรำมะนา - สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนเทพทวารวดี (พระบาทสมเด็จพระ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว)
5. โทน - สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร (สมเด็จพระ
บรมราชปิตุลาธิบดี เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ)
6. ขั้บร้อง - พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ
กำแพงเพชรอัครโยธิน)
7. ฉิ่ง - สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนพิษณุโลกประชานาถ (จอมพล สมเด็จพระ
เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ)

ภาพที่ 34 สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ แสดงภาพจับระบำ
ที่มา ม.ล.ปิ่น มาลากุล (2552, น. 45)

ภาพจับระบำนี้ พระหัตถ์ซ้ายจับกลองรำมะนา ไม่ทราบที่มาและรายละเอียด

4.3.1.2.7 ทรงแต่งแฟนซี

การแต่งแฟนซี เป็นที่นิยมตั้งแต่ช่วงต้นรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ราชสำนักสยามในสมัยนั้นรับวัฒนธรรมนี้มาใช้ในโอกาสรื่นเริง เช่น งานขึ้นปีใหม่ ในความเรียงเรื่อง พระราชพิธีสิบสองเดือน พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวถึงพิธีในเดือน 5 (ในที่นี้คือเดือน 5 ตามจันทรคติ ในอดีตถือวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 เป็นวันขึ้นปีใหม่ตามคติพราหมณ์) ไว้ว่า (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2496) “เมื่อใช้ธรรมเนียมฝรั่งชุกชุมขึ้น มีการเลี้ยงโต๊ะในวังเนืองๆ บางปีก็มีแต่งพระองค์ต่างๆ ตามชื่อเรียกฝรั่งว่าแฟนซีเดรสส์ บางปีก็แต่งพระองค์ตามธรรมเนียม และมีการเล่นต่างๆ ต่อเวลาเลี้ยงโต๊ะแล้ว เป็นอย่างเล่นโยนน้ำบ่าง เล่นกลบ่าง เล่นเทียเตอร์บ่าง มีแพรขายของครั้งหนึ่งเมื่อปีกุณ นพศก 1249”

สำหรับงานแฟนซีของราชสำนักเมื่อ พ.ศ. 2417 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงฉลองพระองค์อย่างกษัตริย์ตะวันตก และ พ.ศ. 2419 ทรงฉลองพระองค์ชุดประจำชาติเต็มยศแบบสก๊อต (Highland dress) ในขณะที่พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางแต่งกายแตกต่างกันทั้งชุดฝรั่ง ชุดจีน ชุดแขก ชุดสัตว์ หรือชุดตัวละครในวรรณคดี ฯลฯ

ภาพที่ 35 สันนิษฐานว่าเป็นการแต่งแฟนซีเมื่อ พ.ศ. 2417

ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

จดหมายเหตุพระราชกิจรายวันของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาค 1 จ.ศ. 1238 (พ.ศ. 2419) มีการบันทึกถึงเหตุการณ์ในวันปีใหม่ไว้ว่า (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2476, น. 1-2)

“ตื่นเช้าขึ้นส่งก๊าดกันมานาน ได้ของปีใหม่...เวลาค่ำ แต่งตัวเป็นปชา
เจ้านายแต่งต่างๆ กัน ทานเล็กเปนรายโฮ ทานกลางเปนขุนนางอังกฤษ เลื้อยแดง
กางเกงสั้น กรมมโหรีดนตรีแมนฝรั่งเศส... วรวรรณใส่กระบังหน้ามุ่นสาตหม่นตาด
เปนผู้หญิง ไชยาเจ็กจั่ว”*

นอกจากเจ้านายชั้นผู้ใหญ่และขุนนางแต่งแฟนซีปีใหม่แล้ว มีเจ้านายที่ยังทรงพระเยาว์แต่งแฟนซีด้วย ดังในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศฯ วันพุธที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2434 ความว่า “...ทรงเครื่องแฟนซี ทรงแต่งอย่างทูลหม่อมปู่ เราแต่งอย่างลูกเธอตามเสด็จฯ ไปเที่ยว เจ้านายขุนนางแต่งตัวต่าง ๆ อย่างไทยโบราณบ้าง อย่าง

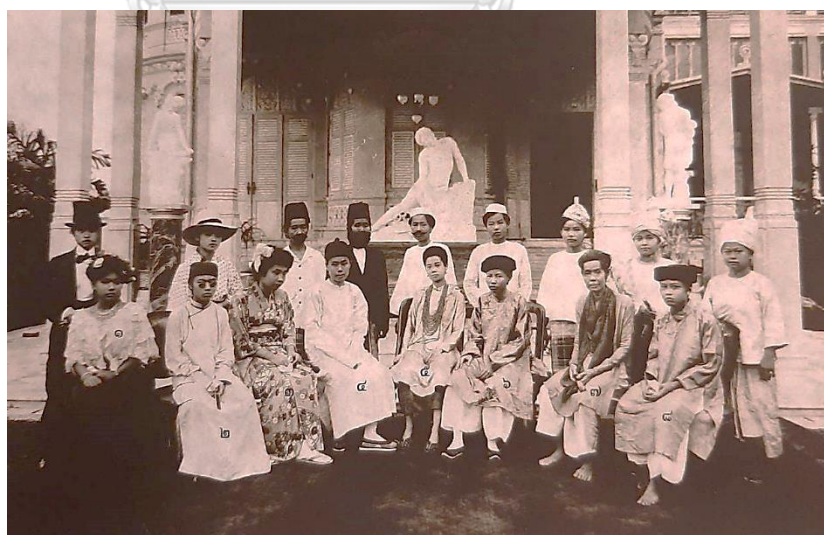
* *ทานเล็ก* หมายถึง สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ (สมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช (พ.ศ. 2403-2471)) *ทานกลาง* หมายถึง สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดัย (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดัย กรมพระจักรพรรดิพงษ์ (พ.ศ. 2400-2443) *กรมมโหรี* หมายถึง พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้ากฤษดาภินิหาร (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนครสวรรค์วรพตย์ (พ.ศ. 2398-2468)) *วรวรรณ* หมายถึง พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าวรรรณนเรศวร (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ (พ.ศ. 2404-2474)) *ไชยา* หมายถึง พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าไชยานุชิต (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพงษาดิศรมหิป (พ.ศ. 2404-2479))

กระบวนแห่บ้าง แต่งแขก แต่งพม่า จีน ลาว ไม่เหมือนกันจนคนเดียว สนุกมาก” (สมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบติ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ, 2543, น.244)

ภาพที่ 36 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงฉลองพระองค์แฟชั่นแบบสก็อต
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ความนิยมในการแต่งแฟชั่นเนื่องในโอกาสสำคัญแพร่หลายในราชสำนัก ดังภาพพระราชธิดาในรัชกาลที่ 5 และเจ้านายฝ่ายในแต่งแฟชั่นในการประกวดแต่งแฟชั่นในงานรื่นเริงปีใหม่ เดือนเมษายน พ.ศ. 2451

ภาพที่ 37 พระราชธิดาและเจ้านายฝ่ายในทรงแต่งแฟชั่นในงานปีใหม่ พ.ศ. 2451
ที่มา ยุวราชสกุลวงศ์, 2558, น.164

คำอธิบายภาพที่ 37

1) หม่อมเจ้าพันธุ์สิงห์ ทองใหญ่ แต่งเป็นหม่อม 2) เจ้าจอมหม่อมราชวงศ์สดับ ลดาวัลย์ แต่งเป็นเจ๊ก 3) หม่อมเจ้าบรรจงมาตร จักรพันธุ์ แต่งเป็นญี่ปุ่น 4) พระราชชายา เจ้าดารารัศมี แต่งเป็นเจ๊ก 5) สมเด็จพระเจ้าฟ้ามาลินีนภดารา แต่งเป็นญวน 6) พระองค์เจ้าประเวศวรสมัย แต่งเป็นญวน 7) พระองค์เจ้าประภัสสร แต่งเป็นญวน 8) พระองค์เจ้าวาปีบุษกร แต่งเป็นญวน

วันที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2435 เป็นวันเปิดโรงเรียนราชกุมาร ที่อยู่ด้านหลังพระตำหนักสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศในพระบรมมหาราชวัง ในราชกิจจานุเบกษาเรื่องวันเปิดโรงเรียนราชกุมาร ระบุว่ามีการแต่งแฟนซีของนักเรียนในโรงเรียนราชกุมารในงานเลี้ยงตอนค่ำ (ราชกิจจานุเบกษา, 2435, น. 382)

“...เสด็จฯ ไปถึงประตูโรงเรียน แล้วทรงชักผ้าที่คลุมแผ่นกระดาน มีอักษรนามโรงเรียน พระราชทานนามว่า “โรงเรียนราชกุมาร” หลังจากนั้นจึงทอดพระเนตรนักเรียนฝึกหัดออกกำลังกาย ทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่นักเรียน และพระอาจารย์ และทรงโปรดเกล้าฯพระราชทานพระบรมรูปอย่างใหญ่ กับนาฬิกาพกแก้มิสเตอร์มอร์นัตเป็นกำเหน็จในตอนค่ำยังมีการเลี้ยง รวมถึงการแต่งกายแบบแฟนซี อีกด้วย...”

ภาพที่ 38 การแต่งแฟนซีของนักเรียนโรงเรียนราชกุมาร

ที่มา สมุดภาพสยามเรเนซองส์

คำบรรยายภาพที่ 38

แถวหน้า : 1. ม.จ.ไตรทศประพันธ์ (พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทววงศโรทัย (พ.ศ. 2426-2486)) 2. หม่อมเจ้าวิบูลย์สวัสดิ์วงศ์ สวัสดิกุล (พ.ศ. 2428-2483) 3. ม.จ.จุลดิศ ดิศกุล (พ.ศ. 2424-

2490) 4. ม.จ.ถาวรมงคลวงศ์ ไชยันต์ (พ.ศ. 2426-2483) 5. พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าวุฒิไชยเฉลิมลาภ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร (พ.ศ. 2426-2490))

แถวหลัง : 1. ม.จ.दनัยวรณู จักรพันธุ์ (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้านัยวรณู (พ.ศ. 2421-2455) 2. พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าดิลกนพรัฐ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นสรรควิสัยนรบดี (พ.ศ. 2427-2456)) 3. สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าสมมติวงศ์วโรทัย (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าสมมติวงศ์วโรทัย (พ.ศ. 2425-2442) 4. พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ (พ.ศ. 2423-2466)) 5. สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร (สมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบติ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ (พ.ศ. 2421-2437) 6. สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ นรินทรเทพยกุมารี (สมเด็จพระราชปิตุจฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร (พ.ศ. 2427-2481)) 7. หม่อมเจ้าสุธาสินี ทเวกุล 8. **สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว)** 9. พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงษ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม (พ.ศ. 2425-2452)) 10. สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต พ.ศ. 2424-2487)) และ 11. พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร (พ.ศ. 2428-2494))

สรุปนาฏกรรมในช่วงที่ 1

ในช่วงทรงพระเยาว์นี้ ทรงเจริญพระชนม์อยู่ในราชสำนักของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ช่วงเวลานั้น บ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรือง และรับอารยธรรมตะวันตกมาปรับใช้ การแสดงมีทั้งแบบอนุรักษ์และประยุกต์แบบใหม่ ๆ เกิดขึ้น มีการจัดแสดงนาฏกรรมต่าง ๆ อยู่เป็นประจำทั้งการประกอบในพิธีกรรมและโอกาสพิเศษ ด้วยอิทธิพลของครอบครัวและสภาพแวดล้อม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระปรีชาในด้านการประพันธ์และโปรดทอดพระเนตรนาฏกรรม ส่วนพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางนั้น หลายพระองค์และหลายคนมีคณะละครของตน และจัดหามาแสดงถวาย สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ จึงทรงคุ้นเคยกับการแสดงต่าง ๆ ที่ได้ทอดพระเนตรมาตั้งแต่ทรงพระเยาว์ อีกทั้งการที่พระอาจารย์ให้ทรงแปลบทละคร ทรงไหว้ครูอาวูธ เรียนรำอาวูธ และทรงแสดงละครในเรื่องนิทราชาคริตที่เกาะสีชัง ตลอดจนทรงเล่นประสมวงดนตรีไทย พื้นฐานนาฏกรรมที่พระองค์ได้รับนี้ เปรียบเคียงกับพระราชโอรสพระองค์อื่น ๆ ยังไม่ปรากฏบทบาทและความสนพระทัยที่เด่นชัดนัก

4.3.2 ช่วงที่ 2 เสด็จประทับในต่างประเทศ (พ.ศ. 2436-2445)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักถึงความเจริญก้าวหน้าและวิทยาการตะวันตกที่แพร่เข้ามา จึงมีพระราชประสงค์ให้พระราชโอรสของพระองค์ได้รับการศึกษาในประเทศตะวันตกตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์เพื่อให้รู้เท่าทันชาติตะวันตก ความตั้งพระราชหฤทัยของพระองค์ปรากฏในพระราชหัตถเลขาถึงพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ ในเอกสารกระทรวงการต่างประเทศ ต.49/13 พ.ศ. 2438 มีความตอนหนึ่งว่า (หจจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2438a)

...คิดเห็นอีกอย่างว่า การเรียนของเราทุกวันนี้ ต้องการรู้หนังสือ รู้ภาษานั้นเป็นเบื้องต้น แต่ข้อที่สำคัญนั้น เพื่อจะให้รู้อัธยาศัยแลน้ำใจของฝรั่ง เพราะทางความคิดของฝรั่งแลไทยมักมีแตกต่างกันบ่อย ๆ การที่จะให้ใครคิดเห็นว่า เวลาเด็กจะจำแนกกว่า เมื่อความคิดลงที่เสียแล้ว ถึงว่าจะขาดทุนข้างฝ่ายความคิดไทย ๆ การที่จะกลับมาเป็นไทยง่ายกว่าที่จะกลับเป็นฝรั่ง พอความคิดลงที่ถูกต้องที่กลับเข้ามาเรียนข้างไทย จะมีความเห็นสว่างแจ่มแจ้งได้ดีขึ้นอีกอย่างหนึ่ง...”

การที่ไปศึกษาในต่างประเทศนั้น ต้องรู้จักนำมาปรับให้เข้ากับขนบธรรมเนียมและความคิดแบบไทย ๆ ดังพระราชหัตถเลขาอีกตอนหนึ่งว่า “...มิใช่จะห้ามไม่ให้เรียนรู้ความคิดของฝรั่ง อยากจะใคร่ให้เรียนรู้ความคิดฝรั่ง แต่อย่าให้ต้องถึงจำเป็นจะผ่อนจะโรยให้กลมเกลียวไปตามเวลาของบ้านเมืองไม่ได้...” (หจจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2438a) และยังทรงย้ามิให้พระราชโอรสลืมความเป็นไทย และภาษาไทย จะต้องทรงพระอักษรเป็นภาษาไทย และภาษาต่างประเทศส่งมาทูลเกล้าฯ ถวายเนื่อง ๆ ดังพระบรมราโชวาทเมื่อคราวทรงพระราชทานให้พระราชโอรสรุ่นแรก 4 พระองค์ ที่เสด็จฯ ไปศึกษาต่างประเทศเมื่อ พ.ศ. 2428 (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2466, น. 15-16)

“...วิชาที่จะออกไปเรียน ก็คงต้องเรียนภาษาและหนังสือในสามภาษา คือ อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน ให้ได้แม่นยำชัดเจนคล่องแคล่ว จนถึงแต่งหนังสือได้ 2 ภาษาเป็นอย่างน้อย ...และขอตักเตือนอย่างหนึ่งก่อนว่า ซึ่งให้ออกไปเรียนภาษาวิชาการในประเทศยุโรปนั้น ใ้ว่าจะต้องการเอามาใช้แต่เฉพาะภาษาฝรั่งหรืออย่างฝรั่งอย่างเดียว ภาษาไทยและหนังสือไทยซึ่งเป็นภาษาของตัวหนังสือของตัวคงจะต้องใช้อยู่เป็นนิจ...ที่ต้องการนั้น ต้องให้กลับแปลภาษาต่างประเทศเป็นภาษาไทยได้ แปลภาษาไทยออกเป็นภาษาต่างประเทศได้ จึงจะนับว่าเป็นประโยชน์...”

วันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2436 สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ เสด็จฯ ไปประเทศอังกฤษพร้อมด้วยพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัตน์วิศิษฎ์) ม.ร.ว.สิทธิ สุทัศน์ (นายพลโท พระยาวิชิตรุฒิกโร) พระมนตรีพจนกิจ (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล-เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี) ตามเสด็จด้วย ทรงประทับอยู่ที่ประเทศอังกฤษเป็นเวลาเกือบ 9 ปี ในระยะ 9 ปีนี้ สามารถแบ่งได้เป็น 3 ช่วง คือ ระยะแรกมีพระอาจารย์มาถวายพระอักษรที่พระตำหนัก เพื่อเตรียมพระองค์เข้าโรงเรียนนายร้อย ระยะที่สอง เมื่อพระองค์เสด็จฯ เข้าศึกษาวิชาทหารที่โรงเรียนนายร้อย แชนเฮิร์สต์แล้วทรงประจำการที่กรมทหารราบเบาเดอรัม ระยะที่สาม เสด็จฯ ไปทรงศึกษาต่อที่วิทยาลัยไครส์เชิร์ช มหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด ไม่เคยเสด็จฯ กลับสยามเลย จนกระทั่ง พ.ศ. 2445

พระราชโอรสที่เสด็จฯ ไปศึกษาในต่างประเทศนั้น เริ่มแรกจะประทับที่ประเทศอังกฤษก่อน เพื่อทรงศึกษาภาษาอังกฤษและภาษาอื่น ๆ เพิ่มเติมก่อนเสด็จฯ ไปทรงศึกษาตามประเทศอื่น ๆ ในการวางแผนการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ด้วางแผนอย่างรอบคอบจากที่ปรึกษาชาวต่างประเทศ คือ เจ้าพระยาอภัยราชาสยามานุกุลกิจ (โรลิ่ง ยัคมินส์ Gustave Rolin-Jaequemyns (พ.ศ. 2378-2445)) และพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ เนื่องจากประเทศอังกฤษ ยังมีความเข้มแข็งในสถาบันพระมหากษัตริย์ มีระบอบประชาธิปไตย มีแนวคิดของการอนุรักษ์ ไม่เปลี่ยนแปลงในทางพันสมัยหรือเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองเช่นฝรั่งเศส แต่ก็ทรงสนับสนุนให้ศึกษาภาษาฝรั่งเศส ที่จะต้องเรียนเพื่อให้รู้และเข้าใจ

สำหรับความมุ่งหมายในการส่งสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ไปทรงศึกษาที่ต่างประเทศนั้น มีบันทึกของพระมนตรีพจนกิจ (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) บันทึกพระราชดำรัสที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานให้เมื่อตอนเข้าเฝ้าเป็นการเฉพาะ เมื่อวันที่ 10 สิงหาคม พ.ศ. 2436 มีความตอนหนึ่งว่า “...มีความยินดีที่ได้รู้ว่าเจ้ามีความเต็มใจที่จะไปกับลูกชายโต ในการที่จะไปครั้งนี้ ไม่ใช่มาใหญ่ไผ่สูงอันใด มีความประสงค์แต่จะให้ได้ความรู้วิชาพอที่จะรักษาทรัพย์สมบัติที่พ่อให้ได้เท่านั้น ...” (เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, 2504, น. 1)

ในบทนี้ เป็นการค้นคว้าในพระราชประวัติ ภูมิหลัง เหตุการณ์ และประสบการณ์นาฏกรรมในต่างประเทศ โดยใช้วิธีการศึกษาค้นคว้าข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ จากเอกสาร หนังสือ ข้อมูลออนไลน์จากต่างประเทศ และภาพถ่าย โดยมีเหตุการณ์สำคัญและการสร้างนาฏกรรม พอสังเขปดังนี้

ตารางที่ 3 เหตุการณ์สำคัญ

วัน เดือน ปี	เหตุการณ์
20 ส.ค. 2436	เสด็จฯ ออกจากกรุงเทพฯ
1 พ.ย. 2436	เสด็จฯ ถึงกรุงลอนดอน
15 ธ.ค. 2436- 19 พ.ย. 2439	ประทับที่พระตำหนักนอร์ธลอดจ์ เมืองแอสคอต
17 ม.ค. 2437*	สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จสวรรคต
20 ม.ค. 2437*	พิธีสถาปนาพระอิสริยยศสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธขึ้นเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ณ พระบรมมหาราชวัง
4 มี.ค. 2437*	พิธีอัญเชิญพระสุพรรณบัฏและเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไปถวาย ณ สถานทูตสยาม กรุงลอนดอน
ธันวาคม 2439	ประทับที่พระตำหนักเกรตนีย์ (Graitney)
28 ม.ค. 2440	ทรงเข้าศึกษาที่โรงเรียนนายร้อยแซนด์เฮิร์สต์
พ.ศ. 2440	พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1 พระราชโอรสเฝ้ารอรับเสด็จ
21 มิ.ย. 2441	ประทับที่พระตำหนักฟริมลีย์ พาร์ค (Frimley Park) เสด็จฯ เข้าประจำการที่กรมทหารราบเบา เดอรัม (Derham Light Infantry)
19 ม.ค. 2442	เสด็จฯ ไปทรงศึกษา ณ วิทยาลัยไคร์ทเชิร์ช (Christ Church College) มหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด
3 ก.ค. – 12 ส.ค. 2442	มหกรรมงานละครของวิลเลียม เชกสเปียร์
2443	รายงานการค้นคว้าส่วนพระองค์ (วิทยานิพนธ์) เรื่อง The War of Polish Succession ตีพิมพ์เผยแพร่
มกราคม 2443	เสด็จฯ ไปทรงเยี่ยมสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ ที่รัสเซีย
9 มี.ค. 2443	พระราชทานเลี้ยงสมาชิกสโมสรคอสมโพลิตันที่ทรงเป็นนายกสโมสรอยู่
2444	ประทับที่พระตำหนักเวสต์บิวรี คอร์ท (Westbury Court)
21 ส.ค. 2445	ทรงจัดงานเลี้ยงอำลาพระสหาย ก่อนเสด็จฯ กลับสยาม
ส.ค. - ต.ค.	เสด็จฯ เยือนประเทศสเปน อิตาลี เนเธอร์แลนด์ เบลเยียม รัสเซีย อียิปต์ ออสเตรีย ฮังการี ฝรั่งเศส เดนมาร์ก

วัน เดือน ปี	เหตุการณ์
	สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น อังกฤษ
29 มกราคม	เสด็จฯ ถึงสยาม

จากตารางสรุปดังกล่าว ผู้วิจัยนำเสนอผลการศึกษาตามหัวข้อดังนี้ 4.3.3.1 ภูมิหลังและเหตุการณ์สำคัญ และ 4.3.3.2 ประสบการณ์ทางนาฏกรรม

4.3.2.1 ภูมิหลังและเหตุการณ์สำคัญ

ในช่วงที่ 2 ผู้วิจัยจัดเรียงตามลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ใช้ข้อมูลจากเอกสารจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ แฟ้มกระทรวงการต่างประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 ราชกิจจานุเบกษา หนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) รายงานการค้นคว้าเรื่องราวเกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ประเทศอังกฤษ พระราชบันทึกรายวันที่ ม.ล.ปิ่น มาลากุลอ้างถึงบางตอน และพระราชบันทึกรายวันภาษาอังกฤษในวิทยานิพนธ์ของวิลาลีย์ เสวตเศรณี ประกอบกับ ข้อมูลจากต่างประเทศ เพื่อรวบรวมประสบการณ์เกี่ยวกับนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะประทับอยู่ในต่างประเทศ ดังนี้

วันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2436 สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ เสด็จฯ ไปพระราชวังบางปะอิน เพื่อเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังจากทรงปฏิญาณพระองค์เป็นอุบาสกต่อพระสงฆ์ ณ วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ และรับพระราชทานพระบรมราโชวาทและพระราชทานพรแล้ว จึงตามเสด็จฯ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ กลับกรุงเทพฯ โดยทรงส่งเสด็จฯ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอฯ เสด็จฯ ลงเรือพระที่นั่ง ณ ท่าราชวรดิฐ (โสมทัต เทเวศน์, 2523, น. 64-65) การเดินทางไปยังกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษนั้น มีรายละเอียดในบันทึกของพระมนตรีพจนกิจ (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี) วันที่ 24 -28 สิงหาคม พ.ศ. 2436 เสด็จออกจากเมืองสิงคโปร์ ถึงโคลัมโบ แล้วไปยังเอเดน ซูเอซ โรม ฟลอเรนซ์ ปารีส ถึงกรุงลอนดอนในวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2436 (เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, 2504, น. 2-3)

ภาพที่ 39 สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ และพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์

นายเบซิล ทอมสัน (Mr. Basil Home Thomson (พ.ศ. 2404-2482) ภายหลังได้รับบรรดาศักดิ์จากสมเด็จพระราชินีของอังกฤษเป็น Sir Basil Thomson) และภรรยา ทำหน้าที่เป็นพ่อบ้านและแม่บ้าน ส่วนพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัตน์วิศิษฐ์) ขณะนั้นทรงประทับที่ฝรั่งเศสเป็นส่วนใหญ่ เสด็จฯ มาทรงเยี่ยมเป็นครั้งคราว ส่วนพระมนตรีพจนกิจ มาเฝ้าทุกวันพุธ และกราบบังคมทูลถวายรายงานไปยังพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

สำหรับเหตุที่ต้องมีพระอภิบาลเป็นชาวต่างชาตินั้น เนื่องจากนายเฟรเดอริก เวอเนย์ (Mr. Frederick Verney ข้าราชการประจำสถานทูตไทยในกรุงลอนดอน และเป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน) ถวายคำแนะนำเรื่องการเล่าเรียนของสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ และพระเจ้าลูกเธอที่จะเสด็จมาศึกษาที่ประเทศอังกฤษรุ่นแรกๆ (พาขึ้น สมคำนึ่ง, 2520, น.101-102)

“...เป็นการสำคัญในครั้งแรก ที่จะต้องให้เสด็จฯ ไปประทับอยู่กับ
แฟมิลีอังกฤษที่มีตระกูลดีแห่งละสองพระองค์ แลที่จะประติบัติรับรองโดย
แข็งแรงเรียบร้อย ท่านจะได้เรียนภาษาอังกฤษโดยที่ได้ยินคนพูดอยู่เสมอ
แลตั้งจะได้แบ่งเวลาพระไทยเล่าเรียนอีกวัน 2-3 ชั่วโมง...การที่จะเลือก
หาแฟมิลีอังกฤษสองแฟมิลีนี้ จะต้องเลือกหาอย่างระมัดระวังที่สุด...”

ในส่วนของการคัดเลือกแฟมิลี หรือครอบครัวชาวอังกฤษที่จะให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ และพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ไปประทับด้วยนั้น พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ มีหนังสือกราบบังคมทูลเมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2436 ทรงเห็นสมควรที่จะจ้างนายเบซิล ทอมสันเป็นพระอภิบาลว่า (พาขึ้น สมคำนึ่ง, 2520, น. 101-102)

“...ควรจะต้องสืบหาผู้ที่สมควรจะรับรักษาแลสั่งสอน สมเด็จพระเจ้าลูกเธอและพระองค์อาภากร ได้ให้มิสเตอร์เวอนีย์เที่ยวสืบสวนตามพวกเพื่อนฝูงและข้าราชการ ได้หนังสือ testimonials เปนอันมาก ข้าพระพุทธเจ้าให้ไต่สวนและสืบดูเค้าเงื่อนภูมิเห็นด้วยเกล้าฯว่า มิสเตอร์เบซิล ทอมสัน (Basil Thomson) ผู้เป็นบุตรคนเล็กของ Archbishop Thomson ที่ถึงมรณภาพแล้วนั้น เป็นคนมีสกุล และมีความรู้ในวิชาหนังสือ ได้เข้าไล่ที่ University Oxford แล้ว และได้เข้ารับราชการใน Colonial service หลายแห่ง จนบัดนี้ก็ยังอยู่ในราชการที่เมืองฟิจิ (Fiji) แต่มีปรารถนาที่จะกลับมาอยู่ในเมืองที่โดยที่เจ้าเล้าเรียนทางกฎหมายอีก ...เป็นคนที่มีสกุลดี มีภรรยาในสกุลดี พวก Society ที่เขาคบหาก็คงที่จะสมาคมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอและพระเจ้าลูกเธอทั้งสิ้น คนเช่นนี้ประกอบด้วยคุณวุฒิคือวิชาความรู้หนังสือ กับทั้งความคุ้นเคยในทางราชการบ้าง ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯว่าเป็นการสมควรแล้ว...”

ภาพที่ 40 เซอร์เบซิล ทอมสัน (Sir Basil Home Thomson พ.ศ. 2404- 2482)

ที่มา www.npg.org.uk/collections/search/portrait/mw165715/Sir-Basil-Home-Thomson

นายเบซิล ทอมสัน เกิดเมื่อวันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2404 ที่ประเทศอังกฤษ เป็นบุตรของอาบิชอปแห่งยอร์ก (Archbishop of York) เคยศึกษาที่โรงเรียนอีตัน (Eton College) และ New College มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ภายหลังเขาทำงานในระดับผู้บริหารอาณานิคมของอังกฤษในประเทศต่าง ๆ ก่อนกลับมาที่อังกฤษ พ.ศ. 2436 เพื่อเป็นพระอภิบาล หลังจากครบกำหนดการจ้าง เขากลับเข้ารับราชการในกรมสืบสวนคดีอาญา (Criminal Investigation Department CID) ของตำรวจและมีบทบาทในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 ในการจับกุมสายลับในช่วงสงคราม

ระหว่างวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2436 - 19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2439 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธฯ ประทับที่พระตำหนักนอร์ท ลอดจ์ (North Lodge) ตำบลแอสคอต (Ascot) ห่างจากกรุงลอนดอนไปทางตะวันตกเฉียงใต้ ประมาณ 30 ไมล์ ราชสำนักสยามเช่าเพื่อเป็นที่ประทับของพระบรมวงศานุวงศ์ที่เสด็จฯ มาทรงศึกษา รุ่นแรกคือ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช

เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธฯ และพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ รุ่นต่อมาคือ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร และรุ่นหลังสุดคือ สมเด็จพระเจ้า ลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ และพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์ เมืองแอสคอตนี้ มีชื่อเสียงด้วยเป็นสถานที่ชุมนุมการแข่งขันม้า และที่พระตำหนักนี้มีการสร้างเวทีละคร เล็ก ๆ ที่ทรงใช้แสดงละคร

ภาพที่ 41 อดีตเคยเป็นพระตำหนักนอร์ธ ลอดจ์ (ม.ล.ปิ่น มาลากุลบันทึกภาพเมื่อ พ.ศ. 2524) ที่มา ม.ล.ปิ่น มาลากุล, 2524 น. 46

เมื่อแรกที่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธประทับที่พระตำหนักนอร์ธ ลอดจ์ นายทอมสันและภรรยาอยู่ที่พระตำหนักนี้ด้วย แต่แยกส่วนไม่ปะปนกัน นายทอมสันทำหน้าที่ถวายอารักขาดูแลอยู่ห่าง ๆ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธจะเสด็จไปเสวยพระกระยาหารค่ำกับครอบครัวทอมสันในวันอาทิตย์เป็นประจำ (ม.ล.ปิ่น มาลากุล, 2533b, น. 13)

ในระยะแรก ทรงศึกษาแบบวิธีโฮมสกูล วิชาที่ทรงศึกษามีหลากหลาย เช่น Poetry (โคลงกลอน) English Grammar Vocabulary (ไวยากรณ์ภาษาอังกฤษ) การเขียน ประวัติศาสตร์โรมัน อียิปต์ Arithmetic (เลขคณิต) Geometry (เรขาคณิต) Geography (ภูมิศาสตร์) สะกดคำ และแผนที่ (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2437) ดังในตารางที่ 4

ตารางที่ 4 กำหนดการถวายพระอักษรสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธฯ

	4 โมงถึง 5 โมงเช้า	5 โมงเช้าถึงเที่ยง	เที่ยงถึงบ่าย 1 โมง
Monday	Poetry Arithmetic	English Grammar Vocabulary	Arithmetic
Tuesday	Roman History Poetry	Writing Arithmetic	Dictation

	4 โมงถึง 5 โมงเช้า	5 โมงเช้าถึงเที่ยง	เที่ยงถึงบ่าย 1 โมง
Wednesday	Poetry Egyptian History	Geometry	Geography Asia
Thursday	Poetry English Grammar	Roman History	Arithmetic
Friday	Poetry Geography	Dictation	Egyptian History
Saturday	Writing Arithmetic	Maps	Geometry

ที่มา รายงานผลการศึกษาของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธฯ (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ม.ร.5ต/85 หน้า 491)

วันที่ 30 มกราคม ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2438) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ส่งสัญญาบัตรไปพระราชทานให้พระมนตรีพจนกิจเป็นพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ (ราชกิจจานุเบกษา 2438, น. 384) ต่อมามีการเปลี่ยนแปลงวิชาที่ถวายพระอักษร ดังปรากฏในพระราชกิจประจำวัน ณ พระตำหนักนอร์ธ ลอดจ์ เดือนธันวาคม พ.ศ. 2438 ในช่วงฤดูหนาววันจันทร์ถึงวันเสาร์ นายฮาโรลด์ เมย์ล (Harold Mayall) ผู้ทำหน้าที่เสมือนครูประจำชั้นในการวางแผนการศึกษา สอนละติน และยูคลิด (เรขาคณิตสามมิติ) ส่วนร้อยเอกมิเชล ทอมัส ยาร์ (Michael Thomas Year) เป็นแพทย์ประจำพระองค์ ตั้งแต่วันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2438 มาเฝ้าเยี่ยมตามกำหนดเป็นระยะ (คณะอนุกรรมการรวบรวมและค้นคว้าเกี่ยวกับพระราชนิพนธ์ฯ, 2524, น. 50)

7.00-8.30 น. ทรงศึกษาด้วยพระองค์เอง

8.30 น. เสวยพระกระยาหารเช้า

9.00-11.00 น. ครูถวายพระอักษร (แล้วหยุดพัก 15 นาที)

11.15-13.00 น. ครูถวายพระอักษร

13.15 น. เสวยพระกระยาหารกลางวัน

14.30-16.30 (จันทร์และเสาร์) ทรงเล่นกีฬาต่าง ๆ

(อังคารและศุกร์) นายสิบถวายการฝึกพลศึกษา

(พุธ) พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ เฝ้า

(พฤหัสบดี) หมอยาร์ เฝ้า

16.30-18.00 น. ครูถวายพระอักษร เว้นวันเสาร์

18.30 น. เสวยพระกระยาหารค่ำ

19.15-21.00 น. ทรงศึกษาด้วยพระองค์เอง

22.00 น. เข้าห้องพระบรรทม

สมเด็จพระบรมราชชนก ทรงติดตามและเอาพระราชหฤทัยใส่เป็นอย่างยิ่ง โปรดให้พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ มีหนังสือกราบบังคมทูลในเรื่องราวต่าง ๆ แม้จะเป็นเรื่องเล็กเรื่องน้อย “ขอเสี้ยอย่าให้เป็นการยอฏตามใจจนระเริงไปด้วยหมายความว่าความดีร้อน ๆ มีการเสียหายอันใด ขอให้บอกมาให้ทราบ ถึงว่าสวัสดิโสภณจะได้เป็นธุระอยู่ทั่วไป การที่เล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่ควรจะต้องถึงสวัสดิโสภณบอก ก็ขอให้บอกมาให้ทราบโดยเร็วเนื่อง ๆ” (เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, 2504, น. 13)

สำหรับพระอุปนิสัยของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธนั้น พระมนตรีพจนกิจมีหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 22 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2437* ว่า “สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์นี้ ถึงแม้ว่ายังทรงพระเยาว์อยู่เพียงนี้ก็จริงแต่เช่นใด มากย่อมเห็นว่าพระองค์มีพระอัธยาศัยอันสุภาพ และทรงสติสัมปชัญญะอันสุขุมแปลกกว่าสามัญกุลบุตรโดยยากที่จะประมาณ และมีพระวาทะอันโอภาปราศรัย...” (เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, 2504, น. 5)

ภาพที่ 42 พระมนตรีพจนกิจ (เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ม.ร.ว. เปีย มาลากุล)
ที่มา 150 ปี เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, 2560

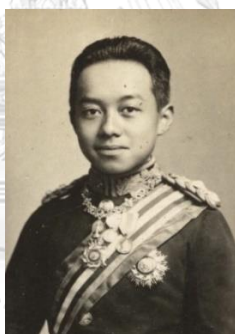
ต่อมา เกิดเหตุไม่คาดคิดเนื่องด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ 17 มกราคม พ.ศ. 2437* ในวันที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2437* พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ กรมขุนเทพทวารวดี ซึ่งทรงดำรงพระเกียรติยศเป็นลำดับที่สองรองจากสมเด็จพระเชษฐา และกำลังทรงศึกษาอยู่ต่างประเทศ ดำรงพระอิสริยยศขึ้นเป็น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร องค์ที่ 2 แห่งราชวงศ์จักรี (ราชกิจจานุเบกษา, 2437, 20 มกราคม น. 346)

ในการนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงส่งพระราชโทรเลขพระราชทาน สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร วันที่ 17 มกราคม ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2438) ดังความต่อไปนี้ (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2438c, น. 113)

“ถึงเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ

ลูกเปนนที่รักอย่างยิ่ง เจ้าได้รับตำแหน่งมกุฎราชกุมารแลรัชทายาท
โดยการประชุมใหญ่ในเวลานี้แล้ว ด้วยเดชะผลบุญแห่งความเลื่อมใสในพระ
รัตนตรัย แลความรักใคร่ของบิดามารดา จงให้มีความเจริญ ตั้งมั่นอยู่ใน
อิสริยยศอันใหญ่ไฉยยืน ได้บำรุงรักษาวงศ์ตระกูลกับทั้งพระราชอาณาเขตแล
บำรุงราษฎรให้อยู่เย็นเป็นสุขสืบไป ขอให้รู้สึกตัวว่าเป็นผู้ซึ่งจะต้องรับภาระอัน
หนัก เพื่อประโยชน์แห่งประชุมชนทั้งหลาย แล้วแลอุสาหเล่าเรียนวิชาการอัน
สมควรแก่ตำแหน่งนั้น โดยฉันทวิริยะอันแรงกล้า ให้สำเร็จดังประสงค์ทุก
ประการเทอญ”

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งราชองครักษ์
ประจำพระองค์ และให้อัญเชิญเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไปถวาย ในการนี้ สมเด็จพระบรมราชินีนาถ
แห่งสหราชอาณาจักร มีพระราชโทรเลข ลงวันที่ 2 มีนาคม มีพระราชเสาวนีย์ เชิญเสด็จสมเด็จพระ
บรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธฯ ไปเฝ้า ณ พระราชวังวินด์เซอร์ เพื่อทรงแสดงความยินดี และ
ประทับเสวยพระสุธารส

ภาพที่ 43 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 44 พิธีสถาปนาสยามมกุฎราชกุมาร ณ สถานทูตสยามในกรุงลอนดอน
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กระทรวงการต่างประเทศ รัชกาลที่ ม.ร.ต/86 ภาพข่าวจาก
หนังสือพิมพ์ต่างประเทศ Durrant's Press Cutting, 1895

วันที่ 4 มีนาคม พ.ศ. 2437 (2438) คณะข้าราชการประกอบด้วย พระยามหามุนี (เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล)) พระยาราชวัลลภานุสิษฐ์ (เจ้าพระยาราชศุภมิตร (อืด ศุภมิตร)) และหลวงสรสิทธิยานุการ (เจ้าพระยาพิชเยนทร์โยธิน (อุ่ม พิชเยนทร์โยธิน)) อัญเชิญพระสุพรรณบัฏและเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไปถวายที่กรุงลอนดอน วันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2437 (2438) มีการอ่านประชุมประกาศสถาปนาพระภูษานันดรยศมกุฎราชกุมารและมอบถวายเครื่องราชอิสริยยศและราชอิสริยาภรณ์แด่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ณ สถานทูตสยาม กรุงลอนดอน มีการเลี้ยงในช่วงค่ำ และวันที่ 9 และ 13 มีนาคม พ.ศ. 2437 (2438) ขาวยุโรปที่เป็นข้าราชการในอังกฤษ และผู้มีชื่อเสียงและบรรดาศักดิ์ เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ สถานทูตสยาม มีการเลี้ยงต้อนรับด้วย (ราชกิจจานุเบกษา, 2437, 20 มกราคม) ซึ่งในการนี้ หนังสือพิมพ์หลายฉบับในประเทศอังกฤษได้รายงานข่าวการประชุมประกาศสถาปนาพระภูษานันดรยศมกุฎราชกุมาร

ภาพที่ 45 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ และนักเรียนไทย หน้าสถานทูตไทยในกรุงลอนดอน ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กระทรวงการต่างประเทศ รัชกาลที่ 5 ม.ร.ต./86

นอกจากช่วงเวลาทรงพระอักษร นายทอมสันกราบบังคมทูลเชิญเสด็จฯ ไปทอดพระเนตรสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งพระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดีมีหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นระยะ ดังในพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี วันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2438 “...มิสเตอร์ทอมสันพาเที่ยวดูที่ต่าง ๆ นั้นก็เป็นอันเรียนวิชาสมควรแก่ตำแหน่ง แต่ลูกได้มีความพอใจ ใส่ใจหรือไม่ ถ้าไม่เอื้อเพื่อเป็นแต่ไปดูเปล่า แล้วก็จะได้ประโยชน์น้อย ขอให้ชี้แจงแนะนำให้ผู้รู้สึกระประโยชน์ภายหน้าอย่าให้เป็นไปไม่เอื้อ ลักว่าไป ...” (เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, 2504, น. 27-28) รวมทั้งเสด็จฯ ไปทอดพระเนตรละคร ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นประสบการณ์ทอดพระเนตรนาฏกรรมของพระองค์ในอังกฤษ และทรงได้พบปะเยี่ยมเยียนพระสหายชาวอังกฤษที่นายทอมสันรู้จักคุ้นเคย เสวยพระสุธารส เล่นกีฬา และการละเล่นต่าง ๆ เช่น ครอบครวัของเลดี้สเตปนี (Stepney, Lady Stepney) นายปี.

กับเลดี้เฮเลน เลซี่ (Mr.B. and Lady Helen Lacy) นายแฮมิลตัน ไอเด (Mr. Hamilton Aide) เซอร์เฟรเดอริก มิลเนอร์ (Sir Frederick Milner) นายแบตเทอิลสบี (Mr. Battelsby) และลอร์ดสแตนมอร์ (Lord Stanmore) (ม.ล.ปิ่น มาลากุล, 2533b, น. 12)

หลังจากนายทอมสันถวายการดูแลจนสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธฯ เสด็จเข้าโรงเรียนนายร้อยฯ จึงมีพันโทชาร์ล เวอร์นอน ฮูม (Lieutenant - Colonel C. V. Hume) รับผิดชอบดูแลต่อ ทรงย้ายไปประทับที่พระตำหนักตำบลเกรตนี (Graitney) เมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2439 พระตำหนักนี้อยู่ในเมืองแคมเบอร์ลีย์ (Camberley) (ภาพที่ 46) ม.ล.ปิ่น มาลากุล กล่าวว่า พระองค์โปรดพระตำหนักนี้มากเพราะเมื่อหมดสัญญาพระตำหนักแอสคอตเมื่อสิ้นปี พ.ศ.2439 สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร และพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์ ย้ายมาประทับที่พระตำหนักเกรตนี้อย่างหมด (คณะอนุกรรมการรวบรวมและค้นคว้าเกี่ยวกับพระราชนิพนธ์ฯ, 2524, น. 32)

ในการเตรียมพระองค์เพื่อเข้าโรงเรียนนายร้อย มีพันโทฮูม (สะกดตามในเอกสารต้นฉบับ) หรือที่พระราชโอรสตรัสเรียกว่าโคลเนลฮูม ซึ่งเป็นนายทหารปืนใหญ่ของอังกฤษ (ภาพที่ 47) วางแผนการศึกษาด้านวิชาการทหารและพลเรือน วิชาด้านพลเรือน ถวายการสอนโดยนายโอลิเวียร์ (Mr. R.E. Oliver) ชาวอังกฤษ และมองซิเออร์บลิเย พระอาจารย์ชาวสวิส ถวายพระอักษรภาษาฝรั่งเศส และยังทรงศึกษาวิชาเรขาคณิต (Euclid) เลขคณิต (Arithmetic) พีชคณิต (Algebra) การวาดรูปทรงเรขาคณิต (Geometrical drawing) และภูมิศาสตร์ (Geography) (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ ม.ร.5ต/86) วิชาในตารางการถวายพระอักษรช่วงต่อมา นี้ เห็นได้ว่าเป็นความแตกต่างจากการเรียนในช่วงแรก โดยเน้นวิชาทางคณิตศาสตร์ พีชคณิต เรขาคณิต พร้อมกับรายวิชาที่เตรียมความพร้อมสำหรับการเสด็จฯ ไปทรงศึกษาในโรงเรียนนายร้อยฯ

ภาพที่ 46 พระตำหนักเกรตนี

ที่มา คณะอนุกรรมการรวบรวมและค้นคว้าเกี่ยวกับพระราชนิพนธ์ฯ (2524, น. 31)

ภาพที่ 47 พันโท ชาร์ส เวอร์นอน ฮูม (Lieutenant - Colonel C. V. Hume)

ที่มา ม.ร.ว.นริศรา จักรพงษ์ (2561, น. 55)

ในช่วงที่มีวันหยุดตามเทศกาลต่าง ๆ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์ให้พระราชโอรสเสด็จประพาสประเทศต่าง ๆ ในยุโรป ทรงกำชับพระอภิบาลว่า การที่ได้ไปเที่ยวในประเทศใหญ่ ๆ เช่น เมืองรัสเซีย เยอรมัน และฝรั่งเศส เป็นการสำคัญที่น่าจะได้เรียนรู้เข้าใจ อรรถาธิบายของคนในเมืองนั้น “ถ้ามีเวลาว่างเขียน ที่ควรจะเที่ยวได้ควรจะให้เที่ยว ถ้าจะมีผู้แนะนำได้ ควรให้มีผู้แนะนำ แต่ถ้าเป็นคนชาตินั้นได้ดูเหมือนจะดีกว่าผู้อื่น เพื่อจะได้ทราบความคิดเห็นของชาตินั้นจริง ๆ” (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2442) รวมทั้งการเสด็จฯ ไปราชสำนักของประเทศต่าง ๆ ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึง พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ ลงวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2437* เกี่ยวกับการสมาคมว่า (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2437) “...ถ้าในเวลาหยุดเรียน ได้ไปเยี่ยมเยียนในราชสำนักต่าง ๆ เป็นการเจียบ ๆ ให้เป็นที่คุ้นเคยไว้ใจได้ก่อนเวลาที่จะกลับมา จะเป็นการดีมาก เล่นแต่จะเป็นที่ขัดข้องประการใด เธอคงจะได้คิดการทั้งปวงนี้อยู่แล้ว...” การเสด็จไปทรงเยี่ยมเยือนพระมหากษัตริย์ของประเทศต่าง ๆ นี้ นับเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อบ้านเมืองในเวลาต่อมา

พันโทฮูม มีบุคลิกที่สนุกสนาน เขามักจัดกิจกรรมที่สร้างสรรค์ให้กับพระราชโอรสที่ประทับอยู่ได้ฝึกการใช้ภาษาอังกฤษและกล้าแสดงออก โดยตั้งเป็นสโมสร กำหนดให้สมาชิกพูดแสดงความคิดเห็นคล้ายกับการโต้วาที ดังในพระหัตถเลขาของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 27 มกราคม ร.ศ. 117 ว่า “...บัดนี้ที่นี้ได้ตั้งคลับขึ้นใหม่ เรียกว่า เกรตนี ดีเบตติง โซไซตี้ (Graitney Debating Society) ...จะได้พูดคล่อง ๆ เขามีกำหนดกันว่าวิก 1 ต้องให้มีประชุมครั้ง 1 สำหรับจะได้มาเถียงกัน ...มีกฎว่าถ้าสมาชิกคนใดนั่งนิ่งเสีย ไม่พูดอะไร 2 ประชุมติด ๆ กัน ต้องถูกปรับชิลลิง 1...” (ม.ร.ว.นริศรา จักรพงษ์, 2561, น. 76)

วันที่ 28 มกราคม พ.ศ. 2440* สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จฯ เข้าศึกษาต่อที่โรงเรียนนายร้อยแซนด์เฮิร์สต์ (Royal Military Academy, Sandhurst (R.M.A)) วิชาที่ทรงศึกษาได้แก่ การปกครองของทหาร (Administration) กฎหมายทหาร (Military law) ยุทธวิธี (Tactics - การรักษาป้องกันข้าศึกในเวลาที่จะนำทหารเดินเข้าไปในสนามรบและเวลาที่ตั้งกองทหารอยู่ในสนามรบ) วิชาการสร้างป้อมค่าย (Fortification) การแผนที่ทหาร (Military topography) ภาษาฝรั่งเศส การฝึกหัดกายกรรม (Drill) ยิมนาสติก ขี่ม้า ทรงได้คะแนนรวม 3388 คะแนน ความประพฤติ ไม่มีที่ติ (Exemplary) ม.ร.ว.สิทธิ ได้คะแนนรวม 2993 ความประพฤติ เรียบร้อย (Very Good) (คณะอนุกรรมการรวบรวมและค้นคว้าเกี่ยวกับพระราชนิพนธ์ฯ, 2524, น. 22) มีข้อสังเกตว่าวิชาที่ทรงเรียนเหล่านี้นำมาใช้ในการสอนเสือป่าและอยู่ในบทพระราชนิพนธ์รวมทั้งบทละครที่เกี่ยวกับการทหาร

เมื่อทรงศึกษาวิชาการทหารแล้วเสร็จ ทรงย้ายไปประทับที่พระตำหนักฟริมลีย์ปาร์ค (Frimley Park) เมื่อวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2441 เสด็จเข้าประจำการที่กรมทหารราบเบาเดอรัม (Durham Light Infantry DLI) หลังจากประจำที่กรมทหารราบเบาเดอรัมแล้ว อีกหนึ่งเดือนต่อมา เสด็จฯ ไปศึกษาการใช้ปืนเล็กยาวเพิ่มเติมที่เมืองไฮธ (School of Musketry at Hythe) สำหรับตราสัญลักษณ์ของทหารราบเบาหน่วยนี้ เป็นรูปแตรงอน (ภาพที่ 49) ซึ่งภายหลังทรงดัดแปลงตราของกรมทหารราบเบาเดอรัม เป็นเข็มรูปพระมหามงกุฎแตรงอน ประจำกรมเสือป่าเหล่าพรานหลวงรักษาพระองค์ ซึ่งเป็นเสือป่าที่เปรียบประดุจทหารราบเบาของอังกฤษ (ปัจจุบันเทียบได้กับหน่วยรบพิเศษ) เนื่องจากนายและพลเสือป่าในกรมเสือป่าพรานหลวงรักษาพระองค์เกือบทั้งหมดต่างก็เป็นข้าราชการกรมมหรสพ ที่มีหน้าที่ราชการเกี่ยวข้องกับนาฏดุริยางคศิลป์ (ภาพที่ 50 กระดุมเสื้อของนักเรียนโรงเรียนพรานหลวงฯ เป็นรูปพระมหามงกุฎแตรงอน) ต่อมาผู้บังคับการพระยาภะรตราชา โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย จึงได้นำตราพระมหามงกุฎแตรงอนมาเป็นเครื่องหมายสามารถการดนตรีของโรงเรียนด้วย (ภาพที่ 51)

ภาพที่ 48 ขณะทรงศึกษาที่โรงเรียนนายร้อยแซนด์เฮิร์สต์

ที่มา สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 49 เครื่องหมายทหารราบเบาเดอร์รัม (Durham Light Infantry)

ที่มา www.cultmancollectables.com สืบค้นเมื่อ 3 มีนาคม พ.ศ. 2564

ภาพที่ 50 กระดุมนักเรียนโรงเรียนพรานหลวงฯ

ที่มา www.uauction4.uamulet.com

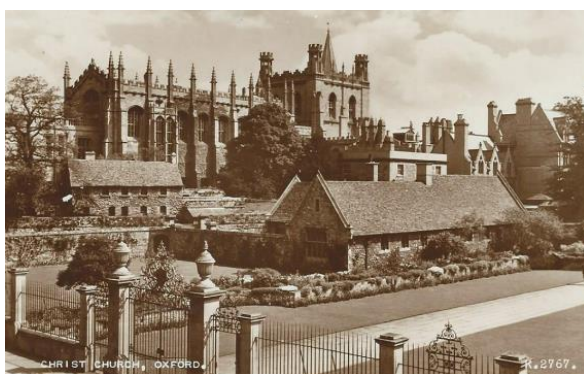

ภาพที่ 51 เครื่องหมายสามารถดนตรี ชั้นที่ 1 โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย

ที่มา โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จฯ ไปทรงศึกษา ณ วิทยาลัยไครสต์เชิร์ช (Christ Church College) มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ตั้งแต่วันที่ 19 มกราคม พ.ศ. 2442 ทรงประทับอยู่ในห้องชุดในแคนเทเบอรี ควอด (ย้อมมาจาก Canterbury Quadrangle) ของวิทยาลัยระหว่าง พ.ศ. 2442-2443 วิชาที่ทรงศึกษา ได้แก่ ประวัติศาสตร์ กฎหมาย ภาษาบาลีและสันสกฤต ทรงศึกษาเน้นในวิชาประวัติศาสตร์ เช่น ประวัติศาสตร์รัฐธรรมนูญ (Constitution History) ประวัติศาสตร์อินเดีย ประวัติศาสตร์สงครามเพนนิซูลา (History of Pennisular War) และเศรษฐศาสตร์การเมือง (Political Economy) เป็นต้น พระยาราชวัลลภานุสิษฐ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในหนังสือกราบบังคมทูล วันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ. 2443 ว่า วิธีการศึกษานั้น ทรงศึกษาในข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์จนเข้า

พระทัยอย่างถ่องแท้ แล้วเรียบเรียงข้อวิเคราะห์วิจารณ์ในการเดินแนวนโยบายการปกครองรูปแบบนั้น ๆ ของพระมหากษัตริย์ส่งอาจารย์ผู้ถวายเป็นการสอนด้วย ซึ่งพระองค์ทรงทำได้ เป็นที่ยกย่องชมเชยของอาจารย์ผู้สอน (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2443) ทรงศึกษาอยู่ 5 ภาคเรียน และทรงเขียนรายงานการศึกษาค้นคว้าเรื่อง The War of Polish Succession (สงครามสืบราชสมบัติโปแลนด์) ให้แก่มหาวิทยาลัย พระอาจารย์ที่ปรึกษาชื่อ นายอาร์เธอร์ ฮัสซัส (Arther Hassal) ส่งรายงานฉบับดังกล่าว พิมพ์เผยแพร่ใน พ.ศ. 2443 ที่โรงพิมพ์แบล็กเวลล์

ภาพที่ 52 วิทยาลัยไครสต์เชิร์ช (Christ Church College)

ที่มา www.chch.ox.ac.uk The Memorial Garden สืบค้นเมื่อ 17 พฤษภาคม 2565

ภาพที่ 53 สมาชิกของสโมสรบูลลิงตันที่วิทยาลัยไครซ์เชิร์ช

ที่มา www.nationaltrustcollections No.889936.9

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธฯ ทรงเป็นสมาชิกอยู่ในสโมสรต่าง ๆ ได้แก่ สโมสรคาร์ดินัล (The Cardinals, Christ Church) สโมสรบูลลิงตัน (The Bullingdon Club) และสโมสรคอสมโพลิตัน (Cosmopolitan Club) ทรงได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งประธานสโมสรคอสมโพลิตัน และพระราชทานเลี้ยงแก่สมาชิกเมื่อวันที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2443 โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งสมาคมคิ

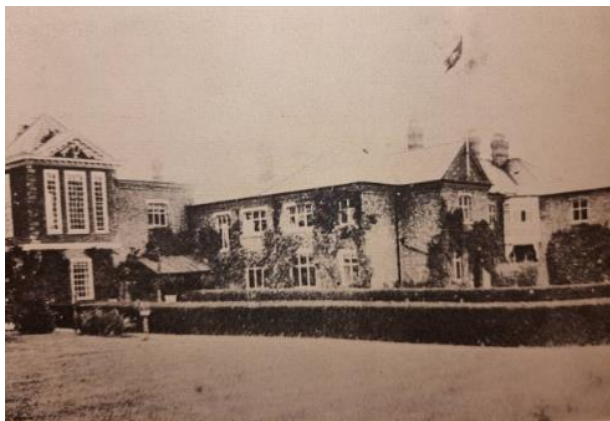
สมาคมและทรงรับไว้ในพระราชูปถัมภ์ เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2444 เพื่อเป็นสมาคมที่ช่วยเหลือให้คำปรึกษาแก่นักเรียน นักศึกษาชาวไทยที่พำนักอาศัยอยู่ในประเทศอังกฤษ และสร้างความสามัคคีระหว่างคนไทย สโมสรต่าง ๆ เหล่านี้ มักจัดกิจกรรมให้สมาชิกได้แสดงความคิดเห็น ซึ่งเป็นการสร้างความมั่นใจ กล้าแสดงออก และแสดงความคิดเห็นต่อที่ประชุมหรือในที่สาธารณะ ซึ่งเมื่อเสด็จฯ กลับมานั้น โปรดให้ตั้งสโมสรต่าง ๆ เฉกเช่นที่ทรงมีประสบการณ์จากที่อังกฤษ

ระหว่างที่ทรงศึกษาอยู่นั้น ทรงประจวบพระอัครดั่งอีกเสบ (เสด็จอีกเสบ) ต้องรับการถวายการรักษาผ่าตัดอย่างเร่งด่วน พ.ศ. 2444 ในช่วงปีสุดท้าย ทรงย้ายที่ประทับไปที่พระตำหนักเวสต์บูรี คอร์ท (Westbury Court) ซึ่งมีสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ และพระเจ้าลูกยาเธอหลายพระองค์ประทับอยู่ก่อนแล้ว ที่พระตำหนักแห่งนี้ทรงจัดการแสดงละคร 3 เรื่อง เมื่อทรงสำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ดแล้ว ยังพอมีเวลาอีกหลายเดือนก่อนเสด็จฯ กลับสยาม จึงทรงศึกษาในวิชาต่าง ๆ เพิ่มเติมได้แก่ วิชากฎหมายระหว่างประเทศ (International Law) หรือ Jurisprudence นายโอลิเวีย เป็นผู้ถวายการสอน วิชารัฐศาสตร์ (Political Science) และ ประวัติรัฐธรรมนูญและกฎหมาย (Constitutional History and Law) นายโอลเดอร์ชอว์ (Oldershaw) เป็นผู้ถวายการสอน และภาษาฝรั่งเศส ทรงศึกษากับมอริสเซอร์ เดอ เซเรนวิลล์ (Monsieur de Cerenville)

การเสด็จฯ ไปทรงศึกษาในต่างประเทศนี้ นายคอลเชสเตอร์ เวมัสส์ (Mr. Colchester Wemyss) พระอาจารย์ กล่าวสรุปไว้ว่า (ม.ล.ปิ่น มาลากุล, 2533b, น. 7)

“He had profited very thoroughly from the very varied education he has received during his stay in Europe; he is a “Gentleman” in the best sense of the word ...He has very decided literary tastes, has read a great deal, and is well qualified to form his own opinion on the World Politics of the day...”

“พระองค์ได้รับประโยชน์อย่างมาก ในการที่ได้ทรงผ่านการศึกษาหลายแบบ ระหว่างเวลาที่ประทับอยู่ในยุโรป ทรงเป็น สุภาพบุรุษ ตามความหมายที่แท้จริงสำหรับคำนั้น...ทรงมีรสนิยมเกี่ยวกับวรรณศิลป์ ทางอ่านมาก และทรงมีพื้นฐานความรู้พอที่จะวิจารณ์การเมืองของโลกปัจจุบันได้เป็นอย่างดี...”

ภาพที่ 54 ตำนานเวสต์เบอร์รี่ คอร์ท

ที่มา คณะอนุกรรมการรวบรวมและค้นคว้าเกี่ยวกับพระราชนิพนธ์ฯ (2524)

การเชิญธงชาติ (ธงช้าง) บนยอดเสาเหนือพระตำหนัก แสดงว่าสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมารประทับอยู่

4.3.2.2 ประสบการณ์ทางนาฏกรรมในต่างประเทศ

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงมีประสบการณ์ทางนาฏกรรมที่หลากหลาย โดยเสด็จฯ ไปทอดพระเนตรละครตามโรงละครต่าง ๆ ทรงมีบันทึกวิจารณ์ละคร มีสมุดบันทึกที่ทรงคัดลอกสุจิตรละครของเชกสเปียร์ รวมทั้งทรงจัดการแสดง ทรงพระราชนิพนธ์และดัดแปลงบทละคร ทรงกำกับการแสดง และทรงเป็นนักแสดง

ภูมิหลังและประสบการณ์ทางนาฏกรรมในช่วงนี้ ผู้วิจัยแบ่งเป็น 3 บทบาทด้วยกัน ได้แก่ บทบาทในฐานะผู้ชม บทบาทในด้านการประพันธ์ และบทบาทในด้านการจัดการแสดงและเป็นผู้กำกับแสดง

4.3.2.2.1 บทบาทในฐานะผู้ชม

ช่วงเวลาที่เสด็จฯ ไปประทับที่อังกฤษ พ.ศ. 2436 นั้น ตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรีย (ครองราชย์ พ.ศ. 2380-2444) เป็นยุคที่การละครมีความเจริญรุ่งเรือง มีการสร้างโรงละครใหม่ ๆ ขึ้นมากมาย การปฏิรูปทางการเมือง และความเจริญทางเศรษฐกิจ ทำให้ชนชั้นกลางมีบทบาทมากขึ้น นำไปสู่การเปิดกว้างของโรงละครและวรรณกรรม (Nicoll Allardyce, 1946, pp.26-27) ก่อนหน้านั้น ในช่วงต้นของศตวรรษที่ 19 กรุงลอนดอน มีโรงละครหลักเพียงสองโรง ได้แก่ Covent Garden และ Drury Lane ที่ได้รับอนุญาตให้แสดง (Jacky Bratton, 2014) ซึ่งไม่เพียงพอต่อจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นและนิยมการชมละครตลอดจนใช้โรงละครเป็นสถานที่นัดพบ ในช่วงที่เสด็จประทับอยู่นั้น ค.ศ. 1899 (พ.ศ. 2442) กรุงลอนดอนมีโรงละคร 61 โรง แบ่งเป็น 38 แห่งทางทิศตะวันตก และ 23 แห่งในเขตชานเมืองใกล้เคียง

(Nicoll Allardyce, 1946) ส่วน ม.ล.ปิ่น มาลากุล (2552, น. 46) กล่าวว่า “ที่กรุงลอนดอนนั้น มีโรงละครอยู่ระหว่าง 40-50 โรง ส่วนใหญ่แสดงละครพูด หาเมืองอื่นเสมอเหมือนมิได้ ประชาชนได้รับการศึกษาจากละครพูด และสนุกเพลิดเพลินด้วย” ชาวลอนดอนนิยมชมละครอย่างมาก เป็นเรื่องปกติที่จะชมละครในช่วงวันหยุดหรือช่วงค่ำและตามเทศกาลต่าง ๆ ด้วยความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เกิดโรงงานจำนวนมาก คนชั้นกลางมีรายได้ สามารถเข้าชมการแสดงละครตามโรงละครเวลาพักผ่อนหลังเลิกงานและในวันหยุดได้

ในหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) ถวายรายงานว่าสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ เสด็จฯ ไปทอดพระเนตรละครอยู่เสมอ ดังหนังสือกราบบังคมทูล วันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ. 2438 ตอนหนึ่งว่า (เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, 2504, น. 24-25) “...เมื่อคราวที่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ และพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร เสด็จมาถึงกรุงลอนดอน พระองค์ได้พาพระอนุชาไปทอดพระเนตรสถานที่ต่าง ๆ ที่เป็นที่พักที่ควรทอดพระเนตรและเสด็จฯ ไปทอดพระเนตรละครในเวลาค่ำแทบทุกคืน...”

พระราชหัตถเลขาของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ลงวันที่ 16 มีนาคม พ.ศ. 2440* พระราชทานพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ แสดงพระราชประสงค์จะประทับที่ลอนดอนช่วงวันหยุดมากกว่า (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2440)

“ถึงพระยาวิสุทธ ทราบ

ด้วยโคลเนลชยามให้บอกเรื่อง Easter Holiday แล้ว ดีหมดเสียอย่างเดียว แต่ไม่ได้ไปจากที่นี้นานกว่าที่กะไว้ (คือ 3 วัน) ตามธรรมดาคนถ้าได้ Holiday คงอยากจะไปเสียจากที่ทำงาน ดูก่อนสนุกสบายกว่านั่งอยู่ที่ที่เรียนนั่นเอง ขออย่าให้เจ้าคุณคิดไปว่าฉันพูดมานี้เพราะอยากไปดูละคร ที่ลอนดอนมาก แต่ที่จริงถึงโดยจะไม่ให้ไปดูละครเลย ฉันก็คงยังจะไปลอนดอนดีกว่าอยู่ที่นี่ เพราะไปลอนดอนเหมือนกลับไปบ้าน ...สบายดี หรือถ้าจะไม่ชอบให้ไปลอนดอนก็ให้ไปเสียที่ไหนแห่งหนึ่ง แต่ขอให้ย้ายที่เหนื่อยหนึ่งแล้ว ฉันจะสบาย แต่ว่าขออย่าให้เข้าใจว่าฉันจะเอาให้ได้ แล้วแต่เจ้าคุณจะเห็นสมควร

หวังใจว่าเจ้าคุณสบายดีอยู่ ฉันจะไปดู Merchant of Venice วันที่ 26 หวังใจว่าจะได้พบเจ้าคุณ มีความระลึกถึงอยู่เสมอ

มหาวชิราวุธ”

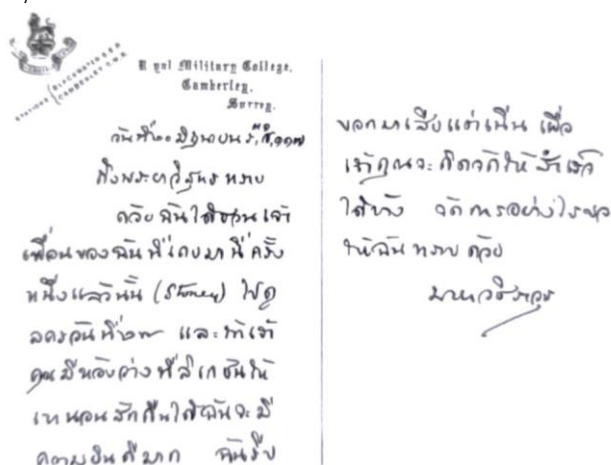
ข้อสังเกตคือประโยคที่ว่า “ขออย่าให้เจ้าคุณคิดไปว่าฉันพูดมานี้ เพราะอยากไปดูละครที่ลอนดอนมาก” แสดงว่าทรงทราบถึงความกังวลของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ในเรื่องการเสด็จฯ ไปทอดพระเนตรละครบ่อย ๆ พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ กราบบังคมทูลตอบในวันที่ 20 มีนาคม ร.ศ. 116 ว่าท่านมีความกังวลมาเป็นเวลา 2 ปีแล้ว และไม่มีความสะดวกสบายที่มีผู้เชิญให้เจ้านายที่ยังทรงพระเยาว์ไปเที่ยวรื่นเริง ในงานเลี้ยงต่าง ๆ รวมทั้งทอดพระเนตรละครทุกวัน ดังความตอนหนึ่งว่า (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2440)

“...การที่จะกราบทูลในที่นี้จำเดิมจะต้องกล่าวถึงเวลาที่ล่วงมาแล้วสัก 2 ปี พวกข้าพระพุทธเจ้าผู้ได้มีหน้าที่รับราชการสนองพระเดชพระคุณ เกี่ยวข้องอยู่ในฝ่าพระบาททั้งหลายนั้น มีความรำคาญใจและไม่ถูกอารมณ์ เปน อย่างที่สุด ในการที่ได้พบสมัยที่มีการชักชวนดูต้อม ให้เจ้านายที่ยังทรงพระเยาว์ได้รับความสนุกรื่นเริงมากเกินส่วน และเกินวิสัยผู้ที่มีอายุรุ่นราวคราวนี้จะได้อรรถรับค่อยเป็นค่อยไปทีละน้อย เช่นการเที่ยวปารีส การกินเลี้ยง และการเฮฮาเกินหล้ายาคูละเมิงละครทุกวี่ทุกวัน ไม่ได้หยุดไม่ได้หย่อน ไม่เปนอันนอนอันกิน การนี้เป็นเหตุเปนมูลที่จะให้ใจเด็กแตกละลายไป ไม่รู้จักประมาณและระวังยับยั้ง ยิ่งเปนเจ้านายจะเปนผู้มีอำนาจและประกอบ การงานต่อไป เมื่อทรงพระเจริญขึ้น มีพระกำลังแก่กล้าถ้าพอ Temptation เข้าชักชวนพาจูงไป ก็จะไม่มียุบยั้งผู้ใดที่จะเอาเรี่ยวแรงเข้ารั้งอยู่ได้ ภายหลัง ก็ลงไม่เปนงานเปนการ มีแต่กินเลี้ยงแล้วไปดูละคร กลับมาก็นอน พระอาทิตย์ไม่ไปก็ไมตื่น เกล้าเข้าใจว่าฝ่าพระบาทก็ใช้ว่าทรงพระเยาว์นักที่จะไม่ทรงเห็นตัวอย่างเข้าเทียบได้ เวลานั้นเป็นเวลาที่มีผู้ใหญ่และจอมพลวกลเล็กน้อยเปนบริวารกันทางอยู่ ทำให้พวกผู้ที่จะสนองพระเดชพระคุณจริง ๆ นั้นเข้าไปไม่ถึง...”

จากคำกราบบังคมทูลนี้ แสดงให้เห็นว่าพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์มีความรู้สึกกังวลต่อการที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ เสด็จฯไปทอดพระเนตรละครและเสด็จฯ ไปงานเลี้ยงต่าง ๆ แต่หากทรงสนพระราชหฤทัยในสิ่งหนึ่งสิ่งใดแล้ว และทรงเห็นเป็นประโยชน์ ก็จะมุ่งมั่นในสิ่งนั้น เมื่อโปรดทอดพระเนตรละคร และทรงเห็นประโยชน์ที่ได้จากการชมละคร จึงยังเสด็จฯ ไปทอดพระเนตรละครในโอกาสต่าง ๆ ดังสำเนาพระราชหัตถเลขาสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ พระราชทานพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2441 ว่าทรงเชิญพระสหายในสกุล Stepney ไปชมละคร (ม.ล.ปิ่น มาลากุล, 2552, น. 46)

“วันที่ 20 มิถุนายน ร.ศ. 117 ถึงพระยาวิสุทธิธรรมาธิบดี

ด้วยฉันได้ชวนเจ้าเพื่อนของฉันที่เคยมาครั้งหนึ่งแล้วนั้น
(Stoney) ไปดูละครวันที่ 29 และถ้าเจ้าคุณมีห้องว่างที่ลิเกชั่นให้เขา
นอนสักคืนได้ ฉันจะมีความยินดีมาก ฉันรีบบอกมาเสียแต่เนิ่น เพื่อเจ้า
คุณจะได้จัดให้สำเร็จได้บ้าง จัดการอย่างไรขอให้ฉันทราบด้วย”

ภาพที่ 55 พระราชหัตถเลขาถึงพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์
ที่มา ม.ล.ปิ่น มาลากุล (2552, น.46)

แม้ว่าจะไม่สามารถหาหลักฐานละครเรื่องที่เสด็จฯ ไปทอดพระเนตรในช่วง
ที่ประทับอยู่ที่ประเทศอังกฤษได้ทั้งหมด แต่พอจะได้จากข้อมูลจากพระราชบันทึกรายวันบางองค์
จากในวิทยานิพนธ์ของวิลาวาลย์ เสวตเรเนนี (Wilawan Svetsreni, 1991) หนังสืองานละครของ
สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหามงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวของ ม.ล.ปิ่น มาลากุล (2552) หนังสือกราบ
บังคมทูลของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ และรายการแสดงละครในกรุงลอนดอน
(J.P. Wearing, 1976) ทำให้สามารถรวบรวมตัวอย่างเรื่องละครที่ทอดพระเนตร วันเวลา สถานที่ และ
พระราชวิจารณ์เท่าที่ปรากฏในตารางนี้

ตารางที่ 5 ละครที่ทอดพระเนตรและมีพระราชวิจารณ์

วัน เดือน ปี	ละครเรื่อง	พระราชวิจารณ์
7 ธ.ค. 2438	<i>Petticoat Purfidy</i> (comedy) 1 องค์ ของ Sir Charles Young และ <i>A</i> <i>Comission</i> ของ Weedon Grossmith ที่ โรงละคร St. George's Hall	
2 ม.ค. 2438*	<i>Cinderella</i> ที่โรงละคร Drury Lane	มีพระราชบันทึกว่าทรงโปรดผู้ที่

วัน เดือน ปี	ละครเรื่อง	พระราชวิจารณ์
		แสดงเป็นเจ้าชาย และผู้แสดงเป็น อัครราชทูตฝรั่งเศส ส่วน Isa ทรง วิจารณ์ว่าผู้แสดงเป็นนางเอกเล่น ดี แต่ไม่สวยเท่า Ella ที่เคยเล่น
2 เม.ย. 2439	<i>For the Crown</i> ละครแนวโรแมนติก ของ Francois Coppee เป็นละครร้อยแก้วปน ร้อยกรอง ที่โรงละคร Lyceum ในเทศกาล Forbes Robertson's Season	ทรงวิจารณ์ว่าแสดงดีด้วยกัน ทั้งนั้น
4 เม.ย. 2439	ตอนบ่าย ทอดพระเนตรการฉายภาพ Cinematograph ที่โรงละคร Empire	
4 เม.ย. 2439	<i>One of the best</i> ของ Sir Seymour Hicks ที่โรงละคร Adelphi ช่วงค่ำ	โปรดว่าสนุกและตื่นเต้น
2 พ.ค. 2439	มหาอุปรากรเรื่อง <i>Grand Duke</i> ของ Gilbert และ Sullivan ที่โรงละคร Savoy	รับสั่งว่าเป็นเรื่องที่ไม่ค่อยเปิด แสดง ต้องรีบไปชม
1 ม.ค. 2440*	Pantomime เรื่อง <i>Cinderella</i> ที่โรง ละคร Garrick เสด็จฯ พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้า ลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ ในวันเฉลิมพระชนมายุ 17 พรรษา ตอน บ่าย	
1 ม.ค. 2440*	<i>One Summer's Day</i> ของ H.V.Esmond ที่ Comedy Theatre	โปรด Eva Moore ผู้แสดงเป็น Maysie ว่าสวยและว่าเรื่องนี้ดี มาก น่าสงสาร ทรงใช้คำว่า Pathetic
6 ม.ค. 2440*	<i>Diploma</i> ของ Victorian Sardon ที่ Victoria Hall เมือง Bracknell เสด็จฯ พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้า จักรพงษ์ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้า ยุคลทิฆัมพร และมิสเตอร์โอลิเวียร์	เรื่องนี้ ไม่โปรดเลย มีพระราช บันทึกว่า Rotten ยกเว้นนาย Robinson ที่แสดงเป็นตัว Count Orfoft (Rotten มีความหมายว่า เฟะเฟะ น่าเสีย)
26 มี.ค. 2440*	<i>Merchant of Venice</i>	
30 ธ.ค. 2440	แพทโทไมม์ (ไม่ทราบชื่อเรื่อง) ที่โรงละคร ดริเลน เสด็จฯ พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์	

วัน เดือน ปี	ละครเรื่อง	พระราชวิจารณ์
	ภูวนาท ทรงมีจดหมายกราบบังคมทูล รัชกาลที่ 5 ว่า การจัดฉาก เครื่องแต่งตัว ไฟฟ้าจุดงามมาก	
12 ม.ค. 2441*	<i>Joint Household</i> ของ Lady Florence Eveleen Eleanore Bell กับเรื่อง <i>Plot for Plot</i> ของ C.L. Young ที่ Castle Rigg.	
23 ม.ค. 2441*	<i>A Little Ray of Sunshine</i> ของ Mark Ambient ที่โรงละคร Royalty Theatre	มีพระราชบันทึกว่า ขบขัน และ สวยงาม ดีมาก
24 ม.ค. 2441*	<i>The Three Musketeers</i> ของ Alexandre Dumas ดัดแปลงโดย Charles Rice ที่โรงละคร Garrick	
26 ม.ค. 2441*	<i>A Court Scandal</i> ที่โรงละคร Court Theatre หลังชมการแสดง มีผู้เชิญเสด็จ เข้าไปพบนาย Hicks แสดงเป็นพระเอก และผู้แสดงที่หลังเวที	มีพระราชบันทึกว่า “very pretty indeed”
13 ก.พ. 2441*	<i>The Maneuvers of Jane</i> ที่โรงละคร Haymarket	โปรดเรื่องนี้
25 ก.พ. 2441*	<i>The Only Way</i> Freeman Wills ดัดแปลงเรื่อง <i>A Tale of Two Cities</i> ของ Charles Dickens ที่โรงละคร Lyceum	
17 เม.ย. 2441*	<i>The Little Minister</i> ที่โรงละคร Heymarket เสด็จฯไปพร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้า เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ สมเด็จพระเจ้า ลูกยาเธอเจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร พระเจ้าลูก เธอ พระองค์เจ้าวุฒิไชยเฉลิมลาภ และพระ เจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าติลกนพรัฐ	
1 มิ.ย. 2441*	<i>Runaway Girl</i> ที่โรงละคร Gaiety Theatre	
มิ.ย-ก.ค. 2441	ทอดพระเนตรละครกับพระสหายในตระกูล Stepney	

วัน เดือน ปี	ละครเรื่อง	พระราชวิจารณ์
28 ม.ค.-3 ก.พ. 2441*	เสด็จปารีส ทอดพระเนตรละครระบำ ต่าง ๆ จำนวน 9 เรื่อง วันที่ 28 ม.ค. 2441* Georgette Lemeunier ที่ Vaudeville	
29 ม.ค.2441*	Chéri ที่ Royal	
30 ม.ค.2441*	Gounod's Faust ที่ Opéra	โปรด แต่มีพระราชวิจารณ์ว่า Marguerite ร้องผิดระดับเสียงไป บ้าง
31 ม.ค.2441*	La Tosca ที่ Opéra	Sarah Bernhardt แสดง โปรด มาก
1 ก.พ.2441*	La Cigale chez les Fourmis และ Le Berceau ที่ Théâtre Français	
2 ก.พ.2441*	Nouveau Cirque และ Folie Bergère	
3 ก.พ.2441*	La Vie de Bohème ที่ Opéra Comique	
1 เม.ย. 2442	<i>The Man in the Iron Mask</i> ของ A.Dumas ที่โรงละคร Adelphi	โปรดว่า แสดงดี
5 เม.ย. 2442	เสด็จฯ ไปยัง Bracknell ทอดพระเนตร ละคร 3 เรื่อง <i>Case for Eviction</i> ของ Theyre Smith <i>Found in a Four</i> <i>Wheeler</i> ของ Thomas Williams และ <i>Blind Beggars</i> ของ C.V. Burgess	
3 ก.ค. 2444	ระหว่างเสด็จฯ ทรงเยี่ยมราชสำนักต่าง ๆ ทอดพระเนตรละคร ที่โรงละครในกรุงเฮก ประเทศเนเธอร์แลนด์	
18 ม.ค. 2444*	ทรงฟังคอนเสิร์ตที่บ้านนายร้อยตรี ยอนซัน ณ กรุงเซนต์ปีเตอส์เบิร์ก ประเทศรัสเซีย	
21 ม.ค. 2444*	ทอดพระเนตรละคร ณ โรงละครในกรุง เซนต์ปีเตอส์เบิร์ก ประเทศรัสเซีย	
22 ม.ค. 2444*	ทอดพระเนตรละคร ณ โรงละครในกรุง เซนต์ปีเตอส์เบิร์ก ประเทศรัสเซีย	โปรดให้ข้าราชการตามเสด็จทุก คน

วัน เดือน ปี	ละครเรื่อง	พระราชวิจารณ์
23 ม.ค. 2444*	เสด็จฯไปบ้านมิสเตอร์ยอนซัน มีสุภาพสตรีขับร้องและเล่นหีบเพลง	
24 ม.ค. 2444*	เสด็จฯไปโรงทหารม้า มีนายสิบทหารเดินรำและเล่นเครื่องสายถวาย	
25 ม.ค. 2444*	ทอดพระเนตรละคร ณ โรงละครในกรุงเซนต์ปีเตอส์เบิร์ก ประเทศรัสเซีย	
30 เม.ย. 2445	ทอดพระเนตรละครโอเปร่า ณ โรงละครในกรุงฮังการี ประเทศออสเตรีย	
9 ก.ค. 2445	ทอดพระเนตร “หนังฉายรูปจริง” ที่ปาเลเดลิเส	
11 ก.ค. 2445	งานเลี้ยงที่สถานเอกอัครราชทูตสยามในกรุงปารีส มีการแสดงดนตรีและการร้องเพลงเป็นที่ครึกครื้น	

ที่มา ม.ล.ปิ่น มาลากุล (2552) Vilawan Svetsreni (1991) พระยาศรวิรวงศ์ (2459) และ ม.ร.ว.นริศรา จักรพงษ์ (2561)

ม.ล.ปิ่น มาลากุล (2552) กล่าวว่า ละครในต่างประเทศที่ได้ทอดพระเนตร เป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการสนพระทัยในกิจการละคร นับตั้งแต่เสด็จฯ ถึงกรุงลอนดอนในช่วงปลายปี 2436 มีเทศกาลละครสำหรับเด็กช่วงคริสต์มาส ที่เรียกว่าแพนโทไมม์ (Pantomime) ละครประเภทนี้ เป็นละครเพื่อความบันเทิงในครอบครัว เต็มไปด้วยมุขตลกขบขัน ผสมผสานการเดินรำ และการให้ผู้ชมได้มีส่วนร่วมกับการแสดง เช่น การร้องเพลงหรือตะโกนโต้ตอบกับตัวละครบนเวที มักแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับเทพนิยาย แฟนตาซี มีสีสันฉูดฉาด และมักใช้ผู้แสดงผู้หญิงสมบทบาทตัวละครชาย (Jacqueline Reid-Walsh, 2006) มนต์เสน่ห์ของละครชนิดนี้ สร้างความตื่นตาตื่นใจให้แก่พระองค์ที่อยู่ในช่วงวัยเด็กเข้าสู่วัยรุ่นตอนต้น พระองค์ทอดพระเนตรละครเรื่องซินเดอเรลล่า อย่างน้อย 3 ครั้ง คือ พ.ศ. 2437 ที่ Lyceum Theatre พ.ศ. 2439 ที่ Drury Lane Theatre และ พ.ศ. 2440 ที่ Garrick Theatre มีพระราชบันทึกความเห็นหลังจากทอดพระเนตรละครเรื่องซินเดอเรลล่า วันที่ 2 มกราคม พ.ศ. 2439 ที่โรงละครดูรี เลน (Vilawan Svetsreni, 1991, p.24)

*“Tuesday, January 2...went to see pantomime at Drury Lane.
Very pretty one. It was “Cinderella”. The Prince (Ada Blanche)
was very good, looked very nice and grand. Cinderella (Isa*

Bowman) was also good, but not so pretty as Ella at the Lyceum in 1894...”

โรงละครดรูรี เลน ที่ทรงกล่าวดังนั้น เป็นโรงละครเก่าแก่ที่ยังใช้งานอยู่จนถึงปัจจุบัน ในช่วงที่พระองค์ประทับที่อังกฤษ เป็นช่วงที่โรงละครดรูรีเลนมีการปรับปรุงรูปแบบการแสดงใหม่ ถือว่าเป็นสุดยอดของการแสดงละครแพนโทไมม์ อันเป็นสัญลักษณ์ของชาติ มีนักวิจารณ์เขียนบทวิจารณ์ลงในหนังสือพิมพ์เดอะสตาร์เมื่อ ค.ศ. 1900 (พ.ศ. 2443) ว่าแพนโทไมม์ที่โรงละครแห่งนี้ เป็นสัญลักษณ์ของประเทศ และเป็นความยิ่งใหญ่อย่างหนึ่งในโลก ที่ผู้คนจะใช้เวลา 5 ชั่วโมงในการนั่งชมความโอ้อวดตระการตา และอารมณ์ขันมหิมา (Victoria and Albert Museum, 2022)

ภาพที่ 56 โรงละครดรูรีเลน (Royal Drury Lane Theatre)

ที่มา inematreasures.org/theaters/30674 สืบค้นเมื่อวันที่ 6 มกราคม 2564

ภาพที่ 57 ภายในโรงละคร Lyceum (ซ้าย) รวบรวม ค.ศ. 1894 และ (ขวา) ค.ศ. 2020

ที่มา www.thelyceumtheatre.com

ภาพที่ 58 Ada Blanche แสดงเป็นเจ้าชาย Isa Bowman แสดงเป็นซินเดอเรล่า
ที่มา หนังสือพิมพ์ The Sketch วันที่ 22 มกราคม 1896 (พ.ศ. 2439)

จากพระราชบันทึก ผู้ที่แสดงเป็นซินเดอเรล่าที่พระองค์เคยทอดพระเนตรนั้น มีสองคน คือ Isa Bowman (พ.ศ. 2417-พ.ศ. 2501) เป็นนักแสดงชาวอังกฤษที่มีชื่อเสียง หนังสือพิมพ์เดอะสเก็ท The Sketch วันที่ 22 มกราคม ค.ศ. 1896 (พ.ศ. 2439) ประชาสัมพันธ์ละครเรื่องซินเดอเรล่าที่โรงละครดรูรีเลน ซึ่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ เสด็จฯ ไปทอดพระเนตร ส่วนผู้ที่แสดงเป็นซินเดอเรล่าอีกคนที่ทรงมีพระราชบันทึกคือ Ella มีชื่อเต็มว่า Miss Mary Ellaline Terriss (พ.ศ. 2414 - พ.ศ. 2514) เป็นที่รู้จักในชื่อการแสดงว่า Ellaline Hicks และ Lady Hicks เธอเป็นภรรยาของนาย Seymour Hicks ซึ่งเป็นนักแสดง นักร้อง และนักเขียนบทละครที่มีชื่อเสียงของอังกฤษ ทรงชื่นชมนักแสดงอีกคนที่แสดงเป็นทูตฝรั่งเศสว่าแสดงได้ดี ดังความตอนหนึ่งว่า “...The person I think nicest or rather, I like best was the French Ambassador (Marguerite Cornille) she may not really be the prettiest, but still like her...” (Vilawan Svetsreni, 1991, p.24)

ภาพที่ 59 Ella หรือ Ellaline Terriss แสดงเป็นซินเดอเรล่าเมื่อ พ.ศ. 2437
ที่มา หนังสือพิมพ์ The Theatre March, 1984

ภาพที่ 60 Miss Marguerite Cornille แสดงเป็นทูตฝรั่งเศส
ที่มา หนังสือพิมพ์ The Sketch วันที่ 22 มกราคม 1896 (พ.ศ. 2439)

ภาพที่ 61 โรงละคร Garrick เปิดแสดงเมื่อ ค.ศ. 1889 และ (ขวา) ปัจจุบัน
ที่มา <https://www.theatre.london/london-theatres/london-garrick-theatre>

ภาพที่ 62 ผู้แสดงละครเรื่อง For the Crown ที่ทรงวิจารณ์ว่าแสดงดีด้วยกันทั้งนั้น
ที่มา www.rubylane.com/item/1866038-18x2f11

ภาพที่ 63 Sir Edward Seymour Hicks ในเรื่อง A Court Scandal

ที่มา https://www.wikiwand.com/en/Seymour_Hicks สืบค้นเมื่อวันที่ 12 กันยายน 2563

ภาพที่ 64 Sarah Bernhardt ในเรื่อง Tosca ที่โรงละคร Opera กรุงปารีส

ที่มา (Troy Lennon, 2017)

นายทอมสัน พระอภิบาล ยังได้เชิญเสด็จฯ ไปบ้านของพระสหายเพื่อทอดพระเนตรละครด้วย ดังในพระราชบันทึกลงวันที่ 3 มกราคม พ.ศ. 2438 ว่าเสด็จฯ ไปที่บ้านของตระกูลฟลาวเวอร์ (Vilawan Svetsreni, 1991, p.23) *"Friday, January 3 ... went in the evening with Bobby to entertainment at the Flowers,... (sic) Princes Gate. First part three recitals. II Part play call "Second Thoughts" Comedy in one act, ..."*

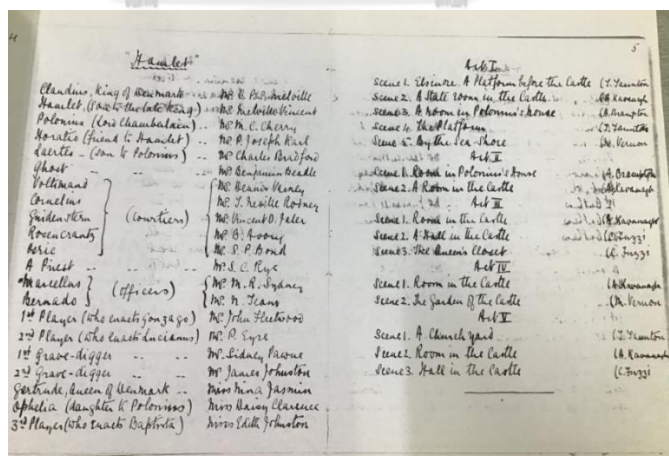
ในช่วงที่ 2 ตั้งแต่เสด็จฯ ไปทรงศึกษา ณ ประเทศอังกฤษ และประทับอยู่เป็นเวลาเกือบ 9 ปีนี้ ทรงมีประสบการณ์นาฏกรรมที่หลากหลาย ได้ทอดพระเนตรละครเรื่องต่าง ๆ มากมายจากผู้แสดงที่มีชื่อเสียงและมีความสามารถ ละครมีหลากหลายประเภท ทั้งละครสำหรับเด็ก ละครตลก แนวแฟนตาซี มหาอุปรากร ละครย้อนยุค จากโรงละครหลายแห่ง ทั้งในและนอกกรุงลอนดอน รวมทั้งต่างประเทศ อย่างฝรั่งเศส อิตาลี รัสเซีย อเมริกา ญี่ปุ่น ฯลฯ ประสบการณ์ที่ทรงได้รับนี้ ส่งผล

ถึงการสร้างนาฏกรรมของพระองค์อย่างยิ่งในเวลาต่อมา ผู้วิจัยเห็นว่า ช่วงที่สองนี้ เป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างความสนพระราชนิพนธ์นาฏกรรมของพระองค์อย่างจริงจัง จากการทอดพระเนตร จิตรกรรมเริ่มแก้ไขบทละคร ดัดแปลง และพระราชนิพนธ์บทละครขึ้นเอง ทั้งยังทรงกำกับการแสดง และทรงเป็นผู้แสดงเอง

4.3.2.2.2 บทบาทในด้านการประพันธ์

ระหว่างที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมารประทับอยู่ในประเทศอังกฤษนี้ ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องสั้น นิยาย และบทละคร พบสำเนาลายพระราชหัตถเลขาที่เก็บรักษาไว้ ณ หอวชิราวุธานุสรณ์ ทรงคัดลอกสุจิตร์งานละครที่จัดขึ้นเนื่องในเทศกาลละครเชกสเปียร์ จัดโดยนายวินเซนต์ (C.P. Melville Vincent) ณ โรงละครเคนซิงตัน (Kensington Theatre) และโรงละครโบลตัน (Bolton Theatre) ระหว่างวันที่ 3 กรกฎาคม-12 สิงหาคม พ.ศ. 2442 ทรงคัดลอกรายละเอียดของรายการแสดง รายนามผู้แสดง ฉาก ผู้ที่เกี่ยวข้องของละครทั้ง 37 เรื่อง ลงในสมุดบันทึก ประมาณ 75 หน้า ส่วนหน้าสุดท้ายเป็นสารบัญมิลเลขหน้ากำกับ (Crown Prince Mahavajiravudh, 1899)

สมุดบันทึกที่เป็นลายพระราชหัตถเลขานี้ แสดงให้เห็นถึงความสนพระราชนิพนธ์ของพระองค์ที่มีต่องานนาฏกรรม แม้ว่า ม.ล.ปิ่น มาลากุล สันนิษฐานว่า การที่ทรงคัดลอกนั้น เป็นการฝึกภาษา (ม.ล.ปิ่น มาลากุล, ม.ป.ป., น.9) แต่ผู้วิจัยเห็นว่าผลพลอยได้คือทรงเรียนรู้องค์ประกอบของบทละคร ลำดับการวางเนื้อหาในสุจิตร์ ที่ทรงนำมาใช้ในงานพระราชนิพนธ์ระเบียบการแสดงละครพระราชนิพนธ์ในเวลาต่อมา

ภาพที่ 65 สำเนาพระราชหัตถเลขา ทรงบันทึกรายชื่อนักแสดงในเรื่อง King Henry VI ที่มา หอวชิราวุธานุสรณ์, A Drama Festival in London

พ.ศ. 2438 ทรงออกวารสารสำหรับเด็ก ชื่อ เดอะ สกรีช เออว์ล (The Screech Owl)* ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องสั้นสำหรับเด็ก ทรงเรียกว่า A Bicycling Boy ชื่อ *How Billy Strangways was Captured* นวนิยายชื่อ *Friederichs IV of Imaginasia* เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2439 และบทละครเรื่อง *Traitor* (ม.ล.ปิ่น มาลากุล, ม.ป.ป.) และเมื่อทอดพระเนตรละครเรื่องใดเรื่องหนึ่งแล้ว มักทรงเก็บเอาเรื่องนั้นมาพระราชนิพนธ์เรียงลำดับหรือใส่บทสนทนาใหม่ ม.ล.ปิ่น มาลากุล พบกรณีหนึ่งว่า เมื่อได้ทอดพระเนตรละครเรื่อง *Geisha* เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2439 มีบทเพลงชื่อ *Jack's the Boy* ทรงพระราชนิพนธ์บทร้องใหม่ พระราชทานชื่อเพลงใหม่ว่า *Jolly Jack* (คณะอนุกรรมการรวบรวมและค้นคว้าเกี่ยวกับพระราชนิพนธ์ฯ, 2524, น. 114)

บทละครพระราชนิพนธ์

จากการสืบค้นในหนังสือ องค์ที่ 4 (ม.ล.ปิ่น มาลากุล, ม.ป.ป., น. 2-3) กล่าวถึงบทละครพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ประเทศอังกฤษ จำนวน 12 เรื่อง ซึ่งค้นพบเมื่อ พ.ศ. 2524 ต่อมาจึงพบบทละครภาษาอังกฤษเรื่อง *เจ้าตากสิน* และบทละครภาษาไทยที่ทรงร่างไว้ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองเรื่อง *แม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์* ซึ่งค้นพบในเวลาต่อมาอีก 2 เรื่อง รวมเป็น 14 เรื่อง ทั้งนี้ บทพระราชนิพนธ์นั้นอาจจะมีจำนวนมากกว่า 14 เรื่อง เพียงแต่ไม่พบหลักฐานที่ทรงอ้างถึงไว้ในพระราชบันทึก และไม่พบหลักฐานต้นฉบับหลงเหลืออยู่ บทละคร 14 เรื่อง มีดังนี้

1) เรื่อง *Miss Honeybone* ม.ล.ปิ่น มาลากุล สันนิษฐานว่าเป็นบทละครพระราชนิพนธ์เรื่องแรกของพระองค์เมื่อพระชนมายุ 14 พรรษา เคยจัดแสดงที่พระตำหนักนอร์ธ ลอดจ์ 2 รอบ เมื่อวันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2438 และอีกสองเดือนต่อมา จัดแสดงให้พระสหายในตระกูลเลซี (Lacy) ชม

2) เรื่อง *Lines and Rudd* เป็นบทพระราชนิพนธ์เรื่องที่สอง หลังจากทรงย้ายที่ประทับไปที่พระตำหนักเกรตนิ แต่ยังไม่เสด็จฯ ไปใช้เวทีที่พระตำหนักเดิมซ้อมและแสดงละคร เรื่องนี้ทรงแสดงร่วมกับข้าราชการบริพารด้วย ยังไม่พบบทละคร

3) เรื่อง *Traitor* ทรงใช้พระนามแฝง Tom Toby มีพระราชบันทึกว่าทรงได้มาจากฉากหนึ่งของนวนิยายเรื่อง *Fascination of The King* ของ Boothby ทรงพระราชนิพนธ์แล้วเสร็จในวันเดียวกัน เมื่อวันที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2440 และพระราชทานไปลงตีพิมพ์ในวารสาร K.V.C. ภายหลัง ม.ล.ปิ่น มาลากุลได้รับพระบรมราชานุญาตให้แปลในชื่อ *ผู้รักดี* เรื่องนี้มีตัวละครผู้หญิง 1 คน ผู้ชาย 8 คน

* ม.ล.ปิ่น มาลากุลพบในพระราชบันทึกรายวัน แต่ยังไม่พบต้นฉบับวารสารดังกล่าว

4) เรื่อง *A Turn of Fortune's Wheel* ทรงใช้พระนามแฝง Dilton Marsh พระราชานิพนธ์ 2 ส่วนวน แต่ส่วนที่สองทรงพระราชานิพนธ์ไม่จบ ภูมิหลังของบทพระราชานิพนธ์นี้คือ หลังจากทรงศึกษาจากโรงเรียนนายร้อยแซนด์เฮิร์ต และเสด็จเข้าประจำการในกรมทหารราบเบาเดอรัม ขณะนั้น ประเทศอังกฤษเตรียมทำสงครามปัวร์ที่แอฟริกาได้ ทรงอยากเสด็จไปยังสนามรบด้วย แต่ไม่มีใครยินยอม บทละครเรื่องนี้ฉากหนึ่งจึงมีเรื่องทหารลงเรือไปปฏิบัติราชการสงคราม

5) เรื่อง *Sir Herbert's Reward* ทรงใช้พระนามแฝง Dilton Marsh ทรงปรับบทละครที่ทอดพระเนตรมาพระราชนิพนธ์ใหม่ เรื่องนี้เป็นบทประพันธ์ของ Maurice Wood เป็นละครตลกขบขันเกี่ยวกับผู้ชายสองคนที่หน้าตาเหมือนกันจนคู่รักของเขาก็อำไม่ได้

6) เรื่อง *Lord Vermont V.C.* ทรงใช้พระนามแฝง Marcus Virginius ทรงดัดแปลงจากละครที่ทอดพระเนตร ประพันธ์โดย Melville Vincent และ Venon Raven เป็นเรื่องเกี่ยวกับความเข้าใจผิดระหว่างคู่รัก

7) เรื่อง *Plotters and Victims* ทรงใช้พระนามแฝง M.V. (ม.ล.ปิ่นเข้าใจว่าทรงย่อมาจาก Marcus Virginius) ทรงได้แรงบันดาลใจพระราชหฤทัยมาจากเรื่องที่ 6 ทรงเปลี่ยนนางเอกที่มีเล่ห์เหลี่ยมเป็นนางเอกที่หาที่ติไม่ได้ ทรงเพิ่มตัวละครจากผู้หญิง 2 คนเป็น 5 คน ผู้ชาย 4 คนเป็น 10 คน และเพิ่มจำนวนฉากจาก 2 องก์สั้น ๆ เป็น 3 องก์ 4 ฉาก และยังพระราชานิพนธ์อีก 2 ส่วนวน ม.ล.ปิ่น มาลากุล เลือกส่วนที่ 3 มาแปล ตั้งชื่อเรื่องว่า เขี้ยวสังคม

8) เรื่อง *The King's Command* ทรงใช้พระนามแฝง Marcus Virginius ทรงพระราชานิพนธ์ 2 รูปแบบคือ บทละคร และนวนิยาย ม.ล.ปิ่น มาลากุลพบต้นฉบับบทละครที่สมบูรณ์ ส่วนที่เป็นนวนิยายหายไปบางส่วน เรื่องนี้ทรงกำหนดให้เกิดขึ้นในฝรั่งเศสสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ 15 พระราชาที่มีอำนาจ จะทรงบังคับให้พระเอกสมรสกับผู้หญิงคนหนึ่ง แต่พระเอกมีคู่รักของเขาอยู่แล้ว เขาก็มีความผิดที่ขัดพระราชโองการ ละครเรื่องนี้ ทรงจัดการแสดงและทรงแสดง ก่อนเสด็จฯ กลับ ม.ล.ปิ่น มาลากุล นำมาแปล ตั้งชื่อเรื่องว่า โองการพระผ่านฟ้า

9) เรื่อง *Evelyn* ทรงใช้พระนามแฝง Carlton H. Terris เรื่องนี้ ม.ล.ปิ่น มาลากุลพบอยู่ในกองกระดาษที่ทรงทิ้งไว้ แสดงให้เห็นว่าพระราชนิพนธ์เหล่านี้ บางเรื่องมีพระราชประสงค์ให้จัดแสดง หรือส่งไปตีพิมพ์ แต่ก็มีจำนวนมากที่อาจจะพระราชานิพนธ์ไว้เฉย ๆ เรื่องนี้มีผู้ให้ความเห็นว่า คล้ายกับเรื่องเห็นแก่ลูก และทรงนำชื่อของพระสหายมาเป็นชื่อตัวละครในเรื่อง

10) เรื่อง *Isabel* พบลายพระราชหัตถเลขาบทละครเย็บเป็นเล่ม แต่ไม่มีชื่อเรื่องระบุไว้ พระราชหัตถเลขาในเล่มนี้อ่านยาก จน ม.ล.ปิ่น มาลากุลต้องเชิญอดีตข้าราชการมาช่วยวิเคราะห์ยืนยันว่าเป็นลายพระราชหัตถเลขาจริง ๆ และถวายชื่อบทละครเรื่องนี้ว่า Isabel ตามชื่อของนางเอก พบต้นฉบับลายพระราชหัตถเลขาพบเพียงองก์ที่ 1 ไม่สมบูรณ์ เป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในแคลิฟอร์เนีย มีเศรษฐีอเมริกันเป็นนายธนาคาร มีบุตรสาวชื่อ อีซาเบล ในงานเลี้ยงเต้นรำ ท่าน Earl

of Bexford จบจากมหาวิทยาลัย Oxton พูดกันว่าขุนนางหนุ่มอังกฤษผู้นี้มาอเมริกาเพื่อล่าลูกสาวเศรษฐี แต่อิซาเบลไม่ได้สนใจ เธอเป็นนักวิชาการ มีโครงการต่าง ๆ มากมาย และโครงการที่อยากลงมือทำในทันทีคือโครงการที่จะไปอบรมวัฒนธรรมให้แก่หญิงชาวอียิปต์ แต่มีอุปสรรค ท่าน Earl จึงชวนไปทดลองโครงการที่ Oxton อิซาเบลตอบตกลง บิดาเป็นห่วงจึงให้ผู้ชายชื่อ Author Carteret ลูกน้องที่หลงรักอิซาเบลอยู่เดินทางไปเป็นเพื่อน (ปีน มาลากุล, 2553, น.70) ม.ล.ปิ่น สันนิษฐานว่าน่าจะพระราชนิพนธ์ระหว่างประทับที่ Oxford พ.ศ. 2443-2445 เป็นบทละครเรื่องแรกที่พบลายพระราชหัตถเลขา

11) เรื่อง *The Actress* ทรงใช้พระนามแฝงว่า Marcus Virginius ยังไม่พบต้นฉบับ พบแต่ในพระราชบันทึกทรงกล่าวถึง

12) เรื่อง *A Successful Failure* ทรงใช้พระนามแฝงว่า Marcus Virginius เรื่องนี้พระราชนิพนธ์ใหม่จากบทละครของ Melville Vincent แต่ยังไม่พบต้นฉบับ

13) มหาอุปรากรภาษาอังกฤษเรื่อง *Chao Tak Sin เจ้าตากสิน* ที่มาของการค้นพบบทละครเรื่องนี้ เกิดขึ้นเมื่อวันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2529 หม่อมราชวงศ์สุพิชชา โสณฑกุล ธิตาของพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัต กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร นำปกสมุดสีดำที่พระองค์เจ้าธานีนิวัตทรงเก็บรักษาไว้ มอบให้หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เป็นสมุดพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวขณะประทับทรงศึกษาอยู่ที่อังกฤษ (ม.ล.ปิ่น มาลากุล, 2531) ปกสีดำ หนาประมาณ 80 หน้า ภายในเล่ม ทรงไว้ 3 ภาษา เป็นภาษาอังกฤษ เยอรมัน และภาษาไทย มีบทมหาอุปรากรเรื่อง *Chao Tak Sin เจ้าตากสิน* 3 องค์ ทรงกำหนดตัวละครและเสียงร้องของตัวละครไว้อย่างชัดเจน เดิมเรื่องนี้เป็นภาษาเยอรมัน พระยานนทบุรี (พระยานนทบุรีศรีเกษตราราม ทัด สิงหเสนี อัครราชทูตไทยประจำกรุงเบอร์ลิน) จัดเป็นมหาอุปรากร 3 องค์ ใช้บทเจ้าพระยาศรีธรรมมาธิราช ส่วนบทร้องภาษาอังกฤษ แปลโดยพระยาประสิทธิ์ศัลยการ (สะอาด สิงหเสนี) ราชทูตไทยประจำกรุงลอนดอน ระหว่าง พ.ศ. 2442-2443 (สถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงลอนดอน, 2560) ส่วนต้นฉบับที่ หม่อมหลวง ปิ่น มาลากุลได้รับมานั้น ท่านยืนยันว่าบทร้องภาษาอังกฤษทั้งหมดเป็นลายพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวตลอดเรื่อง จึงสันนิษฐานว่าน่าจะพระราชนิพนธ์ขึ้นใหม่อีกที่ทั้งหมด

วัน เดือน ปี	นาฏกรรม
8 มกราคม 2438*	ทรงจัดแสดงละครบทพระราชนิพนธ์เรื่อง <i>Miss Houneybone</i>
ธันวาคม 2439 ระหว่างเสด็จประทับที่พระตำหนักเกรตนีย์ (Graitney)	24 ธันวาคม 2439 เสด็จฯ ไปซ้อมละครที่พระตำหนักนอร์ธลอดจ์ 25 ธันวาคม 2439 ทรงแสดงเรื่อง <i>Lines and Rudd</i> 26 ธันวาคม 2439 ทรงซ้อมช่วงเช้า จัดแสดงในช่วงบ่าย
พ.ศ. 2440 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จฯ ประพาสยุโรป	30 พฤษภาคม 2440 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธฯ จัดแสดงละครถวาย เรื่อง <i>My Friend Jarlet</i> ณ กรุงเจนีวา
28 มกราคม 2440* ทรงเข้าศึกษาที่โรงเรียนนายร้อยแซนด์เฮิร์สต์	ที่โรงเรียนนายร้อย มีจัดกิจกรรมการแสดง กีฬา แสดงดนตรีและเล่นละคร ให้นักเรียนนายร้อยเชิญครอบครัวและเพื่อนไปชมได้
9 ธันวาคม 2440	การแสดงละคร เรื่อง <i>Our Flat</i> ที่โรงเรียนนายร้อยแซนด์เฮิร์สต์
27 – 28 ธันวาคม 2440	ทรงแสดงละครที่โรงเรียนตำบลดิลตันมาร์ช เงินรายได้มอบให้วัดและโรงเรียน
มกราคม 2443* เสด็จฯ ไปทรงเยี่ยมสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ ที่รัสเซีย	6 ม.ค. 2443* ทรงซ้อมละครเรื่อง <i>My Friend Jarlet</i> 8 ม.ค. ทรงจัดแสดงละครเรื่อง <i>My Friend Jarlet</i> และเรื่อง <i>The Absolute</i> คัดมาจากตอนหนึ่งของเรื่อง <i>The Rivals</i>
21 สิงหาคม 2445 ทรงจัดงานเลี้ยงอำลาพระสหาย ก่อนเสด็จฯ กลับสยาม	ทรงจัดแสดงละคร 3 เรื่อง ณ พระตำหนักเวสต์บูรี คอร์ท (Westbury Court) 1) <i>In Honourbound</i> 2) <i>Old Cronies</i> และ 3) <i>The King's Command</i> ทรงแสดง 2 เรื่อง

ทีมา (ม.ล.ปิ่น มาลากุล, 2552), (Vilawan Svetsreni, 1991), (ม.ร.ว.นริศรา จักรพงษ์, 2561) และ (พระยาศรีวรวงศ์, 2459)

รายละเอียดในการจัดการแสดง ผู้วิจัยนำมาแสดง 9 เหตุการณ์ดังนี้

4.3.2.2.3.1 การแสดงในวันเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ 21

กันยายน พ.ศ. 2438 ในเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระยามหาโยธา เอกอัครราชทูตสยาม จัดงานเลี้ยงเพื่อถวายพระพรชัยมงคล ณ สถานอัครราชทูต

สยามประจำกรุงลอนดอน โดยกราบบังคมทูลเชิญเสด็จ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระเจ้าลูกเธอ ข้าราชการและนักเรียนรวม 40 พระองค์และคน ไปรับพระราชทานอาหารค่ำ แล้วทรงแสดงละคร ดังความในหนังสือกราบบังคมทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ ของพระยามหาโยธาว่า “สมเด็จพระเจ้าลูกเธอฯ พระเจ้าลูกเธอฯ ทรงเล่นละครกับหม่อมเจ้าแล ข้าราชการเป็นที่สนุกสนาน” การแสดงมีสองช่วง ช่วงแรกเป็นการแต่งแฟนซี สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธฯ ทรงแต่งเป็นชาวต่างประเทศ ช่วงที่สองเป็นการแสดงละครเรื่อง *Anna Bell* (พจนานุกรมเหตุการณ์แห่งชาติ, 2438b)

ภาพที่ 67 ทรงฉลองพระองค์แบบตะวันตก อาจจะเป็นการแต่งแฟนซีหรือแสดงละคร
ที่มา <http://azmemory.azlibrary.gov/ui/custom/default/collection>

4.3.2.2.3.2 การแสดงเรื่องมิสฮันนี่บอน (*Miss Honeybone*)

ต่อมาที่พระตำหนักนอร์ธลอดจ์ มีการสร้างเวทีเล็ก ๆ ขึ้น ดังในพระราชบันทึกวันที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2439 ว่านายทอมสันหาช่างไม้มาต่อเวที วันรุ่งขึ้น ม.จ.จรรยาศักดิ์ ม.จ.สิทธิพร มาเฝ้า จึงขอมบทละครบนเวทีและซ่อมแต่งตัว เสร็จแล้ว ก็ได้ทรงจัดที่นั่งสำหรับคนดู ก่อนเสวยพระกระยาหารกลางวัน ยังเสวยไม่เสร็จ แยกที่ได้รับเชิญก็มากันแล้ว มีหมอโรงด้วยขลุ่ย และขอไทย สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กับพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร ทรงบรรเลงละครวันนั้นคือเรื่อง *Miss Honeybone* ภายหลังที่แยกได้ดูและกลับไปแล้ว ทรงจัดการแสดงให้มหาดเล็กชาวอังกฤษดูอีกรอบหนึ่ง ความในพระราชบันทึกมีดังนี้ (Vilawan Svetsreni, 1991, p.25)

“ Tuesday, January 7 ... Sceneries arrived this morning, Mr. Thompson had carpenters to put up the stage... Wednesday, January 8 ... Charoon and Sithiphorn arrived early this morning,

Had a rehearsal before lunch. Arranged the chairs for audience and trimmed up Christmas tree. Had a dress rehearsal after lunch but had not finished when guests arrived. When guests were all in, the overture of Siamese... (Klui ขลุ่ย and ซอ So'-Thai instruments-sic) began (Baribatra and Buracbatra), Then began "Miss Honeybone". All went well, Christmas tree afterwards for children-When guests had all departed, had another performance of "Miss Honeybone" for servants".

แม้ยังไม่พบต้นฉบับบทละครเรื่องนี้ แต่ ม.ล.ปิ่น มาลากุล สันนิษฐานจากภาพถ่ายว่ามีตัวละคร 3 ตัว คือ ผู้หญิงแสดงโดย ม.จ. จรูญศักดิ์ ผู้ชายแสดงโดย พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร และเด็กผู้ชายแสดงโดย หม่อมเจ้าสิทธิพร

ภาพที่ 68 สันนิษฐานว่าเป็นเรื่อง *Miss Honeybone* ที่มา (ม.ล.ปิ่น มาลากุล, 2552, น. 63)

คำบรรยายภาพที่ 68 รายนามแถวยืน จากซ้าย สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต) หม่อมเจ้าจรูญศักดิ์ แสดงเป็นผู้หญิง (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร) สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน) แถวนั่งจากซ้าย หม่อมราชวงศ์สิทธิ หม่อมเจ้าเศรษฐศิริ หม่อมเจ้าสิทธิพร และ หม่อมเจ้าบวรเดช

4.3.2.2.3.3 การแสดงเรื่องไลน์ส์แอนด์รัดด์ (Lines and Rudd) พ.ศ. 2439 ในช่วงคริสต์มาส ทรงจัดการแสดงบทพระราชนิพนธ์ภาษาอังกฤษเรื่องที่ 2 คือ Lines and Rudd ในพระราชวังที่ทรงระบู้ว่า วันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2439 เสด็จฯ ไปยัง Ascot

เพื่อซ้อมละคร วันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2439 ทรงจักรยานไป Ascot ทรงแสดงละครเรื่อง Lines and Rudd ให้มหาดเล็กชม วันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2439 เสด็จฯ ไป Ascot โดยรถม้า ทรงซ้อมละครเรื่องเดิมและแสดงจริงในช่วงบ่าย มีพระราชบันทึกว่านายแฮมมิลตัน ไอเด (Hamilton Aide)* ขึ้นชมว่าทรงแสดงได้ดี ซึ่งทำให้ทรงดีพระทัยยิ่ง (Vilawan Svetsreni, 1991, p.26) *“Saturday, December 26 ..had a rehearsal before lunch; and rehearsed a little bit after lunch. The actual performance took place at 3.30. went off well and Mr. Hamilton Aide thought I acted well. I was glad. After tea come back home...”*

ภาพที่ 69 สันนิษฐานว่าทรงแสดงเรื่อง Lines and Rudd
ที่มา ม.ล.ปิ่น มาลากุล (2552, น. 67)

ภาพที่ 70 ทรงแสดงเป็นสุภาพสตรี ไม่ทราบเรื่อง
ที่มา ม.ล.ปิ่น มาลากุล (2552, น. 68)

4.3.2.2.3.4 การแสดงเรื่องมาย เฟรนด์ ยาร์เล็ต (My Friend Jarlet)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสยุโรป เมื่อ พ.ศ. 2440 พระราชโอรสที่

* นายแฮมมิลตัน ไอเด (Charles Hamilton Aide (ค.ศ. 1826-1906)) เป็นกวีและนักประพันธ์ที่มีชื่อเสียงของประเทศอังกฤษ

ประทับใจยุโรปจึงจัดงานรับเสด็จโดยแสดงละครและดนตรีถวายที่กรุงเจนีวา ประเทศสวิสเซอร์แลนด์ เมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2440 มีการแสดงละครเรื่อง *My Friend Jarlet* เป็นเรื่องราวแห่งความรักและความเสียสละในระหว่างสงคราม (เรื่องย่อและการจัดแสดงอยู่ในภาคผนวกผลงานนาฏกรรม) ผู้แสดงคือสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธฯ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ พระเจ้าลูกเธอ พระบรมวงศานุวงศ์ และมีพระอาจารย์ที่ถวายการสอน คือนาย เอ.อี. โอลิเวียร์ ร่วมแสดงด้วย

ภาพที่ 71 การแสดงรับเสด็จ เรื่อง *My Friend Jarlet*

ที่มา ม.ล.ปิ่น มาลากุล (2552, น. 124)

ปอล ลาตุร์ แสดงโดย หม่อมเจ้าจรัญศักดิ์ กฤดากร มารี เลอรูซ์ แสดงโดย สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธฯ

ภาพที่ 72 นักแสดงในเรื่อง *My Friend Jarlet*

ที่มา ม.ล.ปิ่น มาลากุล (2552, น. 123)

ประทับใจ / นั่ง 1. หม่อมเจ้าจรัญศักดิ์ กฤดากร แสดงเป็น ปอล ลาตุร์

2. สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารทรงแสดงเป็น มารี เลอรูซ์

3. นายอาร์ อี โอลิเวียร์ แสดงเป็น เอมีล ยาร์เลต์

ประทับใจยืน 1. พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์ ทรงแสดงเป็น พลทหาร

2. สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ ทรงแสดงเป็น นายทหาร

3. พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าวุฒิไชยเฉลิมลาภ ทรงแสดงเป็น พลทหาร

ภาพที่ 73 ทหารเข้าศึกในเรื่อง My Friend Jarlet

ซ้าย พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้า
วุฒิไชยเฉลิมลาภ และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ

ภาพที่ 74 ระเบียบปูน แสดงโดยหม่อมเจ้าจรรยาศักดิ์ และสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหา

วชิราวุธฯ

ที่มา (ม.ล.ปิ่น มาลากุล, 2552, น. 125)

ภาพที่ 75 นายเอ อี โอลิเวียร์ พระอาจารย์ ร้องเพลงจีนตลก

ที่มา (ม.ล.ปิ่น มาลากุล, 2552, น. 125)

ในวันเดียวกันนั้น นอกจากการแสดงละครแล้ว พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม) มีพระบันทึกร่วมพระองค์ว่ามีการแสดงดนตรีไทย รับเสด็จด้วย (Vilawan Svetsreni, 1991, p.25) ดังนี้

“...Sunday, May 30 ...In the evening we presented a play to the King. I sang two Siamese songs. The first one was “Khaek Sarai” accompanied by a So’playes by little princess, Thoon kramom Noi Somdej Chai, Ong Wuthichai and Ong Dilok. The second one was “เหาะ” sung in chorus which the King and other Siamese audience liked”

“...เวลาค่ำได้เล่นละครถวาย ข้าพเจ้าได้ร้องเพลงไทยสองเพลง เพลงที่ 1 แหกสหาห่วย และทูลหม่อมน้อย สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี เสด็จฯ พร้อมด้วย หม่อมราชวงศ์สุขุมพันธุ์ บริพัตร และคณะเสด็จฯ ไปทอดพระเนตร และทรงรับเสด็จด้วย เพลงที่สองได้ร้อง เหาะ พร้อมกันทั้งหมด ทูลหม่อมโอรส และคนไทยก็ ชอบอีกหลายคน เมื่อหมดการร้องแล้ว ได้เล่น Play ที่หลัง...”

4.3.2.2.3.5 การแสดงละครที่โรงเรียนนายร้อยแซนด์เฮิร์สต์

ที่โรงเรียนนายร้อย มีธรรมเนียมกิจกรรมการแสดงต่าง ๆ ที่ให้นักเรียนนายร้อยสามารถเชิญครอบครัว และเพื่อนมาชมได้ จึงทรงมีโอกาสดำเนินการแสดงละครร่วมกับเพื่อนนักเรียนนายร้อย ดังนี้ วันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2440 พระหัตถเลขาของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถกราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า “แคมเบอร์ลีเสามีการเล่นละครกันเล่นที่โรงเรียนนายร้อย พวกเราได้ลงไปดูกันเมื่อเวลาเย็นนี้ ตัวเรื่องนั้นชื่อว่า Our Flat ... มิสเตอร์โอลิเวียก็เล่นด้วยแล เขาเล่นดีมาก ชื่นอย่างที่สุด...” (ม.ร.ว.นริศรา จักรพงษ์, 2561, น. 67)

4.3.2.2.3.6 การแสดงละครที่โรงเรียนตำบลดิลตันมาร์ช

ในช่วงวันหยุดฤดูหนาว เสด็จฯ ไปประทับที่บ้านของมิสเตอร์ฟิลล์ เขากราบบังคมทูลเชิญเสด็จฯ ให้ทรงแสดงละครที่โรงเรียนที่เขาอุปถัมภ์อยู่ ในวันที่ 27 – 28 ธันวาคม พ.ศ. 2440 จึงทรงแสดงละครร่วมกับพระบรมวงศานุวงศ์และชาวต่างประเทศ จำนวน 2 เรื่อง แสดง 2 วัน ความจากหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ วันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2440 ว่า “มิสเตอร์ฟิลล์ให้เชิญให้ทูลกระหม่อมโตแลข้าพระพุทธเจ้ามาอยู่ที่นี้เวลาฮอลิเดย์ฤดูหนาวนี้ เขาได้จัดกันไว้ว่าจะมีการเล่นละครแล้ว ขอแรงให้รามาช่วยด้วย” โดยมีมิสเตอร์เครก พระอาจารย์ที่สอนภาษาอังกฤษสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ และพระเจ้าลูกเธอเป็นผู้ไปจัดหาอุปกรณ์ที่ใช้ในกรุงลอนดอน การแสดงละครในวันที่ 27 และ 28 ธันวาคม ปราบกฏอยู่ใน

หนังสือกราบบังคมทูลลงวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2440 ว่า ในวันแรกนั้น เล่นช่วงกลางคืน ให้ชาวบ้าน
ทั่วไปมาชม (ม.ร.ว.นริศรา จักรพงษ์, 2561, น. 68)

“คนมาแน่นอัดเอียดทีเดียว...การเล่นนั้น เล่นเป็น 2 เรื่อง คือ เรื่อง 1 เรียกว่า
Freezing A Mother in Law ทูลหม่อมโต พี่เพ็ญ มิสเตอร์เครก แลลูกดาพิปล์
ผู้หญิงอีก 2 คนเป็นผู้เล่น ตัวเรื่องนั้นเป็นเรื่องดี แต่ไม่สู้จะขันอะไรมากนัก เป็นแต่ดี
อยู่ในตัว ทูลหม่อมโตกับผู้ที่เป็นแม่ยายเล่นดีมาก มิสเตอร์เครกเป็นคนแก่ มีคนขัน
มาก..อีกเรื่องหนึ่งนั้น เรียกว่า Who is Who เป็นเรื่องตลก สนุกดีมาก ทูลหม่อมโต
มิสเตอร์เครก พวกลูกดาพิปล์ผู้หญิงอีก 2 คน กับข้าพระพุทธเจ้าเป็นผู้เล่น
ทูลหม่อมโตเล่นเป็นคนแก่ ยุ่ยยามดีมาก...”

ทรงสรุปว่า “วันที่ 27 นั้น เป็นการเรียบร้อยแลสำเร็จทุกอย่าง คนดูชอบมาก ชื่นกันฮา ๆ
ในคืนวันนั้นพวกเราเหนื่อยอ่อนกันทุกคน เพราะว่าในโรงละครมันร้อนเหลือสติกำลัง ยิ่งต้องพูดตะโกน
แลเต้นไปเต้นมา พอเสร็จก็อ่อนเปลี้ย” วันต่อมา ทรงแสดงในช่วงบ่าย สำหรับกลุ่มเศรษฐีและผู้ดีใน
ย่านนั้นมาชม “คนดูมากตั้งแต่ใกล้ไกล เปียกกันแน่นเช่นวันก่อน ...การเล่นสำเร็จเรียบร้อยดี
เหมือนวันก่อน...”

ภาพที่ 76 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเจ้าฟ้า
จักรพงษ์ภูวนาถทรงแสดงละครร่วมกับมิสเตอร์เครก พระอาจารย์ภาษาอังกฤษ

ทีมา (ม.ร.ว.นริศรา จักรพงษ์, 2561, น. 68)

4.3.2.2.3.7 การแสดงที่รัสเซีย ต้นเดือนมกราคม พ.ศ. 2443

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จเยือนรัสเซีย เพื่อทรงเยี่ยมสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ พระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร และนายร้อยเอกหลวงสรสิทธิ์ยานุกาญการ ราชองครักษ์โดยเสด็จด้วย ทั้ง 3 พระองค์ทรงดีพระทัยอย่างมาก แม้จะประทับอยู่เป็นช่วงเวลาสั้น ๆ แต่ยังทรงจัดแสดงละครภาษาอังกฤษขึ้นเมื่อวันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2443* สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธฯ น่าจะทรงเป็นผู้ริเริ่มให้จัดแสดงละครในครั้งนี้ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์มีลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 15 มกราคม ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2443*) ซึ่งพระยามหิบาลได้เชิญเอกอัครราชทูต อัครราชทูตและข้าราชการในสถานทูตของประเทศต่าง ๆ ตลอดจนข้าราชการฝ่ายรัสเซียมาชมการแสดงละคร ตอนหนึ่งว่า (ม.ร.ว.นริศรา จักรพงษ์, 2561, น. 211)

“...การเล่นละครเป็นการสำหรัจดีมาก แลพวกที่มาดูก็ได้สนุกจริง แลได้ชมเชยเปนอันมาก ในเวลาลับเปอร ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายที่เล่น ได้ออกไปพบปะกับผู้ที่ได้รับเชิญ เขาก็ได้แสดงความยินดี แลชมเชยเปนอันมาก ภรรยาท่านทูตอเมริกันอยู่ข้างจะสนุกมากกว่าผู้อื่น พวกชาวประเทศทั้งหลายอยู่ข้างที่ในทูลหม่อมโตแลเจ้านายไทยมาก ต่างคนมาขอเฝ้าตอมกันแน่น แลแสดงกิริยาอ่อนน้อมดีมาก เอกอรรคราชทูตอังกฤษอยู่ข้างจะทำท่าทำเก้จ้อยู่สักหน่อย เพราะเสด็จมาจากอิงแลนด์ แลการที่เล่นก็ไปภาษาอังกฤษด้วย ชาวอังกฤษค่อนข้างจะเหว* ข้าพระพุทธเจ้าได้ส่งโปรแกรมที่เล่นเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายพร้อมกับจดหมายนี้ด้วยแล้ว...”

สูจิบัตรละครที่จัดแสดงที่รัสเซีย มี 2 เรื่อง เรื่องแรก คือ *My Friend Jarlet* ของ Arnold Golsworthy และ E.B. Norman ระบุว่า แสดงในฉาก The Sitting Room of an Inn in Fontainebleau ช่วงยุค 1870-1871 ผู้แสดงได้แก่ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงแสดงเป็น เอมีล ยาร์เล็ต พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ายุคลทิฆัมพร ทรงแสดงเป็นพอลล์ ลาตุร์ นายทหารรัสเซียแสดงโดย ม.ร.ว. สิทธิ มารี แสดงโดย สมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ ส่วนเรื่องที่สอง คือเรื่อง *The Absolutes* คัดมาจากตอนหนึ่งของเรื่อง *The Rivals* ของ Richard Brinsley Sheridan สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธฯ ทรงแสดงเป็น เซอร์แอนโธนี แอปโซลูท สมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ทรงแสดงเป็นกัปตันแอปโซลูท บุตรชาย และพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ายุคลทิฆัมพร ทรงแสดงเป็นคนรับใช้ของกัปตัน เรื่องนี้ ในสูจิบัตร

* เหว เป็นศัพท์สแลงในสมัยรัชกาลที่ 5 หมายถึงเียนยอ

ตอนท้ายมีหมายเหตุกำกับไว้ว่า “Ladies and Gentlemen are earnestly requested not to leave their seats between the two scenes.” สุภาพสตรีและสุภาพบุรุษ โปรดอย่าลุกจากที่นั่ง ระหว่างการแสดงสองฉาก สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถทรงพอพระทัยกับบทまりมาก ทรง พระนิพนธ์ไว้ในสมุดบันทึกว่า “ทุกคนชมว่าฉันสวยและแสดงได้ดี นอกจากตอนเป็นลมเท่านั้น เพราะฉันไม่รู้จริง ๆ ว่าจะต้องทำท่าทางอย่างไร” (ม.ร.ว. นริศรา จักรพงษ์, 2551, น. 210-211) และทรงนำสมเด็จพระเชษฐาไปพบเคเซชินสกายา ดาวดวงเด่นของโรงเรียนบัลเลต์หลวง เมื่อรับสั่งกับเธอว่า ทรงเล่นบทหญิงสาวเป็นลมไม่ได้ฉัน “เธอก็รีบลุกขึ้น และแสดงให้ดูทันที เธอเฝ้าพยายามทูลขอให้ทูลกระหม่อมโต ประทับอยู่ที่เซนต์ปีเตอร์สเบิร์กต่ออีกหลาย ๆ วัน”

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ ทรงเล่าถึงบรรยากาศในการซ้อมและแสดงในวันที่ 6 มกราคม ว่า “เราซ้อมกันไม่ได้เลย ทุกคนได้แต่หัวเราะกันตลอดเวลา สิทธิทำหน้าที่ตลก และพูดผิดจังหวะ ส่วนฉันเองนั้นก็ไม่เคยได้หัวเราะมากมายอย่างนี้นานานปีแล้ว” อย่างไรก็ตาม การซ้อมใหญ่ทุกอย่างดีขึ้น แม้ว่าช่างเสื้อจะหัวเราะเมื่อเห็นสมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ ทรง แต่งหน้าและทรงฉลองพระองค์ชุดผู้หญิง (ม.ร.ว. นริศรา จักรพงษ์, 2551, น. 210-211)

“...คำวันต่อมาเป็นวันแสดงจริง ระหว่างรอละครเปิดโรง พวกเราต่างก็ประหม่ากันมาก แต่เมื่อถึงบทที่ฉันออก เสียงปรบมือต้อนรับจากผู้ชม ช่วยทำให้ฉันรู้สึกดีขึ้นมา ในเรื่อง *The Rivals* ทูลกระหม่อม ทรงแสดงเป็น เซอร์แอนโทนี แอบโซลูท (Sir Anthony Absolute) ได้ถึงบท เมื่อละครจบลง ผู้ชมก็พากันปรบมือถวาย ให้อรรถแสดงความพอใจ ส่วนฉันได้รับดอกไม้จากผู้ชมด้วย หลังจากนั้น เราก็ไปร่วมรับประทานอาหารค่ำกับแขกที่รับเชิญมาชมละครของเรา ฉันได้รับคำชมมากมายและได้รับการบอกเล่าว่าแสดงท่าทางเป็นลมได้เหมือนมาก ซึ่งก็เพราะว่าฉันมีครุณีนั่นเอง”

ภาพที่ 77 สมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ ทรงแสดงเป็นแมรี ในละครเรื่อง *My Friend Jarlet* และ ทรงแสดงเป็นกัปตันแอบโซลูท ในเรื่อง *The Rivals* ที่มา (ม.ร.ว.นริศรา จักรพงษ์, 2561, น. 210)

4.3.2.2.3.8 ละคร 3 เรื่อง ก่อนเสด็จฯ นิวัติพระนคร สมเด็จพระ

พระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงจัดงานเลี้ยงอำลาพระสหายในประเทศอังกฤษ มีการแสดงละคร 3 เรื่อง ในวันที่ 21 สิงหาคม พ.ศ. 2445 สำเนาสูจิบัตรละครที่ทรงจัดพิมพ์เป็นเล่ม หน้าปกพิมพ์ว่า

Dramatic Performance

At Westbury Court

August 21st, 1902

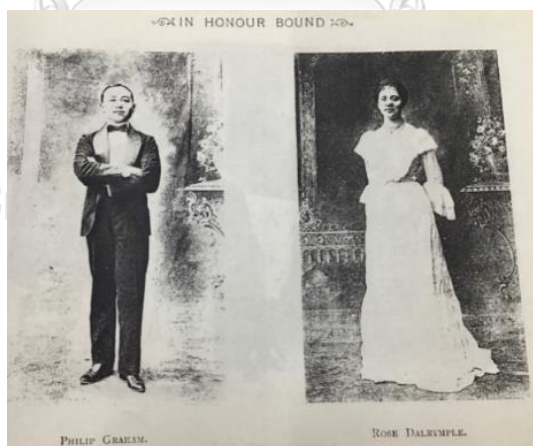
IN HONOUR BOUND OLD CRONIES THE KING'S COMMAND

ด้านในสูจิบัตร มีภาพพระตำหนักเวสต์บูรี คอร์ท และภาพนำผู้แสดง 3 เรื่องได้แก่

เรื่องที่ 1 *In Honour Bound* ของ Sydney Lacy Grundy ผู้ประพันธ์ได้เรื่องนี้มาจากละครภาษาฝรั่งเศส ชื่อ Une Chaine ของ Scribe ทรงจัดการแสดง และทรงแสดงเป็นฟิลลิป แกรม

เรื่องที่ 2 *Old Cronies* ของ S. Theye Smith ทรงจัดการแสดง เป็นการสนทนาของตัวละครผู้ชายสองคน

เรื่องที่ 3 *The King's Command* ของ Carlton H. Terris (พระนามแฝง) ทรงแสดงเป็น Francois Duc de Morbihan

ภาพที่ 78 เรื่อง *In Honour Bound*

ที่มา หอวชิราวุธานุสรณ์ Dramatic Performance, 1902

ภาพที่ 79 เรื่อง The King Command
ที่มา หอวชิราวุธานุสรณ์ Dramatic Performance 1902

ภาพที่ 80 เรื่อง The King Command
ที่มา หอวชิราวุธานุสรณ์ Dramatic Performance 1902

ในภาพที่ 80 ทรงแสดงกับสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าสุริยงประยุรพันธุ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นไชยาศรีสุริโยภาส พ.ศ. 2427-2462) การที่ทรงจัดทำสู่จิตร มีภาพถ่ายฉากต่าง ๆ ในเรื่อง ตีพิมพ์เป็นรูปเล่ม เทียบเท่ากับละครมืออาชีพที่แสดงกัน โดยมีทั้งการบันทึกภาพ ตัวละครในเรื่อง และท่าทางประกอบฉาก มีคำบรรยายฉากนั้น ๆ ส่วนนักแสดงมีทั้งที่เป็นคนไทยและต่างชาติร่วมแสดงด้วย เครื่องแต่งกายตามเนื้อเรื่องย้อนยุค

4.3.2.2.3.9 ดัมบ์ แครมโบ (Dumb Crambo) ในส่วนของการฝึกหัดการแสดง แม้ว่าจะไม่พบพระราชบันทึกว่าทรงฝึกหัดการแสดงอย่างไร แต่ได้พบการเล่นการละเล่นชนิดหนึ่งของอังกฤษ เรียกว่า ดัมบ์ แครมโบ (Dumb Crambo) คือเกมปริศนาทายคำจากการทำท่าทาง ที่ทรงเคยเล่นเมื่อเสด็จฯ ไปบ้านพระสหาย ดังในพระราชบันทึกวันเสาร์ที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2439 ว่าได้เสด็จฯ ไปเสวยพระสุธารสที่บ้านของเลดี้สเตปนี หลังจากเสวยเสร็จ มีการเล่นดัมบ์

แควมโบ ทรงเล่นร่วมกับลูก ๆ ของเลดี้ พระองค์โปรดเกมชนิดนี้มาก (Vilawan Svetsreni, 1991, p.23)

*"Saturday, January 11... at 4o'clock, Mr. Thompson took us to Lady Stepney's, had tea, After tea played **Dumb Crambo** with Miss Stepney and many other young persons. First word we acted was "Ghost" second "Siam". Then we had "Snap Dragon", After that did another word "Bike" then we had to come back. I enjoyed myself very much ..."*

ดัมบ์ แควมโบนี้ คือการละเล่นทายคำจากการแสดงละครใบ้ โดยแบ่งผู้เล่นเป็นสองกลุ่ม ผลัดกันทายคำ ซึ่งแต่ละคำ คล้องจองกัน ภายหลังทรงนำมาปรับใช้เป็นเกมสำหรับฝึกฝนทักษะการแสดงของพระองค์และเหล่าข้าราชบริพาร โดยใช้เป็นปริศนาคำทาย 4 คำ เป็นสำนวนไทย แสดงละครแต่ละเรื่องเพื่อใบ้แต่ละคำ จึงเป็นการเล่นละคร 4 เพื่อใบ้คำ 4 คำ ส่วนเรื่องที่ 5 เป็นเรื่องที่นำทุกคำมารวมกัน

พ.ศ. 2445 หลังจากประทับอยู่ในประเทศอังกฤษถึง 9 ปีเศษ ก่อนเสด็จฯ กลับ ยังทรงศึกษาเพิ่มเติมในเรื่องของกฎหมาย และภาษา และทรงเลือกเส้นทางเสด็จฯ โดยวิธีรอบพิภพ คือเสด็จฯ ไปเยี่ยมเยือนมิตรประเทศทางแถบยุโรป จากนั้นเสด็จประพาสสหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่น ในหนังสือนิวัติพระมหานครโดยวิธีรอบพิภพ (พระยาศรียรวงศ์, 2459, น.1) บันทึกไว้ว่าเสด็จฯ ออกจากกรุงลอนดอน วันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2445 เสด็จฯ ไปยังประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อเสด็จฯ ไปถึงได้เสด็จยังเมืองต่าง ๆ และทอดพระเนตรกิจการ รัฐสภา โรงเรียน มหาวิทยาลัย หอสมุด พิพิธภัณฑ์ หน่วยงานทหาร โรงเรียนนายร้อยทหารบก โรงพยาบาล โรงงานอุตสาหกรรม ฯลฯ และประพาสหลายเมือง ประทับอยู่จนถึงวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2445 จึงเสด็จฯ ลงเรือพระที่นั่งไปยังประเทศญี่ปุ่น ในการเสด็จสหรัฐอเมริกา แม้ว่าในบันทึกของพระยาศรียรวงศ์จะมีได้ระบุงการเสด็จฯ ไปทอดพระเนตรนาฏกรรม เพราะอาจจะเสด็จเป็นการส่วนพระองค์ แต่น่าจะได้ทอดพระเนตรละครของบรอดเวย์ รวมทั้งภาพยนตร์ต่าง ๆ

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ เสด็จฯ ถึงเมืองโยโกฮามาววันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2445 พระยาศรียรวงศ์บันทึกว่าได้ทอดพระเนตรศิลปะการแสดงของญี่ปุ่นที่ทางรัฐจัดถวาย หลังจากเสด็จประพาสเมืองต่าง ๆ ในญี่ปุ่นแล้ว จึงเสด็จฯ กลับถึงพระนครเมื่อวันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2445* (พระยาศรียรวงศ์, 2459, น.61)

ภาพที่ 81 ขณะเสด็จประพาสประเทศญี่ปุ่น
ที่มา (พระยาศรียรวงศ์, 2459)

สรุปนาฏกรรมในช่วงที่ 2

ในช่วงระยะเวลา 9 ปีที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ประทับในต่างประเทศ นอกจากการศึกษาในช่วงเวลาต่าง ๆ แล้ว การเสด็จฯ ไปเยี่ยมเยียนราชสำนักในยุโรป และเสด็จประพาสเมืองต่าง ๆ ทำให้ทรงเรียนรู้กิจการต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ ได้ทอดพระเนตรสภาพบ้านเมือง สภาพแวดล้อม ทรงพบปะบุคคลต่าง ๆ ล้วนแต่เป็นประโยชน์ต่อพระองค์และชาติบ้านเมือง ส่วนนาฏกรรม ทรงเสด็จฯ ไปทอดพระเนตรละครประเภทต่าง ๆ ที่มีชื่อเสียงและมีคุณภาพ ในประเทศที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางนาฏกรรม จึงมีการแสดงระดับโลกที่มีชื่อเสียงและมีคุณภาพมากมาย ทำให้ทรงสั่งสมประสบการณ์ที่มีค่ายิ่ง ส่งผลต่อการสร้างนาฏกรรมด้วยพระองค์เอง

บทบาทในด้านนาฏกรรม

- บทบาทผู้ชม ทอดพระเนตรละครที่หลากหลายและปริมาณสูง
- บทบาทในการประพันธ์ เมื่อทอดพระเนตรละครเรื่องใดเรื่องหนึ่งแล้ว ทรงนำบทที่ทรงชื่นชอบมาทดลองดัดแปลงบท หรือทรงพระราชนิพนธ์บทเพิ่มเติม ทรงใช้พระนามแฝงที่หลากหลายในการพระราชนิพนธ์
- บทบาทในการวิจารณ์ แม้จะเป็นความเห็นส่วนพระองค์ในสมุดบันทึก ยังไม่ใช้การวิจารณ์ที่ต้องใช้ทฤษฎีการวิจารณ์มาใช้ แต่ก็แสดงให้เห็นว่าทรงมิได้ทอดพระเนตรเพื่อความบันเทิงเพลิดเพลินอย่างเดียว แต่ทรงวิเคราะห์เปรียบเทียบและให้ความเห็น

การสร้างนาฏกรรม

- จุดเริ่มต้นการสร้างนาฏกรรม คือ ทรงจัดการแสดงบนเวทีเล็ก ๆ ที่พระตำหนักในเมืองแอสคอต ละครที่แสดงเรื่องแรกคือ *Miss Houneybone*
- ทรงจัดการแสดงเรื่อง *My Friend Jarlet* รับเสด็จรัชกาลที่ 5 ที่เจนีวา พ.ศ. 2440
- ทรงแสดงละครในโรงละครต่อหน้าผู้ชมจำนวนมาก
- มีผู้กราบบังคมทูลเชิญให้ทรงแสดงละครเพื่อการกุศล
- ทรงจัดการแสดงที่รัสเซีย แสดงกับสมเด็จเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ เจริญอัครราชทูตประเทศต่าง ๆ มาชม
- การแสดงก่อนเสด็จฯ กลับ ทรงจัดการแสดงละคร 3 เรื่อง ทรงจัดการแสดง และทรงแสดงเป็นฟิลลิป แกรม ในเรื่อง *In Honour Bound* เรื่องที่ 2 *Old Cronies* เรื่องที่ 3 *The King's Command* ของ Carlton H. Terris (นามแฝงของพระองค์) ทรงแสดงเป็น Francois Duc de Morbihan

ผู้วิจัยเห็นว่าประสบการณ์นาฏกรรมในต่างประเทศของพระองค์ในช่วงที่ 2 นี้ เป็นจุดเริ่มต้นนาฏกรรมที่สำคัญ จากการทอดพระเนตร ทรงศึกษาเรียนรู้การสร้างนาฏกรรมจากประสบการณ์ที่ได้ทอดพระเนตร ทำให้เห็นความสนพระราชหฤทัยในนาฏกรรมที่ประจักษ์ชัด ทรงเริ่มการสร้างนาฏกรรมด้วยพระองค์เอง ทั้งประพันธ์ กำกับ จัดแสดง และแสดง นับเป็นช่วงเวลาที่ยิ่งใหญ่อันส่งผลต่อการสร้างนาฏกรรมของพระองค์ในเวลาต่อมา

4.3.3 ช่วงที่ 3 เสด็จนิวัติพระนคร (พ.ศ. 2445 - 2453)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 82 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร

ในช่วงที่ 3 ตั้งแต่วันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2445* สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จฯ ถึงพระนคร จนถึงวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2453 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต รวมระยะเวลา 8 ปี พระราชกรณียกิจในระหว่างนี้ เป็นการสนองตามพระราชประสงค์ของสมเด็จพระบรมชนกในการทรงงานด้านต่าง ๆ เพื่อศึกษาระบบการบริหารราชการบ้านเมืองและการปกครอง และได้เสด็จประพาสหัวเมืองต่าง ๆ เป็นการเตรียมพระองค์ในการปกครองบ้านเมืองต่อไป

ผู้วิจัยนำเสนอข้อมูล 2 ประเด็นหลักคือ 1. ภูมิหลังและเหตุการณ์สำคัญ และ 2. ประสบการณ์ที่เกี่ยวกับนาฏกรรม โดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสารสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ หนังสือพิมพ์ทวีปัญญา ข่าวในราชกิจจานุเบกษา พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร และความทรงจำของข้าราชการบริพาร เท่าที่พอจะแสดงให้เห็นบทบาทและการสร้างนาฏกรรมในช่วงเวลานี้ได้

4.3.3.1. ภูมิหลังและเหตุการณ์สำคัญ

หลังจากเสด็จฯ กลับสยาม สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จประทับอยู่ที่พระราชวังสราญรมย์ ทรงปฏิบัติพระราชกิจสนองงานสมเด็จพระบรมราชชนกในเรื่องต่าง ๆ โดยเฉพาะในด้านกฎหมายระหว่างประเทศ และการทหาร ทรงดำรงตำแหน่งผู้บังคับการกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ และทรงดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดินต่างพระองค์ระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2

เหตุการณ์ที่เด่นในช่วงเวลานี้ คือการเสด็จประพาสหัวเมืองต่าง ๆ ทั้งมณฑลฝ่ายเหนือและปักษ์ใต้ เพื่อทรงศึกษาระบบการบริหารราชการแผ่นดิน และทรงมีโอกาสสำรวจภูมิประเทศ ตรวจสอบหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ทอดพระเนตรนาฏกรรมพื้นบ้าน มหรสพต่าง ๆ ที่แต่ละเมืองจัดมาถวาย เสมือนเป็นการเก็บข้อมูลบรรจุอยู่ในคลังข้อมูลส่วนพระองค์ และทรงนำมาเป็นข้อมูลสำหรับใช้สร้างนาฏกรรมในเวลาต่อมา โดยผู้วิจัยคัดบางเหตุการณ์มาแสดง ดังในตารางสรุปต่อไปนี้

ตารางที่ 7 เหตุการณ์สำคัญ

วัน เดือน ปี	เหตุการณ์
29 ม.ค. 2445	เสด็จฯ กลับสยาม
30 มี.ค. 2446	ทรงตั้งสโมสรทวีปัญญา
เม.ย. 2447	โปรดให้จัดพิมพ์หนังสือพิมพ์ทวีปัญญา
21 ส.ค.-11 ธ.ค. 2447	ทรงผนวช
2448	ร.5 โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งหอพระสมุดวชิรญาณ สมเด็จพระบรม

วัน เดือน ปี	เหตุการณ์
	โอรสาธิราชทรงดำรงตำแหน่งสภานายก
11 พ.ย. 2448	ทรงตามเสด็จฯ รัชกาลที่ 5 ประพาสเมืองนครสวรรค์ และเสด็จฯ ประพาสหัวเมืองเหนือเป็นครั้งแรก ทรงพระราชนิพนธ์ลิลิตพยุห
2449	ทรงตั้งสมาคมศรี
27 มี.ค. 2449*	รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ทรงเป็นผู้สำเร็จราชการ
2450	เสด็จฯ ประพาสหัวเมืองเหนือ ครั้งที่ 2 เดือนมกราคม ถึง มีนาคม 2450 ทรงพบจารึกเขาสุนทรภู และเกิดพระราชนิพนธ์เรื่องเที่ยวเมือง พระร่วง
2450	โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังสนามจันทร์ นครปฐม
2451	เกิดการปฏิวัติในอิหร่านและตรุกี
10 มี.ค. 2451	เสียรัฐกลันตัน ตรังกานู ไทรบุรี ปรีสให้อังกฤษแลกกกับอำนาจให้ศาล ไทยบังคับคดีความผิดของคนอังกฤษในสยาม
พ.ย. 2452	เสด็จประพาสหัวเมืองเหนือ
8 เม.ย.-31 พ.ค. 2452	เสด็จฯ เยือนหัวเมืองปักษ์ใต้ เกิดพระราชนิพนธ์จดหมายเหตุเสด็จ ประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ ร.ศ. 128
มิ.ย. 2452	เกิดเหตุวิวาทระหว่างนายทหารและมหาดเล็กในสมเด็จพระบรมฯ
1- 8 มิ.ย. 2453	คนจีนประท้วงชักชวนให้คนจีนในพระนคร ปิดร้านและหยุดงาน
2 มิ.ย. 2453	เกิดคดีความพญาระกา
23 ต.ค. 2453	รัชกาลที่ 5 เสด็จสวรรคต

ที่มา ราชกิจจานุเบกษา จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน เอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

จากตารางสรุปดังกล่าว ขอยกตัวอย่าง 4 เหตุการณ์ ได้แก่ การตั้งสโมสร คดีพญาระกา และเหตุการณ์ทะเลาะวิวาทของทหารกับมหาดเล็ก และการประท้วงหยุดงานของคนจีน ที่ผู้วิจัยเห็นว่า มีผลต่ออนุมานกรรม ดังนี้

4.3.3.1.1. การตั้งสโมสร

4.3.3.1.1.1 สโมสรทวิปัญญา สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธฯ ทรงใช้แนวทางการตั้งสมาคมหรือสโมสรมาจากอังกฤษ หลังจากเสด็จฯ นิวัติ สยามไม่นาน ทรงตั้งทวิปัญญาสโมสรขึ้น โดยมีสมาชิกคือพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการบริพาร และ ทรงออกหนังสือพิมพ์ทวิปัญญา ฉบับแรก เดือนเมษายน ร.ศ. 123 (พ.ศ. 2447) ยุติลงเมื่อ พ.ศ. 2450 ในรายงานการประชุมกรรมการสภาทวิปัญญาสโมสร ครั้งที่ 8 ในหนังสือพิมพ์ทวิปัญญาเล่ม 3

มีมติให้ทำหนังสือพิมพ์ประจำสโมสร เพื่อเผยแพร่แก่สมาชิกและบุคคลทั่วไปเดือนละครั้ง ทรงดำรงตำแหน่งสภานายก (ในนาม นายท.ป.ส.) ส่วนคณะกรรมการ ทรงชักชวนพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการบริพาร เขียนเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นสาระความรู้ลงพิมพ์ ทรงทำหน้าที่เป็นบรรณาธิการตรวจบทความทุกเรื่อง บทความมีหลากหลายประเภท รวมทั้งแนวพระราชดำริเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพและการปกครอง (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2447)

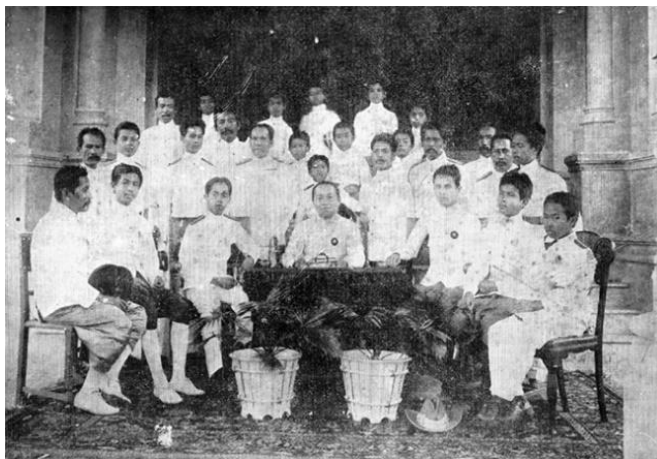

ภาพที่ 83 หนังสือพิมพ์ทวีปัญญา เล่ม 1
ที่มา หอสมุดแห่งชาติ

หนังสือพิมพ์ทวีปัญญาเล่ม 1 ออกเมื่อเดือนเมษายน – กันยายน ร.ศ. 123 (พ.ศ. 2447) ในพระราชนิพนธ์คำนำ ระบุถึงความมุ่งหมายในการออกหนังสือพิมพ์ทวีปัญญาซึ่งตั้งตามนามของสโมสร เพื่อให้ความรู้ข่าวสารต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์และน่าย่านอ่านเล่น “ธรรมดาคนถึงจะมีความรู้สติปัญญาอยู่แล้วเท่าใด ถ้าเป็นผู้หมายดีในส่วนตัวจริงแล้ว คงจะต้องทะเยอทะยานให้มีความรู้มากขึ้นอีกเสมอ” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2447, น. คำนำ) ในหนังสือพิมพ์ทวีปัญญาเล่ม 1 เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2447 มีรายนามกรรมการทวีปัญญาสโมสรประกอบด้วย พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการบริพาร ดังนี้ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2447, น. 50)

เลขานุการ	สมเด็จพระบรมโสภาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธฯ
เหรัญญิก	นายหยวก
ปฎิคมและบรรณารักษ์	สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้ากรมขุนนครราชสีมา
ผู้ช่วยเลขานุการ	นายสะอาด
ผู้ช่วยเหรัญญิก	(ยังไม่มีตัว)
ผู้ช่วยปฎิคม	หม่อมเจ้าฤทธิวิธ
ผู้ช่วยบรรณารักษ์	หม่อมเจ้าพงษ์ทิณเทพ

ที่ปรึกษา พระยาราชวัลลภานุสิษฐ์
 กรรมการพิเศษ หม่อมเจ้าวงศ์นิรชร
 กรรมการพิเศษ หม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์
 พนักงานใหญ่แผนกปฏิคม นายชุ่ม (มิใช่สมาชิก)

ภาพที่ 84 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร และกรรมการทวิปัญญาสโมสร
 ที่มา วรชาติ มีชูบท จดหมายเหตุวชิราวุธ ตอน 152 จากจรุงจิตรถึงพระมณูแถลงสาร
www.vajiravudh.ac.th สืบค้นเมื่อวันที่ 12 มีนาคม พ.ศ. 2564

4.3.3.1.2.2 สมาคมกรี พ.ศ. 2449 ทรงตั้งสมาคมขึ้นอีกสมาคมหนึ่ง เรียกว่า สมาคมกรี (Gri Society) ข้อมูลการประชุมสมาคม ทรงบันทึกไว้อยู่ในสมุดปกสีดำ (ที่มีบทละครเรื่องเจ้าตากสิน) หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล สันนิษฐานว่าชื่อสมาคมกรีนี น่าจะแปลว่า สมาคมว่าด้วยเรื่องที่ยากจะเข้าใจ (ม.ล.ปิ่น มาลากุล, 2535, น.1-4) ทรงก่อตั้งสมาคมนี้ด้วยสาเหตุสำคัญประการหนึ่งคือมีพระราชประสงค์จะให้คนไทยเข้าใจเรื่องประชาธิปไตยซึ่งเป็นเรื่องที่เข้าใจยาก ทรงนำวิธีการของประชาธิปไตยมาใช้ในกิจการของสมาคมซึ่งทรงตั้งขึ้น การจัดที่นั่งของสมาชิกก็ดี วิธีได้เสียงตลอดจนวิธีจรรยาบรรณการประชุมเหมือนอย่างในผู้แทนราษฎรของอังกฤษที่อังกฤษ ทรงตั้งพระราชหฤทัยจะให้คนไทยมีความเข้าใจมากกว่าอื่น สมาชิกของสมาคมกรีนีไม่ต่ำกว่า 100 คน ส่วนใหญ่เป็นชาวต่างประเทศ หม่อมหลวงปิ่นให้เหตุผลว่า เพราะสมัยนั้น คนไทยยังดำเนินการแบบประชาธิปไตยไม่เป็น จะต้องดูชาวต่างประเทศไปก่อน มีสมาชิกที่เป็นคนไทยมีอยู่บ้าง เช่น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าหญิงวชิราวุธราชกัญญา*

* พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวชิราวุธราชกัญญา (พ.ศ. 2401-2479) พระราชธิดาใน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเจ้าจอมมารดาแก้ว ทรงศึกษาภาษาอังกฤษจากหม่อม แอนนา เลียวโนเวนส์จนสามารถใช้ภาษาอังกฤษได้ดี

พระยาประสิทธิ์ศิลปการ หลวงสุนทรโกษา ฯลฯ สมาชิกของสมาคมศรีทุกคนจะต้องเป็นผู้แทนเมืองใดเมืองหนึ่ง จะเป็นเมืองในต่างประเทศก็ได้ และใช้นามแฝงแทนชื่อตัวเองก็ได้ เช่น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสมมุติพระนามของพระองค์ว่า เจ.แอล.เอ็ม.เอส. ออกซ์ฟอร์ด (J.L.M.S Oxford) ผู้แทนออกซ์ฟอร์ดตะวันออกนอกจากนั้นสมาชิกแต่ละคนต้องสังกัดพรรคการเมืองพรรคใดพรรคหนึ่งใน 2 พรรค คือ พรรคสุภาพบุรุษ และพรรคแรงงาน พรรคสุภาพบุรุษได้แบบอย่างจากพรรคอนุรักษนิยม ส่วนพรรคแรงงานได้แบบอย่างจากพรรคแรงงานของอังกฤษ สมาคมศรีส่งเสริมการกีฬาเป็นส่วนใหญ่ มีการเลือกตั้งนายกสมาคมทุกเดือนเมื่อเลือกได้นายกสมาคมแล้ว นายกสมาคมก็แต่งตั้งบุคคลในพรรคเดียวกันให้ดำรงตำแหน่งต่าง ๆ อีก 9 ตำแหน่ง ได้แก่ เฮอร์มูนิค ผู้ช่วยเฮอร์มูนิค บรรณารักษ์ ผู้แทนชาวต่างประเทศ เลขานุการชมรมคริกเก็ต เลขานุการชมรมฟุตบอล เลขานุการชมรมละคร ผู้แทนสมาชิกสตรี และเลขาธิการสภา

การที่ทรงตั้งสโมสรต่าง ๆ ขึ้นนี้ คงเป็นการนำแบบอย่างเมื่อครั้งเสด็จประทับที่วิทยาลัยในประเทศอังกฤษมาใช้ เพราะทรงเป็นสมาชิกหลายสโมสรและเคยดำรงตำแหน่งนายกสโมสรด้วย ในพระราชหัตถเลขาที่พระราชทานไปยังนายเมย์นาร์ด วิลโลบี คอลเชสเตอร์ - ริมซ (Maynard Willoughby Colchester – Wemyss) พระอาจารย์ชาวอังกฤษที่เคยรับราชการเป็นผู้ดูแลนักเรียนไทยประจำสถานอัครราชทูตสยาม ณ กรุงลอนดอน เมื่อวันที่ 3 มิถุนายน พ.ศ. 2448 มีความตอนหนึ่งว่า (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552, น. 14-15)

“...พอหมดเวลาราชการแล้วมีอะไรให้ทำน้อยเหลือเกิน ไม่มีโรงละครให้ไปดูอย่างที่ยังอังกฤษ สโมสรที่นี่ก็ไม่เหมือนที่โน่น จริงอยู่ที่ฉันเพิ่งจะจัดตั้งสโมสรที่ฉันเองเป็นประธานและมีสมาชิกจำนวนมากพอสมควรขึ้นมา แต่สโมสรแห่งนี้ก็ดูไม่ค่อยต้อนรับฉันเลยนอกจากในฐานะประธานเฉพาะเวลามีอะไรที่จะต้องทำให้สำเร็จ และไม่มีใครอยากรับผิดชอบทำงานนั้น...”

4.3.3.1.2 คติพญาระกา ต้นกำเนิดการตรวจสอบบทละครก่อนแสดง

เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2453 เกิดคติพญาระกา เป็นคติพิพาทเกี่ยวกับการหมิ่นประมาท ระหว่างพระเจ้าน้อยยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ (พระอิสริยยศในเวลานั้นต่อมาทรงดำรงพระอิสริยยศ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์) เจ้าของโรงละครปรีดาลัย กับสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์) เริ่มจากหม่อมในกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ ชื่อ พักตร์ (บางแห่งสะกดว่า ภักตร์ ในที่นี้ใช้พักตร์ตามในพระราชบันทึกของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในหนังสือประวัติต้นรัชกาลที่ 6) หลบหนีออกจากวังเนื่องจากถูกกรมหมื่นนราธิปฯ ตบตี ต่อมาเจ้าพระยายมราช เสนาบดีกระทรวงนครบาลได้รับข้อร้องเรียนจากราชบุรุษ 18 ราย ว่า

กรมหมื่นนราธิปประพันธพงศ์ บุกเข้าค้นหาหม่อมพักตร์ในบ้านเรือนของตน จนพักตร์ขอไปพักอยู่ในโรงพักพลตระเวนวัดบุปผาราม เจ้าพระยายมราชเห็นว่าไม่เหมาะสม จึงให้พักตร์และมารดาไปพำนักที่วังพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม และพักตร์เองมีความประสงค์ที่จะฟ้องร้องให้ถึงที่สุด และย้ายออกไประหว่างคดีอยู่ในชั้นศาล

ต่อมา พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธพงศ์ ทรงพระนิพนธ์บทละครขึ้นเรื่องหนึ่ง จัดพิมพ์และเตรียมแสดงถวายหน้าพระที่นั่งในวันที่ 3 มิถุนายน ทรงส่งบางบทให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ช่วยวางช่วงการร้องสลับการพูดให้ กรมหลวงชุมพรฯ ทรงตรวจดูเห็นว่าเนื้อหาในบทละครดูแปลกจึงปฏิเสธ แต่คัดลอกบางส่วนเก็บไว้ และนำไปให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมทอดพระเนตร และเกิดเรื่องขึ้นเนื่องจากกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ทรงนำไปให้กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทอดพระเนตร ทพให้ทรงทราบว่าเป็นบทละครเรื่องนี้แต่งขึ้นเพื่อกระหน่ำพระองค์ ทำให้ทรงน้อยพระทัย จึงเสด็จฯ ไปประทับที่คลองรังสิต ต่อมาข้าราชการผู้ใหญ่กระทรวงยุติธรรม 28 คน ถวายฎีกาขอลาออกตามเสนาบดี ในเวลานั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีข้อราชการมาก อยู่ในช่วงเตรียมรับเสด็จดยุกจากเยอรมันและคนจีนนัดกันประท้วงปิดร้านเมื่อวันที่ 1 มิถุนายน อีกทั้งยังมิได้ทอดพระเนตรบทละครดังกล่าว จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรรมการพิจารณาคดีนี้ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2559b, น.339) กรมหมื่นนราธิปประพันธพงศ์ ให้ถ้อยคำว่าเป็นบทละครเรื่องนี้ แปลงมาจากบทละครฝรั่งเศสเรื่อง ซองติแคลร์ (Chantecler) ของเอ็ดมอนด์ รสตองด์ (Edmond Rostand ค.ศ. 1868-1918) ที่อ่านมาจากหนังสือพิมพ์อิลลัสเตรเตดลอนดอนนิวส์ (Illustrate London News) นำมาดัดแปลงให้ถูกรสนิยมของผู้ชมในไทย จึงมีการพิจารณาเนื้อเรื่องซองติแคลร์ เทียบกับพญาระกา สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร มีพระราชบันทึกในหนังสือประวัติต้นรัชกาลที่ 6 (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2559b, น. 326-327) ทรงอธิบายเนื้อหาของเรื่อง ซองติแคลร์ไว้ว่า

“...ผู้แต่งเขาตั้งใจให้เป็นปรกณัม คือเรื่องเปรียบเทียบโดยทั่วไป ไม่ใช่เล่าเปรียบเทียบบุคคลผู้หนึ่งผู้ใดโดยจำเพาะ ไก่ตัวผู้เปรียบด้วยบุคคลที่เป็นใหญ่และมีเสียงเพราะ ช่างพูดลวงคนโง่ๆให้หลงเชื่อว่ามีความสามารถ และความที่หลอกผู้อื่นเสียเคยตัว จนสุดท้ายตัวเองก็เชื่อความสามารถของตัวเองเสียด้วย ... จนในที่สุดเมื่อหลงผู้หนึ่งจนเผลอตัว จึงเสียกลและผู้หนึ่งรู้ได้ นางไก่ฟ้าทองเปรียบด้วยผู้หญิงที่ชอบเปนอิสระแห่งตนแต่เมื่อมีภัยเบียดเบียนก็จำใจหนีไปพึ่งผู้มีบุญ ...พยายามกระทำกลอุบายล่อลวงจนได้รู้ได้ชายผู้ที่เลี้ยงตน แล้วก็

จากนั้นเพื่อพรากไป จนไปประสพภัยอันตรายเข้าอีก จึงต้องกลับมาอยู่กับขายนั่นตามเดิม...”

ผลการพิจารณาคดี พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงมีความผิดในฐานใส่ความหมิ่นประมาทจริง ต่อมากรมหมื่นนราธิปฯ ถวายหนังสือกราบบังคมทูลขอสารภาพผิดที่รู้ว่าตนเกิดปัญหา และขอพระราชทานพระมหากรุณาให้กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์พ้นโทษ จากคดีพยานระกา เป็นผลให้งานละครของกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ หรือคณะละครที่มาเข้าโรงละครปริดาลัย ต้องส่งบทละครให้กรมพระนครบาลตรวจสอบเพื่อขออนุญาตให้แสดง และกรมพระนครบาลจัดสายสืบไปชมละครเรื่องดังกล่าวว่าได้แสดงตามบทที่ส่งให้ตรวจหรือไม่ เหตุการณ์นี้ นับเป็นจุดกำเนิดการตรวจสอบบทละครเพื่อขออนุญาตแสดงในเวลาต่อมา

4.3.3.1.3 เหตุทะเลาะวิวาทของมหาดเล็กชนวนเกิดเหตุการณ์

กบฏ ร.ศ. 130

วันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2452 เกิดเหตุวิวาทระหว่างนายทหารและมหาดเล็กในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มีทหาร 5 คนถูกโยนตามวิธีจารัตนนครบาลซึ่งล้มเลิกไปแล้ว ก่อให้เกิดความไม่พอใจของทหาร “กลายเป็นไฟลามทุ่งแห่งความรู้สึกของพวกมันมองปฏิวัติขึ้น” (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2454b) การโยนหลังทหารที่กลายเป็นชนวนครั้งนี้ จากข้อเขียนของ ร้อยเอก ขุนทวยหาญพิทักษ์ (เหล็ง ศรีจันทร์) และร้อยตรีเนตร พูนวิวัฒน์ ตีพิมพ์ในอนุสรณ์งานศพของ ร.อ.ขุนทวยหาญพิทักษ์ วันที่ 19 เมษายน พ.ศ. 2503 ว่ามีการเขียนหลังทหารด้วยสาเหตุอันมิบังควร กลางสนามหญ้าหน้ากระทรวงกลาโหม สาเหตุจากการทะเลาะวิวาทระหว่างทหารกับมหาดเล็กของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช “โดยที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ขอให้รัชกาลที่ 5 ลงพระราชอาญาตามประเพณีจารัตนนครบาลที่ทำการออกอาญาถึงหน้าประตูวังปารุสวันของพระราชทายาท แม้รัชกาลที่ 5 จะทรงไม่เห็นด้วยและเจ้านายบางพระองค์คัดค้านแต่สมเด็จพระยุพราชทรงยืนกรานจะให้เขียนหลังเพื่อมิให้เป็นเยี่ยงอย่าง” (เหรียญ ศรีจันทร์, 2556, น. 23-25)

วรชาติ มีชูบท (2564) เห็นว่าความจากบันทึกของร้อยตรีเหรียญดังกล่าวขัดกับพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเรื่อง “ประกาศกระแสพระราชดำริในเรื่องเป็นลูกผู้ชาย” ที่โปรดเกล้าฯ ให้ออกเมื่อวันที่ 1 เมษายน ร.ศ.128 (พ.ศ. 2442) ก่อนเกิดเหตุการณ์โยนหลัง 2 เดือนเศษ ว่า “การที่จะลงพระราชอาญาด้วยอาการใด ๆ มีดีและยังเป็นต้น ก็ทรงพระราชดำริน่าจะไม่ใช่ประโยชน์ เพราะลูกผู้ดีไม่ใช่สัตว์เดียรฉานที่จะบังคับบัญชาได้ด้วยอาญา”(วรชาติ มีชูบท, 2564) อีกทั้งสอดคล้องกับพระราชบันทึกในหนังสือ ประวัติต้นรัชกาลที่ 6 ว่า (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2559b, น. 247)

“เมื่อเกิดชำระกันขึ้นได้ความว่าตัวการมีนายร้อยเอกสม, นายร้อยตรีจัน, กับนายดาบบาง, ได้พาพลทหารออกจากโรงไปตีเขา. กรมนครชัยศรีเอาตัวพวกทหารขึ้นศาลทหารชำระได้ความจริงว่าได้ออกจากโรงทหารผิดเวลา และยกพวกไปตีเขาเช่นนั้น, เห็นว่าเป็นโทษหนัก, จำเป็นต้องลงอาญาให้เป็นเยี่ยงอย่าง, กรมนครชัยศรีจึงได้กราบบังคมทูลพระเจ้าหลวงขอให้ลงพระราชอาญาเขียนหลัง คนละ 30 ทีและถอดจากยศ. การลงอาญานั้นไม่ใช่โดยความขอร้องของฉันเลย, ตรงกันข้ามฉันเป็นผู้ท้วงว่าแรงเกินไป, แต่กรมนครชัยศรีว่าจะต้องลงโทษให้เป็นเยี่ยงอย่าง, หาไม่จะทำราบปรามทหารที่เกะกะไม่ได้, และนายทหารจะถือตนเป็นคนมีพวกมากเที่ยวรังแกข่มเหงเขารำไปให้เสียชื่อทหาร.”

อีกทั้งพบหลักฐานสำคัญเป็นลายพระหัตถ์พระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 17 มิถุนายน ร.ศ. 128 ว่า (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2452)

“ในเรื่องนี้ เมื่อได้สืบได้ส่วนความโดยละเอียดแล้ว เห็นชัดได้ว่าเป็นความผิดในวินัยทหารเป็นอันมาก เห็นด้วยเกล้าฯ ว่าสมควรลงโทษทางฝ่ายปกครองให้ปรากฏในทันที...ถ้าทรงพระราชดำริห์เห็นสมควรแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตถอดนายทหารที่มีความผิดนี้จากยศบรรดาศักดิ์ ลงพระราชอาญาเขียนทั้ง 5 คนนี้ คนละ 30 ทีในที่ประชุมทหารที่ศาลายุทธนาธิการ...”

การลงโทษอย่างทารุณนี้ มีกำหนดไว้ในกำหนดลงอาญาทหารบก โทษมีตั้งแต่ภาคทัณฑ์ไปจนถึงโบยเป็นขั้นสูงสุด มิใช่การละเมิดจารีตนครบาล และมีใช้เป็นตามพระราชประสงค์ของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชดังที่กล่าวอ้างไว้ แต่แล้วเหตุการณ์นี้ ก็เล้าลือกันไปอย่างผิด ๆ และกลายเป็นการสร้างวาทะกรรมให้กับเหล่าทหารจนกลายเป็นชนวนสมคบกันคิดการกบฏในเดือนกุมภาพันธ์ที่เรียกว่า กบฏ ร.ศ. 130 ซึ่งเหตุการณ์ครั้งนี้ มีผลต่องานพระราชนิพนธ์ต่อ ๆ มา โดยเฉพาะในบทละครที่เกี่ยวกับทหารหลายเรื่อง ที่ทรงเน้นย้ำหน้าที่ของทหาร และความสำคัญของชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

4.3.3.1.4 คนจีนประท้วงและนัดหยุดงาน

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนทรงราชย์ ที่ส่งผลต่อแนวพระราชดำริเกี่ยวกับคนจีนกล่าวคือในปลายเดือนพฤษภาคม คนจีนประท้วงชักชวนให้คนจีนในพระนคร ปิดร้านและหยุดงาน

และมีการนัดหยุดงาน ปิดห้างร้านกันระหว่างวันที่ 1 ถึง 8 มิถุนายน เหตุการณ์นี้น่าจะมีผลต่อบทความพระราชนิพนธ์เรื่อง ยิวแห่งบูรพาทิศ ซึ่งในบทความนี้ได้ทรงรังเกียจคนจีนที่อยู่ในแผ่นดินไทยทั้งหมด ด้วยทรงมีสัมพันธภาพอันดีต่อชาวจีนส่วนใหญ่ แต่ทรงเน้นถึงกลุ่มคนจีนบางกลุ่มบางคน ที่มุ่งเอาผลประโยชน์จากคนไทยแล้วส่งเงินกลับไปเมืองจีน บางคนสนับสนุนกลุ่มปฏิวัติล้มล้างการปกครอง ซึ่งทรงไม่เห็นด้วยกับวิธีดังกล่าว และทรงพระราชนิพนธ์เพื่อกระตุ้นให้คนไทยรู้จักทำการค้าขาย ขยันแบบคนจีน และมีพระราชประสงค์ให้คนจีนคิดเสียสละ สำนึกในบุญคุณของแผ่นดินไทย

4.3.3.2 ประสพการณ์นาฏกรรม

ในช่วงที่ 3 นี้ นับเป็นช่วงเวลาสำคัญที่ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการสร้างและสั่งสมประสพการณ์นาฏกรรมของพระองค์ โดยเฉพาะนาฏกรรมของหลวง และมหรสพพื้นบ้านต่าง ๆ หลังจากประทับอยู่ในต่างประเทศเป็นเวลากว่า 9 ปี โดยผู้วิจัยจัดกลุ่มข้อมูลตามหัวข้อดังนี้ บทบาทผู้ชม บทบาทนักประพันธ์ บทบาทในการจัดการแสดงและนักแสดง และบทบาทด้านดนตรี

4.3.3.2.1 บทบาทผู้ชม

ในช่วงเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2445 หลังจากเสด็จฯ กลับจากยุโรป จนถึง พ.ศ. 2453 ก่อนเสด็จขึ้นครองราชย์นี้ แม้ว่าจะไม่มีพระราชบันทึกรายวันให้สืบค้นข้อมูล แต่ผู้วิจัยพยายามรวบรวมจากแหล่งข้อมูลอื่น ๆ ได้แก่ ราชกิจจานุเบกษา บทพระราชนิพนธ์ จดหมายเหตุการณ์เสด็จประพาสหัวเมืองต่าง ๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับนาฏกรรม

ตารางที่ 8 นาฏกรรมที่ทอดพระเนตร

วัน เดือน ปี	นาฏกรรม
14 ก.พ. 2445*	การราตรีสโมสรเฉลิมพระเกียรติยศสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชที่วังบูรพาภิรมย์ในงานเลี้ยงมีการแสดง ระบำเทพบุตร นักระบำโปรยมาลาและกระดาชขวัญ
30 พ.ย. 2446	ละครของนายทหารบก ละครและลิเก สักวาของตำรวจ ทหารมหาดเล็ก ของเจ้าพระยาเทเวศร์ฯ ที่ท้องสนามไชย ในงานฉลองพระไชยเนาวโลหะที่วังสราญรมย์
3 ม.ค. 2446*	งานรื่นเริงที่พระราชอุทยานสราญรมย์ในงานเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ
2448	เจ้าพระยาเทเวศร์ฯ จัดการแสดงเรื่องพระนาละ ในวันพระราชสมภพครบ 25 พรรษา (ต่อมาทรงขอเยี่ยมครุละครมาฝึกซ้อมขึ้นให้กับข้าราชการบริพาร)
11 พ.ย. 2448	ทรงตามเสด็จรัชกาลที่ 5 ประพาสเมืองนครสวรรค์ หัวเมืองเหนือ

วัน เดือน ปี	นาฏกรรม
	เป็นครั้งแรก ทอดพระเนตรมหรสพต่าง ๆ ในแต่ละเมือง
27 มี.ค. 2449*	รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ทรงเป็นผู้สำเร็จราชการเกิดศาลาอันเตปัฐริน มังงานเลี้ยงอันเต จัดการแสดงหลังการเลี้ยงทุกวันพุธและเสาร์
2450	เสด็จประพาสหัวเมืองเหนือ ครั้งที่ 2 เดือนมกราคม ถึง มีนาคม 2450 ทอดพระเนตรมหรสพต่าง ๆ ในแต่ละเมือง เกิดพระราชนิพนธ์เที่ยวเมืองพระร่วง
พ.ย. 2452	เสด็จประพาสหัวเมืองเหนือ กรมการเมืองจัดมหรสพต่าง ๆ ถวายทอดพระเนตร
8 เม.ย.-31 พ.ค. 2452	เสด็จฯ เยือนหัวเมืองปักษ์ใต้มีมหรสพต่าง ๆ

จากตารางสรุป มีประเด็นที่ควรอธิบายเพิ่มเติมว่าการเสด็จประพาสหัวเมืองต่าง ๆ นั้น ทำให้ได้ทอดพระเนตรนาฏกรรมต่าง ๆ จำนวนมากและหลากหลาย ทั้ง ลิเก เสภา เพลง หนัง หุ่น โขน หนังตะลุง มโนห์รา จำอวด ฯลฯ เมื่อแสดงความสนพระราชหฤทัยในนาฏกรรมแต่ละเมืองที่เสด็จฯ ถึง กรมการเมืองและราษฎรจึงจัดการแสดงสมโภชอย่างเต็มที่ นับเป็นการอุปถัมภ์ส่งเสริมการแสดงมหรสพพื้นบ้านอีกทางหนึ่ง

4.3.4.2.1.1 ทอดพระเนตรนาฏกรรมหัวเมือง เมื่อคราว

เสด็จประพาส หัวเมืองเหนือ ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2448 ได้ทอดพระเนตรมหรสพต่าง ๆ ระหว่างเสด็จฯ ถึงแต่ละเมือง ในลิลิตพ่ายฯ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2472) เป็นบทพระราชนิพนธ์โคลงสี่สุภาพและร่าย บรรยายการเดินทาง กล่าวถึงมหรสพต่าง ๆ ที่ทอดพระเนตรตามรายทาง เมื่อเสด็จฯ ถึงเมืองนครสวรรค์ พระยาชลบุรีจัดผ้าป่าและให้ราษฎรเล่นเพลงถวาย ส่วนเมืองพิจิตร พระยานิกรกิติการ (ก๊ก ศรีเพ็ญ) ผู้ว่าราชการเมืองจัดละครเรื่องไกรทองถวาย

“ตอนเย็นสรวลเสร็จแล้ว พระนิกร กิตินา

จัดเล่นละครถวาย สนุกแท้

ไกรทองเมื่อธจร ขึ้นจาก ถ้ำแฮ

พวกตลกพูดตลกแก่ ทุกซีให้คล้ายครวญฯ “

เมื่อเสด็จฯ ถึงเมืองพิษณุโลก หลังจากทรงนมัสการพระพุทธชินราชแล้ว

เสด็จฯ ไปประทับพลับพลา ผู้ว่าราชการเมืองจัดมหรสพถวายได้แก่ โขน หุ่นจีน พิณพาทย์

“...โขนประจำจับเหล่านมื่อ พระยาวา นรเฮย

สุครีพมหาเสนา ใหญ่สู้

กุ่มภกรณอนุขลงกา	อินทร์แต่ง กลนอ
ขุนกปีปรั้วรู้	รวปริงพระยารัง ฯ ...
หุ่นจิ้งก็จัดไว้	วางเคียง โชนแฮ
ด้านปากพระระเบียง	โบสถ์ตั้ง
พิณพาทย์ดาษรายเรียง	รุ่มแรก หัดเฮย
เพลงแก่งพลางพลอดยั้ง	อยู่ล้นหลามเหลือ ฯ”

นอกจากนี้ ในลิลิตพ่ายฉบับที่กล่าวไว้ก็ว่า ยังมี พิณพาทย์ เสภา กลอนจับตอนขุนแผนแสนสท้านฯ ละครตลก ตอนสุวรรณหงส์หลงรักนางยักษ์แปลง มีกระบวนบ้องไฟและพ่อนรับพระขวัญที่เมืองแพร์ ส่วนเมืองลำปาง เจ้าบุญยวาทวงศมานิตจัดกระบวนแห่รับเสด็จ มีทั้งสิงโต ช่างพ่อน เจี้ยวถือสัปทน เจ้านายฝ่ายเหนือแต่งกายแบบโบราณ และกระบวนลูกช้างที่ฝึกมา (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2472) ราชบุตรและเจ้านายฝ่ายเหนือจัดพ่อนถวาย ให้นำพลับพลาวัดพระบาท จากนั้นเสด็จเข้าเมืองลำปาง ซึ่งมีพิธีบายศรีสู่พระขวัญ และมีการแสดงมหรสพของพื้นเมืองถวาย อย่างเช่น พวกม่านจัดเล่นละครชัก ส่วนเมืองเชียงใหม่ นอกจากขบวนแห่รับเสด็จและบายศรีแล้ว มีละครรับเสด็จ เมื่อเสด็จฯ ถึงเมืองลำพูน เจ้าหลวงเมืองลำพูนจัดลิเกถวาย มีเพลงบรรเลงเรื่อง โคบุตร ส่วนเมืองเชียงใหม่ เจ้านฟ้าจัดเพลงมาบรรเลง และจัดละครถวาย จากนั้นจึงเสด็จฯ ไปเมืองอื่น ๆ และเสด็จฯ กลับถึงพระนครปลายเดือนมกราคม

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงสนพระราชหฤทัยอย่างยิ่งในเรื่องราวความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะในเรื่องตำนานและการสำรวจสถานที่ทางโบราณคดีเพื่อตรวจสอบหลักฐาน ทรงใช้เวลาสำรวจพื้นที่ในเมืองต่าง ๆ โดยเสด็จประพาสหัวเมืองเหนือครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2450 เป็นเวลา 65 วัน ตั้งแต่วันที่ 4 มกราคม ถึงวันที่ 9 มีนาคม ร.ศ. 126 (พ.ศ. 2451) หลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยเสด็จเยือนก่อนหน้า ครั้นนี้ ทรงสำรวจพื้นที่เมืองกำแพงเพชร สุโขทัย สวรรคโลก และพิษณุ หลังจากเสด็จฯ กลับ ทรงรวบรวมตำนานเมืองต่าง ๆ ทรงวิเคราะห์ตามหลักวิชาการ ทรงพระราชนิพนธ์เป็นเรื่องเที่ยวเมืองพระร่วง ในตอนที่ 21 พระองค์ตรัสถึงการนมัสการพระพุทธชินราช เมืองพิษณุโลก มีมหรสพการแสดง การแข่งกีฬา และการแสดงละครพูดโดยข้าราชการในพระองค์ “เป็นธรรมเนียมเจ้านายไปถึงเมืองพิษณุโลกแล้วก็ต้องกระทำการสมโภชพระพุทธชินราช เพราะฉะนั้นในวันที่ 28 กุมภาพันธ์นั่นเอง ตอนเย็นข้าพเจ้าก็ได้ข้ามฟากไปวัดมหาธาตุตรงเข้าไปนมัสการพระพุทธชินราช จุดเทียนนมัสการแล้วนิมนต์พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ จบแล้วจุดดอกไม้เพลิงและตุลละคร” วันรุ่งขึ้นทรงถวายอาหารบิณฑบาตแด่พระสงฆ์และเวียงเทียน พระองค์มีพระราช

ประสงค์ทำให้แปลกจากเดิมไปบ้าง ดังทรงพระราชนิพนธ์ไว้ดังนี้ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2559a)

“ตามธรรมดาที่ทำกันแต่เท่านี้ แต่ครั้งนี้ข้าพเจ้ารู้สึกว่าจะทำอะไรเพิ่มเติมให้แปลกขึ้นอีกสักหน่อย เพราะการที่ได้ขึ้นมาเที่ยวในเมืองอยู่นาน เรียบร้อยดี ปราศจากความไข้เจ็บต่าง ๆ ในเวลาบ่ายวันที่ 29 นั้น จึงได้จัดการเล่นสรรพกีฬาที่สนามราชมาพก มีรางวัลแจกให้แก่ผู้ที่แข่งขันประชันฝีมือและกำลังตามสมควร ครั้นเวลาค่ำมีการเลี้ยงข้าราชการที่ราชมาพก รุ่งขึ้น ณ วันที่ 1 มีนาคม เวลาค่ำมีละครพูด พวกข้าราชการและข้าในกรมเล่นให้ข้าราชการดู...”

เที่ยวเมืองพระร่วงนี้ เป็นผลให้เกิดแนวคิดของการสร้างรัฐชาติโดยอิงกับตำนานและประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นที่แนบเนียนกับอุปนิสัยคนไทยในเวลาต่อมา (ซัชพล ไชยพร, 2559, น. 218)

ระหว่างวันที่ 8 เมษายน ถึง 31 พฤษภาคม พ.ศ. 2452 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จประพาสสมณชลปักษ์ได้อีกครั้ง ทรงพระราชนิพนธ์จดหมายเหตุประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ ร.ศ. 128 โดยใช้พระนามแฝงว่า นายแก้ว ในทำนองผู้ประพันธ์เป็นข้าราชการบริพารที่ตามเสด็จเล่าเรื่องต่าง ๆ เป็นจดหมายให้ผู้ที่ชื่อว่า พรานบุญระหว่างการเดินทางมีมหรสพต่าง ๆ ที่ทอดพระเนตร ดังตัวอย่างยกมาพอสังเขปต่อไปนี้ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2504)

วันที่ 10 เมษายน เสด็จฯ ถึงเมืองชุมพร พระยารัษฎทิพย์ไชย ผู้ว่าราชการเมือง จัดชกมวยถวายหน้าที่พัก

“อยู่ข้างจะสนุกอยู่มาก พวกราษฎรช่างชอบเสียจริง ๆ เสียเสมอ นอกและฮากันครืน ๆ ไม่ได้ขาด ในตอนค่ำ มีมหรสพต่าง ๆ มาเล่นถวาย คือ เพลง 1 โรง หนึ่งตะลุง 1 โรง มโนห์รา 1 โรง คนตีเพลงมากกว่าอย่างอื่น เห็นจะเป็นเพราะเป็นของแปลก นาน ๆ ได้ดูครั้งหนึ่ง และถ้อยคำที่โต้ตอบกันอยู่ข้างละเมียดร้อนถึงใจอยู่ด้วย...” (หน้า 10)

“เมื่อคืนนี้ผมได้ดูหนึ่งตะลุงนานหน่อย จึงเห็นได้ว่าหนึ่งนั้นได้เดินตามสมัยแล้ว ทำนองที่ร้องและเครื่องต่าง ๆ ยังคงอย่างเดิม แต่มีที่แก้ไขเปลี่ยนแปลงไปตามสมัยมาก เช่น เรื่องก็เป็นเรื่องอะไรอย่างใหม่ ๆ ผมดูเหมือนจะได้เคยเห็นลิเกเล่น แต่จำไม่ได้ว่าชื่อเรื่องอะไร อีกอย่างหนึ่งเจรจาเสียงเป็นอย่างชาวบางกอก รวบรวมใจความเป็นลิเกของหนึ่งตะลุง ไรค์ใช้ด้นนี้ดูข้างจะกำเริบมาก ผมได้ทราบที่บ้านดินซึ่งเป็นที่ตั้งที่ว่าการมณฑลชุมพรนี้ มีโรงที่ให้

เข้าเล่น เป็นอย่างที่เราเรียกตามภาษาบางกอกใหม่ว่า วิก ในขณะนี้กำลังมี “วิก”
 ลีเก้ใช้แพร่รับ เพราะฉะนั้นเห็นได้ว่าบ้านดอนเดินทันสมัยแล้ว” (หน้า 12)

เมื่อกล่าวถึงตลาดชุมพรว่าเป็นตลาดที่เจียบมาก เพราะผู้คนไม่ออกไปจับจ่ายใช้สอย
 พอใจกับสิ่งที่มี ดังนั้นทรงสังเกตุว่า “การมหรสพก็หาได้ถูกเหลือเกิน เช่น หนึ่งตะลุงโรงหนึ่งหาคืนละ
 2 บาทเท่านั้น แต่ต้องเลี้ยงให้กินอิ่มหนึ่ง ถึงกระนั้นก็ดูช่างถูกเสียจริง ๆ” (หน้า 16)

วันที่ 13 เมษายน เสด็จฯ ไปประทับที่ท่าไม้ลาย แขวงเมืองชุมพร เวลาค่ำมีหนึ่ง
 ตะลุง ทราบชื่อคณะว่าเป็นของนายนกแก้ว ซึ่งพวกคนเกณฑ์ที่มาช่วยหาบชอบมาก ส่งเสียงฮาชอบใจ
 บ่อย ๆ แต่เจ้าพระยารามราฆพ ไม่ชอบ “เพราะเห็นว่ากลองเสียงเหมือนครกตำหมา” (หน้า 22)

วันที่ 15 เมษายน จอดเรือพระที่นั่งหน้าเมืองระนอง มหรสพที่ชาวเมืองจัดถวาย มี
 จั้ว 1 โรง หนึ่ง 2 โรง หนึ่งในนั้นคือของนายนกแก้วที่ตามกระบวนเสด็จมา ทรงเกรงว่าจะเป็นการ
 ลำบากที่เขาต้องเดินทาง แต่ทางเจ้าคุณธรรมาภิบาลกราบบังคมทูลว่าไม่เป็นการลำบากเลย เพราะเป็น
 ธรรมเนียมที่พวกหนังก็ดี หรือมโนห์ราก็ดี ถ้าเดินทางไปจนถึงหมู่บ้าน ดิกลองขึ้น ผู้ที่มีกำลังในหมู่บ้าน
 นั้นพอได้ยินเสียงกลองก็ต้องเตรียมอาหารไว้ให้พร้อม พวกหนังพอถึงก็ตรงไป เจ้าของบ้านต้องจัด
 ทานเลี้ยง ถ้าใครจะหากี่เล่นให้ดู ถ้าไม่หากี่ขอกินเข้าอีกมือหนึ่งแล้วออกเดินต่อไป ทำให้พวกหนังและ
 มโนห์ราจึงหาเลี้ยงชีพได้ไม่ผิดเคือง แม้จะคิดค่าจ้างเพียง 2 บาทเป็นอย่างสูง จนทำให้ทรงตกพระทัย
 แต่เมื่อทราบเรื่องราวตลอดเช่นนี้แล้ว จึงเข้าใจได้ว่าค่าหานั้นไม่เป็นข้อสัณหลักสำคัญอันใด “การที่ไป
 เทียวเกณฑ์อาหารได้ทุกแห่งหนเช่นนี้ อยู่ข้างจะได้เปรียบคนธรรมดาตามาก แต่ที่จริงก็ควรอยู่บ้าง
 เพราะเป็นผู้ที่มีความชำนาญ เขาว่อมโนห์รากล่าวจะออกโรงได้ต้องหัดปี 1 เป็นอย่างน้อย” (หน้า 30-
 31)

วันที่ 17 เมษายน มีมโนห์ราและหนังมาเล่น ไม่ใช่ของนายนกแก้ว ทรงวิจารณ์ว่า
 เล่นสู้นายนกแก้วไม่ได้ ส่วนมโนห์ราเก่งกว่าที่ชุมพร ทรงเอยถึง นายเกื้อ (เจ้าพระยารามราฆพ) ว่าไป
 ดูอยู่นาน กลับขึ้นมาออกความเห็นว่าการที่จะหัดรำได้ภายใน 3 วันเห็นจะไม่ไหว “นายเกื้ออยู่ข้างจะ
 ชอบมโนห์รามาก อุตสาห์ไปนั่งสังเกตจำท่าทางมาได้เป็นหลายท่า บางทีเขาจะคิดอ่านจำไปไว้รำให้
 ชาวบางกอกดูกระมัง” (หน้า 39-40)

นอกจากหนังและมโนห์ราแล้ว ยังมีมหรสพอื่น ๆ ได้แก่ หุ่นจีน และฟ้อนของคน
 พม่า ซึ่งมีคนมาดูกันแน่น เพราะเป็นของแปลก แต่พอนั่งดูอยู่ได้ไม่กี่นาทีก็รู้สึกว่าได้ดูพอต้องการแล้ว
 ท่าที่รำก็ดูมีน้อย ลำที่ร้องหรือฟังก็ไม่เข้าใจ เลยชวนให้มโนห์ราเพราะ พระองค์มีพระราชดำริว่า

“แต่ที่จริงผมยังนึกว่าถ้าแม้จะหาคนเป็นกลางมาตัดสิน ก็คงตัดสินว่าสู้ลำ
 ไทย ๆ เราไม่ได้ เครื่องก็ดูมีอยู่แต่กลอง ซึ่งขึ้นให้เป็นเสียงต่าง ๆ แต่กลองผมก็ได้
 เห็นมากกว่านี้ ดูเหมือนทุก ๆ คนจะเห็นว่าการดูพม่าฟ้อนเมื่อคืนนี้เป็นอย่างสนุก

น้อยที่สุด...ข้อสำคัญมีอยู่ที่ตรงน้ำใจ พวกพม่าเหล่านี้มีความตั้งใจจะแสดงความ
นับถือแต่ทุลกระหม่อม เมื่อเขากระทำไปได้เพียงไรก็ควรต้องสรรเสริญเขา”
(หน้า 47-48)

ส่วนมหรสพที่ไม่โปรดเลยคือมะยงและมอญรำ

“พูดถึงการเล่นที่ไม่สนุกต่าง ๆ ทำให้ผมนึกถึงมหรสพสองอย่างที่ผมเห็นว่า
เป็นอย่างไม่สนุกที่สุด คือมะยงมณฑลปัตตานีอย่างหนึ่ง กับมอญรำอีกอย่างหนึ่ง
ถึงพม่าพื่อนอย่างเมื่อคืนนี้ก็ยังไม่ดีกว่า แต่มะยงก็ดี มอญรำก็ดี ถ้าแม้มาร่วมเล่นอยู่ที่
หัวบันไดเรือนผมก็ดูเหมือนจะไม่ลู่ไปดู...” (หน้า 48)

4.3.3.2.2 บทบาทในด้านการประพันธ์

แม้จะไม่พบหลักฐานที่ชัดเจนว่าพระราชนิพนธ์เรื่องใดเป็นเรื่องแรกหลัง
เสด็จฯ กลับจากต่างประเทศ ม.ล. ปิ่น สันนิษฐาน (2552, น.88) ว่าเรื่องพระนาละ น่าจะเป็นบท
พระราชนิพนธ์ละครเรื่องแรก ส่วนเห็นแก่ลูกหรือน้อยอินทเสน หรือหาโลห์ (คงตัวสะกดตามพระราช
นิพนธ์ต้นฉบับ) อาจเป็นละครพูดภาษาไทยเรื่องแรก ๆ ที่ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเองมิได้ทรงแปล
(ม.ล.ปิ่น มาลากุล, 2552, น. 88) มีละครหลายเรื่องที่จัดแสดงในช่วงที่ทรงดำรงพระอิสริยยศสมเด็จพระ
พระบรมโอรสาธิราช ตั้งแต่ พ.ศ. 2445-2453 แม้ว่าในระบายนี้นี้ ไม่มีการระบุว่าทรงพระราชนิพนธ์ขึ้น
ระหว่างวันใด แต่มีข้อสังเกตว่าหากทรงใช้พระนามแฝงว่า **พระขรรค์เพชร** ก็มักจะเป็นบทที่ทรงพระ
ราชนิพนธ์ขึ้นก่อนทรงราชย์ โดยมีหลักฐานการแสดง โขนละคร และละครพูด สำหรับบทโขน ทรง
พระราชนิพนธ์บทโขนให้แสดงบนเวที มีฉาก ม่าน พระราชนิพนธ์เป็นชุด หรือเป็นตอนให้พอเหมาะ
กับการแสดงคืนหนึ่ง ๆ ทรงเรียกว่า ละครดึกดำบรรพ์ ละครเบิกโรงเรื่องดึกดำบรรพ์ ทรงพระราช
นิพนธ์ขึ้นใหม่หลายชุด ทรงดำเนินเรื่องตามรามายณะ ที่มีความแตกต่างไปจากรามเกียรติ์ในรัชกาลที่ 1
และ 2 ไปบ้าง ยกเว้นชุดพราหมณ์ของรัชกาลที่ 1 และนางลอยของรัชกาลที่ 2 ที่ทรงยึดตามบท
พระราชนิพนธ์เดิม เพราะเป็นชุดที่มีความงดงาม มีพระราชประสงค์ที่จะรักษาความงดงามนั้นไว้
(ม.ล.ปิ่น มาลากุล, 2521, น. 3) บทพระราชนิพนธ์ในช่วงที่ 3 มีดังนี้

ตารางที่ 9 บทละครราชนิพนธ์

เรื่อง	พระราชนิพนธ์ / แสดง
พระนาละ	แสดงในงานเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 25 พรรษา พ.ศ. 2448
รามสูรชิงแก้ว และพิธิกุ่มภินิยา	แสดงในงานเปิดโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม 25 ธ.ค. 2448
นางลอย	แสดงในงานวัดเบญจมบพิตร 6 ธ.ค. 2451

เรื่อง	พระราชนิพนธ์ / แสดง
จองถนน	แสดงในงานวัดเบญจมบพิตร 7 ธ.ค. 2451
อิเหนา	แสดงในงานวัดเบญจมบพิตร 8 ธ.ค. 2451
องค์ทศสือสาร	แสดงในงานวัดเบญจมบพิตร 9 ธ.ค. 2451
พระอภัยมณี	แสดงในงานวัดเบญจมบพิตร 10 ธ.ค. 2451
พระลอ	แสดงในงานวัดเบญจมบพิตร 11 ธ.ค. 2451
รามสูรและเมขลา	แสดงในงานวัดเบญจมบพิตร 12 ธ.ค. 2451
น้อยอินทเสน	ทรงใช้พระนามแฝงพระขรรค์เพชร
ความดีมีชัย	แสดงในงานวัดเบญจมบพิตร 26 พ.ย. 2451
วังดี	พระราชนิพนธ์ก่อน พ.ศ. 2451
สุดาวตาร	แสดง 10-11 เม.ย. 2453
พรหมาสตรี	แสดง 10-11 เม.ย. 2453
สีดาหาย	แสดง พ.ศ. 2453
เห็นแก่ลูก	แสดง 11 ก.ย. 2453
เกินต้องการ	แสดง 11 ก.ย. 2453
หาโล่ห์ (สะกดตามต้นฉบับ)	ทรงใช้พระนามแฝงพระขรรค์เพชร และมีการปรับปรุงบทใหม่อีก 3 ครั้งในเวลาต่อมา

หมายเหตุ ข้อมูลแสดงเท่าที่รวบรวมจากสำเนาพระราชหัตถเลขาในหอวังราชานุสรณ์ บทละครพระราชนิพนธ์ ส่วนเนื้อเรื่อง และการแสดง ดูเพิ่มเติมในภาคผนวก ผลงานนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

4.3.3.2.3 บทบาทในการจัดการแสดงและทรงเป็นนักแสดง

แม้มีข้อจำกัดในการสืบค้นข้อมูลหลักฐาน ที่อาจจะไม่สามารถรวบรวมนาฏกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงที่ 3 ได้ทั้งหมด แต่ข้อมูลที่ค้นคว้ารวบรวมมานี้ พอที่จะแสดงให้เห็นประสบการณ์ในการสร้างนาฏกรรมของพระองค์อยู่บ้างในตารางที่ 10 ดังนี้

ตารางที่ 10 การจัดแสดงนาฏกรรม

วัน เดือน ปี	เหตุการณ์นาฏกรรม
30 มี.ค. 2447	การแสดงการประลองยุทธแบบไทยแท้ และการแสดงละครเรื่อง <i>สมพ้อสมลูก</i> ในงานเปิดสโมสรทวิปัญญา ณ ดาดฟ้าพระราชอุทยานสราญรมย์
1 พ.ค. 2447	โปรดให้มีประกวดการแต่งแฟนซี ในงานเลี้ยงที่สโมสรทวิปัญญา มีการเตรียมสร้างโรงเลี้ยงที่มีโรงละครภายใน จุประมาณ 100 ที่นั่ง เพื่อแสดงละคร “ให้ดูสนุกกว่ายี่เก”

วัน เดือน ปี	เหตุการณ์นาฏกรรม
17 มิ.ย. 2447	มีการหาหรือในสมาคมศรี สรุพบว่าในวันเปิดโรงละครทวีปัญญาจะจัดแสดงละครภาษาอังกฤษเรื่อง <i>The School for Scandals</i> ตามที่ทรงเสนอ
18 มิ.ย. 2447	ในวันเปิดโรงละครทวีปัญญาสมาคมศรีจัดแสดงมหาอุปรากร เรื่อง <i>Die Offenbarung des Brgu</i> บทพระราชนิพนธ์ของ J.L.M.S Oxford (พระนามแฝง) ทรงเป็นผู้อำนวยการเพลง ผู้แสดงเป็นชาวอังกฤษ
2448	เจ้าพระยาเทเวศร์จัดแสดงบทเรื่องพระนวละ ในงานเฉลิมพระชนมพรรษา ทำให้ทรงขอยืมครุโชนมาฝึกซ้อมให้มหาดเล็ก
1 ม.ค. 2449*	ทรงแสดงละครเรื่อง <i>ปล่อยแกล่</i> ร่วมกับข้าราชการเป็นครั้งแรกในงานเฉลิมพระชนมพรรษา
26 พ.ย. 2451	ทรงจัดการแสดงบทละครพูดพระราชนิพนธ์เรื่อง <i>ความดีมีชัย</i> ให้โรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยมแสดง ทรงกำกับ ฝึกซ้อม และควบคุมการสร้างฉากด้วย
6-12 ธ.ค. 2451	โปรดให้จัดการแสดงโขนและละครในงานวัดเบญจมบพิตร 7 วัน 7 เรื่อง วันที่ 6 ธ.ค. นางลอย 7 ธ.ค. จอห์น 8 ธ.ค. อิเหนา 9 ธ.ค. องค์สวาท 10 ธ.ค. พระอภัยมณี 11 ธ.ค. พระลอ 12 ธ.ค. รามสูรและเมขลา
27 พ.ค. 2452	โปรดให้คณะละครสราญรมย์ แสดงละครพูดเกมล่าเรื่อง <i>ปล่อยแกล่</i> ที่นครศรีธรรมราช นับเป็นการเผยแพร่ละครพูดไปยังหัวเมืองครั้งแรก
25 ธ.ค. 2452	โปรดฯ ให้โขนสมัครเล่นแสดง เรื่อง <i>รามสูรชิงแก้ว</i> และ <i>พิธีกุมภินิยา</i> ในงานเปิดโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม
10 เม.ย. 2453	โปรดให้แสดงเรื่อง <i>สุดาวตาร</i> (เบ็โรง) และ <i>พรหมมาศ</i> ในการบำเพ็ญพระราชกุศลสัตตมวารอัฐิเจ้าคุณจอมมารดาเปี่ยม ณ สนามไชย หน้าวังสราญรมย์ มีระเบียบการและรายนามผู้แสดง
11 ก.ย. 2453	ละครสราญรมย์แสดงละคร 2 เรื่อง คือเรื่อง <i>เห็นแก่ลูก</i> และเรื่อง <i>เกินต้องการ</i> ณ โรงละครทวีปัญญา

จากเหตุการณ์และนาฏกรรมที่เกิดขึ้น มีประเด็นที่สำคัญ 5 เรื่อง การแสดงในสโมสรทวีปัญญา การแสดงของสมาคมศรี โขนสมัครเล่น ละครพูด และคณะละครสราญรมย์ ที่จะกล่าวถึงรายละเอียด ดังนี้ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2524a, น. 91)

4.3.3.2.3.1 การจัดการแสดงวันเปิดสโมสรทวีปัญญา หนังสือพิมพ์ทวีปัญญาเล่ม 3 รายงานประชุมใหญ่เปิดสโมสร มีการแสดงดังนี้

ก) การแสดงกระบี่กระบอง ของพระจรรยาอุตถฤตย์ และพระไชยโชค ชกชนะ ณ พระราชอุทยานสราญรมย์ ดังความในรายงานการประชุมใหญ่วันเปิดสโมสรทวิปัญญา วันที่ 30 มีนาคม พ.ศ. 2447 ว่า “ครั้นถึงเวลาย่ำค่ำครึ่ง เปนเวลาอันควรจึงลงมือเปิดสโมสร เครื่องประลองยุทธอย่างไทยแท้ มีกระบี่กระบองของพระจรรยาอุตถฤตย์ ภาคีสมาชิก ช่วยกับพระไชยโชค ชกชนะก็ลงมือเล่น” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2524a, น. 91) ซึ่งการแสดงอาวูรนี้ ทำให้นึกย้อนไปถึงเมื่อครั้งที่ทรงเรียนรำอาวูร และไหว้ครูอาวูรที่เกาะสีชัง ซึ่งหลวงไชยโชคชกชนะนี้เคยเป็นพระอาจารย์วิชาอาวูร แสดงถึงความใส่ใจพระราชหฤทัยที่ได้ทรงเรียนแล้วเลิกไป แต่ยังทรงรำลึกถึง “การประลองยุทธแบบไทยแท้”

ข) ละครเรื่องสมพ้อสมลูก หลังการแสดงกระบี่กระบอง จึงมีการประชุม ทรงเป็นองค์ประธานในที่ประชุม เมื่อประชุมแล้วเสร็จ มีการเลี้ยงและมีการแสดง ผู้แสดงได้แก่ “พระยาราชวัลลภานุสิษฐ์ กรรมการพิเศษที่ปรึกษา หม่อมเจ้าอุฎฒวิมลปฎิคม นายเทียบผู้ช่วยปฎิคม เล่นสนุกครีกครื้นเปนที่พอใจสมาชิกมาก เวลา 5 ทุ่มเลิกประชุม”

การเปิดสโมสรทวิปัญญา มีผู้ช่วยเหลือบริจาคสิ่งของต่าง ๆ สำหรับสมาชิกได้ใช้ เช่น โต๊ะบิลเลียด และ “หลวงสวามีภักดีภูวนารถ ได้ให้ยืมแก๊สสำหรับโรงละคร” (ทวิปัญญาสโมสร 3, น. 93) แก๊สดังกล่าวใช้สำหรับจุดโคมไฟญี่ปุ่นให้มีแสงสว่าง นอกจากสโมสรเป็นที่สำหรับพบปะของสมาชิกแล้ว ยังมีกิจกรรมในโอกาสต่าง ๆ อยู่เสมอ ได้แก่ การแข่งขันกีฬา การแสดงละคร และการประกวดแฟนซี ซึ่งเป็นกิจกรรมหนึ่งในการเลี้ยงรื่นเริง หนังสือพิมพ์ ทวิปัญญารายงานว่าเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม เวลาค่ำมีการเลี้ยงที่สนามหญ้าหน้าสโมสร ตกแต่งสถานที่อย่างงดงาม และมีการประกวดแต่งกายแฟนซี (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2524a, น. 171-172) มีผู้ที่ได้รับรางวัลดังนี้

“รางวัลที่ 1 เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (บาทหลวง)

พระยาประชาภิจักรจักร (พระครูพราหมณ์)

หลวงอภิรักษ์ราชฤทธิ์ (“นายอะไร”)

รางวัลที่ 2 พระบวรวงษ์วงศ์เธอ พระองค์เจ้ารัชนีแจ่มจรัส (จิตเชนเนอร์)

พระยาอินทราบดีสีหราชรองเมือง (คนหาบราชยาน)

พระเทพอรชุน (เทวดาคู่แท้)

พระยาเสถียรธำปณกิจ (ไปรษณีย์บุรุษ)

พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ (เด็กนักเรียน)...

...บรรดาผู้ที่ได้รับรางวัลเจ้าพระยาภาสกรวงศ์เพนนับว่าดีกว่าผู้อื่น เครื่องแต่งกายก็ทำอย่างประณีตถูกต้องตามแบบแผนทุกประการ ทั้งรูปร่าง ท่าทางก็สมกับเครื่องตัวด้วย ...”

หลังเปิดสโมสรไม่นาน โปรดเกล้าฯ ให้สร้างอาคารหลังใหม่เพื่อเป็นสถานที่จัดเลี้ยง “ในการโยธา จะได้จัดการสร้างโรงเลี้ยงขึ้นที่มุมตะวันออกแห่งพระราชอุทยานสราญรมย์ คือที่มุมกำแพงริมสโมสรติดกำแพงวัดราชประดิษฐ์ โรงเลี้ยงนี้หวังใจว่าจะทำได้แล้วในเวลาประมาณเดือนหนึ่ง จะทำเป็นห้องใหญ่ห้องเดียว...สำหรับให้ยืมใช้เลี้ยงหรือประชุมต่าง ๆ” โรงเลี้ยงนี้มีพระราชประสงค์ทำเป็นโรงละครด้วย มีที่นั่งชมประมาณ 100 ที่ และจะเก็บเงินค่าชมละครเพื่อหารายได้ใช้หนี้ค่าก่อสร้าง (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2524a, น. 175-176)

“ข้าพเจ้าเสียใจที่โรงเลี้ยงทำมาแล้วทันทวันที่ 1 เดือนนี้ตามความประสงค์เดิมไม่ได้หวังใจว่าจะแล้วเสร็จในไม่ช้านัก ค่าทำโรงนี้เปลืองเงินมากจริงอยู่ แต่เห็นว่าจะเปนสิ่งช่วยในความศุขแห่งสมาชิกทั่วไป และคิดว่าไม่ช้าจะจัดการใช้หนี้ส่วนนี้ได้ การที่จะใช้หนี้ซึ่งกล่าวมาแล้วนี้ ก็ต้องอาศัยสมาชิกช่วยกันอุดหนุน ข้าพเจ้าได้คิดกับกรรมการบางคนตกลงกันแล้วว่า คิดจะมีละครในโรงใหม่นั้น และเชิญสมาชิกกับพวกพ้องญาติมาดู จะขอเก็บเงินค่าที่นั่งเพียงที่ละไม่มาก ลองคะเนดูที่นั่งเข้าใจว่าจะจัดให้นั่งได้ประมาณ 100 ข้าพเจ้าได้สนทนาในเรื่องนี้ กับท่านสมาชิกบางคนที่มาในงานเมื่อวันที่ 1 เดือนนี้ สังเกตดูเหมือนจะยินดีมาดูละครนั้น การที่คิดจะเล่นคือจะให้ผู้ดีเป็นตัวละครทั้งนั้น เชื่อว่าจะเล่นให้สนุกกว่าเย่เกมมาก”

4.3.3.2.3.2 ละครพูดภาษาอังกฤษของสมาคมศรี บันทีก

รายงานการประชุมสมาคมศรีและบทละคร 2 เรื่อง (ม.ล.ปิ่น มาลากุล, 2535, น. 2-3) มีการหาหรือว่าจะมีกิจกรรมของสมาคม โดยจัดการแสดงละคร มีทั้งละครพูด และอุปรากร เนื่องจากสมาชิกของสมาคมส่วนใหญ่คือชาวต่างประเทศ ละครที่แสดงจึงแสดงเป็นภาษาต่างประเทศ รายชื่อละครในรายงานการประชุมนั้น ทำให้ทราบว่าสมาชิกของสมาคมรู้จักละครและมหาอุปรากรที่มีชื่อเสียงของโลกเป็นอย่างดี แม้ว่าการประชุม มีสมาชิกสมาคมท่านหนึ่งเอ่ยว่า จุดมุ่งหมายของสมาคมเน้นการเล่นกีฬา การแสดงละครอาจมีค่าใช้จ่ายสูง แต่ที่ประชุมก็เสนอว่าสามารถแสดงละครเพื่อเป็นการหารายได้ จึงมีมติให้ตั้งเป็นสโมสรการแสดงละคร และจัดแสดงละครขึ้น

“...ละครเรื่องท้าวศรีสุตาจันทร์ ของเจ้าพระยาศรีธรรมราช

มหาอุปรากรเรื่องเจ้าตากสิน 3 องค์

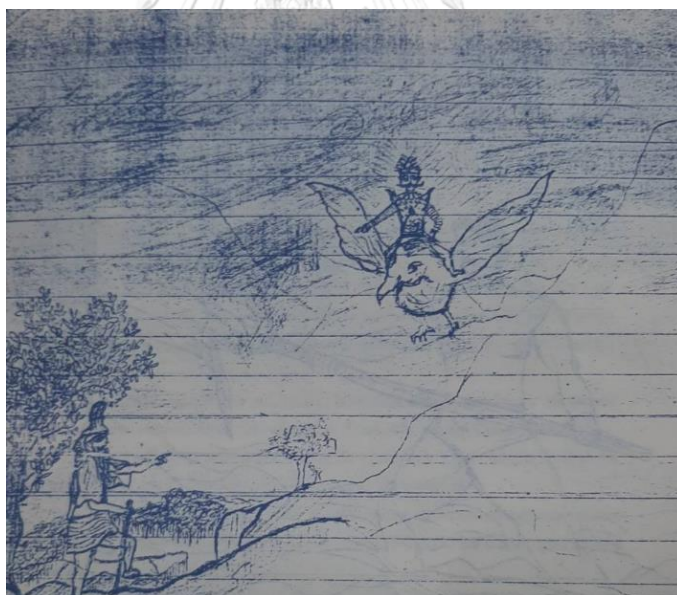
ศกุนตลา หรือ วิกรโมรสาลี ของกาลิทาส

ละครเรื่อง นิโร ของ สตีเฟน ฟิลิปส์

มหาอุปรากร คาร์เมน ของบิเช่ (แต่มีผู้กล่าวว่าตัวนางเอกคาร์เมนมีนิสัยไม่ดี ไม่ควรแสดงเรื่องนี้)

มหาอุปรากร สยามปราชัย ของหลวงสุนทรโกษา และนายพินัยราชกิจ
 มหาอุปรากร ลา สเตลล่า เดล นอคต์ บอง เมเยอร์เปียร์
 มหาอุปรากร ดี วัลคีร์รา ของวาร์กเนอร์
 สมาชิกท่านหนึ่งกล่าวว่า ไม่มีใครคิดเรื่องปัญหาค่าใช้จ่าย สมาคมไม่
 ร่ำรวย ...ถ้าที่ประชุมยอมให้ตั้งชมรมการแสดงนี้ อาจต้องยุบชมรมการกีฬา
 บ้าง พรรคแรงงานตอบว่า ชมรมการแสดงจะหารายได้มาบำรุงสมาคม ในที่สุด
 ลงมติอนุมัติให้ตั้งสโมสรการแสดง...”

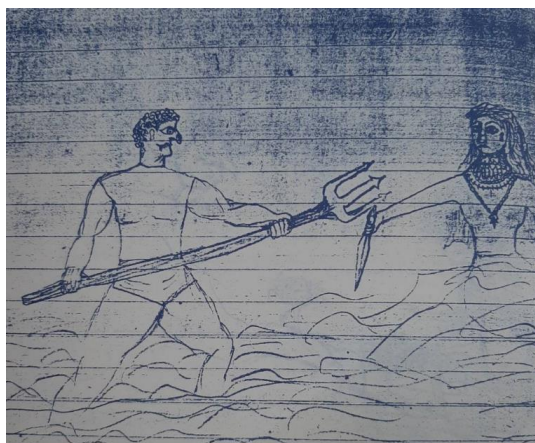
ในที่สุดที่ประชุมตกลงเลือกแสดงละคร 2 เรื่อง วันที่ 17 มิถุนายน พ.ศ. 2447
 แสดงละครพูดเรื่อง *The School for Scandals* (ต่อมาทรงแปลเป็นภาษาไทยใช้ชื่อว่า *นินทาโลมส*)
 และวันที่ 18 มิถุนายน แสดงมหาอุปรากร *Die Offenbarung des Brgu* ของ J.L.M.S Oxford พระ
 นามแฝงของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร (ทรงวาด
 ภาพประกอบ 2 ภาพในสมุดบันทึก) และยังทรงทำหน้าที่ผู้อ่านวญเพลงอีกด้วย มีผู้แสดงเป็นชาว
 อังกฤษ มีคนไทยแสดงคนเดียวคือ อำแดงเสม เป็นตัวยักษ์หนีแห่งแม่น้ำสินธุ

ภาพที่ 85 ภาพผีพระหัตถ์ ประกอบบทละครพระราชนิพนธ์ เรื่อง *Die Offenbarung des Brgu*

ที่มา สมุดปกสีดำ (ม.ล.ปิ่น มาลากุล, 2535)

มีคำอธิบายภาพว่า Soma revealing the intoxication plant to Brigu

ภาพที่ 86 ภาพผีพระหัตถ์ ประกอบบทละครพระราชนิพนธ์ เรื่อง Die Offenbarung des Brugu
ที่มา สมุดปกสีดำ (ม.ล.ปิ่น มาลากุล, 2535)

มีคำอธิบายภาพว่า The Yaksha trying to force to the Sinhu River
inspite of the River Goddess

การแสดงทั้ง 2 วัน สำเร็จตามพระราชประสงค์ที่ทรงนำแบบอย่างมาจาก
ละครพูดตะวันตก โดยทรงชี้แจงว่าเป็นตัวอย่างสำหรับการพักผ่อนหย่อนใจในเวลาว่าง และเป็น
“ละครที่ทำท่าทางคล้ายคนจริง ๆ มากกว่าละครอื่น ๆ” ทรงหวังว่าจะมีผู้นำแนวคิดและรูปแบบละคร
นี้จัดเล่นบ้าง เพราะของสโมสรเองนั้น จะแสดงเมื่อสมาชิกมีเวลาว่างเท่านั้น (พระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2524a, น. 315-316)

“...นับว่าเป็นอันสำเร็จประสงค์ของผู้ที่เริ่มคิดขึ้น เพราะฉะนั้นควรมี
ความยินดีหลายประการ ประการหนึ่งคือจะได้พอได้เงินมาช่วยอุดหนุนการใช้
จ่ายของสโมสรบ้าง อีกประการหนึ่ง เมื่อได้เริ่มมีละครเช่นนี้ขึ้นแล้ว ก็คงจะได้ดู
อีก อันเป็นที่ควรยินดี เพราะคนชั้นผู้ดี ๆ ตามธรรมดา เย็น ๆ ไม่มีที่ไปไหน
หรือทำอะไร มีเครื่องรื่นเริงอยู่บ้างก็ไม่ลุ่มำเสมอ เป็นต้นว่าละครดึกดำบรรพ์
หรือก๊านาน ๆ จะมีสักครั้งหนึ่ง ส่วนยี่เกนั้นดูครั้งหนึ่งคราวหนึ่งก็พอแก้ขัดได้แต่
หลายครั้งนักก็ไม่ได้ ละครชนิดที่เล่นที่สโมสรนี้น่าดู เพราะท่าทางคล้ายคน
จริง ๆ มากกว่าละครอื่น ๆ หวังใจว่าจะมีผู้เดินตามอย่างอื่นบ้าง คือหากินทาง
นี้ทีเดียว เพราะสมาชิกที่ไหนจะเล่นอยู่ได้เสมอ ๆ ก็ต้องนาน ๆ ทีหนึ่ง เมื่อมี
เวลาว่างเท่านั้น”

นอกจากการแสดงละครพูดที่โรงละครทวีปัญญา สำหรับสมาชิกแล้ว ยังทรงโปรดเกล้าฯ
ให้สมาชิกสมาคมฯ ไปดูละครทวีปัญญา โดยเสียเงินค่าที่นั่งลดเป็นพิเศษ แก้อื้อในบ็อกซ์ 2

บาท เก้าอี้อย 1 บาท แต่ถ้าเป็นการฝึกซ้อมโขน หรือซ้อมเรื่องรามเกียรติ์ ที่โรงละครทวิปัญญา ไม่ได้ เพราะแคบเกินไป ต้องใช้ที่พระราชวังสราญรมย์

4.3.3.2.3.3 กำเนิดโขนสมัครเล่น เมื่อพ.ศ. 2448 ขณะประทับที่พระราชวังสราญรมย์ คณะละครเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ แสดงเรื่องพระนาละ ละครพระราชนิพนธ์ ในงานเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 25 พรรษา เป็นครั้งแรกที่มีการแสดงละครพระราชนิพนธ์ภาษาไทย ทำให้ทรงรู้จัก พ่วง เจน และ ช่าง ธนิต อยู่โพธิ์ (2495, น.50) กล่าวว่า โปรดให้ยืมครูโขนมาจากบ้านเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ เท่าที่ทราบ 3 คนคือ 1.ขุนระบำภาษา (ทองใบ สุวรรณภารต) ครูยักษ์ ซึ่งต่อมาได้รับบรรดาศักดิ์เป็นลำดับจนเป็นพระยาพรหมภิบาล 2.ขุนนัฏกานุรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) ภายหลังได้เป็นพระยานัฏกานุรักษ์ เป็นครูพระและนาง และ 3. ขุนพำนักรนิกร (เพิ่ม สุศรีวระ) ซึ่งภายหลังได้เป็นพระในราชทินนามนั้น เป็นครูลิง โขนที่โปรดให้ฝึกหัดขึ้นนี้มีชื่อว่า โขนสมัครเล่น (ธนิต อยู่โพธิ์, 2495, น. 50-52)

มูลเหตุที่เกิดโขนสมัครเล่นนั้น มีมหาดเล็กและข้าราชการในพระองค์เล่าว่า มีต้นกำเนิดจากความซุกซนของเด็ก ๆ ที่บิดามารดานำมาถวายเพื่อให้ทรงใช้สอยและอบรมสั่งสอน จมื่นมานิตยัณเรศ (จมื่นมานิตยัณเรศ (เฉลิม เศวตนนันท์), 2511) เล่าว่าพวกเด็ก ๆ มหาดเล็กไปเที่ยวงานวัดกัน หม่อมหลวงพิน พิงบุญ (ต่อมาคือพระยาอนิรุทธเทวา) ซื้อหัวโขนกระดาดหัวเล็ก ๆ มาแจกเด็ก ๆ เปิดบทรามเกียรติ์ของรัชกาลที่ 2 ออกเล่นโขนกันตามที่จำมา เมื่อสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เสด็จฯ มาทอดพระเนตรเห็นเด็ก ๆ เล่นโขนทรงพอพระราชหฤทัย และโปรดให้เริ่มฝึกหัดโขนขึ้น โดยยืมครูจากเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ ได้แก่ ครูทองใบ (พระยาพรหมภิบาล) เป็นครูยักษ์ ครูเพิ่ม (พระตีกดาบรพบรรจง) ครูลิง ครูทองดี (พระยานัฏกานุรักษ์) เป็นครูพระครูนาง ครูแปลก (พระประสาณดุริยศัพท์) เป็นผู้คุมวงปี่พาทย์ มาฝึกหัด โดยซ้อมโขนหลังจากที่เสวยพระกระยาหารค่ำแล้ว โขนตอนแรกที่น่าออกแสดงคือศึกกุมภกรรณ (เสวกโทนายลิขิต สารสนอง, 2524, น. 822)

โขนที่มหาดเล็กและข้าราชการฝึกหัดอยู่นี้ ทรงเรียกว่า โขนสมัคร โขนสมัครเล่น และโขนบรรดาศักดิ์ ที่เรียกว่าบรรดาศักดิ์ เพราะผู้ที่แสดงนั้น ล้วนเป็นหม่อมเจ้าและบุตรข้าราชการ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2464a) สามารถฝึกซ้อมจนออกแสดงได้ ดังในงานเปิดโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม วันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2452 เรื่อง *รามสูรชิงแก้ว* และ *พิธีกุมภินิยา* ทรงคัดมาจากบทพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์รัชกาลที่ 1 บางตอน ทรงพระราชทานเพลงใหม่ ใส่หน้าพาทย์ กำหนดการเข้าออกของตัวละคร และแก้บทกลอนบางตอน

ภาพที่ 87 โรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม ปัจจุบันคือกองบัญชาการกองทัพบก ถนนราชดำเนิน
ที่มา กองบัญชาการทหารบก

โขนสมัครงเล่น มีชื่อเสียงและมีการแสดงในโอกาสต่าง ๆ หลายนาน นับเป็นการฟื้นฟู
โขนที่เสื่อมลงได้กลับขึ้นมามีความสำคัญ ได้รับความนิยมนิยอีกครั้ง และยังเป็นการอนุรักษ์การแสดงโขน
โดยมีเยาวชนที่เป็นข้าราชการบริพารในพระองค์แสดง โดยเรียนจากครูโขนหลวงที่มีความเชี่ยวชาญ

เล่ม ๒๖ หน้า ๒๒๓๗ ราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๒ มกราคม ๑๒๘๘
ครั้นเสด็จการ เที่ยงแล้ว มีโขน สมรรถ เถน เถน เรื่อง รามเกียรติ์
ฉบับระมา โขน เถน ที่ บรา ซึ่ง ทำขึ้น เล่น พิเศษ แด่จากโรงโขน นี้ เป็น
ผู้มี นักเรียน นายร้อย เที่ยงเอง ทั้งสิ้น บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์
ข้าราชการ ที่ เสด็จแล้ว มีประพาท เที่ยงแล้ว นั้น ได้เสด็จ แด่โขน
พร้อมกัน กับ มีพระบรมวงศานุวงศ์ กับ ข้าราชการ ทั้ง ฝ่ายนำ ฝ่ายเฝ้า
ซึ่ง เกี่ยว ข้อง เป็น ญาติ หรือ ผู้ปกครอง ของ นักเรียน นายร้อย เสด็จ มา
แต่ มาดู โขน อีก เล่น อัน มาก

ภาพที่ 88 ราชกิจจานุเบกษา เรื่องการฉลองและเปิดโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม
ที่มา ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 26 (2 มกราคม ร.ศ. 128)

4.3.3.2.3.4 ละครพูดเรื่องปล่อยแก่ พ.ศ. 2449 นายบัว วิเศษ

กุล ประพันธ์บทละครเรื่องปล่อยแก่ ให้กับทวีปัญญาสโมสร สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ทรงพระ
ราชนิพนธ์เพลงบรรจุในเรื่องปล่อยแก่ไม่น้อยกว่า 14 เพลง และทรงแสดงละครร่วมกับข้าราชการ
ในงานฉลองพระชนมายุ (ม.ล.ปิ่น มาลากุลไม่ได้ระบุปี) แต่พระยาสุนทรพิพิธ (เชย สุนทรพิพิธ)
บันทึกความทรงจำไว้ว่าแสดงเมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2449 (2450) ทรงแสดงเป็นหลวงเกียรติคุณ
ร่วมกับเหล่าข้าราชการ แม้ว่าตัวของหลวงเกียรติคุณจะต้องถูกกล่าวตามบท แต่พระองค์ก็ได้

ทรงถือสาด้วยเห็นว่าเป็นศิลปะการแสดง แต่สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงไม่เห็นด้วย ดังในความทรงจำของพระยาสุนทรพิพิธ ว่าสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธตรัสเล่าถึงพระปรารภของสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถว่า (พระยาสุนทรพิพิธ, 2505, น. 152)

“...ไม่อยากจะฉันทเล่นละครอีก ทรงอ้างว่าการเล่น/สนุกทางอื่น ๆ มี暇ไป เล่นละครเช่นนี้เป็นการเสื่อมเสีย เพราะต้องไปเป็นตัวอะไร ๆ ไม่เหมาะสม คำพูดและบทบาทก็เป็นการล่วงเกินน่ารังเกียจ ฉันทูลว่า การแสดงละครเป็นศิลปะการแสดงที่ดี คือพูดและทำให้สมจริง เขาจึงไม่ถือสา กัน ฐานะของผู้แสดงกับตัวละครในเรื่องเป็นคนละส่วนกัน เวลาแสดงละครก็เป็นตัวละคร เวลาเลิกแสดงแล้วก็เป็นตัวของตัวเองตามฐานะของตน ๆ อย่าคิดให้ปะปนกันแล้วก็ดูไม่น่ารังเกียจ...”

เรื่องปล่อยแก่ เป็นเรื่องแรกที่ทรงเผยแพร่ละครพูดออกไปยังหัวเมือง เรียกว่า ละครพูดแกมลำ มีการแสดงเรื่องนี้ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2452 ระหว่างเสด็จเยือนหัวเมืองปักษ์ใต้ มีพระราชบันทึกในจดหมายเหตุว่าแสดงโดยละครสราญรมย์ (สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร, 2509, น. 224-225) “คำวันนี้กำหนดจะเล่นละครที่พลับพลา...คราวนี้ออกแปลกหน่อยด้วย คือมีร้องแกม ซึ่งยังไม่เคยเล่นเลย ครั้นนี้นับว่าเป็นการทดลอง ถ้าเป็นที่เรียบร้อยดี บางทีจะได้ดูละครพูดแกมลำเช่นนี้ในกรุงเทพฯ บ้าง” แสดงให้เห็นว่าการทรงงานนาฏกรรมของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ทรงมีการทดลองแก้ไขอยู่ตลอดเวลา ในแต่ละช่วงเวลาที่ทรงทดลองรูปแบบต่าง ๆ ออกไป ส่วนผู้แสดงนั้น “นายวรการเป็นอ้ายเพียงนั้น แข็งแรงได้ยามาก ฝ่ายหม่อมหลวงเพ็ญอยากเป็นผู้ขายนานแล้ว ครั้งนี้ได้สมประสงค์ก็เล่นดีเข้าคู่กับนายหลาบพอสมควร ส่วนเจ้าคุณเป็นขุนบันเทิงนั้น ไม่จำเป็นจะต้องกล่าววาทะอย่างไร เพราะเป็นของที่ทราบอยู่ทั่วกันแล้ว” การแสดงขายบัตรเข้าชมครั้งนี้ ทรงมีบันทึกต่อมาว่า “ละครสราญรมย์ที่เล่นเมื่อคืนนี้เป็นอันเรียบร้อยดี เป็นที่พอใจของคนที่มาดูมาก ...ที่จัดไว้เป็นที่นั่งคนดูนั้นไม่มีที่ว่างเลย” ขายบัตรเข้าชมได้เงินประมาณ 800 บาท กับค่าโปรแกรมและบัตรอีก 40 บาท เงินนี้ ทรงอุทิศถวายเป็นค่าปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุ (สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร, 2509, น. 225)

- ละครพูดเรื่อง ความดีมีไชย โดยพระขรรค์เพชร (พระนามแฝง) แสดงเมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2451 ในการฉลองธงชัยเฉลิมพล ผู้แสดงเป็นนักเรียนโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม ในเรื่องนี้ พระมหามุนตริศรีตรึงศรีสุข บันทึกว่า ทรงมุ่งที่จะพระราชทานการศึกษาให้นักเรียนนายร้อย ทรงใส่เรื่องระเบียบวินัย การรักหมู่คณะ ความซื่อสัตย์สุจริตการรักษาความลับของราชการ การเชื่อฟัง เคารพการเสียสละ และยังเป็นเรื่องสนุกอีกด้วย ทรงแสดงให้เป็นแบบอย่าง

ว่า บุคคลและองค์กรต่าง ๆ ควรที่จะร่วมมือกัน แทนที่จะแก่งแย่งชิงดีกัน โดยพระองค์นั้น ทรงพระราชทานบทที่เพ็งพระราชนิพนธ์แล้วเสร็จ เสด็จฯ ไปควบคุมการฝึกซ้อม การเขียนฉาก ทรงกำกับ การแสดงอย่างใกล้ชิดตลอดเวลาหน้าพระที่นั่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระมหามนตรีศรีอริยวงศาคตญาณ, 2533)

4.3.3.2.3.5 ละครสราญรมย์ คือคณะละครที่เกิดขึ้นระหว่างทรงประทับอยู่ที่พระราชวังสราญรมย์ ในระเบียบการแสดงละคร เดือนกันยายน พ.ศ. 2453 เจ้าหน้าที่สมาคมละครสราญรมย์ ประกอบด้วยข้าราชการบริพาร ดังนี้

นายวรการบัญชา	ผู้ช่วยผู้อำนวยการทั่วไป
นายจ้านราชกิจ	เลขานุการ
หลวงบุรีนวราษฎร์	ผู้จัดการแผนกฉาก
หลวงพิทักษ์มานพ	ผู้จัดการแผนกโยธา
ขุนประสารดุริยศัพท์	ครูปีพาทย์

วันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2453 ละครสราญรมย์แสดงละคร 2 เรื่อง คือเรื่อง *เห็นแก่ลูก* และเรื่อง *เกินต้องการ* มีระเบียบการดังนี้ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2453)

“รายนาม ละครสราญรมย์

เล่นเรื่อง *เห็นแก่ลูก* กับ *เกินต้องการ* ของพระขรรค์เพชร

ที่โรงละครทวีปัญญา พระราชอุทยานสราญรมย์

11 กันยายน ร.ศ. 129

ผู้แสดงในเรื่อง *เห็นแก่ลูก*

หลวงเทพรัตนรินทร์	เป็น	พระยาภักดินฤนารถ
นายจ้านราชกิจ	เป็น	นายล้ำ ทิพเดชะ
หลวงสวัสดิ์เวียงไชย	เป็น	อ้ายคำ
นายช่วง	เป็น	แม่ลออ

ผู้แสดงในเรื่อง *เกินต้องการ*

ตัวละคร

นายประดิษฐ์ (ชายหนุ่มมีเงิน)	นายวรการบัญชา
นายนาค (เกลอนายประดิษฐ์)	พระเทพทวาราวดี
หมอลีลา (เป็นคนชอบกับนายประดิษฐ์)	พระยาราชวัลลภานุรักษ์
อ้ามั่ง (คนใช้นายประดิษฐ์)	นายประณีต
อ้ายถม (คนใช้คุณแม่เขียว)	นายจำลอง

แม่กลิ่น (ภรรยานายประดิษฐ์)	หม่อมหลวงเพื้อ
แม่นิล	หม่อมหลวงพื้น
แม่เหลียน	นายหลาบ
คุณแม่เขียว (ป้าแม่กลิ่น)	นายพงษ์
นางเอี่ยม (สาวใช้คุณแม่เขียว)	นายอยู่”

นามผู้แสดง หม่อมหลวงเพื้อ ในเวลาต่อมา คือเจ้าพระยารามราฆพ หม่อมหลวงพื้น คือ พระยานิรุทธเทวา นายหลาบ คือ พระราชวรินทร์ (กุหลาบ โกสุม) นายพงษ์ คือ พระยานุจิตชาญชัย (พงษ์ สวัสดิ์-ชูโต)

ทั้งนี้ ในช่วงที่ 3 นี้ คงจะมีการแสดงเรื่อง *My Friend Jarlet* แต่ไม่พบหลักฐานการแสดงวันใด มีเพียงภาพถ่ายของหม่อมเจ้าอุบลวิมล สุขสวัสดิ์ ที่มีลายพระหัตถ์ว่า “นิรุปมารี ตัวละครของ ท.ป.ส. รู้จักไหม สวยหรือไม่ขอให้ตอบ คิดถึง ถ.ถ.” มารีนี่นี้น่าจะเป็นมารีในเรื่อง *My Friend Jarlet* และน่าจะเป็นภาพที่เกิดก่อน พ.ศ. 2453 เนื่องจาก ม.จ.อุบลวิมลทรงอ้างถึง ท.ป.ส. ที่หมายถึง ทวีปัญญาสโมสร หรือพระนามแฝงของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธฯ ที่มักทรงใช้ว่า นายก ท.ป.ส.

ภาพที่ 89 หม่อมเจ้าอุบลวิมล สุขสวัสดิ์ แสดงเป็นมารีในเรื่องเพื่อนตาย
ที่มา วรชาติ มีชูบท, ฝากเรื่องราวไว้กับน้อง ๆ

4.3.4.2.4 ด้านดนตรี

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธฯ ทรงมีวงดนตรีไทยของพระองค์เอง โดยทรงขอพระราชทานวงดนตรีไทยมหาดเล็กเรือนนอก (วงดนตรีไทยวัดน้อย

ทองอยู่) ซึ่งเป็นของสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ มาฝึกสอนมหาดเล็กใน พระองค์ แล้วได้โปรดเกล้าฯ ให้ประสมเป็นวงดนตรีวังสราญรมย์ โดยทรงขอครูแปลก (พระประสาณดุริยศัพท์ -แปลก ประสานศัพท์) ครูดนตรีมีชื่อจากวังบูรพาภิรมย์ของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้า ภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช มาสอนและควบคุมการฝึกซ้อมให้กับวงดนตรีวัง สราญรมย์ ทั้งครูและนักดนตรีของวงนี้ล้วนเป็นศิษย์ของครูช้อย สุนทรวาทิน สามารถพัฒนาฝีมือถึง ขั้นออกโรงประชันฝีมือกับวงดนตรีชั้นนำในยุคนั้น เช่น "วงวังบูรพาภิรมย์" "วงบางขุนพรหม" ของ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมขุนนครสวรรค์วรพินิต และ "วงพระองค์ เพ็ญ" ของพระเจ้า ลูกยาเธอ กรมหมื่นพิไชยมหินทโรดมได้ นักดนตรีไทยรุ่นแรกที่เข้ารับราชการ ณ วังสราญรมย์ มีประมาณ 10 คน ที่ปรากฏนามได้แก่ นายแหม่ม นายนาค นายเพิ่ม นายกร นายจี และนายบุศย์ (มนตรี ตราโมท, 2521, น. 35-38) ทรงมีวงดนตรีไทยประจำพระองค์อยู่ 8 ปี ก่อน เสด็จขึ้นครองราชย์ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นช่วงเวลาทรงศึกษาเรียนรู้ด้านดนตรีไทยจนกระจ่างและ เชี่ยวชาญอย่างยิ่ง ทำให้ทรงสามารถบรรจเพลงและวางลำต่าง ๆ ในบทพระราชนิพนธ์ได้อย่าง เหมาะสม และยังทรงปรับเปลี่ยนแก้ไขการใช้เพลงประกอบบทในเรื่องต่าง ๆ

สรุปนาฏกรรมในช่วงที่ 3

ในช่วงที่ 3 หลังจากเสด็จฯ กลับจากต่างประเทศนี้ จนถึงก่อนเสด็จขึ้นครองราชย์เป็นเวลา 8 ปีเศษนี้ นับเป็นช่วงเวลาสำคัญของพระองค์ในการศึกษาเรียนรู้นาฏกรรมของไทย ทั้งในราชสำนัก แบบหลวงและของราษฎรตามท้องถิ่นที่เสด็จเยือน เป็นการเก็บประสบการณ์ทางด้านนาฏกรรมไทย การหาวัตถุดิบ ไม่ว่าจะเป็นการเสด็จฯ เยือนหัวเมืองเหนือและปักษ์ใต้ รวมทั้งการเสด็จฯ ไปสำรวจ หลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดีต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการสร้างนาฏกรรมของพระองค์ในเวลาต่อมา อย่างเรื่องตำนานเสือป่า พระร่วง ท้าวแสนปม ทรงตั้งสโมสรตามแบบตะวันตก ได้แก่ ทวีปัญญา สโมสร สมาคมศรีที่มีสมาชิกส่วนใหญ่เป็นชาวต่างประเทศ มีการจัดแสดงละครในสโมสรในโอกาส ต่าง ๆ

ในช่วงเวลานี้ มีเหตุการณ์สำคัญคือ การเกิดเหตุคดีพิพาทระกา และเหตุทะเลาะวิวาทระหว่าง มหาดเล็กสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ กับนายทหาร การเกิดเหตุคดีพิพาทระกา เป็นผลให้มีการ ตรวจสอบบทละครและการจัดส่งสายสืบไปชมละครที่วังสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมพระนราธิป ประพัธพงศ์เพื่อตรวจว่าแสดงตรงตามบทหรือไม่ ส่วนการเกิดเหตุทะเลาะวิวาทของทหารกับ มหาดเล็กเป็นผลให้นายทหารบางกลุ่มไม่พอใจและเกิดกบฏ ร.ศ. 130 ขึ้น

ส่วนการสร้างนาฏกรรมของพระองค์ในช่วงเวลานี้ ที่สำคัญคือ เกิดโฉนดสมัครเล่น ที่ทำให้เกิด กระแสความนิยมชมชอบในเวลาต่อมา ทรงจัดการแสดงในโอกาสต่าง ๆ ทรงเป็นทั้งผู้กำกับ นักประพันธ์บท ช่างแต่งหน้า นักออกแบบฉาก ทรงเป็นผู้แสดง และทรงสนับสนุนให้จัดการแสดง

ทรงทดลองจัดการแสดงละครพูดภาษาไทย ละครพูดภาษาอังกฤษ ทรงแสดงละครร่วมกับข้าราชการบริพาร ทรงนำละครพูดออกไปเผยแพร่ยังหัวเมือง ที่ทรงเรียกว่าเป็นการทดลองแสดงละครพูดเกมลำ ทรงนำเสนอละครพูดแบบตะวันตก ที่มาจากประสบการณ์ในต่างประเทศของพระองค์ และการเกิดระเบียบการแสดงละคร (สุจิตร์) ที่ให้รายละเอียดชื่อเรื่อง วัน สถานที่ โอกาสในการแสดง รายนามผู้แสดง และเรื่องย่อ ซึ่งทรงนำแบบอย่างมาจากต่างประเทศมาใช้ในการแสดงทั้งโขนและละคร แสดงให้เห็นงานนาฏกรรมที่ประกอบด้วย 2 ส่วนที่ชัดเจนคือ งานอนุรักษ์ฟื้นฟูรูปแบบดั้งเดิม และการนำเสนอรูปแบบสมัยใหม่

4.3.4 ช่วงที่ 4 ทรงราชย์ (พ.ศ. 2453 – 2468)

ในส่วนนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงมูลเหตุ การณ์และนาฏกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวช่วงเวลาตั้งแต่เสด็จขึ้นทรงราชย์ หลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2453 จนพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 เป็นเวลา 15 ปี ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ นาฏกรรมมีความเฟื่องฟูมาก โดยเฉพาะนาฏกรรมประเภทต่าง ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงสร้างสรรค์ขึ้น ได้แก่ โขน ละครดึกดำบรรพ์ ละครรำ ละครพูด ละครร้อง ละครสังคิต บทเสภา บทระบำ และเค้าโครงเรื่องสำหรับการแสดง

ข้อมูลในช่วงนี้ ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลจากจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันเป็นหลัก ประกอบกับข้อมูลในหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิต ที่ออกฉบับที่ 1 เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2461 ที่กล่าวถึงการแสดงในโอกาสต่าง ๆ โดยพรหมบุตร ซึ่งเป็นพระนามแฝงของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้ว่าจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ที่มีสำเนาให้บริการสืบค้นที่หอวิชาฐานุสรณ์นั้น ขาดเล่ม พ.ศ. 2460-2461 แต่ผู้วิจัยสืบค้นข้อมูลจากเอกสารอื่น ๆ ได้แก่ *งานละครของสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว* ของ ม.ล.ปิ่น มาลากุล บทพระราชนิพนธ์ที่เกิดในช่วงเวลาดังกล่าว รวมทั้ง ข่าวในพระราชสำนักที่อยู่ในราชกิจจานุเบกษาระหว่าง พ.ศ. 2460-2461 เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องมากที่สุด แล้วนำมาจัดเรียงตามลำดับเหตุการณ์ อนึ่ง ในช่วงเวลานี้ ตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน จึงเป็นวันเริ่มต้นศักราชใหม่ เพื่อไม่ต้องการให้สับสนในช่วงเวลาที่เกิดขึ้น ผู้วิจัยจึงขอยึดถือตามแบบต้นฉบับเดิม ดังนั้นจะเริ่มต้นศักราชใหม่ ตั้งแต่วันที่ 1 เมษายนจนถึง 31 มีนาคมปีถัดมา เป็นวันสิ้นสุตปี เหมือนกับที่ระบุไว้ในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ราชกิจจานุเบกษา และข้อมูลของ ม.ล.ปิ่น มาลากุล ซึ่งยึดถือตามนี้เช่นกัน ส่วนเรื่องย่อและรายละเอียดของบทละครพระราชนิพนธ์อยู่ในภาคผนวก ผลงานนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ผู้วิจัยนำเสนอข้อมูล 2 ส่วนคือ ภูมิหลังและเหตุการณ์ และบทบาทที่เกี่ยวกับนาฏกรรมดังต่อไปนี้

4.3.4.1 ภูมิหลังและเหตุการณ์

สภาพบ้านเมืองในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีความต่อเนื่องมาตั้งแต่รัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคต่าง ๆ การสร้างอาคารที่ทำการของราชการ ห้างร้านเอกชน ที่มีอิทธิพลตะวันตก ชาวต่างชาติเข้ามารับราชการ ทำการค้า ตั้งห้างร้านบ้านเรือนจำนวนมาก พระนครขยายตัวออกไปรอบกรุงรัตนโกสินทร์หรือรอบนอกคลองผดุงกรุงเกษม ทางตอนเหนือของพระนคร มีการสร้างวังพระตำหนัก และบ้านของพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง คหบดี ส่วนทางใต้ตั้งแต่แม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งขวา ถนนเจริญกรุง สีลม บางรัก เป็นย่านธุรกิจที่สำคัญ มีชาวต่างประเทศตั้งห้างร้าน โรงสี โรงงานอยู่หนาแน่น ด้านการคมนาคม นอกจากถนนหลายสายที่ตัดขึ้นอย่างต่อเนื่องตั้งแต่รัชกาลก่อนแล้ว ยังทรงสานต่อการสร้างทางรถไฟให้เชื่อมต่อตั้งแต่เหนือจรดใต้ ทำให้การขนส่งและการเดินทางของราษฎรมีความสะดวกขึ้น และมีผลต่อการแพร่หลายของนาฏกรรมในประเทศ ระบบสาธารณูปโภคไฟฟ้า มีการตั้งโรงไฟฟ้าสามเสน น้ำประปา ที่เริ่มโครงการในช่วงปลายรัชกาลที่ 5 แล้วเสร็จ เปิดใช้ในรัชกาลนี้ ด้านเศรษฐกิจ เกิดภาวะข้าวยากหมากแพงด้วยเกิดจากสาเหตุหลายประการ การที่ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ภาวะแล้ง เพาะปลูกไม่ได้ผล การเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 โปรดเกล้าฯ ให้เลิกหวย ก.ข. เพื่อมิให้ราษฎรลุ่มหลงในการพนัน แม้ว่าจะทำให้รายได้ของแผ่นดินจากอากรหวยลดลงไปไม่ต่ำกว่า 3-7 ล้านบาทต่อปีก็ตาม แต่ก็ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งพระราชบัญญัติคลังออมสิน มีธนาคารออมสินเพื่อให้ราษฎรรู้จักเก็บออมฝากเงิน ระบบการแพทย์และการสาธารณสุข มีการพัฒนาระบบการสาธารณสุขมูลฐาน เกิดกรมสาธารณสุขครั้งแรก การพัฒนาโรงเรียนแพทย์โดยความร่วมมือกับมูลนิธิร็อกคิเฟลเลอร์ สภาภาษาไทยได้เป็นสมาชิกในกาชาดสากล ทางด้านการศึกษา ทรงออกพระราชบัญญัติประถมศึกษา และสถาปนาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สถาบันอุดมศึกษาแห่งแรกของประเทศ ทรงสร้างโรงเรียนแทนการสร้างวัดประจำรัชกาล ก่อให้เกิดกระแสความนิยมในการบำรุงอุดหนุนการศึกษาไปทั่วพระราชอาณาจักร

ท่ามกลางกระแสการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในหลายประเทศ ในไทย มีการนัดประท้วงของชาวจีนที่อยู่ในพระนคร มีการสนับสนุนการปฏิวัติ การส่งเงินกลับไปอุดหนุนคณะปฏิวัติในประเทศจีน ก่อจลาจลหลายครั้ง จนมีบทความเรื่องพระราชนิพนธ์ยวแห่งบูรพาพิศ (อัครพาหุ, 2457) บทความดังกล่าว มิได้แสดงความเกลียดชังชาวจีนทั้งหมดในพระราชอาณาจักร แต่พระองค์มีพระราชประสงค์เพื่อให้เห็นภาพลักษณ์ที่พึงประสงค์ของชาวจีนที่อยู่ในสยาม (เทพ บุญตานนท์, 2560, น. 76) และทรงชี้ให้เห็นว่าการพึ่งพาคนต่างชาติมากเกินไปนั้น ไม่

เกิดผลดีต่อชาติบ้านเมือง คนไทยมีศักยภาพพอที่จะทำการต่าง ๆ ได้ และมีการทบทวนกฎหมายต่าง ๆ จำนวนมาก โดยเฉพาะกฎหมายระหว่างประเทศ มิให้เสียเปรียบต่างชาติ การที่ทรงตัดสินพระทัยเข้าร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตรในสงครามโลกครั้งที่ 1 และส่งทหารอาสาไปร่วมรบ ทำให้ไทยสามารถมีสิทธิเข้าร่วมในองค์การสันนิบาตสากลและสามารถแก้ไขสนธิสัญญาอันไม่เป็นธรรมในอดีตได้ ทรงเข้าใจและส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย สิทธิเสรีภาพของการสื่อสาร การหนังสือพิมพ์ การแสดงความคิดเห็นด้านการเมืองการปกครอง ทรงใช้พระนามแฝงในการพระราชนิพนธ์บทความตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ และทรงโปรดเกล้าฯ ให้ออกหนังสือพิมพ์เพื่อเผยแพร่ความรู้ ข่าวสารเฉพาะกิจ อย่างเช่น หนังสือพิมพ์ทวีปัญญา หนังสือพิมพ์ดุสิตสมิต หนังสือพิมพ์ดุสิตสมัย หนังสือพิมพ์สมุทรสาร (ธิดา วัฒนกุล, 2519)

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ มีความโดดเด่นในเรื่องของการสร้างชาติ นอกจากพระราชบัญญัติแปลงชาติที่มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 อนุญาตให้คนในบังคับต่างชาติหรือคนต่างชาติยื่นเรื่องขอเป็นคนไทยได้นั้น โปรดเกล้าฯ ให้ออกพระราชบัญญัติสัญชาติ พระพุทธศักราช 2456 มีผลตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน 2456 กำหนดให้บุคคลที่เกิดในแผ่นดินไทยเป็นคนไทย หรือมีบิดา มารดาฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเป็นคนไทย ตลอดจนหญิงต่างชาติที่สมรสกับคนไทย (ราชกิจจานุเบกษา, 2456, 30 มีนาคม น. 289-290) ทรงปลุกจิตสำนึกของคนไทยให้มีความรักชาติ ภาคภูมิใจในความเป็นชาติไทยที่มีความเป็นมายาวนาน จึงมีบทพระราชนิพนธ์หลายเรื่องที่ทรงย้ำความเป็นมาของชาติไทยจากการสำรวจสืบค้นหลักฐานทางโบราณคดีและตำนานต่าง ๆ ในประวัติศาสตร์ที่ไม่ใช่เรื่องของอภินิหาร และทรงสร้างนาฏกรรมจำนวนมากที่แสดงถึงการปลุกใจให้รักชาติและเข้าใจสิทธิหน้าที่ของพลเมือง (ธงชัย หวานแก้ว, 2522)

ตารางที่ 11 เหตุการณ์สำคัญในรัชสมัย

วัน เดือน ปี	เหตุการณ์
11 พ.ย. 2453	พระราชพิธีบรมราชาภิเษกเฉลิมพระราชมนเทียร
29 ธ.ค. 2453	โปรดให้ตั้งโรงเรียนมหาดเล็กหลวงแทนวัดประจำรัชกาล
27 มี.ค. 2454*	โปรดให้ตั้งกรมศิลปากร
6 พ.ค. 2454	โปรดให้ตั้งกองเสือป่า
1 ก.ค. 2454	โปรดให้ตั้งกองลูกเสือในโรงเรียนมหาดเล็กหลวง
10 ต.ค. 2454	เกิดการปฏิวัติในประเทศจีน ล้มราชวงศ์แมนจู
2-5 ธ.ค. 2454	พระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช
1 เม.ย. 2454	ประกาศจัดการศึกษาของทวยราษฎร์ในมณฑลกรุงเทพฯ
2454	โปรดให้ตั้งกรมมหรสพ

วัน เดือน ปี	เหตุการณ์
27 ก.พ. 2454 (2455)	จับกุมกบฏ ร.ศ. 130
21 ก.พ. 2455	ประกาศใช้พุทธศักราชตั้งแต่ 1 เม.ย. 2456
22 มี.ค. 2455	พระราชบัญญัตินามสกุล
1 เม.ย. 2456	พระราชบัญญัติคลังออมสิน
30 พ.ค. 2456	พระราชทานนามสกุลแรก สุขุม ให้แก่ เจ้าพระยายมราช (ปั้น)
15-17 ส.ค. 2456	พระราชพิธีราชาภิเษกสมรสขึ้นพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน
14 พ.ค. 2457	ทรงเปิดการประปาสำหรับกรุงเทพมหานคร
31 พ.ค. 2457	เปิดโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์
5 พ.ย. 2457	ตั้งราชนาวิสมาคมแห่งกรุงสยามในพระบรมราชูปถัมภ์
2457	ตั้งเนติบัณฑิตสภา
พ.ศ. 2457	เกิดสงครามโลกครั้งที่ 1
6 ส.ค. 2457	ประกาศว่าด้วยกรุงสยามวางตัวเป็นกลาง
25 ม.ค. 2457	พระราชทานนามโรงเรียนในกรมมหรสพว่า โรงเรียนพรานหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์
4 มิ.ย. – 5 ส.ค. 2458	เสด็จประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้
23 ก.ย. 2458	สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอภัยฯ 5 อัญเชิญให้ทรงดำรงพระยศนายพลเอกพิเศษในกองทัพบกอังกฤษ
31 มี.ค. 2459	พระราชบัญญัติอากรพนัน ร.ศ. 120 ประกาศเลิกบ่อนเบี้ยการพนันทั้งหมดในกรุงเทพฯ
2460	สิ้นสุดราชวงศ์โรมานอฟ
2460	เยอรมันทำผิดกฎหมายสากลในการจมน้ำเรือดำน้ำของฝ่ายพันธมิตร
10 เม.ย. – 22 พ.ค. 2460	เสด็จฯ เฝ้ามองพลปักขีใต้
12 ก.ค. 2460	พระราชบัญญัติค่าน้ำหน้านามสตรี
22 ก.ค. 2460	พระบรมราชโองการประกาศสงครามกับประเทศเยอรมนี และออสเตรีย – ฮังการี
28 ก.ย. 2460	พระราชบัญญัติธง พระพุทธศักราช 2460 ประกาศใช้ธงไตรรงค์
พ.ศ. 2461	เสด็จแปรพระราชฐานไปประทับชายทะเลครั้งแรก เกิดเมืองมั่ง
พ.ศ. 2461	เกิดไข้หวัดใหญ่สเปนระบาดไปทั่วโลกช่วงปลายปี และระบาดในไทย ประชวรไข้หวัดใหญ่
24 ก.ค. 2461	ทรงวางผังเมืองสมมติเพื่อทดลองการบริหารงานตามระบอบประชาธิปไตย พระราชทานนามว่า ดุสิตธานี

วัน เดือน ปี	เหตุการณ์
17 ก.ค. 2461	สิ้นสุดราชวงศ์โรมานอฟ
11 พ.ย. 2461	การเจรจาสงบศึก ฝ่ายสัมพันธมิตรเป็นฝ่ายชนะ
2 ธ.ค. 2461	โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีประณมกรรมที่สนามหลวงเนื่องด้วยการที่สัมพันธมิตรได้มีชัยต่ออริราชศัตรูเมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน
20 ต.ค. 2462	สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี เสด็จสวรรคต
2 มี.ค. 2462	กำหนดองค์การคอมมิวนิสต์สากลในรัสเซีย
2462	เตรียมการจะเสด็จยุโรป เพื่อรักษาพระองค์
1 ก.พ. 2462*	ประกาศตั้งสมาคมบำรุงเสือป่าแห่งกรุงสยาม พ.ศ. 2462
13 มิ.ย. 2463	สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิศณุโลกประชานารถ เสด็จทิวศต พระเจ้าอยู่หัวจึงดเสด็จฯ ไปยุโรป
7 ต.ค. 2463	เรือรบหลวงพระร่วงเดินทางมาถึงสยาม
11-17 ต.ค. 2463	งานประกวดภาพเขียน ครั้งที่ 3 ณ โรงละครพระราชวังปญาไท
9 พ.ย. 2463	ทรงสถาปนา หม่อมเจ้าวัลลภาเทวี ขึ้นเป็นพระวรกัญญาปทาน พระคู่หมั้น (ต่อมา 15 มี.ค. 2464 ทรงถอนหมั้นให้ออกพระนามว่า พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวัลลภาเทวี)
23 พ.ย. 2463	พระวรกัญญาปทาน พระองค์เจ้าวัลลภาเทวีทรงนุ่งพระภูษาขึ้น ไปร่วมงานบ้านนรสิงห์ ตามพระราชนิยม
4 เม.ย. 2464	สถาปนา หม่อมเจ้าหญิงลักษมีลาวัณ ขึ้นเป็น พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าลักษมีลาวัณ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าลักษมีลาวัณ (8 ก.ย. 2464) พระนางเธอ ลักษมีลาวัณ (27 ส.ค. 2465))
1 ก.ย. 2464	พระราชบัญญัติประถมศึกษา พระพุทธศักราช 2464
1 ต.ค. 2464	พระราชกฤษฎีกาคำนำนานามเด็ก
24 ต.ค. 2464	พระราชพิธีอภิเษกสมรสกับคุณเปื้อง สุจริตกุล พระสนมเอก แต่งตั้งเป็นพระสุจริตสุตา
20 ธ.ค. 2464	ไวซ์ เคานต์ นอร์ท คลิฟฟ์ ชาวอังกฤษ เจ้าของหนังสือพิมพ์หลายฉบับในกรุงอังกฤษ เข้ามาเยี่ยมกรุงสยาม
21 ธ.ค. 2464	จอมพลจอห์นฟอร์ดเข้ามาเยี่ยมพระนคร สมาคมฝรั่งเศสเล่นละครภาษาฝรั่งเศส และชมละครจากวังเพ็ชรบูรณ์
12 ม.ค. 2464*	โปรดเกล้าฯ ให้คุณประไพ สุจริตกุล เป็นพระอินทราณี ตำแหน่งพระสนมเอก ต่อมาโปรดเกล้าฯ สถาปนาพระอิสริยยศ พระวรราชชายา

วัน เดือน ปี	เหตุการณ์
	พระอินทศักรดิศจี (25 มิ.ย. 2465) สมเด็จพระนางเจ้าอินทศักรดิศจี พระบรมราชินี (1 ม.ค. 2465 (2466)) และสมเด็จพระนางเจ้าอินทศักรดิศจี พระวรราชชายา (15 ก.ย. 2468)
8 ธ.ค. 2466	งานพระเมรุพระศพสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย พระราชทานหนังสือตำราฟ้อนรำเป็นที่ระลึกในงานพระเมรุ
2467	พระยาภิรมย์ภักดี เดินทางไปเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและสนธิสัญญาจำกัดอำนาจการเก็บภาษีของประเทศไทยเป็นผลสำเร็จ (2467-2469)
20 ม.ค. 2466*	ประกาศจัดการรักษาของโบราณ ให้กรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนครอำนวยการตรวจรักษาของโบราณในพระราชอาณาเขต
6 เม.ย. 2467	วันที่ระลึกมหาจักรี เปิดปราสาทพระเทพบิดรให้สักการบูชา
9 ก.พ. 2467 *	สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมา ประชวรไข้หวัดใหญ่ และพระวักกะเป็นพิษ เสด็จทิวงคต ที่พระตำหนักวังสวนกุหลาบ ราชสำนักไว้ทุกข์ถวาย 100 วัน
10 ส.ค. 2467	แต่งตั้งคุณสุวัทนา อภัยวงศ์ เป็นเจ้าจอมสุวัทนา ต่อมาโปรดเกล้าฯ สถาปนาพระอิสริยยศขึ้นเป็น พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี (10 ต.ค. 2468)
29 ต.ค. 2468	โปรดให้มีพระราชพิธีจองเปรียญตามแบบพระราชพิธีทวาทศมาส เพื่อสืบพระราชประเพณี
12 พ.ย. 2468	เริ่มมีพระอาการประชวร โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมหลวงสุโขทัยธรรมราชา เสด็จแทนพระองค์ในงานสโมสรสันนิบาต งดงานพระราชทานเลี้ยง ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท
24 พ.ย. 2468	สมเด็จพระเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี พระราชธิดา ประสูติ
26 พ.ย. 2468	เสด็จสวรรคต

จากตารางสรุปเหตุการณ์ ผู้วิจัยพบว่าบางเหตุการณ์ที่สมควรขยายความเพิ่มเติมเรียงลำดับเป็นปีไปเพื่อให้เห็นภูมิหลังของเหตุการณ์และการสร้างนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยยกมาแสดงบางหัวข้อพอสังเขป และนำเสนอข้อมูลที่รวบรวมบทบาทที่ฐานะทรงเป็น

ผู้ชม ทรงพระราชนิพนธ์ และการจัดแสดง ประกอบด้วย วันเดือนปี และกิจกรรมที่เกิดขึ้นแจกแจงในตารางที่ 14 - 16 ในหัวข้อถัดไป

4.3.4.1.1 เหตุการณ์และนาฏกรรม พ.ศ. 2453

ต่อมาหลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้ว ในวันที่ 11 พฤศจิกายนจึงมีพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เถลิงพระราชมณเฑียร แต่งการขึ้นเร่งด้วยมีพระราชประสงค์ให้เป็นช่วงเวลาแห่งความโศกเศร้าไว้อาลัย

4.3.4.1.1.1 พบแผ่นสัมฤทธิ์รูปครุฑปราบมาร รูปกระบี่ปราบมาร และพระแสงศรกำลังราม วันที่ 13 มกราคม พ.ศ.2453* ระหว่างเสด็จแปรพระราชฐานไปสนามจันทร์ พระยาสุนทรบุรี ทูลเกล้าฯ ถวายของ 2 สิ่ง คือ แผ่นสัมฤทธิ์รูปครุฑปราบมาร และรูปกระบี่ปราบมาร ซึ่งพระอธิการวัดพระประโทนชุดได้ทีในลานวัดนั้น มีพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์ลงพระดำริว่า ควรติดที่ตำหนักครุฑพาหุ จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างธงครุฑพาหุขึ้น มีขนาดย่อมกับธงกระบี่ครุฑพาหุ ใช้แผ่นสัมฤทธิ์คู่นี้ติดที่ธงให้นำเสด็จในกระบวน และเข้าในพิธีตรุษปีใหม่ครั้งแรกเมื่อวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ.2453* (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2559b, น.227-228) ซึ่งในวันนั้น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ (พระอิสริยยศในขณะนั้น) ทรงนำคันธนูหล่อด้วยโลหะ มีสายเป็นเหล็ก หัวและหางนาคเครื่องประกอบทำด้วยสัมฤทธิ์ หัวนาคหันเข้าตัวผู้ยิง ลูกศรเป็นแกนเหล็กหุ้มสัมฤทธิ์ มีขนนกสามใบ ปลายคมเป็นรูปวชิระ มาถวาย เนื่องด้วยพระอธิการรุ่ง วัดหนองตาวนล อำเภอยะหริ่ง จังหวัดนครสวรรค์ คมข้างตัดไม้ในดงหนองคันไถ ใช้เด็กไปหาใบตองกล้วยมามวนบุหรี เด็กไปพบอยู่ที่ชอกศิลาจึงนำไปถวายพระอาจารย์ จากนั้นจึงหารือกับทางการและนำเข้ามาถวายเมื่อทรงตรวจพร้อมด้วยกรมหลวงดำรงราชานุภาพ และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต สันนิษฐานว่าคงสร้างขึ้นเพื่อบูชาหรือประกอบพิธี เช่น ชุบทำน้ำมันต์ เป็นของมีฝีมือและโบราณ จึงพระราชทานนามว่า พระแสงศรกำลังราม การที่ทรงได้ของโบราณ 3 สิ่งในเวลาใกล้เคียงกันนี้ ทำให้ทรง “ปลื้มใจเปรมอันมาก ท่านผู้ใหญ่ ๆ รวมทั้งสมเด็จพระมหาสมณเจ้าด้วย พวกกันรื้อว่าเปนบุญญาภินิหาร, เปนของคู่พระบารมีจึงได้มา. สมเด็จพระมหาสมณทรงเปรียบว่า คล้าย ๆ ได้ช้างเผือก แต่ทรงเห็นว่าดีกว่าช้างเผือกเพราะช้างมีเวลาต้องล้ม ส่วนของลำค้อย่างนี้จะคงทนอยู่อีกนาน...” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2559b, น.303)

4.3.4.1.1.2 โปรดเกล้าฯ ให้ห้ามฉายภาพยนตร์ที่เกี่ยวกับกบฏ

วันที่ 27 พ.ย. 2453 เจ้าพระยาอมราชมีหนังสือกราบบังคมทูลว่า บริษัทภาพยนตร์พัฒนากร ลงข่าวในหนังสือพิมพ์จะฉายภาพยนตร์เรื่อง *ขบถในเมืองโปรตุเกส* (เกิดขึ้นเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2453) โดยเห็นว่าไม่ควรอนุญาตให้ฉาย เพราะอาจจะทำให้คนที่เฝ้าเวลาบาปบุญญามีความคิดเห็นฟุ้งสร้างไปได้ต่าง ๆ จึงได้สั่งให้ ผู้บังคับการกองตระเวนแจ้งห้ามมิ

ให้ฉายภาพชุดนั้น ในเรื่องนี้ ในพระราชบันทึกกราวยวัน มีพระราชกระแสตอบว่า (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2559b, น.165-166)

“...ฉันตอบเจ้าพระยาอมราชว่าฉันเห็นชอบด้วยในการที่ห้ามเพราะตามที
สังเกตมา มีปรากฏขึ้นบ้างแล้วว่าภาพยนตร์อาจจะทำให้ใจคนฟุ้งสร้านและคิด
การไม่ดีต่าง ๆ ได้ เช่น วิชชะโมยต่าง ๆ ที่ได้เห็นในภาพยนตร์แล้ว มีผู้จำเอา
ไปทดลองบ้างก็มี, และสังเกตว่าเมื่อมีเรื่องผู้ร้าย ถ้าตอนผู้ร้ายหนีรอดพล
ตระเวนไปได้, ผู้คนมักเกรียวกราวพอใจมาก ในการละนั้น ในสหปาลิรัฐก็ได้
เกิดรู้สึกกันขึ้นแล้วเหมือนกัน ว่าการดูภาพยนตร์อาจให้โทษแก่ผู้ที่ไร้สติ, ใน
บางเมืองเขาจึงได้มีกฎข้อบังคับห้ามมิให้ฉายภาพยนตร์เรื่องใด ๆ ก่อนที่จะ
ได้รับอนุญาต และห้ามมิให้คนที่อายุต่ำกว่า 16 ปี ไปดูภาพยนตร์โดยลำพัง,
ต้องให้ไปกับผู้ใหญ่ ในยุคนั้นที่อเมริกาได้ห้ามมิให้ฉายภาพยนตร์แสดงการชก
มวยระหว่างคนดำกับคนขาว, เพราะเกรงจะเป็นเหตุให้คนดำกับคนขาววิวาท
กันขึ้น ก็แต่เรื่องชกมวยเขายังเห็นควรห้ามแล้ว, เรื่องขบถฉันจึงได้เห็นว่าควร
ห้ามทีเดียว...”

ที่มาของเหตุการณ์กบฏนี้ เกิดขึ้นในประเทศโปรตุเกส สมัยรัชกาลพระเจ้า
คาร์ลอสที่ 1 (ประสูติ พ.ศ. 2432 สิ้นพระชนม์ พ.ศ. 2451) ประสบปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำอย่าง
รุนแรง จากประเทศที่เคยร่ำรวยและมีเมืองขึ้น เมื่อเผชิญกับมหาอำนาจอย่างอังกฤษและฝรั่งเศสหลัง
การปฏิวัติอุตสาหกรรมจึงเสียอาณานิคมไปจำนวนมาก และนักการเมืองฝ่ายซ้ายเริ่มปลุกระดม ให้
เป็นความผิดของราชสำนัก พ.ศ. 2445 ท้องพระคลังอยู่ในสภาวะล้มละลาย จนในที่สุด วันที่ 14
กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2455 เกิดเหตุลอบปลงพระชนม์พระเจ้าคาร์ลอสที่ 1 ระหว่างเสด็จเลียบพระนคร
กลางกรุงลิสบอน เสด็จสวรรคตทันทีที่เกิดเหตุ มกุฎราชกุมารบาดเจ็บสาหัสและสิ้นพระชนม์ใน
เวลาต่อมา ส่วนพระราชินีอาเมลีและเจ้าชายมานูเอลทรงก้มหลบวิถิกระสุนทำให้อรอดอย่างหวุดหวิด
เจ้าชายมานูเอลเป็นกษัตริย์พระองค์ต่อมา (ครองราชย์ พ.ศ. 2451-2453) ท่ามกลางบรรยากาศทาง
การเมืองที่ยังไม่สงบ พ.ศ. 2452 นักการเมืองฝ่ายอนุรักษถูกสังหารนับสิบราย ราชสำนักตัดสินใจย้าย
ออกไปประทับนอกเมือง ท่ามกลางกระแสการเรียกร้องให้เปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง มีการ
เดินขบวนประท้วง ตำรวจขึ้นประทอนไปเข้าข้างฝ่ายกบฏ เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เลวร้ายขึ้น จนใน
วันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2453 มีการยิงปืนใหญ่ วันรุ่งขึ้นพระเจ้ามานูเอลที่ 2 และพระประยูรญาติทรงลี้
ภัยเสด็จออกนอกเมือง นำไปสู่การปกครองระบอบสาธารณรัฐ เมื่อวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2453 (ไกร
ฤกษ์ นานา, 2553)

ภาพที่ 90 ภาพยนตร์ขบถในเมืองโปรตุเกส

ที่มา British Pathé www.youtube.com/watch?v=tTCHHDLnnPw

4.3.4.1.1.3 ทรงเปลี่ยนแปลงธรรมเนียมงานศพ งดการรื่นเริง และ

นางร้องไห้ ในงานพระบรมศพของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการประชุมเตรียมการพระบรมศพแบบใหม่ ในพระราชบัญญัติส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงระบุไว้ว่า “ถึงสมัยอันควรที่จะเปลี่ยนแปลงธรรมเนียมทำงานศพ, คืองดการทำศพเป็นการรื่นเริง, ทำให้เป็นวิธีแสดงความเคารพต่อผู้ที่ล่วงลับไปแล้วโดยแท้, จึงเป็นอันตกลงว่าจะได้เริ่มจัดงานพระบรมศพให้ลงตามแบบใหม่นี้เพื่อเป็นตัวอย่างที่ดีเยี่ยม.” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2559b, น.167) และเกิดเหตุการณ์หนึ่งเมื่อวันที่ 13 มีนาคม 2453* เมื่อมีประโคมในงานพระบรมศพตอนค่ำซึ่งมีนางร้องไห้ตามธรรมเนียมระหว่างพระสงฆ์สวดพระอภิธรรม ทรงเห็นว่าไม่เหมาะสม “นางร้องไห้เริ่มร้องประชันเสียงพระสวด ทำให้เสียงอีกทีก็จนไม่เปล่งสำ ออกนิกายพวกทูตเป็นอันมาก, แต่ฉันจะโทษใครก็ไม่ถูก, เพราะฉันได้ปากหนักไปเอง ไม่ได้สั่งไว้ว่าให้รอกการประโคมไว้ก่อน” มีพระราชบัญญัติว่า (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2559b, น. 275-276)

“...นางร้องไห้เริ่มส่งเสียงขึ้น ให้รู้สึกกรหูเสียจริง ๆ จะข่มใจให้นึกชอบเท่าไรก็ได้ไม่ได้เลย, เพราะอดรู้สึกไม่ได้ว่ามันเป็นของไม่จริงจัง ช่างเรียกชื่อผิดเสียจริง ๆ เพราะมันไม่ใช่ร้องไห้ เป็นร้องเพลงแท้ ๆ, และเพลงนั้นเนื้อก็ซ้ำซากไม่เห็นเพราะอะไร...ฉันเองโดนเข้าอย่างนั้น ก็โกรธและต้องสั่งให้หยุดเหมือนกัน. แต่มีคนที่ชอบนางร้องไห้ก็มีมาก, เพราะเหตุต่าง ๆ พวกคนชั้นเก่า, ...ชอบเพราะเห็นว่า “หรุ” ในพวกชั้นใหม่ ๆ ไปฟังกันแน่น ๆ เพราะไม่เคยฟังจึงอยากฟังฉนั้นก็มี, ... นับว่าการฟังนางร้องไห้เท่ากับไปฟังสังคีตและกรอกัน. ฝ่ายตัวผู้ที่เปนนางร้องไห้เองก็ออกจะถือเป็นโอกาสไปประชุมคุยกัน, คล้ายไปสโมสร. ด้วยเหตุทั้งปวงนี้ ฉันจึงได้เกลียดนางร้องไห้. และสั่งไว้ว่าเมื่อถึงงานศพฉันขออย่าให้มีนางร้องไห้เลย...”

4.3.4.1.2 เหตุการณ์และนาฏกรรม พ.ศ. 2454

ในปีนี้ เหตุการณ์ทั่วไป มีการปฏิวัติในประเทศจีน ลัทธิราชวงศ์แมนจูเมื่อวันที่ 10 ตุลาคม 2454 ส่วนในประเทศไทยนั้น มีพระราชพิธีสำคัญคือ งานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกองเสือป่าขึ้น และเกิดเหตุการณ์สำคัญคือเกิดกบฏ ร.ศ. 130 ซึ่งมีการจับกุม เมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2454* ในส่วนของนาฏกรรม เกิดการแสดงตำนานเสือป่าหลังการซ้อมรบเสือป่า และทรงพระราชนิพนธ์บทละครขึ้นหลังเสร็จสิ้นพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ดังต่อไปนี้

4.3.4.1.2.1 พระราชพิธีบรมราชาภิเษกเฉลิมพระราชมณเฑียร

พระราชพิธีบรมราชาภิเษกในรัชสมัย จัดเป็นสองงาน คือวันที่ 11 พ.ย. พ.ศ. 2453 เป็นงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเฉลิมพระราชมณเฑียร และวันที่ 28 พ.ย. พ.ศ. 2454 เป็นงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช ครั้งแรกเป็นการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเฉลิมพระราชมณเฑียรตามโบราณราชประเพณี แต่งดการแห่เสด็จเลียบพระนคร และการรื่นเริงอื่น ๆ ไว้ เมื่อถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงแล้ว จึงมีการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชอีกครั้ง ให้เป็นส่วนการรื่นเริง และให้นานาประเทศที่เป็นสัมพันธมิตรมีโอกาสมาช่วยงาน โดยมีทั้งพระราชพิธีเต็มตามแบบโบราณราชประเพณีและเพิ่มเติมพิธีการบางอย่างให้เหมาะสมกับยุคสมัย เชิญพระราชอาคันตุกะต่างประเทศ และเชิญผู้แทนจากมิตรประเทศต่าง ๆ รวม 14 ประเทศ นับเป็นครั้งแรกของประเทศไทยที่มีพระราชอาคันตุกะและอาคันตุกะนานาประเทศมาเยือนมากที่สุด ได้แก่ พระราชวงศ์จาก 5 ประเทศ ราชอาณาจักรสวีเดน จักรวรรดิรัสเซีย ราชอาณาจักรเดนมาร์ก สหราชอาณาจักร และประเทศญี่ปุ่น รวม 10 พระองค์ เอกอัครราชทูตพิเศษ ผู้แทนพระเจ้าแผ่นดินและประธานาธิบดี อีก 9 ประเทศ ได้แก่ ฝรั่งเศส อิตาลี ยูโกสลาเวีย อเมริกา เยอรมนี ออสเตรีย-ฮังการี ฮอลันดา (เนเธอร์แลนด์) เบลเยียม สเปน และนอร์เวย์

การแสดงในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช จัดขึ้นเมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2454 เป็นการแสดงที่สำคัญเนื่องจากมีผู้ชมคือพระราชอาคันตุกะ และผู้แทนพระประมุขจากนานาประเทศ มหาตมะคานธีเดินทางมาร่วมแสดงเรื่องรามสูรชิงแก้ว สอนองพระเดชพระคุณ ที่สวนมิสกวัน ปกสุจิตร์ เขียนเป็นภาษาอังกฤษ และภาษาไทย เนื้อหาข้างในประกอบด้วย รายนามผู้แสดง เนื้อเรื่องย่อเป็นภาษาอังกฤษ และภาพเขียนประกอบ (มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ, 2561, น. 347-397) การแสดง มี 2 ชุด คือ *ปรศุรามกับเมขลา* เป็นบทเบิกโรง และ *รามเกียรติ์ชุด ทศเคียรทศกร*

ชุดที่ 1 *ปรศุรามกับเมขลา* ทรงใช้ภาษาอังกฤษกำกับว่า An Allegorical Ballet พระอรชุน แสดงโดย หมื่นทรงนัจวิจิ (หรุ่น อรุณนัฏ) Junior Solo – dancer นางเมขลา

แสดงโดย ตลับ (น่าจะเป็นครุละครผู้หญิง) ประศูราม แสดงโดย หลวงยงเยี่ยงครู (จิ๋ว รามัญ) Junior Character – dancer

ส่วนตัวระบำ พระ ได้แก่ หมื่นชูกรเฉิด (ไปล์ สุครีวันัญ) นายหรั่ง (หรั่ง อินทรนัญ) นายน้อย (ไม่ทราบนามสกุล) หมื่นศรีนิจวิไล (สอน ลักษณะนัญ) นายดัด นายไพล นายพริ้ง นายเล็ก นายแถม นายชะอ้อน และตัวนาง ได้แก่ หุ่น สอน ตลับ (เล็ก) หงวน เป้า เพียน ส่งา ปลั่ง สะอาด วอน

ส่วนชุดที่ 2 รามเกียรติ์ ชุด ทศเคียรทศกร พระราม - หลวงนัญกานุกฤษ (ทองดี สุวรรณภารต) พระลักษมณ์ - หมื่นศรีนิจวิไล (สอน ลักษณะนัญ) พิเภก - หลวงสุนทรเทพ ระบำ (เปลี่ยน สุนทรนัญ) สุครีพ - หลวงพำนักรัณนิกร (เพิ่ม สุครีวงะ) หนุมาน - ขุนพื่อนอุกแบบ (พร้อม สมรรคนัญ) องคต - หมื่นเชิดกรประจาง (ไปล์ สุครีวันัญ) ขมพูปาน - นายอยู่ นล (นิลพัทธ์) - นายเข้ม นิล (นิลนล) - นายนวน ท้าวราพนาสูร - หลวงระบำภาษา (ทองใบ สุวรรณภารต) มโหธร - ขุนรำถวายกร (สาย สายนัญ) มหาปรรตวาสูร - ขุนแยบเยี่ยงคง (โหมด จารุณัญ)

เจ้าชายวิลเลียม วสุเดอมาเนีย แห่งสวีเดน ผู้แทนพระองค์สมเด็จพระเจ้ากุสตาฟที่ 5 แห่งสวีเดน ซึ่งเสด็จฯ มาร่วมงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ระหว่างวันที่ 29 พฤศจิกายน - 9 ธันวาคม พ.ศ. 2454 ทรงบันทึกถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับเมืองไทย เรื่อง The Coronation Ceremonies at Bangkok ทรงบรรยายถึงการมหรสพในงาน ที่จัดขึ้น ณ โรงโขนหลวงสวนมิสกวัน เริ่มแสดงตั้งแต่ 3 ทุ่ม และเลิกในเวลา 2 นาฬิกาของวันใหม่ (วิลเลียม วสุเดอมาเนีย, 2561, น. 589-590)

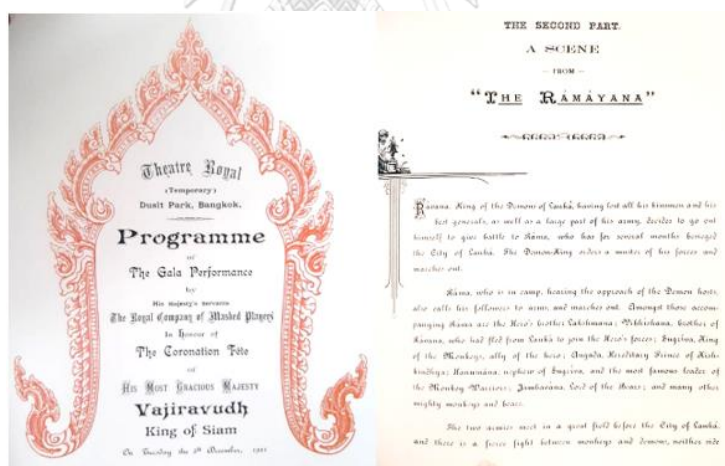
“...บนเวทีไม่มีทั้งม่านกันและฉาก นอกจากซุ้มที่จัดไว้เหมือนถ้ำทางด้านหลัง และมีวัดอยู่ที่ย่นยอด พื้นเวทีปูพรมเนื้อหนาสี่เหลี่ยม และปูกินที่เข้ามาในส่วนของผู้ชมที่เป็นรูปตัวที (T) ปีกส่วนที่ใกล้ด้านหลังที่สุด แขนวผ่านสี่ทองเนื้อหนาหนัก ทำให้มองไม่เห็นคณะนักร้องลูกคู่ที่อยู่ด้านหลังม่าน ที่ร่วมกันร้องเพลงที่ใช้ประกอบการแสดงขึ้นเป็นบางครั้ง สลับกับการบรรเลงของวงดนตรีไทยวงใหญ่...ที่มีมุด้านหนึ่งเป็นนายวงดนตรี และคนกำกับเวทีซึ่งเป็นชายชราชาวสยาม เขาวางระฆังทองเหลืองใบเล็กพักไว้บนช่วงท้อง และคอยกำกับจังหวะโดยการตีระฆังนั้นพร้อมกัน ...

...ทุกครั้งที่ตัวแสดงเข้าฉากมา เขาจะเริ่มด้วยการคุกเข่าลงต่อหน้าพระพักตร์ และคำนับศีรษะลงกับพื้นเวที 3 ครั้ง เป็นการถวายความเคารพ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จากนั้นเขาก็จะไปตามบทบาทของเขาเพียงอย่างเดียว ส่วนแรกของการแสดง มีชื่อว่า “ประศูรามและนางเมขลา” โชคดีที่มี

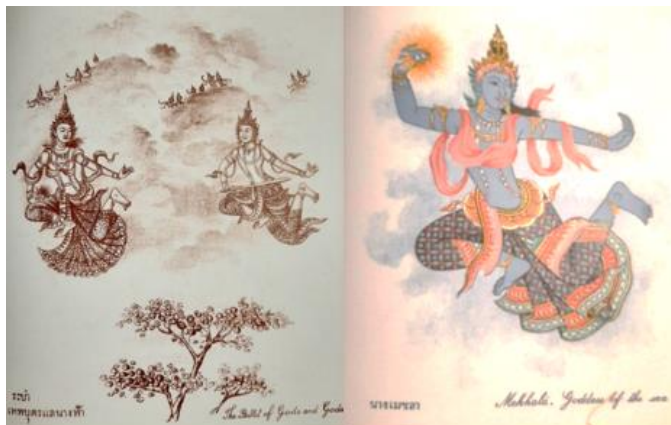
การสรุปเรื่องย่อไว้ในโปรแกรม ไม่อย่างนั้นแล้ว คงเป็นไปได้ที่เราจะดูได้เข้าใจ หรือแม้แต่เราได้ว่าท่าทางโลดโผนโจนทะยานนั้น มีความหมายเช่นไร...”

เจ้าชายวิลเลียม สุธอมานีเย ทรงสรุปเกี่ยวกับงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกที่จัดไว้ อย่างงดงามสมพระเกียรติว่า (วิลเลียม สุธอมานีเย, 2561, น. 591)

“สำหรับเรื่องราวในบทที่เกี่ยวกับพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของ ข้าพเจ้าคงต้องจบลงตรงนี้ อาจจะสรุปได้โดยไม่เกินความเป็นจริงว่า ทุกพิธีเฉลิมฉลองของโบราณแต่ดั้งเดิมนั้นเป็นของแท้และมีความเป็นเลิศไม่มีใครเทียบเท่า คาดว่าความอลังการที่คู่ควรพระราชอิสริยยศของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยราษฎรกว่า 6 ล้าน 5 แสนคน ...ท้ายที่สุดนี้ ข้าพเจ้ามีโอกาสเลยที่จะ ขอกล่าวคำสรรเสริญอย่างใจจริงต่อทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการอันยอมเยี่ยง ต่อทุกเรื่องเกี่ยวกับการจัดเตรียมงานอันยุ่งยากซับซ้อน และมากขึ้นตอน รวมทั้งระเบียบปฏิบัติอันเป็นแบบอย่างที่น่าทึ่ง ซึ่งป็นวิธีดำเนินงานที่ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดมาตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จพระราชพิธี”

ภาพที่ 91 สุนจิบัตรการแสดงในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช วันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2454 ที่มา (มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ, 2561, น. 348)

ภาพที่ 92 ภาพประกอบในสุจิบัตรการแสดง

ที่มา มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (2561, น. 353,357)

4.3.4.1.2.2 เลือปากับนาฏกรรม เลือป่า คือกองกำลังกึ่งทหารที่

จัดตั้งขึ้นในลักษณะกองอาสาสมัครรักษาดินแดนหน่วยงานแรกในประเทศไทย มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกองเลือนป่าขึ้นเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2454 เพื่อฝึกอบรมข้าราชการพ่อค้าและพลเรือนให้ได้รับการฝึกหัดวิชาทหาร ให้เป็นราษฎรที่มีคุณภาพ มีระเบียบวินัย เคารพกฎหมายชาติบ้านเมือง ปลุกฝังให้พสกนิกรมีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และส่งเสริมความกล้าหาญ เข้มแข็ง สามัคคีและเสียสละ โดยเลือนป่าทำหน้าที่ช่วยพนักงานเจ้าหน้าที่รักษาความสงบทั่วไปในบ้านเมือง ทั้งนี้ กิจการลูกเลือนไทยซึ่งได้จัดตั้งขึ้นในเวลาต่อมาถือเป็นสาขาหนึ่งของกองเลือนป่า ในทุกปี มีการจัดกิจกรรมซ้อมรบในช่วงฤดูแล้ง มีการฝึกเดินทางไกล ฝึกยุทธวิธีต่าง ๆ โดยเลือนป่าที่ประจำอยู่ในกรมกองต่าง ๆ หมุนเวียนมาฝึก การซ้อมรบหรือซ้อมยุทธวิธีนี้ เสมือนเป็นการแสดงบทบาทสมมติ ที่นักเรียน เลือนป่า เหล่านี้ แบ่งเป็นสองฝ่าย คือฝ่ายเลือนป่า และฝ่ายศัตรู แต่ละฝ่ายถูกกำหนดบทบาทและภารกิจ เพื่อฝึกซ้อมการสืบหาข่าวตามรูปแบบของเลือนป่า

วันที่ 6 พ.ค. 2454 เกิด เพลงสรรเสริญเลือนป่า หรือเพลงสรรเสริญพระบารมีบทพระสุบิน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จอมพลจอมพลเรือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เมื่อครั้งทรงเป็นนายพลเรือเอก สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนนครสวรรค์วรพินิต เสนาบดีกระทรวงทหารเรือ และนายกองตรี ผู้บังคับการพิเศษกรมเลือนป่ารักษาดินแดนมณฑลนครสวรรค์ ทรงพระนิพนธ์ถวายเมื่อแรกสถาปนากองเลือนป่า ทรงพระนิพนธ์จากเพลงบุหลันลอยเลื่อนในอัตราจังหวะสองชั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แตรงกรมเลือนป่าหลวงรักษาพระองค์ บรรเลงเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2454 ในการถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา และพระราชทานธงไชยเฉลิมพลกองเลือนปานครสวรรค์ ที่สนามหน้าศาลารัฐบาลมณฑลนครสวรรค์ ในราชกิจรายวัน บันทึกว่า “เสด็จ

ประทับพลับพลาฯ สมเด็จพระบรมราชินี พระพันปีหลวง เสด็จมาประทับด้วย สมาชิกเสือป่าแล ลูกเสือมณฑลตั้งแถวที่สนามหน้าพลับพลา พระราชทานธงประจำกองแลธนายหมู่ด้วย พระยา รมไชยชาญยุทธเชิงุธเข้าประจำกองแล้ว เดินธผ่านแถวกองเสือป่า แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญ เสือป่า”

เพลงสรรเสริญเสือป่านี้ หลังจากเสด็จสวรรคตแล้ว ไม่ได้นำมาแสดงอีก จนกระทั่งในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการวิทยาลัยฟื้นฟูการดนตรีที่ซบเซาไป ทรงพระราชทานเครื่องดนตรีและครุมา ผีกสอน และตั้งเป็นวงดุริยางค์สำเร็จใน พ.ศ. 2494 พระยาภะรตราชา (ม.ล.ทศทิศ อิศรเสนา) ผู้ บังคับการวิทยาลัยให้วงดุริยางค์จัดบรรเลงเพลงสรรเสริญเสือป่าในระหว่างปิดพระวิสูตร พระบรมสาทิสลักษณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อเป็นสัญญาณส่งเสด็จ และเพลงนี้ มีการบรรเลงในโอกาสสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และบรรเลงก่อนการแสดง ละครพระราชนิพนธ์ที่จัดโดยมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ส่วน การแสดงตำนานเสือป่า โปรดเกล้าฯ ให้จัดแสดงตำนานเสือป่า โดยนักเรียนเสือป่าพิเศษทหารกระบี่ (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นเสือปากองพรานหลวงรักษาพระองค์) มี พระราชประสงค์ที่จะให้ผู้ที่เป็นเสือป่า รู้ว่าไทยเป็นชาติที่มีมานาน มีบรรพบุรุษที่กล้าหาญ มีความรัก ชาติ และปกป้องบ้านเมืองให้ไม่ตกเป็นเมืองขึ้นของใคร และบุคคลที่สามารถช่วยให้ชาติรอดพ้นภัยได้ ก็มีความประพฤติคล้ายเสือป่า ที่แม้เป็นคนธรรมดา ไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ ก็สามารถช่วยชาติบ้านเมือง ได้ จึงโปรดเกล้าฯ ให้จัดแสดง ตำนานเสือป่า ซึ่งเป็นการแสดงประเภทหนึ่งที่ทรงคิดขึ้น เนื้อเรื่อง ของละครแสดงถึงประวัติของบรรพบุรุษในอดีต แสดงเหตุการณ์สำคัญในการต่อสู้เพื่อปกป้องชาติ บ้านเมือง เพื่อสร้างความภาคภูมิใจ ตำนานเสือป่า แสดงครั้งแรกในงานเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ 3-5 มกราคม พ.ศ. 2454* โดยใช้พื้นที่สนามเสือป่าเป็นเวทีกลางแจ้ง ผู้แสดงส่วนใหญ่คือนักเรียนเสือ ป่า แสดงติดต่อกัน 2 ปี จำนวน 16 เรื่อง

ส่วนการเลี้ยงรื่นเริง หลังการซ้อมรบเสือป่าครั้งแรก ระหว่างวันที่ 11 มกราคม -17 กุมภาพันธ์ 2454* ณ พระราชวังสนามจันทร์ เป็นการแสดงละครรื่นเริงครั้งแรก ภายหลังซ้อมรบแล้วเสร็จ และกลายเป็นประเพณีต่อมา มีการแสดงเรื่อง เพื่อนตาย เป็นบทพระราชนิพนธ์ละครพูดองค์เดียวจบ ทรงใช้พระนามแฝงว่า ศรีอยุธยา พระราชนิพนธ์ขึ้นใหม่จากเรื่อง My friend Jarlet ของ Arnold Golsworthy และ E.B. Norman ฉากและตัวบุคคลเป็นไทย เน้นเรื่อง เสียชีพอย่าเสียสัตย์

4.3.4.1.2.3 ทรงขอให้นักเรียนหลวงได้มีโอกาสฝึกหัดโขม เมื่อ วันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2454 มีพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง

พระราชทานพระยาไพศาลศิลปสาทร (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เพื่อขอให้นักเรียนหลวงมีโอกาสฝึกซ้อมโขน (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2454a)

“...มีนักเรียนหลวงบางคนได้เคยฝึกหัดวิชาโขนอยู่แล้ว ถ้าจะทิ้งเสียเข้าก็ออกเสียตาย เพราะวิชานี้มันจะสูญอยู่แล้ว ยังมีที่หวังอยู่แต่ในพวกนี้ เพราะฉะนั้นข้าอยากขอให้ได้มีโอกาสฝึกซ้อมต่อไปบ้างตามสมควร และบางครั้งบางคราว ถ้าจวน ๆ จะเล่นอาจจะต้องขอมาซ้อมผสมบ้าง การซ้อมผสมเช่นนี้ บางทีก็ต้องอยู่ดึกไปบ้าง แต่คงจะไม่มีบ่อยนัก และข้าเข้าใจว่าเด็ก ๆ ไม่ใคร่จะรู้สึกอะไร เพราะเคยสังเกตมาแล้วว่า เวลาไรที่มีไข้บ่เขา ก็แอบไปหลับไปงีบกันได้ ถ้าแม้จะต้องขาดในระเบียบเวลาไปบ้าง ก็คงจะมีแต่ในตอนเช้า ซึ่งเห็นจืดไว้เป็นเวลาสำหรับหัดทหาร หรือหัดยิมนาสติกส์ ซึ่งน่าจะยอมผ่อนผันให้ได้บ้าง เพราะการฝึกซ้อมโขนก็เป็นยิมนาสติกอยู่ในตัวแล้ว ผู้ที่ข้าจะขอมาฝึกซ้อมโขนเป็นพิเศษเช่นกล่าวมาแล้วนั้น คงจะ เปนจำพวกนักเรียนหลวงทั้งสิ้น ซึ่งแปลว่าถ้าเสียเวลาเรียนบ้าง จะต้องอยู่ในโรงเรียนเข้าไป และเสียเงินค่าเรียนนานไปอีก ก็เปนเงินของข้าเอง ไม่ต้องเกรงใจใคร”

นักเรียนหลวงที่ทรงหมายถึงคือ นักเรียนโรงเรียนมหาดเล็กหลวง (ปัจจุบันคือโรงเรียนวชิราวุธ) โรงเรียนนี้ทรงตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ. 2453 หลังเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ แทนการสละราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 แห่งสยาม โดยแบ่งเป็นนักเรียนหลวง และนักเรียนสมัครที่บิดามารดาพามาสมัครเข้าเรียน เมื่อเด็กที่เคยฝึกหัดโขนเข้าศึกษาในระบบโรงเรียนแล้ว จึงทรงเสียดาย หากละทิ้งการฝึกซ้อมโขนไป

ก็มีอยู่อีกข้อ ๑ ซึ่งให้ถามว่า: ขอเจ้าไว้ คือมีนกเรือนทองของ
 คนได้เคยมีกตัญญูไหมอยู่แล้ว ทั้งที่ได้ออกให้กตัญญูต่อคน เพราะ
 ไม่มีคนดูอยู่ด้วยแล้ว ยังมีนกเรือนทองอยู่ไหมของนก เพราะนกที่อาศัยอยู่
 ไม่มีโอกาสได้กินข้าวต่อให้คนกินแล้ว และนกก็ยังไม่ยอมกินข้าว
 อีก: ต้องยอมกินข้าวด้วย นกยอมกินข้าวแล้วแต่ก็ยังไม่ยอมกินข้าว
 แต่คนก็ไม่ยอมกิน และนกก็ไม่ยอมกิน นกไม่ยอมกินข้าว เพราะ
 คนกินแล้วแล้ว คนไม่ยอมกินข้าวก็เลยไม่กินข้าวแล้ว นก
 ต้องกินข้าว: ยอมกินข้าวแล้วก็ควรจะกินในจานคน ซึ่งคนกินแล้วแล้ว
 ยังกินข้าวคนหรืออีกคนอีก? ซึ่งคนจะยอมกินข้าวในจานคน เพราะ
 นกยอมกินข้าวแล้วแต่ยังไม่ยอมกินข้าวแล้ว นกที่กินข้าวคนก็ยอมกินข้าว
 ก็เลยยอมกินข้าวแล้ว นกยอมกินข้าวแล้วแต่ยังไม่ยอมกินข้าวแล้ว ซึ่ง
 นกยอมกินข้าวแล้ว จะยอมกินข้าวในจานคน และยอมกินข้าวในจาน
 คน ก็กินข้าวของคน ไม่ยอมกินข้าวในจาน

ภาพที่ 93 พระราชหัตถเลขาพระราชทานพระยาไพศาลศิลปศาสตร

ทิมา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 ศ4/59 เรื่องโรงเรียนมหาดเล็กหลวง

4.3.4.1.2.4 โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมมหรสพ ในสมัยรัชกาลที่ 1-3

มีหน่วยงานที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการมหรสพ ได้แก่ กรมโขน กรมหุ่น กรมฉวนทก (รำโคม) กรมปี
 พาทย และกรมมหรสพ ขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ ส่วนในสมัยรัชกาลที่ 4-5 มีการโอนงานเหล่านี้อยู่
 ในบังคับบัญชาของ พระเจ้าพี่ยาเธอกรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากุญชร กรมพระพิทักษ์เทเวศร์ และ
 เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว.หลาน กุญชร) เป็นผู้รับผิดชอบ ซึ่งแต่เดิมก่อนที่จะมีกระทรวงนั้น
 กิจการต่าง ๆ แยกย้ายไปว่าราชการตามวังหรือบ้านของเสนาบดีและเจ้ากรม เมื่อมีงานราชการ
 เกิดขึ้น เจ้ากรมก็รวมคนไปปฏิบัติงานเป็นครั้งคราว ในสมัยรัชกาลที่ 5 บรรดาโขนหลวงก็มีได้มา
 ทำงานประจำ ทางการจ่ายศีรษะครูไปบูชาไว้ที่บ้านเรือนของตน เมื่อมีงานแสดงจึงเรียกตัวมาฝึกซ้อม
 (ธนิต อยู่โพธิ์, 2495, น. 14-15) จนกระทั่ง พ.ศ. 2454 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมมหรสพขึ้น เพื่อทำนุบำรุงการมหรสพทั้งหลายที่เคยมีให้คงอยู่ต่อไป อย่าง
 การละเล่นตีกดาบร่ำ การเล่นละครโอเปร่า และการรำโคม ฯลฯ ซึ่งชาวต่างประเทศชื่นชมและหา
 ได้ยาก (ปาณี ไกรฤกษ์, 2461, น. 40) อีกทั้งให้รวมหน่วยงานที่อยู่กระจัดกระจาย แยกสายการ
 บังคับบัญชามารวมอยู่ที่เดียว โดยโอนกรมโขนและกรมปีพาทยมหาดเล็กในกำกับของเจ้าพระยา
 เทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ไปอยู่ในกรมมหรสพ โดยมีหลวงสิทธิไชยเวร (น้อย ศิลปี ต่อมาคือ พระยาวิสุกรรม
 ประสิทธิ์) เป็นผู้ควบคุมขึ้นตรงต่อพระองค์ ต่อมาวันที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2454* โปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง

กรมศิลปากร สังกัดกระทรวงวัง โดยแยกแผนการช่างประณีตศิลป์ที่เคยอยู่ในกระทรวงนครบาล และแยกกรมพิพิธภัณฑสถานสังกัดกระทรวงธรรมการ รวมเป็นกรมศิลปากร (ราชกิจจานุเบกษา, 2454, 27 มีนาคม น. 567) และ พ.ศ. 2456 โปรดเกล้าฯ ให้แบ่งส่วนงานในกรมมหรสพ โดยเจ้าพระยารามราฆพเป็นผู้บังคับบัญชา ขึ้นต่อกรมมหาดเล็กหลวง กระทรวงวัง มีเจ้ากรมและปลัดกรม ดังนี้

1. กรมโขนหลวง พระยานัฏกานฤักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) เจ้ากรม
2. กรมปีพาทย์หลวง (เอกสารบางแห่งเรียกว่าพิณพาทย์หลวง) พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) เจ้ากรม
3. กรมช่างมหาดเล็ก พระยานุศาสน์จิตรกร (จันทร์ จิตรกร) เจ้ากรม
4. กองเครื่องสายฝรั่งหลวง พระนนทพิทยพิลาส (เอวัน วาระศิริ ต่อมาคือพระยาวาระศิริสุภเสวี) ปลัดกรม

มีพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2454 มีความตอนหนึ่งเอ่ยถึงกรมมหรสพ ที่โปรดเกล้าฯ ให้หลวงสิทธินายเวรเป็นผู้ควบคุม ดังนี้ (ธนิต อยู่โพธิ์, 2495, น. 26)

“...เห็นว่าราชการในส่วนกรมโขนและพิณพาทย์มหาดเล็ก ซึ่งอยู่ในปกครองของเจ้าพระยาเทเวศร์...ควรยกไปอยู่ในกรมมหรสพซึ่งให้หลวงสิทธินายเวร เป็นผู้ควบคุม...ด้วยเหตุที่คิดเห็นดังนี้ จึงได้สั่งให้หลวงสิทธินายเวรเตรียมการที่จะรับราชการในกรมโขนและพิณพาทย์มารวมเสียในกรมมหรสพ...”

จากคำบอกเล่าของพระยาวิสุกรรมศิลปประสิทธิ์ ที่นายธนิต อยู่โพธิ์บันทึกไว้ เมื่อวันที่ 31 พฤษภาคม พ.ศ. 2493 เกี่ยวกับการการโอนครั้งนั้นว่า เมื่อโปรดฯ ให้โอนกรมโขนหลวงและกรมปีพาทย์มหาดเล็กมาจากเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ นั้น โปรดให้ทำรายการสิ่งของเครื่องใช้ทุกอย่าง เช่น เครื่องปีพาทย์ เครื่องโขนละคร ตลอดจนตัวหนังใหญ่ขึ้นบัญชีไว้ แล้วให้ตีราคาของเหล่านั้น แล้วพระราชทานเงินเป็นค่าสิ่งของเหล่านั้นทั้งหมดแก่เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ มิได้โปรดฯ ให้รับโอนมาเปล่า ๆ ส่วนผู้ที่โอนมาก็โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้มีตำแหน่งหน้าที่ราชการ (ธนิต อยู่โพธิ์, 2495, น. 28) โดยมีพระยาประสิทธิ์ศุภการ (ม.ล.เพื้อ พึ่งบุญ เจ้าพระยารามราฆพ) เป็นผู้บัญชาการกรมมหรสพ ตั้งอยู่ที่วังจันทรถม (ปัจจุบันคือที่ตั้งของกระทรวงศึกษาธิการ) ต่อมา พ.ศ. 2465 โปรดเกล้าฯ ให้พระยานิรุทธเทวาเป็นผู้บัญชาการกรมมหรสพจนยุบเลิกเมื่อสิ้นรัชกาล ตลอดรัชสมัยของพระองค์นั้น ทรงทำนุบำรุงศิลปะ โขน ละคร ดนตรีปีพาทย์จนเจริญก้าวหน้าอย่างยิ่งทั้งมาตรฐานทางศิลปะ และมาตรฐานของศิลปิน ทรงพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้แก่ศิลปินและผู้ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีบทบาทในการวางรากฐานการแสดงของการสังคีตศิลป์มาจนถึงปัจจุบัน

4.3.4.1.2.5 บทพระราชนิพนธ์และการจัดแสดง ในปีนี้

หลังจากเสร็จงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว เกิดบทพระราชนิพนธ์ละคร เรื่อง พญาราชวังสัน ทรงดัดแปลงจากเรื่อง Othello ของเชกสเปียร์ ทรงระบุในบทกลอนคำนำที่มาของเรื่องนี้ว่า นายหลาบ (กุหลาบ โกสุม พระราชวรินทร์) กราบบังคมทูลขอให้ทรงแปล ในเรื่องมีบทส่งสอนลูกให้เว้นจากอบายทั้งสาม นายหลาบผู้นี้เป็นผู้แสดงโขนที่ร่ำไถ่ดงาม มีชื่อเสียงมาก แต่ชีวิตลุ่มหลงในทางผิด แม้จะถูกลงโทษและได้รับพระราชทานอภัยโทษถึงสองครั้งก็ยังไม่ประพฤติตนให้ดีขึ้น ภายหลังจึงถูกปลดออกจากราชการ และทรงพระราชนิพนธ์เค้าโครงสำหรับละครตำนานเสือป่า 8 เรื่อง

ส่วนการแสดง เริ่มมีการแสดงมากขึ้น ส่วนใหญ่เป็นการแสดงโขนที่ทรงเรียกว่า ละครดึกดำบรรพ์ และทรงกำหนดให้มีการแสดงบทเบิกโรง ซึ่งเป็นตอนสั้น ๆ ก่อนการแสดงเรื่องหลัก เช่น มีการแสดงโขนฉลองสะพานเสาวนีย์ วันที่ 9-10 มกราคม พ.ศ. 2454* โดยโขนมหาดเล็ก จัดแสดง 2 วัน วันแรก เบิกโรงด้วยตอน พระนารายณ์ปราบนกทุก ละครดึกดำบรรพ์ตอนเผาลงกา วันที่สอง ละครเบิกโรงเรื่องพระคเณศ์เสียวา และละครดึกดำบรรพ์ พิเภกถูกขับ ณ โขนหลวง สวนมิสกวัน มีระเบียบการและรายนามผู้แสดง ส่วนการแสดงละครพูด ดังที่กล่าวแล้วในการแสดงงานรื่นเริงหลังการซ้อมรบของเสือป่า มีละครพูดเรื่องเพื่อนตายและเรื่องเกินต้องการในงานเลี้ยงสมาชิกเสือป่า วันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2454* และทรงซ้อมละครเรื่องวังดีเมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ แต่มิได้แสดง เนื่องจากมีข่าวการจับกุมกบฏ นอกจากนี้ ยังพบเรื่องการตรวจสอบบทละครที่จะจัดแสดงในวังของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ และทางนครบาลต้องส่งสายสืบไปดูละครว่ามีการแสดงนอกบทหรือไม่อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากคดีพญาระกา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย Chulalongkorn University

4.3.4.1.3 เหตุการณ์และนาฏกรรม พ.ศ. 2455

ในปีนี้ ในต่างประเทศ เกิดเหตุการณ์ปฏิวัติในประเทศรัสเซีย โดยกลุ่มบอลเชวิก ที่นิยมลัทธิมากซ์ (Marxism) เพื่อล้มล้างสถาบันกษัตริย์ในรัสเซีย

4.3.4.1.3.1 จิตรลดาตโมสร พระบาทสมเด็จพระมงกุฎ

เกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งสโมสรขึ้นเรียกว่า จิตรลดาตโมสร เจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) หนึ่งในสมาชิกของสโมสรกล่าวว่า (เจ้าพระยามหิธร, 2499, น.82) เป็นที่รวมบุคคลที่ทรงไว้ว่าพระราชหฤทัย ซึ่งมีทั้งทหารและพลเรือน ทั้งที่รับราชการในและนอกราชสำนัก และมีกิจกรรมการพบปะกัน ทรงเข้มงวดในการรับสมาชิก พระเจ้าน้องยาเธอหลายพระองค์ได้รับเชิญให้เป็นสมาชิก เจ้าพระยามหิธรมีความเห็นว่าทรงนำวิธีการของสมาคมลับฟรีเมซัน (Free Mason) ซึ่งเป็นสมาคมลับของอังกฤษมาใช้ เช่น มีเสื้อครุยสำหรับสมาชิก มีนายทะเบียน มีบทลงโทษสมาชิกที่ผิดกฎ เป็นต้น ตราสโมสรนี้เป็นรูปสามเหลี่ยม สมาชิกมีสิทธิใช้กระดุมสามเหลี่ยมเป็นกระดุมเม็ดแรกของเสื้อแบบ

ราชการ เจ้าพระยามหิธรทำหน้าที่เป็นนายทะเบียน มีการนัดพบสัปดาห์ละหนึ่งครั้ง มีการรับประทานอาหารค่ำ หลังอาหารค่ำ มีการแสดงต่าง ๆ เช่น โขน ลำตัด ฯลฯ สมาชิกสโมสร ได้แก่ เจ้าพระยารามราฆพ (ม.ล.เพ็ญ พึ่งบุญ) เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เจ้าพระยาราชศุภมิตร (อืด ศุภมิตร) พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงปราจิณกิติบดี ม.จ.ปิยบุตร จักรพันธุ์ เป็นต้น

เจ้าพระยามหิธรระบุว่า จิตรลดาสโมสรน่าจะตั้งหลังจากเหตุการณ์กบฏ ร.ศ. 130 (เจ้าพระยามหิธร, 2499, น. 82-83) ส่วน ม.ล.ปั้น มาลากุล กล่าวว่าทรงจัดตั้งสโมสร สามเหลี่ยมตั้งแต่สมัยวังสราญรมย์ สมาชิกมีสิทธิใช้เครื่องหมายสโมสรเป็นคุณสมบัติบนรูป สามเหลี่ยม (ม.ล.ปั้น มาลากุล, 2552, น. 196) และวรชาติ มีชูบท เห็นว่า จิตรลดาสโมสร คือชื่อเดียวกับสโมสรสามเหลี่ยมที่ทรงตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 17 กันยายน พ.ศ. 2455 ณ วังสราญรมย์ (วรชาติ มีชูบท, 2561, น. 274-275) โดยปกติสโมสรสามเหลี่ยมมีการชุมนุมพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน ทุกวันเสาร์ แต่บางทีก็มีวันพุธบ้าง ชุมนุมแล้วจึงมีการเลี้ยงอาหารค่ำที่พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน การเลี้ยงเช่นนี้เรียกว่า “อันเต” ซึ่งย่อมาจากคำว่า “อันเตปรุกฤธิณ” ตามอย่างในสมัยที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก มีข้าราชการและเจ้านายไปฟัง ข่าวการเสด็จพระราชดำเนิน สมเด็จพระยาตำราญราชานุภาพได้ทรงคิดให้มีการเลี้ยงอาหาร แบบต่างคนต่างนำมาจากบ้าน แล้วมารวมกันรับประทาน สมเด็จพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรง ออกแบบศาลายาวมุงหลังคาจากขึ้น เจ้าพระยาภาสกรวงศ์คิดชื่อศาลาว่า “อันเตปรุกฤธิณศาลา” ซึ่ง แผลงมาจากภาษาบาลีสันสกฤตปนไทย ที่มีความหมายว่าเป็นศาลาสำหรับธุรกิจวงใน

สโมสรสามเหลี่ยมนี้ สมาชิกมีเวรกันเป็นผู้จัดเลี้ยงอาหาร ต้องเลี้ยงโดย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ มาประทับเป็นประธาน เลี้ยงแล้วต้องมีการแสดงเฉพาะหน้าพระ ที่นั่ง แต่พระราชประสงค์เดิมของพระองค์ค่อยๆ เลื่อนไปทุกที เพราะเข้าใจว่าในชั้นแรกทรงตั้งพระ ราชหฤทัยจะเป็นองค์การสำหรับชุมนุมกันในระหว่างผู้ใกล้ชิดเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ และรับทราบ ข่าวที่คนภายนอกโจษขานกันว่าอย่างไรจากสมาชิก 30 คนที่ทรงตั้งโดยความไว้วางพระราชหฤทัย ให้ มีการเปิดประชุมและสมาชิกเสนอเรื่องต่างๆ แล้วจึงมีการเลี้ยงอาหาร การที่ต้องมีการแสดงในงาน เลี้ยงเวรอันเตนี้ ม.ล.ปั้น มาลากุลเห็นว่า เป็นเครื่องช่วยๆ ให้ทรงพระราชนิพนธ์บทละครขึ้นมาอีก สำหรับเวรเลี้ยงของพระองค์หรือเวรของผู้อื่นที่กราบทูลขอพระราชทาน

ใน พ.ศ. 2457 “เวรอันเต” ที่มีการแสดงละครพระราชนิพนธ์ มีดังนี้ (ม.ล.

ปั้น มาลากุล, 2552, น. 196) เวรอันเต 1. ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่อง *มหาตมะ*

เวรอันเต 2. ของพระยาประสิทธิศุภการ เรื่อง *หมอจำเป็น*

เวรอันเต 4. ของเจ้าพระยาอภัยราชามหาโยติธรรมธร เรื่อง *หมิ่นประมาทศาลและ*

น้อยอินทเสน

เวรอันเต 9 ของ ม.จ. ปิยบุตร เรื่อง *เห็นแก่ลูก และ ชิงนาง*

เวอร์อันเต 11. ของเจ้าพระยาศรีวิชัยฉินนทร์ เรื่อง พระรามตามกวาง

เวอร์อันเต 13. ของพระยาวิสุกรรมศิลป์ประสิทธิ์ เรื่อง นางลอย

ภาพที่ 94 สมาชิกจิตรลดาสโมสร ที่สวนสราญรมย์ พ.ศ. 2457

ที่มา (เจ้าพระยามหิธร, 2499, น. 145)

สำหรับตราของสโมสรเป็นรูปสามเหลี่ยม เช่นเดียวกับตราของสมาคมลับฟรีเมซันของอังกฤษ มีอักษรเป็นอักษรลับที่ใช้สื่อสารกันภายในสมาชิก นอกจากนั้นยังทรงกำหนดให้สมาชิกของจิตรลดาสโมสรมีเสื้อครุยพื้นผ้าสีขาว มีสำรดพื้นขาวขลิบเหลืองที่ริมขอบ ติดที่ต้นแขน ปลายแขน และที่ขอบรอบเป็นเสื้อยศของสโมสรนี้ด้วย

ภาพที่ 95 ตราสโมสรสามเหลี่ยม หรือจิตรลดาสโมสร

ภาพที่ 96 ดมฉลองพระองค์บนสุดเป็นสามเหลี่ยม

ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

4.3.4.1.3.2 บทพระราชนิพนธ์และการจัดแสดง พ.ศ. 2455นี้
ทรงพระราชนิพนธ์กลอนบทละครเรื่องขอมดำดิน ขณะเสด็จประพาสสมณชลปราจีนบุรี ตั้งแต่วันที่ 1
ธันวาคม แล้วเสร็จวันที่ 8 ธันวาคม (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ม.ป.ป.-a, น.คำนำ)

“...ครั้นเมื่อลงเรือเดินทางในมณฑลปราจีนบุรี และในเวลาค่ำๆ ที่พัก
อยู่เปล่า ๆ เป็นต้น จึงจับแต่งบทกลอนเหล่านี้พอเป็นเครื่องเพลิดเพลินใจบ้าง ลง
มือแต่งแต่วันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2455 เพราะพะเือนวันนั้นเป็นวันที่ไปเยี่ยมศาลา
กลางเมืองปราจีนบุรี กรมขุนมรุพงษ์ได้ทรงนำรูปครุฑที่ขุดได้ที่โคกวัดในดงพระศรี
มหาโพธิ์นั้นมาให้ ทำให้นึกถึงเรื่องขอมดำดิน พอกลับไปถึงที่พัก มีเวลานั่งอยู่ว่าง
ๆ ในตอนเย็น จึงจับแต่งกลอนนั้นมา ค่อยแต่งวันละเล็กละน้อยตามแต่จะมีเวลา
จนถึงวันที่ 8 ธันวาคม เป็นอันพอจบเรื่อง แล้วจึงให้คนร้อง ลองร้องเข้ากับปี่พาทย์
ค่อย ๆ เกลาหลงให้เหมาะแก่ที่จะร้องได้สะดวก และวางลำได้โดยเรียบร้อยแล้ว
ข้าพเจ้าจึงพิมพ์หนังสือนี้ขึ้นไว้เพื่อเป็นหนังสืออ่านเล่น ...แต่หวังใจว่าจะไม่เป็นแต่
สำหรับอ่านเล่นอย่างเดียว หวังใจว่าจะเป็นเครื่องบำรุงใจให้ผู้อ่านพึงระลึกถึง
ตำนานแห่งชาติไทยเรา และให้รู้สึกว่ชาติเราไม่ใช่ชาติที่เกิดขึ้นใหม่ เป็นชาติเก่า
อันมีตำนานดีมาแล้ว”

หลังจากเรื่องขอมดำดิน ทรงพระราชนิพนธ์แปลเรื่อง ศกุนตลา
ของกาลิลาส รัตนะกวี เป็นนาฏกะที่ชาวยุโรปตื่นตื่นกันมาก แปลออกเป็นหลายภาษาหลายสำนวน
ทรงอาศัยฉบับภาษาอังกฤษของ Sir William Jones เป็นผู้แปล และทรงเทียบเคียงกับฉบับของ Sir
Monier Williams บ้าง มีพระบรมราชาธิบายไว้ว่า “การแต่งบทละครเรื่องศกุนตลา เป็นภาษาไทยนี้
ข้าพเจ้าตั้งรูปตามใจข้าพเจ้าเอง คือ ให้เหมาะแก่การที่จะเล่นเป็นละครอย่างไทยได้ ไม่ได้เดินตาม
แบบนาฏกะฉบับเดิม แต่หาได้คิดเพิ่มเติมข้อความอันใดลงไปโดยอำเภอใจนอกเรื่องไม่ ทั้งเนื้อเรื่อง
และเนื้อความ...” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, มปป)

ในส่วนของการแสดง มีการแสดงโขนในหลายโอกาส ทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมมหรสพจัดการแสดงโขน ณ สวนมิสกวันแสดงเดือนละ 2 ครั้ง (น่าจะแสดง
ได้ระยะหนึ่งไม่นานแล้วหยุดไป) แสดงเรื่องรามเกียรติ์หลายตอน อาทิ ตอนชำระความ (6 กรกฎาคม
พ.ศ. 2455) นางมณฑาทิพย์ (24 สิงหาคม พ.ศ. 2455) บทเบิกโรงเรื่องฤๅษีเลี้ยงลูก และละครดึก
ดำนรพ์ตอน จับสามทัพศึกมุลพากับสหเสดชะ (16 ตุลาคม พ.ศ. 2455) และมีการผสมโรงระหว่าง
โขนกรมมหรสพกับครูละครหลวง “ละครตัวดีเก่า ๆ” แสดงเรื่อง อนิรุทธ และมีการแสดง ตำนาน
เสือป่า 3 วัน 5-7 มกราคม พ.ศ. 2455* ณ สนามเสือป่า ในงานวัดเบญจมบพิตร

4.3.4.1.3.3 การตรวจสอบบทละคร เกิดขึ้นหลังจากคดี
พญาระกา มีหลักฐานเป็นเอกสารประวัติศาสตร์หลายฉบับ เกี่ยวข้องกับโรงละครปรีดาลัยของพระเจ้า

บรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ที่ผู้จัดการแสดงต้องส่งบทธละครที่จะแสดงให้กรมตระเวนตรวจสอบก่อน (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2454C) ดังเช่นวันที่ 24 มกราคม พ.ศ. 2454* นายเจริญเจ้าของคณะละครประเทืองไทย ผู้เช่าโรงละครปริตาลัย ขออนุญาตตรากรองตระเวนสำหรับโรงละครทางการมีข้อกำหนดว่าหากมีละครแสดงที่วัง เจ้าของวังต้องขออนุญาตจากกระทรวงวัง ให้วังนั้นเป็นโรงละครเสียก่อนจึงขออนุญาตเล่นละครจากกรมกองตระเวนได้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชกระแสว่า (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2454C)

“ถ้าจะไม่อนุญาตอาจจะมีทางที่จะถูกนิโทษ เพราะนายเล็ก (เจ้าของโรงละครปราโมทย์) ก็ได้รับอนุญาตให้เล่นแล้ว จึงขออย่าให้เล่นเป็นที่รังเกียจหรือเหน็บแนมเสียดีผู้ใดเท่านั้น ส่วนโรงละครของกรมมรา ถ้าตกลงให้เช่าแล้วก็ต้องถือว่ากรมมราไม่ทรงถือว่าที่นั้นเป็นเขตรวังของท่านถือเป็นที่ประชุมชนอย่างโรงละครปราโมทย์ของนายเล็ก”

วันที่ 10 ก.ย. พ.ศ. 2455 ผู้จัดการละครวิไลกรุงนำสมุดบทธละครเรื่องพระราชพงศาวดารกรุงทวารวดีมาขออนุญาตต่อพลตระเวน เจ้าพระยาอมราชจักราบบังคมทูลพระองค์มีพระราชหัตถเลขาว่า “เรื่องละครที่จะเล่นนี้ได้เคยเห็นเล่นเมื่อก่อนครั้ง 1 แล้ว ถ้าเล่นตรงไปตรงมาอย่างแต่ก่อนก็ไม่มีข้อเสียหายอันใด” (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2454C) และวันที่ 4 ตุลาคม ปีเดียวกับ ผู้จัดการละครวิไลกรุง นำสมุดบทธละครเรื่องพระราชพงศาวดาร ตอนหญิงไทยรบพม่ามาขออนุญาตต่อกรมพลตระเวน มีพระราชหัตถเลขาตอบว่า “เห็นสมควรอนุญาตโดยเอาสัญญาว่า ต้องให้เล่นตามบท อย่าพลิกแพลงให้นอกเรื่องไป” และทางนครบาลจัดส่งสายสืบไปชมละครของคณะละครประเทืองไทย บรรเทิงไทย ปราโมทย์เมือง ไฉวเวียง ที่มาเช่าโรงละครปริตาลัยแสดง เพื่อตรวจสอบว่าแสดงตรงตามบทที่ยื่นขออนุญาตหรือไม่ จึงเป็นเหตุการณ์ช่วงหนึ่งที่มีการตรวจสอบบทธละคร ซึ่งไม่พบหลักฐานว่ามีการยกเลิกไปเมื่อใด เพราะไม่ปรากฏเอกสารเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวในปีต่อ ๆ มา

4.3.4.1.4 เหตุการณ์และนาฏกรรม พ.ศ. 2456

โปรดเกล้าฯ ให้ออกพระราชบัญญัติคลังออมสิน เพื่อให้คนไทยรู้จักการออมเงิน และเกิดพระราชบัญญัตินามสกุลเพื่อระบุตัวบุคคลได้ชัดเจนขึ้น วันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2456 เสด็จฯ ไปทรงวางศิลาพระฤกษ์พระตำหนักใหม่ในทุ่งสัมปอ พระราชทานนามว่า จิตรลดาโรฐาน ซึ่งวันเดียวกันนี้ ทรงพระราชทานนามสกุลให้แก่คนไทยคนแรก

4.3.4.1.4.1 พระราชทานนามสกุล แต่เดิมคนไทยยังไม่มีชื่อสกุล มีเพียงการใช้ชื่อตัว เมื่อมีประชากรมากขึ้น จึงทำให้ยากที่จะระบุตัวตน พระบาทสมเด็จพระ

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงปัญหานี้ ในจดหมายเหตุนามสกุลวันส่วนพระองค์ระบุว่า
(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2517a, น. 47-48)

“ยังมีอีกเรื่องหนึ่งซึ่งได้พูดกันลงความเห็นกันว่าด้วยชื่อแล [แซ่] ฤ
ตระกูล ซึ่งในเมืองอื่น ๆ เขาก็มีกันแบบทั่วไป แต่ในเมืองเรายังหาไม่ เห็นว่าดู
ถึงเวลาอยู่แล้วที่จะต้องจัดให้มีขึ้น การที่มีชื่อตระกูลเป็นความสะดวกมากอย่าง
ต่ำ ๆ ที่ใคร ๆ ก็ย่อมจะมองเห็นได้...มีผลสำคัญยิ่งกว่านั้น คือจะทำให้คนเรา
รู้จักรำลึกถึงบรรพบุรุษของตนผู้ได้สุสานที่ก่อร่างสร้างตัวมา และได้ตั้งตระกูลไว้
ให้มีชื่อในแผ่นดิน...”

ต่อมา จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ตรา
พระราชบัญญัตินามสกุล พุทธศักราช 2456 ขึ้น ทรงพระราชทานนามสกุลให้แก่คนไทยคนแรก คือ
เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2456 และมีการเลื่อนวันมีผลบังคับใช้ทั่ว
พระราชอาณาจักรในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2458 (ราชกิจจานุเบกษา, 2456, 22 สิงหาคม) เรื่อง
นามสกุลนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามสกุล จำนวน 6,464 นามสกุล ในบทธะคร
พระราชนิพนธ์ทรงกำหนดให้แต่ละครนั้นมีนามสกุล ทั้งยังเรียกขานด้วยนามสกุลขึ้นก่อนตามแบบ
อารยประเทศ ทั้งยังทรงพระราชทานนามสกุลให้แก่ศิลปินกรรมกรหลวง ส่วนใหญ่จะมีคำต่อท้ายว่า นัฏ
ซึ่งแปลว่า ผู้พ้อนรำ ดังผู้ที่แสดงโขน ตอนพรหมาสตร ต่างได้รับพระราชทานนามสกุลที่สื่อถึงบทบาท
ที่ตนแสดง ดังนี้

หลวงวิลาศวงงาม (หรั่ง อินทรนัฏ) แสดงบทอินทรชิตแปลงเป็นพระอินทร์
หลวงยงเยี่ยงครู (จิ๋ว รามนัฏ) รับบทเป็นพระราม
หลวงศรีนัฏวิสัย (สอน ลักษณะนัฏ) รับบทแสดงเป็นพระลักษณ์
ส่วนจำเริญ ตลก มักได้รับพระราชทานนามสกุลที่มีคำว่า ประหาส ซึ่งแปลว่า

การรื่นเริง สนุก ตลก

ขุนประหาสบดี (ริด เนตรประหาส) จำเริญ
หมื่นสำราญสมิตมุข (อ้อต รัตนประหาส) จำเริญ
หากเป็นนักดนตรี เป่าพาทย์ ทรงใช้ วาทิน ในนามสกุลบ้าง
หลวงเสนาะดุริยางค์ (แหม่ม สุนทรวาทิน) พนักงานพิณพาทย์

4.3.4.1.4.2 บทพระราชนิพนธ์และการจัดแสดง นอกจากบท

พระราชนิพนธ์เบิกโรง เรื่องมหาพลี ละครดึกดำบรรพ์ในเรื่องรามเกียรติ์ ตอน *ศุรบพนาหึง* ที่แสดงใน
งานขึ้นปีใหม่ ณ สวนศิลาแลงแล้วยังมีเรื่อง *อรุณกับทศกรรฐ์* และทรงดัดแปลงในตอนต้นเป็น *ทศ*

กรรมกับอรุณ มีพระราชบันทึกว่า ได้มาจากอุตรกัณฑ์แห่งรามายณะ โดยทรงมีพระราชวินิจฉัยว่า จะใกล้ชิดกับของเดิมมากกว่าสำนวนที่ไทยเรารับมาประพันธ์เป็นเรื่องราวมเกียรติ

ระหว่างเสด็จประพาสทางชลมารคไปอ่างศิลา ทรงประทับแรมอยู่ 28 คืน เกิดบทพระราชนิพนธ์ บ่อเกิดแห่งรามเกียรติ์ ขึ้น “ได้ตั้งใจเที่ยวค้นคว้าหาความรู้ในเรื่องนี้, ตั้งความพยายามมาแล้วหลายปีกว่าจะหาหนังสือได้เท่าที่พอใจ และต่อมาก็ค่อย ๆ อ่านไปดูไปตามแต่ จะมีเวลาว่าง, มาจนบัดนี้รู้สึกว่าได้ความรู้พอที่จะขยายให้พวกนักเลงหนังสือด้วยกันฟังบ้างแล้ว” แม้จะมีใช้บทละคร แต่การที่ทรงศึกษาเรื่องนี้อย่างลุ่มลึก ทำให้ทรงใช้ในการแต่งบทโขนรามเกียรติ์หลายตอนที่แสดงถึงองค์ความรู้ที่ลึกซึ้ง

ปีนี้ เกิดละครพูดเรื่องสำคัญคือ หัวใจนักรบ ที่ทรงเน้นหน้าที่ของ เสือป่า และคำกล่าวที่ว่า เสียชีพอย่าเสียสัตย์ จัดแสดงหลายครั้ง ส่วนละครพูดเรื่องอื่น ๆ เกิดขึ้นหลายเรื่อง จัดการรับเสด็จ ท้าวแสนปม บทละครพูดภาษาอังกฤษ เรื่อง A Real Ghost สำหรับให้นักเรียนแสดงเพื่อฝึกภาษา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งจิตรลดาสมาคม มีการแสดงฉลอง ในระเบียบการแสดงละครพูดเรื่อง ฟอกไม่ขาว และละครร้อง ตั้งจิตคิดคลัง คณะสดึงเวียง ที่ทรงเสียดสี คณะละครเอกชน และทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่อง ท้าวแสนปม ที่ตำบลบ้านไช้ ระหว่างเดินทางไกลของเสือป่าเพื่อไปสักการะสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ที่ดอนเจดีย์ สุพรรณบุรี

4.3.4.1.4.3 เกิดคำว่า ไชโย คำนี้ มีที่มาจากการที่ทรงพระราชนิพนธ์คำร้องเพลงสรรเสริญพระบารมีใหม่ เดิมลงท้ายด้วยคำว่า ฉะนี้ ระหว่างการเดินทางไกลของเสือป่า จึงทรงเปลี่ยนคำว่า ฉะนี้ ให้เป็น ไชโย และทดลองร้องเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 22 มกราคม พ.ศ. 2456*

4.3.4.1.5 เหตุการณ์และนาฏกรรม พ.ศ. 2457

ในปีนี้ เกิดเหตุการณ์สำคัญระดับโลกคือ สงครามโลกครั้งที่ 1 ระยะแรกของสงคราม สยามยังวางตัวเป็นกลาง และโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งราชนาวิสมาคมแห่งกรุงสยามขึ้น เพื่อรวบรวมเงินจัดซื้อเรือรบหลวงพระร่วง มีการแสดงละครเรื่องมหาตมะเพื่อหารายได้

4.3.4.1.5.1 สงครามโลกครั้งที่ 1 เริ่มขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2457 เป็นสงครามระหว่างฝ่ายสัมพันธมิตร (Allied Powers) กับมหาอำนาจกลาง (Central Powers) อันมีชนวนมาจากการลอบปลงพระชนม์มกุฎราชกุมารและพระชายาแห่งจักรวรรดิออสเตรีย-ฮังการีโดยชาวเซอร์เบีย รัฐบาลออสเตรียจึงประกาศสงครามกับเซอร์เบียเมื่อวันที่ 28 มิถุนายน ค.ศ. 1914 รัสเซียเข้าช่วยเซอร์เบีย เยอรมนีเรียกร้องให้รัสเซียหยุดระดมกำลังทหารแต่รัสเซียปฏิเสธ เยอรมนีจึงประกาศสงครามกับรัสเซีย และฝรั่งเศสที่สนับสนุนรัสเซีย การเกิดสงครามระยะแรก สยามยังวางตัวเป็นกลาง วันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2457 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการประกาศว่าด้วยกรุงสยามเป็นกลางในระหว่างสงครามที่เป็นอยู่ในยุโรป (ราชกิจจานุเบกษา

, 2457, 9 สิงหาคม น. 316-317) และโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศการวางตัวเป็นกลางของสยามในราชกิจจานุเบกษาต่อมาอีกหลายฉบับ จนกระทั่งเยอรมันใช้เรือดำน้ำผิดหลักจารีตในการสงครามนานาประเทศ วันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2460 จึงเข้าร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตร (ราชกิจจานุเบกษา, 2460, น. 334-340) และทรงประกอบพระราชพิธีปฐมนิคม ณ โรงพระราชพิธีท้องสนามหลวง หลังจากนั้นมีการส่งทหารอาสาเข้าร่วมรบในสงครามโลกครั้งที่ 1 ในระหว่างการเข้าร่วมสงครามนี้ ทรงพระอักษรเน้นทางกิจการทหารและบ้านเมืองเป็นจำนวนมาก เช่น เรื่องอำนาจคือธรรม บทความที่ทรงใช้นามแฝง อัครพาหุ รามจิตติ และพันแหลม เป็นต้น สื่อปาจัดแสดงละครเพื่อหาเงินช่วยในราชการสงคราม ต่อมาจึงมีการเจรจาสงบศึกวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2461 ฝ่ายสัมพันธมิตรมีชัยต่อฝ่ายมหาอำนาจกลาง ทำให้สยามได้รับสิทธิต่าง ๆ ในการแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมในอดีต ตลอดจนเข้าร่วมในองค์การสันนิบาตสากล ซึ่ง พระยาภิรมย์ภักดี เดินทางไปเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและสนธิสัญญาจำกัดอำนาจการเก็บภาษีของประเทศไทยเป็นผลสำเร็จในอีกหลายปีต่อมา

4.3.4.1.5.2 พระราชพิธีไหว้ครูและครอบโขนละคร มีพระราชพิธีสำคัญของนาฏกรรมในรัชสมัย คือทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพระราชพิธีไหว้ครูและครอบโขนละครขึ้น เมื่อวันที่ 14-15 พฤษภาคม พ.ศ. 2457 ณ สวนจิตรลดา มีรายละเอียดการเสด็จฯ มาทรงประกอบพิธีใน *รายการไหว้ครูโขนกรรมมหาดเล็กที่สวนจิตรลดา* (ธนิต อยู่โพธิ์, 2494, น. 44-45) ดังนี้

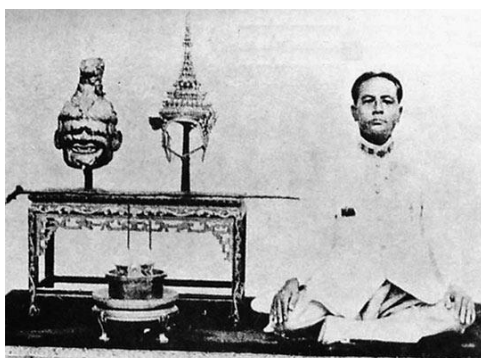
(1) เวลาบ่าย 1 โมงเศษ เสด็จฯ แต่พระตำหนักมายังโรงละคร ทรงจุดเทียนที่พระพุทธรูป ทรงจุดเทียนที่โต๊ะหมู่เทวรูป โต๊ะหมู่หน้าโขนฝ่ายมนุษย์ โต๊ะหมู่หน้าโขนฝ่ายยักษ์ และเครื่องพิณพาทย์

(2) ทรงเจิมหน้าโขนฝ่ายมนุษย์และลิง หน้าโขนฝ่ายยักษ์ พิณพาทย์ และประทับที่พระโอรน พระราชทานน้ำสังข์และทรงเจิมพระราชทานครู และตัวโขนที่เป็นพระเอกนางเอก แล้วโปรดเกล้าฯ ให้พระยาประสิทธิ์ศุภการ (เจ้าพระยารามราฆพ) ผูกผ้าสีชมพู

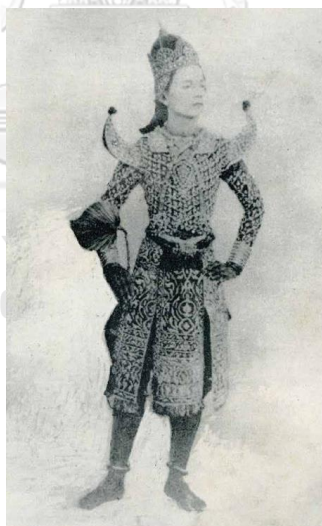
(3) หลวงยงเยี่ยงครู (จ้าว รามัญ) มหาดเล็กในกรมโขนที่เป็นพระเอก ผูกมัดด้วยด้ายสายสิญจน์ที่เส้า 3 เปราะ ห่มผ้าแดงและผูกดอกไม้ ใบไม้สดต่าง ๆ แล้วทรงชักพระแสงกริชจะประหาร (เรียกว่าบูชายัญ) แต่ท่านครูใหญ่ขอพระราชทานชีวิตไว้ พระราชทานชีวิตผู้นั้นให้กับครู และพระราชทานพระแสงนั้นให้พระยาอภัยนริศกรมราชเลขา (ดิศ ภาณุทัต) ไว้อย่างเดิม

(4) เสด็จประทับเหนือหนังสือ บนกันชนที่มีผ้าขาวคลุม ส่วนหนึ่งหมั้นปูรองพระบาท ทรงครอบพระราชทานพระนฤพานุรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) ครูใหญ่ ด้วยศีรษะพระนารอดที่ทำได้ด้วยกระดาดและดอกไม้สี เสด็จประทับพระโอรน ครูรำพรหมสี่หน้า เสร็จแล้วทรงแก้ผ้าผูกพันธนาการอยู่ที่เส้าครุ่นั้น และทรงเผาด้ายสายสิญจน์ และมีพระบรมราชโองาพาทต่อผู้นั้นพอสมควร แล้วเสด็จประทับบนพลับพลา

- (5) รำเครื่องสังเวศ
- (6) ครูสมหน้าฤๅษี มือขวาถือไม้เท้า มือซ้ายถือสังข์ รำรอบโรง
- (7) ไปรยข้าวตอกดอกไม้
- (8) ครูครอบให้ศิษย์ด้วยหน้าโขนต่าง ๆ หน้าฤๅษีกับหนังค่างที่ใส่ไว้ข้างใน หน้าฤๅษีหัวเจ้าชาตรี หน้าพระราม หน้าพระลักษณ์ ทศกัณฐ์ หน้าพระพิราพ
- (9) ครูนั่งรำเรื่องละครต่าง ๆ 8 เรื่อง
- (10) ศิษย์ทั้งหลายนำผ้าขาวเงินให้ครู
- (11) เวียนเทียนเป็นเสร็จการ

ภาพที่ 97 พระยานุฎาณรุรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต)

ภาพที่ 98 หลวงยงเยี่ยงครู (จิ๋ว รามัญ) แสดงเป็นท้าวทุษยันต์ในเรื่องศกุนตลา
ที่มา อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงยงเยี่ยงครู พ.ศ. 2518

ในการไหว้ครูวันดังกล่าว จมื่นมานิตยัณเรศ (เฉลิม เสวตนันท์) ผู้เคยเข้าร่วมในพิธี ขณะนั้นมีอายุประมาณ 15 ปี บันทึกความทรงจำไว้ในหนังสืออนุสรณ์ศุกรหัตถ์ ถึงเหตุการณ์ในวันนั้นว่า ในการไหว้ครูคราวนั้นนับว่าเป็นใหญ่ที่สุด นอกจากมีนักรำเข้าพิธีมากทั้งโข

หลวง ละครหลวง ทั้งหญิงและชายแล้ว ยังมีโขนสมัครเล่น โปรตเกล้าฯ ให้ออกด้วยเพลงหน้าพาทย์ องค์พระ ซึ่งครูกลัวเกรงกันนัก มือหนึ่งถือใบมะตูม ดูเหมือนจะเป็นมือขวา มือซ้ายทำท่าเหมือนนรสิงห์ ซึ่งมีเล็บและกางนิ้ว มือต้องสั่นอยู่ตามจังหวะ ท่าทางน่าเกรงขามและเคารพ เพลงหน้าพาทย์ก็มี สำเนียงและท่วงทำนองผิดกว่าเพลงทั้งปวง มีลีลาน่าสยดสยองของพองหัว ศิษย์ทุกคนถวายบังคมแล้วก็นั่งอยู่ จำได้ว่า พวกเข้าพิธีคือนักกรำทุกคนต้องนุ่งผ้าแดง สวมเสื้อชั้นในผ้าสีขาว มีตุ้มคอ 1 เม็ด ผู้หญิงก็เช่นเดียวกัน และเห็นบ่าวเสื้อไว้ในเข็มขัดภายในผ้าถุงทั้งหญิงชาย (จมีนมานิตยัณเรศร์(เฉลิม เสวตนนันท์), 2511, น.193)

ส่วนหลวงยงเยี่ยงครูที่ถูกมัดกับเสาโรงทำพิธีบูชาโยน ตามขั้นตอนของพิธี ไหว้ครูที่อยู่ในเอกสารพิมพ์ติด ซึ่งจมีนมานิตยัณเรศ เล่าว่า เนื่องจากหลวงยงเยี่ยงครูทำความผิดจึงถูกทำพิธีญะการ ขณะนั้นเองลั่นเกล้าลั่นกระหม่อมก็เสด็จลุกขึ้น ประทับยืนด้วยพระอิริยาบถอย่าง เกรี้ยวกราดถึงขนาด พระหัตถ์คว่ำพระแสงดาบ พระองค์ท่านเป็นนักกระปี่กระบองอยู่แล้ว ทรงฝึกหัด เพลงดาบสองมือ จึงทรงทำท่าทางได้อย่างเป็นที่น่าหวาดหวั่นในพระบารมี แล้วทรงพระแสงดาบแกว่ง ฉวัดเฉวียนด้วยท่าพรหมสี่หน้าอันเป็นท่าครู อย่างสามชুমเข้าวงรำไม้ ทรงเจียดเจือพระแสงสุดพระ พาทา (จมีนมานิตยัณเรศร์(เฉลิม เสวตนนันท์), 2511, น. 195)

“...บัดนั้นเอง เสียงมาจากเจ้าคุณครูว่า “ข้าข้า มหาบพิตร ทรงหยุดไว้ก่อน”
ทุกคนพากันถอนใจด้วยความโล่งอกจนได้ยั้งนัต “ดูกร มหาบพิตร
ผู้ทรงพระคุณธรรมอันประเสริฐ มั่นผู้นี้ (ชี้มือไปที่หลวงยง) มีความผิดถึงขั้น
อุกฤษฏ์โทษแต่มั่นเป็นศิษย์อาตมา ที่ทำไปก็ด้วยความโง่เขลาเบาปัญญา อาตมา
ขอพระราชทานอภัยเสียเถิด ขอพระราชทานชีวิตไว้เพื่อจักได้เป็นมิ่งขวัญอัน
ศุภมงคลแก่พระราชพิธีต่อไป ขอถวายพระพร” ครั้นแล้ว ลั่นเกล้าฯจึงมีพระราช
ดำรัสตอบว่า “พระคุณเจ้า ผู้บรมครู รูปขอถวายชีวิตมั่นผู้นี้แด่พระคุณ
เพื่อบูชาคุณ ณ กาลบัดนี้” ทรงผินพระพักตร์ไปทางหลวงยง “มึงจงคิดถึงคุณครู
ตราบเท่าชีวิตของมึง ราชมณฑปปล่อยตัวเป็นอิสระไปได้ และให้มันรำเพลง
ถวายครู” แล้วก็พระราชทานพระบรมราโชวาทตามสมควร...”

จากข้อเขียนของจมีนมานิตยัณเรศ ในเรื่องการจับหลวงยงเยี่ยงครูมัดกับเสา เพราะความผิดและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์จะลงพระราชอาญาถึงชีวิต ทำให้เกิดความเข้าใจผิดในภายหลังว่าทรงมีโทษจริง ๆ แต่ความจริงนั้น การจับคนมัดกับเสา เพื่อทำพิธีบูชาโยน อยู่ในเนื้อหาส่วนหนึ่งของบทพระราชนิพนธ์เรื่อง พระศุนหเศป (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2513) เมื่อประมวลกับบทความของอินทราวุธ (นามแฝงของอัศนี พลจันทร) ในเรื่องพระศุนหเศป (อินทราวุธ(นามแฝง), 2484) นั้น ทำให้เข้าใจว่า แท้จริงแล้ว คติการบูชา

ยัญในพิธีกรรม มาจากคติดั้งเดิมของอินเดีย อยู่ในส่วนของกรอภิชะของพระราชา ในเรื่องพระศุนหเศปนี้ กล่าวถึงการบูชายัญ ในตอนที่จับพระศุนหเศป บุตรของพระเจ้าหริศันทมหาราชทำพิธีบูชายัญ ในพิธีราช สูยะ เมื่อกระทำพิธีกล่าวบูชาและถวายเครื่องสังเวยแล้ว ในเนื้อความปรากฏว่า “พระเป็นเจ้าได้ทรงปล่อยแล้วซึ่งศุนหเศป ผู้ถูกมัดอยู่นั้นให้พ้นจากหลักอันนับด้วยพันธ เพราะว่าเขา นั้นเป็นผู้มีขันติอดทน ขอพระอัคนีเจ้าผู้ฉลาดในการสังเวย อันได้เสด็จมาประทับอยู่ ณ ที่นี้แล้ว จงบันดาลให้เหล่าข้าได้รอดพ้นจากปวงบาปอันเป็นเครื่องพันธนาการนั้นเทอญ” พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชธิบายและวิจารณ์ความเทียบกับความเห็นของนักปราชญ์ผู้แปลชาวอังกฤษ ทรงเปรียบเทียบว่า เชือกที่มัดศุนหเศปทั้ง 3 เส้นนั้น คือ อวิชชา ตัณหา และภพ อันเป็นเครื่องกีดมิให้คนข้ามพ้นสังสารทุกข์ได้ การที่ร้องขอให้พระพรหมช่วยแก้เชือกนั้น ก็คือให้ช่วยผู้บูชาได้รอดพ้นจากอวิชชา ตัณหา และภพเป็นลำดับไป (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2513, น. 110) ดังนั้น การกระทำที่ทรงแก้เงื้อง่าจะประหารเพื่อบูชายัญในพระราชพิธีไหว้ครูดังกล่าว จึงมีเบื้องหลังตามหลักในพิธีราชสูยะที่แผ่ขยายทางศาสนา ผู้ที่ไม่ทราบความเป็นมา จึงอาจแปลพระราชประสงค์ผิดไป

4.3.4.1.5.3 บทพระราชนิพนธ์และการจัดแสดง ทรงพระราช

นิพนธ์บทละครดึกดำบรรพ์เรื่อง รามเกียรติ์ ตอนตามกวาง นางลอย และทรงพระราชนิพนธ์บทละครพูดหลายเรื่อง แก่แค้น มหาตมะ เหลือแก้ว เป็นต้น และจัดแสดงในงานต่าง ๆ ได้แก่ การเลี้ยงจิตรลดาสโมสร แสดงละครเรื่อง ต้อนรับลูก ปล่อยแก้ว และแก่แค้น ในงานเฉลิมพระชนมพรรษา สมเด็จพระบรมราชชนนี ที่พระตำหนักพญาไท แสดงเรื่องแก่แค้น เห็นแก่ลูก ปล่อยแก้ว และมหาตมะ ทรงพระราชนิพนธ์ระเบียบการที่มีแนะนำผู้แสดง เรื่องมหาตมะจัดแสดงหลายครั้ง เพื่อเรียกรายเงินจัดซื้อเรือรบหลวง ซึ่งทรงดัดแปลงบทสนทนาในเรื่องเกี่ยวกับการบริจาคเงินให้กับราชนาวิสมาคมแห่งกรุงสยาม

4.3.4.1.6 เหตุการณ์และนาฏกรรม พ.ศ. 2458

ในช่วงที่เกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 ทรงพระราชนิพนธ์เกี่ยวกับสงครามหลายเรื่องทั้งที่เป็นบทละครและบทความในหนังสือพิมพ์ และการเสด็จฯ เลียบมณฑลปักษ์ใต้ ได้ได้ทอดพระเนตรมหรสพตามเมืองต่าง ๆ ในมณฑลปักษ์ใต้ สมเด็จพระเจ้าจอร์จที่ 5 (King George V of the United Kingdom ครองราชย์ ค.ศ.1936-1947) อัญเชิญเสด็จพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำรงพระยศนายพลเอกพิเศษ ในกองทัพบกอังกฤษ สังกัดทหารราบเบาดอร์ม ที่ได้เคยทรงบังคับบัญชามาแล้ว ซึ่งในประเทศทางเอเชียยังมีเคยมีผู้ใดได้รับมาก่อน

4.3.4.1.6.1 บทพระราชนิพนธ์และการจัดแสดง พระราช

นิพนธ์เรื่อง โฟงพวง โปรดเกล้าฯ ให้จัดซ้อมและแสดงละครในงานต่าง ๆ นับตั้งแต่งานปีไหมใน

พระบรมมหาราชวัง แสดงโขนหลวง ตอน *ประเดิมศึกลงกา* ทรงซ้อมและแสดงละครเรื่อง *ศกุนตลา* *ความดีมีชัย* งานเลี้ยงสมานชิกจิตรลดาสโมสร มีละครเรื่อง *หนามยอกเอาหนามบ่ง* และ *น้อยอินทเสน* แสดงโดยครูและนักเรียนมหาดเล็กหลวง มีละครพูดภาษาอังกฤษ จัดแสดงหลายเรื่อง เช่น *เอเรียล* *โกสต์* (เรื่องผีๆ จริ่ง ๆ) โดยมหาดเล็กหลวง และ *แดนดีดิก* โดยกลุ่มนักเรียนนอก ละครพูดเรื่อง *ผู้ร้าย* *แฝง* เป็นภาษาอังกฤษ เกิดการแสดงละครที่จัดเก็บรายได้มอบให้ราชนาวิสมาคมแห่งกรุงสยาม เพื่อจัดซื้อเรือรบหลวงพระร่วง ส่วนของภาพยนตร์ที่นิยมกันมากขึ้นนั้น ในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันระบุว่า โปรดเกล้าฯ ให้สิ่งเรื่องที่เป็นประโยชน์ให้นักเรียนนายร้อยและนักเรียนมหาดเล็กหลวงชม และวันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2458 ทรงจัดแสดงเรื่อง *วิวาห์พระสมุทร* เป็นครั้งแรกในงานประจำปีของจิตรลดาสมาคม เป็นละครที่สวยงาม มีตัวละครมาก นักเรียนมหาดเล็กหลวงจึงมาแสดงร่วม ฉลองพระเดชพระคุณด้วย พระองค์แสดงเป็น นายนาวาเอกเอ็ดเวิร์ด โลออน

4.3.4.1.6.2 ละครกล เล่นถวาย 3 คืน ในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันระบุว่า วันที่ 24-26 ตุลาคม พ.ศ. 2458 เวลาค่ำ ทอดพระเนตรละครกลของบริษัทหอเรชกอลตินติดกัน 3 คืน ละครกล หรือมายากลนี้ ทรงได้เรียนรู้วิธีการแสดง จนสามารถแสดงกลให้ข้าราชการบริพารได้ชม ดังพบจากคำบอกเล่าของ พระยาอารักษ์นัฏการณ (ผล ผลวัฒน์) ว่าพระองค์โปรดเล่นกลให้พวกข้าราชการชั้นผู้ใหญ่และเชื้อพระวงศ์ชม เพื่อเรียรายเก็บเงินพิเศษมาบำรุงสโมสรเสือป่า ครั้งหนึ่ง โปรดให้มหาดเล็กเอาตู้ใหญ่ใบหนึ่ง มาตั้งขึ้นบนโต๊ะกลางเวที ทรงเปิดประตูและปิดประตูให้ดู แสดงว่าภายในไม่มีอะไรเลย ทรงถอดและสวมสลักเหล็กเล็ก ๆ ในรูสายยูให้ดู ต่อมาทรงขอบุหรืจากคนดูมาสูบมวนหนึ่ง แล้วกลับมาที่ตู้ แต่สลักเหล็กที่สายยู กลับหายไปเสียแล้ว รับสั่งถามว่า ใครขโมยเอาไป ก็ไม่มีใครทราบ ทรงทำท่าพิงหาจนอ่อนใจ จึงมาขอบุหรืจุดสูบอีกมวนหนึ่งจากคนดู แต่พอจุดแล้วก็ดับเอง จุดแล้วก็ดับเอง จุดเท่าใดก็ไม่ติด ทรงนึกสงสัย แกะบุหรืหรือออกดู ปรากฏว่า สลักเหล็กซ่อนไว้ในบุหรืนั่นเอง ต่อมา ทรงเปิดตู้ใบใหญ่ให้มหาดเล็กคนหนึ่ง เข้าไปยืนอยู่ในตู้ นั้น และทรงปิดประตูดัง ๆ และใส่สลักเหล็กไว้ ทรงพิมพ์ว่าเวทมนต์คาถาอยู่สักครู่ แล้วเปิดตู้ ปรากฏว่าไม่มีใครอยู่ในตู้ นั้นเลย ข้างล่างก็เป็นโต๊ะ โต๊ะก็โปร่ง รอบ ๆ ตู้ก็เป็นที่ว่างไม่มีอะไร เพราะตั้งอยู่กลางเวที ทรงปิดประตูตู้ อีก และพิมพ์ว่าเวทมนต์คาถาต่อไปแล้วเปิดตู้ใหม่ มหาดเล็กก็กลับมาปรากฏอยู่ในตู้ตามเดิม ที่จริงนั้น ด้านหลังของประตูนั้น มีฝาสองชั้น พอให้คนเข้าไปยืนได้พอดี มีประตูปิดเปิดข้างในได้ อีกครั้งหนึ่ง ทรงให้พระยาอารักษ์นัฏการณลงไปในตู้มใหญ่ใบหนึ่ง แล้วเอาฝาปิด ที่กลางห้องมีรูปสตรีเปลือยกายแขวนอยู่ที่เสา รับสั่งให้มหาดเล็กคนใดคนหนึ่งมาจี้ที่ส่วนใดส่วนหนึ่งของรูปนั้น แล้วกลับไปนั่งที่เดิม ทรงเปิดฝาดูออกมา รับสั่งให้พระยาอารักษ์นัฏการณทูลว่า สตรีผู้นั้นถูกจี้ที่ตรงไหนก่อนที่จะตาย ทรงสอนให้ทำเป็นถามรูปสตรีนั้นเสียก่อนว่าถูกจี้ตรงไหน ทำเป็นเอียงหูฟังบ้าง ถอยหลังออกมามองบ้าง บางคราวก็ด่าว่ารูปสตรีนั้นว่า ข่างเลวทรามเสียจริง ปลอ่ยให้เขาจี้ตรงนั้นได้ จะ

หลบเสียสักหน่อยก็จะพ้น ทรงสอนให้ทำตลกต่าง ๆ นานาก่อนที่จะตาย ที่ตายถูกนั้น เพราะในหมู่คน
ดู มีมหาดเล็กคนหนึ่ง ทำไปบอกให้ทุกคน (พระยาอารัก্ষ์นฤภากรณ, 2496, น. 66-67)

4.3.4.1.7 เหตุการณ์และนาฏกรรม พ.ศ. 2459

ในต่างประเทศ จัดงานครบรอบ 300 ปี แห่งการเสียชีวิตของเชกสเปียร์ ส่วนใน
ประเทศไทย มีเหตุการณ์สำคัญคือ ประกาศพระราชบัญญัติอากรพนัน ยกเลิกบ่อนเบี้ยการพนันใน
กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นผลให้โรงบ่อนปรับเปลี่ยนไปทำธุรกิจประเภทอื่น หลายแห่งทำเป็นโรงจิว โรงละคร
แทน

4.3.4.1.7.1 บทพระราชนิพนธ์และการจัดแสดง ในวาระครบ
300 ปีแห่งการเสียชีวิตของเชกสเปียร์ ทรงพระราชนิพนธ์แปลเรื่อง เวนิสวานิช โดยในพระราชนิพนธ์
คำนำ ลงวันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2459 ว่า

“...วิลเลียม เชกสเปียร์ เป็นจินตตะกวีผู้มีชื่อเสียง ปรากฏไม่จำเพาะแต่ในหมู่
ชนชาติอังกฤษอันเป็นชาติของเขาเอง ทั้งชนชาติอื่น ๆ ทั่วไปในยุโรป ก็นับ
ถือว่าเป็นกวีสำคัญ เรื่องละครของเชกสเปียร์ นอกจากเป็นเรื่องสำหรับเล่น
ออกโรงให้คนดู เขาย่อมยกย่องกันว่าเป็นหนังสือที่ควรอ่าน เพราะเป็น
แบบอย่างอันดีแห่งจินตตะกวีนิพนธ์ เมื่อคำนึงดูว่า ในภาษายุโรปโดยมากมี
คำแปลบทละครของเชกสเปียร์แล้ว และในภาษาญี่ปุ่นก็มีแล้ว ข้าพเจ้าก็
ออกจะนึกละเอียดใจ ที่ในภาษาไทยเราไม่มีบ้างอย่างเขา ข้าพเจ้า ...ได้
เลือกเรื่อง เวนิสวานิช มาแต่งเป็นภาษาไทย คงรูปให้เป็นละครเจรจา
โต้ตอบกันตามแบบของเชกสเปียร์เดิม และถ้อยคำพูดเป็นกลอนไทย
เพื่อให้เข้ารูปคล้ายของเดิมที่สุด
...ถ้าหากจะมีความบกพร่องและไม่สละสลวยอีกบ้าง ก็เป็นเพราะสำนวน
ของข้าพเจ้าเอง และการประพันธ์อ่อนอยู่ เพราะต้องแต่งอยู่ในที่บังคับนั้น
แล ฉะนั้นขอจินตตะกวีและนักเลงหนังสือ จงให้อภัยแก่ข้าพเจ้าบ้างเถิด”

ที่ทรงต้องแต่งอยู่ในที่บังคับนั้น เนื่องจากบทของเชกสเปียร์เป็นกลอนเปล่าบรรทัด
ละ 10 พยางค์ ต้องทรงย่อให้เหลือ 8 พยางค์ในรูปกลอนแปด จึงเป็นความยากที่ต้องอยู่ในบังคับ แต่
ม.ล.ปิ่น มาลากุล ตั้งข้อสังเกตว่าเมื่อเสด็จพระราชนิพนธ์ออกจาก ที่บังคับไปบ้าง กลอนของพระองค์
นั้นไพบระกว่าต้นฉบับเสียอีก แต่เวนิสวานิชนี้ไม่เคยได้แสดงเลย ม.ล.ปิ่น สันนิษฐานว่าอาจจะ
เพราะว่าเกิดเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ปีมะเส็งก็ได้ แต่ทรงเตรียมละครไว้อย่างละเอียด มีลายพระราช
หัตถ์กำหนดผู้แสดง เครื่องแต่งกาย ฉาก อุปกรณ์ประกอบฉากครบถ้วนสำหรับแสดงได้

นอกจากเวนิสวานิชแล้ว ทรงพระราชนิพนธ์อีกหลายเรื่องทั้งบทละครจำ เรื่อง *พระเกียรติฤๅ* แสดงครั้งแรกในงานสมโภชพระบรมมหาราชวังที่สวนศิवालัย วันที่ 7 และ 8 เมษายน พ.ศ. 2460 บทละครภาษาอังกฤษ 3 เรื่อง *A Real Ghost. A Quer Burglary, The Mum in Khaki* ในชื่อ Three Little Plas ร.ต.ล.นนทรี บทละครพูดชุดเดียวเกี่ยวกับเรือได้น้ำ มีพระราชบันทึกหมายเหตุว่า “เรื่องนี้เป็นเรื่องแสดงเหตุการณ์เป็นไปได้น้ำในเรือได้น้ำ และผู้ใดได้อ่านหรือได้ดูแล้ว จะเข้าใจได้ดียิ่งขึ้นว่า การลงเรือได้น้ำเป็นความลำบากปานใด” โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ใน สมุทสาร เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2459 ยังไม่เคยจัดแสดง ม.ล.ปิ่น มาลากุลตั้งข้อสังเกตว่า ตั้งแต่เกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 พ.ศ. 2457 ทรงพยายามพระราชทานความรู้แก่ประชาชนในเรื่องกิจการของทหาร และมีการจัดแสดงละครเรื่อง *A Good Interpreter* บำรุงราชนาวิสมาคม ทรงแปลจากภาษาฝรั่งเศส ของ Tristan Bernard เรื่อง *L'Anglais tel qu'on le paire* มีสองสำนวนเป็นละครอังกฤษปนไทยใช้ฉากในเมืองมลายู และทรงแปลเป็นภาษาไทยปนอังกฤษในชื่อ *ล่ำมดี* ใช้ฉากเมืองสงขลา

4.3.4.1.8 เหตุการณ์และนาฏกรรม พ.ศ. 2460 เกิดเหตุการณ์สำคัญคือ เนื่องจากเยอรมันกระทำการพิชิตสงคราม จึงทำให้หลายประเทศต่างประณามเยอรมัน และประกาศสงคราม เป็นช่วงที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดสินพระราชหฤทัยและดำเนินการอย่างเจียบ ๆ หลังจากที่ยามนั้นวางตัวเป็นกลางมาตลอด จนในที่สุดวันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2460 ทรงมีพระบรมราชโองการประกาศสงครามกับประเทศเยอรมนี และออสเตรีย – ฮังการี (ราชกิจจานุเบกษา 34 (22 กรกฎาคม 2460) เข้าร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตรในสงครามโลกครั้งที่ 1 นอกจากการจัดส่งทหารอาสาไปร่วมรบแล้ว ยังทรงพระราชนิพนธ์เรื่องที่ไม่เกี่ยวกับละคร แต่เน้นทางกิจการทหารและบ้านเมืองเป็นจำนวนมาก เช่น เรื่อง *Might is Right อำนาจคือธรรม* และเรื่องที่ทรงใช้นามแฝง อัสวพาหุ พันแหลม รามจิตติ และแทรกอยู่ในบทละครพระราชนิพนธ์ก็มี ทรงพระราชนิพนธ์บทความประณามเยอรมนี หรือ อำนาจคือธรรม ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงแสดงพระธรรมเทศนามงคลพิเศษ ทูลเกล้าฯ ถวายพระองค์โปรดมาก และทรงแปลเป็นภาษาอังกฤษ ในชื่อว่า *The Triumph of Right A Special Allocution by His Holiness Prince Vajaranana* พระราชทานแจกไปยังต่างประเทศ และพระราชนิพนธ์บทละคร 2 เรื่อง คือ ธรรมะมีชัย และ มิตรมีชัย

4.3.4.1.8.1 เสด็จประพาสปักกิ่งได้ มีการจัดแสดงมหรสพและละครถวายทอดพระเนตรและทรงนำไปแสดงให้ราษฎรชมจำนวนมาก

4.3.4.1.8.2 การแสดงละครพูดภาษาอังกฤษ ผู้แสดงชายจริงหญิงแท้ครั้งแรก ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2460 วันที่ 4, 11, 14 คณะละครกิตติมศักดิ์ ประกอบด้วย

พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ และบุตรหลาน ร่วมกันแสดงละครพูดภาษาอังกฤษ 3 เรื่อง เรียกว่า Three More Litter Plays แสดงเก็บเงินอุดหนุนสภาภาษาดสัมพันธมิตร สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีเสด็จฯ ไปทอดพระเนตรวันที่ 14 สิงหาคม เป็นครั้งแรกที่ผู้แสดงละครพูด พระราชนิพนธ์ภาษาอังกฤษเป็นชายจริงหญิงแท้ ผู้แสดงส่วนใหญ่เป็นผู้ที่รับการศึกษาจากต่างประเทศ หรือได้เรียนภาษาต่างประเทศ เรื่อง *The Eliminists* ม.จ.วิบูลย์สวัสดิวงศ์ สวัสดิกุล หลวงศรีบัญชา ม.จ.สกลวรรณกร วรวรรณ พระพิพิธสมบัติ ม.จ.จุลดิศ ดิศกุล น.ส.ลำจวน บุนนาค นางทรงพลราบ เรื่อง *A Statesman's Wife* พระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ พระยาไพศาลศิลปศาสตร์ พระสุนทรลิขิต น.ส.ลินจง บุนนาค ม.ล.คลอง ไชยนต์ ณ กรุงเพท และเรื่อง *The Taming of Uncle Gideon* ม.จ. สิทธิพร พระปรีชาสุสานน์ พระยาสุพรรณสมบัติ น.ส.วัน วาระศิริ คุณหญิงภูบาลบันเทิง ทั้ง 3 เรื่องนี้ นักแสดงผู้หญิงมีทั้งเป็นบุตรของทูต และบุตรชาวต่างประเทศ ที่ใช้ภาษาอังกฤษได้คล่องแคล่ว นับเป็นมิติใหม่ในการแสดงละคร ที่ผู้แสดงมีความรู้ความสามารถสำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศ เมื่อผู้วิจัยสืบค้นจากรายชื่อนักแสดง ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศ หรือศึกษาภาษาอังกฤษจากโรงเรียน

ตารางที่ 12 รายชื่อนักแสดงละครภาษาอังกฤษ

นามและประวัติสังเขป	
ม.จ.สกลวรรณกร วรวรรณ (พ.ศ. 2431-2496) พระโอรสพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ เป็นนักเรียนโรงเรียนราชวิทยาลัยสอบได้ทุนคิงส์สกูล่าชิปไปศึกษา ณ ประเทศอังกฤษ ทรงสำเร็จจากมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์เกียรตินิยมและด้านกฎหมาย	
ม.จ.วิบูลย์สวัสดิวงศ์ สวัสดิกุล (พ.ศ. 2428-2483) พระโอรสของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรินทร์ ทรงสำเร็จการศึกษาจากประเทศอังกฤษ	
ม.จ.จุลดิศ ดิศกุล (พ.ศ. 2424-2490) พระโอรสในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้รับพระกรุณาฯ ให้ไปศึกษา ณ ประเทศอังกฤษ	
น.ส.ลำจวน บุนนาค (พ.ศ. 2429 - 2484) ธิดาพระยาสุรียานุวัตร (เกิด บุนนาค) อัครราชทูตหลายแห่งในยุโรป จึงสามารถพูดได้หลายภาษา ภายหลังเป็นนางพระกำนัลในราชสำนักรัชกาลที่ 6 สอนภาษาอังกฤษให้ฝ่ายใน	

นามและประวัติสังเขป	
พระยาบุรณราชรัฐ (ชวน สิงหเสนี) (พ.ศ. 2428-2468) บุตรชาย พระยาอนุชิตชาญชัย(สาย) จบการศึกษาจากโรงเรียนราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ อดีตอัครราชทูตประจำประเทศอังกฤษ เนเธอร์แลนด์ เบลเยียม และสหรัฐอเมริกา	
พระยาไพศาลศิลปศาสตร์ (ต่อมาคือเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) (พ.ศ. 2419-2476) สำเร็จจากโรงเรียน สุนันทาลัย โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์และได้ทุนไปศึกษาต่อวิชาครู ณ ประเทศอังกฤษ	
น.ส.ลินจง บุณนาค (พ.ศ. 2427-2464) จิตาพระยาสุริยานุวัตร สามารถพูดได้หลายภาษาเนื่องจากตามบิดารับราชการในตำแหน่ง ทูตในต่างประเทศหลายปี	
ม.ล.คลอง ไชยันต์ ณ กรุงเทพ เดิมอยู่ในราชสกุลสนทวงศ์ จิตาหม่อม ราชวงศ์สุวพันธ์ สนทวงศ์ สมรสกับพลเรือตรี นายแพทย์หม่อมเจ้า ถาวรมงคล ไชยันต์	
ม.จ. สิทธิพร กฤดากร (พ.ศ. 2426-2514) พระโอรสในพระเจ้าบรม วงศ์เธอ กรมพระนเรศวฤทธิ์ ทรงศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษตั้งแต่ ทรงพระเยาว์	
พระยาปรีชานุสาสน์ (เสรีญ ปันยารชุน) (พ.ศ. 2433-2517) ได้ทุนเล่าเรียนหลวงไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษ กลับมาดำรง ตำแหน่งอาจารย์ในโรงเรียนมหาดเล็กหลวง ผู้บังคับการโรงเรียน มหาดเล็กหลวงเชียงใหม่ วิชาวุฒิวิทยาลัย และอาจารย์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย	
พระยาสุพรรณสมบัติ (ดิณ บุณนาค) (พ.ศ. 2476-2478) บุตร เจ้าพระยาสุรวงศ์วัฒนศักดิ์ (โต บุณนาค) เคยดำรงตำแหน่ง เอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงลอนดอนประเทศอังกฤษ	
น.ส.วัน วาระศิริ จิตาของพระยาวาระศิริศุภเสวี (เอ.วัน วาระศิริ) ปลัดกรมเครื่องสายฝรั่งหลวง	
คุณหญิงภูบาลบันเทิง คือคุณหญิงตระกูล ภูบาลบันเทิง บุตรีของ พระปรีชาภักการ ซึ่งแผนนี้ น็อกซ์ภรรยาพระปรีชามารดาเลี้ยง พาไป	

นามและประวัติสังเขป	
อยู่ต่างประเทศด้วย ชำนาญทั้งภาษาอังกฤษและฝรั่งเศส เมื่อกลับมา อายุประมาณ 17 ปี ถวายตัวในสมเด็จพระบรมราชชนนีช่วยงานราชสำนักด้านภาษาต่างประเทศ และเป็นล่ามผู้หญิงคนแรกของประเทศไทย	

4.3.4.1.9 เหตุการณ์และนาฏกรรม พ.ศ. 2461

เหตุการณ์ในต่างประเทศ หลังจากเกิดกลุ่มบอลเชวิคที่นำโดยเลนิน ในที่สุดวันที่ 17 กรกฎาคม 1918 จึงสิ้นสุดราชวงศ์โรมานอฟ และเกิดไข้หวัดใหญ่สเปนระบาดไปทั่วโลก ช่วงปลายปี ซึ่งเข้ามาระบาดในไทยด้วย

พ.ศ. 2461 เสด็จแปรพระราชฐานไปประทับชายทะเลครั้งแรก เมื่อเสด็จฯ กลับมา ทรงสร้างดุสิตธานี เพื่อสอนวิธีการปกครองแบบประชาธิปไตย เกิดหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิต ลงพิมพ์บทพระราชนิพนธ์ต่าง ๆ ตลอดจนบทวิจารณ์การแสดงละครพระราชนิพนธ์

4.3.4.1.9.1 พระราชนิพนธ์เรื่อง “ธรรมาธรรมะสงคราม” หลังจากทรงสดับพระธรรมเทศนามงคลพิเศษของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง “ธรรมาธรรมะสงคราม” ในเดือนมกราคม โดยมีพระราชบันทึกในคำนำเมื่อตีพิมพ์เป็นหนังสือว่า “ทรงเล็งกู่หาทรงเหมาะสมนักหนา เพื่อแสดงหลักแห่งธรรมะว่า ธรรมกับอธรรมให้ผลไม่เหมือนกัน ...ข้างคล้ายจริง ๆ กับกิจการที่ได้เป็นไปแล้วในงานมหาสงครามในยุโรป อันพึงจะยุติลงในศกนั้น ด้วยความปรารถนแห่งฝ่ายผู้ที่ประพฤติดลละเมิดธรรม” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2524b) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4.3.4.1.9.2 ทรงแปล หลวงจำเนียรเดินทาง วันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2461 ทรงแปลบทละครของ Eugene Labiche เรื่องที่ 3 คือ หลวงจำเนียรเดินทาง แปลจากเรื่อง Le Voyage Monsieur Perrichon ทรงแปลเสร็จวันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2461 ทรงใช้เวลาในการเสด็จแปรพระราชฐานไปยังจังหวัดสมุทรสาครเพื่อรักษาอาการประชวร เรื่องนี้ ทรงใช้เวลาประทับสำราญพระอิริยาบถที่จังหวัดสมุทรสาคร 11 วัน ตั้งแต่วันที่ 12 เมษายน ไม่ได้เสด็จประพาสที่ใด เมื่อพระราชนิพนธ์เสร็จ โปรดให้มหาดเล็กอ่านบทละครพระราชนิพนธ์ให้ทรงฟัง และทรงตรวจแก้ไขคืนวันที่ 21 เมษายน ผู้ที่เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทอยู่ ก็ได้ฟังเรื่อง หลวงจำเนียรเดินทาง ฉากน้ำตกกระโจมที่หลวงจำเนียรไปเที่ยว ทรงนำมาจากเมื่อคราวเสด็จประทับแรม ณ น้ำตกกระโจม วันที่ 11-14 พฤษภาคม 2460 จึงทรงใช้เป็นฉากละครเรื่องนี้ด้วย รวมทั้งฉากสถานีรถไฟสายใต้

4.3.4.1.9.3 ทอดพระเนตรภาพยนตร์เรื่อง Broken Coin สิบราชสมบัติ เมื่อ วันที่ 7-11 พฤษภาคม 2461 ความยาว 44 ม้วน แบ่งเป็น 22 ตอน ตอนละ 2

ม้วน พระองค์ทอดพระเนตรที่ค่ายหลวงหาตเจ้าสำราญ 5 คั่นติดต่อกัน และได้ทอดพระเนตรภาพยนตร์ อีกหลายเรื่อง จนเกิดพระราชนิพนธ์ละครแบบภาพยนตร์ชุด *ยมส์ วิลสัน* ขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2462

4.3.4.1.9.4 การแสดงมหาอุปรากรเรื่องแรกในสยาม วันที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ. 2461 มีการแสดงมหาอุปรากรอิตาลีเรื่อง *Cavalleria Rusticana* ครั้งแรกในสยาม บรรเลงโดยนักดนตรีคนไทยในกองทัพบก และนักดนตรีวงเครื่องสายฝรั่งหลวงแห่งราชสำนัก (จากโรงเรียนพรานหลวงฯ) โดยมีอัลเบอโต้ นัซซารี (Alberto Nazzari พ.ศ. 2426-2462) ชาวอิตาลี เป็นผู้ฝึกสอนและฝึกซ้อม

ข้อมูลจากหนังสือ *La marcia dell'elefante bianco. 1911, da Torino a Bangkok* ของ Adriana Lo Faro เหลนของนัซซารีที่เขียนประวัติชีวิตของเธอไว้ว่า นัซซารีเดินทางมารับราชการในช่วงที่เตรียมการจัดพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช พ.ศ. 2454 อยู่ในสังกัดวงดุริยางค์ทหารหน้าของกองทัพบก และเป็นครูสอนดนตรีเครื่องสายฝรั่งวงม้ารวมของกองทัพบก ซึ่งเป็นจุดกำเนิดของวงดุริยางค์สากลในสยาม กระทั่งวงขอยืมตัวไปสร้างวงเครื่องสายฝรั่งหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์อีกวงหนึ่งเพื่อบรรเลงเพลงฝรั่งของยุโรปในงานต้อนรับแขกเมือง เขาประสบความสำเร็จอย่างมากในการสอน ทั้งการสื่อสารและความรู้ของนักดนตรีที่ไม่เคยเรียนโน้ตเพลงสากลมาก่อน เขาจึงต้องเปิดรับสมัครเด็กนักเรียนใหม่ในโรงเรียนพรานหลวงฯ เพื่อเริ่มต้นฝึกหัด นัซซารีปรับปรุงเพลงมาร์ชช้างเผือก ใช้บรรเลงในงานสำคัญหลายครั้ง การทำงานของนัซซารี เป็นที่พอพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้น 5 และไม้กำกับจังหวะ (ไม้बाटอง) ที่สั่งทำเป็นพิเศษให้เขา

ต่อมา มีพระราชประสงค์ให้เขาเตรียมการแสดงอุปรากรตลกขบขัน ยาว 3 องก์ มีกำหนดเสร็จภายใน 1 ปี แต่เขาต้องเดินทางกลับไปรับราชการทหารที่อิตาลีเมื่อ พ.ศ. 2460 เนื่องจากสยามประกาศเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 กับอังกฤษและฝรั่งเศส เขากลับมาเมื่อสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 1 และเข้าทำงานอีกครั้ง ในตำแหน่งผู้นำวงดุริยางค์ (Conductor) สังกัดกองทัพบกในตำแหน่งยศร้อยเอก และดำเนินการเตรียมการฝึกซ้อม เพื่อแสดงมหาอุปรากรที่ค้างอยู่ มีเวลาฝึกซ้อมประมาณ 1 ปี เขาเลือกบทละครเรื่อง *Cavalleria Rusticana* ของมัสกัณญี่ (Pietro Mascagni) คีตกวีชาวอิตาลี เป็นมหาอุปรากรองค์เดียวจบ เกี่ยวกับโศกนาฏกรรมความรัก ร้องเป็นภาษาอิตาลีตลอดเรื่อง ใช้นักร้องนักแสดงสมัครเล่นชาวอิตาลีในสยาม แสดงที่โรงละครหลวงสวนมิสกวัน (เสถียร ดวงจันทร์ทิพย์, 2554, น. 111-112) ครูมนตรี ตราโมทให้สัมภาษณ์ว่า เป็นการแสดงมหาอุปรากรครั้งแรกของเมืองสยาม และแสดง 2 รอบเท่านั้น ณ โรงละครหลวงสวนมิสกวัน การแสดงคราวนั้น นัซซารีทำหน้าที่ ผู้อำนวยการเพลง มีฝรั่งมาชมกันแน่นมาก แต่คนไทยฟังไม่รู้เรื่อง เพราะไม่เข้าใจภาษา (พูนพิศ อมาตยกุล, 2550) ส่วนขุนสมานเสียงประจักษ์เล่าความทรงจำของท่าน

ซึ่งเคยร่วมในวงเครื่องสายฝรั่งหลวงให้กับครุมนตรี ตราโมทว่า นัซซารีซ็อมและแก้ไขโน้ตหลายครั้ง เพื่อให้เล่นง่ายขึ้น แก่ระดับเสียงให้พอดีกับความพร้อมของผู้แสดง และจัดการเดินสายไฟในโรงละครหลวงใหม่ เอาสวิตช์ไฟฟ้าทำเป็นแผงวางบนพื้นใช้เท้าเหยียบเพื่อเปิดปิดไฟ เป็นคนคุมทั้งดนตรี การร้อง และเปิดปิดไฟอย่างคล่องแคล่ว นัซซารีประสบอุบัติเหตุเรือล่ม ทำให้ปวดบวมและถึงแก่กรรม วันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2462 ร่างเขาฝังไว้ที่สุสานฝรั่ง ถนนสีลม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพวงมาลางานหน้าศพ และพระราชทานเงิน 3600 บาทส่งไปให้มารดาของนัซซารีด้วย (จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน พ.ศ. 2462)

ภาพที่ 99 การแสดงมหาอุปรากรเรื่อง *Cavalleria Rusticana* ณ โรงโขนหลวง สวนมิสกัน
ที่มา Lo Faro Adriana (2006)

ภาพที่ 100 ภาพร่างฉากในมหาอุปรากรเรื่อง *Cavalleria Rusticana* โดยตามาญโญ
ที่มา Lo Faro Adriana (2006)

ภาพที่ 101 ร้อยเอก อัลแบร์โต นักซาวรี ครูสอนดนตรีเครื่องสายฝรั่ง
ที่มา Lo Faro Adriana (2006)

4.3.4.1.9.5 การแสดงเชอคัส ละครม้า การแสดงที่น่าสัต์ว์มาฝึกหัดให้ เชื่องจนสามารถแสดงร่วมกับมนุษย์ได้นั้น เรียกว่าการแสดงละครสัตว์ หรือในสมัยนั้นมักเรียกทับศัพท์ว่า การแสดงเชอคัส (Circus) ชาวต่างประเทศมักเดินทางเข้ามาขอจัดแสดงตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 มีการแสดงโดยคนไทยที่มีความสามารถไม่แพ้ชาวต่างประเทศ มีการแสดงขี่ม้าแบบต่าง ๆ ขี่จักรยานผาดโผน การแสดงตะกร้อ และมีการแสดงตลก ดังในพระราชหัตถเลขาในหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิต ฉบับที่ 11 ว่าการแสดงละครม้านี้ โปรดเกล้าฯ ให้จัดแสดงเป็นครั้งแรก วันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2461 (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2461b, น. 164-165)

“รอยแยล สเคอต เซอร์คัส

หมูนี่เลื้อยป่าช้าเคราะห้ดีจริง ๆ , มีอะไรต่อมีอะไรอยู่เสมอ. เมื่อวันที่ 16 ก็ได้ดูละครเรื่อง “วิวาห์พระสมุทร” แล้ว, มีหน้าซ้ำเมื่อวันที่ 17 ยังได้ดูละครม้าอีก. ละครม้าโรงนี้ เปนโรงแรกที่ไทยเราได้จัดการมีขึ้น, และพูดกันอย่างตลกละเอียด หน่อย ๆ เราเห็นว่าไม่แพ้ฝรั่งเลย ...คนสำคัญในคณะละครม้าของเลื้อยป่าช้านี้ คือ หลวงอัศวฤทธิวิชัย, ซึ่งแสดงทั้งการฝึกม้าให้ทำตามใจ, ทั้งการขี่ม้าเดินราบหลังม้า, และมีหน้าซ้ำ ไต่ลวดอีกด้วย, ตรงกับคำว่า “ดีรอบตัว” จริง ๆ. พระยานเรนทร์ราชาขี่ม้าแบบ “เคาบอย” ก็เก่งจริงเหมือนกัน, และอะไรที่ฝรั่งทำได้ก็ทำได้เท่ากัน, และออกจะเก่งกว่าฝรั่งที่แสดงเปน “เคาบอย” ในคณะ “รอยแยล อิตาเลียน เซอร์คัส” ด้วยซ้ำ. จริง ๆ นะ, ให้ตายลิเอ้อ! อีกอย่างหนึ่งที่น่าดูก็คือที่พระปราบพลแสนกับหลวงอัศวฤทธิวิชัย แสดงวิธีขี่ม้าด้วยกัน, เปนอย่างน่าดูมากและไม่แพ้ฝรั่งเลย. (ใครยืนยันว่าฝรั่งดีกว่าก็เชิญไปพบกับเราที่กลางทุ่งโพธาราม, วางมวยกันเถอะ!) ยังมีการเล่นอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเรายังมิได้เคยเห็นนอกจากในโรงละครเก่ง ๆ ที่ยุโรป, คือการขี่จักรยานอย่าง

เก่งของขุนสาครวิชัย, เช่นการยกล้อหน้าขึ้นพื้นดิน และถีบไปด้วยล้อหลังเพนตัน, และให้คนโดดขึ้นจากดินไปเกาะที่คันถือท้ายและซี่คอกก็เก่งมากทีเดียว.

...พลตำรวจภูษ, กรมราบหลวง, ได้แสดงการเตะตะกร้ออย่างวิจิตรต่าง ๆ และลงท้ายได้รับตะกร้อไปติดเลี้ยงไว้ตามตัวถึง 8 ลูก...ส่วนตลกสำหรับคณะ “รอยแยล สเคาต์ เซอร์คัส” นั้น, มีมากมายหลายคน, และมีอะไรออกกันแปลก ๆ ชั่น ๆ โดยมาก; แต่ที่ขั่นที่สุดคือตลกผู้หนึ่งซึ่งเราจะออกนาม ตรง ๆ ไม่ได้, แต่อาจบอกได้ว่าเขาเป็นบุตรท่านเจ้าพระยา อันมีสมญาเริ่มด้วยอักษร “ย”*, และบ้านของท่านอยู่ไม่ห่างสถานีวิทยุโทรเลขในกรุงเทพฯ ตลกผู้นี้ ขั่นที่ 1 เพนเอกอ, เพราะได้ออกเพนหลายครั้ง แต่ไม่ได้ลำแดงอะไรจนครั้งเดียว ! ขอให้ผู้อ่านตรองดูเถิด, ตลกที่ไม่เล่นตลกที่ไหนมีบ้าง ? ดังนั้น นับว่าตลกผู้นี้ เพนยอดตลก...”

ภาพที่ 102 สันนิษฐานว่าเป็นการแสดงในชุดรอยแยล สเคาต์ เซอร์คัส
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

4.3.4.1.9.6 แสดงเรื่องเจ้าคุณเทศา วันที่ 11 และ 12 มกราคม พ.ศ.

2461 โปรดเกล้าฯ ให้ คณะข้าราชการ และสุภาพสตรีที่ศึกษามาจากต่างประเทศ ซึ่งแสดงละครพระราชานิพนธ์ภาษาอังกฤษมาหลายเรื่องแล้ว จึงโปรดเกล้าฯ ให้แสดงบทละครของผู้อื่นบ้าง จึงมีการแสดงเรื่อง *เจ้าคุณเทศา* His Excellency The Governor ของ Robert Marshall ณ โรงโขนหลวงสวนมิกสวัน เก็บเงินให้กาชาดและกรมแพทย์เสือป่า พระเจ้าอยู่หัวเสด็จทอดพระเนตรทั้งสองคืน คืนแรก

* “ย” ที่ทรงหมายถึงนั้น น่าจะหมายถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) บุตรชายของท่าน นายประสาธ สุขุม เคยแสดงละครพระราชานิพนธ์หลายเรื่องและเป็นคนไทยคนแรกที่ศึกษาการถ่ายทำภาพยนตร์ฮอลลีวู้ด เมื่อ พ.ศ. 2466 และเปิดร้านจำหน่ายฟิล์มถ่ายภาพและล้างอัดภาพในกรุงเทพฯ ในเวลาต่อมา

สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร ตามเสด็จทอดพระเนตรด้วย มี
รายนามผู้แสดงดังนี้

น.ส. ลำจวน บุณนา	น.ส. ลินจง บุณนา	น.ส. วัน วารศิริ
พระยาบุรณราชรัฐ	หม่อมเจ้าสิทธิพร	พระยาสุพรรณสมบัติ
พระยาไพศาลศิลปศาสตร์	หม่อมเจ้าสกลวรรณกร	พระยาราชตรณรักษ์
หลวงศรีบัญชา	พระสุนทรลิขิต	หม่อมเจ้าอิทธิเทพสรร
พระยาศรีวิกรมชาติ	หม่อมเจ้าจุลดิศ	

4.3.4.1.10 เหตุการณ์และนาฏกรรม พ.ศ. 2462

วันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2462 กำเนิดคอมมิวนิสต์สากล ส่วนเหตุการณ์ใน
ไทยนั้น แพทย์ถวายคำแนะนำให้เสด็จฯ ไปต่างประเทศเพื่อรับการถวายผ่าตัดแผลเดิม แต่เกิดเหตุ
มิได้เสด็จฯ ไปเนื่องจากสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถเสด็จทิวศต ดั้งบันทึกของ
เสวกโท จมื่นมานิตยน์เรศ (2511) เล่าว่า

“เมื่อ พ.ศ. 2462 ล้นเกล้า ฯ รัชกาลที่ 6 ทรงรับคำของนายแพทย์ ซึ่งพร้อมกัน
ถวายคำปรึกษาทั้งคณะ มีพระยาแพทย์พงศาวิสุทธาธิบดี พระยาวิบูลยาธิบดี พระยาดำรงแพทยาคณ
พระยาอัครวินอำนาจศาสตร์ เป็นต้น เเท่าที่จำได้ ถวาย
คำแนะนำให้เสด็จไปต่างประเทศ เพื่อทรงรับการผ่าตัดตบแต่งรอยแผลเดิม ซึ่งได้
เคยผ่าตัดไว้นานไม่น้อยกว่า 20 ปี เมื่อครั้งเสด็จไปทรงศึกษาอยู่ในยุโรปให้คืนดีตาม
วิชาแพทย์แผนใหม่ เพราะทำไว้เดิมไม่เรียบร้อยเกี่ยวกับการรับดวงในขณะนั้น
และวิชาแพทย์ยังไม่รู้เรื่องอย่างในสมัยนี้ ...ยังเหลือเวลาอีก 7 วัน จะเสด็จออก
จากพระนคร รับสั่งว่า คอยเวลามันช้านาน ออกก็จะจู้ ๆ (เหงา) เลยเสด็จแปร
พระราชฐานไปประทับพระราชวังบางปะอินเป็นการฆ่าเวลา บังเอิญพอไปประทับ
อยู่ได้ 3 วัน ก็ได้ทรงรับข่าวว่า หลักระหม่อมพระองค์เล็กคือ จอมพล เจ้าฟ้า
จักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เสด็จประพาสเมืองสิงคโปร์ ไป
ประชวรพระโรคไขปอดบวม (Pneumonia) เสด็จทิวศตที่นั่น การเสด็จพระราช
ดำเนินไปต่างประเทศเลยต้องงด และงดเรื่อยมาตลอดรัชกาล”

ส่วนในวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2462 ในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน
ระบุว่า เจ้าพระยายมราช เสนาบดีกระทรวงนครบาลกราบบังคมทูลว่า การสืบสวนในทางลับได้ความ
ว่า นักเรียนจีนในกรุงสยามได้ตั้งเป็นคณะขึ้น นัดการประชุมกันตามโรงเรียน กระทำการอย่างนักเรียน
ที่กรุงปักกิ่ง เจ้าพระยายมราชเห็นว่า เวลานี้จีนในกรุงเทพฯ ต่างพากันคิดจะปิดสินค้าญี่ปุ่น ถ้าปล่อย

ให้นักเรียนเงินประชุมกันได้ อาจจะเปนเหตุให้เงินถือโอกาสกระทำการที่คิดไว้โดยสะดวก จึงได้มีหนังสือลับถึงเสนาบดีกระทรวงธรรมการ เพื่อกำชับเจ้าหน้าที่ห้ามมิให้จัดประชุมกันได้ ในการนี้ ทรงพระราชดำริว่า คงจะห้ามยาก แต่ทรงเชื่อแน้อยู่อย่างหนึ่ง คือผู้ต้นคิดนั้น อย่างไรก็ตามมุ่งประโยชน์ส่วนตัว ตามนิสัยเงินที่เคยมีมาแล้ว การตั้งสมาคมไปๆมาๆ ก็ลงรอยอ้งยี้ เพราะเป็นทางริดเงินได้สะดวก ในขั้นต้นก็คงมีคนหลนนิยม เมื่อมีการเรียรายก็คงพากันระอาเลื่องออก ลงปลายก็คงละลายไปเอง

ในส่วนของนาฏกรรมนั้น พ.ศ. 2462 นอกจากงานรื่นเริงในการต้อนรับทหารอาสาจากราชอาณาจักรสงคราม ณ ทวีปยุโรปแล้ว มีพระบรมวงศานุวงศ์สิ้นพระชนม์หลายพระองค์ รวมทั้งสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีเสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2462 ราชสำนักไว้ทุกข์ การแสดงละครในพระราชสำนักหยุดชะงักตลอดปี และในช่วงครึ่งปีหลังของ พ.ศ. 2463 เว้นแต่ที่ค่ายหลวงโพธารามระหว่างการซ้อมรบเสือป่า ที่เกิดการแสดงละครพูดแบบภาพยนตร์ขึ้นเป็นครั้งแรก

4.3.4.1.11 เหตุการณ์และนาฏกรรม พ.ศ. 2463 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริจะทรงประกอบพิธีบรมราชาภิเษกสมรส และมีฝ่ายใน การแสดงละครในพระราชสำนัก จึงเริ่มมีตัวละครชายจริง หญิงแท้ แทนที่จะเป็นผู้ชายล้วน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอุทิศพระองค์ในการปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ในราชสำนักที่แบ่งเป็นฝ่ายหน้า มีมหาดเล็กและกรมวังที่เป็นชาย ส่วนฝ่ายใน มีคุณเชื้อ พึ่งบุญ ธิดาของพระนมทวด (ต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นท้าวอินทสุริยา) เป็นคุณพนักงานฝ่ายในตำแหน่งพนักงานพระภูษาและพระสุคนธ์มาตั้งแต่เสด็จฯ นิวัติพระนคร และเป็นหัวหน้าพระเครื่องต้นไทยในช่วงปลายรัชกาลด้วย การที่ทรงยังไม่มีพระมเหสีฝ่ายในนั้น หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล เล่าว่า มีพระบรมราชาธิบายพระราชทานพระวรกัญญาพทาน พระองค์เจ้าวัลลภาเทวี (พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวัลลภาเทวี) ว่า “ถ้าฉันอยากมีเมียก็มีได้เสียมานานแล้ว แต่เห็นว่าการรักด้วยหลงนั้นก็เพียงอยู่ครู่เดียวแล้วก็หาย จึงอยากได้เมียที่เป็นเพื่อนได้ ก็ต้องรอมานะนี่” (หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล, 2564, น. 266-267) ในงานประกวดภาพเขียนครั้งที่ 3 ที่จัดขึ้น ณ โรงละครวังปวยไท พระธิดาในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์หลายพระองค์เสด็จมาชมภาพเขียนหลายครั้ง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงทักทายด้วย จนตอนค่ำวันที่ 16 ตุลาคม พ.ศ. 2463 ทรงเชิญหม่อมเจ้าหญิงวรรณวิมลประทับเสวยพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ท่านหญิงท่านชายในราชสกุลวรวรรธน์ ต่อมาจึงทรงชักชวนหม่อมเจ้าหญิงวรรณวิมลทรงร่วมแสดงละครในละครพระราชนิพนธ์เรื่อง โฟงฟาง และวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2463 ทรงหมั้นกับหม่อมเจ้าหญิงวรรณวิมล แล้วโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็น พระวรกัญญาพทาน พระองค์เจ้าวัลลภา

เทวี จึงเป็นครั้งแรกที่ราชสำนักมีฝ่ายในตามแบบราชสำนักของชาติต่าง ๆ ในยุโรป (วรชาติ มีชูบท, 2561, น. 53) ต่อมาทรงมีเหตุที่ต้องประกาศถอนหมั้น แล้วทรงหมั้นกับหม่อมเจ้าหญิงลักขมิลาวิน โปรตเกล้าฯ สถาปนาเป็น พระวรรังษีเธอ พระองค์เจ้าลักขมิลาวิน และพระราชทานพระตำหนัก จิตรลดาให้เป็นที่ประทับ ต่อมาทรงประกอบพิธีราชาภิเษกสมรสกับพระสุจริตสุดา (เปื้อง สุจริตกุล) วันที่ 27 ตุลาคม พ.ศ. 2464 และพระอินทราณี (ประไพ สุจริตกุล น้องสาวของพระสุจริตสุดา) วันที่ 12 มกราคม พ.ศ. 2464* เมื่อพระอินทราณีมีพระครรภ์ จึงทรงโปรดเกล้าฯ สถาปนามาเป็นลำดับ จนถึงพระอิสริยยศ สมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระบรมราชินี แต่ทรงตกพระครรภ์หลายครั้ง ต่อมาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งคุณสุวัฒนา อภัยวงศ์ เป็นเจ้าจอมสุวัฒนา และสถาปนาพระอิสริยยศขึ้นเป็น พระนางเจ้า สุวัฒนา พระวรราชเทวี

พระมเหสีแต่ละพระองค์นั้น มีบทบาทในการแสดงละครร่วมกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตลอดจนบทพระราชนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ ที่ทรงมีคำอุทิศพระราชทานให้ ดังจะได้กล่าวถึงต่อไป

4.3.4.1.11.1 ทรงแก้บทละครเรื่องต่าง ๆ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ให้หาบทละครมาเตรียมไว้สำหรับทรงปรับปรุงแก้ไข หลังจากที่อยู่ในช่วงเวลาไว้นาน ม.ล.ปิ่น มาลากุล (2552, น.97) กล่าวว่า

“พอขึ้นปีใหม่ พระพุทธศักราช 2463 ยังไม่ทันเสร็จงานพระราชพิธีขึ้นปีใหม่ ทรงพระราชปรารภว่า มีแต่เรื่องเศร้า จะทรงจัดให้มีการแสดงละครเมื่อว่างราชการแล้ว ทุกวันเสาร์ เพื่อเป็นการสนุกเสียบ้าง จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หยิบบทละคร พระราชนิพนธ์ต่าง ๆ มาถวาย เพื่อทรงกะตัวละคร ว่าเรื่องใดจะให้ใครแสดงเป็นตัวใด พระราชทานนามแฝงให้ผู้แสดงที่ยังไม่เคยรับพระราชทานด้วย จนกระทั่งกำหนดตัวผู้ บอกรบบางเรื่อง เช่า หาโล่ ก็จะต้องทรงแก้บทเสียก่อน นับว่าเป็นการเตรียมการอย่าง มโหฬาร บทละครพระราชนิพนธ์ที่ทรงเรียกไปเตรียมการคือ ลำตัด 2. วิไลเลือกคู่ 3. หลวงจำเนียรเดินทาง 4. ต้อนรับลูก 5. เห็นแก่ลูก 6. น้อยอินทเสน 7. นินทาสมเฒ่า 8. บทละครเกรงำดัด 9. หาโล่ และ 10. มหาตมะ”

การเตรียมการนี้ เสร็จใน 10 วัน แต่จะต้องรอให้พนักงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระราชชนนีพันปีหลวงเสียก่อน พอพนักงานพระบรมศพ วันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2463 สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เสด็จทิวงคตที่ สิงคโปร์ กำหนดจะซ้อมละครในวันนั้นจำต้องงด

4.3.4.1.11.2 เกิดละครพูดภาษาไทยที่ผู้แสดงเป็นชายจริง

หญิงแท้ วันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2463 มีการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของคณะละครศรีอยุธยา (ต้นฉบับทรงสะกดว่า ศรีอยุธยา) ที่แต่เดิมใช้ผู้ชายแสดงเป็นตัวนางมาตั้งแต่ก่อนเสด็จขึ้นทรงราชย์ โดยมีสุภาพสตรีแสดงเป็นครั้งแรก *พรหมบุตร* ซึ่งเป็นพระนามแฝงของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวว่า การที่มีสุภาพสตรีมาออกโรงเป็นตัวผู้หญิงทำให้คนอยากชมมาก (*พรหมบุตร*, 2463a, น. 89) การซ้อมละครครั้งแรกที่มีสุภาพสตรีร่วมแสดงนี้ จัดซ้อมเรื่อง งดการสมรสก่อน เมื่อวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2463 แต่วันแสดงจริง โปรดเกล้าฯ ให้นำเรื่อง เจ้าข้า, สารวัด แสดงเป็นเรื่องแรก

“ละครคณะนี้...เป็นละครพูดซึ่งเล่นดีอย่างยอดเยี่ยมที่สุดในกรุงสยาม. ในการแสดงคราวนี้มีเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญของคณะคือ, ได้มีท่านสุภาพสตรีหลายท่านมาออกโรงเป็นตัวผู้หญิง, จึงทำให้ผู้ที่อยากดูละครคณะนี้ มีความกระหายอยากดูยิ่งขึ้น. เมื่อวันที่ 5 เดือนนี้ เป็นวันซ้อมแต่งตัว... ความกระหายอยากดูนั้น ทำให้เก้าอี้ไม่พอนั่ง, หรือจะกล่าวให้ถูกแท็กก็ต้องหาที่ยืนดูก็เกือบไม่มี คืนวันที่ 6 เป็นวันเล่น, คนมาดูเกือบไม่แพ้วันก่อน...”

ภาพที่ 103 การแสดงละครพูดเรื่อง เจ้าข้า, สารวัด!

ที่มา ศรีอยุธยา (2463, น. 2)

คำบรรยายภาพ (ซ้าย) พระยานิรุทธเทวา แสดงเป็น ร้อยตรีเจริญ พัฒนานนท์ หม่อมสุนวรวรรณ แสดงเป็น นางสาวสงวน พลโยธิน หม่อมเจ้าหญิงศรีสอแสงคันฉุมล ทรงแสดงเป็น นางสาวนฤมล ธรรมโยธิน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแสดงเป็น ร้อยเอกบุญธรรม ธรรมโยธิน

4.3.4.1.11.3 ทรงกำหนดให้เพลงโคกเป็นเพลงประจำชาติ วันที่ 24

พฤษภาคม พ.ศ. 2463 กองตรวจทหารบรรเลงเพลงโคกในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี ซึ่งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้า บริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต ทรงพระนิพนธ์ โดยทรงนำทำนองหลักของเพลงพญา โคก 2 ชั้นมาเรียบเรียงเป็นโน้ตสากล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีรับสั่งว่า “เพลงนี้ได้ ทำขึ้นเหมาะแก่การใช้น้ำศพอย่างยิ่ง เพราะดี สมควรเป็นเพลงโคกจริง ๆ ต่อไปขอให้ใช้เพลงนี้เป็น เพลงโคกประจำชาติ และใช้น้ำตั้งแต่พระบรมศพตลอดจนศพสามัญชนได้” (พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศิริรัตนบุษบง, 2524)

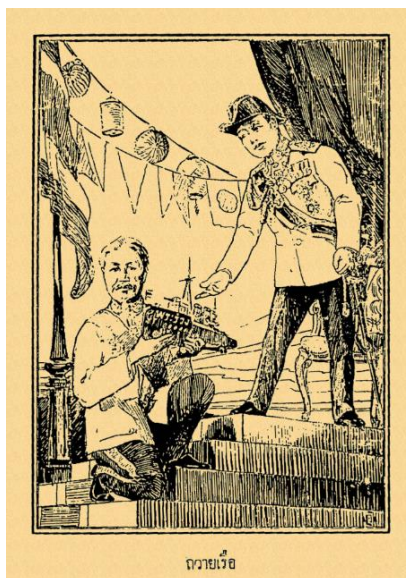
4.3.4.1.11.4 ฉลองเรือหลวงพระร่วง หลังจากโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งราช

นาวิสมาคมนแห่งกรุงสยามขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2457 เพื่อรวบรวมทุนทรัพย์จัดซื้อเรือหลวงพระร่วงถวายเป็น ราชพลีจากการร่วมแรงร่วมใจของพสกนิกรทุกหมู่เหล่า ทรงพระราชนิพนธ์บทละคร และจัดแสดง ละครหลายเรื่องเพื่อสมทบทุนในการนี้ รวมเงินสมทบทุนทั้งหมด 3,514,604.01 บาท ส่วนที่เหลือ จากการจัดซื้อ โปรดเกล้าฯ พระราชทานให้แก่กองทัพเรือ เรือหลวงพระร่วงต่อขึ้นในประเทศอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2459 แต่ติดในช่วงสงครามโลก จึงยังไม่สามารถส่งมอบได้ จนกระทั่ง นายพลโท พระเจ้า ฟ้ายาเธอ กรมหมื่นชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ พร้อมด้วยนายทหารเรือไทยเดินทางไปรับมอบเรือและ พระ เจ้าฟ้ายาเธอฯ ทรงกำหนดเส้นทาง เดินทางกลับมาถึงประเทศไทยด้วยพระองค์เอง เรือหลวงพระร่วง มาถึงจังหวัดสมุทรปราการวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2463 มีมหกรรมฉลองในวันรุ่งขึ้น ส่วนที่กรุงเทพฯ มีพิธีฉลองเป็นการหลวง ณ พระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย ในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันระบุว่า มีละคร รำเรื่อง ขอมดำดิน ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการกรมมหรสพแสดงเป็นการฉลอง (แต่ในเล่มงานละคร ๆ ของ ม.ล.ปิ่น มาลากุลระบุว่าแสดงเรื่องพญาราชวงศ์)

ภาพที่ 104 เรือหลวงพระร่วง

ที่มา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

ภาพที่ 105 ภาพการทูลเกล้าถวายเรือหลวงพระร่วงในดุสิตสมิต
ที่มา ดุสิตสมิต, 9 (93) 9 ตุลาคม 2463

4.3.4.1.12 เหตุการณ์และนาฏกรรม พ.ศ. 2464

วันที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2464 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนา หม่อมเจ้าหญิงลักษมีลาวัณ ขึ้นเป็นพระองค์เจ้า มีคำนำพระนามว่า พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าลักษมีลาวัณ และวันที่ 8 กันยายน พ.ศ. 2464 โปรดเกล้าฯ ให้สถาปนา พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าลักษมีลาวัณ เป็น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าลักษมีลาวัณ (ราชกิจจานุเบกษา, 38 (8 กันยายน 2464), น. 205-206) วันที่ 27 สิงหาคม พ.ศ. 2464 โปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาเป็นพระนางเธอ ลักษมีลาวัณ (ราชกิจจานุเบกษา 37 (27 สิงหาคม 2465), น. 99-101)

ภาพที่ 106 พระนางเธอลักษมีลาวัณ

กรมศิลปากรจัดสร้างพระที่นั่งขึ้นที่วังพญาไท ตามที่ทรงวาดแบบ พระราชทาน ช่างได้ขุดคลองรากเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2462 ได้ก่อรากวางแผ่นอิฐเมื่อเดือน กรกฎาคม พ.ศ. 2463 แล้วเสร็จทั้งภายนอกภายในเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2464 พระราชทานนาม พระที่นั่งองค์ใหญ่ซึ่งสร้างใหม่ว่า “พระที่นั่งพیمانจักรี” องค์ใหญ่ที่สร้างใหม่ฝ่ายปศุจิมภาคว่า พระที่นั่งลักษมีวิลาส ส่วนท้องพระโรงหน้า ซึ่งมีอยู่ก่อนนั้นพระราชทานนามว่า “พระที่นั่งเทวราชสภารมย์” เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2464

วันที่ 24 ตุลาคม พ.ศ. 2464 มีพระราชพิธีอภิเษกสมรสกับคุณเปื้อง สุจริตกุล พระสนมเอก และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นพระสุจริตสุดา

ภาพที่ 107 พระราชพิธีอภิเษกสมรสกับคุณเปื้อง สุจริตกุล (พระสุจริตสุดา)

ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

12 มกราคม พ.ศ. 2464* ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งคุณประไพ สุจริตกุล บุตรีพระยาพิเชต น้องสาวพระสุจริตสุดา เป็นพระอินทราณี ตำแหน่งพระสนมเอก

ภาพที่ 108 พระอินทราณี

เจ้าสาวสวมชุดวิวาห์สีขาว และประดับดอกส้ม ถือช่อดอกไม้สีขาว ซึ่งเป็นธรรมเนียมของชาวยุโรป

หากมีพระราชพิธีที่ต้องเสด็จร่วมกัน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะประทับคู่กับพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าลักขณามีลาวัณย์ โดยมีพระสุจริตสุตดา (เปรี๊ยะ) และพระอินทราณี (ประไพ) เดินตามอย่างธรรมเนียมโบราณ

4.3.4.1.12.1 การต้อนรับอาคันตุกะ ในช่วงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2464 นี้ มีอาคันตุกะมาเยือนประเทศไทย 2 คณะจากประเทศอังกฤษ และฝรั่งเศส ซึ่งเป็นฝ่ายสัมพันธมิตรด้วยกัน เป็นการเยือนหลังจากสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 1 คือ ไวซ์ เคานต์ นอร์ท คลิฟฟ์ ลอร์ดนอร์ท คลิฟฟ์ ชาวอังกฤษ ผู้มีชื่อเสียงเป็นเจ้าของหนังสือพิมพ์สำคัญหลายฉบับในกรุงอังกฤษ และมีบทบาทในการสงคราม ณ ประเทศยุโรป จนรัฐบาลอังกฤษยกย่องให้เขาเป็นไวซ์เคานต์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรับรองให้เขาเป็นอาคันตุกะในพระองค์ พักที่วังศุโขทัย ส่วนอีกคณะ มาจากประเทศฝรั่งเศส นำโดย จอมพลจอฟฟร์ (General Joseph Jacques Césaire Joffre ค.ศ. 1852-1931 ผู้บัญชาการทหารสูงสุดของฝรั่งเศสในแนวรบด้านตะวันตก ที่มีส่วนทำให้เยอรมันพ่ายแพ้ในสงครามโลกครั้งที่ 1 ในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันระบุว่า รัฐบาลฝรั่งเศส ได้จัดกองทูตทหาร มีจอมพลจอฟฟร์เป็นประธานเข้ามาเยี่ยมพระนคร เพื่อเจริญทางสัมพันธไมตรี โปรดให้จัดการรับรองอย่างแขกเมืองชั้นสูง ในส่วนการแสดง ในวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2464 มีการแสดงละครพูดฝรั่งเศสของสมาคมฝรั่งเศสซึ่งเป็นงานประจำปี และเป็นการแสดงเพื่อรับรองจอมพลจอฟฟร์ ในงานเลี้ยงรับรองที่วังสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต มีการแสดงรำโคมและระบำของวังเพ็ชรบูรณ์ การเดินทางมาเยี่ยมเยือนประเทศไทยของอาคันตุกะทั้งสองคณะนี้ นับเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าประเทศไทย เป็นที่รู้จักและเป็นที่ยอมรับในนานาชาติ เนื่องจากการตัดสินใจพระราชหฤทัยเข้าร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตรในสงครามโลกครั้งที่ 1 ซึ่งเป็นผลดีต่อไทยในการแก้ไขสนธิสัญญาต่าง ๆ ในเวลาต่อมา

4.3.4.1.12.2 บทพระราชนิพนธ์และการแสดง พ.ศ. 2464 นี้ ทรงแปลเรื่อง *ตามใจท่าน* แล้วเสร็จ ขณะเสด็จประทับบนเรือพระที่นั่งมหาจักรี เมื่อวันที่ 28 พฤษภาคม ผ่านไปอีกสองวัน ทรงเริ่มพระราชนิพนธ์เรื่อง *กุศโลบาย* และทรงแปลเสร็จเมื่อวันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ. 2464 แสดงเป็นครั้งแรกวันที่ 24-29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2464 เดือนเมษายน เสด็จแปรพระราชฐานประทับ ณ ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง *เสียดสละ* มีการผสมโรงระหว่างกรมมหรสพกับชาวเพชรบุรีเล่นละครรำ และเกิดสัปดาห์ขายทะเล เมื่อเสด็จแปรพระราชฐานไปจังหวัดสมุทรปราการ และทรงพระราชนิพนธ์แปลเรื่อง *เสือเผ่น* (ทรงสะกดว่าเสือเผ่น)

ส่วนการแสดง มีการจัดแสดงโขนหลวง ละครพูด ละครของวังสวนกุหลาบ ละครเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ เรื่องราชาธิราช และการแสดงมหาอุปรากรครั้งที่ 2 เรื่อง *อิปัลยัชชี*

(I Pagliacci) โดยอาจารย์นักดนตรีชาวอิตาลีชื่อ ฟาซินเนตตี (Fachinetti) เป็นผู้อำนวยเพลง บรรเลงโดยคนไทย จากกองทัพบกและวงเครื่องสายฝรั่งหลวง (ณัฐธัญ อินทร์คง, 2554, น. 139) อีปาลัยชี ประพันธ์โดย คีตกวีชาวอิตาลี รุจเจอร์ เลออนคาวัลโล (Ruggiero Leoncavallo) เป็นมหาอุปรากรขนาดสั้น 2 องก์ มีลักษณะการเล่าเรื่องเป็นละครซ้อนละคร เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของศิลปินในคณะละครเร่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จฯ ไปโรงละครสวนมิสกวัน ทอดพระเนตรการแสดงทั้ง 2 รอบ ในวันที่ 17 และวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2464 ซึ่งการแสดงดังกล่าว มีบทเบิกโรง เรื่อง พระคเณศร่เสียว

4.3.4.1.12.3 การออกพระราชบัญญัติ ป้องกันภัยอันตราย อันเกิดแต่

การเล่นมหรสพ วันที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2464 โปรดเกล้าฯ ให้มีการประชุมเสนาบดี เรื่อง ป้องกันภัยอันตรายอันเกิดแต่การเล่นมหรสพ และในวันที่ 12 พฤษภาคมจึงมี **ประกาศพระราชบัญญัติป้องกันภัยอันตรายอันเกิดแต่การเล่นมหรสพ พ.ศ. 2464** ในราชกิจจานุเบกษา มีสาระสำคัญคือ การกำหนดระเบียบการป้องกันภัยสำหรับโรงมหรสพ เนื่องจากเกิดเหตุเกิดอัคคีภัยหลายครั้งในโรงมหรสพ โรงฉายภาพยนตร์ ที่มีก่เกิดความร้อนจัดของเครื่องฉาย ส่งผลให้เกิดประกายไฟลุกไหม้ลามไปติดเป็นบริเวณกว้างประกอบด้วย 39 มาตรา (ราชกิจจานุเบกษา, 2464, 16 พฤษภาคม น. 41)

“เวลานี้จำนวนโรงมหรสพซึ่งเอกชนหรือบริษัทต่าง ๆ ได้ตั้งขึ้นในที่ประชุมชน เพื่อเบี่ยงเบนความเล็งชีพนั่นเจริญแพร่หลายมากขึ้น ทรงพระราชดำริเห็นว่า เปนการจำเป็นที่จะบัญญัติระเบียบการตรวจตราสถานที่เช่นนี้ไว้ เพื่อป้องกันมิให้อัคคีภัยหรือการระเบิดอันอาจเกิดขึ้น เนื่องจากความเลินเล่อของเจ้าของหรือผู้จัดการ หรือเหตุอื่น ๆ ซึ่งอาจเปนอันตรายต่อชีวิต...และเพื่อจัดสถานที่ให้ต้องด้วยลักษณะอันจะพึงป้องกันประชาชนให้พ้นจากความเสียหายเมื่อมีเหตุอลหม่าน เบียดเสียดกันอันเกิดขึ้นจากอัคคีภัยหรือการระเบิดหรือการฉุกเฉินอื่น ๆ...”

สาระสำคัญของพระราชบัญญัติฉบับนี้ อาทิ การใช้สถานที่ใดจัดเป็นโรงมหรสพต้องขออนุญาตก่อน ที่ตั้งของโรงมหรสพต้องหันหน้าออกถนนหลวงหรือมีทางที่ออกถนนหลวง ต้องมีทางเข้าออกและบันไดขึ้นลงให้เพียงพอ มีประตูในทุกด้าน ด้านหน้าอย่างน้อย 2 ประตู ประตูทำเป็นสองบาน เปิดออกภายนอก ต้องติดตั้งป้ายทางเข้าออก ทางหนีไฟ ความกว้างของทางเดิน ประตู เพื่อให้ประชาชนสามารถหนีออกได้อย่างปลอดภัย ตลอดจนการติดตั้งห้องฉายภาพยนตร์ที่ใช้วัสดุทนไฟ และมีอุปกรณ์ท่อบสูบน้ำดับเพลิง เป็นต้น พระราชบัญญัติฉบับนี้ นับว่ามีความทันสมัย ครอบคลุมป้องกันเหตุที่จะเกิดขึ้นได้ ซึ่งในปัจจุบัน ยังคงยึดตามข้อกำหนดนี้ โดยมีการแก้ไขเพื่อให้ทันสมัย 2 ครั้ง

4.3.4.1.13 เหตุการณ์และนาฏกรรม พ.ศ. 2465

พ.ศ. 2465 นี้ มีเรื่องที่น่ายินดีเนื่องด้วยพระอินทราธิบดีตั้งครุฑ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาพระอินทราธิบดีขึ้นดำรงพระยศเจ้านาย ตำแหน่งพระมเหสีพระองค์หนึ่งที่ พระวรวงศ์เธอ พระอินทศัคดีจิ วันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2465 นับเป็นสามัญชนคนแรกในพระบรมราชจักรีวงศ์ที่ได้รับการสถาปนาในตำแหน่งพระมเหสี แต่ภายหลังทรงตกพระโลหิต ยังความโศกเศร้าแก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการที่ทรงพยายามมีพระราชโอรสเพื่อสืบต่อพระราชสันตติวงศ์

ภาพที่ 109 สมเด็จพระนางเจ้าอินทศัคดีจิ พระวรวงศ์เธอ (พ.ศ. 2445-2518)

4.3.4.1.13.1 บทพระราชนิพนธ์และการจัดแสดง เมื่อเสร็จพระราชพิธี

พิธีมงคลจรดพระนังคัล และการพระราชพิธีวิสาขบูชาแล้ว พระองค์เสด็จแปรพระราชฐานไปพระราชวังสนามจันทร์ ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง *โรมิโอและจูเลียต* แล้วเสร็จ ในพระราชนิพนธ์คำนำลงวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2465

ในส่วนของการแสดง มีการแสดงโขนหลวงตอน *เผาลงกา* ในงานปีใหม่ ณ สวนศิवालย์ วันที่ 2 – 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2465 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการกรมมหรสพแสดงเรื่อง *พระหันทอากาศ* เป็นลิเก ถวายทอดพระเนตร 2 คืนติดต่อกัน ณ ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ เรื่องพระหันทอากาศ พระราชนิพนธ์เป็นความเรียงร้อยแก้ว เค้าโครงสำหรับแสดงลิเก เพื่อให้ตัวละครพูดและร้องเองในเวลาแสดง ชื่อตัวละครและสถานที่ในเรื่อง เป็นศัพท์ อักษรวิธี ในภาษาไทย ทรงซ่อมและแสดงละครเรื่อง *เสือแก้ว พระร่วง ผิดวินัย* การแสดงลิเกลูกบท เรื่อง *พระหันทอากาศ* ในงานเฉลิมพระที่นั่งวังปารุณย์ ทอดพระเนตรโขนหลวงเรื่อง *นาคบาศ* ละครเรื่อง *พระเกียรติรถ* ทอดพระเนตรละครร้องคณะหม่อมหลวงทองอยู่ ทอดพระเนตรละครเรื่อง *อิเหนา* ตอนลมหอบ ณ

วังนางเลิ้ง ของพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ละครพูดคำกลอนเรื่องพระร่วง ของ คณะละครศรีอยุธยา เพื่อเก็บเงินบำรุงโรงเรียนมหาดเล็ก ละครพูดเรื่องเสือเผ่น เพื่อเก็บเงินบำรุง โรงเรียนราชินี

4.3.4.1.14 เหตุการณ์และนาฏกรรม พ.ศ. 2466

พ.ศ. 2466 นี้ มีงานพระศพและงานศพของพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ติดต่อกัน สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าสุมทนต์ภุชงค์ กรมหลวงศรีรัตน โกสินทร (สิ้นพระชนม์วันที่ 2 มกราคม พ.ศ. 2465* พิธีพระราชทานเพลิงพระศพ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2466) เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว.หลาน กุญชร) (ถึงแก่กรรมวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2465* พิธีพระราชทานเพลิงศพ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2466) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ ศิริพัฒน์ (สิ้นพระชนม์ 5 เมษายน พ.ศ. 2466 พิธีพระราชทานเพลิงพระศพ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2466) พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นชุมพรเขตอุดมศักดิ์ (สิ้นพระชนม์ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2466 พิธีพระราชทานเพลิงพระศพ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2466) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ (สิ้นพระชนม์ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2466 พิธีพระราชทานเพลิงพระศพ 14 ธันวาคม พ.ศ. 2466) สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย (สิ้นพระชนม์วันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2466 พิธีพระราชทานเพลิงพระศพ วันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2466)

4.3.4.1.14.1 สมุดภาพตำรารำ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า

เจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์จะทรงสร้างหนังสือสำหรับพระราชทานแจกเนื่องในงานพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย จำนวน 2 เรื่อง โดยให้ทางนายกหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงค้นคว้าบทร้องที่เป็นกลอนตำรารำ (แม่บทใหญ่) และบทนางนารายณ์ (แม่บทเล็กหรือแม่บทนางนารายณ์) มาจัดพิมพ์เป็นหนังสือ “ตำราฟ้อนรำ” มี 3 ตอน ตอนที่ 1 อธิบายตำนานการฟ้อนรำ ตอนที่ 2 ว่าด้วยตำรารำของไทย ตอนที่ 3 ว่าด้วยเพลงฟ้อนรำ ตอนที่ 2 มีความเกี่ยวข้องต่อเนื่องกับภาพท่ารำในสมุดไทยขาว สมัยรัชกาลที่ 1 และตำราภาพฟ้อนรำอีกเล่มหนึ่ง ต้นฉบับเดิมของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทธาสวรรค์ แต่เนื่องจากความไม่สมบูรณ์ จึงได้ให้พระวิทย์ประจง (จำง โชติจิตรระกะ) ช่างในกรมศิลปากร และขุนประสิทธิ์จิตรกรรม (อยู่ ทรงพันธ์) ช่างเขียนในหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ช่วยกันเขียนภาพใหม่ตามแบบท่ารำจากต้นแบบให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ภาพที่ 110 พระวิทยประจง (จำรง โชติจิตรระกะ) ช่างในกรมศิลปากร และขุนประสิทธิ์จิตรกรรม (อยู่ ทรงพันธ์) ช่างเขียนในหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครกำลังเขียนภาพทำรำที่มา หอพระสมุดวชิรญาณ (2466, น.9)

ภาพที่ 111 ภาพเขียนทำรำ พรหมสี่หน้า

ที่มา หอพระสมุดวชิรญาณ (2466, น. 12)

ตอนที่ 3 มีการถ่ายภาพตัวละครแสดงทำรำ เจ้าพระยารามราฆพได้ให้พระยานัฏกานูรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) ครูละครหลวง เลือกตัวละครในกรมมหรสพเป็นผู้แสดงแบบ โดยท่านได้มาช่วยกำกับดูแลทำรำ บันทึกภาพที่วังวรดิศ ผู้แสดงแบบตัวพระคือ นายวง กาญจนวัจน ตัวนางคือ นางสาวเสงี่ยม นาวิเสถียร (ต่อมาได้รับพระราชทานนามจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า อนินทิตา และได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า จึงมีบรรดาศักดิ์เป็นคุณหญิงอนินทิตา อาขุบุตร) ทำรำที่บันทึกในครั้งนี้ได้ดำเนินการจัดทำรำตามภาพลายเส้นที่พระวิทยประจง (จำรง โชติจิตรระกะ) ช่างในกรมศิลปากร และขุนประสิทธิ์จิตรกรรม (อยู่ ทรงพันธ์) ช่างเขียนในหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร จำนวน 66 ภาพ มีบางท่าปฏิบัติไม่เหมือนภาพลายเส้น บางท่าแตกต่างเล็กน้อย หนังสือตำราฟ้อนรำเล่มนี้ เป็นบันทึกทำรำที่สำคัญที่ตกทอดมาจวบจนปัจจุบัน

ภาพที่ 112 การบันทึกทำรำ จัดฉากถ่ายภาพที่วังวรดิศ
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 113 การบันทึกทำรำที่วังวรดิศ
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

พระยานุรักษ์บอกรำทำรำแก่นายวง กาญจนวัฒน์ ตัวพระ และนางสาวเสงี่ยม นาวิเสถียร
ตัวนาง สมเด็จพระยาตำราญราชานุภาพทรงประทับกำกับ ณ วังวรดิศ

4.3.4.1.14.2 บทพระราชนิพนธ์และการจัดแสดง ทรงเริ่มพระ

ราชนิพนธ์มัทนะพาทธระหว่างประชวร เมื่อวันที่ 2 กันยายน พ.ศ. 2466 แล้วเสด็จพระราชดำเนิน
ทางชลมารค “เพื่อจะได้ยู่หนึ่ง ๆ เจียบ ๆ” ประทับแรมที่ท่าवासกรี พระราชวังบางปะอิน ตำบล
คลองเจ้าเจ็ด บ้านหงส์ องค์กรักษ์ จังหวัดสุพรรณบุรี อำเภอสนา ตำบลสี่ร้อย ตำบลโรงม้า อำเภอยะโฮ
บางพุทรา สิงห์บุรี แม่น้ำลพบุรี ตำบลบางพระครู อุดรยา ล่องถึงกรุงเทพฯ วันที่ 4 ตุลาคม 2466
แต่ยังพระราชนิพนธ์ไม่เสร็จ มาแล้วเสร็จที่พระราชวังพญาไท วันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2466 วรรณคดี
สโมสรยกย่องว่าเป็นหนังสือแต่งดีใช้คำฉันทเป็นบทละครพูด ซึ่งแปลกและแต่งได้ยาก และทูลเกล้าฯ
ถวายประกาศนียบัตรวันที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ. 2467

ส่วนการแสดง ทอดพระเนตรละครเรื่องศกุนตลาในงานถวายไชยมงคล ปีใหม่ สมาชิกสมาคมฯอาจารย์แสดงละครเรื่องพระร่วง ละครภาษาฝรั่งเศสเรื่อง The Taming of uncle Gideon ทรงซ้อมและแสดงละครเรื่องผิดวินัย ณ ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ ทรงซ้อมละครเรื่องฉวยอำนาจ ในซ้อมรบประจำปีที่บ้านโป่ง ทอดพระเนตรมหรสพและ ทรงซ้อมละครเรื่องวิลสัน พลอม และมีการแสดงเรื่องอื่น ๆ

4.3.4.1.14.3 งานแต่งแฟนซี เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตามกระแสตะวันตก มักจัดขึ้นในงานเลี้ยงปีใหม่ และในโอกาสต่าง ๆ ที่เป็นงานรื่นเริง ในรัชสมัยต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้จัดประกวดแฟนซีในโอกาสต่าง ๆ อย่างใน พ.ศ. 2466 หลังงานพระราชทานเพลิงพระศพ ออกพระเมรุเจ้านายและขุนนางไล่เลี่ยกันถึง 7 งาน เมื่อล่วงเข้าปลายเดือนธันวาคม ในวันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ. 2466 ในงานเฉลิมพระชนมพรรษา โปรดให้มีการประกวดแต่งแฟนซีเพื่อเป็นการรื่นเริง ณ สวนศิवालีย์ จากความทรงจำของคุณเจรียง ลัดพลี บรรยายถึงตั้งแต่การเตรียมชุดแฟนซีของเหล่าคุณพนักงานฝ่ายใน และพระราชปฏิสันถารของล้นเกล้าฯ ดังนี้ (เจรียง ลัดพลี, 2516, น. (27))

“...เตรียมกันยกใหญ่ เพราะได้รับการดพระราชทานเชิญมาให้แต่งตัวแฟนซีที่สวนศิवालีย์ พี่สมบัติซื้อหนังสือแต่งกายแบบแฟนซีมาดู เลือกว่าใครเหมาะสม แต่งอะไร คุณพี่สมบัติแต่งเป็นต้นองุ่น พี่ลอบ-ญี่ปุ่น กะลา-ธงชาติ ท่านหญิงอรอำไพ-แบดมินตัน กระโปรงเป็นตาข่าย ติดลูกขนไก่ตามชาย ถือแร่เกิด ทำท่าดี มีลูกขนไก่ใส่รอบเกศา...อารมณ์- หญิงกวาดถนน (เจ้าคุณประชาคุณพ่อของเขายู่กรมนคราธร) ...เจรียง ชาลส์ที่ 1 แต่ต้องเปลี่ยนชื่อเป็นเคนน์ คาวาเลีย เพราะชาร์ลส์ที่ 1 ถูกตัดหัว ล้นเกล้าฯ มีพระราชดำรัสว่าไม่ได้...”

ภาพที่ 114 ข้างหลวงในสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจีแต่งกายแฟนซี พ.ศ.2466

ที่มา สมเด็จพระนางเจ้าอินทรและพระสุจริตสุดา, (สิริทัศน์า, 2560)

ส่วนพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงฉลองพระองค์ พระรามเดินดง ทรงถือคันศร มีกระบองลูกธนูห้อยอยู่ เบื้องพระเศียรทรงคล้ายฤๅษี ส่วนสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระบรมราชินี เป็นสีดา ทรงฉลองพระองค์แบบพราหมณ์สีขาว ขลิบทองทรงกระบังฝังเพชรมีดอกไม้ทัด เสด็จฯ ถึงสวนศิवालย์ ประทับบนพลับพลาที่ตกแต่งด้วยไฟหลากสี พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการบริพาร ข้าราชการที่ได้รับพระราชทานเชิญ เข้าเฝ้าถวายตัวหน้าพระที่นั่ง ถวายคำนับ แสดงกิริยาท่าทางตามภาษาและชาติที่ตนแต่ง มีการตัดสินพระราชทานรางวัลผู้ที่แต่งตัวดีเลิศ ในประเภทความคิด สวยงาม และตลกขบขัน ต่อจากนั้นมีการแสดงโขนหลวง ตอนหนุมานเฝ้าลงกา (เจริญ ถัดพลี, 2516, น. 27-28)

ภาพที่ 115 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี
ในฉลองพระองค์แพนซี พระรามเดินดง และนางสีดาบวช
ที่มา วรชาติ มีชูบท ประเพณีและพิธีไหว้ครู ในจดหมายเหตุวชิราวุธ ตอนที่ 22

4.3.4.1.15 เหตุการณ์และนาฏกรรม พ.ศ. 2467

มีข่าวดีสำหรับประเทศไทย เนื่องจากพระยาภิรมย์ภักดี (ฟรานซิส บี. แซร์ Francis Bowes Sayre พ.ศ. 2418-2515) เดินทางไปเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและสนธิสัญญาจำกัดอำนาจการเก็บภาษีของประเทศไทยเป็นผลสำเร็จ

วันที่ 10 สิงหาคมทรงประกอบพระราชพิธีอภิเษกสมรสกับเจ้าจอมสุวัฒนา (คุณเครือแก้ว อภัยวงศ์)

ภาพที่ 116 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและเจ้าจอมสุวัฒนาในวันอภิเษกสมรส
ที่มา ดวงแก้วแห่งพระมงกุฎเกล้า, 2552, น.91

4.3.4.1.15.1 ละครเรื่องพระร่วง พ.ศ. 2467 และการสถาปนา

เจ้าจอมสุวัฒนา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จฯ ไปประทับ ณ พระราชานิเวศน์มฤคทายวัน ตั้งแต่วันที่ 13 พฤษภาคม พ.ศ. 2467 มีการซ้อมละครเรื่องพระร่วงหลายวัน ในช่วงหลังเสวยพระกระยาหารค่ำ เวลา 22.00 น. ณ ท้องพระโรงพระที่นั่งสโมสรเสวกามาตย์ เพื่อเตรียมแสดงในงานเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระบรมราชินี

ภาพที่ 117 ละครเรื่องพระร่วง ณ พระราชานิเวศน์มฤคทายวัน จ.เพชรบุรี
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

จากความทรงจำของคุณหญิงนิริวดี อันตระการ คุณข้าหลวงรุ่นเดียวกับพระนางเจ้าสุวัทนาเมื่อครั้งยังเป็นนางสาวเครือแก้ว อภัยวงศ์ เล่าว่า (วินิตา ดิถียนต์ และชัชพล ไชยพร, 2552, น. 85-87) คุณสุวัชนามีโอกาสแสดงละครพระราชานิพนธ์เรื่อง พระร่วง รับบทเป็นสาวใช้ของนาง

จันทร ในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษาของสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระวรราชชายา ซึ่งในขณะนั้นทรงดำรงพระอิสริยยศ พระบรมราชินี ขณะนั้น พระเจ้าอยู่หัวทรงรับบทนายมัน มีบทที่ต้องเจรจากับบรรดาสาวใช้ของนางจันทร คุณสุวทันาก็ฝึกซ้อมเต็มที่ เนื่องจากพระเจ้าอยู่หัวทรงกวดขันฝึกฝนการแสดงอย่างจริงจัง ไม่ว่าจะรับบทใดก็ตาม เมื่อแสดงออกบนเวทีแล้วต้องแสดงให้สมบทบาท การซ้อมในวันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2467 มีบทในฉากที่นายมันต้องโต้เถียงกับสาวใช้ชาววังของนางจันทรถึงขั้นยื้อยุดผลักไสกัน ทำให้เครื่องพระทัยสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระวรราชชายา ที่เสด็จทอดพระเนตรการแสดงอยู่ และเกิดเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิด เมื่อผู้ชมกลุ่มหนึ่งที่อยู่ตรงระเบียบพระที่นั่งชั้นบนตรงข้ามกับเวที แกล้งส่งเสียงโห่ฮาและใช้เท้าตบพื้นอย่างไม่สำรวม เป็นเหตุให้พระเจ้าอยู่หัวทรงพระพิโรธถึงกับเสด็จขึ้น การเกิดกรณิดังกล่าว พระเจ้าอยู่หัวทรงมีจิตประติพัทธ์ต้องในอภัยของ คุณสุวทันาด้วยมีความสุข เก็บกิริยาอาการได้สงบเรียบร้อย ไม่ตอบสนองต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น จึงได้รับพระเมตตาเป็นพิเศษ วันรุ่งขึ้น จึงมีพระราชหัตถเลขาพระราชทานแก่คุณสุวทันาทรงปลอบว่าไม่ต้องตกใจเนื่องจากไม่ได้ทำอะไรผิดและพระราชทานเข็ม ราม ร. ประดับเพชร ที่ปกติแล้วจะพระราชทานแก่พระราชวงศ์ฝ่ายในหรือสตรีบรรดาศักดิ์ชั้นสูงเท่านั้น ซึ่งคุณสุวทันานำมาประดับศีรษะในวันแสดงเรื่องพระร่วง เป็นที่ประจักษ์ว่าสตรีผู้นี้ต้องพระราชประติพัทธ์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสียแล้ว และในวันที่ 10 สิงหาคม พ.ศ. 2467 ทรงสถาปนาคุณสุวทันาขึ้นเป็นเจ้าจอมสุวทันา พระสนมเอก และทรงประกอบพระราชพิธีราชาภิเษกสมรส ณ พระที่นั่งบรมพิมาน นับเป็นเจ้าจอมคนสุดท้ายในรัชกาล

ภาพที่ 118 คุณสุวทันา อภัยวงศ์ (พระนางเจ้าสุวทันา พระวรราชเทวี) ประดับเข็มพระบรม

นามาภิไธย ราม ร. ประดับเพชร

ที่มา มุลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ไม่ได้ระบุว่ามีการแสดงเรื่องพระร่วงวันใดในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2467 แต่มีการอ้างถึงในหนังสืออนุสรณ์งานศพคุณมาละดี กาญจนาคม และในวารสารวชิราวุธานุสรณ์สาร บันทึกว่ามีการแสดงเรื่องดังกล่าวในเดือนธันวาคม ไม่ทราบวันที่ (สิริพรรณ(นามแฝง), 2561, น. 32-39) ผู้แสดงประกอบด้วย

นายมันปิ่นยาว	พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระร่วง	เจ้าพระยารามราฆพ
นางจันทร์	นางสาวเกตุมดี วิมุกตะกุล (คุณเกตุมดี วิมุกตะกุล)
นางกำนัล	เจ้าจอมสุวัฒนา (พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี)
	นางสาวอรุณธิดา วิเศษกุล (คุณหญิงอรุณธิดา จารุคุล)
	นางสาวสุภัทรา สิงหลกะ (คุณหญิงสุภัทรา สิงหลกะ)

4.3.4.1.15.2 บทพระราชนิพนธ์และการจัดแสดง ทรงพระราช

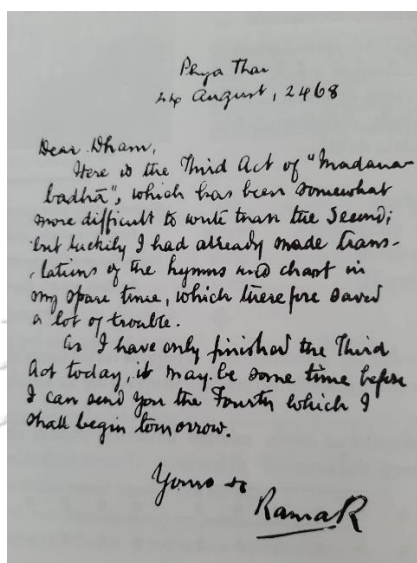
นิพนธ์บทละครหลายเรื่องส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวทางภารตวิทยา และบทเสภา ได้แก่ เรื่อง *สาวิตรีปริยทรรคिका* และ *บทเสภาเรื่องพญาราชवंส* และ *พระเกียรติยศ สาวิตรี* เป็น ละครเรื่อง 3 องค์ ทรงกำหนดผู้แสดงไว้แล้ว แต่ยังไม่เคยจัดแสดง มีพระราชบันทึกว่า “เรื่องละครนี้ ผูกขึ้นตามเค้าเรื่องที่มีมาใน *ปติวรตามาหาตมย บรรพ* ใน *วนบรรพ* แห่ง *มหาภารตะ* แต่ได้ดัดแปลงบ้าง เพื่อเหมาะแก่การแสดงเป็นละคร...” มีบทร้อง 81 บท และบทสวด 2 บท จัดเป็นละครเรื่อง ทรงกำหนดชื่อเพลงพระราชทานไว้ 19 บท ต่อมาครุมนตรี ตราโมท บรรจุเพลงที่ทรงทิ้งวงเล็บวางไว้ในภายหลังจนครบถ้วน และขยายเพลง”ที่ทำให้สององค์ทรงลำบาก” เป็น 3 เพลง เพราะยาวเกินไป จึงมีเพลงและบทสวดในเรื่องสาวิตรี 85 บท ละครเรื่องนี้ ต่อมา คณะละครบรรทมสินธุ์ ของพระยาอนิรุทธเทวา จัดแสดงเผยแพร่แก่ประชาชนเป็นครั้งแรก ในรัชกาลที่ 7 และกรมศิลปากรแสดงให้ประชาชนชมเพื่อ พ.ศ. 2491

ส่วนเรื่อง *ปริยทรรคिका* ทรงถอดเป็นภาษาไทยจากนาฏิกาสันสกฤตของพระเจ้าศรีหรรษาวรรณะ พร้อมด้วยคำนำและคำอธิบาย พระราชนิพนธ์อาร์มภกตา วันที่ 29 มกราคม 2467 ณ พระที่นั่งบรมพิมานในพระบรมมหาราชวัง ในคำนำทรงระบุว่า “...ข้าพเจ้าจงใจจะใคร่ทำคือ เอาเรื่องละครสันสกฤตเรื่องใดเรื่องหนึ่ง มาแปลงเป็นภาษาไทย แต่ให้คงรูปอยู่อย่างเดิมของเขาทุกประการ ที่ตรงไหนคำพูดเป็นร้อยแก้ว ก็แต่งเป็นร้อยแก้ว ที่ตรงไหนเป็นฉันท ก็แต่งเป็นฉันทบ้าง ทั้งนี้ด้วยความมุ่งหมายที่จะให้นักเลงอ่านหนังสือ ได้รู้ชัดว่าละครสันสกฤตโบราณ เขาแต่งกันอย่างไร แสดงกันอย่างไร...”

บทขับเสภา *พญาราชवंส* และ *บทเสภาสามัคคีเสวก* ทรงพระราชนิพนธ์เตรียมพิมพ์แจกในงานฉลองอายุ 20 ปีของเจ้าจอมสุวัฒนา วันที่ 16 เมษายน พ.ศ. 2468

ทรงแปล *มัทนะพาธา* เป็นเป็นร้อยแก้วภาษาอังกฤษ 5 องค์ พร้อมด้วยอภิธานศัพท์มาแล้วเสร็จเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2468 เมื่อทรงพระราชทานให้พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลาภ พุฒนิยากร ทรงพิจารณาถวายความเห็น กรมหมื่นพิทยาลาภฯ กราบบังคมทูลว่าทรงเชี่ยวชาญภาษาอังกฤษยิ่งกว่าพอ ที่จะทรงพระราชนิพนธ์เป็น blank verse ภาษาอังกฤษตามแบบของ

เชกส์เปียร์ได้ ซึ่งจะเหมาะสมกว่า จึงได้ทรงพระราชนิพนธ์แปลใหม่ให้เป็นร้อยกรองตามคำกราบบังคมทูล ในวันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ.2467 ทรงพระราชนิพนธ์ร้อยกรองมัทนะพาธา องค์ที่ 1 ให้พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดาทรงตรวจ หลังจากพระราชนิพนธ์องค์ที่ 1 เป็นเวลา 16 วัน วันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2468 ทรงพระราชนิพนธ์องค์ที่ 2 เสร็จ และเริ่มองค์ที่ 3 หลายวันแล้วอีก 6 วัน พระราชนิพนธ์องค์ที่ 3 เสร็จ มีพระราชหัตถเลขาถึงวันที่ 24 สิงหาคม พ.ศ. 2468

ภาพที่ 119 พระราชหัตถเลขาถึงพระองค์เจ้าธานีนิวัติ พระราชทานเรื่องมัทนะพาธา องค์ 3
ที่มา ม.ล.ปิ่น มาลากุล, 2552, น.350

4.3.4.1.16 เหตุการณ์และนาฏกรรม พ.ศ. 2468

วันที่ 15 กันยายน พ.ศ. 2468 โปรดเกล้าฯ ให้ออกพระนามสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระบรมราชินี เป็น สมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระวรราชชายา และวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2468 โปรดเกล้าฯ สถาปนา พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี

4.3.4.1.16.1 บทพระราชนิพนธ์และการจัดแสดง พบว่าทรงพระราชนิพนธ์บทละครพูดเรื่อง หนึ่งเสือ เป็นเรื่องสุดท้าย ส่วนการจัดแสดง ในวันปีใหม่ มีการแสดงละคร

เรื่องขุนช้างขุนแผน ณ สวนศิवालย์ ละครบรรดาศักดิ์ เรื่อง ท้าวแสนปม ทรงซ้อมและแสดงละครเรื่อง วิวาทพระสมุทร ส่วนในงานเลี้ยงวันเกิดเจ้าจอมสุวัทนา ทรงพิมพ์บทเสภาพญาราชวังสัน พระราชทานแจก เดือนสิงหาคม ทอดพระเนตรคอนเสิร์ตและระบำที่สมาคมฝรั่งเศสจัดขึ้น และทรงซ้อมวงมโหรี พระเกียรติยศ เตรียมสมโภชพระราชโอรสที่จะประสูติในเดือนพฤศจิกายน วันที่ 12-14 ตุลาคม พ.ศ. 2468 เสด็จฯ ไปโรงละคร พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน เพื่อทรงกำกับการซ้อมวงมโหรีตามบทพระราชนิพนธ์ละครเรื่อง พระเกียรติยศ (เฉพาะตอนต้น) ให้เป็นละครร้อง โดยมีพระราช

ประสงค์เฉพาะ เนื่องจากขณะนั้น พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ทรงพระครรภ์อยู่ จึงทรงเตรียมบพร่องเรื่องนี้ไว้สำหรับแสดงในงานพระราชพิธีสมโภชเดือนพระราชนิเวศน์ แต่ยังไม่ได้ถึงตอนเช้า

4.3.4.1.16.2 เริ่มประชวร ในช่วงปลายเดือนสิงหาคม ทรงเริ่มมีพระพลานามัยไม่สู้ดี ดังในพระราชหัตถเลขาถึง นายวิมฟรี (Maynard Willoughby Colchester – Wemyss) เมื่อวันที่ 13 ตุลาคม ถึงพระอาการประชวรว่า (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552, น. 163-164)

“...ฉันรู้สึกอ่อนเพลียมาก แม้ไข้จะไม่ขึ้นก็ตาม หมอสั่งให้ฉันนอนพักตลอดวัน แต่เนื่องจากฉันไม่ชอบนอนแช่อยู่บนเตียง ไม่ว่าจะนานแค่ไหนก็ตาม ฉันเลยลุกขึ้นนั่งสักครู่ เมื่อวันที่ 31 สิงหาคม แต่ก็รู้สึกเหนื่อยจนกระทั่งต้องกลับไปนอนอย่างหมดสราญ วันที่ 1 กันยายน ฉันเริ่มรู้สึกว่าประสาทของฉันกำลังทำพิษ เพราะฉันหงุดหงิดรำคาญเสียงทุกชนิด วันที่ 2 กันยายน หมออีกคนหนึ่งถูกเรียกตัวเข้ามาปรึกษาร่วมกับหมอประจำตัวฉัน หมอคนที่สองนี้ตรวจฉันอย่างละเอียด และพบว่าหัวใจและปอดของฉันอยู่ในสภาพดีเยี่ยม การตรวจไตและของเสียที่ขับถ่ายออกมาจากไต ไม่พบสิ่งผิดปกติ ดังนั้นหมอจึงตกลงใจที่จะรักษาโรคประสาทอ่อนของฉันเพียงอย่างเดียว วันที่ 5 กันยายน ฉันมีไข้สูงสองครั้ง และห้าวันหลังจากนั้นไข้จะกลับทุกเย็น วันที่ 12 ไม่มีไข้ แต่ฉันเพลียจนกระทั่งแม้จะนั่งก็ยังไม่ได้...จากวันที่ 5 ถึงวันที่ 20 กันยายน ฉันต้องอยู่บนเตียงจริง ๆ เพียงในวันที่ 22 เท่านั้นที่หมออนุญาตให้ฉันนั่งรถเข็นให้คนเข็นไปตามพระระเบียงตำหนักเพื่อให้ได้เปลี่ยนอิริยาบถบ้าง ...จากวันนั้นมาอาการของฉันก็ดีขึ้น และในวันที่ 24 ฉันลงมาข้างล่างได้โดยความช่วยเหลือของพระราชินี...ตอนนี้ฉันหายดีทีเดียว แม้จะยังผอมและปากเปื่อยอยู่...”

หลังจากทรงมีพระพลานามัยดีขึ้น พบว่าในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน วันที่ 11 และ 12 ตุลาคม ทรงรถยนต์พระที่นั่ง แต่วังหลวงประทับโรงละครสวนจิตรลดา ทรงซ้อมละครเพื่อเก็บเงินบำรุงเสือป่า ซึ่งในหนังสือดวงแก้วแห่งพระมงกุฎเกล้าระบุว่า สมเด็จพระมาตุจฉาเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี (สมเด็จพระศรีสวรินทราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า) มีพระราชหัตถเลขาถึงวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2468 ทูลเกล้าฯ ถวายแต่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งในช่วงเวลานั้น สมเด็จพระพันวัสสาฯ ทรงเอาพระราชหฤทัยใส่ในการดูแลจัดการเพื่อเตรียมการประสูติของสมเด็จพระเจ้าฟ้า ด้วยพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงพระครรภ์ใกล้จะครบกำหนดความตอนหนึ่งว่า (วินิตา ดิถียนต์ และชัชพล ไชยพร, 2552, น. 38)

“...ด้วยหม่อมฉันมีความห่วงเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้ฝ่าละอองพระบาท จะทรงออกเป็นละครด้วย ได้เห็นเมื่อวันทรงทอดกะฐินวัดเบญจมบพิตรนั้น ยังทรงพระราชดำเนินไม่คล่องแคล่ว เกรงว่าพระกำลังจะยังไม่มีบริบูรณ์ ถ้าทรงเห็นจ ะเหนื่อยเข้า ฉวยว่าทรงพระประชวรล้ม ก็อาจทำให้เจ้าจอมเสียขวัญได้ เวลานี้ก็ ใกล้เวลาประสูติอยู่แล้ว อย่างช้าก็อีก 3 อาทิตย์เท่านั้น หม่อมฉันใครจะประคอง เจ้าจอมตลอดจนน้ำใจแลร่างกาย ให้สบายทุกอย่างไป สมควรจะระวังให้กวดขัน อย่างเอกจากนี้ทำได้...ถ้าตเสียไม่ทรงออกเล่นจะเป็นการดี วันข้างหน้ามีเวลาทรงได้ ไม่มีสิ่งที่จะต้องระแวง ที่หม่อมฉันเฝ้ามาจกราบบังคมทูลครั้งนี้ ก็โดยหวังดีในได้ ฝ่าละอองพระบาททุกกลมหายใจเข้าออกอยู่เสมอ...”

สมเด็จพระพันวัสสาฯ ทรงมีฐานะเป็นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และเป็นสมเด็จพระ ย่า ของเจ้าฟ้าที่จะประสูติ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงไว้วางพระราชหฤทัยเป็น อย่างยิ่ง และทรงฝากฝังเจ้าฟ้าไว้ว่า “ขอฝากลูกด้วย” จึงทรงรับเป็นพระราชธูระจัดเตรียมการ ประสูติของสมเด็จพระเจ้าฟ้าอย่างเต็มที่ และทรงหวังไปถึงสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงมีพระราชหัตถเลขา มา ดังความข้างต้น หลังจากวันที่ 12 ตุลาคม ก็ไม่พบว่าทรงซ้อมละคร

วันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ. 2468 เสด็จแต่พระที่นั่งบรมพิมานลงในส่วนคิวาลัยในการ พระราชพิธีจองเปรียญ ทรงทาเปรียงและยกเสาโคมชัยอันพราหมณ์บูชาพระเป็นเจ้าทั้งสามตาม โบราณราชประเพณีแล้วเสด็จขึ้น การนี้แต่ก่อนมาเคยทำทุก ๆ ปี ตามแบบพระราชพิธีทวาทศมาส มา ภายหลัง พราหมณ์เป็นผู้ทำตามประเพณี ที่โปรดให้ทำคราวนี้เพื่อจะป้องกันสืบพระราชประเพณี ต่อมาในวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 เสด็จไปทรงหล่อพระพุทธรูปนิโรคันตราย รวม 16 พระองค์ เนื่องในการสมภาคาภิเษกรัชพรรษา เสมอด้วยรัชกาลที่ 2

เมื่อใกล้ถึงวันฉัตรมงคล วันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 พระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัว เสด็จจากพระราชวังพญาไทไปประทับในพระบรมมหาราชวัง เสด็จออกพระที่นั่งดุสิตมหา ปราสาท ประทับพระแท่นมั่งคศิลาบาตรภายใต้พระนพปฎลมหาเศวตฉัตร ในการทรงเลื่อนกรม ตั้งเจ้าพระยาและพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าฝ่ายหน้าและฝ่ายใน ใน หมายกำหนดการพระราชพิธีฉัตรมงคลวันสุดท้าย วันที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 เริ่มมีพระอาการ ประชวร จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรม หลวงสุโขทัยธรรมราชา เสด็จแทนพระองค์ในงานสโมสรสันนิบาต แลงดงานพระราชทานเลี้ยง ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

วันที่ 24 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 เวลา 12.52 น. สมเด็จพระเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุตา สิริโสภาพัฒนวัต พระราชธิดาประสูติ แต่พระอาการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรุดหนักลง

มากจนเกินกว่าที่แพทย์จะประทับประคองไว้ ในหนังสือดวงแก้วแห่งพระมงกุฎเกล้าบรมราชาย เหตุการณ์ในตอนนี้อา (วินิตา ดิถียนต์และซัชพล ไชยพร, 2552, น.47-48) นายแพทย์ปั๊วส์ ปรีक्षा คณะแพทย์และเจ้าพระยายมราช หรือว่าควรนำพระราชธิดามาให้ทอดพระเนตรเพื่อความโสมนัส เป็นครั้งสุดท้าย ทุกคนเห็นด้วย นายแพทย์จึงเข้าไปกราบบังคมทูลของพระกรณว่า “Your Majesty, do you want to see your baby?” ตอนนั้นพระเจ้าอยู่ทรงทรงอ่อนเพลียเต็มที่แล้ว แต่ก็ยังทรงได้ ยิน มีพระราชดำรัสตอบอย่างแผ่วเบาว่า “Yes, sure” เจ้าคุณพระประยูรวงศ์จึงอุ้มเจ้าฟ้าแรก ประสูติมาถึงห้องบรรทม เจ้าพระยารามราฆพเชิญเสด็จพระราชธิดาไปถวาย พระเจ้าอยู่หัวทรง พยายามยกพระหัตถ์ขึ้นสัมผัสเจ้าฟ้า แต่ทรงยกไม่ขึ้น เจ้าพระยารามราฆพจึงเชิญพระหัตถ์วางบน พระอุระพระราชธิดา เมื่อเจ้าพระยารามราฆพจะเชิญเสด็จพระราชธิดากลับออกไป ทรงยกพระหัตถ์ ที่อ่อนแรงเป็นสัญญาณว่ามีพระราชประสงค์จะทอดพระเนตรพระราชธิดาอีกครั้ง และเป็นครั้งสุดท้าย จากนั้นบรรทมหลับ จนหลังเที่ยงคืนของคืนวันพุธที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 เวลา 01.45 น.เช้าวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต

4.3.4.2 บทบาทนาฏกรรม

บทบาทนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในช่วงที่ 4 นี้ มีความโดดเด่นและสำคัญ ทั้งมีความหลากหลายและมีปริมาณสูง ทรงเห็นว่าประเทศที่มีความเจริญก้าวหน้า นั้น ต้องมีมหรสพและความรื่นเริง ที่นอกจากเป็นความสง่าผ่าเผยของพระราชอาณาจักรแล้ว ยังเป็น การพักผ่อนหย่อนใจของราษฎร

ความนิยมของละคร ปรากฏว่าในกรุงเทพฯ มีโรงละครหรือคณะละครถึง 25 โรง และละครพูด กลับละครพูดสลับการร้องหรือเรียกว่าละครพูดสลับลำกำลังได้รับความนิยม “...ละครพูดเป็นสิ่งที่นับว่ากำลังถูกสมัยและคนนิยมกันอยู่มากในเวลานี้” ทรงได้รับการยอมรับว่าทรงเป็น ผู้นำรูปแบบการแสดงละครพูดมาจากยุโรป (ปาณี ไกรฤกษ์, 2461, น. 40)

“...ละครพูดจำแนกออกเป็นเลา ๆ ได้สองชนิดคือ ละครพูด กับ ละครพูดสลับลำ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นผู้ทรงนำการเล่นละครพูดอย่างแบบ ชาวยุโรปเข้ามาเล่นในเมืองไทย ตั้งแต่ยังทรงดำรงพระราชอิสริยยศสมเด็จพระยุพราช ผู้ที่เคยดูทรงจัดการเล่นแล้ว ย่อมไม่วายกระหายที่จะดูอีก และออกปากชมกันอยู่โดยมาก นี่ก็เพราะได้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงชำนาญในวิชานี้จริง...”

เหตุผลที่ละครพูดได้รับความนิยมนั้น ผู้เขียนให้เหตุผลว่าเป็นเพราะมีผู้แสดงที่ชำนาญ ได้รับการฝึกหัดการแสดงอย่างจริงจัง ส่วนเนื้อร้องและบทสนทนามีความไพเราะสละสลวยในเชิง ภาษา และเนื้อหามีสาระประโยชน์ (ปาณี ไกรฤกษ์, 2461, น. 40)

“ตัวละครโดยมากได้รับความฝึกหัดและอบรมอย่างจริงจัง จึงเป็นละครที่คนนิยมและ
อยากดูกันยิ่งนัก อีกประการหนึ่ง เนื้อเรื่อง ถ้อยคำเจรจาและบทร้องก็เสนาะเพราะ
พร้อมและลื่นเป็นคำพูดที่มีสาระทั้งนั้น บทละครเหล่านี้ทรงพระราชนิพนธ์เอง
เพราะได้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงเชี่ยวชาญภาษาไทยยิ่งกว่าใคร ๆ ละครหลวงจึง
เป็นที่ชวนใจคนทั้งหลายยิ่งขึ้นดังนี้ พูดได้ว่าละครหลวงคือละครที่ดีที่สุดในเมืองไทย”

นอกจากละครพูด ละครร้อง ยังมีนาฏกรรมประเภทอื่น ๆ ที่เป็นที่นิยม ดังเห็นได้
จากตัวอย่างการแสดงมหรสพในงานสมโภชพระนคร เมื่อวันที่ 22 กันยายน พ.ศ. 2462 จากจดหมาย
เหตุพระราชกิจรายวัน (2462) ระบุว่า โปรดเกล้าฯ ให้จัดงานรื่นเริงเพื่อต้อนรับทหารที่กลับจาก
ราชการสงคราม มีการสร้างโรงมหรสพชั่วคราว ณ ท้องสนามหลวง ประดับประดาด้วยธงไตรรงค์ ผ้า
สีต่าง ๆ ทำเพื่องห้อยตกแต่งโคมไฟด้วยโคมไฟฟ้า ส่วนตามต้นมะขามประดับด้วยไฟฟ้าสีต่าง ๆ
สลັบกันไปตลอดทั้งชั้นในชั้นนอก ตกแต่งโคมไฟประดับธงทิวในพระบรมมหาราชวัง สถานที่ทำการ
ของรัฐบาล วังเจ้า บ้านขุนนาง ตลอดจนบ้านราษฎรทั่วไป เพื่อเป็นการรื่นเริง และโปรดเกล้าฯ ให้
กระทรวงทบวงการต่าง ๆ หยุดราชการ 2 วัน มีการมหรสพและเลี้ยงเครื่องว่างแก่ผู้ที่มาประชุมและ
ราษฎรทั่วไป ตามที่กระทรวงและกรมต่าง ๆ จัดขึ้นเพื่อเป็นการรื่นเริง ดังนี้

“กระทรวงมหาดไทย	มหรสพทรงเครื่อง
กระทรวงยุติธรรม	ละครตลกเล่นเรื่องสังข์ศิลป์ไชย
กระทรวงธรรมการ	ละครร่ำและลูกบทยของคณะนักเรียนในกรมศึกษาธิการ
	กระทรวงทหารเรือ- ลิเกลูกบท แตรวง
กรมชุมพรทหารเรือ	ลิเกทรงเครื่อง แตรวง และแคนลาว
กรมมหาดเล็ก	โขนหลวงเล่นตอนพระรามเสรีจคิก
กระทรวงพระคลัง	หุ่นกระบอก
กระทรวงคมนาคม	หุ่นกระบอก
กระทรวงนครบาล	ละครร่ำของสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมา
กระทรวงเกษตรธิการ	เครื่องสายของข้าราชการ”

นอกจากมหรสพต่าง ๆ แล้ว ยังมีกระแสความนิยมที่เพิ่มขึ้น คือภาพยนตร์ หรือในสมัย
นั้นเรียกว่า หนังฉาย ในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน มีการกล่าวถึง ภาพยนตร์หลายครั้ง แสดงให้

เห็นความนิยมการชมภาพยนตร์ ที่เข้ามาในสยามตั้งแต่ปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว ภาพยนตร์เหล่านี้ เป็นภาพยนตร์เงียบ ยังไม่มีการพากย์ เรื่องหนึ่ง ๆ มีหลายม้วนจบจากข้อมูลที่ปรากฏ ภาพยนตร์ของเอกชนที่นำเข้ามาถวายให้ทอดพระเนตรบ่อยครั้งมีชื่อนายชุ่นใช้ (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น นายชัย บำรุงตระกูล) เจ้าของห้างรัตนมาลา มีโรงภาพยนตร์เริ่มแรกเรียกกันว่า โรงหนังวังเจ้าปรีดา (พระเจ้าราชวงศ์เธอ พระองค์เจ้าปรีดา พระโอรสในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว) อยู่ริมคลองถม ถนนเจริญกรุง เข้าพื้นที่ของวังพระองค์เจ้าปรีดาอยู่ ต่อมาเรียกชื่อเป็นโรงภาพยนตร์พัฒนารมย์ มีกิจการโรงภาพยนตร์อีกหลายแห่ง โรงหนังสิงคโปร์ (โรงหนังเฉลิมบุรี) โรงหนังฮ่องกง (โรงหนังเฉลิมเวียง) โรงหนังปิ่น (โรงหนังศรีบางลำพู) และโรงหนังชวา ต่อมาเขาขายกิจการทั้งหมดให้กับบริษัทพัฒนากร นายชุ่นใช้นำภาพยนตร์เข้าไปฉายในราชสำนักหลายครั้ง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานตราครุฑอันเป็นตราแผ่นดินอย่างใหม่แทนตราเก่าสำหรับประดับห้างรัตนมาลาของนายชุ่นใช้ที่นำเข้าแผ่นเสียงตราหมา (ชัย บำรุงตระกูล, 2498)

ส่วนโรงภาพยนตร์ญี่ปุ่นหลวง ตั้งอยู่ที่วัดตึก (วัดชัยชนะสงคราม) ถนนเจริญกรุง เปิดบริการเมื่อวันที่ 14 ธ.ค. พ.ศ. 2448 เจ้าของคือ นายโทโมโยริ วาตานาเบะ (แต่ในราชกิจจานุเบกษาเรียกว่ามิสเตอร์วาซากิ) พ.ศ. 2453 โรงหนังญี่ปุ่น ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ประดับตราแผ่นดิน และเป็นชื่อเป็น โรงหนังญี่ปุ่นหลวง ต่อมาได้เลิกกิจการเมื่อ พ.ศ. 2459 รื้อถอนแล้วมีการสร้างโรงภาพยนตร์นครเขมรขึ้นแทน ส่วนโรงภาพยนตร์พัฒนากร ของนายโลว เปง ทอง เจ้าของห้างทองซุน ชั่น ฮะ มีนายเชียว ซอง อ้วน สิบญี่เรื่องเป็นผู้จัดการ อยู่ตรงถนนเจริญกรุง เลยศาลเจ้าก่องสีว ปัจจุบันคือห้างสรรพสินค้าเอ็มไอ น้า การทอดพระเนตรภาพยนตร์นี้ ส่วนใหญ่ทอดพระเนตรพร้อมด้วยข้าราชการบริพาร นักเรียน เสือ ป่า นักเรียนนายร้อย ฯลฯ มิได้ให้ดูเพื่อความบันเทิงเท่านั้น โปรดเกล้าฯ ให้สั่งซื้อภาพยนตร์จากต่างประเทศมาฉาย โดยทรงเน้นให้เลือกซื้อเรื่องที่มีประโยชน์แก่การศึกษา ดังในจดหมายเหตุพระราชกิจจานุเบกษาวันบันทึกวันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2458 ว่า “เสด็จทอดพระเนตรหนังฉาย ณ สวนมิสกวัน เลือกล้วนแต่ที่เป็นประโยชน์แก่การศึกษา ซึ่งโปรดให้สั่งมาจากยุโรปเพื่อให้นักเรียนนายร้อย แลนักเรียนมหาดเล็กหลวงดู...”

ภาพที่ 120 โรงหนังญี่ปุ่นหลวงที่แถววัดตึก ถนนเจริญกรุง
ที่มา หอภาพยนตร์แห่งชาติ องค์การมหาชน

ภาพที่ 121 ขวามือคือป้ายทางเข้าโรงภาพยนตร์พัฒนากร ริมนถนนเจริญกรุง
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

หลังจากเก็บบันทึกข้อมูลพระราชกรณียกิจที่เกี่ยวกับนาฏกรรมในช่วงเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2453-2468 พบว่าบทบาททางนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมี หลากหลายและมีปริมาณสูง ผู้วิจัยจัดแบ่งกลุ่มตามบทบาท 3 ด้าน ได้แก่ บทบาทในฐานะผู้ชม บทบาทด้านการประพันธ์ บทบาทการจัดแสดงและแสดง

4.3.4.2.1 บทบาทในฐานะผู้ชม

บทบาทของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะผู้ชมนั้น การทอดพระเนตรนาฏกรรมต่าง ๆ ผู้วิจัยจัดแบ่งได้ 2 ลักษณะ คือ 1) โปรดเกล้าฯ ให้จัดในโอกาสต่าง ๆ ตามพระราชประสงค์ และ 2) มีผู้จัดแสดงถวายให้ทอดพระเนตร เวลาเสด็จแปรพระราชฐานไปประทับนอกพระนคร การซ้อมรบของเสือป่า การเสด็จไปร่วมงาน คณะบุคคลหรือหน่วยงาน จัดแสดงนาฏกรรมถวายทอดพระเนตร เป็นต้น พระราชกรณียกิจในฐานะผู้ชมนาฏกรรม รวบรวมจากเอกสารหลัก คือ จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน จดหมายเหตุระยะทางเสด็จประทับได้ ราชกิจจานุเบกษา งานละครของสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าแผ่นดินสยามของหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล (2552) ดังนี้

ตารางที่ 13 นาฏกรรมที่ทอดพระเนตร

วันเดือนปี	รายการ
18-19 ก.พ. 2454*	ภาพยนตร์ของนายชุ่มชื้นที่โรงโขนพระราชวัง สนามจันทร์
16 พ.ย. 2455	ภาพยนตร์ ในงานฉลองเลื่อนพระยศ วังพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสาตรศุภกิจ และมีการแสดงอีก 2 วันคือ 20 พ.ย. โขนสมัคร และ 25 พ.ย. ละครตัวครูละครเล่นเรื่องสังข์ทอง
1 เม.ย. 2455 วันปีใหม่	ภาพยนตร์
6 เม.ย. 2455	ภาพยนตร์ที่พระที่นั่งอัมพรสถาน
12 มิ.ย. 2455	โปรดเกล้าฯ ให้กรมขุนสรรพสาตรศุภกิจ ทรงนำเหรียญราชรุจิเงินไปพระราชทานแก่ มิสเตอร์ตาวาซากิ เจ้าของโรงภาพยนตร์ญี่ปุ่นหลวง
29 มิ.ย. 2455	ภาพยนตร์โรงพัฒนกร ที่ห้องเย็นพระที่นั่งอัมพรสถาน
7 ก.ค. 2455	ภาพยนตร์ ที่วังกรมขุนสรรพสาตรศุภกิจ
18 ก.ค. 2455	ภาพยนตร์ ในการฉลองพระปาเลไลยก์ ณ สวนสราญรมย์ โปรดให้ผู้ที่นั่งโต๊ะต่างทำของมาเลี้ยงคนละ 5-6 จาน
3 ส.ค. 2455	ภาพยนตร์ สวนสราญรมย์
6, 15, 16, 21 ก.ย. 2455	ภาพยนตร์จากโรงภาพยนตร์พัฒนกรของนายชุ่มชื้น ที่พระราชวังบางปะอิน พระราชทานเข้าชมหลวงเดิมแก่นายชุ่มชื้น
16 เม.ย. 2457	ละครฝรั่ง ฮีโร่โครมเชอคัส ที่กรมอศุราช
2 ม.ค. 2457*	ราชเสวกถวายชัยมงคลในวันเฉลิมพระชนมพรรษา แล้วทอดพระเนตรภาพยนตร์ ที่ทรงเลือกซื้อเรื่องที่เป็นประโยชน์ให้นักเรียนนายร้อยและนักเรียนมหาดเล็กหลวงดู
27 พ.ค. 2458	ละครเรื่อง พระคเณศ์เสียว และละครพูดเรื่อง ความดีมีชัย กรมพรานหลวง และกรมนักเรียนเสือป่าหลวงแสดงในการฉลองธงสารทูลประจำกรมเสือป่าพรานหลวง ที่พลับพลาหน้าพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน
7 มิ.ย. 2458	เสด็จฯ เลียบมณฑลปักษ์ใต้ ตั้งแต่วันที่ 4 มิ.ย. พ.ศ. 2458 ราษฎรชาวเมืองที่มาคอยรับเสด็จให้ร้องถวายชัยมงคล จังหวัดบางนรา (ปัจจุบันคือจังหวัดนราธิวาส) มีมหรสพอย่างมลาญ คือ มะยงและมโนห์ราสมโภช
8 มิ.ย. 2458	เสด็จฯ ถึงตากใบ มีมหรสพสมโภช และกีฬาตามอย่างธรรมเนียมในมณฑลปักษ์ใต้การเข้าผี ที่เรียกว่า ปัตตะรี มีดนตรีอย่างมลาญ บรรเลงร้อง มีชายหนุ่ม คนแก่คนหนึ่ง นั่งอยู่ข้างหน้าออกทำรำแล้ว

วันเดือนปี	รายการ
	แกว่งศีรษะไปมาเข้ากับเสียงเพลงและเสียงร้อง
9 มิ.ย. 2458	เมืองสายบุรี ระหว่างสวาย มีชายสี่ซอคันหนึ่ง หญิงอีกคนหนึ่งดีรำมะนา แล้วร้องเพลงประสานเสียงซอตลอดเวลาสวาย
18 มิ.ย. 2458	ซ้อมรบเสือป่า มีหนังตะลุงประชันกัน
23 มิ.ย. 2458	ละครพูดสมาชิกเสือป่า เรื่อง พ่อตาใจดี แต่งโดยนายหมวดตรีพิณ พฤษศิริ ประจำกองร้อยที่ 3 ตำบลสวนนางค์ พัทลุง
24 มิ.ย. 2458	หนังตะลุงคน โดยตำรวจภูธร ตั้งจอขึ้นเหมือนจอหนัง แล้วออกมาทำท่าเป็นหนังตะลุง ชาวเมืองเรียกว่า “หนังควน” ออกจากนามนายควนซึ่งเป็นผู้ริเริ่มขึ้น
26 มิ.ย. 2458	คณะเสือป่าและลูกเสือระบำโนห์รา ร้องเพลงต่าง ๆ และเทศน์สงครามชุดที่ 3 ละครเรื่องโรงเรียนชาวดง เป็นเรื่องขัน ๆ
27 มิ.ย. 2458	แสดงตำนานกลางแปลง เรื่องท้าวเทพกระษัตรี ท้าวศรีสุนทร เมืองถลางรบพม่า ที่สนามหน้าพระตำหนัก
1 มิ.ย. 2458	ละครของกองลูกเสือ เรื่อง เจ้าสัวเฮง มีร้องเพลงต่าง ๆ
2 ก.ค. 2458	มโนห์ราครูเรื่อง พระสังข์ ของขุนศรีทธาใจภักดี (ศรีเงิน) ขุน “ทา” เป็นครูมโนห์ราแทบทั่วจังหวัดเมืองตรัง เลิกเล่นแล้ว ครั้งนี้เป็นพิเศษจึงได้พาลูกศิษย์หลานศิษย์ มีหมื่นวิเศษนัจจกิจ (คลั่ง)
5 ก.ค. 2458	เรื่องตำนานเมืองระนอง โดยคณะเสือป่าและลูกเสือแสดง ศาลากลางเมืองตรัง
17 ก.ค. 2458	ละครพูดของเสือป่ามณฑลนครศรีธรรมราช เรื่อง เสียรอย ของพระโอวาทวรกิจ
เมืองปัตตานี	กระบวนแห่ราษฎรในจังหวัดปัตตานี ทำเป็นรูปสัตว์น้ำสัตว์บก และรูปสิ่งต่าง ประกวดฝีมือกัน มีธงบอกตำแหน่งกระบวนแห่ทุกตำบล แต่ละรูปมีคนหาม 50-60 คน มีพระยาเมืองเดิมนำหน้า มีผู้หญิงทูนบายศรีเหนือศีรษะ เดิน 2 แถว มีผู้หญิงโปรยเข้าดอกดอกไม้ตามกระบวน มีฆ้องกลองเครื่องดนตรี และคนตามกระบวน แต่ละกระบวนเป็นจำนวน 300-400 คน
มณฑลนครศรีธรรมราช	ละคร แสดงโดยสมาชิกเสือป่าเมืองสงขลา ชุมพร นครภูเก็ต ปากพนัง หลังสวน เพชรบุรี ราชบุรี กรุงเก่า และกรุงเทพฯ เล่นตามต้นฉบับ แต่ใช้สำเนียงหรือคำพูดบางคำ เป็นภาษาถิ่น มีพิณพาทย์ ขาวนครขึ้นเล็ก โหมโรง และทำสรรเสริญ

วันเดือนปี	รายการ
เมืองพัทลุง	มโนห์ราและหนังตะลุงสมโภช คำ นักเรียนสตรีและลูกเสือเล่นละคร พูด คณะลูกเสือแสดงตำนานท่านพระครูวัดคลอง
มณฑลภูเก็ต	เสือป่าและลูกเสือมณฑลภูเก็ต แสดงตำนานควนวาปี เรื่องไทยปราบ แขกไพร (โจรสลัด) ปล้นตำบลควนวาปี (เมืองตรัง)
24 ต.ค. 2458	ละครกลของบริษัทหอเรชกอลดินเล่น 3 คืบ ในพระราชพิธีเถลิง พระราชมนเทียร ณ พระที่นั่งภาณุมาศจรัญ
21 เม.ย. 2460 / ภูเก็ต	ปล่อยแก้ว (บรื่องพระราชนิพนธ์) สมาชิกเสือป่าภูเก็ตแสดง
6 พ.ค. 2460	ทหารรักษาวังกองพัน 3 จัดแสดงเรื่องหมอจำเป็น โรงทหาร ณ สวนราชฤดี นครศรีธรรมราช
11 พ.ค. 2460 น้ำตกกะ โรม นครศรีธรรมราช	คณะข้าราชการจังหวัดพัทลุง แสดงเรื่อง <i>หมิ่นประมาทศาล</i> ต่อด้วย เรื่อง “เป็นโทษเพราะกลัวเมีย”
12 พ.ค. 2460	แสดงเรื่อง “คนคด คนคดให้ควรการ” ของขุนพิทักษ์อักษร (พิน พฤกษ์ศรี)
13 พ.ค. 2460	แสดงเรื่อง “โซคของตาหมื่น” ของหลวงวรวาทยวินิจฉัน
14 พ.ค. 2460	หาโล่ คณะข้าราชการมณฑลนครศรีธรรมราช แสดงละครถวายตัว ที่นครศรีธรรมราช
15 พ.ค. 2460	คณะข้าราชการมณฑลนครศรีธรรมราช แสดงเรื่อง <i>เจ้าคุณเจ้าข้า</i>
7-11 พ.ค. 2461	ภาพยนตร์เรื่อง Broken Coin สืบราชสมบัติ ความยาว 44 ม้วน แบ่งเป็น 22 ตอน ตอนละ 2 ม้วน ที่ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ 5 คืบ ติดต่อกัน
ซ้อมรบเสือป่า เติบ ทางไกล พ.ศ. 2457*	22 ม.ค. 2457* สมาชิกในกองพลหลวงกองร้อยที่ 1 เล่นละครเรื่อง หุหนวก กองร้อยที่ 2 เล่นละครเรื่อง เป็นอ่าง กองร้อยที่ 3 เล่น ละคร นก หุ่นกระบอกคน 24 ม.ค. ทรงตรวจแถวสมาชิกกองพลอาคนย์ มีการเล่นต่าง ๆ กองร้อยที่ 1 ละครพูด เรื่อง กฎหมายฆ่าคนตาย กองร้อยที่ 2 จับ ระบำรามสูรเมขลาและไกรทอง กองร้อยที่ 3 เล่นเป็นการสมโภช ทำวพรหมทัต มีการเล่นในการสมโภชต่าง ๆ กองร้อยที่ 4 เตรียมการ จะเล่นกระบี่กระบอง กองพลหลวงผสมโรงเล่นนิทานขวัญนายสอน
2 ก.พ. 2457*	ขุนช้างขุนแผน จัดตั้งแต่เจ้าหมื่นไวยถอดขุนแผนออกจากคุก ยกไป ตีเชียงใหม่ โดยกองพลหลวง กองพาหนะเทศน์ กองช่างเล่านิทาน ขวัญ แล้วสมาชิกกองพลหลวง

วันเดือนปี	รายการ
7 ก.พ. 2457* ค่ายหลวง บ้านโป่ง	ลูกบท เล่นเป็นนิทานเรื่อง สี่เกลอ ผู้ว่าราชการเมืองสมุทรสาครจัดมา เล่นถวาย 14 -15 ก.พ. ภาพยนตร์โรงหนังพัฒนาร สมุทรสาครหา มาเล่นถวาย 25 ก.พ. ละครพูดโดยสมาชิกสามัคยาจารย์ แสดงความยินดีที่พระยา ประสิทธิ์ศุภการเป็นอธิบดีกรมมหาดเล็ก ณ ค่ายหลวงบ้านโป่ง
8 พ.ย. 2458	ละครดึกดำบรรพ์เรื่อง <i>ทศวรรษกับท้าวอรชุน</i> โดยกรมมหรสพงาน แสดงความยินดีในตำแหน่ง นายพลเอกพิเศษในกองทัพบกอังกฤษ
1 มี.ค. 2460*	<i>คดีสำคัญ</i> โดยเสือป่า ในงานฉลองถ้วย
16 พ.ย. 2461	มหาอุปรากรเรื่อง <i>Cavalleria Rusticana</i> ของมัสกัญญี่ อำนวย เพลงและฝึกซ้อมโดย อัลแบร์โต้ นัซซารี Alberto Nazzari
11 เม.ย.-29 เม.ย. 2462 ประทับแรมหาดเจ้า สำราญ	13, 15 เม.ย. ทอดพระเนตรเพลง และละครชาตรี 19 เม.ย. ละคร พูด เรื่อง ทหารไทยไปราชการสงคราม ณ ประเทศยุโรป 20, 24 เม.ย. ทอดพระเนตรเพลง 26 เม.ย. โขน โดยกรมทหารบกทหารราบ ที่ 14 จังหวัดเพชรบุรี
18 พ.ค. 2462	มหรสพในงานขึ้นตำหนักใหม่ในสวนสุนันทา พระราชวังดุสิต ตำหนัก พระอรรคชายาเธอ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามาลีนิภาดารา สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้ากานดา กิติยกุล
10 ส.ค. 2462	มหรสพในการขึ้นตำหนักใหม่ พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้า อภัยนันทราช และพระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้าทิพยาลังการ ใน สวนสุนันทา
5 ต.ค. 2463	ละครรำ ตอน <i>ท้าวอุเทนไปจับช้าง</i> และลิเกตลกเรื่อง <i>ขุนช้างขุนแผน</i> ตอน ตาหล่อแหกคุกเชียงใหม่ ในวันคล้ายวันเกิดพระยาประสิทธิ์ศุภ การ
22 ต.ค. 2463	ละครของคณะราชกรีฑาสโมสรเล่นเพื่อเก็บเงินบำรุงสภาอากาศ อังกฤษ พระราชทานเงิน 2,000 บาท
31 ต.ค. 2463	ภาพยนตร์ต่างประเทศที่บ้านเจ้าพระยายมราช
8 พ.ย. 2463	ละครและภาพยนตร์ เนื่องในสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมขุนศุโขทัย ธรรมราชา พระชนมายุครบ 18 บริบูรณ์
13 พ.ย. 2463	การสังคีต โดยนายมาริโอ พัวซิเนติ ครูแดรททหารบกเป็นหัวหน้า เพื่อเก็บเงินบำรุงสภาอากาศสยาม ณ โรงโขนหลวงสวนมัสกวัน
23 พ.ย. 2463	ภาพยนตร์ ในงานเลี้ยงแสดงความยินดีในพระราชพิธีหมั้น

วันเดือนปี	รายการ
	พระวรกัญญาปทาน พระองค์เจ้าวัลลภาเทวี
24 พ.ย. 2463	ลิเกลำตัด ณ วัดสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต
11 ธ.ค. 2463	วิวาทพระสมุทร ละครพูดภาษาอังกฤษสลัปลำโดย ดร.วินเฟรดขอ พระราชทานพระบรมราชานุญาตแปลบทละครเป็นภาษาอังกฤษ เพื่อเก็บเงินบำรุงวชิรพยาบาลและเนอร์ซิงโฮม 18 ธ.ค. ทอดพระเนตรละครพูดภาษาอังกฤษสลัปลำเล่นซ้ำอีกคืน ณ โรงโขนมัสกวัน
17 ธ.ค. 2463	ภาพยนตร์พิเศษและละครพูดเรื่อง ไครแน่ ข้าราชการครู กระทรวงศึกษาธิการแสดง ณ สามัคยาจารย์สโมสร
13 ม.ค. 2463	ละครพูด แสดงโดยนายทหารและนักเรียนนายร้อย ณ โรงเรียนนาย ร้อยทหารบกเชิงสะพานมฆวานในการพระราชทานรางวัลประจำปี
15 ม.ค. 2463	ละครพูดภาษาฝรั่งเศส โดยสมาคมอัลลียงซ์ ฝรั่งเศส
17 ม.ค. 2463	ลิเกตลก ข้าราชการกรมมหรสพเล่นถวาย ณ บ้านเจ้าพระยาธรรมา ธิกรณาธิบดี เสนาบดีกระทรวงวัง
18 ม.ค. 2463	ลิเกลำตัด ณ สวนนันทอุทยาน
30 ม.ค. 2463	ลิเกลูกบท เรื่อง <i>ท้าวสัณฐานราช</i> โดยกรมมหรสพ เลี้ยงพระราชทาน สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัย ซึ่งกราบถวายบังคมลาไปรักษาพระองค์ ณ ประเทศยุโรป ที่สวนนันทอุทยาน
4 เม.ย. พ.ศ. 2464	ละครไฟฟ้า คณะจำวัดไบรแอนด์และมัสเตอร์ณ สวนมัสกวัน
9 เม.ย. พ.ศ. 2464	ละครเรื่อง <i>อิเหนา</i> ในการบำเพ็ญกุศลอายุท้าววรจันทร์ครบ 80 ปี บริบูรณ์ ณ วัดกรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา ตำบลตลาดน้อย
27 เม.ย. พ.ศ. 2464	ละครพูดของคณะนายทหารราบที่ 4 แสดงเรื่อง ปลอมกาย
7 พ.ค. พ.ศ. 2464	โขนตอน <i>หนุมานถวายแหวน</i> โดยคณะกรมทหารบกราบ 14
11 พ.ค. 2464	ละครเรื่อง <i>อิเหนา</i> ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมา ณ วัด สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์ที่ตำบลบางขุนพรหม
7-8 ก.ย. 2464	7 ก.ย. <i>ระบำพแก้ว</i> 8 ก.ย. ละครเจ้าคุณแพ (เจ้าคุณพระประยูรวงศ์) เล่นเรื่อง <i>ราชอิริยา</i> ตอนสมิงพระรามอาสารบตาฉิ่ง ในพระราชพิธี เฉลิมพระยศ พระองค์เจ้าลักษมีลาวัณที่วังปารุสกวัน
8 ต.ค. พ.ศ. 2464	ลิเกลูกบท โดยกรมมหรสพ ณ วังปารุสกวัน
15 ต.ค. 2464	ลิเกลูกบท ณ วังปารุสกวัน
27 ต.ค. พ.ศ. 2464	ละครเรื่อง <i>พระอนิรุทธ</i> ในงานเลี้ยงพระราชทานเนื่องในการตั้ง

วันเดือนปี	รายการ
	คุณเปรี๊ญ สุจริตกุลเป็นพระสุจริตสุตา
30 ต.ค.-2 พ.ย. 2464	เสด็จฯ ไปประทับเรือพระที่นั่งพร้อมด้วยพระสุจริตสุตา มีการแสดงต่าง ๆ ที่ฝ่ายบ้านเมืองจัดมาถวาย 30 ต.ค. ลิเก 31 ต.ค. ราษฎรพากันลงเรือมาเล่นเพลงและเทพทอง ถวาย 1-2 พ.ย. ราษฎรพากันมาเล่นเพลงถวาย และหุ่น
13 พ.ย. 2464	พระราชทานเลี้ยงอาหารค่ำ ณ พระที่นั่งพิมานจักรีในวันเกิดพระสุจริตสุตา มีเพลงต่าง ๆ ในโรงละครวังพญาไท
1 ธ.ค. 2464	หนังฉาย กองพลจัดถวาย ณ ที่ประทับแรมในกองพลทหารบกที่ 5 นครราชสีมา
2 ธ.ค. 2464	ละครพูดเรื่อง จัดการรับเสด็จ กับเรื่องน้อยอินทเสน โดยคณะนายทหารในกองพลทหารบกที่ 5
3 ธ.ค. 2464	การแสดงตำนานเมืองนครราชสีมา ตอนท่านผู้หญิงโมรบเจ้าอนุวงศ์ (ในจดหมายเหตุฯ ใช้ว่า ท่านผู้หญิงโมรบเจ้าอนุ)
4 ธ.ค. 2464	คณะจำเริญแสดงเสภา
17, 27 ธ.ค. พ.ศ. 2464	ละครเรื่องอิตาเลียนชื่อ อีปายลิจจี Il Pagliacci ของเลออนคัวลโล เพื่อเก็บเงินบำรุงสภาอากาศ 2 องค์ ระบายไทย พระคุณศรีเสียว 1 องค์ ณ โรงโขนหลวงสวนมิสกวัน
2-3 พ.ค. 2464	ลิเกลูกบท เรื่องพระหันทอากาศ ซึ่งข้าราชการกรมสรรพแสดงถวาย ณ ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ
27 พ.ค. 2465	ลิเก โดยข้าราชการกรมสรรพ ณ พระราชวังสนามจันทร์
30 พ.ค. 2465	ละครในงานทำบุญวันเกิดพระยาอนิรุทธเทวา ณ พระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์
3-5 มิ.ย. พ.ศ. 2465	ละครเรื่อง เสียดสะ โดยกองพลทหารบกมณฑลราชบุรี ที่พระราชวังสนามจันทร์
6 มิ.ย. 2465	ละครลูกบท โดยข้าราชการกรมสรรพเล่นถวาย
10 มิ.ย. 2465	ละครเรื่อง ชุนช่วงขุนแผน ในงานวันเกิดพระอินทราณี ณ พระราชวังสนามจันทร์
17 มิ.ย. 2465	เพลงทรงเครื่อง พระยาพิพิธไศสุริย์ได้จัดให้มาเล่นถวายที่หน้าพระที่นั่งชาลิมงคลอาสน์
20 พ.ย. 2465	ยุทธกีฬาทหารบก แสดงการบินต่าง ๆ โดยกรมอากาศยาน แสดงท่าผาดแผลงต่าง ๆ แสดงการแข่งขันฟุตบอลม้า และขี่ม้าชักยัญเข้า

วันเดือนปี	รายการ
	จังหวัดแพร่ ณ พลับพลาภักดิ์ท้องสนามหลวง
21 ธ.ค. 2465	ละครพูดภาษาอังกฤษ เรื่อง <i>นอร์แมนเทส</i> โดยคณะละครพูดชาวอังกฤษ เอ.อี. รัต เกอมอริ แห่งโรงละครไวคแฮม ณ โรงโชนหลวงมิสกวิน เพื่อเก็บเงินบำรุงสภาอากาศสยามและที่อื่น ๆ พระราชทานเงิน 1000 บาท อัตราค่าที่นั่งเก้าอี้เดี่ยว 6 บาทเก้าอี้หมู่ 4 บาท อาหารว่าง 5 บาท
2 ม.ค. 2465	ราชเสวกร้องเพลงยอพระเกียรติ ในการสนับนิต ณ ศาลาสหทัยสมาคม แล้วเสด็จไปบ้านพระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ ผู้ช่วยสำเร็จราชการมหาดเล็ก เสวยเครื่องว่างแล้วประทับทอดพระเนตรละคร
10 ก.พ. 2465	ละครเรื่อง <i>อีโหม่นออดิการ์</i> โดยคณะละครชาวอังกฤษ เพื่อเก็บเงินช่วยการกุศล พระราชทานเงินช่วย 1000 บาท ณ โรงโชนหลวงสวนมิสกวิน
27 ก.พ. 2465	ละครเรื่อง <i>“ขวางโลก”</i> และเรื่อง <i>“เลียดาตามเลียด”</i> โดยคณะหม่อมหลวงทองอยู่ กรมเสื่อป่าพรานหลวง ร.อ. ฉลองถ้วน้อยนักรบ ณ โรงละครโรงฝึกหัดสั่งสอนเสื่อป่าหลวงสวนจิตรลดา
25 มี.ค. 2465	ละครเรื่อง <i>อิเหนาตอนลมหอบ</i> ในการทำบุญอายุครบ 60 ปี เจ้าจอมมารดาโหมด ณ วังพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงชุมพรฯ
16-17 เม.ย. 2466	<i>ละครตลก</i> ในการสมโภชพระที่นั่งจันทรทิพโยภาส พระราชวังพญาไทและยกศาลท้าวท้าวพญาสุร 17 เม.ย. เจ้าพระยาอภัยราชา นำจ้าวมาเล่นถวาย
18 เม.ย. 2466	ละครพูดนายทหารเรื่อง <i>ผิดวินัย</i> และหนังฉาย มีจำเริญสลักฉาก การรำโคมชักยันต์ถวายตัว แตรวง ซี่ม้ารำโคมชักยันต์ ร้องเพลงถวายชัย ในการสมโภชสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจีพระบรมราชินี ทรงรับตำแหน่งนายพันผู้บังคับการพิเศษและการฉลองถ้วรางวัลจเรเป็นใหญ่ทหารบกในการยิงปืนแข่งขัน ณ ที่ว่าการกรมทหารบกปืนใหญ่ ปืนที่ 1 รักษาพระองค์
20 เม.ย. 2465	ละครพูดเรื่อง <i>พระร่วง</i> โดยสมาชิกสมาคมคณาจารย์สโมสรในการรื่นเริงของสมาคม
22 เม.ย. 2466	ประทับแรมหาดเจ้าสำราญ บ้านเมืองจัดมหรสพถวาย 28 เม.ย. ละครตลก 5 พ.ค. ละครชาตรี 12 พ.ค. ละครรำ
13 มิ.ย. 2466	ละครเรื่อง <i>สังข์ศิลป์ชัย</i> ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนเพชรบูรณ์

วันเดือนปี	รายการ
19 มิ.ย. 2466	ภาพยนตร์ไทย เรื่อง นางสาวสุวรรณ ณ โรงโชนหลวง
23 มิ.ย. 2466	ละครพูดเรื่อง ผลแห่งความสุจริต ของพลตรี หม่อมเจ้าทศศิริวงศ์ โดยคณะนายทหารในกองพลทหารบกที่ 4
15 ก.ย. 2466	ละครภาษาฝรั่งเศสเรื่อง <i>The Taming of uncle Gideon</i> ศ.เชเดส์ แปลจากพระราชนิพนธ์ภาษาไทย สมาชิกของสมาคมฝรั่งเศสแสดง ณ โรงโชนหลวงสวนมิสกวัน
19 ก.ย. 2466	ละครเรื่อง อุบายทุจริต บ้านเมืองจัดถวายเป็น
20 ก.ย. 2466	เพลงเรือ ณ พลับพลาบ้านหงษ์ ตำบลองครักษ์
21 ก.ย. 2466	ลิเก และทรงฟังเพลงเรือ
23 ก.ย. 2466	เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ณ พลับพลาที่ประทับแรมจังหวัด สุพรรณบุรี (ถิ่นฐานเดิมของเจ้าพระยาอภัยมหาราช)
30 ก.ย. 2466	ลิเก ณ บางพูดฯ จังหวัดสิงห์บุรี
2-3 ต.ค. 2466	ลิเก ณ พลับพลาที่ประทับแรม ตำบลบางพระครู จังหวัด พระนครศรีอยุธยา
4 พ.ย. 2466	ลิเกจำอวดกรรมมหรสพ เรื่องบังเงาในการฉลองผ้าพระกฐิน
13 พ.ย. 2466	ลิเก คณะหลวงสนทนากิจการเล่นถวายเป็นที่พระราชวังบางปะอิน
21 พ.ย. 2466	จี่ว โดยข้าราชการทหารบกกรุงเทพฯ
24 พ.ย. 2466	นิทาน โดยข้าราชการในพระราชสำนักเล่าถวายเป็น
2 ม.ค. 2466*	ทอดพระเนตรการจุดโคมไฟทางน้ำ ในการเฉลิมพระชนมพรรษา แล้วเสด็จไปบ้านเจ้าพระยาอภัยมหาราช ณ ตำบลศาลาแดง ประทับเสวย เครื่องว่าง และทอดพระเนตรจี่ว
4 ม.ค. 2466*	ละครพูดซึ่งราชเสวกแสดงถวายเป็น ศาลาสหทัยในการสโมสร สนับนิตของราชเสวกถวายเป็น
16-18 ม.ค. 2466*	ผิวดินัย โดยคณะสหายสงครามไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ ณ โรง โชนหลวง เพื่อเก็บเงินบำรุงสมาคม ราคาที่นั่งตั้งแต่ 1 บาท ถึง 7 บาท พระราชทานพระราชทรัพย์ช่วย 2000 บาท
การซ้อมรบเสือป่า ม.ค.- ก.พ. 2466*	2 ก.พ. ละครตลก โดยสมาชิกเสือป่ากองเสนาน้อยราบหนัก 9 ก.พ. ละครตลก โดยสมาชิกเสือป่ากองเสนาน้อยราบเบา
9 มี.ค. 2466*	ละคร โดยกรรมมหรสพในการพระราชพิธีศุภมาสมงคลเฉลิม พระตำหนักราชฤดี
14 มี.ค. 2466*	ละคร ในการฉลองตราและพานทองของพระยาสุพรรณบุรี สมุหเทศา

วันเดือนปี	รายการ
	นครไชยศรี ณ สโมสรเสือป่านครปฐม
21 มี.ค. 2466*	ละครเรื่องเงาะป่า ในการฉลองพระชนมายุครบ 60 ชันษา ของ พระอรรคชายาเธอ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ 22 มี.ค. ละครหลวงเรื่อง พญาราชวงศ์ ณ วังสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์
11 พ.ค. 2467	จ๊วกลางแปลง ตอนจุลโง้งอุ้มเอาเต่าลูกเล้าปี่หนีโจโฉ ในการฉลองพระ ชนม์ 60 ชันษา ของพระองค์นภาพรประภา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้านภาพรประภา กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี) ณ วัง สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต
12 ม.ค. 2467*	การเดินรำของกระทรวงการต่างประเทศ เสด็จฯ พร้อมด้วยเจ้าจอม สุวทนา ณ ศาลาสหทัยสมาคม
14 ม.ค. 2467*	คาราวาลโชว์ ในการสโมสรสันนิบาตของราชเสวกและนายเสือป่า ใน การเฉลิมพระชนมพรรษา แล้วย้ายมาตั้งที่สนามศาลเจ้าพ่อหลักเมือง นำกลและการร้องเพลงมาแสดงถวาย
25-28 ม.ค. 2467*	ละครพูดของคณะสหทัยสงครามสมาคม เก็บเงินบำรุงสมาคมสห ทยสงคราม ณ โรงโขนหลวงสวนมัสกวัน
23 มี.ค. 2467*	การรื่นเริงประจำปีของโรงเรียนเบญจมราชาลัย หม่อมเจ้าหญิง จันทรีภาอาจารย์ใหญ่รับเสด็จ
25 มี.ค. 2467*	ละครพูด ชาวต่างประเทศแสดง เรื่อง “แวนดาคู่หนึ่ง” ของ ชิดนิยั กรันดี ซึ่งนาย เอฟ. ดับลยู. มาเกร็ด ขอพระบรมราชานุญาตแสดง เพื่อเก็บเงินช่วยโรงพยาบาลเนอรัซังโฮมและวชิรพยาบาล ณ โรงโขน หลวงสวนมัสกวัน
10 พ.ค. 2468	ลิเก ในการทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ณ บ้านเจ้าพระยารามราฆพ ใน พระราชานิเวศน์มฤคทายวัน
16 พ.ค. 2468	ละครกรรมมหรสพ พระราชทานเลี้ยงในงานวันเกิดของพระยาอนิรุทธ เทวา ณ พระที่นั่งสมุทพิมาน
13 มิ.ย. 2468	ละครพูดเรื่อง เข้าใจผิด โดยคณะข้าราชการทหารบกในกองพลที่ 4 และครอบครัว
22 ก.ค. 2468	ละครเรื่องพระลอตามไก่ ณ สวนมัสกวัน
29 ส.ค. 2468	คอนเสิร์ตและระบำ โดย สมาคมฝรั่งเศส Alliance Francaise ราช กรีฑาสโมสร

*นับป้อย่างเก่า วันที่ 1 เมษายนจึงจะขึ้นศักราชใหม่

จากที่ยกมานี้ แม้จะไม่อาจเก็บข้อมูลได้ครบทั้งหมด แต่ก็แสดงให้เห็นความหลายหลายของนาฏกรรมที่ทอดพระเนตร ซึ่งมีทั้งของหลวง และมหรสพพื้นบ้าน รวมทั้งการแสดงของชาวต่างประเทศ ได้แก่ โขน ละครรำ ละครร้อง ละครพูด ละครตลก ภาพยนตร์ มะยง มโนห์รา ดนตรี อย่างมลายู หนังตะลุง หนังตะลุงคน (หนังควน) การแสดงตำนานกลางแปลง กระบวนแห่สวมศีรชะรูปสัตว์ เล่านิทาน ลิเกลูกบท ลิเกลำตัด ลิเกตลก เพลงเรือ เพลง เทพทอง เพลงทรงเครื่อง ละครชาตรี จั้ว จั้วกลางแปลง ซี่ม้ายักษ์ยันต์ แตรวง คอนเสิร์ต เต็นรำ คาร์วัลโซว์ ละครไฟฟ้า และกล มีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับนาฏกรรมที่ขยายความเพิ่มเติม ดังนี้

4.3.4.2.1.3 นาฏกรรมพื้นบ้าน จากนาฏกรรมที่ทอดพระเนตร เห็นได้ว่ามีความหลากหลาย โดยเฉพาะนาฏกรรมการแสดงพื้นบ้าน อาทิ ลำตัด เพลง สักวา ลิเก มโนห์รา จำอวด

ก) **ลำตัด** เป็นการแสดงที่ได้รับความนิยม มีผู้จัดทำมาแสดงอยู่เสมอ อย่างในเวรเลี้ยงอันเต ผู้รับผิดชอบมักจ้างการแสดงจากภายนอกเข้ามา ขุนวิจิตรมาตราเล่าว่าท่านรู้จักกับลำตัดผู้หญิงคนหนึ่งชื่อ ตาด เธอมาเล่าในตอนที่ได้แสดงลำตัดหน้าพระที่นั่งครั้งหนึ่ง มีบทต่อว่าผู้ชายว่า “พวกแกอวดว่าเป็นคนรักชาติ แต่เงินหกบาทยังไม่ยอมจะเสีย” พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงกับทรงพระสรวลลั่น และข้าราชการอื่น ๆ ก็หัวเราะไปทั้งโรง เหมือนจะได้รับพระราชทานรางวัลด้วย (ขุนวิจิตรมาตรา, 2523, น. 61) เงิน 6 บาทที่เวลานี้คือเงินรัชชูปการที่กำหนดให้ชายฉกรรจ์ที่ไม่ได้รับราชการทหารเสียในแต่ละปี

ข) **ลิเก** หรือ **ยี่เก** มี 2 แบบคือ แบบที่แต่งเครื่องอย่างละครรำ และลิเกลูกบท มีปรากฏนาม *คณะลิเกหลวงสันฯ* แสดงที่บางปะอิน คือ คณะลิเกของหลวงสันทนากการกิจ ทั่วไปเรียกสั้น ๆ ว่า ยี่เกหลวงสันต์ ตั้งโรงลิเกที่เชิงสะพานกาญจนาภิเษก ต้นถนนเยาวราช เป็นโรงที่มีชื่อเสียง รองจากลิเกหม่อมสุภาพที่มีชื่อเสียงมากด้วยเครื่องแต่งตัวที่ใช้ของดีราคาแพง ผู้แสดงรูปร่างหน้าตาสวยงาม ส่วนลิเกลูกบท ไม่แต่งเครื่อง เล่นคล้ายจำอวด ไม่มีปีพาทย์ มีแต่โทน รำมะนา ฉิ่งให้จังหวะ มักเล่นเป็นเรื่องสั้น ๆ ในตอนที่สนุก และตลก (ขุนวิจิตรมาตรา, 2523, น. 49, 51)

ค) **สวดคฤหัสถ์** มักแสดงในงานศพ คณะที่มีชื่อเสียงในสมัยรัชกาลที่ 6 คือ คณะนายเทิ้ม นาฏะคายี นายเทิ้มรับราชการทหารเรือ นิยมเล่นเรื่องไกรทองและชุดมอญ เรื่อง มะโดด ซึ่งเล่นตลกขบขัน ต่างจากคณะสวดคฤหัสถ์อื่น นายเทิ้มมีปฏิภาณในเชิงพูดขำขันคมคาย เคยเล่นจำอวดถวายหน้าพระที่นั่ง ทรงพระราชทานเสมาทองคำเป็นรางวัล นามสกุล นาฏะคายี ก็เป็นนามสกุลพระราชทาน เมื่อหมดยุคนายเทิ้ม การสวดคฤหัสถ์ไม่ได้รับความนิยมและเลิกไปในที่สุด

ง) จำอวด คล้ายกับลิเกลูกบท แต่ไม่เล่นเป็นเรื่อง เน้นร้อง
รำทำนองต่าง ๆ พุดตลกสลับกับร้องเพลง เล่นเป็นคณะราว 3-5 คน

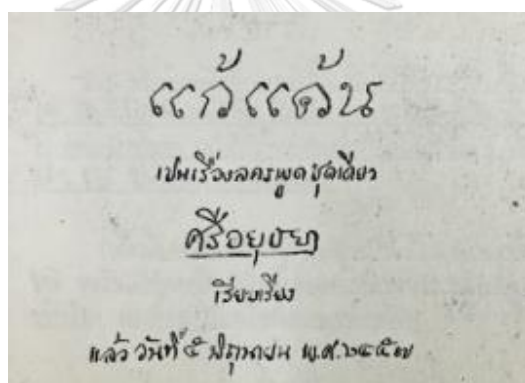
4.3.4.2.1.4 โปรตให้รื้อฟื้นการสวดกลอนบทกวีในวันวิสาขบูชา

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริรื้อฟื้นการสวดแบบโบราณตามศาลารอบวัด
พระศรีรัตนศาสดารามในวันวิสาขบูชาขึ้น ดังหลักฐานในหนังสือที่ระลึกพระราชทานเพลิงศพ พระยา
อารักษ์นัฏการณ (ผล ผลวัฒน์) ผู้รับราชการอยู่ในกรมมหรสพ ตำแหน่งเวรฤทธิ์ ซึ่งปกติเป็นนัก
เล่นนิทานพื้นบ้านต่าง ๆ ถวายเป็นประจำ ได้เล่าความทรงจำให้บุตรชายฟังว่า ระหว่างที่ทรงประชวร
ไข้หวัดที่พระที่นั่งมณีนุมาศจำรูญ (พระที่นั่งบรมพิมาน) โปรตให้พระยาอารักษ์นัฏการณเข้าเฝ้าเล่า
นิทานถวาย ซึ่งในวันนั้น เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) เข้าเฝ้า อยู่พอดี
จึงทรงพระราชปรารภถึงการอ่านกลบทต่าง ๆ เช่น ฉบับ ยานี ตามทำนองสวดโบราณในวันวิสาขบูชา
เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีไปตามวัดต่าง ๆ เพื่อหาผู้ที่อ่านด้วยทำนองสวดที่ถูกต้องตามแบบ
โบราณ แต่ไม่มีใครทราบ ด้วยผู้ที่สวดได้นั้น ล้วนถึงแก่กรรมไปหมดแล้ว จึงรับถามพระยาอารักษ์นัฏ
การณว่าสวดได้หรือไม่ ดังความตอนหนึ่งที่สะท้อน ผลวัฒน์ บุตรชายของพระยาอารักษ์นัฏการณ
บันทึกไว้ว่า (พระยาอารักษ์นัฏการณ, 2496, น. 51-52)

“...ทรงรับสั่งต่อเจ้าคุณพ่อว่า “เฮ้อ...เจ้าผลหะ เองมันแก่วัด เคยเรียนมา
หรือเปล่า” เจ้าคุณพ่อกราบทูลตอบไปว่า “พระเจ้าคะ ข้าพระพุทธเจ้าเคย
เรียนมานานแล้ว แต่เวลานี้อาจหลงลืมเสียแล้วก็ได้” ทรงรับสั่งว่า “อ้อ ไม่ลืม
ซี ไหนลองร้องให้ดูทีไร” เจ้าคุณพ่อจึงสวดทำนอง ฉบับและยานี ถวายเท่าที่จำ
ได้ ตามทำนองที่ได้เคยศึกษามาเมื่อครั้งยังบวชเรียนอยู่ ทรงโปรดมาก รับสั่ง
ให้เจ้าพระยาพระเสด็จฯ ให้นำเจ้าคุณพ่อไปเป็นครูสอนเด็กให้สวดตามทำนอง
ต่าง ๆ นั้น ตั้งแต่นั้นมา จึงได้มีการสวดกลบทกวีต่าง ๆ ที่ศาลารอบวัดพระศรี
รัตนศาสดารามในวันวิสาขบูชาจนทราบเท่าทุกวันนี้ เจ้าคุณพ่อเล่าต่อไปว่า
เมื่อต่อมาตอนหลังนี้ ท่านได้เคยไปฟังเด็กสวดครั้งหนึ่งในวันวิสาขบูชา แต่รู้สึก
ว่าทำนองเพี้ยนไปหมด และสวดเร็วมากเกินไปจนเด็กไม่มีโอกาสหายใจได้
คล่อง ไม่เหมือนกับที่เจ้าคุณพ่อได้สอนไว้แต่เริ่มต้นทีเดียว เจ้าคุณพ่อยังอ่าน
ทำนองกลบทกวีต่าง ๆ เหล่านี้ได้ทุกอย่าง เพราะได้มีโอกาสสวดถวายส่วน
พระองค์ต่อนั้นมาเสมอ จนจำได้ขึ้นใจ ...”

4.3.4.2.2 บทบาทในด้านการประพันธ์

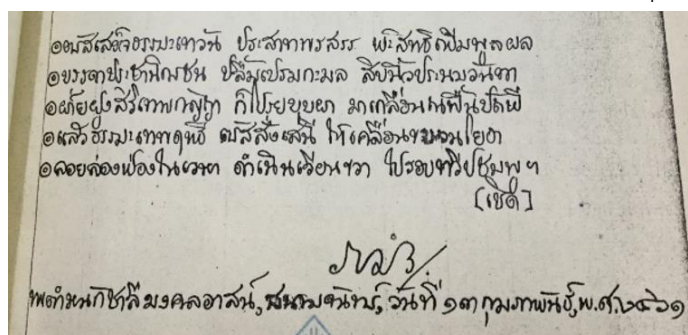
บทละครพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นมีจำนวนมาก อันแสดงถึงพระราชอัจฉริยภาพที่โดดเด่นทางด้านอักษรศาสตร์และวรรณกรรม บทประพันธ์เหล่านี้ มีหลากหลายรูปแบบ ทั้งร้อยแก้ว ร้อยกรอง ฉันท บทร้อง ละครพูด กลอนเสภา กลอนสักวา บทละครลำ บทโขน บทพากย์และเจรจา ฯลฯ แม้จะไม่อาจทราบจำนวนที่แน่นอนทั้งหมด เนื่องจากต้นฉบับอาจสูญหายไป แต่ก็สามารถสืบค้นเท่าที่ได้จากสำเนาพระราชหัตถเลขาบทละคร ระเบียบการแสดงละคร บทความ เอกสารที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเก็บรักษาอยู่ที่หอวชิราวุธานุสรณ์ ตลอดจนการรวบรวมของหม่อมหลวง ปิ่น มาลากุลเป็นหลัก ในช่วงเวลาที่ 4 ระหว่างทรงราชย์นี้ ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลของบทพระราชนิพนธ์ ทั้งจากหนังสือที่พิมพ์เผยแพร่ และจากสำเนาพระราชหัตถเลขาในหอวชิราวุธานุสรณ์ ซึ่งปรากฏวันที่ทรงเริ่มพระราชนิพนธ์ วันที่ทรงพระราชนิพนธ์เสร็จ หรือจากพระราชนิพนธ์คำนำ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ภาพที่ 122 สำเนาพระราชหัตถเลขาเรื่อง แก้วแก้ว

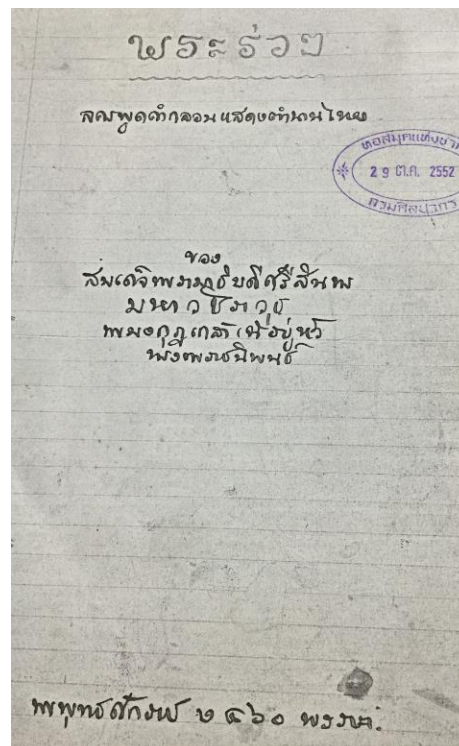
ทรงระบุนวันที่เรียบเรียงแล้วเสร็จ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2457 ที่มา หอวชิราวุธานุสรณ์

บางครั้ง ไม่ได้ทรงระบุไว้ที่หน้าปก แต่ทรงลงวันที่อยู่ท้ายคำนำ อาทิ เรื่อง *ธรรมาธรรมะสงคราม* ทรงระบุสถานที่ พระตำหนักขาลิมงคลอาสน์ สนามจันทร์ วันที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2461

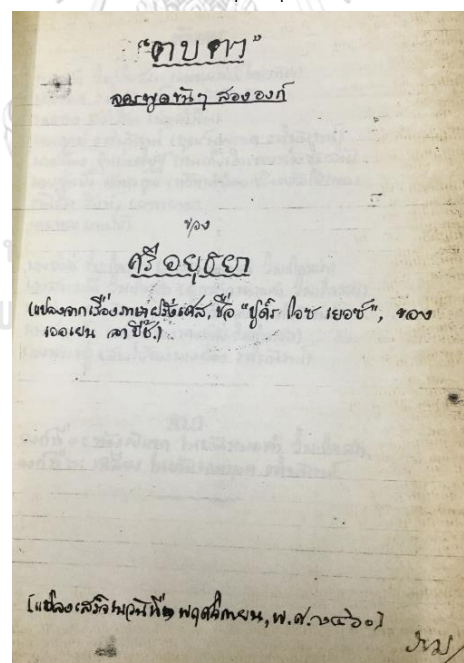

ภาพที่ 123 สำเนาพระราชหัตถเลขาเรื่องธรรมาธรรมะสงคราม

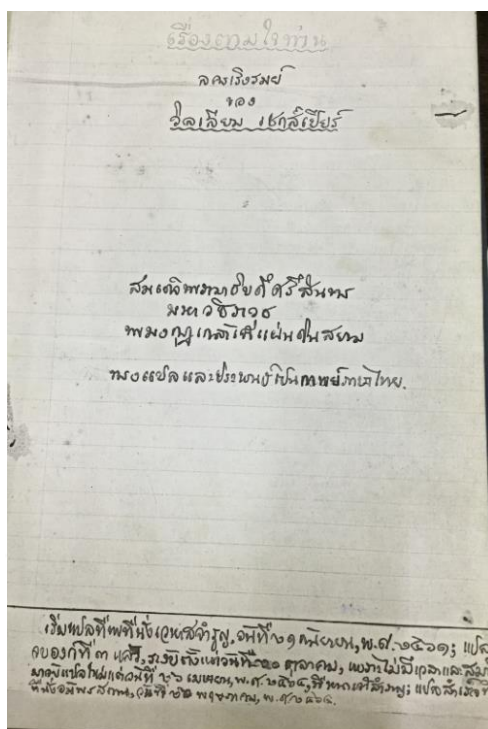
ที่มา หอวชิราวุธานุสรณ์

ภาพที่ 124 สำเนาพระราชหัตถเลขาเรื่อง พระร่วง พระพุทธศักราช 2460
ที่มา หอวชิราวุธานุสรณ์

ภาพที่ 125 สำเนาพระราชหัตถเลขาเรื่อง ตบตา
ทรงระบุว่าแปลงเสร็จ ณ วันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2460 ที่มา หอวชิราวุธานุสรณ์

ภาพที่ 126 สำเนาพระราชหัตถเลขา เรื่อง ตามใจท่าน ทรงระบุวันเริ่มแปลจนแปลสำเร็จ
ที่มา หอวชิราวุธานุสรณ์

ผู้วิจัยแสดงช่วงเวลาที่ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องต่าง ๆ รวมทั้งการมีผู้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตแปลบทละคร และการจัดพิมพ์บทละคร ทั้งนี้ ก่อนหน้าที่จะเป็นเรื่องนี้ก็มีการจัดแสดงโขนในโอกาสต่าง ๆ อยู่หลายเรื่อง ซึ่งผู้วิจัยไม่พบวันที่เริ่มหรือวันที่ทรงพระราชนิพนธ์แล้วเสร็จ แต่พบในระเบียบการแสดงที่ระบุวันแสดง จึงไม่สามารถที่จะระบุให้แน่ชัดได้ว่าเรื่องใดเป็นเรื่องแรก หรือไม่สามารถที่จะระบุวันพระราชนิพนธ์ได้ทุกเรื่อง จึงรวบรวมมาเท่าที่ปรากฏหลักฐานและปรากฏวันแสดง เพื่อประมาณการช่วงเวลาพระราชนิพนธ์

ตารางที่ 14 วันเดือนปีและเรื่องที่ทรงพระราชนิพนธ์

วันเดือนปี เริ่ม/แล้วเสร็จ	พระราชนิพนธ์เรื่อง
20 ก.ย. – 17 ต.ค. 2454	บทละครนอกพญาราชวงศ์ ทรงดัดแปลงมาจากเรื่อง Othello ของ Shakespeare
ก่อน ธ.ค. 2454	เค้าโครงตำนานเสือป่า 8 เรื่อง
1-8 ธ.ค. 2455	กลอนบทละครเรื่องขอมดำดิน ขณะประพาสสมณชลปราจีนบุรี
ก่อน 3 ม.ค. 2455*	เค้าโครงตำนานเสือป่า เรื่องขอมดำดิน
1-4 มี.ค. 2456	เรื่อง อรชุนกับทศกรรฐ์

วันเดือนปี เริ่ม/แล้วเสร็จ	พระราชนิพนธ์เรื่อง
ก่อน 17 ส.ค. 2456	เรื่อง <i>จัดการรับเสด็จ</i>
มิ.ย. 2456	เรื่อง <i>บ่อเกิดแห่งรามเกียรติ์</i> แล้วเสร็จ ขณะเสด็จฯ ไปอ่างศิลาทางชลมารค ประทับแรมอยู่ 28 คืน แม้จะไม่ใช้บทละครแต่บ่อเกิดรามเกียรติ์นี้ทำให้เกิดบทโฆษณหลายเรื่อง
2456	เรื่อง <i>หัวใจนักรบ</i> แสดงครั้งแรกหลังการซ้อมรบเสือป่า
22 ม.ค. 2456*	ทรงพระราชนิพนธ์คำร้องเพลงสรรเสริญพระบารมีใหม่ ลงท้ายจากเดิมใช้คำว่า ชน เป็น ชะโย ระหว่างการเดินทางไกลของเสือป่า
29 ม.ค.-5 ก.พ. 2456 (2457)	ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง เรื่อง <i>ท้าวแสนปม</i> ที่ตำบลบ้านไฉ้ง ระหว่างการเดินทางไกลไปสักการะสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ตอนเจดีย์สุพรรณบุรี คำนำ ลงวันที่ 17 มี.ค.พ.ศ. 2456(2457) ว่าเสร็จในวันที่ 5 ก.พ. ทรงกล่อมเกลาสืบมา มาแล้วเสร็จบริบูรณ์ที่พระราชวังสนามจันทร์ วันที่ 14 มี.ค.2456 (2457)
5 มิ.ย. 2457	ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง <i>แก้แค้น</i> แล้วเสร็จ
2457	ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง <i>มหาตมะ</i>
2 พ.ย. 2458	เรื่อง <i>เหลื่อแก้ว</i> ละครพูด 4 ชุดของศรีอยุธยา พระราชนิพนธ์แล้วเสร็จ (ต่อมาเรื่องนี้ ทรงเปลี่ยนชื่อเรื่องเป็น <i>บ่วงมาร</i>)
16 พ.ค. 2459	ละครพูดชุดเดียวเรื่อง <i>ร.ต.ล.นนทรี</i> โดยศรีอยุธยา ทรงแปลมาจากบทละครภาษาฝรั่งเศสของ อาร์เธอร์ มอเรอซ์ กับ ยี. เปราร์ด
7 ธ.ค. 2459 (คำนำ)	ทรงพระราชนิพนธ์คำนำเรื่อง <i>เวนีสวานิช</i>
ปลาย พ.ศ. 2459	บทละครร่ำ <i>พระเกียรติยศ</i> (ละครร่ำ) แสดงครั้งแรกในงานสมโภชพระบรมมหาราชวังที่สวนศิลาวัลย์ วันที่ 7 และ 8 เม.ย. พ.ศ. 2460
พ.ศ. 2460*	ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงแสดงพระธรรมเทศนามงคลพิเศษพระเจ้าอยู่หัวทรงแปลเป็นภาษาอังกฤษ ชื่อว่า <i>The Triumph of Right A Special Allocution by His Holiness Prince Vajaranana</i>
11 ม.ค. 2460	ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง <i>เรื่องคดีสำคัญ</i> โดยศรีอยุธยา แล้วเสร็จ
พ.ศ. 2460	เรื่อง <i>พระร่วง</i> เป็นละครพูดคำกลอน สำหรับให้เสือป่าแสดงแทนบทเดิมที่เป็นละครร่ำ
1 พ.ย. 2460	ทรงแปลเรื่อง <i>ตบตา</i> ละครพูดชั้น ๆ สององก์แล้วเสร็จ จากเรื่อง <i>La Poudre aux Yeux</i> ลา ปูตว์ โอซ เยอซ์ของ เอเจน ลา ปูซ

วันเดือนปี เริ่ม/แล้วเสร็จ	พระราชนิพนธ์เรื่อง
13 ก.พ. 2461 (ค่านำ)	ทรงพระราชนิพนธ์บทพากย์ <i>ธรรมาธรรมะสงคราม</i> หลังจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา วชิรญาณวโรรส ทรงแสดงพระธรรมเทศนามงคลพิเศษเฉลิมพระชนมพรรษา
19 ธ.ค. 2460	ทรงพระราชนิพนธ์สุจิตร์ และเรื่องย่อ <i>วิวาห์พระสมุทร</i> ภาษาอังกฤษ ให้สมาคมฝรั่งเศส (Alliance Francaise) จัดภาพจัดงานแสดงบทละครพระราชนิพนธ์ ที่สวนสราญรมย์ เพื่อเก็บเงินบำรุงการกุศล
11 ม.ค. 2460	ทรงแปลเรื่อง <i>คดีสำคัญ</i> จากภาษาฝรั่งเศส เรื่อง Un Client Serieux ของ Georges Courteline แล้วเสร็จ
4 ก.พ. 2460*	ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง <i>วิไลเลือกคู่</i> แล้วเสร็จ
21 เม.ย. 2461	ทรงแปลบทละคร <i>หลวงจำเนียรเดินทาง</i> จากเรื่อง Le Voyage Monsieur Perrichon ของ Eugene Labiche เรื่องที่ 3 ระหว่างประทับสำราญพระอิริยาบถที่จังหวัดสมุทรสาคร 11 วัน ตั้งแต่วันที่ 12 เม.ย. ไม่ได้เสด็จประพาสที่ไหน โปรดเกล้าฯ ให้มหาดเล็กอ่านบทละครพระราชนิพนธ์ให้ทรงฟังและตรวจแก้ไข ข้าราชการบริพารได้ฟังเรื่องนี้ในคืนวันที่ 21 เม.ย.
30 พ.ค. 2461	ทรงแปลเรื่อง <i>ท่านรอง</i> จากเรื่อง Second in Command ของ Robert Marshall ทรงตรวจแก้ไขแล้วเสร็จที่ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ
เริ่มแปล 21 ก.ย. 2461	ทรงแปลเรื่อง <i>ตามใจท่าน</i> จากบทประพันธ์เรื่อง As You Like It ของเชกสเปียร์ ขณะประทับ ณ พระที่นั่งเวหาสน์จำรูญ พระราชวังบางปะอิน จากการที่แพทย์หลวงถวายคำแนะนำให้ทรงพักผ่อนพระอิริยาบถหลังจากประชวร แต่มาแล้วเสร็จเมื่อวันที่ 26 พ.ค. พ.ศ. 2464
14 ก.ย. 2462	ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง <i>กลแตก</i> แล้วเสร็จ
ก.พ. 2462*	เรื่อง <i>พฤติกรรมของนักสืบวิลสัน</i> ตอนที่ 1 สร้อยคอไข่มุกต์ แสดงที่ค่ายหลวงบ้านโป่ง 5 ก.พ. 2462
เม.ย. 2463	ทรงพระราชปรารภว่า มีแต่เรื่องเศร้า จะทรงจัดให้มีการแสดงละครเมื่อว่างราชการแล้วทุกวันเสาร์ “เพื่อเป็นการสนุกสนานบ้าง” โปรดให้นำบทละครพระราชนิพนธ์ต่าง ๆ มาถวาย เพื่อทรงกะตัวละคร ว่าเรื่องใดจะให้ใครแสดงเป็นตัวใด จำนวน 10 เรื่อง 1. ล่ามดี 2. วิไลเลือกคู่ 3. หลวงจำเนียรเดินทาง 4. ต้อนรับลูก 5. เห็นแก่ลูก 6. น้อยอินทเสน 7.

วันเดือนปี เริ่ม/แล้วเสร็จ	พระราชนิพนธ์เรื่อง
	นิพนธ์สโมสร 8. บทละครเกรก้าดัด 9.หาโล่ และ 10. มหาตมะ แล้ว เสร็จใน 10 วัน แต่ยังไม่ได้แสดง
ก่อน เม.ย. 2463	ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง <i>งดการสมรส</i> เผยแพร่ในดุสิตสมิต เม.ย-พ.ค. 2463
ก่อน มิ.ย. 2463	ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง <i>ชนมสมกับน้ำยา</i> เผยแพร่ในดุสิตสมิต มิ.ย. 2463
ก่อน 21 ต.ค. 2463	ทรงพระราชนิพนธ์ เรื่อง <i>เจ้าข้า, สารวัด!</i>
22 ม.ค. 2463*	โปรดให้จำอวดกองเสือพรานกับราชนาวิมาวาลีเกล้าตัด ณ ที่ประทับ พระตำหนัก ชาลิมงคลอาสน์
ก่อน 20 ก.พ. 2463	เรื่อง <i>เนตรพระอิศวร</i> บทละครพูดแบบภาพยนตร์ในวันท้ายการ ประลองยุทธ์เสือป่า
28 เม.ย. -7 พ.ค. 2464	เรื่อง <i>เสียดสละ</i> โดย ศรีอยุธยา ละครพูด 4 องก์ ระหว่างทรงประทับที่ หาดเจ้าสำราญ
13 พ.ค. 2464	ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง <i>ตามใจท่านที่ค้างอยู่</i> ขณะประทับในเรือพระที่ นั่งมหาจักรีตลอดเวลา 16 -17 พ.ค. ทรงแปลสำเร็จที่พระที่นั่งอัมพร สถาน 26 พฤษภาคม พ.ศ. 2464
28 พ.ค. -11 มิ.ย. 2464	เรื่อง <i>กุศโลบาย</i> ทรงแปลจากเรื่อง A Royal Family ของ Robert Marshall
13 พ.ย. 2464 (คำนำ)	คำนำละครเบิกโรงเรื่องตีกดาบรพ แจกในงานฉลองพระสุพรรณบัฏ ของเจ้าพระยารามราฆพ จำนวน 6 เรื่อง
18 มี.ค 2464.- 11 เม.ย. พ.ศ. 2465	เสด็จแปรพระราชฐานสมุทราปราการ ทรงแปลเรื่อง <i>เสือแก้ว</i> จากบท ภาษาอังกฤษเรื่อง “Grumpy” ของฮอรัซ ฮอดจิส และ ต.วิกินีย์ เพอร์ ซิวัล (Horace Hodges & T.W. Percyval)
1 มิ.ย. 2465 (คำนำ)	ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง <i>โรมิโอและจูเลียต</i> แล้วเสร็จ
2465	ทรงพระราชนิพนธ์ ระบายแบบหลวง เรื่อง <i>คุณลักษณะวาดรูป</i>
2465 (ปก)	ทรงพระราชนิพนธ์ เรื่อง <i>ผิวดิน</i> แล้วเสร็จ
2 ส.ค. 2466 (คำนำ)	ทรงพระราชนิพนธ์คำนำใน <i>บทละครตีกดาบรพ</i> ของพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก ทรงตรวจแก้ไขบทละคร 3 เรื่อง
2 ก.ย. พ.ศ. 2466	ขณะทรงพระประชวร ประทับอยู่พระราชวังพญาไท เริ่มพระราชนิพนธ์ <i>มัทนะพาธา</i> แล้วเสด็จฯ ทางชลมารค จากอยุธยาถึงกรุงเทพฯ 4 ต.ค.

วันเดือนปี เริ่ม/แล้วเสร็จ	พระราชนิพนธ์เรื่อง
	2466 แต่ยังมีพระราชนิพนธ์ไม่เสร็จ มาแล้วเสร็จที่พระราชวังพญาไท วันที่ 18 ต.ค. 2466
ก่อน 16 ก.พ. 2466*	ทรงพระราชนิพนธ์แปลเรื่อง <i>ฉวยอำนาจ</i> เป็นภาษาอังกฤษ ในชื่อว่า Coup D, Etat สำหรับเสือป่าแสดงครั้งแรก 16 กพ. ณ ค่ายหลวงบ้านโป่ง
ก่อน 22 ก.พ. 2466*	พระราชนิพนธ์เรื่อง <i>วิลสันปลอม</i> เรื่องที่ 4 ในชุดเยมส์ วิลสัน สำหรับแสดงในวันท้ายประลองยุทธ์เสือป่า
2467	พระราชนิพนธ์เรื่อง <i>สาวิตรี</i> เป็นละครร้อง 3 องค์ หลังจากพระราชนิพนธ์ <i>สาวิตรีฉบับร้อยแก้ว</i> ขณะแปรพระราชฐาน ณ มณฑลพายัพ ละครเรื่องนี้ทรงกำหนดผู้แสดงไว้แล้ว แต่ยังไม่เคยจัดแสดง
13 ม.ค. 2467* (ค่านำ)	พระราชนิพนธ์ <i>บทเสภาสามัคคีเสวก</i> และ <i>บทเสภาพญาราชวังสัน</i>
18 ต.ค. 2466 (พระราชหัตถเลขาลงวันที่)	ทรงแปล <i>มัทนะพาธา</i> เป็นร้อยแก้วภาษาอังกฤษและร้อยกรอง 1 องค์
2467 (ปก)	พระราชนิพนธ์บทละครดึกดำบรรพ์เรื่อง <i>พระร่วง</i>
2 พ.ค. 2468 (แล้วเสร็จ)	พระราชทานบทร้อยกรอง <i>มัทนะพาธา</i> องค์ที่ 1 ให้พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลาภพธิดาฯ ทรงใช้เวลาราว 1 เดือน
18 ส.ค. 2468 (แล้วเสร็จ)	หลังจากพระราชทานบทร้อยกรอง <i>มัทนะพาธา</i> องค์ที่ 1 ไปได้ 16 วัน ทรงพระราชนิพนธ์องค์ที่ 2 เสร็จ
24 ส.ค. 2468 (แล้วเสร็จ)	และเริ่มองค์ที่ 3 หลายวันแล้ว มีพระราชหัตถเลขาไปยังพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลาภพธิดาฯ ต่อจากนั้นอีก 6 วัน ทรงพระราชนิพนธ์องค์ที่ 3 เสร็จ มีพระราชหัตถเลขาลงวันที่ 24 ส.ค. 2468 ว่าจะพระราชทานองค์ที่ 4 ซึ่งจะทรงเริ่มแปลพรุ้งนี้ หลังจากนั้นไม่พบข้อมูลเพิ่ม
2 มิ.ย. ถึง 5 ก.ค. 2468	ทรงพระราชนิพนธ์ <i>หนังสือ</i> ละครพูด 3 องค์ของศรีอยุธยา เป็นบทละครพูดเรื่องสุดท้าย
ก่อน 12 ต.ค. 2468	ทรงพระราชนิพนธ์ <i>พระเกียรติยศ</i> (ละครร้อง) ซ้อมวงมโหรี 12 ต.ค. 2468 หลังจากนั้นทรงพระประชวร และเสด็จสวรรคตเข้าวันที่ 26 พฤศจิกายน 2468

มีบทพระราชนิพนธ์อีกเป็นจำนวนมากที่ไม่ได้นำมาลงในตาราง เนื่องจากไม่ระบุวัน เดือนปีที่ทรงพระราชนิพนธ์อย่างชัดเจน จึงมีอาจจะบุลงไปได้แน่ชัด แต่ในภาคผนวก ผลงานนาฏกรรม หากไม่ปรากฏวันที่ทรงพระราชนิพนธ์ก็จะพยายามสืบค้นหลักฐานการแสดงที่เก่าที่สุด เพื่อสันนิษฐานช่วงเวลาทรงพระราชนิพนธ์ก่อนหน้าการจัดแสดง

สำหรับคุณค่าทางวรรณกรรมของบทพระราชนิพนธ์นั้น วรรณคดีสโมสรยกย่องบทพระราชนิพนธ์ 3 เรื่อง (บทละคร 2 เรื่อง และคำฉันท์ 1 เรื่อง) พ.ศ. 2457 เรื่อง *หัวใจนักรบ* เป็นหนังสือแต่งดี ประเภทบทละครพูด เรื่อง *พระนลคำหลวง* ซึ่งไม่ใช่บทละคร ได้รับการยกย่องว่าเป็นยอดแห่งบทประพันธ์คำฉันท์ พ.ศ. 2459 และเรื่อง *มัทนะพาธา* พ.ศ. 2467 เป็นหนังสือแต่งดี (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2519a, น. คำนำ) โดยให้เหตุผลประกอบว่า

“...เพราะทรงใช้คำฉันท์เป็นบทละครพูด อันเป็นของแปลกในกระบวนวรรณคดี และแต่งได้โดยยาก ยังไม่เคยมีกวีคนใดได้พยายามแต่งมาแต่ก่อน อีกประการหนึ่งในทางภาษาซึ่งทรงปรุงชื่อตัวละครและภูมิประเทศถูกต้องตามยุคแห่งการตรวรัชอันจำนงให้เป็นตัวเรื่อง นับว่ารูปเรื่องปรุงดี จะแต่งได้แต่ด้วยพระปรีชาและสุตาญาณอันกว้างขวาง สมควรจะยกย่องตามพระราชบัญญัติแห่งวรรณคดีสโมสร...”

4.3.4.2.3 บทบาทในการจัดการแสดง และทรงเป็นผู้แสดง

สำหรับบทบาทในด้านนี้ ผู้วิจัยรวบรวมจากจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันราชกิจจาบุเบกษา พระราชหัตถเลขากระเบียบการแสดง ที่เก็บรักษาอยู่ในหอวิชาการฐานุสรณ์ตลอดจนงานละครของสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าแผ่นดินสยามของ ม.ล.ปิ่น มาลากุล และจากบันทึกความทรงจำของข้าราชการบริพาร โดยคัดเลือกการจัดแสดงที่เป็นงานหลวง งานที่โปรดเกล้าฯ ให้ราชเสวกเล่น งานที่โปรดเกล้าฯ ให้จัดแสดงขึ้น อย่างเช่น การแสดงของนักเรียนโรงเรียนมหาดเล็กหลวง ที่ทรงพระราชทานบทละครภาษาอังกฤษให้แสดง เป็นต้น แม้ว่าด้วยข้อจำกัดของเอกสารและเวลา อาจทำให้ไม่สามารถเก็บข้อมูลการจัดแสดงที่เกิดขึ้นตลอดรัชสมัยได้ครบถ้วน แต่ก็แสดงให้เห็นลักษณะของนาฏกรรม ช่วงเวลา จุดมุ่งหมายในการจัดแสดงสำหรับให้คำตอบแก่งานวิจัยนี้ตามวัตถุประสงค์ได้เป็นอย่างดี

ตารางที่ 15 รายการนาฏกรรมที่โปรดเกล้าฯ ให้ซ้อมและจัดแสดง

วัน เดือน ปี	รายการ
5 ธ.ค. 2454	ละครเบิกโรง <i>ประศุรามกับเมขลา</i> และละครดึกดำบรรพ์ <i>รามเกียรติ์ชุด ทศเคียรทศกร</i> ณ สวนมิสกวัน ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช
3 ม.ค. 2454*	<i>ตำนานเสือป่า</i> 3 เรื่อง 1.สงครามที่เมืองตาก 2.พระแท่นมนังคศิลา 3. พระเจ้าอยู่ทองสร้างกรุงเก่า ณ ที่פקกองเสือป่า (สนามเสือป่า) เนื่องในงาน เถลิงพระชนมพรรษา
4 ม.ค. 2454*	<i>ตำนานเสือป่า</i> ณ สนามเสือป่า 1. สมเด็จพระนเรศวรป็นค่าย 2. เจ้าพระยาโกษาปานสำแดงอำนาจอาญาสิทธิ์
5 ม.ค. 2454*	<i>ตำนานเสือป่า</i> ณ สนามเสือป่า 1.ท้าวเทพกษัตรีท้าวศรีสุนทรรบพม่าที่ เมืองถลาง 2.พระต่อสู้อันตัวเหี้ยที่ภูเก็ต 3.ชุดส่ง-แห่งงเสือป่า เนื่องในงาน เถลิงพระชนมพรรษา
7-8 ม.ค.2454*	ซ้อมโขน ณ สวนมิสกวันเตรียมแสดงในงานฉลองสะพานเสาวนีย์
9 ม.ค.2454	ละครเบิกโรง <i>พระนารายณ์ปราบนาทุก</i> ละครดึกดำบรรพ์ <i>เพลงกา</i> บทพากย์เจรจาพระราชนิพนธ์รัชกาลปัจจุบัน ณ สวนมิสกวัน ในงานฉลอง สะพานเสาวนีย์
10ม.ค.2454*	ละครเบิกโรง <i>พระคเณศร์เสียว</i> และละครดึกดำบรรพ์ <i>พิเภกถูกขับ</i> ณ สวนมิสกวัน ฉลองสะพานเสาวนีย์
25 ม.ค.2454*	ละคร ในงานเฉลิมพระตำหนักทักษิณ พระราชวังสนามจันทร์
11-16 ก.พ.* 2454	11-15 ก.พ. ซ้อมละครเรื่อง <i>เพื่อนตาย</i> 16 ก.พ.แต่งเครื่องอย่างเล่นจริง ณ โรงโขน พระราชวังสนามจันทร์
17 ก.พ. 2454*	ละครพูดเรื่อง <i>เพื่อนตาย</i> และ <i>เกินต้องการ</i> ณ โรงโขน พระราชวังสนาม จันทร์ ในงานเลี้ยงสมาชิกเสือป่า
21 ก.พ. 2454*	ซ้อมละครเรื่อง <i>วงศ์</i> ณ พระราชวังสนามจันทร์แต่ไม่ได้แสดง เนื่องจากเกิด เหตุการณ์จับกุมกบฏเมื่อวันที่ 27 ก.พ.
6 ก.ค. 2455	โขนหลวงลงโรงเล่นเรื่องดึกดำบรรพ์ <i>รามเกียรติ์ตอนชำระความ</i> กรม มหรสพจัดแสดงเดือนละ 2 ครั้ง จำหน่ายตั๋ว ณ สวนมิสกวัน
20 ก.ค. 2455	โขนหลวง ณ สวนมิสกวัน
24 ส.ค. 2455	โขนหลวง ดึกดำบรรพ์ <i>รามเกียรติ์ ตอน นางมณโฑหุงน้ำทิพย์</i> ณ สวนมิสก วัน
11-12, 14-15 ต.ค. 2455	ทอดพระเนตรซ้อมโขน ในงานสมโภชพระชัยวัฒน์ที่หล่อใหม่ ณ พลับพลายกหน้าพระที่นั่งอภิเษก

วัน เดือน ปี	รายการ
16 ต.ค. 2455	ละครเบิกโรง ฤษีเลี้ยงลูก และละครดึกดำบรรพ์ จัปสามทัพศึกมูลพลำกับสหัสเดชะ กรมโขนหลวงแสดงในงานสมโภชพระชัยวัฒน์ประจำรัชกาล และพระมหานาคชินะ ณ พลับพลาฯ หน้าพระที่นั่งอภิเชกที่ปลูกขึ้นใหม่ มีหนังฉายด้วยอีก 2 โรง
17 ต.ค. 2455	ละครกรมโขนหลวงเล่นผสมโรงกับละครผู้หญิงตัวดีเก่า ๆ เรื่อง อนิรุทธตอนครวญถึงนางอุษา จนพระกฤษณ์ปราบกรุงพาวณ ณ พลับพลาฯ หน้าพระที่นั่งอภิเชกที่ปลูกขึ้นใหม่
6-9 พ.ย. 2455	มหรสพสมโภชช้างสำคัญ พระเศวตรวชิรพาหะฯ ซึ่งพบที่เมืองพิจิตร มีภาพยนตร์ 9 พ.ย.มีโขน ณ สวนมิสกวัน
17-26 ธ.ค. 2455	ซ้อมตำนานเสือป่า ณ สวนมิสกวันฯ แสดงในงานวัดเบญจมบพิตร 19,21,23, 25-26 ธ.ค. 2455
20 พ.ย. 2455	โขนสมัครเล่น ณ วังกรมหลวงสรรพสาตรศุภกิจ งานฉลองเลื่อนกรม
25 พ.ย. 2455	ละครพวกตัวครูเล่นเรื่องสังข์ทอง ณ วังกรมสรรพสาตรศุภกิจ
28 ธ.ค. 2455	การแสดงโขน ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน
5 ม.ค. 2455*	ตำนานเสือป่า 1. ขอมดำดิน 2. ช้างพลายศรีมงคล พลายมงคลทวีป 3. สมเด็จพระนเรศวรประกาศอิสรภาพ ณ สนามเสือป่า งานวัดเบญจมบพิตร
6 ม.ค. 2455 *	ตำนานเสือป่า 1. สมเด็จพระนเรศวรตีทัพเชียงใหม่ 2. พระยาสิทธิราชเดโชชัยรบพม่า 3. ราชทูตฝรั่งเศสเข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์ ณ สนามเสือป่า ในงานวัดเบญจมบพิตร
7 ม.ค. 2455*	ตำนานเสือป่า 1. วีรกรรมท้าวสุรนารี 2. วีรกรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชา 3. ขุดส่ง ประโยชน์ของเสือป่าในสงครามปัจจุบัน ณ สนามเสือป่า ในงานวัดเบญจมบพิตร
12 เม.ย. 2456	มหาพลี (เบิกโรง) ละครดึกดำบรรพ์เรื่อง พระรามายณะ ตอนศุรบพนาหึง ณ สวนศิवालย์ สมโภชพระบรมมหาราชวัง
23 พ.ค. 2456	ละครดึกดำบรรพ์เรื่องอรชุนกับทศกัณฐ์ ในงานทำบุญเรือนใหม่ของพระยาเทพทวารวดี (สาย ณ มหาไชย อธิบดีกรมมหาดเล็ก)
14 ส.ค. 2456	ละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ ร. 2 ตอนลงสวนถาวแหวน พระราชพิธีราชฤทธิมงคลขึ้นพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน
15-17 ส.ค. 2456	ละครพูดเรื่อง หัวใจนักรบ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชพิธีราชฤทธิมงคลขึ้นพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน (ในเล่มของ ม.ล.ปิ่น ระบุว่า

วัน เดือน ปี	รายการ
	มีการแสดงเรื่องจัดการรับเสด็จด้วย อาจจะเป็นละครเบิกโรง)
13 ก.ย. 2456	ละครพูดชุดเดียวอย่างจับใจเรื่อง <i>ฟอกไม้ขาว</i> ณ จิตรลดาสภาคาร สโมสร ในพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน
13 ก.ย. 2456	ละครสดึงเวียง <i>ตั้งจิตรคิดคลัง</i> ฝิปากโก๋เขียว ณ จิตรลดาสภาคาร
11 ต.ค. 2456	ละครพูดเรื่อง <i>หัวใจนักรบ</i> ในงานต้อนรับสมุหเทศาภิบาลที่มาประชุม ณ พระจำหนักจิตรลดารโหฐาน (ในเล่มงานละครฯ ของ ม.ล.ปิ่น ระบุว่ามิ เรื่อง <i>จัดการรับเสด็จ</i> ด้วย)
26 ธ.ค.2456	ละครดึกดำบรรพ์เรื่อง <i>ทศกรรฐ์กับอรชุน</i> ณ โรงเรียนราชวิทยาลัย นักเรียน ราชวิทยาลัยแสดง
27 ธ.ค.2456	ละครพูดเรื่อง <i>A Real Ghost</i> และ <i>ชิงนาง</i> นักเรียนมหาดเล็กหลวงแสดง ณ โรงเรียนมหาดเล็กหลวง ในงานประจำปีพระราชทานรางวัลนักเรียน
6 ม.ค. 2456*	ละครพูดเรื่อง <i>หัวใจนักรบ</i> งานเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระศรีพัชริน ทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี (ในเล่มงานละครฯ ม.ล.ปิ่น ว่ามีเรื่อง <i>จัดการรับเสด็จ</i> ด้วย)
5 เม.ย. 2457	ละครดึกดำบรรพ์เรื่อง <i>อรชุนกับทศกรรฐ์</i> และละครนอกเรื่อง <i>ท้าวแสนปม</i> ในงานประชุมสโมสรฝ่ายใน วันปีใหม่ ในพระบรมมหาราชวัง
13-14 พ.ค. 2457	โปรดเกล้าฯ ให้จัดพิธีไหว้ครูและครอบโคลนละคร ที่พระจำหนักจิตรลดารโหฐาน
14 มิ.ย. 2457	เรื่อง <i>แก้แค้น</i> ในการฉลองจิตรลดาสภาคาร
4 มิ.ย.-2457	ซ้อมละครเรื่องต้อนรับลูก
5 มิ.ย. 2457	ซ้อมละครเรื่องปล่อยแก้
6 มิ.ย. 2457	ซ้อมละครเรื่องแก้แค้น ณ สโมสรเสือป่า
13 มิ.ย. 2457 ราชกิจรายวัน	ละครพูด เรื่อง <i>ต้อนรับลูก ปล่อยแก้</i> และ <i>แก้แค้น</i> ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน ในการเลี้ยงสมาชิกจิตรลดาสโมสร
18 มิ.ย. 2457	ละครพูดเรื่อง <i>หมิ่นประมาทศาลและน้อยอินทเสน</i> ในเวอร์เลี้ยงของ เจ้าพระยาอภัยราชามหาญาติธรรมธร
5 ก.ย. 2457	ละครดึกดำบรรพ์ เรื่อง <i>รวมเกียรติ์ ตอนตามกวาง</i> ในเวอร์เลี้ยงของ เจ้าพระยาศรีวิไชยชนินทร สมุหเทศาภิบาลผู้สำเร็จราชการมณฑล นครไชยศรี

วัน เดือน ปี	รายการ
19 ก.ย. 2457	ละครตีกด้าบรรพ์ เรื่องรามเกียรติ์ ตอนนางลอย ในการช่วยเวรเลี้ยงของมหาเสวกตรี พระยาวิสุกรรมประสิทธิ์
24 ก.ย. 2457	ละครพูดเรื่อง หัวใจนักรบ ณ พระราชวังสนามจันทร์
5 ต.ค. 2457	ละครตีกด้าบรรพ์ ทศกรรฐกับอรุณ ทำบุญอายุครบ 2 รอบพระยาประสิทธิ์ศุภการ ผู้บัญชาการกรมมหรสพ ณ โรงโขนหลวง สวนมิสกวัน
4 ต.ค. 2457	ละครพูดเรื่อง ไฉไลกรร ในงานทำบุญอายุครบ 2 รอบพระยาประสิทธิ์ศุภการ ผู้บัญชาการกรมมหรสพ ณ โรงโขนหลวง สวนมิสกวัน
4 ธ.ค. 2457	ซ้อมละคร เตรียมแสดงในการเฉลิมพระชนมพรรษา และร้องเพลงสรรเสริญพระบารมีสมเด็จพระบรมราชชนนี
9 ธ.ค. 2457	ละครพูดเรื่อง แก้วแก้ว เห็นแก้วลูก ปลอ่ยแก้ว ในงานเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี ณ พระตำหนักพญาไท
10 ธ.ค. 2457	ละครพูด เรื่อง มหาตมะ ในงานเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี ณ พระตำหนักพญาไท
2 ม.ค. 2457*	ราชเสวกร้องเพลงยอพระเกียรติ คลอพิณพาทย์ เนื่องในการเฉลิมพระชนมพรรษา ณ พระบรมมหาราชวัง
4,6 ม.ค. 2457*	ละครพูดเรื่องมหาตมะ เก็บเงินบำรุงราชนาวิสมาคม ณ สวนมิสกวัน
12 ม.ค.ถึง25 ก.พ. 2457*	ซ้อมรบเสือป่า หลังการซ้อมรบในแต่ละวัน มีร้องเพลง เล่นละคร
30 มี.ค. 2457*	ซ้อมละครที่สวนจิตรลดา
4 เม.ย. 2458	ซ้อมละคร ศกุนตลา เตรียมเล่นในการสโมสปีใหม่ข้างใน ที่สวนเต่า
6,10 เม.ย. 2458	โขนบรรดาศักดิ์ ตอนประเดิมศึกกลางกาว ในการสมโภชพระบรมมหาราชวัง ณ สวนศิवालย์
11-12 เม.ย. 2458	ละคร ศกุนตลา ในการสมโภชพระบรมมหาราชวัง ณ สวนศิवालย์
27 พ.ค. 2458	ละครรำเรื่องพระคเณศ์เสียว และละครพูดเรื่องความดีมีไชย กรมพรานหลวงและเสือป่าหลวงเล่น ในงานฉลองธงศารทูลประจำกรมเสือป่าพรานหลวง ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน
17 มิ.ย. 2458	ละครพูดเรื่อง หัวใจนักรบ ณ สโมสรเสือป่านครศรีธรรมราช

วัน เดือน ปี	รายการ
13-ก.ค.-2458	ละครหลวงแสดงเรื่องพระร่วง ตอนขอมดำดิน ณ ค่ายหลวงเมืองนครศรีธรรมราช
14-ก.ค.-2458	เสือป่ากรมพรานหลวงแสดงละครพูดพระราชนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ วันที่ 14 แสดง เรื่องไม่โกรธ ณ ค่ายหลวง นครศรีธรรมราชเก็บเงินเรียไร่อดหนุนราชนาวิ ได้เงิน 900 บาทเศษ
21 ก.ค. 2458	เรื่อง ต้อนรับลูก ณ ค่ายหลวง นครศรีธรรมราชเก็บเงินเรียไร่อดหนุนราชนาวิ
23 ก.ค. 2458	เรื่อง หมิ่นประมาทศาล ชุดเดียวและซิงนาง 4 ชุด ณ ค่ายหลวง นครศรีธรรมราช เก็บเงินเรียไร่อดหนุนราชนาวิ
25 ก.ค. 2458	ละครพูดของเสนาหลวงคืนสุดท้าย เรื่อง มหาตมะ เก็บเงินได้ 1200 บาท รวมแล้วได้ 4,000 บาท
29 ก.ค. 2458	โขนหลวงแสดงเรื่องรามเกียรติ์ตอนเฝ้าลงกา กรมมหรสพเล่นสมโภชพระมหาธาตุ ณ หน้าพระมหาธาตุ เมืองไชยา
17 ก.ย. 2458	ละครเรื่อง หนามยอกเอาหนามบ่ง ในงานเลี้ยงประจำปีของจิตรลดาสภาคาร ณ จิตรลดาสโมสร
6 พ.ย. 2458	ละครภาษาอังกฤษ เรื่อง เอเรียลโกลด์ (เรื่องผี ๆ จริง ๆ) นักเรียนมหาดเล็กหลวงแสดง ณ สวนมิสกวัน
6 พ.ย. 2458	ละครภาษาอังกฤษ เรื่อง แดนดีดัก แสดงโดยข้าราชการที่เคยเป็นนักเรียนนอก เงินค่าใช้จ่ายใช้เงินพระคลังข้างที่ รายได้มอบให้ราชนาวิสมาคม ณ สวนมิสกวัน
8 พ.ย. 2458	ละครดึกดำบรรพ์เรื่องทศกัณฐ์กับอรชุน ณ กระทรวงกลาโหม ในงานสมโภช นายพลเอกพิเศษในกองทัพบกอังกฤษ
15 พ.ย. 2458	กรมโขนหลวงแสดงเรื่องศุภนตลา ในการบำเพ็ญพระกุศลพระชนมายุ 60 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรวรฤทธิ์ ณ วังกรมพระนเรศวร
24 พ.ย. 2458	ละคร (ในราชกิจรายวันไม่ระบุชื่อเรื่อง) ณ โรงละครใหม่ งานขึ้นพระที่นั่งอานามาศจำรูญ
20 ธ.ค. 2458	ละครพูดเรื่อง A Queen Burglary ผู้ร้ายแฝง(ภาษาอังกฤษ) และเรื่อง น้อยอินทเสน (ภาษาไทย) ครูและนักเรียนมหาดเล็กหลวงเล่นถวายในงานก่อพระฤกษ์โรงเรียนมหาดเล็กหลวง
28 ธ.ค. 2458	ละครพูดเรื่อง หาโล่ห์และผู้ร้ายแฝง ในงานเฉลิมพระชนมพรรษาโดยข้าราชการในพระราชสำนัก

วัน เดือน ปี	รายการ
29 ธ.ค. 2458	ละครเรื่อง <i>เรื่องสังข์ทอง</i> ตอนดีคิลี เล่นสนองพระเดชพระคุณในงานเฉลิมพระชนมพรรษา
4 ม.ค. 2458	ละครเรื่อง Mahatma (มหาตมะ) มีระเบียบการภาษาอังกฤษ
29 ส.ค. 2459	พระเกียรติรถ แสดงในงานประจำปีจิตรลดาสภาคาร
เม.ย. 2459	โขนหลวงรุ่นเล็กแสดงเรื่อง <i>พระนรสิงหาวตาร</i> ในงานปีใหม่
เม.ย. 2459	ละครพูดเรื่อง <i>ไมโครธ</i> ในงานปีใหม่ ณ สวนศิวาลัย พระบรมมหาราชวัง
9 ก.ค. 2459	ละครเรื่อง <i>A Good Interpreter</i> เก็บเงินบำรุงราชนาวิสมาคม ณ สวนมิสกวัน
26 ส.ค. 2459	ละครเรื่อง <i>วิวาทพระสมุทร</i> แสดงครั้งแรก ทรงแสดงเป็นนางเอกเอ็ดเวิร์ดไลออน ในงานประจำปีของจิตรลดาสภาคาร ณ จิตรลดาสภาคาร
8 ต.ค. 2459	ละครพูดเรื่อง <i>นินทาสโมสร</i> โดยเสือปากองเสนาหลวง เลี้ยงสมาชิกจิตรลดา สภาคาร ณ สวนศิวาลัย
11 ต.ค. 2459	ละครรำเรื่อง <i>ท้าวแสนปม</i> ตอนที่ 2 ในเวรเลี้ยงเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี ณ สวนศิวาลัย
14-15 ต.ค. 2459	ละครเรื่อง <i>บ่วงมาร</i> ทรงแสดงเป็นพลโทพระยาพิไชยรณฤทธิ์ เก็บเงินบำรุงกาชาดสยาม ณ สวนศิวาลัย
15 ธ.ค. 2459	ละครเรื่อง <i>นินทาสโมสร</i> ข้าราชการแสดงในงานเฉลิมพระชนมพรรษา สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี
เม.ย. 2460	เรื่อง <i>ล่วมดี</i> ทรงแสดงเป็น ยอนสมิท ในงานปีใหม่ ณ สวนศิวาลัย
7-8 เม.ษ. 2460	ละครรำ <i>พระเกียรติรถ</i> ในงานสมโภชพระมหาราชวัง สวนศิวาลัย
9 พ.ค. 2460	ละครเรื่อง <i>ล่วมดี</i> ณ จังหวัดนครศรีธรรมราช เก็บเงินได้ 1,600
10 พ.ค. 2460	ละครเรื่อง <i>บ่วงมาร</i> เก็บเงินได้ 1,200
4, 11, 14 ส.ค. 2460	คณะละครกิตติมศักดิ์แสดงละครพูดภาษาอังกฤษ 3 เรื่อง <i>Three more littleplays</i> 1. <i>The Eliminists</i> 2. <i>A Stateman's Wife</i> และ 3. <i>The Taming of Uncle Gideon</i> แสดงอุดหนุนสภากาชาดสัมพันธ์มิตร ครั้งแรกที่ผู้แสดงใช้ชายจริงหญิงแท้ ในละครพูดภาษาอังกฤษ สมเด็จพระบรมราชชนนีทอดพระเนตรวันที่ 14 ส.ค. 2460
11 ก.ย. 2460	ทรงดัมพ์ แครมโบ ณ ศาลาวรรณาสาลา บางปะอิน
19 ธ.ค. 2460	ละครพูดเรื่อง <i>หมายน้าบ่อหน้า</i> ทรงแสดงเป็นหลวงประจักษ์อักษร ในงานเลี้ยงสมาชิกจิตรลดาสภาคาร ณ สวนศิวาลัย

วัน เดือน ปี	รายการ
19 ธ.ค. 2460	ละครเรื่อง <i>วิวาห์พระสมุทร</i> ณ สวนสราญรมย์ สมาคมฝรั่งเศสชอบท พระราชนิพนธ์ไปแสดง เก็บเงินบำรุงการกุศล
22 ธ.ค. 2460	ละครเรื่อง <i>ไมโกธร</i> โดยนายและพลเสือป่าพรานหลวงรักษาพระองค์เพื่อ เก็บเงินช่วยราชการสงคราม ณ โรงละครบุษปะนาฏศาลา
19-20ม.ค.2460	ละครเรื่อง <i>หมายน้าบ่อหน้า</i> อุดหนุนผู้ไปสงครามในยุโรป
23 ม.ค. 2460*	ละครเรื่อง <i>ล่วมดี</i> นักเรียนมหาดเล็กหลวงจัดแสดง
28 ม.ค. 2460*	การแสดง <i>รำโคม</i> (เบิกโรง) และ <i>มิตรมียัย</i> ในงานเลี้ยงรับรองรองผู้สำเร็จ ราชการสหพันธรัฐมลายูที่พระราชวังสนามจันทร์
1 มี.ค. 2460*	ละครพูดเรื่อง <i>คดีสำคัญ</i> โดยสมาชิกเสือป่ากรมม้าหลวงรักษาพระองค์ เล่น ในงานรื่นเริงฉลองถ้วยน้อยนักรบและถ้วยรางวัลระหว่างเสนา ณ ค่าย หลวงบ้านโป่ง
4 มี.ค. 2460*	ละครพูดเรื่อง <i>ไมโกธร</i> สมาชิกเสือป่ากรมม้าหลวงรักษาพระองค์ ณ ค่าย หลวงบ้านโป่ง
8 ก.ค. 2461	ละครพูดเรื่อง <i>ล่วมดี</i> เก็บเงินปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์
16 พ.ย.2461	มหาอุปรากรเรื่อง <i>Cavalleria Rusticana</i> ผู้แสดงเป็นชาวต่างประเทศ ณ สวนมิสกวัน นักเรียนพรานหลวงและข้าราชการกรมมหรสพเล่นดนตรี
23-24 พ.ย. 2461	ละครเรื่อง <i>ท่านรอง</i> ณ พระที่นั่งอภิเชิดดุสิต
11-12 ม.ค. 2461*	His Excellency the Governor เจ้าคุณเทศา ณ สวนมิสกวัน โปรดเกล้าฯ ให้จัดแสดงละครของผู้แต่งคนอื่นบ้าง แสดงโดยสุภาพสตรีไทย
25 ม.ค. 2461*	หลวงจำเนียรเดินทาง เสือป่าพรานหลวงแสดง ณ พระราชวังพระราชวัง สนามจันทร์
1 ก.พ. 2461*	ละครพูดเรื่อง <i>ท่านรอง</i> คณะเสือป่ากองเสือหน้ากองเสนาหลวงรักษา พระองค์ ณ พระราชวังราชวังสนามจันทร์
8 ก.พ. 2461*	ละครเรื่อง <i>ล่วมดี</i> (เบิกโรง) คณะเสือป่ากองเสนาหลวงรักษาพระองค์ และ ละครพูดเรื่อง <i>วิไลยเลือกคู่</i> ทรงแสดงเป็นนายตีส ฌมังกิด เพื่อเก็บเงิน ปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์ ณ พระราชวังสนามจันทร์
17 ก.พ. 2461*	การแสดงรอมแวล <i>สเคาต์ เซอค์ส</i>
6-7,10-11 ก.พ. 2462*	ซ้อมละครพูด <i>เยมส์ วิลสัน</i> เรื่อง <i>1 สร้อยคอไข่มุกด์</i> ส่วนวันที่ 19 ก.พ. ซ้อม ใหญ่ค่ายหลวงบ้านโป่ง

วัน เดือน ปี	รายการ
20 ก.พ. 2462*	ละครพูดแบบภาพยนตร์ <i>เยมส์ วิลสัน</i> ค่ายหลวงบ้านโป่ง
กพ.-มี.ค. 2462*	ทอดพระเนตรและแสดงดัมป์ แครมโบ 22 คีน
เม.ย. 2463	โปรดให้นำบทละคร 10 เรื่องถวาย เพื่อแก้ไข
24 พ.ค. 2463 / 1 มิ.ย. 2463	กองตรวจบรรเลง <i>เพลงโคก</i> พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตร ในงานพระเมรุสมเด็จพระบรมราชชนนี
5 ต.ค. 2463	ละครรำ ตอน <i>ท้าวอุเทน</i> ไปจับช้างและลิเกตลกเรื่อง <i>ขุนช้างขุนแผน</i> ตอนตาหลอแหกคุกเชียงใหม่ ในวันเกิดพระยาประสิทธิศุภการ ณ ท้องพระโรงวังพญาไท
8 ต.ค. 2463	ละครเรื่อง <i>ขอมดำดิน</i> ณ พระที่นั่งราชกิจวินิจฉัยฉลองเรือหลวงพระร่วง เป็นการหลวงที่กรุงเทพฯ
16 ต.ค. 2463	เตรียมการซ้อมเรื่อง <i>โพงพาง</i> ทรงชวน ม.จ. วรณวิมลในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์มาแสดง
21 ต.ค. 2463	ซ้อมเรื่อง <i>งดการสมรส</i> เรื่องแรกที่ซ้อมชายจริงหญิงแท้
5 พ.ย. 2463	ซ้อมละคร 4 เรื่อง <i>เจ้าข้า, สารวัด!</i> ทรงแสดงเป็นร้อยเอกบุญธรรม ธรรมโยธิน 2. <i>งดการสมรส</i> 3. <i>ขนมสมกับน้ำยา</i> 4. <i>โพงพาง</i> ทรงแสดงเป็นพลเรือโท พระยาสมุทรโยธิน ในงานฉลองตรา วชิรมงกุฏของเจ้าพระยาอภัยราชา ทรงให้สมาชิกเสือป่าในกองเสนาหลวง ร.อ.ไปชม และข้าราชการชั้นสัญญาบัตรให้พาบุตรภรรยาไปดูได้ ณ สวนมิสกวัน
25-28 พ.ย. 2463	ละครเรื่อง <i>หลวงจำเนียรเดินทาง</i> ณ โรงละคร พระราชวังพญาไทเก็บเงินซื้อปืนเสือป่า
23-27 ธ.ค. 2463	ละครพูดบรรดาศักดิ์ <i>กลแตก</i> เพื่อซื้อปืนพระราม 6 สำหรับเสือป่า ณ โรงละครวังพญาไท
11 ม.ค. 2463*	ละครดึกดำบรรพ์ <i>พระคเณศ์เสียว</i> 12 ม.ค. <i>รามเกียรติ์ ตอนนางลอย</i> ณ วังบูรพา ในการบำเพ็ญกุศลพระชนม์ครบ 60 สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์ ที่ครบตั้งแต่ปี 2461 แต่ไม่สะดวกจึงเลื่อนมาจัดปีนี้
19 ม.ค. 2463*	ซ้อมละครพูด 4 เรื่อง ณ พระราชวังสนามจันทร์
22 ม.ค. 2463*	แสดงละครพูด 4 เรื่อง <i>เจ้าข้า, สารวัด!</i> <i>งดการสมรส</i> <i>ขนมสมกับน้ำยา</i> และ <i>โพงพาง</i> ทรงแสดงเป็นร้อยเอกบุญธรรม ธรรมโยธิน ในเรื่อง <i>เจ้าข้า, สารวัด!</i> และพลเรือโท พระยาสมุทรโยธินในเรื่อง <i>โพงพาง</i> เก็บเงินบำรุงเสือป่า อัตราค่าดู 1-5 บาท ณ พระราชวังสนามจันทร์

วัน เดือน ปี	รายการ
23-28 ม.ค. 2463*	ซ้อมละครเรื่องคดีสำคัญและตบตา ณ พระราชวังสนามจันทร์
29 ม.ค. 2463*	แสดงละครเรื่องคดีสำคัญและตบตา ทรงแสดงเป็นนายรอด รตินันท์ พ่อค้าจันอับในเรื่องตบตา ณ พระราชวังสนามจันทร์ ละครศรีอยุธยา แสดงเก็บเงินช่วยซื้อปืนเสือป่า
1 ก.พ. 2463*	ซ้อมละครเรื่องหัวใจนักรบและเนตรพระอิศวร ณ โรงละคร พระราชวัง สนามจันทร์
4 ก.พ. 2463*	ซ้อมละครเรื่องหัวใจนักรบ ณ โรงละคร พระราชวังสนามจันทร์
5-6 ก.พ. 2463*	แสดงละครเรื่องหัวใจนักรบ ทรงเป็นนายหมวดโทหลวงมณีราษฎร์บำรุง เก็บเงินช่วยซื้อปืนเสือป่า
11 ก.พ. 2463*	ซ้อมละครชุดแบบภาพยนตร์ 8 ฉาก เยมส์ วิลสัน เรื่องที่ 2 เนตรพระอิศวร ทรงเป็นเยมส์ วิลสัน ณ ค่ายหลวงบ้านโป่งหลังการซ้อมรบเสือป่า
14,20 ก.พ. 2463*	ซ้อมละคร เนตรพระอิศวร
2 ก.พ. 2463*	ทรงแสดงละครเนตรพระอิศวร ทรงเป็นเยมส์ วิลสัน ในการพระราชทาน เลี้ยงหลังเสร็จการประลองยุทธ
25 ก.พ. 2463*	ซ้อมเรื่องวิไลเลือกคู่ ทรงแสดงเป็นนายดิศ ฌมังกิต ณ โรงละคร พระราชวังสนามจันทร์
26 ก.พ. 2463*	ละครเรื่องวิไลเลือกคู่ เสด็จพร้อมสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระ บรมราชินี ทรงแสดงเป็นนายดิศ ฌมังกิต ณ โรงละครพระราชวังสนาม จันทร์
19 มี.ค. 2463*	ทรงซ้อมละครเรื่องหัวใจนักรบ ทรงแสดงเป็นนายหมวดโท หลวงมณี ราษฎร์บำรุง สวมมิสกวัน เพื่อเก็บเงินซื้อปืนเสือป่าแบบพระราม 6
21-27 มี.ค. 2463*	ละครเรื่องหัวใจนักรบ ทรงแสดงเป็นนายหมวดโท หลวงมณีราษฎร์บำรุง เพื่อเก็บเงินซื้อปืนเสือป่า อัตราค่าบ็อกซ์ เก้าอี้ 6 ตัว 10 บาท เก้าอี้หน้า ฉาก 5 บาท เก้าอี้กลางโรง 3 บาท เก้าอี้รอบนอก 1 บาท สำหรับลูกเสือ นักเรียนทหาร เหลือ 50 สตางค์ ณ สวมมิสกวัน
29 ธ.ค. 2463	งานรื่นเริงดุสิตธานี
1 เม.ย. 2464	ละคร ศกุนตลา สำนวนที่ 4 วันขึ้นปีใหม่ ณ โรงละครสวนศิवालย์

วัน เดือน ปี	รายการ
11 เม.ย. 2464	โขนหลวง ในการพระกุศลพระชนมพรรษา 60 ทศ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระวชิรญาณวโรรสพระอุปัชฌายจารย์และฉลองรูปหล่อกรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ โดยปลูกโรงละครหลวงริมถนนวัดบวรนิเวศ
18 เม.ย. 2464	ละครเรื่อง <i>ไมโครธ</i> ในงานทำบุญวันเกิดพระยาอนิรุทธเทวา ณ หาดเจ้าสำราญ เพชรบุรี
1 พ.ค. 2464	ละครรำ <i>ลัทธิชาตยะ</i> บทพระราชนิพนธ์ กรมมหรสพขับลำนำและมีละครชาวเพชรบุรีผสมโรง ณ การรื่นเริงในวันประสูติ ม.จ.พิมลพรรณในกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ หาดเจ้าสำราญ เพชรบุรี
7 พ.ค. 2464	โขนตอน <i>หนุมานถวายแหวน</i> โดยคณะกรมทหารบกราบ 14 ณ หาดเจ้าสำราญ เพชรบุรี
10 พ.ค. 2464	โขนหลวง เนื่องในสมเด็จพระนางเจ้าสุชมालมารศรี พระราชเทวี พระชนมายุครบ 60 พรรษา ณ วังสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์วรพินิตที่ตำบลบางขุนพรหม พลับพลายกริมแม่น้ำ
9 มิ.ย. 2464	คณะละครศรีอยุธยาแสดงเรื่อง <i>กลแตก</i> ทรงแสดงเป็นหลวงสิทธิศุภการ ณ โรงละครวรรณาลัยที่ พระราชวังบางปะอิน เก็บเงินบำรุงเสือป่ารักษาดินแดนอยุธยา
15-18,20-21,24-30 ก.ค. 2464	ทรงดัมป์ แครมโบ ณ โรงละครวรรณาลัยที่ พระราชวังบางปะอิน
3-7 ส.ค. 2464	เสด็จลงทอดพระเนตรดัมป์ แครมโบพระราชวังบางปะอิน
31 ก.ค. และ 2 ส.ค. 2464	ซ้อมละครเรื่อง <i>ชิงนาง</i> พระราชวังบางปะอิน
3 ก.ย. 2464	ซ้อมระบำ (นพเก้า) ในงานฉลองพระสุพรรณบัฏสถาปนาตำแหน่งพระนาม พระองค์เจ้าลักษมีลาวัณ ณ วังปารุสกวัน
5 ก.ย. 2464	โปรดเกล้าฯ ให้กัปตันฮอลแลนด์ นายทหารกองหนุนประเทศอังกฤษขออนุญาตทำรูปหนังฉายที่ประเทศสยามเฝ้าเป็นการโปรเวต
7 ก.ย. 2464	การแสดง <i>ระบำนพเก้า</i> (สามัคคีเสวก) ณ วังปารุสกวัน ในการเฉลิมพระยศ พระองค์เจ้าลักษมีลาวัณ
5 ต.ค. 2464	ละครหลวงแสดงเบิกโรงเรื่อง <i>ฤๅษีเลี้ยงลูก</i> และจับเรื่อง <i>สังข์ทองตอนเจ้าเงาะ ถอดรูป</i> ณ วังปารุสกวัน ในงานทำบุญวันเกิดพระยาประสิทธิศุภการ

วัน เดือน ปี	รายการ
8 ต.ค. 2464	ลิเกลูกบท โดยกรรมมหรสพ ณ วังพญาไท
15 ต.ค. 2464	ลิเกลูกบท ณ วังปารุสกวัน
27 ต.ค. 2464	ละครรำเรื่องพระอนิรุทธ ในงานเลี้ยงน้ำชาพระราชทานพระสุจริตสุตา (ในการแต่งตั้งคุณเปรี๊ญ สุจริตกุลพนักงนราชเลขานุการเป็นพระสุจริตสุตา)
14-18 พ.ย. 2464	ละครศรีอยุธยาอมช่อมละครพูดเรื่องกุศโลบาย ทรงแสดงเป็นพระคาคินัล ณ วังพญาไท
21 พ.ย. 2464	ทอดพระเนตรสถานที่ การจัดเวทีและเขียนฉาก ณ โรงโขนหลวงสวนมิสกวัน
22 พ.ย. 2464	ช่อมละครพูดเรื่องกุศโลบาย แต่งเครื่องเต็มที ณ โรงโขนหลวงสวนมิสกวัน
24-29 พ.ย. 2464	แสดงเรื่องกุศโลบาย ทรงแสดงเป็นพระคาคินัล ณ โรงโขนหลวงสวนมิสกวัน เพื่อเก็บเงินซื้อตั๋วล้อตเตอรี่ปีนให้เสือป่า ค่าดู เก้าอี้บอกซ์ และเก้าอี้หน้าฉาก 7 บาท เก้าอี้รอบนอก 3 บาท
8 ธ.ค. 2464	ช่อมละครที่สวนจิตรลดา
10 ธ.ค. 2464	โขนหลวง โดยโขนบรรดาศักดิ์ ณ บ้านนรสิงห์ ในงานฉลองสุพรรณบัฏเจ้าพระยารามราฆพ
19 ธ.ค. 2464	ละครดึกดำบรรพ์เรื่อง คุรุพาหิ และนางลอย ณ สโมสรเสือป่าสวนจิตรลดา เก็บเงินอุดหนุนทุนทรัพย์สำหรับบำรุงเสือป่า
29 ธ.ค. 2464	ระบำแบบหลวงเรื่องคุณลักษณวาทรูป งานเลี้ยงทวยนาครดุสิตธานี ณ สวนศิवालัย
17,19 ม.ค.2464*	ทรงช่อมละครเรื่องหาเมียให้ผัว ณ โรงช้างพระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์
21 ม.ค. 2464*	ละครเรื่องหาเมียให้ผัว โดยคณะละครศรีอยุธยาอมช่อมละครพูด ทรงแสดงเป็นหลวงวิสุทธิทรัพย์ ณ โรงช้างพระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์เก็บเงินบำรุงเสือป่า มีสมาชิก เสือป่าและราษฎรพากันมาดูเป็นจำนวนมาก
22-24 ม.ค. 2464*	ทรงช่อมละครเรื่องวิวาทพระสมุทร ณ โรงช้างพระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์
25-26 ม.ค. 2464*	ทรงช่อมละครเรื่องชิงนาง ณ โรงช้างพระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์
28 ม.ค. 2464*	ละครเรื่องชิงนาง โดยคณะละครศรีอยุธยาอมช่อมละครพูด ทรงแสดงเป็นพระยาสักกรินทร์ ณ โรงช้างพระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์ เก็บเงินบำรุงเสือป่า มีสมาชิก เสือป่าเหล่า ต่าง ๆ และราษฎรมาดูเป็นอันมาก

วัน เดือน ปี	รายการ
31 ม.ค., 1,3 ก.พ. 2464*	ทรงซ้อมละครเรื่องวิวาทพระสมุทร ณ โรงช้างพระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์
4 ก.พ. 2464*	ทรงเล่นละครเรื่องวิวาทพระสมุทร โดยคณะละครศรีอยุธยา รมย์ ทรงแสดงเป็นนาวาเอกเอ็ดเวิร์ด โลออนโลออน เก็บเงินบำรุงเสือป่า ณ โรงช้างพระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์
8-10,13,17,20 ก.พ. 2464*	ทรงซ้อมละครเรื่อง ตัวกอวิลสัน ณ ค่ายหลวงโพธาราม จ.ราชบุรี
21 ก.พ. 2464*	ละครเรื่อง ตัวกอวิลสันและละครตลกต่าง ๆ ณ ค่ายหลวงโพธาราม จ.ราชบุรี
4 มี.ค. 2464*	ละครคณะกรรมการมหรสพแสดงเรื่องเล็กการซ้อมรบเสือป่า
5-10 มี.ค. 2464*	ทรงซ้อมละครเรื่องมิตรแท้และทรงดัมพ์ แครมโบ
11 มี.ค. 2464*	ละครเรื่องมิตรแท้ ทรงแสดงเป็นเอมิล ยาร์เลต และเรื่องตัวกอวิลสัน ทรงแสดงเป็นเยมส์ วิลสัน เก็บเงินช่วยในการบำรุงวัดเสนาหา
1 เม.ย. 2465	โขนหลวงตอนผาลองกา ในงานปีใหม่ ณ พระที่นั่งภานุมาศจำรูญ
18 เม.ย. 2465	ละครเรื่อง ไมโครธ โดยกรมมหรสพ ในการทำบุญวันเกิดพระยาอนิรุทธเทวา
2 - 3 พ.ค. 2465	ลิเกลูกบทเรื่องพระหันทอากาศ โดยข้าราชการกรมมหรสพ ณ ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ
10 มิ.ย. 2465	ละครเรื่องขุนช้างขุนแผน ในการสถาปนาอินทราธิขึ้นเป็นพระวรวงษาฯยาเธอพระอินทรศักดิ์ศรี ณ โรงละครหลวงพระราชวังสนามจันทร์
18-19, 21-22, 25-27,29 มิ.ย. 2465	ทรงซ้อมละครเรื่องเสือเผ่น ทรงแสดงเป็นพระยาอรุณประกาศกรณีย์ แสดงจริง 1 ก.ค. ณ โรงละครหลวงพระราชวังสนามจันทร์ 1 ก.ค. 2465 ซ้อมปืนเสือป่า ที่สนามจันทร์
16 พ.ย. 2465	โขนหลวง ตอนนาคบาท ในการเฉลิมพระที่นั่งวังพญาไท
17 พ.ย. และ 2 ธ.ค. 2465	ละครเรื่องพระเกียรติรถ เเฉลิมพระที่นั่งวังพญาไท ณ วังพญาไท
9-11 ธ.ค. 2465	ละครเรื่อง เสือเผ่น โดยคณะศรีอยุธยา รมย์ ทรงแสดงเป็นพระยาอรุณประกาศกรณีย์ ณ โรงเสือป่าหลวง สวนจิตรลดา

วัน เดือน ปี	รายการ
29 ธ.ค. 2465	โขนเรื่อง <i>ธรรมาธรรมะสงคราม</i> และระบำแบบหลวงเรื่อง <i>ศุภลักษณ์ว่านดุรูป</i> โดย ข้าราชการกรมมหรสพ โดยราชเสวกในกรมมหรสพ งานสโมสรสันนิบาตแต่งกายต่าง ๆ เนื่องในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ณ สวนศิवालัย
18 ม.ค. 2465*	ทรงซ้อมละครเรื่อง <i>พระร่วง</i> ณ สวนศิवालัย
29 ม.ค., 2, 7 ก.พ. 2465*	ทรงซ้อมละครเรื่อง <i>พระร่วง</i> ณ โรงสอน สโมสรเสือป่าสวนจิตรลดา
17 ก.พ. 2465*	งานรื่นเริงฤดูหนาว ร้านหลวงออกร้านปริศนา พะหมี่ ณ สโมสรเสือป่าสวนจิตรลดา
20 ก.พ. 2465*	ทรงซ้อมใหญ่ละครพูดคำกลอนเรื่อง <i>พระร่วง</i> ณ โรงสอน สโมสรเสือป่าสวนจิตรลดาเชิญนักเรียนโรงเรียนต่าง ๆ นักเรียนนายร้อย นักเรียนนายเรือ นักเรียนเสือป่าและนักเรียนหญิงโรงเรียนต่าง ๆ เก็บค่าที่นั่ง 1 บาท อัตราเดียวกันทั้งหมด
24-26 ก.พ. 2465*	ละคร <i>พระร่วง</i> โดยคณะศรีอยุธยา ณ โรงสอน สโมสรเสือป่าสวนจิตรลดาเก็บเงินบำรุงโรงเรียนมหาดเล็ก ราคาที่คนละ 10 บาทเท่ากันหมด
16-17 มี.ค. 2465*	ทรงซ้อมละครเรื่อง <i>ผิวดิน</i> ณ โรงสอน สโมสรเสือป่าสวนจิตรลดาในการแสดงความยินดีที่สมเด็จพระบรมราชินีทรงรับตำแหน่งผู้บังคับบัญชาการพิเศษ กองพันที่ 2 ฯ
23-24 มี.ค. 2465*	ละครพูดเรื่อง <i>ผิวดิน</i> ณ โรงทหารมหาดเล็ก สะพานมฆวานในการแสดงความยินดีที่สมเด็จพระบรมราชินีทรงรับตำแหน่งผู้บังคับบัญชาการพิเศษ กองพันที่ 2 กรมทหารราบที่ 1 และราบที่ 13
1 เม.ย. 2466	ละครเรื่อง <i>ศกุนตลา</i> ในงานถวายชัยมงคลปีใหม่ ณ พระที่นั่งอานมาศจำรูญ
16 พ.ค. 2466	ทรงซ้อมละครเรื่อง <i>ผิวดิน</i> ณ ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ
19 พ.ค. 2466	ทรงเล่นละครเรื่อง <i>ผิวดิน</i> เพื่อเก็บเงินบำรุงเสือป่าและกองทหารบก มณฑลราชบุรี
7-8 มิ.ย. 2466	ทรงซ้อมโขน ณ พระราชวังสนามจันทร์จะเล่นในงานเฉลิมพระชนมพรรษา สมเด็จพระบรมราชินี
10 มิ.ย. 2466	โขน ในงานเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจีพระบรมราชินี
27 มิ.ย. 2466	ทรงซ้อมละครพร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจีพระบรมราชินี

วัน เดือน ปี	รายการ
4 พ.ย. 2466	ลิเก จำวัดกรรมมหรสพงานฉลองพระกฐินที่บางปะอิน
29 ธ.ค. 2466	งานแพนซีทรังแต่งเป็นพระรามเดินดง ณ พระที่นั่งอานามาศำรุธ พระบรมมหาราชวังงานเลี้ยงวันเฉลิมพระชนมพรรษา
30 ม.ค., 1,5-6,8 ก.พ. 2466*	ทรงซ้อมละคร วิลสัน/ปลอม ณ ค่ายหลวงบ้านโป่ง ในการซ้อมรบเสือป่า
11-14 ก.พ. 2466*	ทรงซ้อมละครเรื่องฉุยฉายอำนวณ ณ ค่ายหลวงบ้านโป่งในการซ้อมรบเสือป่า
16 ก.พ.2466*	ทรงแสดงละครเรื่องฉุยฉายอำนวณ ในนามกองกำลัง ณ ค่ายหลวงบ้านโป่งใน การซ้อมรบเสือป่า
18,20,26 ก.พ. 2466*	ทรงซ้อมละคร วิลสัน/ปลอม ณ ค่ายหลวงโพธาราม ในการซ้อมรบเสือป่า
27 ก.พ. 2466*	ทรงแสดงละครเรื่องวิลสัน/ปลอม ละครพูดแบบภาพยนตร์เรื่องที่ 4 ณ ค่าย หลวง โพธาราม พระราชทานเลี้ยงนายและพลเสือป่าที่มาในการประลอง ยุทธ
22 มี.ค. 2466*	ละครหลวงเรื่องพญาราชวังสัน ณ วังสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรี เจริญ สะพาน วิศวกรรม ในงานฉลองพระชนมายุครบ 60 พรรษาของพระอรรค ชายาเธอ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ
1 เม.ย. 2467	ละครหลวงเรื่องพญาราชวังสัน ณ สวนศิลาชัย ในการสโมสรสำราญปีใหม่
10 เม.ย. 2467	ทรงซ้อมละคร ณ โรงโขนหลวง สวนมิสกวัน
20 เม.ย. 2467	ละครพูด (ในราชกิจจานุเบกษาไม่ระบุชื่อเรื่อง) ณ สโมสรเสือป่าสวนจิตรลดา ในช่วงเย็นมีประชุมนายเสือป่าเรื่องการเกื้อหนุนเสือป่ากองอาสาสมัคร ทรงเชิญข้าราชการและคหบดี ช่วงค่ำ มีงานราตรีสโมสร แสดงละครพูด
24-31 พ.ค. 1 มิ.ย. 2467	ทรงซ้อมละครเรื่องพระร่วง ทรงแสดงเป็นนายมัน ปันยาว ณ พระราช นิเวศน์มฤคทายวัน
8 มิ.ย.2467	ถ่ายรูปละครพระร่วง และทรงซ้อมละครต่อ ณ สโมสรเสวกามาตย์ พระ ราชนิเวศน์มฤคทายวัน
11 มิ.ย. 2467	แสดงละครเรื่องพระร่วง ณ สโมสรเสวกามาตย์ พระราชนิเวศน์ มฤคทายวัน ในงานเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระบรมราชินี
17,19,22 มิ.ย. 2467	ทรงเล่นชิงนาง ณ โรงละคร พระราชนิเวศน์มฤคทายวัน

วัน เดือน ปี	รายการ
25-27,30 มิ.ย. ,1-5,9 ก.ค.2467	ทรงเล่นดัมป์ แครมโบ ณ โรงละคร พระราชานิเวศน์มฤคทายวัน
25 ธ.ค. 2467	ละครเรื่อง <u>แก้แค้น</u> และเรื่อง <u>ช่วยอำนาจ</u> ณ พระที่นั่งนงคราญในพระราชวังดุสิต ฉลองพระชนมายุ 60 พรรษาของสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระมาตุจฉาเจ้า (เมื่อพระชนมายุจริง 62 พรรษาเศษ)
1 มี.ค. 2467*	ทรงซ้อมละครเรื่อง <u>แก้แค้นแทนชวีราช</u> ทรงแสดงเป็นเยมส์ วิลสัน ในการประลองยุทธใหญ่
2 มี.ค. 2467*	ละครเรื่อง <u>จัดการรับเสด็จ</u> แสดงโดยสมาชิกเสือป่ากองเสนารักษาดินแดนกรุงเทพฯ และเรื่อง <u>แก้แค้นแทนชวีราช</u> ทรงแสดงเป็นเยมส์ วิลสัน ในงานพระราชทานเลี้ยงสมาชิกเสือป่าที่มาในการประลองยุทธ
25 ธ.ค. 2467	ละครเรื่อง <u>มัทนะพาธา</u> ในงานฉลองพระชนมพรรษาสมเด็จพระมาตุจฉาเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี ที่สวนสุนันทา
13 เม.ย. 2468	ทรงซ้อมละคร ณ ท้องพระโรงพระที่นั่งสโมสรเสวกามาตย์
15 เม.ย. 2468	แจกหนังสือบทพระราชนิพนธ์ บทเสภาเรื่องพญาราชวังสันและสามัคคีเสวกพระราชกุศลวันเกิดเจ้าจอมสุวัฒนา ทรงแจกหนังสือพระราชนิพนธ์
16 เม.ย. 2468	ท้าวแสนปม โดยละครบรรดาศักดิ์ในการเลี้ยงพระราชทานเจ้านายข้าราชการเนื่องในงานวันเกิดเจ้าจอมสุวัฒนา
11 พ.ค. 2468	ทรงเล่นดัมป์ แครมโบ ณ โรงละคร พระราชานิเวศน์มฤคทายวัน
12 พ.ค. 2468	ทรงซ้อมละครเรื่อง <u>วิวาห์พระสมุทร</u> เลิกแล้วทรงดัมป์ แครมโบ ณ โรงละคร พระราชานิเวศน์มฤคทายวัน
13-14 พ.ค. 2468	ทอดพระเนตรดัมป์ แครมโบ
17-19,21,23 พ.ค. 2468	ทรงซ้อมละครเรื่อง <u>วิวาห์พระสมุทร</u> ทรงแสดงเป็นท้าวมิดัส ณ โรงละคร พระราชานิเวศน์มฤคทายวัน
23,25 พ.ค. 2468	ทรงเล่นละครเรื่อง <u>วิวาห์พระสมุทร</u> ณ โรงละคร พระราชานิเวศน์มฤคทายวัน เก็บเงินบำรุงเสือป่ารักษาพระองค์ ได้ 3600 บาทเศษ
6,8,11 มิ.ย. 2468	ทรงเล่นดัมป์ แครมโบ
12 ต.ค. 2468	ทรงซ้อมละคร ซ้อมวงมโหรีบทพระราชนิพนธ์ละครเรื่อง <u>พระเกียรติยศ</u> (เฉพาะตอนต้น) ให้เป็นละครร้อง ณ โรงละครสวนจิตรลดา ขณะนั้นพระ

วัน เดือน ปี	รายการ
	นางเจ้าสุวัทนาพระวรราชเทวีทรงพระครรภ์อยู่ ทรงเตรียมบรื้อมไว้ในพระราชพิธีสมโภชเดือนพระราชนิพนธ์

*นับปีย่างเก่า วันที่ 1 เมษายน จึงจะขึ้นศักราชใหม่

ที่มา รวบรวมจากจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน หนังสือบทพระราชนิพนธ์ สำนักพระราชวังหลวงเลขาพระเปียบการ
แสดง

จากข้อมูลในตารางที่ 16 ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการซ้อมและแสดงนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรียงตามลำดับเหตุการณ์ จากจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันเป็นหลัก ข้อมูลที่ได้นี้ แสดงให้เห็นนาฏกรรม โอกาส สถานที่ ปริมาณ และผู้แสดง

ในการซ้อมละคร ทรงซ้อมในช่วงกลางคืนหลัง 21.00-22.00 น. เป็นต้นไป บางเรื่องจัดซ้อมเพียง 1 วัน หากเป็นเรื่องใหม่ที่ยังไม่เคยแสดงอาจใช้เวลาซ้อม 5-7 วัน ในการซ้อมเรื่องใหม่ทรงกำหนดวันซ้อมใหญ่ที่ใส่เครื่องแต่งกายที่จะใช้แสดงให้เชิญบุคคลกลุ่มต่าง ๆ เช่น นักเรียนนายร้อย นักเรียน เสือป่า ฯลฯ มาชมละครในวันซ้อมใหญ่ด้วย

การแสดงละคร สามารถแสดงซ้ำได้อีกหลายครั้งเมื่อเวลาผ่านไป จึงไม่ได้เป็นการสิ้นเปลือง เพราะใช้ฉากเดิม เครื่องแต่งกายเดิม

วันที่ไม่มีการซ้อมละคร บางครั้งทรงกำหนดให้ข้าราชการบริหารแสดง ดัมพ์ แครมโบ ซึ่งเป็นการละเล่นละครปริศนาที่ทรงนำรูปแบบมาจากประเทศอังกฤษ แต่ทรงกำหนดให้แสดงละครเพื่อทายสุภาษิตเป็นคำ 4 คำ เรื่องละคำ แล้วเล่นละครรวมทั้ง 4 คำอีกครั้งหนึ่ง จึงต้องแสดงละคร 5 เรื่องต่อครั้ง การละเล่นเช่นนี้ ทรงวางโครงเรื่องไว้ให้ผู้แสดงซึ่งเป็นความลับ ไม่เปิดเผยให้อีกฝ่ายทราบ เพื่อให้เดาจากการแสดงละคร การเล่นดัมพ์ แครมโบนี้ เท่ากับเป็นวิธีการฝึกฝนการแสดงที่ทรงใช้ฝึกนักแสดง ข้าราชการบริหาร มหาตเล็ก ไม่เพียงแต่ฝึกการแสดงที่ต้องสื่อความหมายเป็นท่าทางโดยปราศจากการส่งเสียงออกมาแล้ว ยังเป็นการฝึกไหวพริบของผู้ชมว่าจะสามารถทายเป็นคำใดได้บ้าง และรวมทั้ง 4 คำ คือสุภาษิตบทใด การแปลความหมาย นับเป็นการสอนภาษาไทย และยังเป็นการเตือนสติอีกทางหนึ่งด้วย

สรุปนาฏกรรมในช่วงที่ 4

บทบาตนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในช่วงที่ 4 ทรงราชย์นี้ มีความโดดเด่นสูง เนื่องจากทรงเลือกใช้นาฏกรรมในการสื่อสารแนวพระราชดำริอย่างเต็มที่ ไม่ว่าจะเป็นบทพระราชนิพนธ์ และการจัดการแสดง ที่ผู้วิจัยพบว่า การสร้างนาฏกรรมของพระองค์มีประเด็นดังนี้

บทบาตในด้านนาฏกรรม

- บทบาทผู้ชม การเสด็จแปรพระราชฐานทำให้ได้ทอดพระเนตรมหรสพการแสดงต่าง ๆ ซึ่งชาวเมืองจัดมาถวาย ข้อมูลที่พบนั้น มีการแสดงที่หลายหลาย และหลายรายการโปรดให้แสดงซ้ำ เช่น ลำตัด ลิเก นอกจากนั้น เมื่อเสด็จฯ ไปยังงานต่าง ๆ ทางเจ้าภาพก็ได้จัดการแสดงถวายทอดพระเนตร ละครของเจ้าคุณพระประยุรวงศ์ ละครวังสวนกุหลาบ รวมทั้งภาพยนตร์ และจ๊ว อีกทั้งยังได้ทอดพระเนตรการแสดงของทหาร เสือป่า นักเรียน ในโอกาสต่าง ๆ

- โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมมหรสพโอนเข้ามาในสังกัดกระทรวงวัง และตั้งโรงเรียนพรานหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อการบริหารงานอย่างเป็นระบบและการผลิตศิลปิน

บทบาทในการสร้างนาฏกรรม

ในพระราชพิธีต่าง ๆ โปรดเกล้าฯ ให้มีมหรสพการแสดงตามโบราณราชประเพณีแต่เดิม เช่น โขน หนัง หุ่น จักร ลิเก นาฏกรรมประกอบในพระราชพิธีต่าง ๆ จากในตารางที่ 14 ปรากฏรายการแสดงรื่นเริงในวันขึ้นปีใหม่ มักเป็นการแสดงโขน ละคร ที่สวนศิวาลัยในพระบรมมหาราชวัง จัดเป็นประจำในเดือนเมษายนของทุกปี งานแสดงในพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ปลายเดือนธันวาคมถึงต้นเดือนมกราคม งานฉลองพระกฐิน รววดือนตุลาคม - พฤศจิกายน และงานฉลองอื่น ๆ เช่น เนื่องในการเปิดสะพาน ต้อนรับเรือรบหลวงพระร่วง

- บทบาทผู้ประพันธ์ พบว่าปริมาณบทละครพระราชนิพนธ์มีจำนวนมาก ทรงใช้เวลาว่างจากพระราชกิจในการทรงพระอักษร ช่วงเวลาเดินทางในการซ้อมรบเสือป่าบ้าง เวลาเสด็จแปรพระราชฐานบ้าง มิได้ทรงใช้เวลาให้ผ่านไปโดยเปล่าประโยชน์ ผลงานนาฏกรรมมีหลายประเภท ทั้ง โขน บทเบิกโรง ละครร้อง ละครรำ ละครพูด ละครสังคีต เสภา และเค้าโครงสำหรับแสดง

- บทบาทในฐานะผู้จัดการแสดง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการแสดงในโอกาสต่าง ๆ โดยเฉพาะในการบำรุงการกุศล จัดซื้อเรือรบ จัดซื้อปืนให้เสือป่า เงินบำรุงโรงเรียน ปฏิสังขรณ์วัด

- บทบาทในด้านการแสดง ทรงแสดงละครร่วมกับข้าราชการใกล้ชิดหลายเรื่อง มิใช่เป็นพระเอก แต่มีความสำคัญในการดำเนินเรื่อง ทรงพากย์โขน ทรงขับร้องเพลง ออกแบบท่าเต้นรำ ออกแบบเครื่องแต่งกาย

- ทั้งนี้ พบว่าการสร้างนาฏกรรม อาจมีช่วงที่หยุดชะงัก เนื่องจากการไว้ทุกข์ เมื่อมีพระบรมวงศานุวงศ์สิ้นพระชนม์ ซึ่งการไว้ทุกข์เป็นเวลาหลายเดือน ทำให้งดการแสดงรื่นเริงไปด้วย ในระหว่างนี้จึงทรงพระราชนิพนธ์ ปรับปรุงแก้ไขบท และฝึกสมรรถนะสำหรับการแสดงโดยเล่นดัมพ์ แครมโบ เพื่อฝึกฝนไหวพริบ

- มีสุภาพสตรีไทยที่มีความชำนาญภาษาต่างประเทศร่วมแสดงละครพูดภาษาอังกฤษ ส่วนละครพูดภาษาไทย เมื่อทรงมีพระราชดำริจะมีฝ่ายใน ทำให้ละครพูดภาษาไทยมีสุภาพสตรีร่วมซ้อมและแสดงเป็นครั้งแรก

สรุปนาฏกรรมในช่วงที่ 4 ภูมิหลังและบทบาทนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว อยู่ในกรอบแนวคิด 3 ประการต่อไปนี้

ทรงอนุรักษ์ ฟื้นฟูและเผยแพร่นาฏกรรมแบบเดิม ทรงตระหนักถึงคุณค่าของนาฏกรรมแบบดั้งเดิม โปรดให้นักเรียนได้ฝึกหัดโขนละคร นาฏกรรมในพระราชพิธี พระราชพิธีไหว้ครูและครอบครูโขนละคร การบันทึกทำรำในสมุดภาพตำรารำ ทรงรื้อฟื้นการสวดกลอนบทกวี

ทรงสร้างเสริมในบริบทใหม่ โปรดเกล้าฯ ให้ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงธรรมเนียมโบราณ เพื่อความเป็นสากล เกิดการแสดงละครพูดภาษาอังกฤษที่แสดงโดยคนไทยและมีสุภาพสตรีคนไทยร่วมแสดงเป็นครั้งแรก ส่วนคณะละครของพระองค์ เกิดการแสดงโดยใช้ชายจริงหญิงแท้เช่นกัน และยังมีการแสดงมหาอุปรากรภาษาอิตาลี การแสดงซิมโฟนี หรือในสมัยนั้นเรียกว่า เซอคัสที่แสดงโดยคนไทย ซึ่งแต่เดิมเป็นของชาวต่างประเทศ ตลอดจนเพลงโศกที่นำเพลงไทยเดิมมาเรียบเรียงอย่างสากลบรรเลงในงานพระเมรุ

ทรงวางรากฐานนาฏกรรมให้ยั่งยืนสำหรับอนาคต นาฏกรรมที่เกิดขึ้นในรัชกาลนี้มีได้มีเพียงแค่ทรงอนุรักษ์ฟื้นฟู และปรับปรุงผ่านบทพระราชนิพนธ์ การซ้อม และแสดงเท่านั้น แต่ทรงวางให้มีความมั่นคง เป็นระบบ เพื่อเป็นการสร้างรากฐานนาฏกรรมให้เข้มแข็ง อย่างที่โปรดเกล้าฯ ให้จัดระบบกรมมหรสพขึ้นใหม่ รวมไปถึงพระบรมราชโองการประกาศพระราชบัญญัติที่ป้องกันภัยอันตรายอันเกิดจากมหรสพ ซึ่งเป็นพระราชบัญญัติฉบับแรกของประเทศไทยที่คำนึงถึงความปลอดภัยในโรงมหรสพ มีการกำหนดทางเข้าออก การระวังเหตุเพลิงไหม้ เป็นต้น

4.4 การสร้างนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัย โดยรวบรวมข้อมูลจาก ภูมิหลัง ประสบการณ์ จากหัวข้อที่ผ่านมา ผนวกกับข้อมูลจากสำเนาพระราชหัตถเลขาบทละคร คำนำในบทพระราชนิพนธ์ บทละครพระราชนิพนธ์ และความทรงจำของข้าราชการบริพาร แล้วนำเสนอผลจากการศึกษาค้นคว้าการสร้างนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 5 ประเด็นหลัก ได้แก่ 4.5.1 สาเหตุที่ทรงสร้างนาฏกรรม 4.5.2 วิธีการทรงพระราชนิพนธ์ 4.5.3 วิธีการผลิตการแสดง 4.5.4 การจัดแสดง และ 4.5.5 การเผยแพร่ในรูปแบบอื่น ๆ

4.4.1 สาเหตุที่ทรงสร้างนาฏกรรม

จากข้อมูลที่ศึกษาในแต่ละช่วงพระชนม์ ผู้วิจัยพบว่า ความสนพระราชหฤทัยในนาฏกรรมที่ปรากฏเด่นชัดคือในช่วงที่เสด็จฯ ไปทรงศึกษาในประเทศอังกฤษ ที่ได้ทอดพระเนตรละคร และการแสดงประเภทต่าง ๆ มากมาย ในช่วงที่การละครมีความเจริญรุ่งเรือง ทั้งปริมาณของโรงละครและการจัดแสดง กอปรกับการที่ทรงรับการศึกษาทางภาษา วรรณกรรม และประวัติศาสตร์ จึงทำให้ทรงมี

ความรู้ที่ลึกซึ้งในเชิงอักษรศาสตร์ ทรงอ่านวรรณกรรมชั้นเอกของโลก ทอดพระเนตรการแสดงชั้นนำของโลก และทรงมีประสบการณ์ในการจัดการแสดงละคร ทรงแสดงละคร ตั้งแต่ยังทรงศึกษาแบบวิถีโฮมสกูล จัดการแสดงที่พระตำหนัก เมื่อเสด็จฯ เข้าศึกษาวิชาทหารที่โรงเรียนนายร้อย ที่โรงเรียนมีการจัดกิจกรรมการแสดงให้นักเรียนนายร้อยชักชวนครอบครัวและเพื่อนมาชม นอกจากนี้ มีผู้กราบบังคมทูลเชิญให้ทรงแสดงละครร่วมกับสมเด็จพระอนุชา เพื่อหารายได้บำรุงวัดและโรงเรียน ทรงแสดงละครที่รัสเซียให้ทูตานุทูตได้ชม ประสบการณ์นาฏกรรมที่ต่างประเทศนี้ หล่อหลอมให้ทรงมีแนวคิดในการสร้างนาฏกรรมของพระองค์อย่างยิ่ง จนกระทั่งเมื่อเสด็จฯ กลับมา ทรงทอดพระเนตรการแสดงมหรสพของไทยจำนวนมากเช่นกันจากที่เสด็จฯ ประพาสหัวเมืองเหนือและใต้หลายครั้ง ทรงพบว่าการแสดงโขนได้รับความนิยมน้อยลง จึงทรงสนับสนุนให้เหล่าหาดเล็กรุ่นเด็กฝึกหัดโขนละคร จนสามารถออกแสดงได้ และยังทรงจัดการแสดงละครพูด มีบทพระราชนิพนธ์โขนละคร ละครพูด จนเมื่อเสด็จขึ้นทรงราชย์ ที่ทรงสร้างนาฏกรรมจำนวนมากหลังจากทรงว่างจากพระราชกิจ นาฏกรรมที่ทรงสร้าง รวบรวมได้จำนวน 154 เรื่อง จัดแบ่งเป็น 8 ประเภท

หากวิเคราะห์ถึงเหตุผลหรือแรงบันดาลใจพระราชหฤทัยให้ทรงสร้างนาฏกรรม จากการศึกษาข้อมูล ผู้วิจัยพบว่าน่าจะมาจากปัจจัยภายใน และภายนอก ต่อไปนี้

4.4.1.1 ปัจจัยภายใน

4.4.1.1.1 ความสนพระราชหฤทัยส่วนพระองค์

เมื่อศึกษาพระราชประวัติและประสบการณ์เกี่ยวกับนาฏกรรม พบว่า การสร้างนาฏกรรมเหล่านี้ ความสำคัญลำดับแรกคือเกิดจากความชอบส่วนพระองค์โดยแท้ ที่เริ่มตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ และฉายแววประจักษ์ชัดเมื่อเสด็จ ฯ ประทับในต่างประเทศ ดังแสดงข้อมูลในช่วงที่ 3 ไม่ว่าจะเป็นละครที่ทอดพระเนตร ละครที่พระราชนิพนธ์ และละครที่ทรงจัดการแสดงและทรงแสดง หากมิได้เกิดจากความ “ชอบ” แล้ว คงไม่ทรงทำได้อย่างต่อเนื่องและมีการพัฒนาอยู่ตลอดเวลา หลังจากทรงว่างจากการปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ทรงเลือกที่จะพักผ่อนสำราญพระราชอิริยาบถโดยการทรงพระอักษร และซ้อมละครในเวลาว่าง กล่าวได้ว่าทรงใช้เวลาว่างในการสร้างนาฏกรรมด้วยความสำราญพระราชหฤทัยและยังประโยชน์ต่อบ้านเมือง

เมื่อทรงประกอบพระราชกิจด้วยความสนพระราชหฤทัยแล้ว ยังมีพื้นฐานอีกประการคือความเป็นครูที่มีอยู่ในพระองค์ กล่าวได้ว่า ทรงมีจิตวิญญาณแห่งความเป็นครูโดยแท้ เมื่อทรงทำสิ่งใดก็ตาม สิ่งนั้นล้วนเป็นประโยชน์ ก่อให้เกิดปัญญา ทรงสอนข้าราชการ ผู้ใกล้ชิด ครูและนักเรียน ข้าราชการ และขยายไปจนถึงการสอนไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน เป็นสิ่งที่อยู่ในพระราชจริยาวัตร ทรงสอดแทรกพระราชดำริและเผยแพร่ในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งพระบรมราโชวาท พระราชดำรัส พระราชนิพนธ์บทความ บทละคร

4.4.1.1.2. อิทธิพลจากครอบครัวและราชสำนัก

ความเป็นศิลปิน และมีความนิยมชมชอบในนาฏกรรมนั้น ปรากฏชัดอยู่ในพระบรมจักรีราชวงศ์ จากการศึกษาในหัวข้อที่ 4.2 พระมหากษัตริย์กับการอุปถัมภ์นาฏกรรม เห็นได้ว่าตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และพระมหากษัตริย์พระองค์ต่อ ๆ มา ทรงทำนุบำรุงนาฏกรรมอย่างดี มีพระปรีชาในด้านการประพันธ์ สมเด็จพระบรมชนกนาถนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงสนพระราชหฤทัยทรงอุปถัมภ์ สนับสนุนและส่งเสริมให้มีการจัดแสดงนาฏกรรมต่าง ๆ และทรงพระปรีชาทางด้านนาฏกรรมอย่างยิ่ง เมื่อคราวเสด็จฯ ประพาสทวีปยุโรปทั้ง 2 คราวนั้น ก็ได้เสด็จฯ ไปทอดพระเนตรละคร มหาอุปรากรต่าง ๆ มีพระราชวิจารณ์การแสดง ที่ทำให้เห็นว่าทรงมีความรู้เกี่ยวกับการแสดงอย่างยิ่ง โปรดเกล้าฯ ให้จัดการแสดงต่าง ๆ และได้ทรงกีดขวางการจัดการแสดงนาฏกรรมของพระราชโอรส ดังเห็นได้จากพระราชโอรสหลายพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีคณะละครส่วนตัว และมิได้ทรงปรีชาในด้านการประพันธ์บทละคร ประพันธ์ดนตรี โดยเฉพาะพระราชโอรสที่ประสูติแต่สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ดังนี้

สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงเป็นพระอนุชาที่ทรงสนทนมนยิ่ง ระหว่างที่เสด็จฯ ประทับในอังกฤษ ทั้งสองพระองค์ มักเสด็จฯ ไปทอดพระเนตรละครในอังกฤษและเมืองอื่น ๆ ทรงจัดการแสดงละครร่วมกันหลายเรื่อง เมื่อเสด็จฯ กลับ ทรงสร้างโรงละครในวังปารุสกวัน ทรงอุปถัมภ์วงดนตรีของทหารบก ทรงแสดงละครที่วังปารุสกวัน และทรงอยู่เบื้องหลังการแสดงมหาอุปรากรภาษาอิตาเลียนครั้งแรกในสยาม

สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา ทรงมีคณะละครในนาม คณะละครวังสวนกุหลาบ ทรงอุปถัมภ์และสนับสนุนการแสดงโดยเฉพาะละครรำ ละครคณะนี้มีชื่อเสียงว่าเป็นสถาบันที่ฝึกหัดละครแบบหลวงที่ดีที่สุด โดยสืบทอดแบบแผนการเรียนการสอนนาฏศิลป์ไทยและรูปแบบการแสดงจากราชสำนักพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เนื่องจากทรงมีครูละครที่ดี ได้แก่ คุณท้าววรจันทร์ (ท้าววรจันทร์ บรมธรรมิกภักดี นารีวรคณานุรักษ์ เจ้าจอมมารดาوات (แมว) ในรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2384-2482) ซึ่งเป็นศิษย์เอกของเจ้าจอมมารดาแย้มในรัชกาลที่ 2

สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราไชย ทรงมีความเชี่ยวชาญทั้งดนตรีสากล เปียโน ฮาร์ฟ ทรงมีคณะละครวังเพ็ชรบูรณ์ ออกแสดงในงานต่าง ๆ โดยใช้บทละครของเก่า และพระราชนิพนธ์บทละครขึ้นใหม่ 3 เรื่อง คือ พระยศเกตุ สองกรรวิก และจันทกนิรี ที่ได้รับความนิยมอย่างมาก ทรงควบคุมการฝึกซ้อมและออกแบบเครื่องแต่งกายด้วยพระองค์เอง

สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิ์เดช กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา (พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว) ทรงมีพระปรีชาทางด้านดนตรี โดยเฉพาะทรงชอบสามสาย พระราชนิพนธ์บทเพลงต่าง ๆ และทรงเชี่ยวชาญการถ่ายทำและตัดต่อภาพยนตร์

4.4.1.2 ปัจจัยภายนอก

4.4.1.2.1 ความเสื่อมของโขนละคร

4.4.1.2.1.1 ความเสื่อมของโขนละครแบบดั้งเดิม

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริว่า วิชาละครตามแบบโบราณนั้นนับวันจะยิ่งเสื่อมสูญไป เพราะคนนิยมละครร้องหรือภาพยนตร์ที่เกิดขึ้นใหม่ จึงทรงอนุรักษ์และโปรดเกล้าฯ ให้ฟื้นฟูการแสดงโขนละครขึ้น ทรงพระราชนิพนธ์บทโขนสำหรับจัดแสดงที่มีความแตกต่างไปจากบทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 และ 2 ดังในพระราชหัตถเลขา คำนำลงวันที่ วันที่ 13 พฤศจิกายน พ.ศ. 2464 ประกอบหนังสือบทละครเรื่องตีกดาบรพรหมเกียรติ์ ดังนี้ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2464e, น. คำนำ)

“เจ้าพระยารามราฆพ (หม่อมหลวงเพื้อ พึ่งบุญ ณ อยุธยา) บรรณจะมีงานฉลองสุพรรณบัฏ ได้ขออนุญาตพิมพ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์ที่ข้าพเจ้าแต่ง, เพื่อจะได้แจกแก่ผู้ไปช่วยในงานนั้น. ข้าพเจ้าอนุญาตด้วยความเต็มใจ และยินดี, ...เจ้าพระยารามราฆพเป็นผู้ที่ใส่ใจเป็นอันมากในวิชาละครตามแบบโบราณของไทยเรา, อันเป็วิชาที่นับวันมีแต่จะเสื่อมสูญไป, โดยเหตุที่คนเราสมัยใหม่พอใจดูละครชนิดที่เกิดขึ้นใหม่ เรียกกันว่า “ละครร้อง” นั้นบ้าง, หรือดูภาพยนตร์อันมีระบำแบบต่างประเทศสลับบ้าง, จนละครแบบไทยโบราณแทบจะไม่มีเหลืออยู่อีกแล้วนอกจากในกรมมหรศพ ซึ่งเจ้าพระยารามราฆพเป็นผู้บัญชาการอยู่ ณ บัดนี้”

4.4.1.2.1.2 ความเสื่อมของละครสมัยใหม่ ในรัชสมัยนี้ มีคณะละครของเอกชนหลายคณะที่ได้รับความนิยม เช่น คณะเสรีสำเร็จ คณะปราโมทย์ ที่จัดแสดงละครเพื่อความบันเทิง ใช้เรื่องประโลมโลก และเน้นการยั่ววนของนางละคร ปราศจากคติสอนใจให้ความรู้ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าเป็นโทษ ไม่ได้เรียกว่าเป็นการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ พระองค์มีพระราชปรารภหลายครั้งเกี่ยวกับคณะละครแนวนี้ว่า “ละครพวกเสรีสำราญ ซึ่งบทเป็นคำพูดเดินเรื่องด้วย จึงมีบทกลอนที่หาเพราะมิได้เลย เพราะรู้จักแต่งคำพูดและบทร้องให้ซับซ้อนหรือจับใจ พวกเหล่านั้นจึงต้องคิดหาทางให้ยั่ววาคะ” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2461c, น. 80) และทรงพระราชนิพนธ์ในโคลัมน์ทักนิตท้วงน้อย ในดุสิตสมิต เรื่องละครปราโมทย์ว่า (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2463c, น. 130)

“หนังสือพิมพ์ไทยกล่าวว่า “เลิกสุราเสียเมื่อไร การทำร้ายร่างกายจะ
น้อยลง ถ้าเลิกการจำหน่ายฝิ่นเสียเมื่อไร การลักขโมยจะมีน้อยลงเหมือนกัน”
ตอนนี้ดีจริงเราเห็นด้วย ...แต่ถ้าเช่นนั้นทำนองแจ้งความเต็ม ๆ คอล้มที่ว่า
“ลครปราโมทย์จะเล่นเรื่อง-นั้น ๆ -โลด ๆ - สลับฉาก - เฉลียวเด่นรำเวก
กระโปรง ฯลฯ”? ถ้าปราโมทย์ไม่เอาหญิงหน้าด้านมาเลิกกระโปรงล่อคนอยู่แล้ว
คนก็จะเที่ยวกลางคืนน้อยลงสมปรารถนาของหนังสือพิมพ์ไทยไม่ใช่ฤ? ...”

ความรู้สึกดังกล่าวมาถึงข้าราชการไพร่ใกล้ชิดด้วย ดังที่นายจำเริญ ปาณิกโรตฤกษ์
เขียนเรื่อง มหรรพในรัชกาลนี้ ว่า (ปาณิกโรตฤกษ์, 2461, น. 40-41)

“...ลครที่มีนามสมญาลงข้างท้าย “อัยย” กับ “เสรีสำเร็จ” หรือ “สำราญ” อะไร
นั้น มีความเสียใจที่จะยอมให้มาอยู่ในจำพวกเดียวกับลครที่กล่าวแล้วนั้น ๆ ไม่ได้
เพราะข้าพเจ้าเห็นว่าเลว จะพัวพันคิดไปใยให้ป่วยการ ไม่ต้องไปดูเล่น หยิบบท
ลครนั้น ๆ มาอ่านดูก็จะเห็นได้ว่า ไม่มีอะไรนอกจากประโลมโลกอย่างแรง แต่
แหละคืออาชีพของนักประพันธ์สมัยใหม่นั้นเอง เนื้อเรื่องอาจจะทำให้หญิงสาวกับ
ชายหนุ่มใจแตกได้ หากคิดสักนิดไม่มี อะไรที่หาง่ายที่สุดในลครเหล่านี้ก็ดูเหมือน
จะหยาบโลน แม้ไม่ต้องดูอื่นไกล แจ้งความและใบปลิว ถ้อยคำโวหารสำนวนที่ใช้
ตลกคนองอย่างไม่มีขึ้นดี เช่นนี้จึงจัดอยู่ในจำพวกเลว...”

ส่วนในบทละครเรื่องตั้งจิตคิดคลั่งของคณะเกรกำดัด ที่ทรงพระราชนิพนธ์ แล้วโปรดเกล้าฯ
ให้พิมพ์เผยแพร่ในดุสิตสมิต ตั้งแต่ฉบับที่ 38-45 (ยกเว้นฉบับที่ 41) พ.ศ. 2462 ทรงมีจุดมุ่งหมายที่
จะประชดประชันคณะละครที่จัดแสดงละครที่ใช้คำประพันธ์สมัยใหม่ ไม่มีความไพเราะในทางกวีและ
ภาษา ในสำเนาพระราชหัตถเลขาพระเปียบการพระราชนิพนธ์ไว้ใน ระเบียบการเล่นสมัยใหม่ ว่า
(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2456a)

“ลครนี้ แต่งขึ้นใหม่มิใช่หยอก	จะขอบอกยุบลแกล้งไม่แสร้งปิด
ตามแบบใหม่ศรีวิไลให้โนติซ	ชื่อ ตั้งจิตร คิดคลั่ง ดังหุติ
เปนเรื่องใหม่จับหัวใจใครมาดู	น้ำตาพรูเพียงจะพับอยู่กับที่
“สดุ้งเวียง” ชื่อลครเล่นตอนนี้	ใครไม่ชอบก็ไม่ศรีวิไลช้อย ๆ”

การที่จะเตือนสังคมในเรื่องนี้ จึงทรงสมมติคณะละครขึ้นใหม่ชื่อว่า คณะเกรกำดัด
เพื่อเสียดสีคณะละครในสมัยนั้น ที่นักประพันธ์นำคำที่ถอดมาจากภาษาต่างประเทศมาใช้แล้วคิดว่า
เป็นสิ่งทันสมัย (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2456a)

“...เราไม่จำเป็นต้องกล่าวว่า นักประพันธ์ชนิดนี้เป็นผู้ที่น่าจะแต่งบทละครได้ดี ๆ เพราะเขาไม่เคยแต่งหนังสืออย่างแบบครี ๆ คร่ำ ๆ เลย เคยแต่งอย่าง “โก้” อย่าง “แผน” อย่าง “ฟรี” ทั้งนั้น (ศัพท์โก้, แผน, และฟรี ทั้งสามนี้จะแปลว่าอะไรแน่ และมีส่วนสูงต่ำลึกกว่ากันอย่างไร เราเสียใจที่ชิมไม่ตลอด เบนแต่เห็นเขาใช้พูดกันอยู่ทั่ว ๆ ไป เราก็คงต้องใช้บ้าง หาไม่เสียไป!”

นอกจากใช้คำใหม่แล้ว คณะละครบางคณะยังใช้คำที่ “โลดโผน หยาบโผน” ต่อไปว่า

“...บทละครได้มาถึงมือเราบ้างแล้วก็มี, แต่ผู้จัดการละครของเรา, ซึ่งเป็นผู้ชำนาญในทางนั้น, กล่าวว่าบทที่ส่งมาแล้วโดยมากยังไม่ถูกแบบละครร้องอย่างที่เขาส่งกัน เพราะยังไม่โลดโผน หยาบโผนหรือหมิ่นประมาทคนมากพอ, และขาดเรื่องสำคัญๆ เช่นเรื่องทืบทลึงเป็นต้น. ครั้นเมื่อเราแสดงความวิตกว่า ถ้าบทละครหยาบโผนนัก เจ้าหน้าที่ย้ายตำรวจพระนครบาล อาจจะห้ามไม่ให้เล่นเสียดังนี้, ผู้จัดการตอบว่า ถ้าเจ้าหน้าที่ห้ามเรื่องใดก็ให้เปลี่ยนชื่อเรื่องนั้นเสียแล้ว และเอาออกเล่นลงได้. เราว่าถ้านั้นเจ้าหน้าที่จะไปห้ามที่โรงในวันเล่นจะว่าอะไร, ผู้จัดการกลับตอบว่า ยิ่งถูกห้ามเช่นนั้นก็ยิ่งเป็น “แอตเวอร์ดีสิเมนต์” สำหรับละคร, และการถูกฟ้องหมิ่นประมาท ก็เป็นประโยชน์เช่นเดียวกัน, เมื่อเขาตอบเช่นนี้เราก็คงต้องนั่งเท่านั้น...”

4.4.1.2.2 เหตุการณ์ทางการเมืองและอิทธิพลตะวันตก

ปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อแรงจูงใจในการสร้างนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว คือเหตุการณ์ทางการเมือง และกระแสวัฒนธรรมตะวันตก (Westernization) ที่เกิดขึ้น ดังผลการศึกษาในวิทยานิพนธ์เล่มต่าง ๆ ได้แก่ ธงชัย หวานแก้ว (2522) เห็นว่าการปลูกฝังความรักชาติตามที่ปรากฏในบทละครพระราชานิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีสาเหตุสำคัญที่พระองค์ทรงปลูกฝังความรักชาติ ได้แก่การขยายตัวของอิทธิพลตะวันตกกับอิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจของชาวจีนในประเทศไทย และสงครามโลกครั้งที่ 1 จึงทรงมีแนวความคิดในการปลูกฝังความรักชาติในเรื่องหน้าที่และความสำคัญของสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

ตั้งแต่ช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในปลาย ๆ ประเทศ ประเทศที่ปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบประชาธิปไตยหรือแบบสาธารณรัฐ เช่น ประเทศญี่ปุ่นมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ เมื่อ พ.ศ. 2432 การเกิดปฏิวัติในประเทศอิหร่าน และตุรกี พ.ศ. 2451 การปฏิวัติในประเทศโปรตุเกส พ.ศ. 2453 ซึ่งเกิดก่อนที่จะทรงราชย์ไม่นาน ต่อมาอีกเพียงหนึ่งปี หลังเสด็จขึ้นทรงราชย์ ในประเทศจีนเกิดการปฏิวัติล้มล้างราชวงศ์แมนจูเพื่อสถาปนาการปกครองแบบสาธารณรัฐ และการเกิดขึ้นของ

ลัทธิบอลเชวิกในประเทศรัสเซีย พ.ศ. 2455-2460 และการประชุมคอมมิวนิสต์สากล พ.ศ. 2461 ที่เผยแพร่อุดมการณ์ปฏิวัติไปทั่วโลก การเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองและแนวคิดการปกครองเหล่านี้ ส่งผลต่อความคิดและสำนักทางการเมืองการปกครองของไทยแก่คนไทยหัวก้าวหน้าจำนวนไม่น้อย ประกอบกับการเกิดค่านิยมส่งบุตรหลานไปศึกษาต่อต่างประเทศมากขึ้น การได้พบเห็นบ้านเมืองอื่น ๆ ที่ทันสมัย ทำให้บางคนเกิดความคิดที่จะนำมาเป็นแบบอย่างซึ่งมิได้แยกแยะว่าเป็นสิ่งที่ดีให้ประโยชน์ หรือเป็นสิ่งที่เกิดโทษ จึงมีพระราชปรารภถึงอันตรายที่จะเกิดขึ้น ดังในพระราชดำรัสตอบคำถวายชัยมงคลของคณะครูและนักเรียนโรงเรียนมหาดเล็กหลวง เนื่องในพระราชพิธีฉัตรมงคล วันที่ 12 พฤศจิกายน ร.ศ. 131 (พ.ศ. 2455) ความตอนหนึ่งว่า (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2519b, น. 70)

“การที่เราเห็นอะไรของใครแปลก เราพอใจและจะถือเอาเป็นแบบอย่างนำมาใช้สำหรับประเทศเราบ้างนั้น จำเราจะต้องใช้วิจารณ์ญาณ สอดส่องเลือกฟันให้เห็นเหมาะ ว่าจะจะเป็นประโยชน์แก่เราแท้จริงเสียก่อน สิ่งซึ่งเหมาะแก่ประเทศเขา ใช้ว่าจะเหมาะแก่ประเทศเราเสมอไปก็หาไม่ บางทีอาจใช้ไม่ได้ในประเทศเราเสียเลยก็เป็นได้ ...การเอาอย่างผิดเช่นนี้ เท่ากับกินของแสลงให้โทษ”

ส่วนผลการศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง แนวคิดทางการเมืองในบทละครพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวของธิดา วัฒนกุล (2519) เห็นว่าจากเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในต่างประเทศ การเผยแพร่ลัทธิทางการเมืองของต่างประเทศ ทำให้ทรงนำเสนอข้อเท็จจริงเพื่อให้ราษฎรเห็นลักษณะการปกครองแบบสาธารณรัฐ การปกครองแบบเผด็จการทางทหาร การปกครองแบบคอมมิวนิสต์ และทรงสนับสนุนให้มีการปกครองแบบประชาธิปไตย อีกทั้งยังทรงมีแนวคิดในการพัฒนาทางการเมือง สนับสนุนการมีส่วนร่วมของบุคคล และมีวัฒนธรรมทางการเมือง การสร้างความสามัคคี มีศูนย์รวมที่ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ บทละครพระราชนิพนธ์ 13 เรื่อง ที่มีลักษณะเป็นวรรณกรรมทางการเมือง ได้แก่ ตำนานเสือป่า หัวใจนักรบ เดอะแมนอินกาเก้(จับเสือ) หนามยอกเอาหนามบ่ง ร.ต.ล.นนทรี พระร่วง ธรรมะมีชัย ธรรมาธรรมะสงคราม กุศโลบาย มัทนะพาธา และ ฉวยอำนาจ จากเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในต่างประเทศ การเผยแพร่ลัทธิทางการเมืองของต่างประเทศ ทรงนำเสนอข้อเท็จจริงเพื่อให้ราษฎรเห็นลักษณะการปกครองแบบสาธารณรัฐ การปกครองแบบเผด็จการทางทหาร การปกครองแบบคอมมิวนิสต์ และทรงสนับสนุนให้มีการปกครองแบบประชาธิปไตย อีกทั้งยังทรงมีแนวคิดในการพัฒนาทางการเมือง สนับสนุนการมีส่วนร่วมของบุคคลและวัฒนธรรม

ทางการเมือง การสร้างความสามัคคี มีศูนย์รวมที่ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะบทละครเรื่อง *พระร่วง* และ *ฉวยอำนาจ* ที่มีเนื้อหาการเมืองและให้ความรู้การเมืองโดยตรง

เห็นได้ว่าบริบทที่เกิดขึ้นทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ในต่างประเทศ และที่ไทยเผชิญอยู่ มีผลต่อแนวพระราชดำริในการสร้างนาฏกรรมเพื่อปลูกฝังและความเชื่อมั่นในรูปแบบการปกครองของไทยที่สืบเนื่องมายาวนาน

4.4.2 วัตถุประสงค์ที่ทรงสร้างนาฏกรรม

พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่สามารถศึกษาทั้งวิชาทางการทหารและพลเรือนจากต่างประเทศ ก่อนเสด็จฯ กลับสยาม ได้เสด็จประพาสประเทศต่าง ๆ โดยวิธีรอบพิภพเพื่อทอดพระเนตรกิจการของประเทศต่าง ๆ ทรงเลือกที่จะดำเนินตามวิถีที่ทรงเห็นว่าเหมาะสมกับสังคมไทย จากพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษา การพัฒนาระบบการคมนาคม การสาธารณสุข กฎหมาย เศรษฐกิจ โดยเฉพาะในด้านการศึกษา ทรงส่งเสริมและมุ่งเน้นให้คนในชาติมีความรู้ เพื่อให้ทันต่อโลกที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ดังคำกล่าวของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (2461, น. 14-15) ว่า “การเปลี่ยนแปลงสมัยนี้กำลังเป็นไปอย่างรวดเร็วทั่วโลก ประชาชนทั่วหน้าจะต้องรวมกำลังเพนน้ำหนึ่งใจเดียวกัน” ดังนั้นจึงทรงมุ่งส่งเสริมการจัดการศึกษา ระบบการศึกษาสามัญศึกษาแพร่หลายออกไป ผู้หญิงได้สิทธิในการเข้าศึกษาเช่นเดียวกับผู้ชาย แม้ว่าโรงเรียนสตรียังมีน้อย แต่ก็สนับสนุนให้โรงเรียนสามารถจัดการเรียนในแบบสหศึกษาด้วย นอกจากนี้โรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ 4 โรงเรียน ที่ทรงทดลองจัดตั้งขึ้นได้แก่ โรงเรียนมหาดเล็กหลวง โรงเรียนราชวิทยาลัย โรงเรียนมหาดเล็กหลวงเชียงใหม่ และโรงเรียนพรานหลวง ยังทรงโปรดเกล้าฯ สถาปนาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประกาศใช้พระราชบัญญัติการประถมศึกษา จึงเป็นผลให้การศึกษารอบคลุมตั้งแต่เด็กเล็กไปจนถึงระดับอุดมศึกษาและแพร่ขยายไปทั่วพระราชอาณาจักร

4.4.2.1 ทรงใช้นาฏกรรมเป็นสื่อในการพัฒนาพลเมือง

จากปัจจัยภายในและภายนอกที่กล่าวมาแล้ว ประกอบกับพระราชอัธยาศัยที่ทรงใฝ่พระราชหฤทัยในการศึกษายิ่งนัก ทรงเห็นแล้วว่าพระราชกรณียกิจที่สำคัญยิ่งของพระมหากษัตริย์คือการปลูกสติปัญญาสอนไพร่ฟ้าในแผ่นดิน ดังในพระราชดำรัสตอบคำถวายชัยมงคลของคณะครูและนักเรียนโรงเรียนมหาดเล็กหลวง พ.ศ. 2455 ตอนหนึ่งว่า (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2519b, น. 69)

“การปลูกสติปัญญาฝึกสอนคนให้เป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินที่ดีนี้ เป็นหน้าที่สำคัญนัก เป็นงานที่ต้องทำด้วยปัญญาความคิด ประกอบกับแรงกาย ในเบื้องต้นก็ต้องใคร่ครวญให้เห็นแน่แกใจเสียก่อนว่า การฝึกสอนกล่อมเกล่า

นั่น จะให้ได้รูปอย่างที่เราเรียกว่า เป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินอันดีนั้นอย่างไร แล้วจะต้องใช้วิธีฝึกฝนกล่อมเกล้าให้สำเร็จรูปได้ดังประสงค์ ซึ่งเป็นของยาก ต้องประกอบพร้อมด้วยสติปัญญาและความสามารถในการฝึกสอนอย่างดี...”

นอกจากนี้ ยังทรงตระหนักดีว่าหากใช้แต่อำนาจในการบังคับให้การต่าง ๆ สำเร็จลุล่วงไปนั้น ทำได้ยาก การใช้อำนาจกดขี่ไม่เป็นผลสำเร็จ เพราะคนมีความรู้มากขึ้น รู้จักเลือกที่จะเชื่อและประพฤติตาม ดังในพระราชดำรัสตอบเนื่องในงานพระราชพิธีฉัตรมงคลของโรงเรียนมหาดเล็กหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์ พ.ศ. 2457 ว่า (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2519b, น. 76)

“เพราะสมัยนี้ คนเราย่อมมีความรู้ความคิดมากขึ้นแล้ว จะยอมอยู่ในบังคับกันก็เฉพาะในส่วนที่เป็นธรรม ขาดที่ถึงซึ่งความเจริญแล้วย่อมรู้จักเวลาที่ควรฟังบังคับ และรู้จักเวลาที่ไม่ควรฟังบังคับ เพราะฉะนั้นผู้ที่บังคับ ก็ต้องรู้จักว่าสิ่งใดเป็นธรรม และสิ่งใดเป็นอธรรม ถ้าจะบังคับเสียตะบิงไปไม่เลือกว่าควรและไม่ควร แม้ผู้ที่อยู่ในปกครองไม่ประพฤติตาม ถึงจะใช้อำนาจกดขี่เช่นแต่เมื่อก่อนก็คงไม่สำเร็จ”

สิ่งที่ทรงแสดงให้เห็นคือทรงเลือกสิ่งที่เป็นประโยชน์มาแนะนำให้แก่ประชาชน เมื่อประชาชนเห็นความสำคัญและประโยชน์ ก็จะดำเนินการสนองตามพระราชประสงค์ ดังที่ทรงเลือกนาฏกรรมเป็นเครื่องมือในการสื่อสารความรู้และพระราชดำริต่าง ๆ (พรหมบุตร, 2463b)

“...การสอนโดยวิธีใด ๆ จะดีเท่าการเล่นละครให้ดูเป็นไม่มีเลย เพราะการสอนโดยวิธีอื่นทำให้คนเบื่อ แต่วิธีนี้ตรงกันข้าม ทำให้สนุก และร่าเริงตลอดเวลา เป็นวิธีอันเดียวกันกับที่ท่านสอนศาสนาโดยวิธีเล่านิทาน มีเล่าชาดกเป็นอาทิ, แต่วิธีสอนของคณะศรีอยุธยา ยังมีคนออกมาแสดงเป็นตัวในเรื่อง จึงนับว่าได้เป็นวิธีสั่งสอนอันประเสริฐสุด...”

การเพาะปลูกความรู้เหล่านี้ ทรงเน้นให้ความรู้แก่เด็กและเยาวชน การใช้ละคร จึงทำให้รู้สึกเพลิดเพลิน ได้รับสาระความรู้โดยไม่เป็นการบังคับสั่งสอน “...ข้อนี้เป็นข้อสำคัญอันหนึ่งที่จะต้องฝึกหัดดัดสอนกันไปเสียตั้งแต่เด็ก ๆ เพราะเมื่อเติบโตขึ้นเสียแล้วเป็นการยากที่จะฝึกสอนกันได้ เปรียบเหมือนไม้ที่ยังอ่อน เราจะดัดให้เป็นอย่างไรก็ได้ แต่ถ้าเป็นไม้แก่เสียแล้วดัดมากนาก็หัก” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2519b, น. 76-77)

4.4.2.2 แสดงความสำคัญของนาฏกรรมต่อสังคม

การที่ได้ทอดพระเนตรการละครในต่างประเทศ ทรงเห็นว่า นาฏกรรมสิ่งที่วัดความเจริญของอารยประเทศ บ้านเมืองที่สงบสุข มีความเจริญรุ่งเรืองนั้น ต้องมีนาฏกรรมเป็นความรื่นรมย์ของพลเมือง ดังที่นายกวอด หุ้มแพร (ปาณิ ไกรฤกษ์ ภายหลังได้รับโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นนายจ้ายวด) เขียนเรื่อง “มหรสพในรัชกาลนี้” ในดุสิตสมิต เล่ม 1 กล่าวถึงเหตุผลความสำคัญของการมหรสพไว้ว่า (ปาณิ ไกรฤกษ์, 2461, น. 39-41)

“เปนนธรรมาของอารยประเทศที่จำจะต้องมีเครื่องสนุกรื่นเรึง กล่าวคือการมหรสพนั้นแลเปนอาทิ เพราะสิ่งเหล่านี้นอกจากจะเปนเครื่องประกอบความครึกครื้น เปนสง่าผ่าเผยแก่ราชอาณาจักรภายในแล้ว ยังเปนเครื่องทำให้หย่อนใจแห่งพศกนิกรในเวลาอันควร...พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชวิจารณ์เห็นถ่องแท้ว่าประเทศที่เดินขึ้นสู่อารยอย่างเต็มทีจำจะต้องรื่นเรึง เพื่อประโยชน์ดังกล่าวแล้วนั้น ๆ ...”

4.4.2.3 ทรงสร้างนาฏกรรมเพื่อเป็นตัวอย่าง

เมื่อความนิยมในการชมนาฏกรรมเพิ่มมากขึ้น ทั้งจากอิทธิพลค่านิยมจากตะวันตก และตามพระราชนิยมของพระมหากษัตริย์ ทำให้เกิดโรงละครขึ้นใหม่จำนวนมาก ส่วนใหญ่แสดงเป็นละครร้องที่นิยมสืบเนื่องมาตั้งแต่ปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ทรงมีความเห็นว่า ละครร้องแบบที่แสดงกันอยู่นั้น ส่วนใหญ่มีกริ่งและเจรจาซ้ำความ ทำให้เรื่องดำเนินไปได้ช้า และยังขาดความไพเราะทางกวีนิพนธ์ จึงทรงสร้างนาฏกรรมให้เป็นแบบอย่าง

ในบทความวิจารณ์การแสดง เรื่อง *ทาสแห่งอิสรภาพ* ที่แสดงไปเมื่อวันเสาร์ที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2460 ทรงพระราชนิพนธ์บทความลงในหนังสือพิมพ์ไทย วันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2460 ว่ามีการแสดงละครพูดสลบลำภาษาอังกฤษ ซึ่งทรงเห็นว่าแบบนี้เป็นอย่างที่แสดงกันในประเทศ แตกต่างกับละครร้องที่มีอยู่ในกรุงเทพฯ ที่มักทำบทพูดและร้องซ้ำบทพูดทำให้เกิดความเบื่อหน่ายในการชม และบทร้องไม่มีความไพเราะ ความตอนหนึ่งดังนี้ (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2460)

“...ท่านผู้ดีที่ยังมิได้เคยดูละครพูดชนิดนี้ของเขา คงจะได้แลเห็นแล้วว่าวิธีเล่นของเขาผิดกับวิธีเล่นของพวกละครร้องในกรุงเทพฯ นี่ปานใด ละครร้องของเรา ตั้งแต่ปริดา lý ลงมาจนถึงพวกที่เล่นอยู่เกลื่อนไป ณ บัดนี้ ได้มาลงรูปเปนอย่างที่เป็นอยู่บัดนี้ น่าจะสันนิษฐานว่าเปนเพราะผู้ที่ริเริ่มแต่งบทแลประดิษฐ์ละครชนิดนี้ขึ้น พระเอนเปนผู้ที่มีได้เคยเห็นละครชนิด คอมิคอเปรา

เบนแต่รู้ ๆ ปลา ๆ ว่าเบนลครพุดกับร้องสลับกัน ก็แต่งไปตามความเข้าใจของ
ตนเองกระนั้น, จึงทำให้เกิดความเบื่อหน่ายแก่คนดูโดยเหตุที่เรื่องกำลังจะ
เดิน ๆ อยู่ก็ไปซงกร้องเสียแล้ว และถ้อยคำในบทร้องก็ไม่ได้มีที่ไพเราะอย่าง
จินตะกวีหรือข้าคมอะไร, ทั้งเมื่อร้องแล้วก็เจรจาซ้ำบทร้องนั้นไปอีก...”

การที่ทรงสร้างนาฏกรรมขึ้น เพื่อเป็นแบบอย่างนี้ ผู้ชมการแสดงจึงทรงกำหนดให้
เชิญเป็นหมู่คณะมาชม อย่างในการแสดง วันที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2463 ทรงพระราชทานโอกาสให้
ข้าราชการกระทรวงศึกษาธิการและครอบครัวมาดู โดยทรงระบุไว้ว่า “ชนจำพวกหลังที่มีเคราะห์ดีกว่า
พวกอื่นโดยได้โอกาสมาดูเป็นพิเศษนั้น, ก็เพราะว่าเขาเป็น คณะ 1 ที่เล่นลครพุด, จึงเป็นการสมควร
แล้วที่เขาจะได้มาชม, เพื่อจะได้จดจำในสิ่งที่ควรจำ...” (พรหมบุตร, 2463a, น. 89)

4.4.2.4 เพื่อฟื้นฟู อนุรักษ์ขนบละครของเดิม

ในช่วงปลายรัชกาลที่ 5 นั้น นอกจากความนิยมในการชมละครร้อง แล้วความนิยม
ในการชมภาพยนตร์เพิ่มมากขึ้น เป็นภาพยนตร์ที่ส่งมาจากต่างประเทศ เป็นผลให้ขนบละครได้รับความ
ความนิยมน้อยลง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นปัญหานี้ จึงทรงริเริ่มฟื้นฟูการ
แสดงโขนให้ได้รับความนิยมขึ้นมาอีกครั้งในนามโขนสมัค หรือในนามว่า โขนสมัครเล่น และโขน
บรรดาศักดิ์ ผู้แสดงสำคัญคือ เจ้าพระยารามราฆพ (ม.ล. เพ็ญ พึ่งบุญ) และพระยาอนิรุทธเทวา
(ม.ล. พัน พึ่งบุญ) ร่วมกับมหาดเล็ก และข้าราชการบริพาร ขุนนาง ข้าราชการในกรมมหรสพ ทรงเห็นว่า
การแสดงโขนนั้นเป็นของดีของไทยมีอยู่ ไม่ควรให้เสื่อมสูญไปเสีย ทรงสนับสนุนให้มหาดเล็กตลอดจน
นักเรียนมหาดเล็กฝึกซ้อมและแสดง ทำการฝึกซ้อมโขนนั้นเป็นการออกกำลังกายให้ร่างกายมีความ
แข็งแรงด้วย ทรงทำให้โขนได้รับความนิยมขึ้นมาอีกครั้ง ปรับบทให้กระชับ มีฉากที่สวยงาม มีการใช้
เทคนิคต่าง ๆ และผสมผสานนวัตกรรมการแสดง โขนที่ทรงสร้างขึ้นนี้จึงเป็นที่จับตาจับใจของผู้ชม
อย่างมาก นอกจากนี้ ยังทรงรักความเป็นไทย และทรงยกย่องความเป็นไทย ดังในบทพระราชนิพนธ์
สามัคคีเสวก ตอนวิศวกรรมา ทรงสอนให้ตระหนักถึงวิชาช่าง และเชิญชวนให้คนไทยบำรุงอุดหนุน
งานช่างของไทย (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2468c, น. 57)

“ใครดูถูกผู้ชำนาญในการช่าง	ความคิดขวางเฉไฉไม่เข้าใจเรื่อง
เหมือนคนป่าคนไพรไม่รู้เรื่อง	จะพุดด้วยก็เปลืองซึ่งวาจา
แต่กรุงไทยศรีวิไลทันเพื่อนบ้าน	จึงมีช่างชำนาญวิไลหา
ทั้งช่างปั้นช่างเขียนเพียรวิชา	อีกช่างสถาปนาถุกทำนอง...
...ควรไทยเราช่วยบำรุงวิชาช่าง	เครื่องสำอองแบบไทยสโมสร
ช่วยบำรุงช่างไทยให้ถาวร	อย่าให้หย่อนกว่าเขาเราจะอาย...

...เราช่วยช่างเหมือนอย่างช่วยบ้านเมือง ให้ประเทืองเทศไทยอันไพศาล
สมเปนเมืองใหญ่โตมโหฬาร พอไม่อายเพื่อนบ้านจึงจะดีฯ”

4.4.2.5 เพื่อรักษารูปแบบการประพันธ์

ทรงอนุรักษ์รูปแบบการประพันธ์ สาเหตุที่พระราชนิพนธ์โคลงฉันทกภาพย์กลอน เพราะทรงคำนึงถึงภาษาว่าด้อยกว่าสมัยก่อน ใช้ภาษาสมัยใหม่ที่คิดว่าเป็นโวหารฝรั่ง เป็นคำแปลง แล้วคิดว่าโก้ โดยเฉพาะในละครร้องของเอกชนคณะต่าง ๆ จึงทรงพยายามที่จะรักษารูปแบบคำประพันธ์ โคลง ฉันท กภาพย์ กลอน ในบทพระราชนิพนธ์ให้เป็นแบบอย่าง นอกจากพระราชนิพนธ์ตามรูปแบบฉันทลักษณ์เดิมที่มีมาแต่โบราณแล้ว ยังทรงพระราชนิพนธ์รูปโคลงแบบใหม่อีก 8 ประเภท คือ สีนธุมาลี มหาสินธุมาลี วิชขุมาลี มหาวิชขุมาลี จิตรลดา มหาจิตรลดา นันททยี และมหานันททยี พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงพระนิพนธ์คำนำในประชุมนิทานพระราชนิพนธ์โดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2468d, น. คำนำ)

“ธรรมดานักประพันธ์เมื่อถนัดทางใดก็มักจะทำได้แต่เฉพาะในทางนั้น ถ้าจะแต่งหนังสือนอกทางออกไป ย่อมว่าแต่ตรงกันข้าม เพียงแต่ผิดทางที่คุ้นก็ไปไม่ใคร่ได้ แต่พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 6 มีวงกว้างแทบจะรอบไปทั่วทุกประเภท การแต่งหนังสือไทยมีลักษณะแปลกพิเรนทร์ไกลกันโดยประการที่ได้แสดงมาแล้ว จนทำให้ต้องกล่าวว่าบุรุษซึ่งมีความสามารถกว้างขวางทั่วไปทุกแผนกแห่งการแต่งหนังสือไทยอย่างพระองค์ท่านนั้นมีน้อยนัก”

เมื่อคำนึงของสังคมในเรื่องบทกวี กภาพย์กลอนโคลงฉันท กำลังเปลี่ยนไปในทางที่แย่ง จึงทรงพยายามเตือนสังคม และทรงสนับสนุนให้คนรุ่นใหม่ฝึกฝนการประพันธ์บทที่ดี มีความไพเราะงดงามในเชิงกวี ดังในพระราชนิพนธ์คำนำเรื่องอิสรราชคำฉันท ที่ทรงเปรียบเทียบลักษณะคำประพันธ์ของบทกวีแบบเดิมและแบบสมัยใหม่ที่พยายามใช้คำอย่างใหม่ที่ขาดความไพเราะ โดยทรงสังเกตว่าตั้งแต่ช่วงปลายรัชกาลที่ 5 ผู้แต่งกภาพย์กลอนมีความสามารถด้อยลงกว่าแต่ก่อนมาก เนื่องจากไปพอใจในการเลือกใช้โวหารอย่างใหม่ คิดว่าเป็นคำต่างประเทศ จึงมีคณะละครร้องนำไปใช้มากขึ้น (พระยาศรีสุนทรโวหาร(ผัน สาลักษณ์), 2456)

“...คนบางจำพวกนิยมโดยสำคัญว่าเปนโวหารอย่างฝรั่ง และนิยมว่าการแต่งหนังสือโดยใช้โวหารแปลงและคำซึ่งเข้าใจว่าเปนคำฝรั่งปนเปอนอยู่นั้น เปนเครื่องแสดงความรู้งเรื่องของตน ในชั้นเมื่อเกิดมีละครชนิดที่เรียกว่าละครร้องซุกซุมขึ้น นักเลงแต่งบทละครร้องก็มีมากขึ้น และเปนที่เข้าใจกันว่า กลอนที่จะใช้ในบทละคร

ร้องเช่นนี้ ต้องใช้เป็นอย่าง “สมัยใหม่” ใช้ถ้อยอย่างใหม่ เลี่ยงถ้อยคำซึ่งเรียกว่า “ภูมิเก่า” ให้มากที่สุดที่จะหลีกเลี่ยงได้ เช่นต่างว่าจะแต่งบทโคลม ถ้าแต่งอย่างแบบแผนแห่งจินตกวีนิพนธ์ไทยเก่าคงแต่งว่า “โหมงามทราวมสุดสวาทพี ดาลฤดีจ่อจิตรพิศวง ขอแต่เพียงได้พึงอิงองค์ แบนอนงค์ขวัญฟ้าใจ” ดังนี้

แต่ถ้าใครแต่งเช่นนี้ ก็มักถูกหาว่าเปนภูมิเก่า ไม่ทันสมัย ฝ่ายผู้แต่งถึงแม้จะพอมีความรู้ แต่งได้ก็ไม่กล้าแต่งออกมา เพราะกลัวจะถูกติว่าเป็นคนผิดสมัย ฝ่ายผู้อ่านถึงแม้ว่าแท้จริงเมื่ออ่านบทกลอนเช่นข้างบนนี้แล้ว จะรู้สึกในใจจริงว่าเพราะปากก็ต้องกล่าวติว่า “คฤห” หรือ “งุ่มง่าม” เพราะถ้าแสดงออกมากว่าชอบบทกลอนเช่นนี้แล้ว ก็เกรงจะเปนเหมือนสารภาพว่าตนเป็นคนที่ไม่ทันสมัย ด้วยเหตุนี้ จินตวิสมัยปลายรัชกาลที่ 5 เมื่อปรารภจะแต่งบทโคลมให้ได้ใจความเช่นเดียวกับบทข้างบนนี้ จึงต้องแต่งว่า “โง่เงาโหมประโลมหรรษุจิตร ช่างถูกจิตรนี้กระไรแม่ใจหวาน ขอจูบเจ้าคลังเกล้าเยาวมาลย์ กระสันสร้านกอดคอพอชื่นใจ”

ทรงมีความเห็นว่าบทกลอนที่แต่งกันใหม่นี้ แม้ผู้ที่เป็นกวีก็รู้สึกว้า ใช้ถ้อยคำหยาบโลนอันแสดงถึงภูมิต่ำ แต่เมื่อเจ้าของคณะละครมีความประสงค์เช่นนี้ก็ต้องจำแต่ง (พระยาศรีสุนทรโวหาร (ผัน สาลักษณ์), 2456)

“ถ้าจะเปรียบกับคำกลอนบทข้างบนนี้ก็ต้องรู้สึกว้า เหมือนชั้นทองเหลืองเทียบชั้นทองคำ แต่จะทำอย่างไรได้ ตนเป็นผู้ชาย เมื่อคนซื้อชอบชั้นทองเหลืองมากกว่าชั้นทองคำ ก็จำแปดต้องทำชั้นทองเหลืองขาย เมื่อเจ้าของโรงละครเขาชอบบทกลอนโลโครกก็ต้องแต่งเช่นนั้น

ข้าพเจ้าเคยรู้สึกรำคาญมานานแล้ว แต่ไม่แลเห็นหนทางที่จะแก้ไขอย่างไร นอกจากที่จะมีผู้เป็นจินตกวีมาปฤกษาหาฤแล้ว ข้าพเจ้าต่างจะสามารถแสดงความเห็นพุดจาเกลี้ยกล่อมให้ช่วยกันรักษาวิชาจินตกวีไทยอย่าให้สูญเสีย หรือเลวทรามไป ก็นับว่าได้มีผลสำเร็จไปบ้างแล้วบางราย แต่ยังเป็นส่วนน้อยนัก...”

4.4.2.6 ทรงสร้างนาฏกรรมเพื่อเตือนและสะท้อนสังคม

ความมุ่งหมายในการพระราชนิพนธ์มีทั้งสื่อถึงพระราชนิยม เสียสละสังคม พฤติกรรมของคนในสังคม ด้วยกระแสของวัฒนธรรมตะวันตกหลังไหลเข้ามามาก มีผู้ที่ไปศึกษาจากต่างประเทศกลับมา แล้วนำสิ่งไม่ดีกลับมาด้วย อย่างการดื่มเหล้าเที่ยวเตร่ ด้วยคิดว่าเป็นสิ่งโก้เก๋ จึงทรงเตือน

ความคิดเหล่านี้ แทรกอยู่ในบทพระราชนิพนธ์ ตัวอย่างในบทพระราชนิพนธ์เรื่องพญาราชาวัณสัน (2454) มีเนื้อหาที่มีคติสอนใจอยู่มาก ปรากฏบทสอนอบรมอยู่หลายแห่ง ดังนี้

“ลูกเอ๋ยเจ้าเคยได้เคียดชัง	รู้จักปรับปรุงจิตใจซ้ำ
ถ้าแม่เจ้ารักบิดา	จงอุส่าห์ประพฤติให้ดีงาม
ทำการให้มีชื่อไว้	ให้เกียรติเกริกแคว้นแดนสาม
จงระวังอย่าคบกับคนทราม	มันจะลามลวนพาชล่าไป.
คบมิตรสนิทไมตรี	เลือกแต่ที่สุจริตไว้จิตรได้
ระวังคนปากหวานพ้อลานใจ	มันจะพาลูกให้ระยำยับ
หัวประจบคบบากปากคารม	พอเรารู้แล้วมันช่วยพินสับ.
การงานใดใดจะบังคับ	ใช้สติกำกับตรึงตรอง
คนเรารู้มีวาสนา	มักมีคนอุบายคอยหาช่อง
แม้ว่าทำพลาดนิดผิดทำนอง	มันสมบองเตะคว่ำคะมำไป
อย่ามัวคิดหาสุขแต่ล้วนตน	หมั่นคิดถึงประชาชนน้อยใหญ่
เจ้าจงรักษาตนไว้	ให้เป็นตัวอย่างในทางดี.
จงระวังความเมาทั้งสาม	ล้วนเป็นลึงให้ทราบเสื่อมศรี
ยาเมาและเหล้าและนารี	ทั้งสามนี้เป็นบ่อแห่งอบาย.
เอาพระคุณไตรรัตน์กระพัดจิตร	พระคุณเจ้าชีวิตร์เป็นที่หมาย
อาสาสู้อศัตรูจนตัวตาย	ยอมถวายชีพเป็นบรรณาการ
ถ้าแม่เจ้าตั้งใจไว้เช่นนี้	คงจะมีความสุขทุกสถาน
ขอปวงเทวัญจงบันดาล	ให้ลูกสำราญทุกเมื่อไป. ฯ”

ในพระบรมราโชวาทเตือนพลสกนิกร ที่พิมพ์ในดุสิตสมิตฉบับพิเศษ เฉลิมพระชนมพรรษา พ.ศ. 2463 ทรงพระราชนิพนธ์ว่า (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2463d, น. 5)

“สามัคคีธรรมเป็นสิ่งที่มิอยู่ในหมู่ชนชาวเราและชาวเราอาจจะประพฤติธรรมอันนั้นได้โดยแน่นอน... น่าเสียดใจที่มีอยู่บ้างบางเวลาที่ชาวเราลืมรำพึงถึงสามัคคีธรรม เพราะผีร้ายอันมีนามว่า อุกยา ได้เข้าครอบงำทำให้จิตวิปลาสไป... อาจเป็นสิ่งที่อาจทำลายชาติของเราได้ ข้าพเจ้าได้รู้สึกอยู่ในใจเช่นนี้เสมอ จึงได้แต่งบทกลอนไว้ 1 บท ซึ่งข้าพเจ้าสมมติให้พระร่วงตรัสเมื่อรับเชิญขึ้นทรงราชย์ในกรุงสุโขทัย”

“ขอแต่ให้เสนาพฤตมาจารย์	สมัคสมานสามัคคี
อย่าเห็นแก่ตัวมัวพะวง	ลุ่มหลงอุกยาไม่ควรที่;

อย่างต่างคนต่างแข่งแย่งดี,	อย่าให้ช่องไพร่ที่มั่งร่ำรวย.
ระวังการยุยงส่งร้าย	นั่นแหละเครื่องทำลายสามัคคี
คณะใดศัตรูผู้ฉลาด	หมายมาตรทำลายเร็วรี,
ก็แยกให้แตกสามัคคี,	เช่นกษัตริย์ลิซซวียงค์โบราณ”

นอกจากนั้น ในเรื่อง *กลแตก* ทรงแทรกคติเตือนใจในการครองเรือนไว้ ดังในดุสิตสมิตระบุว่า “เปนเรื่องที่สนุกสนานและเปนคติสอนใจอย่างยอดเยี่ยม ข้อสำคัญคือเตือนให้สังเกตว่า ความประพฤติของหลวงวิศาลในเรื่องละครนั้น เปนสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา และสามีภรรยาไม่ควรจะแต่งงานกันด้วยความมุ่งหมายอันใดอันหนึ่ง, นอกจากความรักใคร่กันอย่างธรรมดาโลก” (พรหมบุตร, 2464a, น. 29)

4.4.2.7 ทรงส่งเสริมสถานภาพสตรีไทย

ทรงให้ความสำคัญกับสถานภาพของสตรี ที่แต่ก่อนนั้นอาจถูกเอารัดเอาเปรียบ ด้วยกฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยมของคนในสังคม ทรงพระราชนิพนธ์บทความเรื่อง “เครื่องหมายแห่งความรุ่งเรืองคือสภาพแห่งสตรี” ทรงเห็นว่าสตรีก็มีความสามารถไม่แพ้บุรุษ หนทางที่จะแก้ไขให้สภาพของสตรีดีขึ้น คือต้องแก้ไขทั้งประเพณีและกฎหมาย โปรดเกล้าฯ ให้ประกาศพระราชกฤษฎีกาคำนำหน้าสตรี พ.ศ. 2460 ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง *บ่วงมาร* (2458) แสดงความรู้สึกของผู้ชายที่มีต่อสตรีในทัศนะต่าง ๆ สิทธิของสตรีที่สมรสกับคนที่ตนรักมากกว่าการคลุมถุงชน การรักษาชื่อเสียงของตนมิให้ต่างพร้อย บทละครแปลเรื่อง *งดการสมรส* (2463) แสดงความฉลาดของนางเอกที่มีอาชีพเป็นนางละครซึ่งเป็นอาชีพที่คนส่วนใหญ่รังเกียจ และเป็นเรื่องแรกที่ซ่อมโดยใช้ตัวละครชายจริงหญิงแท้

นอกจากนี้ นาฏกรรมที่แสดงโดยใช้ชายจริงหญิงแท้ นั้น สุภาพสตรีที่ทรงคัดเลือกมาเป็นผู้แสดง ล้วนแล้วแต่มีการศึกษา มีชาติตระกูลที่ดี มีการแสดงละครพูดภาษาอังกฤษ โดยสุภาพสตรีไทย บทพระราชนิพนธ์หลายเรื่องที่ทรงเน้นให้สตรีกล้าแสดงออกความคิดของตนซึ่งเป็นความคิดสมัยใหม่ เช่น ไม่ยอมถูกบังคับคลุมถุงชน การแต่งงานต้องเกิดจากความพึงพอใจรักใคร่ชอบพอ สตรีสามารถทำงานหาเลี้ยงชีพได้ มีความซื่อสัตย์ เสียสละ เป็นต้น หม่อมเจ้าพิจิตรจิราภา เทวกุล อาจารย์ใหญ่โรงเรียนราชินี กล่าวในหัวข้อการศึกษาของโรงเรียนผู้หญิงว่าทรงอุปถัมภ์ให้สตรีได้รับการศึกษา “ด้วยพระปรีชาญาณและน้ำพระหฤทัยหวานล่อม, พระราชทานตัวอย่างอันดีแก่ประชาชนทั้งหลาย, เพื่อฝ่ายชายจะได้ไม่กดขี่ฝ่ายหญิง, ราวกับบิดากำกับมิให้บุตรรังแกบิดากว่าได้” (ดุสิตสมิต, 2463, น.32) และทรงส่งเสริมให้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวัลลภาเทวี (พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวัลลภาเทวี) ทรงนิพนธ์บทความเรื่อง *ดาร์หญิง* ลงในดุสิตสมิต ฉบับพิเศษวันเฉลิมพระชนมพรรษา 1 มกราคม พ.ศ. 2463 ว่าพ้นสมัยแล้วที่เห็นว่า “ผู้หญิงเป็นควาย

ผู้ชายเป็นคน” “ข้าพเจ้าเห็นว่ามือเบา ๆ ของหญิงนี้แหละ อาจลูบหลังชายให้ออกไปด้านทานข้าศึกได้ง่ายยิ่งกว่าจะใช้ปืนจ้องให้ต้องกลับหลังหันไป ขอเพื่อนหญิงทุกคนเมื่อได้ดำรงใจ ช่วยกันคิดเล็กเป็นควาย จะได้ช่วยกันบำรุงชาติบ้านเกิดเมืองมารดาของเราให้เจริญ” (ดุสิตสมิต, 2463, น.8)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเน้นความสำคัญและบทบาทหน้าที่ของภรรยา เมื่อสามีต้องไปรบ ดั่งนางบัวผันกล่าวกับพญาราชวังสันก่อนที่จะไปรบว่า (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2468c, น. 37-38)

...ครานั้นโฉมนางสำอองศรี	จึงวันทาสามีแล้วเฉลย
เพนทหารจะพะวงหลงเซย	ละเลยราชกิจไม่บังควร
สงบศึกก็ได้อยู่เคหา	เคียงคู่ภรรยาเฝ้าสงวน
เมื่อต่อสู้ไพร่ที่มากมว	จะมัวทูลห้วงเมื่อย่อมเสียการ
น้องรู้ยู่ขัดแล้วเชื่อนี้	จึงควรที่เพนเมียขุนทหาร
ขอเชิญผู้ไปปราบศัตรูพาล	ให้ชาวไทยได้สำราญไปทั่วกัน...

กล่าวได้ว่า ทรงมีความเป็นสุภาพบุรุษเต็มเปี่ยม ในการที่ยกย่องสิทธิของสตรีให้มีบทบาทในสังคม มีความกล้าหาญ ทรงสอดแทรกความคิดเกี่ยวกับสถานภาพของสตรีอยู่ในบทละครหลายเรื่องด้วยกัน

4.4.2.8 เพื่อแนะนำให้คนไทยได้รู้จักวรรณกรรมของชาติอื่น

การที่พระองค์ได้ทรงศึกษาวิชาทางด้านอักษรศาสตร์และวรรณคดีจากมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด ทรงมีพระอาจารย์ที่เป็นนักปราชญ์ ลุ่มลึกในวรรณกรรมเอกของโลก จึงทำให้ทรงได้ทอดพระเนตรและศึกษาค้นคว้าวรรณกรรมต่าง ๆ ไม่จำเพาะแต่วรรณกรรมของอังกฤษ แต่ยังได้ทรงศึกษาวรรณกรรมของอินเดีย ซึ่งในช่วงนั้น นักปราชญ์ของยุโรปสนใจในวิทยาการของโลกตะวันตก และมีการค้นคว้าวรรณกรรมของอินเดียมากมาย จึงมีพระราชประสงค์แนะนำให้สังคมไทยได้รู้จักวรรณกรรมของชาติอื่น ๆ และการแสดงของทางความคิดของคนในชาตินั้น ๆ ผ่านวรรณกรรม เช่น วรรณกรรมของอินเดีย วรรณกรรมของเชกสเปียร์ เป็นต้น

เมื่อทรงสนพระราชหฤทัยในที่มาของรามเกียรติ์ที่สังคมไทยคุ้นเคย ทำให้พระองค์พบว่าสิ่งที่คนไทยรู้จักเรื่องรามเกียรติ์กันดีมาตั้งแต่โบราณนั้น มีน้อยคนที่ทราบว่ารามเกียรติ์ มีต้นกำเนิดมาจากที่ใด จึงทรงค้นคว้าหาที่มา ทรงใช้เวลาหลายปีศึกษาจนเข้าใจ ทรงใช้รามายณะสำนวนอุตรนิกายของวาลมิกี ที่มีการแปลเป็นภาษาอังกฤษหลายฉบับมาเทียบเคียงกับรามเกียรติ์ในรัชกาลที่ 1 และ 2 เมื่อทรงเข้าใจดีแล้ว จึงเกิดพระราชนิพนธ์ร้อยแก้วเรื่อง *บ่อเกิดรามเกียรติ์* และ *นารายณ์*

ลือปวง เพื่อเป็นการอธิบายความหมาย คำศัพท์ ความเชื่อมโยงสัมพันธ์ของตัวละครต่าง ๆ ทรงพระราชนิพนธ์บทละครดึกดำบรรพ์เรื่อง *รามเกียรติ์* บทเบิกโรงชุดพระภะรตเบิกโรง *มหาพลี* พระนรสิงหาวตาร และพระคเณศรเสียว ที่ทรงนำใจความจากพรหมไวยรรตปุราณคัมภีร์ มาแต่งเป็นบทละครขึ้นใหม่ให้เหมาะแก่การเล่นเป็นละคร รวมทั้งคัมภีร์นาฏยศาสตร์ โดยมีพระบรมราชาธิบายอย่างละเอียดว่าทรงพบจุดใดที่เหมือนและแตกต่าง ไม่ว่าจะเป็นการลำดับเรื่อง นามตัวละคร นอกจากนี้ยังทรงนำวรรณกรรมคลาสสิกของอินเดียมาแปล มีทั้งที่ทรงคงรูปแบบการประพันธ์แบบละครสันสกฤตไว้อย่างเดิม และทรงแปลงเพื่อใช้ในการแสดง หลายเรื่องที่ทรงมีพระบรมราชาธิบาย ที่มาตัวละคร คำศัพท์เพื่อให้ความรู้เพิ่มเติมแก่ผู้ที่สนใจ

จากการที่ทรงศึกษาจนมีความลุ่มลึกในศาสตร์และวรรณกรรมของอินเดียโบราณ จึงทรงนำวรรณกรรมอินเดียที่มีชื่อเสียง มาแนะนำให้คนไทยได้รู้จักนอกจากรามเกียรติ์ เรื่อง *ศกุนตลา* ทรงแปลมาจากบทละครนาฏกะเรื่อง อภิษยานศากุนตลัม ของกาลิทาสตันทกวี แต่ทรงอาศัยฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษของ Sir William Jones เทียบเคียงกับฉบับของ Sir Monier Williams ทรงระบุว่าทรงตั้งรูปตามใจพระองค์เอง ให้เหมาะแก่การเล่นเป็นแบบไทยได้ ไม่ได้เดินเรื่องตามต้นฉบับเดิม แต่ก็ยังรักษาข้อความไว้ไม่ออกนอกเรื่อง *ศกุนตลา* นี้ ทรงแปลและปรับปรุงรวมเป็น 4 ส่วนวน มีทั้งละครรำและละครร้อง มีพระราชนิพนธ์เรื่อง นาฏกะ มีพระบรมราชาธิบายเรื่องละครที่เล่นในมัธยมประเทศอันเป็นแบบแผนแห่งละครไทย และอภิธานศัพท์สังเขป จำนวน 137 คำ ประกอบเป็นความรู้ (ลายพระราชหัตถเลขาที่มีความยาว 97 หน้ากระดาษ)

ละครร้องเรื่อง *สวาวิตรี* (2467) ทรงดัดแปลงมาจากเรื่องแทรกในมหาภารตะ *ปรียทรรคิกา* (2467) ทรงแปลจากเรื่อง ปรียทรรคิกา ของพระเจ้าศรีธรรมพรหมวชิร ซึ่งคุชภูสัปปาห์ ไกซุโซร์ นริมัน (G. K. Nariman) แปลเป็นภาษาอังกฤษ การสร้างบทของพระองค์จากการแปลนี้ มีการตรวจทานโดยผู้เชี่ยวชาญ โปรดเกล้าฯ ให้พราหมณ์ หรือผู้ที่ชำนาญในภาษา สันสกฤตตรวจสอบทางด้านตะวันตก ทรงนำวรรณกรรม บทละครภาษาอังกฤษ และฝรั่งเศส จากนักประพันธ์ที่หลากหลาย ทั้งเชกสเปียร์ และนักประพันธ์ที่มีชื่อเสียงอื่น ๆ มาแปล และแปลง เป็นบทละครพระราชนิพนธ์ จัดพิมพ์เผยแพร่ และจัดการแสดง การแปล ทรงใช้วิธีถอดความให้ตรงกับรูปแบบคำประพันธ์ มีพระราชประสงค์แนะนำบทประพันธ์ระดับโลกให้คนไทยได้รู้จัก โดยทรงรักษารูปแบบฉันทลักษณ์และความจากภาษาอังกฤษแบบโบราณที่เชกสเปียร์ประพันธ์ไว้ หากเป็นเรื่องแปลง มีพระบรมราชาธิบายว่า ทรงนำเค้าโครงมา หรือทรงดัดแปลงนามสถานที่ นามตัวละคร ทรงตัดบางเหตุการณ์ คำสนทนาบางอย่างที่คนไทยในยุคนั้นอาจไม่เข้าใจออกไป เนื่องจากสังคม และพื้นฐานความรู้ของผู้ชมนั้นไม่เท่ากัน แต่ทำให้คนไทยได้รับรู้แนวความคิดจากละครตะวันตกที่อาจแตกต่างจากพื้นฐานความคิดของคนไทย

วัตถุประสงค์ที่ทรงสร้างนาฏกรรมนี้ ผู้วิจัยรวบรวมจากการศึกษาแนวพระราชดำริที่ปรากฏอยู่ในพระราชหัตถเลขาต่าง ๆ และนำเสนอ 8 ประการ ซึ่งแท้จริงแล้วยังมีพระราชดำริอีกมาก ที่ล้วนเป็นพระราชประสงค์อันก่อให้เกิดประโยชน์แก่พลเมืองไทยและสังคมไทยทั้งสิ้น นั่นคือการสร้างพลเมืองไทยให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ที่เหมาะสมกับความต้องการของสังคมไทย และสอดคล้องกับกระแสความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก

4.4.3 วิธีการทรงพระราชนิพนธ์

นาฏกรรมที่พระองค์สร้างสรรค์ขึ้น ทั้งบทพระราชนิพนธ์ การฝึกซ้อม การจัดแสดง และการเผยแพร่ในรูปแบบต่าง ๆ มีจำนวนไม่น้อย ในขณะที่ทรงประกอบพระราชกรณียกิจนานัปการในการบริหารราชการแผ่นดิน บ้านเมืองมีความเจริญก้าวหน้า ทั้งด้านการคมนาคม การศึกษา การทหาร การแพทย์และสาธารณสุข กฎหมาย ฯลฯ จึงเป็นคำถามหนึ่งในการวิจัยที่ว่าทรงจัดสรรเวลาอย่างไร ทรงใช้เวลาในช่วงใดในการพระราชนิพนธ์บทละครและการฝึกซ้อม ในส่วนนี้ จึงเป็นผลจากการศึกษารวบรวมช่วงเวลาที่ทรงใช้ในการพระราชนิพนธ์ ตลอดจนรูปแบบ และองค์ประกอบของบทพระราชนิพนธ์

4.4.3.1 การทรงพระอักษร

ในหัวข้อการทรงพระอักษรนี้ ผู้วิจัยนำเสนอหัวข้อ ช่วงเวลา วิธีการทรงพระอักษร สถานที่ และสรุปตารางช่วงเวลาที่ทรงราชนิพนธ์บทละคร โดยรวบรวมข้อมูลจากจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน คำนำในบทละครพระราชนิพนธ์ บันทึกของข้าราชการบริหาร เพื่อให้เห็นเบื้องหลังการทรงงานดังนี้

4.4.3.1.1 ช่วงเวลา พระยาอนิรุทธเทวา (ม.ล.ฟื้น พึ่งบุญ) เรียบเรียง

พระราชานุกิจของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในแต่ละวัน มีดังนี้ (พระยาอนิรุทธเทวา, 2489, น. 30-31)

เวลาเช้า 11.00 น. ถึง 11.30 น. บรรทมตื่น เสวยเครื่องเช้าตามลำพังที่ เณรียงข้างห้องพระบรรทม ทรงเครื่องแล้วเสด็จเข้าห้องทรงพระอักษร ราชเลขาธิการเข้าเฝ้าฯ ถวายหนังสือราชการ ทรงงานแผ่นดินอยู่จนถึงเวลาเสวยเครื่องใหญ่กลางวัน

เวลาบ่าย 13.00-13.30 น. เสวยกลางวันอย่างไทย ด้วยประทับบนพระยี่ภู่ และเสวยด้วยพระหัตถ์ เสวยเสร็จราว 15.00 น. บางวันเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเข้าเฝ้าฯ กราบบังคมทูลเรียนพระราชปฏิบัติในเรื่องพระราชพิธีต่าง ๆ ในตอนเสวย แล้วเสด็จเข้าประทับในห้องทรงพระอักษรจนถึงเวลาเย็น

เวลาบ่ายราว 17.00 น. เสด็จทรงกีฬา เทนนิส ราวเดอร์ หรือแบดมินตัน
เสวยเครื่องว่าง และเสด็จขึ้นราย้าค่ำครึ่ง

เวลา 20.30 น. เสด็จลงประทับโต๊ะเย็น พร้อมด้วยข้าราชการบริพาร มี
ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ทั้งในพระราชสำนักและนอกราชสำนักบางคน เสวยแล้ว บางวันทรงบิลเลียด
หรือไพ่บริดจ์ บางวันมีซ้อมละคร

เวลา 24.00 น. เสวยเครื่องว่าง แล้วเสด็จขึ้นเวลาราว 1.00 น. บางคืนดึก
กว่านี้ ทรงบูชาพระรัตนัยและเทพเจ้า แล้วเสด็จเข้าที่พระบรรทม

ส่วนจมีนอมรตรุณารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช พ.ศ.2442-2524) บันทึกพระราช
กิจประจำวันของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไว้ว่า ทรงตื่นบรรทมราว 11.00 น.
เนื่องจากทรงเข้าบรรทมเมื่อใกล้สว่าง หลังสรงและเสวยแล้ว ทรงใช้เวลาที่โต๊ะทรงพระอักษรไปจนถึง
15.00 น. จึงประทับเสวยพระกระยาหารกลางวัน มีพระราชดำรัสกับข้าราชการที่มาเข้าเฝ้า ช่วงเย็น
ทรงใช้เวลาให้เหมาะสมกับสถานที่ซึ่งเสด็จฯ ไปประทับอยู่ บางวันทรงกีฬา บางวันเสด็จประพาส หรือ
ทรงพระอักษรต่อจนถึงเวลาเสวยกลางคืนประมาณ 21.00 น. หลังจากนั้น อาจทรงซ้อมละคร โขน หรือ
มีตลกมาแสดงเป็นการกวนมุก เล่นละครทายปริศนา (จมีนอมรตรุณารักษ์, 2511)

เวลาส่วนใหญ่ของพระองค์อยู่ที่โต๊ะทรงพระอักษร ครึ่งหนึ่งหลายชั่วโมง
แม้จะ เสด็จฯ แปรพระราชฐานประทับที่อื่น ๆ ก็ตาม ทางผู้ที่เกี่ยวข้องในการจัดเตรียมสถานที่ ต้อง
จัดเตรียมโต๊ะทรงพระอักษรไปทุกแห่ง (จมีนอมรตรุณารักษ์, 2511, น. 18-29)

... คราวนี้ถึงเสด็จไปพักแรมตามต่างจังหวัด ใคร ๆ ก็คงจะพากันเข้าใจว่า
พระองค์จะหยุดการทรงพระอักษรลงได้บ้าง แต่เปล่าเลย กลับรับสั่งให้ขุนเณร
เครื่องทรงพระอักษรทุกอย่างตามเสด็จไปด้วย เช่น การเสด็จประพาสที่
พระราชวังบางปะอิน พอเสด็จไปถึงตำหนักที่ประทับแล้ว ก็จะไปประทับเพลีนอยู่
กับโต๊ะทรงพระอักษร เหมือนดังที่ทรงปฏิบัติอยู่ในกรุงเทพฯ เป็นแต่เปลี่ยนเป็น
ห้องทรงพระอักษรใหม่ และทิวทัศน์ที่แปลกเปลี่ยนกันไปเท่านั้น บางครั้งก็ได้
เสด็จออกไปตากอากาศชายทะเล เช่นที่หาดเจ้าสำราญ และพระราชานิเวศน์
มฤคทายวัน ก็ได้เสด็จออกไปไหนไกลจากพระตำหนัก คงประทับอยู่ที่
พระตำหนักออกไปริมทะเล แล้วทรงพระอักษรเป็นงานประจำ...

เวลาเสด็จพระราชดำเนินซ้อมรบเสือป่าตามสถานที่ต่าง ๆ มีการสร้าง
พลับพลาที่ประทับด้วยวัสดุท้องถิ่นที่หาได้ง่าย เช่น ไม้ไผ่ มุงจาก ดังความทรงจำของพระยาสุรเสนา
ภิรมย์อุดมราชภักดี (สรวง ศรีเพ็ญ (พ.ศ. 2427-2502)) เป็นเจ้าเมืองราชบุรี มีหน้าที่รับผิดชอบการ

สร้างพลับพลาประทับแรมที่คลองตากดว่า (พระยาสังฆาภิรมย์อุตรราชภักดี, 2502, น. 122) “ที่สำคัญสำหรับพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นี้ ก็คือที่ประทับทรงพระอักษร จะต้องจัดให้ได้แสงสว่างและทางลมดี ๆ เพราะปกติพระองค์ท่านประทับอยู่กับโต๊ะทรงพระอักษรเสมอ องค์พลับพลาทำด้วยไม้ไผ่ทั้งสิ้น มุงจาก พื้นใช้ไม้สังกะสี ฝาทำด้วยไม้ไผ่...”

หากมีพระราชกรณียกิจที่ต้องเสด็จฯ วันนั้นทรงลดเวลาบรรทมตามปกติให้น้อยลง เพื่อทรงพระอักษรที่ค้างไว้จากวันก่อน “...พระองค์มีงานพิเศษที่จะต้องทำเป็นอันมาก นั่นคืองานพระราชนิพนธ์ต่าง ๆ ที่ทรงทำค้างมาจากวันก่อน ๆ ยิ่งวันไหนเป็นวันที่มีพระราชพิธีที่ต้องซึ่งเป็นเวลาที่จะต้องเสด็จตอนเช้าด้วยแล้ว วันนั้นก็จะถูกลดเวลาบรรทมตามปกติให้น้อยชั่วโมงลง” (จมีนอมรตฤณารักษ์, 2511)

ภาพที่ 127 พระบรมรูปหุ่นขี้ผึ้งจำลองขณะทรงพระอักษร ณ หอวิชาฐานุสรณ์

ที่มา หอวิชาฐานุสรณ์

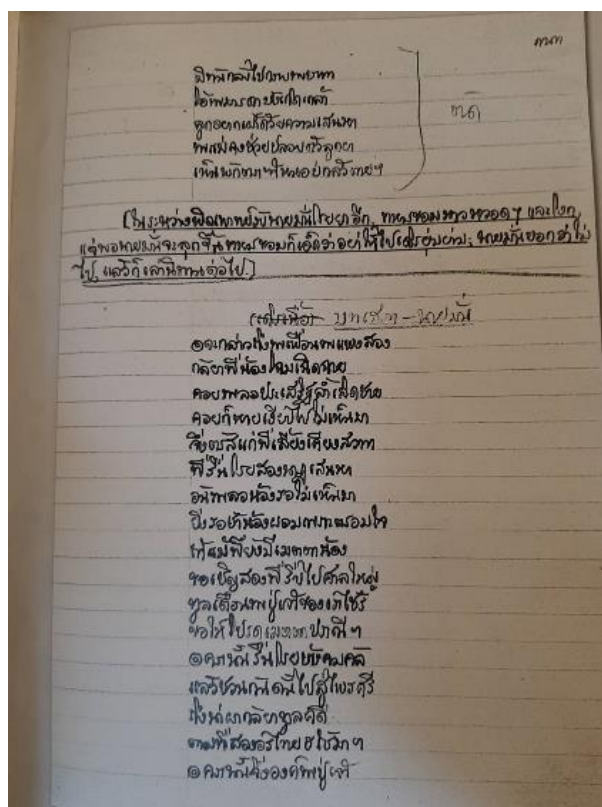
เมื่อทรงพระอักษรไม่ได้ พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้นักเล่านิทานมาเล่าถวาย ได้แก่ พระยาอารักษ์นฤภากรณ์ (ผล ผลวัฒน์) หน้าที่ราชการตามปกติอยู่ในกรมมหรสพ เป็นหัวหน้าควบคุมเครื่องโขนหลวงทั้งหมดในกรมนั้น ท่านเจ้าคุณผู้นี้ท่านเป็นนักสะสมนิทานชาวบ้านที่มีรสต่าง ๆ พร้อมทั้งมีเรื่องตลกขบขันมากมาย และส่วนใหญ่เป็นการบรรยายภาพที่แท้จริงของชาวชนบท ซึ่งพระองค์สนพระราชหฤทัยอยู่เช่นกัน จึงทำให้พระองค์ทรงเพลิดเพลินลิ้มความเจีบปวย ครั้นถึงเวลาบรรทมหลับก็กราบถวายบังคมถอยออกไปพักผ่อน จนกว่าจะถูกเรียกเข้ามาในวันรุ่งขึ้นอีก (พระยาอารักษ์นฤภากรณ์, 2496, น. 109)

4.4.3.1.2 อุปกรณ์ ที่โต๊ะทรงพระอักษรนั้น ข้าราชการบริพารในพระองค์ต้องจัดเตรียมอุปกรณ์เครื่องเขียนไว้ให้พร้อม ทรงใช้ปากกาและกระดาษฟูลสแก๊ป (foolscap) ในการพระราชนิพนธ์บทละครต่าง ๆ จมีนอมรตฤณารักษ์อธิบายลักษณะของปากกาและกระดาษ ว่าเป็นปากกาที่มีปากเป็นโลหะ และกระดาษฟูลสแก๊ป ขนาด 8x10 นิ้ว มีลายเส้นบรรทัดสามารถฉีกเป็นแผ่น ๆ

เพื่อนำมาเข้าเป็นเล่มได้ ซึ่งปากกาที่ทรงพระอักษรนี้ แม้ทำด้วยเหล็ก แต่ก็สึกเร็วมากเนื่องจากการใช้งานหนัก “ไม่วายที่จะสึกไปโดยเร็ว แบบที่ปากกาสึกโดยทั่วไปแต่ก็เอียงเทไปด้านหนึ่งจนทำให้คมตัดกระดาษ ต้องทิ้งไปในราวสองสามเดือนเท่านั้น” ส่วนกระดาษ เมื่อเปิดออกสันปกจะอยู่ทางซ้ายมือ มีกระดาษแข็งสำหรับเสียบอยู่ภายในเล่ม เพื่อใช้เสียบเข้าปกได้สะดวก สมุดกระดาษนี้เป็นกระดาษเนื้อดี ขีดเส้นบรรทัดแบบเดียวกับกระดาษฟูลสแก๊ป เมื่อทรงเขียนจบไปเล่มหนึ่ง ๆ แล้วก็จะนำไปเย็บเก็บเข้าเป็นเล่มพลิกอ่านได้โดยสะดวก “พระองค์ทรงรักความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการทรงพระอักษรเป็นที่สุด” (จมีนอมรตฤณารักษ์, 2511)

ในส่วนของพระราชนิพนธ์บทละครนั้น ทรงพระอักษรบนกระดาษฟูลสแก๊ปนี้ โดยไม่มีต้นร่าง หากมีคำผิด ทรงขีดฆ่าแล้วเขียนคำใหม่ลงไปด้วยหมึกสีแดงเพื่อให้เห็นชัด หรือทรงตัดเศษกระดาษปิดกาวทับแล้วทรงพระอักษรใหม่ ส่วนเศษกระดาษ ทรงตัดส่วนที่ตีไว้ใช้ (จมีนอมรตฤณารักษ์, 2511)

“...บางเรื่องเขียนไปแล้ว กลับมาทรงตรวจใหม่ พบว่าเป็นที่ไม่พอพระราชหฤทัยไปบางส่วนบางตอน ก็จะทรงนำเอากระดาษชิ้นใหม่ ๆ ที่เก็บสำรองไว้ ทากาวปะทับหลังลงที่ส่วนนั้น โดยเฉพาะแล้วเขียนข้อความลงไปบนนั้น แต่เมื่อมาพลิกดูภายหลังก็จะพบเพียงแต่ว่ากระดาษตอนนั้นหนากว่าตอนอื่น ๆ แต่ถึงอย่างไรก็ดี การเขียนเสียดย่อมเป็นของธรรมดา ถ้าเสียทั้งแผ่นก็ทรงฉีกทิ้งไป แต่ถ้ายังมีส่วนดีอยู่บ้าง เช่น ประมาณ 1 ใน 4 ของแผ่นบ้าง ครึ่งแผ่นบ้างก็ดี ทรงตัดหรือฉีกแผ่นนั้นออกจากเล่ม ทั้งนี้คงไม่มีใครคาดคิดออกว่าส่วนที่ดีที่เหลืออยู่นั้นจะทรงตัดเก็บไว้สำหรับใช้ต่ออีก คือจะเป็นทั้งกระดาษที่ทรงนำไปใช้ปะและกระดาษสำหรับทดเลขหรือร่างอะไร เล็ก ๆ น้อย ๆ ความมัธยัสถ์ละเอียดประณีตของพระองค์นั้น แสดงให้เห็นแจ่มชัดว่า แท้จริงมิได้ทรงสุรุ่ยสุร่ายดังที่คนภายนอกเข้าใจกันเลย...”

ภาพที่ 128 พระราชหัตถเลขาบทพระราชนิพนธ์เรื่องพระร่วงบนกระดาดพลสแก๊ป
ที่มา (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2555, น. 349)

4.4.3.1.3 ระยะเวลาและสถานที่ จากการรวบรวมข้อมูลจากจดหมาย

เหตุพระราชกิจรายวัน และพระราชนิพนธ์บทละคร และสำเนาพระราชหัตถเลขาบทพระราชนิพนธ์พบว่าบทพระราชนิพนธ์หลายเรื่องมีระบุระยะเวลาที่ทรงเริ่มพระราชนิพนธ์และเสร็จสมบูรณ์ หลายเรื่องทรงระบุแต่วันที่ทรงพระราชนิพนธ์แล้วเสร็จ และมีหลายเรื่องไม่ได้ระบุไว้ แต่มีวันที่พระราชนิพนธ์คำนำที่ทำให้เราทราบช่วงเวลาที่เกิดบทพระราชนิพนธ์แต่ละเรื่องรวมทั้งสถานที่ แต่ในตารางที่ 16 นี้ คัดมาเฉพาะเรื่องที่ทรงระบุวันเริ่มต้นและวันที่ทรงพระราชนิพนธ์แล้วเสร็จ เพื่อให้เห็นระยะเวลาที่ชัดเจน

ตารางที่ 16 ช่วงเวลาเริ่มต้นทรงพระราชนิพนธ์บทละคร วันที่แล้วเสร็จ และสถานที่

เรื่อง	เริ่มพระราชนิพนธ์	สถานที่/เหตุการณ์
พญาราชवंสสัน (บทละครนอก 4 ตอน)	20 ก.ย. 2454- 17 ต.ค. 2454	
ขอมดำดิน (กลอนบท ละคร)	1 ธ.ค. 2454- 8 ธ.ค. 2454	ระหว่างประพาสสมณชลปราจีนบุรี ทอดพระเนตรรูปครุฑที่ขุดได้ จึงทรงนึกถึง เรื่องขอมดำดิน พระราชนิพนธ์ในช่วงคำ

เรื่อง	เริ่มพระราชนิพนธ์	สถานที่/เหตุการณ์
ท้าวแสนปม ละครร่ำ	29 ม.ค. 2456 แล้วเสร็จ 5 ก.พ. 2456	ระหว่างซ้อมรบเสือป่า ณ ค่ายหลวงบ้านโป่ง และกล่อมเกลาก่อนสมโภช ณ พระราชวังสนามจันทร์ 19 มี.ค. 2456
อรชุนกับทศกัณฐ์	1 มี.ค. 2456 - 4 มี.ค. 2456	
ตามใจท่าน	21 ก.ย. 2461 -26 พ.ค. 64	จบองค์ 3 ในเวลา 1 เดือน แต่ทรงหยุดพักไปนาน
กุศโลบาย	28 พ.ค. 2464 -11 มิ.ย. 2464	
มัทนะพาธา	2 ก.ย. 2466- 18 ต.ค. 2466	ระหว่างเสด็จทางชลมารคหลังทรงพระประชวร
เสียดละ	28 เม.ย. 2464- 7 พ.ค. 2464	
เสือเผ่น	18 มี.ค. 2464*- 11 เม.ย. 2465	เสด็จประพาส จ.สมุทรปราการ
หนังสือ	25 มิ.ย. 2464- 5 ก.ค. 2468	

*นับปีย่างเก่า

ระยะเวลาในการทรงพระราชนิพนธ์แต่ละเรื่อง มีตั้งแต่พระราชนิพนธ์แล้วเสร็จในหนึ่งวัน มักเป็นบทละครชุดเดียวหรือองค์เดียวสั้น ๆ *อรชุนกับทศกัณฐ์* ทรงใช้เวลา 4 วัน *ขอมดำดิน* ที่เป็นกลอนบทละคร ทรงใช้เวลา 7 วัน *พญาราชวงส์* มีความยาว 4 องค์ ใช้เวลาเกือบหนึ่งเดือน เรื่อง *ท้าวแสนปม* ทรงพระราชนิพนธ์แล้วเสร็จใน 7 วัน แต่ทรงใช้เวลากล่อมเกลาก่อนอีกหนึ่งเดือนจนเสร็จสมบูรณ์ เรื่อง *ตามใจท่าน* ทรงแปลจากบทละครของเชคสเปียร์ ตามคำกราบบังคมทูลของสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงปราจิณกิตติบดี ทรงแปลจบองค์สามในหนึ่งเดือน แต่ด้วยพระราชกิจมาก จึงไม่ได้ทรงต่อ กระทั่งพระเจ้าพี่ยาเธอพระองค์นั้น สิ้นพระชนม์ในต่างประเทศ ทำให้ทรงโหม่นสงวนนำมาทรงแปลต่อไม่ได้เป็นเวลานาน จนมาแล้วเสร็จสามปีให้หลัง แต่หลายเรื่องที่มีพระราชนิพนธ์ค่านำ หรือหน้าปกหนังสือ ทรงลงปีไว้อย่างเดียว ทำให้ไม่ทราบว่าเริ่มทรงพระราชนิพนธ์เมื่อใด

ม.ล.ปิ่น มาลากุล ตั้งข้อสังเกตว่า เวลาเสด็จแปรพระราชฐาน มักจะได้ละครเรื่องใหม่ ๆ เสมอ เช่น เรื่อง *โรมิโอและจูเลียต* ทรงพระราชนิพนธ์ที่พระราชวังสนามจันทร์ตั้งแต่ต้นจนจบ

เรื่องท้าวแสนปม เกิดขึ้นระหว่างทรงนำเสือป่าเดินทางไกลจากพระราชวังสนามจันทร์ไปนมัสการที่
ดอนเจดีย์ ทรงพระราชนิพนธ์ในป่าในช่วงเวลากลางคืน จนเสด็จกลับนครปฐม

4.4.3.2 บทพระราชนิพนธ์

4.4.3.2.1 ประเภทของบทพระราชนิพนธ์

ประเภทของบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัวนั้น ผู้วิจัยจัดแบ่งเป็น 8 ประเภท ดังนี้ โขน ละครเบิกโรง ละครรำ ละครร้อง ละครสังคีต
บทเสภาและระบำ ละครพูด และเค้าโครงเรื่องสำหรับแสดง จำนวน 154 เรื่อง ทั้งนี้ จำนวนเรื่องนั้น
หลายเรื่องที่ทรงพระราชนิพนธ์หลายสำนวน จึงทำให้การนับจำนวนเรื่องมีความแตกต่างกัน และยังมี
การค้นพบบทพระราชนิพนธ์เพิ่มเติมอาจจะทำให้การรวบรวมบทพระราชนิพนธ์ยังไม่สามารถ ระบุ
จำนวนที่แน่ชัดได้ ซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิ 2 ท่าน ได้แก่ รศ.ดร.ซัพพล ไซยพร (สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม
2565) และคุณสุจิตรา ศิริโปล์ (สัมภาษณ์, 30 พฤษภาคม 2565) มีความเห็นว่า จำนวนบทพระราช
นิพนธ์ไม่สามารถที่จะระบุให้ชัดเจนไปได้เนื่องจากหลายเรื่อง บางเรื่องทรงนำกลับมาปรับแก้ไขจนเกิด
เป็นหลายสำนวน ทั้งยังมีการค้นพบบทละครเพิ่มเติม ตามเหตุผลข้างต้น แต่ผู้วิจัยได้รวบรวมและ
นำเสนอไว้ตามแต่ที่มีหลักฐานจากที่พบในหนังสืองานละครฯ ของ ม.ล.ปิ่น มาลากุล และจากบทพระ
ราชนิพนธ์ และสำเนาพระราชหัตถเลขาที่อยู่หอวิชาฐานุสรณ์ ดังต่อไปนี้ (โปรดดูรายละเอียดเรื่อง
ย่อเพิ่มเติมในภาคผนวก)

4.4.3.2.1.1 โขนและละครตีกดาบรบท จำนวน 20 เรื่อง ได้แก่

เรื่อง กลสุชาจาร จองถนนวน ธรรมธรรมะสงคราม ทศกรรฐ์กับอรชุน นาคบาท นางลอย ปราบ
ดาตะกา ปราบกาเกษนาสูร เพลงกา พรหมาสตร์ พระรามตามกวาง พิธิกุมภินยา พิเภกณัฐกับ
ลงสวนและถวายแหวน คุกะสารณปถมพล สุครีพหักฉัตร สุรบะสนหาหิง องค์ทูลีสาร อภิเชกสมรส
และอรชุนกับทศกรรฐ์

4.4.3.2.1.2 ละครเบิกโรงเรื่องตีกดาบรบท จำนวน 7 เรื่อง ได้แก่

พระคณเฑาะ์เสียงา พระนรสิงหาวตาร พระภะรตเบิกโรง มหาพลี รามสูงชิงแก้ว ฤษีเสียงลูก และ
สุดาวตาร พระราชนิพนธ์บทเบิกโรงนี้ มักเป็นละครเรื่องสั้น ๆ แสดงก่อนเรื่องหลัก ทรงเคร่งครัดกับ
การแสดงบทเบิกโรงมาก แม้กระทั่งในการแสดงละครพูด ก็มักจะมีการแสดงละครพูดสั้น ๆ ก่อน 1
เรื่องเป็นการเบิกโรง เนื้อเรื่องทรงนำมาจากเรื่องในคัมภีร์โบราณของอินเดีย ดังในพระราชนิพนธ์คำ
นำ บทละครเบิกโรงเรื่องตีกดาบรบท ว่า (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2464d)

“ข้าพเจ้าได้แต่งขึ้นตามข้อความที่ได้อ่านพบในหนังสือต่าง ๆ อันแถลงด้วย
เรื่องไสยศาสตร์และวรรณคดีของการตะวรรษ (อินเดียโบราณ) ได้ดัดแปลงให้

เหมาะแก่ที่จะใช้เล่นละครอย่างไทยเราได้, และได้เคยออกโรงเล่นในงานต่าง ๆ หลายครั้งแล้ว, เปนที่พอใจของคนดูโดยมาก

ในส่วนของวรรณคดี, บางทีผู้เปนนักแสดงในทางนั้นจะนึกติเตียนได้บ้างว่า กระแสร์เรื่องดำเนินไม่ตรงตามความที่มีมาในตำหรับเดิม, แต่ข้าพเจ้าขอให้กำหนดว่า บทเหล่านี้แต่งสำหรับเล่นละคร, ไม่ใช่เปนบทเรียนหรือปาฐกถา, ฉะนั้นขอภัยเสียเถิด”

4.4.3.2.1.3 ละครรำ จำนวน 8 เรื่อง ได้แก่ ขอมดำดิน แต่งงาน พระไวย ท้าวแสนปม (มีทั้งเป็นละครรำ และละครร้อง) พญามังกร พญาราชवंสัน (มี 3 ส่วน เดิม, ปรับปรุง และเสภา) พระเกียรติรถ (มีทั้งเป็นละครรำ และละครร้อง) พระนาละ และศกุนตลา (มี 4 ส่วน รวมทั้งร้อยแก้ว)

4.4.3.2.1.4 ละครร้อง จำนวน 9 เรื่อง ได้แก่ ตั้จิดรคิตคัลล่ง (มี 2 ชื่อ ผูกจิดคิตคัลล่ง และขึ้นใจไม่สมคร) ท้าวแสนปม ธรรมะมิชัย พระเกียรติรถ พระยศเกตุ พระร่วง (มีละครพูดคำกลอน) มิตรมิชัย ศกุนตลา และสาววิตรี (มีฉบับร้อยแก้ว)

4.4.3.2.1.5 ละครสังคีต จำนวน 4 เรื่อง ได้แก่ มิกาโด วังดี วิวาหพระสมุท และหนามยอกเอาหนามบ่ง (มี 2 ส่วน)

4.4.3.2.1.6 บทเสภาและระบำ จำนวน 3 เรื่อง ได้แก่ พญาราชवंสัน สามัคคีเสวก และศุภลักษณ์วาดรูป

4.4.3.2.1.7 ละครพูด จำนวน 76 เรื่อง แบ่งเป็น
ก. ละครพูดภาษาไทย ประเภทร้อยแก้ว พระราชนิพนธ์เอง 22 เรื่อง ได้แก่ กลแตก แก้วแก้ว ขนสมกับน้ำยา ความดีมีไชย จัดการรับเสด็จ เจ้าข้า, สารวัด! ฉวยอำนาจ น้อยอินทเสน บ่วงมาร (เดิมชื่อเหลือแก้ว) ปล่อยแก้ว (บทเดิมของนายบัว วิเศษกุล ทรงพระราชนิพนธ์ลำและบรรจเพลงเพิ่มไปในละคร) ผิดใจได้ปลื้ม ผู้ร้ายแผลง โพงพาง ฟอกไม่ขาว มหาตมะ เสียดสะ หนึ่งเสื่อ หมายน้ำบ่อหน้า หมิ่นประมาทศาล หัวใจนักรบ หาโล่ห์ (มี 3 ส่วน และทรงแปลเป็นภาษาอังกฤษชื่อว่า The Shield) เห็นแก่ลูก และหนามยอกเอาหนามบ่ง

ข. ละครพูดคำกลอน 1 เรื่อง คือ พระร่วง

ค. ละครพูดคำฉันท์ 1 เรื่อง คือ มัทนะพาธา

ง. ละครพูด ทรงแปลและแปลงจากภาษาอังกฤษ จำนวน 16 เรื่อง ได้แก่ เวนิสวานิช (The Merchant of Venice) ตามใจท่าน (As You Like It) โรมิโอและจูเลียต (Romeo and Juliet) ชิงนาง (The Rivals) นินทาโสโมสร (The School for Scandal) มิตรแท้ (My Friend Jarlet) เพื่อนตาย (My Friend Jarlet) ด้อนรับลูก (ไม่ทราบชื่อเรื่อง) งดการ

สมรส (The Marriage Will Not Take Place) เจ้าคุณเจ้าชู้ (The Gay Lord Quex) ทว่านรอง (Second in Command) ฤๅชโลบาย (A Royal Family) หาเมียให้ผัว (Her Husband's Wife) ผิดวินัย (French Leave) เลือ่เฒ่า (Grumpy) ปริยทรรคิกา และ พญาราชวังสัน (Othello)

จ. ละครพูด ทรงแปลและแปลงจากภาษาฝรั่งเศส จำนวน 10 เรื่อง ได้แก่ หมอจำเป็น (Le Médecin Malgré Lui) เกินต้องการ (Pouloiller) ตึกแตน (Les Sauterelles) เกียรติยศญี่ปุ่น (L' Honneur Japonais) ล่ามดี (L' Anglais tel qu' on le parle) ร.ต.ล. นนทรี (ไม่ทราบชื่อเรื่อง) คดีสำคัญ (Un Cline Serieux) วิไลเลือกคู่ (Les Vivacités dy Capitaine Tic) ตบตา (La Poudre aux Yeux) และ หลวงจำเนียรเดินทาง (Le Voyage de Monsieur Perrichou)

ฉ. ละครพูด ภาษาอังกฤษ ทรงพระราชนิพนธ์ขณะประทับในประเทศไทย จำนวน 14 เรื่อง A Successful Failure, A Turn of Fortune's Wheel, Evelyn, Isabel, Lines and Rudd, Lord Vermont V.C., Miss Honeybone, Plotters and Victims, Sir Herbert's Reward, The Actress, The King's Command, Traitor, Chao Tak Sin และ แม่อยู่หัวศรีสุตาจันทร์ (ม.ล.ปิ่น มาลากุลพบในสมุดบันทึกปกสีดำ มีแต่ชื่อเรื่องไม่พบเนื้อหา)

ช. ละครพูด ภาษาอังกฤษ ทรงพระราชนิพนธ์ระยะหลัง จำนวน 5 เรื่อง A Real Ghost (ผีจริง ๆ) , A Statesman's Wife (ภรรยาของข้าราชการสำคัญ) The Eliminists (พวกช่างทอน) The Man in Khaki (จับเสือ) The taming of uncle Gideon (ทรมานลูกกตัญญู)

ซ. ละครพูดภาษาอังกฤษ ทรงแปลและดัดแปลงจากบทพระราชนิพนธ์ภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษ จำนวน 7 เรื่อง ได้แก่ A Good Interpreter (ล่ามดี) A Queer Burglary (คล้ายเรื่อง ผู้ร้ายแฝง) Coup D'Etat (ฉวยอำนาจ) Madanabadha (มัทนะพาธา) The Earl of Claverhouse (คล้ายเรื่องน้อยอินทเสน) The Net (โพงพาง) The Shield (หาโล่)

4.4.3.2.1.8 คำโครงเรื่องสำหรับแสดง จำนวน 25 เรื่อง ทรงวางเค้าเรื่อง ลำดับการเดินเรื่อง ไว้ให้ผู้แสดงคิดบทสนทนา บทเจรจาเอง ทรงเล่าเพียงใจความของเรื่องไว้ 6 ประเภทคือ

ก. คำโครงสำหรับแสดงละครพูด เรื่อง ไมโครธ

ข. คำโครงสำหรับแสดงลิเก เรื่อง พระหันทอากาศ และนางอุบโกศา

ค. คำโครงสำหรับแสดงตำนานเสือป่า จำนวน 16 เรื่อง สงครามที่เมืองตาก พระแท่นมนังคศิลา พระเจ้าอยู่ทองสร้างกรุงเก่า สมเด็จพระนเรศวรปืนค่าย เจ้าพระยาโกศาปานแสดงอำนาจอาญาสิทธิ์ พระเจ้ากรุงธนบุรีตีเมืองฝาง ท้าวเทพกษัตรีท้าวศรีสุนทร พระต่อสู

จีนตัวเหี้ยที่ถูกกัด ขอมดำดิน ช้างพลายครามงคล พลายมงคลทวีป สมเด็จพระนเรศวรประกาศ
อิสรภาพ สมเด็จพระนเรศวรตีทัพเชียงใหม่ พระยาสิทธิราชเดโชชัยรบพม่า ราชทูตฝรั่งเศสเข้าเฝ้า
สมเด็จพระนารายณ์ วรรณกรรมท้าวสุรนารี และ วรรณกรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชา

ง.เค้าโครงสำหรับแสดงละครพูดแบบภาพยนตร์ ชุดเยมส์ วิลสัน
จำนวน 5 เรื่อง ละครพูดประเภทนี้ คล้ายภาพยนตร์ตรงที่มีการเปลี่ยนฉากบ่อย ๆ ทรงพระราช
นิพนธ์สำหรับการแสดงในวันทำการประลองยุทธ หรือหลังจากการซ้อมรบเสือป่า เป็นละครชุด
พระราชนิพนธ์เป็นตอน ๆ ตัวละครชุดเดิม เรื่องราวเกี่ยวกับสืบสวนสอบสวน ได้แก่ *สร้อยคอไข่มุกด์*
เนตรพระอิศวร *ตัวกอวิลสัน* *วิลสันปลอม* และ *แก้แค้นแทนชวัวร์ช*

จ.เค้าโครงสำหรับแสดงละครปริศนา ดัมพ์ แครมโบ เค้าโครง
เหล่านี้ มีจำนวนมากทั้งมีบทและไม่มีบทที่บันทึกไว้ ดัมพ์ แครมโบเป็นเหมือนเกมปริศนา ที่ใช้การ
แสดงเพื่อให้อีกฝ่ายทายว่าสื่อถึงคำใด พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำมาจากสมัย
ประทับอยู่ที่ประเทศอังกฤษ ดังที่พบจากพระราชบันทึกรายวันว่าเสด็จฯ ไปบ้านพระสหายแล้วเล่น
เกมนี้กัน เมื่อทรงนำมาใช้ในไทย คำที่ทาย ทรงกำหนดให้เป็นสุภาษิต วิธีการเล่น แบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย
ผู้แสดงและฝ่ายผู้ทาย โดยเลือกสุภาษิต คำพังเพย 4 คำ มาแสดงเป็นละคร 4 เรื่อง เพื่อใบ้คำทาย
แล้วแสดงรวมคำเป็นเรื่องที่ 5 ให้มีความหมายตรงกับภาษิต การแสดงจะแสดงเป็นละครร้อง ละคร
รำ หรือละครพูดก็ได้

ฉ.เค้าโครงสำหรับละครรำ พบสำเนาพระราชหัตถเลขา
มี 1 หน้ากระดาษ เรื่องหงส์ทอง (หงส์) เป็นเค้าโครงเรื่อง ไม่มีหลักฐานระบุว่ามีการจัดแสดงเมื่อใด

4.4.3.2.2 กลวิธีในการพระราชนิพนธ์

วิธีการที่ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ นั้น ทรงใช้วิธีวิทยาการวิจัยมาใช้ไม่
ว่าจะเป็นการสืบค้นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ การหาที่มาของคำ ผู้วิจัยนำเสนอ 3 เรื่องดังนี้

เรื่อง *ขอมดำดิน* และ *พระร่วง* ทรงพยายามค้นคว้าหลักฐานต่าง ๆ
เพื่อให้มีความสมจริงมากกว่าเป็นตำนานอนินิหาร ทรงมีข้อชี้แจง 5 ประเด็น ว่ามีแนวพระราชดำริใน
การสร้างบทและการแสดงเรื่องนี้อย่างไร ดังความโดยย่อต่อไปนี้ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว, ม.ป.ป.-a)

1) นามบุคคลในเรื่อง พระร่วง นักคุ่ม และเจ้าพันธุสุริยวงศ์ทรงใช้ตามใน
พงศาวดารเหนือ ส่วนฝ่ายขอม สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ชาน
นามพญาเดโชขึ้นก่อน เมื่อคราวที่ทรงพระนิพนธ์บทกลอนสำหรับร้องประกอบภาพยนตร์เรื่องขอมดำ
ดิน ซึ่งสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช เจ้าฟ้ามหาวิชิตมหิศ จัดเล่นที่หอพระสมุดวชิราวุธ เมื่อ พ.ศ.
2437 ทรงเห็นว่าใช้กันมาเรื่อย ๆ จนเป็นที่รู้จัก ส่วนนามบุคคลอื่น ๆ ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นใหม่

- 2) ทรงผม ทรงกำหนดให้ไว้ผมสูง ตามรูปต่าง ๆ ที่ปรากฏในโบราณสถาน
- 3) ปิ่นในเรื่องนี้ คือธนู หน้าไม้ ไม่ใช่ปิ่นที่ยิงด้วยดินดำ ทรงกล่าวว่า อาวุธใดที่มีเครื่องส่งลูกศรหรือกระสุนไปประการใดไกล ๆ เรียกว่า ปิ่น
- 4) คำที่ใช้พูดกับพระร่วงว่า พ่อเจ้า และกับนางจันทรวา แม่เจ้า ซึ่งในมณฑลพายัพก็ยังเรียกเจ้าผู้ครองนครว่าพ่อเจ้า พระชายาเรียกแม่เจ้ากันอยู่ และคนไทยเก่าๆ ยังพูดกัน
- 5) ในตอนจบ หลังจากพระร่วงได้รับอัญเชิญขึ้นครองราชย์ ทรงกำหนดให้แม่พระร่วงเข้าวังในขณะที่ยังผนวชอยู่ และลาผนวชจากวัง ทรงนำมาจากหลักศิลาจารึกอักษรขอมที่เมืองสุโขทัย

เรื่อง *มัทนะพาธา* ในตอนที่นางมัทนาถูกสาบเป็นดอกกุหลาบนั้น ทรงพินิจไตร่ตรองเกี่ยวกับดอกกุหลาบว่ามีในอินเดียโบราณหรือไม่ เพื่อมิให้เป็นการตั้งขึ้นตามอำเภอใจ โดยมิได้สอบทานกับภูมิประเทศในเรื่องที่มีพระราชประสงค์ให้เกิดขึ้น ดังพระราชนิพนธ์คำนำว่า (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2519a, น. คำนำ)

“...ข้าพเจ้าออกอึดอัดอยู่ไม่น้อย, เพราะข้าพเจ้าตรงและตรงดูเท่าใดก็นึกไม่ออกและไม่พบ ณ ที่ใด ๆ ว่าดอกกุหลาบนั้นมีนามว่าอะไรในภาษามคธหรือสันสกฤต, และเมื่อเป็นเช่นนี้ก็รู้สึกว่ขาดศัพท์สำหรับใช้ในกวีนิพนธ์ไปนั้นอย่างหนึ่ง; กับอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งข้าพเจ้ารู้สึกว่สำคัญว่, คือถ้าชื่อดอกกุหลาบไม่มีในภาษามคธหรือสันสกฤตดังนั้น จะมิต้องเข้าใจละหรือว่ในการตววรรษ (อินเดีย), อันกำหนดจะเปนภูมิลาเนาแห่งเรื่องนี้, มิได้เคยมีดอกกุหลาบในโบราณสมัย? ถ้าในการตววรรษไม่เคยมีดอกกุหลาบจะแต่งลงว่มีดูเปนการฝ่าฝืนธรรมดาไป, อาจทำให้ถูกติว่ว่เปนคนตื้นก็ได้ว”

ทรงสอบทานกับหนังสือตำราและผู้เชี่ยวชาญว่ดอกกุหลาบนั้นมีคำที่ใช้ในภาษามคธหรือสันสกฤต “ข้าพเจ้าจึงได้ใช้ให้รองอำมาตย์โท ตริ นาคะประทีบ เปรียญ, คั่นดู. นายตริ นาคะประทีบ ได้ไปปรึกษาพราหมณ์ กุปฺปุสวามี อารยที่หอพระสมุดวชิรญาณ, แล้วและได้รายงานมา” แต่เมื่อทรงได้คำแปลว่กุหลาบในภาษาสันสกฤตว่ กุพชก ทรงต้องเปลี่ยนความคิด

“เพราะถ้าแม้ว่จะให้ชื่อนางว่ “กุพชกา” ก็จักกลายเปนนางค่อมไป. ข้าพเจ้าจึงค้นหาศัพท์ต่าง ๆ ที่พอจะใช้ได้เปนนามสตรี, ตกลงเลือกเอา “มัทนา”, จากศัพท์ “มทน” ซึ่งแปลว่ความลุ่มหลงหรือความรัก. พะเอนในขณะที่คั่นนั้นเองก็ได้พบศัพท์ “มทนพาธา”, ซึ่งโมเนียร์ วิลเลียมส์ แปลไว้ว่ “the pain or

disquietude of love” (“ความเจ็บหรือเดือดร้อนแห่งความรัก”), ซึ่งข้าพเจ้าได้ฉวยเอาทันที, เพราะเหมาะกับลักษณะแห่งเรื่องที่เดียว. เรื่องนี้จึงได้นำมาว่า “มัทนะพาธา”, หรือตำนานแห่งดอกกุหลาบ” ด้วยประการฉะนี้.”

พระราชนิพนธ์ งามเกียรติ นอกจากทรงอ้างอิงจากรamayanaของฤๅษีวาสิสฏี ฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษ บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยแล้ว พบว่าการที่จะทรงเริ่มพระราชนิพนธ์ใดเรื่องใด ๆ ก็ตาม พระองค์เริ่มจากข้อสงสัย จากนั้นจึงทรงศึกษาอย่างจริงจัง หาข้อมูลจากหนังสือหลายเล่ม แม้จะใช้เวลาหลายปี อันเป็นที่มาของพระราชนิพนธ์ บ่อเกิดแห่งรามเกียรติ์ ดังมีพระราชนิพนธ์คำนำว่า

“ข้าพเจ้ามาคำนึงถึงเรื่องรามเกียรติ์ อันเป็นเรื่องราวสำคัญที่ชาวไทยเรารู้จักกันดีอย่างซึ้งซาบก็จริงอยู่ แต่มีน้อยตัวนักที่จะทราบว่ามีมูลมาจากไหน ข้าพเจ้าเองก็ได้เคยรู้สึกเช่นนี้มาแล้วแต่ก่อน ๆ จึงได้ตั้งใจเที่ยวค้นคว้าหาความรู้ในเรื่องนี้ ตั้งความพยายามมาแล้วหลายปีกว่าจะหาหนังสือได้เท่าที่พอใจ และต่อมาก็ค่อย ๆ อ่านไปดูไปตามแต่จะมีเวลาว่าง ...หวังใจว่าผู้ที่ได้รับไปจะได้ใช้เป็นประโยชน์ในทางเปรียบเทียบและสอบทานกับข้อความที่มีอยู่ ไม่เฉพาะแต่ในรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 ทั้งจะใช้อ่านเทียบกับฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ซึ่งมีพิมพ์แพร่หลายอยู่แล้วนั้นด้วย...”

จากตัวอย่างที่นำมาแสดงนี้ เห็นได้ว่ามิได้ทรงพระราชนิพนธ์โดยปราศจากการสืบค้นปราศจากที่มาที่ไป แต่จะทรงศึกษาอย่างลึกซึ้ง ซึ่งเป็นคุณสมบัติสำคัญของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และทรงพระราชนิพนธ์ขยายความอย่างละเอียดเพื่อให้ความรู้แก่ผู้อ่านนอกเหนือจากบทละคร

4.4.3.2.3 รูปแบบของบทพระราชนิพนธ์

จากการศึกษาประเภทงานพระราชนิพนธ์ทั้งหมด สามารถสรุปได้ว่า ในการพระราชนิพนธ์บทละครต่าง ๆ นั้น บทที่ทรงพระราชนิพนธ์ แบ่งได้เป็น 5 รูปแบบ คือ พระราชนิพนธ์จากจินตนาการ ปรับจากของเดิม บทที่ทรงแปลความจากภาษาต่างประเทศ บทที่ทรงแปลงมาจากภาษาต่างประเทศ และเค้าโครงเรื่องสำหรับแสดง

4.4.3.2.3.1 พระราชนิพนธ์ขึ้นจากจินตนาการ เป็นบทที่ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเองจากจินตนาการ ได้แก่ มัทนะพาธา หัวใจนักรบ วิวาทพระสมุท กลแตก แก้วแก่นมหาตมะ ฯลฯ ดังพระราชนิพนธ์คำนำในเรื่องมัทนะพาธาว่า (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2465f) “ละครเรื่องนี้ ไม่ใช่ได้เนื้อเรื่องหรือดัดตอนมาจากแห่งใด ๆ เลย, จึงขอบอกไว้ให้

ผู้อ่านทราบเพื่อไม่ต้องเสียเวลาไปเที่ยวค้นหาเรื่องนี้ในหนังสือโบราณใด ๆ. แก่นแห่งเรื่องนี้, ได้เคยมีติดอยู่ในใจของข้าพเจ้ามาช้านานแล้ว, แต่เพราะเหตุต่าง ๆ ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องแถลงในที่นี้...” และในเรื่อง *ฟอกไม่ขาว* (2456) ว่า “แต่งใหม่ เป็นเรื่องซึ่งอาจจะมิได้ลึกลับครวหนิง”

4.4.3.2.3.2 ทรงปรับจากของเดิม บทโขนที่ทรงใช้แสดงนั้น

ทรงปรับปรุงบทและพระราชนิพนธ์ขึ้นใหม่หลายตอน ตลอดจนปรับตัวละคร การแต่งกายใหม่ บทโขนและเบิกโรงพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวดำเนินตามรามายณะ สำนวนอุตรนิยาย รวมทั้งบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 และพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ส่วนข้อแตกต่างระหว่างบทพระราชนิพนธ์ของเก่ากับของพระองค์นั้น ทรงระบุว่า มีทั้งความแตกต่างของตอนที่แสดง ชื่อเรียก และตัวละคร ดังพระราชนิพนธ์คำนำในชุดสี่ดาหยว่า “บทละครเรื่องดึกดำบรรพ์ของพระขรรค์เพชร แต่งขึ้นใหม่สำหรับโขนสมัครเล่น ร.ศ. 129 เพราะเห็นว่าสะดวกกว่าที่จะหยิบของเก่าเป็นท่อนเล็กท่อนน้อยมาปรับปรุง” และ “ได้แต่งขึ้นใหม่ทั้งสิ้น แต่ได้ใช้พระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ รัชกาลที่ 1 เปนหลักจะพลิกแพลงไปบ้างก็แต่เพียงเล็กน้อยพอให้เหมาะกับการที่จะเล่นได้สะดวก” แต่ละตอนในบทพระราชนิพนธ์จึงไม่ดำเนินเรื่องติดต่อกัน ด้วยวิธีการของพระองค์นั้น “ข้างจะนอกแบบที่เคยเห็นโขนโดยมากใช้อยู่ข้าพเจ้าจึงต้องขอรับผิดชอบเอาเอง”

สรุปข้อแตกต่างระหว่างบทรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กับรามเกียรติ์บทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2

1. บทเหล่านี้ ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นสำหรับความสะดวกแก่การเล่นโขน จึงมีทั้งคำกลอนที่เป็นบทร้อง มีบทพากย์ และบทเจรจา ปั่นกันอยู่ ตามแต่จะเล่นให้เหมาะแก่การออกโรงจริง
2. การลำดับเรื่อง มิได้ยึดตามของเดิม หากที่แสดงกันมา ถ้าไม่มีในรามายณะก็ทรงไม่นำมาแสดง เช่น เมื่อแสดงพิเภก (คงตัวละครตามพระราชนิพนธ์เดิม) ถูกจับแล้ว มักจะแสดงชุดนางลอยต่อ รวมทั้งชุดพรหมมาศ มักแสดงนาคบาศต่อ ทรงเห็นว่าทั้งนางลอยและอินทรชิตจำแลงศรพระอินทร์ไม่มีในรามายณะ “ข้าพเจ้าก็ทราบอยู่แก่ใจว่า ถึงข้าพเจ้าจะแต่งขึ้นใหม่ ก็คงสู้บทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 ไม่ได้เลยเปนแน่นอน” จึงทรงดำเนินเรื่องแปลกไปบางตอนเท่านั้น

3. รามเกียรติ์ ตอน พิเภกถูกจับ ทรงพระราชนิพนธ์ใหม่ทั้งหมดตามเค้าเรื่องของเก่า แต่แก้ไขตัดตอนเพื่อให้สะดวกในการแสดง ต่างไปจากบทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 และ 2 ที่เริ่มจากพิเภกทำนายฝัน ขอให้ส่งสี่ดาขึ้นไป ทศกัณฐ์โกรธขับไล่ออกจากกรุงลงกา ความแตกต่างในเรื่องนี้ ทรงเน้นให้มีการเจรจา ประชุมแสดงความคิดเห็น และทรงกำหนดให้บุคลิกของพิเภกมีความกล้าหาญ มิได้เป็นคนขี้ลาด มีพระราชนิพนธ์บันทึกไว้ว่า บทในชุดนี้แต่งใหม่ ตามเค้าความในเรื่องรามเกียรติ์ฉบับดึกดำบรรพ์ คำพูดซึ่งแต่เดิมเย็นเยือกอยู่ ก็ได้ตัดทอนลงเสียบ้าง และแก้ไขเพื่อให้สะดวกแก่การที่จะเล่นเป็นอย่างละครไทย แต่ก็ไม่ทิ้งรูปความ และวิธีดำเนินเรื่องอย่างโขน จึงทำให้ไม่

เหมือนในพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ของรัชกาลที่ 1 และ 2 ทรงออกพระองค์ว่ามีได้ตั้งใจที่จะแต่งบทเหล่านี้ใหม่เพื่อแข่งขันกับพระราชนิพนธ์ของเก่า แต่ทรงมุ่งหมายให้ดำเนินเรื่อง “โดยทางแปลกกว่าที่เคยมีมาแล้ว เพื่อชวนให้คนดูนึกแปลกหน่อยเท่านั้น”

4. ในชุดจองถนนเรื่องนางมัจฉากับปลาบริวารมาชนศิลาไปนั้น ไม่มีในรามายณะ ดังนั้นในบทพระราชนิพนธ์ของพระองค์จึงไม่มีตอนนางมัจฉาช่วยชนศิลา

5. ทรงกำหนดให้ชมพูพานนั้นเป็นหมีตามในรามายณะ และทรงออกแบบท่าของชมพูพานใหม่ ดังในคำนำบทพระราชนิพนธ์ว่า (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2464a) “ข้อประหลาดอย่างมหัศจรรย์อยู่ข้อหนึ่งในเชิงโขน คือท่ารำของท้าวชมพู ท้าวชมพู นั้นเป็นหมี, ไม่ใช่ลิง, แต่โขนที่อื่นเขามักปล่อยให้รำเป็นลิงไปหมด! ในท่ารำของหมีนี้ ท่านศรีอยุธยาเป็นผู้ออกแบบตลอดทุกท่า ทำให้แลดูเป็นหมีถนัดขึ้น มิฉะนั้นดูไปก็ คล้าย ๆ ลิงไล่หน้าหมีซึ่งออกจะไม่ชอบกลนัก.” ด้วยเหตุนี้ ชมพูพานจึงแต่งตัวอย่างหมี ออกท่าทางอย่างหมี หัวเป็นหมี มีมงกุฎ เสื้อสีน้ำตาล มีพลทหารเป็นหมี ทรงมีพระราชหัตถเลขาว่า “หวังใจว่าจะไม่ถูกติว่าอุตริเหลือเกิน”

6. นามตัวละครหลายตัว สะกดแตกต่างไปจากของเดิม เพื่อให้ถูกต้องตามของเดิมในคัมภีร์ รามายณะ รวมทั้งที่เขียนผิดไปจากรามเกียรติ์ของเก่า เช่น

สุรปขา แทน สำนะนักษา	ทุษณ์ แทน ทุต
มาริจ แทน มาริศ	องคท แทน องคต
พิเภชณ์ แทน พิเภก	กุมภกรรณ แทน กุมภกรรณ
มหาปรตวะ หรือ มหาปรตวาสูร แทน เซวนาสูร	
สุเชน แทน สุเรน	ศัตะพะลี แทน สัตพะลี
ศารทูล แทน สารันทุต	ศุกะ และ สารัน แทน สุกระสาร

ส่วนพญาวานรของเดิมมี นิลภัทร์ และ นิลนล ตามวานรพงศ์บอกว่า นิลภัทร์ เป็นบุตรพระกาฬ และนิลนลเป็นบุตรพระเพลิง แต่ตามรามายณะ กล่าวว่า นลเป็นบุตรพระวิศ्वกรรม และนิลเป็นบุตรพระเพลิง

7. ในชุด ลงสวนถวายแหวน ทรงนำบทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 มาพระราชนิพนธ์แต่บทร้อง ไม่มีพากย์และเจรจา ทรงตัดหลายตอนออก เช่น ตอนพญักษ์ปักหลัก ตอนเข้าเมืองมายัน รมผีเสื้อสมุทร และตอนลองฤทธิ์กับฤๅษี ทรงเพิ่มยักษ์อีกตนรวมเป็น 2 ตนคือ ศุกะและสารัน ตอนไปแอบสืบข่าว ของเดิมมีเพียงคนเดียว และในตอนนี้มีจุดเด่นคือ ฉุยฉายทศกรรณตอนที่เข้าหานางสีดา มีหมายเหตุพระราชหัตถเลขาว่า เป็นบทพระราชนิพนธ์ใหม่ที่ทรงแทรกเข้าไปในตอนสุครีพหักฉัตร แตกต่างจากบทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 และ 2 ตรงที่พระองค์กำหนดให้สุครีพหักฉัตรขึ้นก่อนองคทสี่อสาร

ภาพที่ 129 ศิระษัฏวฑฒพพานที่เป็นหมี ภาพในกรรมหรรสพสมัยรัชกาลที่ 6
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

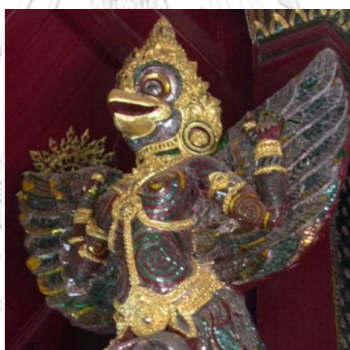
ภาพที่ 130 ศิระษัณท้าวชมพพาน พระราชประดิษฐไรรชกาลที่ 6
ที่มา ผู้วิจัยบันทึกจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร 14 กรกฎาคม พ.ศ. 2564

ภาพที่ 131 Jambavan ในคตินินดู เป็นราชาแห่งหมี
ที่มา www.harekrsna.de/artikel/jambavan

8. ในรามยณะระบุว่าศรของพระราม มี 5 เล่ม ได้แก่ 1. พรหมาสตร์ เป็นศรของพระพรหม มีฤทธิ์แรงยิ่งกว่าศรใด ๆ อาจทำลายได้ทั้งโลก 2. อาคณยาสตร์ ที่เราเรียกกันเพี้ยนไปว่า อักนิวัต แผลงเป็นไฟ 3. พายวาสตร์ ที่เราเรียกเพี้ยนไปว่า พรายวัต แผลงเป็นพาย 4. วารุณาสยาร์ แผลงเป็นฝนหรือน้ำ 5. เอนทราสตร์ ศรของพระอินทร์ ใช้แผลงรบศัตรูทั่ว ๆ ไป

9. ใน *พิธีกรรมนิยา* ตอนพระอินทร์กับอินทรชิตแผลงศรพรหมมาศพร้อมกันนั้น เดิมให้จำอวดถืออาวุธออกมาตีกันไปมา ทรงมีพระราชดำริว่ารุงรังและไม่ขบขัน จึงให้มีหุ่นยนต์ออกมาข้างละตัว รำง้าวตักัน ใช้เครื่องดนตรีสระระหม่า ปี่ กลองชวา เมื่ออินทรชิตหนี ทรงให้หีบจักรมาจากผ้าโพกตามแบบตะวันออกกลาง โดยเข้าใจว่าแบบนี้ถูกต้องตามหลักอินเดียโบราณ ส่วนตอนแผลงศรนาคบาท เดิมใช้จำอวดถือตัวนาคออกมา ทรงดูรุงรัง ทรงกำหนดให้เป็นคนแต่งเครื่องนาคออกมาแทน เมื่อพระลักษณะแผลงศรพรายวัตเรียกพระยาครุฑ ทรงมีให้จำอวดถือผ้ากระพือแทนปีก แต่ให้ตัวโขนดี ๆ แต่งเป็นครุฑออกมา เพื่อให้รับกับนาค โดยครุฑนี้ มีพระราชประดิษฐ์จากครุฑในวิหารพระทรงม้า (วิหารพระมหาภิเนษกรมณ์) วัดพระบรมธาตุ (วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร) เมืองนครศรีธรรมราช ที่มีฐานเป็นเทริดอย่างโบราณ

ภาพที่ 132 ครุฑในวิหารพระทรงม้า วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จ.นครศรีธรรมราช
ที่มา วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

10. ในตอน *ศูรปนขาหึง* ต่างออกไปจากพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 1 และ 2 ซึ่งพญาขรพญาทุษณ์ และพญาตรีเศียรทยอยยกทัพมาแก้แค้น แต่ของรัชกาลที่ 6 ทรงให้พญาขรและพญาทุษณ์ไปพร้อมกัน ไม่มีพญาตรีเศียร

11. *พระคณิศรเสียว* ทรงนำมาจากคัมภีร์โบราณ “เรื่องนี้หยิบใจความได้มาจาก *พรหมไวยวรรตปุราณคัมภีร์* แต่ได้มาแต่งบทละครขึ้นใหม่ ตามที่เหมาะสมแก่การเล่นเปนละคร” ทรงกำหนดให้นางซ้ายเป็นนางข้างที่หัก และมีบทอุบายพราหมณ์ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2464d)

นอกจากบทโขนละครแล้ว ยังมีบทละครพูดที่ทรงนำเค้าโครงมาผูกเป็นเรื่องใหม่ มิได้ทรงแปลตามเนื้อเรื่องเดิม อย่างเรื่อง *น้อยอินทเสน* “ผู้เรียบเรียงนี้ก็เรื่องขึ้นมาเพราะอ่านหนังสือพิมพ์อังกฤษเห็นเรื่องสลับตัวกัน ดูน่าขัน จึงได้เก็บความคิดนั้นมาผูกขึ้นใหม่เป็นละครเรื่องนี้ แต่หาได้แปลตามเรื่องของเขาไม่” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ม.ป.ป.-b, น. หมายเหตุ)

4.4.3.2.3.3 ทรงแปลจากภาษาต่างประเทศ คือการแปลโดยถอดความให้ใกล้เคียงกับต้นฉบับเดิมมากที่สุด อาทิ *เวนิสวานิช* *โรมิโอและจูเลียต* *ศกุนตลา* *กุศโลบาย* ฯลฯ ดังตัวอย่างในพระราชนิพนธ์ค่านาเรื่องต่อไปนี้

เวนิสวานิช ทรงคงรูปแบบการเจรจาแบบเชกสเปียร์ คือเป็นกลอนเปล่า (Blank Verse) บังคับบรรทัดละ 10 พยางค์ แต่ทรงพระราชนิพนธ์เป็นกลอนแปด จึงต้องให้อยู่ใน 8 พยางค์ (แต่ก็มีที่ทรงพระราชนิพนธ์มากกว่า 8 พยางค์บ้าง) “ถ้อยคำผูกเป็นกลอนไทย เพื่อให้รูปคล้ายของเดิมที่สุดที่จะขยับขยายให้ปนไปได้. ส่วนในการแปลก็ได้พยายามที่จะแปล ให้ใกล้เคียงของเดิมมากที่สุดที่จะทำได้” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2460, น. เกี่ยวกับเวนิสวานิช)

โรมิโอและจูเลียต เรื่องนี้ทรงแปลให้ใกล้เคียงกับสำนวนและโวหารเดิมของเชกสเปียร์มากกว่าความไพเราะทางภาษา “มากกว่าคำนึงถึงความไพเราะทางกาพย์ภาษาไทย, ฉะนั้นถ้าท่านผู้ใดเป็นจินตกวีในสยามภาษา, แต่มิได้รอบรู้ในภาษาอังกฤษโดยชำนาญพอที่จะอ่านภาษาอังกฤษอย่างเก่าที่ใช้ในหนังสือของเชกสเปียร์, ของงได้เมตตาอย่าแคะไค้ค่อนบทกลอนของข้าพเจ้าก่อนที่ได้สอบสวนดูให้ทราบชัดว่าบทกลอนนั้น ๆ ใกล้เคียงหรือไกลกับความเดิมที่มีในบทละครของเชกสเปียร์ปานใด...” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2465d)

ปริยทรรคิกา (2468) มีพระราชประสงค์ให้นักอ่านชาวไทยได้ทราบถึงรูปแบบของละครสันสกฤตโบราณ “ข้าพเจ้าจงใจจะใคร่ทำคือ เอาเรื่องละครอนันตสกฤตเรื่องใดเรื่องหนึ่งมาแปลงเป็นภาษาไทย แต่ให้คงรูปอยู่อย่างเดิมของเขาทุกประการ... ด้วยความมุ่งหมายที่จะให้นักเลงอ่านหนังสือได้รู้ชัดว่าละครอนันตสกฤตโบราณเขาแต่งอย่างไร แสดงกันอย่างไร” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2468e, น. อารัมภกถา)

กุศโลบาย (2464) ทรงคงนามตัวละครเป็นภาษาต่างประเทศ และเหตุการณ์ต่าง ๆ มิได้เปลี่ยนเป็นเรื่องของไทย ด้วยมีพระราชประสงค์ให้เป็นการแสดงตามอย่างต่างประเทศ เพราะเป็นเรื่องของราชสำนัก ราชตระกูล และบาทหลวง

ศกุนตลา ทรงอาศัยฉบับภาษาอังกฤษเทียบเคียงกัน ทรงทำถึง 4 สำนวนที่แตกต่างกัน คือฉบับลายพระราชหัตถ์เดิมยังไม่ตีพิมพ์เป็นเล่ม บทละครรำที่พิมพ์เป็นเล่ม ฉบับพิมพ์ดีด และละครร้องสำหรับแสดงบนเวทีแบบละครดึกดำบรรพ์ โดยมีพระบรมราชาธิบายว่า การแต่งบทเป็นภาษาไทยนี้ “ข้าพเจ้าตั้งรูปตามใจข้าพเจ้าเอง คือให้เหมาะแก่การที่จะเล่นเป็นละคร

อย่างไทยได้ ไม่ได้เดินตามแบบนาฏกะฉบับเดิม” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2521, น. 28) แต่มีได้เพิ่มเติมข้อความลงไปโดยอำเภอใจทั้งเนื้อเรื่องและเนื้อความ การแปลของพระองค์จึงทรงพยายามที่จะรักษารูปแบบตามต้นฉบับ เพียงแต่ปรับให้เหมาะสมกับการแสดงเป็นละครของไทย

4.4.3.2.3.4 ทรงแปลจากภาษาต่างประเทศ เนื่องจากพระองค์เสด็จฯ ไปทรงศึกษาในต่างประเทศและประทับอยู่เป็นเวลาถึง 9 ปี ในช่วงเวลาที่ประทับอยู่นั้น ได้ทอดพระเนตรหนังสือ บทละคร และละครเวที การละครตะวันตก โดยเฉพาะอังกฤษและฝรั่งเศสจึงมีอิทธิพลต่องานนาฏกรรมของพระองค์อย่างมาก ดังในผลการศึกษาเรื่อง *อิทธิพลของการละครตะวันตกในบทละครพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว* ของนันทกาพลอยแก้ว (2521) โดยเปรียบเทียบบทละครที่ทรงแปลมาจากต้นฉบับบทละครทั้งสองภาษา ในเรื่อง *ชิงนาง* และ *นิพนธ์โมส* ซึ่งมาจากบทละครอังกฤษและฝรั่งเศส พบว่า ทรงรับอิทธิพลของตะวันตกมาใช้ที่เป็นอิทธิพลรวมของทั้งละครอังกฤษและฝรั่งเศส แต่ทรงดัดแปลงให้เหมาะสมกับบทละครไทย ทำให้ผู้ชมยอมรับได้แม้จะเป็นละครชนิดใหม่ของพระองค์ ทรงมีวิธีการเฉพาะในการคัดเลือกวิธีการต่าง ๆ มาใช้ บทละครแปลเหล่านี้ มีลักษณะความเป็นไทย เหมาะกับสภาพสังคมไทยในสมัยนั้น ทรงสร้างเกณฑ์ขึ้นมาเฉพาะในการพระราชนิพนธ์บทละครแปลงให้มีความเป็นไทยมากที่สุด คือ ความสั้นง่าย ความชัดเจนของบทละคร และความเข้ากับความคิดของชาวไทย โดยมีโครงเรื่องเป็นจุดเด่นดำเนินเรื่องรวดเร็ว คลี่คลายเรื่องมากกว่าบทสนทนา มีเหตุการณ์และการกระทำของตัวละครที่เข้ากับความคิดของคนไทย มีวัตถุประสงค์สั่งสอนให้คนไทยมีความประพฤติดี ถูกต้อง ตามหลักศีลธรรม ขยายความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ ปลุกใจให้มีความสามัคคี รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ โดยผ่านความสนุกสนานในเรื่อง สิ่งที่ได้ทรงนำวิธีแบบตะวันตกมาใช้ คือ ความสละสลวยในคำพูดของตัวละคร การสร้างลักษณะนิสัยตัวละครให้มีความรู้สึกนึกคิด อารมณ์ซับซ้อน เนื่องจากอาจจะทรงพิจารณาจากภูมิหลังของผู้ชมที่ต่างจากผู้ชมชาวตะวันตก โดยทรงเปลี่ยนนามตัวละคร สถานที่ อาจทรงตัดฉากบางฉากออกให้เหมาะสม ปรับบทสนทนาให้เหมาะสมกับความเข้าใจของคนไทย เช่น

พญาราชวงส์ (2456) ทรงแปลจากเรื่อง โอเทลโล (Othello) ของเชกสเปียร์ ทรงเปลี่ยนนามตัวละคร และสถานที่ ให้เป็นไทยในรูปแบบละครนอกและเสภา

เพื่อนตาย (2454) ทรงแปลจากเรื่อง มายเฟรนด์ ยาร์เลต (My friend Jarlet) ของ Arnold Golsworthy และ E.B. Norman ฉากและตัวละครเป็นไทย ทรงสมมุติเหตุการณ์เกิดขึ้นที่มณฑลหัดสินบุรี

หลวงจำเนียรเดินทาง (2461) ทรงแปลจากบทประพันธ์ภาษาฝรั่งเศสเรื่อง *Le Voyage de Monsieur Perrichon* ของเออร์เจน ลาบีซ Eugène Labiche เป็นบทละคร

ประเภทเบาสมอง ทรงแปลงชื่อตัวละคร สถานที่ และบทสนทนาซึ่งเป็นมุขตลกของฝรั่งเศสมาให้คนไทยได้เข้าใจ และทรงแทรกเหตุการณ์บ้านเมือง เสียดสีสังคม สะท้อนให้เห็นค่านิยมที่ผิด ๆ ของคนในสังคมยุครัชกาลที่ 6 แต่ก็แฝงคติเตือนใจให้ผู้อ่านและผู้ชมได้คิดตามไปด้วย

เกินต้องการ (ก่อนครองราชย์) ทรงแปลงจากเรื่อง Poulailleur ของ Tristan Bernard เป็นละครเบาสมองแบบฝรั่งเศส ทรงนำสิ่งแวดล้อมในช่วงปลายรัชกาลที่ 5 มาใส่ เช่น ห้างแกรเลิต ห้ามแซมสัน รถไอ และยังทรงแปลเรื่องย่อเป็นภาษาอังกฤษด้วย

ชิงนาง ทรงดัดแปลงมาจากละครชวนหัวเรื่อง The Rivals ของ Richard Brinsley Sheridan ทรงพระราชนิพนธ์ขณะทรงดำรงตำแหน่งนายกทวีปภูยาภิบาล (นายก ท.ป.ส.) มีพระราชนิพนธ์คำนำของเรื่องว่า ทรงใช้เรื่องภาษาอังกฤษเป็นโครง แต่แต่งขึ้นใหม่โดยมาก และตอนจบนั้นแก้ไขใหม่เพื่อให้เป็นเรื่องเหมาะกับการที่อาจจะเป็นไปได้ในเมืองไทย (สภานายก ท.ป.ส., ม.ป.ป., น. คำนำ)

ดังนั้น บทละครแปลงของรัชกาลที่ 6 สรุปได้ 3 ลักษณะคือ ก) ทรงคงเหตุการณ์จากต้นฉบับเดิมไว้ เมื่อเหตุการณ์นั้นจำเป็นต่อการดำเนินเรื่องและให้ความขบขันแก่ละคร ข) ทรงตัดและเปลี่ยนแปลงเหตุการณ์ในต้นฉบับเดิมให้เป็นเหตุการณ์ที่เป็นไปตามธรรมเนียมประเพณีของสังคมไทย และ ค) ทรงตัดและเปลี่ยนแปลงเหตุการณ์ในต้นฉบับเดิมที่มีเพื่อแสดงจุดประสงค์ของผู้แต่งที่อาจเน้นเรื่องของอารมณ์ความรู้สึกที่ขัดแย้งของตน เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของพระองค์คือ เน้นความเพลิดเพลินและดำเนินเรื่องตามโครงเรื่องเดิม (นันทกา พลอยแก้ว, 2521)

ในส่วนของนามตัวละครในบทละครต่างประเทศ ที่ผู้ประพันธ์ยึดหลักตามธรรมเนียมในยุโรปที่ใช้มาตั้งแต่ยุคกลาง คือการตั้งชื่อตัวละครให้เหมาะกับนิสัย เมื่อทรงต้องแปลหรือแปลงมาจากบทละครต่างประเทศ ทรงพยายามให้มีความใกล้เคียงกับนามเดิมเช่นกัน มีทั้งวิธีการยึดตามเสียงเดิม เช่น ชื่อของเลดีส์เนียเวล เป็น ท่านเสงี่ยม ลิเดีย เป็นแม่เลียบ นางมาลาพรอพ เป็นแม่ลำไย ชื่อของเซอร์เบนจามิน แคนคิปท์ซึ่งเป็นขุนนางในด้านกวี เป็น หลวงพจนกิจโกศล ส่วนตัวละครอื่น ๆ ทรงตั้งตามฐานะของบุคคลนั้น ถ้าเป็นคนรับใช้ ก็ใช้ อ้ายเฟลีย อ้ายจู เป็นต้น

ภาษาที่ใช้ในบทพระราชนิพนธ์ ทรงใช้คำที่เข้าใจได้ง่ายเป็นภาษาชาวบ้านพูดจากัน ต่างจากบทละครต่างประเทศ ที่ใช้ภาษาคำสนทนาของชนชั้นสูง แต่ทรงทดแทนด้วยบทร้อง เพื่อบรรยายอารมณ์ความรู้สึกของตัวละคร อารมณ์ขัน ทรงเน้นความขบขัน ด้วยการเสริมจุดเด่นในลักษณะนิสัยของตัวละคร และใช้กิริยาท่าทางที่น่าขบขัน อย่างที่ทรงแสดงเป็นหลวงจำเนียรในเรื่อง *หลวงจำเนียรเดินทาง* และการเน้นข้อบกพร่องของตัวละคร หรือการพูดไม่ชัด เป็นต้น

ตารางที่ 17 บทละครที่ทรงแปลและแปลงจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย

บทพระราชนิพนธ์	แปลและแปลงจากเรื่อง	ผู้ประพันธ์
เวนีสวานิช	The Merchant of Venice	Shakespeare
ตามใจท่าน	As You Like It	Shakespeare
โรมิโอและจูเลียต	Romeo and Juliet	Shakespeare
พญาราชวังสัน	Othello	เชคสเปียร์
ชิงนาง	The Rivals	Richard Brinsley Sheridan
นินทาสมร	The School for Scandal	Richard Brinsley Sheridan
มิตรแท้	My Friend Jarlet	Arnold Golsworthy และ E.B. Norman
เพื่อนตาย	My Friend Jarlet	Arnold Golsworthy และ E.B. Norman
ต้อนรับลูก	(ไม่ได้ระบุชื่อเรื่อง)	Pearl Humphrey
งดการสมรส	The Marriage will not take place	Alfred Sutro
เจ้าคุณเจ้าชู้	The Gay Lord Quex	Sir Arthur Wing Pinero
ท่านรอง	Second in Command	Robert Marshall
กุศโลบาย	A Royal Family	Robert Marshall
หาเมียให้ผัว	Her Husband's Wife	A.E. Thomas
ผิดวินัย	French Leave	Reginal Berkeley
เสือเถา (เสือเผ่น)	Grumpy	Horace Hodges
ปริยทรรศึกษา	Priyadarśikā	พระเจ้าศรีธรรมสารวรณะ พระราชนิพนธ์ (G. K. Nariman) แปล
ศกุนตลา	อภิชญาณศาคุนตลัม	ของกาลิทาสรัตนกวี ทรงใช้ฉบับแปลของ Sir William Jones เทียบเคียงกับของ Sir Monnier Williams

ตารางที่ 18 บทละครที่ทรงแปลและแปลงจากภาษาฝรั่งเศสเป็นภาษาไทย

บทพระราชนิพนธ์	แปลและแปลงจากเรื่อง	ผู้ประพันธ์
หมอจำเป็น	Le Médecin Malgré Lui	Moliere
เก็นตองการ	Pouloiller	Tristan Bernard

ตึกแตน	Les Sauterelles	Emile Fabre
เกียรติยศญี่ปุ่น	L' Honneur Japonais	Paul Bouede Anthelme
ล่ามดี	L' Anglais tel qu' on le parle	Tristan Bernard
วิไลยเลือกคู่	Les Vivacités dy Capitaine Tic	Eugène Labiche
ตบตา	La Poudre aux yeux	Eugène Labiche
หลวงจำเนียรเดินทาง	Le Voyage de Monsieur Perrichou	Eugène Labiche

ดังนั้น บทละครแปลงของรัชกาลที่ 6 สรุปได้ 3 ลักษณะคือ 1) ทรงคงเหตุการณ์จากต้นฉบับเดิมไว้ เมื่อเหตุการณ์นั้นจำเป็นต้องการดำเนินเรื่องและให้ความขบขันแก่ละคร 2) ทรงตัดและเปลี่ยนแปลงเหตุการณ์ในต้นฉบับเดิมให้เป็นเหตุการณ์ที่เป็นไปตามธรรมเนียมประเพณีของสังคมไทย และ 3) ทรงตัดและเปลี่ยนแปลงเหตุการณ์ในต้นฉบับเดิมที่มีเพื่อแสดง

4.4.3.3 องค์ประกอบของบท

4.4.3.3.1 คำนำ

คำนำคือสิ่งที่ผู้เขียนกล่าวถึงที่มาของงาน ลักษณะการทำงาน คุณประโยชน์ และกิตติกรรมประกาศ ผู้ที่มีส่วนร่วมหรืออยู่เบื้องหลังที่ช่วยเหลือ ซึ่งพบในบทพระราชนิพนธ์ของพระองค์จำนวนหลายเรื่องที่ทรงพระราชนิพนธ์ถึงที่มาของงาน สาเหตุ จุดมุ่งหมาย ความแตกต่าง กิตติกรรมประกาศที่ทรงกล่าวถึงบุคคลที่มีส่วนช่วยเหลือ วันเวลาที่ทรงพระราชนิพนธ์ คำอุทิศ และหมายเหตุ ทำให้ผู้อ่านได้ทราบถึงแนวคิดของพระองค์ และทรงมีภาคผนวก หรือคำอธิบายเพิ่มเติมในส่วนที่เป็นคำศัพท์ยากที่ทรงแปลมา เพื่อให้ความรู้เพิ่มเติมแก่ผู้อ่าน พระราชนิพนธ์คำนำจึงมีคุณค่าต่อการศึกษาแนวพระราชดำริ จุดมุ่งหมายและรายละเอียดในการพระราชนิพนธ์บทละคร ทรงใช้ คำนำ คำชี้แจง คำอธิบาย หมายเหตุ

4.4.3.3.2 คำอุทิศ

คำอุทิศ มักแสดงความมุ่งหมายของบทพระราชนิพนธ์ปรากฏอยู่ในคำนำว่ามีพระราชดำริอุทิศให้ผู้ใดเนื่องในโอกาสใด ดังในบทพระราชนิพนธ์เรื่อง *พญาราชवंสสันและเสภาเรื่องสามัคคีเสวก* โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์แจกในงานทำบุญอายุครบ 20 ปี ของเจ้าจอมสุวัฒนา (พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี) เมื่อวันที่ 15 เมษายน พ.ศ. 2468 มีคำอุทิศและบทกลอน “...ในที่สุด

ข้าพเจ้าหวังใจว่า ท่านผู้ได้รับและได้อ่านหนังสือนี้จะช่วยกันแผ่เมตตาจิต อำนวยพรให้แก่เจ้าจอม
สุวัฒนา, ผสมกับถ้อยคำที่ข้าพเจ้าอำนวยการ...” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2468c)

โรมิโอและจูเลียต พระราชนิพนธ์คำอุทิศพระราชนิพนธ์แด่สมเด็จพระ
นางเจ้าอินทรศักดิศจี พระวรราชชายา (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2465d)

“ข้าขออำนวยให้	บรรดาชะชานา
พระอินทร์ศักดิ์นา	ริสจิวไฉววรรณ
เพื่อเป็นพยานรัก	ฤทธิร่วมลิเนห์กัน
ยืนจนประจบพร	ชะชีวินุสลาเย ๖”

รามเกียรติ์ บทร้องและบทพากย์ พระราชนิพนธ์ให้พิมพ์แจกในงานฉลองพระ
สุพรรณบัฏของเจ้าพระยารามราฆพ พ.ศ. 2464 ทรงมีคำอุทิศให้แก่เจ้าพระยารามราฆพ “ผู้ที่ใจใฝ่
มากในกิจการครุแบบเก่าของไทยเรา และผู้ที่ได้เคยรำเป็นตัวละครในเวลาที่เล่นพร้อมด้วยโขน
สมัครมาแล้วทุก ๆ ชุดที่มีบทในสมุคนี้...” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2464e)

ตามใจท่าน ที่พระราชนิพนธ์แจกในงานทำบุญอายุ 60 ปี ของเจ้าพระยายม
ราช (ปั้น สุขุม) ทรงเลือกบทละครเรื่อง ตามใจท่าน ซึ่งทรงแปลเสร็จต้นปี 2464 เมื่อเจ้าพระยายม
ราชขอรับพระราชนิพนธ์บทละครเพื่อพิมพ์แจกในงานฉลองอายุจึงทรงพระราชนิพนธ์พระบรมรา
ชาอนุญาตให้จัดพิมพ์ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2465b)

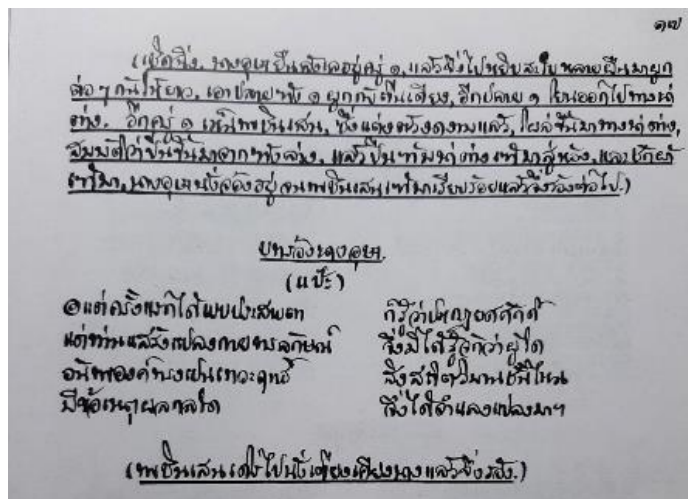
“เรื่องละครนี้เป็นหนังสือที่สมควรเจ้าพระยายมราชจะพิมพ์แจกได้ในงานทำบุญอายุ
เพราะเป็นเรื่องที่ประกอบด้วยภูมิธรรมอันควรรำพึง เช่นความสันโดษพอใจในสิ่งซึ่ง
ตนมีอยู่แล้ว ความรักดีต่อเจ้านายแม่ในเมื่อตกยาก ความเมตตากรุณาต่อผู้มีอุปการ
คุณ แม้เมื่อผู้นั้นเป็นเพียงคนใช้ และความอดทนต่อเคราะห์ร้ายเป็นต้น.. และอีก
ประการหนึ่ง นับว่าละครเรื่องของ เช็คสเปียร์นี้ได้สำเร็จเป็นภาษาไทยขึ้นได้โดย
อาศัยความพยายามของผู้ที่เป็นลูกศิษย์ของเจ้าพระยายมราชถึง 2 คน¹...”

4.4.3.3 คำอธิบายฉาก

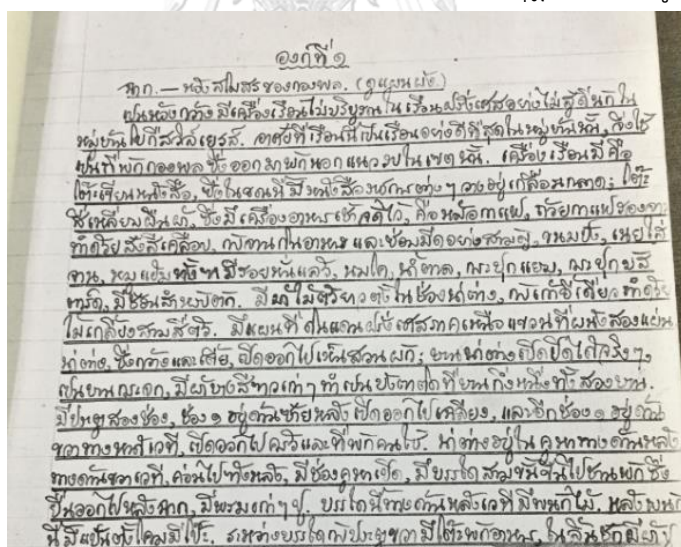
บทพระราชนิพนธ์ ทั้งบทโขน บทละครพูด และบทละครร้อง มิได้มีแต่เนื้อ
เรื่องเนื้อร้องอย่างเดียว แต่มีความพิเศษคือ ทรงพระราชนิพนธ์เป็นบทสำหรับนำไปจัดแสดง หลาย
เรื่องที่ปรากฏคำอธิบายฉาก วิธีการตกแต่งฉาก การจัดวางอุปกรณ์ประกอบฉาก มีแผนผังประกอบ
ตลอดจนตำแหน่งการเดินเข้าออกของตัวละคร ส่วนที่เป็นคำอธิบายฉากและตำแหน่งของผู้แสดง ทรง

* ทรงหมายถึงพระองค์ และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงปราจิณกิตติบดินดี (พ.ศ. 2418-2462) ที่ทรง
ศึกษาภาษาไทยจากเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) ด้วยกัน

ใช้ความในวงเล็บและขีดเส้นใต้ ส่วนบทการแสดง ไม่ได้ทรงขีดเส้น เป็นการแบ่งส่วนของคำอธิบายฉาก และส่วนของบทชัดเจน ดังตัวอย่างบทพระราชนิพนธ์เรื่องท้าวแสนปม ทรงระบุองค์ ฉาก ตำแหน่ง กิริยาท่าทางของผู้แสดง ดังนี้

ภาพที่ 133 พระราชหัตถเลขาบทละครเรื่องท้าวแสนปม
ที่มา บทละครเรื่อง 9 เรื่อง (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2555)

ภาพที่ 134 พระราชหัตถเลขา ทรงบรรยายฉากในเรื่อง ผิดวินัย องค์ที่ 1

ที่มา หอวชิราวุธานุสรณ์ (มกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระ, ม.ป.ป.)

บทละครพระราชนิพนธ์ส่วนใหญ่ ทรงให้รายละเอียดไปจนถึงการเข้าออกของตัวละคร ตำแหน่งยืน ทรงกำหนดการแสดงลักษณะท่าทาง ตลอดจนรายละเอียดของการจัดฉาก อุปกรณ์ประกอบฉาก ด้วยทรงมีพระราชประสงค์ให้นักเรียนและกลุ่มบุคคลต่าง ๆ สามารถนำไปจัดซ้อมและ

จัดแสดงเองได้ ไม่เพียงแต่ในละครพูด แต่ยังทรงนำมาใช้ในบทร้องอื่น ๆ ด้วย จึงเป็นปรากฏการณ์ใหม่ที่บทร้องละคร ที่ให้รายละเอียดข้อมูลสำหรับการจัดแสดง

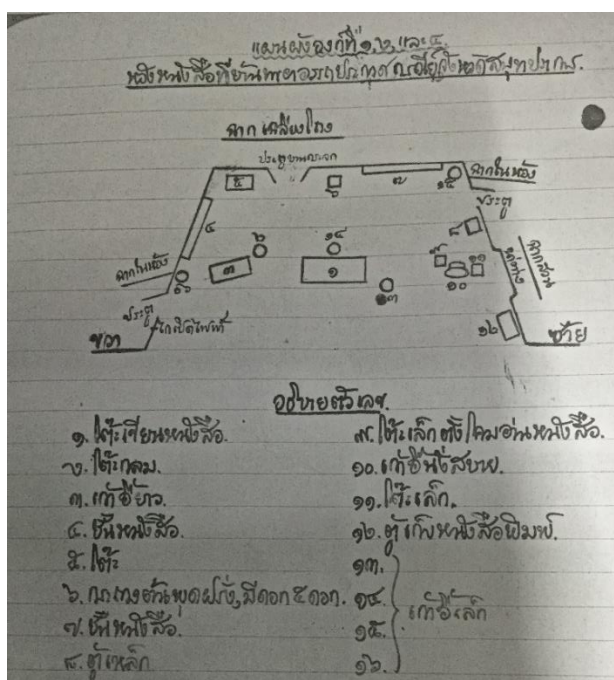
รามเกียรติ์ ตอนอภิเชษฐสมรส ทรงกำหนดแผนผัง บริเวณที่จัดงานอภิเชษฐไว้อย่างละเอียด ทรงระบุให้จำวัดทำหน้าที่เป็นผู้จัดฉาก ทรงกำหนดตำแหน่งนั่งของตัวละครตามแผนผัง รวมทั้งกำหนดเพลง ดังนี้ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2495, น. 28)

“หน้าพาทย์ทำเพลงสร้อยสน เสนาทั้งสองนครออกมานั่งเป็นสองแถวกว้าง ๆ พระวิษณุที่นั่งหมายเลข 8 พระวิศวามิตรที่นั่งหมายเลข 9 พระศตानันทนั่งที่หมายเลข 10 ที่อาสนะหน้าบายศรี หน้าพาทย์เปลี่ยนเป็นเพลงพญาเดิน กษัตริย์ร่าออกมาเป็นลำดับคือ ท้าวทศรถ ท้าวชนก ท้าวฤๅษะธวัช พระราม พระลักษมณ์ พระภรต พระศตวรรษ ท้าวทศรถกับท้าวชนกขึ้นนั่งเคียงหมายเลข 1 ท้าวฤๅษะธวัชขึ้นนั่งเคียงหมายเลข 3 พระรามและน้อง ๆ นั่งกับพื้นข้างซ้าย

หน้าพาทย์เปลี่ยนเป็นเพลงเร็ว นางร่าออกมาเป็นลำดับ คือ มเหสีท้าวชนก นางสีดา นางอุर्मิล นางมาณฑวี นางศุครเกียรติ์ ลาแล้ว พระมเหสีท้าวชนกขึ้นนั่งเคียงหมายเลข 2 นางสีดากับน้อง ๆ นั่งกับพื้นข้างขวา และนางกำนัล 4 คน คลานออกมาให้พองาม หลังนางกษัตริย์”

ภาพที่ 135 แผนผังกำหนดจุดที่นั่งของตัวละครเรื่องรามเกียรติ์ ตอนอภิเชษฐสมรส ที่มา บทพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ ตอนอภิเชษฐสมรส (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2495, น. 28)

ภาพที่ 136 พระราชหัตถเลขาตำแหน่งจัดวางฉากในเรื่องเสือเผ่น
ที่มา หอวชิราวุธานุสรณ์, สำเนาพระราชหัตถเลขาบทละครพระราชนิพนธ์เรื่องเสือเผ่น พ.ศ. 2465

4.4.4 องค์ประกอบการแสดง

การแสดงของพระองค์ประกอบด้วย บท การคัดเลือกตัวละคร ผู้แสดง การฝึกซ้อม องค์ประกอบ ฉาก การแต่งหน้า การแต่งกาย และบุคคลที่อยู่เบื้องหลัง

4.4.4.1 การเตรียมบท

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องใดเรื่องหนึ่งสำเร็จ มักโปรดให้ผู้ใดผู้หนึ่งในกลุ่มข้าราชการบริพาร อ่านบทละครพระราชนิพนธ์ให้มหาดเล็กหรือผู้ที่เข้าเฝ้าในช่วงนั้นฟัง เพื่อเป็นการทบทวนบทสนทนาเนื้อหาในบท หากมีท่อนใดที่ยังไม่เหมาะสม จะได้ปรับแก้ไขบทเหล่านั้น ทั้งยังได้ทรงฟังคำวิจารณ์จากผู้ที่ได้ฟังด้วย ทรงเรียกขั้นตอนนี้ว่าเป็นการกล่อมเกล่าให้สมบูรณ์ หากเป็นละครร้อง ละครรำ โปรดให้ร้องทดสอบกับปี่พาทย์ ทรงเกลาคำ แก้ไขให้เหมาะสมกับการร้อง ตลอดจนปรับคำและทำรำให้เหมาะสมกับเรื่อง ดังในเรื่อง *หลวงจำเนียรเดินทาง* เกิดขึ้นระหว่างเสด็จแปรพระราชฐานไปจังหวัดสมุทรสาคร เพื่อทรงพักผ่อนอิริยาบถบรรเทาอาการประชวรตามที่แพทย์ถวายคำแนะนำ เสด็จฯ ประทับที่สมุทรสาคร 11 วัน ตั้งแต่วันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 2461 คืบวันที่ 21 เมษายน โปรดให้มหาดเล็กอ่านบทละครพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ให้ผู้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทได้ฟัง และเมื่อครั้งที่มิเหตุสิ้นพระชนม์ของพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์ในเวลาไล่เลี่ยกัน ราชสำนักต้องไว้อาลัยทุกข์โศกใหญ่ หลังจากงานพระราชทานเพลิงแล้ว โปรดให้เรียบทละครเรื่องต่าง ๆ จำนวน 10 เรื่องไปถวาย เพื่อทรงแก้ไขบทสำหรับจัดแสดง

และพบว่าเหตุใดบทละครบางเรื่องจึงมีหลายสำนวน เพราะทรงนำบทเดิมมาปรับปรุงบทใหม่ให้เหมาะสมแก่การแสดงโอกาสต่าง ๆ

ปล่อยแก่ ในส่วนของบทละครนั้น ทรงดัดแปลงไปอีกบ้าง อย่างการแทรกบทหลายแห่ง จึงเรียกว่า ละครพูดแกมลำด้วย ดังมีพระราชบันทึกว่า “มีแก้ไขและเพิ่มเติมลำเข้าไปหลายแห่ง จึงเรียกว่าละครพูดแกมลำ, บทร้องนั้นแต่งขึ้นใหม่บ้าง ของเก่าบ้าง”

หาโล่ห์ (สะกดตามต้นฉบับเดิม) ทรงพระราชนิพนธ์ละครพูดเรื่องยาว ที่เป็นเรื่องราวแบบไทย ๆ เป็นเรื่องแรก และทรงนำมาดัดแปลงปรับปรุงบทใหม่ รวมแล้ว มี 4 สำนวน และมีพระนามที่ทรงใช้แตกต่างกันไป คือ 1) หาโล่ห์ ของพระขรรค์เพชร 2) พระราชนิพนธ์เป็นภาษาอังกฤษ ชื่อ The Shield in 4 acts. By Phra Khan Bejra 3) หาโล่ห์ 3 องค์ ละครพูดของศรีอยุธยา และ 4) หาโล่ห์ 4 องค์ สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม ทรงพระราชนิพนธ์ ในการจัดพิมพ์เป็นหนังสือนี้ ทรงปรับแก้ไขหลายแห่งเพื่อให้เหมาะสมสอดคล้องกับยุคสมัย (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2460)

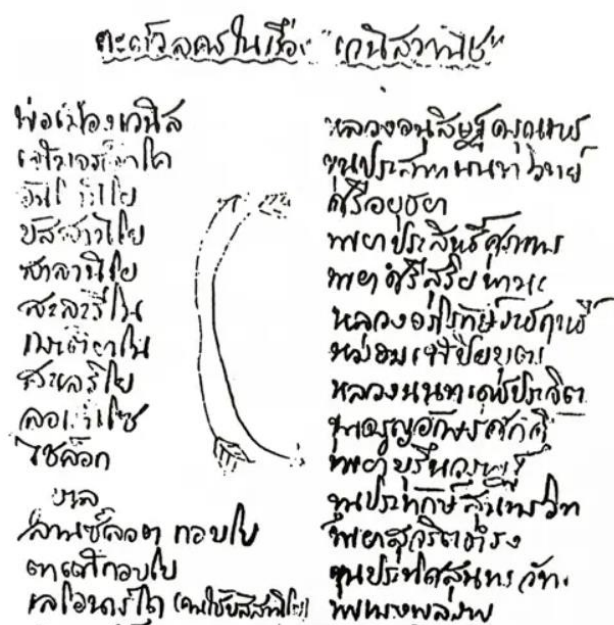
เวนีสวานิช ทรงพระราชนิพนธ์ “คำอธิบายว่าด้วยการจัดเรื่องละครเวนีสวานิช สำหรับเล่นจริง ๆ” ว่าหากเล่นตามในหนังสือจะใช้เวลาหลายชั่วโมงเพราะต้องเปลี่ยนฉากด้วย ผู้จัดละครในประเทศอังกฤษจึงได้ตัดทอนและลำดับตอนในเรื่องใหม่ให้สะดวกแก่การแสดง “เมื่อมีแบบอยู่เช่นนี้ ข้าพเจ้าจึงคิดจัดเรื่องนี้สำหรับเล่นบ้าง...” แต่น่าเสียดายว่าทรงเตรียมบท และรายละเอียดต่าง ๆ สำหรับแสดง แต่ยังไม่พบหลักฐานการจัดแสดงเรื่องนี้ว่ามีขึ้นเมื่อใด

4.4.4.2 การคัดเลือกตัวละคร

เมื่อมีบทแล้ว จึงทรงกำหนดตัวละครแสดง ซึ่งเป็นสมาชิกในคณะละครของพระองค์ มีอยู่ 2 คณะที่ใช้ नामเรียกต่างกัน คือ คณะละครสราญรมย์ และคณะละครศรีอยุธยา (ทรงใช้ว่า ศรีอยุธยา) หลังจากเสด็จกลับจากต่างประเทศ พระองค์ประทับอยู่ที่พระราชวังสราญรมย์ ณ ที่นั้น มีคณะละครที่เรียกว่า คณะละครสราญรมย์ ผู้แสดงคือมหาดเล็ก ข้าราชการบริพาร ส่วนการแสดง โขน เรียกว่า โขนบรรดาศักดิ์ หรือ โขนสมัคร ผู้แสดงคือมหาดเล็กและข้าราชการ รวมทั้งข้าราชการกรมสรรพากร โขนละคร เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ คณะละครสราญรมย์จึงเปลี่ยนไปเป็น คณะละครศรีอยุธยา ซึ่งน่าจะมีที่มาจากพระนามแฝงที่ทรงใช้ว่า ศรีอยุธยา ในการประพันธ์และการแสดง

การคัดเลือกผู้แสดง ม.ล.ปิ่น มาลากุลกล่าวว่า “ทรงชอบ ทรงเลือกตัวละคร คนอื่นเลือกมาถวายก็มี และก็ทรงแก้ไขก็มี ทรงกำหนดให้ตัวละครเรื่องใหญ่ ๆ มีตัวสำรองหมด...” (คณะกรรมการรวบรวมและค้นคว้า ฯลฯ เกี่ยวกับพระราชนิพนธ์ของพระองค์(กรว.), 2533) ส่วนพระยาสุนทรพิพิธ (2505, น. 152) กล่าวว่า เมื่อทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องใดเรื่องหนึ่งเสร็จแล้ว และมีพระราชประสงค์ที่จะให้มีการแสดง ก็ทรงพิจารณาตัวบุคคลในหมู่ข้าราชการ

เลือกสรรผู้มีบุคลิกลักษณะว่าผู้ใดเหมาะสมที่จะรับบทบาทเป็นตัวละครตัวใด แล้วก็ทรงกำหนดตัวจนครบทั้งเรื่อง

ภาพที่ 137 พระราชหัตถเลขาเกะตัวละครในเรื่องเวนิสวานิช

ที่มา พระราชหัตถเลขาบทพระราชนิพนธ์เรื่องเวนิสวานิช หอวชิราวุธานุสรณ์

ในระยะแรก นักแสดงชายจะสวมบทบาทตัวนาง ด้วยก่อนที่จะมีพระราชดำริเรื่องฝ่ายใน ทรงเคร่งครัดกับระเบียบแบบแผนในราชสำนัก ที่แยกส่วนของฝ่ายหน้าและฝ่ายใน สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี ทรงกำกับดูแลฝ่ายใน ส่วนพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประทับอยู่กับฝ่ายหน้า มีข้าราชการบริพารและมหาดเล็กเป็นผู้ช่วยล้วน จึงทรงใช้ผู้ชายแสดงในบทบาทต่าง ๆ ในละคร เช่น การแสดงโขนในรามเกียรติ์ตอนต่าง ๆ และเรื่องศกุนตลา เป็นต้น

แม้ว่าจะทรงใช้ผู้ชายสวมบทบาทตัวละครผู้หญิง แต่ก็พบว่าในการแสดงโขนละครทรงมีนักแสดงหญิงที่อยูในการควบคุมดูแลของท้าวศรีสุนทรนาฏแสดงด้วย อย่างการแสดงระบำในเรื่อง ปรศุรามกับเมขลา ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชเมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2454 ก็ปรากฏนามผู้แสดงที่เป็นผู้หญิงในสูจิบัตรการแสดง ได้แก่ “นาง: หุ่น สอน ตลับ(เล็ก) หงวน เป้าเพียน สง่า ปลั่ง สะอาด และ วอน” (มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ, 2561) ในการแสดงละครพูดภาษาอังกฤษก็มีสุภาพสตรีไทยร่วมแสดง จนเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2463 จึงมีการแสดงละครที่ใช้ชายจริงหญิงแท้แสดงตามบทบาท

ภาพที่ 138 นักแสดงชายที่แสดงบทตัวนางในเรื่องศกุนตลา

ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

นางศกุนตลา แสดงโดยขุนวาทพิศวาส (แถม ศิลปชีวิน) ส่วนพระพี่เลี้ยงคือนางอนุสุยา และนางปิยวาท แสดงโดย หมื่นวิไลยวงวาท (ฉุน กานตะนันท์) และนายบุญ (ไม่ทราบนามสกุล)

นอกจากทรงคัดเลือกตัวละครที่เหมาะสมกับบทแล้ว มีหลายเรื่องที่ทรงพระราชนิพนธ์อุปนิสัยตัวละครตามลักษณะของผู้ที่จะแสดงเช่นกัน ผู้แสดงหลักส่วนใหญ่คือเจ้าพระยารามราฆพ พระยานิรุทธเทวา มหาดเล็ก ข้าราชการบริพาร ส่วนสุภาพสตรีที่มาแสดง นอกจากในราชสกุลวรวรรณแล้ว ยังมีภริยา บุตรหลานขุนนางข้าราชการบริพารมาแสดง ซึ่งล้วนมีชาติตระกูลและการศึกษา โดยเฉพาะการแสดงละครพูดภาษาอังกฤษ ทรงกำหนดให้สุภาพสตรีหลายคนมาแสดง เช่น คุณลำจวน และคุณลินจง บุณนาค ทั้งสองเป็นธิดาของพระยาสุริยานุวัตร อัครราชทูตสยามในหลายประเทศ สามารถพูดได้หลายภาษาจึงได้แสดงละครพูดภาษาอังกฤษ และภาษาไทยหลายเรื่อง ส่วนนักแสดงใหม่ ๆ ทรงคัดเลือกให้แสดงก็มี ดังตัวอย่างเรื่อง *หมิ่นประมาทศาล* จัดแสดงเมื่อ พ.ศ. 2457 ข้าราชการกรมมหาดเล็กแสดง ในเวอร์เลียงของเจ้าพระยาอภัยราชามหาญาติธรรมธร ทรงมีหมายเหตุว่า “ตัวละครที่เล่นครั้งนี้ เป็นตัวละครสำหรับใหม่ยังไม่เคยเล่นเป็นตัวสำคัญ ๆ จึงอาจจะมึบพร่องบ้างหวังให้ผู้ชมให้อภัยผู้แรกหัด” ผู้แสดงจึงมีหลากหลายมิได้จำกัดว่าเฉพาะต้องเป็นข้าราชการบริพารใกล้ชิดในพระองค์ มีทั้งทหาร เสือป่า และนักเรียน ที่ทรงสนับสนุนให้แสดงละคร อันเกิดประโยชน์หลายประการต่อตนเองและหมู่คณะ

4.4.4.3 การฝึกซ้อม

ม.ล.ปิ่น มาลากุล กล่าวว่า ทรงมีส่วนทุกอย่าง ตั้งแต่การจัดซ้อม ด้วยเสด็จฯ ไปทรงซ้อมให้ นอกจากละครของพระองค์เองแล้ว ยังเสด็จฯ ไปทรงซ้อมให้กลบคณะละครอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียนมหาดเล็กหลวง โรงเรียนนายร้อยทหารบก รวมทั้งคณะละครของสามัคยาจารย์ ไม่ได้ทรงพระราชดำริว่าเป็นคู่แข่งกัน (คณะกรรมการรวบรวมและค้นคว้า ฯลฯ เกี่ยวกับพระราชนิพนธ์ของ

พระองค์(กรว.), 2533) ส่วนพระยาสุนทรพิพิธ (2505, น. 149-150) กล่าวว่าทรงแนะนำและฝึกซ้อมให้กับละครคณะอื่น ๆ ด้วย

“...โดยที่ได้เห็นการทรงฝึกหัดละครพูดมาแต่เด็ก ๆ อย่างเจนตา และเวลาเสด็จไปทรงฝึกให้คณะอื่น ๆ เช่น สามัคยาจารย์ โรงเรียนสายสร้อย (ต่อมาเปลี่ยนเป็นโรงเรียนราชวิทยาลัย) ซึ่งตั้งอยู่ที่ตำบลโรงเลียงเด็ก ถนนบำรุงเมือง และโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าฯ ถนนราชดำเนินนอก ก็มีโอกาสดำเนินตามเสด็จไปด้วยทุกครั้ง เพราะดูเหมือนสถาบันต่าง ๆ จะถือเป็นเสียงเดียวกันว่า พระองค์เป็นผู้ทรงก่อกำเนิดละครพูด หรือทรงเป็นเอกัตถ์ทิศในการละครพูด ดังนั้นเมื่อสถาบันใดจะมีงานพิธีโดยมีการแสดงละครพูด และเชิญเสด็จพระราชดำเนินในงานนั้นแล้ว ก็มากราบทูลให้ทรงทราบเรื่องก่อน พร้อมกับขอพระราชทานพระกรุณาให้ทรงฝึกหัดละครด้วย ซึ่งก็ได้รับพระมหากรุณาและเสด็จไปทรงฝึกหัดให้ ณ สถานที่ที่แสดงทีเดียว ...”

สำหรับช่วงเวลาการฝึกซ้อม และแสดง ส่วนใหญ่ทรงใช้เวลาในการฝึกซ้อมช่วงค่ำ โดยมากมักเริ่มหลังพระกระยาหารค่ำไปแล้วคือตั้งแต่ 21.00 นาฬิกา เป็นต้นไป จนถึงราว 03.00-04.00 นาฬิกา พบว่าละครหลายเรื่อง หากเป็นเรื่องใหม่ยังไม่เคยแสดงมาก่อน อาจจะใช้เวลาซ้อมประมาณ 5-7 วัน ก่อนวันแสดงจริง เป็นวันซ้อมใหญ่ที่ทรงเรียกว่า “ใส่เครื่องจริง” ผู้แสดงจะแต่งตัวแบบที่จะใช้ในการแสดงจริง และบางเรื่องอาจจะมีการซ้อมเพียงแค่วันเดียวหากเป็นเรื่องที่เคยฝึกซ้อมและจัดแสดงมาแล้ว และการซ้อมละครบางครั้งอาจมีทั้งซ้อมต่อเนื่องกันทุกวัน และอาจเว้นช่วงตามแต่ช่วงเวลาที่ทรงว่างจากมีพระราชกิจ

4.4.4.3.1. การหัดละครพูด พระยาสุนทรพิพิธบันทึกความทรงจำเกี่ยวกับการฝึกซ้อมละครพูดว่า หลังจากทรงคัดเลือกตัวละคร และพระราชทานบทให้อ่านแล้ว จึงมีการฝึกอ่านบทแบบประชุมโต๊ะกลม การเข้าฉากสมมติ และซ้อมบนเวที (พระยาสุนทรพิพิธ, 2505, น. 151-153) ดังนี้

ก. การอ่านบท ทรงพระราชทานบทให้แก่บุคคลที่ทรงกำหนดเป็นตัวละครแต่ละคน ๆ เพื่อให้อ่านบทเสียก่อน จะได้มีความเข้าใจเรื่องและบทบาทที่ตนจะต้องแสดงได้ดี เพราะ “ความซาบซึ้งในเค้ามูลของเรื่องและบุคลิกลักษณะหรือชีวิตของตัวละครที่ตนจะแสดงนั้น เป็นมูลฐานที่จะให้การแสดงเกิดเป็นศิลปะ เป็นประการสำคัญเบื้องต้น”

ข. ฝึกแบบประชุมโต๊ะกลม ให้ผู้แสดงมารวมกลุ่มพร้อมกัน ทุกคนต่างมีบทละครและนั่งกันเป็นกลุ่ม หัดพูดโดยการอ่านบท ทุกคนดูบทบาท เมื่อถึงบทของตนก็พูดไปตามบท

ทำเช่นนี้ตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง การฝึกขั้นต้นโดยการอ่านบทนี้เปรียบเสมือนการปูพื้นฐานวางราก ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างมาก ทำให้ผู้แสดงจำบทได้ ฝึกสำเนียงให้เคยชิน ออกเสียงได้ถูกต้อง และถูกประโยควรรคตอน อีกประการหนึ่ง สีน้า ท่าทาง ก็จะพลอยเกิดจังหวะคล้อยไปตามบทบาทตลอดทั้งจังหวะสัมพันธ์ระหว่างตัวละคร

ค. จากขั้นฝึกอ่านบทแล้ว ถึงขั้นเข้าที่เข้าฉาก แต่ยังมีฉากจริงห้องจริง เพียงจัดห้องสมมติขึ้นให้มีเครื่องตกแต่ง เช่น โต๊ะ เก้าอี้ คล้ายกับที่จะจัดเข้าฉากจริง ๆ ถ้ามีวัตถุหรือสิ่งอื่นใด ๆ ซึ่งบทบ่งไว้ให้มีประกอบบทบาทของผู้แสดง ก็ต้องจัดให้มีสิ่งนั้น หรือที่คล้ายคลึงกันไว้ด้วย เพื่อประกอบบทบาทในการแสดง และมีให้เกิดความพลั่งเปลอในเวลาแสดงจริง การฝึกขั้นนี้เพื่อเข้าฉากมาให้ถูกที่ตามกำหนดอย่างแสดงจริง ๆ การฝึกเช่นนี้มีคนบอกบท ผู้แสดงจะต้องหัดฟังคำบอก เขาไป ดังไป จะต้องติดต่อให้รู้กัน ทำความเข้าใจกันไว้ ความจริงผู้แสดงย่อมจำข้อความที่ตนจะต้องพูดให้ได้ แต่ก็จะมีใครจำได้ตามตัวหนังสือ “... ฉะนั้นการบอกบทจึงเสมือนทางนำพอระลึกความได้ แล้วผู้แสดงก็จะพูดได้ตามบทเอง หากผู้แสดงไม่จำบทเสียเลย รอฟังแต่คำบอกก็จะพูดได้เช่นนั้นแล้ว ความเป็นศิลปะทุกประการก็ยากที่จะเกิดขึ้นได้”

ง. การฝึกซ้อมบนเวทีที่จะแสดงจริง การฝึกหัดในขั้นนี้ ไกลออกแสดงได้แล้ว แต่ที่ต้องฝึกซ้อมบนเวทีจริงอีก ก็เพื่อให้ผู้แสดงทดลองกับของจริง นับแต่ขนาดของเวทีซึ่งต่างกับห้องที่เคยหัดมา ทางเข้าฉากออกฉาก ที่นั่ง ที่ยืน ระยะเวลาติดต่อสัมพันธ์ เครื่องประกอบ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ ก็จะต้องมีให้ครบครันและจัดใหญ่ถูกที่ เครื่องประกอบการแสดงซึ่งบทบ่งไว้ ก็ต้องมีต้องใช้เช่นเดียวกัน ตลอดถึงคนบอกบทจะต้องมีสักกี่คน คนใดอยู่ตรงไหนจึงจะเหมาะ ก็จะต้องทดลองจัดสรรให้พร้อมสรรพในครั้งแล้ว การฝึกในขั้นนี้ก็ดำเนินไปอย่างที่ได้หัดมาแล้วในขั้นที่ 4 นั้นเอง แต่เป็นการเข้าที่อย่างถูกต้องพร้อมสรรพทั้งผู้แสดงและเครื่องประกอบการแสดงการฝึกขั้นนี้ จะมีสัก 2-3 ครั้ง ก็แล้วแต่การ

จ. การซ้อมใหญ่ นับเป็นขั้นสุดท้าย ปฏิบัติเหมือนอย่างการแสดงจริงทุกอย่าง นับแต่การจัดฉาก เปลี่ยนฉาก การจัดเวที การแต่งตัวละคร การเปิดม่าน การเปิดไฟปิดไฟ ตลอดสิ่งทั้งหลายที่จะต้องทำ ต้องพร้อม เป็นการทดสอบทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อเป็นโอกาสได้จัดการแก้ไขสิ่งที่ยังขาดตกบกพร่องให้สมบูรณ์ และปรับปรุงเพิ่มเติมให้บางสิ่งบางอย่างดียิ่งขึ้น รวมทั้งได้ทราบระยะเวลาการแสดงแต่ละฉาก แต่ละองค์ และตลอดเรื่องโดยถูกต้องด้วย

การซ้อมละครพูดนั้น มีหลักการใหญ่ ๆ โดยกำหนดให้ผู้แสดงนั่งเป็นวงกลมเพื่ออ่านบท ได้ตอบกัน การซ้อมเช่นนี้ ทำให้นักแสดงรู้ลำดับการพูดของตัวละคร และจำบทได้ แม้ว่าจะมีผู้บอกบทอยู่ข้างเวทีก็ตาม เมื่อซ้อมตอบทจนคล่องแล้ว ก็เป็นการซ้อมกับฉาก โดยกำหนดฉากต่าง ๆ ตามแผนผัง เช่น ทางเข้าออก ตำแหน่งโต๊ะเก้าอี้ ให้ผู้แสดงได้รู้จุดที่ตนต้องยืน นั่ง เดิน ในช่วงนี้อาจไม่ใช้ฉากที่ใช้แสดงจริง เมื่อฝึกซ้อมช่วงนี้ไปแล้ว จากนั้นจึงซ้อมใหญ่กับเวทีและฉากจริง และ

อาจแต่งตัวที่ใช้วันแสดงจริงเข้าฉากด้วย ในวันซ้อมใหญ่นี้ มีหลายเรื่องที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ นักเรียน เสือป่า มาชม ทั้งนี้ อาจจะเป็นการทดสอบการชมละครของผู้ชม เพื่อทรงปรับแก้ไขในก่อน วันแสดงจริงอีกครั้ง

4.4.4.3.2 การฝึกหัดโขน

ในระยะแรกของการฝึกหัดโขน ให้กับข้าราชการและมหาดเล็กนั้น โปรดเกล้าฯ ให้อบรมโขนผู้มีฝีมือมาจากเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์เป็นผู้ฝึกสอน ในระเบียบการ โขนสมัครเล่น ตอนรามสูรชิงแก้ว กับพิธีกุมภินิยา ที่แสดงช่วยงานเปิดโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยมวันเสาร์ที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2452 เอย่ถึงครู 3 ท่านว่า “ที่เล่นได้ถึงเพียงนี้ ก็เพราะอาศัยความฝึกสอนของครู ซึ่งนับว่ามีวิชาอย่างดีที่สุดสมัยนี้ กล่าวคือ ขุนระบำภาษา (ครูยักษ์) 1 ขุนนักกานุกรักษ์ (ครูพระและนาง) 1 ขุนพำนักันจนิกร (ครูวานร) 1 จึงควรขอบใจท่านทั้ง 3 นี้” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2452)

เกา ท่านเคยถูกหัดให้เป็นตัวองคต เวลาออกฉากต้องทำท่าลิงโซ คือเดินโซเซแล้วชักไหล่ขึ้นจะเหลียว แล้วตีลังกาหกกลับ ทำไม่ได้ดี หลวงดำรงวิธีรำหรือครุฑยซึ่งเป็นครุฑ ท่านพาไปดูลิงที่วัดปากน้ำ แต่ก่อนมีลิงอยู่ตัวหนึ่งทำท่าได้ต่าง ๆ ตั้งแต่นั้นเลยทำท่าลิงได้แนบเนียน ส่วนท่าของชมพูพานในรามเกียรติ์นั้น ทรงศึกษาจากรamayana พบว่าชมพูพานคือพญาหมี เป็นพระราชพา ทรงออกแบบท่ารำของชมพูพานด้วยพระองค์เอง “โซนที่อื่นเขามักปล่อยให้รำเปล่งไปหมด ในท่ารำของหมีนี้ ท่านครีอยุธยาเป็นผู้ออกแบบตลอดทุกท่า ทำให้แลดูเป็นหมีถนัดขึ้น มีฉนั้นดูไปก็คล้าย ๆ ลิงไล่หน้าหมีซึ่งออกจะไม่ชอบกลนัก” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2464a, น. 161) จมื่นมานิตยัณเรศ (เฉลิม เศวदनันท์) เคยฝึกแสดงท่าของชมพูพาน โดยมีครูหลวงพ่อนุกแบบ (พ่อน สมรรถนัญ) เป็นผู้สอน ประกอบด้วยท่าช้าเลื่อง ท่านอนกลิ้งเกลือกฝุ่น ท่ายกขาช้า ๆ อย่างหมี ท่าเช็ดสีตัวกับต้นไม้ เวลาเต้นก็ยกเท้ายกมืออย่างหมี (จมื่นมานิตยัณเรศ (เฉลิม เศวदनันท์), 2511, น. 185-186)

ส่วนในการเลือกผู้แสดงเล่นตัวลิง จะเลือกคนตัวป้อม ๆ เล็ก ๆ โดยมากหัดเด็กเล็ก ส่วนตัวนาง เลือกคนที่อ่อนแอ้น เอวกลม แล้วครูจะเรียกไปไว้ที่ห้องท่าน เพื่อให้ฝึกหัดคลาน หมอบ เดินให้มีกิริยาท่าทางละม้ายผู้หญิงที่สุด ผู้ที่แสดงเป็นตัวนาง อาทิ พระยาอินทราภิบาล (ช่วง พัลลภ) เรียกว่า ช่วงสีดา ต้องหัดท่วงทิวาจาหมอบคลานให้ได้อย่างผู้หญิง เวลาพูดต้องบิ๊บเสียง เพราะโซนแต่ก่อนไม่นิยมนำผู้หญิงเป็นนางอย่างปัจจุบัน เห็นจะเพราะเป็นเพราะบทบาทต้องคลุกคละปะปนกับผู้ชายเลยต้องใช้ผู้ชายจริง ๆ เมื่อการซ้อมโซนเป็นที่รวมของเด็ก ๆ ที่มาฝึกหัด จึงมักมีเหตุการณ์ระหว่างฝึกซ้อมเกิดขึ้น เช่น การฝึกซ้อมบางคราว ถึงกับเดินลงไปในกะเบหมากของครูบ้าง เตะรางระนาดแทบล้มบ้าง จูบเสากลางโรงบ้าง เข้าประตูโรงไม่ถูกบ้าง ผิดแถว ชนกันเองบ้าง นอนหลับกันกลางโรงบ้าง เวลารบกัน พาดฟันกันจนถึงหัวโน เลือดออกก็มีเนือง ๆ และเด็ก ๆ เห็นว่าการซ้อมมีเรื่องให้สนุกสนานเช่นกัน มีวิธีเล่นแก่งกันได้บ่อย ๆ เช่น ขโมยหัวโซนไปซ่อนบ้าง ย้ายหัวยักษ์มาทางหัวลิงบ้าง ทำให้ใส่กันผิดจนถูกกริ้วก็มี บางทีแก่งคนที่แอบหนีไปนอนหลับมักถูกแก่ง โดยเอากระดาดขมวนบูหรี่หรือเอากระดาดแก้วอย่างบาง ๆ ปิดตาหัวโซนไว้ พอถึงเวลาปลุกให้ลุกออก คนที่นอนอยู่คว่ำเอาหัวโซนได้มาสวม เมื่อเห็นราง ๆ ไม่ชัด คิดว่าคนยังไม่ลืมตาเต็มที่ พอออกไปซ้อมก็เห็นอะไรไม่ถนัด เลยทำรู้มั่วจนถูกทำโทษ แต่การเล่นแบบนี้ จะไม่เล่นในวันที่แสดงจริง

ส่วนวิธีการแสดงนั้น เวลาถึงออกไปหน้าพลับพลาจะไม่คลานอย่างยักซ์ ซึ่งคลานแบบราชการโดยใช้ตีสองเข่า แต่ถึงคลานสี่เท้าอย่างลิง จึงมีการแก่งกันระหว่างซ้อมได้ คือตัวหลังกดทางตัวหน้า ทำให้ตัวหน้าหายใจท้อหลายหลังทันที เมื่อตัวโซนหัดได้ขนาดแล้ว จึงหัดเป็นเรื่อง เรียกว่าซ้อมหรือผสม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รับสั่งว่า โซนสมควรต้องให้ดีกว่าโซนหลวงและโซนเชลยศักดิ์ เพราะมีพื้นฐานการศึกษาดีมาเดิม และตามแบบอย่างของอังกฤษเขาถือว่าละครสมัครเล่น ต้องดีกว่าละครอาชีพเสมอ และอังกฤษยกย่องศิลปินให้เป็นขุนนางเหมือนกัน (จมื่นมานิตยัณเรศ (เฉลิม เศวदनันท์), 2511)

หากในระหว่างการซ่อมทำรากับบทพระราชนิพนธ์แล้วทรงพบว่ายังไม่สอดคล้องกันนั้น ทรงปรับบทใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับทำราจนงดงาม ดังระหว่างการซ่อมนางลอย เมื่อ พ.ศ. 2451 ทรงใช้บทเก่าที่ “งามสรรพ งามกระบวนคืบคั่งแถววิถี” แต่ทำลึง เมื่อถึงคำร้อง “งามสรรพ” เอามือลงทั้งสองข้างไม่งาม จึงพระราชนิพนธ์แก้ไขใหม่ให้เป็น “งามเฉิด งามล้ำเลิศสุราลัย” ลึงยกมือสูงข้างหนึ่ง ทำงามกว่า

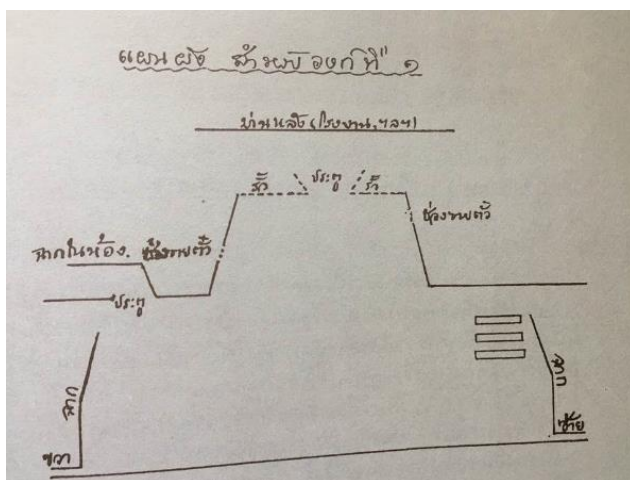
4.4.4.3.3 การบอกบท การเล่นละครจำเป็นต้องมีการบอกบท เนื่องจากสมัยก่อนนั้น การแต่งบทต่าง ๆ อยู่ในสมุดไทย การรู้หนังสือในสมัยก่อนยังไม่แพร่หลาย การคัดลอกทำได้ยาก ผู้แสดงจึงอาจจะไม่สามารถอ่านท่องบทได้ อีกทั้งบทละครต่าง ๆ มีความยาวมาก จึงมีคนบอกบท เสวกโท จมื่นมานิตยัณเรศ (เฉลิม เศวदनันทน์) เคยทำหน้าที่เป็นผู้บอกบท เล่าว่า เคยเป็นคนบอกบทสำหรับละครรำและโขนบรรดาศักดิ์ คู่กับพระยานนทฤทธิ์ประเจนต์ (หวัง) คนบอกบท มักนั่งอยู่หน้าคนร้องระหว่างวงปีพาทย์กับหมูนักร้อง มีบทเป็นเล่มสมุดไทยวางบนม้านายทองเท้าสิ่งห่มผ้าขาวปู แต่เดิมต้องมีเชิงเทียนและเทียนขี้ผึ้ง 1 ชุด การบอกบทต้องบอกซ้ำให้ร้องหรือรำได้ถนัด บอกบทเพลงที่จะให้ปีพาทย์ทำบรรเลงด้วย “วิธีบอกนั้นต้องบอกให้ผู้ขับร้องและผู้จะรำทราบล่วงหน้า และต้องบอกให้ชัดเจน ด้วยสำเนียงอันเป็นแบบฉบับคล้าย ๆ ทำนองเทศน์หรือเจรจาโขน ถึงคราวที่จะร้องทวนก็ต้องบอกทวนอย่างเดียวกัน” (จมื่นมานิตยัณเรศ(เฉลิม เศวदनันทน์), 2511, น. 167) คนบอกบทนั้น จึงต้องเป็นผู้ที่ทราบเรื่องดีทุกอย่าง

4.4.4.4 ฉาก

ทรงออกแบบ ควบคุมการเขียนฉาก ดังที่ ม.ล.ปิ่น มาลากุล บรรยายว่า “...ทรงกะแผนผังทุกอย่าง เสด็จไปกะฉากเอง เสด็จขึ้นไปบนเวทีบอกช่างว่าตรงนั้นต้องเป็นอย่างนี้ ทรงกะเองหมด (คณะกรรมการรวบรวมและค้นคว้า ฯลฯ เกี่ยวกับพระราชนิพนธ์ของพระองค์(กรว.), 2533) ในเรื่อง *กลแตก* ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในดุสิตสมิตว่า “เนื้อเรื่องตลอดจนแบบฉาก ท่านศรีอยุธยาดำริขึ้นเองทั้งสิ้น” (พรหมบุตร, 2464a, น. 33) การจัดฉาก เป็นหัวใจของการละคร มหรสพในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช โปรดเกล้าฯ ให้โปรดดอกไม้จากด้านบนของเวที ตอนแผลงศร ทรงใช้ไฟฟ้าช่วยในการแสดงให้เกิดประกาย โขนจักรอกตอนช้างเอราวัณ ทรงกำหนดให้มีหนุมานเหาะลอยอยู่ในอากาศเสมือนจริง วางรอกให้เดินตามเพดานโรงละครเป็นตารางสี่เหลี่ยม และมีระบบไฟเวทีที่ค่อย ๆ ปรับจากมือไปสว่าง จากสว่างไปมืดได้ตามเวลาในท้องเรื่อง ทรงกำหนดผังและรายละเอียดของฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

หลวงจำเนียรเดินทาง ทรงกำหนดแผนผังสำหรับองค์ที่ 1 สมมติว่าเป็นสถานีรถไฟหลวงสายใต้ มีฉากเขียนเป็นต้นไม้ มีห้องคอย ห้องขายตั๋ว

“ต่อจากนั้นไปอีกหน่อย ฉากหักเข้าไปข้างหลัง เปนผนังเหมือนกัน มีช่อง
 ขายตัวชั้นที่ 1 ชั้นที่ 2 ซึ่งต้องเปิดได้จริง ๆ ด้วย. กลางด้านหลังเปนรั้ว, มี
 ประตูเปิดปิดได้, เปนทางออกไปยังชานจอดรถไฟ, มีม่านหลังเขียนภาพ
 โรงงานรถไฟ, ฉากด้านหลังซ้ายเปนผนัง; ทางด้านที่หักเข้าไปหาหลังนั้น, มีที่
 ขายตัวชั้นที่ 3 ทางด้านที่หันตรงออกไปหน้าโรงนั้น, มีแต่ประตูหลอก
 ด้านซ้ายแห่งพื้นโรง, ค่อนไปข้างหลัง ตั้งมาสำหรับคนโดยสารชั้นที่ 3 นั่ง
 พัก...”

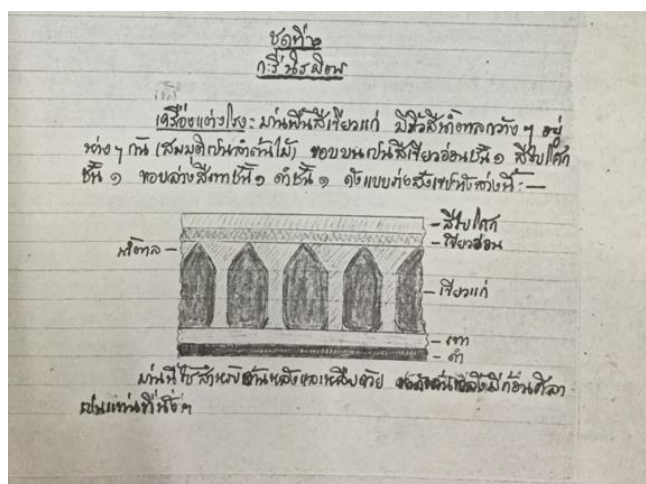
ภาพที่ 139 พระราชหัตถเลขาแผนผังสำหรับองค์ที่ 1 เรื่องหลวงจำเนียรเดินทาง
 ที่มา สำเนาพระราชหัตถเลขาเรื่องหลวงจำเนียรเดินทาง หอวชิราวุธานุสรณ์

ภาพที่ 140 หลวงจำเนียรเดินทาง องค์ที่ 1 ฉากสถานีรถไฟสายใต้
 ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ระบำสามัคคีเสวก ทรงพระราชนิพนธ์วิธีแสดง และทรงวาดฉากกำกับไว้ อย่างเช่น
 ในฉาก ชุดที่ 2 กรินนิมิต ทรงกำหนดเครื่องแต่งโรงว่า ม่านพื้นสีเขียวแก่ มีรั้วสีน้ำตาลกว้าง อยู่ห่าง ๆ

กัน (สมมติเป็นลำต้นไม้) ขอบบนเป็นสี่เหลี่ยมด้านหนึ่ง สี่เหลี่ยมด้านหนึ่ง ขอบล่างสี่เหลี่ยมด้านหนึ่ง ด้านหนึ่ง (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2468c)

ภาพที่ 141 พระราชหัตถเลขาฉากในเรื่องสามัคคีเสวก ชุดที่ 2 กรินนิมิต
ที่มา สำเนาพระราชหัตถเลขาบทละครเรื่องสามัคคีเสวก หอวชิราวุธานุสรณ์

นอกจากคำบรรยายฉากที่มีความละเอียด มีผังการจัดฉากแล้ว ฉากในละครพระราชนิพนธ์ยังมีความพิเศษ สรุปลงได้ดังนี้

4.4.4.4.1 มีระยะปิดฉากที่เหมาะสม ทรงมีพระราชดำริว่า “ผู้ดูละครไม่ได้ตั้งใจจะมาดูเปลี่ยนฉาก” หมายความว่า ละครที่เปลี่ยนฉากซ้ำนั้นไม่ดี คณะละครอื่น ๆ จึงใช้วิธีแก้ไขโดยมีละครสลับฉากในระหว่างที่เปลี่ยนฉาก ทำให้ผู้ชมได้ดูในระหว่างที่ต้องคอยการเปลี่ยนฉาก แต่ก็ทำให้ผู้ชมไม่มีเวลาพักผ่อน การชมละครถึงใช้เวลาหลายชั่วโมง ในดุสิตสมิตระบุว่า (เนื้อไม้, 2465, น. 137-138) “เรื่องนี้คณะละครอยู่ชุกรม ไม่เคยมีสลับฉากเลย เพราะไม่มีความจำเป็นอย่างใดจะต้องสลับฉาก, ตรงกันข้าม คือได้ไว้ระยะปิดฉากช้าและเร็วตามกาล อันเหมาะให้ผู้ดูได้พักผ่อนโดยสมควร นอกจากนี้ยังมีการตกแต่งฉากเพื่อเพลิดเพลินอีก” หากบางเรื่องที่เป็นละครตลกซ้ำกัน ก็ทรงใช้ช่วงระหว่างเปลี่ยนฉาก แสดงความวุ่นวายหลังฉากเพื่อสร้างความขบขันแก่ผู้ชม

4.4.4.4.2 นวัตกรรมการใช้ระบบไฟฟ้า ทรงใช้ระบบไฟฟ้าแสงสว่างที่สามารถหรี่เพิ่มลดแสงสว่างเพื่อให้เป็นฉากกลางวันและกลางคืน ในเรื่องพระร่วง นอกจากระบบไฟฟ้าที่ทำให้มืดแล้วค่อย ๆ สว่างขึ้น “สำหรับในเรื่องพระร่วง นี้มีฉากที่น่าดูมากที่สุดอยู่ก็คือฉากห้องพระโรงในวัง, นครธม ... กับฉากในกลางป่า, ที่พักกองทัพขอม ... เปิดทีแรกก็มืดแล้ว ค่อย ๆ สว่างขึ้นทีละน้อย ๆ อย่างน่าดูจริง ๆ ...”

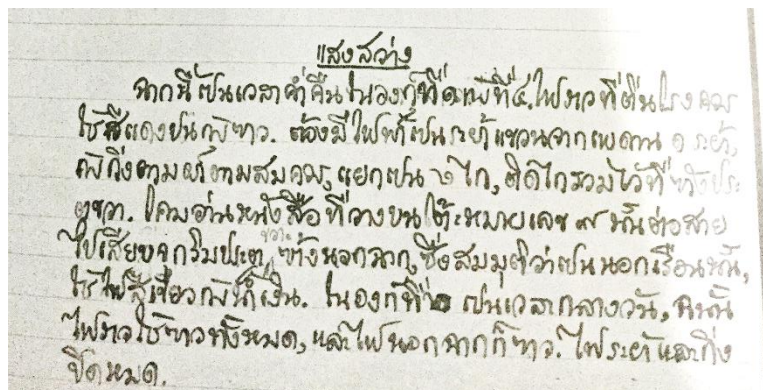
เลื้อยแผ่น (ทรงสะกดว่า เลื้อยแผ่น) ทรงพระราชนิพนธ์แปลงจากบทละครภาษาอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2465 มี 4 องก์ แต่ใช้ฉาก 2 ฉาก คือในห้องหนังสือที่บ้านพระยาอรุณ

ประกาศกรณีย์ จังหวัดสมุทรปราการ และห้องนั้งที่บ้านนายแจ่ม จารูวาด ถนนสี่พระยา กรุงเทพฯ ทรงวาดแผนผังฉลากห้องหนังสือเพื่อใช้ในองค์ที่ 1, 2 และ 4 และทรงกำหนดระบบแสงสว่างโดยให้องค์ที่ 1 และ 4 เป็นเวลากลางคืน มีการติดตั้งสายไฟและจุดปิดเปิด (ศรีอยุธยา, 2465, น. ค)

“ไฟราวที่ตีนโรงควรใช้สีแดงปนกับขาว ต้องมีไฟฟ้าเป็นระย้าแขวนจากเพดาน 1 ระย้า กับกิ่งตามฝาตามสมควร แยกเป็น 2 ไก่ ติดไกรรวมไว้ที่ข้างประตูขวา โคมอ่านหนังสือที่โต๊ะหมายเลข 9 นั้นต่อสายไปเลียบบจากริมประตูขวาข้างนอกฉากซึ่งสมมติว่าเป็นเรือนนอกนั้น ใช้ไฟสีเขียวกับน้ำเงิน ในองค์ที่ 2 เป็นเวลากลางวัน ฉะนั้นไฟราวใช้ขาวทั้งหมดและไฟนอกฉากก็ขาว ไฟระย้าและกิ่งผิดหมด”

ภาพที่ 142 ฉากละครเรื่องกลแตก ประดับดวงไฟฟ้าที่หริลดเพิ่มความสว่างได้
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 143 พระราชหัตถเลขาบทละครเรื่องเสือเผ่น พ.ศ. 2465

ที่มา หอวชิราวุธานุสรณ์

การแสดงโขนชักรอก มีเรื่องเล่าจากความทรงจำของข้าราชการบริพาร เสวกโท จมื่นมานิตยั นเรศ (เฉลิม เสวตนันท์) เกี่ยวกับการจัดการแสดงโขน ที่จัดให้ชาวต่างประเทศชม ว่าทรง พระราชดำริให้แสดงโขนชักรอก เพราะมีความเหมาะสม กะทัดรัด และแปลก น่าดู มีตัวโขนแสดง มาก และมีระบำแบบบัลเลต์ในตอนหักคอกช้างเอราวัณ มีระบำหน้าช้าง ซึ่งมีการใช้ผู้หญิงแสดงเป็น นางฟ้าจริง ๆ และผู้ชายแสดงเป็นเทพบุตร เนื้อเรื่อง จับความตั้งแต่อินทรชิตเข้าพิชิตศรพรมมาศ แล้วแปลงเป็นพระอินทร์เหาะลงมา ให้พระลักษมณ์ตายใจ หนุมานเข้าใจว่าพระอินทร์ไปเข้ากับพวก ยักษ์จริง ๆ จึงเข้าไปต่อสู้อัศวกคอกช้างเอราวัณ (จมื่นมานิตยั นเรศ(เฉลิม เสวตนันท์), 2511, น. 180)

“การแสดงตอนนี้มีศิลปะหลายอย่าง เช่น ระบำหน้าช้าง ทั้งช้างทั้งระบำ ชักรอกหมด เหาะลอยอยู่ในกลีบเมฆเหมือนจริง ตอนอินทรชิตแผลงศรลงมา ศร แล่นมาจากฟ้า ถูกพระลักษมณ์และพลลิง น่าดู เทคนิคตอนหนุมานขึ้นไปไต่บ อินทรชิต ชักรอกหนุมานขึ้นไปรบกวนกลางอากาศเหมือนเครื่องบิน ตอนหนุมาน ถูกตีตก หัวช้างหักลงมาด้วย วางวิธีแสดงและกลไกไว้น่าสนใจ การชักรอกมี สะพานรอกอยู่บนเพดาน วางรางให้รอกเดินตามเพดานโรงเป็นตารางสี่เหลี่ยม มี ระบายเป็นก้อนเมฆบัง สายรอกใช้สายลวดสายชิงเปียโน ตัวโขนต้องสวมถลกกรอก คือผ้าดิบเย็บเป็นแถบเหมือนกางเกงลิง สวมเข้าไปชั้นในนุ่งผ้าทับ มีหัวเข็มขัดโพลี ออกมาข้างสะเอว 2 ข้าง สายรอกมีสองสาย ขึ้นทางหน้าผ่านริมไหล่สายหนึ่ง ลอดหลังคนละข้างสายหนึ่ง การขึ้นรอกต้องหัด ตัวโขนต้องทำท่าเหมือนอย่าง เหาะ

...หนุมานแต่น้อยที่พื้นโรง พอถึง “ว่าพลางแผ่นผืนโชนโชนทะยาน” หนุมาน ก็โดดเข้าข้างหลังฉาก เกี่ยวชักรอกขึ้นไปไต่ พอร์องถึง “เข้าตีความท่ายคชา อาลัญญ์ จ้าวหักคอกคชาเอราวัณ ชิงคันศรศักดิ์มโฆวาน” เข้ารบกวนบนรอก...”

เมื่อถึงฉากนี้ จมื่นมานิตยั นเรศกล่าวว่า ชาวต่างชาติดูอย่างตลึงพริ้งเพริดแต่ต้นจนจบ แล้ว นำไปวิพากษ์วิจารณ์ด้วยความชื่นชมอยู่นาน นับเป็นวิธีการโฆษณาของล้นเกล้าฯ อย่างน่าชม แต่การ แสดงก็มีผิดพลาดอยู่บ้าง เช่น สายชักไม่ตรงกับรอก ทำให้รอกเดินไม่ได้ ตัวโขนต้องห้อยคว้างบน อากาศก็มี บางที่ตัวโขนเกิดใจหวิว เพราะขึ้นที่สูง เป็นลมอยู่บนรอกก็มี (จมื่นมานิตยั นเรศ(เฉลิม เสวตนันท์), 2511, น. 181)

4.4.4.3 มีความสมจริง สำหรับความพิเศษของฉาก บางเรื่องทรง กำหนดให้ทำหลังคาด้วย ดังนั้นการแสดงของพระองค์จึงดูแล้วมีสภาพเป็นห้องมากกว่าเป็นเพียง เวทีละคร และมีการทำฉากเสมือนจริงดูเป็นสามมิติ

รามเกียรติ์ ตอนเผาลงกา แสดงในงานปีใหม่ สวนศิลาชัย พ.ศ. 2465 จากความทรงจำของคุณเจริญ ลัดพลี คุณข้าหลวงในสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระบรมราชินี (สมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระวรราชชายา) “เขาทำฉากกลางสนามดีมาก ปลุกต้นไม้เป็นสวนเหมือนของจริง หนุมานเอาหางจุดไฟแล้ววิ่งเผาโน่นเผาเนี่ย ต้นหมากกรากไม้เผาหมด ตำนานราชมณเฑียรก็ทำฉากเขียนลงในผ้า เห็นเป็นของจริงซึ่งไวไฟเผา อยากให้ใคร ๆ ได้เห็นเป็นบุญตา...” (เจริญ ลัดพลี, 2516, น. (28))

กุศโลบาย จัดแสดงเมื่อ พ.ศ. 2464 พรหมบุตร (นามแฝงของรัชกาลที่ 6) วิचारณลงในดุสิตสมิตว่า “ฉากเหล่านี้ทำดีเหลือเกิน ถ้าไม่เห็นตั้งอยู่บนเวทีแล้วเราจะต้องนึกว่าเปนของจริง ผู้ใดเห็นรูปถ่ายฉากนี้คงนึกว่าเปนบ้านเรือนจริง ๆ ทั้งนี้ไปเพราะความสามารถของอำนาจการให้เขียนแลนายช่างจึงทำให้ฉากงามและเหมาะสมด้วยประการทั้งปวง...” (พรหมบุตร, 2464a)

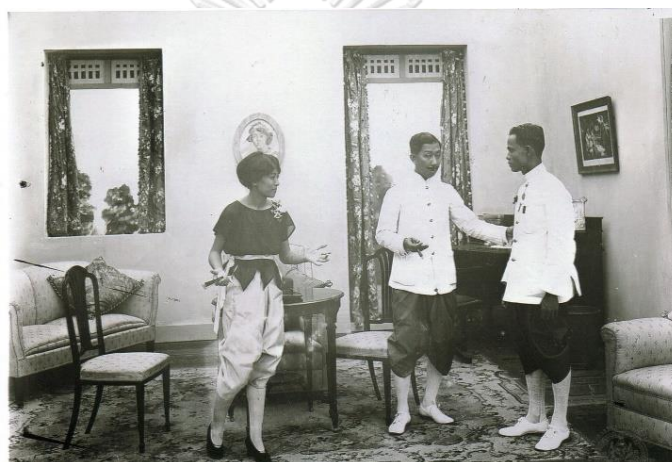
ตำนานเสือป่า จัดแสดงในงานวัดเบญจมบพิตรนั้น ทรงใช้สนามใหญ่ในสนามเสือป่า พระราชวังดุสิต เป็นเวทีกลางแจ้ง มีข้างจริง ๆ มาเข้าฉาก มีการสร้างค่าย ป้อม ทำให้ผู้ชมเห็นเหมือนได้ชมเหตุการณ์จริงต่อหน้า

พระร่วง ทรงกำหนดเรื่องฉากของพระร่วงให้ทำงานง่าย ๆ ให้นักเรียน เสือป่า และผู้ที่แสดงนำไปใช้แสดงได้สะดวก “ส่วนฉากสำหรับใช้ประกอบในการเล่นละครพูดเรื่อง “พระร่วง” นี้ ข้าพเจ้าก็ได้คิดกำหนดให้ทำงานง่าย ๆ ทั้งนั้น, ไม่มีฉากอะไรที่ยากเย็นเหลือเกินไปเลย, จนแม้ที่สุดถ้าหากว่าจะไม่สามารถเขียนฉากขึ้นได้ที่เดียว, จะใช้เพียงเพนมันกันแทนพอให้มีทางเข้าทางออก, หรือแม้แต่จะเล่นกลางแจ้งก็ได้ด้วยซ้ำ” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ม.ป.ป.-a) ส่วนเครื่องเรือนไม่ได้ใช้ของหรูหรา เพราะส่วนใหญ่บทละครพูด เป็นเรื่องของชนชั้นกลางทั่วไป อุปกรณ์เหล่านั้น สามารถหาได้ง่าย หากไม่สามารถหาได้ ทรงเน้นว่ากำหนดเพียงทางเข้าออกของเวทีก็พอ

4.4.4.4 ส่วนประกอบของฉาก สามารถเคลื่อนย้ายสะดวก การออกแบบฉาก คงมีการทำฉากสำเร็จรูปในส่วนของประตู หน้าต่าง ช่องแสงเหนือประตูและหน้าต่าง ที่สามารถนำมาติดตั้ง สลับไปมาได้ ซึ่งทำให้การเปลี่ยนฉาก ใช้เวลาสั้น จำนวนฉากที่ใช้ไม่ต้องมีจำนวนมาก แต่สามารถนำมาสลับตำแหน่งกันได้ เมื่อพิจารณาภาพถ่ายแต่ละเรื่องแล้ว จะเห็นความซ้ำของชิ้นส่วนอุปกรณ์ เช่น ฝ้าม่าน บานหน้าต่าง ประตู แต่มีการประกอบชิ้นส่วนสลับที่จึงทำให้ผู้ชมไม่รู้สึกรำคาญ

ภาพที่ 144 ฉากในเรื่องหัวใจนักกรบ
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 145 ฉากในเรื่องงดการสมรส
ที่มา ภาพแสดงการละครพูด, 2463

ภาพที่ 146 ฉากในเรื่อง เจ้าข้า, สารวัด!
ที่มา ภาพแสดงการละครพูด, 2463

ภาพที่ 147 ฉากในเรื่องหลวงจำเนียรเดินทาง
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

นอกจากนี้ ยังมีอุปกรณ์ประกอบฉาก ที่ละครหลายเรื่อง ทรงกำหนด
อุปกรณ์สำหรับใช้ในฉากต่าง ๆ อย่างละเอียด ดังตัวอย่าง เรื่องเสือเผ่น (พ.ศ. 2465)

“ สิ่งของที่ต้องใช้ในเรื่องสำหรับประกอบเครื่องแต่งในองค์ที่ 1, 2 และ 4

วิทยากรหลาย ๆ ฉบับจัดไว้ในตู้หนังสือพิมพ์ กระโถนใหญ่วางข้างเก้าอี้สบาย

แปรงปัดกวาดวางบนโต๊ะ

หีบบุหรี มีบุหรีฝรั่งและไม้ขีดไฟวางไว้บนโต๊ะ สมุดหนังสือหลาย ๆ เล่ม จัด

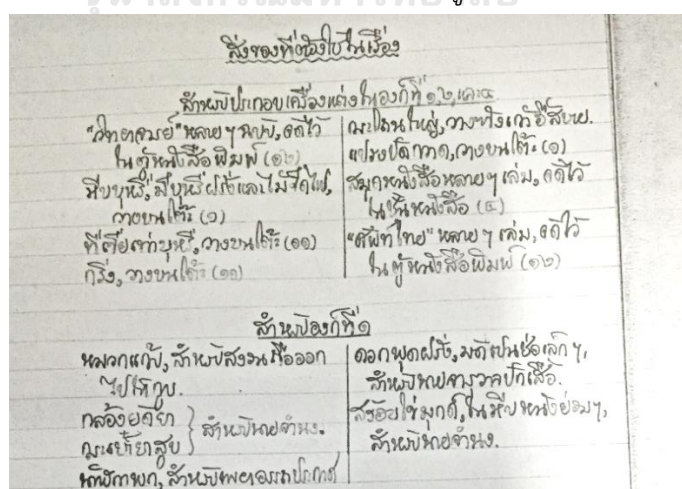
ไว้ในชั้นหนังสือ

ที่เขียนเก้าบุหรีวางไว้บนโต๊ะ

“ศัพท์ไทย” หลาย ๆ เล่มจัด

กริ่ง, วางบนโต๊ะ

ไว้ในตู้หนังสือพิมพ์...”

ภาพที่ 148 พระราชหัตถเลขาอุปกรณ์ประกอบฉากเรื่องเสือเผ่น
ที่มา หอวชิราวุธานุสรณ์

ในเรื่องเวนิสวานิช มีพระราชนิพนธ์ในเรื่องฉากอย่างละเอียด ทรงกำหนดจำนวนฉากที่จะต้องสร้างขึ้น ว่าต้องใช้ฉากใดในตอนใดบ้าง แม้เรื่องนี้จะไม่พบหลักฐานการจัดแสดง แต่ทำให้ทราบว่ โปรดเกล้าฯ ให้นายมันเฟรดี ออกแบบฉากไว้แล้ว ดังนี้

- “1. ถนนแห่งหนึ่งในเมืองเวนิส (ฉากม่านทึบ) ใช้สำหรับตอนที่ 1 องก์ที่ 1, ตอนที่ 2 และ 3 องก์ที่ 2, และตอนที่ 1 และ 3 องก์ที่ 3
2. ห้องในเรือนนางเปอร์เซีย, เบลมอนด์ (ฉากม่านทึบ) ใช้สำหรับตอนที่ 2 องก์ที่ 1, และตอนที่ 4 องก์ที่ 3 (หมายเหตุ ยังไม่มีร่างของนายมันเฟรดี)
3. ลานในเมืองเวนิส (ฉากตั้ง) ใช้สำหรับตอนที่ 3 องก์ที่ 1
4. ห้องรับแขกในเรือนนางเปอร์เซีย, เบลมอนด์. (ฉากตั้ง) ใช้สำหรับตอนที่ 1 องก์ที่ 2, และตอนที่ 2 องก์ที่ 3.

หมายเหตุ ร่างของนายมันเฟรดีใช้ได้แล้ว, แต่ต้องแก้ไขบ้างเล็กน้อย. คือต้องมีคูหาที่ตั้งโต๊ะ ผอบ, และต้องมีม่านสองไขปิดคูหา

5. หน้าบ้านไซลือก (ฉากตั้ง) ใช้สำหรับตอนที่ 4 และ 5 องก์ที่ 3 (หมายเหตุ ใช้ร่างของนายมันเฟรดี ตามที่ได้หมายไว้แล้วข้างหลังรูป)
6. ศาลยุติธรรม, เมืองเวนิส (ฉากตั้ง) ใช้สำหรับองก์ที่ 4 (หมายเหตุ ห้องตามที่นายมันเฟรดีร่างมานั้นใช้ได้แต่ต้องการเพิ่มพะนักระหว่างบัลลังก์กับที่โถงจำเลยยืนแห่ง 1, กับพะนักสำหรับกันที่พลเมืองดูอีกแห่งหนึ่ง ตามรูปในหนังสือพิมพ์ “Illustrator London News” ที่กาแดง
7. สวนหน้าเรือนนางเปอร์เซีย. (ฉากตั้ง) ใช้สำหรับองก์ที่ 5 (หมายเหตุ ต้องการให้เป็นสวนแบบอิตาลีโบราณ, มีเนินหญ้า, ปลูกต้นไม้ใหญ่ไม้ดอกงาม ๆ มีซลาเปนชั้นลดลงจากเรือน, มีพนักและบันไดศิลา คล้ายแบบที่รอบพระที่นั่งอุทยาน, แต่งงดงามกว่า และต้องการให้เห็นมุมตึกชนิด 1 , มีหน้าต่างเปิดด้วย, เพราะในเนื้อเรื่องมีกล่าวว่เปอร์เซียเห็นไฟสว่างที่ในเรือน, แสงส่องมาในที่มืดข้างนอก)”

นายมันเฟรดีที่ทรงเคยถึงนั้น คือ นายแอร์โกเล ปีเอโตร มันเฟรดี (Ecole Pietro Manfredi) ชาวอิตาลี (2 กรกฎาคม 2426- 9 มิถุนายน 2516) เป็นสถาปนิกที่รัฐบาลสยามว่าจ้างให้เข้ามารับราชการในกระทรวงโยธาธิการ ภายหลังมีชื่อไทยว่า นายเอกฤทธิ์ หมั่นเพินดี มีผลงานออกแบบพระที่นั่งอนันตสมาคม พระราชวังเวสตันมฤคทายวัน บ้านนรสิงห์ เป็นต้น

ภาพที่ 149 นายแอร์โกเล ปิเอโตร มั่นเฟรดี

ที่มา (Leopoldo Ferri; Piazza De Lazara, Paolo; Cassio, Alberto 1992)

4.4.4.5 การแต่งหน้า

การแต่งหน้า เป็นส่วนประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งของการจัดการแสดง โดยเฉพาะละครของพระองค์นั้น ทรงทดลองนำวิธีการแต่งหน้าจากต่างประเทศมาใช้ เช่น การใช้เครื่องสำอางตกแต่งจนทำให้เป็นดูเป็นคนสูงอายุ มีอุปกรณ์แต่งผม วิกผม ทรงทดลองแต่งหน้านางละครจากที่หาหน้าขาว ให้มีผิวเป็นธรรมชาติมากขึ้น ทรงเรียก “innovation” โดยทรงใช้เครื่องสำอางจากต่างประเทศ ดังในพระราชหัตถเลขาถึงเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) เมื่อครั้งเป็นพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ระหว่างชมการแสดง *รามเกียรติ์ ตอนนางลอย* ว่า ขอให้สังเกตหน้านางตรีชฎา เนื่องจากทรงผิดเองโดยใช้สีแต่งหน้าของฝรั่งเพื่อให้ใบหน้าตัวนางมีสีผิวอย่างมนุษย์ (ม.ล. ปิ่น มาลากุล, 2552, น. 79)

“ขอให้ดูหน้า “นางตรีชฎา” ลักหน่อย เพราะฉันได้เป็นผู้ผัดเอง ใช้สีสำหรับ
แต่งหน้าอย่างฝรั่ง ความประสงค์ของฉันนั้น อยากให้หน้าใกล้เคียงลักหน่อย
ผัดฝุ่นอย่างละครไทย หน้ามันไม่เป็นคน เหมือนไม่ใช่เนื้อไม่ใช่หนัง ทาเอา
เหมือนฉาบปูนกำแพง มันจะเป็นเรื่องอะไร การที่ฉันแต่งหน้านางตรีชฎา
อย่างนี้ ท่านพวกโปรเฟสเซอร์ลครออกจะกริ้ว ๆ กันอยู่ ค่าที่เป็น
innovation ก็ต้องไม่ชอบเท่านี้เอง”

ส่วนในละครพูด ทรงทดลองนำการแต่งหน้าตัวละครอย่างตะวันตกมาใช้ คือมีความเป็นธรรมชาติ แต่งหน้าตามบทบาท เพศ เชื้อชาติ และอายุของตัวละคร ไม่พอกหน้าขาว อย่างละครรำ ทรงใช้เทคนิคในการแต่งหน้าจากต่างประเทศให้ดูสมบทบาท เป็นชาวต่างประเทศ หรือเป็นคนสูงอายุ

การแต่งหน้าตัวละครโดยเฉพาะในละครพูดของพระองค์ จึงมีความแตกต่างจากคณะละครอื่น ๆ ที่มีได้แต่งให้ดูฉลาด แต่ให้เหมาะกับการแสดงอย่างเป็นธรรมชาติ และใช้วิธีแต่งหน้าตัวละครตามลักษณะของตัวละครในแต่ละเรื่อง

สำหรับช่างแต่งหน้าในละครพระราชานิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่เคยมีการเอ่ยถึงในงานวิจัยใด ๆ ซึ่งผู้วิจัยพบว่าทรงเอ่ยถึงช่างแต่งหน้าละครคอลัมน์ “เค้าหน้าไม่ใช่ไทย” ใน ดุสิตสมิต พ.ศ. 2464 ความตอนหนึ่งว่า (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2464b, น.38)

“...ถ้าจะพูดถึงเรื่องสถานที่เล่น, ฉาก, คนตรีที่จะบรรเลง, และเครื่องใช้ไม้สอยทุกอย่างก็นับว่าพร้อมบริบูรณ์แล้ว น่าจะเล่นได้ดีทีเดียว. ยัง ! ยังก่อน ! เพราะยังขาดสำคัญอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งใคร ๆ คงจะได้นึกถึง “ช่างแต่งหน้าละคร” ซึ่งจำจะต้องเลือกหาผู้ชำนาญจริง ๆ และความเอื้อเฟื้อให้ช่วยเป็นธุระ ...คุณหงส์... แกเป็นช่างเขียนที่มีผู้นิยมอยู่หลายคนหนึ่ง และได้เคยแต่งหน้าละครมาหลายครั้งแล้ว ใจแต่งดีทีเดียว เช่นคนแก่จะแต่งหน้าให้แลดูเป็นหนุ่ม, หรือคนหนุ่มจะเป็นคนแก่ก็ได้; หรือจะแต่งให้แลดูเป็นคนต่างชาติต่างภาษาก็สนิทสนม...”

เรื่อง “เค้าหน้าไม่ใช่ไทย” นี้ แสดงให้เห็นว่า ทรงใช้ช่างแต่งหน้าละครในการแต่งหน้าผู้แสดง โดยเฉพาะในการแต่งพระפקตร์สำหรับทรงละคร ผู้วิจัยไม่แน่ใจว่านามของช่างผู้นี้ชื่อ คุณหงส์ ดังที่ปรากฏในบทความหรือไม่ แต่การบทสนทนาในเนื้อความ คุณหงส์ผู้นี้เป็นผู้ชายที่มีฝีมือในการเขียนหน้า แต่งหน้า และรับจ้างแต่งหน้าด้วย เป็นที่น่าเสียดาย ที่ยังไม่พบข้อมูลช่างแต่งหน้าในเอกสารฉบับใดอีก

4.4.4.6 การแต่งกาย

4.4.4.6.1 การแต่งกายในละครพูด แต่งกายตามยุคสมัยในเรื่อง หากจัดแสดงในช่วงที่ยังทรงดำรงพระอิสริยยศสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ที่อยู่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตัวละครผู้หญิงจึงยังนุ่งโจงกระเบนสวมเสื้อลูกไม้ แต่ค่อย ๆ มีการเปลี่ยนรูปแบบการแต่งกายตามสมัยนิยม ในสมัยหลัง ตั้งแต่ พ.ศ. 2463-2464 สุภาพสตรีเริ่มเปลี่ยน เป็นนุ่งขึ้นตามพระราชนิยม ละครพูดส่วนใหญ่ มักมีเนื้อหาเกี่ยวกับบุคคลชั้นกลาง ข้าราชการ ทหาร เครื่องแต่งกายจึงให้ตามที่ปรากฏในสังคมไทย มีจำเป็นต้องสร้างใหม่ ทั้งยังสะดวกสำหรับผู้ที่น่าบทยละครมาจัดแสดง เช่น กลุ่มข้าราชการ ครู ทหาร นักเรียน เสื้อผ้า ในภาพที่ 151 นายพงษ์ (พระยาอนุชิตชาญชัย พงษ์ สวัสดิ์-ชูโต) แสดงเป็นแม่ลำไยในเรื่องชิงนาง สวมเสื้อลูกไม้คอตั้ง นุ่งโจงกระเบน มีเครื่องประดับตามสมัยนิยมในช่วงรัชกาลที่ 5

ภาพที่ 152 แม่ลำไยในเรื่องชิงนาง

ที่มา ม.ล.ปิ่น มาลากุล (2552, น. 46) และหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 153 แม่ละไม ในเรื่องมหาตมะ พ.ศ. 2458

ที่มา พระมหามนตรีศรีธรรมาภรณ์ (2533)

ส่วนภาพที่ 153 แม่ละไมในเรื่องมหาตมะ แสดงโดยพระมหามนตรีศรีธรรมาภรณ์ (ฉัตร โชติกเสถียร) สวมวิกผมและแต่งกายสวมเสื้อลูกไม้ นุ่งโจงกระเบน มีเครื่องประดับผมเข็มพระบรมนามาภิไธยย่อ วปร. ที่พระราชทานให้เฉพาะเจ้านายและภริยาข้าราชการ เครื่องประดับสร้อยคอกนาฬิกา สร้อยข้อมือ ท่านเล่า “สมเด็จพระราชปิตุฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร ทรงแต่งตัวประทานให้” เมื่อเปรียบเทียบกับพระฉายาลักษณ์ของเจ้านายและชนชั้นสูง โดยเฉพาะเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ทรงเป็นผู้นำแฟชั่นเครื่องแต่งกายในสมัยนั้น

ภาพที่ 154 สมเด็จพระราชปิตุฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร

ภาพที่ 155 คุณหญิงอิง ภริยาพระตำราจโท พระยานุชิตชาญไชย (พงษ์ สวัสดิ์-ชูโต)

ที่มา นิทรรศการฉัฐรัฐ ภัสตราภรณ์ พ.ศ. 2559

คุณหญิงอิง ประดับเข็มพระบรมนามาภิไธยรัชกาลที่ 6 วชิราวุธ พร. ประดับเพชรที่
ศีรษะ เข็มนี้พระราชทานให้เฉพาะเจ้านายและภริยาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และประดับโชคเกอร์คอ
คล้ายกับแม่ละไมในเรื่องมหาตมะ

ภาพที่ 156 เจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวัลลภาเทวี ทรงขึ้นที่เป็นพระราชนิมในรัชกาลที่ 6

ภาพที่ 157 การแต่งกายของพระร่วง วาดโดยหม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์ กฤตากร
ที่มา สมุดรูปตัวอย่างเครื่องแต่งตัวละครพูดเรื่องพระร่วง, ม.ป.ป.

ในเรื่องของเครื่องแต่งตัวเรื่องพระร่วง เพราะเป็นเรื่องในอดีต นับว่าเป็นข้อลำบาก เพราะไม่มีแบบ จึงทรงค้นคว้าทางโบราณคดี เปรียบเทียบภาพสลักที่นครธม อย่างชุดของพญาเดโช ฝ่ายขอม ทรงกำหนดให้แต่งตัวนุ่งผ้าโจงกระเบน ไม่มีสนับเพลา ด้วยทรงเห็นว่าสนับเพลาเป็นของไทยแท้ ขอมไม่ได้ใช้ มีรูปสลักที่นครธมเป็นพยานอยู่ ส่วนทรงผม ทรงกำหนดให้คนไทยในเรื่องพระร่วงไว้ผมสูง เรียกตามภาษาละครว่าผมลาว อันปรากฏหลักฐานในรูปสลักตามโบราณสถาน (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2517b) เมื่อทรงออกแบบเสร็จแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้จิตรกรเขียนภาพพระบายสี ทำเป็นสมุดรูปตัวอย่างเครื่องแต่งตัวละครพูดเรื่องพระร่วง เพื่อให้เห็นรูปแบบของเครื่องแต่งกาย สำหรับผู้ที่นำไปจัดแสดง สามารถสร้างเครื่องแต่งตัวได้ รวมทั้งโปรดให้บันทึกภาพตัวละครที่แต่งกายเข้าฉากต่าง ๆ ให้สามารถศึกษาได้จากภาพถ่าย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 158 นายมันปิ่นยาว
ที่มา สมุดภาพรูปเครื่องแต่งตัวละครพูดเรื่องพระร่วง

ภาพที่ 159 ทรงแสดงเป็นพระคาร์ดินัลในเรื่องกุศโลบาย
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

กุศโลบาย เรื่องนี้ทรงคงเรื่อง นามตัวละคร และสถานที่ตามต้นฉบับบทละคร ภาษาอังกฤษ มิได้ทรงดัดแปลงแก้ไข จึงใช้เครื่องแต่งกายตามแบบตะวันตกตามสมัยของเรื่อง พรหม บุตร์ (พระนามแฝงของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) วิจารณ์การแสดงเรื่องนี้ในดุสิตสมิต ฉบับที่ 151 พ.ศ. 2464 ว่า ละครเรื่องนี้ “ได้ดูเครื่องแต่งตัวอันงดงามด้วย มีเครื่องแต่งตัวบางอย่าง ถ้าเราไม่ได้ดูจากละครขณะนี้แล้ว ก็คงจะไม่ได้เห็นที่ไหนเลยในบูรพาทิศ, เช่น เครื่องแต่งตัวของท่าน คาร์ดินัล เปนต้น, แลเราได้ดูการแต่งตัวของราชสำนักต่างประเทศในเวลาปกติแลในงานการด้วย...” (พรหมบุตร์, 2464a, น. 114) ส่วนเรื่องอื่น ๆ ส่วนใหญ่เป็นเรื่องตามสมัย จึงมีการแต่งกายตามปกติ ในชีวิตจริง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 160 เครื่องแต่งกายในเรื่องขนมสมกับน้ำยา ผู้แสดงแต่งกายตามยุคสมัย
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

4.4.4.6.2 เครื่องแต่งกายโขนละคร

โปรดเกล้าฯ ให้สร้างศีรษะโขนและเครื่องแต่งกายใหม่ เนื่องจากเครื่องโขนละครของหลวงเดิมชำรุดไปมากแล้ว อีกทั้งเมื่อทรงค้นคว้าเรื่องราวมเกียรติ์จากรamayana ส่วนของพระฤๅษีวาลมิกิที่แปลเป็นภาษาอังกฤษ ทำให้ทรงพบว่า นามตัวละครไม่ตรงกับในรามเกียรติ์ดั้งเดิมของไทยและในบทพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 1 และ 2 จึงมีการเพิ่มเครื่องแต่งหน้าและหน้าโขนขึ้นใหม่ตามพระราชดำริ เรียกว่าเป็นเครื่องแต่งตัวตามแบบพระราชประดิษฐ์ ดังนั้นเครื่องแต่งตัวโขนละครจึงมีทั้งที่เป็นของหลวง กรมมหรสพที่แต่งตัวยืนเครื่องแบบเดิมในการแสดงและการแต่งตัวตามแบบพระราชประดิษฐ์ ที่ทรงกำหนดขึ้นใหม่

4.4.4.6.2.1 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างเครื่องแต่งตัวและหน้าโขนใหม่

ในพระราชนิพนธ์หนังสือบทร้องและบทพากย์รามเกียรติ์ที่พิมพ์แจกในงานฉลองพระสุพรรณบัฏของเจ้าพระยารามราฆพ วันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2464 ทรงกำหนดเครื่องแต่งกาย สี และหน้าโขนใหม่ ส่วนพวักษ์ ทรงพบชื่อแปลก ๆ ไม่มีในรามเกียรติ์เล่มใด ๆ จึงทรงคิดหน้าโขนขึ้นใหม่ ซึ่งเรียกว่าเป็นพระราชประดิษฐ์ ดังนี้ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2464e)

- นล - แต่งเสื้อ ดำใส่หน้าดำ (เครื่องนิลภทร)
- นิล - แต่งเสื้อแดงใส่หน้าแดง (เครื่องนิลนล)
- ชมพูพาน เป็นพญามเหสี ทรงกำหนดให้ศีรษะโขนมีหน้าหมี สวม

มงกุฎยอดน้ำเต้าสำหรับกษัตริย์

- ประหัสต์ - เป็นเสนาธิบติของทศกรรฐ์ในลงกา (หน้าม่วงแก่

มงกุฎนก)

- ชมพูมาลี - ลูกชายของประหัสต์ (หน้าหงสบาท, หัวล้าน)
- อักษะกุมาร - ลูกทศกรรฐ์ (หน้าสีแดง, สิบหน้า)
- อวินธย์ - อำมาตย์แก่ของทศกรรฐ์ (หน้าขาว, หัวล้าน)
- ศารทูล - นายทหาร คอยเหตุของทศกรรฐ์ (หน้าเหลือง, หัวล้าน)

ส่วนในพิธีกฐณียา เครื่องครุฑ โปรดให้สร้างขึ้นใหม่ ไม่ใช่อย่างที่เห็นโดยมาก แต่คิดทำเทียบแบบครุฑที่ในวิหารพระม้า วัดพระบรมธาตุ เมืองนครศรีธรรมราช ชฎาใช้เป็นทรงเทริดอย่างโบราณ

ในการแสดงเรื่องพระคเณศเสียว โปรดให้สร้างศีรษะโขนขึ้นใหม่เป็นข้าง ส่วนเรื่องนรสิงหาวตาร โปรดให้สร้างศีรษะโขนนรสิงห์ขึ้น ส่วนเรื่องปรศุราม ทรงดัดแปลงเครื่องแต่งตัวและท่าทางของปรศุราม หรือรามสูรให้เป็นพราหมณ์เจือยักซ์ ไม่สวมหน้า แต่แต่งหน้ามีเขี้ยวคาบ (จมีนมานิตยัณเรศร์(เฉลิม เศวตนันท), 2511, น. 186)

ภาพที่ 161 ทศกรรฐ์ลงสวน โดย พระยาพรหมภิบาล (ทองใบ สุวรรณภารต)
ที่มา ตำราฟ้อนรำ ฉบับเรียบเรียงในหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร, 2466, น. 168

ภาพที่ 162 ศิระโขนของกรมมหรสพในสมัยรัชกาลที่ 6
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 163 มงกุฎ ชฎาและเครื่องละคร
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 164 ศีรษะโขนพระคเณศร์แบบพระราชประดิษฐ์

ที่มา พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร รัชดา โชติพานิช บันทึกเมื่อวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2564

ภาพที่ 165 ศีรษะโขนนรสิงห์ แบบพระราชประดิษฐ์

ที่มา พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร รัชดา โชติพานิช บันทึกเมื่อวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2564

4.4.4.6.2.2 ทรงประดิษฐ์เครื่องแต่งตัวละครที่ใกล้เคียงกับ

มนุษย์มากขึ้น เพื่อให้เหมาะกับบทที่ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นใหม่ และสร้างความแปลกใหม่ เช่น

- การเดินดงหรือออกบวชของตัวละคร ทรงให้ตัวละครยืนเครื่องใส่เสื้อแขนสั้น ห่มสไบชายเดียว แทนการใส่เสื้อแขนยาวที่ต้องมีการติดอินทร์नु
- เครื่องประดับศีรษะทรงคิดแทนของเดิมที่ใช้แทนชฎายอดบวช มีลักษณะเป็นผ้าโพกศีรษะแบบฤๅษี จับจีบสำเร็จรูปเรียกว่าชฎาบายศรี หรือชฎาดอกลำโพง
- ทรงใช้เครื่องประดับศีรษะตัวละครที่เรียกว่าเทริดยอด คล้ายเทริดชาตรีแต่ยอดนั้นเตี้ยกว่า ส่วนยอดเป็นรูปมุ่นมวยผมประดับอัญมณี มีกรอบพักตร์และจอนหู
- ทรงปรับปรุงเสื้อแขนยาวให้เป็นเสื้อแขนสั้น ผ้าห่มนางทรงทำให้เป็นผ้าสไบจริง ๆ

เมื่อครั้งยังทรงดำรงพระอิสริยยศสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และทรงจัดการแสดงโขนขึ้นชุดหนึ่ง สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ มีหนังสือกราบบังคมทูลเมื่อวันที่ 30 สิงหาคม พ.ศ. 2453 เรื่องการแต่งกายของนางละครโขน ในบท

นางยักษ์ ว่า “นุ่งผ้าจีบโจง ดูเหมือน กับผู้หญิงทุกวันนี้ นุ่งโจงกระเบน ไม่สมกับรูปร่างที่เป็นอย่างเก่า แลถ้าผ้าหม่นยาวอย่างเก่า ยิ่งดูขัดกันพิลึกหนักขึ้น ที่ทรงแก้เสีย เป็นผ้าสั้นนั้น ช่วยให้อ่อนเข้ากันดีขึ้นเป็นกอง” (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, 2506, น. 43)

ภาพที่ 166 เจ้าพระยารามราฆพ พระยานัฏกานูรักษ์ พระยาอนิรุทธเทวา

ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ส่วนเสี้ยวตัวพระที่เจ้าพระยารามราฆพสวมนั้น ปักอักษรพระบรมนามาภิไธยย่อ วปร. (มหาวชิราวุธ ปรมราชาธิราช) แขนปักเลข ๖ ได้มหาพิชัยมงกุฎ จัดทำขึ้นอย่างน้อย 3 ชุด คือ ของเจ้าพระยารามราฆพ พระยาอนิรุทธเทวา และพระยานเรนทราธิราช (ม.ล.อุรา คเนจร) แต่ที่เคยพบเห็นกันมี 2 ตัว คือ ตัวเสี้ยวสีแดง และสีน้ำเงิน ในหนังสือเนชั่นแนลจีโอกราฟฟิก ค.ศ. 1947 บันทึกภาพครุอาคม สายาคม ขณะกำลังแต่งตัว โดยครูสวมเสี้ยวสีแดง ปักอักษร พระรามย่อ วปร. แขนสีเขียว แสดงเป็นพระราม ส่วนครูอร่าม อินทรนัฏ สวมเสี้ยวสีน้ำเงินเข้มเป็นทศกัณฐ์ เสี้ยวสีน้ำเงินนี้เคยนำมาจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร มีสภาพชำรุดสีซีดจาง

ภาพที่ 167 ซ้าย เจ้าพระยารามราฆพแสดงเป็นพระราม ขวา ชุดเครื่องแต่งกายโขนบรรดาศักดิ์

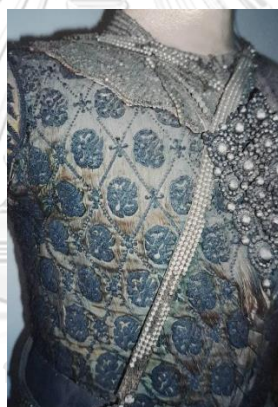
ที่มา เฟซบุ๊กพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร เผยแพร่เมื่อ 12 เมษายน 2014

ภาพที่ 168 ครูอาคม สายาคม สวมเสื้อตัวพระสีแดงปัก วปร ส่วนแขนเสื้อเป็นเลข ๖

ใต้พระมหาพิชัยมงกุฏ

ที่มา Robert Moore (1947, Feb)

ภาพที่ 169 เสื้อตัวพระในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ปักอักษรพระบรมนามาภิไธย วปร

ที่มา สุรัตน์ จงดา

4.4.4.7 ดนตรี

4.4.4.7.1 ทรงบรรจุเพลง และกำหนดเพลงต่าง ๆ ในบทละคร

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงมีพระหัตถเลขา วันที่ 30 สิงหาคม พ.ศ. 2553 กราบบังคมทูลสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช หลังจากได้ทอดพระเนตรการจัดแสดงโชว์ ความตอนหนึ่งว่า “ฤษีแปลงเข้าศาลา ปี่พาทย์ทำเสมอเถรนั้น มีความยินดีเป็นล้นเกล้าฯ นึกว่าจะสูญเสียแล้ว ที่ทรงจัดให้เล่นเพลงเก่าขึ้นได้เช่นนี้ เป็นต่ออายุวิชาดนตรี มีคุณอย่างยิ่ง” (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, 2506, น.44)

บางเรื่องทรงระบุว่ามิพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์ พ.ศ. 2403-2467) ถวายคำแนะนำในการบรรจเพลง การที่ทรงบรรจเพลงด้วยพระองค์เองในบทพระราชนิพนธ์ แสดงว่าทรงมีความรู้ในทางดนตรีไทยจนสามารถคัดเลือกเพลงให้เหมาะกับบทได้

ปล่อยแก่ บทประพันธ์ของนายบัว วิเศษกุล ทรงบรรจเพลงในบทประพันธ์ ไม่น้อยกว่า 14 เพลง และมีพระราชบันทึกขณะเสด็จประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ ทรงทดลองเปลี่ยนเพลงและเพิ่มบทร้องเข้าไปอีกหลายเพลง (สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร, 2509, น. 225-226) เมื่อทรงทดลองได้ผลเนื่องจาก “คนดูอยู่ข้างจะชอบมาก” จึงทรงนำมาปรับใช้กับละครเรื่องอื่น ๆ ในเวลาต่อมา

วิวาทพระสมุทร ทรงพระราชนิพนธ์เพลงโดยใช้ทำนองต่างประเทศ ใส่เนื้อภาษาไทย ทำนองเพลงออนวอร์ด คริสเตียน โซลเยอร์ (Onward Christian Soldier) ซึ่งเป็นทำนองเพลงสวดในโบสถ์ พระราชนิพนธ์ในท่อนนี้จึงมีเนื้อหาเกี่ยวกับการการสวดอ้อนวอนขอพรจากพระผู้เป็นเจ้า (ศรีอยุธยา(นามแฝง), ม.ป.ป., น. 3)

“อ้อองค์พระทรงฤท-	ธิมหิทธิดลกินทร์
ทรงรังฟ้าและรังดิน	นรชาติรังสรรค์
ทรงสร้างสัตว์ดิรัจฉาน	และประทานชีวัน
ทรงสร้างพืชผลาพร-	ณ ประดิษฐ์พฤษกษา
ขอพรองค์พระโลเกศ	สุรเดชทรงอา-
นุภาวะประสาทสา	ระพัดเพิ่มพูนผล ฯ

ความเชี่ยวชาญทางด้านดนตรีของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ม.ล. ปิ่น มาลากุลกล่าวว่า “ทรงสามารถติข้าราชการกรมมหรสพได้ว่าท่อนใดร้องผิด ทรงบรรจเพลงเรื่อง วิวาทพระสมุทร ด้วยพระองค์เอง มิได้ให้ผู้อื่นช่วยเลย ไม่ว่าจะเป็นเพลงไทยหรือเพลงฝรั่ง” (นวลกานต์ วิจิตติมาภรณ์, 2532, น.37)

क्रमन्त्री ตราโมท เล่าถึงเพลงญี่ปุ่น ที่ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในเรื่อง ท้าวแสนปม ตอนเสียงท่ายให้กษัตริย์ชาติต่าง ๆ นำอาหารมาให้พระกุมารเลือกเสวย ดนตรีได้บรรเลงเพลงออกภาษาต่าง ๆ พอถึงภาษาญี่ปุ่น ดนตรีทำไม่ได้ พระองค์จึงทรงต่อให้ ครั้นพอถึงทำรำ พระยานัฏกานุรักษ์ก็ทำทำรำไม่ได้ พระองค์ก็ทรงสอนให้ นับว่าพระองค์ทรงพระปรีชาสามารถมากทั้งทำรำและดนตรี (มนตรี ตราโมท, 2524)

ในเรื่องของการบรรจเพลง ทรงมีความรู้ทางด้านดนตรีไทยอย่างมาก สามารถบรรจเพลงต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับเนื้อเพลงและอารมณ์ของเรื่อง ทรงเลือกใช้เพลงต่าง ๆ ที่มีความหมาย ครุมนตรี ตราโมท กล่าวว่า (มนตรี ตราโมท, 2524)

“พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะทรงพระเยาว์มีพระนามว่า พระองค์โต ดังนั้นเพลงประจำโรงเรียนมหาดเล็กหลวง ซึ่งเป็นโรงเรียนแรกของพระองค์จึงใช้เพลงสิงโตเล่นหาง มีคำว่า “โต” ส่วนโรงเรียนราชวิทยาลัย ทรงใช้เพลงขึ้นพลับพลา เพราะราชวิทยาลัยแปลว่าโรงเรียนของพระมหากษัตริย์ ส่วนพลับพลาแปลว่าที่ประทับของพระมหากษัตริย์ ส่วนเลื้อป้าม้าหลวง ในกรมราชพาหนะทรงใช้เพลง “สารถี” เลื้อป้าพรานหลวง มาจากนามเต็มๆ ว่าโรงเรียนทหารกระบี่พรานหลวง หมายถึงพลกระบี่ของพระราม ทรงใช้เพลง โยนดาบ เป็นเพลงประจำ ส่วนเลื้อป่าปืนใหญ่หลวง ทรงใช้เพลงช้างประสานงา เพราะช้าง หมายถึงสัตว์ใหญ่โต เลื้อป่าราชนาวิ ใช้เพลง เขมรโล้เรือ ส่วนเหล่าวิเศษ ที่มี 3 เหล่า 3 กอง คือ กองเดินข่าว กองช่าง และกองพาหนะ ทรงเลือกใช้เพลง สามเหล่า”

4.4.4.7.2 การพากย์ นอกจากทรงอำนาจการฝึกซ้อมแล้ว ยังทรงพากย์และเจรจาตนเอง การพากย์โ้ในตอนจองถนนเป็นที่จับใจผู้ชมมาก

4.4.4.7.3 การขับร้อง ในละครพูดและละครร้อง ทรงขับร้องเองแบบผู้ที่ฝึกฝนมาในด้านการร้อง ด้วยเสียงเปล่งออกมาจากพระอุระแบบโอเปร่า *วิวาทพระสมุทร* ทรงแสดงเป็นนาวาเอกไลออน มีบทขับร้องและเต้นรำที่ทรงออกแบบทำเต้นประกอบ ซึ่งพรหมบุตร (พระนามแฝงของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) วิจารณ์การแสดงเรื่องนี้ว่า (พรหมบุตร, 2464c, น. 70-71) “...นายแก้ว ณ อยู่ธยา เปน นาวาเอกเอ็ดเวอร์ดไลออน ว่าด้วยการร้องแล้ว ต้องชมว่าเก่งทีเดียว ร้องเพลงได้เพราะมาก เสียงที่ใช้รู้สึกว่าจะออกมาจากลำคอ หาได้มีเสียงขึ้นจมูกดังที่เราเคยเห็นคนโดยมาร้องไม่ ว่าด้วยท่าที่แสดงแล้วก็รู้สึกว่าเป็นเอกของความคิดทีเดียว” ทรงกำหนดวิธีการแสดงไว้ด้วย ทรงกำหนดรายละเอียดให้ผู้แสดงในช่วงต่าง ๆ เพื่อสะดวกแก่การแสดง ทรงเปลี่ยนบทร้องบางแห่ง เป็นบทพากย์และเจรจา เพื่อให้กระชับและประหยัดเวลาโดยให้ตัวละครพูดบทของตนเอง ไม่ใช้การร้อง เมื่อเป็นบทร้องแล้วจึงให้ร้อง มีดนตรีคลอไปด้วยเบา ๆ ในช่วงเจรจา และมีเพลงหน้าพาทย์ในการดำเนินเรื่อง ดังเรื่อง *มัทนะพาธา*

“...ส่วนวิธีเล่นเรื่อง “มัทนะพาธา” นี้, ข้าพเจ้ากำหนดไว้ให้ตัวละครพูดบทของตนเอง, ไม่ใช่ร้องบทนั้น ๆ อย่างแบบที่เรียกกันว่า “ละครดึกดำบรรพ์”, ต่อเมื่อบทใด เปนบทขับร้องจึงให้ร้อง; กับให้มีดนตรีเล่นคลอเสียงเบา ๆ ในเวลาที่เจรจา, และมีนาพากย์กำหนดลงไว้บางแห่งเพื่อช่วยการดำเนินเรื่อง”

นอกจากทรงพากย์และเจรจาด้วยพระองค์เองแล้ว ยังมีพระสุจริตสุตา และสมเด็จ พระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระวรราชชายา เมื่อครั้งยังเป็นนางสาวประไพ สุจริตกุล ขับร้องในการ แสดงโขนบรรดาศักดิ์ ตอนสุรประนขาหึงและนางลอย เมื่อวันที่ 19-20 ธันวาคม พ.ศ. 2464 ด้วย (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2464a, น. 163)

4.4.4.7.4 ทรงออกแบบท่ารำ และท่าเต้นรำ นอกจากท่ารำในการแสดงโขนแล้ว ยังทรงออกแบบท่าเต้นประกอบดนตรีด้วยพระองค์เอง โดยนำแบบอย่างมาจากต่างประเทศ มีการใช้ปลายเท้าในการเต้นตามจังหวะ ในละครเรื่อง *วิวาทพระสมุทร* ทรงออกแบบท่าเต้นหมู่ แสดงท่าเต้นประกอบจังหวะอย่างสมัยใหม่ที่ไม่ใช่การรำเหมือนอุปรากรในต่างประเทศ ดังที่พรหมบุตร กล่าวถึงการเต้นรำในเรื่องนี้ว่า (พรหมบุตร, 2464c, น. 71)

“... ในตอนที่ร้องเพลงแขกไทยยกยอเกียรติคุณของทหารราชนาวันนั้น. เต้นรำประกอบกับบทดีนัก เลือกท่างามๆมาเต้น ท่าเหล่านั้นรู้สึกว่าจะเหมาะกับเครื่องแต่งตัวของผู้เต้นที่แต่งราชนาวัน มีท่าดีกรรเชียงสาวเชือกเปนต์ัน การที่นำศิลปะของชาวยุโรปมาเข้ากับของไทยเช่นนี้ เราต้องชมว่าช่างคิด การเต้นก็ว่องไว คล่องแคล่ว ใช้ปลายเท้าตลอดเวลา จังหวะก็แม่นยำ เห็นได้ว่าเป็นผู้ชำนาญ หาน้อยไม่ ในตอนยั่วหัวหน้านักบวชก็ขันมาก ในตอนที่คนชอบมากที่ลุดก็คือ ตอนร้องเพลงสามเส้า ใจความพูดถึงชายกับหญิงต่างฝ่ายต่างมีความคิดอย่างไรกันนั้น มีชาย 3 หญิง 3 เข้าแถวเป็นลำดับ... ร้องโต้ตอบกันตามบทแลแสดงท่าประกอบด้วย แลดูคล้ายจับระบำ ทำได้พร้อมเพรียงกันน่าดูยิ่งนัก เปนที่พอใจของผู้ดูจนถึงขอให้แสดงใหม่อีกครั้ง...”

4.4.4.8 ผู้แสดง

ผู้แสดงที่แสดงละครของพระองค์นั้น แบ่งเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ได้ 5 กลุ่ม คือ

- 1) กลุ่มนักแสดงชายละครวังสราญรมย์ และคณะละครศรีอยุธยา
- 2) กลุ่มละครหลวงฝ่ายใน
- 3) ขุนนาง ภริยา บุตรขุนนาง
- 4) ข้าราชการในกรมมหรสพ
- 5) กลุ่มผู้แสดงอื่น ๆ ได้แก่ เสือป่า นักเรียนสมาคม ฯลฯ

4.4.4.8.1 กลุ่มนักแสดงชายละครวังสราญรมย์ และคณะละคร

ศรีอยุธยา

ดังที่กล่าวในพระราชประวัติช่วงที่ 3 แล้วว่า ช่วงก่อนเสด็จขึ้นทรงราชย์นั้นประทับอยู่ที่พระราชวังสราญรมย์ คณะละครจึงได้ชื่อว่าคณะละครวังสราญรมย์ไปด้วย นักแสดงส่วนใหญ่ คือมหาดเล็ก ข้าราชการบริพาร ข้าราชการการ ต่อมา โปรดเกล้าฯ พระราชทานนามคณะละครว่า ละครศรีอยุธยา (ทรงสะกดว่า ละครศรีอยุธยา) ยังมีนักแสดงที่เป็นมหาดเล็กข้าหลวงเดิม และเป็นมหาดเล็กรุ่นใหม่ ตลอดจนข้าราชการในกรมมหรสพ นักเรียน นักเรียนเสื่อป่า เสื่อป่า ที่ทรงรู้จักคุ้นเคย แต่ก็มีนักแสดงสมัครเล่นที่มาจากหน่วยงานราชการอื่นๆ มาแสดงเช่นกัน ตามแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ในที่นี้ขอกล่าวถึงนักแสดงหลักของละครศรีอยุธยา คือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงใช้พระนามแฝงว่า ศรีอยุธยา และนายแก้ว ณ อยุธยา

4.4.3.8.1.1 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแสดง

ในละครหลายเรื่อง หลังเสด็จกลับจากต่างประเทศ ละครเรื่องแรกที่ทรงแสดงกับข้าราชการบริพารคือเรื่อง *ปล่อยักษ์* พระยาสุนทรพิพิธเล่าจากความทรงจำว่าสมเด็จพระบรมราชชนนีทรงไม่เห็นด้วยที่พระราชโอรสแสดงละครร่วมกับข้าราชการ ซึ่งพระองค์มิได้ทรงแสดงเป็นเจ้านาย แต่เป็นสามัญชนจึงมีบทที่ถูกผู้อื่นตำหนิต่อว่า จึงทรงเป็นผู้จัดละคร พระราชนิพนธ์บทละคร และตั้งคณะโขนสมัครหรือโขนบรรดาศักดิ์ แต่มิได้แสดงเอง ทรงทำหน้าที่บอกบท พากย์ เจาจา และโปรดเกล้าฯ ให้มหาดเล็ก ข้าราชการบริพารแสดง (พระยาสุนทรพิพิธ, 2505) แต่มีละครที่ทรงแสดงร่วมกับข้าราชการถวายสมเด็จพระบรมราชชนนีในวันคล้ายวันประสูติในปีต่อ ๆ มาอยู่มิได้ทรงเลิกแสดง มีข้อสังเกตว่าหลังจากสมเด็จพระบรมราชชนนีเสด็จสวรรคตแล้ว จึงปรากฏพระนามของพระองค์แสดงละครพูดเรื่องต่าง ๆ มากขึ้น โดยเฉพาะหลัง พ.ศ. 2463 ที่ทรงมีฝ่ายใน จึงมีสุภาพสตรีร่วมแสดงในบทผู้หญิง ในตารางที่ 19 ผู้วิจัยรวบรวมละครที่ทรงแสดงในเรื่องต่าง ๆ จากหลักฐานในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน พระราชหัตถเลขากระเปียบการแสดง ดุสิตสมิต และงานละครฯ ของ ม.ล.ปิ่น มาลากุล ดังนี้

ตารางที่ 19 ละครที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดง

วัน เดือน ปี	ทรงแสดงเป็น	เรื่อง
2449	หลวงเกียรติคุณ	ปล่อยักษ์
15-17 ส.ค. 2456	นายหมวดโท หลวงมณีนารัฐ บำรุง	หัวใจนักรบ
11 ต.ค. 2456	หลวงมณีนารัฐบำรุง	หัวใจนักรบ
14 มิ.ย. 2457	พระประเสริฐไมตรี	แก้แค้น
24 ก.ย. 2457	หลวงมณีนารัฐบำรุง	หัวใจนักรบ

วัน เดือน ปี	ทรงแสดงเป็น	เรื่อง
2449	หลวงเกียรติคุณ	ปล่อยแก่
26 ส.ค. 2459	นาวาเอกเอ็ดเวิร์ด ไลออน	วิวาหพระสมุท
14-15 ต.ค. 2459	นายพลโท พระยาพิชัยรณฤทธิ์	บ่วงมาร
19 ธ.ค. 2460	หลวงประจักษ์อักษร	หมายน้าบ่อหน้า
2460 ยังไม่หลักฐานการแสดง	ไซลือก	เวนิสวานิช
เม.ย. 2460	ยอน สมิต	ล่ามดี
23-24 พ.ย. 2461	นายพันตรี หลวงพิสิฐสรการ	ท่านรอง
8 ก.พ. 2461*	ยอนสมิต	ล่ามดี
8 ก.พ. 2461*	นายดิศ ฌมังกิด	วิไลยเลือกคู่
20 ก.พ. 2462	เยมส์ วิลสัน	สร้อยคอไข่มุก
6-7 พ.ย. 2463	ร้อยเอกบุญธรรม ธรรมโยธิน	เจ้าข้า, สารวัด!
6-7 พ.ย. 2463	นายพลเรือโท พระยาสมุทรโยธิน	โพงพาง
25-28 พ.ย. 2463	หลวงจำเนียรวานิช	หลวงจำเนียรเดินทาง
23-27 ธ.ค. 2463	พระเทพราชเสวี	กลแตก
23 ม.ค. 2463*	ร้อยเอกบุญธรรม	เจ้าข้า, สารวัด!
22 ม.ค. 2463*	นายพลเรือโท พระยาสมุทรโยธิน	โพงพาง
29 ม.ค. 2463*	นายรอด รตินันท์ (พ่อค้าจันฮับ)	ตบตา
2 ก.พ. 2463*	เยมส์ วิลสัน	เนตรพระอิศวร
5-6 ก.พ. 2463	หลวงมณีนราชนารถ	หัวใจนักรบ
26 ก.พ. 2463*	นายดิศ ฌมังกิด	วิไลยเลือกคู่
21-27 มี.ค.* 2463	หลวงมณีนราชนารถ	หัวใจนักรบ
9 มิ.ย. 2464	หลวงสิทธิศุภการ	กลแตก
21 ม.ค. 2464*	พระวิสุทธิทรัพย์	หาเมียให้ผัว
28 ม.ค. 2464*	พระยาจักรินทร	ชิงนาง
4 ก.พ. 2464	นาวาเอกเอ็ดเวิร์ด ไลออน	วิวาหพระสมุท
21 ก.พ. 2464	เยมส์ วิลสัน	ตัวกอวิลสัน
24-26 ก.พ. 2465*	นายมัน ปันยาว	พระร่วง
11 มี.ค. 2464*	เอมิล ยาร์เลต	มิตรแท้
24 พ.ย. 2464	พระคาคินัล คะสาโน	กุศโลบาย
9-11 ธ.ค. 2465	พระยาอรุณประกาศกรณีย์	เสือเผ่น
23-24 มี.ค. 2465*	มองซิเออร์มานิเยร์	ผิดวินัย

วัน เดือน ปี	ทรงแสดงเป็น	เรื่อง
2449	หลวงเกียรติคุณ	ปล่อยแก่
19 พ.ศ. 2465	มองซิเออร์มานิเยร์	ผิดวินัย
1 ก.ค. 2465	พระยาอรรณพประกาศกรณีย์	เสือเผ่น
24-26 ก.พ. 2465*	นายมัน	พระร่วง
16 ก.พ. 2466*	กองกำลัง	ฉวยอำนาจ
27 ก.พ. 2466*	เยมส์ วิลสัน	วิลสัน ปลอม
11 มิ.ย. 2467	นายมัน	พระร่วง
2 มี.ค. 2467*	เยมส์ วิลสัน	แก้แค้นแทนชวักซ์
23-25 พ.ศ. 2468	ท้าวमितส	วิวาห์พระสมุทร

*นับปีอย่างเก่า

การที่ทรงแสดงละครในบทบาทที่หลากหลาย และมีหลายเรื่อง บทที่ทรงแสดงนั้น ไม่ใช่พระเอกหรือนายโรงของเรื่อง ดังมีผู้ที่สงสัยในการแสดงเรื่องวิไลเลือกคู่ ที่ทรงแสดงเป็นครู พระยาอนิรุทธเทวาเป็นพระเอก ทรงตอบในดุสิตสมิตว่า ตัวสำคัญในเรื่องไม่จำเป็นต้องเป็นพระเอก โดยทรงเปรียบเทียบกับการเล่นฟุตบอล ว่านักฟุตบอลไม่จำเป็นต้องเป็นตัวกองหน้าตัวกลาง (centre forward) (พรหมบุตร, 2461a, น. 147)

“อนึ่งผู้ที่มีอาชีพในทางแต่งบทละคร, ผู้ที่รับจ้างเล่นละคร, และผู้ที่ชอบดูละครชนิดนี้, บางคนจะสงสัยว่า เหตุใดท่าน “ศรีอยุธยา” จึงไม่เปนตัวนายร้อยเอก ตึกะเสน ซึ่งเรียกกันว่า “พระเอก”, หรือ “นายโรง. เราจึงขอโอกาสอธิบายเสียในที่นี้ว่า ล่านักละครที่ดีแล้ว ตัวสำคัญในเรื่องไม่จำเป็นจะต้องเปนตัวที่ได้นาง, เช่นเดียวกับหัวหน้าชุดฟุตบอล ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องเปน “เซ็นเตอร์ ฟอว์เวิร์ด (centre forward)”

สำหรับพระปรีชาสามารถในเชิงการแสดงละครของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้ว่าจะไม่มีภาพเคลื่อนไหวให้เราได้ชม แต่จากภาพถ่ายที่ทรงแสดงท่าทางประกอบบทแล้ว เห็นว่าทรงใช้กิริยาท่าทางประกอบการแสดง (acting) เป็นสื่อให้ผู้ชมได้เห็นบุคลิกลักษณะของตัวละคร อีกทั้งเราสามารถทราบได้จากบทวิจารณ์ของ พรหมบุตร ซึ่งเป็นพระนามแฝงที่ทรงใช้ในการเล่าเรื่องการแสดงในดุสิตสมิตฉบับต่าง ๆ ดังนำมาแสดงเป็นสังเขปต่อไปนี้

ผิดวินัย จัดแสดงเมื่อวันที่ 23-24 มีนาคม พ.ศ. 2465* ณ โรงทหารกองพันมหาดเล็กที่ 2 กรมทหารมหาดเล็ก เป็นเรื่องที่ทรงแปลงมาจากบทประพันธ์ภาษาอังกฤษ เรื่อง

เฟรนช์ ลีฟว์ (French Leave) ทรงระบุว่า เป็นบทละครภาษาไทยมีฝรั่งเศสปน 3 องค์ ทรงแสดงเป็นมองซิเออร์ จูส์ มานีเยร์ ผู้บังคับการพิเศษแห่งกรม ทรงวิจารณ์ว่า ดัดเสียงพูดตื้นๆ จับได้ว่าไม่ใช่สำเนียงอย่างคนไทยเราพูดกัน ซึ่งเป็นการยากมาก ตรงกับคำที่กล่าวกันว่าสำเนียงบอกภาษา เวลาพูดภาษาฝรั่งเศส ก็เหมือนคนฝรั่งเศส มีใช้มือ ตีหน้า และยกไหล่เป็นต้น (พรหมบุตร, 2465a, น. 180)

หลวงจำเนียรเดินทาง ทรงแปลงจากบทละครตลกขบขันภาษาฝรั่งเศส ทรงแสดงเป็นหลวงจำเนียรวานิช เมื่อวันที่ 25-28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2463 ณ พระราชวังพญาไท พรหมบุตรวิจารณ์อย่างชื่นชมในการแสดงบทตลกขบขันว่า (พรหมบุตร, 2463b, น. 132-133)

“ถ้าจะกล่าวถึงวิธีเล่นที่ดีของท่านแล้ว ก็เท่ากับจะแต่งตำราเล่นละครอย่างดี ๆ เล่มหนึ่งเท่านั้น...เมื่อเวลาของขึ้นรถไฟ ดูช่วงวุ่นเสียจริง ๆ จัง ๆ จนผู้ต้องหัวเราะขันว่าไม่ควรจะยุ่งก็ต้องยุ่ง เมื่อถูกนายเนียนทำกลให้คิดว่าขวยเขารอดอันตรายและยกยอด้วยประการต่าง ๆ นั้น ท่านทำท่าเป็นคนตื่นตัวจนน่าขัน...ในตอนสุดเมื่อบอกว่ารู้เท่าทันนายเนียน ยังทำท่าอวดฉลาดไม่หาย ทำให้คนดูกลั้นหัวเราะไม่ได้แม้แต่คนเดียว สรุปความว่าตราบใดหลวงจำเนียรยังสำแดงอยู่บนเวที ตราบนั่นคนดูก็หัวเราะกันแทบท้องแข็ง”

หาเมียให้ผัว ทรงแปลงมาจากบทละครขบขันภาษาอังกฤษ ทรงแสดงเป็นหลวงวิสุทธิทรัพย์ เมื่อวันที่ 21 มกราคม พ.ศ. 2465 แม้ว่าเรื่องนี้ บทของหลวงวิสุทธิทรัพย์จะไม่ได้ตลกขบขันและยังเป็นคนที่โมโหง่ายแล้ว แต่เมื่อทรงแสดงบนเวที ทรงหาช่วงจังหวะที่สร้างความขบขันให้แก่ผู้ชม (พรหมบุตร, 2464b, น. 38)

“เมื่อดูตามบทแล้ว จะเห็นได้ทันทีว่า ตัวนี้เล่นยากที่สุด บทไม่สู้จะช่วยให้เปิดโอกาสให้เล่นขบขันได้เท่าใดนัก ดูออกจะเป็นคนมีโทสะпенเจ้าเรือน ท่าน ณ อยุธยา ก็แสดงให้เราารู้สึกได้ดังกล่าวนี้นี้ ข้าพท่านยังหาโอกาสทำให้เราต้องหัวเราะตลอดเวลาที่ท่านแสดง...ถึงแม้ขณะที่ท่านทำให้เราต้องหัวเราะอยู่ ก็ยังทำให้เรารู้สึกสงสารได้...เราแลไม่เห็นเลยว่าจะมีวิธียาอย่างไร จึงสำแดงให้รู้สึกได้เช่นที่กล่าวมานี้ เรานึกไม่ออกเลยว่าตั้งแต่เกิดมาได้เคยเห็นผู้ใดสามารถแสดงได้ดังนี้”

เรื่อง กุศโลบาย ทรงแปลงจากบทละครภาษาอังกฤษ ชื่อ เอ รอยัลแฟมิลี (A Royal Family) ทรงแสดงเป็นพระคาร์ดินัล คะสาโน ทรงแสดงบทบาทต่าง ๆ กัน และ “ให้คนดูหัวเราะตลอดเรื่อง” โดยเฉพาะนอกบทที่ไม่มีคำพูด ทรงแสดงให้คนรู้สึกขำมากขึ้น “เช่นในตอนแก๊งทำหลบเมื่อเจ้าชายกับเจ้าหญิงพูดกัน ต้องทำท่าอึ้ง ประหลาดใจ คึกใจ ตามบทที่คนอื่นเขา

แสดง...จึงเห็นได้ว่าเปนนักกลรอย่างยอดเยี่ยมที่สุดทีเดียว” (พรหมบุตร, 2464a, น. 116-117)

นอกจากบทตลกแล้ว ในเรื่องที่มีเนื้อหาเศร้า ก็ยังทรงแสดงได้สมบทบาทให้ผู้ชมได้รู้สึกถึงความเศร้าเสียใจ มิตรแท้ ทรงแปลมาจากเรื่อง My Friend Jarlet “...ท่านศรีอยุธยาแสดงคราวนี้เปนต์เลิศ ในเรื่องอันสั้นนิดเดียว มีท่าแสดงเสียทุกอย่าง มีตลก มีภูมิว่าเคาพ มีไกรธ มีเสียใจ เสียใจนี้แยกเปน 2 อย่าง เสียใจในประวัติเดิม เสียใจในเหตุปัจจุบัน” (พรหมบุตร, 2464b, น.117)

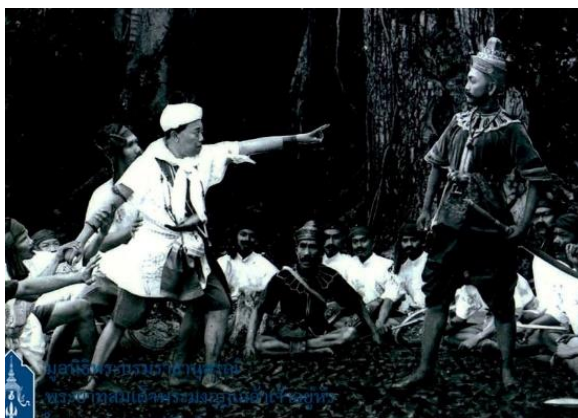
จากตัวอย่างที่ยกมานี้ แสดงให้เห็นว่า ทรงสมบทบาทการแสดงละครในเรื่องต่าง ๆ ได้สมจริง แสดงความสามารถทางด้านการละครเป็นอย่างดี โดยเฉพาะละครที่เป็นประเภทตลกขบขัน

ภาพที่ 170 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแสดงเป็นหลวงจำเนียรวานิชในเรื่องหลวงจำเนียรเดินทาง พ.ศ. 2463
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 171 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงเป็นหลวงสิทธิศุภการในเรื่องกลแตก พ.ศ. 2464
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 172 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแสดงเป็นนายมัน ปันยาว ในเรื่องพระร่วง
พ.ศ. 2467

ที่มา มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

4.4.3.8.1.2 ข้าราชการบริพาร

จากข้อมูลในระเบียบการแสดงละครพระราชนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ พบว่า ผู้แสดงหลักที่โปรดเกล้าฯ ให้แสดงทั้งโขนละคร และละครพูด คือ เจ้าพระยารามราฆพ (ม.ล. เพ็ญ พึ่งบุญ) และพระยาอนิรุทธเทวา (ม.ล. พัน พึ่งบุญ) แสดงเป็นทั้งผู้ชายและผู้หญิง และยังมีข้าราชการบริพารคนอื่น ๆ อีกหลายคน

ก) **เจ้าพระยารามราฆพ** (ม.ล. เพ็ญ พึ่งบุญ) เป็นบุตรพระยาประสิทธิ์ศุภการ (ม.ร.ว. ละม้าย พึ่งบุญ) กับพระนมทนต์ (พระนมของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ) เข้ารับราชการในราชสำนักสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อ พ.ศ. 2446 มีความสามารถในด้านนาฏศิลป์และการแสดง ดังเห็นได้จากคำนำในบทพระราชนิพนธ์ เรื่อง รามเกียรติ์ บทร้องและบทพากย์ ที่โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์แจกในงานฉลองสุบรรณบัฏของเจ้าพระยารามราฆพ วันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2464 ว่า “เป็นผู้ที่ใฝ่ใจเป็นอันมากในวิชาละครตามแบบโบราณของไทยเรา อันเป็นวิชาที่นับวันมีแต่จะเสื่อมสูญไป” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2464e, น. คำนำ) ระหว่างที่เสด็จประทับอยู่ที่วังสราญรมย์นั้น เป็นส่วนของฝ่ายหน้าจึงมีแต่ผู้ชาย ม.ล. เพ็ญ เคยแสดงบทบาทผู้หญิงในละครหลายเรื่อง เช่น เรื่อง ชิงนาง แสดงเป็นแม่เลี้ยง นางเอกของเรื่อง จากภาพถ่ายของหอดจดหมายเหตุแห่งชาติ ม.ล. เพ็ญยังอยู่ในวัยหนุ่ม แต่ส่วนใหญ่มักได้รับบทพระเอก หรือตัวเอกของเรื่อง

ภาพที่ 173 การแสดงในเรื่องชิงนาง สมัยวังสราญรมย์

ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ม.ล.เพ็ญ (เจ้าพระยารามราฆพ) แสดงเป็นแม่เลี้ยง ส่วนนายพงษ์ (พระยาอนุชิตชาญชัย พงษ์ สวัสดิ์-ชูโต) แสดงเป็นแม่ลำไย ในเรื่องชิงนาง ไม่ทราบปีที่แสดง แต่ก่อน พ.ศ. 2453

ภาพที่ 174 การแสดงเรื่องโพงพาง พ.ศ. 2463

ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

เจ้าพระยารามราฆพ แสดงเป็น นายเรือเอก หลวงเขียวชลธาร และหม่อมเจ้าหญิงลักษมี ลาวีน แสดงเป็นแม่สายหยุด ในเรื่องโพงพาง เมื่อ พ.ศ. 2463

เจ้าพระยารามราฆพมีความสามารถทางการแสดงอย่างยิ่ง เห็นได้จากบทความวิจารณ์ละครของพรหมบุตรในเรื่องดการสมรส ว่า “ท่านผู้นี้เปนครูดีเหลือเกิน, นอกจากท่านครูอยุธยาแล้ว จะหาผู้ใดจับไม่ได้, ท่านผู้ที่คุ้นเคยแก่ครุณนี้คงจะจำได้ว่า พระยาประสิทธิ์ได้เป็นตัวละครหลายชนิด มีกิริยาอัธยาศัยต่าง ๆ กัน, ผู้หญิงบ้าง, คนแก่บ้าง, หนุ่มบ้าง, เชื้อบ้าง, โกงบ้าง, เปนตัวชนิดไรก็แสดงไปตามนิสัยตัวชนิดนั้น ผิดกันทุกครั้ง” (พรหมบุตร, 2463b)

ข) พระยาอนิรุทธเทวา (ม.ล.ฟื้น พึ่งบุญ) เป็นน้องของเจ้าพระยารามราฆพ รับราชการเป็นมหาดเล็กในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อ พ.ศ. 2446 ในตำแหน่งมหาดเล็กห้องพระบรรทม และได้เลื่อนตำแหน่งมาเป็นลำดับ จนเป็นอธิบดีกรมมหาดเล็กและผู้อำนวยการกรมมหรสพ ท่านมีความสามารถทางนาฏศิลป์และการแสดงเช่นกัน ในการแสดงโขนมักได้รับบทเป็นพระลักษณ์คู่กับเจ้าพระยารามราฆพ ที่เป็นพระราม ด้วยบุคลิกที่สุภาพ นุ่มนวล จึงมักได้รับบทบาทแสดงเป็นผู้หญิง แต่ก็ไม่พ้นคำครหาในทาง ดั่งที่คุณหญิงเฉลา อนิรุทธเทวา ภริยาของพระยาอนิรุทธเทวาเล่าว่า “จนใคร ๆ นี้กว่าพ่อใจเป็นผู้หญิง ชอบเลียนแบบอย่างผู้หญิง เพราะพ่อเป็นคนเอวบางร่างน้อย จริตกิริยาเหมือนผู้หญิง แต่แท้จริง พ่อเป็นสุภาพบุรุษที่มีใจเข้มแข็ง บึกบึน เด็ดเดี่ยว มั่นคง อดทน กล้าหาญ ไม่แพ้ชายชาติจริงทั้งหลาย” (เฉลา อนิรุทธเทวา, 2494, น. 11) ภายหลังรัชกาลที่ 6 สวรรคต พระยาอนิรุทธเทวาได้ลาออกจากราชการ จัดตั้งคณะนาฏศิลป์เรียกว่า “คณะละครบรรทมสินธุ์” ท่านได้ช่วยอุปถัมภ์นาฏศิลป์และให้การสนับสนุนกรมศิลปากรในช่วงที่เริ่มฟื้นฟูการแสดงนาฏศิลป์ไทย และตั้งโรงละครศรีอยุธยา สังกัดพระยาศรีอยุธยาหลายปี จนการแสดงละครหมดความนิยม จึงเปลี่ยนแปลงเป็นโรงภาพยนตร์ในเวลาต่อมา

ภาพที่ 175 พระยาอนิรุทธเทวาและคุณหญิงเฉลา

ที่มา เฉลา อนิรุทธเทวา (2494)

ภาพที่ 176 พระยาอนิรุทธเทวาแสดงเป็นผู้หญิง ไม่ทราบเรื่องและปี

ภาพที่ 177 พระยานิรุทธเทวาในเครื่องแต่งตัวพระ

ก่อนที่จะทรงอภิเษกสมรสและมีฝ่ายในนั้น การแสดงละครในบทบาทผู้หญิง ใช้ผู้ชายแสดงแทน แต่หากเป็นละครรำ หรือโขนละคร พบว่ายังมีครูผู้หญิงมาแสดงอยู่บ้าง ทรงกำหนดตัวละครให้แก่บรรดาข้าราชการบริพาร มหาเล็ก และข้าราชการ ตามแต่โอกาส จำนวน และสถานที่ บางเรื่องมีนักเรียนเสื่อป่าเข้าร่วม บางเรื่องที่แสดงตามหัวเมือง ก็จะมีข้าราชการตามหัวเมืองมาร่วมแสดงด้วยก็มี ขอยกตัวอย่างข้าราชการที่แสดงในบทบาทผู้หญิง และภาพถ่ายเท่าที่หามาได้ ดังในระเบียบการละคร เรื่อง *เห็นแก่ลูก* บทพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ เมื่อวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2452 ที่โรงละครทวีปัญญา พระราชอุทยานสราญรมย์ มีนักร้องนักแสดงชายที่แสดงบทบาทผู้หญิง ได้แก่ หม่อมหลวงเพื้อ (เจ้าพระยารามราฆพ) แสดงเป็นแม่กลืน หม่อมหลวงพิน (พระยานิรุทธเทวา) แสดงเป็นแม่นิล นายหลาบ (พระราชวรินทร์) แสดงเป็น แม่เหลียน นายพงษ์ แสดงเป็นคุณแม่เขียว มีภาพของนักแสดงชายบางท่านเท่าที่สืบค้นได้ดังนี้

ค) ขุนवादพิศวง (แถม ศิลปชีวิน) เป็นตัวนางในโขนและละคร เรื่องรามเกียรติ์ ตอนนางลอย เมื่อวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2457 นางเบญกายแปลง และนางสีดา แสดงโดยนายแถม ศิลปชีวิน ในบันทึกความทรงจำของเสวกโท จมื่นมานิตยัณเรศ (เฉลิม เสวदनันท์) กล่าวว่า โขนนั้นแต่เดิมไม่นิยมใช้ผู้หญิงเป็นนางอย่างปัจจุบัน เห็นจะเพราะบทบาทต้องคลุกคละปะปนกับผู้ชายเลยต้องใช้ผู้ชายจริง ๆ การฝึกหัดตัวนางที่เป็นผู้ชาย ครูเลือกคนที่อ่อนแอ อีวกลม แล้วครู เช่น หม่อมครูต่วน เรียกไปไว้ที่ห้องท่าน เพื่อให้ฝึกหัดคลาน หมอบ เดินให้มีกิริยาท่าทางละม้ายผู้หญิงที่สุด ผู้ที่แสดงเป็นตัวนาง ต้องหัดท่วงทิวจากหมอบคลานให้ได้อย่างผู้หญิง เวลาพูดต้องบิบเสียง (จมื่นมานิตยัณเรศ(เฉลิม เสวदनันท์), 2511)

นายแถม ศิลปชีวิน หรือขุนवादพิศวง เคยเป็นศิษย์ของหม่อมตลับ ในเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ หม่อมวัน พระยานัฏกานุรักษ์ และท้าวศรีสุนทร เข้ารับราชการ

ในกรมมหรสพเมื่ออายุ 14 ปี แสดงเป็นนางศกุนตลาเมื่ออายุ 15 ต่อมาได้รับบรรดาศักดิ์เป็น ขุนวาดพิศวง ในสมัยรัชกาลที่ 7 เมื่อมีการยุบกรมมหรสพ จึงไปประกอบอาชีพอื่น จนหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้รับเชิญให้มาเป็นครูสอนตัวนางในโรงเรียนนาฏศิลป์

ภาพที่ 178 ขุนวาดพิศวง (แถม ศิลปชีวิต) แสดงเป็นนางศกุนตลา
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 179 ขุนวาดพิศวง แสดงท่ารำ และท่าอายุของนางกษัตริย์ พ.ศ. 2503
ที่มา รงค์ วงษ์สวรรค์, 2503, หน้า 26

ง) พระไพจิตรนันทการ (ทองแล่ง สุวรรณภารต พ.ศ. 2441-2519) เป็นบุตรของพระยานัฏกานูรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) เจ้ากรมโขนหลวง เมื่อยังเยาว์ มักได้บพแสดงเป็นตัวนางในโขน พ.ศ. 2452 แสดงเป็นตัวนางในตอนรามสูรชิงแก้วกับพิธิภูมิภินิยา พ.ศ. 2455 เป็นนางเบญจกายตอนเผาผลาญ พ.ศ. 2460 เป็นนางสุวรรณเกศาดำจรงในเรื่องพระเกียรติรถ พ.ศ. 2464 แสดงเป็นอุยฉายพราหมณ์ ในละครเบิกโรงเรื่องตีกดาบบรรพ์ ซึ่งพระยานัฏกานูรักษ์บิดาเป็นผู้คิดทำและฝึกหัด นับเป็นอุยฉายพราหมณ์คนแรก (จักรพันธ์ุ โปษยกฤต, 2519, น. 13-19)

ภาพที่ 180 หลวงไพจิตรนันทการ (ทองแล่ง สุวรรณภารต) ขณะอายุ 77 ปี แสดงท่าอายุของตัวนาง
ที่มา อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพหลวงไพจิตรนันทการ, 2519, หน้า 13-19

จ) พลโท พระสราภัยสฤทธิการ (กระมล โชติกเสถียร) ขณะเป็น
นักเรียนนายร้อย แสดงเรื่อง *ความดีมีไชย* ในงานฉลองธงชัยเฉลิมพลวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ.
2451 โดยแสดงเป็นแม่สายหยุด ต่อมาเข้ารับราชการทหารจนเป็นผู้บัญชาการเสนาธิการกองทัพบก
พ.ศ. 2473-2474

ภาพที่ 181 พลโทพระสราภัยสฤทธิการ (กระมล โชติกเสถียร) แสดงเป็นแม่สายหยุดในเรื่องความดี
มีไชย พ.ศ. 2451

ที่มา: ปิ่น มาลากุล, 2552, หน้า 41

ฉ) พระมหามนตรีศรีอริยวงศาคตญาณ (อัมพร โชติกเสถียร) (พ.ศ.
2439-2533) เป็นมหาดเล็กในสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2457 ได้รับพระราชทาน
บรรดาศักดิ์พระมหามนตรีศรีอริยวงศาคตญาณในรัชกาลที่ 7 ท่านร่วมแสดงละครพระราชานิพนธ์หลาย
เรื่อง ได้รับพระราชทานนามแฝงว่า นายร่ม สว่างน่าน เคยแสดงเป็นแม่ละไม ในละครเรื่อง *มหาตมะ*
ภายหลังท่านมีส่วนในการสร้างคณะละครสมัครเล่น จัดแสดงละครตามบทพระราชานิพนธ์ ชื่อว่า คณะ
ละครศรีอยุธยาธรรมานุสรณ์ เพื่อเทิดพระเกียรติ เผยแพร่พระเกียรติคุณ และหารายได้บำรุงการกุศล
ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ รายการวิทยุ ตามโอกาสต่าง ๆ (พระมหามนตรีศรีอริยวงศาคตญาณ,
2533)

ภาพที่ 182 พระมหมานตรีศรีธรรมาภรณ์ (ฉัตร โชติกเสถียร) แสดงเป็นแม่ละไมในเรื่อง มหาตมะ
พ.ศ. 2457

ที่มา หนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระมหมานตรีศรีธรรมาภรณ์, 2533

4.4.3.8.1.3 กลุ่มละครหลวงฝ่ายใน

การแสดงละครในยุคต้นรัชกาลนิยมใช้ผู้ชายแสดงเป็นตัวนางทั้งการแสดง โขนและละคร พ.ศ. 2457 โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งคณะละครหลวงขึ้น โดยท้าวศรีสุนทรนาฏ (แก้ว พนมวัน ณ อยุธยา) เป็นผู้อำนวยการละครหลวง สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวว่า คณะละครหลวงของผู้หญิง ควบคุมดูแลโดยท้าวศรีสุนทรนาฏ ซึ่งทำหน้าที่เป็นครูฝึกสอนฟ้อนรำ สนองพระเดชพระคุณมาตั้งแต่เพ็งเสด็จฯ กลับจากต่างประเทศ บรรดาหม่อมเล็กข้าหลวงเดิมได้หัด ฟ้อนรำเป็นตัวยืนเครื่องอย่างเจ้าพระยารามราฆพ และพระยานิรุทธเทวา ต่างเคยเป็นลูกศิษย์ของท่าน หลังจากทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมมหรสพ ท้าวศรีสุนทรนาฏจึงเป็นครูและรับผิดชอบละคร ผู้หญิงของหลวง (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2473, น. (2)) จัดซ้อมละครที่อาคารสองชั้น สวนสาลี (ต่อมาคือบริเวณบ้านนรสิงห์และทำเนียบรัฐบาล ซึ่งเคยเป็นที่พักของวิศวกรชาวอิตาลีที่มา ก่อสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคม) ชั้นล่างเป็นโถงยาวสำหรับฝึกซ้อม แต่ละวันฝึกหัดตั้งแต่เวลา 8 โมง เข้าจนถึง 4 โมงเย็น ผู้ที่ฝึกหัดมีหลากหลาย เป็นข้าราชการบริพาร ขุนนาง มหาตเล็ก ครู นักเรียน เสือป่า ทหาร เป็นภริยา พระธิดาพระบรมวงศานุวงศ์ และธิดาของขุนนาง

ในการแสดงโขนละครนั้น ปรากฏนามผู้แสดงในเรื่อง *ท้าวแสนปม* พ.ศ. 2459 เป็น ผู้หญิง มีนามว่า “นางหิมา นางหุ่น นางสาวทรัพย์ และนางหงวน” ซึ่งน่าจะเป็นครูละคร หน้าปก ระเบียบการระบุว่า พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ราชเสวกและข้าหลวงกรมโขนหลวงเล่น บำเรอพระยุคลบาทในงานเลี้ยงเฝ้าของมหาเสวกเอก เจ้าพระยาธรรมภาณภิบาล เสนาบดีกระทรวง วัง ณ สวนศิลาแลงในพระบรมมหาราชวัง เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2459 ทรงกำหนดตัวละครที่เป็น ผู้หญิงแสดงในบทพระชินเสน ดังนี้

“พระชินเสน (แสนปม)	<u>นางหิม</u>
ขุนอินทรเดชะ	นายเศวต จันทรวณิช
ชาวไตรตรึง	
ท้าวไตรตรึงษ์	<u>นางหุ่</u>
พระมหาราชครู	นายคัต รัตนัญญ
นางอุษา	<u>นางสาวทรัพย์</u>
นางพีเลี้ยง	<u>นางหวน</u>
เจ้าต่างแดน	
ญี่ปุ่น	หลวงยกเยียงครู
จีน	ขุนรามภรตศาสตร์...”

ต่อมามีกลุ่มนักแสดงละครหลวงผู้หญิง (หลังจากที่ราชสำนักมีฝ่ายในแล้ว) ที่ปรากฏหลักฐาน มีหน้าที่รับราชการอยู่ฝ่ายใน ในตำแหน่งพนักงานพระภูษา และถวายการปรนนิบัติในเวลาเสวย และ ฝึกรำ ดนตรีไทย การขับร้อง เคยออกแสดงในเรื่องรามเกียรติ์ และท้าวแสนปม จากความทรงจำของ คุณหญิงสัตยวดี กุวานนท์ ให้สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2538 (สิริพรรณ(นามแฝง), 2561)ว่า พ.ศ. 2458 มีการแสดงรามเกียรติ์ละครหลวงผู้หญิงที่สวนจิตรลดา พระราม แสดงโดย นางสาวกบแก้ว วิมุกตระกูล (คุณหญิงเกตุมาลี วิมุกตระกูล) พระลักษมณ์ แสดงโดย นางสาวเสงี่ยม นาวีเสถียร (คุณหญิงอนินทิตา อาชูปุต) และวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2467 ละครหลวงกรม มหரசพแสดงละครดึกดำบรรพ์ (ละครร้อง) เรื่องท้าวแสนปม ในงานทำบุญวันเกิดครบ 70 ปี เจ้าคุณ พระประยูรวงศ์ ณ โรงละครชั่วคราวหลังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ท้าวชินเสน แสดงโดย นางสาวเกตุมาลี วิมุกตระกูล (คุณหญิงเกตุมาลี วิมุกตระกูล)
นางอุษา แสดงโดย นางสาวสัตยวดี (คุณหญิงสัตยวดี กุวานนท์)
นักร้องต้นเสียง พระสุจริตสุตา (เปื้อง สุจริตกุล) เจ้าจอมสุวัฒนา (พระนางสุวัฒนา พระวรวงษาเทวี)

ลูกคู่ได้แก่ นางสาวสุภาวรา สิงหลกะ (คุณหญิงสุภัทรา สิงหลกะ) นางสาวอรุณธิดี วิเศษกุล (คุณหญิงอรุณธิดี จารุตุล) (สิริพรรณ(นามแฝง), 2561)

วันที่ 16 เมษายน พ.ศ. 2468 มีการแสดงเรื่อง“ท้าวแสนปม” ในงานวันเกิดเจ้าจอมสุวัฒนา (พระนางเจ้าสุวัฒนา พระวรวงษาเทวี) ณ พระที่นั่งสโมสรเสวกามาตย์ มีรายนามผู้แสดง

ท้าวชินเสน แสดงโดย นางสาวเกตุมาลี วิมุกตระกูล (คุณหญิงเกตุมาลี วิมุกตระกูล)
นางอุษา แสดงโดย นางสาวสัตยวดี จารุตุล (คุณหญิงสัตยวดี กุวานนท์)

รายนามข้าราชการฝ่ายในที่แสดงละคร จากบันทึกความทรงจำของคุณเจริญ ลัดพลี (เจริญ ลัดพลี, 2516, น. 27-28) ดังนี้

1. คุณเกตุมณี วิมุกตะกุล (นามเดิม นางสาวกบแก้ว วิมุกตะกุล ได้รับพระราชทานนามจากรัชกาลที่ 6 ว่า เกตุมณี) รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าฝ่ายในชั้นจตุตถจุลจอมเกล้า เมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 มักแสดงในบทตัวพระ
 2. คุณหญิงสัตยาตี กุวานนท์ (นามเดิม นางสาวกิงแก้ว จารุตุล ได้รับพระราชทานนามจากรัชกาลที่ 6 ว่า สัตยาตี) สมรสกับพลเอกประพันธ์ กุวานนท์ ราชองครักษ์ในสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี มักแสดงในบทตัวนาง รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าฝ่ายในชั้นจตุตถจุลจอมเกล้าในสมัยรัชกาลที่ 9
 3. คุณหญิงอนินทิตา อาชูปุต (นามเดิม นางสาวเสงี่ยม นาวิเสถียร ได้รับพระราชทานนามจากรัชกาลที่ 6 ว่าอนินทิตา) รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าฝ่ายในชั้นจตุตถจุลจอมเกล้า เมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 แสดงทั้งตัวพระและตัวนาง และเป็นแบบตัวนางในการบันทึกภาพตำราฟ้อนรำ ต่อมาเป็นพระพี่เลี้ยงในสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี และสมรสกับพลตำรวจตรีเนื่อง อาชูปุต
 4. คุณหญิงอรุณธิดา จารุตุล (นามเดิม นางสาวอาบ วิเศษกุล ได้รับพระราชทานนามจากรัชกาลที่ 6 ว่าอรุณธิดา) รับบทตัวนาง โดยฝึกหัดละครจากครูยี่ง รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าฝ่ายในชั้นจตุตถจุลจอมเกล้า เมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 และชั้นตติยจุลจอมเกล้าในสมัยรัชกาลที่ 9 เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2522 สมรสกับนายแพทย์สุประเกต จารุตุล
 5. คุณหญิงสุภัทรา สิงหลกะ ฝึกหัดเป็นตัวนางกับครูยี่ง และฝึกลูกคู่ในการขับร้องกับหม่อมจันทรีในเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าฝ่ายในจากรัชกาลที่ 9 จำนวน 3 ครั้งคือชั้นจตุตถจุลจอมเกล้า ตติยจุลจอมเกล้า และทุติยจุลจอมเกล้า
 6. นางสาวอินทุประภา นิโครธวิช (เดิมนามว่า เหยี่ยว ต่อมาได้รับพระราชทานนามใหม่ว่าอินทุประภา) มารดานำมาฝากให้ฝึกละครกับท้าวศรีสุนทรนาฏตั้งแต่วัยเยาว์ มักแสดงเป็นตัวนาง
 7. นางสาวนันทิวัฒนา เหยี่ยมอยู่สุข เดิมอยู่ในความปกครองกับคุณหญิงเทศ สุวรรณภารต และมาฝึกละครหลวงจากท้าวศรีสุนทรนาฏ
 8. นางสาวทองคำ เนตรสิงห์ ฝึกเป็นตัวพระ เคยเป็นสุหรานางในอิเหนา
- คุณพนักงานเหล่านี้ ถวายการรับใช้ในหน้าที่ต่าง ๆ สุดแล้วแต่จะทรงใช้สอย สำหรับข้าราชการฝ่ายใน ทรงส่งเสริมให้คุณพนักงานฝ่ายในได้รับการศึกษา และได้รับการอบรมจรรยาวิชาของกุลสตรีต่าง ๆ รวมทั้งทรงเน้นให้เรียนภาษาอังกฤษ ฝึกหัดรำละคร เล่นดนตรี ขับร้อง ตาม

ความสนใจของผู้เรียน ดังความทรงจำของคุณเจ๊อิง ลัดพลี อดีตคุณพนักงานข้าหลวงในสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระวรราชชายา ดังนี้

การศึกษาวิชาภาษาไทย ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ครูเข้ามาสอน โดยมีต้องไปสอบตามโรงเรียน จะเรียนปีละชั้นไป คุณครูจันทร์ สุวรรณทัต จากโรงเรียนราชินี สอนภาษาไทย หนังสือไทย ต้องให้หาความรู้ จากการได้อ่านมากด้วยดังนั้นจึงต้องเข้าเวรกันอ่านหนังสือถวายสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระบรมราชินี (สมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระวรราชชายา) เวลาทรงบรรทมอีกตลอดคืน หนังสือที่ต้องอ่านมีพระราชานิพนธ์โกลบ้าน อีเหนา รามเกียรติ์ พระอภัยมณี ขุนช้างขุนแผน สามก๊ก โคลงกลอน นิราศ พระราชนิพนธ์ต่าง ๆ ส่วนภาษาอังกฤษ สอนโดย คุณลำจวน บุณนาค บุตรีพระยาสุริยานุวัตร (เกิด บุณนาค) ผู้ซึ่ง “ล้นเกล้าฯ ทรงคุ้นเคยดีเยี่ยงพระสหายจึงโปรดเกล้าฯ ให้มาเป็นครูสอนภาษาอังกฤษพวกคุณพนักงาน” (เจ๊อิง ลัดพลี, 2516, น. (21)) ส่วนวิชาการดนตรี ทรงโปรดเกล้าฯ ให้คุณครูหลวงสรเพลงสรวง คุณครูหลวงไพเราะเสียงซอ คุณครูหลวงเสียงเสนาะกรรมณ์ เข้ามาฝึกสอน ดิด สี ตี เป่า แตร “ข้าฯ ในพระองค์ท่านให้เรียนรู้ด้วยความสนใจ นี่เป็นสิ่งที่ล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ 6 ทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานแก่เหล่าข้าราชการ ไม่ว่าหญิงหรือชาย ถ้าใครได้เข้ามาอยู่ใกล้ชิดพระยุคลบาทแล้ว จะต้องสำนึกในดวงจิตได้ว่า ล้นเกล้าฯ ทรงชุบเลี้ยงดูแลข้าราชการของพระองค์เยี่ยงใด...” (เจ๊อิง ลัดพลี, 2516, น. 23)

นอกจากนี้ การเรียนหนังสือซึ่งเป็นสิ่งสำคัญแล้ว ยังต้องเล่นกีฬาอีกด้วย มีทั้งกีฬาในร่ม และกลางแจ้ง (เจ๊อิง ลัดพลี, 2516, น. 24)

“จะต้องถูกอบรมให้รอบรู้ไปเสียทุกอย่าง การกีฬา ทั้งในร่มและกลางแจ้ง เช่น ซี่ม้า ถีบจักรยาน เตะฟุตบอล เทนนิส เกม Rouders บิลเลียด ปิงปอง แบดมินตัน สกาว ไฟฟ์รั้งทุกชนิด เช่น ไฟฟ์บริดจ์ ไฟฟ์ห้าร้อย โป๊กเกอร์ รูชีเบล ไซนิสบริดจ์ เผ ต่อแถม อีแก็กินน้ำ ถอดไฟพระราชา (อย่างนี้ต้องใช้ความคิดมาก) การเล่นไฟนี้ ต้องใช้สติด้วย เพราะจะได้รับพระราชทานสตางค์คนละ 100 สตางค์”

ยังมีครูสตรีที่มีค่ามิได้กล่าวถึง นอกจากท้าวศรีสุนทรนาฏแล้วยังมี ครูแปลก แจ่มเจนกิจครูยิ่ง เป็นครูนาง ครูบางเป็นครูละครโน และครูที่มาสอนเป็นครั้งคราว ส่วนครูสอนขับร้องคือ หม่อมจันทร์ กุญชร ณ อยุธยา ในเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ ที่มีความสามารถทั้งเชิงทำรำและการร้อง

ภาพที่ 183 คุณอนินทิตา นาวิเสถียร พระพี่เลี้ยง เชิญเสด็จฯ สมเด็จพระเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา
สรีโรสภาพัฒนาวดี มีท้าวศรีสุนทรนาฏ ยืนอยู่ทางซ้าย
ที่มา มูลนิธิเพชรรัตน – สุวทนา เผยแพร่เมื่อวันที่ 12 มกราคม พ.ศ. 2561

ภาพที่ 184 ท้าวศรีสุนทรนาฏ (แก้ว พนมวัน ณ อยุธยา)
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 185 คุณข้าหลวงในสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระบรมราชินีนาถ
ที่มา สิริพรรณ (2561), วชิราวุธานุสรณ์สาร ปีที่ 37 เล่มที่ 2

ภาพที่ 186 การแสดงละครเรื่องพระร่วง ณ พระราชานิเวศน์มฤคทายวัน พ.ศ. 2467

ที่มา สิริพรรณ, 2561, น.32

การแสดงละครเรื่องพระร่วง เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2467 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงเป็นนายมันปิ่นยาว ถัดมาทางซ้ายมือของภาพคือ พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ทรงแสดงเป็นนางกำนัล และท่านผู้หญิงสุธรรมมนตรี (ไฉ่ สุจริตกุล) แสดงเป็นนางจันทน์

4.4.3.8.1.4 พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง ภริยา บุตรขุนนาง

โปรดเกล้าฯ ให้เหล่าขุนนาง ตลอดจนบุตร ภริยา มีโอกาสเข้าร่วมแสดงด้วย ดังรายนามผู้แสดงที่รวบรวมมาเป็นพอสังเขปต่อไปนี้

ตารางที่ 20 รายนามผู้แสดงที่เป็นพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง ภริยาและบุตร

นาม/ นามแฝง		
พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี พระนามเดิม เครือแก้ว อภัยวงศ์ ตั้ว (พ.ศ. 2449-2528)	ธิดาของพระยาอภัยภูเบศร กับท่าน เล็ก บุณนาค	
สมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระวรราชชายา (ประไพ สุจริตกุล) พ.ศ. 2445-2518) /นางงาม ณ อยุธยา	ธิดาเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี และ ท่านผู้หญิงกิมไล้ สุธรรมมนตรี	
พระนางเธอลักษมีลาวัณ (ม.จ.วรรณ พิมล ท่านหญิงตั้ว (พ.ศ. 2442- 2504) / นางสาวตั้ว ผิวงาม	พระธิดา พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรม พระนราธิปประพันธ์พงศ์ และ หม่อมหลวงตาต มนตรีกุล	

นาม/ นามแฝง		
พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า วัลลภาเทวี (ม.จ.วรรณวิมล ท่าน หญิงเตอะ พ.ศ. 2435-2494)/	พระธิดา พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรม พระนราธิปประพันธ์พงศ์ และ หม่อมอินทร์	
หม่อมเจ้าหญิงศรีสอวคันทมุล (ท่านหญิงตวง พ.ศ. 2448-2541) /นางสาวตวง ผิวงาม	พระธิดา พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรม พระนราธิปประพันธ์พงศ์ และ หม่อมบุญ	
พระสุจริตสุตา (เปื้อง สุจริตกุล พ.ศ. 2438-2524) /นางฉลาด ณ อยู่ยยา	พระสนมเอก เป็นธิดาของ เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี และท่าน ผู้หญิงกิมไล้ สุธรรมมนตรี	
หม่อมสุ่น วรวรรณ /นางกุหลาบ ผิวงาม	นามสกุลเดิม เพ็ญกุล เป็นหม่อมใน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ นราธิปประพันธ์พงศ์	
ท่านผู้หญิงสุธรรมมนตรี (กิมไล้ สุจริตกุล พ.ศ. 2420-2512) /นางทองมา ชื้อตรง	ภริยาเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี มารดาของสมเด็จพระนางเจ้าอินทร ศักดิศจี พระวรราชชายา และพระ สุจริตสุตา	
นางสาวผิ่ว จิตรกร (นางเทพ ดรุณาทร พ.ศ. 2443-2522) /น.ส.ฉวี ช่างเขียน	ธิดาของพระยาอนุศาสน์จิตรกร ต่อมาโปรดเกล้าฯ สมรส พระราชทานกับจมีนเทพดรุณาทร (เปื้อง กัลยาณมิตร)	
ม.ล.ปิ่น มาลากุล (พ.ศ.2446-2538) /นายเข้ม หมวกเจ้า	บุตรของเจ้าพระยาพระเสด็จ สุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล)	
จมีนอมรดรุณารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช พ.ศ. 2442-2524)	น้องชายของพระยาแพทยพงศาวิสุ ทธาธิบดี (ส่น สุนทรเวช) ถวายตัว เป็นมหาดเล็ก	

นาม/ นามแฝง		
พลตรี หม่อมทวีวงศ์ถวัลย์ศักดิ์ (ม.ร.ว.เฉลิมลาภ ทวีวงศ์ พ.ศ. 2444-2513)	นักเรียนมหาดเล็กหลวง และ มหาดเล็ก ต่อมาได้ไปศึกษาต่อที่ มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์สาขา รัฐศาสตร์ด้วยพระราชทรัพย์ส่วน พระองค์	
หลวงธรรมสารประศาสน์ (ศิลป์ ปริญญาตร พ.ศ. 2425-2511) / นายช่าง รอบรู้	อาจารย์สอนวิชาจรรยาในโรงเรียน มหาดเล็กหลวง	
พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก พ.ศ. 2441-2541) /นายต่อ ท่องทะเล	นักเรียนมหาดเล็กหลวง ต่อมาเป็น มหาดเล็ก และเป็นขุนตำรวจเอกใน กรมพระตำรวจหลวง	
พระอนุสิษฐคุณราช (สุวรรณ มุกดาประกร พ.ศ. 2459-2501) /นายทอง ช่างมุกด์	ครูโรงเรียนมหาดเล็กหลวง และ โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย	
หม่อมเจ้าหัชชากร วรวรรณ (พ.ศ. 2446-2528) /นายตึก ผิวงาม	พระโอรส พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรม พระนราธิปประพันธ์พงศ์ และ หม่อมบุญ (2446-2428)	
พระยาอุดมราชภักดี (โก สุจริตกุล) /นายผอบ ชื่อตรง	อธิบดีกรมข่าวที่ เป็นพี่ชายต่าง มารดาของสมเด็จพระนางเจ้าอินทร ศักดิศจี พระวรราชชายาและพระ สุจริตสุดา	
พระยาอนุชิตชาญไชย (พงษ์ สวัสดิ์- ชูโต พ.ศ. 2427-2517) /นายพันธุม มหาตุล	เคยเป็นมหาดเล็กข้าหลวงเดิม และ ต่อมาเป็นผู้ช่วยพระสมุหพระตำรวจ หลวง	

4.4.3.8.4.5 ข้าราชการในกรมมหรสพ

บรรดาข้าราชการในกรมมหรสพ ล้วนได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ได้รับ
พระราชทานบรรดาศักดิ์ ดังนี้

ตารางที่ 21 รายนามบรรดาศักดิ์ข้าราชการกรมมหรสป

ราชทินนาม	นาม	
ขุนระบำภาษา - ครูยักซ์	ทองใบ สุวรรณภารต	พระยาพรหมภิบาล
ขุนนัฏกานุรักษ์ - ครูพระและนาง	ทองดี สุวรรณภารต	พระยานัฏกานุรักษ์
ขุนพำนักรัณนิกร - ครูวานร	เพิ่ม สุศรีวเก	พระตีกดาบรพบรรจง
	เคลือบ โกสม	ขุนพำนักรัณนิกร
สุนทรเทพระบำ - ครูพระ	เปลี่ยน สุนทรนัฏ	พระยาสุนทรเทพระบำ
ดำรงวิธีรำ - ครูวานร	ด้อย พรหมณันท์	หลวงดำรงวิธีรำ
ดำรงวิธีรำ - ครูยักซ์	พวง วัชรเสวี	พระยาดำรงวิธีรำ
ครูผู้ช่วย รุ่น 1		
รำถวายกร - ครูยักซ์	สาย สายะนัฏ	หลวงรำถวายกร
พ่อนกแบบ - ครูวานร	พร้อม สมรรคนัฏ	พระพ่อนกแบบ
แยบเยี่ยงคง - ครูยักซ์	โหมด จารุณัฏ	พระแยบเยี่ยงคง
ยงเยี่ยงครู - ครูพระ	แป๊ะ	ขุนยงเยี่ยงครู
ยงเยี่ยงครู - ครูพระ	จิ๋ว รามนัฏ	หลวงยงเยี่ยงครู
ชุกรเจ็ด - ครูวานร	มูล รามนัฏ	ขุนชุกรเจ็ด
ชุกรเจ็ด - ครูพระ	ส่น สุนทรศิริ	หลวงชุกรเจ็ด
เชิดกรประจง - ครูวานร	ไพล่ สุศรีวณัฏ	ขุนเชิดกรประจง
ทรงนัฏวิธี - ครูยักซ์	แป๊ะ	หลวงทรงนัฏวิธี
ขุนทรงนัฏวิธี (2456)	หรั่ง อรุณนัฏ	หลวงทรงนัฏวิธี
ศรีนัฏวิสัย - ครูพระ	สอน ลักษณะนัฏ	หลวงศรีนัฏวิสัย
ศรีนัฏวิสัย - ครูพระ	ปุย คชาชีวะ	หลวง
วิไลยวงวาด - ครูนาง	ฉุน กานตะนัฏ	ขุนวิไลยวงวาด
วิลาศวงงาม - ครูพระ	หรั่ง อินทรนัฏ	หลวงวิลาศวงงาม
ครูผู้ช่วยรุ่น 2		
รามภรตศาสตร์ - ครูยักซ์	ยม มงคลนัฏ	หลวงรามภรตศาสตร์
ราชภรตเสน - ครูพระ	ไหว ภิมนัฏ	หมื่นราชภรตเสน
เจนภรตกิจ - ครูนาง	แปลก มงคลนัฏ	ขุนเจนภรตกิจ
จิตรภรตการ - ครูนาง	แถม วิบูลยณัฏ	ขุนจิตรภรตการ
ชาญรำเฉลียว - ครูวานร	ชื่น โรหิตะพงศ์	ขุนชาญรำเฉลียว
เชียวรำฉลาด - ครูวานร	แฉ่ง กฤษณนัฏ	ขุนเชียวรำฉลาด
วาดพิศวง - ครูนาง	แถม ศิลปชีวิน	ขุนวาดพิศวง

ราชทินนาม	นาม	
วงฉายเจ็ด - ครูพระ	วง วิบูลยัญญ	ขุนวงฉายเจ็ด
เลิศระบำพรรค - ครูยักษ์	จำปี หิรัณยรัชต์	หมื่นเลิศระบำพรรค
ลักษณะระบำบรรพ์	มูล โชติมูล	หมื่นลักษณะระบำบรรพ์
<u>จำอวด (ตลกโขน)</u>		
ประหาสบดี	สำริด เนตรประหาส	ขุนประหาสบดี
ราชชนนทิกการ	จันทร์ ประหาส	หมื่นราชชนนทิกการ
สำราญสมิตมุข	แจ่ม ภาสตระหาส	พันสำราญสมิตมุข
สำราญสมิตมุข	ออด ตามประหาส	ขุนสำราญสมิตมุข
สนุกชวนเริง	หวน เรืองเนตร	ขุนสนุกชวนเริง
บันเทิงชวนหัว	เปี้ยว วัชรระหาส	หมื่นบันเทิงชวนหัว
ช่วยสำเร็จสรวล	สุข ไชยวรรณ	หมื่นช่วยสำเร็จสรวล
ชวนสำเร็จสรวล	แฉ่ง โชตินัญญ	หมื่นชวนสำเร็จสรวล
สมานประหาสกิจ	แคล้ว วัชรโบล	ขุนสมานประหาสกิจ
สมิตประหาสกร	เจิม นาคมัลลย์	หมื่นสมิตประหาสกร
<u>พากย์และเจรจา</u>		
พจนาเสียงเสนาะ	เหว่า โกกิลวาที	ขุนพจนาเสียงเสนาะ
พจนาเสียงเสนาะ	ถึก รัตนเกศ	หมื่นพจนาเสียงเสนาะ
ไพเราะพจมาน	พยอม วิเศษสมิต	หมื่นไพเราะพจมาน
ไพเราะพจมาน	อาบ สุนทรสนาน	หมื่นไพเราะพจมาน
ขานฉันทวาลย์	รอด ปัทมลักษณ์	หมื่นขานฉันทวาลย์
พาทยฉันทวัจน์	เปี้ยก อุทยานงาม	หมื่นพาทยฉันทวัจน์
ขัดเจรจา	-	
<u>คลังเครื่องโขน</u>		
อารักษ์นัฏอาภรณ์	ผล ผลวัฒน์	พระยาอารักษ์นัฏอาภรณ์
อาทรนัฏภูษิต	จัน จินตกะเวส	หลวงอาทรนัฏภูษิต
พิจิตรนัฏภูษา	ปาน ฉันทะเชียร	ขุนพิจิตรนัฏภูษา
<u>รักษาโรงโขน</u>		
บริรักษ์นาฏกาการ	พิน พินทุวัฒน์	พระบริรักษ์นาฏกาการ
	ม.ล.ต่อ พนมวัน	พระบริรักษ์นาฏกาการ
บริบาลนาฏศาลา	เกิด วัชรเสวี	ขุนบริบาลนาฏศาลา
<u>ครูรำโคม</u>		

ราชทินนาม	นาม	
ระบำภาษา	คล้าย นาฬิกาวิท	พระระบำภาษา (เดิมขุน นัฏกรรมขยัน)
ประทีปรำรำ	เจียม เสวตเมษ	หลวงประทีปรำรำ
	มูล โชติมูล	ขุนประทีปรำรำ (เดิมหมื่น รักษะบำบรรพ์)
ประภารำรำ	ฉอ้อน โขภรณ์ภู	ขุนประภารำรำ
	พราว เพ็ญกุล	ขุนประภารำรำ

ที่มา ดำเนินงานโดยหลวงและนามบรรดาศักดิ์ในรัชกาลที่ 6 (ชนิด อยู่โพธิ์, 2495)

4.4.3.8.1.6 ผู้แสดงละครกลุ่มอื่น ๆ

นอกเหนือจากพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ข้าราชการในกรมมหรสพ ขุนนาง แล้ว ยังมีกลุ่มผู้แสดงอื่นๆ ที่แสดงละครพระราชนิพนธ์ พบในระเบียบการแสดงละครเรื่องต่าง ๆ ตามแต่โอกาส และสถานที่ ซึ่งการแสดงละครนี้ เป็นการฝึกให้รู้จักการแสดงออก มีความรับผิดชอบ รู้จักหน้าที่ มีความสามัคคีในหมู่คณะ โดยเฉพาะกลุ่มเสื่อป่า ที่มีการแสดงต่าง ๆ เป็นประจำ เพื่อการรื่นเริงหลังจากฝึกซ้อม หรือแสดงเพื่อหารายได้บำรุงการกุศลและสาธารณประโยชน์ การรื่นเริงหลังจากการซ้อมรบประจำปี มีธรรมเนียมที่เสื่อป่าจะได้ชมละครพระราชนิพนธ์ที่ทรงแสดงด้วยทรงเห็นว่าผ่านการฝึกฝนมาหนักแล้ว เวลาพักผ่อนหย่อนใจก็ต้องได้รับความสนุกสนานจริง ๆ การรื่นเริงแบบนี้ เป็นความเพลิดเพลินและได้รับสาระประโยชน์จากเนื้อหาในบทละครอีกด้วย

ส่วนกลุ่มครู และนักเรียน โดยเฉพาะโรงเรียนมหาดเล็กหลวง มักจะได้เป็นผู้แสดงในละครพระราชนิพนธ์ และกลุ่มนักเรียนเหล่านี้ มักทรงใช้ในกรณีในเรื่องนั้น ๆ ต้องการผู้แสดงจำนวนมาก โปรดเกล้าฯ ให้ส่งรไปรับนักเรียนเพื่อมาฝึกซ้อม และหากทรงใช้เวลาฝึกซ้อมในช่วงค่ำไปจนถึงตีสอง เด็ก ๆ เหล่านี้จึงกลับไปบ้างก็ได้ทรงตำหนิ

ในการแสดงละครเรื่อง *ปล่อยักษ์* และ *มหาตมะ* ที่แสดงเมื่อวันที่ 9-10 ธันวาคม พ.ศ. 2457 ในงานเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี ณ พระตำหนักพญาไท ทรงกำหนดผู้แสดงที่หลากหลาย เป็นมหาดเล็ก เป็นข้าราชบริพาร ครูใหญ่ อาจารย์ และนักเรียนโรงเรียนมหาดเล็กหลวง ดังที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์แนะนำ ผู้แสดงในเรื่องว่าเป็นใครบ้าง มีบางนามดังนี้ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2457b)

“ใครเปนใครในพวกลคร

...2. จางวางโท พระยาบุรณราช (ชวน สิงหเสนี)

ราชเลขาณการแพนท่างประเทศและในพระองค์ นายกองเอก ปลัดเลื้อป่า เปนตัว
“พระวิเศษลัญญการ”ในเรื่อง แก่แค้น (วันที่ 9) และ นายสน ในมหาตมะ (วันที่ 10)...

8. นายเวร พระอภิรักษ์ราชฤทธิ์ (สอน ศรเกตุ) ครูใหญ่

ผู้บังคับการโรงเรียนมหาดเล็กหลวง นายกองตรีผู้บังคับการลูกเลื้อหลวง เปนตัว
“นายสอน” ในเรื่อง “มหาตมะ” (วันที่ 10) ...

12. จำหลวงราชตรณรักษ์ (เสริญ ปันยารชุน) **อาจารย์สอนวิทยาศาสตร์**

โรงเรียนมหาดเล็กหลวง เปนตัว “พระยาประเสริฐไผตรี” ในเรื่อง “แก่แค้น”
(วันที่ 9) ...

17. หุ้มแพร หลวงอนุสิษฐคุณราช (สุวรรณ มุกดาประกร) **ครูโรงเรียนมหาดเล็กหลวง**
เปนตัว “พระยาภักดินฤนารถ” ในเรื่อง “เห็นแก่ลูก” (วันที่ 9)

18. หุ้มแพร ขุนสอนวิชาการ (พ้อง รจนานนท์) **ครูโรงเรียนมหาดเล็กหลวง** เปนตัว
“นายล้ำ ทิพเดชะ” ในเรื่อง “เห็นแก่ลูก” (วันที่ 9)

19. หุ้มแพร ขุนธรรมสารปราศส (ศิลป์ ปริญญาตร) **ครูโรงเรียนมหาดเล็กหลวง**
เปนตัว “ขุนบรรเทิง” ในเรื่อง “ปล่อยแก่” (วันที่ 9)

20. นายรองสนิท (ฉัตร โชติกเสถียร) มหาดเล็กตั้งเครื่องเปนตัว “แม่อาบ” ในเรื่อง
“ปล่อยแก่” (วันที่ 9) และตัว “แม่ละมุน” ในเรื่อง “มหาตมะ” (วันที่ 10)...

23. นายรองพิจิตรสรรพการ (เกื้อ สาละลักษณ) กรมราชเลขาณการในพระองค์ เปนตัว
“อ้างปอง” ในเรื่อง “แก่แค้น” (วันที่ 9) และ “อ้ายพุก” ในเรื่อง “มหาตมะ” (วันที่
10)

24. **นักเรียนมหาดเล็ก** นายปานิ ไกรฤกษ์ (บุตรมหาเสวกโท พระยาจักร์ปาณิศริคิล
วิสุทธ์) เปนตัว “แม่ลออ” ในเรื่อง “เห็นแก่ลูก” (วันที่ 9)

25. **นักเรียนมหาดเล็ก** นายกอง เจตนาวัต (บุตรพลเรือน) เปนตัว “อ้ายคำ” ในเรื่อง
“เห็นแก่ลูก” (วันที่ 9)”

ในบทความเรื่อง เสด็จโคราช ในดุสิตสมิต ทรงใช้นามแฝง ศ.ธนัญชัย บันทึกไว้ว่า มีละครพูด
เรื่อง จัดการรับเสด็จ เป็นเรื่องนำ และเรื่องน้อยอินทเสน เป็นเรื่องใหญ่ แต่ว่าผู้แสดงนั้นกำหนดให้
เป็นนายทหารและภรรยานายทหารจึงไม่เคยเล่นละครมาก่อน ทรงกล่าวว่า (ศ.ธนัญชัย, 2464)

“...ในเรื่องจัดการรับเสด็จนั้น ตั้งเกณฑ์เลือกตัวละครไว้ว่าต้องเป็นนายทหาร
ประจำกรมทหารม้านครราชสีมา และภรรยานายทหารในกรมนั้น ฉะนั้นการเล่น

เรื่องนี้จึงอ่อนมาก เพราะตัวผู้เล่นนับว่าใหม่ ไม่เคยออกโรงทั้งสำหรับทีเดียว แทบทุกตัวเล่นไม่ถึงที่ เพราะประหม่าเหลือเกิน พวกผู้หญิงประหม่ามากจนน่าสงสาร พุดเสียงสั้น และที่ควรจะมีก็เค้นยืมจนนิดเดียวไม่ออก มีหน้าซ้ำไฟฟ้าเจ้ากรรมก็ทำเหตุ ... ขลุ่ยหลักกันอยู่นาน จนจเรทหารช่างต้องเสด็จเข้าไปบงการเองจึงแก้สำเร็จ เมื่อแก้ไฟฟ้าแล้ว จึงได้ดำเนินเรื่องจัดการรับเสด็จนั้นต่อไปได้...”

ส่วนเรื่องต่อมา ได้ผู้แสดงที่เคยเล่นละครมาก่อนแล้ว จึงสามารถแสดงได้ดี

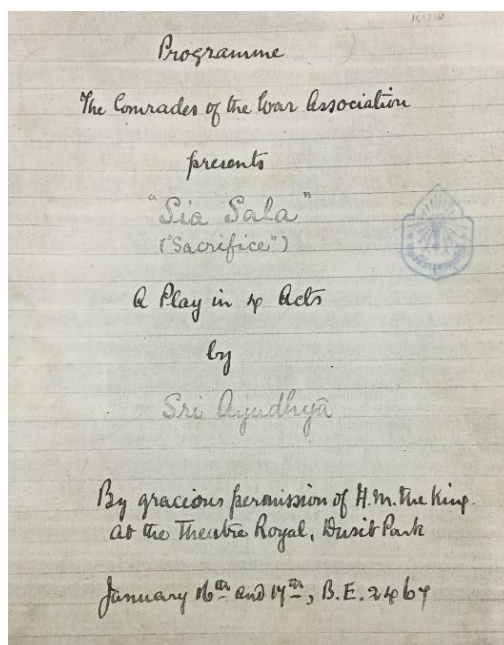
“ในเรื่องน้อย อินทเสน มีเกณฑ์เลือกตัวละครได้กว่าก็คือ นายทหารประจำในกองพลที่ ๕ และภรรยานายทหาร ฉะนั้นจึงเลือกได้ตัวดี ๆ ตัวนางเองนั้น ได้เคยออกโรงมาแล้วก่อนนี้หลายคราว เป็นผู้ที่มีความฝึกฝนจากหม่อมเจ้าทศศิริวงศ์ จึงเล่นดีเหมาะแก่ตัว ในเรื่อง ความชมเชยยกว่าเป็นที่ ๑ ในพวกผู้หญิงที่ละครในคราวนี้ ตัวผู้ที่เป้น แม่มี ก็จัดจ้านดี ผู้ชายก็นับว่าเล่นเข้ากันเหมาะดีกว่าในเรื่องจัดการรับเสด็จ เป้นอันว่าได้ดีเรื่องหนึ่ง ...”

นอกจากทหารแล้ว ยังมีกลุ่มนายทหารอาสาสมัครที่ไปรบคราวสงครามโลกครั้งที่ 1 รวมกลุ่มเรียกว่า สมาคมคณะสหายสงครามในพระบรมราชูปถัมภ์

สมาคมคณะสหายสงครามในพระบรมราชูปถัมภ์

คืออดีตทหารอาสา ที่เคยเข้าร่วมในการพระราชสงครามในทวีปยุโรป หรือ สงครามโลกครั้งที่ 1 ซึ่งบรรดาทหารของนานาประเทศที่ไปร่วมรบในครั้งนั้น ต่างร่วมกันจัดตั้งสมาคมขึ้นเพื่อเป็นศูนย์กลางของบรรดาทหาร จัดสวัสดิการและความช่วยเหลือแก่ทหารที่ได้รับบาดเจ็บ ทุพพลภาพ ซึ่งเมื่อ พ.ศ. 2465 สถานเอกอัครราชทูตสหพันธรัฐอเมริกาประจำประเทศสยาม ชักชวนให้สยามจัดตั้งสมาคมขึ้น จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต เสนาธิการทหารบกในเวลานั้น จึงทรงนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงเห็นชอบและพระราชทานนามสมาคมนี้ว่า “สมาคมสหายสงคราม” ทั้งยังทรงรับไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ สมาคมสหายสงครามในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้ดำเนินการเพื่อการอุปการะแก่ทหารอาสา และครอบครัวของทหารอาสาที่ตกทุกข์ได้ยาก ทุพพลภาพ หรือประสบปัญหาต่างๆ รวมถึงเผยแพร่เกียรติคุณของทหารอาสาในสงครามโลกครั้งที่ 1 มีการจัดแสดงละครเพื่อหารายได้อยู่เนื่อง ๆ ดังเช่น ในวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2466 พระยาเทพหัสดินนำสมาชิกเข้าเฝ้าเพื่อถวายเครื่องหมายแห่งสมาคม กราบบังคมทูลความเป็นมาของสมาคม และโปรดเกล้าฯ ให้ทรงรับอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ จากนั้น เสด็จฯ ประทับโรงโขนหลวง ทอดพระเนตรละครพูด คณะสมาคมสหายสงครามแสดงเรื่อง ผิดวินัย เพื่อเก็บเงินบำรุงสมาคม ราคาที่นั่งตั้งแต่ 1 บาท ถึง 7 บาท

พระราชทานพระราชทรัพย์ช่วย 2,000 บาท มีลายพระราชหัตถเลขากระเบียบบการเป็นภาษาอังกฤษ พระราชทานให้จัดพิมพ์เป็นสุจิบัตรด้วย

ภาพที่ 187 สำเนาพระราชหัตถเลขาภาษาอังกฤษเรื่อง ผิดวินัย
ที่มา หอวิชาฐานุสรณ์

4.4.3.9 นามแฝงพระราชทาน

นามแฝงคือนามที่ใช้แทนชื่อนามสกุลจริง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริและพระราชทานให้แก่นักแสดง จากการศึกษาระเบียบการแสดงต่าง ๆ พบว่า ในระยะแรกยังใช้ชื่อผู้แสดงเป็นนามจริงอยู่ แต่หลังจากเสด็จพระราชดำเนินหัวเมืองปักษ์ใต้ และมีการแสดงโดยคณะศรีอยุธยาธรรม์ จึงปรากฏนามแฝงของตัวละครขึ้น เพื่อให้ไม่ทราบว่าเป็นใคร นามแฝงเหล่านี้ มีความหมายพ้องกับชื่อนามสกุลจริง ซึ่งแสดงถึงพระปรีชาญาณ ม.ล. ปิ่น มาลากุลกล่าวถึงนามแฝงพระราชทานว่า นามแฝงพระราชทานนี้ ไม่มีใครขอพระราชทาน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าพระราชทานมาเองทุกกรณี หลายชื่อคงจะได้พระราชทานไว้ก่อนแล้ว คือ พระราชทานตั้งแต่แสดงละครครั้งก่อน แต่บางชื่อคงจะพระราชทานเมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดทำสุจิบัตรตอนนั่นเอง ซึ่งผู้ที่ได้รับพระราชทานก็คงมิได้ทราบล่วงหน้า อาจได้เห็นเมื่อพิมพ์สุจิบัตรเสร็จแล้วก็ป็นได้ บทวิจารณ์เรื่องกลแตก ของพรหมบุตร ในดุสิตสมิตที่จัดแสดงเมื่อ วันที่ 9 มิถุนายน 2464 มีรายนามว่า

“ 1. นายแก้ว ณ อยุธยา เปนหลวงวิหิตุภการ เล่นดีตลอดตั้งแต่ต้นจนปลาย ในตอนที่อุกนางวิศาลพรรณนาถึงความทุกข์ของตน ทำให้ปรากฏว่า หัวใจเต็มไปด้วยความเหี่ยวแห้ง ทำให้ผู้ดูสลดใจตามไปด้วย

2. **นายเกื้อ บุญยาศัย** เป็นพระเทพราชาเสวี แสดงถูกตาถูกใจคนดูตลอดเรื่อง ไม่มีก๊อเงินสักขณะจิตเดียว

3. **นายลักษณ์ บุญยาศัย** เป็นขุนประกาศอักษรกิจ เราเคยเห็นแต่เล่นเป็นตัวเรียบ ๆ คราวนี้เป็นตัวตลก แสดงได้น่าขันเสียจริง ๆ ทั้งคำพูดทั้งท่าทางช่างทำเหมาะเสียเหลือเกิน เมื่อเข้าโรงครั้งไร ทำให้ผู้ดูเสียดายแทบทุกครั้ง

4. **นางสาวตัว ผิวงาม** เป็นนางวิศาลวัฒนากกร ในครั้งนี้เล่นได้ดี ถ้อยคำพูดแลท่าทางทำสนิมสนมตลอด ถ้อยคำอันใจที่เรากล่าวสำหรับท่าน ณ อยุธยา ถ้อยคำอันนั้นก็มักจะกล่าวสำหรับท่านผู้นี้ด้วย...

นอกจากที่ได้กล่าวนามแล้วยังมีผู้เล่นดีอีกคนคือ **นายผอบ ชี้อตรง** เป็นพระวิสูตรพานิช **นายเหมือน ขอบแต่ง** เป็นหลวงวิศาลวัฒนากกร **นางกุหลาบ ผิวงาม** เป็นนางวิสูตรพานิช **นางพร จันทรแจ่ม** เป็นนางสาวพิมพ์พา **นางทองมา ชี้อตรง** เป็นนางเกด มิตรจิต..."

นามแฝงเหล่านี้ อาจเป็นที่รู้จักในสมัยนั้น แต่เมื่อเวลาผ่านไป อาจไม่ทราบว่าเป็นใครบ้าง ผู้วิจัยจึงรวบรวมมาไว้ดังนี้

ตารางที่ 22 นามแฝงพระราชทาน

นามแฝง	นามจริง
น.ส.ขวัญ ดาวฤกษ์	คุณหญิงไชยยศสมบัติ (ศรี ไกรฤกษ์)
น.ส.ฉวี ช่างเขียน	น.ส.ผิว จิตรกร (พ.ศ.2443-2522)
น.ส.ตัว ผิวงาม	พระนางเธอลักษมีลาวัณ (หม่อมเจ้าหญิงวรรณพิมล ท่านหญิงตัว) (พ.ศ.2442-2504)
น.ส.ดวง ผิวงาม	หม่อมเจ้าหญิงศรีสอางค์นฤมล (ท่านหญิงดวง) (พ.ศ.2448-2541)
น.ส.ตัด ผิวงาม	หม่อมเจ้าหญิงอุบลพรรณี วรวรรณ (ท่านหญิงตัด) (พ.ศ. 2448-2541)
น.ส.เรือ พันธุ์	น.ส.อรุณ ภมรมนตรี (ต่อมาเปลี่ยนเป็นอรุณวดี) (พ.ศ. 2437-2509)
น.ส.วาร วันมงคล	น.ส.วัน วาระศิริ
นางกุหลาบ ผิวงาม	หม่อมสุ่น วรวรรณ
นางเขียว ตะวันเหนือ	นางช่อม สุริโยตร

นามแฝง	นามจริง
นางงาม ณ อยู่ธยา	สมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระวรราชชายา (ประไพ สุจริตกุล) (พ.ศ. 2445-2518)
นางฉลาด ณ อยู่ธยา	พระสุจริตสุตา (เปื้อง สุจริตกุล) (พ.ศ. 2438-2525)
นางทองมา ซื่อตรง	ท่านผู้หญิงสุธรรมมนตรี (กิมไล้ สุจริตกุล) (พ.ศ. 2420-2512)
นางพร จันท์แจ่ม	หม่อมเจ้าพรพิมลพรรณ รัชนี (พ.ศ. 2433-2524)
นายเกิดสุข มีทอง	พระทรงพลรบ (บุญมา หิรัญมาน)
นายเกื้อ บุญยาศรัย / นายใจจด บุญยาศรัย	เจ้าพระยารามราฆพ (ม.ล.เพื้อ พึ่งบุญ) (พ.ศ. 2433-2510)
นายขาว ชอบชนะ	พระยารสทิธิเสวีวัตร (สะอาด ไชยนันท์)
นายเข้ม หมวกเจ้า	หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล (พ.ศ. 2446-2538)
นายเขียน วิชางาม	พระยาบำรุงราชบริพาร (เสมียน สุนทรเวช) (พ.ศ. 2435-2521)
นายเชื่อง ซื่อตรง	นายกวดหุ้มแพร (โต สุจริตกุล)
นายจุง ชายแก้ว	พระยาดำรงวิจิตร (พ่วง วัชรเสวี) (พ.ศ. 2436-2516)
นายเจิม เพ็ญลาภ	หม่อมทวีวงศ์วลัยศักดิ์ (เฉลิมลาภ ทวีวงศ์) (พ.ศ. 2444-2513)
นายแจ่ม วิชางาม	จมีนอมรตรุณรักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช) (พ.ศ. 2442-2524)
นายลักษณ์ บุญยาศรัย	พระยานิรุทธเทวา (ม.ล.พิน พึ่งบุญ) (พ.ศ. 2436-2494)
นายช่วง ช้างพลาย	จมีนรักษากองค้ำซ้าย (โชติ บุณนาค) (พ.ศ. 2434-2523)
นายช่วย หนังสือดี	พระบริหารสารลักษณ์ (เกื้อ สารลักษณ์)
นายซัง ผิวงาม	หม่อมเจ้าดุลภากร วรวรรณ (พ.ศ. 2443-2544)
นายช่าง รอบรู้	หลวงธรรมสารประศาสน์ (ศิลป์ ปริญญาตร) (พ.ศ. 2425-2511)
นายเซย ชาวภูเก็ต	จมีนมานพนิศรี (ชด รัตนติลล ณ ภูเก็ต)
นายเข้ม ม่วงดำ	พระประสิทธิบรรณการ (แฉล้ม กฤษณามระ)
นายต่อ ทองทะเล	พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคกริก) (พ.ศ. 2441-2541)
นายตึก ผิวงาม/ นายหรุ ผิวงาม	หม่อมเจ้าหัชชากร วรวรรณ (ท่านตึก) (พ.ศ. 2446-2528)
นายเต็ม เจียมแจ่ม	พระครูรักษา (เพิ่ม เมษประสาท)
นายทรงวร เด็นหน	พระยานเรนทรราชา (อุรา คเนจร)

นามแฝง	นามจริง
นายทอง ช่างมุกด์	พระอนุสิษฐคุณธรรมาภ (สุวรรณ มุกดาประกร) (พ.ศ. 2429-2507)
นายน้อยสะอาด ชื่อดอง	นายสุจิน สุจริตกุล
นายแนบ ทองทะเล	พระยาบริหารราชมานพ (เนียน สาคริก) (พ.ศ.2432-2517)
นายประเสริฐ ขวัญดี	พระยาพิทักษ์ภูบาล (สวัสดิ์ วิเศษศิริ) (พ.ศ. 2415-2479)
นายปิ่น มีใจ	หลวงธรรมพาทประจิต (ยอด มีมานัส)
นายเปลือก แก้วสี	พระยาอนุศาสน์ดุษฎีรักษ์ (ผิว วรรณจินดา)
นายเปีย พิราวุธ	หม่อมเจ้าปิยะบุตร จักรพันธุ์ (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าปิยะบุตร -สถาปนาในรัชกาลที่ 7) (พ.ศ. 2433-2464)
นายผะอบ ชื่อดอง	พระยาอุดมราชภักดี (ไธ สุจริตกุล) (พ.ศ. 2435-2502)
นายเผย ชอบสร้าง	หลวงชาญภูเบศร์ (เอื้อน สถาปิตานนท์) (พ.ศ. 2441-2502)
นายพันธุ์ม มหาตุล	พระยาอนุชิตชาญไชย (พงษ์ สวัสดิ์-ชูโต) พระยาศรีสุริยพาห (พ.ศ. 2427-2517)
นายเพ็ญ จันทร์แจ่ม	พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ (รัชนี้ แจ่มจรัส) (พ.ศ. 2420-2488)
นายยก นาค	นายหิบบ ณ นคร (พ.ศ. 2442-2540)
นายยัง ชายหนุ่ม	พระสมานปริกร (อยู่ ยุวเสวี)
นายยา หมอชนะ	พระรัตนแพทย์ (เวช วิไชยแพทย์)
นายร่ม สว่างนาน	พระมหามนตรีศรีธรรมาภ (ฉัตร โชติกเสถียร) (พ.ศ. 2439-2533)
นายราบ เมืองดีบุก	จมีนรณภพพิชิต (คอยู่เตียน ณ ระนอง)
นายรูป ช่างท้าว	พระยาวิชิตชลธาร (ม.ล.เวก ภูษร) (พ.ศ. 2431-2475)
นายเรียก ทหารสิงห์	พระยาบุรินทร์ราชภู (ชวน สิงห์เสนี) (พ.ศ. 2428-2468)
นายสนิท ชอบสร้าง	พระไพฑูรย์สถาปต (ประจิต สถาปิตานนท์) (พ.ศ.2440-2509)
นายสัน ช่างพลาย	เจ้าหมื่นสรรเพชญ์ภักดี (อ้น บุณนาค ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นอาคม)
นายเส้น ทหารช้าง	พระศัลยเวชวิทยวิชัย (สาย คชเสนี) (พ.ศ. 2427-2509)
นายโสณ ฐิติ	นายประสาธ สุขุม (พ.ศ. 2444-2516)
นายหัตถ์ ดาวฤกษ์	นายจำเริญ (ปานี ไกรฤกษ์) (พ.ศ.2440-2462)
นายหาญ เชื้อตะวัน	หลวงวรภักดีภูบาล (ม.ล.อาจ สุริยกุล) (พ.ศ. 2430-2504)

นามแฝง	นามจริง
นายเหมาะ กลิ่นหอม	หลวงคเชนทรามาตย์ (สมบุญ สุคนธาภิรมย์)
นายเหมือน ชอบแต่ง	พระอภิรักษ์การฤทธิ (พ้อง รจนานนท์)
นายใหม่ แก้วดำ	หลวงนารีภิรมย์ (เอี่ยม นิลวัชร)
นายอนุช เคราะห์ดี	พระภัสสุสถานุรักษ์ (ตี ภัทรเสวี)
นายเอียด เพื่อนแก้ว	เจ้าพระยาราชศุภมิตร (ออด ศุภมิตร) (พ.ศ.2398-2472)
ศรีอยุธยา/ นายแก้ว ณ อยุธยา	พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2423*-2468)

4.4.5 การจัดการแสดง

ในการแสดงละครพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 6 ก่อนเริ่มแสดง มีการใช้ไม้กระทุ้งโรง 3 ครั้ง เพื่อเป็นสัญญาณให้ผู้ชมทราบถึงเวลาที่จะเริ่มแสดงแล้ว เนื่องจากในการแสดงแต่ละครั้ง มีคนทำงานหลากหลาย การส่งสัญญาณเช่นนี้ เป็นสัญญาณให้ผู้ทำงานเริ่มพร้อมกัน การกระทุ้งพื้น 3 ครั้งนี้ ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน โดยคณะละครทับแก้ว มหาวิทยาลัยศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์ ที่ศึกษาวิธีการแสดงละครในยุคนี้ก็นำมาใช้ การแสดงที่จัดโดยมูลนิธิบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในพระบรมราชูปถัมภ์ ก็มีการกระทุ้งโรงก่อนการแสดงด้วยเช่นกัน ส่วนการแสดงของคณะละครศรีอยุธยาบรมย์นุสรณ์ที่แสดงโดยข้าราชการ มีการเพิ่มการกล่าวคาถาก่อนการแสดงที่ถือเป็นคำไหว้ครูเพิ่มขึ้นมาด้วย

หากประทับทอดพระเนตรด้วย ทุกครั้งที่ตัวแสดงเข้าฉากมา เขาจะเริ่มด้วยการคุกเข่าลงต่อหน้าพระพักตร์ และคำนับศีรษะลงกับพื้นเวที 3 ครั้ง เป็นการถวายความเคารพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

หากทรงร่วมแสดงด้วย ขณะที่แสดง ทุกคนแสดงไปตามบทบาทอย่างเต็มที่ แต่เมื่อการแสดงจบลง นักแสดงอื่น ๆ จะหมอบกราบถวายความเคารพจนเสด็จพระราชดำเนินลงจากเวที

สำหรับการแสดง ถ้าเป็นประเภทโขนละคร มักขึ้นด้วยบทเบิกโรงก่อน เป็นการบูชาเทพเจ้าและครู มีบทสนทนาเพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นประทานพรให้การแสดงเป็นไปด้วยดี ซึ่งเป็นรูปแบบตามคัมภีร์นาฏยศาสตร์อินเดีย และพบว่าในการแสดงละครพูดบางเรื่อง ทรงใช้ละครพูดชุดเดียว หรือมีฉากเดียวกัน ๆ แสดงเป็นบทเบิกโรง ก่อนแสดงเรื่องหลักด้วยเช่นกัน แต่ละครพูดนี้แสดงไปตามบทบาท ไม่มีการอวยพรของเทพเจ้า บทเบิกโรงนี้ เป็นสัญลักษณ์เตือนให้ผู้ชมได้ทราบว่า จะเริ่มแสดงละครแล้ว

4.4.5.1 โอกาสที่แสดง

โอกาสที่แสดง มีหลากหลายโอกาส แตกต่างไปตามจุดมุ่งหมาย ดังนี้

4.4.5.1.1 แสดงตามกำหนดการประจำปี เช่น สมโภชพระบรมมหาราชวัง

ในวันขึ้นปีใหม่ งานสโมสรสันนิบาต งานเฉลิมพระชนมพรรษา งานรื่นเริงหลังเสร็จการซ่อมรถเสือป่า งานฤดูหนาว งานวัดเบญจมบพิตร ฯลฯ

4.4.4.1.2 แสดงในโอกาสพิเศษ เช่น ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

สมโภช งานทำบุญครบรอบอายุ งานทำบุญขึ้นพระตำหนัก หรือขึ้นบ้านใหม่ งานฉลองยศฉลองตรา งานฉลองสะพาน งานฉลองพระ งานสมโภชพระบรมธาตุ ฯลฯ

4.4.4.1.3 แสดงเพื่อหารายได้ในการกุศลต่าง ๆ เช่น หารายได้จัดซื้อเรือ

รบหลวงพระร่วง จัดซื้อปืนให้เสือป่า บำรุงโรงเรียน ปฏิสังขรณ์วัด ฯลฯ

4.4.5.2 ผู้ชมการแสดง

ผู้ชมแตกต่างกันไปตามโอกาส มีทั้งเสือป่า และข้าราชการกระทรวง หน่วยงานต่าง ๆ และประชาชน โดยเฉพาะในการแสดงเก็บเงินบำรุงการกุศล ทรงกำหนดให้แต่ละวันเชิญหน่วยงานต่าง ๆ ไม่ซ้ำกัน และแบ่งสำหรับเจ้านายฝ่ายใน ภรรยาข้าราชการ มิให้ปะปนกับผู้ชาย ผู้ชมต้องได้รับเชิญมา ซึ่งผิดกับมหรสพอื่น ๆ มีการกล่าวถึงในดุสิตสมิตว่า “*โขมยบรรดาศักดิ์นี้นาน ๆ จะมีสักครั้งหนึ่ง และไม่ใช่ใคร ๆ ก็มาได้ตามปรารถนา ผู้ดูต้องเป็นผู้ที่ได้รับเกียรติยศจากผู้เล่นเสียก่อนคือผู้เล่นเชิญให้มาดู เมื่อมีขึ้นครั้งไรจึงพอใจผู้ที่ได้รับเชิญเป็นอันมาก มาดูกันเต็มโรงเสมอ*” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2464a, น. 163) ส่วนในวันซ่อมใหญ่ ที่มีการแต่งตัวจริงก็จะโปรดให้เชิญนักเรียนมาชม

ตัวอย่างการเชิญผู้ชมแต่ละกลุ่มมาชมละคร เรื่อง *หลวงจำเนียรเดินทาง* แสดงวันที่ 25-28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2463 เพื่อเก็บเงินซื้อปืนเสือป่า

25 พฤศจิกายน เชิญเจ้านายฝ่ายหน้าและข้าราชการกระทรวงศึกษาธิการ

26 พฤศจิกายน เชิญข้าราชการกระทรวงนครบาล ตำรวจนครบาล ภูธร กระทรวงทหารบก กระทรวงทหารเรือตั้งแต่ชั้นนายพันตรีขึ้นไป

27 พฤศจิกายน เชิญข้าราชการกระทรวงต่างประเทศ พระคลัง มหาตไทย คมนาคม เกษตร ยุติธรรม มุราธรรวัง กรมตำรวจหลวง ฯลฯ

28 พฤศจิกายน เชิญข้าราชการฝ่ายใน หม่อมห้ามและภรรยาข้าราชการ ข้างนอก

เรื่อง กลแตก แสดงวันที่ 24 – 27 ธันวาคม พ.ศ. 2463 เพื่อเก็บเงินซื้อปืน
พระราม 6 สำหรับเสือป่า

24 ธันวาคม เชิญเจ้านายฝ่ายหน้าและข้าราชการชั้นพันตรีขึ้นไป กระทรวง
ต่างประเทศ คมนาคม ศึกษาธิการ

25 ธันวาคม เชิญข้าราชการเทียบนครบาล ตำรวจภูธร

26 ธันวาคม เชิญข้าราชการตั้งแต่ชั้นพันตรี กระทรวงมหาดไทย พระคลัง
เกษตรฯ ยุติธรรม กรมมรุธาธร ราชเลขาธิการ พระคลังข้างที่

27 ธันวาคม เชิญข้าราชการฝ่ายในและหม่อมห้ามภรรยาข้าราชการที่เป็น
หม้ายและข้าราชการกระทรวงวัง กรมมหาดเล็ก

เรื่อง หัวใจนักรบ แสดงวันที่ 22-27 มีนาคม พ.ศ. 2463 (2464) เพื่อเก็บ
เงินซื้อปืนเสือป่าแบบพระราม 6 อัตราค่าบ็อกซ์ แก้ว 6 ตัว 10 บาท แก้วหน้าฉาก 5 บาท แก้ว
กลางโรง 3 บาท แก้วรอบนอก 1 บาท สำหรับลูกเสือ นักเรียนทหาร เหลือ 50 สตางค์

22 มีนาคม เชิญเสือป่ารักษาดินแดงกรุงเทพฯ

23 มีนาคม เชิญทหารบกในกรมยุทธศึกษาและนักเรียนนายร้อย

24 มีนาคม เชิญทหารบกทั่วไป บุตร บุตรี และภรรยา

25 มีนาคม เชิญนักเรียนนายเรือและทหารเรือทั่วไป

26 มีนาคม เชิญพ่อค่านายห้างชาวต่างประเทศทุกกระทรวงทบวงการ
บุตร บุตรี และภรรยา

27 มีนาคม เชิญพระบรมวงศานุวงศ์ ฝ่ายใน นักเรียนโรงเรียนราชินี และ
พยาบาล

เรื่อง กุศโลบาย 22-29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2464 เล่นเก็บเงินในการซื้อ
ตัวลอตเตอรี่ปืนเสือป่าให้ครบจำนวน

22 พฤศจิกายน วันซ้อมใหญ่ โปรดเกล้าฯ ให้นักเรียนนายร้อยดูในการซ้อม

24 พฤศจิกายน เชิญข้าราชการกระทรวงกลาโหม ทหารเรือ นครบาล
นายตำรวจภูธร ตำรวจพระนครบาล

25 พฤศจิกายน เชิญข้าราชการกระทรวงมหาดไทย ยุติธรรม เกษตร
ต่างประเทศ พระคลัง พาณิชย

26-27 พฤศจิกายน เชิญพ่อค้าคหบดีและชาวต่างประเทศ

28 พฤศจิกายน เชิญกระทรวงศึกษาธิการ มรุธาธร กระทรวงและกรม
ต่าง ๆ ในพระราชสำนักทั่วไป

29 พฤศจิกายน เชิญเจ้านาย ข้าราชการฝ่ายใน คณะโรงเรียนราชินีและครู
โรงเรียนทั่วไป

เรื่อง *เสื่อเต่า* โดยคณะศรีอยุธยา 9-11 ธันวาคม พ.ศ. 2465 ทรง
แสดงเป็นพระยารัตนประภาศกณีย์ เล่นเก็บเงินบำรุงโรงเรียนราชินี ราคาที่นั่งชั้นเดียวหมดที่ละ
10 บาท

9 ธันวาคม เชิญเจ้านายข้าราชการทุกชั้นบรรดาศักดิ์

10 ธันวาคม เชิญชาวต่างประเทศทั้งชายหญิง

11 ธันวาคม เชิญเจ้านายข้าราชการฝ่ายในและสตรีมีบรรดาศักดิ์

4.4.5.3 สถานที่ฝึกซ้อมและแสดง

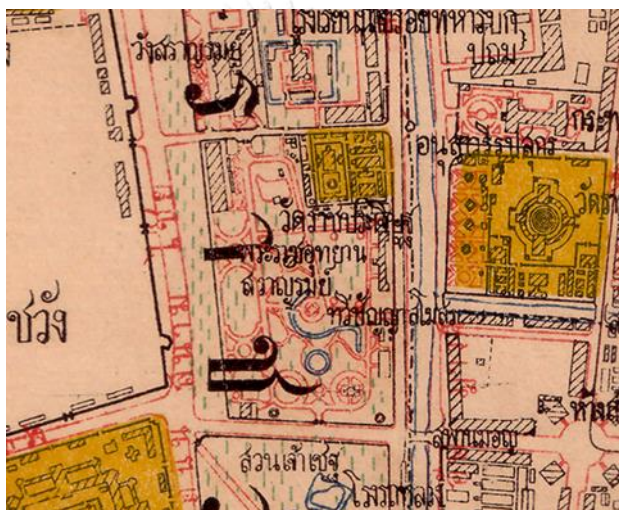
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชนิพนธ์ในทางละคร จึงมี
โรงละครตามที่แตกต่างกันหลายแห่ง พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ทรงพระนิพนธ์ไว้ใน
เกิดวังปารุสก์ว่า “ไม่ว่าทุลกระหม่อมลึงจะประทับประจำอยู่ที่ใด ก็ต้องมีโรงละครทำด้วยไม้สีเขียวแก่
ตามไปด้วยทุกหนทุกแห่ง...” โรงละครที่ใช้สำหรับแสดงละครพระราชนิพนธ์ รวบรวมมาจำนวน 13
แห่ง ดังต่อไปนี้

1. โรงละครทวีปัญญาสโมสร ในพระราชวังสราญรมย์
2. โรงโขนหลวง สวนมิสกวัน
3. โรงละครสวนเต่าหรือสวนศิवालีย์ ในพระบรมมหาราชวัง
4. โรงละครพระที่นั่งอัมพรสถาน
5. โรงละครหลวงสวนจิตรลดา ในพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน
6. โรงละครในพระราชวังพญาไท
7. โรงละครวรรณาลัยศาลา ในพระราชวังบางปะอิน
8. โรงละครในพระราชวังสนามจันทร์
9. พระตำหนักสโมสรเสวกามาตย์ ในพระราชนิเวศน์มฤคทายวัน
10. ท้องพระโรงพระที่นั่งนงคราญสโมสร ในสวนสุนันทา
11. โรงละครชั่วคราว
12. โรงละครเอกชน

4.4.5.3.1 โรงละครทวีปัญญาสโมสรในพระราชวังสราญรมย์

พระราชวังสราญรมย์ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกจรดกำแพงพระบรมมหาราชวัง ด้านหลังเป็นวัดราชประดิษฐ์ สร้างมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เริ่มสร้างพ.ศ. 2409 แต่ยังไม่ทันแล้วเสร็จ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างต่อจนแล้วเสร็จ แล้วทรงพระราชทานไว้สำหรับเจ้านายประทับ เคยใช้เป็นที่รับรองพระราชอาคันตุกะ และที่ทำการของกระทรวงการต่างประเทศ จนเป็นที่ประทับของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร หลังจากเสด็จกลับจากต่างประเทศ พ.ศ. 2445 ต่อมาโปรดให้ตั้งทวีปญญาสโมสรขึ้น ที่ทำการสมาคม เริ่มแรกอยู่ที่ตลาดฟ้าพระราชอุทยานสราญรมย์ มีพิธีเปิดอาคารเมื่อวันที่ 30 มีนาคม พ.ศ. 2447 จนมีการออกหนังสือพิมพ์ทวีปญญา และโปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงสำหรับเลี้ยงสมาชิก และสร้างโรงละครในนั้น เรียกว่า โรงละครละครทวีปญญา พระราชอุทยานสราญรมย์นี่เองที่เป็นจุดกำเนิดของโขนสมัคร และคณะละครสราญรมย์

ภาพที่ 188 ทวีปญญาสโมสร พระราชอุทยานสราญรมย์ในแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2453
ที่มา หน่วยวิจัยแผนที่และเอกสารประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมฯ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หลังเสด็จขึ้นทรงราชย์ จึงมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงอาคารภายในพระราชอุทยานสราญรมย์ ดังหนังสือกราบบังคมทูลของพระยาเทพทวาราวดี จางวางกรมมหาดเล็ก เมื่อวันที่ 21 สิงหาคม ร.ศ. 131 (พ.ศ. 2455) มีการปรับปรุงดังนี้

1. ตัวโรงโขนที่เป็นจิตรลดาสภาคารเดิวนี้นี้ แก่ทำเป็นห้องบิลเลียด 2 ห้อง ห้องอ่านหนังสือมีตู้หนังสือ 2 หิ้ง กับห้องกลางทำเป็นห้องประชุม ด้านข้างเหนือต่อเป็นมุขใหม่สำหรับเป็นห้องพักอาหาร และทำห้องทรง ห้องแต่งพระองค์ กับห้องอาบน้ำชำระร่างกาย มีชลาภกับร้านสำหรับคนพัก 1 มุข ทาสีใหม่ทั่วไป
2. สโมสรทวีปญญา แก่เป็นที่รับแขก ต้องรื้อตลาดฟ้าเก่าที่เป็นรอดไม้เอก ขัดเหล็ก ทำคอนกรีตเป็นตลาดฟ้าใหม่ตลอดหลัง บานทำบานกระฉกใสใหม่ ทาสีน้ำปูนทั่วไป
3. โรงพักรถยนต์ทำใหม่ 7 ห้อง

4. เรือนครัว 4 ห้อง 1 หลัง ใช้เสาไม้แก่นมีฝารอบ หลังคามุงสังกะสี พื้นปูอิฐดาดสีเมนต์ กับมีเรือนเล็กต่อหลังครัวเป็นที่คนอยู่ 1 หลัง มีรั้วไม้กันเป็นเขตรอบครัว ทาสีทั่วไป

5. โรงละครทวิปัญญาและเรือนต่าง ๆ ที่ไม่ได้แก่ ต้องทาสีใหม่ทั้งหมดทั่วไป

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า โรงละครเป็นอาคารที่สร้างขึ้นใกล้กับโรงกระจกที่เป็นสโมสรซึ่งยังมีอยู่ในปัจจุบัน อยู่ในความรับผิดชอบของกรุงเทพมหานคร ส่วนโรงละครรื้อไปนานจนไม่มีหลักฐานปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน

ภาพที่ 189 ทวิปัญญาสโมสรในอดีต

ที่มา วรชาติ มีชูบท จดหมายเหตุชิราวุธ ตอนที่ 129

ภาพที่ 190 ทวิปัญญาสโมสรในปัจจุบัน มีสภาพชำรุดยังมิได้บูรณะซ่อมแซม

ที่มา ผู้วิจัยบันทึกภาพเมื่อ 19 กันยายน พ.ศ. 2463

4.4.4.3.2 โรงโขนหลวง สวนมิสกวัน

โรงโขนหลวงสวนมิสกวัน ตั้งอยู่ในสวนมิสกวัน ถนนราชดำเนินนอก ข้างลานพระราชวังดุสิต สวนมิสกวันนี้เคยเป็นที่ตั้งงานพระเมรุของสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าอรุณศรีรัชสมโภช เมื่อ พ.ศ. 2453 ส่วนโรงโขนหลวง มีชื่อเรียกว่า Royal Theatre, Dusit Park เป็น

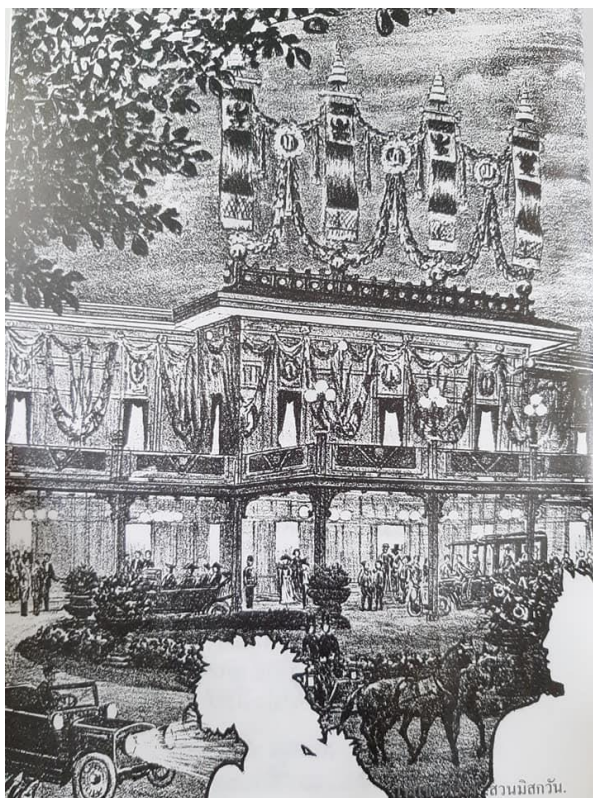
โรงละครที่มีการแสดงต่าง ๆ ทั้งในงานพระราชพิธีสำคัญ แต่กลับไม่พบประวัติที่มาของการสร้างโรงละคร ตลอดจนภาพถ่ายด้านนอกอาคาร มีการสันนิษฐานว่าน่าจะสร้างในช่วงปลายรัชกาลที่ 5

ลักษณะของโรงละครเป็นแบบยุโรป สร้างด้วยไม้ มี 2 ชั้น ชั้นล่างยกพื้นขึ้นเล็กน้อย ด้านหน้าทางเข้าโรงละครมีบันไดใหญ่ แยกขึ้น 2 ข้าง มีลวดลายฉลุตามชายคาโดยรอบ หลังคามุงด้วยสังกะสีเกลี้ยงทับลงบนยาง มีรางน้ำและท่อระบายน้ำฝนอยู่ตลอดอาคาร ด้านหน้าโรงมีอาคารโปรง เป็นที่สำหรับรับประทานอาหารว่างหลังจบการแสดง ข้างโรงมีอาคารเครื่องสายฝรั่ง ใช้เป็นที่เก็บเครื่องดนตรี ส่วนบริเวณรอบ ๆ เป็นสนามหญ้า ภายในโรงละครชั้นล่างตรงกลางใช้เป็นที่แสดงละครและตั้งเก้าอี้เป็นแถว เว้นทางเดิน คาดว่าจุผู้ชมได้ประมาณ 600 คน เวทียกพื้น ผู้ชมสามารถชมได้ 3 ด้าน กรอบเวทีทำเป็นลายไทยคล้ายกระบังหน้านาง หลังเวทีเป็นฉาก มีรางเหล็กสำหรับแขวนฉาก ถัดออกมาเป็นช่วงที่ติดรอบประมาณ 8 เส้น พื้นเวทีเป็นไม้สัก ด้านหลังเวทีเป็นห้องแต่งตัว ใช้รวมทั้งหญิงและชาย มีกระจกบานใหญ่ติดอยู่กับผนังภายในห้องแต่งตัว ชั้นบนที่เป็นที่นั่งผู้ชมนั้น ทำเป็นรูปเกือกม้า กั้นผนังแบ่งเป็นบ็อกซ์ไว้ตลอดแนว มีบ็อกซ์ที่ประทับของพระมหากษัตริย์ตรงกลาง อาคารหลังนี้ รื้อลงในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม เนื่องจากมีสภาพชำรุดทรุดโทรม (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2554, น. 58)

ภาพที่ 191 โรงโขนหลวง สวนมิสกวัน ในแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2453

ที่มา หน่วยวิจัยแผนที่และเอกสารประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมฯ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 192 ภาพถ่ายเส้น โรงละครสวนมิสกวัน ในสุจิตร์การแสดงเนื่องในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช พ.ศ. 2454

ที่มา จดหมายเหตุพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

4.4.4.3 โรงละครสวนเต่าหรือสวนคิวาลัยในพระบรมมหาราชวัง

สวนคิวาลัย สร้างขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นสวนภายในพระบรมมหาราชวัง อยู่ทางตะวันออกของหมู่พระที่นั่งมhamณเฑียร เดิมเรียกบริเวณนี้ว่า สวนขวา เป็นที่ประพาสสำราญพระราชอิริยาบถของรัชกาลที่ 1-3 ซึ่งอาคารต่าง ๆ ชำรุดทรุดโทรมเกินกว่าจะบูรณะ จึงรื้อแล้วโปรด ให้สร้างพระที่นั่งคิวาลัยมหาปราสาท พระที่นั่งภานุมาศจำรูญ (ภายหลังเรียกว่าพระที่นั่งบรมพิมาน) ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ใช้เป็นที่แสดงละครสมโภชพระบรมมหาราชวังในวันขึ้นปีใหม่เกือบทุกปี และในโอกาสอื่น ๆ เช่น การรื่นเริงของสมาชิกจิตรลดาสโมสร และในเวอร์เลียงอันเต ต่อมาโรงละครมีสภาพชำรุดทรุดโทรม จนต้องมีการซ่อมแซมและรื้อถอนในที่สุด

4.4.4.3.4 โรงละครพระที่นั่งอัมพรสถาน

เป็นโรงละครหลวงอยู่ชั้นสองของพระที่นั่งอัมพรสถาน ที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นที่ประทับทอดพระเนตรละคร ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า

เจ้าอยู่หัว ใช้เป็นที่ซ้อมละครก่อนไปแสดงที่โรงโขนหลวง สวนมิสกวัน และเป็นที่แสดงละครด้วย ใน สมัยรัชกาลที่ 7 เปลี่ยนเป็นโรงภาพยนตร์ ส่วนในรัชกาลที่ 9 เคยใช้เป็นสนามแบดมินตัน และเคยใช้ เป็นที่จัดพิธีพระราชทานครอบครัวยุโชนละครเมื่อวันที่ 24 มกราคม พ.ศ. 2506

ภาพที่ 193 โรงละครพระที่นั่งอัมพรสถาน เคยจัดพระราชพิธีครอบครัวยุโชนละคร 24 มกราคม พ.ศ. 2506
ที่มา กลุ่มประชาสัมพันธ์ กระทรวงวัฒนธรรม, 2560

4.4.4.3.5 โรงละครหลวงสวนจิตรลดาในพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน

รโหฐาน

อยู่ทางตะวันออกของพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ที่สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2456 ที่โรงละครหลวงแห่งนี้ เป็นที่จัดพระราชพิธีไหว้ครูโขนละครครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2457 ม.ล.ปิ่น มาลากุล บรรยายลักษณะอาคารที่สวนจิตรลดาไว้ว่า เป็นโรงละครยื่นออกไปจากพระตำหนักทางทิศตะวันออก สร้างด้วยไม้ มีผนังกันระหว่างในโรงกับผู้ชม นอกนั้นโปร่ง (ม.ล.ปิ่น มาลากุล, 2524, น. 557)

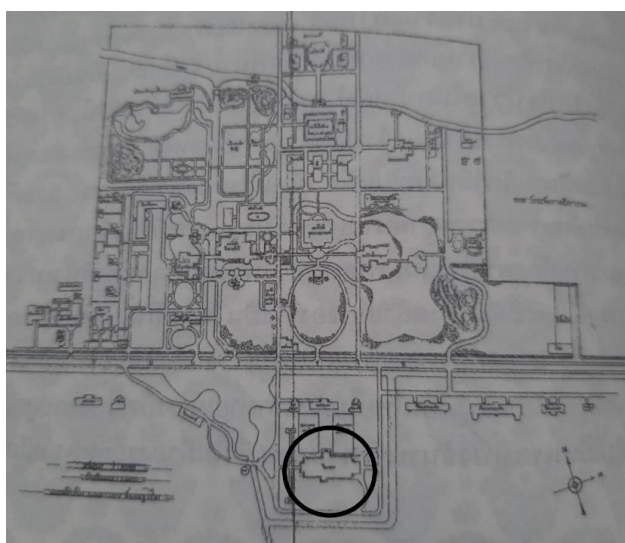
ภาพที่ 194 พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน โรงละครอยู่ด้านเหนือพระตำหนักไม่ปรากฏในภาพ

4.4.4.3.6 โรงละครในพระราชวังพญาไท

พระราชวังพญาไทสร้างเมื่อ พ.ศ. 2452 เพื่อเป็นโรงนา สำหรับปลูกข้าว และเป็นที่จัดงานพระราชพิธีแรกนาขวัญ ภายหลังรัชกาลที่ 5 สวรรคต สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี เสด็จมาประทับที่นั่นจนเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างที่ประทับขึ้นอีกหลายหลัง กรณีการ ต้นประเสริฐ (2553, น. 96-97) กล่าวว่า เดิมฝั่งตรงข้ามกับพระราชวังพญาไท มีโรงละครเดิมอยู่ โดยดัดแปลงโรงนาในนาหลวงคลองพญาไทเป็นโรงละครชั่วคราว ต่อมาในราชสำนักสมเด็จพระพันปีหลวง โปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงละครแห่งใหม่ในสวนผักเดิมที่ทรุดโทรมตั้งแต่คราวน้ำท่วมใหญ่ พ.ศ. 2460 จึงย้ายโรงละครไม้สังกะสีจากพระที่นั่งอภิเชษฐดุสิตและสวนจิตรลดาไปปลูกแทนที่ แต่โรงละครที่รื้อมาก็ผุพังไม่สามารถใช้งานได้เช่นกัน ต้องปลูกสร้างขึ้นใหม่ ณ ริมคลองสามเสน ขนาด 26.5x56.3 เมตร ใช้เครื่องตะแบก ไม้เสาแก่น หลังคากระเบื้องซีเมนต์ พร้อมทั้งตกแต่งห้องพระบรรทม ห้องแต่งพระองค์ ห้องรับแขกโรงละครสร้างโรงเก็บฉากและเครื่องละคร ที่มีขนาด 10x18 เมตร แต่ยังมีได้แสดง เกิดเหตุเศร้านสดด้วยสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถเสด็จทิวศตที่ประเทศสิงคโปร์ เมื่อวันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2463 ภายหลังวันถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระราชชนนีเพียง 20 วัน จึงงดการจัดละครชุดนี้ไว้ และโรงละครริมคลองสามเสนนี้ยังเป็นที่ชุมนุมทำกิจกรรมของทวยนาครดุสิตธานี จัดการประกวดภาพเขียนและแสดงละคร ต่อมา พ.ศ. 2465 โปรดเกล้าฯ ให้รื้อโรงละครริมคลองสามเสนแล้วสร้างโรงละครขึ้นใหม่หลังหนึ่งและโรงเลี้ยงอีกหลังหนึ่ง ด้านหน้าพระราชวังพญาไทฝั่งนาหลวงใกล้กับตำหนักบังกะโลโรงนาพญาไท พระสุจริตสุตา (เปรี๊ญ สุจริตกุล) พระสนมเอก เล่าให้ขนิษฐา วงศ์พานิชและคณะ ถึงโรงละครในพระราชวังพญาไทว่าเป็นโรงละครใหญ่ จุคนได้กว่า 200-300 คน ที่นั่งแบ่งเป็น

ชั้น ๆ ชั้นยาวตัวละ 20-30 แก้ว¹ มีการแสดงบ่อย ๆ ทุกวันเสาร์ เรียกว่าอันเต¹ ต่อมา พ.ศ. 2467 โปรดเกล้าฯ ให้กรมศิลปากรปรับปรุงโรงละครให้เป็นสโมสรราชเสวก มีโต๊ะบิลเลียด เรือนบาร์ ห้องทรงพระอักษร สนามเทนนิส เสด็จเปิดเมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2467 มีงานเลี้ยงและแสดงลิเก และเรื่องพระเกียรติรถ

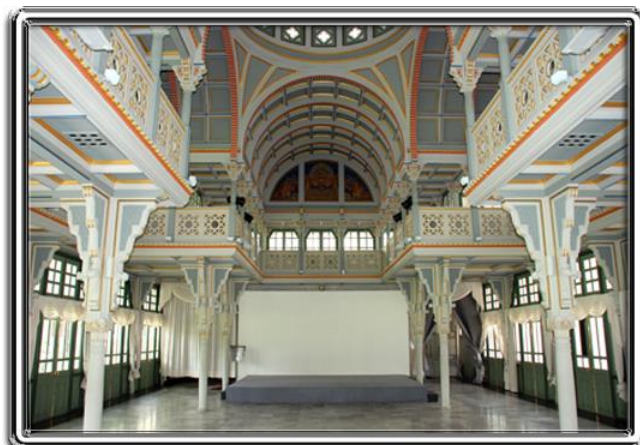
ส่วนพระที่นั่งเทวราชสภารมย์ เป็นอาคารเอนกประสงค์ ที่ทรงงานของสมเด็จพระราชชนนี สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2456 เป็นท้องพระโรง เรียกว่า ท้องพระโรง สผ. (เนื่องจากมีอักษรพระนามย่อ สผ มาจากพระนาม เสาวภาผ่องศรี ประดิษฐานอยู่ที่หน้าบัน) ซึ่งใช้เป็นทีแสดงละครด้วย

ภาพที่ 195 ตำแหน่งโรงละครเดิมในพระราชวังพญาไท

ที่มา กรรณิการ์ ตันประเสริฐ (2553, น. 72)

¹ มาจากอันเตปุริภุริน ที่ทรงนำคำเรียกศาลาบุงจากในการชุมนุมของพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนาง ที่สนามหน้าพระที่นั่งอภิเชษฐดุสิต เพื่อฟังข่าวการเสด็จพระราชดำเนินเยือนทวีปยุโรปของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาใช้ โดยเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ตั้งชื่อว่าอันเตปุริภุริน แปลว่า ข้าราชการในราชสำนัก เมื่อมาชุมนุมจึงมีการเลี้ยงและจัดการแสดงต่าง ๆ

ภาพที่ 196 พระที่นั่งเทวราชสภารมย์

ที่มา เพจพระราชวังพญาไท <http://www.phyathaipalace.org/>

4.4.4.3.7 โรงละครวรรณกุศล ในพระราชวังบางปะอิน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ปรับปรุงตำหนักวรรณกุศลสถาน ซึ่งเคยเป็นที่ประทับของพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายใน เป็นโรงละครประจำพระราชวัง พระราชทานนามว่า วรรณกุศลสถาน ภายหลังพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต มีการรื้อออกจนเป็นสนามหญ้าในปัจจุบัน

4.4.4.3.8 โรงละครที่พระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์ ในพระราชวัง

สนามจันทร์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดที่จะเสด็จแปรพระราชฐานไปทรงประทับ ณ พระราชวังสนามจันทร์ เป็นเวลานาน ทรงสำราญพระราชหฤทัยมาก แม้จะมีพระราชกิจมากมาย รวมทั้งการซ้อมรบเสือป่า แต่ในช่วงค่ำเมื่อทรงว่างจากพระราชภารกิจแล้ว มักเป็นการซ้อมหรือแสดงละคร โดยใช้พระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์ ที่มีลักษณะเป็นศาลาโถงทรงไทย ยกพื้นสูงประมาณ 1 เมตร มีฉัตรสองข้าง หน้าบันเป็นรูปจำหลักทำวอมรินทร์ราชธิดา พระหัตถ์ซ้ายประทานพร พระหัตถ์ขวาทรงวชิระ ประทับในพินานปราสาทสามยอด มักทรงใช้เป็นท้องพระโรงในเวลาเสด็จออกขุนนาง และเป็นสโมสรสนับทึบ และเป็นโรงละครในการซ้อมโขน เรียกกันว่าเป็นโรงโขน ที่มีความพิเศษคือผู้แสดงสามารถปรากฏกายบนเฉลียงได้ 3 ด้าน นอกจากบนเวที ซึ่งลักษณะโรงละครแบบนี้มีอีก 2 แห่งคือที่โรงละครสวนมัสกวันและหอประชุมโรงเรียนวชิราวุธ ในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันพบว่ามักเสด็จฯ ลงโรงละครซ้อมหลังเสวยมื้อค่ำ ตั้งแต่ 22.00 นาฬิกาไปจนถึง 4 นาฬิกาของวันใหม่ ณ ที่พระราชวังสนามจันทร์นี้ เป็นบ่อเกิดของบทพระราชนิพนธ์หลายเรื่องอย่างเรื่อง *ท้าวแสนปม* และ *โรมิโอและจูเลียต* เป็นที่ฝึกซ้อมและจัดแสดงละครครั้งแรก เช่น *วิไลเลือกคู่* *งดการสมรส* *หาโล่* *หา*

เมียให้ผ้า เลือเต่า วิวาทพระสมุท ชิงนาง ตั่วกอวิลสัน มิตรแท้ เสียสละ และการจัดแสดงแบบ ภาพยนตร์ที่จัดขึ้นหลังจากเสร็จการซ่อมรบเสือป่า

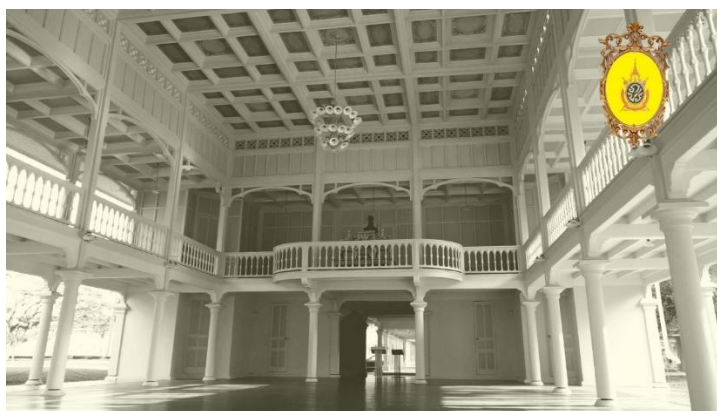
ภาพที่ 197 พระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์ พระราชวังสนามจันทร์
ทิวา กรมศิลปากร

ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กระทรวงวังได้ขอพระบรมราชานุญาตนำฉาก ชุ่มโรง และชุ่มประตู่มาใช้ในราชการของกระทรวงวังที่กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2470 (สำนักพระราชวัง หนังสือกระทรวงวังที่ 37/1097 จากผู้รั้งตำแหน่งปลัดบัญชาการกระทรวงวัง ถึงปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2470 อ้างถึงใน นวพลจง เสวตเวช หน้า 74) และเมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2476 กระทรวงวังมีหนังสืออนุญาตให้กระทรวงมหาดไทยหรือโรงละครไปปลูกเป็นโรงพยาบาลของเรือนจำ จังหวัดนครปฐม (สำนักพระราชวัง, หนังสือกระทรวงมหาดไทยที่ 34/4024 ปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทย ถึงปลัดบัญชาการพระราชวัง 17 มิถุนายน 2476 และสำนักพระราชวัง หนังสือกระทรวงวังที่ 7/498 ลงวันที่ 27 มิถุนายน 2476)

4.4.4.3.9 พระตำหนักสโมสรเสวกามาตย์ในพระราชนิเวศน์มฤคทายวัน

พระราชนิเวศน์มฤคทายวัน ตั้งอยู่ที่ตำบลห้วยทรายเหนือ อำเภอบางใหญ่ จังหวัดเพชรบุรี โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2466 เพื่อเป็นที่ประทับในฤดูร้อน ออกแบบโดยนายแอร์โกเล มันเฟรดี มีอาคารพระตำหนัก 2 หลัง คือพระที่นั่งสมุทพิมาน พระที่นั่งพิศาลสาคร ส่วนหลังที่ 3 เป็นสโมสรนามว่า สโมสรเสวกามาตย์ เป็นท้องพระโรงสำหรับเสด็จออกว่าราชการ รับพระราชอาคันตุกะ และประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ อาคารนี้ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือ เป็นอาคารสองชั้นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เปิดโล่ง บนเพดานเป็นช่องสี่เหลี่ยมเขียนลวดลาย ทั้งสองชั้นมีห้องควบคุมไฟสำหรับเวที ใช้แสดงละครและห้องพักนักแสดง ภายในมีบันไดสำหรับนักแสดงขึ้นลง เวทีอยู่ทางเหนือ ยกพื้น

สูง เจ้านายฝ่ายในประทับที่เฉลียงชั้นบนของอัมจันทร์ มีทางเสด็จพระราชดำเนิน ปัจจุบันเรียกว่า พระที่นั่งเสวกามาตย์

ภาพที่ 198 พระที่นั่งเสวกามาตย์ ในพระราชนิเวศน์มฤคทายวัน
ที่มา เพจพระราชนิเวศน์ มฤคทายวัน สืบค้นเมื่อ 4 ตุลาคม 2564

<https://www.facebook.com/mrigadayavanofficial/photos/พระที่นั่งเสวกามาตย์>

4.4.5.3.10 ท้องพระโรง พระที่นั่งนงคราญสโมสร ในสวน

สุนันทา

อาคารท้องพระโรงภายในวังสวนสุนันทา ออกแบบโดยมาริโอ ตามานโญ และ เอมีลิโอ จีโอวันนี กอลโล สร้างแล้วเสร็จ พ.ศ. 2467 พระราชทานว่า นงคราญสโมสร เคยใช้เป็นที่พักจัดแสดงละคร

ภาพที่ 199 พระที่นั่งนงคราญสโมสร
ที่มา มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

ภาพที่ 200 ภายในพระที่นั่งนงคราญสโมสร
ที่มา มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

ภาพที่ 201 ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเป็นโรงละครในกรมทหารมหาดเล็ก
ที่มา วรชาติ มีชูบท จดหมายเหตุนิราวุธ ตอนที่ 134

4.4.5.3.11 สันนิษฐานว่าเป็นโรงละครในกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์

ภาพที่ 201 เป็นภาพถ่ายโรงละครแห่งหนึ่ง มีลักษณะเวทียกพื้นสูง ติดตั้งฉากละครแบบสมัยใหม่ หน้าเวทีทอดเกล้าพระที่นั่ง ซึ่งวรชาติ มีชูบท เขียนในจดหมายเหตุนิราวุธ ตอนที่ 134 ว่าเป็นโรงละครทวีปัญญา แต่ผู้วิจัยยังไม่ยืนยันว่าเป็นโรงละครทวีปัญญา ด้วยไม่ปรากฏภาพนี้ในงานเขียนของ ม.ล.ปิ่น มาลากุล อีกทั้งเนื้อกรอบเวทิด้านหนึ่งระบุคำว่า *ผู้บังคับ* และ *การกรม* ตรงกลางมีภาพประดับอยู่ ที่น่าจะเป็นภาพของผู้บังคับการ ภาพแรกคือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำรงตำแหน่งผู้บังคับการกรมทหารบก 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ ภาพต่อ ๆ ไป จึงน่าจะเป็นผู้บังคับการกรมท่านอื่น ๆ ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่า ไม่น่าจะเป็นโรงละครทวีปัญญา แต่อาจจะเป็นโรงละครภายในกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ หรือโรงเรียนนายร้อยชั้นประถม ที่อยู่ตรงข้างวังสราญรมย์ ภาพบนกรอบเวทีมีทั้งหมด 12 ภาพ แต่ในหนังสือตำนานกรมทหารบก 1

มหาดเล็กรักษาพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2466 ระบุรายพระนาม/นามผู้บังคับการกรมมี 10 พระองค์/ท่าน ดังนี้

1. จอมพล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
2. (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์?)
3. เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค)
4. (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอุณากรรณอนันตนรไชย?)
5. สมเด็จฯ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช
6. (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ?)
7. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอดิศรอุดมเดช
8. นายพลตรีพระยาราชวัลภาณุสิษฐ์ (อืด ศุภมิตร)
9. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช
10. สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร
11. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ
12. นายพลโท เจ้าพระยารามราฆพ (ม.ล.เพ็ญ พึ่งบุญ)

หมายเหตุ ข้อ 2, 4 และ 6 สันนิษฐานจากภาพบนกรอบเวทีเพิ่มเติมจากข้อมูลในตำนานกรมทหารราบ 1 ซึ่งมีอยู่ 8 รายนาม

4.4.5.3.12 โรงละครชั่วคราว

คือโรงละครที่สร้างขึ้นสำหรับการแสดงเฉพาะกิจเป็นการชั่วคราว ไม่เป็นการถาวร สามารถถอดรื้อขึ้นส่วนประกอบใหม่ได้ เช่น โรงละครชั่วคราวหน้าพระที่นั่งอภิเชษฐสถิต โรงละครชั่วคราวที่สวนสุนันทาเนื่องในงานทำบุญพระชนมายุ สมเด็จพระมาตุจฉาเจ้า ครบ 60 พรรษา (สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า) เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2467 มีหนังสือกราบบังคมทูลขอเบิกค่าทำโรงละคร ฉาก และเครื่องละคร เรื่องแก้แค้นและฉวยอำนาจ แสดงในงานวันประสูติสมเด็จพระมาตุจฉาเจ้า แล้วมีการขนย้ายมาแสดงเก็บเงินบำรุงราชการเสื่อป่า ณ โรงโขนหลวง (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2468, น. 37-38) และโรงละครชั่วคราวเวลาที่เสด็จฯ ประพาสหัวเมืองต่าง ๆ

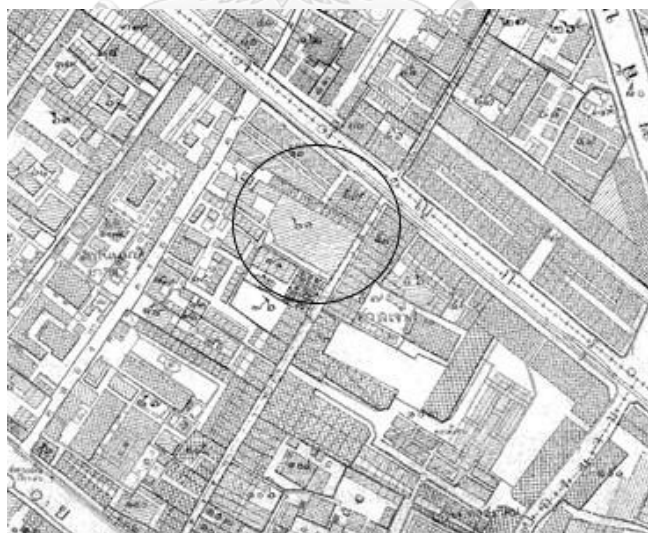
4.4.5.3.13 โรงละครของเอกชน

คณะละครหลวงเคยออกไปแสดงที่โรงละครของเอกชนเพียงแห่งเดียว คือที่โรงละครบุษปะนาฏศาลาซึ่งเป็นของพระยาอนุวัฒน์ราชนิยาม (ฮง เตชะวณิช) ถนนเจริญกรุง เดิมเคยเป็นโรงบ่อนหอย ก.ข. ตั้งอยู่ตรอกเล่งบ๊วยเอี้ย หรือเรียกตรอกเจ้าสัวเนียม (ปัจจุบันเรียกว่า ตรอกอิศรานภาพ) ถนนเจริญกรุง เมื่อมีประกาศเลิกบ่อน จึงปรับเปลี่ยนเป็นโรงละครที่มีการแสดง

เก็บค่าเข้าชมสนองพระราชนิยม มีเรื่องเล่ากันว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดโรงละคร และทรงพระราชทานนามว่าบุษปะนาฏศาลา มีโขนหลวงออกมาแสดง ตอนหนุมานหักคอช้างเอราวัณ และมีละครพูดเรื่องไมโกธอีกคืบหนึ่ง เป็นการเบิกโรง (สุรนาถ สัจจโสภณ, 2560, น. คำนำ) และเสือป่าเคยแสดงหาเงินช่วยราชการสงคราม ภายหลังมีการแสดงของละครคณะบันเทิงสยาม ที่มีแม่เยื้อนเป็นตัวละครสำคัญในสมัยละครปริตาลัยเป็นหัวหน้า และจัดการแสดงจ๊วแบบใหม่ในโรงละคร ตามความทรงจำของขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์) ที่แนะนำให้พระยาอนุวัณราชนิคมสร้างฉากม้วนเปลี่ยนไปตามเนื้อเรื่อง ผสมกับเครื่องเรือนแต่งฉากเป็นของจริง ที่ยืมมาจากบ้านพระยาอนุวัณราชนิคม ต่อมา พ.ศ. 2462 ถูกเพลิงไหม้ และมีการสร้างขึ้นใหม่ในเวลาต่อมา

ภาพที่ 202 พระอนุวัณราชนิคม (สง เตชะวณิช)

ภาพที่ 203 แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2450 อาคารหมายเลข 61 สันนิษฐานว่าเป็นที่ตั้งของ
โรงบ่อนเล่งบ้วยเอี้ยะที่ต่อมาทำเป็นโรงละครบุษปะนาฏศาลา
ที่มา หน่วยปฏิบัติการวิจัยแผนที่และเอกสารประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 204 ภาพถ่ายทางอากาศราว พ.ศ. 2490-2495 ถนนเจริญกรุง ซ้ายมือมีอาคารหลังใหญ่
สันนิษฐานว่าน่าจะเคยเป็นโรงบ่อนเล่งบ่วยเอี้ยะและโรงละครบุษปะนาฏศาลา
ที่มา ภาพถ่ายทางอากาศ ราว พ.ศ. 2500 กรมแผนที่ทหาร

4.4.6 บุคคลผู้อยู่เบื้องหลังนาฏกรรม

ในการสร้างสรรค์นาฏกรรมแต่ละเรื่อง จำเป็นต้องใช้บุคคลหลายฝ่ายช่วยกัน แม้ว่าจากหลักฐานจะไม่ค่อยมีการบันทึกชื่อนามผู้ที่อยู่เบื้องหลังการแสดงไว้นักก็ตาม แต่ก็สามารถสืบค้นจากรายนามข้าราชการในกรมมหรสพซึ่งเป็นหน่วยงานหลักในเรื่องกำลังคน นักดนตรี ฉาก เครื่องแต่งกาย และทำเนียบนามมหาดเล็ก และทรงระบุในคำนำไว้ ดังต่อไปนี้

4.4.6.1 ข้างในทำเนียบราชการกรมมหาดเล็ก

ข้างต่าง ๆ นั้น อยู่ในสังกัดกรมมหรสพ ที่โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2454 ภายในกรมมหรสพ ประกอบด้วย 2 ส่วน คือฝ่ายบริหารงาน และฝ่ายการแสดง ฝ่ายบริหารงาน ได้แก่ กรมบัญชาการ กองรักษาสถานที่ กองบัญชา และกรมช่างมหาดเล็ก ซึ่งในกรมช่างมหาดเล็กนั้น แบ่งเป็น ช่างเขียน ช่างแผนกรูปฉาย ช่างปั้น ช่างทำหน้าโขน ช่างสลัก และช่างรัก ทรงพระราชทานบรรดาศักดิ์ และโปรดเกล้าฯ ให้บรรจุนั้นเข้ารับราชการตามตำแหน่ง ส่วนฝ่ายการแสดง ประกอบด้วย กรมโขนหลวง กองรำโคม กองคลังเครื่อง แผนกรักษาโรงโขนหลวง และกรมพิณพาทย์หลวง (ภายหลังเปลี่ยนเป็นกรมพิณพาทย์หลวง) และกรมเครื่องสายฝรั่งหลวง ดังรายนามในทำเนียบราชการกรมมหาดเล็ก พิมพ์ขึ้นโดยพระบรมราชโองการ (ไม่ปรากฏปี พ.ศ.) สมบัติส่วนตัวของขุนตำรวจเอก พระมหาเทพกษัตริย์สมุห (เนื่อง สาคกริก) ตรงที่เป็นชื่อนามสกุลนั้น เป็นลายมือของพระมหาเทพกษัตริย์สมุหเขียนด้วยดินสอกำกับไว้

กรมช่างมหาดเล็ก

พระยาอนุศาสน์จิตรกร (เจ้ากรม)	จันทร์ จิตรกร
พระอนุสรจิตราคม	พัน วิจิตรกะ
พระอนุกรมจิตรายน	พุ่ม สุจิตรกะ
ขุนวิมลจิตรการ	ชุ่ม เตมีย์จิตร

ขุนวิศาลจิตรกรรม

ช่างเขียน

หลวงเทพลักษณ์เลขา	ละ หุตะพร
หลวงเทพาภิจิตร	น้อย จุลจิตรระ
หลวงเจนจิตรรง	บุญ บุญยะเสน
หลวงจงจิตรกร	ป่วน ธรรมดิษฐ์
ขุนประสมสีสมาน	
ขุนประสานเบญจรงค์	ฤทธิ์ ฤทธิ์จิตร
ขุนบรรจงลายเลิศ	ทองดี สุวรรณจิตร
ขุนบรรเจิดลายลักษณ์	เหมือน สมจิตร

ช่างฉายรูป

พระสรลักษณ์ลิขิต	ม่วย จันทลักษณ์
หลวงสาทิศเลขา	จ่าง สุวรรณจิตร
ขุนฉายาสาทิศกร	สะอาด จิตราคนี้ พระ
ขุนสุนทรสาทิสลักษณ์	เพิ่ม ภัทรเสน พระ

ช่างปั้น

หลวงลักษณะพิมพ์การ	เปลี่ยน พิมพ์โกวิท
ขุนชาญพิมพ์กิจ	

ช่างทำหน้าโขน

ขุนสลับสีสวรรค์	แส เศรษฐจิตรกะ
ขุนสรวิลาศ	เอี่ยม พิมพ์วัฒน
ขุนชาติบรรจง	ทับ รัตนเทศ
ขุนรงค์บรรเจิด	เล็ก จารุศุกร

ช่างสลัก

ขุนจำลองศุภะลักษณ์
ขุนสลักศุภเลิศ
ขุนประเสริฐหัตถะกิจ
ขุนประสิทธิ์หัตถะการ

ช่างรักต์

ขุนชำนาญรักต์ประการ
ขุนชำนาญรักต์ประกิจ

ขุนชิตร์รักต์ประกอบ

ขุนชอบรักต์ประกร

ภาพที่ 205 ภายในห้องเก็บเครื่องโขนละคร กรมมหรสพ วังจันทร์เกษม
ที่मा หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

4.4.6.2 นักดนตรี

ทรงพระราชทานยศ บรรดาศักดิ์ ราชทินนาม แก่นักดนตรีทั้งใน และนอกพระราชสำนัก ของเดิมที่มีอยู่ 4 ชื่อ คือ ประสานดุริยศัพท์ ประดับดุริยกิจ ประดิษฐ์ไพเราะ และเสนาะดุริยางค์ ทรงคิดราชทินนามขึ้นใหม่รวมแล้วเกือบ 60 นาม เช่น ขาญเชิฐระนาด ฉลาด ฆ้องวง บรรจงทุ้มเลิศ บรรเจิดปีเสนาะ ไพเราะเสียงซอ คลอขลุ่ยคล่อง ว่องจะเข้รับ ขับคำหวาน ฯลฯ (ดูเพิ่มเติมในภาคผนวก) และมีราชทินนามพิเศษที่ทรงพระราชดำริไว้เปรียบเสมือนจตุสดมภ์ของเหล่า ศิลปินดนตรี คือ เจน จัด ถนัด และถนอม พระเจนดุริยางค์ (ปีเตอร์ ไฟท์ วาทยกร) จัดดุริยางค์ ถนัด ดุริยางค์ และถนอมดุริยางค์

ตารางที่ 23 รายนามนักดนตรี

ราชทินนาม	นาม
ประสานดุริยศัพท์, พระยา	แปลก ประสานศัพท์
ประดับดุริยกิจ, พระ	แหยม วิณิน ปลัดกรม
ประดิษฐ์ไพเราะ	เอวัน วาระศิริ, พระ ปลัดกรม ศร ศิลปบรรเลง, หลวง ปลัดกรม

ราชทินนาม	นาม
เสนาบดีศรีวิชัย, พระยา	แช่ม สุนทรวาทิน (.....-2492)
สํานักดนตรี, หลวง (พระสํานักดนตรี)	พลบ สุนทรวาทิน (2409 - ไม่ทราบปี)
ศรีวาทิต, พระ	อ่อน โกมลวาทิน
สิทธิวาทิน, พระ	สาย อังศุวาทิน
พัฒนบรรเลงราช, หลวง	แหยม วิณิน แย้ม ประสานศัพท์
พาทย์บรรเลงมรณ, หลวง	พิมพ์ วาทิน
ประสมสังคีต, หลวง	ข้า ดาราวณิช
ประณีตวรศัพท์, หลวง	เขียน วรวาทิน
คนธรรพวาที, ขุน	จ่าง จิตะเสวี
ดนตรีบรรเลง, ขุน	กุล เสนะวาทิน
เพลงไพเราะ, ขุน	โสม สุวาทิต
เพราะสำเนียง, ขุน	สุข สุขะวาที
เสียงเสนากรรม, ขุน	พัน มุกตะวาทย์
สรเพลงสรวง, ขุน	บัว กมลวาทิน
พวงสำเนียงร้อย, ขุน	นาค วัฒนวาทิน
ขับคำหวาน (นักร้อง), หมื่น	เจิม นาคมาลัย
สมานเสียงประจักษ์, หลวง	เถา สันธนาคร (พ.ศ. 2436-ไม่ทราบปี)
สมัคเสียงประจิต, หมื่น	เจ็ก ประสานศัพท์ (พ.ศ.2436-ไม่ทราบปี)
วาทิตสุรศิลป์, หมื่น	สัย ดุริยะประภต/ ไส ดุริยประภต
วาทินสุรเสียง, หมื่น	วงศ์ ดุริยะประมา
สำเนียงชั้นเชิง, หมื่น	มล โกมลรัตน์
สำเร็จชวนชม, หมื่น	กุ พูลละผลิน
พิรมเฝ้าใจ, หมื่น	ธรรม อัมพะผลิต
พิโรธยา, หมื่น	ภักดี รัตนรานู
วิณาประจันต์, หมื่น	จิต กลัมพตินันท์
วิณินประณีต, หมื่น	จ่าง พันธุจินดา
สังคีตศัพท์เสนา, หมื่น	ปลื้ม วิณิน

ราชทินนาม	นาม
สังเคราะห์ศัพท์สอแสงค์, หมื่น	แฟ้ม โกศัยเนตร
ดุริยางค์เจนจังหวะ, หมื่น	แช่ม สุนทรมณฑล
ดุริยเจนใจ, หมื่น	น่วม สามลพลิน
ประไพเพลงประสม, หมื่น	สังวาล นนทวนิช
ประคมเพลงประสาน, หมื่น	ใจ นิติยผลิน
ตันตริการเจนจิต, หมื่น	สาย ศศิผลิน
ตันตริกจิปรีชา, หมื่น	นาค พาทยาชีวะ
นารถประสานศัพท์, หมื่น	ทัด โกศะรส
หมื่นประคนธรรมประสิทธิ์สาร	แตะ กาญจนผลิน

4.4.6.3 เบื้องหลังฉากและภาพประกอบ

มีบุคคลผู้อยู่เบื้องหลังการวาดภาพประกอบในบทพระราชนิพนธ์
เท่าที่ปรากฏหลักฐาน ดังนี้

4.4.6.3.1 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

ทรงเป็นผู้วาดภาพประกอบในบทพระราชนิพนธ์เรื่อง ธรรมาธรรมะสงคราม หลังจากทรงพระราชนิพนธ์แล้วเสร็จ จึงมีพระราชดำริพิมพ์เป็นเล่มพระราชทานแจกในงานเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2463* (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2524b)

“...ได้นึกขึ้นว่าถ้าได้มีภาพประกอบบทพากย์ด้วย จะชูกำแห่งหนังสือขึ้น.

ข้าพเจ้าจึงทูลขอให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงคิดประดิษฐ์ภาพขึ้นประกอบเรื่อง, เพราะเห็นว่าจะหาช่างใดในกรุงสยามที่ เข้าใจความมุ่งหมายและความตั้งใจของข้าพเจ้าไม่ได้ดีเท่าเปนแน่แท้ และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเข้าพระทัยความประสงค์ของข้าพเจ้าดี ปานใด ภาพทั้งหลายในสมุดนี้ ย่อมเปนพยานปรากฏอยู่เองแล้ว..”

ภาพที่ 206 ปกและภาพประกอบบทพากย์ ธรรมารามสงคราม
ผีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
ที่มา พระราชานิพนธ์เรื่อง ธรรมารามสงคราม, 2463

4.4.6.3.2 พระยาอนุศาสน์จิตรกร (จันทร์ จิตรกร) (พ.ศ.

2441-2492) เป็นผู้เขียนภาพและฉากละคร รวมทั้งภาพประกอบในหนังสือพระราชานิพนธ์เรื่องต่าง ๆ เช่น ลิลิตนารายณ์สิบปาง เขียนภาพ ประกอบเทวดา นางฟ้า ยักษ์ ลิง อย่างงดงาม ตามที่ปรากฏในพระราชานิพนธ์คานา ในหนังสือลิลิตนารายณ์สิบปาง ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2466 ว่า "ส่วนภาพที่เขียนขึ้นใหม่สำหรับหนังสือเรื่องนี้เป็นฝีมือจากวางตรี พระยาอนุศาสน์จิตรกร (จันทร์ จิตรกร), และข้าพเจ้าขอขอบใจข้าราชการผู้ที่ได้ช่วยประดับหนังสือนี้ด้วยฝีมือ" และยังได้เขียนภาพประกอบพระราชานิพนธ์เรื่องมัทนะพาธาด้วย ท่านผู้นี้ รับราชการตั้งแต่ยังทรงดำรงพระอิสริยยศสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ที่หลวงบุรีนรราชกุมาร จางวางกรมช่างมหาดเล็ก และโปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระยาอนุศาสน์จิตรกร เจ้ากรมช่างมหาดเล็ก และเป็นองคมนตรี เมื่อ พ.ศ. 2462

ผลงานทางช่างของพระยาอนุศาสน์จิตรกร นอกจากหนังสือปกมีความสวยงามแล้ว ยังมีงานจิตรกรรมตามวัดต่าง ๆ อีกมาก เช่น ภาพชาดกในพระวิหารหลวงจังหวัดนครปฐม ภาพตัดขวางแสดงพระปฐมเจดีย์องค์เดิม ที่วัดพระปฐมเจดีย์ ภาพเรื่องรามเกียรติ์ ในพระที่นั่งบรมพิมาน และระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ภาพเขียนสีน้ำมันบนภูษิตมเด็จพระเจ้า วัดเทพศิรินทราวาส เป็นต้น และยังแม่กองปั้นหล่อรูปพระมณฑลเสนาซึ่งปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่ตึกวชิรมงกุฎภายในวชิราวุธวิทยาลัย และเป็นผู้รับสนองพระราชดำริจัดสร้างธงประจำกองลูกเสือหลวง ธงประจำกองลูกเสือมณฑลต่างๆ ธงประจำกองเสือป่า และธงประจำตัวนายกองนายหมู่เสือป่าอีกร่วม 100 ธง ท่านทำหน้าที่กำกับการสร้างฉาก และออกแบบเครื่องแต่งกายให้กับบทละครเรื่องต่าง ๆ มีความสามารถในการถ่ายภาพจนได้รับตำแหน่งผู้อำนวยการร้านถ่ายภาพยานรสิงห์ ซึ่งเป็นร้านถ่ายภาพหลวง จึงเป็นช่างภาพประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ฉายพระ

บรมฉายาลักษณ์ และการเสด็จประพาสในที่ต่างๆ ธิดาของท่านคนหนึ่งก็ร่วมแสดงละครพระราชนิพนธ์ด้วย มีนามว่า นางสาวผิว จิตรกร ทรงพระราชทานนามแฝงว่า นางสาวฉวี ช่างเขียน

ภาพที่ 207 พระยาอนุศาสน์จิตรกร (จันทร์ จิตรกร)

ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 208 ภาพประกอบเรื่องพญาราชवंสน์ วาดโดยพระยาอนุศาสน์จิตรกร

สังเกตอักษร จ ในวงกลมล่าง

ที่มา (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2468c)

4.4.6.3 หม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์ กฤดากร พระโอรสในพระ

เจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ ทรงสำเร็จการศึกษาทางด้านสถาปัตยกรรมจากโบซาร์ฝรั่งเศส ทรงเข้ารับราชการในกรมศิลปากร และเป็นผู้อำนวยการศิลปากรสถานแห่งราชบัณฑิตยสภา ทรงวาดภาพประกอบในหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิต ภาพวาดในเรื่องพระร่วง ทรงออกแบบโรงละครและพระตำหนักต่าง ๆ ในพระราชวังสนามจันทร์ สำหรับภาพวาดประกอบบทพระราชนิพนธ์นั้น หม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์ทรงใช้อักษรพระนามย่อ อ ในวงกลม กำกับที่มุมภาพ

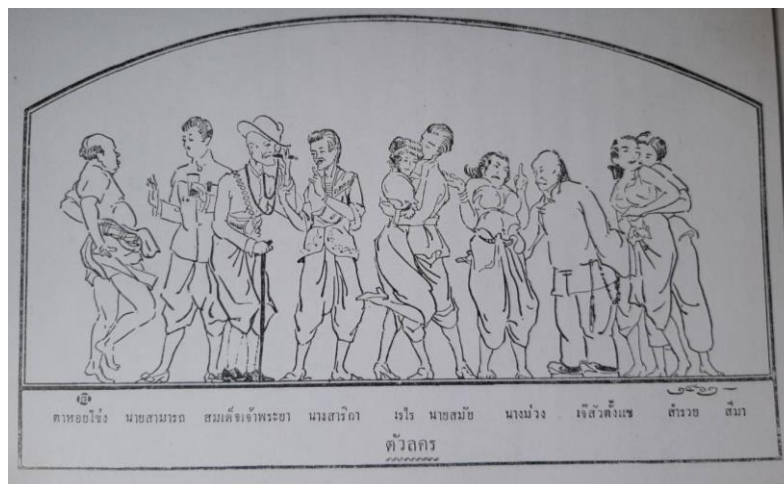
ภาพที่ 209 หม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์ กฤดากร
ที่มา หนังสือพระราชทานเพลิงพระศพ ม.จ.อิทธิเทพสรรค์ กฤดากร

ภาพที่ 210 พระนามย่อ อ ที่ทรงใช้กำกับในรูปภาพ

ภาพที่ 211 ภาพนางจันทร์ ในเรื่องพระร่วง ฝีพระหัตถ์หม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์ กฤดากร
ที่มา สมุดภาพเรื่องพระร่วง

ภาพที่ 212 ภาพประกอบในเรื่องตั้งจิตคิดคลัง ฝัพระหัตถ์หม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์
ที่มา บทละครเรื่อง 9 เรื่องในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2555, หน้า 56

4.4.7 การเผยแพร่รูปแบบอื่น ๆ

4.4.7.1 ระเบียบการแสดง

ในการจัดการแสดง บางครั้งทรงพระราชนิพนธ์สุจิตร์กำกับ โดยทรงใช้คำว่า “ระเบียบการ” ปกหน้ามีชื่อเรื่อง สาเหตุที่จัดขึ้นเนื่องในโอกาสใด วัน และสถานที่ เนื้อในประกอบด้วยรายนามผู้แสดง และเนื้อเรื่องย่อ ทรงพระราชนิพนธ์ระเบียบการในการแสดงโขนตั้งแต่ก่อนขึ้นทรงราชย์ ซึ่งน่าจะเป็นการเกิดสุจิตร์การแสดงสำหรับการแสดงโขนครั้งแรก ระเบียบการหรือสุจิตร์นี้ น่าจะทรงนำแบบอย่างมาจากต่างประเทศ เพื่อเป็นการแนะนำตัวละคร และให้เข้าใจในเรื่องย่อก่อนการแสดง การระบุรายนามผู้แสดงนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการให้เกียรติแก่ผู้แสดงระยะแรกทรงใช้นามจริง ต่อมาเมื่อมีพระราชบัญญัตินามสกุล จึงมีชื่อนามสกุลของผู้แสดง และเมื่อคราวเสด็จประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ ทรงพระราชนามนามแฝงให้กับผู้แสดงคณะละครศรีอยุธยาครั้งนี้ ระเบียบการเหล่านี้ บางครั้งมีการจำหน่ายหากเป็นการจัดแสดงเพื่อหารายได้บำรุงการกุศล

4.4.7.2 ดุสิตสมิต

ดุสิตสมิต เป็นหนังสือพิมพ์ที่ทรงทำหน้าที่เป็นบรรณาธิการในระยะแรก และทรงพระราชนิพนธ์เรื่องราวต่าง ๆ ฉบับแรกออกเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2461 หลังจากชัยชนะของฝ่ายสัมพันธมิตรในสงครามโลกครั้งที่ 1 พิมพ์เผยแพร่จนถึง พ.ศ. 2466 จำหน่ายราคาฉบับละ 1 บาท ประกอบด้วยเนื้อหาหลากหลาย เน้นความขบขัน (สมิต แปลว่า ยิ้ม เบิกบาน) ในส่วนของนาฏกรรม นอกจากมีการพิมพ์บทละครเป็นตอน ๆ แล้ว เมื่อมีการจัดแสดงละครพระราชนิพนธ์ มีบทวิจารณ์โดยทรงใช้พระนามแฝงว่า พรหมบุตร เล่ารายละเอียดของละครที่แสดง กล่าวถึงเนื้อเรื่องย่อและบทบาทการแสดงของตัวละคร จึงทำให้ได้รับข้อมูลด้านการแสดงละครที่เป็นประโยชน์ นอกเหนือจากการศึกษาแต่เพียงบทพระราชนิพนธ์ ดังตัวอย่างคำวิจารณ์การแสดงเรื่อง *กุศโลบาย* ที่จัดแสดงเมื่อวันที่ 24-29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2464 ต่อไปนี้ (พรหมบุตร, 2464a)

“...นอกจากทำให้ผู้ดูรู้สึกสนุกตามวิสัยของการดูละครตามธรรมดาแล้ว ยังทำให้ผู้ดูบางท่านเกิดความรู้ว่า ความเปนไปของราชตระกูลนั้นเปนอย่างไร การกินอยู่หลับนอนก็ตาม, การหาความบันเทิงใจก็ตาม, ย่อมมีอยู่ตามปกติของสามัญชน ต่ราชตระกูลมีกรณียะสำคัญอยู่อีกอย่างหนึ่งคือ ไม่ว่าจะกระดิกตัวอย่างไร ย่อมเปนผลอันจะบังเกิดแก่ชาติทั้งสิ้น ถ้าดีชาติจักจักได้รับผลอันนั้น เพราะฉะนั้นจะหาความอิสระแก่ตัวเช่นชนสามัญไม่สู้จะได้สัก... (พรหมบุตร, 2464a, น. 113)

ส่วนคำวิจารณ์ผู้แสดง ได้ให้รายละเอียดการแสดงของผู้แสดงแต่ละคนได้ชัดเจน ดังนี้

“...ผู้ที่เปนตัวละครคราวนี้ ล้วนแต่เล่นดี ๆ แทบทั้งนั้น เช่น

นายใจจืด บุญยาคัย เปนหลุยส์ที่ 7 ราชาแห่งอาร์เคเซีย, ท้าทางสง่าผ่าเผย สมเกียรติสมฐานะของพระเจ้าแผ่นดิน เห็นได้ว่าผู้แสดงเปนพหุสูตร จึงสามารถแสดงได้ดีตามที่กล่าวมานี้เปนการยากอย่างยิ่งที่จะหาผู้เสมอเหมือน...

นายลักษณ บุญยาคัย เปน ดยุกแห่งเบิร์สคอน แสดงดีสนิทสนม เช่นในตอนที่เจ้าหญิงอยู่บนต้นไม้ เข้ามาทูลว่า สวตมนต์อยู่ในหอพระ ทำให้คนดูต้องหัวเราะไปตามกัน...

นายแก้ว ณ อยุธยา เปนคาร์ดินัล คะสาโน เราารู้สึกว่าเปนตัวยากที่สุดในเรื่องนี้ เพราะเปนตัวสำหรับดำเนินเรื่อง และมีท่าที่ต้องแสดงต่าง ๆ กัน ...ล้วนแต่ทำให้เราหัวเราะทั้งสิ้น ที่กล่าวมานี้เปนท่าที่มีในบท ส่วนท่านอกบท (คือไม่มีคำพูด) นั้น ยิ่งกลับซับซ้อนมากขึ้นกว่าที่กล่าวแล้วเสียอีก ... (พรหมบุตร, 2464a, น. 115-118)

นางสาวตัต ผิวงาม เปนราชินีพันปีหลวง แสดงได้ด้อย่างน่าอัศจรรย์ ถ้าไม่ทราบ
อยู่เดิมแล้วว่าเป็นผู้มีอายุน้อย จะคิดว่าคนแก่จริง ๆ เพราะพูดจาทำทางช่างเป็นคน
แก่อย่างสนิทสนม มีหลงยุ่มย่ามตามประสาคนแก่โดยบริบูรณ์...”

เนื้อหาที่เกี่ยวกับนาฏกรรมในดุสิตสมิต เริ่มปรากฏในฉบับที่ 8 พ.ศ. 2461 เรื่อง
หลวงจำเนียรเดินทางเป็นเรื่องแรก ดังแสดงในตารางข้างล่างนี้

ตารางที่ 24 เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับนาฏกรรมในดุสิตสมิต

เล่ม/ฉบับที่	เดือน ปี	เรื่อง
1/8	ธ.ค.-ก.พ. 2461	หลวงจำเนียรเดินทาง
1/9	ธ.ค.-ก.พ. 2461	ท่านรอง
1/10	ธ.ค.-ก.พ. 2461	ล่ามดีกับวิไลเลือกคู่
1/11	ธ.ค.-ก.พ. 2461	วิวาหพระสมุท, รอยแยสเคาทเซอค์ส
2/15	มี.ค.-พ.ค. 2462	โลกะสะกัจจา เรื่อง มหรรศพ
3/32	ก.ค. 2462	งดการสมรส
7/78	19 มิ.ย. 2463	ขนมสมกับน้ำยา
9/97	13 พ.ย. 2463	ลครศรีอยุธยา
9/100	4 ธ.ค. 2463	ลครศรีอยุธยา -หลวงจำเนียร
10/108	29 ม.ค. 2463	ลครศรีอยุธยา – เจ้าข้า, สารวัด!
10/109	5 ก.พ. 2463	ลครศรีอยุธยา - คดีสำคัญ, ตบตา
10/110	12 ก.พ. 2463	ลครศรีอยุธยา - หัวใจนักรบ
10/117	2 เม.ย. 2463	หัวใจนักรบ
11/129	25 มิ.ย. 2463	กลแตก
13/151	3 ธ.ค. 2463	กุศโลบาย
13/154	24 ธ.ค. 2463	โขนบรรดาศักดิ์
14/158	28 ม.ค. 2464	หาเมียให้พี่
14/159	4 ก.พ. 2464	ชิงนาง
14/160	11 ก.พ. 2464	วิวาหพระสมุท
14/165	18 มี.ค. 2464	มิตรแท้
15/176	3 มิ.ย. 2465	ตั้งจิตคิดคลั่ง
15/181	15 ก.ค. 2465	เสือเผ่น (ทรงสะกดว่า เสือเถ่า)
17/199	18 พ.ย. 2465	เฉลิมพระที่นั่งวังพญาไท ทรงพระราชทาน

		หนังสือโรมิโอและจูเลียต
18/213	4 มี.ค. 2465	พระร่วง
18/216	31 มี.ค. 2465	ผิดวินัย

การศึกษาละครจากบทความในดุสิตสมิต จึงทำให้เราได้เห็นบรรยากาศการแสดงในสมัยนั้น การเล่นละครของผู้แสดง ปฏิกริยาของผู้ชมได้ชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะได้เข้าใจในพระราชดำริของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยตรง

4.4.7.3 การจัดพิมพ์บทละครจำหน่าย

ความมุ่งหมายของบทพระราชนิพนธ์ มี 2 ส่วนคือ บทพระราชนิพนธ์ สำหรับอ่าน และการจัดแสดงให้ชม สำหรับผู้ที่ไม่สามารถชมการแสดงได้ ทรงเน้นความสำคัญของการอ่านเช่นกัน ทรงพระราชทานบทละครไปตามห้องสมุดโรงเรียนต่าง ๆ บทละครเหล่านี้มีคุณค่าในเชิงวรรณศิลป์ คติเตือนใจ และข้อมูลประกอบอื่น ๆ ที่ทรงพระราชนิพนธ์ไว้เพิ่มเติม ที่ผู้อ่านสามารถนำกลับมาอ่านซ้ำได้ ทั้งยังเผื่อแผ่ให้ผู้อื่นได้อ่าน

สำหรับบทละครพระราชนิพนธ์ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์จำหน่าย เพื่อหารายได้บำรุงการกุศล บางเล่มมีภาพประกอบที่สวยงาม เช่น เรื่อง *ศกุนตลา* ที่พิมพ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2456 มีพระบรมราชาธิบายศัพท์ในเรื่อง และ “คำอธิบายว่าด้วยนาฏกะ” ที่ทรงเรียบเรียงให้ผู้อ่านเข้าใจนาฏกรรมของอินเดียโบราณ ส่วนราคาจำหน่าย มีหลักฐานว่าโปรดเกล้าฯ ให้นำไปจำหน่ายที่จังหวัดสงขลา *มหาดมะ* เล่มละ 5 บาท *หัวใจนักรบ* ปกอ่อน 4 บาท ปกแข็ง 5 บาท *ศกุนตลา* 10 บาท *ขอมดำดิน* 6 บาท และเมื่อจำหน่ายหมด โปรดให้ทางกรุงเทพฯ ส่งหนังสือไปจำหน่ายเพิ่มได้แก่ *มหาดมะ* *หัวใจนักรบ* *น้อยอินทเสน* *จิงนาง* *หมื่นประมาทศาล* และ *ด่อนรับลูก*

ความสำคัญของบทละครเหล่านี้ ทรงเน้นให้อ่าน และหากได้อ่านก่อนชมการแสดงก็จะได้อรรถรสยิ่งขึ้น ดังในเรื่อง *ผิดวินัย* ที่ทรงพระราชนิพนธ์ลงในดุสิตสมิตว่า (พรหมบุตร, 2465a, น. 179)

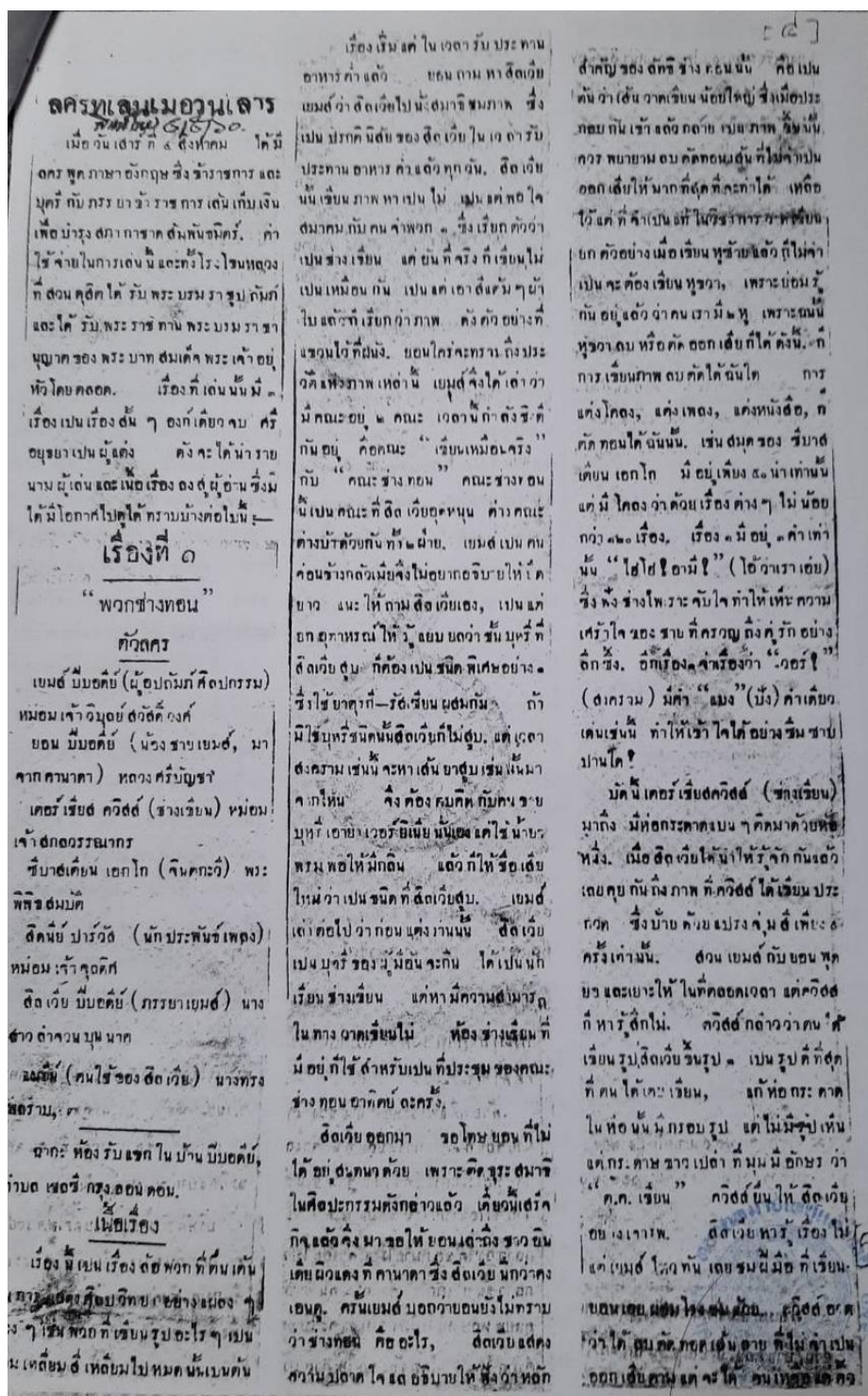
“...ข้าพเจ้าของวิงวอนให้ท่านหาบทละครนี้มาอ่าน ท่านครีอยุธยาผู้แปลงเรื่อง จะทำให้ท่านเห็นสำนวนแปลก ๆ และถ้อยคำอันขบขันในบทละครนั้น เมื่อท่านได้อ่านบทแล้ว ถ้าประสพโชคอันดี ท่านได้ดูละครแสดงด้วยแล้ว ท่านจะรู้สึกว่าจะเสียเวลาที่จะอ่านเรื่องไว้ก่อน, เพราะละครที่ขึ้น ๆ จำเอนจะต้องฟังคำพูดทุกบท ถ้าเราได้อ่านไว้ก่อนแล้วเราจะฟังทันทุกประโยค และยิ่งกว่านั้นเราจะได้มีโอกาสชั้ก่อนคนอื่น ๆ ในเมื่อละครได้เล่นมาถึงบทซึ่งเรานึกขำในใจอยู่แล้ว...”

ภาพที่ 215 ปกหนังสือเรื่องมหาตมะ และศกุนตลา

4.4.7.4 การเผยแพร่ผ่านหนังสือพิมพ์

หนังสือพิมพ์เป็นอีกช่องทางหนึ่งในการสื่อสารนาฏกรรมของพระองค์ ทรงใช้พระนามแฝงหลายพระนาม อาทิ คอยูโรปสำหรับคอลัมน์ในหนังสือพิมพ์ไทย ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ในความอุปถัมภ์ของราชสำนัก ทรงบรรยายการแสดงพร้อมเนื้อเรื่องและบทวิจารณ์ นับเป็นการประชาสัมพันธ์ข้อมูลการแสดงละคร สำหรับผู้ที่ไม่มีโอกาสได้ชม สามารถเข้าใจในเนื้อเรื่องและบรรยากาศการแสดงในวันนั้นได้อย่างดี

ภาพที่ 216 ขวาละครจากหนังสือพิมพ์ไทย วันที่ 4 สิงหาคม พ.ศ. 2560
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงนครบาล น/248

4.5 สรุปเบื้องหลังการสร้างนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

จากการศึกษารวบรวมข้อมูลการสร้างนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่หัวข้อที่ 4.1 ผู้นำในอารยประเทศกับการอุปถัมภ์บำรุงนาฏกรรม ผู้วิจัยพบว่า ในต่างประเทศ การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของนาฏกรรมนั้น ผู้นำมีส่วนสำคัญอย่างยิ่ง ที่ทำให้เกิดนาฏกรรมรูปแบบใหม่ กิติ หรือการอนุรักษ์สิ่งที่มีมานาน นาฏกรรมมีความเชื่อมโยงกับการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม โดยเฉพาะการสนับสนุนของพลเมืองในประเทศ ผู้นำในอารยประเทศที่ยกมาแสดงนี้ มีบทบาททั้งเป็นผู้อุปถัมภ์ ควบคุม จัดการแสดง นักประพันธ์ และเป็นผู้แสดงเอง

ส่วนในหัวข้อที่ 4.2 พระมหากษัตริย์ไทยกับการอุปถัมภ์บำรุงนาฏกรรมนั้น พบว่า นาฏกรรมเป็นส่วนสำคัญในสังคมไทยมาช้านาน ดังปรากฏในศิลาจารึกสมัยสุโขทัยที่มีการบันทึกเหตุการณ์เป็นลายลักษณ์อักษร อันแสดงถึงบ้านเมืองที่สงบสุข พลเมืองศรัทธาในพุทธศาสนา มีมหรสพรื่นเริง ต่อมา ในสมัยอยุธยา นาฏกรรมเป็นส่วนหนึ่งในพระราชพิธีในการเชิดชูพระเกียรติยศของพระมหากษัตริย์ มีละครในผู้หญิงของหลวง ละครนอกที่ใช้ผู้ชายแสดง โขน เกิดนาฏกรรมที่หลากหลายอันมีที่มาจากสังคมพหุวัฒนธรรมหลากหลายเชื้อชาติ รวมทั้งเกิดวรรณกรรมต่าง ๆ ในสมัยกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมและฟื้นฟูบทละคร ตลอดจนการแสดงสมัยอยุธยาขึ้น ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ บทบาทของพระมหากษัตริย์ในการอุปถัมภ์นาฏกรรมปรากฏเด่นชัดขึ้น โดยเฉพาะการประพันธ์ การบัญญัติทำรให้เป็นแบบแผนของหลวง เกิดสมุดภาพตำรา และบทละครขึ้นจำนวนมาก พระมหากษัตริย์มีบทบาทสำคัญในการพระราชนิพนธ์บทละคร โดยเฉพาะบทพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดเกล้าฯ ให้จัดการแสดงในพระราชพิธีและในโอกาสต่าง ๆ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้ว่ามีได้ทรงใส่พระราชหฤทัยในนาฏกรรมนัก แต่นาฏกรรมยังคงประกอบอยู่ในพระราชพิธี และความบันเทิงในสังคม อีกทั้งยังเป็นผลให้นาฏกรรมของหลวงแพร่หลายไปตามวังเจ้านายและขุนนาง ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอุปถัมภ์ฟื้นฟูละครผู้หญิงของหลวง และโปรดเกล้าฯ ให้ออกประกาศพระราชทานพระบรมราชนุญาตให้ผู้หญิงแสดงละครได้ จนทำให้นาฏกรรมมีความเจริญรุ่งเรือง จนเกิดภาชีโขนละคร ต่อมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอุปถัมภ์นาฏกรรมอย่างยิ่ง โปรดเกล้าฯ ให้จัดแสดงทั้งในพระราชพิธีและในโอกาสต่าง ๆ ของราชสำนักอยู่เสมอ ทรงพระราชนิพนธ์วรรณกรรม บทละครสำหรับใช้แสดง และทรงมีความรู้ด้านนาฏกรรมอย่างยิ่ง

สำหรับในหัวข้อ 4.3 การศึกษาภูมิหลังและประสบการณ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในแต่ละช่วงเวลา พบว่า ภูมิหลังและประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับนาฏกรรม มีอิทธิพลและมีส่วนในการหล่อหลอมให้ทรงสร้างนาฏกรรมที่เป็นรูปแบบของพระองค์ในแต่ละช่วงเวลา เช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่เสด็จประทับในต่างประเทศ นอกจากทรงได้รับความรู้จากใน

ระบบการศึกษาทั้งวิชาพื้นฐาน วิชาทางการทหาร และวิชาการในระดับอุดมศึกษาของประเทศ อังกฤษแล้ว ยังทรงได้รับความรู้และประสบการณ์นาฏกรรมมากมายอันเป็นพื้นฐานนาฏกรรมเป็นอย่างดี และทรงใช้องค์ความรู้เหล่านี้มาสร้างนาฏกรรมของพระองค์ในเวลาต่อมา

ในหัวข้อที่ 4.4 การสร้างนาฏกรรมของพระองค์นั้น สาเหตุที่ทรงสร้างนาฏกรรมมีทั้งจากปัจจัยภายในที่เกิดจากความสนพระราชหฤทัยส่วนพระองค์ การสนับสนุนจากพระบรมราชชนกและพระบรมราชชนนี และปัจจัยภายนอกที่ทรงตัดสินพระราชหฤทัยใช้นาฏกรรมเป็นส่วนหนึ่งในการสื่อสารแนวพระราชดำริ ที่ทรงมุ่งหวังให้นาฏกรรมพัฒนาคุณภาพชีวิตของพลเมือง โดยเฉพาะกลุ่มข้าราชการบริพาร นักเรียน เสือป่า และประชาชน ทรงใช้เวลาว่างจากพระราชกิจ พระราชนิพนธ์บทละคร ที่มาจากจินตนาการของพระองค์ ทรงนำเค้าโครงเรื่องมาพระราชนิพนธ์ใหม่ ทรงแปลจากบทละครภาษาต่างประเทศ และทรงแปลบทละครเดิมเพื่อให้เหมาะสมกับผู้ชมและสังคมไทย โปรดเกล้าฯ ให้จัดการแสดงเนื่องในโอกาสต่าง ๆ ทรงปรับปรุง อนุรักษ์ พื้นฟูการแสดงโขน ละคร ทรงสร้างเสริมสิ่งใหม่ให้เกิดขึ้นในสังคมไทยด้วยการเผยแพร่การแสดงละครพูดแบบตะวันตก และยังทรงวางรากฐานที่เข้มแข็งให้กับนาฏกรรมของชาติที่ยังสืบทอดต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

นาฏกรรมเป็นส่วนหนึ่งของสังคม เป็นเครื่องสำนึกอารมณ์อย่างหนึ่งของมนุษย์ (ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, 2516) ผู้นำในอารยประเทศล้วนมีส่วนส่งเสริมและอุปถัมภ์ นาฏกรรมทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งในบทบาทผู้ชม ประพันธ์บท จัดการแสดง และแสดงเอง ส่วนสถาบันพระมหากษัตริย์ของไทย มีคุณูปการต่อนาฏกรรมไทยเป็นอย่างยิ่ง ทรงอุปถัมภ์บำรุงนาฏกรรมต่าง ๆ จึงถือว่านาฏกรรมเป็นทั้งเครื่องประกอบพระเกียรติยศ แสดงถึงความเจริญทางวัฒนธรรม เป็นความรื่นเริงของพสกนิกรอันแสดงถึงความสงบสุขในบ้านเมืองตลอดมา โดยเฉพาะในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีบทบาทอย่างยิ่งในการพัฒนานาฏกรรมของไทย ด้วยทรงเห็นว่าศิลปะการแสดง ละครและดนตรี เป็นสิ่งที่มีคุณค่าและกล่อมเกลাজิตใจ จึงทรงยกระดับศิลปวัฒนธรรมประเภทนี้ให้ได้รับการยอมรับและทรงสร้างนาฏกรรมไว้เป็นจำนวนมาก

วิทยานิพนธ์เรื่องฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทในด้านนาฏกรรมและการสร้างนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมุ่งศึกษาถึงภูมิหลังและบทบาททางนาฏกรรมของพระองค์ ในกรอบแนวคิดการวิจัยว่า ภูมิหลัง การศึกษา ประสบการณ์ และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ส่งผลให้เกิดแรงบันดาลใจพระราชหฤทัยในการสร้างนาฏกรรม นอกจากการศึกษาวิจัยโดยใช้ทฤษฎีด้านนาฏกรรมแล้ว ผู้วิจัยนำทฤษฎีทางด้านพฤติกรรมมนุษย์มาใช้ในการวิเคราะห์ ได้แก่ ทฤษฎีแรงจูงใจ (Theory of motivation) (H. Maslow A., 1943, p.370) ซึ่ง Colin McIntosh (2013) ให้นิยามคำว่า แรงจูงใจ หมายถึงสิ่งที่โน้มน้าวหรือผลักดันให้บุคคลเกิดพฤติกรรมและยังกำหนดทิศทางของพฤติกรรมนั้น ๆ มีผลการศึกษาชีวประวัติของบุคคลสำคัญและนักประพันธ์จำนวนมากที่ได้รับอิทธิพลมาจากภูมิหลังของครอบครัวและสิ่งแวดล้อม

เมื่อศึกษาภายในกรอบการวิจัยแล้ว สามารถหาคำตอบจากงานวิจัยและสรุปได้ว่า ภูมิหลังส่งผลต่อการสร้างนาฏกรรมของพระองค์ ที่แตกต่างกันไปตามแต่ละช่วงพระชนมายุ โดยผู้วิจัยแบ่งเป็น 4 ช่วง ได้แก่ ช่วงที่ 1 ทรงพระเยาว์ (พ.ศ. 2423 -พ.ศ. 2436) เป็นเวลา 13 ปี ช่วงที่ 2 เสด็จประทับในต่างประเทศ (พ.ศ. 2436 - 2445) เป็นเวลา 9 ปี ช่วงที่ 3 เสด็จนิวัติพระนคร (พ.ศ. 2445-2453) เป็นเวลา 8 ปี และช่วงที่ 4 ทรงราชย์ (พ.ศ. 2453 -2468) เป็นเวลาเกือบ 15 ปี ในแต่ละช่วงเวลา ทรงสั่งสมประสบการณ์นาฏกรรมที่หลากหลาย และมีการสร้างนาฏกรรมที่แตกต่างกันไป นาฏกรรมที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ขึ้น ทั้งบทละครและการจัดแสดง เป็นผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย บทละครพระราชนิพนธ์มีจำนวน 154 เรื่อง แบ่งเป็น 8 ประเภท ได้แก่ บทโขน บทเบิกโรง ละครรำ ละครพูด ละครร้อง ละครสังคีต บทเสภาและระบำ และเค้าโครงสำหรับแสดงละคร ทรงให้ความสำคัญกับการจัดการแสดง กำกับ

ฝึกซ้อม ออกแบบเครื่องแต่งกาย ฉาก ตลอดจนทรงแสดงนาฏกรรมร่วมกับข้าราชการในโอกาสสำคัญต่าง ๆ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ นับเป็นยุคทองของนาฏกรรมอย่างแท้จริง พระราชนิยมด้านนาฏกรรมจึงส่งผลไปยังพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ และประชาชนต่างนิยมการจัดแสดงละคร แพร่ไปตามโรงเรียน หน่วยงานราชการ ค่ายทหารและสถานที่ทั่วไป เป็นผลให้เกิดกระแสการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และถ่ายทอดนาฏกรรมแบบหลวง และเป็นยุคที่มีความนิยมละครพูดแบบตะวันตก

เบื้องหลังในการสร้างนาฏกรรมแต่ละระยะ สรุปได้ดังนี้

พระราชประวัติในช่วงที่ 1 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเจริญพระชนมพรรษาในราชสำนักที่ส่งเสริมและอุปถัมภ์นาฏกรรมอย่างยิ่ง กล่าวได้ว่าพระมหากษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์ รวมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ มีส่วนในการอุปถัมภ์ส่งเสริมนาฏกรรมมาอย่างต่อเนื่อง ความนิยมชมชอบในนาฏกรรมนั้น ปรากฏชัดอยู่ในพระบรมวงศานุวงศ์ นับตั้งแต่สมเด็จพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระราชหฤทัย ทรงสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการจัดแสดงนาฏกรรม พระบรมวงศานุวงศ์ต่างก็มีคณะละคร และมีพระปรีชาในด้าน การประพันธ์บทละคร ประพันธ์ดนตรี สิ่งที่เกิดขึ้นในราชสำนัก ล้วนทำให้นาฏกรรมเป็นสิ่งที่ทรงคุ้นเคย อันเป็นพื้นฐานที่มีอยู่ในพระองค์จึงได้ทรงมีประสบการณ์นาฏกรรมทั้งการทอดพระเนตร ทรงศึกษาและหัดแปลบทละคร ทรงละครร่วมกับพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการบริพารอื่น ๆ ในช่วงเวลานี้ นับเป็นการปูพื้นฐานประสบการณ์ทางนาฏกรรมให้แก่พระองค์ แต่ความสนพระราชหฤทัยหรือบทบาทในด้านอื่น ๆ ที่มีต่อนาฏกรรมยังไม่แสดงเด่นชัดนัก

สำหรับพระราชประวัติในช่วงที่ 2 ในขณะที่โลกเกิดการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในหลายประเทศ รวมทั้งการยกเลิกประเทศในอาณานิคมของอังกฤษ สเปน และชาติอื่น ๆ ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้น จึงทรงเตรียมปฏิรูประบบบริหารราชการแผ่นดินครั้งใหญ่โดยเปลี่ยนจากระบบจตุสดมภ์เป็นการตั้งกระทรวง ทบวง กรม แต่การพัฒนาดังกล่าวจะสำเร็จไม่ได้ หากกำลังคนยังไม่มีความพร้อม พระองค์จึงทรงเริ่มปฏิรูปการศึกษา (Educational Reform) อันเป็นหัวใจสำคัญของการปฏิรูปประเทศ เพื่อผลิตกำลังคนที่มีความรู้ความสามารถแบบตะวันตกเข้ารับราชการในระบอบราชการแบบใหม่ แทนที่ข้าราชการรุ่นเก่าที่มีพื้นฐานความรู้แบบโบราณ การปฏิรูปการศึกษารั้งนี้ จึงเป็นปัจจัยสำคัญในกระบวนการปฏิรูประบบบริหารราชการแผ่นดิน พระองค์เตรียมจัดการศึกษาให้กับพระราชโอรส ทรงจ้างครูชาวต่างประเทศมาสอนภาษา และส่งพระราชโอรสไปทรงศึกษาในประเทศต่าง ๆ ในยุโรป ทั้งเหตุผลในด้านการเมืองและความต้องการผู้ที่มีความรู้กลับมาพัฒนาชาติบ้านเมืองในหลากหลายสาขาวิชา

สำหรับสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ที่เสด็จฯ ไปทรงศึกษา ณ ประเทศอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2436 ในช่วงเวลานั้น เพิ่งเกิดเหตุการณ์ ร.ศ. 112 ที่เป็นผลให้เกิดการเจรจา

เรียกร้องค่าเสียหายของประเทศฝรั่งเศส และนำไปสู่การเสียดินแดนในเวลาต่อมา เหตุการณ์ในครั้งนี้สร้างความเจ็บช้ำในพระราชหฤทัยของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงอย่างยิ่ง บรรดาพระราชโอรสทรงมีความรู้สึกเช่นกัน ดังในคำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีว่า พระราชโอรสที่เสด็จไปศึกษาต่างประเทศนั้น ทรงมุ่งมั่นที่จะศึกษาวิชาทางทหารทั้งสิ้น สอดคล้องกับการวางแผนการศึกษาของพระราชโอรสโดยที่ปรึกษาชาวต่างประเทศหลายคน ซึ่งสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธทรงตั้งพระทัยเข้าศึกษาในโรงเรียนนายทหารตั้งแต่แรกเริ่ม

เมื่อเสด็จประทับอยู่ที่ประเทศอังกฤษได้ไม่นาน สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2437* พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการสถาปนาพระอิสริยยศสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ซึ่งทรงเป็นรัชทายาทลำดับที่ 2 ให้ทรงดำรงพระอิสริยยศสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมารแทน นอกจากทรงตระหนักถึงพระราชภาระอันยิ่งใหญ่แล้ว พระอุปนิสัยที่ค่อนข้างเป็นผู้ใหญ่ ส่งผลให้ทรงมีพระอุปนิสัยที่เจียบจ้อมกว่าเด็กในวัยเดียวกัน เซอร์เบซิล ทอมสัน ผู้ทำหน้าที่พ่อบ้านและพระอภิบาล จึงกราบบังคมทูลเชิญเสด็จฯ ไปทอดพระเนตรละครสำหรับเด็กตามโรงละครต่าง ๆ ความรุ่งเรืองของการละครในประเทศอังกฤษที่ในขณะนั้นมีโรงละครกว่าห้าสิบโรง และการจัดแสดงที่มีตลอดปีนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการจุดประกายความชื่นชอบนาฏกรรมให้กับพระองค์นับแต่นั้น ทรงเริ่มการวิจารณ์ละครที่ได้ทอดพระเนตรในพระราชบันทึกรายวันส่วนพระองค์ ต่อมาเซอร์ทอมสันหาช่างไม้มาสร้างเวทีละครเล็ก ๆ ที่พระตำหนัก ทรงซ่อมและจัดการแสดงให้พระสหายและข้าราชการบริพารชม บทละครพระราชนิพนธ์ต่าง ๆ ที่เริ่มจากทรงแก้ไข ปรับเปลี่ยนถ้อยคำในบทละคร ในเนื้อเพลง จนถึงพระราชนิพนธ์ละครเรื่องใหม่ และทรงมีโอกาสแสดงละครให้บุคคลกลุ่มต่าง ๆ ประสบการณ์นาฏกรรมระหว่างที่เสด็จประทับในประเทศอังกฤษนี้ ส่งผลต่อการสร้างนาฏกรรมของพระองค์ในเวลาต่อมาอย่างยิ่ง อีกประการหนึ่งในเวลานั้น ถือว่าระบบการศึกษาของประเทศอังกฤษมีคุณภาพที่ดีที่สุดในโลก การที่ทรงอยู่ในบรรยากาศของความเป็นวิชาการ ทรงพบคณาจารย์และผู้เชี่ยวชาญในศาสตร์ต่าง ๆ สภาพแวดล้อมเหล่านี้หล่อหลอมให้ทรงลุ่มลึกในด้านอักษรศาสตร์ วรรณกรรม และนาฏกรรม ได้ทอดพระเนตรละครดี ๆ จากคณะละครและการแสดงบนเวทีจากนักแสดงที่มีชื่อเสียง สอดคล้องกับทฤษฎีพฤติกรรมนิยม (Behavioral view of Motivation) ของเฮร์เบิร์ต (Herbert L. Petri, 2012) ที่ให้ความสำคัญกับประสบการณ์ในอดีต ว่ามีผลต่อแรงจูงใจของบุคคล โดยวิเคราะห์ว่าพฤติกรรมของมนุษย์นั้น ได้รับอิทธิพลมาจากประสบการณ์ในอดีตเป็นส่วนมาก โดยเป็นประสบการณ์ในด้านดีและกลายเป็นแรงจูงใจในทางบวกที่ส่งผลเร้าให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมในทิศทางนั้นมากขึ้น ตรงกับทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning View of Motivation) ของแบนดูรา (A. Bandura, 1977)

ที่เห็นว่าการสร้างเอกลักษณ์และการเลียนแบบจากบุคคลที่ตนเองชื่นชอบหรือคนที่มีชื่อเสียง เป็นแรงจูงใจในการแสดงพฤติกรรมของบุคคล

ส่วนการศึกษาวิชาการทหาร นอกจากเน้นการฝึกพลกำลังให้ร่างกายแข็งแรง และการศึกษายุทธวิธีทางการทหารที่ทรงนำมาใช้ในการพระราชนิพนธ์บทละครและการสั่งสอนอบรมเหล่าเสื่อป่าแล้ว การศึกษาที่เน้นวิชาด้านวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ ซึ่งเป็นวิชาที่เป็นเหตุเป็นผล มีตรรกะ มีกระบวนการคิดทางวิทยาศาสตร์ พัฒนาสมองในด้านซีกซ้าย ส่วนการศึกษาวิชาทางศิลปะ ภาษา วรรณศิลป์ เป็นการพัฒนาสมองซีกขวา ทรงได้รับการศึกษาทั้งสองส่วน จึงเป็นการพัฒนาสมองให้มีความสมดุลทั้งศาสตร์และศิลป์ กล่าวได้ว่าในช่วงที่ประทับอยู่ในต่างประเทศนี้ ช่วยหล่อหลอมพระอุปนิสัยและพระจริยาวัตรให้ทรงมีบุคลิกใฝ่รู้ใฝ่ศึกษา มีความรับผิดชอบ รักการอ่าน และการแสวงหาความรู้ มีความเป็น “สุภาพบุรุษ” รักในการออกกำลังกาย เล่นกีฬา เพื่อให้ร่างกายแข็งแรง เหล่านี้คือคุณลักษณะที่ทำให้มีพระราชดำริ และพระราชกรณียกิจในการพัฒนาพลเมือง โดยเฉพาะเยาวชนให้มีบุคลิกลักษณะที่พึงประสงค์ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าช่วงที่ 2 นี้ มีความสำคัญและมีอิทธิพลยิ่งต่อการสร้างนาฏกรรมของพระองค์ ที่ทรงเรียนรู้ สร้างเสริมประสบการณ์ และการที่ทรงค้นพบความสนพระราชหฤทัยในนาฏกรรม

พระราชประวัติช่วงที่ 3 เมื่อเสด็จฯ นิวัติสยาม หลังจากที่มีได้เสด็จฯ กลับมาเป็นเวลา 9 ปี เป็นช่วงเวลาที่ทรงใช้ในการศึกษาเรียนรู้ประวัติศาสตร์ สังคม วรรณกรรม การเสด็จประพาสหัวเมืองต่าง ๆ นอกจากเพื่อการเตรียมพระองค์ในด้านการปกครองแล้วยัง ทรงสำรวจทางโบราณคดีตามเมืองเก่า สันนิษฐานที่ตั้งของเมืองตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมตำนานพื้นเมืองมาวิเคราะห์กับหลักฐานทางโบราณคดี ทั้งนี้ได้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง *เที่ยวเมืองพระร่วง* ที่เป็นต้นเค้าของพระราชนิพนธ์ *ตำนานเสื่อป่า* การสร้างความภาคภูมิใจในความเป็นมาของชาติไทย *ท้าวแสนปม* และ *พระร่วง* เน้นการสร้างความเป็นมาในบรรพบุรุษและความรักชาติ และการที่เสด็จประพาสหัวเมืองเหนือและปักข์ใต้หลายคราว ได้ทอดพระเนตรมหรสพพื้นเมืองจำนวนมาก ช่วงนี้จึงเป็นช่วงที่ทรงศึกษาเรียนรู้นาฏกรรมแบบไทยดั้งเดิม ทั้งบทประพันธ์และการแสดง

เมื่อมีผู้นิยมนำบุตรหลานมาถวายเป็นข้าในพระองค์จำนวนมาก นอกจากทรงเน้นให้เด็กเหล่านี้ได้รับการศึกษาแล้ว ยังได้ฝึกหัดการแสดงโขน ที่ทรงเรียกว่าโขนสมัคร หรือโขนบรรดาศักดิ์ โดยทรงขอยืมครูโขนละครจากเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์มาฝึกสอนมหาดเล็กและข้าราชการของพระองค์ นับว่าเป็นการอนุรักษ์และฟื้นฟูการแสดงโขนละครที่เคยเสื่อมลดความนิยมลงในช่วงปลายรัชกาลที่ 5 ได้รับความนิยมขึ้นอีกครั้ง โดยมีพระราชนิพนธ์บทโขนขึ้นใหม่หลายชุด บทเหล่านี้ทรงศึกษาจากรamayanaของวาลมิกิเป็นต้นฉบับเทียบเคียงกับบทเก่าพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 และโปรดเกล้าฯ ให้จัดแสดงในโอกาสต่าง ๆ นอกจากนี้ ทรงตั้งสโมสรขึ้น ได้แก่ ทวีปญญาสโมสร จิตรลดาสโมสร (สโมสรสามเหลี่ยม) เพื่อให้พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการบริพารและ

ขุนนางใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ดังเช่นที่ทรงประสบมาจากต่างประเทศ กิจกรรมของสโมสร นอกจากการประชุมแสดงความคิดเห็นอันเป็นวิถีของประชาธิปไตยแล้ว ยังมีกิจกรรมเกี่ยวกับการละคร ทรงเริ่มเผยแพร่การแสดงละครพูดแบบตะวันตกทั้งในพระนครและต่างจังหวัด มีพระราชนิพนธ์บทละครพูดหลายเรื่อง ในช่วงนี้ จึงมีทั้งบทพระราชนิพนธ์ การจัดแสดงโขนละคร และละครพูดสมัยใหม่ ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นช่วงแห่งการเรียนรู้ พื้นฟูของเก่า และนับว่าเป็นการทดลองจัดนาฏกรรมแบบใหม่มาสู่สังคม ไทย ทั้งยังทรงละครร่วมกับข้าราชการบริพาร ซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อนในสังคมไทย

ช่วงที่ 4 เมื่อเสด็จขึ้นทรงราชย์ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่เคยเสด็จฯ ไปทรงศึกษาในต่างประเทศ และประทับอยู่เป็นเวลาเกือบสิบปี ทรงมีโอกาสทอดพระเนตรและทรงเรียนรู้ ศิลปวิทยา แนวคิด ปรัชญา ค่านิยม ตลอดจนความเป็นไปของชาติอื่น ๆ สิ่งที่ทำให้มีพระราชดำริว่าการที่ชาติจะเจริญรุ่งเรืองได้นั้น คนในชาติต้องได้รับการศึกษา เพื่อที่จะได้มีโอกาสแสวงหาความรู้ พัฒนาความสามารถ จึงทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจหลายอย่าง ที่ส่งเสริมให้คนได้รับการศึกษา ทรงตั้งโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ ตรารพระราชบัญญัติประถมศึกษา การที่พระองค์ได้โปรดเกล้าฯ สถาปนาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทำให้การเรียนรู้ของคนในชาติมีตั้งแต่ระดับชั้นมูลศึกษาจนถึงอุดมศึกษา

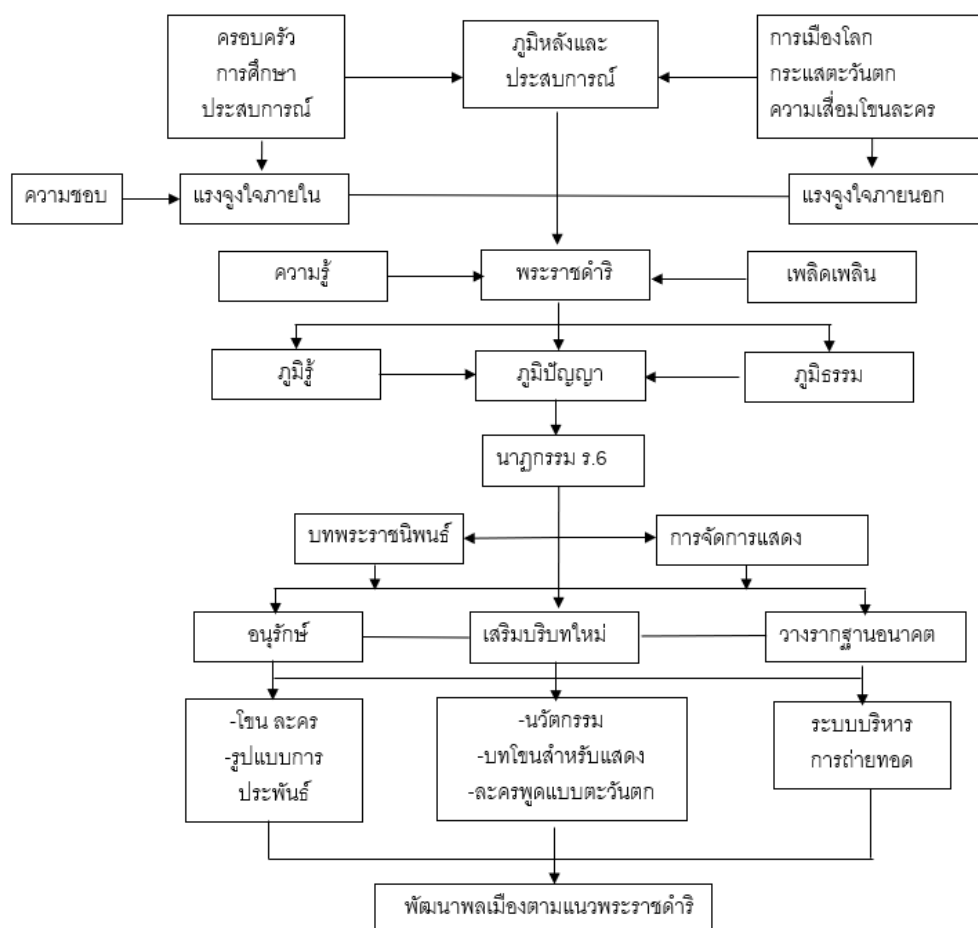
ภูมิหลังและประสบการณ์นาฏกรรมในแต่ละช่วงเวลา สามารถสรุปในแผนภูมิที่ 3 ส่วนเบื้องหลังการสร้างนาฏกรรมของพระองค์ที่มาสู่การสร้างนาฏกรรม

ส่วนในแผนภูมิที่ 4 นั้น ประกอบด้วย แรงบันดาลพระราชหฤทัยในการสร้างนาฏกรรม ปัจจัยภายใน ความสนพระราชหฤทัยส่วนพระองค์ การศึกษา ประสบการณ์ และอิทธิพลจากครอบครัว ส่วนปัจจัยภายนอก เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในโลก การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในหลาย ๆ ประเทศ ความนิยมกระแสตะวันตกของคนไทยโดยไม่เลือกเฉพาะสิ่งที่เหมาะสมกับสังคมไทย เกิดเป็นค่านิยมที่ผิดและการเลียนแบบที่ปราศจากการไตร่ตรอง รวมทั้งบทละครที่จัดแสดงตามโรงละครเอกชน ที่ใช้ถ้อยคำหยาบคาย ขาดความไพเราะ เน้นการยั่วยวนของนางละคร มิได้มุ่งให้เกิดปัญญา ทำให้ต้องมีพระบรมราโชวาทตักเตือนสิ่งที่ไม่ถูกที่ควร และมีพระราชประสงค์ที่จะสร้างให้พลเมืองในชาติรู้จักแสวงหาความรู้ เพื่อให้เกิดปัญญาในการดำเนินชีวิต จึงมาสู่แนวพระราชดำริในการสร้างนาฏกรรม

ข้อมูลรับเข้า INPUT		กระบวนการสร้าง PROCESS		ผลงาน OUTPUT		ประโยชน์ OUTPUT	
ช่วงที่ 1 ราชสำนัก 2423-2436	ราชสำนัก ทอดพระเนตรนาฏกรรม การศึกษาวิชาการ	-ทรงแปลบทละครมโหรีโค -ทรงให้ตราอาช -ทรงแสดงละครที่ใช้บัลลังก์ -ทรงร่วมวงดนตรีไทย	-ให้ละครที่พระตำหนัก -ทรงบันทึกวิธีการละคร -ดัดแปลงบท, แต่งใหม่ -จัดการแสดง -ทรงแสดง	-ให้ครูอาช -การแต่งรำอาช -ทรงแต่งหนังสือ -ทรงแสดงเป็นพระนางโสมจินในนิราศาครีต	-บทละครภาษาอังกฤษ มากกว่า 14 เรื่อง -ทรงจัดการแสดง -ทรงแสดงร่วมกับพระสหาย พระอนุชา และข้าราช บริพาร (ละครที่พระตำหนัก ละครรับเสด็จที่กรุง เจนีวา ละครกาฤคต ละครที่ รร.นายร้อย ละครที่ รัสเซีย)	-ได้รับพื้นฐานความรู้นาฏกรรม - การอุปถัมภ์ส่งเสริมนาฏกรรม ของราชสำนัก	
ช่วงที่ 2 อังกฤษ 2436 - 2445	การศึกษาทบประพันธ์ ทอดพระเนตรนาฏกรรมในโรงละคร ประสบการณ์การจัด และแสดง	-เวทีละครที่พระตำหนัก -ทรงบันทึกวิธีการละคร -ดัดแปลงบท, แต่งใหม่ -จัดการแสดง -ทรงแสดง	-เวทีละครที่พระตำหนัก -ทรงบันทึกวิธีการละคร -ดัดแปลงบท, แต่งใหม่ -จัดการแสดง -ทรงแสดง	-บทละครภาษาอังกฤษ มากกว่า 14 เรื่อง -ทรงจัดการแสดง -ทรงแสดงร่วมกับพระสหาย พระอนุชา และข้าราช บริพาร (ละครที่พระตำหนัก ละครรับเสด็จที่กรุง เจนีวา ละครกาฤคต ละครที่ รร.นายร้อย ละครที่ รัสเซีย)	-บทละครภาษาอังกฤษ มากกว่า 14 เรื่อง -ทรงจัดการแสดง -ทรงแสดงร่วมกับพระสหาย พระอนุชา และข้าราช บริพาร (ละครที่พระตำหนัก ละครรับเสด็จที่กรุง เจนีวา ละครกาฤคต ละครที่ รร.นายร้อย ละครที่ รัสเซีย)	-ทรงเขียนวิธีการสร้างนาฏกรรม -เรียนรู้การจัดการแสดงในระดับมาตรฐาน -ทรงแสดงในงานต่าง ๆ ตามกลาผู้ชมที่ หลากหลาย	
ช่วงที่ 3 วังสราญรมย์ 2445-2453	ประพาสหัวเมืองเหนือ/ใต้ ทอดพระเนตรนาฏกรรม สร้างจิรายุคคี ศึกษาพงศาวดาร ตำนาน	-เยี่ยมครูโขนละครที่มีนามสกุลเล็ก -ค้นคว้าตำนาน พงศาวดาร รามายณะ -พระราชพิธีบวงสรวงโขน ละคร ละครพุด -ตั้งสโมสรและสมาคม -โปรดให้จัดการแสดงในโอกาสต่าง ๆ -ทรงแสดง	-เยี่ยมครูโขนละครที่มีนามสกุลเล็ก -ค้นคว้าตำนาน พงศาวดาร รามายณะ -พระราชพิธีบวงสรวงโขน ละคร ละครพุด -ตั้งสโมสรและสมาคม -โปรดให้จัดการแสดงในโอกาสต่าง ๆ -ทรงแสดง	-เกิดโขนสโมสร, โขนบรรดาศักดิ์ -โรงละครที่วังปารุณย์ คณะละครวังสราญรมย์ -บทพระราชนิพนธ์โขน เบิกโรง ละครพุด -การแสดงในงานต่าง ๆ -ละครที่ทรงแสดงร่วมกับข้าราชบริพาร	-การอนุรักษ์ฟื้นฟูทำให้เกิดความนิยมในโขนละคร -การเผยแพร่ละครพุดแบบตะวันตกไปยังหัวเมือง -มหาดเล็กข้าราชบริพาร ได้ฝึกหัดการแสดง -บทพระราชนิพนธ์ทำให้เกิดความเพลิดเพลินและ ได้รับสาระความรู้		
ช่วงที่ 4 ทรงราชย์ 2453-2468	-ทอดพระเนตรนาฏกรรมพื้นบ้าน -ทอดพระเนตรนาฏกรรมหลากหลาย - ความรู้จากผู้เชี่ยวชาญโขนละคร ดนตรี - ข้อมูลจากหนังสือไทย/ต่างประเทศ	- ศึกษาวิจัยอย่างถี่ถ้วน - พระราชพิธีบวงสรวงสำหรับจัดแสดง -ทรงโปรดให้ฝึกซ้อมและแสดง -ทรงคิดนวัตกรรมในการแสดงใหม่ ๆ -โปรดให้จัดการมหรสพ พระราชทาน บรรดาศักดิ์สืบไป -ทรงแสดงละครร่วมกับข้าราชบริพาร	- ศึกษาวิจัยอย่างถี่ถ้วน - พระราชพิธีบวงสรวงสำหรับจัดแสดง -ทรงโปรดให้ฝึกซ้อมและแสดง -ทรงคิดนวัตกรรมในการแสดงใหม่ ๆ -โปรดให้จัดการมหรสพ พระราชทาน บรรดาศักดิ์สืบไป -ทรงแสดงละครร่วมกับข้าราชบริพาร	-บทพระราชนิพนธ์ 8 ประเภท 152 เรื่อง -การแสดงโขนละครในโอกาสต่าง ๆ -การแสดงละครพุดแบบตะวันตก -ทรงสนับสนุนให้ผู้อื่นจัดแสดงและแสดง - กรมมหรสพ และ รร.พราหมณ์ -นาฏกรรมที่มีคุณภาพ	-การอ่านและชมละครพระราชนิพนธ์ทำให้ได้รับ ความเพลิดเพลิน และความเข้าใจคิดเห็นใจ รู้จักการ ประพาดิทัศน์ให้เป็นพลเมือง มีคุณภาพชีวิตที่ดี ที่ เหมาะสมกับสังคมไทย และสอดคล้องกับสากลโลก -มีหน่วยงานที่มีขีดชอบโดยตรง มีการผลิตศิลปิน อย่างเป็นระบบ -การเห็นคุณค่าและประโยชน์ของนาฏกรรม เกิด ความนิยมจัดแสดงละครในกลุ่มต่าง ๆ		

แผนภูมิที่ 3 ภูมิหลังและประสบการณ์นาฏกรรมในแต่ละช่วงเวลา

ในส่วนต่อไปนี้เป็นกรอภิปรายข้อค้นพบและสังเคราะห์ผลที่เกิดจากการศึกษาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 5 การสร้างนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักดีว่าความรู้ มีใช้เพียงจำกัดแต่ในชั้นเรียน จึงทรงเลือกใช้นาฏกรรมเป็นสื่อการเรียนรู้ ด้วยมีพระราชดำริว่า การละครนอกจากทำให้เกิดความเพลิดเพลินแล้ว ยังเป็นวิถีแห่งการเรียนรู้ที่สำคัญ ละครสามารถยกระดับจิตใจของผู้ชมให้สูงขึ้นได้ หากละครนั้นสอดแทรกสิ่งที่เป็นประโยชน์ ผู้ชมดูแล้วคิดตามไม่ได้รู้สึกว่าถูกบังคับให้เชื่อ เป็นการตัดสินใจผ่านสายตาตนเอง และนำมาไตร่ตรองถึงความประพฤติของตัวละครที่รับชม จนสามารถแยกแยะสิ่งที่ควรประพฤติ ไม่ควรประพฤติ เตือนใจ ให้นำไปใช้ต่อไป

บทพระราชนิพนธ์ต่าง ๆ ของพระองค์ไม่ว่าจะเป็นเรื่องขบขัน โศก ความรัก ปลุกใจ ล้วนเป็นไปเพื่อให้เกิดการศึกษา ให้ข้อคิดเตือนใจแก่ผู้ชมและผู้ผู้อ่าน ทรงสอดแทรกความคิดผ่านคำพูดของ

ตัวละครพูดแทนพระองค์ในเรื่องต่าง ๆ ในการสั่งสอน อบรม และเสียสละ ทรงแสดงเสริมและสนับสนุนการจัดการแสดงที่อยู่ในขอบเขตของศีลธรรมจรรยา ทรงกล่อมเกลาคฤหาสน์ชาติด้วยการสื่อสารผ่านบทพระราชนิพนธ์ สร้างสำนึกความเป็นชาติ ส่งเสริมสถานภาพสตรี และทรงนำวรรณกรรมที่มีชื่อเสียงของชาติอื่น ๆ มาเผยแพร่ให้คนไทยได้รู้จัก

วิธีการพระราชนิพนธ์ ประกอบด้วย ขั้นตอนพระราชนิพนธ์บท ทรงใช้ช่วงเวลานอกเหนือจากการบริหารราชการแผ่นดิน ในเวลาเสด็จพระราชดำเนิน แปรพระราชมณเฑียร ในการซ้อมรบเสือป่า หรือในเวลาที่ต้องทรงพักผ่อนจากพระอาการประชวร ทรงนำรูปแบบของระเบียบวิธีวิจัยมาสร้างบทพระราชนิพนธ์ คือการศึกษาค้นคว้าข้อมูล ที่มา สันนิษฐาน เปรียบเทียบ และการอ้างอิง ทรงใช้หลักการ ตรรกะ เหตุผลในการพระราชนิพนธ์ รูปแบบของบทพระราชนิพนธ์มี 5 รูปแบบ คือแบบที่มีพระราชนิพนธ์ขึ้นใหม่จากจินตนาการ แบบปรับปรุงของเดิม แบบแปลงจากเค้าเรื่องเดิม แบบแปลบทตรงคำต่อคำของต้นฉบับ และแบบคิดโครงเรื่องให้ทันสมัย

องค์ประกอบของบทละครพระราชนิพนธ์ ส่วนใหญ่ประกอบด้วย คำนำ หรือคำอุทิศ คำอธิบายฉาก รายนามผู้แสดง องค์ประกอบการแสดง เริ่มจากการเตรียมบท ที่พระราชนิพนธ์เป็นบทสำหรับการแสดงละคร ซึ่งระบุตำแหน่งเข้าออกตัวละคร ฉาก อุปกรณ์ประกอบฉาก ทรงปรับปรุงบทโฆษณาให้เดินเรื่องกระชับ ย่นเวลาในการชมแต่ได้รรถรสความงามของท่ารำ เครื่องแต่งกาย บทฉาก ดนตรี ขับร้อง การพากย์และเจรจา พระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์ที่ถอดจากเรื่องรามายณะ จึงมีความแตกต่างจากรามเกียรติ์บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย หลังจากนั้น จึงทรงกำหนดตัวผู้แสดง และฝึกซ้อมในช่วงค่ำราว 21.00-22.00 เป็นต้นไปจนถึง 02.00-04.00 น. ของวันใหม่ แต่ละเรื่องใช้เวลาซ้อมตั้งแต่ 1 ครั้ง ไม่เกิน 10 ครั้ง ผู้แสดงล้วนเป็นบุคคลใกล้ชิด ข้าราชการบริพาร ขุนนาง ข้าราชการ กรมมหรสพ เสือป่า ครูและนักเรียนโรงเรียนมหาดเล็กหลวงฯ นักเรียนโรงเรียนพรานหลวงฯ ครอบครัวของข้าราชการบริพาร ส่วนฉาก มีความสวยงาม สมจริง ใช้เวลาเปลี่ยนฉากรวดเร็ว สามารถถอดติดตั้งใหม่ ใช้ซ้ำได้ เครื่องแต่งกาย เรื่องส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับสามัญชนทั่วไป หาได้ง่าย และใช้เครื่องแบบทหาร เสือป่า หรือบางเรื่องที่มีความพิเศษ มีพระราชประสงค์ให้คนไทยรู้จักละครแบบตะวันตกจึงแต่งกายแบบตะวันตก ส่วนในโฆษณละคร ทรงกำหนดเครื่องแต่งตัวตามพระราชนิยม และสร้างเครื่องละครขึ้นใหม่โดยเฉพาะ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทำหน้าที่ในหลายบทบาท ทั้งบทบาทนักประพันธ์ จัดการแสดง ผู้กำกับ ผู้ออกแบบฉาก เครื่องแต่งกาย แต่งหน้า ผู้ชม นักวิจารณ์ และผู้แสดง ที่ทรงแสดงในบทบาทแตกต่างกัน บางครั้งเรื่องเดียวกันที่แสดงคนละช่วงเวลา ทรงเปลี่ยนบทแสดงเป็นตัวละครอื่น มิได้แสดงในบทบาทเดิมก็มี โดยเฉพาะมิได้เน้นบทที่ต้องเป็นพระเอก แต่เป็นบทที่สำคัญหรือเป็นตัวดำเนินเรื่อง

โอกาสในการจัดแสดง มักแสดงในงานที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปีอย่างงานปีใหม่ หลังการซ้อมรบเสือป่า แสดงในโอกาสพิเศษ งานขึ้นพระตำหนัก งานฉลองพระชนมพรรษา และงานฉลองพระชันษาของพระบรมวงศานุวงศ์ งานฉลองยศ และการแสดงเพื่อหารายได้จากค่าจำหน่ายบัตรเพื่อบำรุงในกิจการมณฑล เรียกว่าเงินสมทบในราชนาวิสมาคมฯ เสือป่า โรงเรียนมหาดเล็กหลวง และบำรุงศาสนสถาน การแสดงเหล่านี้ สามารถผลิตซ้ำได้หลายครั้ง นอกจากจัดแสดงในกรุงเทพฯ แล้ว ยังโปรดเกล้าฯ ให้จัดแสดงที่นครปฐม และหัวเมืองต่าง ๆ ทรงนำละครพูดจากคณะละครศรีอยุธยา รมย์ไปแสดงในต่างจังหวัด โปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงละครเพิ่มเติมในพระราชฐานที่ประทับหลายแห่ง มีทั้งเป็นโรงละครถาวร และเป็นโรงชั่วคราว

ส่วนใหญ่ มักมีงานวิจัยที่มุ่งศึกษาไปถึงพระราชประสงค์ที่ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเพื่อการปลูกใจและสร้างจิตสำนึกให้รักชาติ แต่ผู้วิจัยพบว่า นาฏกรรมที่ทรงพระราชนิพนธ์และจัดแสดงขึ้นนั้น มิได้เน้นเรื่องการปลูกใจหรือสร้างจิตสำนึกรักชาติเพียงอย่างเดียว มีหลายเรื่องที่มีพระราชประสงค์ให้ความเพลิดเพลิน ให้เป็นตัวอย่างของละครที่ดี ผู้ชมดูแล้ว นอกจากได้รับความสุข ยังมีคติเตือนใจ แม้ว่าจะเป็นละครประเภทตลกขบขัน หรือเป็นความรักที่มีอุปสรรคของหนุ่มสาวที่มีการแก้ไขปัญหาอุปสรรคจนลงเอยด้วยดี แต่นาฏกรรมเหล่านี้ สร้างความสนุกสนานเพลิดเพลินเมื่อได้ชมแล้วได้คติเตือนใจเมื่อกลับไป สำคัญสำคัญในการสร้างนาฏกรรมของพระองค์นั้น ล้วนเป็นไปเพื่อก่อให้เกิด “ความรู้” และ “ปัญญา” นับเป็นการสื่อสารเพื่อปรับแนวคิดของคนไทยให้เข้าถึงอุดมการณ์ที่พระองค์มีพระราชดำริไว้อย่างแนบเนียน

ผู้วิจัย สรุปได้ว่าแนวทางการสร้างนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เป็นไปเพื่อสร้างพลเมืองที่มีคุณสมบัติที่พึงประสงค์ เหมาะสมกับความต้องการของสังคมไทย และยังสอดคล้องกับสังคมโลก โดยการสื่อสารผ่านบทละครและการจัดแสดง ซึ่งพระองค์ทรงใช้แนวทางการสร้างนาฏกรรม สรุปได้ 4 ประการ คือ การอนุรักษ์ฟื้นฟู การเสริมสร้างในบริบทใหม่ การทำตามความใฝ่ฝัน และการวางรากฐานที่มั่นคงสำหรับอนาคต มีรายละเอียดดังนี้

1) ทรงอนุรักษ์และฟื้นฟู

มีพระบรมราชูปถัมภ์และทรงสนับสนุนการแสดงแบบเก่า เช่น โขน ละคร ที่เคยเสื่อมความนิยมในปลายรัชกาลที่ 5 เกิดโขนสมัคร โขนบรรดาศักดิ์ โขนมหาดเล็ก ให้ฝึกหัดและออกแสดงในงานระดับชาติ ส่วนนาฏกรรมของราษฎรที่เป็นมหรสพพื้นบ้าน ได้ทอดพระเนตรยามแปรพระราชฐานไปจังหวัดต่าง ๆ ก็โปรดเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็น ลิเก เพลง ลำตัด สักวา จำอวด มโนห์รา สวดคฤหัสถ์ มิได้ทรงรังเกียจ ทรงให้เกียรติศิลปิน ทั้งยังโปรดเกล้าฯ ให้เข้ารับราชการในกรมมหรสพ และถ่ายทอดให้กับนักเรียนในโรงเรียนพรานหลวงฯ เกิดตำราฟ้อนรำที่ ภาพบันทึกท่ารำต่าง ๆ โดยมีพระยานัฏกานุรักษ์เป็นผู้กำกับท่ารำให้ถูกต้อง นับเป็นการถ่ายทอดมรดกทางนาฏกรรมที่สำคัญของ

แผ่นดิน อีกทั้งยังทรงรักษารูปแบบท่ารำตามจารีตเดิม และทรงประพุดิตนเป็นแบบอย่างในการ ประพันธ์ที่รักษารูปแบบโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอนแบบเดิมที่มีความไพเราะเชิงฉันทลักษณ์และภาษา

2) ทรงสร้างเสริมในบริบทใหม่

พระองค์สร้างนาฏกรรมเพื่อเป็นแบบอย่างให้แก่สังคม ทรงปรับปรุงรูปแบบการแสดงอย่าง การแสดงโขน ให้มีความทันสมัย ทรงพระราชนิพนธ์บทโขนละครจากเดิมที่มีแต่บทกลอน ทรงที่ กำหนดรายละเอียดไปถึงตำแหน่ง อาภรณ์ของตัวละคร การจัด ฉาก อุปกรณ์ประกอบฉาก เพลง การใช้ระบบไฟฟ้าและเทคนิคต่าง ๆ เข้าช่วย ทรงประดิษฐ์ท่าทางการแสดงรูปแบบใหม่ ส่วนละคร พุด ทรงพัฒนาการแสดงละครพุดให้ได้รับความนิยมเพิ่มขึ้น บทพระราชนิพนธ์เหล่านี้ มีหลายสำนวน เนื่องจากทรงปรับบทให้เหมาะสมกับรูปแบบการแสดง โอกาสในการแสดง และยุคสมัยที่เปลี่ยนไป

3) ทรงทำตามสิ่งที่ใฝ่ฝัน

นาฏกรรมคือการแสดงที่สมจริง นอกจากความมุ่งหมายให้บันเทิง จรรโลงใจแล้ว ยัง สะท้อนแนวพระราชดำริที่ทรงมุ่งพระราชหฤทัยอยากให้พลเมืองในชาติเป็นอย่างไร ทรงแทรกใส่ไว้ใน บทพระราชนิพนธ์ บทสนทนาของตัวละคร ที่มุ่งหมายในการสอน ตักเตือน ให้ความรู้แก่ผู้ชม ให้เป็น คนดี มีศีลธรรม รักชาติ มีความเสียสละ รู้สิทธิหน้าที่ของพลเมืองดี รู้จักสิทธิของบุรุษและสตรี

4) ทรงวางรากฐานสู่อนาคต

ทรงปรับปรุงระบบการบริหารงานทางด้านดนตรี นาฏศิลป์ ให้เป็นระบบ มีอัตราเงินเดือน หน้าที่ ชัดเจน มีตำแหน่ง พระองค์ยกย่องและพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้แก่ศิลปิน นับเป็นการสร้าง ค่านิยมในด้านนาฏศิลป์ดนตรีในสังคมให้ยอมรับ ไม่ดูหมิ่นดูแคลน ทรงส่งเสริมการละคร การที่ทรง เห็นการแสดงในอารยประเทศ ที่มีความเจริญรุ่งเรือง ให้เกียรติและยกย่องนักประพันธ์ ผู้แสดง ซึ่ง สังคมไทยในอดีต ผู้แสดงเหล่านี้ ถูกกล่าวหาว่าพวกเดินกินรำกิน จึงทรงปรับเปลี่ยนความคิดของคน ไทยให้ยอมรับมากขึ้น ด้วยการที่ทรงกระทำเป็นตัวอย่าง ทั้งอุปถัมภ์ส่งเสริม และทรงละครด้วย พระองค์เอง โปรดเกล้าฯ ให้วางระเบียบในกรมมหรสพใหม่ โดยรวมหน่วยงานที่อยู่กระจัดกระจาย แยกสายการบังคับบัญชา มารวมอยู่ที่เดียว โอนกรมโขน และกรมปีพาทย์มหาดเล็กในกำกับของ เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์มาอยู่ในกรมมหรสพ และพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้แก่ข้าราชการและ ศิลปิน ให้มีเกียรติ ได้รับการยอมรับยกย่องจากสังคม การตั้งกรมมหรสพ ที่ประกอบด้วยกรมต่าง ๆ ทำให้งานนาฏกรรมทวีความสำคัญ การจัดแบ่งหน้าที่การทำงานอย่างเป็นระบบ นับเป็นการ วางรากฐานให้การนาฏกรรมมีความเป็นระเบียบ มีผู้บังคับบัญชาที่มีหน้าที่ชัดเจน ทรงสนับสนุนให้ นาฏศิลปินเรียนหนังสือ ทรงตั้ง โรงเรียนพรานหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์ ที่มาจากกองโรงเรียน ทหารกระบี่หลวง โดยให้เด็กได้เรียนหนังสือในช่วงเช้า และเรียนวิชาดนตรี นาฏศิลป์ในช่วงบ่าย เพื่อให้ผู้ที่จบไปเป็นผู้แสดง ศิลปิน มีวิชาความรู้ นอกจากข้าราชการและมหาดเล็กที่ได้รับ ประสภารัตนาฏกรรมแล้ว ยังมีข้าราชการในกรมมหรสพ และนักเรียนจากโรงเรียนพรานหลวงใน

พระบรมราชูปถัมภ์ เป็นครูผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่ศิลปินโขนละครดนตรีรุ่นต่อ ๆ มา ส่วนการปลูกฝังแนวคิดการใช้ละครเป็นเครื่องมือในการสื่อสารแนวคิดต่าง ๆ โดยเฉพาะในการสร้างความรู้สึกร่วมกันอันหนึ่งอันเดียวกัน สร้างความสามัคคี การปลูกใจให้รักชาติที่รัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม นำแนวทางนี้มาใช้ในเวลาต่อมา ซึ่งปัจจุบัน กรมศิลปากรยังใช้บทโขนที่พระราชานิพนธ์ไว้ และรับการถ่ายทอดท่ารำสืบต่อจากครูละครในรัชสมัย (ไพโรจน์ ทองคำสุก, สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2565)

ด้วยเหตุที่เกิดอศศิภัยในโรงละครหลายครั้ง จึงโปรดเกล้าฯ ให้ออกพระราชบัญญัติป้องกันภัยอันตรายอันเกิดแต่การเล่นมหรสพฉบับแรกของไทย พ.ศ. 2464 โดยกำหนดทางเข้าออก ประตูฉุกเฉิน ทางหนีไฟ ความกว้างของประตู ทางเดินต่าง ๆ อย่างชัดเจน นับเป็นมาตรการที่มีความทันสมัย และยังมีการใช้เป็นข้อกำหนดป้องกันอศศิภัยในอาคารอยู่ในปัจจุบัน

แม้ว่าจะมีผู้ศึกษาและให้ความเห็นว่า พระองค์ไม่ทรงใช้เวลาในการบริหารราชการบ้านเมือง โดยเฉพาะผู้ที่ใช้ข้อมูลของเหรียญ ศรีจันทร์ ผู้ที่ถูกจับในเหตุการณ์กบฏ ร.ศ. 130 เพราะมักไปเปรียบเทียบกับทรงงานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าทรงสร้างสิ่งต่าง ๆ มากมาย (เหรียญ ศรีจันทร์, 2556, น. 25-30) แต่แท้ที่จริงแล้ว เมื่อศึกษาให้ถ่องแท้ ปรากฏว่าพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีมากมายไม่น้อยเช่นกัน ทั้งที่ทรงสานต่องานที่ค้างอยู่ให้แล้วเสร็จ การวางรากฐานระบบสาธารณสุขปึกแผ่น และสาธารณสุขการต่าง ๆ ที่มาแล้วเสร็จ และเปิดใช้ในรัชกาลของพระองค์ เส้นทางคมนาคมที่สามารถสร้างทางรถไฟสายเหนือต่อไปจนถึงเชียงใหม่ และทางรถไฟสายใต้ถึงมลายู มีกฎหมายจำนวนมากโดยเฉพาะกฎหมายระหว่างประเทศที่ตราขึ้นในรัชสมัยนี้ ทำให้เราได้สิทธิประโยชน์ที่เคยสูญเสียไปกลับคืนมาเป็นจำนวนมาก ส่วนระบบบริหารราชการแผ่นดินนั้น วางเป็นระบบไว้แล้ว อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (2538, น. 203) เห็นว่าหากพิจารณาเงื่อนไขสภาพแวดล้อมทางด้านต่าง ๆ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้เวลาอย่างมากในการสร้างระบบการบริหารราชการแผ่นดินจนเมื่อมาถึงในสมัยรัชกาลที่ 6 ระบบนี้ก็สามารถ “ทำงาน” ได้เองโดยไม่ต้องคอยอุปถัมภ์ไม่จำเป็นต้องใช้เวลามากเท่าในระยะเริ่มแรก

เมื่อถอดบทเรียน สิ่งที่มีอยู่ในพระองค์ สรุปได้ว่าบุคคลที่จะทำได้เช่นพระองค์นั้น ควรมีคุณลักษณะต่อไปนี้

- เป็นผู้ใฝ่ศึกษาเรียนรู้ มีความเป็นพหุสูต คือเป็นผู้ที่อ่านมาก ได้ดูมาก เรียกว่าต้องมีภูมิรู้ ภูมิธรรม และภูมิปัญญา
- มีจิตวิญญานความเป็นครู มุ่งเน้นให้ความรู้ เกิดปัญญา สอนในทุกอย่าง
- มีความเข้าใจในคำสอนทางพุทธศาสนา นำมาสอดแทรกในงานประพันธ์
- รู้จักค้นหาคำตอบตามหลักวิทยาศาสตร์ ใช้แนวทางการศึกษาวิจัยมาใช้ในการค้นคว้าและประพันธ์

- มีความอ่อนน้อม ยอมรับคำติชมเพื่อปรับปรุง ยอมรับในงานของผู้อื่น
- เป็นผู้พัฒนาตัวเองอยู่เสมอ
- ใช้เวลาในการทำงานที่เกิดประโยชน์ตลอดเวลา
- คิดอย่างเป็นระบบ มีตรรกะ และเชื่อมโยง หากพระราชนิพนธ์ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง จะทรงเตรียมข้อมูล ค้นคว้าวิจัยอย่างมีระบบ และยังมีพระบรมราชาธิบายเพิ่มเติมให้ความรู้ที่ลุ่มลึก แก่ผู้อ่าน

ทั้งหมดที่ประมวลมานี้ แสดงให้เห็นว่าผลการวิจัยเป็นไปตามสมมุติฐานและตอบ วัตถุประสงค์ตามที่ตั้งไว้

สำหรับบทส่งท้ายนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า ในฐานะที่ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ ทรงกระทำหน้าที่ของ ผู้ปกครองที่ดี ทรงนำพาประเทศไทยก้าวสู่ความเจริญเป็นที่รู้จักในสายตาชาวโลก ทรงเห็น ความสำคัญของการศึกษา ด้วยจิตสำนึกของความเป็นครูที่มีอยู่อย่างเต็มเปี่ยม ทรงสอนไพร่ฟ้าข้า แผ่นดิน ทรงบูรณาการความรู้ ผนวกกับ นาฏกรรม และศิลปะ ตลอดจนทำร่ำที่คงความเป็น เอกลักษณ์ไทย และ การแสดงละครแบบตะวันตก จนกลายเป็นบทพระราชนิพนธ์และการจัดแสดง นาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีปริมาณมากและคุณภาพสูง นับเป็นมรดกที่ ทรงคุณค่าของสังคมไทย

ในฐานะที่ทรงเป็นมนุษย์คนหนึ่งในสังคม ทรงดำรงความเป็น “ปราชญ์” อย่างแท้จริง ที่ ประกอบด้วย “ภูมิรู้” “ภูมิธรรม” และ “ภูมิปัญญา” ภูมิรู้มาจากพระอุปนิสัยใฝ่ศึกษา ทรงรู้จัก เลือกสิ่งที่เป็นประโยชน์จากโลกตะวันตกและตะวันออก ที่ได้ทรงเรียนรู้และพบเห็นมาประยุกต์ใช้ใน สังคมไทย ส่วนภูมิธรรม ทรงตระหนักถึงการสร้างจิตสำนึกที่ดี ทรงมีความรู้ในหลักธรรมคำสอนทาง พระพุทธศาสนา และหลักสากล จึงมีพระราชดำริที่จะพัฒนาพลเมืองให้มีลักษณะของพลเมืองที่พึง ประสงค์ เพื่อที่จะนำพาชาติให้เจริญก้าวหน้าด้วยการศึกษาและการสร้างองค์ความรู้ ภูมิรู้และ ภูมิธรรมที่เกิดขึ้นนี้ ก่อเกิดเป็นภูมิปัญญา และองค์ความรู้ที่ผ่านการศึกษาวิจัยอย่างลุ่มลึกชัดแจ้ง ทรง เลือกใช้นาฏกรรมเพื่อการพัฒนาความคิด พฤติกรรมของคนในสังคม สอดแทรกพระราชดำริออกไป โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชนและข้าราชการที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาประเทศ นาฏกรรมเหล่านี้ เป็น สิ่งที่มีได้ลงทุนสูง อีกทั้งสามารถทำซ้ำได้ ทรงเลือกประเภทของนาฏกรรมที่เหมาะสม มีการปรับปรุง แก้ไข ผู้ชมได้รับทั้งสาระความรู้ คุณค่าทางศิลปะด้วยความเพลิดเพลิน ที่ทรงพระราชทานรูปแบบ แนวทาง และวิธีการไว้อย่างดี นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้แก่วงการนาฏกรรมของ ไทย

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษานาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการพัฒนาความรู้และสติปัญญาของเยาวชนและพลเมืองไทย

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

คำประกาศเทวดา เบิกโรงละคร ในพิธีไหว้ครู

1. คำประกาศเทวดา

คำประกาศเทวดา เบิกโรงละครและคำพากย์เบิกโรง ในพิธีไหว้ครู พ.ศ. 2457 ณ
พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิธีไหว้
ครูครั้งใหญ่ขึ้น ณ โรงละคร พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน และมีพระราชนิพนธ์คำประกาศเทวดา
เบิกโรงละคร และคำพากย์เบิกโรง ดังนี้ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ม.ป.ป, น. 1-2)

“คำประกาศเทวดาเบิกโรงละคร

ปรเมนโท มหาราชา	วชิราวุธวิสุโต
อิมัสมิ สยามรัฐมहि	รัชช กเรติ ภูมิโป
อัชฌาวสติ โส ธาณี	รัตนโกสินทนามกั
รัมมัมว เวสสกัมเมน	มาปิต สักกัตตติย
สยามินันันต ปชานาถ	นิจจ หิตคเวสิน
สาธ เทวาทิปาเลนตุ	กัลป์ยาณเนว เจตสา ฯ

ข้าแต่เทพนิกร อมรแมนแดนสรวงสถาน เนาวีมานผ่องไพโรจน์ จงเงี่ยโสตสดับ
ประกาศ ด้วยพระบาทสมเด็จพระนเรนทร์ปรเมนทรมหาอานันทมหิดลราชกุมาร พินิต
ประชานารถมหาสมมตวงศ์ อติศัปปะวิมลรัตน์ วรชัตติยราชินิกโรดม จาตุรันตบรมมหาจักรทิพรดี
ราชสังกาศ บรมธรรมิกมหาราชาธิราช บรมนารถบพิตร พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่ยศ ผู้ทรงดำรง
ประเทศสยามรัฐ ราชอาณาจักรสยาม เสด็จสถิต ณ กรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทร์
มหินทรายุธยา มหาดิลกภพ นพรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชนิเวศน์มหาสถาน อมรพิมานอวตารสถิต
สักกะทตติยวิศวกรรมประสิทธิ์ สมเด็จพระบพิตรพิริบดินทร์ สยามินทร์ประชานารถ บมิได้ขาดโอบ
เอ เพื่อผดุงพศกนิกร ทรงพระอนุสรสวดส้อง มุ่งมองประโยชน์สุข รำลับทุกข์ขุกเข็ญ เยือกเย็นร่ม
พระบารมี จึงเสริมศรีสมบูรณ พูลเกษมเปรมปรีดี ณ บัดนี้ กาละสม ได้วันมาบรรจบ ครบรอบปีอีก
ครั้ง อันเคยตั้งมหการ ฉลองราชฐานมณเฑียรเขตร์ ทั้งพระนิเวศน์วังรัตน เพื่อศรีสวัสดิ์มงคล จึงพระ
ภูวดลดำรงรัฐ โปรดให้จัดการบำบวง สัวยสรวงเทพารักษ์ ผู้ทรงศักดิ์สุรฤทธิ ผู้สังสถิตทิพยพิมาน อีก
โลกบาลทั้งสี่ ผู้มีเดชดำรงดิน หนึ่งองค์อินทร์เทเวศร์ รักษาเขตร์บุรีมทิศ หนึ่งบพิตรยมราช มีอำนาจ
ในทักษิณ หนึ่งบดินทร์วรุณเทพ เสพสราญด้านปัจฉิมเขตร์ หนึ่งเวศรวิณบพิตร ผู้สถิตยเบื้องอุดร อีก
อมรภูมาภิบาล ผู้รักษาสถานราชอาณาอาทิเทพเรืองราม พระสยามเทวาธิราช อีกพระผู้มีอำนาจอาจ

หาญ คือพระกาฬไชยศรี อีกเทวบดีมีฤทธิ์กระเดื่อง คือพระเสื่อเมืองเรืองฤทธิ์รงค์ พระทรงเมืองเรืองฤทธิ์รักษ์ พระหลักเมืองเรืองฤทธิ์ราญ อีกเทพทุกสถานทุกเทศ ผู้ผดุงเขตรัฐสีมา อาณาจักรสยาม พิศาล เชิญดูการระบำบรรพ์ อันสมเด็จจันอุบัติ มีพระโองการเหนือเกล้า ให้ข้าพระพุทธเจ้าเหล่าเสวีผู้มีจิตจงรักภักดี สมัคพื่อนรำถวาย หมายพลีเทวนิกร เพื่อสุนทรเทพเธอพระยศ ขอเทวอันมีศักดิ์มีเดชได้ทอดพระเนตรนฤการหลวง ทัวทั้งปวงเทวฤทธิ์ จงมีไมตรีจิตเจตนา เป็นกัลป์ยามธรรม บำรุงรักษา วิจารณ์ บุษรัตนรัชฎาธิเบนท์ ประเมณทรมหาวิชราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าธรรณี อีกร่องค์สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ บรมราชชนนีพันปีหลวง อีกทั้งปวงพระประยูรญาติ อีกเสนามาตย์มนตรี เสวีราชบริพาร ทุกสถานฝ่ายหน้าฝ่ายใน ผู้มีน้ำใจสวามิภักดิ์ จงรักภักดีเบื่องยุคลบาท ทั้งทวยราชกุมารผดุงนิกร จงสโมสรรสุขสวัสดิ์ อายุวัฒนมงคล ทุกสิ่งสมทัญย สิ่งใด ๆ บรมนารถ ธมีพระราชประสงค์ จำนงเพื่อสุขสวัสดิ์ แห่งสยามรัฐสีมา แลประชาชนไทย ทุกสิ่งไซ้จงสัมฤทธิ์ สิทธิประสงค์เจ้าหล้า จงรวดเร็วอย่าช้า ด้วยพระประสงค์ โสດເຫຼອນ ຯ :-

พระบรมนามาภิไธย ราม ประ

เรียบเรียงคำสยามภาษา

วันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2457”

พากย์เบิกโรง

“ยกกรเศียมคัลวันทา องค์พระสัมมา สัมพุทธะผู้ภินท์มาร บังคมพระธรรมบันดาล ดลจิตสมาน สมรรคเพื่อเพ็ญบุญ กราบไหว้พระสงฆ์ทรงคุณ สอนธรรมคำจูน จรุงจิตจรรยา สามแก้วคือสามสรณา คมคุมโลกา นุเคราะห์แต่ปวงประชากร นบคุณบิดามารดร ดูแลแต่อ่อน จนใหญ่ได้ทำการงาน ไหว้ปวงครูบาอาจารย์ ครูเขียนครูอ่าน อีกครูลครฟ้อนงาม บังคมผ่านเกล้าเจ้าสยาม ทุกเทศเขตคาม นิคมนิยมบารมี พระเอื้ออำรุงกรุงศรี อีกทั้งธานี นิคมสืตามณทล ทวยราษฎร์เปนสุขทุกตน ร่มรื่นขึ้นกมล อาไศรยพระร่มโพธิ์ทอง วันทาทวยเทพทั้งผอง ขอเชิญช่วยปอง ประสาทสำเร็จเมตตา ขอพรสรรพศรีมีมา แต่องค์อิศรา ธิราชสถิตเกศไทย ขอเทพทุกหนดลใจ ประชาชาวไทย ให้จิตจงรักราชา อีกทั้งรักษาศาสนา ยอมเสียชีวิตา วิชิตศัตรูสู้แขง ขอเทพจงช่วยอวยแรง ฤทธิกำแหง แก่พลนิกรรอรูราญ ชัยศรีมีแต่ทหาร บกเรือเริงราญ อีกทั้งเสื่อปากกล้าประจัน ไครพาลราญ รุกเขตขันฑ์ ขออย่าให้มัน ได้สมมโนจินดา ขอเชิญเทวะเทวา ทอดทัศนาระบำที่รำถวาย ข้าจะดัดกรอ่อนกาย ระบำรำย่าย ระแบประแบนบัจจะการจำเียงครูบาอาจารย์ นักรำโบราณ ท่านสั่งท่านสอนลครมา ฯ”

2. คำไหว้ครูอาจารย์

คุณครูอาจารย์

สละสม ๑ สิบนิ้วประนมเหนือเศศ ไหว้ครูวิเศษทั้งน้อยใหญ่ อุปัชฌาย์อาจารย์จำไว้ ที่ในจิต
มั่นกตัญญู ครูเลขอักษรอนุสาสน์ ครูเพลงพิณพาทยเพราะหู ครูโขนครุละครฟ้อนดู ครูหัตถ์ท่วงที่
กระบี่กระบอง ครูหัตถ์อาวุธยุทธนา ครูวิชาเชิงช่างทั้งผอง ครูติมีจิตคิดปอง ครูของข้าเจ้าทั้งปวง ท่านผู้
อุตสาหะ อนุสาสน์ ให้เราฉลาดลุล่วง ท่านปานประทีปเด่นดวง กรุณาปานห้วงชลาลัย เอ็นดูผู้สั่งสอน
ศิษย์ จะได้คิดเห็นดเนิน้อยก็หาไม่ ศิษย์ดีมีความอึ้งใจ ศิษย์คร้านท่านไร้ความสบาย ศิษย์ดีเรียนได้ดัง
ประสงค์ ก็เสริมส่งสรรเสริญดังหมาย ศิษย์ชั่วมัดคิดสะดวกกาย ท่านก็คิดพลอยอายไปด้วยกัน ท่าน
ไซริ้ให้ทรัพย์อันประเสริฐ คือวิชาดีเลิศกว่าสิ่งสรรพ ไม่ควรลืมบุญคุณนั้น เคารพอภิวันท์ทุกเมื่อไป ฯ
(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2503 น. 13-14)

3. ไหว้ครุละครหลวง พ.ศ. 2457

พ.ศ. 2457 โปรดเกล้าฯ ให้จัดพิธีไหว้ครุโขนละครในพระราชสำนัก เมื่อวันที่ 13-14
พฤษภาคม พ.ศ. 2457 ณ โรงละครหลวงสวนจิตรลดา ในบริเวณพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ส่วนปี
อื่น ๆ นั้นไม่พบหลักฐาน

ทั้งนี้ พบเอกสารที่บันทึกการไหว้ครุในวันดังกล่าว เป็นเอกสารพิมพ์ดีด เรื่อง ไหว้ครุละคร
หลวงเมื่อปีชกาล ฉศก พ.ศ. 2397 ซึ่งมีพระราชพิธีไหว้ครุและครอบโขนละคร และพิณพาทยในรัชกาล
ที่ 6 เมื่อ พ.ศ. 2457 ด้วย จึงคัดเฉพาะพระราชพิธีสมัยรัชกาลที่ 6 ดังนี้

พระราชพิธีไหว้ครอบครุโขนละครและพิณพาทยครั้งใหญ่ในรัชกาลที่ 6

จัดตั้งเครื่องเข้ามณฑลพิธี

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีไหว้ครุ โขน ละคร พิณพาทย

ณ โรงละครสวนจิตรลดาโรหฐาน

กำหนด ณ วันที่ 13 พฤษภาคม พ.ศ. 2457 เวลาบ่าย พระสงฆ์ 5 รูป สวดเจริญพระพุทธ
มนต์จบแล้ว จะได้ประนมอัมตพวงโขน ละคร พิณพาทย ทัวกันทุกคน

วันพฤหัสบดีที่ 14 พฤษภาคม เวลาเช้า พระสงฆ์รับพระราชทานฉันแล้ว ครูใหญ่ตั้งการ
ไหว้ครุตามประเพณี

โต๊ะหมู่มณฑลตั้งพระพุทธรูป ตั้งพระแท่นโรยทรายรองโต๊ะหมู่

เครื่องตั้งโต๊ะหมู่เข้ามณฑล

1. พระไชยทองคำทรงเครื่องยืน 1 พระพุทธรูปทรงคำ 1 เงิน 1 นาก 1

2. ครอบสัมฤทธิ์

3. หมอน้ำเฟื่องเงิน 2 หม้อ
4. บาตรน้ำมนต์ 5 บาตร กำคา 5 กำ
5. พานทองใส่โถปริกเครื่องเจิม 1 พาน
6. หมอน้ำทองคำเล็กมีพานถมรอง 1 หม้อ
7. พานดอกไม้ ขวดดอกไม้ เริงเทียน

หน้ามณฑล

8. เครื่องนมัสการทองทิศ
9. พระแท่นทรงกราบ
10. เสาหมอปีกกลางโรงโตกำกิ่ง พันผ้าแดงยาว 9 ศอก 1 ต้น เรียกว่า เสาพระเกตุ
วันสวดมนต์ บูชาบัตรสี่เหลี่ยมเสา 1 กับบูชา 8 ทิศ 8 บัตร วันไหว้ครูมีบัตร 9 ชั้น ตั้ง 1
บัตร ที่เสาห้อยพวงเงิน 1 พวง พวงทอง 1 ผูกใบไม้ ใบเงิน 1 ใบทอง 1 ใบบัวหลวง 5 ใบแท่งสาร 1
ดอกไม้รู้โรยแดง 1 ขาว 1 ใบชัยพฤกษ์ 1 ราชพฤกษ์ 1 มะยม 1 ดอกบัวหลวง ใบระกำ หย้าแพรก 1
หมอน้ำกาไหลทอง 2 หม้อ

โต๊ะหมู่ตั้งเครื่องที่เชิญออกไหว้ครู 3 หมู่

หมู่กลาง

1. พระแสงของ้าว 1 พระแสงขอชัยพฤกษ์ ผูกโต๊ะหมู่ข้างหลัง
2. เจริตพระอิสวร 1 พระภูมิเจ้าที่กรุงพาลี 1 ผูก 2 ข้าง
3. พระนารายณ์ ตั้งกลาง
4. พระจุฬาคณี พระอิสวร ซ้าย
5. พระครุฑมโชน ตั้งขวา และที่หน้าพระนารายณ์
6. พระแสงกริชโอเหนา ตั้งบนพานทอง
7. พานสังข์
8. หม้อกรด
9. พานถั่ว 1 งา 1 สาคุ 1
10. เครื่องบูชากระบะมุข 1
11. อ้อยแดงตั้งบนพานทอง 3 ท่อน
12. พานข้าวตอกมวงกล ชันน้ำถมสำหรับ 1 เพชราธรสำหรับครูใหญ่
13. หนังสือ หนังสือ ปูหน้า

เครื่องสังเวยไหว้ครูวันรุ่งขึ้น มี : -

1. บายศรีทอง 5 ชั้น 2 สำหรับ บายศรีปากชาม 1
2. ศิระษะสุกรสุก 1 ศิระษะ
3. ไก่สุก 2 โต๊ะ ๆ ละ 2 ตัว
4. เป็ดสุก 2 โต๊ะ ๆ ละ 2 ตัว

5. สุกกรสูก 2 ถาด	6. เครื่องกระยาบวช 2 โต๊ะ
7. น้ำหอมสรงพระ 1 ขวดโหล	8. ใบเงินใบทองพันหญาแพรกใส่พาน
9. พานผ้าสีชมพูสำหรับผูกและห้อย	10. ชันน้ำพานรองถมกระโถน 1 สำหรับ

โต๊ะหมู่ตะวันออกข้างขวา ตั้งศิระหน้าโชน

1. พระอิศวร	2. พระวิฆเนศ
3. วิษณุกรรม	4. พระฤๅษีตาไฟ พระฤๅษีนารอด หนึ่ง
ค่างอยู่ใน
5. เทริดชาตรี	6. นรสิงหนารายณ์แปลง
7. พระราม	8. พระลักษณ
9. พระสัตรุ	10. พระเพลารถ
11. ประโคนทับ	12. ชฎา
13. ครุฑ	14. ม้าอุปการ
15. พิเภก	16. ชมพูนุหน้าหมี่
17. ชฎา	18. มงกุฎกษัตริย์
19. พาลี	20. สุครีพ
21. หนุมาน	22. องคต
23. ตำรับบทละคร	24. สิบแปดมงกุฎตั้งหลัง

ตั้งบนโต๊ะมังกรข้างหน้าโต๊ะหมู่

1. ไม้เท้าฤๅษี	2. หอก
3. กระบองเงาะ	4. พระขรรค์งา ใส่พาน
5. พระขรรค์ทอง ใส่พาน	6. พระขรรค์เงิน ใส่พาน
7. จักร 1	8. พัดวาลวิชนี 2
9. คันศร พระขรรค์ ลูกศร 6 ลูก คันศรวชิราวุธ 1 ตีรี 1 ใส่พาน	
10. คธธร เข็มวชิราวุธ กระบองพิเภก ใส่พาน	

เครื่องสังเวทไหว้ครูวันรุ่งขึ้น

1. บายศรีตอง 5 ชั้น 3 สำหรับ	2. บายศรีปากชาม 3 สำหรับ
3. ศิระสูกร 3 ศิระษะ	4. สุกกรขึ้น 3 โต๊ะ
5. เป็ดสุก 3 โต๊ะๆ ละ 2 ตัว	6. ไก่สุก 3 โต๊ะๆ ละ 2 ตัว
7. เครื่องกระยาบวช 3 โต๊ะ	8. พานหมาก บุหรี่ใบจาก บุหรี่พวง 3
พาน

9. ดอกดาวเรืองขาว 1 พาน แดง 1 พาน
11. เทียน เล่มละ 1 บาท 2 สลึง ปิดทอง 3 เล่ม เงิน 3 เล่ม

โต๊ะหมู่ข้างซ้าย ตั้งศิวะโชนวงษ์

1. พिराप	2. ทำวมหาพรหม
3. รามสูร	4. หิริญยกาสูร
5. ทศกัณฐ์	6. อินทรชิต
7. นนทก	8. กุมภกรรฐ์
9. หัสกุมาร	10. ม้ารืศ
11. ขุนประหัตส์	12. พาณาสูร
13. กากะนาสูร	14. สำนะนักรา
15. มโหธร	16. ชมพูมาลี
17. เสนายักษ์	18. หัวราชสีห์
19. หัวช้าง	20. เชือกบาศ
21. พระแสงขอเกราะ ตั้งบนพาน	22. พระแสงชนักร

เครื่องสังเวทไหว้ครูวันรุ่งขึ้น

1. บางศรีตอง 5 ชั้น 2 สำหรับ	2. บายศรีปากชาม 2 สำหรับ
3. ศิวะสุกรดิบ 1 ศิวะ สุก 1 ศิวะ	4. สุกรขึ้นดิบ 1 โต๊ะ
5. เป็ดดิบ 2 ตัว สุก 2 ตัว	6. ไก่ดิบ 2 ตัว สุก 2 ตัว
7. เครื่องกระยาบวช 3 โต๊ะ	8. สุราโรง 1 ขวด ฝรั่ง 1 ขวด
9. พานหมาก บุหรี่ใบจาก บุหรี่กัญชา บุหรี่พวง	
10. ชั้นน้ำพานรองถมกระโถน 1 สำหรับ	
11. เทียน 1 บาท 2 สลึง ปิดทอง 1 เงิน 1 3 บาท ไม่ปิดทอง เงิน 2 เล่ม	

เครื่องสังเวทไหว้ครูที่ประโคนทับ

1. บายศรีตอง 5 ชั้น 2 สำหรับ	2. บายศรีปากชาม 1 สำหรับ
3. ศิวะสุกรดิบ 1 ศิวะ สุก 1 ศิวะ เนื้อสุกรดิบ 1 โต๊ะ	
4. ไก่ดิบ 2 ตัว สุก 2 ตัว	5. เป็ดดิบ 2 ตัว สุก 2 ตัว
6. เครื่องกระยาบวช 3 โต๊ะ	7. สุราโรง 1 ขวด ฝรั่ง 1 ขวด
8. พานหมาก บุหรี่ใบจาก บุหรี่กัญชา 1 พาน	9. ชั้นน้ำพานรองถม 1 สำหรับ
10. เทียน 1 ตำลึง 2 บาท ปิดเงิน 1 ทอง 1 1 บาท ไม่ปิดทอง 1 เล่ม	

วิธีไหว้ครูดังนี้ :-

1. ครูใหญ่จุดธูปเทียนบูชาพระพุทธรูปที่เข้ามณฑล

2. ครูใหญ่นั่งที่โต๊ะหมู่ พระนารายณ์พระอิศวร

3. ครูและศิษย์จตุรปูเทียน ว่านាំให้ศิษย์ว่าตาม บุษพาพระพุทธรูป เทวรูป จบแล้วพินพาทย์
ทำเพลง

4. ครูใหญ่และศิษย์จตุรปูเทียน แล้วครูว่านាំให้ศิษย์ว่า บทจบหนึ่งทำเพลงพินพาทย์ครั้งหนึ่ง
ทุกจบ

5. ครูใหญ่ไปบูชาพระโคนทับ ศิษย์ว่าตาม จบแล้วประโคม หยุดประโคมแล้ว ครูใหญ่เดินรำ
มาถึงหน้าโต๊ะหมู่พระนารายณ์ หยุดประโคม

6. เชิญพระครูของโขนที่ตั้งเข้ามณฑล มาสร่งน้ำ ครูทั้งหลายสร่งทุกคนแล้ว ครูใหญ่นำที่
สร่งพระไปประศิษย์ทั่วทุกคน เสร็จแล้ว เช่น

7. พินพาทย์ทำเพลงอีกครั้งหนึ่ง

8. พระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกทรงเจิมหน้าโขนแล้ว สมมติเอาคนมาผูกที่เสาหมู่ แล้วเสด็จ

9. พระราชทานน้ำสังข์ และเจิมพระราชทานตัวโขนที่มีชื่อตลอดทุกคน แล้วเสด็จมาทรงหยิบ
พระขรรค์เคียนที่เข้ามณฑล ชักสมมติจะประหารชีวิตคนที่ผูก ครูใหญ่กราบบังคมทูลขอโทษ แล้ว
ประทับบนหนังสือและหมีบงก้นขึ้น ที่แท่นหน้าโต๊ะหมู่ ทรงสวมศิระชะเพทยาธรให้ครูใหญ่ แล้ว
ครูใหญ่รำเพลงถวายตามประเพณี แล้วเสด็จขึ้นประทับพับปลัปลา

10. ครูใหญ่นำศิษย์รำไปรดดอกไม้เสร็จแล้ว

11. ครูใหญ่สวมหัวภูษารัรคน้ำสังข์

12. ครูใหญ่ลงเวทมนตร์เฉลิมเนตรหน้าพระราม พระลักษณ์ เทริด ฤๅษี ทศกัณฐ์ อินทรชิต
พิราพ เสร็จแล้ว

13. ครูใหญ่สวมหัวเพทยาธร นั่งบนก้นขึ้น บูหนั่งเสื้อ หมี่ ศิษย์เข้ามา ครูสวมศิระชะ ฤๅษี
พระราม พระลักษณ์ เทริด ทศกัณฐ์ อินทรชิต พิราพ ตัวโขนตลอดทุกคน แล้วเวียนเทียนทำขวัญ
เป็นเสร็จการ

เพลงไหว้ครู

1. สาธุการกรอง มีแต่รสังข์้องชัย

2. ตระพระประโคนทับ

3. ตระเชิญ

4. โคมเวียน คือ เพลงเหาะ

5. กลม

6. แผละ

7. ตระโหมโรง เข้าม่านด้วย

8. เพลงช้า

9. เพลงเร็ว

10. เชิดฉิ่ง

11. คุกพาทย์

12. กราวโน

13. เชิญพิราพทั้งตัว

14. ลงสร่ง

15. เชิด

ไหว้ครูพิณพาทย์

1. เชิด	2. พราหมณ์เข้ามา
3. เสมอผี	4. เสมอมาร
5. นั่งกิน	6. เซ่นเหล้า
7. มหาฤกษ์	8. เพลงโปรยข้าวตอก
9. เสมอ 3 ลา	

ภาคผนวก ข.

ผลงานนาฏกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

จำนวนงานนาฏกรรมที่เป็นบทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว นั้น ม.ล.ปิ่น มาลากุล (2531) รวบรวมได้ 187 เรื่อง โดยรวมเรื่องที่มีการปรับแก้หลายสำนวนและรวมการแปลภาษาอื่น ๆ ด้วย ส่วนผู้วิจัยคัดรายชื่อได้จำนวน 154 เรื่อง (จำนวนของบทพระราชนิพนธ์อาจจะมีมากกว่านี้ เนื่องจากบางเรื่องมีมากกว่าหนึ่งสำนวน รองศาสตราจารย์ ดร.ชัชพล ไชยพร และคุณสุจิตรา ศิริโปล์ มุลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ความเห็นว่า จำนวนของบทพระราชนิพนธ์นั้น มิสามารถระบุให้ชัดเจนลงไปได้ เนื่องจากมีบทพระราชนิพนธ์ที่อาจสูญหาย และมีทั้งที่ค้นพบใหม่) ทั้ง 154 เรื่องนี้ แบ่งได้เป็น 8 ประเภท ไม่นับรวมเค้าโครงเรื่องสำหรับการแสดงละครปริศนา ดังนี้

1. โขน และละครดึกดำบรรพ์	20	เรื่อง
2. ละครเบิกโรง	7	เรื่อง
3. ละครรำ	8	เรื่อง
4. ละครร้อง	9	เรื่อง
5. ละครสังคีต	4	เรื่อง
6. บทเสภาและระบำ	3	เรื่อง
7. ละครพูด	77	เรื่อง
8. เค้าโครงเรื่องสำหรับการแสดง	26	เรื่อง (ไม่รวมดัมป์ แครมโบ)

1. โขนและละครดึกดำบรรพ์ 20 เรื่อง

1.1 กลสุชาจาร	1.2 จองถนน
1.3 ธรรมาธรรมะสงคราม	1.4 ทศกรรฐ์กับอรชุน
1.5 นาคบาศ	1.6 นางลอย
1.7 ปราสาททะกา	1.8 ปราสาทกะนาสูร
1.9 เผลลลกา	1.10 พรหมศาสตร์
1.11 พระรามตามกวาง อยู่ในชุดสีดาหาย	1.12 พิธีกุ่มภินิยา
1.13 พิเภกษณ์ถูกขับ	1.14 ลงสวนและถวายแหวน
1.15 ศุภะสารีณปลอมพล	1.16 สุครีพหักฉัตร
1.17 สุรปะนชาหิง	1.18 องคตสื่อสาร

1.19 อภิเชกสมรส

1.20 อรพูนกับทศกรรฐ์

2. ละครเบิกโรงเรื่องตึกบรรพ์ 7 เรื่อง

2.1 พระคณศร์เสียวา

2.2 พระนรสิงหาวตาร

2.3 พระภะรตเบิกโรง

2.4 มหาพลี

2.5 รามสูงชิงแก้ว

2.6 ฤๅษีเสียวลูก

2.7 สุตาวตาร

3. ละครรำ 8 เรื่อง

3.1 ขอมดำดิน

3.2 แต่งงานพระไวย

3.3 ท้าวแสนปม (ละครรำและละครร้อง)

3.4 พญามังกร

3.5 พญาราชวังสัน (มี 3 ส่วนวน เดิม, ปรับปรุง และเสภา)

3.6 พระเกียรติรถ (มีทั้งเป็นละครรำ และละครร้อง)

3.7 พระนาละ

3.8 ศกุนตลา (มี 4 ส่วนวน รวมทั้งร้อยแก้ว)

4. ละครร้อง 9 เรื่อง

ก. ละครร้องที่มีบทเจรจาแทรกกับบทร้อง 8 เรื่อง

4.1 ตั้งจิตระคิดคลั่ง

4.2 ท้าวแสนปม

4.3 ธรรมะมีชัย

4.4 พระเกียรติรถ

4.5 พระยศเกตุ

4.6 พระร่วง

4.7 มิตรมีชัย

4.8 ศกุนตลา

ข. ละครร้อง ไม่มีบทเจรจา 1 เรื่อง

4.9 สาวิตรี (มีฉบับร้อยแก้ว)

5. ละครสังคีต 4 เรื่อง

5.1 มิกาโด

5.2 วังตี

5.3 วิวาทพระสมุท

5.4 หนามยอกเอาหนามบ่ง

6. บทเสภาและระบำ 3 เรื่อง

6.1 พญาราชวังสัน

6.2 สามัคคีเสวก

6.2 ศุภลักษณ์วาดรูป

7. ละครพูด

ก. ละครพูดภาษาไทย ประเภทร้อยแก้ว ทรงพระราชนิพนธ์เอง 22 เรื่อง

7.1 กลแตก	7.2 แก้วแก้ว
7.3 ขนมนมกับน้ำยา	7.4 ความดีมีไชย
7.5 จัดการรับเสด็จ	7.6 เจ้าข้า, สารวัด!
7.7 ฉวยอำนาจ	7.8 น้อยอินทเสน
7.9 บ่วงมาร (เดิมชื่อเหลือแก้ว)	7.10 ปล่อยแก้ว (บทเดิมของนายบัว วิเศษกุล)
7.11 ผิดใจได้ปลื้ม	7.12 ผู้ร้ายแฝง
7.13 โพงพาง	7.14 ฟอกไม้ขาว
7.15 มหาตมะ	7.16 เสียสละ
7.17 หนังสือ	7.18 หมายน้ำบ่อหน้า
7.19 หมิ่นประมาทศาล	7.20 หัวใจนักรบ
7.21 หาโล่ห์ (มี 3 ส่วนวน)	7.22 เห็นแก่ลูก

ข. ละครพูดคำกลอน 1 เรื่อง

- 7.23 พระร่วง

ค. ละครพูดคำฉันท์ 1 เรื่อง

- 7.24 มัทนะพาธา

ง. ละครพูด ทรงแปล และแปลง จากภาษาอังกฤษเป็นไทย 19 เรื่อง

7.25 เวนิสวานิช	7.26 ตามใจท่าน
7.27 โรมิโอและจูเลียต	7.28 ชิงนาง
7.29 นินทาสโมสรร	7.30 มิตรแท้
7.31 เพื่อนตาย	7.32 ต้อนรับลูก
7.33 งดการสมรส	7.34 เจ้าคุณเจ้าชู้
7.35 ท่านรอง	7.36 กุศโลบาย
7.37 หาเมียให้ผัว	7.38 ผิดวินัย
7.39 เสือเผ่น (ทรงสะกดว่าเสือเถ่า)	7.40 ปรียทรรติกา
7.41 พญาราชวังสัน	

จ. ละครพูด ทรงแปล และแปลง จากภาษาฝรั่งเศส 10 เรื่อง

7.42 หมอจำเป็น	7.43 เกินต้องการ
7.44 ตักแตน	7.45 เกียรติยศญี่ปุ่น
7.46 ล่ามดี	7.47 ร.ต.ล. นนทรี

7.48 คดีสำคัญ

7.49 วิไลยเลือกคู่

7.50 ตบตา

7.51 หลวงจำเนียรเดินทาง

ฉ. ละครพูด ภาษาอังกฤษ ทรงพระราชนิพนธ์ขณะประทับในอังกฤษ 14 เรื่อง

7.52 A Successful Failure โดย Marcus Virginius (พระนามแฝง)

7.53 A Turn of Fortune's Wheel โดย Dilton Marsh (พระนามแฝง)

7.54 Evelyn ทรงใช้พระนามแฝงว่า Carlton H. Terris (พระนามแฝง)

7.55 Isabel (พบไม่เต็มเรื่อง ไม่ทราบชื่อเรื่องเดิม)

7.56 Line and Rudd

7.57 Lord Vermont V.C. โดย Marcus Virginius (พระนามแฝง)

7.58 Miss Honeybone

7.59 Plotters and Victims

7.60 Sir Herbert's Reward โดย Dilton Marsh (พระนามแฝง)

7.61 The Actress โดย Marcus Virginius (พระนามแฝง)

7.62 The King's Command โดย Marcus Virginius (พระนามแฝง)

7.63 Traitor

7.64 Chao Tak Sin

7.65 แม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์ (ไม่พบต้นฉบับ)

ช. ละครพูด ภาษาอังกฤษ ทรงพระราชนิพนธ์ระยะหลัง 5 เรื่อง

7.66 A Real Ghost โดย Sri Ayudhaya

7.67 A Statesman's Wife โดย Sri Ayudhaya

7.68 The Eliminists โดย Sri Ayudhaya ในสูจิบัตร พ.ศ.2460 ชื่อว่า พวกช่างทอน

7.69 The Man in Khaki โดย Sri Ayudhaya ฉบับพิมพ์ดีด มีลายพระราชหัตถ์ทรงแก้ไขชื่อเรื่องเป็น A Man in Khaki

7.70 The Taming of Uncle Gideon โดย Sri Ayudhaya

ซ. ละครพูดภาษาอังกฤษ ทรงแปลและดัดแปลงจากภาษาอื่นเป็นภาษาอังกฤษ**7 เรื่อง**

7.71 A Good Interpreter ทรงแปลจากบทพระราชนิพนธ์เรื่อง ลำมดี

7.72 A Queer Burglary มีเค้าโครงคล้ายบทพระราชนิพนธ์เรื่อง ผู้ร้ายแฝง

7.73 Coup D'Etat ทรงแปลจากบทพระราชนิพนธ์เรื่อง ฉวยอำนาจ

7.74 Madanabadha ทรงแปลจากบทพระราชนิพนธ์บทละครพูดคำฉันท์ เรื่อง

มัทนะพาธา ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ร้อยกรองมีชื่อว่า The Romance of A Rose

7.75 The Earl of Claverhouse มีเค้าโครงคล้ายบทพระราชนิพนธ์เรื่องน้อยอินทเสน

7.76 The Net ทรงแปลจากบทพระราชนิพนธ์เรื่อง โพงพาง

7.77 The Shield ทรงแปลจากภาษาไทย เรื่อง หาโล่ โดย Pra Khan Bejra

8. เค้าโครงเรื่องสำหรับแสดง 25 เรื่อง (ไม่รวมดัมป์ แครมโบ)

ทรงวางเค้าเรื่อง ลำดับการเดินเรื่อง ไว้ให้ผู้แสดงคิดบทสนทนา บทเจรจาเอง ทรงเล้าใจความของเรื่องไว้

ก. เค้าโครงสำหรับแสดงละครพูด 1 เรื่อง

8.1 ไมโครธ

ข. เค้าโครงสำหรับแสดงลิเก 2 เรื่อง

8.2 พระหันอากาศ

8.3 นางอุบโกศา

ค. เค้าโครงสำหรับแสดงตำนานเสือป่า 16 เรื่อง

8.4 สงครามที่เมืองตาก

8.5 พระแท่นมั่งคิลา

8.6 พระเจ้าอุทองสร้างกรุงเก่า

8.7 สมเด็จพระนเรศวรป็นค่าย

8.8 เจ้าพระยาโกศาปานแสดงอำนาจอาญาสิทธิ์

8.9 พระเจ้ากรุงธนบุรีตีเมืองฝาง

8.10 ท้าวเทพกษัตรีท้าวศรีสุนทร

8.11 พระต่อสู้อันตัวเหี้ยที่ภูเก็ต

8.12 ขอมดำดิน

8.13 ช้างพลายศรีมงคล

8.14 พลายมณฑลทวีป

8.15 สมเด็จพระนเรศวรประกาศอิสรภาพ

8.16 สมเด็จพระนเรศวรตีทัพ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เชียงใหม่

8.17 พระยาสิหราชเดโชชัยรบพม่า

8.18 ราชทูตฝรั่งเศสเข้าเฝ้าสมเด็จพระ

พระนารายณ์

8.19 วีรกรรมท้าวสุรนารี

8.20 วีรกรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชา

ง. เค้าโครงสำหรับแสดงละครพูดแบบภาพยนตร์ ชุดเยมส์ วิลสัน 5 เรื่อง

ละครพูดประเภทนี้ คล้ายภาพยนตร์ตรงที่มีการเปลี่ยนฉากบ่อย ๆ สำหรับการแสดงในวันทำการประลองยุทธ หรือหลังจากการซ้อมรบเสือป่า เป็นละครชุดแต่งเป็นตอน ๆ ตัวละครเดิมเรื่องราวเกี่ยวกับสืบสวนสอบสวน

8.21 สร้อยคอไข่มุกด์

8.22 เนตรพระอิศวร

8.23 ตัวกอวิลสัน

8.24 วิลสันปลอม

8.25 แก้วแคนแทนชวาร์ช

จ. เค้าโครงสำหรับแสดงละครปริศนา ดัมป์ แครมโบ

ฉ.เค้าโครงสำหรับละคร 1 เรื่อง

8.26 หงส์ทอง (หงส์) พบสำเนาพระราชหัตถเลขา มี 1 หน้ากระดาษ เรื่องหงส์ทอง (หงส์) เป็นเค้าโครงเรื่อง ไม่มีหลักฐานระบุว่าได้มีการจัดแสดงเมื่อใด

1. โขน

1.1 กลสุชาจาร

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ไม่ปรากฏหลักฐานและการแสดง

ที่มา ม.ล.ปิ่น มาลากุล (2552) พบบทพระราชนิพนธ์เพียงบางตอน ยังไม่พบทั้งเรื่อง ทรงระบุว่า เป็น “บทร้องเก่าแก่มากสำหรับแทรกในบทพระราชนิพนธ์เดิม”

เนื้อเรื่อง จากบทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 เป็นตอนหนึ่งในรามเกียรติ์ เมื่ออินทรชิต มีกลอุบาย ทูลทศกรรฐ์ขอเบิกตัวนักโทษสุชาจารให้แปลงเป็นนางสีดา ทศกรรฐ์เห็นชอบด้วย จึงเรียกให้สุชาจารมาเฝ้าและขอให้ทำตามมิดะนั้นจะทำร้ายญาติพี่น้องให้หมด สุชาจารจึงต้องปลอมเป็นสาวใช้นำดอกไม้ไปให้นางสีดาเพื่อดูตัว แล้วแปลงเป็นนางสีดา ตัดท้ายรถอินทรชิตไปสนามรบ พระลักษมณ์ออกมาสู้รบ อินทรชิตต่อรองว่าจะคืนนางสีดาให้ ให้มารับ แต่พระลักษมณ์เกี่ยงให้นางสีดาไปส่งที่พลับพลา อินทรชิตทำโกรธฟันคอสุชาจารโยนให้ พระลักษมณ์เสียใจกลับไปทูลพระราม แต่พิเภกไม่เชื่อและทูลว่าไม่ใช่นางสีดา

1.2 จอถนน

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ในพระราชหัตถเลขาไม่ระบุ แต่ทรงลงท้ายพระนามว่า ว.ป.ร. น่าจะหลังจากทรงราชย์แล้ว

ที่มา มีพระราชหัตถเลขาระบุว่าทรงเล่นตามเนื้อเรื่องในรามายณะ จึงไม่เหมือนกับบทพระราชนิพนธ์ของเดิมในรัชกาลที่ 1 และที่ 2 จึงทรงพระราชนิพนธ์ใหม่ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2464d) เนื่องจากมีตอนที่ของเก่าไม่มี จึงไม่สามารถใช้บทพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 ได้ “จึงตกลงเปนแต่งบทเสียใหม่ทีเดียว แบ่งเล่นเปน 2 ตอนซึ่งหวังใจว่าผู้ดูจะให้อภัย”

เนื้อเรื่อง มี 2 ตอน ตอนแรก พระรามทำพิธีอ้อนวอนพระสมุทให้ช่วย ตามที่พิเภกขอรบทูลเพื่อให้ข้ามทะเลไปยังลงกา ทศกรรฐ์ให้ศุกรเสนแปลงเป็นอสุรปักษิน บินไปเกลี้ยกล่อมให้สุครีพถอนทัพวานรกลับไป หนุมานและองคตจับศุกรเสนแล้วทุบตี พระลักษมณ์เข้ามาห้าม พระรามจึงสั่งให้กักตัวไว้ก่อน ตอนที่สองให้ความสำคัญกับพิเภก ที่อาสาเป็นผู้นำทัพไปลงกาธานี และ นลบุตรพระวิศุกรรม พระรามแปลงศรไปในทะเล แกว่งศรพรหมมาสเตอร์ทำให้เกิดพายุและคลื่น พระสมุทขึ้นมาทูลว่าแหวกท้องน้ำให้ได้ แต่แนะให้ทรงใช้ นล บุตรพระวิศุกรรม อำนาจการจงถนนข้าม

มหาสมุทรไป ใช้เวลา 5 วัน จึงถึงเกาะลังกา พระอินทร์และเทวดานางฟ้ามา ให้กำลังใจและโปรยดอกไม้ และจับระบำขณะกองทัพพระรามข้ามไปลังกา พิเศษอาสาเป็นกองหน้านำทัพ ในบทพากย์ข้ามสมุทร พระรามประทับบนบำหนุมาน และพระลักษณ์ขี่อึ่งคต แทนราชรถ มีคณะหมีเพิ่มเข้ามาตามที่ทรงพระราชดำริไว้ และมีช่วงให้จำวอดอกในตอนที่พระรามทรงจับอ้นีแฝงลงไปกลางแม่น้ำว่า “ตอนนี้เลยติดจำวอดคือมีสัตว์น้ำต่าง ๆ ขึ้นมา พวกลิงไปจับตัวมาชู่และล้อเล่น ทำที่จะฆ่าแกงกินบ้าง ฯลฯ ให้เป็นการสนุกสนานเฮฮาพอสมควร เพื่อให้ตัวลครได้พักเล็กน้อย” ความแตกต่างของชุดจองถนนอีกประการคือทรงกำหนดให้ชมพูนั่นเป็นหมีตามรามายณะ ดังในคำนำบทพระราชนิพนธ์ว่า (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2464a) “เห็นได้ชัดเจนทีเดียวว่ามีข้อประหลาดอย่างมหัศจรรย์อยู่ข้อหนึ่งในเชิงโขน คือท่ารำของท้าวชมพู่ ท้าวชมพู่ นั้นเป็นหมี, ไม่ใช่ลิง, แต่โขนที่อื่นเขามักปล่อยให้รำเปลื้องไปหมด! ในท่ารำของหมีนี้ ท่านศรีอยุธยาเป็นผู้ออกแบบตลอดทุกท่า ทำให้แลดูเป็นหมีชนิดขึ้น”

1.3 ธรรมเนียมละคร

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ พ.ศ. 2461 พิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. 2464

ที่มา มาจากเหตุการณ์มหาสงครามโลกครั้งที่ 1 หลังจากไทยประกาศสงครามกับเยอรมัน ออสเตรีย-ฮังการี และตุรกี ในวันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2460 และส่งทหารเข้าช่วยในราชการสงครามในยุโรป จนกระทั่งมีการลงนามในสัญญาหยุดยิง วันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2461 เป็นอันยุติสงครามโลก ในช่วงปลายเดือนธันวาคม พ.ศ. 2461 ในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงแสดงพระธรรมเทศนามงคลพิเศษ เป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่องธรรมเนียมสงครามขึ้นเป็นกาพย์ยานีและกาพย์ฉบังสำหรับพากย์ โดยมีพระราชนิพนธ์คำนำ ลงวันที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2461 และโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ขึ้นสำหรับพระราชทานเมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2463* ว่า (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2524b, น. คำนำ) “ข้าพเจ้ารู้สึกว่สมเด็จพระมหาสมณะทรงเลือกอุทาหรณ์เหมาะนักหนา เพื่อแสดงหลักแห่งธรรมว่า ธรรมกับอธรรม ให้ผลไม่เหมือนกัน อีกทั้งเมื่อพิจารณาดูเรื่องที่ทรงยกมาแสดงนั้น ช่างคล้ายจริง ๆ กับกิจการที่ได้เป็นไปแล้วในงานมหาสงครามในยุโรป อันพึงจะยุติลงในศกนั้นด้วยความปราชัยแห่งฝ่ายผู้ที่ประพฤติดะเมิดธรรม”

เนื้อเรื่อง ธรรมะเทวบุตรทรงแนะนำให้ประชาชนอยู่ในที่ชอบ อธรรมะเทวบุตรกลับสอนให้กระทำตรงกันข้าม ท้ายสุดจึงรบกัน อธรรมะเป็นฝ่ายพ่ายไป

การจัดแสดง มีการแสดงโขนเรื่องธรรมาธรรมะสงคราม และระบำแบบหลวงเรื่องศุภลักษณ์วาดรูปซึ่งข้าราชการกรมมหรสพเล่นถวาย ณ สวนศิवालย์ วันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ. 2465

1.4 ทศกรรฐ์กับอรชุน

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ในพระราชหัตถเลขาไม่ระบุ สันนิษฐานว่าน่าจะทรงพระราชนิพนธ์ในช่วงก่อนเสด็จขึ้นครองราชย์ แต่มีหลักฐานการแสดง พ.ศ. 2457

ที่มา เรื่องนี้ มีความแตกต่างกับบทพระราชนิพนธ์เรื่อง อรชุนกับทศกรรฐ์ ด้วยให้ความสำคัญกับทศกรรฐ์เป็นตัวดำเนินเรื่อง (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2457a) ว่าทศกรรฐ์ มีความกำเริบอยากครอบครองโลก จึงเที่ยวรบไปทั่ว เมื่อทราบว่ามีท้าวอรชุนแห่งนครมหิষมดีมีแขนถึงหนึ่งพัน รบไม่มีแพ้ จึงยกพลไปท้ารบ เมื่อไปถึงท้าวอรชุนประพาสาป่าเชิงเขาวิธัน จึงยกทัพตามไปและตั้งพิธีบูชาพระอิศวร รำถวายและนั่งสมาธิ ท้าวอรชุนและพระมเหสีเล่นน้ำ น้ำล้นพัดเอาข้าวตอกดอกไม้ที่ทศกรรฐ์บูชาอยู่ลอยไป เมื่อทศกรรฐ์ยกทัพเข้ากรุง ท้าวอรชุนรบตีเสนายักษ์แพ้ จับทศกรรฐ์ได้นำไปมัดผูกประจานไว้กลางเมือง พระเปลาสต์ยพรหมฤๅษี บิดาทศกรรฐ์ ทราบว่าลูกถูกจับไปก็มีความวิตก จึงวิงวอนท้าวอรชุนขอให้ยกโทษทศกรรฐ์ เลยทำสัญญาเป็นไมตรีกัน

การจัดแสดง มีการแสดงในวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2457 ในงานทำบุญอายุครบ 2 รอบของพระยาประสิทธิศุภการ (เจ้าพระยารามราฆพ ม.ล.เพื่อ พึ่งบุญ) ณ โรงโขนหลวง สวนมิสกวัน

1.5 นาคบาศ

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ในพระราชหัตถเลขาไม่ระบุ สันนิษฐานว่าน่าจะทรงพระราชนิพนธ์ในช่วงก่อนเสด็จขึ้นครองราชย์ แต่มีหลักฐานการแสดง พ.ศ. 2465

ที่มา แตกต่างจากบทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 และ 2 ด้วยทรงยึดตามรามายณะที่ใกล้กับต้นฉบับเดิมเป็นหลัก ในพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 และ 2 พระลักษมณ์ต้องศรพรหมมาศร์จึงสลบไป ทศกรรฐ์เชื่อว่าพระรามสิ้นชีวิต แต่บทของรัชกาลที่ 6 ทั้งพระราม พระลักษมณ์ต้องศรนาคบาศด้วยกัน ส่วนพิเภกในบทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 และ 2 มีลักษณะนิสัยขี้ลาดหวาดกลัว แต่ในบทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 6 มีความกล้าหาญ และมีทหารสนิท 4 นาย ช่วยออกรบได้

เนื้อเรื่อง จับเรื่องตั้งแต่ อินทรชิตอาสาออกรบ ขณะที่กุมภกรรณยังหลับอยู่ เมื่อพระราม พระลักษมณ์ยกพลเข้าต่อสู้ พิเภกออกรับหน้าก่อน สุครีพไม่ยอมให้อาหุลานรบกันจึงสั่งสี่ขุนกระบี่ออกรบ ฝ่ายยักษ์ส่งสี่เสนาคู่ต่อสู้ พอจะเพลี่ยงพล้ำ อินทรชิตแผลงศรเป็นไฟ พระรามแผลงศรเป็นฝนมาดับไฟ องคตเข้าหักธอินทรชิตแต่อินทรชิตร้ายมนตรามหาเวทย์ สร้างรูปนิมิตไว้ 8 ทิศ ให้ 8 ขุนกระบี่หลงตามไป อินทรชิตแอบอยู่แล้วหาช่องแผลงศรนาคบาศ เป็นนาคมารัดพระราม พระลักษมณ์สลบไป พิเภกพยายามแก้พิษศร ฝ่ายทศกรรฐ์ดีใจ คิดว่าพระรามสิ้นชีวิต ให้สี่ดาขึ้นบุษบกไปดูถึงสนามรบ นางตรีชดาไปด้วย และแจ้งว่าพระรามยังไม่สิ้น ต่อมาพระยาครุฑช่วยปราบนาคแล้ว พระรามพระลักษมณ์ฟื้น

การจัดแสดง ก่อนเสด็จขึ้นทรงราชย์ไม่มีข้อมูล มีการแสดงพระราชพิธีเฉลิมพระที่นั่ง ณ วังพญาไท วันที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ. 2465

1.6 นางลอย โดย พระขรรค์เพชร

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ในพระราชหัตถเลขาไม่ระบุ สันนิษฐานว่าน่าจะพระราชนิพนธ์ในช่วงก่อนเสด็จขึ้นครองราชย์ แต่มีหลักฐานการแสดง พ.ศ. 2451 ที่มีการซ้อมและแสดง ที่มา บทนี้ แตกต่างจากบทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 คือ ตอนเบญกายไปดูสีดำเดิมคือให้ขึ้นเฝ้า แต่ทรงจัดฉากให้ไปแอบดูที่สวนแทนเพื่อลดจำนวนการขึ้นเฝ้า ตอนพระรามเสด็จลงสร่งให้มีเพลงช้าเพลงเร็วและบทเต่าเห่ คล้ายบทมโหรีของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

เนื้อเรื่อง ทศกัณฐ์สั่งให้เบญกายซึ่งเป็นหลาน ปลอมเป็นนางสีดา ทำว่าตาย ลอยน้ำไปให้พระรามเห็นจะได้เลิกทัพกลับไป เบญกายจำต้องยอมทำ เมื่อพระรามลงสร่งที่แม่น้ำเห็นนางสีดาลอยมา เศร้าพระทัยแล้วกริ้วถึงหนุมนำไปทำให้ทศกัณฐ์โกรธแค้นจึงฆ่านางสีดาตาย แต่หนุมนำสงสัยว่าทำไมลอยทวนน้ำจึงขอฟีสุจน์ นำขึ้นมาจะประชุมเพลิง นางเบญกายทนร้อนไม่ไหว กลายร่างเหาะหนี

การจัดแสดง ในเรื่องจกณนนี้ มีการจัดแสดงหลายคราวด้วยกัน การแสดงของโขนหลวงรุ่นเล็กในงานวัดเบญจมบพิตร พ.ศ. 2451 กล่าวกันว่า พระราชวรินทร์ (กุหลาบ โกสุม) แสดงเป็นทศกัณฐ์ในตอนนางลอยได้ดีมาก สามารถบรรดาให้หน้าโขนเปลี่ยนแปลงไปตามบทบาทได้ ราชเสวกกรมโขนหลวงเล่นช่วยในเวอร์เลี้ยงของมหาเสวกตรีพระยาวิสุกรรมศิลปสิทธิ์ 19 กันยายน พ.ศ. 2457 โขนบรรดาศักดิ์แสดงเพื่อเก็บเงินบำรุงเสือป่า 20 ธันวาคม พ.ศ. 2464 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทำหน้าที่ยกบทพากย์ และเจรจาด้วย โดยเฉพาะทรงพากย์โอ้ ซึ่งเป็น การพากย์อย่างไศกเศร้า

1.7 ปราสาททะกา

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ สันนิษฐานว่าก่อนเสด็จขึ้นครองราชย์

ที่มา บทพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ตอนอภิเชกสมรส มี 2 ตอน คือ ปราสาททะกา และ อภิเชกสมรส ความแตกต่างกับบทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 และ 2 มีเล็กน้อย ของรัชกาลที่ 1 พระวสิษฐกับพระสวามิตร มาขอให้พระรามและพระลักษณ์ไปปราบยักษ์ แต่ในบทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 6 เป็น พระวิศวามิตรมุนีท่านเดียว ส่วนพระวสิษฐเป็นบุโรหิตอยู่ที่เมืองอโยธยาอยู่แล้ว และขอพระรามไปองค์เดียว ท้าวชนกให้พระลักษณ์ไปด้วย

เนื้อเรื่อง จับตั้งแต่พระวิศวามิตรมุนีไปพบท้าวทศรถที่อโยธยา ทูลว่ายักษ์สองตนชื่อ สุวาหุ กับมาริจ รบกันนัก ขอให้พระรามไปช่วยปราบ ขณะนั้นพระรามอายุ 16 ยังเยาว์อยู่ แต่ให้ไปพร้อมกับพระลักษณ์ เดินทางไปถึงป่าแห่งหนึ่งในเมืองที่ถูกยักษ์สองตนทำลาย พระรามแผลงศรดังลั่นไปในป่า ตาทะกาแปลงกายเป็นกาใหญ่ออกมาแล้วสู้รบกับพระราม พระรามแผลงศรถูกกาตาย

จากนั้นจึงไปพักกับพระวิศ्वมิตร ต่อมายักษ์ทั้งสองกลับมาแสดงอิทธิฤทธิ์อีก จึงถูกพระรามแผลงศรฆ่าสวาทตาย ส่วนวารีจหนีไป

การจัดแสดง ไม่พบข้อมูล สันนิษฐานว่ามีการจัดแสดงก่อนเสด็จขึ้นครองราชย์

1.8 ปราสาทกะนาสูร

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ในพระราชหัตถเลขาไม่ระบุ สันนิษฐานว่าก่อนเสด็จขึ้นทรงราชย์

ที่มา บทพระราชนิพนธ์เรื่อง ปราสาทกะนาสูร เรื่องนี้ ในเล่มงานละครของสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวของ ม.ล.ปิ่น มาลากุล มิได้ระบุไว้ แต่ผู้วิจัยพบสำเนาพระราชหัตถเลขาในหอวชิราวุธานุสรณ์ จึงเพิ่มเป็นบทพระราชนิพนธ์ประเภทโขนและละครดึกดำบรรพ์ไว้ด้วย

เนื้อเรื่อง ทุก ๆ 7 วัน นางกะนาสูรย์จะชักชวนบริวารไปก่อกวนหมูปราหมณ์ที่ทำพิธีต่าง ๆ เป็นที่เดือดร้อน ต่อมาถูกพระรามจับนรินทร์และพระลักษมณ์กวดแกว่งศรสิทธิ์ทำลายพวก กะนาสูรย์ย่อยยับไป

การจัดแสดง ไม่พบหลักฐาน

1.9 เพลงกา

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ในพระราชหัตถเลขาไม่ระบุ สันนิษฐานว่าน่าจะพระราชนิพนธ์ในช่วงก่อนเสด็จขึ้นทรงราชย์ โขนหลวงรุ่นเล็ก แสดงเมื่อ พ.ศ. 2454

ที่มา ตอนหนึ่งในเรื่องรามเกียรติ์

เนื้อเรื่อง เนื้อเรื่องจับความตั้งแต่หนุมานไปกรุงลงกาพบนางสีดาในอุทยาน นางจึงฝากแหวนกลับมาให้พระราม หนุมานโกรธแค้นพวกยักษ์จึงทำลายสวน และต่อสู้กับพวกยักษ์ จนแก่ลึงถูกจับ เพื่อจะเข้าถึงทศกรรฐ์ จากนั้นจึงเจรจายั่วทศกรรฐ์จนโมโห สั่งเสนาให้จุดไฟที่ทางหนุมาน หนุมานจึงวิ่งไปในที่ต่าง ๆ ทำให้ไฟไหม้เผาทั้งเมืองลงกาจากนั้นจึงเหาะกลับมา

การจัดแสดง โขนมหาดเล็กแสดงชุดเพลงกาในงานฉลองสะพานเสาวนีย์ ณ โรงโขนหลวง สวนดุสิต เมื่อวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2454 (ร.ศ. 130) โขนชุดเพลงกา นี้ ออกไปแสดงที่หัวเมืองปักษ์ใต้ ในงานฉลองพระบรมธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2458 และในวันขึ้นปีใหม่ ณ สวนศิवालย์ 1 เมษายน พ.ศ. 2465

1.10 พรหมศาสตร์

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ในพระราชหัตถเลขาไม่ระบุ สันนิษฐานว่าน่าจะพระราชนิพนธ์ในช่วงก่อนเสด็จขึ้นทรงราชย์ มีหลักฐานการแสดงของโขนสมัครเล่น พ.ศ. 2453

ที่มา พระราชนิพนธ์ตามโครงเรื่องบทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 แต่มีข้อแตกต่างกันอยู่บ้าง ทรงตัดหลายตอนออกให้กระชับขึ้น และระบุรายละเอียดให้ผู้แสดงปฏิบัติแทรกไว้

เนื้อเรื่อง จับความตั้งแต่อินทรชิต เมื่อใช้ศรนาคบาศไม่เป็นผล จึงตั้งพิธีบูชาพรหมศาสตร์ ที่เชิงเขาสัตพรณบรรพต ส่วนทศกรรฐ์ส่งอสุรกำปั่นไปยังสมรภูมิ หนุมานเข้าไปรบฆ่าอสุรกำปั่น ทศกรรฐ์จึงเรียกอินทรชิตกลับ โดยใช้ไวยกาสุรไปที่โรงพิธี ทำให้อินทรชิตโกรธมากเพราะข้าวตายทำให้เสียพิธี จึงแปลงเป็นพระอินทร์ ขึ้นช้างเอราวัณลอยไปในอากาศ แล้วแปลงศรพรหมศาสตร์ต้องพระลักษณะ หนุมานโกรธจึงไปหักคอช้างเอราวัณตกลงมาสลับไปพร้อมหัวช้างอินทรชิตดีใจว่าชนะศึกจึงยกทัพกลับกรุงลงกา

การจัดแสดง การแสดงของโขนสมัครเล่น 10-11 เมษายน พ.ศ. 2453 ฉลองเสเโลห์ ซึ่งกรมทหารรักษาวัง และกรมทหารปืนใหญ่ที่ 1 ได้รับพระราชทานในการแข่งขัน ณ พระที่นั่งราชฤดี 19 เมษายน พ.ศ. 2456

1.11 ตามกวาง

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ในพระราชหัตถเลขาไม่ระบุ สันนิษฐานว่าน่าจะพระราชนิพนธ์ในช่วงก่อนเสด็จขึ้นทรงราชย์

ที่มา เป็นละครดึกดำบรรพ์ ตอนที่สองในชุดสี่ดาหาย พระราชนิพนธ์ขึ้นใหม่ตามเค้าเรื่องในรามยณะ

เนื้อเรื่อง จับตั้งแต่สุรปนขาไปฟ้องทศกรรฐ์ ทศกรรฐ์บังคับให้มารีจแปลงเป็นกวางทองไปล่อนางสีดา นางสีดาเกิดต้องใจอยากได้ พระรามจึงออกตามจับกวาง ให้พระลักษณะเฝ้านางสีดาไว้ มารีจแกล้งทำเสียงเป็นพระราม ล่อหลอกพระลักษณะไปช่วย ทำให้สีดาอยู่คนเดียว ทศกรรฐ์จึงอุ้มนางสีดาไปได้

การจัดแสดง ราชเสวกกรมโขนหลวงเคยแสดงในงานช่วยเวรเลี้ยงของเจ้าพระยาศรีวิไชยชนินทร สมุหเทศาภิบาลผู้สำเร็จราชการมณฑลนครไชยศรี พ.ศ. 2457

1.12 พิธิ์กุ่มภินิยา

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ในพระราชหัตถเลขาไม่ระบุ สันนิษฐานว่าน่าจะพระราชนิพนธ์ในช่วงก่อนเสด็จขึ้นทรงราชย์

ที่มา พระราชนิพนธ์ให้โขนสมัครเล่นแสดงในงานเปิดโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม

เนื้อเรื่อง อินทรชิตไปทำพิธิ์กุ่มภินิยาเพื่อให้ตนเองมีฤทธิ์ฆ่าไม่ตาย พระรามจึงให้พระลักษณะไปปราบ อินทรชิตแปลงศรเพลิงวิษณุพานัน พระลักษณะจึงแปลงศรอัคนีวาด เป็นท่าฝนดับไฟ อินทรชิตแปลงศรนาคบาศเป็นงู พระลักษณะแปลงศรพลาญวาทเรียกครุฑต่อสู้กัน ทั้งอินทรชิตและพระลักษณะแปลงศรพหมาสู้กัน อินทรชิตสู้ไม่ได้ขว้างจักรเป็นเมฆพลาญตัวหนีไป

การจัดแสดง มีแสดงนอกพระราชวังสราญรมย์เป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2452 ในงานเปิดโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม

1.13 พิเศษณ์ถูกขับ

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ สันนิษฐานว่าน่าจะพระราชนิพนธ์ในช่วงก่อนเสด็จขึ้นทรงราชย์

ที่มา เรื่องนี้ เดิมทรงใช้ว่าพิเภกถูกขับ ภายหลังทรงเปลี่ยนเป็น พิเศษณ์ถูกขับ พระราชนิพนธ์ใหม่ทั้งหมดตามเค้าเรื่องของเก่า แต่แก้ไขตัดทอนเพื่อให้สะดวกในการแสดง ต่างไปจากบทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 และ 2 ที่เริ่มจากพิเศษณ์ทำนายฝัน ขอให้ส่งสิดาคืนไป ทศกรรฐ์โกรธขับไล่ออกจากกรุงลงกา ความแตกต่างในเรื่องนี้ ทรงเน้นให้มีการเจรจา ประชุมแสดงความคิดเห็น และทรงกำหนดให้บุคลิกของพิเศษณ์มีความกล้าหาญ มีได้เป็นคนขี้ลาด มีพระราชบันทีกว่าในชุดนี้ แต่งใหม่ทั้งหมด แก้ไขให้เล่นละครอย่างไทยได้สะดวก ให้เหมือนคนจริง ๆ มากขึ้น (ม.ล.ปิ่น มาลากุล, 2552)

เนื้อเรื่อง ทศกรรฐ์ได้นำความไปปรึกษาในสภา พวกยักษ์ออกความเห็นกันต่าง ๆ มีพิเศษณ์ยืนย่นอยู่คนเดียวว่าให้ส่งสิดาคืน และครั้นเมื่อทศกรรฐ์โกรธ เตะพิเศษณ์ตกเตียงลงไปแล้ว พิเศษณ์มีความขัดใจชักตะบองเงี้ยวจะตี จนทศกรรฐ์ขับไล่ พิเศษณ์คืนเครื่องยศและชฎา มีเสนีคนสนิทไปด้วย 4 คน ครั้นเมื่อไปถึงค่ายพระรามแล้ว พระรามก็รับตัวไว้และอภิเษกสมมติให้เป็นราชา

การจัดแสดง ไม่มีหลักฐานการแสดงก่อนเสด็จขึ้นทรงราชย์ พบหลักฐานการแสดง ในงานฉลองสะพานพระราชเสาวนีย์ วันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2454*

1.14 ลงสวนและถวายแหวน

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ในพระราชหัตถเลขาไม่ระบุ สันนิษฐานว่าน่าจะทรงพระราชนิพนธ์ในช่วงก่อนเสด็จขึ้นทรงราชย์ แต่มีหลักฐานการแสดง พ.ศ. 2456

ที่มา ทรงนำบทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 มาใช้แสดงในงานพระราชพิธีราช คฤห มงคล ขึ้นพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน เมื่อวันที่ 14 สิงหาคม พ.ศ. 2456 มีพระราชหัตถเลขาระเบียบการแสดงดังนี้

เนื้อเรื่อง พระรามตรัสใช้ให้ หนุมาน ชมพูปาน และองคตไปค้นหานางสิดาและถวายแหวน ถึงเขาเหมติรัน พบพญาสัมปตูปักริราช เล่าเรื่องชดาญตายให้พญานกฟิง แล้วพวกวานรโห้ให้พญาสัมปตูปักริขึ้น แล้วหนุมานเหาะข้ามสมุทรไปลงกา (ตัดตอนรบผีเสื้อสมุทรและตอนไปลองฤทธิ์กับฤๅษี) ทศกรรฐ์คิดถึงนางสิดา จึงไปสวนอโศกเกี่ยวนางสิดา ทศกรรฐ์เห็นว่าไม่ยินยอม ก็กลับเข้าวัง ฝ่ายนางสิดามีความเจ็บใจ จะผูกคอตายแต่หนุมานแก้ไขแล้วถวายแหวน

การจัดแสดง มหาตเล็กกรมโขนหลวง แสดงในงานราชคฤหมงคล ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน 14 สิงหาคม พ.ศ. 2456 มีตัวโขนสำคัญคือ

พระนัฏกานุรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต)	พ	ร	ะ	ร	า	ม
หมื่นเจนภรตกิจ (แปลก มงคลนัฏ)	น	า	ง	สี	ด	า

ขุนศรีนัจวิไสย (สอน ลักษณะนัญญ)	พ	ร	ะ	ลั	ก	ษ	ณ์
พระพำนัคนัจนิกร (เพิ่ม สุควิยะ)	สุ		ค		รี		พ
ขุนพื่อนถูกแบบ (พร้อม สมรรคนัญญ)	ห		นุ		ม		า
นายเลี่ยม มณฑาศวิน	ช		ม		พ		า
ขุนเชิดกรประจง (ไปเล่ สครีวันัญญ)	อ				ง		ค
พระระบำภาษา (ทองใบ สุวรรณภรต)	ท		ศ		กั		ณ
หลวงสุนทรเทพระบำ (เปลี่ยน สุนทรนัญญ)							ฐั
นางอากาศตะไล							

1.15 ประเดิมศึกกลางก่า ชุดที่ 1 ศุกระสารณปลอมพล

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ในพระราชหัตถเลขาไม่ระบุ แต่มีหลักฐานการตีพิมพ์ พ.ศ. 2457 และจัดแสดง พ.ศ. 2458

ที่มา พระราชนิพนธ์ขึ้นใหม่ตามเค้าคำมกัรรามายณะ เนื้อเรื่องติดต่อกับชุดจองถนน แตกต่างจากบทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 และ 2 ตรงที่ทรงกำหนดให้มียักษ์ 2 ตน คือ ศุกะ และ สารณ มีแต่บทร้อง ไม่มีพากย์และเจรจา แสดงในงานสมโภชพระบรมมหาราชวัง พ.ศ. 2458

เนื้อเรื่อง จัปเดตตั้งแต่ศุกะถูกคุมตัวไว้หลายวันระหว่างจองถนน เมื่อกลับมาเฝ้าทศกรรฐ์ จึงถูกใช้ให้ไปสืบข่าวใหม่โดยมีสารณไปด้วย ยักษ์ทั้งสองจึงปลอมตัวเป็นลิงขาวลิงดำ แต่พิเภกณัฐทัน จึงจับตัวไปถวายพระราม พระรามให้ปล่อยตัวกลับไปเพื่อจะได้รายงานความจริง ทศกรรฐ์จะได้ส่งตัว นางสีดาลกลับคืน เมื่อศุกะ และสารณรายงานวาทพระรามมีจำนวนมาก ทศกรรฐ์ไม่พอใจ จนท้าวมาลิวันเตือนให้ทศกรรฐ์ส่งนางสีดาคืน แต่ทศกรรฐ์ไม่ยอม

การจัดแสดง ในงานสมโภชพระบรมมหาราชวัง ณ สวนศิवालย์ วันที่ 6 และ 10 เมษายน พ.ศ. 2458 การแสดงเรื่องนี้ ใช้ผู้แสดงจำนวนมาก แบ่งเป็นฝ่ายกรุงศรีอยุธยา มีรายนามผู้แสดง 13 คน สิบแปดมงกุฎ 18 คน จำเริญ 8 คน ฝ่ายนครลงกา 11 คน เสนา 10 คน นางกำนัล 2 ชุด 18 คน รวม 68 คน

1.16 สุครีพหักฉัตร

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ในพระราชหัตถเลขาไม่ระบุ แต่มีหลักฐานตีพิมพ์ พ.ศ. 2457

ที่มา ในตอนประเดิมศึกกลางก่า ชุดที่ 2 ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นใหม่ มีทั้งบทร้อง บทพากย์ และเจรจา ทรงกำหนดให้สุครีพหักฉัตรขึ้นก่อนองคตสื่อสาร (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2458)

เนื้อเรื่อง ทศกรรฐ์มีความวิตกกังวลเรื่องศึก รุ่งเช้าจึงให้ยกฉัตรใหญ่ขึ้นบนป้อม แล้วไปบนป้อมดูพลพระราม (ตรงนี้ทรงกำหนดให้นั่งได้ฉัตรไม่ใช่บนฉัตรอย่างในรามเกียรติ์ของไทย) สุครีพเหาะไปลงจากล่าว้าทนายทศกรรฐ์ แล้วหักฉัตรรบกับทศกรรฐ์ ทศกรรฐ์สั่งห้ามไม่ให้เสนาทำร้าย

สุครีพและไม่ให้ช่วยรบ ในที่สุดก็หมดแรงล้มลง สุครีพฉวยมงกุฏของทศกรรฐ์เอาเท้าคืบเหาะไปเฝ้า พระราม พระรามตกเตือนไม่ให้เข้าไปรบโดยลำพังเช่นนั้นอีกแล้วเสด็จกลับพลับพลา

การจัดแสดง ไม่มีข้อมูล

1.17 สุรปนะขาทิง

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ในพระราชหัตถเลขาไม่ระบุ แต่มีหลักฐานการแสดง พ.ศ. 2456

ที่มา อยู่ในชุดสีดาหาย ทรงพระราชนิพนธ์ใหม่ตามเค้าเรื่องในรามายณะ เล่ม 6 เรียกว่า “สีดาหาย” (สีดาหาย) ซึ่งนิยามกันว่าพระฤๅษีวรมิกก็ได้แต่งขึ้นให้พระกฤษ (พระมงกุฏ) และ พระลพ โรเมจันทรทัตต์แปล และประพันธ์เป็นบทกลอนภาษาอังกฤษ บทพระราชนิพนธ์นี้ ต่างออกไปจากพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 1 และ 2 ซึ่งพญาขรพญาทูลุขณ์ และพญาตรีเศียรทยอยยกทัพ มาแก้แค้น แต่ของรัชกาลที่ 6 ทรงให้พญาขรและพญาทูลุขณ์ไปพร้อมกัน ไม่มีพญาตรีเศียร

เนื้อเรื่อง พระราม นางสีดา และพระลักษมณ์อยู่ ณ อาศรมที่ริมฝั่งโคทาวารี วันหนึ่ง ลงไปสรงน้ำ นางศุรปนะ ยกขนิ้น้องของทศกรรฐ์เห็นพระรามจึงตามไปจนถึงอาศรมแล้วแปลง เข้าไปเกี่ยวพระราม ครั้นพระรามไม่ยินยอมรักใคร่ นางศุรปนะโกรธและหึง ทำร้ายนางสีดาสลบไป พระรามใช้ให้พระลักษมณ์ลงโทษตัดจมูกและหู นางยักษ์หนีไปหาพญาขรพระรามและพระลักษมณ์ ช่วยกันแผลงศรฆ่าพลยักษ์ตายหมด แล้วพญาขรพญาทูลุขณ์ จึงแผลงศรถูกธนูพระรามหักไป พระรามเรียกเอาธนูสำคัญจากพระพิรุณได้แล้วแผลงศรไปฆ่าพญาขร พญาทูลุขณ์ตาย

การจัดแสดง โขนมหาดเล็กข้าหลวงเดิม หรือโขนสมัค แสดงเมื่อวันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 2456 ในงานสมโภชพระบรมมหาราชวังและงานสงกรานต์ ณ สวนคิวาลัย

1.18 องคทลีอสาร

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ไม่ปรากฏหลักฐาน สันนิษฐานว่าน่าจะพระราชนิพนธ์ในช่วง ก่อนเสด็จขึ้นทรงราชย์

ที่มา เรื่องนี้อยู่ในประเดิมศึกลงกา ชุดที่ 3 พระราชนิพนธ์ขึ้นใหม่ มีแต่บทพากย์และ เจาจา ไม่มีบทร้อง ชื่อตัวละครทรงกำหนดนามต่างไปจากเดิม เช่น พระลักษมณ์ แทนพระลักษมณ์ สุรปนะ (ศุรปนะ) แทนสำมะนักศึกษา ทูลุขณ์แทนทูลุต มาริจแทนมารีศ พิเภกแทนพิเภก

เนื้อเรื่อง พระรามประทับพลับพลา ตรัสปรึกษาพิเภกว่า จะควรยกเข้าโจมตี นครลงกาทีเดียว หรือจะควรใช้อุบายอย่างไรก่อน พิเภกทูลว่าควรให้แต่ทูตไปสื่อสารพูดจาวา กล่าวดูก่อน เมื่อทศกรรฐ์ตอบไม่ยอมไกลเกลี้ยให้ยกทัพเข้าโจมตี พระรามจึงตรัสใช้ให้องคทเป็น ราชทูตไปสื่อสาร องคทเข้าไปถึงนครลงกา นายทวารไม่ยอมเปิดรับ องคทจึงถีบประตูพังแล้วเข้าไป ถึงในท้องพระโรง ทศกรรฐ์ไม่ยอมให้อยู่ องคทจึงขดหางเป็นที่นั่งแทนตั้ง ทศกรรฐ์ สั่งให้เสนา จับองคทลงอาญา แต่องคทกลับจับเสนาได้โยนลงกับพื้นท้องพระโรงและขึ้นไปโขกหัวทศกรรฐ์แล้ว

ออกจากท้องพระโรงไป (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2458)

การจัดแสดง พระยานเรนทรราชกล่าวว่า เรื่ององคตสื่อสาร เป็นโขนเรื่องแรกที่แสดงที่วังสราญรมย์ (ม.ล.ปิ่น มาลากุล, 2552)

1.19 อภิเชกสมรส

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ไม่ระบุ

ที่มา เรื่องนี้มีแตกต่างกับพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 1 ทรงกำหนดให้เป็นการอภิเชกสมรสจำนวน 4 คู่ ทรงให้รายละเอียดตำแหน่งจุดยืน นั่งของตัวละคร

1.20 อรชุนกับทศกรรฐ์

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ 1-4 มีนาคม พ.ศ. 2456

ที่มา ทรงได้มาจากอุตตรกัณฑ์แห่งรามายณะ พระราชนิพนธ์ไว้หลายสำนวน สำนวนแรกเป็นละครดึกดำบรรพ์ สำนวนที่ 2 อยู่ในเรื่องนารายณ์สิบปาง ปางที่ 6 คือ ปรศุรามาวตาร สำนวนที่ 3 เป็นอุสเรนทรจาริตคำกาพย์ ชั้นที่ 11 พญาราชกับพระอรชุน สำนวนที่ 4 พระอรชุนกับทศกรรฐ์คำกาพย์ แต่ที่เป็นบทละครนั้น คือสำนวนที่ 1 และที่ 4 อรชุนกับทศกรรฐ์มีการจัดการแสดง โดยโขนมหาดเล็กในงานสมโภชพระที่นั่งเนื่องในโอกาสวันเถลิงศกใหม่ ณ สวนศิลาสัยในพระบรมมหาราชวัง วันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2457

เนื้อเรื่อง ต่างไปจากบททศกรรฐ์กับอรชุน ตรงที่ทรงเริ่มจากพระอรชุนประพาสาปาริมน้ำนรรมนา มีฤทธิเดชมาก ด้วยมีถึงพันแขน ทศกรรฐ์ทราบจึงอิจฉาใครจะลองสู้สักครั้ง ส่วนเนื้อเรื่องต่อไปเหมือนกับทศกรรฐ์กับอรชุน

2. ละครเบิกโรงเรื่องดึกบรรพ์

2.1 พระคเณศ์เสียว

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ในพระราชหัตถเลขาไม่ระบุ แต่มีการแสดงเดือนมกราคม พ.ศ. 2454 (2455)

ที่มา ทรงนำมาจากคัมภีร์โบราณ “เรื่องนี้หยิบใจความได้จากพรหมไวยรรตปุราณ คัมภีร์ แต่ได้มาแต่งบทละครขึ้นใหม่ ตามที่เหมาะแก่การเล่นบนละคร” ทรงกำหนดให้งาช้างเป็นงาช้างที่หัก และมีบทอุบายพรหมณ์ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2464d)

“อุยฉวยเอย

สะเอวแสนอ่อนนุชรวงกาย

สองเนตรคมขำแสงดามันชลับ

สุดสรวลเอย

ช่างงามช่างร้ายโยกย้าย

วิจิตรยิ่งลายที่คนประดิษฐ์

ชม้อยเนตรจับช่างสรวลสุดพิศ ฯ

ยิ่งพิศยิ่งเพลินเชิญให้่งงวย

งามหัตถ์งามกรข้างพื่อนระหวาย	ช่างนาฏช่างนวยสรวยยั่วนัยนา
ทั้งหัตถ์ทั้งกรก็พื่อนถูกแบบ	ดูยลดูแบบสรวยยิ่งเทวา
น่าชมเอย	น่าชมเจ้าพราหมณ์
ดูทั่วตัวงาม	ไม่ทราบจนนิค
ดูผู้ดูผู้เอง	เหมือนทองทาติด
ยิ่งเพ่งยิ่งพิศ	ยิ่งคิดชมเอย ฯ
น่ารักเอย	น่ารักครุณ
เหมือนแรกจะรู้	จะรู้ได้ยงสา
เจ้ายิ้มเจ้าแย้ม	แก้มเหมือนมาลา
จ่อจิตติดตา	เสียเจ้าจริงเอย ฯ”

เนื้อเรื่อง จับความตั้งแต่ ปรศุราม เป็นพราหมณ์เคยขึ้นเฝ้าพระอิศวรได้เสมอ วันหนึ่งจะขึ้นเฝ้าแต่บรรทมหลับอยู่ พระคณศร์จึงห้ามไว้ ทำให้ปรศุรามโกรธ สู้รบกัน ปรศุรามนำขวานที่พระอิศวรประทานให้กวัดแกว่ง พระคณศร์เห็นแล้วจึงก้มเคียวรับ ขวานพลาดไปถูกงาช้างหัก เสียงตั้งจนพระอิศวรและพระอุมาตื่นบรรทม พระอุมาทรงพิโรธ สาบให้ปรศุรามหมดฤทธิ์ พระอิศวรสงสารแนะให้นึกถึงพระนารายณ์ พระนารายณ์จึงแปลงเป็นพราหมณ์น้อยมาช่วย จนพระอุมาเกิดเมตตาอนุญาตให้ขอพร พราหมณ์น้อยจึงขอให้ปรศุรามกลับมามีกำลังอย่างเดิม

การจัดแสดง เรื่องพระคณศร์เสียดานี้ จัดแสดงหลายครั้ง อาทิ 10 มกราคม พ.ศ. 2454 โขนมหาดเล็กแสดงในงานฉลองสะพานเสาวนีย์ 11 มกราคม พ.ศ. 2463 ในงานเฉลิมพระชนมายุ 60 สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ และเบิกโรงในการแสดงมหาอุปรากรภาษาอิตาเลียนเรื่อง Il Pagliacci วันที่ 17 และ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2464

2.2 พระนรสิงหาวตาร ทรงใช้พระนามแฝง พระขรรค์เพชร

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ไม่ระบุ แต่มีการแสดงของโขนหลวงรุ่นเล็ก พ.ศ. 2459

ที่มา เป็นบทร้องที่พระราชนิพนธ์ขึ้นใหม่ นรสิงห์ เป็นร่างอวตารที่ 4 ของพระนารายณ์ เสียดเป็นสิงโต ร่างกายท่อนล่างเป็นมนุษย์

เนื้อเรื่อง พระอิศวร สังเกตเห็นบรรดาทวยเทพมีทุกข์ เพราะเดือดร้อนกับความประพฤติของหิรัณยกลีปุกที่มารุกราน ด้วยถือว่าตนได้รับพรจากพระอิศวรให้มีฤทธิ์ฆ่าไม่ตายด้วยอาวุธ ไม่ตายในเวลากลางวันและกลางคืน ไม่ตายในที่มืดหลังคาและกลางแจ้ง พระนารายณ์จึงอวตารเป็นนรสิงห์ปราบหิรัณยกลีปุก จัดการฆ่าการปราบหิรัณยกลีปุกได้ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2464d)

การจัดแสดง โขนหลวงรุ่นเล็กแสดงในวันปีใหม่เถลิงศก พ.ศ. 2459 และแสดงในงานฉลองพระรูปสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ณ วัดบวรนิเวศน์วรวิหาร

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้นำตรานรสิงห์เป็นตราประจำกรมหรสพ ในบังคับบัญชาของเจ้าพระยารามราฆพ รวมทั้งทรงพระราชทานนามนรสิงห์ให้กับ บ้านนรสิงห์ของเจ้าพระยารามราฆพ ร้านกาแฟนรสิงห์ ร่ายถ่ายภาพ ห้องฉายนรสิงห์ ทั้งนี้ ต้นตระกูลของเจ้าพระยารามราฆพ คือ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงรักษ์รณเรศ พระราชโอรสในรัชกาลที่ 1 และถูกกลโกง ธิราชบาตรในรัชกาลที่ 3 เป็นหม่อมไกรสร ไกรสร แปลว่าสิงโต

ภาพที่ 217 ตรานรสิงห์ประจำกรมหรสพบนระเบียบการโขนหลวง พ.ศ. 2464

ที่มา คลังมรดกภูมิปัญญาออนไลน์ http://www.sereesolution.com/ich/khon_performance/

ภาพที่ 218 บ้านนรสิงห์ ปัจจุบันคือทำเนียบรัฐบาล

ภาพที่ 219 เจ้าพระยารามราฆพ หน้าร้านฉายานรสิงห์ หัวมุมถนนเจริญกรุงตัดกับถนนตีทอง
ที่มา กรมศิลปากร, นิทรรศการเฉลิมฟิล์มกระจกฉลองมรดกความทรงจำแห่งโลก, 2561

ร้านกาแฟนรสิงห์ อยู่ตรงหัวมุมสนามเสือป่า เป็นร้านกาแฟแห่งแรก ๆ ของไทย บริการอาหารเครื่องดื่ม และมีดนตรี ที่ได้รับความนิยมมาก เลิกไปในสมัยรัชกาลที่ 7

ร้านฉายานรสิงห์ เดิมเป็นร้านของนายโรเบิร์ต เลนซ์ ชาวเยอรมัน เปิดสาขาถ่ายรูปในสยาม เป็นร้านที่มีชื่อเสียง ฝีมือ กล้องและอุปกรณ์ถ่ายรูปทันสมัย แต่หลังจากที่สยามประกาศสงครามกับมหาอำนาจกลางที่มีเยอรมันร่วมอยู่ จึงทำให้กิจการของชาวเยอรมันถูกยึด ปิดกิจการ ร้านถ่ายรูปของเลนซ์จึงเปลี่ยนเป็นร้านของหลวง ในนาม ฉายานรสิงห์ และเลิกไปเมื่อ พ.ศ. 2476

ภาพที่ 220 โฆษณาหังฉายานรสิงห์ หังฉายรูปหลวง

ที่มา siam16mm.wordpress.com

2.3 พระภะรดเบิกโรง

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ไม่ระบุ

ที่มา พระราชนิพนธ์เป็นบทเบิกโรง

เนื้อเรื่อง พระราชหัตถเลขาพระภะรดเบิกโรง ทรงกล่าวถึงเนื้อเรื่อง ตัวละคร และบทแบบรำไว้ ดังนี้ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ม.ป.ป.-d)

“พระภะรดมุณีผู้เปนนบรมครูละคร อยากจะใคร่มีละครเป็นการฉลองแลเพื่อให้
เทวดาโปรด จึงเรียกศิษย์ตัวเอกซึ่งเป็นนายโรงออกมาถามถึงการจะ
เล่นละคร ศิษย์ขอให้พระครูรำให้ดูก่อน พระครูตกลงแล้ว นายโรงจึงเรียก
นางเอกออกมาเพื่อให้ดูครูรำ ครูสั่งให้นายโรงแลนางเอกรำตาม แล้วพระภะรด
ก็รำท่าต่าง ๆ อันมีอยู่ในแบบแผนในตำรารำ (บทที่ใช้ร้องนั้นคือบทไหว้ครูของ
มโนราห์เมืองนครศรีธรรมราช แต่ผูกใหม่เป็นกลอนแปด) รำเสร็จแล้วพระภะรด
จึงสั่งให้ศิษย์ลงมือเล่นด้นด้นบรรพ์ต่อไป”

2.4 มหาพลี

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ไม่ระบุ แต่มีการแสดงวันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 2456

ที่มา พระราชนิพนธ์ เป็นบทเบิกโรงก่อนการแสดงละครดึกดำบรรพ์เรื่องพระรามายณะ ตอน สุรปนาหาหึง

เนื้อเรื่อง พระพรหมธาดาตรัสสั่งพระนารทให้ประกาศมหาพลีกรรม บวงสรวงใหญ่ เพื่อให้เป็นสวัสดิมงคลแก่โลก พระเป็นเจ้าทั้งสามต่างองค์ต่างเสด็จเป็นกระบวน ครั้นพร้อมกันแล้ว พระพรหมจึงกล่าวคำบูชาพระรัตนไตรและเทวดาทั้งหลาย แล้วพระอิศวรกับ พระอุมาจึงรำ (เพลงช้า) พระนารายณ์รำ มณฑลนาถ (กลม) อันนับถือกันว่าเป็นทำสำคัญของโขนทั้ง 2 อย่าง และนันทการ (ซึ่งในเวลาปกติเป็นกรมวังของพระอิศวร) เป็นผู้ตีตะโพน พระนารทเป็นผู้เป็นบรมครู แห่งพิณพาทย์ (และมักเรียกกันว่าพระปรคนธรรพนั้น) ดีดพิณ พวกคนธรรมเล่นดนตรีพระพรหม ตรัสถามพระภะระตมุนีบรมครูแห่งละคร ว่าได้เตรียมการเล่นอย่างใดไว้บ้าง พระภะระตมุนีได้เตรียมนานฎดึกดำบรรพ์ไว้เล่นถวาย พระพรหมก็ตรัสให้ลงโรงต่อไป คำอำนวยการของเทพเจ้า มีคติสอนข้าราชการด้วย

การจัดแสดง โขนมหาดเล็กข้าหลวงเดิม (โขนสมัค) แสดงในการสมโภช พระบรมมหาราชวังและงานสงกรานต์ ณ สวนศิवालย์ วันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 2456 มีระเบียบการแจ้งรายนามตัวละคร

2.5 รามสูรชิงแก้ว

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ในพระราชหัตถเลขาไม่ระบุ แต่มีการแสดง 25 ธันวาคม พ.ศ. 2452

ที่มา พระราชนิพนธ์ระเบียบการแสดงว่า “บทร้องคัดจากพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ เล่ม 3 สมุดไทยเลือกใช้เฉพาะที่ต้องการ เพราะฉะนั้นบางแห่งกลอนทำยากกับต้นในบทต่อจึงเชื่อมโยงไม่สนิทอยู่บ้าง แต่เห็นว่าดีกว่าแก้ของเดิม” ทรงพระราชทานเพลงใหม่ ใส่หน้าพาทย์ และกำหนดการเข้าออกของตัวละคร มีการปรับแก้บางคำของกลอน ปรศุราม หรือรามสูร ทรงอธิบายในนารายณ์ สิบปางว่า ปรศุราม แปลว่า รามขวาน เป็นอวตารปางที่ 6 ของพระนารายณ์ โอโรสพระขมทศนี้กับนางเรณุกา เป็นพราหมณ์ มิใช่ยักษ์ แต่เป็นพราหมณ์ที่มีนิสัยฉุนเฉียว โทโสร้าย ตรงกับตามคติของอินเดีย

เนื้อเรื่อง ระหว่างที่เทพบุตรนางฟ้ากำลังจับระบำอย่างสนุกสนาน อรชุน และเมขลามาพร้อมดวงแก้ว รามสูรมาเห็นแก้วชอบใจอยากจะได้จึงไล่ตามเมขลา จึงรบกับอรชุน รามสูรจับอรชุน ฟาดกับเขาพระสุเมรุตาย

การจัดแสดง เคยจัดแสดงก่อนขึ้นครองราชย์ โดยโขนสมัคเล่น แสดงนอกสถาน พระราชวังสราญรมย์เป็นครั้งแรก ในงานเปิดโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม 25 ธันวาคม พ.ศ. 2452 (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2452) และ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2454 เป็นการแสดงสำคัญใน

มหรสพรับแขกเมืองเนื่องในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช มีสุจิตร์เป็นรูปเล่มสวยงาม ภาพประกอบ ลงสี ตลอดจนแปลเนื้อเรื่องเป็นภาษาอังกฤษ ใช้ชื่อภาษาอังกฤษว่า PARASU RAMA and MEKHALA

ภาพที่ 221 ภาพประกอบนางเมขลาและปรศุราม
ที่มา พระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช พ.ศ. 2454

2.6 ฤๅษีเสีงลูก

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ในพระราชหัตถเลขาไม่ระบุ แต่มีการแสดง พ.ศ. 2455

ที่มา อยู่ในระเบียบการแสดงโขนตอนสามทัพ และตีพิมพ์เป็นหนังสือแจกในงานฉลอง
สุพรรณบัฏของเจ้าพระยารามราฆพ วันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2464

เนื้อเรื่อง เริ่มจากพระตรีภักตฤๅษีดาบสจะไปอาบน้ำในแม่น้ำ อัมสองกุมารไป แล้วธิดา
ของตนคือ สวาทิดาเดินตาม สวาทิดาบอกว่าฤๅษีว่ารักแต่ลูกคนอื่น พระฤๅษีเกิดสงสัย จึงอธิษฐานโยน
ลูกไปในแม่น้ำ หากไขบุตรของตนให้ว่ายกลับมา หากไม่ใช่ให้กลายเป็นสัตว์เข้าป่าไป เมื่อเสีงลูกแล้ว
มีแต่สวาทิดาว่ายน้ำกลับมา สองกุมารกลายเป็นลิงเข้าป่าไป ลิงสองตนนั้นคือพาลีและสุครีพ
(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2455b)

การจัดแสดง 16 ตุลาคม พ.ศ. 2455 มหาดเล็กกรรมโขนหลวงเล่นสนองพระเดช
พระคุณในงานสมโภชพระไชยวัฒนาราชกาล ณ โรงหน้าพระที่นั่งอภิเษกดุสิต

2.7 สุดาวตาร

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ในพระราชหัตถเลขาไม่ระบุ

ที่มา เรื่องนารายณ์อวตารนี้ พระราชทานนามไว้ 3 นามด้วยกัน ในอภิธานประกอบ
นารายณ์สิบปาง ทรงใช้ว่า อัปสรดาวตาร ในบันทึกลายพระราชหัตถ์เรื่อง อวตาร ทรงใช้ชื่อ อัจฉรา
วตาร ในการแสดงโขนสมัครเล่นงานเจ้าคุณจอมมารดาเปี่ยมทรงใช้ สุดาวตาร

เนื้อเรื่อง นนทุกได้รับพรให้มีนิวเพชร จึงกำเริบรุกรานเทวดา พระอิศวรให้พระนารายณ์
ไปปราบ พระนารายณ์แปลงเป็นนางงาม นนทุกเข้าไปเกี้ยวรำตามจนถึงท่านาควันทาง นิวชัตนเอง

ทำให้ล้มลง นนทุกต่อว่าตนมีสองกรจะสู้พระนารายณ์ที่มีสี่กรได้อย่างไร พระนารายณ์จึงทำให้ไปเกิดมีเศียรสิบเศียรยี่สิบกร แล้วพระองค์จะเป็นมนุษย์สองกรไปปราบให้ได้

การจัดแสดง ในงานบำเพ็ญพระราชกุศลสัตตวารอัฐิเจ้าคุณจอมมารดาเปี่ยม (สมเด็จพระปิยมมาติ ศรีพัชรินทรมาตา) 10 เมษายน พ.ศ. 2453 ณ ถนนสนามไชย หน้าวังสราญรมย์ บทเบิกโรงเรื่องสุทวารนั เป็นเรื่องเดียวกับนารายณ์ปราบนนทุก โปรดเกล้าฯ ให้จัดการแสดงตอนเผาลงกา บทร้องตามพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 1 โดยโขนมหาดเล็ก (โรงข้าหลวงเดิม) เล่นถวายตัวสมเด็จพระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี ณ โรงโขนหลวง สวนดุสิต ในงานฉลองสะพานพระราชเสาวนีย์ (ปัจจุบันเรียกว่าสะพานเสาวนีย์) ในวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2454 ทรงมีหมายเหตุว่า ทำของนางนารายณ์ลงนนทุกนั้น จำตามตำราไว้ในหอสมุดวิชาญาณ ซึ่งเป็นตำราตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2454, น. หมายเหตุ)

3. ละครรำ

ละครรำ คือการแสดงที่เน้นการรำประกอบดนตรี มีบทขับร้องเพื่อดำเนินเรื่อง มีตัวพระ ตัวนาง และตัวประกอบ แต่งองค์ทรงเครื่องตามบท ทำรำตามบทร้องและดนตรีจังหวะซ้ำเร็ว ตัวละครสื่อความหมายตามอารมณ์ด้วยภาษาท่าทาง บทพระราชนิพนธ์ละครรำของพระองค์นั้น มีทั้งที่ทรงดัดแปลงมาจากบทร้อยแก้ว แล้วปรับเป็นบทละครร้อง จึงเกิดเป็นบทละครเรื่องเดียวมีหลายสำนวน บทพระราชนิพนธ์ละครรำ มีจำนวน 8 เรื่องดังนี้

3.1 ขอมดำดิน (บทกลอนสำหรับละครรำ)

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ระหว่างเสด็จประพาสเมืองปราจีนบุรี ตั้งแต่วันที่ 1- 8 ธันวาคม พ.ศ. 2455

ที่มา พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ ผู้สำเร็จราชการมณฑลปราจีนบุรี ทูลเกล้าฯ ถวายรูปครุฑที่ขุดได้จากดงพระศรีมหาโพธิ์ เมืองปราจีนบุรี จึงทำให้ทรงนึกถึงเรื่องขอมดำดิน ดังในพระราชนิพนธ์คำนำว่า “ข้าพเจ้าตรอง ๆ ดูโครงเรื่องที่ผูกขึ้นสำหรับการแสดงตำนานนั้น เห็นว่าเป็นเรื่องที่น่าจะแต่งเป็นกลอนอย่างบทละครได้ ถึงจะไม่ออกโรงก็พอสำหรับให้ร้องฟังกันเล่น เป็นอย่างสังคีต ครั้นเมื่อลงเรือเดินทางในมณฑลปราจีนบุรี และในเวลาค่ำ ๆ ที่พักอยู่เปล่า ๆ เป็นต้น จึงจับแต่งบทกลอนเหล่านี้พอเป็นเครื่องเพลิดเพลินใจบ้าง” ทรงใช้เวลาช่วงเย็นวันละเล็กน้อย ในช่วงว่างในช่วงเย็นเมื่อเสด็จกลับที่พักแรม แล้วโปรดให้ทดลองร้องกับปี่พาทย์ ค่อย ๆ เกลาคำแก้ไขให้เหมาะสมกับการร้องได้สะดวก ทรงวางลำได้โดยเรียบร้อยแล้ว จึงโปรดให้พิมพ์เป็นหนังสือสำหรับอ่านเล่น

บทพระราชนิพนธ์เรื่องขอมดำดินนี้ มีที่มาตั้งแต่ทรงดำรงพระอิสริยยศสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนินประพาสหัวเมืองเหนือ ระหว่างเดือนมกราคม - มีนาคม พ.ศ. 2450 เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตร ขอมดำดิน ที่ลานวัดมหาธาตุ เมืองพระร่วงหรือเมืองสุโขทัย ดังมีพระราชนิพนธ์ค่านำเรื่องขอมดำดินว่า มาจากการแต่งเรื่องตำนานสำหรับงานแสดงตำนานเสือป่าเมื่อ พ.ศ. 2455 (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ม.ป.ป.-a) ซึ่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ ทรงช่วยในแผนกค้นพงศาวดารและตำนานต่าง ๆ ทรงปรารภว่าพงศาวดารเหนือมีดี ๆ อยู่ แต่มีที่เสียตรงที่ว่าจะเชื่อถือเอาเป็นจริงแท้ไม่ได้เสียโดยมาก มักแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ แต่พระองค์เชื่อว่ามีความจริงเป็นเค้ามูลอยู่ พอที่จะสันนิษฐานเรื่องตามที่เป็นจริงได้

“กรมพระดำรงทรงเลือกเรื่องขอมดำดินมาให้ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจึงได้แต่งเป็นคำสันนิษฐานขึ้นตามแบบนักเลงพิจารณาโบราณคดี คือที่ตรงใดมีหลักฐานก็ว่าไปตามหลักฐาน ที่ใดไม่มีหลักฐานก็ว่าไปตามความเห็นของตนเอง อันคิดไปได้โดยอาไศรยหลักทางโน้นบ้างทางนี้บ้าง คำสันนิษฐานอันนั้น กรรมการในการแสดงตำนานเห็นชอบด้วยว่าใช้ได้ จึงตกลงให้แสดงตำนานตามรูปเรื่องที่ข้าพเจ้าได้ลองผูกขึ้นใหม่นั้น”

เนื้อเรื่อง นักคัมภีร์ทวงส่วยน้ำ พระร่วงจัดการเลี้ยงดูและต่อรองการส่งส่วย ตกลงว่าหากบรรพทุกน้ำเต็มจำนวนบนเกรียน 10 เล่มได้ นักคัมภีร์จะนำไป พระร่วงจึงให้สานชะลอมไปบวงสรวงที่ทะเลชุบศรบรรพทุกน้ำได้สำเร็จ ฝ่ายขอมโกรธสั่งให้พระยาเดโชนำทัพมาจับพระร่วง นายมันป็นยวนนำความมาทูลพระร่วงให้หนีไป และยอมถูกทหารขอมจับ จนแอบโรยยาให้ทหารขอมหลับจนหนีออกมาได้ พระร่วงจับพระยาเดโชไว้ได้ ท้ายสุดเมืองสุโขทัยอัญเชิญพระร่วงขึ้นครองเมือง

ทรงมุ่งหวังให้บทพระราชนิพนธ์นี้ ทำให้นึกถึงตำนานแห่งชาติไทยที่บรรพชนพยายามตั้งตนเป็นอิสระ รักษาความเป็นชาติไทยให้มั่นคง ดูจากพระร่วงที่ยอมเสียสละเพื่อรักษาแผ่นดิน รวมทั้งราษฎรที่มีความจงรักภักดีต่อผู้ปกครอง

“...เราทั้งหลายจะได้มีมานะตั้งใจรักษาความเป็นไทยแห่งชาติเราอันได้มาโดยยากนั้นไว้ให้มั่นคงอยู่ ข้าพเจ้าเห็นว่าพระร่วงเป็นตัวอย่างอันดีแก่ผู้ที่รักชาติยิ่งกว่าตัว ยอมตกระกำลำบาก และแม้แต่ชีวิตก็ยอมสละ เพื่อมิให้ชนที่อยู่ความปกครองต้องได้รับความเดือดร้อนพลอยล้มพลอยตาย ...การที่ละไว้ได้เป็นอิสรภาพพ้นจากอำนาจขอมได้ ต้องถือว่าเพราะพระร่วงเป็นผู้จุดไฟขึ้นก่อน แล้วชาวเมืองละไว้จึงลุกขึ้นตามโดยความจงรักภักดี เป็นที่น่าชมว่า สมเจ้าสมข้ากัน สมควรที่ไทยเราในชั้นหลังนี้ จะถือเป็นคนดีใส่ใจไว้ได้...”

การจัดแสดง มีการแสดงละครรำเรื่องขอมคำดิน อย่างน้อย 2 ครั้ง คือวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2458 ขณะแปรพระราชฐานประทับที่ค่ายหลวงจังหวัดนครศรีธรรมราช และเมื่อวันที่ 8 ตุลาคม พ.ศ. 2463 ในพิธีฉลองเรือรบหลวงพระร่วง โปรดเกล้าฯ ให้จัดฉลองในพระนครและเป็นการหลวง ณ พระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย โดยข้าราชการกรมมหรสพ

3.2 แต่งงานพระไวย

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ไม่ปรากฏ

ที่มา เป็นตอนหนึ่งในเรื่องขุนช้างขุนแผน พบว่าในเรื่องนี้ มีบทพระราชนิพนธ์และการจัดการแสดงเพียงตอนเดียวคือตอนแต่งงานพระไวย ทรงใช้บทเสภาของเดิมมาปรับปรุงเป็นละครที่เหมาะสมกับการแสดงบนเวที ตัดตัวละครอื่น ๆ ออก ปรับบทให้กระชับขึ้น เพราะบทเสภาเดิมใช้สำหรับอ่าน จึงมีรายละเอียดมาก ไม่ทราบวันเวลาที่พระราชนิพนธ์ ในเรื่องนี้มีได้มีพระราชนิพนธ์ค่านำไว้ มีคำโปรยหน้าปกว่า “ปรุงขึ้นใหม่โดยใช้บทเสภาเดิมโดยมาก”

เนื้อเรื่อง เริ่มเรื่องว่าขุนช้างกับนางวันทองอยู่ด้วยกันที่สุพรรณบุรี มีข่าวว่าพลายงามมีความชอบ จึงโปรดเกล้าฯ ประทานนางสร้อยฟ้า และจะแตงนางศรีมาลาด้วย ทั้งสองจึงจะไปช่วยงาน แต่เมื่อพระไวยเห็นขุนช้างมาในงานก็ไม่ค่อยพอใจ เมื่อขุนช้างจะรับไหว้สะใ้วด้วยของรับไหว้จำนวนมากเพื่อจะให้ทักหน้าขุนแผน และกินเหล้าจนเมามายทะเลาะกับพระไวย ขุนแผนต่อว่านางวันทองพวกทนายของขุนแผนเข้าชกต่อยจนขุนช้างสลบ เมื่อขุนช้างฟื้นโกรธมากจึงเรียกนางวันทองออกมาให้กลับบ้านไป ส่วนตนจะไปฟ้องพระพันวษา (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2468a)

การจัดแสดง มีการแสดงละครรำเรื่องขุนช้างขุนแผน เมื่อวันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2465 ในงานวัดเกิดพระอินทราณี (สมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระวรราชชายา) ณ พระราชวังสนามจันทร์ และแสดงในวันขึ้นปีใหม่ 1 เมษายน พ.ศ. 2468 ณ สวนศิลาแลงในพระบรมมหาราชวัง

3.3 ท้าวแสนปม

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ เริ่มพระราชนิพนธ์วันที่ 29 มกราคม 2456* ที่ตำบลบ้านไช้แล้วเสร็จวันที่ 5 กุมภาพันธ์ ทรงกล่อมเกล้าสืบมา มาแล้วเสร็จบริบูรณ์ที่พระราชวังสนามจันทร์ วันที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2456* พระราชนิพนธ์ค่านำ ลงวันที่ 17 มีนาคม พ.ศ. 2456*

เนื้อเรื่อง พระชินเสน เป็นโอรสของท้าวศิริไชย ไปแอบดูตัวนางอุษาที่นครไตรตรึงษ์ โดยปลอมเป็นแสนปม เมื่อทั้งสองพบกัน นึกรักใคร่ชอบพอ พระชินเสนจามมะเขือใบใหญ่เป็นสาส์นรักได้ตอบกับนางอุษา จนลักลอบได้เสียกัน ท้าวศิริไชยประชวร พระชินเสนจึงกลับไปบ้านเมือง นางอุษาดังท้องและคลอดกุมาร ท้าวไตรตรึงษ์โกรธเพราะนางไม่ยอมบอกนามบิดาของพระกุมาร ต่อมาจึงประกาศไปยังเมืองต่าง ๆ แล้วอธิษฐานว่าหากพระกุมารรับอาหารจากใคร ผู้นั้นคือบิดา และจะยกนางอุษาให้ พระชินเสนจึงปลอมตัว ถู้อาหารมาก่อนหนึ่ง พระกุมารรับไป ท้าวไตรตรึงษ์โกรธมากจึงไล่ นางอุษา พระชินเสนจึงรับนางอุษาและพระกุมารกลับบ้านเมือง

การจัดแสดง มีการแสดงในงานสมโภชพระที่นั่งเนื่องในงานขึ้นปีใหม่ ณ สวนศิवालย์ ในพระบรมมหาราชวัง 6 เมษายน พ.ศ. 2457 แสดงในงานเลี้ยงเวรของเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี เสนาบดีกระทรวงวัง ณ สวนศิवालย์ ในพระบรมมหาราชวัง 11 ตุลาคม พ.ศ. 2459 และแสดงเนื่องในการทรงบำเพ็ญกุศลพระชนมายุของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์ 12 มกราคม พ.ศ. 2463*

3.4 พญามังกร

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ไม่ระบุ

ที่มา เป็นบทละครล้อเลียนเสียดสีคล้ายกับเรื่อง *ตั้งจิตระคิดคลั่ง* ทรงพระราชนิพนธ์ว่า “ผู้แต่งขอบอกกล่าวแก่ผู้อ่านไว้ว่า หนังสือนี้แต่งขึ้นเพื่อนอนอ่านเล่นฆ่า ๆ ไม่ใช่สำหรับว่าหรือด่าเปรียบเทียบกับใคร เพราะฉะนั้นไม่ควรให้ตกไปมือผู้ที่ไม่เข้าใจความประสงค์อันซื่อตรงของผู้แต่ง”

เนื้อเรื่อง กล่าวถึงพญามังกร แห่งปริดินครเล่นว่า มีพายุ ว่าวจึงขาดลอยไป พญามังกรตามว่าวไปถึงเมืองมอญ แล้วได้ธิดาพญามอญเป็นชายา

การจัดแสดง ยังไม่มีการจัดแสดง เป็นบทพระราชนิพนธ์ขับขันแกล้งเสียดสีสำหรับอ่านเล่น ไม่ใช่แสดงจริง (ปิ่น มาลากุล, 2552) ดังตัวอย่าง “...สยาดงเสริม เจ้าคู่ชีวิตเอย เจ้าคู่ชีวิตของเรียม หน้าตานงเยาว์ เจ้าเหลือจะเรียม เสน่ห์กลม น้าโลมแล้ว แหย่นวน ขวนเจ้าภิรมย์ น้าเขยน่าชม น้าชิตน่าเคียง ตามเยี่ยงโบราณ แต่ครั้นจะทำ ไปเช่นนั้น มันเป็นละคร มันก็ไม่แปลก กว่าเขาสิหล่อน แม่หัวใจหวาน พี่จึงต้องปล้ำ ขย้านงค์ นิมนงคราญ ดูจะจัดจ้าน ดูท่าทาง เหมือนอย่างจริง ร้องกรีดขึ้นซี แม่ศรีโสด แม่ไวดโรส พี่จะลั้ปไปส บิบคอเจ้าไว้ จนให้นั่ง ฯลฯ ...” (“พญามังกร บทละครพระราชนิพนธ์ที่ตามหามาเนิ่นนาน,” 2561, น. 52-59)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3.5 พญาราชวงส์ มี 3 ส่วน (เดิม, ปรับปรุง และเสภา) และมีผู้นำไปแปลเป็น

ภาษาอังกฤษ

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ระหว่างวันที่ 20 กันยายน – 17 ตุลาคม พ.ศ. 2454 และทรงปรับปรุงบทใหม่ ตอนที่ 1 แล้วเสร็จ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2456 ตอนที่ 2 แล้วเสร็จ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2456

ที่มา ทรงดัดแปลงจากเรื่อง Othello ของเชกสเปียร์ เรื่องนี้มี 3 ส่วน ส่วนแรกเป็นฉบับลายพระราชหัตถเลขาตินสอดคำ ส่วนที่สอง พ.ศ. 2456 ทรงนำบทมาปรับปรุงใหม่สำหรับการแสดง และส่วนที่สาม เดือนเมษายน พ.ศ. 2468 ทรงพระราชนิพนธ์เป็นบทเสภา ใช้ขับในเวลาทรงเครื่องใหญ่หรือในงานเลี้ยง โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี เมื่อดำรงพระยศเจ้าจอมสุวัทนาในงานวันเกิด 15 เมษายน พ.ศ. 2468 ส่วนกลอนเสภา มีพระราชนิพนธ์หมายเหตุไว้ว่า “ได้แต่งขึ้นเป็นบทละครก่อน แล้วจึงมาคิดเห็นว่าการที่จะเล่น

ละครครั้งหนึ่ง ๆ มิใช่ง่าย แต่เสภาจะซับซ้อนกันเมื่อใด ๆ ก็ได้ง่าย ๆ จึงได้คิดดัดแปลงบทละครนั้นเองให้ลงแบบทกลอนเหมาะแก่ที่ขับเสภาได้ ทั้งได้แต่งบทใหม่เพิ่มเติมขึ้นบ้างสำหรับใช้ส่งปีพาทย์” ส่วนท้ายสุดของบทพระราชนิพนธ์ ทรงแจ้งที่มาของเรื่อง ระบุว่า นายฉัน หุ้มแพร (กุหลาบ โกสุม) เป็นผู้กราบบังคมทูลให้ทรงพระราชนิพนธ์

อันเรื่องนี้เนื้อเรื่องข้าได้อ่าน	ของท่านเช็กสเปียร์กระวีใหญ่
เรื่องชื่อโอเทลโลกำหนดไว้	ข้าชอบใจเรื่องของเขาดูเข้าที่.
แล้วนายฉันกุหลาบมากราบวอน	ให้แต่งเป็นละครอย่างไทยนี้,
ได้ริเริ่มนิพนธ์สนธิ์วี	กันยายนวันที่สี่สิบนิยม
ที่สิบเจ็ดตุลาคมมาศ	ศักราชได้ร้อยสามสิบผสม
สำเร็จดังมุ่งไว้ในอารมณ์	แล้วจึงเกลาเกลี้ยงกลมให้กลอนงาม.
วชิรนิพนธ์สนธิ์ไว้	เพื่อบรรเทารังไรแห่งชาวสยาม,
แม้กลอนใดไม่เพราะไม่เหมาะสม	ปราษฎ์สยามจงให้อภัยเทอญ."

เนื้อเรื่อง มี 4 ตอน พญาราชวังสันเป็นทหารเอกของสมเด็จพระวิกรม แห่งนครศรีวิชัย ถูกส่งให้ไปเป็นเจ้าเมืองที่มะละกา เพื่อปราบโจรสลัด โดยมีนายขวัญ ลูกเลี้ยงเป็นรองแม่ทัพ ตำแหน่งขุนไกรพลพ่าย ก่อนยกทัพนายขวัญรับบุตรสาวของพระศรีอรรคราชหนีไปอยู่กับพญาราชวังสัน พระศรีอรรคราชทูลฟ้อง ทั้งสองรับสารภาพ สมเด็จพระวิกรมเห็นใจจึงขอให้พระศรียกบุตรสาวให้พญาราชวังสัน และเดินทางไปปราบโจรสลัดจนแพ้ราบคาบ เมื่อกลับถึงมะละกาจึงได้พบกับคนรักและมิดานฉลอง ทรงพระราชนิพนธ์โดยทรงแปลงนามบุคคลเป็นไทยทั้งหมด (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2468b) เคยออกโรงเล่นละครเพียง 2 ตอน ส่วนตอนต่อจากนั้น เกิดเหตุการณ์ที่พญาราชวังสันฆ่าบ่าวฉันและฆ่าตนเอง “ยังมิได้เคยออกโรงเล่นเลย เพราะเนื้อเรื่องตอนนี้ออกจะถือ ๆ กันว่าเป็นอัมมมงคล ใช้เล่นในงานมงคลไม่เหมาะ...”

การจัดแสดง มีการแสดงหลายครั้ง เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2455 ณ พระราชวังสนามจันทร์ 22-23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2456 ในงานสมโภชพระพุทธรูปที่ทรงหล่อใหม่ ณ พระราชวังสนามจันทร์ พฤศจิกายน พ.ศ. 2457 ในงานฉลองอายุ 60 เจ้าคุณจอมมารดาแพ 14 กรกฎาคม พ.ศ. 2465 งานฉลองอายุครบ 60 เจ้าพระยายมราช 21 มีนาคม พ.ศ. 2466 งานฉลองพระชนมายุ พระอัครชายาเธอ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ ณ วังเชิงสะพานวิศกรรม และ 1 เมษายน พ.ศ. 2467 งานขึ้นปีใหม่ ณ สวนศิवालัย

3.6 พระเกียรติถ (ละครรำ และละครร้อง)

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ปลายปี 2459*

ที่มา พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ อุปนายกหอพระสมุดวชิรญาณ ทรงบันทึกหมายเหตุไว้เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2468 ว่า “พระราชนิพนธ์บทละครเรื่องนี้ไม่มีหมายเหตุ ไม่ทราบว่าทรงประดิษฐ์เรื่องขึ้นหรือทรงใช้เนื้อเรื่องมาจากไหน มีคำกล่าวกันว่าทรงใช้เรื่องนิทานยาวในภาษาฝรั่งเรื่องหนึ่ง เอามาทรงดัดแปลง แต่เป็นคำกล่าวกันลอย ๆ ไม่มีหลักที่จะเชื่อว่าจริงหรือไม่จริงตามนั้นได้”

เนื้อเรื่อง ท้าวเกียรติราชแห่งเมืองเกียรติวดีออกป่า ถูกยักษ์ภีมาสูรแห่งเมืองบาดาลจับ จึงเจรจาทอรองขอให้กลับเมือง และหากมีผู้ใดนำสิ่งของมาให้ ก็จะนำของนั้นมาให้ เมื่อเสด็จถึง พระมเหสีนำพระโอรสที่เพิ่งประสูติมาถวาย จึงขอต่อรองผ่อนผันไปเรื่อย ๆ จนพระโอรสที่มีนามว่าพระเกียรติธิดายุ 20 ปี ท้าวเกียรติราชไม่ทำตามสัญญาไว้ จึงประชวรหนัก พระเกียรติธิดได้ทราบความจริงจึงยอมไปอยู่กับยักษ์ภีมาสูร เป็นพระอุปราช ที่มีคนนิยมชมชอบ จนภีมาสูรอุบายคิดจะกำจัด วานให้ธิดาของตนคือ สุวรรณเกศช่วย แต่ทั้งสองเกิดรักกัน จึงหนีออกจากเมืองบาดาล

การจัดแสดง มีการแสดงในงานสมโภชพระบรมมหาราชวัง ณ สวนศิลาวัลย์ วันที่ 7-8 เมษายน พ.ศ. 2460 และวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2465 ในงานเฉลิมพระที่นั่งพินิจนักษัตร ในพระราชวังพญาไท

3.7 พระนาละ

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ไม่ระบุ แต่น่าจะแสดงก่อน พ.ศ. 2448

ที่มา เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ จัดแสดงละครพระราชนิพนธ์เรื่อง พระนาละ ในงานเฉลิมพระชนมพรรษา 25 พรรษา เมื่อ พ.ศ. 2448 เป็นครั้งแรกที่มีการแสดงละครพระราชนิพนธ์เป็นภาษาไทย ธนิต อยู่โพธิ์ (2495) กล่าวว่า พระนาละนี้ เป็นมูลเหตุของการเกิดโชนสมัครเล่น โปรดให้ยืมครุโชนฝีมือดี มาจากบ้านท่านเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ คือ 1. ขุนระบำภาษา (พระยาพรหมภักดี (ทองใบ สุวรรณภารต)) เป็นครูยักษ์ 2. ขุนนัฏกานุรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) ซึ่งภายหลังได้เป็นพระยาในราชทินนามนั้น เป็นครูพระกับนาง และ 3. ขุนพำนัคนัจฉกร (เพิ่ม สุศรีวัชระ) เป็นครูลิง

เนื้อเรื่อง พระนาละ คือ พระนล ส่วนหนึ่งของคัมภีร์มหาภารตะ พระนาละใช้หงส์ทองไปสื่อสารถึงนางทมยันตี แล้วนางป่วยเป็นไข้ใจ พระบิดาของนางคือท้าวภีเมธราชจึงจัดพิธีสุมพรให้นางเลือกคู่ ระหว่างทางพบพระอินทร์ พระเพลิง พระพิรุณ พระยม ซึ่งออกอุบายให้พระนาละสัญญาว่าจะทำตามข้อขอ แล้วเทพทั้งสี่จึงสั่งให้พระนาละไปแจ้งแก่นางทมยันตีว่าให้เลือกคู่จากเทพทั้ง 4 นี้ ทำให้นางทมยันตีเสียใจไม่เลือกใครเลย จากนั้นท้าวภีเมธราชจึงตั้งพิธีใหม่ ให้ตามพระนาละมาด้วยเทพทั้ง 4 ก็แปลงเป็นพระนาละ นางทมยันตีขอความเห็นใจจากเทพว่านางล้นวาจาไปแล้วว่าจะเลือกพระนาละจนเทพเห็นใจ

การจัดแสดง ละครหลวงรุ่นเล็ก แสดงในงานเฉลิมพระชนมายุ วันที่ 30-31 ธันวาคม พ.ศ. 2451

3.8 ศกุนตลา

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ หลังจากพระราชนิพนธ์ขอมดำเนิน พ.ศ. 2455 แล้ว ได้ทรงพระราชนิพนธ์ละครเรื่อง คือ ศกุนตลา

ที่มา ต้นเรื่องอยู่ในมหาภารตะ อภินิหารศกุนตลัม สมมติเป็นเรื่องราวของพระเจ้าจันทรวงศ์ เป็นพระชนกของกษัตริย์โกทรและปาณฑพที่ทำสงครามกันที่ตำบลกุโรเกษตร เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแปล มีพระราชนิพนธ์คานาเรื่องศกุนตลาไว้ว่าชาวยุโรปตื่นตื้นตันกันมาก มีการแปลหลายภาษา แต่การแต่งบทของพระองค์นั้น ทรงตั้งรูปแบบตามพระราชประสงค์ คือให้เหมาะสมกับการแสดงอย่างไทย ดังนี้ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2521)

“...การแต่งบทละครเรื่องศกุนตลาเป็นภาษาไทยนี้ ข้าพเจ้าตั้งรูปตามใจข้าพเจ้าเอง คือให้เหมาะแก่การที่จะเล่นเป็นละครอย่างไทยได้ ไม่ได้เดินตามแบบนาฏกะฉบับเดิม แต่หาได้คิดเพิ่มเติมข้อความอันใดลงไปโดยอำเภอใจนอกเรื่องไม่ ทั้งเนื้อเรื่องและเนื้อความ ถ้าผู้ใดจะสนใจสอบกับต้นฉบับคงจะเห็นว่าข้าพเจ้ามิได้ยักย้ายนอกคอกไปปานใดนักเลย ...และเชื่อว่าจะมีผู้ได้ ก็แต่นักปราชญ์ผู้รู้ภาษาสันสกฤต และพอใจแปลหนังสืออย่างเปรี๊ญเท่านั้น...”

क्रमन्त्री ตราโมท (2534, น. 330-331) กล่าวว่า “พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องศกุนตลาขึ้นเป็นแบบละครในและโปรดเกล้าฯ ให้จัดแสดงเป็นละครใน จึงมีเรื่องที่เป็นละครในอยู่ 4 เรื่องคือ รามเกียรติ์ อิเหนา อมรอุทัย และศกุนตลาเท่านั้น” บทละครเรื่องนี้ ทรงอาศัยฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษมาเทียบเคียง แต่งใหม่เป็นแบบละครไทย ดังในพระราชนิพนธ์คานาเรื่องปริยทรรคิกา ว่า “นานมาแล้ว ข้าพเจ้าได้มีความปรารถนาที่จะถอดเรื่องละครอนันตสกฤตเป็นภาษาไทย; คือมิใช่เพียงแต่อ่านเรื่องของเขาล้วนแล้วเอามาแต่งใหม่เป็นบทละครไทย อย่างเช่นที่ข้าพเจ้าได้ทำมาแล้วแก่เรื่องศกุนตลา” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2468e, น. คานา) พระราชนิพนธ์เป็นบทร้อยกรองทั้งหมด และมีพระบรมราชาธิบายเรื่องย่อ สำหรับพิมพ์ในสุจิตร์ กลายเป็นบทร้อยแก้ว และคำอธิบายภาพประกอบเรื่อง

เนื้อเรื่อง ศกุนตลา ตอนที่ 1 ตั้งแต่ท้าวทษยันต์ ราชผู้ครองนครหัสตินปุระ เสด็จไปล่าเนื้อ ตามทางไปจนถึงที่ใกล้สำนักพระคณิศวคณาจารย์ พบนางศกุนตลา แล้วกลับไปพลับพลา ฝ่ายพวกพราหมณ์สานุศิษย์พระกณิศ ถูกปีศาจกวณได้ความรำคาญ จึงเชิญเสด็จท้าวทษยันต์เข้าไปยังอาศรม ท้าวทษยันต์ให้แหวนไว้แก่นางวง 1 และลานางกลับไปนครหัสติน (ตอนที่ 2) ตั้งแต่

พระกัณณะคณาจารย์ เห็นฤกษ์ดี ส่งนางโคตมีให้พานางศกุนตลาไปถวายท้าวทุษยันต์ แต่มีเหตุการณ์ ทำให้พระทุรวาสโกรธจึงแข่งศกุนตลาไว้ว่า เมื่อพบปะสวามีอย่าให้จำได้ นางอนุสุยาได้ไปขอโทษ พระทุรวาสจึงผ่อนผันให้ว่า ถ้าท้าวทุษยันต์ได้เห็นแหวนที่ให้ไว้ต่างหน้านั้นแล้ว จะจำนางได้

การจัดแสดง มีบันทึกลายพระราชหัตถเลขาในระเบียบการละคร ซึ่งมหาดเล็กกรมโขน หลวงได้รับพระบรมราชานุญาตให้เล่นในงานทำบุญเรือนใหม่ของจางวางโท พระยาเทพทวาราวดี อธิบดีกรมมหาดเล็ก เมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม พ.ศ. 2456 (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2456b) และ ในงานปีใหม่ พ.ศ. 2458 11 - 12 เมษายน พ.ศ. 2458 (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2458)

บทละครเรื่องศกุนตลานี้ พิมพ์เป็นหนังสือ ประกอบด้วย พระราชนิพนธ์ คำนำ เครื่อง แต่งตัวละคร แยกเป็นฝ่ายมนุษย์ ฤๅษี พราหมณ์ เทวดาและเบ็ดเตล็ด ภาพถ่ายประกอบ พระราชนิพนธ์ เรื่อง *นาฏกะ คีลครที่เล่นในมัยยมประเทศอันเปนแผนแห่งละครไทย และอภิธานสังเขป* อธิบายศัพท์ต่าง ๆ ที่ใช้ในเรื่องศกุนตลา 137 คำ และคำอธิบายเครื่องแต่งตัวของตัวละครแต่ละตัว

ภาพที่ 222 เรื่องศกุนตลา
ที่มา ศกุนตลา (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2521)

นางศกุนตลา แสดงโดยนายแถมเล็ก (ขุนवादพิศวง แถม ศิลปชีวิน) พระภรตกุมาร แสดงโดย นายวงเล็ก (วง วิบูลย์นัฏ) ท้าวทุษยันต์ แสดงโดยหมื่นทรงนัฏจิวิ (หลวงยังเยี่ยงครู จั้ว รามนัฏ)

ภาพที่ 223 เสนาของท้าวทุษยันต์ ในเรื่องศกุนตลา

ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

มีบันทึกจากความทรงจำของฉัตร สุนทรยานต์ ในหนังสือพระราชทานเพลิงศพหลวงยังเยี่ยงครุ ว่า “เสนาของท้าวทุษยันต์ (ดูเค้าหน้าเท่าที่พอจำได้) 1. นายถม โพธิ์เวล 2. นายมิ่ง 3. นายสังเวียน ดิษยวณิช 4. นายเยี่ยม สุขเวล 5. นายบก 6. นายก๊วน 7. นายไหว ต่อมาเป็นขุนราชภทรเสน 8. นายเหลียง 9. (จำไม่ได้) 10. นายฤกษ์ อรุณฤกษ์ 11. นายน้อย 12. (จำไม่ได้) ”

4. ละครร้อง

คือละครประเภทหนึ่ง ที่ดำเนินเรื่องโดยการร้อง ไม่มีการพูดแทรก เล่าเรื่องโดยใช้เพลงแทนการเจรจา โดยเลียนแบบจากละครอุปรากรที่เรียกว่า โอเปอเรติก ลิเบรโต ใช้ทำทางแบบสามัญชน อาจมีการรำแทรกบ้าง ละครร้องในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้นับว่าเป็นยุคทอง เพราะเป็นที่นิยมของประชาชน และมีคณะละครร้องและโรงละครร้องเกิดขึ้นทั่วกรุง (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2543) จากบทความเรื่อง *มหรสพรัชกาลนี้* ของนายปาณี ไกรฤกษ์ ที่ลงในดุสิตสมิต บรรยายว่าในพระนครมีโรงละคร 25 โรง การแต่งกาย แต่งกายตามท้องเรื่อง ดนตรีและเพลงร้อง ใช้วงปี่พาทย์ไม้นวม เล่าเรื่องเป็นทำนองแทนการพูด ใช้ลูกคู่ร้องประกอบการแสดง มีการเปลี่ยนฉากตามท้องเรื่อง (ปาณี ไกรฤกษ์, 2461, น. 39-41) บทพระราชนิพนธ์ มีจำนวน 9 เรื่อง แบ่งเป็นละครร้องที่มีบทเจรจาแทรกกับบทร้อง และแบบที่ไม่มีบทเจรจา

4.1 ตั้งจิตคิดคลัง

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ในพระราชนิพนธ์บทละครเกเรกำดัด ตีพิมพ์ในดุสิตสมิตเป็นตอน ๆ ตั้งแต่ฉบับที่ 38 – 45 (ยกเว้นฉบับที่ 41) กันยายน พ.ศ. 2462 ใช้ชื่อว่า บทละคร “เกเรกำดัด” เรื่อง ตั้งจิตคิดคลัง

ที่มา ในสำเนาพระราชหัตถเลขากระเปียบการพระราชนิพนธ์ไว้ว่า (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2456a)

“ละครนี้ แต่งขึ้นใหม่มิใช่หยอก	จะขอบอกยกุลแกล้งไม่แสร้งปิด
ตามแบบใหม่ศิวิไลซ์ให้โนติช	ชื่อ ตั้งจิตร คิตคลั่ง ดังหุรีดี
เปนเรื่องใหม่จับหัวใจใครมาดู	น้ำตาพรูเพียงจะพบบ่อยกับที่
“สดุ้งเวียง” ชื่อละครเล่นตอนนี้	ใครไม่ชอบก็ไม่วิไลซ์เอ๋ย ฯ”

บทละครเรื่องนี้ เป็นบทละครเสียดสีคณะละครเอกชนหลายคณะในเวลานั้น อย่างคณะละคร ไฉนเวียง เสรีสำเร็จ ซึ่งมีบทละครที่พยายามใช้สำนวนสมัยใหม่ ใช้คำฝรั่ง แล้วดูว่าโก้ หุรี พรี โก้ ศิวิไลซ์ ฯลฯ บทละครเรื่องนี้ ทรงเปลี่ยนชื่อ 3 ชื่อด้วยกัน ในระเบียบการแสดงทรงใช้ ผู้กิตติคิตคลั่ง และเมื่อตีพิมพ์เป็นเล่ม ใช้ชื่อว่า *ชื่นใจไม่สมัค*

เนื้อเรื่อง นางเอกชื่อวิไล นางผู้ใจรักใคร่กับนายสมัย แต่มารดาจะให้แต่งงานกับสมเด็จเจ้าพระยา จึงหนีไปเมืองเหนือ นายสมัยตามไปแล้วปลอมตัวเป็นผู้หญิง ไปอยู่ที่บ้านเจ้าสัวตั้งแขน นายสมัยถูกเกี่ยว ต่อมานายหอยโข่งทนายของสมเด็จเจ้าพระยาฯ พาวิไลกลับไป วิไลจึงกินยาตาย สมเด็จเจ้าพระยาเห็นเข้าตกใจเป็นลมตาย นายสมัยมาพบ แล้วยิงตัวตายตาม

การจัดแสดง แสดงครั้งแรกเมื่อวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2456 ในงานราตรีสโมสร ฉลองจิตราตาสภาคารสโมสร การแสดงแบ่งเป็น 3 ภาค ภาคที่ 3 คือ ละครสดุ้งเวียง เล่นละครร้องชื่อ ตั้งจิตรคิตคลั่ง ฝักปาก “โก้เขี้ยว” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2456a)

ส่วนคำอธิบาย *บทละครเกเรกำดัด* ที่ตีพิมพ์ในดุสิตสมิตเป็นตอน ๆ เดือนกันยายน - ตุลาคม พ.ศ. 2462 แสดงถึงอารมณ์ขันที่ทรงเสียดสี และพระราชประสงค์ในการประพันธ์บทละครเรื่องนี้ ดังต่อไปนี้ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2555)

“ส่วนการแต่งบทละครสำหรับคณะ “เกเรกำดัด” เราได้ลองพูดจากับนักเลงแต่งหนังสืออยู่บ้างแล้ว, ...นักประพันธ์ชนิดนี้เป็นผู้ที่น่าจะแต่งบทละครได้ดี ๆ, เพราะเขาไม่เคยแต่งหนังสืออย่างแบบครี ๆ คร่ำ ๆ เลย, เคยแต่แต่งอย่างโก้, อย่างแผน, อย่างพรีทั้งนั้น. (ศัพท์ “โก้”, “แผน”, และ “พรี” ทั้งสามนี้ จะแปลว่าอะไรแน่, และมีส่วนสูงต่ำลึกกว่ากันอย่างไร เราเสียใจที่ชิมไม่ตลอด, เบนแต่เห็นเขาใช้พูดกันอยู่ทั่ว ๆ ไป เราก็ต้องใช้บ้าง, หาไม่จะเสียไป !) บทละครได้มาถึงมือเราบ้างแล้วก็มี, แต่ผู้จัดการละครของเรา, ซึ่งเป็นผู้ชำนาญในทางนั้น, กล่าวว่าบทที่ส่งมาแล้วโดยมาก ยังไม่ถูกแบบละครร้องอย่างที่เขาลเล่นกัน, เพราะยังไม่โลดโผนหยาบโผนหรือหมิ่นประมาทคนมากพอ...”

นอกจากนี้ มีพระราชหัตถเลขาเป็นคำโฆษณาละคร อย่างที่คณะละครอื่น ๆ ทำกันในหนังสือพิมพ์ด้วย ดังนี้ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2555, น. 54)

“...คณะละครเกเรกำดัด

เปนคณะละครที่รวบรวมกันขึ้นใหม่, มีตัวละครอย่างบรมโก๊พรีที่สุด.

จะเล่นเรื่อง “ตั้งจิตคิดคลัง”

ฝิปาก “เจ้าเงาะ”

โลดโผนโลดตึงโหยนผลัวะเหะเหะเอ้อย่างเอกอุที่สุดในโลก !

ขอเชิญเทกันมาทั้งเมือง ! ถ้าใครไม่ได้ดูเหมือนไม่ได้ยิงปืนเที่ยง !

รับประกันว่าจะได้ดูละครอย่างบรมพรี, ตอนที่ขึ้นรับประกันว่าต้องหัวเราะจนฟันโยก
, ตอนโคกต้องโคกจนไม่มีผ้าจะเช็ดน้ำตา, มีทั้งฮาป่าฮาบ้านประสานกันไปแต่ต้น

จนจบ. ถ้าใครมาดูแล้วไม่ติดใจเรายอมให้มะเขกลูกหนึ่ง !

วันเสาร์ที่ 32, วันอาทิตย์ที่ 33, เดือนนี้ ลงโรง 28 นาฬิกา

อย่าลืมนะขอรับ ! เชิญมาให้ได้ ! หาไม่จะเสียใจนะขอรับ !”

ในดุสิตสมิตกล่าวถึงการแสดงเรื่องตั้งจิตคิดคลังว่า “ละครเรื่องนี้ท่านผู้แต่งตั้งใจจะเย้ยละครชนิดที่เรียกว่าละครร้อง...เรารู้สึกได้ว่ามีเยาะละครชนิดนั้นอยู่ในตัว... สิ่งที่น่าดูที่สุดแลน่าขันที่สุดคือภาพการเปลี่ยนฉาก เวลาปิดม่านใช้ม่านผ้าโปร่ง ผู้ดูจึงเห็นการ奔ไปของละครคณะนั้นได้อย่างชัดเจน...” (พรหมบุตร, 2465) ในบทวิจารณ์ของพรหมบุตร กล่าวถึงการเปลี่ยนฉากที่ทรงจัดให้แลดูขบขัน ให้นึกเปรียบเทียบกับละครคณะอื่นที่เคยแสดง ซึ่งเป็นเรื่องที่คนในยุคนั้นเข้าใจได้ดี

4.2 ท้าวแสนปม (บทละครร้อง)

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ พ.ศ. 2467

ที่มา ทรงดัดแปลงละครรำ เรื่องท้าวแสนปมให้เป็นละครแบบดึกดำบรรพ์ แบ่งเป็น 3

องค์ 7 ตอน ทรงเพิ่มเพลง และตัดบางบทเพื่อให้ความกระชับขึ้น

เนื้อเรื่อง พระชินเสนยกพลมาใกล้นครไตรตรึงษ์เพื่อจะขอดูตัวนางอุษา โดยปลอมเป็นคนสวน นำดอกไม้ไปให้นางอุษา พระชินเสนจารมะเชื่อเป็นข้อความ นางเขียนตอบ จึงเข้าไปหาได้ นางเป็นชายา ต่อมานางคลอดพระกุมาร ไม่ยอมเปิดเผยนามของพระสวามี ท้าวไตรตรึงษ์จึงป่าวประกาศว่าหากพระกุมารรับอาหารจากผู้ใดผู้นั้นเป็นบิดา พระชินเสนปลอมตัวถือข้าวเย็นมา พระกุมารรับไปเสวย ท้าวไตรตรึงษ์โกรธ แต่เมื่อรู้ว่าเป็นแม่ทัพใหญ่จึงยกนางอุษาให้

การจัดแสดง 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2467 ละครหลวงกรมมหรสพแสดงละครดึกดำบรรพ์ (ละครร้อง) เรื่องท้าวแสนปม ในงานทำบุญวันเกิดครบ 70 ปี เจ้าคุณพระประยูรวงศ์ ณ โรงละครชั่วคราวหลังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แสดงโดยผู้หญิงล้วน ทรงเรียกว่า ละครบรรดาศักดิ์

และวันที่ 16 เมษายน พ.ศ. 2468 เนื่องในงานวันเกิดเจ้าจอมสุวัฒนา ณ พระที่นั่งสโมสรเสวกามาตย์ มีรายนามผู้แสดง ท้าวชินเสน แสดงโดย นางสาวเกตุมณี วิมุกตะกุล (คุณเกตุมณี วิมุกตะกุล) นาง อุษา แสดงโดย นางสาวสตัยวดี จารตุล (คุณหญิงอรุณธดี จารตุล)

4.3 ธรรมะมีชัย

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ พ.ศ. 2460

ที่มา ทรงได้แรงบันดาลใจพระราชหฤทัยมาจากพระธรรมเทศนามงคลวิเศษ ที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงแสดงถวายเป็นงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อ พ.ศ. 2460 โดยทรงเลือกเรื่องธรรมะและอธรรม อันสอดคล้องกับสถานการณ์โลกในขณะนั้น ที่เกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 ระหว่างฝ่ายสัมพันธมิตรและฝ่ายมหาอำนาจกลาง เมื่อทรงสดับพระธรรมเทศนานี้ โปรดมาก ทรงนำไปเทศนาอบรมเสือป่า และทรงแปลเป็นภาษาอังกฤษ พระราชทานชื่อว่า The Triumph of Right ตีพิมพ์เป็นเล่มส่งไปพระราชทานผู้นำต่างประเทศ และพระราชนิพนธ์บทสำหรับการแสดง ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ทรงเรียกว่า เป็น “A New Siamese Ballet” ระเบียบพิเศษ

เนื้อเรื่อง เริ่มฉากด้วย ท้าวเทวะศัตรุ จอมอสูรผู้มีศักดิ์านุภาพมาก นั่งดูพวกอสูรเสนา ฝึกซ้อมเพลงอาวุธและลงกำลังกัน จากนั้นมีอสูรอีกตนชื่อ นรศัตรุ ที่มาฟ้องว่าพวกเทพเทวดาแผ่อาณาเขตกว้างขวาง ยุให้มนุษย์ไม่กลัวพวกยักษ์ ท้าวเทวะศัตรุจึงต้องการยกพลอสูรและยักษ์ไปทำศึกกับเทวดา แม้ว่าจะไม่มีเหตุผลในการทำศึกเลยก็ตาม จากนั้นจึงนำพวกยักษ์ไปรังแกเทพบุตรนางฟ้า พระสกันทะกุมารจึงออกมาแสดงฤทธิ์ เชิญพระยม พระอัคนี พระวิศวกรรม และเทวดามาต่อสู้พวกอธรรม จนพวกอธรรมพ่ายแพ้ไป

การจัดแสดง ยังไม่พบหลักฐานการแสดงเนื่องจากข้อมูลในช่วง พ.ศ. 2460 ขาดไป

4.4 พระเกียรติรถ

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ พ.ศ. 2468

ที่มา ทรงดัดแปลงพระเกียรติรถซึ่งเป็นบทละครรำ ตอนต้น เป็นละครดึกดำบรรพ์ หรือละครร้อง มีพระราชประสงค์เตรียมในงานสมโภชพระราชโอรสที่ใกล้จะประสูติจากพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ในเดือนพฤศจิกายน

เนื้อเรื่อง พระนางอินทราผืนเห็นกวางทองอยากจะได้ ท้าวเกียรติราชออกไล่ล่า พบกวางทอง แต่ยักษ์ชื่อภีมาสูรกล่าวโทษว่ารุกแดนของตน ต้องหาของมาไถ่ชีวิต จึงให้คำมั่นว่าถ้าถึงเมืองแล้วมีใครนำของสิ่งใดมาถวาย จะมอบให้แก่ยักษ์ ครั้นพอถึงเมือง พระนางอินทราประสูติพระโอรส นำพระโอรสมาถวาย จึงต้องไปขอผ่อนผันจากยักษ์ จนล่วงมา 20 ปี ทำให้ท้าวเกียรติราชประชวรเพราะผิดสัญญา พระเกียรติรถจึงจะไปมอบพระองค์ให้แก่ยักษ์ ในองก์ที่ 2 โปรดเกล้าฯ ให้มีการซ้อมวงมโหรีในเดือนตุลาคม เพื่อเตรียมบรรเลงสมโภชพระราชกุมาร

พระราชนิพนธ์ละครเรื่อง พระเกียรติธอง องค์ที่ 2

บทขับลำ - สุจิตา

(ปลาทอง)

พระเอยพระหน่อนาง	งามพิลาสดังดวงมณีใส
พระเสด็จจากฟ้าสุราลัย	มาเพื่อให้ฝูงชนกมลปรีดีฯ
ดอกเอยดอกจำปา หอมชื่นจิตนาสา ยึดมยิ่งพาให้ดมเอย	
หอมพระเดชทรงยศไอรสราช	แผ่เผยผาดในแดนไกล
พึงเดชพระหน่อไท	เป็นสุขสมใจไม่วางวาย
รูปม้ายคล้ายพระปิตุราช	ผิวผุดผาดเพียงชนนีศรี
ขอพระจงทรงคุณวิบูลย์ทวี	เพื่อเป็นที่ร่มเกล้าข้าเฝ้าเทอญ ฯ
ดอกเอยดอกพุทธชาต หอมเย็นใจใสสะอาด หอมบ่มิขาดสุคนธ์เอย	
หอมพระคุณการุญเป็นประณม	เย็นเกล้าเหมือนร่มโพธิ์ทอง
เหล่าข้าทูลลออง	ภักดีสนองพระคุณไท ฯ

ในบทละครพระราชนิพนธ์พระเกียรติธองดึกดำบรรพ์นี้ มีการจัดพิมพ์และบทร้องกำกับไว้ครบถ้วนพร้อมวงเล็บชื่อเพลงกำกับ ทรงบรรจุเพลงไว้ถึง 54 เพลง และมีวงเครื่องสายผู้ชายบนเวทีเสด็จฯ ไปทรงซ้อมหลายครั้ง

การจัดแสดง ยังไม่ทันแสดง ทรงซ้อมวงมโหรี 12 ตุลาคม พ.ศ. 2468 ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐานเพื่อซ้อมวงมโหรี ในบทพระราชนิพนธ์ละครเรื่อง พระเกียรติธอง (เฉพาะตอนต้น) ให้เป็นละครเรื่อง แต่ยังไม่ได้ถึงตอนเข้าฉาก ก็ถึงงานพระราชพิธีฉัตรมงคล ทรงพระประชวรระหว่างงานนั้น เมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน และสวรรคตวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 ละครเรื่องนี้มีมิได้นำออกแสดงในรัชกาลของพระองค์ จนกระทั่ง พ.ศ. 2528 คณะสโมสรละครสมัครเล่นจัดแสดงเป็นครั้งแรก ณ หอวิชาจุฬาลงกรณ์ เพื่อเฉลิมพระเกียรติในวโรกาสครบห้ารอบนักษัตริย์ของสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

4.5 พระยศเกตุ

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ พ.ศ. 2466

ที่มา เป็นบทละครดึกดำบรรพ์ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย ทรงพระนิพนธ์เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2462 เพื่อจะจัดแสดงถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในโอกาสที่เสด็จฯ มาทรงลงเรือเล่นในสระที่ขุดขึ้นใหม่ ณ วังเพ็ชรบูรณ์ จนเมื่อ พ.ศ. 2466 สมเด็จพระเจ้าน้องเธอฯ สิ้นพระชนม์ หม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร พระชายา ได้นำบทละครดึกดำบรรพ์ที่สมเด็จพระเจ้าน้องเธอฯ นิพนธ์ไว้ 3 เรื่อง ได้แก่ เรื่อง พระยศ

เกตุ สองกรการวิก และจันทกีนรี มาทูลเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อให้ทรงช่วยตรวจ ทรงซ่อมแซมบทกลอนตามที่ทรงเห็นสมควร เพื่อพิมพ์แจกในงานพระราชกุศลปัญญาสมวารในวันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2466

เนื้อเรื่อง ทรงแก้ไขและพระราชทานนิพนธ์คำนำ เพื่อแสดงที่มาของเรื่องและส่วนที่ทรงคิดเพิ่มเติมในบท ในเรื่องพระยศเกตุ ฉากที่ 3 องค์กรที่ 3 ในหมายเหตุตอนท้ายของเรื่อง (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2466b, น. คำนำ)

“...ฉากที่เพิ่มเติมนี้ยังหาได้เขียนขึ้นเป็นรูป อย่างเช่นฉากอื่น ๆ ไม่, คงมีอยู่แต่เป็นบทร้องสองบท, ซึ่งมีได้วางลาลงไว้, กับมีบันทึกข้อความหวัด ๆ ย่อ ๆ ไว้ว่าปรารถนาจะเล่นอย่างไร. เมื่อได้มาแต่เพียงเท่านี้ ข้าพเจ้าก็จำเป็นต้องประดิษฐ์รูปฉากนี้ขึ้นใหม่ตามที่เดาว่าจะถูกต้องตามความประสงค์ของผู้แต่ง, คือเขียนคำอธิบายบอกวิธีเล่นขึ้นใหม่, และวางลากับนำพาทยลงตามที่ข้าพเจ้าเห็นว่าเหมาะ. ส่วนบทร้องสองบทที่มีร่างมาไว้นั้น, บทที่ 1 ข้าพเจ้าได้อ่านดูหลายทบทหลายทอดก็จับหลักไม่ได้ว่าเป็นกาพย์หรือกลอนคณะใด, ข้าพเจ้าจึงต้องแก้ไขให้ลงรูปเป็นกาพย์ยานี 11; แต่บทที่ 2 คงอยู่ตามที่มีความเดิม, ไม่ได้แปลงรูป. ข้าพเจ้าต้องอธิบายไว้ยืดยาวเช่นนี้ในที่นี่ เพื่อให้ผู้อ่านทราบ ว่า ฉากที่ 3 แห่งองค์กรที่ 3 ที่ท่านจะอ่านต่อไปนี้ ความรับผิดชอบนับว่าตกอยู่แก่ข้าพเจ้าทีเดียว. - ร.ร.)”

ในส่วนคำนำนั้น มีพระบรมราชานิพนธ์ที่มาของเรื่องไว้ พระยศเกตุมาจากนิทานเวตาล ฉบับของกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์พิมพ์แจกในงานศพหม่อมของพระองค์ โดยทรงเห็นว่าบทละครสำนวนของเจ้าฟ้าจุฑาทุษณ์นั้น ตอนจบค่อนข้างอ่อนไปสักหน่อย เนื่องจากมีตอนอภิเษกสมรสอยู่ในช่วงกลางเรื่องไปแล้ว ในตอนท้ายเรื่องจึงหาอะไรเล่นให้ครึกครื้นอีกครั้งหนึ่งไม่ได้ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2466b)

การจัดแสดง ไม่ได้แสดง แต่จัดพิมพ์บทละครแจกในงานพระราชกุศลปัญญาสมวาร

4.6 พระร่วง บทละครร้อง โดย พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ พ.ศ. 2467

ที่มา ทรงพระราชนิพนธ์ไว้เป็นลำดับคือ พ.ศ. 2455 เป็นบทละครรำ พ.ศ. 2460 บทละครพูด เพื่อให้เหมาะกับการแสดงเสื่อป่า และ พ.ศ. 2467 บทละครร้อง ที่มีความใกล้เคียงกับบทละครพูดคำกลอน มีพระราชประสงค์จะให้เห็นแสดงเป็นทำนองลิเบอร์ตโตของโอเปรา ตัดตอนทำชะลอมใส่ น้ำ และฉากกรูมออก ลดจำนวนตัวละครจาก 20 เหลือ 12 จำนวนองค์กร 5 องค์กรเหลือ 4 องค์กร

เพื่อให้แสดงจบในวันเดียว จาก 11 ตอน เหลือ 6 ตอน ตัดเพลงออก 20 เพลงจาก 100 เพลง (ม.ล. ปิ่น มาลากุล, 2552, น. 148)

เนื้อเรื่อง พระร่วงวิตกรเกรงว่าขอมจะยกทัพมา นายมันป็นยวเข้ามาทูลว่าพระยาเดโช ยกทัพมาจริง จึงตกลงหนีไปสุโขทัยให้ละโว้ปลอดภัย นายมันแก้มถึงให้พวกขอมจับได้ แจ้งข่าวว่าพระ ร่วงหนีไปแล้ว จากนั้นจึงวางยาทหารขอมแล้วมาเมืองละโว้ พบนางจันทร์ นางจันทร์จึงจัดทัพออกไป โจมตีกองทัพขอมแตก ส่วนพระยาเดโชปลอมเป็นไทยไปพบพระร่วงกวาดลานวัด พระร่วงบอกให้รอ แล้วให้ศิษย์วัดมาจับตัวไว้ ส่งตัวกลับไปกรุงธม ส่วนพระร่วงนั้นชาวเมืองพร้อมใจอัญเชิญให้ครองกรุง สุโขทัยต่อจากเจ้าเมืองที่ทิวงคตไป

การจัดแสดง 11 มิถุนายน พ.ศ. 2467 มีการแสดงละครเรื่อง พระร่วง ในงาน ประสูติสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจีฯ ณ พระที่นั่งสโมสรเสวกามาตย์ พระราชวังสนามจันทร์

4.7 มิตรมีชัย

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ปลายปี 2460

ที่มา เนื่องในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 ที่สยามประกาศเข้าร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตร

เนื้อเรื่อง เทพบุตรและนางฟ้ามายังสวนสวรรค์ จักระบำ มี “มิตร” เจ้าแห่งมิตรภาพ เป็นหัวหน้า ทันใดนั้น พาลาสูร์ ราชย์ร้ายเข้ามาประกาศห้ามเทพบุตรนางฟ้าจักระบำ มิตรจึงมาห้าม ทราบว่าพาลาสูร์ต้องการแสงอาทิตย์ที่เหล่าเทพบุตรนางฟ้าแย่งเอาไป มิตรเห็นว่าพาลาสูร์พูดเลื่อนลอยไม่มีเหตุผล พาลาสูร์โกรธจึงเข้ารบ เทพบุตรปกป้องเหล่านางฟ้าให้หนีไป ทั้งที่ไม่มีอาวุธ เมื่อไป หาอาวุธมาได้แล้วจึงเข้าสู่ ในที่สุดมิตรฆ่าพาลาสูร์ตาย เทพบุตรนางฟ้าฉลองชัยโดยจักระบำ มือถือธงชาติของประเทศต่าง ๆ ที่อยู่ฝ่ายสัมพันธมิตร

การจัดแสดง มิตรมีชัย แสดงครั้งแรกที่พระราชวังสนามจันทร์ เมื่อวันที่ 28 มกราคม พ.ศ. 2460* ในงานเลี้ยงต้อนรับ Sir Edward Brockman รองผู้สำเร็จราชการสหพันธรัฐมลายู ที่ เดินทางมาเยือนสยามและเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ พระราชวังสนามจันทร์ พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานเลี้ยงและให้จัดแสดงละครเรื่องมิตรมีชัยต้อนรับ เนื่องจากสหพันธรัฐมลายูเป็น มิตรประเทศกับสยามในสงครามโลกครั้งที่ 1

4.8 ศกุนตลา ละครเรื่อง

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ม.ล.ปิ่น มาลากุล (2552) สันนิษฐานว่า ทรงเรียบเรียง เรื่องศกุนตลา ส่วนที่ 3 ในช่วงกลางปี 2462 เป็นอย่างช้า

ที่มา ทรงปรับปรุงให้เป็นบทละครเรื่องสำหรับเล่นบนเวที จำนวน 4 องก์จบ มาจาก ฉบับละครรำ ทรงเปลี่ยนบทเจรจาทำนองร้อยเป็นเจรจาทำนองกลอนหรือกาพย์ และมีภาพผีพระ หัตถ์ประกอบบทละครประกอบ ดีพิมพ์เป็นเล่ม (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2555)

ในพระราชหัตถเลขาศกุนตลา มีคำอุทิศให้กับพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวัลลภาเทวี ขณะทรงเป็น พระวรกัญญาพทาน พระองค์เจ้าวัลลภาเทวี พระคู่หมั้น เมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2463

“คำอุทิศ เรื่อง ศกุนตลา

นางุระกะกลอนนี้ฉันมีจิต	ขออุทิศแด่มิ่งमारศรี
ผู้ยอดเสนหานาริ	วัลลภาเทวีคู่ชีวิต
ขอให้หล่อนรับพลีไมตรีสมาน	เปนพยานความรักภักดิ์มั่น
เปรียบเหมือนแหวนแทนรักทุษยันต์	ให้จอมขวัญศกุนตลาไซ้
แต่ผิดกันตัวฉันไม่ลืมหล่อน	จนสาครเหือดแห้งไม่แรงไหล
จนวันเดือนดับลับโลกไป	จะรักจดยอดใจจนวันตาย
	ราม ปร”

เนื้อเรื่อง เหมือนกับละครรำ แต่ทรง ลด-เพิ่ม รายละเอียดบ้าง อาทิ ทรงตัดบท พระกัณฐะมุณีที่ต้นฉาก 3 ให้นุสุยาและปิยวาสนั่งจัดดอกไม้และโคตมียอกมาสนทนา เหมือนต้นฉบับ ของกาลิหาส ทรงเปลี่ยนนามพระมาตุลี เป็น พระมาตุลี เหมือนในฉบับภาษาสันสกฤต

การจัดแสดง 29 ธันวาคม พ.ศ. 2463 โดยข้าราชการกรมมหรสพเล่นบำเรอพระยุคลบาทในการรื่นเริงของทวยนาครดุสิตธานี ณ สวนศิवालย์

ข. ละครร้อง ไม่มีแทรกเจรจา 1 เรื่อง

4.9 สาวิตรี โดย สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ พ.ศ. 2467

ที่มา ทรงแปลจาก ปติวรตามาหาตมย ปรว ใน วนปรว เป็นตอนหนึ่งในมหากาพย์ มหาภารตะ ฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษของ ประตัมปันทระโรย ที่ทรงยืมมาจากหอพระสมุด วชิรญาณเป็นต้นฉบับ มี 2 ส่วนวน ร้อยแก้ว เรียกว่า สาวิตรีความเรียง ต่อมาทรงดัดแปลงเป็นบทร้อยกรองหรือบทละครร้อง เพื่อให้เหมาะแก่การแสดงเป็นละคร ทรงออกแบบชื่อเรื่องด้วยตัวอักษร พระราชประดิษฐ์

เนื้อเรื่อง สาวิตรี ยังไม่มีใครมาสู่ขอ พระบิดาจึงอนุญาตให้เลือกคู่ครองเอง สาวิตรีไป ป่าพบพระสัตยวาน โอรสท้าวทุมมัตเสนที่มีพระเนตรบอดและถูกแย่งชิงราชสมบัติจึงออกมาอยู่ป่า พระฤๅษีแจ้งว่าต้องตายในหนึ่งปี สาวิตรีไม่กลับใจจึงสมรสกัน พอใกล้ครบกำหนด สาวิตรีบำเพ็ญตบะ ได้สามวัน พระสัตยวานไปหาผลไม้ล้มลงสิ้นใจ พระยมเฝ้าบ่วงมากล้องปราณ สาวิตรีตามไปด้วยและ

สนทนารธรรมกับพระยม จึงให้พร 5 ประการ ทำให้ท้าวทนต์มดเสนมองเห็น ได้ราชสมบัติคืน ท้าวอศว บดิบิดาของสาวตรีมีพระโอรส สาวตรีมีโอรส และพระสตัยวานฟื้นคืนชีวิต

ละครองค์ที่ 3 มี 3 ตอน บทร้อง 81 บท บทสวด 2 บท ทรงกำหนดเพลงไว้ 19 บท ที่เหลือทรงวงเล็บว่างไว้ สำหรับบรรจุเพลงภายหลัง ภายหลังक्रमนตรี ตราโมท บรรจุเพลงที่ทรงทิ้ง วงเล็บว่างไว้ในจนครบถ้วน และขยายเพลง”ที่ทำให้สององค์ทรงลำบาก” เป็น 3 เพลง เพราะยาวเกินไป จึงมีเพลงและบทสวดในเรื่องสาวตรี 85 บท ละครเรื่องนี้ ต่อมา คณะละครบรรทมสินธุ์ ของ พระยาอนิรุทธเทวา จัดแสดงเผยแพร่แก่ประชาชนเป็นครั้งแรก ในรัชกาลที่ 7 และกรมศิลปากร แสดงให้ประชาชนชมเพื่อ พ.ศ. 2491 (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2555) ทั้งนี้ สมเด็จพระยานนริศรานุวัดติวงศ์ ทรงวาดตัวละคร 13 ตัวทูลเกล้าฯ ถวาย จำนวน 13 ภาพ เพื่อ ประกอบในการตีพิมพ์

การจัดแสดง เป็นละครที่ทรงกำหนดผู้แสดงไว้แล้ว แต่ยังไม่เคยจัดแสดง

5. ละครสังคีต

ละครสังคีต คือละครที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงริเริ่มขึ้น มีลักษณะคล้าย กับละครร้อง แต่จะมีบทร้องและบทเจรจาเท่ากัน จะตัดสิ่งใดสิ่งหนึ่งออกไม่ได้ บางครั้งทรงใช้ว่า ละครพูดสลับลำ วิธีการแสดง ผู้แสดงจะต้องร้องและเจรจาเอง โดยมุ่งความไพเราะของบทเพลง มี เครื่องแต่งกายและฉากงดงาม มี 4 เรื่อง ดังนี้

5.1 มิกาโด

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ม.ล.ปิ่น มาลากุล (2552) สันนิษฐานว่าน่าจะทรงนำมาแปลง เป็นบทละครสังคีตในช่วงปลายรัชกาลที่ 5 ก่อน พ.ศ. 2451 เพราะมีการนำเพลงในเรื่องไปใช้ในละคร เรื่องปล่อยแก่

ที่มา ทรงคุ้นเคยกับบทละครเรื่องมิกาโดนี้มาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ พ.ศ. 2434 ที่พระ อาจารย์ถวายบทละครเรื่องนี้ให้ทรงแปลบางตอน อุปรากรเรื่องมิกาโดมีชื่อเสียงทั่วโลก ด้วยเนื้อหา ตลก ล้อเลียน และเสียดสี แสดงครั้งแรกที่โรงละครชาวยุโรป กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ เมื่อวันที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2428 ได้รับความนิยมจากผู้ชมอย่างมาก ทำให้ต้องแสดงอุปรากรเรื่องนี้ติดต่อกันถึง 672 รอบ ภายในเวลา 2 ปี แสดงถึงวันที่ 19 มกราคม ค.ศ. 1887 (พ.ศ. 2430) โดยไม่มีเรื่องอื่นเข้ามาแทรก ด้วยในช่วงเวลานั้น ชาวตะวันตกให้ความสนใจและศึกษาวิถีชีวิตตะวันออกอย่างมาก

เนื้อเรื่อง ช่างตัดเสื้อชื่อโกโร ทำความผิดธรรมเนียมของเมืองเนื่องจากเกี้ยวผู้หญิง แต่ มิกาโดซึ่งแต่งตั้งโกโรเป็นเจ้าคุณเพชรฆาต และมีสาส์นให้โกโรประหารคนภายใน 1 เดือน ต่อมาเขา ทำหลักฐานปลอมว่าได้ประหารนักโทษที่มาขอพบกบฏยัมมลูกเลี้ยงของโกโรที่โกโรอยากแต่งงานด้วย

ทำให้มิคาโดโมโหเพราะนั่งกิปูคือรัชทายาทที่ปลอมตัวมา เนื่องจากไม่อยากแต่งงานกับกะติฉะ ท้ายสุดนั่งกิปูหาทางออกให้ว่าหากโกโรยอมแต่งงานกับกะติฉะ เขาจะปรากฏตัวว่ายังไม่ตาย โกโรจึงยอม

การจัดแสดง ละครเรื่องมิคาโดนี้ไม่เคยมีการแสดง และไม่มีการตีพิมพ์ พบเป็นสำเนาลายพระราชหัตถเลขาเก็บไว้ที่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ต่อมาทรงดัดแปลงเป็นเรื่องวังดี

5.2 วังดี

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ไม่ระบุ แต่ก่อนเสด็จขึ้นทรงราชย์ ม.ล.ปิ่น มาลากุลสันนิษฐานว่าก่อน พ.ศ. 2451 เพราะมีการนำเพลงในเรื่องไปใช้ในละครเรื่องปล่อยแก่

ที่มา ทรงแปลงจากมหาอุปการะเรื่องมิคาโด Mikado ของ เซอร์วิลเลียม กิลเบิร์ต ผู้แต่งบท และ เซอร์อาเธอร์ ซัลลิวัน ผู้ประพันธ์เพลง ที่ต่อมาทรงแปลงใหม่ ใช้ชื่อว่า วังดี มีพระราชนิพนธ์หมายเหตุไว้ว่า “เรื่องนี้ตามเดิมเขาเป็นญี่ปุ่น แต่การที่จะหาเครื่องแต่งตัวญี่ปุ่นนั้น ลำบากและเห็นว่าถึงจะย้ายไปไว้เมืองใดใดคงไม่เสียเรื่อง จึงได้คิดจับย้ายไปไว้ประเทศ “ตงฮั่วใต้เซียงก๊ก” ซึ่งจะทำให้เครื่องแต่งตัวขึ้นได้สะดวกกว่า เพราะทำได้ตามใจ” ส่วนคำร้องในเรื่องนี้แต่งเลียนของเดิมบ้าง แต่โดยมากทรงพระราชนิพนธ์ใหม่ ให้เหมาะกับการร้องเป็นภาษาไทย

เนื้อเรื่อง เหมือนมิคาโด เป็นละครตลกเบาสมอง แต่มีเพลงที่ไพเราะ ทรงใช้พระบรมนามาภิไธยจริง มิได้ใช้พระนามแฝง แม้ตลกขบขัน เสียตลีสสังคม แต่ก็ยังสอดแทรกคติเตือนใจเช่นกัน วิธีการแปลงของพระองค์ ทรงเปลี่ยนสถานที่ และชื่อตัวละคร เป็นชื่ออาหารจีน เช่น ตะละเปา แฮ่กิ้ง เต้าฮวย ตัวอย่างบทละครที่ทรงล้อเลียน (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2509)

“ตะละเปา : ฉันทะเป็นผู้ดีเปิดสาแหรกนักเที่ยวณะ คนโดยมากถ้านับชั่วโคตรของตัวขึ้นไปได้เพียงถึงเล่าปีหรือกวณอุเท่านั้น ก็พอใจแล้ว ฉันทะนับวงศ์เนืองติดต่อกันไปได้ไกลพิลึก ในตำนานวงศ์ของฉันทะมีจดชื่อกันต่อ ๆ ลงมาถึงยี่สิบชั่วคนแล้ว จึงได้มีหมายเหตุไว้ว่าโลกได้บังเกิดขึ้น เพราะฉันทะวงศ์ของ ฉันทะเกิดก่อนโลกนี้ถึงยี่สิบชั่วคนเที่ยวณะ ตั้งแต่นั้นมาก็นับเนื่องกันมาไม่มี ขาดตอนเลยทีเดียว

เกี่ยมซิงดี : ก็ต้นวงศ์ของท่านได้เท่านั้นชื่อไร ขอรับ

ตะละเปา : แกจะชื่ออะไรก็ไม่รู้ ฉันทะรู้ว่าแกเป็นแมงกะพรุน”

การจัดแสดง มีผู้กล่าวว่า เรื่องวังดี เป็นบทละครอาถรรพ์ที่ไม่อาจจัดแสดงคุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ (2509, น. 166) กล่าวว่าเคยได้ยินท่านผู้ใหญ่ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญการละครและดนตรีเล่าในท้องประชุม ณ กระทรวงศึกษาธิการว่า เรื่องวังดีนี้มีอาถรรพ์คือหลังจากทรงพระราชนิพนธ์ และทรงฝึกซ้อมจะนำออกแสดง ก็มีได้มีโอกาสได้แสดงแม้แต่ครั้งเดียว แม้บทร้องใน

เรื่องวังตึกก็เช่นกัน ตั้งแต่ทรงพระราชนิพนธ์จนถึงบัดนี้ ไม่เคยได้มีโอกาสนำออกเผยแพร่หรือแม้ ออกอากาศสู่ประชาชนได้เลยสักครั้ง การซ่อมในช่วงปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ยังไม่ทันออกแสดง เสด็จสวรรคตเสียก่อน ในรัชกาลที่ 6 มีการซ่อมในวันที่ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2454 เพื่อเตรียมแสดง แต่เกิดกบฏ ร.ศ. 130 จนสิ้นรัชกาล ต่อมามีการเตรียมฝึกซ้อมเพื่อนำไปขับร้องถวายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ วังสุโขทัย ก็มีเหตุจำเป็นที่ต้องรับสั่งให้งด จนในรัชกาลที่ 9 เตรียมจะออกอากาศทางสถานีวิทยุ ก็มีเหตุขัดข้องต้องงดอีกเช่นกัน

5.3 วิวาทพระสมุท โดย ศรีอยุธยา

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ พ.ศ. 2459 ขณะประทับที่พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน

ที่มา เพื่อแสดงในงานประจำปีของจิตรลดาสมาคม

เนื้อเรื่อง เกี่ยวกับกิจการของราชนาวิ ชื่อสถานที่และตัวละครไม่ใช่คนไทย ทรงสมมุติให้เป็นเกาะอัลฟาเบตา ท้าวमितสผู้ครองนคร มีธิดาชื่ออันโดรเมตา เจ้าชายอังเดรจากต่างเมืองหลงรัก และมีคู่แข่งคือคอนสตันตินอส ต่อมาเมื่อเรือรบอังกฤษเข้ามา กู้กชาวจีนในเรือออกมาเที่ยวในเมือง ไม่มีใครเคยเห็นคนจีนไว้หางเปียมาก่อน พวกของคอนสตันตินอสจึงทำอุบายว่าคนจีนนี้คือผีทะเลที่มาทวงส่วย ต้องให้เจ้าหญิงอันโดรเมตาไปสมรสกับพระสมุท แล้วคิดอุบายให้กู้กชาวจีนซื้อตัวคอนสตันตินอสว่า เป็นผู้แทนของเจ้าสมุท แต่นาวาเอกไลออนกล่าวว่ากองทัพเรือ อังกฤษเป็นเจ้าทะเล ย่อมเป็นทูตของเจ้าสมุท ท้ายที่สุดฝ่ายเจ้าชายอังเดรจึงมีชัยชนะ ทรงเคยแสดงเป็นนาวาเอกเอ็ดเวิร์ดไลออน และท้าวमितส

การจัดแสดง จัดแสดงครั้งแรกในงานประจำปีของจิตรลดาสมาคม วันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2459 สมาคมฝรั่งเศสขอพระบรมราชานุญาตจัดแสดงเพื่อเก็บเงินบำรุงการกุศลที่สวนสราญรมย์ เมื่อวันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ. 2460 พระราชทานเรื่องย่อเป็นภาษาอังกฤษ และร่างระเบียบการภาษาอังกฤษ ต่อมา ดร.วิลเฟรด ทอนลีย์ ขอพระบรมราชานุญาตแปลบทละครพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ เป็นภาษาอังกฤษชื่อว่า Neptune's Bride จัดแสดงที่โรงโขนหลวง สวนมโหรีวัน วันที่ 11 และ 19 ธันวาคม พ.ศ. 2463 เพื่อเก็บเงินบำรุงวชิรพยาบาลและเนอร์ซิงโฮม 22 -23 มกราคม พ.ศ. 2464* ในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันบันทึกว่าทรงซ่อมละครเรื่องวิวาทพระสมุท และวันที่ 31 มกราคม 2464* 1 และ 3 กุมภาพันธ์ 2464* และแสดงจริงในวันที่ 4 กุมภาพันธ์ ณ พระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์ ในการเสด็จแปรพระราชฐานจังหวัดนครปฐม ช่อมรบเสื่อป่า ในดุสิตสมิต เล่ม 14 ฉบับที่ 160 วันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2464 กล่าวถึงการแสดงเรื่องวิวาทพระสมุท ดังนี้ (พรหมบุตร, 2464c, น. 69-73)

“ละครเรื่องนี้แปลละครพูดสลับลำ, ตามธรรมเนียมการร้องเข้าเครื่องดนตรี แต่โดยเงาที่กล่าวนี้เราก็ชอบฟังเสียแล้ว ข้ามีตัวละครแต่งตัวสวย ๆ มาร้องเพลงอย่างไพเราะ ประกอบเข้ากับเรื่องที่ทำให้กระหายอยากจะรู้เมื่ออวสานเช่นนี้แล้ว ก็

ไม่ต้องสงสัยเลยว่าเปนนครที่น่าดูมาก; ...มีคนมาดูมากมายจนเก้าอี้ไม่มีพอ. คนจำนวนนี้ไม่ใช่เฉพาะแต่เสื่อป่าที่มาในการชมพลแลทวยนาครนครปฐม, เปนคนที่มาจากกรุงเทพฯ แลแห่งอื่น ๆ อีกก็มาก...”

จากบทความนี้ ทำให้ทราบว่าทรงนำการแสดงละครแบบตะวันตกมาใช้ อย่างเสียงร้อง ทรงร้องโดยใช้เสียงที่เปล่งออกมาจากพระอุระ รวมทั้งทรงเต้นรำประกอบเพลง มีทำตีกรรเชียงสาวเชือก เป็นต้น

“...นายแก้ว ณ อยุธยา เปน นาวาเอกเอ็ดเวิร์ด ไลออน ว่าด้วยการร้องแล้ว ต้องชมว่าเก่งทีเดียว ร้องเพลงได้เพราะมาก เสียงที่ใช้รู้สึกว่าจะออกมาจากลำคอ ...ในตอนที่ยังร้องเพลงแขกไทยยกยอเกียรติคุณของทหารราชาวีนั้น. เต้นรำประกอบกับบทตลก เลือกท่างามๆ มาเต้น ท่าเหล่านั้นรู้สึกว่าจะเหมาะกับเครื่องแต่งตัวของผู้ที่แต่งราชาวี มีทำตีกรรเชียงสาวเชือก เป็นต้น การที่น่าคิดของชาวยุโรปมาเข้ากับของไทยเช่นนี้ เราต้องชมว่าช่างคิด การเต้นก็ว่องไวคล่องแคล่วใช้ปลายเท้าตลอดเวลา จังหวะก็แม่นยำ เห็นได้ว่าเป็นผู้ชำนาญหาญน้อยไม่ ...ในตอนที่ยังคนชอบมากที่สุดก็คือตอนร้องเพลงสามเส้า ใจความพูดถึงชายกับหญิงต่างฝ่ายต่างมีความคิดอย่างไรกันนั้น มีชาย 3 หญิง 3 เข้าแถวเป็นลำดับคือคู่ที่ 1 ไลออน กับแมรี รีดเคลล์ คู่ที่ 2 วอลเตอร์ส กับเอเลน คู่ที่ 3 วอลลิส กับโลเฟีย ร้องโต้ตอบกันตามบท แลแสดงท่าประกอบด้วย แลดูคล้ายจับระบำ ทำได้พร้อมเพรียงกันน่าดูยิ่งนัก เปนที่พอใจของผู้ดูจนถึงขอให้แสดงใหม่อีกครั้ง”

เรื่องวิวาห์พระสมุทรนี้ ทรงจัดการแสดงเพื่อเก็บเงินบำรุงการกุศลหลายครั้ง ใน พ.ศ. 2468 ปีสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพ พระองค์จัดการซ้อมละคร วิวาห์พระสมุทร หลายวันในเดือนพฤษภาคม และแสดงเมื่อวันที่ 23 และ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2468 ทรงเล่นละครเรื่องวิวาห์พระสมุทร เพื่อเก็บเงินบำรุงเสื่อป่า

5.4 นามยกเอาหนามบ่ง

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ พ.ศ. 2458

ที่มา พระราชนิพนธ์สำหรับแสดงในงานประจำปีของจิตรลดาสมาคม

เนื้อเรื่อง เมื่อมีข่าวว่าทหารกรมทหารม้าที่ 27 จะมาเยี่ยมนคราภิบาลของเมืองตึรเก็นด์ส ในแคว้นนิมันด์สสันด์ จึงตระเตรียมอาหารจนพลเมืองต้องอด มาการึกคิดว่า คู่รักของตนจะมาด้วย แต่ก่อนที่ทหารจะมา สปิดมันตัน นักแสดงละครโอเปร่าปรากฏตัวและสนทนากับพลเมืองอย่างรวดเร็ว และเขาปลอมตัวเป็นนายทหารในงานเลี้ยง แท้ที่จริงนั้น สปิดมันตัน คือพระยุพราชเจ้า รัชทายาทแห่งแคว้นนิมันด์สสันด์ เรื่องนี้เกี่ยวข้องกับทหาร จึงพระราชนิพนธ์เตือนว่า

“ศักระวาท่านผู้ดูละคร

หรืออ่านกลอนบทร้องของข้าเจ้า

ขอให้ท่านอมอดงดการเด่า ขออย่าเฝ้าจับผิดคิดมากมาย
 ละครนี้มีได้เฝ้าว่าได้เปรียบ การกระทบกระเทียบไม่พึงหมาย
 หวังแต่เพียงให้สุขสนุกสบาย ท่านทั้งหลายเข้าใจได้ด้วยเทอญ”

ในสำนวนแรกมีบทพากย์ที่เป็นดังคำสอน

“หญิงชายทั้งหลายนั้น ควรเห็นกันว่าเป็นเพื่อน
 ทหารและพลเรือน จงฟังคำและจำดี
 ซาติเดียวกันทุกคน รักแต่ตนจะเสียที
 มัวแก่งและแย่งดี จะแตกพวกไม่ควรการ
 ทหารอย่าชมเพื่อน พลเรือนก็เท่าทหาร
 พลเรือนอย่าใจพาล อย่าชิงชังซึ่งโยธา
 ต่างฝ่ายต้องฟังกัน ทุกสิ่งสรรพสำเร็จนา
 โบราณะสุภา ชิตะกล่าวก็ควรฟัง
 เสือพีเพราะป่าปก และป่ารกเพราะเลื่อยัง
 ดินเย็นเพราะหญ้าบัง และหญ้ายังเพราะดินดี”

การจัดแสดง 17 กันยายน พ.ศ. 2458 ในงานประจำปีของจิตรลดาสมาคม มีนักเรียนมหาดเล็กหลวงร่วมแสดงด้วย พระองค์แสดงเป็น สปีลมันน์

6. บทเสภา และระบำ

บทเสภา คือ กลอนที่นิยมแต่งเล่าเรื่องค่อนข้างยาว ใช้ขับ เวลาขับมักรับเป็นเครื่องประกอบจังหวะ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) บทพระราชนิพนธ์เสปามี 3 เรื่อง

6.1 พญาราชवंสน์

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ไม่ระบุ แต่พระราชนิพนธ์ขึ้นภายหลังบทธละครรำและพิมพ์แจก พ.ศ. 2468 คำนวณวันที่ 13 มกราคม พ.ศ. 2467*

ที่มา โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ขึ้นแจกในงานวันเกิดเจ้าจอมสุวัฒนา (พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี) เมื่อวันที่ 16 เมษายน พ.ศ. 2468 มีพระราชนิพนธ์คำนำตอนหนึ่งว่า “ส่วนบทเสภา นั้น ข้าพเจ้าได้แต่งขึ้นภายหลัง โดยดัดแปลงบทละครให้เหมาะแก่ที่จะขับเป็นเสภาและแต่งบทส่งลำเดิมขึ้นใหม่บ้าง เท่านั้น เพราะตอนรบจะใช้ขับเป็นเสภาก็คงไม่เพราะหรือเข้าที่เลย”

เนื้อเรื่อง บทเสปามีเรื่องเรื่องสั้นกว่าบทธละครรำ เริ่มแต่พญาราชवंสน์ปรารภถึงการจะไปรบและคิดถึงบัวผัน จนถึงยกทัพและเรือออกเดินทะเล

การจัดแสดง ใช้ขับระหว่างงานเลี้ยงและทรงเครื่องใหญ่ ไม่มีข้อมูลการจัดแสดง

6.2 สามัคคีเสวก

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ พ.ศ. 2457

ที่มา เกิดจากแรงงานเลี้ยงอันเตทุกวันเสาร์ ระเบียบสามัคคีเสวกที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงคิดค้นขึ้นใหม่นี้เป็นระเบียบรูปแบบใหม่ที่ไม่มีบทร้อง มีแต่ดนตรีบรรเลงจากพิณพาทย์ประกอบกับการระบำ พระองค์จึงแต่งบทเสภาเพื่อขับในระหว่างที่พิณพาทย์กำลังพักให้หายเหนื่อย โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ร่วมกับเสภาพงุราราชวังสัน พระราชทานแต่เจ้าจอมสุวัฒนา ในงานฉลองวันเกิด ณ วันที่ 15 เมษายน พ.ศ. 2468 กล่าวถึงมูลเหตุที่พระราชนิพนธ์บทเสภา สามัคคีเสวก ดังนี้

“เมื่อปี พ.ศ. 2457, เมื่อข้าพเจ้าออกไปพักผ่อนอิริยาบถอยู่ที่พระราชวังสนามจันทร์, ได้มีข้าราชการในราชสำนักผลัดเปลี่ยนกันจัดเลี้ยงอาหารกันทุก ๆ วันเสาร์, และเมื่อเลี้ยงแล้วมักจะมီးอะไรดูกันเล่นอย่าง ๑. โดยมากผู้เลี้ยงได้หาภาพยนตร์ไปฉายดู, และได้ดูหลาย ๆ วันเสาร์ติด ๆ กัน ก็พากันออกเบื้อ จึงได้คิดเปลี่ยนเปนมีการเล่นอย่างอื่น ๆ บ้าง. ครั้นเมื่อจวนจะถึงคราวที่เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี จัดเลี้ยง, เจ้าพระยาธรรมได้ขอให้ข้าพเจ้าคิดหาการเล่นสักอย่าง ๑, ข้าพเจ้าจึงได้คิดผูกกระบำ “สามัคคีเสวก” ขึ้น.”

ในพระราชนิพนธ์ค่านำ ระบุว่า ระเบียบที่กล่าวนี้ ได้เล่นตามแบบใหม่เป็นครั้งแรก กล่าวคือ ไม่มีบทร้องเลย มีแต่หน้าพาทย์ประกอบกับท่าระบำเท่านั้น เมื่อทรงคำนึงถึงพิณพาทย์ที่ต้องบรรเลงตลอดเวลาอย่างเหน็ดเหนื่อย จึงทรงพระราชนิพนธ์บทเสภาขึ้น “รำพึงขึ้นว่า ในเวลาพักระหว่างตอนแห่งระบำนั้น, ครั้นจะให้พิณพาทย์บรรเลง พินพาทย์นั้นก็ได้ดีเหน็ดเหนื่อยตลอดเวลาที่เล่นระบำ ควรให้พิณพาทย์ได้พักเหนื่อยบ้าง, ข้าพเจ้าจึงตกลงแต่งบทเสภาขึ้น สำหรับขับระหว่างตอน.” เนื้อเรื่อง บทเสภาสามัคคีเสวกนั้นมี 4 ตอน ได้แก่

1. กิจการแห่งพระนที กล่าวถึงพระนทีผู้เป็นเทพเสวก คอยรับใช้พระอิศวรอย่างขยันขันแข็ง ถือเป็นตัวอย่างของเสวกที่ดี
2. กรินิรมิต สรรเสริญพระพิฆเนศซึ่งเป็นเทพแห่งศิลปะวิทยาการ
3. วิศวกรรมา กล่าวสรรเสริญพระวิศวกรรมางานช่างและการก่อสร้าง รวมถึงชี้ให้เห็นความสำคัญของงานศิลปะไทย
4. สามัคคีเสวก กล่าวถึงความสามัคคีในหมู่ข้าราชการ

ในตอนเริ่มต้น กิจการแห่งพระนที เหมือนเป็นบทเบิกโรง ทรงกำหนดฉากและเครื่องแต่งฉากไว้ และเริ่มด้วยบทเสภา เนื้อหาของบทสามัคคีเสวกนี้ กล่าวถึงหลักการทำงานของเหล่าข้าราชการบริพารที่ใกล้ชิด ทรงเน้นความสามัคคี ประพฤติดี และการวางตน

“ถึงเสวที่เปนข้าฝ่าพระบาท	ไม่ควรขาดความสมัครสมาน
ในพระราชสำนักพระภูธร	เหมือนเรือแล่นสาครสมุทรไทย
เหล่าเสวกตักที่ทะเลสาบ	ควรคิดถึงน้ำที่นั่นเปนใหญ่
รักษาตนเคร่งครัดวินัย	สมานใจจงรักพระจักรี
ไม่ควรเลือกที่รักมักที่ชัง	สามัคคีเปนกำลังพะลังศรี
ควรปรองดองให้หมู่ราชเสว	ให้สมที่ร่วมพระเจ้าเราองค์เดียว ฯ
อนึ่งควรรู้พระนิยมท่าน	พระภูบาลไม่โปรดคนมักเที่ยว
เพราะเหตุใดควรพิจารณาให้แนใจ	ว่าโทษแห่งการเที่ยวมีฉันใด
ประการหนึ่งคบเพื่อนเชื่อนชักเ	ให้ล้ามะเลเทเมาเข้าร้ายใหญ่
แม้กินเหล้าเมามายวุ่นวายไป	อาจมีภัยหลายอย่างต่าง ๆ มา
สถานหนึ่งอ้ออิงก่อวิวาท	ก็สามารถเสื่อมเสียเปนหนักหนา
สถานหนึ่งเคลิ้มจิตฤทธิ์สุรา	อาจจะพาปู้ปนเสียคนลง
ธรรมดาคนร้ายหมายใช้เรา	เปนเครื่องมือของเขาตามประสงค์
ก็ต้องจับมอมสุราพาใจง	แล้วก็คงลงล่อพอได้ตาย
อาจจะชวนพนันและขันต่อ	ทรัพย์ไม่พอยับยิบเลยฉิบหาย
ทรัพย์ร่วโรยริชโมโดยหมดอาย	เปนผู้ร้ายเพราะหลงระเร่ใจ...”

การจัดแสดง มีการแสดงสามัคคีเสวก โดยในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน เรียกว่าระบำพเก้า เมื่อวันที่ 7 กันยายน พ.ศ. 2464 ในพระราชพิธีเฉลิมพระยศ พระองค์เจ้าลักษมี ลาวณ ที่วังปารุสกวัน (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2464c) ที่ว่าเป็นระบำพเก้า นั้น เนื่องจากทรงออกแบบให้มีการแสดงเป็นระบำพรัตน์ แต่งตัวสีต่าง ๆ และถือโคมมือละโคมสี่ตาม พलयระบำ ในตอนที่ 3 วิศวกรรมา

“เพลง นพรัตน์ออกตามลำดับ, แต่งตัวสีต่าง ๆ และถือโคมมือละโคมสี่ตาม พलय, ดังต่อไปนี้

- (1) เพ็ชร - เครื่องเงิน (คือเลื้อยตาดเงิน, ฝ่ายกพื้นขาว), หัวเปนเงินทำเหลี่ยมเพ็ชร.
- (2) ทับทิม - เครื่องแดงล้วน, หัวเปนพलयทับทิม
- (3) มรกต - เครื่องเขียวล้วน, หัวเปนพलयมรกต.
- (4) บุษราคัม - เครื่องเหลืองล้วน, หัวเปนพलयบุษราคัม.
- (5) โกมลิน - เครื่องแดงแก่ล้วน, หัวเปนพलयโกมลิน.
- (6) นิล - เครื่องน้ำเงินแก่ล้วน, หัวเปนพलयนิล.
- (7) มุกดา - เครื่องขาวล้วน, หัวเปนไข่มุกต์.
- (8) เพทาย - เครื่องชมพูล้วน, หัวเปนพलय

(9) ไพฑูรย์ - เครื่องสีไพล, สังกวาลขาว, หัวเปนพลอยไพฑูรย์.

เมื่อออกพร้อมแล้ว พลอยนพเก้าจับระบำรำโคม. แล้วมีคนแต่งเครื่องทอง

ล้วน 8 คนออก, รำท่าผสมกับพลอยนพเก้า.

รว. นพรัตน์และทองหายเข้าโรง. จบตอนที่ 3.”

ครูมนตรี ตราโมท ได้นำพระบันพรัตน์มาปรับปรุงคำร้องและดนตรีใหม่ เรียกว่าระบำ นพรัตน์ ได้กล่าวถึงสมัยที่รัชกาลที่ 6 จัดแสดงว่า เพลงระบำนพรัตน์เกิดขึ้นเมื่อกรมศิลปากรจะแสดงละครเรื่องสุวรรณหงส์ที่โรงละครศิลปากรเก่าที่ถูกไฟไหม้ไปแล้ว จึงแต่งเพลงระบำขึ้นครั้งแรก โดยค้นหาหลักฐานจากตำราพรัตน์และตำนานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ แม้ว่าในตำราไม่ครบ จึงต้องศึกษาเพิ่มเติมเข้าไปเอง และกล่าวถึงการแสดงในสมัยรัชกาลที่ 6 ว่า (มนตรี ตราโมท, 2536)

“...เมื่อรัชกาลที่ 6 ...ท่านทำระบำนพรัตน์เหมือนกัน ท่านแต่งตัวยืนเครื่องหมด เป็นเครื่องผู้ชายหมด แต่ยอดขุพานั้นถอดขุภาออก แล้วก็ทำเป็นแก้วอยู่บนขุพานั้น ส่วนเครื่องแต่งตัวนั้นเป็นสีเดียวกันหมด อย่างทับทิมสีแดงทั้งหมด แม้แต่สังวาลย์ ทุก ๆ อัน เพชรแต่ละอันนั้นก็สีแดงหมด แต่งทั้งตัว มรกตก็เขียวทั้งตัว นอกนั้น ส่วนไพฑูรย์ ท่านให้แต่งสีไพล สีไพลก็เป็นอันว่าเขียวออกเหลือง สีไม้ไผ่ สังกวาลย์ เพชรสีขาว ตัวแต่งสีไพลนี้เป็นแบบฉบับที่ข้าพเจ้านึกได้ ก็เอามาใช้พอดี ก็พอเหมาะดีกับสีไม้ไผ่ เป็นอันว่า ระบำนพรัตน์สำเร็จขึ้นได้เนื่องจากมีละครเรื่อง สุวรรณหงส์ ขึ้นที่กรมศิลปากร...”

6.3 ศุภลักษณ์วาดรูป โดย พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ พ.ศ. 2465

ที่มา เป็นโคลงสี่สุภาพ จำนวน 54 บท มีพระราชนิพนธ์หมายเหตุว่า “ระบำแบบหลวงเรื่อง ศุภลักษณ์วาดรูปนี้ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ราชเสวกในกรมมหรศพลเล่น บำเรอพระยุคลบาทเป็นครั้งแรกที่นาฏศาลาในสวนจิตรลดา ในพระบรมมหาราชวัง ณ วันศุกร์ที่ 29 ธันวาคม พ.ศ. 2465, อันเป็นคืนที่พระราชทานเลี้ยงและมโหรีสนับนิตต่าง ๆ เนื่องในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา.” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2465e) ในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ลงว่า “เสด็จประทับสวนจิตรลดา โปรดให้มีการเลี้ยงพินชิตวยทวยนาครดุสิตธานี และมีละครร้อง” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2465a)

เนื้อเรื่อง เกี่ยวกับการอวตารของพระนารายณ์ 8 ปาง ทรงใส่บทเพลงกำกับที่โคลง
การจัดแสดง ครั้งแรก 29 ธันวาคม พ.ศ. 2465 ในงานเลี้ยงแพนซีทวยนาครดุสิตธานี
ณ สวนศิवालัย

7. ละครพูด

ละครพูดคือการแสดงประเภทหนึ่ง ซึ่งก่อนสมัยรัชกาลที่ 6 นั้น ก็มีละครพูดแบบตะวันตก
เกิดขึ้นแล้ว โดยตัวละครเป็นผู้พูดเจรจาตามบทร้อยแก้วหรือร้อยกรอง ไม่มีการร้องเพลงประกอบ
ละครพูดแบบตะวันตก ได้รับความนิยมขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 ที่นับเป็นยุคทองของละครพูด

พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ละครพูดหลากหลายรูปแบบ ม.ล.ปิ่น มาลากุล (2531) รวบรวม
บทพระราชนิพนธ์ และแบ่งเป็น 8 ประเภทด้วยกัน คือ

- ก. ละครพูดภาษาไทย เป็นร้อยแก้ว
 - ข. ละครพูดคำกลอน
 - ค. ละครพูดคำฉันท์
 - ง. ละครพูด ทรงแปล และแปลง จากภาษาอังกฤษเป็นไทย
 - จ. ละครพูด ทรงแปล และแปลง จากภาษาฝรั่งเศส เป็นไทย
 - ฉ. ละครพูด ภาษาอังกฤษ พระราชนิพนธ์ขณะประทับในอังกฤษ
 - ช. ละครพูด ภาษาอังกฤษ พระราชนิพนธ์ระยะหลัง
 - ซ. ละครพูดภาษาอังกฤษ ทรงแปลและดัดแปลงจากภาษาอื่นเป็นภาษาอังกฤษ
- แต่ละประเภท ประกอบด้วยบทละคร ดังนี้

ก. ละครพูดภาษาไทย จำนวน 22 เรื่อง

7.1 กลแตก โดย ศรีอยุธยา ความยาว 4 องก์

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ แล้วเสร็จ 14 กันยายน พ.ศ. 2462

ที่มา ในระหว่างที่มีการไว้อาลัย เนื่องจากเจ้านายหลายพระองค์สิ้นพระชนม์ รวมทั้ง
สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีสวรรคต จึงมิได้จัดการแสดงละครพระราชนิพนธ์ (ยกเว้นที่ค่ายหลวงโพธารามในการซ้อมรบเสือป่า 1 ครั้ง) ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องนี้อย่าง
เจียบ ๆ

เนื้อเรื่อง ดาราแต่งงานกับหลวงวิศาลพัฒนารโดยปราศจากความรัก และหลวงวิศาลฯ
นั้นเจ้าชู้ เป็นเหตุให้ทะเลาะกันบ่อย เมื่อหลวงสิทธิศุภการอดีตคนรักของดารากลับจากต่างประเทศ
ดาราก็ดีใจ ส่วนหลวงวิศาลฯ อยากหย่ากับดารายู่แล้วเพราะไปชอบพิมพาน้องสาวของดาราก็ออก

อุบายจะจับผิดดาราเพื่อเป็นเหตุให้ฟ้องหย่ากับชายชู้ แต่ศาลยกฟ้อง หลวงวิศาลฯ รู้ตัวว่ากลที่ตนเองทำมาแตก เพราะคนอื่นเขารู้ตัว จึงอ่อนวอนขอคืนดีกับดารา แต่ดาราไม่ให้ภัย และต้องการเลิกเพื่อไปอยู่กับคนที่รักคือหลวงสิทธิศุภการ ส่วนหลวงวิศาลฯ จึงแต่งกับพิมพา

การจัดแสดง แสดงครั้งแรก 23-27 ธันวาคม พ.ศ. 2463 ณ โรงละครวังปวยไท เพื่อเก็บเงินซื้อปืนพระราม 6 สำหรับเสือป่า แต่ละคืนโปรดเกล้าฯ ให้เจ้านาย และข้าราชการกระทรวงต่าง ๆ มาชม คืนสุดท้ายทรงเชิญเจ้าในฝ่ายในและหม่อมห้ามภรรยาข้าราชการที่เป็นหม้ายและข้าราชการกระทรวงวัง กรมมหาดเล็กมาชม ทรงแสดงเป็นพระเทพราชเสวี ส่วนพระวรกัญญาพทาน (พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวัลลภาเทวี) แสดงเป็นพิมพา 29 มกราคม พ.ศ. 2463 แสดงที่พระราชวังสนามจันทร์เพื่อเก็บเงินบำรุงเสือป่า และ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2464 โดยคณะละครศรีอยุธยา ที่พระราชวังบางปะอิน เพื่อเก็บเงินบำรุงเสือป่ารักษาดินแดนอยุธยา ทรงแสดงเป็น หลวงสิทธิศุภการ มีบทความลงในดุสิตสมิต โดยพรหมบุตร พระนามแฝงของพระองค์ (พรหมบุตร, 2464a) ทำให้ทราบถึงคติสอนใจที่แทรกอยู่ในเรื่องนี้อันเป็นแนวพระราชดำริที่พระองค์มีพระราชประสงค์สื่อไปยังผู้ชมดังนี้

- การเลี้ยงเป็นเรื่องทำให้เกิดการสมาคม การสมาคมย่อมทำให้เกิดความสามัคคี
- บิดาย่อมเป็นครูของบุตรต่อจากครูคนแรกคือมารดา บรรดาศิษย์ที่ดีย่อมเชื่อฟังครู เพราะครูเคยแนะให้ตนประกอบความดีสละความชั่ว ครูที่ดี ย่อมถือเปนภาระที่จะคอยช่วยผดุง สุข ระวังทุกข์ ของศิษย์ไม่ว่าจะอยู่สาระทิศใด
- ภรรยาจะมีความสุขได้ด้วยความเอาใจของสามี หลวงวิศาลฯ ขาดศีลที่ควรปฏิบัติกับภรรยาถึง 4 ข้อ คือ ยกย่องนับถือเป็นภรรยา ไม่ดูหมิ่น ไม่ประพฤตล่วงใจ มอบความเป็นใหญ่ให้
- มิตรมีอุปการะย่อมป้องกันเพื่อนผู้ประมาทแล้วได้ มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ย่อมสละชีวิตแทนกันได้

ภาพที่ 224 องค์ที่ 4 ในเรื่องกลแตก
ที่มา สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

7.2 แก้วแก้ว โดยศรีอยุธยา ความยาว 1 องค์กร

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ทรงเรียบเรียงแล้วเสร็จวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2457

ที่มา สำหรับแสดงในงานฉลองจิตรลดาสมาคม

เนื้อเรื่อง พระประเสริฐโมตรีและพระวิเศษลักษณ์การเป็นเพื่อนรักกัน แต่พระประเสริฐฯ ไปยุโรปหลายปี ฝากสายหยุดคู่รักของตนไว้ ลงท้ายความใกล้ชิดทำให้สายหยุดแต่งงานกับพระวิเศษฯ เมื่อพระประเสริฐฯ กลับมาจึงคิดแก้แค้น ด้วยการบังคับให้กินยาคนละเม็ดโดยไม่ทราบว่ายามีพิษหรือไม่ พิชัย ระหว่างนั้น ได้ยินเสียงสายหยุดด่าสาวใช้ด้วยกิริยาที่ไม่ดี พระประเสริฐจึงรู้สึกตัวว่าเคราะห์ที่ไม่ได้แต่งงานกับสายหยุด และยาทั้งสองเม็ดไม่มีพิษ แคตั้งใจทำโทษให้ตกใจเท่านั้น

การจัดแสดง เคยจัดแสดงในการฉลองจิตรลดาสมาคม อยู่ในระเบียบการวิจิตร-นันทนาการ วันเสาร์ที่ 14 มิถุนายน พ.ศ. 2457 ทรงดำรงตำแหน่งสภานายกในจิตรลดาสโมสร ทรงแสดงเป็นพระประเสริฐโมตรี (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2457c) และในงานเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี ที่พระตำหนักพญาไท แสดงในวันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2457 โดยข้าราชการกรมมหาดเล็ก และแสดงในงานฉลองพระชนมายุ 60 พรรษาของสมเด็จพระศรีสวรินทราบรมราชเทวี พระมาตุจฉาเจ้า (พระชนมายุจริง 62 พรรษาเศษ ซึ่งเมื่อสองปีก่อนนั้นไม่ได้จัด) ณ พระที่นั่งนงคราญ ในพระราชวังดุสิต 25 ธันวาคม พ.ศ. 2467

7.3 ขนสมกับน้ำยา โดย ศรีอยุธยา ความยาว 1 องค์กร

วันที่ทรงพระราชนิพนธ์ ไม่มีวันเวลาที่พระราชนิพนธ์แล้วเสร็จ แต่ลงพิมพ์เป็นตอน ๆ ในดุสิตสมิต ฉบับที่ 78-79 มิถุนายน พ.ศ. 2463

ที่มา มีหมายเหตุว่า “ละครพูดเรื่องนี้แต่งขึ้นโดยความมุ่งหมายให้เจ้าหน้าที่กระดานดุสิต สมิตมากกว่าอย่างอื่น. เพราะฉะนั้นผู้แต่งไม่รับประกันว่า จะออกโรงสนุกได้, แต่ถ้าผู้ใดปรารถนาจะเล่น ผู้แต่งก็ไม่ขัดขวาง, เป็นแต่ขอบอกกล่าวไว้ว่า ถ้าผู้ใดเชื่อว่าไม่สนุกละก็ ผู้แต่งไม่ขอรับผิดชอบเป็นอันขาด” ละครเรื่องนี้ แสดงให้เห็นแนวคิดที่ล้ำสมัยเกี่ยวกับสิทธิสตรีในเรื่องการทำงานนอกบ้าน หาเลี้ยงตนเองได้ ของนางวิจิตต์อัศตร และเรื่องของความรัก ระหว่างสามีภรรยาที่ใช้ความรักมากกว่าใช้การยกตนข่มท่าน

เนื้อเรื่อง ฉากเฉลี่ยโรงหลังบ้านของหลวงภิรมย์ฤดี ที่สนิทกับหลวงวิจิตต์อัศตร และนายจัน เพื่อน ๆ อยากให้นายจันแต่งงาน แต่นายจันอยากเป็นโสด และล้อเพื่อนว่ากลัวเมีย หลวงวิจิตต์อัศตรนั้นถูกเจ้านายตักเตือนเรื่องมีภรรยาเป็นนางละคร ซึ่งอยากให้ภรรยาเลิกอาชีพนี้แต่ไม่สำเร็จ นางบอกว่าเลิกกับสามีดีกว่าเลิกอาชีพนางละคร เพราะหาเงินได้มาก เลี้ยงตัวเองได้ ไม่ต้องพึ่งพาสามี ในขณะที่สามีมีความรู้ดี แต่ใช้ว่าจะหางานได้ง่าย หลวงภิรมย์ฤดีไม่พอใจ เพราะคิดว่าภรรยาต้องอยู่ในอำนาจของสามี สามีสั่งแล้วต้องทำตาม ระหว่างที่ผู้ชายเล่นไพ่กัน นางวิจิตต์อัศตรมาตามสามี นายจันเห็นแล้วจึงไม่อยากมีภรรยา หลวงภิรมย์ฤดีเล่าว่า ภรรยาจะต้องกลัวสามี และเขาได้

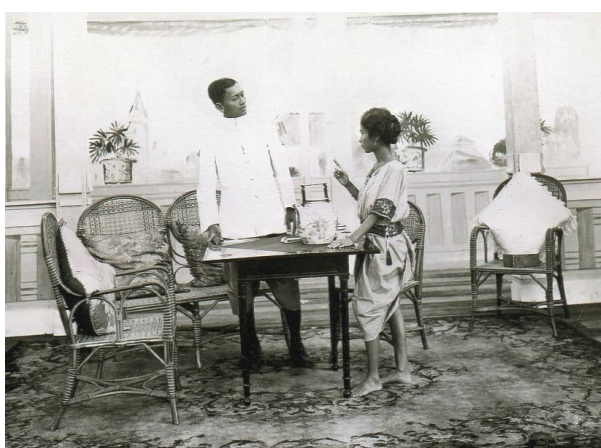
นางเป็นภรรยา ก่อนแต่งงาน นายจันเห็นว่า เป็นการเอาเปรียบผู้หญิง แต่นางภริมย์ฤดีได้ยินบทสนทนาทั้งหมด จึงออกมาบอกว่าที่ยอมแต่งงานเพราะบิดาทั้งคู่ตกลงกันได้ ทั้งที่จริงนางมีคนชอบพอกันอยู่แล้ว แต่ไม่ยอมบอกว่าเป็นใคร หลวงภริมย์ฤดีก็ยอม ขอให้อยู่กันต่อไป และเขาจะไม่พูดเรื่องนี้ อวดเพื่อนฝูงอีก ต่อมานางจึงบอกว่าคนที่นางชอบคือหลวงภริมย์ฤดี

เรื่องนี้ แสดงความคิดล้ำสมัยของสตรี ในเรื่องผู้หญิงสามารถหาเลี้ยงตัวเองได้ ไม่ต้องพึ่งพาผู้ชาย และทรงแทรกค่านิยมที่ผู้คนมักคิดว่าการแสดงละคร อาชีพเด่นกินรำกินนั้น เป็นอาชีพไม่ดี จึงถูกดูหมิ่น แต่นางภริมย์ฤดีเห็นว่า เป็นอาชีพที่ดี มีรายได้ ส่วนเรื่องของความรัก การแต่งงานระหว่างสามีภรรยาต้องมีความเข้าใจและมีความรักต่อกัน มีความเท่าเทียมกัน ไม่ใช่ความเหนือกว่า ต่ำกว่า (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2520)

การจัดแสดง แสดงพร้อมกับละครอีก 3 เรื่อง ระหว่างวันที่ 6-7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2463 ผู้หญิงมาร่วมแสดงละครพูดภาษาไทยเป็นครั้งแรก ในดุสิตสมิตลงบทวิจารณ์ผู้แสดงไว้ว่า (พรหมบุตร, 2463a)

“นางช่อม สุริโยธร เปนนางภริมย์ฤดี. แสดงได้สมกับบทบาทของตนในเวลาที่เหมาะสม ทะเลาะกับผัวนับว่าดีทีเดียว ครั้งนี้ไปนคราแรกที่ได้ออกโรง ถ้ามีความชำนาญต่อไปออกจะเปนตัวละครที่ดีเยี่ยมคนหนึ่ง.

2. นางสาวผิว จิตรกร เปนนางวิชิตรัตน. ทำท่าเปนละครราวกับได้ดูละครชนิดอย่างทีปากตลาดเรียกว่าลครร้องมาแล้วสักพันครั้ง, น่าชมจริง ๆ ถ้าเล่นในคราหน้าหวังว่าจะเล่นได้ดีขึ้นอีก...”

ภาพที่ 225 การแสดงเรื่องขนมสมกับน้ำยา
ที่มา สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

7.4 ความดีมีไชย โดยพระขรรค์เพชร ความยาว 3 องก์

วันที่พระราชนิพนธ์ พ.ศ. 2451

ที่มา พระราชนิพนธ์สำหรับแสดงในงานฉลองธงชัยเฉลิมพลของโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม พระมหามนตรีศรีธรรมาโศภน บัณฑิตกว่า (พระมหามนตรีศรีธรรมาโศภน, 2533) “สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช พระราชทานเรื่องบทพระราชนิพนธ์ทรงใหม่สด ๆ ทรงเลือกตัวผู้แสดง ทรงฝึกซ้อม ทรงควบคุมการเขียนและแต่งฉาก และทรงควบคุมกำกับการแสดงอยู่อย่างใกล้ชิดตลอดเวลา แสดงหน้าพระที่นั่งพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรในวังงาน”

เนื้อเรื่อง เริ่มต้นด้วยการสนทนาของหมูนายทหารในโรงเรียนนายร้อย ว่าความลับทางทหารรั่วไหล มีผู้สงสัยนายสวัสดิ์ซึ่งเป็นนักเรียนนายร้อยชั้น 6 ต่อมา มีการซ้อมรบที่หัตถินบุรี นายทหารคนหนึ่งถูกผู้ที่มาสอดแนมยิง และผู้ยิงหนีไป จึงมีคนสงสัยนายสวัสดิ์มากขึ้น เพราะในการตรวจแถว ไม่พบนายสวัสดิ์ แต่ที่จริงนั้น นายสวัสดิ์พาสุภาพสตรีชื่อสายหยุดไปพายเรือเล่น เมื่อกลับมา นายสวัสดิ์ไม่ยอมบอกความจริงที่เกิดขึ้น เพราะกลัวสายหยุดจะเสียหายนและเขายอมถูกขัง ในที่สุดสายหยุดมีความกล้าหาญจนยอมเปิดเผยความจริง และทำให้ตำรวจจัดการจับผู้ร้ายตัวจริงได้

การจัดแสดง วันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2551 ต่อมา มีการจัดแสดงอีก พ.ศ. 2458 โดยนักเรียนเสือป่า ม.ล.ปิ่น มาลากุล (2552) เห็นว่า ทรงมุ่งที่จะพระราชทานการศึกษาให้แก่ นักเรียนนายร้อย ทรงใส่เรื่องระเบียบวินัย การรักหมู่คณะ ความซื่อสัตย์สุจริตการรักษาความลับของราชการ การเชื่อฟัง เคารพการเสียสละ และยังเป็นเรื่องสนุกอีกด้วย

7.5 จัดการรับเสด็จ ความยาว 1 ชุด

วันที่พระราชนิพนธ์ พ.ศ. 2456

ที่มา เป็นละครตลกเรื่องแรก ๆ ล้อเลียนสังคมต่างจังหวัดที่ไม่ได้ตรวจสอบข่าวที่ได้มา คิดว่าจะมีเจ้านายเสด็จมายังเมื่อนั้น จึงจัดการรับเสด็จเป็นการใหญ่ ในบทละคร ปรากฏคำว่า คอยุโรป อยู่หลายแห่ง คำนี้เป็นเหมือนคำที่เสียดสีคนที่จบการศึกษาจากต่างประเทศและทรงใช้เป็นพระนามแฝงในการแสดงความคิดเห็นในบทความที่ลงหนังสือพิมพ์ด้วย

เนื้อเรื่อง พระยาศรีบุรีรมย์ ผู้ว่าราชการเมืองศรีภิรมย์ได้รับโทรเลขว่าเจ้านายพระองค์หนึ่งจะเสด็จมา จึงเตรียมการรับเสด็จเป็นการใหญ่ แต่ท้ายที่สุด เป็นข่าวปลอมจากการแก้แค้นของชายคนหนึ่ง

การจัดแสดง 15-17 สิงหาคม พ.ศ. 2456 ในงานพระราชพิธีราชคฤหมงคลขึ้นพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน 11 ตุลาคม พ.ศ. 2456 ในงานต้อนรับสมุหเทศาภิบาล และ 6 มกราคม พ.ศ. 2456 (2457) ในงานเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระพันปีหลวง

7.6 เจ้าข้า, สารวัด! โดยศรีอยุธยา ความยาว 1 องก์

วันที่พระราชนิพนธ์ ไม่ระบุ แต่จัดแสดงครั้งแรก พ.ศ. 2463

ที่มา มีพระราชประสงค์จะให้ทหารแสดง โดยทรงระบุตัวละครที่เป็นทหารนั้นจะให้ สังกัดกรมทหารเหล่าใดก็ได้แล้วแต่เหมาะสม เรื่องนี้เป็นละครพูดพระราชนิพนธ์ภาษาไทยเรื่องแรกที่ คณะละครหรืออุรุกรมจัดแสดงให้ผู้ชมได้ชม ละครที่ใช้ชายจริงหญิงแท้แสดงครั้งแรก (แม้ว่าจะมีการ ซ้อมเรื่องงดการสมรสก่อน) โดยแสดงที่พระราชวังพญาไท

เนื้อเรื่อง ฉากท้องเรื่องห้องรับแขกบ้านนายพันโท พระพิทักษ์ยุทธวินัย นางสาวสงวน ให้อริยตรีเจริญ ซึ่งจะแต่งงานในเร็วๆ นี้ แต่งพลเรือนมาให้ดู ที่แรก รต.เจริญไม่ยอมเพราะกลัวถูก สารวัดจับ และกลัว พ.ท.พระพิทักษ์ บิดาของนางสาวสงวนลงโทษเพราะท่านเป็นผู้เคร่งครัดระเบียบ แต่นางสาวสงวนไม่ยอม ท้ายสุดเธออ้างว่าบิดามีราชการ จะกลับหลังสองทุ่ม พลทหารเถ่อจึงนำชุด พลเรือนจาก นางสาวสงวนไปให้ รต.เจริญแต่งมาที่บ้าน แต่ พ.ท.พระพิทักษ์ กลับมาก่อน จึงเกิด เหตุขึ้น นางสาวสงวนต้องเอาผ้าห่มมาคลุมปิดชุดพลเรือนและให้ รต.เจริญทำท่าเป็นไข้จับสั่น พ.ท. พระพิทักษ์จึงให้หมอมทหารมาตรวจ เรื่องจึงซับซ้อนในตอนที่ต้องแก้ไขสถานการณ์ที่เกิดขึ้น

ละครเรื่องนี้ เป็นบทละครชวนหัว ที่ล้อเลียนความเคร่งครัดของระเบียบทหาร บท เจริญในละครจึงเน้นการแต่งกายที่ถูกต้อง รวมทั้งกฎระเบียบทหาร และให้คติสอนใจว่า เมื่อทำผิดใน เรื่องหนึ่ง เกิดปัญหาต้องแก้ไข จากปัญหาหนึ่งโยงไปอีกปัญหาหนึ่งต่อเนื่องกันไป

การจัดแสดง เรื่องนี้นายทหารในกองพลทหารบกที่ 3 ได้เคยรับพระราชทานพระบรม ราชานุญาตให้เล่น ในการฉลองโล่ห์ของกรมทหารบกที่ 13 ครั้งหนึ่ง แล้ว 6 – 7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2463 ในงานฉลองตราของเจ้าพระยาอภัยราชา ในแต่ละวันโปรดเกล้าฯ ให้คณะบุคคลต่าง ๆ มาชม ดังในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน พ.ศ. 2463 ระบุว่า (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า เจ้าอยู่หัว, 2463a) 5 พฤศจิกายน เป็นวันซ้อมใหญ่ โปรดเกล้าฯ ให้สมาชิกเสือปากทองเสนาหลวง นายเสือป่าชั้นสัญญาบัตรพาบุตรภรรยา มาชม 6 พฤศจิกายน เป็นวันฉลองตราทรงกำหนดให้เป็นงาน หลวง มีการแสดงละคร 4 เรื่อง 7 พฤศจิกายน โปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการกระทรวงศึกษาธิการและ นักเรียนดู เก็บเงินค่าขายตั๋วส่งซื้อปืนให้เสือป่า และวันที่ 22 มกราคม พ.ศ. 2463 (พ.ศ. 2464) นำ การแสดงละคร 4 เรื่อง โพงพาง งดการสมรส ขนมนสมกับน้ำยา และเจ้าข้า, สารวัด! ไปแสดงที่ พระราชวังสนามจันทร์ ตัวละครใช้นามแฝงแทนนามจริง

หนังสือพิมพ์ดุสิตสมิต เล่ม 9 ลงเรื่อง ละครหรืออุรุกรมที่แสดงไปเมื่อวันที่ 6-7 พฤศจิกายน โดยพรหมบุตร ซึ่งเป็นพระนามแฝงของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่าเป็น บทละครตลก ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญ คือมีสุภาพสตรีออกโรงเป็นตัวผู้หญิง (พรหมบุตร, 2463a) และกล่าวถึงการแสดงของท่านศรีอุรุกรม คือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนี้

“1. ท่านศรีอุรุกรม ได้เปนตัวนายร้อยเอกบุญธรรม ธรรมโยธิน ในขณะที่ท่าน ยืนอยู่บนเวที ได้ยินเสียงคนดูหัวเราะและตบมือแสดงความพอใจอยู่มิได้ขาด, เพราะการเล่นตลกของท่าน, เราสารภาพว่า กล่าวไม่ถูกกว่าอะไรที่ทำให้ขัน. ตาม

ธรรมดาจำอวดที่แสดงเราอาจกล่าวได้ทันทีว่าชั้นสิ่งนั้นสิ่งนี้, แต่นี่ท่านแสดงเหมือนกับคนธรรมดาเรานั้นเอง แต่ก็ต้องหัวเราะจึงน่าอัศจรรย์ยิ่งนัก. ใช้แต่เท่านั้น ท่านกลับช่วยให้ตัวละครอื่น ๆ ให้ดูชั้น หรือดูเซอะไปตามบท ได้สนิทยิ่งขึ้น, จึงเห็นว่าท่านมีกำเนิดเป็นอาจารย์ในนิลลย.

2. หม่อมเจ้าศรีสำอางนกุล เป็นนางสาวนกุล ธรรมโยธิน. เป็นครั้งแรกที่เราได้เห็นทรงเล่นละครพูด, รับสั่งได้ฉะฉาน, และไม่เบาเกินไป. นักเลงละครทุกคนคงจะได้เคยสังเกตว่าตัวละครโดยมากถ้าต้องแสดงเรื่องอะไร ที่ใกล้กับความเป็นจริงของตัวแล้ว ออกจะเล่นเก้อ ๆ ไป, เช่น บทของเด็ก แล้วเอาเด็กเป็น เป็นต้น, แต่นี้กลับตรงกันข้าม จึงต้องควรสรรเสริญ

3. หม่อมสุ่น วรวรรณ ณ กรุงเทพฯ เป็นนางสาวสงวน พลโยธิน แสดงท่าทางสนิทสนมปราศจากเก้อเขิน ทำท่าเหมาะสมกับบททุกขณะ

4. พระยาอนิรุทธเทวา เป็นนายร้อยตรีเจริญ พัฒนานนท์, โดยมากเราเคยเห็นเล่นเป็นตัวผู้หญิงได้อย่างดี, มาเป็นผู้ชายคราวนี้ ความดีก็ไม่ผิดแผกไปเลย, เช่น ดีใจ, ตกใจ. ช่างทำท่าได้เหมือนคนที่ตกอยู่ในฐานะเช่นนั้นจริง ๆ ที่เดียว."

7.7 ฉายอำนาจ โดย ศรีอยุธยา ละครพูดองค์เดียว

วันที่พระราชนิพนธ์ พ.ศ. 2466

ที่มา พระราชนิพนธ์สำหรับเสื่อป่าเล่น ณ ค่ายหลวงบ้านโป่ง จ.ราชบุรี

เนื้อเรื่อง เกี่ยวกับคณะกษัตริย์โคโรเนียล ต้องการโค่นล้มรัฐบาล แต่มีปัญหาว่าจะล้มสถาบันพระมหากษัตริย์เพื่อเป็นริบปิกด้วยหรือไม่ ซึ่งเหล่าคณะเสนาบดีต้องการเชิญเสด็จให้ออกจากราชสมบัติ คณะกษัตริย์จึงนัดประชุมในวาระนี้โดยเฉพาะ บรรดาสมาชิกที่ร่วมประชุมมีนายทหารท่านหนึ่งขอ naik เพื่อนมาร่วมประชุมด้วย ท่านที่มาใหม่นั้นคือพระราชวิเกเตอร์ที่ 6 ทรงปลอมพระองค์มา ในการหารือคณะกษัตริย์เห็นควรให้มีกษัตริย์ต่อไป ต่อมาเมื่อผู้ส่งทหารมาจับพวกขบถกษัตริย์ แต่พระราชาทรงออกรับหน้า ซ่อนพวกคณะกษัตริย์ไว้ จึงรอดพ้นจากการถูกจับ

ในเรื่องนี้ มีปัญหาการเมืองที่พระราชนิพนธ์ไว้อย่างแยบคายลึกซึ้ง ทรงใช้คำว่า รัฐสภานิติธรรม กล่าวถึงมุสโสลินี ระบบการปกครองแบบแนวคิดต่าง ๆ ดังความตอนหนึ่งว่า

"...เราทั้งหลายที่เป็นสมาชิกแห่งสมาคมนี้ ล้วนแต่มีความมุ่งหมายอย่างเดียวกัน, คือจะกษัตริย์ของเราให้พ้นจากอำนาจของบุคคลที่เป็นเหมือนโรคภัยภายในร่างกายของเรา, คอยกินเลือดกินเนื้อของเราอยู่เสมอ, จึงเป็นข้าศึกแก่ความเจริญและความมั่นคงแห่งชาติของเรา...การแก้ไขความชั่วร้ายในแผ่นดินก็เปรียบเหมือนการแก้ไขโรคภัยในร่างกาย, คือเราต้องเลือกยาให้ดี และต้องกินยานั้นให้

เหมาะสมจึงจะเป็นผลดีจริง...สหายทั้งหลาย ! พวกเศรษฐีเปรียบเหมือนของไม่ดีที่อยู่ในร่างกายของเรา...พวกอำมาตย์ทุจริตเปรียบเหมือนแพทย์และคนพยาบาลที่นึกถึงค่ากำนัลมากกว่านึกถึงคนไข้; เมื่อเราหวังและวางใจในพวกแพทย์ไม่ได้แล้ว, เราก็ควรที่จะคิดหาแพทย์ใหม่และหาวิธีกำจัดโรคให้ดีขึ้นกว่าที่เป็นมาแล้ว. แต่อย่าลืมนะ, สหายทั้งหลาย ว่ามีเชื้อโรคร้ายที่คอยอยู่เสมอเพื่อหาโอกาสเข้าสู่ร่างกายของเรา กล่าวคือลัทธิบอลเชวิก...”

การจัดแสดง แสดงครั้งแรก วันที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2466 ในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน บันทึกว่า มีการซ้อมวันที่ 12, 13 และ 14 กุมภาพันธ์ หลังเสร็จการซ้อมรบ ทรงร่วมแสดงด้วย (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2466a) ต่อมาจัดแสดงในงานบำเพ็ญพระราชกุศลพระชนมายุ 60 แห่งสมเด็จพระศรีสุรินทราบรมราชเทวี พระมาตุจฉาเจ้า (เมื่อพระชนมายุ 62 พรรษาเศษ) 25 ธันวาคม พ.ศ. 2467 ณ พระที่นั่งนงคราญสโมสร ท้องพระโรงสวนสุนันทา และทรงแปลเป็นภาษาอังกฤษในชื่อ Coup D' Etat

7.8 น้อยอินทเสน โดยพระขรรค์เพชร ละครพุดชนหัว 3 องค์

วันที่พระราชนิพนธ์ ไม่ระบุ ม.ล.ปิ่น มาลากุล ตั้งข้อสันนิษฐานว่า อาจจะเป็นละครพูดภาษาไทยเรื่องแรกที่พระราชนิพนธ์ขึ้นเอง โดยมีได้ทรงแปลมาจากต่างประเทศ

ที่มา บทละครเรื่องนี้มี 3 ภาษา ทรงแปลจากภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษ ใช้ชื่อว่า The Earl of Claverhouse ต่อมาที่ปรึกษากฎหมายของกระทรวงยุติธรรม M. Rene Pradere-Niguet ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตแปลเป็นภาษาฝรั่งเศส

เนื้อเรื่อง เกี่ยวกับการปลอมตัวของน้อยอินทเสน ที่เข้ามาอยู่ในบ้านของหลวงวรเวสวิสิฐ ที่ให้ผู้มียศศักดิ์ หลวงราชภักดีให้พระสมานมาทาบถามมาลัยบุตรสาวหลวงวรเวสฯ แต่ไม่สำเร็จ พระสมานจึงให้เสมียนที่ชื่อน้อยอินทเสนปลอมเป็นเจ้าราชบุตรเชียงรายเพื่อแกล้ง ในไม่ช้าน้อยอินทเสนและมาลัยบุตรสาวของหลวงวรเวสฯ ชอบพอกัน ต่อมาหลวงราชภักดีเปิดโปงว่าน้อยอินทเสนนั้นปลอมตัวมา จนพระยารามฤทธิไกร ข้าหลวงประจำจังหวัดเชียงรายมาอธิบายว่าจริง ๆ แล้วนั้น น้อยอินทเสนคือเจ้าราชบุตรจริง ๆ มีพระราชนิพนธ์หมายเหตุว่า “ละครเรื่องนี้ผู้เรียบเรียงได้นึกเรื่องขึ้นมา เพราะอ่านหนังสือพิมพ์อังกฤษเห็นเป็นเรื่องสับตัวกัน ดูน่าขัน จึงได้เก็บความคิดนั้นมาผูกขึ้นใหม่เป็นเรื่องละครนี้ แต่หาได้แปลตามเรื่องของเขาไม่”

การจัดแสดง น้อยอินทเสน โปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการกรมมหาดเล็กเล่นช่วยในเวอร์เลี้ยงของเจ้าพระยาอภัยราชามหายมุติธรรม ณ วันเสาร์ที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2457 โดยที่ผู้แสดงเป็นมือใหม่ ในระเบียบการทรงระบุไว้ว่า “หมายเหตุพิเศษ ตัวละครสำหรับนี้ ตัวละครเป็นคนใหม่ ซึ่งยังมิได้เคยเล่นละครพูดออกโรงเป็นตัวละครสำคัญ ๆ เพราะฉนั้นหวังใจว่า ถ้าท่านผู้ดูแลเห็นความบกพร่องบ้าง คงจะให้อภัยแก่ผู้แรกหัด”

7.9 บ่วงมาร (เดิมชื่อเหลือแก้ว) โดยศรีอยุธยา ละครพูด 4 ชุด

วันที่พระราชนิพนธ์ แล้วเสร็จ 2 พฤศจิกายน พ.ศ. 2458

ที่มา หน้าปกที่เป็นลายพระราชหัตถเลขาทรงขีดฆ่าชื่อเดิมที่ใช้ว่า เหลือแก้ว เป็น บ่วงมาร

เนื้อเรื่อง เป็นเรื่องของสลับ ผู้หญิงที่เคยมีประวัติว่ามีชู้ ทั้งสามมีมาหลายราย แต่คุณพระพิมลเมธีพอหมาย คิดว่าผู้หญิงจะไม่มีความประพฤติชั่วถ้าสามียกย่องเลี้ยงดูเป็นเมียคนเดียว ท้ายสุดสลับก็มีชู้ และยังมีสัมพันธ์กับหลวงงยยุทธวาทิตที่มาชอบพอกับบุตรสาวของคุณพระพิมลเมธี ลูกเลี้ยงของสลับ

การจัดแสดง เคยจัดแสดง วันที่ 14-15 ตุลาคม พ.ศ. 2459 ณ สวนศิวิลัย เพื่อเก็บเงินบำรุงสภาอากาศสยาม ทรงแสดงเป็น พลโทพระยาพิไชยรณฤทธิ์

7.10 ปล่อยแก้ว

วันที่พระราชนิพนธ์ ไม่ระบุ เมื่อครั้งยังเป็นละครสาธยาย

ที่มา เป็นบทเดิมของนายบัว วิเศษกุล แต่งถวาย ทรงโปรดเรื่องนี้มาก มีการแสดงหลายครั้งพระองค์พระราชนิพนธ์ลำและบรรจุเพลงเพิ่มไปในละครทรงนำเพลงไปใช้ในละครเรื่องอื่น เช่น นำเพลง 5 เพลงไปใช้ในเรื่องชิงนาง นำเพลงต้อยตึง เสียแรงเราเกิดมา จะมาพากันโศกโย จากเรื่องวังตีมาใช้ในเรื่องปล่อยแก้ว มีบทพุทธานุภาพนำผล ร้องลำแขกบรรเทศ เป็นบทส่งท้ายในการแสดงที่นครศรีธรรมราช ทรงปรับเพลงและบทร้อง ร้องเพลงยอพระเกียรติในรัชกาลที่ 5 หลังจากนั้น มีการร้องลำแขกบรรเทศ พุทธานุภาพนำผล ส่งท้ายแทน

เนื้อเรื่อง พระพลากรบริรักษ์ กับหลวงเกียรติคุณครุฑชิต ชอบพอกันมาก หลวงเกียรติคุณนั้นมีบุตรชื่อนอม พระพลากรใคร่จะขอมาเป็นภรรยา แต่การขอลูกสาวเพื่อนให้แก่ตนเองนั้น พุดยากมาก แต่เมื่อหลวงเกียรติคุณทราบความประสงค์แล้ว ก็ยินยอมให้ เข้าทำนองผัวแก่เมียสาว ถนอมได้ทราบเข้าก็ร้อนใจ เพราะตนเองรักอยู่กับจวง บุตรชายของคุณพระพลากรนั่นเอง จึงคิดปลอมตัวเป็นผู้ชายจะหนีออกจากบ้านไปกรุงเก่า แต่นายจวงมาพบเข้าจึงพาไปบ้านของตน คนที่บ้านก็คิดว่าถนอมเป็นผู้ชาย หลวงเกียรติคุณตามไป และโกรธพระพลากรหาว่าไม่เป็นผู้ใหญ่ แต่นายจวงรับสารภาพ หลวงเกียรติคุณทราบว่าได้รักใคร่ชอบพอกัน จึงจะยกให้ และขอให้พระพลากรไปขอบุตรสาวตนอีกครั้ง

การจัดแสดง โปรดเกล้าฯ ให้จัดแสดงที่ปักษ์ใต้ เมื่อคราวเสด็จประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ ครั้งแรก วันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2452 นับเป็นการเผยแพร่ละครพูดไปยังหัวเมืองเป็นครั้งแรกเช่นกัน จดหมายเหตุประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ ร.ศ. 128 มีพระราชบันทึกว่า

“...ละครสาธยายที่เล่นเมื่อคืนนี้ นับว่าเป็นอันเรียบร้อย เป็นที่พอใจของคน
ที่มากดูมาก ...ที่ซึ่งจัดไว้เป็นที่นั่งคนดูนั้นไม่มีว่างเลย บ๊อคซ์มี 12 บ๊อคซ์ มีเก้าอี้

บ็อกซ์ละ 6 แก้ว ขายเป็นบ็อกซ์ละ 30 บาท เต็มหมด. นอกนั้นก็ยังมีแก้วปลีก และ
ชั้นบันไดให้นั่ง ขายตัวตุ๊กๆ ตั้งแต่ 3 บาท ถึง 1 บาท. ได้เงินรวมเบ็ดเสร็จประมาณ
800 บาท ยังค่าโปรแกรมและบทร้องอีกสัก 40 บาท...อยู่ในฐานะรวบ ...อุทิศถวาย
เป็นค่าปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุ...”

ในส่วนของบทร้องนั้น มีพระราชบันทึก “มีแก้ไขและเพิ่มเติมคำเข้าไปหลายแห่ง จึง
เรียกว่าละครพูดแกมลำ, บทร้องนั้นแต่งขึ้นใหม่บ้าง ของเก่าบ้าง” ต่อมา พ.ศ. 2457 มีการแสดง
เรื่องนี้อีก

7.11 ผิดใจได้ปลื้ม โดยศรีอยุธยา

วันที่พระราชนิพนธ์ ไม่ทราบวันเวลาที่พระราชนิพนธ์

ที่มา เป็นบทร้องพูดชุดเดียวแกมลำ ทรงกำหนดซื้อตัวละครและฉากไม้ใช้ในไทยอยู่ใน
ประเทศอังกฤษ

เนื้อเรื่อง เอดเวิร์ด และฟิลลิปมีหน้าที่ต้องดูแลเนลล์จนกว่าจะแต่งงาน เอดเวิร์ด
อยากให้เนลล์แต่งงานกับลอร์ดแลนเชสเตอร์ มีการจัดงานเลี้ยงขึ้น แต่เอดเวิร์ดไปเชิญเบสสิ นาง
ละครที่เคยชอบพอกับท่านลอร์ดมาด้วย ตนไม่ทราบมาก่อน แต่พอทราบแล้ว ก็พยายามตีสนิทกับ
เบสสิ เพื่อให้ท่านลอร์ดไปสนใจเนลล์ แต่ทั้งคู่ไม่ได้ชอบกัน ในที่สุดเนลล์บอกว่าตนอยู่กับเอดเวิร์ดที่
บ้านมีความสุขดีแล้ว ไม่ได้อยากออกเรือน

การจัดแสดง ม.ล.ปิ่น มาลากุล เข้าใจว่ายังไม่เคยมีการแสดง (ม.ล.ปิ่น มาลากุล, 2552)

7.12 ผู้ร้ายแฝง โดยศรีอยุธยา ละครชุดเดียวจบ

วันที่พระราชนิพนธ์ พ.ศ. 2458

ที่มา เป็นละครแนวสืบสวนสอบสวน ที่ทรงโปรดมาตั้งแต่ยังทรงดำรงพระอิสริยยศ
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ที่ทรงพระราชนิพนธ์นิทานทองอินขึ้น โดยเรื่องผู้ร้ายแฝงนี้ คล้ายกับ
เรื่องนายสุวรรณถูกขโมยในนิทานทองอิน และทรงแปลเป็นภาษาอังกฤษ ให้คณะครูและนักเรียน
โรงเรียนมหาดเล็กหลวงแสดง

เนื้อเรื่อง พระยาอารักษ์ราชากรมีหนี้สินมาก จึงหาหนทางใช้หนี้ วันหนึ่งไปแจ้งความว่า
ขโมยขึ้นบ้าน เปิดตู้เซฟขโมยเงินจำนวน 80,000 บาท ซึ่งเป็นเงินของหลวงที่จะนำไปฝากธนาคาร
และจับท่านมัดกับแก้ว เมื่อพระยาพิศิษฐ์เสวี กับพระวิเชียรโชติมมาถึงแก้มัดและสอบสวนเรื่องราว
ปรากฏว่าคำให้การมีข้อสงสัยหลายประการ เป็นเหตุให้พิสูจน์ว่าพระยาอารักษ์ราชากรสร้างเรื่อง
ขึ้น ส่วนเงินนั้นนำไปซ่อนอยู่ ไม่ได้หายไป

การจัดแสดง มีการแสดงหลายครั้ง เมื่อวันที่ 17 กันยายน พ.ศ. 2458 ในงานประจำปี
ของจิตรลดาสมาคม และข้าราชการแสดงในงานเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระบรมราชชนนี วันที่
28 ธันวาคม พ.ศ. 2458 พระราชนิพนธ์แปลเป็นภาษาอังกฤษ คณะครูและนักเรียนโรงเรียน

มหาดเล็กหลวงแสดง เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2458 ในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันบันทึกว่า เสด็จโรงโขนหลวง สวนดุสิต ทอดพระเนตรละครพูดเรื่องผู้ร้ายแฝง (ภาษาอังกฤษ) และน้อยอินทเสน (ภาษาไทย) ของศรีอยุธยา ซึ่งครูแลนักเรียนโรงเรียนมหาดเล็กหลวงเล่นถวายในงานก่อพระฤกษ์

7.13 โพงพาง โดยศรีอยุธยา จำนวน 1 องค์

วันที่พระราชนิพนธ์ พระราชนิพนธ์แล้วเสร็จ ขณะแปรพระราชฐานประทับที่จังหวัด สมุทรสาคร วันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2458 แล้วโปรดเกล้าฯ ให้ลงพิมพ์ในสมุทรสาร เล่ม 17 ฉบับเดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2459

ที่มา ละครพูดองค์เดียว เป็นเรื่องแรกที่มีพระราชดำริให้คณะละครศรีอยุธยาจัดแสดงแบบขายจริงหญิงแท้ (แม้ว่าตอนแสดงจะแสดงเรื่อง เจ้าข้า, สารวัด! ขึ้นก่อน) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงชวนหม่อมเจ้าหญิงวรรณวิมล ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ ให้มาแสดงละครกับพระองค์ ทรงคิดถึงเรื่อง โพงพาง ซึ่งทรงพระราชนิพนธ์ตั้งแต่ พ.ศ. 2458 และยังมีเคยจัดแสดง ในวันที่ 16 ตุลาคม พ.ศ. 2463 พระยาประสิทธิศุภการ รับพระบรมราชโองการให้แจ้งต่อบุคคลที่จะต้องแสดงละครทราบ เพราะได้ทรงกำหนดตัวไว้เสร็จสิ้นแล้ว และเนื่องจากโพงพางเป็นบทละครองค์เดียว สิ้นเกินไป จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดแสดงเรื่อง ดงการสมรส และเรื่อง ขนมนสมกับน้ำยา ด้วย แต่ทั้งสามเรื่องยังสิ้นเกินไป จึงทรงเลือกเรื่องที่จะแสดงอีกเรื่องหนึ่ง คือ เจ้าข้า, สารวัด!

เนื้อเรื่อง มีฉากเพียงฉากเดียว คือห้องของนายพลเรือในเรือรบหลวงชื่อ พระนเรศวร พระวิสูตรพานิช มาร่วมงานรื่นเริงในเรือรบหลวง เขาพยายามล้วงความลับว่าทหารเรือไทยจะยกพลไปที่ใดเมื่อใด แต่นายพลโทผู้นั้นรู้เท่าทันจึงไม่ตอบ พระวิสูตรฯ จึงพยายามยุแหย่นายเรือเอก หลวงเชียวชาญชลธารนายธงของพระสมุทโยธิน ไม่น่าไว้วางใจ พระวิสูตรฯ จึงขู่ว่า หลวงเชียวฯ เปิดลิ้นชัก เพราะตนเห็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมระหว่างเขากับคุณหญิง ต่อมาพระสมุทโยธินเข้ามา พระวิสูตรฯ จึงกล่าวโทษหลวงเชียวฯ แต่คุณหญิงสมุทโยธินและนางสาวสายหยุด บุตรสาวของพระสมุทโยธินเข้ามาชี้แจง ว่าหลวงเชียวฯ ชอบพอกับนางสาวสายหยุดจึงขอให้คุณหญิงช่วยพูด แต่พระสมุทโยธินโกรธจึงไล่ออกไปจากห้อง ต่อมานายประมุข มีนางกูร เข้ามาถามพระวิสูตรฯ ว่าทำสำเร็จหรือไม่ เขามีท่าทีวิตกและกล่าวว่าเหลืออีก 15 นาทีเท่านั้น เมื่อจะเดินออกไป ยามไม่ให้ออก จนความแตกสารภาพว่าตนวางระเบิดไว้ในเรือ แต่ที่จริงนั้น พระสมุทโยธินทราบเรื่องการวางระเบิดและกู้เรียบร้อยแล้ว แต่แกล้งทำตายใจ เหมือนทำโพงพางเอาไว้ให้ปลอดภัย

การจัดแสดง จัดแสดงร่วมกับละครพูดอีก 3 เรื่อง เมื่อ 6-7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2463 และ 22 มกราคม พ.ศ. 2463* ที่นครปฐม

7.14 ฟอกไม้ขาว โดย สภานายกจิตรลดาสโมสร

วันที่พระราชนิพนธ์ พ.ศ. 2456

ที่มา เป็นละครพูดพระราชนิพนธ์จากจินตนาการของพระองค์ ไม่ได้แปลจากบทละครต่างประเทศ มีความบอกในใบรองปกว่า “แต่งใหม่ เป็นเรื่องซึ่งอาจจะมิได้สักคราวหนึ่ง” เป็นละครพูดขนาดสั้น ตัวละครมี 3 ตัว คือ หลวงพรพานิขกรรม นายบุญส่ง และนางจำรัส มีฉากเดียว เกิดในวันเดียว และโครงเรื่องเดียว จบลงด้วยความตายของนางเอก ที่แตกต่างจากบทพระราชนิพนธ์เรื่องอื่น ๆ ที่มักเป็นเรื่องซับซ้อน เสียคดี หรือสืบสวนสอบสวน

เนื้อเรื่อง เนื้อเรื่องคล้าย ๆ กับเรื่องเหลือแกหรือบ่วงมาร ที่สามิเกิดเข้าใจผิดว่าภรรยาคบชู้ แต่ที่จริงนั้น ภรรยาไม่ได้ทำ ถึงแม้นางจะเคยมีสามีมาก่อนหลายคน แต่ก็กลับตัวตั้งใจเป็นภรรยาที่ดี แต่เมื่อถูกเข้าใจผิด นางจึงเลือกที่จะกินยาฆ่าตัวตาย บทละครเรื่องนี้ สะท้อนปัญหาของครอบครัว ผู้ชายที่มีภรรยาหลายคน และมักทอดทิ้งภรรยาเดิมไปมีใหม่ ผู้ชายไม่รู้สึกอะไรแต่ผู้หญิงเป็นฝ่ายชอกช้ำใจ และให้ข้อคิดแก่ผู้หญิงที่ไม่รักนวลสงวนตัว ซึ่งสุกก่อนห่าม มักอยู่กันไม่ยั่งยืน

การจัดแสดง มีการแสดงในงานฉลองจิตรลดาสภาคาร เมื่อวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2456 ทรง (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2456)

7.15 มหาตมะ โดย พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร

ละครพูด 3 ชุด

วันที่พระราชนิพนธ์ พ.ศ. 2457

ที่มา เป็นเรื่องที่สำคัญในปีนั้น เนื่องจากทรงให้เห็นความสำคัญของการเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อส่วนรวม เมื่อภายหลังมีการเรียไ้เงินสมทบทุนเพื่อซื้อเรือรบ พระองค์ทรงแก้ไขบทพระราชนิพนธ์ฉบับพิมพ์ติดหลายตอน เพื่อให้เป็นเรื่องการเสียสละนำเงินส่วนตัวบริจาคเพื่อสร้างเรือ

เนื้อเรื่อง นายสน ร่ำรวยมาก แต่มีนิสัยมัธยัสถ์เห็นแก่ตัว ขณะนั้นคนไทยกำลังตื่นตัวเรื่องการบริจาคเงินเรียไ้สมทบทุนซื้อเรือรบ นายสนไม่ให้และยังคัดค้าน ต่อมานายสนกลับไปฝันว่ามหาตมะมาหา อบรมสั่งสอน และพาออกนอกบ้านให้นายสนเผชิญความยากลำบาก ไม่ใคร่ช่วยเหลือ จนข้าศึกมาจับตัวนายสนจะเอาไปยิงเป้า นายสนจึงรู้ว่าตนผิด เมื่อตื่นจากความฝันจึงเปลี่ยนนิสัยใหม่ มีความเอื้อเฟื้อมากขึ้นและยอมสมทบทุนซื้อเรือรบด้วยความเต็มใจ

การจัดแสดง จัดแสดงในงานเลี้ยงเวรอันเต และแสดงในงานเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี ที่พระตำหนักพญาไท 2 วัน โดยเรื่องมหาตมะแสดงคืนแรกวันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2458 และไปแสดงที่หัวเมืองปักษ์ใต้

ภาพที่ 226 แม่ละมุนต่อว่านายสนที่คัดค้านการเรียกรไ้เงินในเรื่องมหาตมะ

ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

พระยาบุรุษรัราชกูร์ แสดงเป็น นายสน เจ้าหมื่นเสมอใจราช (ช่วง พัลลภ) แสดงเป็น แม่ละมุน
นายรองสนิท (พระมหามนตรีศรีธรรมาภรณ์ จักร โชติเสถียร) แสดงเป็น แม่ละไม

ภาพที่ 227 มหาตมะแสดงอิทธิฤทธิ์

ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

พระยาประสิทธิศุภการ (เจ้าพระยารามราฆพ ม.ล.เพ็ญ พึ่งบุญ) แสดงเป็น มหาตมะ พระยา
บุรุษรัราชกูร์ (ชวน สิงห์เสนี) แสดงเป็น นายสน

ทั้งนี้พบพระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในฉลอง
พระองค์แบบมหาตมะ ซึ่งไม่พบข้อมูลว่าทรงแสดงเป็นมหาตมะเมื่อใด

ภาพที่ 228 พระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในฉลองพระองค์มหาตมะ
พ.ศ. 2456

ที่มา เพชบุรีคุณทิพากร สมคะเน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

CHULALONGKORN UNIVERSITY

7.16 เสียสละ โดยศรีอยุธยา ละครพุด 4 องค์

วันที่พระราชนิพนธ์ พระราชนิพนธ์ระหว่างเสด็จแปรพระราชฐาน ณ ค่ายหลวงหาดเจ้า
สำราญ วันที่ 28 เมษายน – 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2464

ที่มา เน้นความเสียสละ ความรักเพื่อน

เนื้อเรื่อง เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับสองชายชาติทหารคือพันโท พระรามพลภัทร และร้อยโท
เทพ เทพโยธิน ที่รักศรีผู้หญิงคนเดียวกัน แต่ศรีนั้นไม่รักร้อยโทเทพ พระรามพลภัทรคิดว่าร้อยโท
เทพชอบศรี จึงเสียสละให้เขา ส่วนตนนั้นทำทีไปชอบคนอื่น ต่อมาทั้งคู่ไปราชการสงคราม พันโท
พระรามพลภัทร คิดว่าตนเองจะตายในสนามรบ จึงขอให้ร้อยโทเทพช่วยเขียนพินัยกรรม ทำให้เขา
ทราบว่าพันโทรามฯ นี้ชอบศรีอยู่ แต่เสียสละศรีให้ ทำยสุดศรีมาสมัครเป็นพยาบาลและได้พยาบาล
พันโทพระรามพลภัทร จึงจบอย่างมีความสุข

การจัดแสดง 25-28 มกราคม พ.ศ. 2467 คณะสหทัยสงครามแสดง ทรงย่อเรื่องนี้ เป็นภาษาอังกฤษ พระราชนิพนธ์ว่า Sacrifice แสดงที่สวนมิสกวัน และแสดงวันที่ 3 และ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2465 โดยทหารบกมณฑลราชบุรี ณ พระราชวังสนามจันทร์

7.17 หนังสือ โดยศรีอยุธยา ละครพุด 3 องค์

วันที่พระราชนิพนธ์ วันที่ 25 มิถุนายน แล้วเสร็จ 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2468

ที่มา ทรงพระราชนิพนธ์ละครพุดร้อยแก้วเรื่องนี้เป็นเรื่องสุดท้าย ม.ล.ปิ่น มาลากุลพบสำเนาพระราชหัตถเลขาว่าระบียบการไว้ แต่ยังไม่ได้ทรงกำหนดผู้แสดง แต่มีฉากและแผนผังรายละเอียดประกอบฉาก

เนื้อเรื่อง สุกัญญา ภรรยาของพระศุภสาสนโคภิต มีอายุที่ห่างกับสามีมากชอบไปคบกับ นายประเสริฐ ซึ่งญาติทุกคนไม่ไว้วางใจนายประเสริฐผู้นี้ พระยาวิเศษศิริศรีพิชัยสงครามบิดาของสุกัญญา จึงชักชวนบุตรชายและลูกสาวไปพักผ่อนที่จังหวัดชัยบุรี แต่นายประเสริฐตามไปด้วย และกล่าวว่า จะยิงเสือเอาหนึ่งมาให้สุกัญญาเป็นของขวัญ แต่พอพบเสือจริง ๆ ก็ทิ้งเพื่อนถูกเสือตะครุบแล้วตนเองหนีเข้าบ้าน เสือตามมา ทำยที่สุดพระศุภสาสนโคภิตเป็นผู้กล้าหาญออกไปสู้กับเสือ

การจัดแสดง ยังไม่ทันซ้อมและจัดแสดง

7.18 หมายน้ำบ่อน้ำ โดย ศรีอยุธยา ละครพุด 4 องค์

วันที่พระราชนิพนธ์ พระราชนิพนธ์เมื่อ พ.ศ. 2460

ที่มา แสดงในงานพระราชทานเลี้ยงจิตรลดาสมาคม

เนื้อเรื่อง ครอบครัวยุโรปะยาประดิษฐ์ราชการ มีบุตรสาวชื่อมาลี ซึ่งหลงรักดีตำรวจศักดิ์ ชอบพอยู่ จึงเข้ามารับใช้พระยาประดิษฐ์ฯ เพื่อหวังจะได้ใกล้ชิด โดยที่ ร.อ.แก้ว ก็หลงรักมาลีเช่นกัน แต่มาลีทราบว่าเป็นหญิงรักดี มีภรรยาอยู่แล้ว เพราะมาตามหาในงานเลี้ยงเพื่อแจ้งว่าลูกป่วย ทำให้มาลีตัดสินใจว่าจะเลิกยุ่งเกี่ยวกับหลวงรักดีฯ หลวงรักดีฯ คิดแก้แค้นทำลายชื่อเสียงของ ร.อ.แก้ว โดยให้ผู้หญิงคนหนึ่งมาแอบอ้างว่าเป็นภรรยาลับของ ร.อ.แก้ว แต่หลวงประจักษ์จัดอักษร เพื่อนของ ร.อ.แก้ว ช่วยชักพอกจนรู้ว่าเป็นการแอบอ้าง

การจัดแสดง วันที่ 19 ธันวาคม พ.ศ. 2460 ทรงแสดงเป็นหลวงประจักษ์จัดอักษร และ 19-20 มกราคม พ.ศ. 2460 (พ.ศ. 2461) เพื่อเก็บเงินอุดหนุนทหารอาสาสงคราม

7.19 หมิ่นประมาทศาล โดยศรีอยุธยา ละครพุดองค์เดียว

วันที่พระราชนิพนธ์ พระราชนิพนธ์ พ.ศ. 2457

ที่มา พระราชนิพนธ์สำหรับแสดงในงานเลี้ยงสมาชิกสโมสรสามเหลี่ยม เวิร์กการแสดงของเจ้าพระยาอภัยราชายุติธรรม

เนื้อเรื่อง อ้ายบัวผู้ร้ายเคยถูกหลวงพิทักษ์ธรรมบุญกิจพิพากษาจำคุก ขอความกรุณาต่อศาลแล้ว ไม่ได้รับความกรุณาลดหย่อนโทษ จึงมีความขมขื่นใจ แอบปิ่นเข้าบ้านหลวงพิทักษ์ฯ และ

แย่งปืนหลวงพิทักษ์ได้จึงชู่เอาตามใจชอบ ซึ่งหากอยู่ในศาลเป็นการหมิ่นประมาทอย่างมาก ท้ายที่สุด
อ้ายบัวของของไปเป็นที่ระลึกแล้วลาไป

การจัดแสดง มีการแสดงหลายครั้ง ครั้งแรกแสดงโดยข้าราชการในกระทรวงยุติธรรม
ทรงมีหมายเหตุไว้ว่า “ตัวละครสำหรับนี้ ตัวละครเป็น คนใหม่ซึ่งยังมิได้เคยเล่นละครพูดออกโรงเป็น
ตัวสำคัญ ๆ เพราะฉะนั้นหวังใจว่า ถ้าท่านผู้ดูเห็นความบกพร่องบ้าง คงจะให้ภัยแก่ผู้แรกหัด ๆ”

18 กรกฎาคม พ.ศ. 2457 ข้าราชการกรมมหาดเล็กแสดงเรื่องหมิ่นประมาทศาล และน้อยอินเสน ใน
งานเลี้ยงสมาชิกสโมสรสามเหลี่ยมเวรเจ้าพระยาอภัยราชาฯ 23 กรกฎาคม พ.ศ. 2458 ในงานสมโภช
พระพุทธชินราช 11 พฤษภาคม พ.ศ. 2460 ข้าราชการจังหวัดพัทลุงแสดงถวาย ที่พลับพลาที่ประทับ
น้ำตกกระโรม จ.นครศรีธรรมราช

7.20 หัวใจนักรบ โดย สมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระมยุฏเกล้าเจ้าอยู่หัว ละครพูด
3 ชุด

วันที่พระราชทาน พ.ศ. 2456

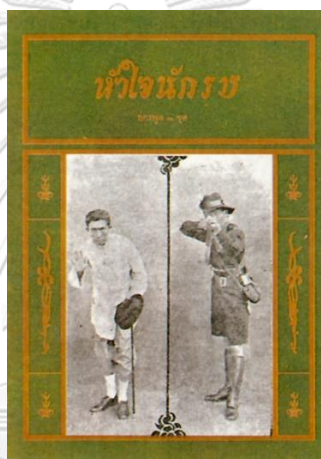
ที่มา มีพระราชประสงค์เพื่อให้เห็นความสำคัญและหน้าที่ของเสือป่า

เนื้อเรื่อง พระภิรมย์วรการ ไม่ชอบเสือป่าและลูกเสือ สนับสนุนให้บุตรคนโตหนีทหาร
ส่วนนายสวัสดิ์บุตรชายคนเล็กเตรียมตัวจะไปสมัครเป็นลูกเสือ จึงออกคำสั่งห้าม ต่อมามีการรบขึ้นมา
จริง ๆ บุตรคนโตขออาสาถือหนังสือไปขอกำลังมาช่วยเสือป่ารบ แต่ถูกข้าศึกยิงตาย บุตรคนเล็กจึง
อาสาแทน พระภิรมย์ฯ เริ่มเห็นประโยชน์ของเสือป่า และการเสียสละ จึงจับปิ่นขึ้นยิงต่อสู้กับทหาร
ข้าศึก แต่เนื่องจากการกระทำนั้นเป็นการละเมิดข้อตกลงนานาชาติดำเนินการสงคราม ผู้บังคับกอง
ทหารข้าศึกจึงออกคำสั่งให้จับกุมและเตรียมนำตัวพระภิรมย์วรการไปประหารชีวิตในฐานะเป็น
อาชญากรสงคราม แต่ภายหลังจากการที่มีการสอบสวน พระภิรมย์วรการได้แสดงให้เห็นว่า การที่จับปิ่น
ขึ้นสู้เพื่อปกป้องบ้านเกิดนั้นเป็นหน้าที่ของชาวไทยผู้รักชาติบ้านเกิดทุกคน จึงได้รับความเห็นใจจากผู้
บังคับการทหารข้าศึก ยกเว้นโทษประหารให้ พระภิรมย์วรการซึ่งรอดชีวิตมาได้มีสำนึกถึงหน้าที่ของ
นักรบที่พร้อมจะสละชีวิตเลือดเนื้อเป็นชาติพลีและตระหนักถึงคุณประโยชน์ของการเป็นเสือป่าและ
ลูกเสือ จึงเปลี่ยนใจและขอสมัครเข้าเป็นสมาชิกเสือป่า

การจัดแสดง มีการจัดแสดงหลายครั้ง ดังนี้

- 15-17 สิงหาคม 2456 ในพระราชพิธีราชฤทธิมหามงคล ขึ้นพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน
- พ.ศ. 2456 ในงานเลี้ยงพระราชทานสมุหเทศาภิบาลที่มาประชุม และในงานเฉลิม
พระชนมพรรษาสมเด็จพระพันปีหลวงที่สวนศิवालีย์
- 24 กันยายน พ.ศ. 2457 แสดงที่พระราชวังสนามจันทร์
- พ.ศ. 2458 เสด็จประพาสปากซันใต้ แสดงที่สงขลา

- พ.ศ. 2463 แสดงที่พระราชวังสนามจันทร์ นครปฐม 21-27 มีนาคม พ.ศ. 2463
กรมเสนาธิการเสือป่าจัดแสดง 7 รอบ ที่โรงละครสวนมิสกวัน 5-6 ธันวาคม พ.ศ.
2463 ทรงแสดงด้วย เพื่อเก็บเงินซื้อปืนเสือป่า
- 21 สิงหาคม พ.ศ. 2466 พระเสนานิคมพินิจ ผู้ว่าราชการจังหวัดบุรีรัมย์ ข้าราชการ
ทหาร เสือป่าและตำรวจ ขอพระบรมราชานุญาตแสดงละครเรื่องหัวใจนักรบ
- มีสมุดภาพละครเรื่องหัวใจนักรบ ที่โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ขึ้น มีรายนามผู้แสดงที่ใช้
นามแฝงพระราชทาน และภาพประกอบในองค์ต่าง ๆ ได้รับการยกย่องจากวรรณคดีสโมสรให้เป็น
ยอดของบทละครพูด เมื่อ พ.ศ. 2457 ผู้ที่ได้ชื่อว่าแสดงเป็นพระภริมย์วรกรได้ดีที่สุด ถึงขนาดทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำภาพมาพิมพ์ไว้บนปกของหนังสือหัวใจนักรบ คือ พระยาบุรณราชรัฐ
(ชวน สิงหเสนี)

ภาพที่ 229 ปกหนังสือหัวใจนักรบ ซ้าย คือพระยาบุรณราชรัฐ (ชวน สิงหเสนี)

ภาพที่ 230 การแสดงละครเรื่องหัวใจนักรบ องค์ที่ 1

ทรงใช้พระนามแฝงและนามแฝง ซ้าย ศรีอยุธยา (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว)
ทรงแสดงเป็น นายหมวดโท หลวงมณีนีราษฎร์บำรุง นางสาวตัว ผิวงาม (พระนางเธอลักษมีลาวัณ)

ทรงแสดงเป็น นางสาวอุไร นางทองมา ชื่อตรง (ท่านผู้หญิงสุธรรมมนตรี กิมไล้ สุจริตกุล) แสดงเป็น นางภิรมย์วรารกร และนายเดิม เจียมแจ่ม (พระตรุณรักษา เพิ่ม เมษประสาท) แสดงเป็นพระภิรมย์ วรารกร

7.21 หาโล่ห์ (สะกดตามพระราชหัตถเลขาว่า หาโล่ห์)

วันที่พระราชนิพนธ์ ไม่ปรากฏ

ที่มา บทพระราชนิพนธ์ละครพูดเรื่องยาว ที่เป็นเรื่องราวแบบไทย ๆ เป็นเรื่องแรก และทรงนำมาดัดแปลงปรับปรุงบทใหม่ รวมแล้ว มี 4 ส่วนวน คือ 1) หาโล่ห์ ของพระขรรค์เพชร 2) พระราชนิพนธ์เป็นภาษาอังกฤษ ชื่อ The Shield in 4 acts. By Phra Khan Bejra 3) หาโล่ห์ 3 องค์ ละครพูดของศรีอยุธยา 4) หาโล่ห์ 4 องค์ สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้ากรุงสยาม ทรงปรับแก้ไขหลายแห่งเพื่อให้เหมาะสมสอดคล้องกับยุคสมัย

เนื้อเรื่อง แม่สำอางเป็นแม่หม้าย สนทนากับขุนจ่านงจนคนนิทา จึงหาอุบายให้ ขุนจ่านงแต่งงานกับแม่เฉลาเพื่อเป็นโล่ห์กำบังตน แม่เฉลาทราบจึงไม่ยอมให้ขุนจ่านงแต่งงานตั้งแต่วันแต่งงาน จนกว่าขุนจ่านงจะเลิกกับแม่สำอาง แต่ขุนจ่านงมีท่าทีตั้งใจไม่ได้ แม่เฉลาจึงหนีไป กับน้องสาวชื่อเฉลิม เมื่อขุนจ่านงมาตามพบ พรรคพวกของแม่เฉลาจึงทำร้าย จนแม่เฉลาสงสารและ ออกมารับว่าขุนจ่านงนั้นเป็นสามี จนท้ายสุด ขุนจ่านงยินยอมที่จะเลิกกับแม่สำอาง ทำให้แม่สำอาง เสียสติไป

การจัดแสดง ในงานเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ

พระบรมราชชนนี 28 ธันวาคม พ.ศ. 2458

7.22 เห็นแก่ลูก โดยพระขรรค์เพชร

พระราชวันทีนิพนธ์ ไม่ปรากฏ แต่ก่อนเสด็จขึ้นทรงราชย์

ที่มา ม.ล.ปิ่น มาลากุล สันนิษฐานว่า อาจจะเป็นละครพูดภาษาไทยเรื่องแรก ๆ ที่ ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้น หากไม่ใช่ก็อาจจะเป็นเรื่อง น้อยอินทเสน และหาโล่ห์

เนื้อเรื่อง พระยาภักดินฤณรมีบุตรสาวชื่อลออ ลออนั้นทราบว่าตนไม่ใช่ลูกที่แท้จริง ของพระยาภักดีฯ เข้าใจว่าบิดาแท้ ๆ เสียชีวิตตั้งแต่ยังเล็ก แต่บิดาของลออคือนายล้ำ ทิพเดชะ ประพฤติชั่วต้องโทษถูกคุมขังหลายปี หลังออกจากคุกจึงมาหาพระยาภักดีฯ และเมื่อทราบว่าบุตรสาว จะแต่งงาน จึงหวังจะเป็นที่พึงให้ตนยามแก่ แต่พระยาภักดีฯ นั้น ไม่ยินยอมเพราะไม่อยากให้สังคมดู หมิ่น จนกระทั่งลออกลับถึงบ้าน ได้พบนายล้ำ พระยาภักดีฯแนะนำว่าเป็นเพื่อนเก่า ลออดีใจคิดว่า ต้องรู้จักกับบิดาของตนที่เสียชีวิต และกล่าวถึงบิดาว่าเป็นคนดี ชื่อสัตย์ ใจคอกว้างขวาง จนทำให้นายล้ำอวดสุใจ ไม่อยากทำลายสิ่งที่บุตรสาวของตนเชื่อมั่น จึงยอมที่จะเสียสละจากไปเพื่อลูก

การจัดแสดง เรื่องนี้จัดแสดงหลายครั้ง ตั้งแต่ก่อนขึ้นทรงราชย์ โดยละครสราญรมย์ แสดงที่โรงละครทวีปัญญา วันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2453 แสดงในงานเลี้ยงเวรอันเต ของ หม่อมเจ้า

ปิยบุตร พ.ศ. 2457 และทรงเรียกหาบทไปทอดพระเนตรเพื่อทรงปรับปรุงใหม่และจัดซ้อม วันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2463

ข. ละครพูดคำกลอน

7.23 พระร่วง

วันที่พระราชนิพนธ์ พ.ศ. 2460

ที่มา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์สำหรับให้สมาชิกเสือป่าแสดง โดยใช้การเจรจาโต้ตอบด้วยบทกลอน ซึ่งสะดวกสำหรับเสือป่ามากกว่าการรำ (เนื้อไม้, 2465) “บทกลอนที่ข้าพเจ้าได้แต่งไว้ก่อนนี้ เป็นบทสำหรับเล่นละครอย่างแบบเก่า จึงยากที่สมาชิกเสือป่าจะเล่นได้, เพราะเกี่ยวแก่การต้องใช้บทอย่างท่าละคร ซึ่งเป็นของยากแก่ผู้ที่มีไม่เคยฝึกหัด, ด้วยเหตุฉะนี้ ข้าพเจ้าจึงได้คิดแต่งขึ้นใหม่ เป็นแบบละครพูดคำกลอน, เพื่อให้สะดวกแก่ผู้ที่ไม่เคยฝึกหัดรำละครแบบเก่าเล่นได้.”

เนื้อเรื่อง พระร่วงเป็นพ่อเมืองละโว้ต้องส่งส่วยน้ำให้ขอม นักคุ่มมาทวงส่วยน้ำ พระร่วงจัดการเลี้ยงดูและต่อรองการส่งส่วย ตกลงว่าหากบรรทุกน้ำเต็มจำนวนบนเกวียน 10 เล่มได้ นักคุ่มจะนำไป พระร่วงจึงให้ชาวเมืองสานชะลอมไปบวงสรวงที่ทะเลชุบศรบรรทุกน้ำได้สำเร็จ ฝ่ายขอมโกรธสั่งให้พระยาเดโชนำทัพมาจับพระร่วง นายมันปิ่นยวนนำความมาทูลพระร่วงให้หนีไป และยอมถูกทหารขอมจับ จนแอบโรยยาให้ทหารขอมหลับจนหนีออกมาได้ พระร่วงจับพระยาเดโชไว้ได้ ท้ายสุดเมืองสุโขทัยอัญเชิญพระร่วงขึ้นครองเมือง

การจัดแสดง ในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน พ.ศ. 2465 (พ.ศ. 2466) ทรงซ้อมและแสดงละครเรื่องพระร่วงคำกลอนหลายวัน ก่อนที่จะแสดงจริงในวันที่ 24 – 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2465 (พ.ศ. 2466) เพื่อเก็บเงินบำรุงโรงเรียนมหาดเล็กหลวง

ในคำนำทรงระบุถึงความมุ่งหมายในการพระราชนิพนธ์ ฉาก และเครื่องแต่งกายว่า “ส่วนฉากสำหรับใช้ประกอบในการเล่นละครเรื่อง “พระร่วง” นี้, ข้าพเจ้าก็ได้คิดกำหนดไว้ให้ทำงานง่าย ๆ ทั้งนั้น, ไม่มีฉากอะไรที่ยากเย็นเหลือเกินไปเลย, จนแม้ที่สุดถ้าหากว่าจะไม่สามารถเขียนฉากขึ้นได้ทีเดียว, จะใช้เพียงเพนมันกันแทนพอให้มีทางเข้าทางออก, หรือแม้จะเล่นกลางแจ้งก็ได้ด้วยซ้ำ.” ส่วนเครื่องแต่งตัว โปรดเกล้าฯ ให้วาดรูปขึ้นเป็นตัวอย่าง โดยมีพระราชดำริมาจากการศึกษาทางโบราณคดี ที่สุโขทัยและนครธม ตลอดจนพระบรมราชาธิบายเรื่องตำนานพระร่วง

เนื้อหาบทละครที่เป็นคำกลอนนี้ ไม่เหมือนกับบทละครขอมคำกลอน มีตอนที่แตกต่างกันหลายแห่ง บทพระราชนิพนธ์ที่จับใจผู้อ่านและผู้ชม การเจรจาด้วยบทกลอน มีตอนที่พระร่วงกล่าวกับเหล่าเสนาขุนนาง ดังนี้

กับให้มีดนตรีเล่นคลอเสียงเบา ๆ ในเวลาที่เจรจา, และมีนำพาทยกำหนดลงไว้บ้างแห่งเพื่อช่วยการดำเนินเรื่อง.

เนื้อเรื่อง สุเทษณ์เทวบุตร มีใจรักมัทนา แต่ไม่สมหวังจึงให้มายาวินใช้มนต์สะกดจิตเรียกมัทนามา แต่นางก็ปฏิเสธไม่รับรัก สุเทษณ์โกรธจะสาปให้ไปเกิด ณ โลกมนุษย์ นางมัทนาขอเกิดเป็นดอกกุหลาบ สุเทษณ์จึงยอมให้นางกลับคืนร่างเป็นมนุษย์ในวันเพ็ญ จนกว่าจะมีความรัก แต่หากเป็นทุกข์เพราะรักให้วิ่งวนต่อพระองค์ ต่อมาพระชัยเสนมาพบมัทนาจึงเกิดความรัก ทำให้กลายร่างเป็นมนุษย์ พระกาเลศรินทร์ประกอบพิธีสมรสให้ เมื่อพระชัยเสนพากลับไปยังเมือง พระนางจันทิหังออกอุบายว่ามัทนาเป็นชู้กับทหารเอกของพระชัยเสน ทำให้มัทนาเดือดร้อนเพราะความรัก นางจึงอ้อนวอนให้สุเทษณ์ขอให้เธอกลับเป็นดอกกุหลาบอีก ไม่เป็นมนุษย์อีกต่อไป

การจัดแสดง ไม่มีการแสดงในสมัยของพระองค์ เรื่องนี้เหมาะแก่การอ่านมากกว่าแสดง แต่มีการแสดงในภายหลังรัชสมัย วรรณคดีสโมสร ในการประชุมครั้งที่ 3 วันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2467 เห็นชอบว่า หนังสือบทละครพูดคำฉันท์ เรื่องมัทนะพาธา หรือตำนานแห่งดอกกุหลาบ ที่ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. 2466 และพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2467 เป็นหนังสือแต่งดี ต่อมา ทรงแปลมัทนะพาธาเป็นเป็นร้อยแก้วภาษาอังกฤษ 5 องค์ พร้อมด้วยอภิธานศัพท์ แล้วเสร็จเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2468 แล้วทรงแปลใหม่ให้เป็นร้อยกรองตามคำกราบบังคมทูลของพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา “ทรงใช้ blank verse ชนิดมี 10 พยางค์ ซึ่งเหมาะที่สุดสำหรับการพูดได้ตอบและบางทีกี่ให้มีสัมผัสด้วย ในกรณีพิเศษได้ทรงใช้คำประพันธ์แบบอื่นเพื่อมิให้เบื่อ กวพยฉบง (ฉบง) 16 นั้น ทรงพยายามที่จะรักษาไว้ให้มี 16 คำตามกาวพยไทย แต่บางทีกี่ไม่เหมาะจึงทรงใช้แบบอื่น ซึ่งต้องเพิ่มจำนวนบรรทัด” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2519a)

ง. ละครพูด ทรงแปล และแปลง จากภาษาอังกฤษเป็นไทย

7.25 เวนิซยานิช แปลจาก The Merchant of Venice ของ Shakespeare โดย สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จำนวน 5 องค์

วันที่พระราชนิพนธ์ พ.ศ. 2459

ที่มา เมื่อวันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2459 มีพระราชดำริถึงละครของเชกสเปียร์ ไว้ว่าประเทศอื่น ๆ ต่างแปลผลงานของเชกสเปียร์ จึงทรงนึกเลาะอายใจที่ยังไม่มีการแปลเป็นภาษาไทยที่คงรูปแบบการเจรจาตามต้นฉบับเดิม “เมื่อคำนึงดูว่า ในภาษายุโรปโดยมากมีคำแปลบทละครของเชกสเปียร์แล้ว, และในภาษาญี่ปุ่นก็มีแล้ว, ข้าพเจ้าก็ออกจะนึกเลาะอายใจ ที่ในภาษาไทยเราไม่มี

ที่มา เมื่อวันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2459 มีพระราชดำริถึงละครของเชกสเปียร์ ไว้ว่าประเทศอื่น ๆ ต่างแปลผลงานของเชกสเปียร์ จึงทรงนึกเลาะอายใจที่ยังไม่มีการแปลเป็นภาษาไทยที่คงรูปแบบการเจรจาตามต้นฉบับเดิม “เมื่อคำนึงดูว่า ในภาษายุโรปโดยมากมีคำแปลบทละครของ

เชกสเปียร์แล้ว, และในภาษาญี่ปุ่นก็มีแล้ว, ข้าพเจ้าก็ออกจะนึกละอายแก่ใจ ที่ในภาษาไทยเราไม่มีบ้างอย่างเขา.” “ข้าพเจ้าจึงได้เลือกเรื่อง “เวนิชวานิช” มาแต่งเป็นภาษาไทย, คงรูปให้เป็นละครเจรจาโต้ตอบกันตามแบบของเชกสเปียร์เดิม, และถ้อยคำผูกเป็นกลอนไทย เพื่อให้รู้ปลายของเดิมที่สุดที่จะขบขยายให้เป็นไปได้”

“ส่วนในการแปลก็ได้พยายามที่จะแปลให้ใกล้เคียงของเดิมมากที่สุดที่จะทำได้; แต่ข้าพเจ้าเองก็รู้สึกอยู่ดีว่ามีที่บกพร่องอยู่มาก. ข้อแก้ตัวของข้าพเจ้าคงมีอยู่เป็นข้อสำคัญอัน 1 ก็คือ, ภาษาของเชกสเปียร์นั้น ถึงแม้คนชาติอังกฤษเองก็ถือกันว่าเพิ่นของยาก, และเขาจัดไว้เป็นส่วน 1 แห่งหลักสูตรสำหรับสอบไล่วิชาภาษาอังกฤษในมหาวิทยาลัย. นอกจากนี้ ถ้าหากจะมีความบกพร่องและไม่สละสลวยอีกบ้าง ก็เป็นเพราะสำนวนของข้าพเจ้าเอง และการประพันธ์อ่อนอยู่, เพราะต้องแต่งอยู่ในที่บังคับนั้นแล, ฉะนั้นขอจินตตะกวีและนักเลงหนังสือจงให้อภัยแก่ข้าพเจ้าบ้างเถิด.”

เนื้อเรื่อง บัสซานิโอเป็นเพื่อนรักของอันโตนิโอ เขาไปกู้เงินจากไชลล็อกพ่อค้ายิวโดยอันโตนิโอเป็นผู้ประกัน โดยไชลล็อกวางกฎว่าหากผิดสัญญาจะขอเนื่อนเนื้อริมหัวใจ 1 ปอนด์ ต่อมาบัสซานิโอไปชอบพอกับปอร์เซียบุตรสาวของเศรษฐี แต่ยังมีทันได้เข้าหอ ทางไชลล็อกฟ้องศาลคดีอันโตนิโอจะขอเชือดเนื้อตามที่สัญญาไว้ ปอร์เซียจึงปลอมเป็นตุลาการมาช่วย พิพากษาให้ไชลล็อกเชือดเนื้อแต่ห้ามมิให้เลือดออกแม้แต่หยดเดียว และอ้างกฎหมายให้เจ้าเมืองประหารไชลล็อก ธิบทรัพย์สินทั้งหมด แบ่งให้รัฐครึ่งหนึ่งและอันโตนิโอครึ่งหนึ่งแต่อันโตนิโอไม่รับ ขอให้ไชลล็อกเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ เรื่องจบลงเมื่อเรือสินค้าของอันโตนิโอมาถึงท่าเรืออย่างปลอดภัย

การจัดแสดง เวนิชวานิช ไม่เคยได้แสดงเลย ม.ล.ปิ่น มาลากุล สันนิษฐานว่าอาจจะเป็นเพราะว่าเกิดเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ปีมะเส็งก็ได้ แต่ทรงเตรียมบทละครไว้อย่างละเอียด มีลายพระราชหัตถ์กำหนดผู้แสดง การแต่งกาย และกำหนดรายการอุปกรณ์ประกอบฉากต่าง ๆ ไว้แล้ว (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2460)

ในเรื่องนี้ มีบทกลอนพระราชนิพนธ์ที่มีความไพเราะ และจับใจหลายบทด้วยกัน อาทิ ในตอนที่บัสซานิโอต้องเลือกกล่องสามใบ

“ความเอยความรัก	เริ่มสมัครขึ้นต้น ณ หนไหน
เริ่มเพาะเหมาะกลางวางหัวใจ	หรือเริ่มในสมอตรงจงดี
แรกจะเกิดเป็นไฉนใครรู้บ้าง	อย่าอำพรางตอบสำนวนให้ควรที
ใครถนอมกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงระดี	ผู้ใดมีคำตอบขอบใจเอย”

บทกลอนท่อนนี้ มีผู้นำมาประพันธ์ทำนองสากลเป็นเพลงชื่อ ความรัก โดย สง่า อารัมภีร์ ซึ่งได้รับความนิยมมาก

ส่วนบทนี้มาจากตอนที่นางปอร์เซียซึ่งปลอมตัวมาช่วยตัดสินคดี ขอร้องให้โชโลกมีความกรุณาต่อแอนโทนีโย

“อันความกรุณาปราณี จะมีใครบังคับก็หาไม่
 หลั่งมาเองเหมือนฝนอันชื่นใจ จากฟากฟ้าสุราลัยสู่แดนดิน
 เป็นสิ่งดีสองชั้น; พลันปลื้มใจ แห้งผู้ให้และผู้รับสมถวิล
 เป็นกำลังเลิศพล้งอื่นทั้งสิ้น เจ้าแผ่นดินผู้ทรงพระกรุณา”

มีการอัญเชิญบทพระราชนิพนธ์นี้ใส่ทำนองมาร์ช จนกลายเป็นเพลงมาร์ชพยาบาล โดยมีท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงครามแต่งท่อนที่สองขยายความจากบทพระราชนิพนธ์

7.26 ตามใจท่าน แปลจากเรื่อง As You Like It ของ Shakespeare

วันที่พระราชนิพนธ์ เริ่มพระราชนิพนธ์เรื่องตามใจท่าน 21 กันยายน พ.ศ. 2461 “แปลจบองค์ที่ 3 แล้วระงับ ตั้งแต่วันที่ 20 ตุลาคม เพราะไม่มีเวลาและสมาธิ มาจับแปลใหม่ตั้งแต่วันที่ 26 เมษายน พ.ศ. 2464. ที่หาดเจ้าสำราญ แปลสำเร็จที่พระที่นั่งอัมพรสถาน วันที่ 26 พฤษภาคม พ.ศ. 2464” ทรงแปลเรื่องนี้ขณะประทับ ณ พระที่นั่งเวหาสน์จำรูญ พระราชวังบางปะอิน จากการที่แพทย์หลวงถวายคำแนะนำให้ทรงพักผ่อนพระอิริยาบถหลังทรงพระประชวร พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงปราจิณกิติบดี ราชเลขาธิการ ได้กราบบังคมทูลแนะนำให้ทรงพระราชนิพนธ์แปลต่อจากเรื่องเวนิสวานิช พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์แปลจนจบปลายองค์ที่ 3 ภายในเวลาประมาณ 1 เดือน ต่อจากนั้นทรงมีพระราชภารกิจมาก ทรงแปลได้ทีละเล็กละน้อย จนพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงปราจิณกิติบดีสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2462 สร้างความโศกเศร้าให้พระองค์ยิ่ง ดังในพระราชบันทึกว่า “ทำให้ข้าพเจ้าเศร้าใจจนจับหนังสือเรื่องนี้เข้าอีกไม่ได้เป็นเวลานาน” แต่ในที่สุดทรงแปลเสร็จเมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม พ.ศ. 2464

ที่มา มีพระราชประสงค์ที่จะให้นักเลงหนังสือไทยและผู้ที่ไม่สนทดาภาษาอังกฤษได้อ่านเรื่องราวที่มีผู้นิยม ด้วยเรื่องนี้มีถ้อยคำที่ไพเราะ มีสติสอนใจ “เปนเหมือนคำสอนใจให้ผู้จำเอนต้องไร้สมบัติ และเคหสถาน มีความสันโดษยินดีในความจำเอนเช่นนั้น ไม่ให้ท้อถอยแม้ในคราวที่ต้องตระกำลำบากพราจาก ทรัพย์ศฤงคารเปนเรื่องสำหรับผู้ที่ตั้งอยู่ในภูมิธรรมสูงอ่านมากกว่า” ส่วนการประพันธ์เรื่องนี้ “ที่ใดคำเปนร้องแกวอยู่ในภาษาอังกฤษข้าพเจ้าก็ได้แต่งไว้ เปนร้อยแก้ว, และที่ใดเปนกลอนก็แต่งเปนกลอน, เพื่อให้รู้คล้ายของเดิมมากที่สุด ที่จะเปนได้...”

เนื้อเรื่อง เฟรเดอริก แยังราชสมบัติจากพระเชษฐาเป็นเจ้าครองนคร ขับไล่พระเชษฐาไปอยู่ ณ ดงอาร์เด็น รอสเซลินด์บุตรสาวไม่ตามไปด้วย เพราะมีเพื่อนคือเซเลียดิธของเฟรเดอริกเจ้าครองนคร ต่อมารอสเซลินด์ไปพึงใจในตัวออร์ลันโดที่มาแข่งขันมวยปล้ำ ทำให้เฟรเดอริกไม่พอใจ ขับไล่ออกจากเมืองทั้งสองคน รอสเซลินด์ปลอมเป็นชายหนีไปกับเซเลียดิธ และไปอยู่ที่ดงอาร์เด็นต่างประสบพบเหตุการณ์ต่าง ๆ

การจัดแสดง ไม่เคยจัดแสดง โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์เป็นหนังสือขึ้น โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชนิพนธ์เรื่องนี้พระราชทานเจ้าพระยาอมราช ในการทำบุญอายุครบ 60 ปีบริบูรณ์ เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม พ.ศ. 2464 ทรงพระราชทานบันทึกคำนำพิเศษ ตอนหนึ่งดังนี้ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2465c)

“...ข้าพเจ้าเรื่องเห็นว่าเรื่องละครนี้ เป็นหนังสือที่สมควรเจ้าพระยาอมราชจะแจกในงานทำบุญอายุ เพราะเป็นเรื่องประกอบด้วยภูมิธรรมอันควรรำพึง เช่น ความสันโดษพอใจในสิ่งซึ่งตนมีอยู่แล้ว ความภักดีต่อเจ้านายแม่ในเมื่อตกยาก ความเมตตากรุณาต่อผู้มีอุปการคุณแม้เมื่อผู้นั้นเป็นเพียงคนใช้ และความอดทนต่อความเคราะห์ร้าย”

“อีกประการหนึ่ง นับว่าเรื่องละครของเชกสเปียร์สำเร็จเป็นภาษาไทยขึ้นได้โดยอาศัยความพยายามของผู้ที่เป็นศิษย์ของเจ้าพระยาอมราชถึง 2 คน คือข้าพเจ้าผู้แปลและประพันธ์เรื่องคน 1 กับพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงปราจิณกิติบดี ผู้ทรงช่วยประทานความเห็นในทางแปลศัพท์และโวหารของเชกสเปียร์นั้นอีกองค์ 1 ส่วน ข้าพเจ้ารู้สึกยินดีที่ได้มีโอกาสตอบแทนบุญคุณที่เจ้าพระยาอมราชได้มีมาแก่ข้าพเจ้า เมื่อตัวข้าพเจ้ายังเยาว์วัย และอยู่ในประเทศห่างไกลจากบ้านเกิดเมืองบิดร, คือเมื่อแรก ๆ ไปศึกษาวิชา ณ ประเทศอังกฤษ จึงเต็มใจอนุญาตให้เจ้าพระยาอมราชพิมพ์หนังสือนี้ขึ้น..”

7.27 โรเมโอและจูเลียต ทรงแปลจากเรื่อง Romeo and Juliet ของ Shakespeare ทรงใช้พระบรมนามาภิไธย “สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม ทรงแปลและประพันธ์เป็นภาษาไทย”

วันที่พระราชนิพนธ์ พระราชนิพนธ์คำนำลงวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2465 ขณะประพราฐานประทับ ณ พระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม

ที่มา มีพระราชนิพนธ์ว่ายังไม่มีผู้ใดแปลเรื่องโรเมโอและจูเลียตเป็นภาษาไทยที่คงตามรูปแบบการประพันธ์แบบเจรจาโต้ตอบกันของเชกสเปียร์ “...เรื่อง“โรเมโอและจูเลียต”ยังไม่เคยมีผู้ใดแปลเป็นภาษาไทยเป็นบทละครตามรูปเดิมของเชกสเปียร์เลย เมื่อเป็นเช่นนี้ ข้าพเจ้าก็ย่อมจะต้องรู้สึกอยู่ดีว่าได้ ทนงทำการ อันยากปานใด” ในส่วนของนามเมืองและชื่อตัวละคร ปรับตามสำเนียงภาษาอังกฤษ “ข้าพเจ้าเขียนตามสำเนียงอังกฤษทั้งนั้น , เพราะผู้แต่งเดิมเขาเป็นอังกฤษ” ในการพิมพ์บทละครครั้งนี้ ทรงอุทิศแด่สมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักด์ศจี พระวรราชชายา

เนื้อเรื่อง เป็น “ละครสลดใจ” เกี่ยวกับความขัดแย้งของสองตระกูลคือมอนตะคิวและคาปูเล็ตแห่งเมืองเวโรนา โรเมโอบุตรของมอนตะคิวแอบเข้าไปในงานเลี้ยงและเห็นจูเลียตบุตรสาว

ของคาปูเลตทั้งสองเกิดรักกัน จึงพยายามหาทางแต่งงานกันโดยที่ผู้ใหญ่ของทั้งสองตระกูลไม่ทราบ ต่อมาโรมีโอถูกเนรเทศออกจากเมือง ส่วนจูเลียตถูกบังคับให้แต่งงานกับผู้อื่น และทราบมาว่า ภาตาลอเรนซ์บาทหลวงมียาวิเศษที่ทำให้ตายชั่วคราว จึงไปขอร้องให้ช่วย บาทหลวงส่งจดหมายไปให้ โรมีโอได้ทราบเรื่องนี้ แต่เมื่อจูเลียตกินแล้ว ทางครอบครัวต่างโศกเศร้าและนำเธอไปไว้ในห้องเก็บศพ โรมีโอทราบข่าวการตายของจูเลียต โดยที่ยังไม่ได้รับจดหมายจากบาทหลวงจึงมาหาที่ห้องเก็บศพ เขาเศร้าเสียใจจนฆ่าตัวตายตาม เมื่อจูเลียตตื่นขึ้นมาพบว่าโรมีโอตายแล้ว นางจึงแทงตัวตายไปด้วย ทำให้ทั้งสองตระกูลเสียใจและเลิกที่จะบาดหมางกันต่อไป

ในการแปลนี้ ทรงเรียกว่า เป็นการ “ประพันธ์” คำกลอนภาษาไทย ที่ตั้ง พระราชดำริให้ใกล้สำนวนและโวหารเดิมของเชกสเปียร์มากกว่าคำนึงถึงความไพเราะทางกาพย์ ภาษาไทย และหากมีผู้ตรวจสอบเทียบกับบทกลอนของเชกสเปียร์กับการแปลของพระองค์ที่ทักท้วงมา นั้น ทรงยินดีรับคำทักท้วงด้วยความเคารพและขอภัยในส่วนที่บกพร่องด้วย

การจัดแสดง ไม่เคยมีการจัดแสดง มีการจัดพิมพ์เป็นหนังสือ เมื่อ พ.ศ. 2465

7.28 ชิงนาง ทรงแปลจากเรื่อง The Rivals ของ Richard Brinsley Sheridan ในนาม นายก ท.ป.ส. หรือ นายกทวิปัญญาสโมสร

วันพระราชนิพนธ์ ไม่ระบุ แต่การที่ทรงใช้ว่าผู้แปลคือ นายก ท.ป.ส. นั้น ทำให้ทราบว่า เป็นช่วงก่อนเสด็จขึ้นทรงราชย์

ที่มา มีพระราชนิพนธ์คำนำไว้ว่าทรงนำโครงเรื่องมาจากบทประพันธ์เดิม “เรื่องนี้ผู้แต่ง ได้ใช้เรื่องภาษาอังกฤษของมิสเตอร์ ริชาร์ด บรินสเลย์ เชรีแดน เป็นโครง แต่คำพูดแต่งขึ้นใหม่ โดยมาก และตอนจบนั้นแก้ไขใหม่ เพื่อให้เป็นเครื่องเหมาะแก่การที่อาจจะเป็นไปได้ในเมืองไทย”

เนื้อเรื่อง แม่เลี้ยงอยู่กับคุณป้าล้าโยผู้ซึ่งมักใช้คำพูดจาแปลก ๆ คุณป้าอยากให้แม่เลี้ยง ออกเรือน ที่แรกจะยกให้นายชะแล่ม แต่เปลี่ยนใจจะยกให้ร้อยเอกจอน แต่แม่เลี้ยงนั้นชอบพอกอยู่กับ ร้อยตรีประดิษฐ์ แต่ทั้งร้อยเอกจอนและร้อยตรีประดิษฐ์คือคนเดียวกันที่ปลอมตัวมา ทำให้แม่เลี้ยง โกรธจึงใช้ให้คนไปตามนายชะแล่มมาเพื่อจะหนีไปด้วยกัน เรื่องราวจึงยุ่งเหยิงเพราะเกิดการเข้าใจผิด แต่จบด้วยความเรียบร้อย

การจัดแสดง มีการจัดแสดงอยู่หลายครั้ง ตั้งแต่สมัยละครสุวรรณมัย มีภาพเจ้าพระยา งามราชพ (ม.ล.เพ็ญ พึ่งบุญ) แสดงเป็นแม่เลี้ยง

ภาพที่ 231 การแสดงละครเรื่องชิงนาง เจ้าพระยารามราฆพ แสดงเป็นแม่เลี้ยง
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

วันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2456 เสด็จฯ ไปโรงเรียนมหาดเล็กหลวงเพื่อพระราชทานรางวัลนักเรียน และทอดพระเนตรละครพูดของนักเรียน 2 เรื่อง คือ *A Real Ghost* และเรื่องชิงนาง พ.ศ. 2457 ในเวรอันเตของหม่อมเจ้าปิยะบุตร พ.ศ. 2460 แสดงที่ภูเก็ต เมื่อคราวเสด็จพระราชดำเนินประพาสปักษ์ใต้ พ.ศ. 2464 (พ.ศ.2465) ในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน มีการซ้อมเรื่องชิงนาง วันที่ 25 และ 26 มกราคม 2464 (2465) ระหว่างการซ้อมรบย่อยของเสือป่า แสดงจริง วันที่ 28 มกราคม ที่โรงละครข้างพระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์ พระราชวังสนามจันทร์ เรื่อง ชิงนาง เพื่อเก็บเงินบำรุงเสือป่า “มีสมาธิเสือป่าเหล่าต่าง ๆ และราษฎรมาดูเป็นอันมาก”

ดุสิตสมิต เล่ม 14 ฉบับที่ 159 วันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2464 ลงเรื่องชิงนาง ซึ่งครั้งนี้ทรงแสดงเป็นพระยาสักกรินทร์ ที่ทำให้ผู้ชมรู้สึกขบขันตลอดเวลา

“นายแก้ว ณ อยู่ธยาเป็นพระยาสักกรินทร์ ...ในคราวนี้ รู้สึกว่าท่านมิได้เจตนาจะให้เราขำ ท่านเล่นของท่านเรื่อย ๆ แต่เราต้องหัวเราะอยู่ตลอดเวลาที่ท่านปรากฏอยู่บนเวที ...นอกจากที่กล่าวนี้ท่าน ณ อยู่ธยา ยังช่วยทำให้บทของผู้อื่นขบขันขึ้นด้วยเช่นแม่ลำไยใช้คำพูดผิด ๆ ต่าง ๆ ท่าน ณ อยู่ธยาทำท่าฉงนบ้าง ประหลาดใจบ้าง ยิ้มเยาะบ้าง ท่าที่แสดงเหล่านี้ทำให้เราเพิ่มความขำในคำพูดผิดนั้นยิ่งขึ้น ตามลำพังคำพูดผิดศัพท์เมื่อได้ยินสักสามหน ความขำย่อมเสื่อมทรมานแต่เพราะท่าน ณ อยู่ธยาคอยส่งเสริมอยู่ จึงทำให้เราทรงความขำอยู่ได้จึงควรนับว่าซูโรง “

ในครั้งนี้ มีสุภาพสตรีมาร่วมแสดงด้วยทรงใช้นามแฝงพระราชทานว่า “นางสาวตัด ผิวงาม เป็นแม่ลำไย ทำท่าบ้าๆ เป๋อ ๆ ชอบพูดใช้ศัพท์ที่ผิดต่างๆ ...นางสาวตี๋ ผิวงาม เป็นแม่เลี้ยง นางฉลาด ณ อยู่ธยา เป็นแม่ช้อย ”

นางสาวตัด ผิวงาม คือ หม่อมเจ้าหญิงอุบลพรรณี วรวรรณ นางสาวตัว ผิวงาม คือ หม่อมเจ้าลักขมีลาวัน (พระนางเธอลักขมีลาวัน) นางฉลาด ณ อยู่ธยา คือ พระสุจริตสุตา

7.29 นินทาโสทร ทรงแปลจากเรื่อง The School for Scandal ของ Richard Brinsley Sheridan พระราชนิพนธ์ในนาม นายก ท.ป.ส. ละครพูด 4 ชุด

วันที่พระราชนิพนธ์ ไม่ระบุ แต่ทรงใช้ในนาม นายก ท.ป.ส. นายกทวีปัญญาโสทร จึงน่าจะอยู่ในช่วงละครวังสราญรมย์ ก่อนเสด็จขึ้นทรงราชย์ ต่อมา พ.ศ. 2459 มีการพิมพ์อีกครั้ง ทรงใช้พระนาม ศรีอยู่ธยา

ที่มา เป็นละครประเภทตลกขบขัน

เนื้อเรื่อง ท่านเสงี่ยมและเพื่อนชอบตั้งวงนินทาหรือให้ข่าวเท็จเพื่อให้ผู้อื่นเสียหายพระยาวัชรินทร์เดชะมีบุตรสาวชื่อถวิล และมีภรรยาใหม่ชื่อละม้าย ขุนเจริญชวนะกิจและน้องชายคือนายบุญสม ซึ่งถูกพระยาอมรประสิทธิวิทย์ปลอมตัวไปลงใจนายหยินที่ไปหานายบุญสม และปลอมเป็นนายยิ้ม จนทุกคนได้ทราบความจริง

การจัดแสดง มีการแสดงหลายครั้ง อาทิ วันที่ 8 ตุลาคม พ.ศ. 2459 เสือป่าในกองเสนาหลวง เล่นสนองพระเดชพระคุณในวันพระราชทานเลี้ยงแต่สมาชิกจิตรลดาสภาคาร ณ สวนศิวิลย์ ในพระบรมมหาราชวัง

7.30 มิตรแท้ ทรงแปลจากเรื่อง My Friend Jarlet ของ Arnold Golsworthy และ E.B. Norman

วันที่พระราชนิพนธ์ ไม่ปรากฏ

ที่มา ทรงเคยแสดงเรื่องนี้เมื่อคราวรับเสด็จรัชกาลที่ 5 ที่กรุงเจนีวา พ.ศ. 2440 และที่รัสเซีย ส่วนในเรื่องมิตรแท้ที่แสดงที่ไทยนี้ ทรงดัดตัวประกอบออกบางตัว มีการแสดงเมื่อ พ.ศ. 2464*

เนื้อเรื่อง เกิดในช่วงสงคราม ค.ศ. 1870 ทหารเยอรมันบุกเข้าฝรั่งเศส ปอลและยาร์เลต์เป็นชาวฝรั่งเศส หลบอยู่ในโรงแรมเล็ก ๆ ปอลชายหนุ่มนั้นแอบรักมารีหลานสาวเจ้าของโรงแรม ปอลวางแผนจะทำร้ายทหารเยอรมันแต่ถูกจับได้ ส่วนยาร์เลตพอได้สนทนากับมารีจึงทราบว่ามารีคือบุตรสาวของตนที่ตนทิ้งไปตั้งแต่ยังเล็กจึงตรงเข้าไปกอด ประจวบกับปอลพบเข้าพอดี ยาร์เลตจึงบอกความจริงให้ทราบ ต่อมาทหารเยอรมันมาตามหาปอลและพรรคพวก 3 คนที่คบคิดกันทำร้าย ยาร์เลตจึงอาสาไปตายแทน เพื่อให้ปอลได้ครองคู่กับมารี

การจัดแสดง หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรนั้นพบว่ามีการแสดงเรื่องมิตรแท้เป็นภาษาไทยเมื่อ วันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2464 ทรงแสดงเป็นเอมิล ยาร์เลต์ ณ พระราชวังสนามจันทร์ ผู้แสดง เป็นปอล ลาตุร์ คือนายใจจอต บุญยาศัย นามแฝงของเจ้าพระยารามราฆพ นายทหาร

เยอรมัน แสดงโดย พระยาอนิขิตชาญชัย (พงษ์ สวัสดิ์-ชูโต) ส่วนมารี คือ น.ส.ดวง ผิวงาม (หม่อมเจ้าหญิงศรีสวองค์นฤมล วรวรรณ)

ในบทความเรื่อง มิตรแท้ ของพรหมบุตร พระนามแฝงของพระองค์ ที่ลงตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิต ฉบับที่ 165 กลางถึงการแสดงเมื่อวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2464 กล่าวว่า (พรหมบุตร, 2464b)

“...ในวันเล่นนั้น มีคนดูหลายคนถึงกับน้ำตาไหล ทั้งนี้ไปเพราะความสามารถของผู้แสดงคือ นายใจจอด บุญยาคัย เปนปอล ลาตุร์ เล่นดีมาก ทำท่าเหมาะกะกับนิสัยของชายหนุ่ม...เปนการสมควรแล้วที่จะได้รับเลือกเปนตัวสำคัญที่กล่าวมานี้ เพราะฉนั้นจึงควรชมเชยเป็นพิเศษ...

นายแก้ว ณ อยุธยา เปนเอมิล ยาร์เลต์. ก่อนที่จะกล่าวอย่างอื่น ต้องกล่าวถึงเครื่องแต่งตัวเสียเล็กน้อยก่อน แต่งเป็นคนแก่ผมสีแดง มีแซมขาว, หนวดเครายาว, ดูหน้าตาเป็นคนฝรั่งเศสจริง ๆ, สมมุติว่าในระเบียบการจะมีได้บอกว่าเปนเรื่องฝรั่งเศส, เมื่อเห็นหน้าเข้าเราก็จะบอกได้ทันทีว่า “เป็นคนชาติอื่นไม่ได้นอกจากจะต้องเปนฝรั่งเศส, แต่งเอาแปลกจระไม่มีเค้าเดิมเหลืออยู่เลย. การเล่นก็เปนเอกทีเดียว...

...ข้าพเจ้าคิดว่าละครเรื่องนี้ ผู้อื่นจะนำไปเล่นไม่ได้เลย. ถ้าขึ้นเล่นจะทำให้ผู้เคยดูท่าน ณ อยุธยาแสดงมาแล้วคิดเปรียบกับท่าน แล้วจะร้องว่าผู้ที่เปนเอมิล ยาร์เลต์ เล่นเลวจนดูไม่ได้ เพราะฉนั้นจึงควรชมเชยท่าน ณ อยุธยาอย่างยิ่ง...”

7.31 เพื่อนตาย ทรงแปลงจากเรื่อง My Friend Jarlet ของ Arnold Golsworthy และ E.B. Norman โดย ศรีอยุธยา ละครพูดองค์เดียว

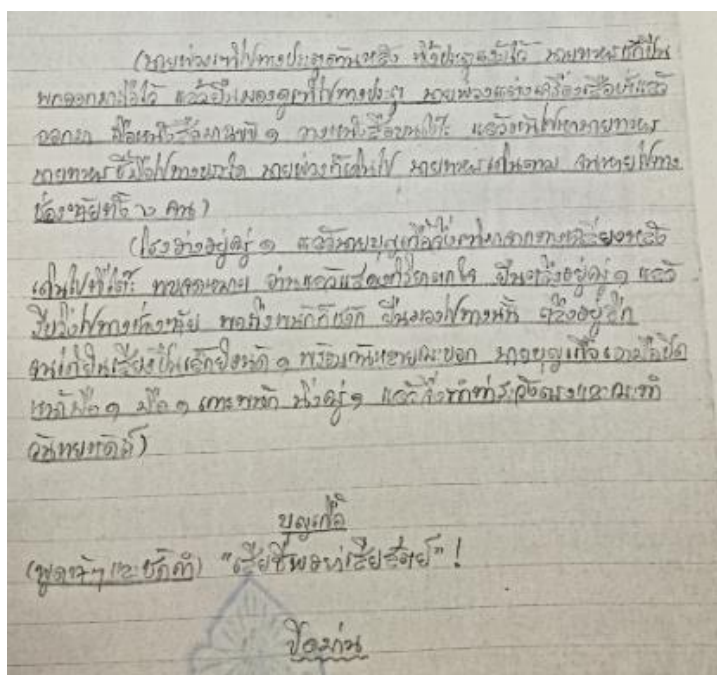
วันที่พระราชนิพนธ์ ไม่ระบุแต่มีการซ้อมและแสดง พ.ศ. 2454

ที่มา พระราชนิพนธ์ขึ้นใหม่จากเรื่อง My Friend Jarlet ทรงเปลี่ยนภูมิประเทศ และตัวละคร เป็นเรื่องของเสือป่า เน้นเรื่อง เสียชีพอย่าเสียสัตย์ สำหรับแสดงในการซ้อมรบเสือป่าครั้งแรก พ.ศ. 2454 (2455)

เนื้อเรื่อง ทรงเปลี่ยนฉากจากประเทศเยอรมนีเป็นฉากในประเทศไทย สมมติชื่อเมืองว่า สุวรรณคีรีในมณฑลหัตดินบุรี ทรงเปลี่ยนชื่อตัวละครเป็นภาษาไทย และตัวละครสำคัญเป็นสมาชิกเสือป่าด้วย สมมติว่าเวลานั้นมีทหารต่างชาติยึดมณฑลหัตดินบุรีไว้ นายบุญเกื้อและนายพวงซึ่งเป็นเสือป่าประจำกองรักษาพระองค์ มีกิจธุระในเมืองหัตดินบุรี เมื่อมาถึงเมืองสุวรรณคีรี พบว่าข้าศึกมีคำสั่งห้ามผู้ใดเข้าออก จึงต้องอยู่ ฉากที่แสดงมีฉากเดียว คือเฉลียงหลังบ้านที่ทั้งสองคนไปอาศัยอยู่ นายบุญเกื้อคิดเรื่องหาทางป้องกันชาติ แต่นายพวงคิดว่าเป็นเพียงแค่เสือป่าทำอะไรผิดอาจถูกยิง นายบุญเกื้อพยายามเตือนนายพวง ให้นึกถึงประเทศชาติ และยังสำนึกบุญคุณของนายพวงที่เคยดูแลตน

เมื่อยามเจ็บไข้ เมื่อแม่่นวล ลูกสาวเจ้าของบ้านเข้ามา นายบุญเกื้อรู้สึกชอบพอ ท้ายสุดนายพ่วงพบว่าแม่่นวลเป็นลูกสาวของแม่ศรี ภรรยาเก่าที่ไม่ได้พบกัน เมื่อเข้าศึกเข้าเมืองได้จับภาคทัณฑ์ไว้ และต้องการจะยิง 3 คน เพื่อไม่ให้เป็นเยี่ยงอย่าง นายพ่วงตัดสินใจขอไปตายแทนเพราะว่าอายุมากแล้ว เพื่อให้บุญเกื้อและนวลอยู่ต่อไป

การจัดแสดง พ.ศ. 2454 มีการซ้อมรบครั้งแรกในฤดูแล้งที่จังหวัดนครปฐม หลังการซ้อมรบ จัดงานรื่นเริง และแสดงละครเรื่องเพื่อนตาย ตำนานเสือป่า และขอมดำดิน จัดซ้อมตั้งแต่วันที่ 11 -16 กุมภาพันธ์ โดยวันที่ 16 มีซ้อมใหญ่ที่โรงโขน ไข่แดงเครื่องอย่างเล่นจริง และแสดงจริงในวันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2454*

ภาพที่ 232 สำเนาพระราชหัตถเลขาจากจบในเรื่อง เพื่อนตาย

ที่มา หอวชิราวุธานุสรณ์

7.32 ตอนรับลูก ทรงแปลจากเรื่องของ Pearl Humphrey (ไม่ได้ระบุชื่อเรื่อง)

วันที่พระราชทาน พ.ศ. 2457

ที่มา ทรงเปลี่ยนนามตัวละครและฉากเป็นของไทย

เนื้อเรื่อง เป็นละครประเภทโศกนาฏกรรม นายอ่ำ อำแดงริด เป็นชาวนาในชนบท ส่งเสียบุตรชายชื่อเอมไปทำมาหากินในกรุงเทพฯ 12 ปีแล้ว ยังไม่เคยกลับมาหาพ่อแม่ จึงคิดจะหาเงินส่งไปให้เพื่อจะได้กลับมา วันหนึ่งนายเอมกลับมา ไม่ได้บอกใคร แต่อยู่ที่ต่างบ้านจำได้ นายเอมกลัวพ่อแม่ตกใจ เลยให้ช่วยปดว่าตนเป็นคนต่างบ้านต่างเมืองมาหาขอพักสักคืน ตอนเช้าจะเฉลยว่าเป็น

ลูก นายอ่ำและอำแดงริดยอมให้อาศัยเห็นว่าเป็นคนมีฐานะ แต่คิดมิชอบ ด้วยต้องการเงินจะส่งไปให้ลูกชาย จึงต้องทำเรื่องน่าเสียใจเกิดขึ้น

การจัดแสดง มีการจัดแสดงหลายครั้ง ที่ปรากฏหลักฐานครั้งแรกคือวันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2457 ในการเลี้ยงจิตรลดาสมสร ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน เคยจัดแสดงที่สงขลา และวันที่ 21 กรกฎาคม พ.ศ. 2458 แสดงในงานสมโภชพระบรมธาตุที่จังหวัดนครศรีธรรมราช

7.33 จดการสมรส ทรงใช้พระนามแฝง ศรีอยุธยา ทรงแปลจากหนังสือภาษาอังกฤษ "The Marriage will not take place" ของแอลเฟรด สู้โตร Alfred Sutro เป็นละครพูดองค์เดียว

วันที่พระราชนิพนธ์ ไม่ระบุ แต่หนังสือพิมพ์ดุสิตสมิต ลงพิมพ์เรื่องนี้ ในเล่ม 7 ฉบับที่ 71 ถึง 74 เดือนเมษายน-พฤษภาคม พ.ศ. 2463

ที่มา ทรงใช้ จดการสมรส เป็นสื่อในการแนะนำให้คนไทยรู้จักและเข้าใจวิธีใช้นามสกุลแบบตะวันตก รวมทั้งการใช้คำนำหน้ากับชื่อสกุล หลังจากทรงออกพระราชบัญญัตินามสกุลเมื่อพ.ศ. 2456 กำหนดให้คนไทยทุกคนมีนามสกุลเพื่อระบุตัวบุคคลให้แน่ชัด ในเรื่อง จดการสมรส ตัวละครอื่นจะเรียกตัวละครเอกฝ่ายหญิงว่า แม่รูปวิไลย ตามชื่อสกุลเสมอ และในรายนามตัวละคร พระองค์ทรงใช้คำว่า นางสาว นำหน้าชื่อและนามสกุลของตัวละครเอกฝ่ายหญิงเพื่อแสดงให้เห็นวิธีการเรียกสตรีอย่างเป็นทางการ

เนื้อเรื่อง ฤทธิ์เป็นนายทหารอากาศ บุตรของพระทวิวิธการ ไปหลงรักนางละครชื่อสง่า รูปวิไลย ทำให้บิดาไม่พอใจจึงเกียจอาชีพนางละคร จึงวานให้พระอรรณพประสิทธิ์เสรีช่วยพูดให้สง่ารับเงินทำขวัญแล้วเลิกกับบุตรชาย ปรากฏว่าสง่าเป็นนางละครที่ฉลาด เธอกล่าวถึงสาเหตุที่รับรักฤทธิ์ โดยมีได้หวังจะเอาแต่เงินและฉีกเข้านั้นทิ้ง

การจัดแสดง เป็นละครเรื่องแรกที่จัดซ้อมในสมัยชายจริงหญิงแท้ วันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2463 และออกแสดงเป็นเรื่องที่สอง ในการแสดงทั้งหมด 4 เรื่อง ระหว่างวันที่ 6-7 พฤษภาคม พ.ศ. 2463 ณ พระราชวังปทุมไท รวมทั้งที่พระราชวังสนามจันทร์วันที่ 22 มกราคม พ.ศ. 2463

7.34 เจ้าคุณเจ้าชู้ ทรงแปลจากบทละครภาษาอังกฤษ The Gay Lord Quex ของ Sir Arthur Wing Pinero ละครพูด 4 ชุด

วันที่พระราชนิพนธ์ ไม่ระบุ ม.ล.ปิ่น มาลากุลคิดว่าน่าจะพระราชนิพนธ์ตั้งแต่ช่วงต้นรัชกาล แต่ไม่มีหลักฐาน นอกจากการจัดแสดงเมื่อ พ.ศ. 2460

ที่มา -

เนื้อเรื่อง พระยาวิกรมสิงหนาทเคยได้ชื่อว่าเป็นเจ้าคุณเจ้าชู้ แต่เมื่อพบแม่สงวนก็จะกลับตัว ส่วนแม่สงวนนั้นลั้งเลใจเพราะเคยชอบพอกับร้อยเอกเอื้อ ส่วนแม่ศรีเป็นเจ้าของร้านตัดเสื้อที่ถนนเจริญกรุง อยากให้ร้อยเอกเอื้อสมหวัง จึงเข้ามาพัวพันกับเจ้าคุณ แต่พระยาวิกรมฯ เป็นผู้ที่มี

จิตใจมั่นคง แม่ศรีเลยกลับใจจะช่วยเจ้าคุณ ยั้วร้อยเอกเอื้อ ทำให้แม่สงวนแอบเห็นร้อยเอกเอื้อเปลือยตัวจูบแม่ศรี ทำให้แม่สงวนตัดใจจากร้อยเอกเอื้อได้

การจัดแสดง โปรดเกล้าฯ ให้จัดแสดงที่ปักษ์ใต้ โดยคณะราชการมณฑลนครศรีธรรมราชเป็นผู้แสดงถวาย เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2460

7.35 ท่านรอง โดยศรีอยุธยา ทรงแปลจากเรื่อง Second in Command ของ Robert Marshall มี 4 องค์

วันที่พระราชนิพนธ์ มีพระราชหัตถเลขาพระบอว่า ตรวจเสร็จที่หาดเจ้าสำราญ วันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2461

ที่มา เป็นบทละครพูดสำหรับทหารบก พระราชนิพนธ์เรื่องเกี่ยวกับการทหาร ซึ่งขณะนั้นสยามกำลังส่งทหารอาสาไปราชการสงคราม ณ ทวีปยุโรป

เนื้อเรื่อง นางสาวโฉมศรีกับนายร้อยโทหมั่นณรงค์ เป็นพี่น้องที่กำพร้า ส่วนนาย พันโทพระพิระภาพพิบูลย์ ผู้บังคับการ กับนายพันตรีหลวงพิสิทธ์สรการ รองผู้บังคับการ (ท่านรอง) เป็นเพื่อนที่รักใคร่ชอบพอกันมาก, ท่านทั้งสองนี้ได้มีความรักใคร่ในนางสาวโฉมศรี ต่อมานางจึงได้ยอมรับหมั่นหลวงพิสิทธ์ ภายหลังเมื่อได้พบและรู้จักกับพระพิระภาพ ซึ่งได้เคยนิกรักมาก่อน เพื่อแก้ไขปัญหานี้สินของน้องชาย จึงยอมรับหมั่นทางพระพิระภาพ ซึ่งเห็นว่าเป็นผู้ที่จะมีพอที่จะช่วยกู้หน้าน้องชายได้ พระพิระภาพจึงนิกระแวงว่านางไม่ได้รักตัวจริง พยายามปลุกตัวออกห่าง ต่อมากรมทหารนี้ได้รับคำสั่งให้ออกไปในงานพระราชสงคราม นางสาวโฉมศรี ไปส่ง และแสดงความในใจให้หลวงพิสิทธ์ฟังว่าตนรักพระพิระภาพ หลวงพิสิทธ์ได้ทราบความจริงยินดีด้วยได้เขียนหนังสือชี้แจงแก้ความเข้าใจผิดทั้งปวงนั้นเสีย ในสงคราม พระพิระภาพตกอยู่ในอันตรายแต่โดยลำพัง หลวงพิสิทธ์เข้าไปช่วยให้รอดพ้นอันตรายจนตัวเองบาดเจ็บสาหัส เพื่อเป็นของฝากให้กับนางสาวโฉมศรี ซึ่งตนรักแต่ไม่มีโอกาสที่จะได้

การจัดแสดง จัดแสดงครั้งแรก 23-24 พฤศจิกายน พ.ศ. 2461 ณ โรงละครหน้าพระที่นั่งอภิเชษฐดุสิต วันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2461* โดยคณะเสือป่ากองเสนาหลวงรักษาพระองค์ ที่โรงละครพระราชวังสนามจันทร์เพื่อเก็บเงินบำรุงการแพทย์เสือป่ามี ทรงแสดงเป็น ท่านรอง หลวงพิสิทธ์สรการ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2461a) ทรงระบุผู้อำนวยการเขียนฉากคือ พระยาอนุศาสน์จิตรกร

7.36 กุศโลบาย ทรงแปลจากเรื่อง A Royal Family ของ Robert Marshall จำนวน 3 องค์

วันที่พระราชนิพนธ์ เริ่มพระราชนิพนธ์ เมื่อวันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ. 2464 หลังจากทรงแปลเรื่องตามใจท่านเสร็จ ผ่านไปสองวัน ทรงแปลเสร็จเมื่อวันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ. 2464

ที่มา เรื่องนี้ ทรงคงรูปแบบนามตัวละคร การแต่งกาย และฉากเป็นต่างประเทศ ผู้ชมจึงได้เห็นความเป็นไปของต่างประเทศในยุคนั้น

เนื้อเรื่อง เกี่ยวกับข้อพิพาททางชายแดน ที่อาจเป็นชนวนก่อให้เกิดสงครามของระหว่างสองรัฐ คือรัฐอาร์เคเซีย และรัฐครูลันด์ วิธีที่จะระงับเหตุพิพาทได้คือการให้เจ้าหญิงและเจ้าชายจากทั้งสองรัฐอภิเษกสมรสกัน โดยมีคาตินัลเคซาโนออกกุศโลบายให้เจ้าหญิงแปรพระราชฐานไปประทับที่วังฤดูร้อน แล้วให้เจ้าชายวิคเตอร์ปลอมตัวไปให้เจ้าหญิงพบจนก่อให้เกิดเป็นความรัก

การจัดแสดง แสดงเป็นครั้งแรกวันที่ 24-29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2464 ในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน พ.ศ. 2464 ระบุว่า โปรดให้คณะละครหลวงศรีอยุธยาแสดง ทรงแสดงเป็นคาร์ดินัล ทรงเริ่มซ้อม ตั้งแต่วันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2464 ถึงวันที่ 18 ส่วนวันที่ 21 ไม่มีซ้อมแต่ทอดพระเนตรการจัดเวทีและฉากต่าง ๆ วันที่ 22 ซ้อมใหญ่ นักเรียนนายร้อยเข้ามาชมการซ้อม การเข้าชมสามารถเก็บเงินบำรุงเสือป่าได้ 11,470 บาท โปรดเกล้าฯ ให้ ม.ล.ปิ่น มาลากุลเป็นผู้กำกับเวที และซ้อมในคืนวันที่ 14 - 18 พฤศจิกายน วันที่ 21 พฤศจิกายน ทอดพระเนตรสถานที่และการเขียนฉาก ไม่มีการซ้อม วันที่ 22 พฤศจิกายน ซ้อมใหญ่ เครื่องแต่งตัวในละคร และแสดงวันที่ 24 -29 พฤศจิกายน จำนวน 6 คืน เพื่อเก็บเงินซื้อลอตเตอรี่ปันเสือป่า ละครเริ่มแสดงเวลา 21.00 น. และเลิกเมื่อเวลา 02.00 น. เพลงสรรเสริญบารมีของชาวอาร์เคเซียนั้น โปรดเกล้าฯ ให้ใช้ทำนองเพลงโนมมหาอุปราชกร อาอีดาของแวร์ดี (Aida, Verdi) บทวิจารณ์ของพรหมบุตร ในดุสิตสมิต เล่ม 13 ฉบับที่ 151 ระบุว่า (พรหมบุตร, 2464a, น. 113-120)

“...นอกจากทำให้ผู้ดูรู้สึกสนุกตามวิสัยของการดูละครตามธรรมดาแล้ว ยังทำให้ผู้ดูบางท่านเกิดความรู้ว่าความเป็นไปของราชตระกูลนั้นเป็นอย่างไร การกินอยู่หลับนอนก็ตาม, การหาความบรรเทิงใจก็ตาม, ย่อมมีอยู่ตามปกติของสามัญชน, แต่ราชตระกูลมีกรณีสำคัญอยู่อีกอย่างหนึ่งคือ ไม่ว่าจะกระดิกตัวอย่างไร ย่อมเป็นผลอันจะบังเกิดแก่ชาติทั้งสิ้น, ถ้าชาติก็จักได้รับผลอันนั้น, เพราะฉะนั้นจะหาความอิสระแก่ตัวเช่นชนสามัญไม่สู้จะได้สัก

...นอกจากได้ดูท่าทางที่แสดงแล้ว ยังได้ดูเครื่องแต่งตัวอันงดงามด้วย. มีเครื่องแต่งตัวบางอย่าง ถ้าเราไม่ได้ดูจากละครขณะนี้แล้ว ก็คงจะไม่ได้เห็นที่ไหนเลยในบูรพาทิศ, เช่น เครื่องแต่งตัวของท่านคาร์ดินัล เป็นต้น, แลเราได้ดูการแต่งตัวของราชสำนักต่างประเทศในเวลาปกติแลในงานการด้วย”

7.37 หาเมียให้ผัว โดยศรีอยุธยา ทรงแปลงจากเรื่อง Her Husband's Wife ของ เอ อี ทอมัส A.E. Thomas ละครพูดฉบับ 3 องค์

วันที่พระราชานิพนธ์ ไม่ระบุวันที่พระราชานิพนธ์ มีการแสดงเมื่อ พ.ศ. 2464

ที่มา - เป็นละครพูดฉบับ ทรงแปลงโดยใช้นามตัวละครเป็นไทย

เนื้อเรื่อง นางวิสุทธีทรัพย์นึกว่าตนจะตายด้วยโรคที่เจ็บป่วยในไม่ช้า ด้วยความรักสามี จึงอยากหาภรรยาให้สามีไว้แทนในเมื่อตนตาย แต่คนใหม่นี้จะต้องมีคุณสมบัติไม่ดีกว่าตน จึงจะทำให้สามีคิดถึงไม่วาย จึงได้เลือกนางสาวมะลิ เลขานนท์ ผู้ที่เป็นคนชอบพอกันและมีลักษณะตามความประสงค์ทุกประการ ภายหลังที่ได้โต้ตอบกันอยู่นานแล้ว นางสาวมะลิก็ยอมรับจะปฏิบัติ เมื่อหลวงวิสุทธีมาแลได้ถูกแนะนำ ให้รู้จักกับนางสาวมะลิแล้ว นางสาวมะลิและหลวงวิสุทธีก็คุ้นเคยกันรวดเร็ว มากอย่างน่าพิศวง จนนางวิสุทธีเกิดหึงขึ้น จึงโกหกบอกกับนางสาวมะลิว่าสามีเป็นคนโทโสร้าย ชี้อมา แล้วใจคอดุร้าย ลงท้ายได้อุบายของนายจอน พินทุนนท์ ลุงนางวิสุทธี จึงกลับคืนดีกัน ส่วนนางสาวมะลิชอบพอกับนายฉัตร การที่ทำไปเหล่านั้น เพื่อจะเข้านางวิสุทธี เพราะความแค้นที่ดูหมิ่นว่าตนเป็นคนเร่ร่อน

การจัดแสดง ซ้อมและแสดง ณ โรงช้างพระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์ พระราชวังสนามจันทร์ วันที่ 17 และซ้อมใหญ่วันที่ 19 มกราคม พ.ศ. 2464* แสดงวันที่ 21 มกราคม มีสมาชิกเสือป่าและราษฎรมาชมเป็นอันมาก ดุสิตสมิต ลงบทวิจารณ์เรื่องนี้ว่า (พรหมบุตร, 2464b, น. 37-38)

“...นายแก้ว ณ อยุธยา เป็นหลวงวิสุทธีทรัพย์ เมื่อดูตามบทแล้วจะเห็นได้ทันทีว่า ตัวนี้เล่นยากที่สุด บทไม่สู้จะช่วยเปิดโอกาสให้เล่นซับซ้อนได้เท่าใดนัก ดูออกจะเป็นคนมีโทษจะเป็นเจ้าเรือน ท่าน ณ อยุธยา ก็แสดงให้เราารู้สึกได้ดังกล่าวนี้อันนี้ ช่างหาโอกาสทำให้เราต้องหัวเราะตลอดเวลาที่ท่านแสดง นอกจากนี้ยังมีข้อที่จะเว้นเสียโดยไม่กล่าวถึงมิได้เป็นอันขาด คือ ถึงแม้ขณะที่ท่านทำให้เราต้องหัวเราะอยู่ ก็ยังทำให้เรารู้สึกสงสารได้ เช่นในตอนที่ภรรยาหนีเข้าห้อง แต่ตนต้องการพบ เขาก็หาออกมาไม่ เราเลยไม่เห็นเลยว่าจะมีวิธยาอย่างไรจึงจะสำแดงให้รู้สึกได้เช่นที่กล่าวมานี้ เรานึกไม่ออกเลยว่าตั้งแต่เกิดมาได้เคยเห็นผู้ใดสามารถแสดงได้ดังนี้ ...”

ผู้แสดงเป็นนางวิสุทธีทรัพย์ คือ นางงาม ณ อยุธยา นามแฝงของพระอินทราณี (ประไพ สุจริตกุล ต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็นสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระวรราชชายา) แสดงเรื่องนี้เป็นครั้งแรก “เป็นการอัศจรรย์อย่างยิ่งที่ออกโรงในครั้งแรกแล้วเล่นได้ยอดเยี่ยมไม่มีประมาทหรือสะทกสะท้านเลย เสียงดีพูดดั่งคนดูได้ยินทั่วกัน โดยรู้สึกว่าจะไม่เคັนเสียงเลย นับว่าเป็นคนใช้เสียงดีผู้หนึ่ง นอกจากที่กล่าวนี้อย่างใช้บทได้ดีแทบทุกตอน” และมี นางสาวเรือ พันธุ์ นามแฝงของนางสาวอรุณวดี ภมรมนตรี แสดงเป็นนางสาวมะลิ เลขานนท์ “เป็นครั้งแรกที่ออกโรงเหมือนกัน แต่ถึงเช่นนั้นก็ไม่เลวเลยคนดูชอบทำฉิวของเจ้าหล่อนเป็นอย่างยิ่ง”

7.38 ผิดวินัย ทรงแปลงจากเรื่อง French Leave ของ Reginal Berkeley ทรงระบุว่า เป็นบทละครภาษาไทยมีฝรั่งเศสปน 3 องก์

วันที่พระราชนิพนธ์ ไม่ได้ระบุวันที่พระราชนิพนธ์ มีการจัดแสดง พ.ศ. 2465

ที่มา เป็นเรื่องเกี่ยวกับทหาร ที่ทรงให้เหตุการณ์เกิดในประเทศฝรั่งเศส มีตัวละครทั้งคนไทยและต่างชาติ มีการพูดภาษาฝรั่งเศสปน

เนื้อเรื่อง ฉากเกิดขึ้นในประเทศฝรั่งเศสระหว่างการรบ โดยมีทหารอาสาสงครามจากสยามกำลังรบอยู่ ใช้บ้านของมาตามเดอร์โนซ์เป็นที่บัญชาการกองพล แต่เกิดความยุ่งยากเกิดขึ้นเนื่องจากดารา ภริยาของหลวงภักษ์ณ์ ปลอมตัวเป็นหญิงชาวฝรั่งเศสแอบมาพบสามีที่นั่น นายทหารคนอื่น ๆ ชอบใจยกเว้นหลวงภักษ์ณ์ที่รู้ความจริง ต่อมาเมื่อคนจับได้คิดว่าดาราคือจารสตรีเยอรมันที่มาสืบความลับทางการทหารจนหลวงภักษ์ณ์ต้องสารภาพความจริง

การจัดแสดง ผิดวินัย มีการจัดการแสดงอย่างน้อย 3 ครั้ง คือวันที่ 23-24 มีนาคม พ.ศ. 2465 วันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2466 ณ ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ ทรงแสดงเป็นมองซิเออร์ มาร์นิเยร์ (ม.ล.ปิ่น กล่าวว่ายทรงเสด็จฯ ไปค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ 5 ครั้งภายใน 6 ปี แต่ทรงแสดงละครเรื่องเดียวคือผิดวินัย) และวันที่ 16-18 มกราคม พ.ศ. 2466 แสดงโดยคณะสมาคมสหทัยสงครามเสด็จฯ ไปทรงซ้อมให้กับคณะนายทหาร ในวันที่ 16-17 มีนาคม พ.ศ. 2465 ช่วงเวลา 10.00 น.-03.00 น. ณ โรงฝึกหัดสั่งสอนเสือป่า ณ สโมสรสวนจิตรลดา และวันที่ 23 - 24 มีนาคม พ.ศ. 2465 เสด็จฯ ยังโรงทหารมหาดเล็กสะพานม้ฆวาน ประทับทอดพระเนตรพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชินี ซึ่งนายทหารเล่นถวายทอดพระเนตรในการแสดงความยินดีที่สมเด็จพระบรมราชินีทรงรับตำแหน่งผู้บังคับการพิเศษ กองพันที่ 2 กรมทหารราบที่ 1 และราบที่ 11

7.39 เสือเผ่น (ทรงสะกดว่าเสือเถ่า) โดยศรีอยุธยา ทรงแปลงจากเรื่อง Grumpy ของ ฮอรัซ ฮอดจิส Horace Hodges และ ต.วินัย เปอร์ซิวัล (Horace Hodges & T.W. Percyval) ละครพูด 4 องก์

วันที่พระราชนิพนธ์ ระหว่างเสด็จแปรพระราชฐานจังหวัดสมุทรปราการ โดยวันที่ 15 มีนาคม 2464 (2465) เสด็จฯ ถึงพลับพลาจังหวัดสมุทรปราการ วันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2464 เริ่มพระราชนิพนธ์แปลเรื่อง เสือเถ่า แล้วเสร็จเมื่อวันที่ 11 เมษายน พ.ศ. 2465 (เวลาประมาณ 25 วัน)

ที่มา เป็นเรื่องราวของนักสืบ เป็นที่น่าสังเกตว่าสมัยปลายรัชกาล ทรงเน้นพระราชนิพนธ์บทละครเกี่ยวกับการสืบสวนสอบสวนมากขึ้น ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการสอนเสือป่าให้รู้จักความช่างสังเกต มีไหวพริบ

เนื้อเรื่อง มีเหตุการณ์โจรขโมยสร้อยคอไข่มุกด์ที่มีค่า พระยาอรุณประกาศกรณีย์ ซึ่งเป็นข้าราชการบ้านาญ เคยเป็นอธิบดีกรมอัยการ มีฉายาว่าเสือเผ่น มีอายุมากและเริ่มหลงลืมจึงเริ่มหาตัวคนร้าย โดยพบหลักฐานที่สามารถโยงไปหาตัวผู้ร้ายได้คือดอกพุทธรักษาที่มีผมสตรีพันอยู่ที่ก้าน

การจัดแสดง แสดงที่พระราชวังสนามจันทร์ วันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2465 เพื่อเก็บเงินซื้อปืนให้เสือป่า ทรงแสดงเป็นเสือเผ่น มีการซ้อม ระหว่างวันที่ 18 – 29 มิถุนายน ช่วงบ่ายและเย็น ระหว่างวันที่ 9-11 ธันวาคม พ.ศ. 2465 จัดแสดงละครเรื่อง *เสือเผ่น* เพื่อเก็บเงินบำรุงโรงเรียนราชินี นายแก้ว อุธยา (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว) แสดงเป็น พระยาอรรณพประกาศกรณีย์ เป็นคนสูงอายุ ดุสิตสมิตกล่าวว่า “ผมชาวสนิท หนึ่งเดียว เป็นคนแก่สมัย” แต่ละวันเชิญผู้ชมแตกต่างกัน วันแรกเชิญเจ้านายข้าราชการทุกชั้นบรรดาศักดิ์ วันที่ 2 เชิญชาวต่างประเทศทั้งหญิงชาย วันที่ 3 เชิญเจ้านาย ข้าราชการฝ่ายในและสตรีมีบรรดาศักดิ์ (พรหมบุตร, 2465b, น. 39-40)

7.40 ปรียทรรคิกา สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม ทรงถอดเป็นภาษาไทย จากปรียทรรคิกา นาฎิกของพระเจ้าศรีธรรมราชวรนนะ โดยใช้ฉบับที่คุชกุสสปาท โกซูโซร์ นริมัน แปลเป็นภาษาอังกฤษ

วันที่พระราชนิพนธ์ พ.ศ. 2467 จัดพิมพ์ พ.ศ. 2468 คำนำลงวันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2467

ที่มา พระราชนิพนธ์อารัมภกถาว่ามีพระราชประสงค์นำบทละครสันสกฤตแปลงเป็นภาษาไทย โดยที่คงตามรูปแบบเดิมของการประพันธ์ เพื่อให้ผู้อ่านได้ทราบถึงการแต่งบทละครสันสกฤตแบบโบราณ ทรงได้หนังสือเรื่องปรียทรรคิกาที่แปลจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาอังกฤษประโยคต่อประโยค เมื่อ พ.ศ. 2467 ทรงนำมาแปลและแปลงโดยรักษารูปแบบเดิมของบท เช่น ตอนใดเป็นฉันทก็แต่งเป็นฉันท ซึ่งแต่งเป็นภาษาไทยลำบากเพราะภาษาสันสกฤตบรรจุคำลงได้ง่ายกว่า ส่วนช่วงใดเป็นร้อยแก้วพระราชนิพนธ์เป็นร้อยแก้ว ในการจัดเตรียมต้นฉบับ โปรดเกล้าฯ ให้รองอำมาตย์โทหลวงธวัชกิจธิธาน (ตรี นาคประทีป, เปรียญ ต่อมาคือพระสารประเสริฐ) ตรวจทานกับต้นฉบับภาษาสันสกฤตอีกครั้ง

“..ด้วยความมุ่งหมายที่จะให้นักเลงอ่านหนังสือได้รู้ชัดว่า ละคอนสันสกฤตโบราณเขาแต่งกันอย่างไร, แสดงกันอย่างไร พะเอนประสพเหมาะเมื่อต้น พ.ศ. 2467 มีปริญาชาวอินเดียผู้หนึ่งชื่อ คุชกุสสปาท โกซูโซร์ นริมัน, ได้ส่งหนังสือมาให้ข้าพเจ้าเล่มหนึ่ง ซึ่งเขาแปลจากภาษาสันสกฤต...เมื่อพิจารณาโดยละเอียดต่อไปก็ได้ความว่าหนังสือที่กล่าวนี้เหมาะสำหรับที่ข้าพเจ้าจะใช้ได้สมปรารถนาทีเดียว, ...”

เนื้อเรื่อง ปรียทรรคิกาถูกพาเข้ามาอยู่ในราชสำนักตั้งแต่ยังเล็ก ๆ ใช้นามว่า อารณยกา พระนางวาสวทัตตาเลี้ยงดูจนกว่าจะออกเรือน แต่พระเจ้าอุทัยนเกิดพึงใจในตัวนางทำให้พระนางวาสวทัตตาหึงหวง เอาตัวนางขังไว้ จนปรากฏความจริงที่ว่านางอารณยกานั้น คือปรียทรรคิกาที่

ท้าวทศพรหมันยกถวายพระเจ้าอุทัยนี้ไว้นานแล้ว ก่อนที่ท้าวทศพรหมันจะถูกท้าวถลิ่งจับเป็นเชลยแล้ว ท้าวอุทัยนัยกทัพไปช่วยเอาไว้

การจัดแสดง ยังไม่เคยจัดแสดงในรัชสมัย แต่มีการจัดแสดงในโอกาสฉลองวันพระราชสมภพครบรอบ 100 ปี เมื่อ พ.ศ. 2524 โดยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ณ โรงละครแห่งชาติ วันที่ 7-8, 21-22 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2524

จ. ละครพูด ทรงแปล และแปลง จากภาษาฝรั่งเศส

7.41 หมอจำเป็น โดยศรีอยุธยา ทรงแปลจากเรื่อง Le Médecin Malgré Lui ของ โมลิเอร์ Molière ละครพูด 3 องก์

วันที่พระราชนิพนธ์ ทรงพระราชนิพนธ์สมัยวังสราญรมย์ ไม่ระบุ พ.ศ. โดยคณะกรรมการทวิสโมสรจัดพิมพ์เป็นเล่ม

ที่มา ไม่ปรากฏที่มา สันนิษฐานว่าทรงพระราชนิพนธ์สำหรับสมาชิกทวิสโมสร

เนื้อเรื่อง ตาสั่งกับยายมามีปากเสียงกัน ยายมาต้องการจะแก้แค้นตาสั่ง ประสบโอกาสว่ามีคนมาป่าวร้องหาหมอไปรักษาลูกสาวหมื่นจำเนียร ยายมาเลยเสนอว่าตาสั่งสามีของนางเป็นหมอวิเศษ และมีนิสัยประหลาดคือถ้าไม่ทุบตี จะไม่ยอมรับว่าเป็นหมอ ตาสั่งเลยถูกทุบตีจนยอมรับว่าเป็นหมอไปรักษาจินดาที่แกล้งเป็นไข้เพราะไม่อยากถูกบังคับให้แต่งงาน เพราะเธอมีคู่รักอยู่แล้วชื่อนายเหลื่อม แต่หมื่นจำเนียรเห็นว่ายายจนจึงไม่ยอมรับ ท้ายสุดนายเหลื่อมปลอมตัวเป็นผู้ช่วยหมอ จินดาจึงพูดได้ และนายเหลื่อมได้รับมรดกจากญาติ จึงได้แต่งงานกับจินดา

การจัดแสดง เรื่องนี้ มีการจัดแสดงหลายครั้ง แม้ว่าจะหาหลักฐานไม่พบว่าช่วงวังสราญรมย์นั้นมีการจัดแสดงเมื่อใด แต่ในรัชสมัย มีการแสดงในเวรเลี้ยงของพระยาประสิทธิ์ศุภการ พ.ศ. 2457 และทหารรักษาวังกองพัน 3 แสดงถวาย ณ จังหวัดนครศรีธรรมราช วันที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2460

7.42 เกินต้องการ โดยพระขรรค์เพชร แปลงจากเรื่อง บูโลส์เยร์ Pouloiller ของ คริสตัง แบรนาร์ต Cristan Bernard ละครพูด 3 องก์

วันที่พระราชนิพนธ์ ไม่ปรากฏวันเวลาที่พระราชนิพนธ์ แต่แสดงโดยคณะละครสราญรมย์ ที่โรงละครทวิสโมสร วันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2454

ที่มา เป็นละครชวนหัว แสดงให้เห็นโทษของการมีภรรยาหลายคน ทรงหมายเหตุว่า

“เรื่องนี้ ได้พยายามให้ตรงตามของเดิมที่สุดที่จะทำได้ แต่จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงนามตัวละคร และนามสถานที่ให้เป็นไทย, และแก้ไขข้อความบางแห่งเสียเล็กน้อย เพื่อให้ตรงกับความเป็นจริงได้ในเมืองเรา”

เนื้อเรื่อง นายประดิษฐ์ เป็นบุตรเศรษฐี แต่งงานกับนางช่อนกลิ่นมาหลายเดือน แต่พบว่า แต่ละวันนางช่อนกลิ่นไม่ได้เพราะนางจะร้องไห้และเป็นลม ในที่สุดจึงเจรจาแยกกัน ให้แม่ช่อนกลิ่นอยู่กับคุณป้าที่อ่างทอง ตนเองมาค้าขายในกรุงเทพฯ จากนั้นนายประดิษฐ์มีภรรยาน้อยคนหนึ่งชื่อแม่เหลียน เป็นคนขี้หึงมาก จนนายประดิษฐ์ระอาใจ จึงไปมีภรรยาน้อยอีกคนที่ต้องการให้ตนเอาใจอย่างมาก นายประดิษฐ์มีเพื่อนชื่อนายนาค ซึ่งเป็นคนเจ้าชู้ วันหนึ่งนายประดิษฐ์คิดกลับไปเพื่อพักผ่อนเจียบๆ ที่อ่างทองสักเดือน แต่กลับพบว่าแม่ช่อนกลิ่นก็สำนึกตัวว่าผิดต่อสามี จึงแสดงความรักต่อสามี ทำให้เขารู้สึกกลัดกลุ้มว่าไม่ได้อยู่เจียบ ๆ อย่างที่ตั้งใจ แต่บรรดาภรรยาน้อยก็มา จนเขาต้องปรับทุกข์ให้เพื่อนฟังว่า ได้ตามประสงค์ทุกอย่างจนเกินต้องการ

การจัดแสดง แสดงโดยคณะละครสราญรมย์ ที่โรงละครทวีปญญาสโมสร วันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2454 ในการแสดงครั้งนั้น ทรงย่อเรื่องเป็นภาษาอังกฤษ และทรงแปลชื่อเรื่องว่า Too much of a Good Thing เรื่องนี้มีตัวละคร 10 ตัว แบ่งเป็น 3 ชุด ทรงระบุนาก คำบรรยายฉาก และอาภักปกริยาของตัวละครไว้ด้วย

7.43 ตึกแตน ทรงแปลจากบทละครภาษาฝรั่งเศส เรื่อง Les Sauterelles ของ Emile Fabre ม.ล.ปิ่น มาลากุล (2552) พบต้นฉบับลายพระราชหัตถเลขา เพียง 15 หน้า

วันที่พระราชทาน ไม่ปรากฏ

ที่มา ความเป็นมาของเรื่องนี้ มีการแสดงในกรุงปารีส ที่ Theatre du Vaudeville เมื่อวันที่ 13 ธันวาคม ค.ศ. 1911 มีผู้ส่งบทละครเรื่องนี้มาทูลเกล้าฯ ถวาย ทรงแปลจากภาษาฝรั่งเศสเป็นภาษาอังกฤษ ชื่อ The Lucusts ในพระบรมนามาภิไธยย่อ V.R. และทรงแปลเป็นภาษาไทยในชื่อว่า ตึกแตน

เนื้อเรื่อง เป็นเรื่องการเมือง เกี่ยวกับปัญหาการปกครองเมืองขึ้นของฝรั่งเศส

การจัดแสดง ยังไม่พบว่ามี การจัดแสดง

ในเรื่อง Les Sauterelles นี้ พบภาพร่างเครื่องแต่งกายของตัวละครในเรื่องออกแนวเอเชีย แสดงให้เห็นว่า ยุโรปในช่วงนั้นนิยมการแสดงเกี่ยวกับเรื่องราวทางเอเชีย จีน ญี่ปุ่น ดังนั้นที่ทรงแปลชื่ออาณาจักรในเรื่องจาก แคว้น นูเวล ฟรังซ์ เป็น อาณาจักรมังกรทอง จึงไม่ได้เป็นการเปลี่ยนรูปแบบของเรื่อง

ภาพที่ 233 ภาพประกอบในบทละครภาษาฝรั่งเศส

ที่มา Polaire et Léon Lérand dans "Les sauterelles" d'Emile Fabre / dessin de Yves Marevéry

7.44 เกียรติยศญี่ปุ่น โดย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแปลจากเรื่อง L'

Honneur Japonais ของ ม.ปอล อองเธลม์ Paul Bouede Anthelme

วันที่พระราชทาน ไม่ระบุ

ที่มา ต้นฉบับเรื่องนี้ ม.ล.ปิ่น มาลากุล (2552) พบเพียง 11 หน้า มีรายชื่อตัวละคร 31 ตัว เข้าใจว่าน่าจะเป็นเรื่องยาวหลายองค์ แต่ไม่มีหลักฐานว่าทรงพระราชทานพิมพ์ค้างไว้หรือเสร็จแล้วเท่าที่พบ มีตัวละครเพียง 9 ตัว มีพระราชหัตถเลขาคำเบิกโรงไว้ว่ามีพระราชประสงค์ให้ผู้อ่านรู้จักสังคมดั้งเดิมของญี่ปุ่น (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ม.ป.ป.-e)

“ประเทศญี่ปุ่นได้บันดาลให้โลกมีความพิศวงแล้วในอิทธิพลแห่งนักรบของชาตินั้น ชาตินี้ได้ตั้งทำบกกันความแผ่อำนาจแห่งชนเพศผิวขาวไว้ได้แล้ว ความประสงค์แห่งข้าพเจ้าคือจะแสดงให้ท่านทั้งหลายแลเห็นประเพณีในอดีตสมัยอันเปนสมัยอิทธิพลอันกล่าวแล้วนั้นได้มีอยู่ และทำให้ฝังอยู่ในสันดานชาวญี่ปุ่นเพื่อความสะดวกอันนี้ ข้าพเจ้าขออนุญาตชี้แจงในเรื่องประเทศนั้น ซึ่งบางทีจะมีข้อความซึ่งท่านยังมิได้เคยทราบอยู่บ้าง พวกสะมุไรนั้น คือนักรบที่รับสินจ้างเปนข้าของเจ้าเมืองต่าง ๆ พวกสะมุไรมีอำนาจขัดดาบได้สองเล่ม เล่มใหญ่เล่ม ๑ ซึ่งเป็นของที่บรรดาคนเปนอิศรแก่ตนขัดได้ทั่วไป กับเล่มเล็กอีกเล่ม ๑ ซึ่งใช้สำหรับแหวกท้องเมื่อถึงเวลาจำเป็นจะต้องฆ่าตนเอง สะมุไรที่ได้เสียขายไปแล้ว ฤๅที่ได้เสียจากนาย และซึ่งเที่ยวขัดเซพเนจรอยู่นั้น ได้ชื่อว่าโรนิน พวกโรนินมักสวมหมวกชนิด ๑ ซึ่งปิดหน้า เมื่อได้อธิบายคำสะมุไรกับโรนินนี้แล้ว ข้าพเจ้าหวังว่าเรื่องราวคงจะค่อยกระจ่าง ขอท่านทั้งหลายจงได้ฟังด้วยเมตตาจิตรเทอญ”

เนื้อเรื่อง ยะโงโรเป็นหัวหน้าเสมุไรสำนักเจ้าโอสะกะ มีบุตรชายหญิงชื่อ มิตสุ และมียะพบกับกินเซย์ ที่มีผู้ดูถูกว่าอ่อนแอไร้ฝีมือ กินเซย์หนีไปเรียนวิชาได้ 1 ปีเมื่อกลับมาพบว่าเจ้าโอสะกะยากจนลง เหลือเพียงเสมุไรไม่กี่คนที่ยังจงรักภักดี ต่อมาก็ระที่ทำงานเป็นสมุหบัญชีอยู่ในสำนักเจ้าโอสะกะจะย้ายสังกัดไปอยู่สำนักอื่น และจะขอิดาของยะโงโรให้หลานชายของตน ทันใดนั้น กินเซย์ปรากฏตัวขึ้นสวมหมวกโรนินทำฟันดาบกับยะโงโรผู้ที่เคยดูถูกเขาไว้ (พบต้นฉบับเพียงเท่านี้)

การจัดแสดง ไม่มีข้อมูล

7.45 ล่ามดี โดยศรีอยุธยา ทรงแปลจากเรื่อง L' Anglais tel qu' on le parle ของ Tristan Bernard ละครพูดชุดเดียว

วันที่พระราชทาน ไม่ระบุ มีการแสดงครั้งแรก พ.ศ. 2460

ที่มา ทรงแปลจากภาษาฝรั่งเศสเป็นภาษาอังกฤษ ในชื่อ *A Good Interpreter* แล้วทรงแปลจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย ในชื่อว่า “ล่ามดี” เป็นเรื่องเบาสมอง เกี่ยวกับล่ามปลอมที่รู้ภาษาอังกฤษน้อยมาก บังเอิญว่าความไม่รู้ของเขาทำให้คนที่ไม่ต้องการพบกันมาพบกัน แต่ก็เป็นโอกาสที่ทำให้คนเหล่านี้ตกลงกันได้ในท้ายที่สุด

เนื้อเรื่อง ริชาร์ด ดิกชันพาเบ็ตตี้ลูกสาวของยอนสมิทหนีจากปิ่นมาพักที่สงขลา เพราะยอนสมิทรังเกียจว่าเขาไม่เป็นหลักเป็นฐาน ไม่มีหุ้นในบริษัท ยอนสมิทตามหาลูกสาวที่สงขลาแต่เขาพูดภาษาไทยไม่ได้ ต้องใช้ล่าม บังเอิญล่ามตัวจริงมีธุระจึงส่งนายจอนที่พูดภาษาอังกฤษไม่เป็นมาเป็นล่าม เพราะไม่คิดว่าจะมีชาวต่างประเทศมาพัก ทำให้เกิดเรื่องโกลาหลขึ้น จนตำรวจมาจับริชาร์ด แต่ท้ายสุดบริษัทที่เขาทำงานอยู่มอบหุ้นส่วนหนึ่งให้ ยอนสมิทจึงยอมยกลูกสาวให้

การจัดแสดง 9 กรกฎาคม 2459 มีการแสดงละครเรื่อง *A Good Interpreter* ที่สวนมิสกวัน เก็บเงินบำรุงราชนาวีสมาคม ผู้แสดงเป็นชายล้วน ทรงแปลจากภาษาฝรั่งเศส ของ Tristan Bernard เรื่อง L' Anglais tel qu'on le parle มีสองสำนวน เป็นละครอังกฤษปนไทยใช้ฉากในเมืองมลายู และทรงแปลเป็นภาษาไทยปนอังกฤษในชื่อ *ล่ามดี* ใช้ฉากเมืองสงขลา วันปีใหม่เมษายน พ.ศ. 2460 แสดงที่สวนศิวาลัย ทรงแสดงเป็น ยอนสมิท เมื่อคราวเสด็จพระราชดำเนินประพาสปักษ์ใต้ วันที่ 28 เมษายน 2460 แสดงเรื่อง *ล่ามดี* และ *หาโล่* ละครศรีอยุธยาสมัชชิกเสือป่ากองเสนาหลวงรักษาพระองค์ แสดงที่สามัคยาการ ที่ภูเก็ต และวันที่ 9 พฤษภาคม 2460 แสดงละครเรื่อง *ล่ามดี* ที่นครศรีธรรมราช เก็บเงินได้ 1,600 บาท วันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2461 คณะเสือป่ากองเสนาหลวงรักษาพระองค์ แสดงเรื่อง *ล่ามดี* เป็นละครพูดภาษาไทยแกมอังกฤษอย่างสั้น ๆ เล่นเป็นบทเบิกโรง ก่อนเรื่องวิไลเลือกคู่ ณ พระราชวังสนามจันทร์ เพื่อเก็บเงินปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์

7.46 ร.ต.ล. นนทรี โดยศรีอยุธยา ทรงแปลจากบทละครภาษาฝรั่งเศส ของ อาทีร มอเรอซ์ กับ ยีเปราร์ด (ไม่ระบุว่าต้นฉบับคือเรื่องใด) บทละครพูดชุดเดียว

วันที่พระราชนิพนธ์ ปกหนังสือพระราชนิพนธ์ ลงวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2459

ที่มา ตั้งแต่เกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 พ.ศ. 2457 ทรงพยายามพระราชทานความรู้แก่ประชาชนในเรื่องกิจการของทหาร มีพระราชบันทึกหมายเหตุว่า “เรื่องนี้เป็นเรื่องแสดงเหตุการณ์เป็นไปได้ในเรือได้นำ และผู้ใดได้อ่านหรือได้ดูแล้ว จะเข้าใจได้ดียิ่งขึ้นว่า การลงเรือได้นำเป็นความลำบากปานใด” โปรดเกล้าฯ พระราชทานให้พิมพ์ใน *สมุทสาร* เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2459

เนื้อเรื่อง เรือได้นำชื่อ นนทรี ประสบอุบัติเหตุชนเรือกำปั่น ทำให้ถังอากาศแตกน้ำเข้าเรือจะจม ออกซิเจนเหลือน้อยจนมีนายทหารที่ขาดอากาศหายใจเสียชีวิต แต่ในที่สุดก็สามารถติดต่อกับเรือรบหลวงธนบุรีและเรียกเรือผีเสื้อน้ำมาช่วยได้สำเร็จ

การจัดแสดง ยังไม่เคยจัดแสดง

7.47 คดีสำคัญ โดยศรีอยุธยา ทรงแปลจากภาษาฝรั่งเศส เรื่อง Un Client Serieux ของ Georges Courteline (นามแฝงของ Georges Moinaux) ละครพูดองค์เดียวจบ

วันที่พระราชนิพนธ์ พระราชนิพนธ์เสร็จ วันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2460

ที่มา พระราชทานให้สมาชิกเสือป่ากรมม้าหลวงรักษาร่องจัดแสดงที่ค่ายหลวงบ้านโป่ง และตีพิมพ์บทละครเป็นตอน ๆ ในดุสิตสมิต ฉบับที่ 46-50 มีบทวิจารณ์ ในดุสิตสมิต เล่ม 10 ฉบับที่ 109 วันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2463 ผู้แสดงใช้นามแฝงพระราชทาน

เนื้อเรื่อง ขุนประเคนคดีอัยการมณฑล ศาลมณฑลโลเลบุรี รอคำสั่งย้ายที่จะประกาศในราชกิจจานุเบกษา ซึ่งหากย้ายตนไป นายเฉลียวฉลาดพูดซึ่งเป็นทนายความจะรับตำแหน่งแทน จากนั้นศาลเปิดพิจารณาคดี ระหว่างนั้นก็มีคำสั่งจากราชกิจจานุเบกษาย้ายขุนประเคนคดีเข้ากรุงเทพฯ และนายเฉลียวฉลาดพูดได้รับคำสั่งให้เป็นอัยการแทน จึงต้องเปลี่ยนหน้าที่ในระหว่างการพิจารณาคดี จนศาลพิจารณายกฟ้อง

การจัดแสดง วันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2463 มีละครเรื่อง คดีสำคัญ และ ตบตา ที่พระราชวังสนามจันทร์ เพื่อเก็บเงินช่วยซื้อปืนเสือป่า

7.48 วิไลเลือกคู่ โดยศรีอยุธยา ทรงแปลจากเรื่อง Les Vivacités dy Capitaine Tic ของ Eugène Labiche ละครพูด 3 องค์

วันที่พระราชนิพนธ์ พระราชนิพนธ์แล้วเสร็จเมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2460

ที่มา ไม่ระบุ

เนื้อเรื่อง เป็นละครเบาสมอง คุณหญิงเขียวมีหลานสาวกำพร้าชื่อแม่วิไล และมี ร.อ. รัตน์ หลานชายที่ไปราชการหัวเมืองเหนือนาน เมื่อกลับมาเห็นแม่วิไลก็นึกชอบ แต่นายติศ ฉมังคิดครุของแม่วิไลจะติดต่อสู่ขอให้กับนายติง ชาญค่านวน ที่มีงานอดิเรกแปลกๆ เช่นนับตัวพลีในนา

และจำนวนแม่หม้ายที่เดินข้ามสะพานเหล็ก แต่เมื่อแม่วิไลและคุณหญิงเขียวเอนเอียงมาทางร.อ. รัตน์ นายตึกก็พยายามใส่ร้ายว่า ร.อ.รัตน์เป็นคนเจ้าชู้ เรื่องจึงเกิดเข้าใจผิดขึ้น แต่ท้ายสุดก็จบลง ด้วยดี

การจัดแสดง มีการแสดงวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2461* ในดุสิตสมิตวิจารณ์ว่า “เราขอชมเชยท่าน “ศรีอยุธยา” ที่ช่างประดิษฐ์ให้ชื่อตัวละครเหมาะสมดีมาก” ส่วนตัวละคร ทรงกำหนดให้ผู้แสดงลงสวมบทบาทที่ยังไม่เคยแสดง “ตัวละครเขาจัดกันขอบกล พระยาประสิทธิศุภการเคยเป็นตัวผู้ชาย หนุ่มที่ไ้แก่สมัยใหม่ กลับมาเป็นนายชาญคำนวณซึ่งเป็นตัวศรีอยู่มาก, พระยานิรุทธเทวาเคยเป็นตัวผู้หญิงกลับมาเป็นนายทหารหนุ่ม, เรามีความประหลาดใจมากที่กลับมาเหมาะสมเข้าอีกได้” และการที่ทรงไม่แสดงเป็นตัวเอกหรือพระเอกนั้น เพราะมีความเชื่อว่าตัวละครสำคัญในเรื่องไม่จำเป็นต้องเป็นพระเอก เหมือนอย่างการเล่นฟุตบอล “บางคนจะสงสัยว่า เหตุใดท่าน “ศรีอยุธยา” จึงไม่เป็นตัวนายร้อยเอกติกะเสน ซึ่งเรียกกันว่า “พระเอก”, หรือ “นายโรง. เราจึงขอโอกาสอธิบายเสียในที่นี้ว่า สำนักละครที่ดีแล้ว ตัวสำคัญในเรื่องไม่จำเป็นต้องเป็นตัวที่ได้นาง, เช่นเดียวกับหัวหน้าชุดฟุตบอล ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็น “เซ็นเตอร์ ฟอว์เวิร์ด (centre forward)” (พรหมบุตร, 2461a, น. 147-148)

7.49 ตบตา โดยศรีอยุธยา ทรงแปลงจากเรื่อง ปูตร์ โอซ เยอซ์ La Poudre aux yeux ของ เออร์เจน ลาปีช Eugène Labiche เป็นละครพูดขึ้น ๆ จำนวน 2 องก์

วันที่พระราชนิพนธ์ พระราชนิพนธ์เสร็จวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2460

ที่มา ไม่ปรากฏ

เนื้อเรื่อง เป็นเรื่องที่พ่อแม่ต่างเอยอยากได้เขยที่มีฐานะ จึงพยายามตบตาครอบครัวฝ่ายชายว่าเป็นคนมั่งมี ส่วนครอบครัวของฝ่ายชาย ก็คิดว่ามั่งมีจริง ๆ จึงพยายามตบตาวานตนเองก็มีฐานะร่ำรวยเช่นกัน จนการรอดความร่ำรวยเกินที่แต่ละฝ่ายจะทำได้ จึงหาเหตุบอกเลิกกัน ต่อมาเมื่อญาติที่ทราบเรื่องจึงว่ากล่าวตักเตือน จนทั้งสองฝ่ายสำนึกผิด เหตุการณ์จึงยุติด้วยความเรียบร้อย

การจัดแสดง 29 มกราคม พ.ศ. 2463* มีการแสดงละครเรื่องคดีสำคัญ และตบตา ณ พระราชวังสนามจันทร์ เพื่อเก็บเงินช่วยซื้อปืนเสือป่า ระหว่างวันที่ 23 -28 มกราคม ทรงซ้อมละครที่โรงละครในพระราชวังสนามจันทร์ ส่วนใหญ่ซ้อมในเวลาค่ำ บางวันซ้อมเสร็จ ทอดพระเนตรการซ้อมบย่อต่อ

7.50 หลวงจำเนียรเดินทาง โดยศรีอยุธยา ทรงแปลงจากเรื่อง Le Voyage de Monsieur Perrichou ของ เออเจน ลาปีช Eugène Labiche ละครพูดชวนหัว 4 องก์

วันที่พระราชนิพนธ์ ขณะเสด็จแปรพระราชฐานไปสมุทราสารหลังอาการประชวรจากไข้หวัดใหญ่สเปน ตั้งแต่วันที่ 12 เมษายน ทรงตรวจแก้ไขแล้วเสร็จวันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2461

ที่มา ทรงสำราญพระอิริยาบถที่จังหวัดสมุทรสาคร 11 วัน ไม่ได้เสด็จประพาสที่ไหน คืนวันที่ 21 เมษายน โปรดเกล้าฯ ให้มหาดเล็กอ่านบทละครพระราชนิพนธ์ถวาย พร้อมกับให้ผู้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทฟัง และทรงตรวจแก้ไข เรื่องนี้ เป็นบทละครของ Eugene Labiche ที่ทรงแปลเป็นเรื่องที่ 3 ส่วนฉากต่าง ๆ ทรงใช้ฉากของไทย อย่างน้ำตกกระโจมที่หลวงจำเนียรไปเที่ยวนั้น มาจากการที่พระองค์เคยเสด็จพระราชดำเนินประทับแรม ณ น้ำตกกระโจมเมื่อคราวเสด็จปักขีไต้ วันที่ 11-14 พฤษภาคม 2460 จึงทรงใช้เป็นฉากละครเรื่องนี้ด้วย รวมทั้งฉากสถานีรถไฟสายไต้

เนื้อเรื่อง หลวงจำเนียรวานิช เป็นพ่อค้ามีลูกสาวชื่อโสภา พาครอบครัวไปเที่ยวมณฑลปักขีไต้ มีชายหนุ่มติดตามไป 2 คน คือนายแมน เสดลันนท์ และนายเนียน เสาวรส นายแมน มีโอกาสช่วยชีวิตหลวงจำเนียรไว้ได้ทำให้ภรรยาและบุตรของหลวงจำเนียรรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณมาก แต่ตัวหลวงจำเนียรเป็นคนเย่อหยิ่ง ไม่พอใจเลยที่รู้สึกที่นายแมนเป็นผู้มีบุญคุณแก่ตน ฝ่ายนายเนียน เสาวรส ทราบนิสัยหลวงจำเนียร จึงดำเนินกลอุบายแกล้งทำเป็นพลาดตกลงไปในชอกผาเพื่อให้หลวงจำเนียรได้ช่วยขึ้น หลวงจำเนียรพอใจและรักนายเนียน และชังนายแมนมากขึ้น ต่อมานายแมนก็ได้พยายามอุกภาระหลวงจำเนียรอีก โดยอาการต่าง ๆ ซึ่งทำให้หลวงจำเนียรชังมากขึ้น ฝ่ายนายเนียนคอยยอหลวงจำเนียรไว้เสมอ ในที่สุดนายเนียนกำเริบด้วยเชื่อความฉลาดของตนขยายกลอุบายของตนทุก ๆ อย่างให้นายแมนฟัง หลวงจำเนียรแอบได้ยินข้อความนั้น ๆ จึงได้สติ และในที่สุดจึงยกลูกสาวให้แก่ นายแมน (พรหมบุตร, 2461b)

การจัดแสดง วันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2461 มีการแสดงโดยเสือป่ากรมพรานหลวง รักษาพระองค์ ที่พระราชวังสนามจันทร์ หนังสือพิมพ์ดุสิตสมิต กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า (พรหมบุตร, 2461b)

“...เป็นเรื่องที่ขบขันจริง ๆ, ถ้าใครไปนั่งดูอยู่แล้ว กลิ่นหัวเราะได้ตลอดก็ควรจะรีบไปหานายแพทย์ให้ตรวจดูทีเดียวว่าจะมีอาการป่วยใช้อย่างไรหรือไม่! แต่ไม่ใช่เป็นเรื่องตลกบ้า ๆ ไปอย่างเดียวนะไม่ได้, เพราะมีคติสอนใจอยู่มาก. ข้อสำคัญคือเตือนให้สังเกตว่า ผู้ที่เย่อหยิ่งที่บ้ายอย่างหลวงจำเนียรในเรื่องละครนั้น, คนอื่น ๆ เขาเห็นเป็นที่น่าเย้ยหยันปานใด, และถูกคนที่รู้ฉลาดทำหน้าไหว้หลังหลอกให้ปานใด...”

เรื่องนี้ มีการแสดงอีกครั้งใน พ.ศ. 2463 วันที่ 25-28 พฤศจิกายน ณ พระราชวังปทุมทอ เพื่อเก็บเงินซื้อปืนเสือป่า ทรงแสดงเป็นหลวงจำเนียรวานิช ในแต่ละรอบเชิญคณะบุคคลองค์กรต่าง ๆ มาชม (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2463b, น. 120-121) พรหมบุตรวิจารณ์ว่า

“มีฝรั่งเคยดูละครเรื่องนี้มาจากประเทศฝรั่งเศสได้กล่าวว่า สนุกมาก ทำให้ฉันต้องหัวเราะตลอดเวลา เขาเล่นดีทุกคน ไม่แพ้พวกที่หากินเล่นเรื่อง ‘เลอะะ วัวยาซ’ ที่ปารีสเลยทีเดียว... ท่านศรีอยุธยาบนหลวงจำเนียรวานิช ถ้าจะกล่าวถึงวิธีเล่นที่ดี

เยี่ยมของท่านแล้ว ก็เท่ากับจะแต่งตำราเล่นละครอย่างดี ๆ เล่มหนึ่งเท่านั้น ...สรุป
ความว่าตราบใดหลวงจำเนียรยังลำแดงอยู่บนเวที, ตราบนั้นผู้ดูก็หัวเราะกันแทบ
ท้องแข็ง ท่านผู้อ่านทั้งหลายที่รู้จักท่านดี คงจะกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า นิสัยตาม
ธรรมดาของท่านหาใช่เป็นคนตลกคะนองไม่, เป็นคนที่วางตนน่าเคารพและนับถือ
ที่สุดในโลก;

8. คำโครงเรื่องสำหรับแสดง

ทรงวางเค้าเรื่อง ลำดับการเดินเรื่อง ไว้ให้ผู้แสดงคิดบทสนทนา บทเจรจาเอง ทรง
เล่าใจความของเรื่องไว้ จำนวน 25 เรื่อง โครงเรื่องนี้ไม่รวมละครปริศนาत्म์ แครมโบ

ก. คำโครงสำหรับแสดงละครพูด

เป็นบทละครพูดที่ทรงพระราชนิพนธ์เนื้อเรื่องและอาภักปกริยาของตัวละคร มีบท
สนทนาบางส่วนแทรกในเนื้อเรื่อง ไม่แยกออกมา เพื่อให้ผู้แสดงสามารถคิดบทพูดเอง จึงมีการผสม
ระหว่างบทละครกับเรื่องเล่าขนาดสั้น (รินฤทัย สัจจพันธุ์, 2563)

8.1 ไมโครธ

วันพระราชนิพนธ์ ไม่ระบุ มีการแสดงเมื่อ พ.ศ. 2458

ที่มา -

เนื้อเรื่อง หมื่นหาญมีลูกสาวสวย จึงมีชายหนุ่มมาขอพบ แต่ว่าหมื่นหาญจะให้ชาย
หนุ่มคนนั้นไปทำตัวเป็นบ่าวที่บ้านเพื่อสังเกตนิสัยใจคอ หากอยู่ได้เกิน 1 เดือนโดยไม่โกรธ จะยก
บุตรสาวให้ ที่ผ่านมายังไม่เคยมีใครอดทนไม่โกรธได้เกิน 1 เดือน เพราะหมื่นหาญแก่งยั่วโทะเสต่าง ๆ
หมื่นหาญจึงมีบ่าวหลายคนโดยไม่เสียเงิน หรือนำเงินมาใช้ 5 ชั่งถึงจะออกไปได้ แต่นายเพชรผู้ผ่าน
การบวชเรียนมาแล้ว ยืนยันว่าตนรักแม่สายบุตรสาวของหมื่นหาญและยอมทำตามสัญญาโดยเพิ่มข้อ
ที่ 5 ลงไปว่าหากหมื่นหาญโกรธ จะยอมยกลูกสาวให้นายเพชร และเสียค่าทำขวัญ 400 บาท ซึ่งเป็น
การย้อนสัญญาที่หมื่นหาญเคยทำกับคนอื่น ๆ จากนั้น นายเพชรจึงพยายามยั่วหมื่นหาญเพื่อให้โกรธ
ท้ายสุดหมื่นหาญก็เสียที และหลวงเมืองมาช่วยไกล่เกลี่ยจนยอมยกแม่สายให้นายเพชร

การจัดแสดง เคยจัดแสดงในการสมโภชพระบรมมหาธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช 14
กรกฎาคม พ.ศ. 2458 ระหว่างประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ และ 18 เมษายน พ.ศ. 2464 ในการทำบุญ
วันเกิดพระยาอนิรุทธเทวา

ข. คำโครงสำหรับแสดงลิเก

8.2 พระทันอากาศ

วันพระราชนิพนธ์ ไม่ระบุ

ที่มา เรื่องพระหันอากาศ ทรงพระราชนิพนธ์เป็นความเรียงร้อยแก้ว เพื่อให้ตัวละครพูดและร้องเองในเวลาแสดง ชื่อตัวละครและสถานที่ในเรื่อง เป็นศัพท์ อักษรวิธี ในภาษาไทย มูลเหตุที่ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องนี้นั้น ม.ล.ปิ่น มาลากุลเขียนไว้ในคำนำ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2519 ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นการณ์ไกลมาก คงจะได้เห็นว่าเครื่องหมายต่าง ๆ ที่ใช้ในภาษาไทยอันเป็นศัพท์ในอักษรวิธีนั้น ต่อไปคนคงจะเลิกใช้และลืมกันหมด จึงทรงนำมาใช้เป็นชื่อตัวละคร ตลอดจนชื่อม้าและชื่อเมืองในเรื่อง *หันอากาศ* ก็เป็นศัพท์ในอักษรวิธี นักเลงภาษาไทยคงจะสนุกเมื่อได้พบศัพท์เหล่านี้

เนื้อเรื่อง พระหันอากาศไปเรียนศิลปศาสตร์กับพระฤๅษีโคบุตร มีไต่คุ้เป็นพี่เลี้ยง เมื่อจะลากลับไปเยี่ยมบ้าน พระอาจารย์ให้มอบมา ท้าวการันต์มีความโลภใครจะได้มอบ ออกอุบายต่าง ๆ จนจับไปขัง แต่ก็หนีออกมาได้ จนเจอนางวิมลชนิธิตา ท้าวการันต์ และออกไปผจญในป่า พบยักษ์ชื่อนิคะหิตสาปนางวิมลชนิธิตาไว้ พระหันอากาศเข้าเมืองท้าวยมกไปยกรณได้

การจัดแสดง วันที่ 2 – 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2465 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการกรมมหรสพแสดงเรื่อง พระหันอากาศ เป็นลิเก ถวายทอดพระเนตร 2 คืนติดต่อกัน ณ ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ

8.3 นางอุปโกศา

พระราชนิพนธ์เป็นความเรียงร้อยแก้ว เพื่อให้ตัวละครพูดและร้องเอง แต่ ม.ล.ปิ่น มาลากุล (2552, น. 315) ยังไม่พบต้นฉบับ ท่านอ้างถึงครุมนตรี ตราโมท ที่ยืนยันว่ากรมมหรสพเคยจัดแสดง และยังจำเค้าโครงเรื่องได้ อีกทั้งในหนังสือสังเขปพระราชประวัติและพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวของนายสงวน อันคง ระบุเรื่อง อุปโกศาในบัญชีพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 6 เรื่องนี้ ทรงย่อจากเรื่องในหนังสือ กลาสาริตศาสตร์ ของอินเดียโบราณ ว่านางอุปโกษานั้น เป็นสุตาของอุปราชคัลยาอำมาตย์ของกามเทพ

ค. เค้าโครงสำหรับแสดงตำนานเสือป่า

หลังจากที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมเสือป่าขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2454 ด้วยมีพระราชประสงค์ที่จะให้ผู้ที่เป็นเสือป่า รู้ว่าไทยเป็นชาติที่มีมานาน มีบรรพบุรุษที่กล้าหาญ มีความรักชาติ และปกป้องบ้านเมืองให้ไม่ตกเป็นเมืองขึ้นของใคร และบุคคลที่สามารถช่วยให้ชาติรอดพ้นภัยได้ ก็มีความประพฤติคล้ายเสือป่า ที่แม้เป็นคนธรรมดา ไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ ก็สามารถช่วยชาติบ้านเมืองได้ จึงโปรดเกล้าฯ ให้จัดแสดง *ตำนานเสือป่า* ซึ่งเป็นการแสดงประเภทหนึ่งที่ทรงคิดขึ้น เนื้อเรื่องของละครแสดงถึงประวัติของบรรพบุรุษในอดีต เหตุการณ์สำคัญในการต่อสู้เพื่อปกป้องชาติบ้านเมือง เพื่อสร้างความภาคภูมิใจ โปรดเกล้าฯ ตั้งคณะกรรมการขึ้นมาชุดหนึ่งเพื่อเรียบเรียงจากตำนานพงศาวดารต่าง ๆ มีรายนามในการแสดง พ.ศ. 2455 ดังนี้ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2455a)

กรรมการในการแสดงตำนานเสือป่า

สภานายกและผู้อำนวยการแสดงตำนาน, นายกองใหญ่

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

เลขานุการ,

นายกองตรี พระยาบุรีนวราชนันท์

เหรัญญิก,

นายกองเอก 'พระยาบุรีรัตนราชพัลลภ

ผู้ช่วยสภานายกแผนกพงศาวดาร,

นายกองเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรง

ราชานุภาพ

นายกองเอก พระยาประสิทธิศุภการ

ผู้ช่วยผู้อำนวยการแสดงตำนาน,

นายกองเอก พระยาอัศวบดีศรีสุริยาพาหน

นายกองตรี พระยาอนุรักษราชมนเฑียร

ผู้ดูแลแผนกพิณพาทย์,

นายกองเอก สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ

กรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต

ผู้ดูแลแผนกเครื่องแต่งตัว,

นายกองตรี พระยาอนุรักษราชมนเฑียร

ผู้ดูแลแผนกเครื่องศาสตราวุธ,

นายกองโท พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวง

สรรพสาตรศุภกิจ

ผู้ดูแลแผนกโคมไฟ,

นายกองโท เจ้าพระยายมราช.

ตำนานเสือป่า จัดแสดงครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2454 ณ สนามเสือป่า ในงานวัดเบญจมบพิตร
แสดงวันละ 3 ชุด ทั้งหมด 3 วัน จำนวน 8 เรื่อง มีบทส่งท้ายอีก 1 ชุด รวม 2 ปี มีเค้าโครงบทละคร
จำนวน 16 เรื่อง โดยใช้พื้นที่สนามเสือป่าเป็นเวทีกลางแจ้ง

- 8.4 สงครามที่เมืองตาก
- 8.5 พระแท่นมั่งคั่ง
- 8.6 พระเจ้าอยู่ทองสร้างกรุงเก่า
- 8.7 สมเด็จพระนเรศวรป็นค่าย
- 8.8 เจ้าพระยาโกศก้านแดงอานาจออาญาสิทธิ์
- 8.9 พระเจ้ากรุงธนบุรีตีเมืองฝาง
- 8.10 ท้าวเทพกษัตรีท้าวศรีสุนทร
- 8.11 พระต่อสู้อันตัวเหี้ยที่ภูเก็ต
- 8.12 ขอมดำดิน
- 8.13 ช้างพลายศรีมงคล
- 8.14 พลายมณฑลทวีป
- 8.15 สมเด็จพระนเรศวรประกาศอิสรภาพ

- 8.16 สมเด็จพระนเรศวรตีทัพเชียงใหม่
- 8.17 พระยาสิทธิราชเดชไชยรบพม่า
- 8.18 ราชทูตฝรั่งเศสเข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์
- 8.19 วีรกรรมท้าวสุรนารี
- 8.20 วีรกรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชา

ผู้วิจัยขอนำบทพระราชนิพนธ์เค้าโครงเรื่อง สงครามที่เมืองตาก มาแสดงพอเป็นสังเขปตอนหนึ่ง ดังนี้

“ฝ่ายคุชไทย ส่งเสือป่าขึ้นม้าออกมาจากทางทิศตะวันออก, ลาดตระเวนจนถึงขอบสนามทางที่จะออกมาจากพระที่นั่งอนันตสมาคม. เสือป่าฝ่ายเมืองฉอดจึงโผล่ออกมาจากทางนั้น, เห็นฝ่าย คุชไทยมากกว่า ฝ่ายเมืองฉอดล่าหนีไป. ฝ่ายคุชไทยส่งม้าเร็วกลับมาทางขอบสนามทิศตะวันออก, เสือป่านอกนั้นนั่งคึดอยู่ที่ปากช่อง. ลักครู่หนึ่ง ขุนศรีอินทราทิตย์นำกองม้าออกมาจากทางช่องตะวันออก, ข้ามสนามไปยังที่เสือป่าคึดอยู่. กองเดินเท้าค่อย ๆ กระห่องกะแห่งออกมา พอมาได้ประมาณครึ่งสนามพวกเมืองฉอดโผล่ออกมาจากทางพระที่นั่งอนันตสมาคม. เสือป่าคุชไทยถอยหลังมาตั้งรับในสนาม, แต่ยังคงอยู่ตรงปากตะวันตก กองขุนศรีอินทราทิตย์ยกโอบไปทางข้างซ้าย, ทำให้จะตีกองเมืองฉอดทางข้างขวามือแห่งกองนั้น. รบกันอยู่สักครู่หนึ่ง ขุนสามชนชี้ข้างออกมาจากทางพระที่นั่งอนันตสมาคม แลเห็นขุนศรีอินทราทิตย์ จึงขับช้างโอบไปข้างซ้ายของตนเพื่อเข้าตีข้างขวาแห่งกองคุชไทย ม้าขุนศรีอินทราทิตย์ตื่นข้างหนี กองทัพคุชไทยระล่ำระสาย ถอยพลายสู่พลางจนเกือบจะแตกอยู่แล้ว เจ้าสามชนชี้ข้างออกมาทางด้านตะวันออก เห็นขุนศรีอินทราทิตย์จะเสียที จึงรีบขับช้างเข้าต่อสู้กับช้างขุนสามชน ช้างขุนสามชนแพ้หนีจากสนาม พวกไพร่พลเมืองฉอดก็พลอยตื่นตกใจหนีไปด้วย เจ้าสามชนขับช้างไล่ทัพเมืองฉอด มีพวกไพร่พลคุชไทยโห่ร้องไล่ตามทัพเมืองฉอดออกไปทางพระที่นั่งอนันตสมาคม แต่ยังคงเหลือพวกพลม้าอยู่กับขุนศรีอินทราทิตย์ สักครู่หนึ่งเจ้าสามชนกับพลที่ไล่เข้าศึกไปหวนกลับมา เจ้าสามชนลงจากช้างมาถวายบังคมพระบิดา ๆ รดน้ำสังข์ ขึ้นชื่อว่า พระรามคำแหง แล้วขุนศรีอินทราทิตย์สั่งตำรวจให้ไปนำช้างทรง ขุนศรีอินทราทิตย์ขึ้นทรงช้างผูกภูบ พระรามคำแหงกลับขึ้นช้าง ตั้งกระบวนแห่ เดินรอบสนาม แล้วกลับเข้าไปโดยช่องตะวันออก”

ในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน พ.ศ. 2454 ระบุว่าวันที่ 3 มกราคม พ.ศ. 2454 กองยกกระบัตรได้จัดการตกแต่งสถานที่ด้วยโคมไฟและปักธงทิวอย่างสะอาดงดงาม ตรงหน้าสโมสรปลูกพลับพลายขึ้นเป็นที่ประทับทอดพระเนตร ทางด้านตะวันออกเป็นหน้าฉาก ปักรั้ว ไม้รวกเป็นค้ำคูประตู่หอรบ มีประตูสองข้าง มีหอรบหลังคามุงจากขัดไม้รวกเป็นระยะ ที่หน้าค่ายขุดคูถมมูลดินปลูกต้นไม้เป็นละเมาะ มีไฟฟ้าทำป้ายสำหรับบอกชุด เมื่อหมดชุด มีเมตรเป่าและตีกลอง ทางด้านตะวันตกและทางด้านเหนือโค้งไปตามรูปสนาม ตั้งชั้นและตั้งเก้าอี้ ระหว่างชั้นเป็นที่คนดู ใช้กลางสนามเป็นที่ปล่อยตัว ที่ประตูบริเวณสโมสรด้านหน้ามีห้องขายตั๋ว ผู้ที่ไม่ใช่สมาชิกต้องซื้อตั๋วสำหรับที่นั่งฉบับละ 2 บาท ผู้ที่เป็นสมาชิกได้รับพระราชทานตั๋วพิเศษตามลำดับชั้นยศ คือสมาชิกพลเสื่อป่าได้ 2 ฉบับ นายหมู่ตรีได้ 3 ฉบับ นายหมู่โทได้ 4 ฉบับ มากขึ้นไปเป็นลำดับ และโปรดให้สมาชิกทุก ๆ กอง ออกร้านขายเครื่องอาหารเครื่องว่างเครื่องดื่มในบริเวณสโมสรตลอดไปจนเชากบ

รายการแสดงวันที่ 3-5 มกราคม พ.ศ. 2454

3 มกราคม 1. เรื่องสงครามที่เมืองตากเรื่องตามตำนานสุโขทัย แสดงตอนรบกันที่เมืองตาก 2. เรื่องพระแท่นมนังคศิลา ตามตำนานและพระราชพงศาวดาร 3. เรื่องพระเจ้าอู่ทองสร้างกรุงเก่าเรื่องตามพงศาวดาร

4 มกราคม 1. เรื่องสมเด็จพระนเรศวรปืนค่าย 2. เรื่องเจ้าพระยาโกษาปานสำแดงอำนาจอาญาสิทธิ์ 3. เรื่องพระเจ้ากรุงธนบุรีตีเมืองฝาง เรื่องตามพระราชพงศาวดาร

5 มกราคม 1. เรื่องท้าวเทพกษัตรีท้าวศรีสุนทรรบพม่าที่เมืองถลาง 2. เรื่องพระต่อสู้อัจฉินตัวเหี้ยที่ถูกกัด เรื่องตามที่เป็นจริง 3. ชุดส่ง-เหรงเสื่อป่า โดยใช้เพลงสรรเสริญเสื่อป่า แล้วร้องบรรเลงตามบทพระราชนิพนธ์ตั้งแต่เริ่มตั้งเสื่อป่า ร.ศ.128 มีพิณพาทย์ขัดจังหวะ

พ.ศ. 2455 มีการซ้อมและแสดงตำนานเสื่อป่าอีกครั้งหนึ่ง ในช่วงเดือนธันวาคมเพื่อแสดงในงานวัดเบญจมบพิตรระหว่างวันที่ 5-7 มกราคม พ.ศ. 2455* (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2455a) ณ สนามเสื่อป่าในงานวัดเบญจมบพิตร

5 มกราคม 1. เรื่องขอมดำดิน 2. เรื่องช้างพลายศรีมงคล พลายมงคลทวีป 3. เรื่องสมเด็จพระนเรศวรประกาศอิสรภาพ

6 มกราคม 1. เรื่องสมเด็จพระนเรศวรตีทัพเชียงใหม่ 2. เรื่องพระยาสิทธิราชเดโชไชยรบพม่า 3. เรื่องราชทูตฝรั่งเศสเข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์

7 มกราคม 1. เรื่องวีรกรรมท้าวสุรนารี 2. เรื่องวีรกรรมเจ้าพระยาบดินทรเดชา 3. ชุดส่ง-ประโยชน์ของเสื่อป่าในสงครามปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (เสมียน) กล่าวไว้ในบทความเรื่องการศึกษาเป็นรากฐานของประชาธิปไตย ในการแสดงตำนานเสื่อป่า (พระยาบำรุงราชบริพาร, 2508, น. 8-14) ว่า ทรงเลือกหาผู้แสดงที่จะแสดงเป็นสมเด็จพระนเรศวรยังไม่ได้ จะทรงโปรดให้ควานช้างมาแสดงเป็นสมเด็จพระ

นเรศวร ก็ทรงเกรงว่าความสามารถในการแสดงกิริยาท่าทางให้เป็นผู้ดีมีสง่าราศีจะด้อยไป ครั้นจะเกณฑ์ให้พระยาเทพราชาเจ้ากรมพระคชบาล (กรมช้างต้น) มาแสดง อายุของพระยาเทพฯ ชราเกินไป ไม่เป็นการเหมาะสม จึงทรงระลึกถึงบุตรชายของพระยาเทพฯ ได้ ขณะนั้นเป็นนายร้อยโท ประจำการอยู่ในกรมทหารรักษาวัง ชื่อ ร.ท.ปุ๋ย คชาชีวะ มีพระราชกระแสรับสั่งให้หาตัวมาเข้าเฝ้า แล้วมีพระราชดำรัสว่า

“ข้าจะให้เจ้าแสดงตำนานเสือป่าเป็นองค์สมเด็จพระนเรศวรทรงกระทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชา เจ้าจะรับไหม?”

คุณพระราชวังเมือง ขณะนั้น ยังเป็น ร.ท.ปุ๋ย คชาชีวะ กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า “ตั้งแต่เกิดมาข้าพระพุทธเจ้ายังไม่เคยขี่ช้างเลยพระพุทธเจ้าข้า”

“ไม่เคยก็หัดเข้า มีเจ้าคนเดียวเท่านั้นที่จะแสดงได้”

“เมื่อได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท มีพระราชประสงค์เช่นนั้น ข้าพระพุทธเจ้าก็จำต้องรับสนองพระมหากรุณาธิคุณพระพุทธเจ้าข้า”

พระยาบำรุงราชบริพาร บันทึกต่อไปว่า คุณพระราชวังเมือง “จะได้ไปฝึกหัดกับความวู่วาม และขอเรียนเวทมนตร์คาถากับเจ้าคุณบิดาของท่านอย่างไรบ้าง ไม่ทราบและไม่ได้ติดตามถามข่าว” แต่ครั้นถึงเวลาแสดงตำนานเสือป่า กองทัพสมเด็จพระมหาอุปราชา ตั้งขบวนอยู่ตรงมุมสนามใกล้ปากทางจะเข้าเขาดินนา ส่วนสมเด็จพระนเรศวรทรงช้างพระที่นั่งกำลังตกมันวิ่งถลันเข้ามาทางประตูมุมสนามทิศตะวันตกเฉียงใต้ แต่โดยลำพังช้างพระที่นั่งช้างเดียว ช้างเชือกอื่นตามไม่ทัน แม้แต่ 4 พระตำรวจประจำคบาก็หาได้ติดตามมาทันไม่ เมื่อช้างพระที่นั่งเข้ามายืนหันรีหันขวางอยู่โดดเดี่ยวสักครู่หนึ่ง พอทอดพระเนตรเห็นขบวนทัพของสมเด็จพระมหาอุปราชาตั้งรอรับอยู่ แทนที่จะหันกลับเพราะขบวนพยุหยาตราทัพติดตามมาไม่ทัน กลับไล่ช้างพระที่นั่งมุ่งตรงเข้ากระทำยุทธหัตถีต่อพระมหาอุปราชา ซึ่งมีเศวตฉัตรเป็นเครื่องหมายอยู่กลางหลังช้างทันที “การแสดงของ ร.ท.ปุ๋ย ครั้งนั้นแสดงได้ดี มีความสามารถขี่ช้างได้ไม่แตกต่างกับหมอคาวทั้งหลาย และที่น่าชมก็คือ แสดงเป็นองค์สมเด็จพระนเรศวรได้อย่างสง่าผ่าเผย...” (พระยาบำรุงราชบริพาร, 2508, น. 10)

ส่วนอีกตอนหนึ่ง เกี่ยวกับเรื่องของหมวกเสือป่าและลูกเสือ ในตอนพระนเรศวรปีนค่าย ผู้แสดงเป็นทหารม้าทั้งชุด จำนวน 2 หมวดย่างกายอย่างทหารโบราณ สวมสนับเพลา นุ่งผ้าลายเชิง สวมเสื้อผ่าตัวสีแดงมีขลิบทองรอบคอ หน้าอก และริมชายเสื้อกับที่ต้นแขน ใส่หมวกตุ้มปี ขี่ม้าผูกอานแบบโบราณที่เรียกว่าอานหัวโต ไม่มีโกรนสำหรับใช้ยันเท้า มีแต่สายรัดทาบ รัดอานหัวโตกับได้ท้องม้าเพียงเส้นเดียว ส่วนม้าทรงขององค์สมเด็จพระนเรศวรนั้น ยังมีพนักเป็นแผ่นหนังเขียนลายทอง ปิดข้างม้าไว้ทั้งสองข้าง ห้อยพู่ขนจามจุรีอย่างสวยงาม สวมพระสนับเพลาเชิงนอน ทรงพระภูษายกลายทอง ฉลองพระองค์เยียรบับทับด้วยฉลองพระองค์เกราะหนัง สวมพระมาลาเส้าสะเทิน ขัดพระ

แสงดาบเบื้องพระปฤษฎางค์ พระยาบำรุงราชบริพาร บรรยายการแสดงในครั้งนั้นไว้ว่า (พระยาบำรุงราชบริพาร, 2508, น. 10-14)

“...พระนเรศวรทรงม้านำขบวนเรียง 2 ค่อยเดินเลียบบอกจากชายป่าตรงข้ามกับพระที่นั่งอนันตสมาคม ค่อยเดินเลียบบายรั้วมาจนกระทั่งถึงประตูกลางตรงกับพระบรมรูปทรงม้า ก็หักเลี้ยวเป็นมุมฉากมุ่งหน้ามาทางค่ายข้าศึก แล้ว ค่อย ๆ ขยับให้ม้าวิ่งโยกเบา ๆ เข้ามาถึงกลางสนาม จึงวิ่งห้อยเต็มฝีเท้าคล้ายวิ่งเข้าประจำบาน ตัวค่ายข้าศึกตั้งเหยียดยาวอยู่ในแนวเดียวกับสภาวัฒนธรรม พอขยับวิ่งห้อยเต็มเหยียด เห็นข้าศึกบนเชิงเทินลุกขึ้นเตรียมรับอยู่พร้อมเพรียง องค์สมเด็จพระนเรศวรก็ชักม้าตลบกลับ ไพร่พลที่ขับขี่วิ่งห้อยตามมาก็ชักม้าตลบกลับติดตามไปเช่นเดียวกัน วิ่งลับหายไปหลังค่ายป่าซึ่งเป็นหลืบชั้นนอก...

...เมื่อสมเด็จพระนเรศวรพาทหารชักม้าเข้าป่าไปแล้วก็เสียบหายไปนาน คล้ายกับละครกำลังปิดฉาก หรือเป็นการรอเวลาอะไรสักอย่างหนึ่ง คนดูก็พยายามสอดสายตาเพื่ออยากจะรู้ว่าขบวนทหารที่สมเด็จพระนเรศวรพาหลบหายเข้าไปในป่านั้น จะโผล่ออกมาจากทิศทางไหนต่อไป..”

ขณะนั้นพระยาบำรุงราชบริพาร แต่งพระสุธารสชาเข้าไปถวาย เมื่อได้ทอดพระสุธารสถวายเรียบร้อยแล้ว กำลังถอยออกมา ก็มีพระราชดำรัสว่า “ตอนนี้เป็นเวลาสำคัญประเดี๋ยวเฝ้าอยู่ดูว่าสมเด็จพระนเรศวรท่านแสดงพระองค์เป็นเลื้อยป่าอย่างไร” ในการที่มีพระราชกระแสรับสั่งด้วยก็เพื่อจะพระราชทานพระบรมราโชวาทซึ่งเป็นพระราชอุบิสัยทรงเห็นประโยชน์การณ์ไกล จึงทรงโปรดบรมสั่งสอน แม้ผู้เขียนจะมียศเลื้อยป่าเพียงนายหมวดตรีที่ยังดีกว่าที่ไม่ทรงแนะนำให้รู้จักอะไรเสียเลย (พระยาบำรุงราชบริพาร, 2508, น. 12-13)

“...สมเด็จพระนเรศวรได้ทรงนำทหารค่อยคืบคลานเข้ามาตามแนวทางตีนค่ายทหารข้าศึกอยู่ข้างบนมัวเพ่งมองออกไปเฉพาะข้างหน้าแต่ในระยะไกล หาได้ชะโงกหน้าออกมามองดูที่ตีนค่ายไม่ ครั้นทรงนำทหารคืบคลานมาถึงกึ่งกลางค่าย ทรงเห็นเป็นจุดอ่อนข้าศึกและเหมาะที่จะปืนขึ้นไปปล้นค่ายได้ จึงให้ทหารยืนก้มหลังถ่างขาเหยียบต่อกันไปเป็นชั้น ๆ ให้เป็นฐานใหม่และค่อยเรือ่วเลื้อยขึ้นไป สูงราว 3 หรือ 4 ชั้น ก็ถึงปากค่ายชั้นบน องค์สมเด็จพระนเรศวรทรงชักพระแสงดาบทางเบื้องพระปฤษฎางค์มาคาบไว้ด้วยพระโอษฐ์ แล้วเสด็จปืนขึ้นไปตามชั้นบันได ซึ่งเป็นหลังทหารที่ยืนก้มหลังต่อกันขึ้นไปเป็นชั้น ๆ พอทรงปืนขึ้นไปสุดยอดจวนจะถึงปากค่ายก็พอดีมีทหารข้าศึกวิ่งกรูกันเข้ามา คนหนึ่งชะโงกเงื้อมดาบขึ้นฟัน หมายพระคอ แต่ทรงเบี่ยงพระองค์หลบคมดาบเสียทัน ถึงกระนั้นคมดาบก็ยังเชือดเนื้อ

เอาปีกพระมาลาเส้าสะเทินขาดไปซีกหนึ่ง ด้วยกำลังแรงหลบและแรงดาที่ฟัน
เฉี่ยวลงมาจากปีกพระมาลาขาด กระทำให้องค์สมเด็จพระนเรศวรหลุดพลัดตกลงมา
จากหลังทหาร ทหารเหล่านี้ก็รีบห้อมล้อมพระองค์รอดหนีออกมาตามทางเดิมได้ ...
พระมาลาเส้าสะเทินที่ปีกขาดเพราะถูกฟันเมื่อขณะปีนคายนั่นแหละ ได้
กลายเป็นพระมาลาเบี่ยงขึ้นอีกองค์หนึ่ง คล้ายกับว่าได้เอาปีกหมวกที่ขาดนั้นเอง
มาติดทาบทรงรอยขาด แต่ให้ปีกหมวกตั้งขึ้นเหมือนกับหมวกพับปีก เป็น
เครื่องหมายแสดงความกล้าหาญของพระมหากษัตริย์ไทย...”

ง. เค้าโครงสำหรับแสดงละครพูดแบบภาพยนตร์ ชุตยเมส วิลสัน

ภาพยนตร์ เป็นมหรสพที่ให้ความบันเทิงจากต่างประเทศเข้ามาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ราว พ.ศ. 2440 ภาพยนตร์เริ่มได้รับความนิยมมากขึ้น เรื่องที่ส่งเข้ามาฉาย
เป็นภาพยนตร์เงียบ มีความยาวนานสิบม้วน จึงอาจไม่ได้ฉายวันเดียวจบ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ทอดพระเนตรภาพยนตร์อยู่เสมอ ทั้งที่
โปรดเกล้าฯ ให้นำมาฉาย และเมื่อคราวเสด็จประพาสต่างจังหวัด รวมทั้งในงานเลี้ยงขึ้นพระตำหนัก
เรือน ใหม่ของพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ พ.ศ. 2462 ทรงเริ่มพระราชนิพนธ์บทละครแบบ
ภาพยนตร์ขึ้น ชื่อชุตยเมส วิลสัน แบ่งเป็นตอน ๆ แสดงในคราวประลองยุทธเสือป่า แลบ้านโป่ง
โพธาราม ในเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2462 มีการแสดงเกือบทุกปี (ยกเว้น พ.ศ. 2465
ที่มีการประลองยุทธเสือป่าที่กรุงเทพฯ) แสดงตอนต่าง ๆ ดังนี้ พ.ศ. 2462 เรื่อง สร้อยคอไข่มุกด์
พ.ศ. 2463 เรื่อง เนตรพระอิสวรร พ.ศ. 2464 เรื่อง ตัวกอวิลสัน พ.ศ. 2466 เรื่อง วิลสันปลอม และ
พ.ศ. 2467 เรื่อง แก่แคนแทนชวาร์ช

เรื่องชุตยเมส วิลสัน เป็นบทละครพูดแบบภาพยนตร์ ประเภทสืบสวนสอบสวน ยเมส วิลสัน
คือนักสืบผู้ไขคดีต่าง ๆ คล้าย ๆ กับเชอร์ล็อก โฮม ทรงใช้คำว่า คดีรหัส เป็นบทพระราชนิพนธ์ของ
พระองค์ มิได้แปลหรือแปลงมา แม้จะมีชื่อตัวละครเป็นต่างประเทศ และฉากที่เกิดขึ้นในต่างประเทศ
ก็ตาม พระองค์พระราชนิพนธ์บทละครพูดแบบภาพยนตร์ซึ่งเป็นของใหม่ ไม่เคยมีบทพระราชนิพนธ์
เช่นนี้มาก่อน ม.ล.ปิ่น มาลากุล (2552) กล่าวถึงมูลเหตุว่า มาจากภาพยนตร์หรือเรียกกันว่าหนังญี่ปุ่น
ที่มีการฉายภาพยนตร์เป็นเรื่องยาว อย่างเรื่อง สิบราชสมบัติ ที่มีความยาว 44 ม้วน แบ่งเป็น 22 ตอน
ส่วนใหญ่เป็นเรื่องนักสืบกับผู้ร้าย ทรงทอดพระเนตร Broken Cion ที่หาดเจ้าสำราญ 5 คืนติดต่อกัน
ภาพยนตร์ประเภทนี้ได้รับความนิยม มีการดัดแปลงเป็นละครปริศนา แบบดัมบ์ แครมโบ ของอังกฤษ
เช่นเรื่องหน้ากากดำ ทรงพระราชนิพนธ์เป็นเรื่องสั้น ๆ วันเดียวจบ วันต่อมาก็การผูกเรื่องแสดง
ต่อเนื่องกันไป ทำนองภาพยนตร์

ในการซ้อมรบเสือป่า เมื่อมีการเริ่มเรื่องเมื่อเสร็จจากซ้อมรบ ไม่สะดวกที่จะซ้อมละครพูด จึงทรงพระราชทานบทละครพูดแบบภาพยนตร์ให้แสดง ทรงกำหนดโครงเรื่อง แบ่งเป็นฉากสั้น ๆ ให้ผู้แสดงพูดเอาเอง และทรงแสดงเป็นเยมส์ วิลสัน ทุกตอน มีข้อสังเกตว่าในสมัยหลังนี้ ทรงเน้นเรื่องคติรหัส หรือการสืบสวนในคดีต่าง ๆ เพื่อให้เสือป่า รู้จักเรียนรู้ สังเกต และฝึกให้รู้จักคิดไตร่ตรอง อันเป็นคุณสมบัติที่ดีของเสือป่า บทละครนี้จึงเป็นเครื่องมือในการสั่งสอนอบรมเหล่าเสือป่า

8.21 สร้อยคอไข่มุกด์ ละครพูดแบบภาพยนตร์ 9 ฉากเรื่องแรกในชุดเยมส์ วิลสัน

วันที่พระราชนิพนธ์ พ.ศ. 2462*

ที่มา พระราชนิพนธ์สำหรับแสดงในวันท่ายประลองยุทธ พ.ศ. 2462

เนื้อเรื่อง คาร์ล ชวาร์ซ เป็นผู้ร้ายขโมยสร้อยคอไข่มุกด์จากภริยานายบราวน์ในงานเต้นรำ และทำให้ไปเชิญนักสืบวิลสันมาจับ เรื่องราวน่าติดตามว่าวิลสันใช้วิธีใดในการสืบคดี ท้ายสุดชวาร์ซหลงกลนำสร้อยคอไข่มุกด์ออกมา

การจัดแสดง มีการซ้อมละครวันที่ 6, 7, 10, 11 กุมภาพันธ์ 2462 ณ ค่ายหลวงบ้านโป่ง และซ้อมใหญ่ วันที่ 19 กุมภาพันธ์ ม.ล.ปิ่นเกล้าว่า ระหว่างซ้อม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แกะไข่นื้อเรื่องเล็กน้อย และทำให้คล้ายภาพยนตร์คือ เปลี่ยนฉากบ่อย ๆ ในที่สุดจึงมีถึง 9 ฉาก แสดงจริงวันที่ 20 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2462

8.22 เนตรพระอิศวร ละครพูดแบบภาพยนตร์ 8 ฉาก

วันที่พระราชนิพนธ์ ก่อนกุมภาพันธ์ 2463 (2464)

ที่มา พระราชนิพนธ์สำหรับแสดงในวันท่ายประลองยุทธเสือป่า เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2463 (2464)

เนื้อเรื่อง การไขคดีปริศนาตามหาเพชรเนตรพระอิศวรของมหाराชาอินเดียที่หายไป และตอนนี้ทราบว่ายูอยู่ในมือของมหาเศรษฐีของอเมริกา จึงให้ชวักซ์ช่วยไปปล้น ในงานเต้นรำแฟนซีที่มิลเลอร์จัด ซึ่งมิลเลอร์จ้างวานวิลสันให้ช่วยสืบจับหาคนร้าย

การจัดแสดง มีการซ้อม ช่วงต้นเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2463 (2464) ระหว่างทอดพระเนตรการซ้อมรบ ณ ค่ายหลวงโพธาราม และแสดงจริงวันที่ 21 ในงานเลี้ยงหลังเสร็จการประลองยุทธ ทรงแสดงเป็นเยมส์ วิลสัน

8.23 ตัวกอลิลสัน ละครพูดแบบภาพยนตร์ 7 ฉาก

วันที่พระราชนิพนธ์ ก่อนเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2464

ที่มา พระราชนิพนธ์สำหรับแสดงในวันท่ายประลองยุทธเสือป่า พ.ศ. 2464

เนื้อเรื่อง ชวักซ์ไปเพาะปลูกทำไร่ที่เม็กซิโกแต่ไม่ประสบความสำเร็จ เกิดขบถ จึงถูกริบทรัพย์สินสมบัติ เลยหนีไปต่ออเมริกาและคิดจะแต่งงานกับแอนนิต้าเพื่อเอาเงินของนาง แอนนิต้าเขียน

จดหมายไปขอความช่วยเหลือจากวิลสัน ชวักซ์จึงวางแผนจับวิลสันเรียกค่าไถ่และจับแอนนิต้ามาด้วย โดยพวกอั้งยี่ แอนนิตันึกขึ้นได้ว่าที่หน้าอกของวิลสันเคยสักตัวอักษรจีนเอาไว้ตอนอยู่เชียงไฮ้ซึ่งวิลสันไม่ทราบความหมาย พอให้พวกอั้งยี่ดู ก็ตื่นเต้นว่านี่คือสัญลักษณ์แสดงว่าเป็นพวกเดียวกัน วิลสันจึงปลอมตัวเป็นอั้งยี่ นั่งเป็นประธานในที่ประชุมและเชิญชวักซ์มา จากนั้นจึงค่อยแสดงตัว ชวักซ์จึงตกในวงล้อมของเหล่าอั้งยี่ และถูกจับเนรเทศ

การจัดแสดง ทรงจัดแสดงเมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2464 (2465) และจัดแสดงอีกครั้ง ณ นาฏศาลา พระราชวังสนามจันทร์เพื่อเก็บเงินบำรุงวัดสีเน่หา โดยมีการขอมล่งหน้าหลายวัน

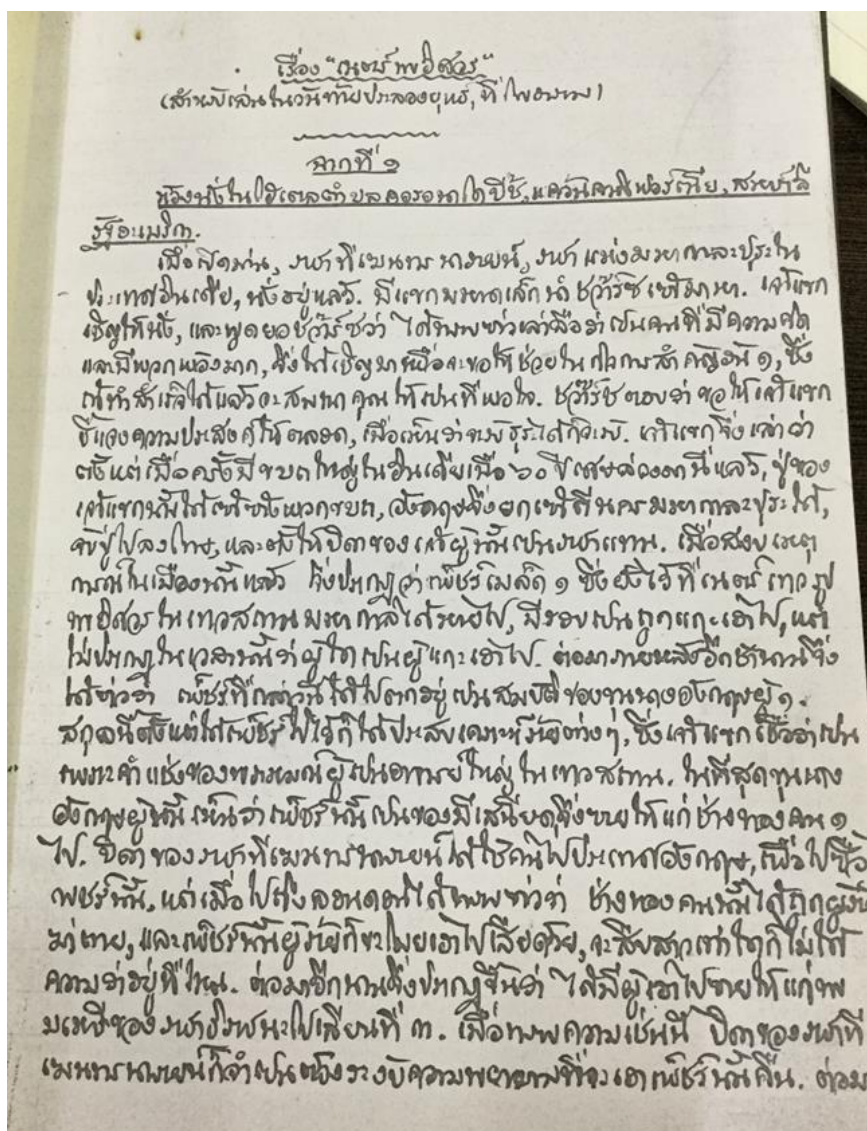
8.24 วิลสันปลอม ละครพูดแบบภาพยนตร์ 8 ฉาก

วันที่พระราชนิพนธ์ พ.ศ. 2466*

ที่มา พระราชนิพนธ์สำหรับแสดงในวันท้ายประลองยุทธเสือป่า พ.ศ. 2466* ในการซ้อมรบประจำปีที่บ้านโป่ง

เนื้อเรื่อง ชวักซ์กลับไปที่นี่เม็กซิโกและคบคิดกับหัวหน้ากบฏหาเงินมาซื้ออาวุธและคิดว่าแผนของตนต้องสำเร็จหากวิลสันไม่เข้ามาขัดขวาง เมื่อเขาทราบข่าวว่าวิลสันไปอเมริกาจึงตั้งใจคิดว่าทางสะดวก แต่วิลสันปลอมตัวมากับเรือนำร่อง ต่อมาชวักซ์ไปพบคนหนึ่งที่มีหน้าตาคล้ายวิลสัน ชื่อนิกสัน จึงคิดจ้างให้ปลอมตัวเป็นวิลสันเข้าไปอยู่กับลูกน้องของวิลสันเพื่อจับชวักซ์ ที่จริงนั้น นิกสันคือวิลสัน จึงทำให้เกิดความสับสนว่าคนไหนคือวิลสันตัวจริงและตัวปลอม

การจัดแสดง ทรงซ้อมละครเรื่องวิลสันปลอม ระหว่างวันที่ 30 มกราคม - 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2466* 5 วัน ในเวลาค่ำหลังจากเสวยแล้ว และซ้อมต่อระหว่างวันที่ 18 กุมภาพันธ์ - 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2466*อีก 3 วัน จนมีการแสดงในวันที่ 27 กุมภาพันธ์

ภาพที่ 234 พระราชหัตถเลขา บทละครพูดแบบภาพยนตร์ เรื่อง เนตรพระอิศวร
ที่มา หอวิชาฐานุสรณ์

8.25 แก้วแคนแทนขวาร์ช ละครพูดแบบภาพยนตร์ 8 ฉาก

วันที่พระราชนิพนธ์ พ.ศ. 2467* ก่อนการแสดงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2467*

ที่มา พระราชนิพนธ์สำหรับแสดงในวันท้ายประลองยุทธเสือป่า พ.ศ. 2467*

เนื้อเรื่อง ขวาร์ชถูกจองจำในคุกที่อเมริกา พวกจารบุรุษจึงมีการส่งคนมาช่วย

ชื่ออัลเบิร์ต บ๊อบบี้ แต่ทางรัฐบาลก็ติดต่อวิลสันว่ามีผู้ร้ายใช้ชื่อปลอมว่าอัลเบิร์ต บ๊อบบี้ ขอให้จับตัวด้วย ทำให้บ๊อบบี้ถูกขัดขวางจากการติดสินบนให้กับสมาชิกรัฐสภาเพื่อไปให้ถึงตัวขวาร์ช ต่อมาบ๊อบบี้สามารถติดต่อกับไลแมนผู้คุมคุกได้ โดยให้สินบน แต่วิลสันส่งลูกน้องไปวางยาไลแมนตัวจริงพาไปซ่อน ส่วนวิลสันปลอมตัวเป็นไลแมน ทำให้สามารถแย่งขวดยาที่บ๊อบบี้จะฝากให้ขวาร์ชกินให้ป่วย

จะได้หาโอกาสหลบหนีจากคุก บ๊อบป์จึงจ้างอั้งยี่ไปจับอะลิซเบท และลูกน้อง เพราะอยากเห็นวิลสัน วิลสันมาเจอเด็กหลืหัวหน้าอั้งยี่ แล้วเปิดหน้าอกให้เห็นรอยสัก จึงรู้ว่าเป็นพวกเดียวกัน แล้วหลอกให้ เชิญบ๊อบป์มา ให้ตำรวจจับ

การจัดแสดง แสดงในวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2467*

สำหรับการแสดงชุดเยมส์ วิลสันนี้ ยังไม่จบบริบูรณ์ หากยังไม่เสด็จสวรรคตเสียก่อน ก็คงจะมีบทพระราชนิพนธ์ละครพูดแบบภาพยนตร์ในการแสดงท้ายวันประลองยุทธเสือป่าปีต่อ ๆ ไป

จ.เค้าโครงสำหรับแสดงละครปริศนา ดัมบ์ แครมโบ

ละครปริศนา คือการแสดงละครรูปแบบเฉพาะที่เกิดขึ้นในรัชสมัยของพระองค์ โดยการเลือก คำภาษิตหรือคำพังเพย ที่ประกอบด้วยคำ 4 คำ มาแสดงเป็นละคร 4 เรื่อง แล้วแสดงรวมคำเป็นเรื่องที่ 5 ให้มีความหมายตรงกับภาษิต การเล่น แบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย ผู้แสดงและผู้ทาย การแสดงจะแสดง เป็นละครร้อง ละครรำ หรือละครพูดก็ได้ ที่พบหลักฐาน มีทั้งที่มีบทพระราชนิพนธ์และไม่มี

ที่มาของละครปริศนานี้ มาจากการเล่นดัมบ์ แครมโบ (Dumb Crambo) ของอังกฤษ พบว่า ทรงเล่นละครปริศนาที่บ้านของเลดีสเตปนีระหว่างประทับอยู่ที่ประเทศอังกฤษ คำว่า Dumb Crambo ในพจนานุกรม (Merriam-Webster., 2021) อธิบายว่า “a game in which one team chooses a word to be guessed and gives a rhyming word as a clue to the other team which then pantomimes its guess as to the original word” โดยการเลือกคำที่สัมผัส กับอีกคำหนึ่งแสดงใบ้คำ ให้อีกฝ่ายทายว่าเป็นคำใด

ส่วนวิธีการแสดงละครปริศนาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ม.ล.ปิ่น มาลากุล (2545) กล่าวว่า จะทรงกำหนดให้แบ่งผู้เล่นเป็นสองฝ่าย ฝ่ายละประมาณ 20-30 คน เรียกว่า ฝ่าย ก. และฝ่าย ข. แสดงละครปริศนา เลือกภาษิตหรือคำพังเพยที่ประกอบด้วยคำ 4 คำ มาแสดง เป็นละคร 4 เรื่อง เรียงตามลำดับ แล้วแสดงรวมคำเป็นเรื่องที่ 5 ให้มีความหมายตรงกับภาษิตคำ พังเพยนั้น ถ้าอีกฝ่ายทายผิดก็ให้แสดงรวมคำให้ง่ายขึ้น แล้วสลับกันแสดงทายคำ แต่ละฝ่ายสามารถ เตรียมอุปกรณ์การแสดงไว้ใช้ได้แต่ต้องปิดเป็นความลับ แต่ละฝ่ายต้องมีหัวหน้าชุดฝ่าย ก. และ ข. กำหนดผู้ร่วมคณะล่วงหน้า 1 วัน ก่อนถึงเวลาแสดงผู้แสดงจะเข้าหลังเวที หัวหน้าชุดแจ้งให้ฝ่ายของตนทราบว่าจะแสดงเรื่องอะไรบ้าง และให้ผู้ใดแสดงเป็นตัวใดในเรื่องใด ผู้ที่อยู่ในคณะสามารถออก ความเห็นแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้ จึงเป็นการแสดงสดที่ไม่มีการซ้อมก่อนล่วงหน้า

ตัวอย่างการแสดงภาษิต น้าน้อยแพ้ไฟ เมื่อวันที่ 20 กันยายน พ.ศ. 2460

น้ำ : ให้แสดงละครแบบเทพนิยาย แม่มียูกสองคน ลูกตัวและลูกเลี้ยง ลูกเลี้ยง
ตกน้ำ แม่มดเอาไปเลี้ยงไว้ ลูกคนนี้ขยันทำงานดี แม่มดจึงเอาทองทาตัวแล้วส่งกลับ

บ้าน ลูกอีกคนหนึ่งแกลังตักน้ำบ้าง แต่เกียจคร้าน แม่ดจึงเอาน้ำมันดินมาตัวแล้ว
ส่งกลับมา

น้อย : ให้แสดงลิเกเรื่องพระยาน้อยชมตลาด

แพ : ให้แสดงละครรำ ผีมีสุรรบแพ้พระเกียรติรถ

ไฟ : ให้แสดงละครพูดเรื่อง จารบุรุษในสหรัฐอเมริกาตามข่าวที่มีอยู่ใน
หนังสือพิมพ์ (ระหว่างมหายุทธสงคราม)

รวมคำ : ให้แสดงละครพูดแบบภาพยนตร์เรื่องลักลอบเล่นการพนัน ตำรวจ
ปลอมตัวเข้ามา แล้วออกไปนำพรรคพวกเข้ามาจับ แต่จับไม่ได้เพราะพวกนักการ
พนันมีจำนวนมากกว่า

บทพระราชนิพนธ์ดัมภ์ แครมโบนี ม.ล.ปิ่น มาลากุลกล่าวว่า มักทรงพระราชนิพนธ์ตอน
กลางคืนสำหรับการแสดงวันรุ่งขึ้น และพระราชทานให้แก่หัวหน้าชุดที่จะเป็นผู้จัดการแสดง หัวหน้า
ชุดต้องเก็บไว้เป็นความลับ เพราะเป็นละครปริศนาคำทาย จึงไม่มีการพิมพ์และบันทึกรวบรวมไว้
จึงสูญหายไปมาก (ม.ล.ปิ่น มาลากุล, 2526)

ฉ.เค้าโครงสำหรับละครรำ

8.26 หงส์ทอง (หงส์)

ผู้วิจัยพบสำเนาพระราชหัตถเลखามีจำนวนเพียง 1 หน้ากระดาษจาก
หอวชิราวุธานุสรณ์ เรื่องหงส์ทอง (หงส์) เป็นเค้าโครงเรื่องหรืออาจเป็นเรื่องย่อ ไม่มีหลักฐานระบุว่าได้
มีการจัดแสดงเมื่อใด

[illegible]

ภาพที่ 235 สำเนาพระราชหัตถเลขาเรื่องหงส์ทอง

ที่มา หอวชิราวุธานุสรณ์

บรรณานุกรม

- Adriana, Lo Faro. (2006). *La marcia dell'elefante bianco. 1911, da Torino a Bangkok*. Italy: Ananke.
- Akrigg G., P. V. (1958). Twelfth Night at the Middle Temple. *Shakespeare Quarterly*, 9(3), 422–424.
- Allardyce, Nicoll (1946). *The History Of Late Nineteenth Century Drama*. Cambridge: University press.
- Bandura, A. . (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs: NJ: Prentice Hall.
- Bettinghaus, Erwin (1994). *Persuasive Communication*. University of Southern California.
- Biswanath Banerjee. (1999). *Shudraka. Makers of Indian Literature*. New Delhi, India: Sahitya Academy.
- Bautze, Joachim K.. (2016). *Unseen Siam*. Bangkok : River Books.
- Bratton, Jacky (2014). *Theatre in the 19th Century* <https://www.bl.uk/romantics-and-victorians/articles/19th-century-theatre>
- Brockett, Oscar Gross (1968). *History of the Theatre*. Boston: Allyn & Bacon.
- Clark., Barrett H. (1918). *European Theories of the Drama*. Cincinnati: Stewart & Kidd Company.
- Crown Prince Mahavajiravudh. (1899). *A Drama Festival in London* หอวิชาฐานุสรณ์.
- Dawson, Kathryn. (2018). *Drama-based Pedagogy: Activating Learning Across the Curriculum (Theatre in Education)*.
- De Lazara, Leopoldo Ferri; Piazza, Paolo; Cassio, Alberto (1992). *Italiani alla corte del siam–Italians at the court of Siam–ชาวอิตาเลียนในราชสำนักไทย*. Bangkok: Amarin Printing and Publishing
- Fibiona, Indra. (2017). Mardi Goena, Krida Beksa Wirama, and Harbiranda: *Skilful Hand of KRT Jayadipura in Developing and Preserving the Javanese Culture, 1920s to 1930s* [Mardi Goena; Krida Beksa Wirama; Harbirandra; KRT Jayadipura]. 2017, 1(2), 13.
- Jukka O., Miettinen. (2018). *Krishnanattam, Praise to Lord Krishna* University of the Arts Helsinki. Retrieved 3 Feb 2021 from <https://disco.teak.fi/asia/krishnanattam>

- L.Petri, Herbert. (2012). Four Motivational Components of Behavior. *Revista de Motivación y Emoción* , , 8(20-21), 31-39.
- Lennon, Troy (2017, 17 February 2017). *From French play to opera stage, Sardou's tragic tale of Tosca still resonates*. Retrieved 2 January 2022 from
- Marie, Claude, & (1995). Dance and ritual: the “Ballet des nation” at the court of Louis XIII. *Renaissance Studies* 9 (4), 395-409
- Maslow A., H. . (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370–396.
- Mcintosh, Colin (2013). Motivation In *Cambridge advanced learner's dictionary* dictionary.cambridge.org/dictionary/english/motivation
- Merriam-Webster. (2004). The Merriam-Webster dictionary. In www.merriam-webster.com
- Merriam-Webster. (2021). *Dumb crambo*. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/dumb%20crambo>
- Moore, Robert. (1947, Feb). Scintillating Siam. *National Geographic*. 91(2), 173-200.
- Museum, Victoria and Albert. (2022). *The Story of Pantomime*. Victoria and Albert Museum. Retrieved 4 Jan 2022 from <https://www.vam.ac.uk/articles/the-story-of-pantomime>
- Nielsen, M. . (2008). The social motivation for social learning. . *Behavioral and Brain Sciences*, 31(1), 33.
- Ragini, Devi. (2002). *Dance Dialects of India*. India: Jainendra Prakash Jain at Shri Jainendra Press.
- Reid-Walsh, Jacqueline. (2006). Pantomime. In *The Oxford Encyclopedia of Children's Literature*.
- Robert A., Wild. (1968). *Demosthenes and the Theoric*. Master's theses of Laloya University, Chicago.
- Ryder, Arthur William. (2017). *The Little Clay Cart Mrcchakatika Attributed to King Shudraka: Translated From the Original Sanskrit and Original Into English Prose and Verse*.: Forgotten Books.
- Sperry, Chris. (2014). Looking at World War I Propaganda. *Social Education*ct, 78(5), p235-240.

- Vilawan Svetsreni. (1991). *Vajiravuth and spoken drama : His early plays in English and his original Thai Lakho'n Phut with special on his innovative uses of drama.* University of London.
- Wearing, J.P. . (1976). *The London stage 1890-1899 a calendar of plays and players.* Metuchen, N.J.: Scarecrow Press.
- Worthen, William B. (2000). *The Harcourt Brace anthology of drama.* Fort Worth: Harcourt Brace College
- Zhang, Zixuan (2013, May 22, 2013). Biggest opera theater of Qing imperial family restored to former glory *China Daily*. <http://en.people.cn/90782/8253087.html>

ภาษาไทย

- กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1. (2505). พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา.
- กรมศิลปากร. (2546). *ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ เล่ม 1*. พระนคร: กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (2547). *ศิลาจารึกหลักที่ 1 พ่อขุนรามคำแหง*. กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ.
- กรมศิลปากร. (2558). สมุดภาพจดหมายเหตุพระราชโอรสและพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยุวราชสกุลวงศ์. กรุงเทพฯ : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ
- กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ. (2513). *กฎหมาย เล่ม 1* พระนคร: กรมศิลปากร.
- กรรณิการ์ ตันประเสริฐ. (2553). *พระราชวังพญาไทในวันวาระห้าแผ่นดิน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มติชน.
- กันยรัตน์ สมิตะพินทุ. (2529). *การศึกษาการพัฒนาตัวละครพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร*.
- กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ. (2509). *ปกิณกะประวัติของอุปรากรเรื่องมิกาดิ*. พระนคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- กุลวดี มกรภิรมย์. (2558). *การละครตะวันตกสมัยคลาสสิก-สมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ไกรฤกษ์ นานา. (2553). โปรตุเกส กับประวัติศาสตร์ต้องห้ามตามทรงสนะของรัชกาลที่ 6 www.silpa-mag.com/history/article_70753
- ขุนวิจิตรมาตรา. (2523). *80 ปี ในชีวิตข้าพเจ้า*. กรุงเทพฯ: บัณฑิตการพิมพ์. (อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม 9 ตุลาคม 2523)
- คณะกรรมการโครงการปาฐกถาและจัดนิทรรศการพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2533). *สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าปราชญ์สยาม*. มหาวิทยาลัยศิลปากร

วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์.

คณะอนุกรรมการรวบรวมและค้นคว้าเกี่ยวกับพระราชนิพนธ์ฯลฯ (2524). รายงานการค้นคว้าเรื่องราวเกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ประเทศอังกฤษ ฯลฯ กรุงเทพฯ ไทยวัฒนาพานิช.

จมีนมานิตยัณเรศร์(เฉลิม เสวตนนันท์). (2511). อนุสรณ์ "ศุภรหัทธน์". พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย. (อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม 20 มกราคม พ.ศ. 2511.

จมีนอมรธรรมารักษ์. (2511). พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 4. พระนคร: ศุภสภา.

จักรพันธ์ โปษยกฤต. (2519). พระไฟจิตรนันทการ อุดมฉายพรหมณคนแรก. ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงไฟจิตรนันทการ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส 6 กรกฎาคม 2519. ม.ป.ท.

จิราภรณ์ บุญจันทร์. (2559). ละครพูดตามรูปแบบพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร (มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ), 9(2), 2376-2389.

เจริญ ถัดพลี. (2516). คุณมาละดี. พระนคร: อมรการพิมพ์. (อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม)

เจ้าแก้วนารี. (2477). พระประวัติ พระราชชายา เจ้าดารารัศมี. พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ.

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. (2531). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1. กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์.

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี. (2461). ศึกษาทัศน. ดุสิตสมิต, 1(ฉบับพิเศษ), 13-16.

เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี. (2504). พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี เล่ม 1 พระนคร: ศิวพร.

เจ้าพระยามหิธร. (2499). เรื่องของเจ้าพระยามหิธร ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยามหิธร (ล่อ ไกรฤกษ์) ณ วัดเทพศิรินทราวาส 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2499 .

เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ, สมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบดี. (2543). จดหมายเหตุรายวันในสมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบดี เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

เฉลา ไชยรัตน์. (2510). บทเรียงความเรื่องพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 6 พระนคร: ม.ป.ท. (ในงานพระราชทานเพลิงศพ ดร.เฉลา ไชยรัตน์ 16 เมษายน 2510)

เฉลา อนิรุทธเทวา. (2494). พื้นรำลึก พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์. (ในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาอนิรุทธเทวา ณ วัดเทพศิรินทราวาส 22 เมษายน พ.ศ. 2494)

ชัชพล ไชยพร. (2559). สุธัชชากับรัฐประศาสน์นโยบายของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. เทียว

- เมืองพระร่วง (น. 218-219). กรุงเทพฯ. มุลนิธิเพชรรัตน-สุวัฒนา.
- ชัย บำรุงตระกูล. (2498). *จอยุ่เหม็ง*. พระนคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย. (พิมพ์เนื่องในการฉาบงกิจศพ
นายชัย บำรุงตระกูล ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส)
- ณัฐธัญ อินทร์คง. (2554, 24-25 กุมภาพันธ์ 2554). มหาอุปการกรในสมัยรัชกาลที่ 6. ประชุมวิชาการ
ดนตรีวิทยา เรื่อง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการดนตรี, วิทยาลัยดุริยางคศิลป์
มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ทิพย์สุนทร นาคธน. (2516). *บทละครพูดร้อยแก้วพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว*. สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เทพ บุญตานนท์. (2559). *พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างภาพลักษณ์ทาง
การทหาร คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*.
- เทพ บุญตานนท์. (2560). พกยิวแห่งบูรพาทิศ: ประวัติศาสตร์ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่าง
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับชาวจีนโพ้นทะเล. *วารสารมนุษยศาสตร์*, 24(1)
- ธงชัย หวานแก้ว. (2522). *การปลูกฝังความรักชาติตามที่ปรากฏในบทละครพระราชนิพนธ์ของ
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ธนิต อยู่โพธิ์. (2494). *พิธีไหว้ครู ตำราครอบโคลนละคอนพร้อมด้วยตำนานและคำกลอนไหว้ครูชาตรี*.
พระนคร: กองการสังคีต.
- ธนิต อยู่โพธิ์. (2495). *ตำนานโคลนหลวงและนามบรรดาศักดิ์โคลนหลวงในรัชกาลที่ 6*. พระนคร: โรงพิมพ์
พระจันทร์. (พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ นายพากย์ พากย์ฉันทวัจน์ (หมื่นปากฉันท
วัจน์) 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2495)
- ธรรมจักร พรหมพ้วย. (2561). *นาฏกรรมในรัชกาลที่ 3*. วิทยานิพนธ์ดุขฎิบัณฑิต คณะศิลปกรรม
ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธวัชชัย ดุสิตกุล. (2547). *บทโคลนละครพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*.
อักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธิดา วัฒนกุล. (2519). *แนวคิดทางการเมืองในบทละครพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัว*. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- นริศรา จักรพงษ์, ม.ร.ว. (2551). *แคทยาและเจ้าฟ้าสยาม*. กรุงเทพฯ: ริเวอร์ บุ๊คส์.
- นวลกานต์ วิจิตลิมารณ. (2532). พระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวด้าน
การใช้บทเพลงต่าง ๆ ในบทละครเรื่องวิวาห์พระสมุทร. *สมเด็จพระมหาธีรราชปราชญ์สยาม*
(pp. 37).ม.ป.ท.ม.ป.ท.
- นันทกา พลอยแก้ว. (2521). *อิทธิพลของการละครตะวันตกในบทละครพระราชนิพนธ์ ใน
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*. หน่วยวิชาการรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นันทา ชุนภักดี. (2529). *การพูด*. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เนื้อไม้. (2465, 4 มีนาคม 2465). พระราชนิพนธ์ละครพูดคำกลอนเรื่องพระร่วง. *ดุสิตสมิต*, 18(216), 135-138.

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ม.ล. . (2516). ข้อสังเกตเกี่ยวกับความเป็นมาของการละครไทยและการปรับปรุง *วารสารธรรมศาสตร์*, 2 ฉบับพิเศษ

เบาว์ช โจคิม, เค. (2559) *ฉายาลักษณ์สยาม ภาพถ่ายโบราณ พ.ศ. 2403-2435*. รีเวอร์บุ๊กส์
ปวีศ มีนา. (2556). *การสร้างสรรค์บทละครพูดชวนหัวของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจากบทละครอุชฌัญญากรรมภาษาฝรั่งเศส*. สาขาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ปวีณา แซ่มซ้อย. ภูมิทัศน์การใช้ละครในมิติการศึกษา : กระบวนทัศน์ แนวคิด และแนวทางของนักวิชาการ และนักปฏิบัติการที่ใช้กระบวนการละครเป็นเครื่องมือในการสร้างการเรียนรู้. *วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช*, ปีที่ 12 (ฉบับที่ 2), 85-101.

ปาณี ไกรฤกษ์. (2461, 1 มกราคม 2461). มหุศพรักกาลนี้. *ดุสิตสมิต*, 1(ฉบับพิเศษ), 39-41.

ปิยะวดี มากพา. (2554). ละครพูดในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว : แนวคิดการใช้ศิลปะเพื่อการพัฒนา. *วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*, 13(1), 41-45.

ภัคกรจันทร์ เกษมศรี, ม.ล.(2560). *สมุดภาพสยามเรเนซองส์ : ความทรงจำแห่งกรุงรัตนโกสินทร์*
กรุงเทพฯ : สยามเรเนซองส์.

พญามังกร บทละครพระราชนิพนธ์ที่ตามหามาเนิ่นนาน. (2561, 1 มกราคม 2561). *วชิราวุธานุสรณ์สาร*, 31(1), 52-59. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พรหมบุตร. (2461a). ล่ามดีก็บวชโลยเลือกคู่. *ดุสิตสมิต*, 1(10), 145-147.

พรหมบุตร. (2461b, ธันวาคม -กุมภาพันธ์ 2461). หลวงจำเนียรเดินทาง. *ดุสิตสมิต*, 1(8), 120-121.

พรหมบุตร. (2463a, 13 พฤศจิกายน). คณะศรีอยุธยา. *ดุสิตสมิต*, 9(97).

พรหมบุตร. (2463b, 4 ธันวาคม 2463). คณะศรีอยุธยา. *ดุสิตสมิต*, 9(100).

พรหมบุตร. (2464a, 3 ธันวาคม 2464). กุศโลบาย. *ดุสิตสมิต*, 13(151), 113-120.

พรหมบุตร. (2464b, 28 มกราคม 2464). หาเมียให้ผัว. *ดุสิตสมิต*, 14(158), 37-40.

พรหมบุตร. (2465a, 31 มีนาคม 2465). ผิดวินัย. *ดุสิตสมิต*, 18(216), 180.

พรหมบุตร. (2465b). เสือเถ่า. *ดุสิตสมิต*, 15(181), 38-41.

พรหมบุตร. (2464a, 25 มิถุนายน 2464). กลแตก. *ดุสิตสมิต*, 11(129), 198-202.

พรหมบุตร. (2464b). มิตรแท้. *ดุสิตสมิต* 14(165), 149-156.

พรหมบุตร. (2464c, 11 กุมภาพันธ์ 2464 (2465)). วิวาทพระสมุท. *ดุสิตสมิต*, 14(160).

พรหมบุตร. (2465, 3 มิถุนายน 2465). ตังจิตคิดคลัง. *ดุสิตสมิต*, 15(176).

พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าศิริรัตนบุษบง. (2524). *ทูลกระหม่อมบริพัตรกับการดนตรี*. กรุงเทพฯ: จันวารนิชย์.

พระบาทสมเด็จพระ, มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (ม.ป.ป.). *ผดวินัย หอวชิราวุธานุสรณ์*.

พระบาทสมเด็จพระ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2460). *เกี่ยวกับเวนิสวานิช หอวชิราวุธานุสรณ์*.

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2465). *ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 ภาค 2*. พระนคร: โสภณพิพรรฒนาการ.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2437). การศึกษาของพระราชากรมการต่างประเทศ.ม ร.5๓/85. พระราชหัตถเลขาถึงพระเจ้าน้องยาเธอ กรมพระสวัสดิโสภณ. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2465a). *เทศนาเรื่องนิทานมิกาทุระ*. พระนคร: โสภณพิพรรฒนาการ.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2465b). *ลิลิตนิทราชาคริตกับตำนานและบทร้องละคร*. พระนคร: โรงพิมพ์ไท. (สมเด็จพระมาตุจฉาเจ้าฯ พระบรมราชเทวีโปรดฯ ให้พิมพ์ในงานเฉลิมพระชันษาครบ 60 ปีบริบูรณ์เมื่อปีจอ พ.ศ. 2465)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2466). *พระบรมราโชวาทพระราชทานพระราชโอรสในรัชกาลที่ 5 (ทรงพระราชนิพนธ์เมื่อ พ.ศ. 2428)*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไท.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2476). *จดหมายเหตุพระราชกิจรายวันในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จ.ศ.1238*. พระนคร: สยามพาณิชย์การ. (ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรุณวดี)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2496). *พระราชพิธีสิบสองเดือน*. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์. (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พลเอกพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถ)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2552). *พระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง จดหมายเหตุความทรงจำของพระเจ้าไปยิกาเธอ กรมหลวงนรินทรเทวี (เจ้าครอกวัดโพธิ์)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2447). *ทวีปัญญา*. (มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดพิมพ์โดยเสด็จพระกุศล ซึ่ง สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ทรงบำเพ็ญเนื่องในวันคล้ายวันสวรรคต พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ พระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร 26 พฤศจิกายน พุทธศักราช 2522 ครบ 54 ปี)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2452). *บทร้องและพากเจรจา ตอนรามสูรชิงแก้ว กับพิธิ*

กฎหมาย. มปท. มปท. (สำเนาพระราชหัตถเลขา)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2453). พระราชหัตถเลขา. รายนามละครราชนิยมเล่นเรื่อง

เห็นแก่ลูกกับเก็นต้องการ. หอวชิราวุธานุสรณ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2454). โขนมหาดเล็ก (โรงข้าหลวงเดิม) เล่นในงานฉลอง

สะพานพระราชเสาวนีย์. หอวชิราวุธานุสรณ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2455a). จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน พ.ศ. 2455-2456.

หอวชิราวุธานุสรณ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2455b). ระเบียบการแสดงโขนตอนสามทัพ. หอวชิราวุธานุสรณ์

หอวชิราวุธานุสรณ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2456a). ระเบียบการเล่นสมัยใหม่ในงานราตรีสโมสร ฉลอง

จิตรลดาสมาคม. หอวชิราวุธานุสรณ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2456b). สำเนาพระราชหัตถเลขา ระเบียบการละครเรื่อง

ศกุนตลา. หอวชิราวุธานุสรณ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2457a). สำเนาพระราชหัตถเลขา. ระเบียบการละคร ดึก

คำบรรพ์เรื่องทศกรรฐ์กับอรชุน. หอวชิราวุธานุสรณ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2457b). สำเนาพระราชหัตถเลขา ใครเป็นใครในพวกลคร.

หอวชิราวุธานุสรณ์.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2457c). สำเนาพระราชหัตถเลขา ระเบียบการ วิวิธ

นันทนาการ. หอวชิราวุธานุสรณ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2458). จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน พ.ศ. 2458 หอ

วชิราวุธานุสรณ์. HULALONGKORN UNIVERSITY

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2459). พระนลคำหลวง เล่ม 1-2. พระนคร: โรงพิมพ์ไทย.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2460). เกี่ยวกับเวนิสวานิช หอวชิราวุธานุสรณ์.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2461a). ทำนอง ระเบียบการพูดละครทหารบก 4 องค์. หอ

วชิราวุธานุสรณ์.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2461b). รอยัล สเคต เซอร์คัส. ดุสิตสมิต, 1(11), 164-

165.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2461c). โลกสะกัจฉา เรื่องมหรศพ. ดุสิตสมิต, 15(2).

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2463a). จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน พ.ศ. 2462-2463

หอวชิราวุธานุสรณ์.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2463b). จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน พ.ศ. 2463-2464

หาวชิราวุธานุสรณ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2463c, 29 พ.ค. 2463). ทักนิตท้วงน้อย *ดุสิตสมิต*, 7(75), 130.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2463d). พระบรมราโชวาทเตือนพสกนิกร. *ดุสิตสมิต*, ฉบับพิเศษเฉลิมพระชนมพรรษา, 5.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2464a, 24 ธันวาคม 2464). โชนบรรดาศักดิ์เพื่อเก็บเงินบำรุงเสือป่า. *ดุสิตสมิต*, 157, 163.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2464b, 6 สิงหาคม 2464). คำหน้าไม่ใช่ไทย. *ดุสิตสมิต*, 12(134), 38.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2464c). *จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน พ.ศ. 2464*. หาวชิราวุธานุสรณ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2464d). *บทละครเบิกโรงเรื่องตีกดาบรพของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*. มปท. (พิมพ์แจกในงานฉลองพระสุพรรณบัฏของจางวางเอกและนายพลโท เจ้าพระยารามราฆพ เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2464)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2464e). *รวมเกียรติ บาร้องและบทพากย์พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*. หาวชิราวุธานุสรณ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2465a). *จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน พ.ศ. 2465*. หาวชิราวุธานุสรณ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2465b). *ตามใจท่าน*. มปท.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2465c). *ละครเรียงร้อยตามใจท่าน*. ม.ป.ป.: (แจกในงานทำบุญอายุครบ 60 ปีบริบูรณ์ของเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม))

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2465d). พระราชนิพนธ์. *พระราชหัตถเลขาเรื่องมิโอและจูเลียต*. หาวชิราวุธานุสรณ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2465e). *สำเนาพระราชหัตถเลขาโคลงแกล้งระเบียบระบำแบบหลวงเรื่องคุณลักษณะวาตรูป*. หาวชิราวุธานุสรณ์.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2465f). *สำเนาพระราชหัตถเลขาหมั่นพะพาธา*. หาวชิราวุธานุสรณ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2466a). *สำเนาจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน พ.ศ. 2466*. หาวชิราวุธานุสรณ์

- พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2466b). พระราชนิพนธ์คำนำในบทละครดึกดำบรรพ์ของ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธนาลิก กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัยทรงพระนิพนธ์. ม.ป.พ: ม.ป.ป. (หม่อมเจ้าหญิงบุญจิราทรให้พิมพ์ขึ้นแจกในงานพระราชกุศลปัญญาสมวารแห่ง พระศพสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์นั้น ณ วันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2466)
- พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2468a). ไทยเชชม ฉบับพิเศษ ไทยกำสรด. (รวมบทละครคน เรื่องเรื่องพระร่วง บทละครเรื่องพระเกียรติตรึง สาวิตรี ขุนช้างขุนแผน ชุดแต่งงานพระไวย รามเกียรติ์ตอนอภิเชกสมรส และบทละครคนรำเรื่องพระเกียรติตรึง)
- พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2468b). บทเสภาเรื่องพญาราชวงษ์ล้นกับสามัคคีเสวก โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร. (โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานแก่เจ้าจอมสุวัฒนาเพื่อแจกในงาน ฉลองวันเกิด ณ วันที่ 16 เมษายน พ.ศ. 2468)
- พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2468c). บทเสภาเรื่องพญาราชวงษ์ล้นกับสามัคคีเสวก. พระ นคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร. (โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานแก่เจ้าจอม สุวัฒนาเพื่อ แจกในงานฉลองวันเกิด ณ วันที่ 16 เมษายน พ.ศ. 2468)
- พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2468d). ประชุมนิทานพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 6 ภาคที่ 1. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.
- พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2468e). ปริยทรรศิกา. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณ พิพรรฒธ นากร. (นาฏิกาสันสกฤตของพระเจ้าศรีธรรมวรรธนะ ทรงถอดเป็นภาษาไทยพร้อมด้วยภาคคำ นำแลคำอธิบาย)
- พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2472). ลลิตพายุ์พ. พระนคร: โรงพิมพ์หนังสือพิมพ์ไทย. (พิมพ์ในการกุศลเมื่อพระตำรวจเอก เจ้าพระยาราชศุภมิตร ถึงอสัญกรรมมาถึงปัญญาสมวาร ณ วันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2472)
- พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2495). รามเกียรติ์ ตอนอภิเชกสมรส. พระนคร: โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2503). คำนำมัสการคุณนุคุณ พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งนคร.
- พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2504). จดหมายเหตุสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ เสด็จ หัวเมืองปักษ์ใต้ ร.ศ. 128. (มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์พิมพ์ถวาย เป็นสัมปทานนัยการในอภิลักษิตสมัย ม.จ.ชัชวาลิต เกษมสันต์ ทรงมีพระชนมายุ 82 ปี)
- พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2509). บทละครสังคีตเรื่องมิกาดอกกับเรื่องวังดี. พระนคร: มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2513). พระศุนหเศป (เศานท์เศปายานัม) และ, เรื่อง พิธี อคินิชโนม และพิธีราชสุยาภิเชก โดยสังเขป. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ของสมาคมสังคมศาสตร์ แห่ง

ประเทศไทย.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2517a). *จดหมายเหตุนายวันในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2517b). *เรื่องพระร่วง หรือขอมดำดิน แดงเรื่องตามตำนาน และสันนิษฐานโบราณคดี และเป็นกลอนบทละคร* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์. (งานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิงช่อม สุธนดิทรสุเรนทรภักขัย (ช่อม จารุจินดา) ณ เมรุวัดธาตุทอง วันที่ 21 มีนาคม 2517)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2519a). *บทละครพูดคำฉันท์เรื่องมัทนะพาธา* พระนคร: จงเจริญการพิมพ์. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระนางเจ้า อินทรศักดิ์ศรี พระวรวงศ์เธอในรัชกาลที่ 6)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2519b). *พระบรมราโชวาทกับวชิราวุธวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทยเชชม. (บรรณาธิการในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาภะรตราชา)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2520). *หนามยอกเอาหนามบ่ง หมิ่นประมาทศาล วิไลเลือกคู่หาเมียให้ผัว*. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2521). *ศกุนตลาสำนวนต่าง ๆ* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา. (หม่อมเจ้าคุณภาณุ วรวงศ์จัดพิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมสิริ วรวงศ์ ณ อยู่ยง ณ เมรุวัดธาตุทอง วันที่ 15 มีนาคม 2521)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2524a). *ทวีปัญญา* (มูลนิธิมหาวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดพิมพ์โดยเสด็จพระกุศล ซึ่งสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ทรงบำเพ็ญเนื่องในวันคล้ายวันสวรรคต พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ พระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร 26 พฤศจิกายน พุทธศักราช 2524 ครบ 56 ปี)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2524b). *ธรรมาธรรมะสงคราม*. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการฉลองพระบรมราชสมภพครบ 100 ปี ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2552). *พระราชากับคบคิดแห่งชนบท* กรุงเทพฯ : วชิราวุธวิทยาลัย. (แปลโดย มาลีหัตถ์ พรหมทัตตเวที)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2555). *บทละครร้อง 9 เรื่อง ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร. (คณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2559a). *เที่ยวเมืองพระร่วง* กรุงเทพฯ มูลนิธิเพชรรัตน-สุวทนา.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2559b). *ประวัติต้นรัชกาลที่ 6* สำนักพิมพ์มติชน.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (ม.ป.ป). *พระราชนิพนธ์คำประกาศเทวดา เบิกโรงละครแลคำพากย์เบิกโรง*. หอวชิราวุธานุสรณ์.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (ม.ป.ป.-a). *ขอมดำดิน : แดงเรื่องตามตำนานและสันนิษฐานโบราณคดีและเป็นบทกลอนละคร*. ม.ป.ท.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (ม.ป.ป.-b). *น้อยอินทเสน ละครพูดชวนหัวของพระขรรค์เพชร*. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (ม.ป.ป.-c). *บทร้องและพากย์เจรจาของโขนสมัคเล่น เรื่อง นรสิงหาวตาร กับเรื่องตีกดาบรรพชุดนางลอย* หอวชิราวุธานุสรณ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (ม.ป.ป.-d). *พระราชนิพนธ์. พระภะรัตเบิกโรง*. หอวชิราวุธานุสรณ์.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (ม.ป.ป.-e). *หอวชิราวุธานุสรณ์. สำเนาพระราชหัตถเลขาเรื่องเกียรติยศญี่ปุ่น* หอวชิราวุธานุสรณ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (ม.ป.ป). *ศกุนตลาของกาลิทธาสรัตนกวี*. ม.ป.ท

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์. (2561). *พระบรมราชาภิเษก รัชตราชมหากิจวิจิตร*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพ จำกัด.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2458). *สำเนาพระราชหัตถเลขา. ระเบียบการโขนบรรดาศักดิ์ ตอนประเดิมศึกสงคราม*. หอวชิราวุธานุสรณ์.

พระมหานาค. (2502). *บุญโณวาทคำฉันท์*. พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางละม่อม เกลียววเรศ และ นางเยาวภา เสนีวงศ์ ณ อยุธยา)

พระมหามนตรีศรีธรรมาธิราช. (2533). *อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระมหามนตรีศรีธรรมาธิราช (ฉัตร โชติเสถียร)*. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท. (ณ เมรุวัดธาตุทอง วันที่ 7 พฤษภาคม 2533)

พระยาบำรุงราชบริพาร. (2508). *การศึกษาเป็นรากฐานประชาธิปไตยของพระยาบำรุงราชบริพาร*. พระนคร: กรุงเทพมหานครพิมพ์. (นายจิตร ทังสุบุตร พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พันโท พระนราธิราชภักดี (ฉัตร วีระโยธิน) ณ เมรุวัดพระพิเรนทร์ วันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2508)

พระยาศรีวรราช. (2459). *นิวัติพระมหานครโดยวิธีรอบพิภพ พ.ศ. 2445*. โรงพิมพ์หนังสือพิมพ์ไทย.

พระยาศรีสุนทรโวหาร (พัฒน์ สาลักษณ์). (2456). *อิสรราชคำฉันท์*. ม.ป.ป.:

พระยาสังฆาภิรมย์อุทุมพรภักดี. (2502). *เล่าให้ลูกฟัง*. พระนคร: โรงพิมพ์กรมมหาดไทย. (ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาสังฆาภิรมย์อุทุมพรภักดี (สรวง ศรีเพ็ญ) ณ วัด

เทพศิรินทราวาส พระนคร วันเสาร์ที่ 14 พฤศจิกายน 2502)

พระยาสุนทรพิพิธ. (2505). ละคอนพูด. *วชิราวุธานุสรณ์*, 150-154.

พระยาอนิรุทธเทวา. (2489). *พระราชานุกิจในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*. พระนคร: พระจันทร์.

พระยาอารักษ์นัฏกาภรณ์. (2496). *บทเรียนจากคุณพ่อ*. พระนคร: โรงพิมพ์ศิรินสาร.

พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ. (2545). *ละครฝรั่ง*. กรุงเทพฯ: สันติศิริการพิมพ์.

พาชื่น สมคำนึ่ง. (2520). *ความสำคัญของการศึกษาของพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระ*

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการปรับปรุงบ้านเมืองตามแบบตะวันตก. วิทยานิพนธ์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พุดมีาศ พุ่มพวง. (2540). *วิเคราะห์บทละครรวมเกียรติพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*. วิทยานิพนธ์คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

พูนพิศ อมาตยกุล. (2550). *มหาอุปรากรไทยสองเรื่องที่ไม่มีโอกาสแสดง*. *วารสารเพลงดนตรี* มหาวิทยาลัยมหิดล, 13

ม.ร.ว.นริศรา จักรพงษ์. (2561). *ถึงลูกชายเล็ก*. กรุงเทพฯ: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์จำกัด.

ม.ล.ปิ่น มาลากุล. (2521). *อธิบายพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว* หมวด ข. *โขน ละคร คณะกรรมการรวบรวมและค้นคว้าเกี่ยวกับพระราชนิพนธ์ ฯลฯ ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*.

ม.ล.ปิ่น มาลากุล. (2524). *โรงละครและการแสดงละคร*. *สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*. (2). กรุงเทพฯ: มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระบรมราชูปถัมภ์.

ม.ล.ปิ่น มาลากุล. (2526). *พระราชนิพนธ์บทละครร้อยเรื่องของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.

ม.ล.ปิ่น มาลากุล. (2531). *เจ้าตากสิน บทมหาอุปรากรภาษาอังกฤษ 3 องค์ ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์. (มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดพิมพ์ในงานพระบรมราชานุสรณ์ 11 พฤศจิกายน 2531)

ม.ล.ปิ่น มาลากุล. (2533a). *พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาธีรราชเจ้า*. (จัดพิมพ์ในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพระราชพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และค่ายหลวงบ้านไร่ จังหวัดราชบุรี พฤษภาคม พ.ศ. 2531)

- ม.ล.ปิ่น มาลากุล. (2533b). *พระมหาธีรราชเจ้า. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว : พระมหาธีรราชเจ้า*. กรุงเทพฯ. โรงพิมพ์อักษรไทย.
- ม.ล.ปิ่น มาลากุล. (2535). *สมุดปกสีดำ*. ม.ป.ท.:
- ม.ล.ปิ่น มาลากุล. (2552). *งานละครของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธพระมงกุฎเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม*. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ม.ล.ปิ่น มาลากุล. (ม.ป.ป.). *องค์ที่ 4 เล่าเรื่องบทละครพระราชนิพนธ์ภาษาอังกฤษของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระราชนิพนธ์ที่ประเทศอังกฤษ*. กรุงเทพฯ: ทวีติกาการพิมพ์.
- มนตรี ตราโมท. (2521). *รายนามนักดนตรีบรรดาศักดิ์*. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครการพิมพ์.
- มนตรี ตราโมท. (2524). "พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับดนตรีไทย". *มานวสาร*, 4(2), 44-50.
- มนตรี ตราโมท. (2534). *ละคร. วารสารศิลปกรรมปริทรรศน์, ฉบับพิเศษ*
- มนตรี ตราโมท. (2536). *วรรณศิลป์ในคีตศิลป์. งานพระเกียรติทองคำ (15 กุมภาพันธ์ 2536)*. หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มาลากุล, ปิ่น. (2545). *ละครปริศนา. สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 2*. (2). 268-270. กรุงเทพฯ มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในพระบรมราชูปถัมภ์.
- มาลินี ดิลกวิทย. (2543). *ระบำและละครในเอเชีย*. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ยอร์ช ฮอสส์ แพนดส์. (1928). *ชามูเอล เรโนลด์เฮาส์ "บุรุษใจดี"*. พระนคร: โรงพิมพ์บุญเรือง.
- ราชกิจจานุเบกษา
- ประกาศการรับพระสุพรรณบัตร. (2431). *ราชกิจจานุเบกษา*. 5 440-441
- พระราชบัญญัติอากรกรมสรรพ รัตนโกสินทรศก 111. (2434). *ราชกิจจานุเบกษา*. 10
- การเปิดโรงเรียนราชกุมาร. (2435). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 9 ตอนที่ 43.
- ประกาศสถาปนา สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธสยามมกุฎราชกุมาร. (2437, 20 มกราคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. 11 43.
- ส่งสัญญาบัตรไปพระราชทาน. (2438). *ราชกิจจานุเบกษา*
- ประกาศจัดราชการแลเปลี่ยนนามกระทรวงโยธาธิการใหม่กับตั้งกรมศิลปากรขึ้นใหม่อีกกรมหนึ่ง. (2454, 27 มีนาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*.
- ประกาศเรื่องการเลื่อนใช้พระราชบัญญัติขนานนามสกุล พุทธศักราช 2456 (2456, 22 สิงหาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. 30 493
- พระราชบัญญัติสัญญาติ พระพุทธศักราช 2456 (2456, 30 มีนาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. 29 279-282
- ประกาศว่าด้วยกรุงสยามเป็นกลางในระหว่างสงครามที่เปนอยู่ในยุโรป. (2457, 9 สิงหาคม). *ราช*

กิจจานุเบกษา. 31

ประกาศกระแสพระบรมราชโองการว่าด้วยการสงครามซึ่งมีต่อประเทศเยอรมนีและออสเตรียฮังการี

(2460).ราชกิจจานุเบกษา. 34

พระราชบัญญัติป้องกันภัยอันตรายอันเกิดแก่การเล่นมหรสพ พ.ศ. 2464 (2464, 16 พฤษภาคม).ราช

กิจจานุเบกษา. 38

รับใบอนุญาตเล่นการมหรสพ (2442) ราชกิจจานุเบกษา 16

ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554

<https://dictionary.orst.go.th/>

รีนฤทัย สัจจพันธุ์. (2563). ไมโครธ. สารานุกรมวรรณกรรมไทยสมัยใหม่ พระราชานิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (pp. 485-492).กรุงเทพฯ : สำนักงานราชบัณฑิตยสภา.

ลาอุแบร์. (2548). จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา.

วรชาติ มีชูบท. (2561). ราชสำนักรัชกาลที่ 6. สำนักพิมพ์มติชน.

วรชาติ มีชูบท. (2564). การเมืองเรื่องนโยบายหลังทหารที่วิวาทมหาดเล็ก ขนวนร.ศ. 130 ประวัติศาสตร์ที่ถูกบิดเบือน. ศิลปวัฒนธรรม. Retrieved 4 ตุลาคม 2564, from

วินิตา ดิถียนต์ และชัชพล ไชยพร. (2552). ดวงแก้วแห่งพระมงกุฎเกล้า. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

วิลเลียม วสุเดอมาเนีย. (2561). พระบรมราชาภิเษกที่กรุงเทพฯ. พระบรมราชาภิเษก ๑๒๖๖-๑๒๖๘ รัชกาลที่ ๖ แห่งราชวงศ์จักรี เล่ม ๒ (น. ๕๘๙-๕๙๐).กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพจำกัด.

ศ.ธนัญชัย. (2464, 10 ธันวาคม 2464). ตามเสด็จโคราช. ดุสิตสมิต, 13(152), 129-135.

ศรีอยุธยา. (2463). ภาพการแสดงละครพูดเรื่องเจ้าข้า, สารวัด! สารวัด งดการสมรส ขนมนมกับน้ำยา โพงพาง. ม.ป.ท.:

ศรีอยุธยา. (2465). เลื้อยเจ้า ละครพูด 4 องค์. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.

ศรีอยุธยา(นามแฝง). (ม.ป.ป.). บทละครพูดสลัปรำเรื่องวิวาห์พระสมุทร. ม.ป.ท.:

ศุภชัย จันทรสุวรรณ. (2538). การวิเคราะห์แนวพระราชดำริและบทบาทของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในการส่งเสริมการศึกษาทางด้านนาฏศิลป์และดนตรี : กรณีศึกษาโรงเรียนพรานหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศุภวัตรย์ เกษมศรี, พลตรี ม.ร.ว. (2540). คำชี้แจง หนังสือราชกิจจานุเบกษา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ต้นฉบับ.

สถานายก ท.ป.ส. (ม.ป.ป.). ละครพูดเรื่องชิงนาง. ม.ป.ท. พิมพ์ตามคำสั่งคณะกรรมการทวิปัญญาสโมสร.

สถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงลอนดอน (2560). รายงานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงลอนดอนตั้งแต่

อดีตจนปัจจุบัน. สถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงลอนดอน. Retrieved 4 พฤษภาคม 2564 from london.thaiembassy.org/th

สมเด็จพระยาตากสินมหาราช. (2473). *บทละครเรื่องไกรทอง* พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพท้าวศรีสุนทรนาฏ (แก้ว พนมวัน ณ อยุธยา). พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.

สมเด็จพระยาตากสินมหาราช. (2506). *ตำนานเรื่องละครอิเหนา*. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์.

สมเด็จพระยาตากสินมหาราช. (2507). *พระสนมเอก*. กรุงเทพฯ: รวมสาส์น.

สมเด็จพระยาตากสินมหาราช. (2508). *ตำนานละครอิเหนา*. พระนคร: คลังวิทยา.

สมเด็จพระยาตากสินมหาราช. (2546a). *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2*.

กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

สมเด็จพระยาตากสินมหาราช. (2546b). *ละครฟ้อนรำ* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. (2506). *ชุมนุมบทละครและบทกลอนเสด็จประพาสนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์*. พระนคร: ศิวพร.

สยามมกุฎราชกุมาร, สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ. (2509). *จดหมายเหตุสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จหัวเมืองปักกิ่งได้ ร.ศ. 128 พ.ศ. 2452*. พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (2546). *มติคณะรัฐมนตรีวันที่ 2 กันยายน พ.ศ. 2546*. Retrieved from <http://www.cabinet.soc.go.th/> สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี

สิริทศนา. (2560). *สมเด็จพระอินทร์และพระสุริยวงศ์ ส่องราชวารีข้างบังลังก์ ร.6*. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด (มหาชน).

สิริพรรณ(นามแฝง). (2561). *การแสดงละครของคณะละครหลวงกรมมหรสพในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*. *วชิราวุธานุสรณ์สาร*, 37(2)

สุมาลี ลิ้มประเสริฐ. (2538). *ตัวละครหญิงในบทละครพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สู่ในการอบรมหญิงไทย* มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สุรนาถ สัจจโสภณ. (2560). *หนังสือที่ระลึกถึงสุรนาถ สัจจโสภณ*. วันอังคารที่ 24 ตุลาคม พ.ศ.2560 ณ วัดธาตุทอง พระอารามหลวง กรุงเทพมหานคร

สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2533). *นาฏยศิลป์พม่า*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2543). *วิวัฒนาการนาฏยศิลป์ไทยในกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2477*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2544). *นาฏยศิลป์อินเดีย*. กรุงเทพฯ: คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2547). *หลักการแสดงนาฏยศิลป์ปริทรรศน์*. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2554). *นาฏยศิลป์รัชกาลที่ 5* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ สกสค. ลาดพร้าว.
- เสถียร ดวงจันทร์ทิพย์. (2554, 24-25 กุมภาพันธ์ 2554). อัลเบอร์โต้ นัซซารี (พ.ศ. 2426-2462).
ประชุมวิชาการดนตรีวิทยาเรื่อง *พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการดนตรี*,
วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- เสวกโทนายลิขิตสารสนอง. (2524). *สราญรมย์ พระราชวังและพระราชอุทยาน. สารานุกรมใน
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*. น.822. มปท:
- โสมทัต เทเวศน์. (2523). *จดหมายเหตุพระราชประวัติรัชกาลที่ 6*. พระนคร: รวมสาส์น.
- โสมสุดา ลียะวณิช. (2555). คำนำ. (คณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุงานพระ
ราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริ
โสภาพัณณวดี ฯ)
- หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล. (2564). *พระราชวงศ์จักรีสมเด็จเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 (สิ่งที่
ข้าพเจ้าพบเห็น สมัยรัชกาลที่ 6)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- หริต เรื่องฤทธิ์. (2514). *เรื่องวรรณคดีไทย*. กรุงเทพฯ: ธรรมเสวี.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2460). กระทรวงนครบาล. ข่าวตัดจากหนังสือพิมพ์ไทย เรื่อง ลครที่เล่นเมื่อ
วันเสาร์ เลขที่ 248.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2468). กระทรวงวัง. ม.ร.6ว/23. หนังสือกราบบังคมทูลของ
พระยาศรีวรวงศ์ ลงวันที่ 4 สิงหาคม 2468 ม.ร.6ว/23. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2437). เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงการต่างประเทศ ม.ร.5ต/85 ลงวันที่ 24
มีนาคม 2437.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2438a). เอกสารกระทรวงวัง. พระราชหัตถเลขาถึงพระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ
ม.ร.5ว.22/3. CHULALONGKORN UNIVERSITY
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2438b). เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงการต่างประเทศพระยามหาโยธา
รายงานการศึกษาของพระราชโอรส ม.ร.5ต/85.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2438c). เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ ม.ร.5/ศ.22 พระ
ราชโทรเลขถึงสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2440). เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงการต่างประเทศ
พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯถึงพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ม.ร.6ต/86.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2442). เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ. พระราชหัตถเลขาถึงพระยาประ
สิทธิศิลปการ ร.5ต.49/24. สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2443). เอกสารรัชกาลที่ 5 เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ พระ
ยาวัลลภานุสิษฐกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 24 พฤษภาคม

ร.ศ.119 ร.5ต49/26.

หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2452). เอกสารรัชกาลที่ 5 เรื่องคดีความซึ่งพิจารณาในศาลทหาร (27

สิงหาคม 120-17 ธันวาคม 128) ร.5 ก.13.1/73.

หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2454a). เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงศึกษาธิการ โรงเรียนมหาดเล็กหลวง ร.

6ค 8 พฤษภาคม 2454.

หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2454b).. ร.6บ.17/1. เอกสารรัชกาลที่ 6 แผนกเบ็ดเตล็ด โฉนดรายงาน สืบ

ความลับ ของ ร.อ.ยุทธ คงอยู่ 28 มีนาคม ร.ศ.130

หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2454c). เอกสารรัชกาลที่ 6 แผนกเบ็ดเตล็ด สจข.มร.6 บ.41 บ14/2

หอบพระสมุทวชิรญาณ. (2466). ตำราพื่อนรำ ฉบับเรียบเรียงในหอบพระสมุทวชิรญาณสำหรับพระนคร.

พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ในงาน

พระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชรบูรณ์

อินทราชาธิ ณ พระเมรุท้องสนามหลวง)

เหรียญ ศรีจันทร์. (2556). ปฎิวัติ ร.ศ. 130. กรุงเทพฯ: มติชน.

อดุลย์ จาตุรงคกุล. (2539). การตัดสินใจ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2538). การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ 4- พ.ศ.

2475 กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อัญชลี ภู่งกา. (2553). พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว : วรรณคดีกับการสร้างชาติ. คณะอักษรศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อศวาพาหุ. (2457). พกยิวแห่งบูรพทิศ. พระนคร: เจริญรัฐ.

อินทรายุทธ(นามแฝง). (2484). พระศุภหศเป. วารสารเอกชน, 1(1)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	รัชดา โชติพานิช
วัน เดือน ปี เกิด	8 ตุลาคม 2513
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
วุฒิการศึกษา	ศึกษาศาสตรบัณฑิต คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พ.ศ. 2534 ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพื้นฐานการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2537
ที่อยู่ปัจจุบัน	23/9 หมู่ 1 ซอยแจ้งวัฒนะ-ปากเกร็ด 43 ถนนแจ้งวัฒนะ ต.คลองเกลือ อ. ปากเกร็ด จ.นนทบุรี
ผลงานตีพิมพ์	รัชดา โชติพานิช. "ประสบการณ์นาฏกรรมในประเศอังกฤษของรัชกาลที่ 6", ใน วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ 41 ฉบับที่ 3 (พฤษภาคม - มิถุนายน 2564) หน้า 12-24 รัชดา โชติพานิช. "ผู้ชายที่แสดงบทบาทผู้หญิงในละครของรัชกาลที่ 6", ใน วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา. ปีที่ 29 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม - สิงหาคม 2564) หน้า 293-319